

ВАСИЛ ЗЛАТАРСКИ

**ИСТОРИЯ
НА БЪЛГАРСКАТА
ДЪРЖАВА
ПРЕЗ СРЕДНИТЕ
ВЕКОВЕ**

**ПЪРВО БЪЛГАРСКО
ЦАРСТВО**

**ОТ СЛАВЯНИЗАЦИЯТА НА
ДЪРЖАВАТА ДО ПАДАНЕТО
НА ПЪРВОТО ЦАРСТВО**

ПОРЕДИЦА
• БЪЛГАРСКО
ИСТОРИЧЕСКО
НАСЛЕДСТВО •

ТОМ 1
ЧАСТ ВТОРА

ИЗДАТЕЛСТВО
• ЗАХАРИЙ
СТОЯНОВ •

УНИВЕРСИТЕТСКО
ИЗДАТЕЛСТВО
• СВ. КЛИМЕНТ
ОХРИДСКИ •

Рис. К. Щъркеловъ

ВАСИЛ ЗЛАТАРСКИ

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА ПРЕЗ СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ

ТОМ 1

ПЪРВО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

ЧАСТ 2

От славянизацията на държавата
до падането на Първото царство

Трето фототипно издание

Издателство „Захарий Стоянов“
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
СОФИЯ • 2007

ПОРЕДИЦА
„БЪЛГАРСКО ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО“

Под общата редакция на
проф. д-р Георги Бакалов

Редакционна колегия
проф. дин Иван Илчев
проф. дин Димитър Попов
проф. дин Любомир Огнянов
проф. дин Христо Матанов
доц. д-р Милиана Каймакамова
доц. д-р Пламен Митев
доц. д-р Цветелин Степанов

Във втората част на първия том проф. Златарски разглежда славянизацията на държавата в периода до падането на България под византийско иго. Авторът не пише просто на историческа тема, сътвореното от него кара читателя да „види“ събитията в цялата им точност и категоричност, дотолкова е убедителен.

„Историята“ на проф. Златарски ще подхрани изконната гордост на българите за това, че са велик, борбен и вечен народ.

© 2006, Издателство „Захарий Стоянов“

ISBN-10: 954-739-929-2

ISBN-13: 978-954-739-929-7

© 2006, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN-10: 954-07-2445-7

ISBN-13: 978-954-07-2445-4

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЪ

Проф. Д-РЪ В. Н. ЗЛАТАРСКИ

ИСТОРИЯ
НА
БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА
ПРЪВЪ
СРЪДНИТЪ ВЪКОВЕ

ТОМЪ I

ПЪРВО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

ЧАСТЪ 2

ОТЪ СЛАВЪНИЗАЦИЯТА НА ДЪРЖАВАТА
ДО ПАДАНЕТО НА ПЪРВОТО ЦАРСТВО

СОФИЯ, 1927
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

Проф. Д-РЪ В. Н. ЗЛАТАРСКИ

ИСТОРИЯ НА ПЪРВОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

ЧАСТЪ 2

ОТЪ СЛАВЪНИЗАЦИЯТА НА ДЪРЖАВАТА
ДО ПАДАНЕТО НА ПЪРВОТО ЦАРСТВО
(852—1018)

СОФИЯ, 1927
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

Докладвано въ Историко-филологичния клонъ на Българската
академия на наукитѣ на 17. VI. 1926 год.

Прѣдговоръ

Съгласно съ плана, набѣлѣзанъ въ прѣдговора къмъ първата часть на „История на първото българско царство“, настоящата книга прѣдставя втората часть отъ тая История, която обхваща епохата „отъ славѣнизацията на държавата до падането на първото царство“ и завършва първия томъ отъ „Историята на българската държава прѣзъ срѣднитѣ вѣкове“. Прѣзъ тая епоха, която се простира отъ срѣдата на IX. вѣкъ до края на втората десетина на XI. (852—1018), се очертаватъ слѣднитѣ главни исторически явления въ живота на първото българско царство:

1. Чрѣзъ събирането на славѣнскитѣ племена отъ славино-антската група подъ една държавно-политическа власть, чрѣзъ приемането на християнството и учрѣдяването на национална църква и чрѣзъ въвеждането на народния славѣно-български езикъ въ църквата и държавата се окончателно опрѣдѣли етническата физиономия на българската държава — с л а в ѣ н с к а, очертахъ се съставътъ и границитѣ на българската народност на Балканския полуостровъ, въ които тя си остава и до день днешенъ, и се туриха основитѣ на самобитна народна култура, която при всичкитѣ прѣвратности на сѣдбата спаси българския народъ, даде нужния духовенъ материялъ и послужи за образецъ при възникването на другитѣ славѣнски държави, останали въ групата на източно-европейскитѣ.

2. Въ вжтрѣшния политически животъ на българитѣ прѣзъ тая епоха особено отчетливо изпжква засилването на централната власть, което спомогна твърдѣ много да се споятъ по-тѣсно географически разчлененитѣ части на народностъ и държава и намали значението, а оттука и своеволията

на прабългарскитѣ боляри, като чрѣзъ това тури край на етническия дуализъмъ и даде възможность да се развие по-интенсивно културно-просвѣтния животъ; обаче едновременно това сжщото засилено самодържавие, което бѣ присадено въ България въ чужда форма и малко или съвсѣмъ не вървѣше въ съгласие съ демократическия духъ на славѣно-българитѣ, съ тѣхната общинска и изборна наредба, тури начало на съсловни дѣления съ строго опрѣдѣлени социално-економически различия.

3. Тия социално-економически различия, изразени, поради външни усложнени отношения на държавата, главно въ неравномѣрно развитие на имотното състояние у двѣтѣ привилегировани съсловия — болярството и духовенството съ мѣнастиритѣ отъ една страна, а отъ друга — у народа, у селското население, което, като дребно землевладѣлческо, постепенно губѣше не само своята земя, но и личната си свобода, — наредъ съ вмѣкването на чуждото влияние въ вжтрѣшнитѣ работи на държавата докараха най-първо вжтрѣшна нравствена и обществена поквара и създадоха онова напрегнато и ненормално положение, което рано или късно трѣбаше да се прояви отначало въ незадоволство, а послѣ и въ сблъскването на натрапеното съ изработеното отъ народа, на чуждото съ домашното, на властѣта съ народната воля. Това сблъскване се изрази както въ религиозно-общественото, тъй и въ политическото движения прѣзъ дългото царуване на слабия царь Петра и на сина му Борисъ II.

4. Тия вжтрѣшни сътресения разклатиха отъ основа уститѣ на държавенъ, общественъ и сѣмеенъ животъ и прѣдизвикаха бързото падане на държавата, което се отрази най-първо върху единството на царството, като повлѣче разцѣпването му на двѣ половини, а послѣ и върху ослабването на политическата му мощь; послѣдвалитѣ пкъ наскоро единъ слѣдъ другъ външни тежки удари, придружени и съ вжтрѣшенъ политически развратъ, направиха българитѣ неспособни да отстояватъ своята политическа независимостъ и докараха покорението на българския народъ и унищоже-

нието на българската държава отъ византийския императоръ Василия II Българобийца.

Споредъ тия главни исторически явления въ живота на първото българско царство прѣзъ означената епоха, вжтрѣшната свръзка на които е тѣй очевидна и естествена, е разпрѣдѣленъ и цѣлиятъ исторически материалъ на четири главни отдѣла съ тѣхнитѣ подраздѣления, като при това е строго запазенъ хронологическиятъ редъ на фактитѣ и събитията. Въ това отношение ние значително отстѣпихме отъ приетата до сега периодизация, особено при опрѣдѣлението характера и сжщността на четвъртия отдѣлъ, съдържанието на който по-рано прѣдставяше историята на нѣкаква-си отдѣлна и на ново възникнала държава подъ името западно българско царство. Обаче при едно напълно обективно проучване на историческитѣ извѣстия и паметници и внимателно и грижливо прослѣдяване вжтрѣшната свръзка на фактитѣ и събитията не е мжчно всѣки да се убѣди, че това е сжщото първо българско царство начело съ прѣдставителъ на сжщата прѣславска династия, само че по силата на бързото и неочаквано развитие на събитията въ източната му половина, се наложи държавниятъ центъръ да бжде прѣнесенъ въ западната — свободната половина, а слѣдъ прѣкжсването на старата династия се покачи нова династия въ лицето на царъ Самуила, главния дѣецъ за запазването свободата на западната половина на царството, радѣтель за възстановяване на Симеоновата държава и най-упорития защитникъ на българската независимостъ. Поради това послѣдниятъ периодъ въ историята на първото българско царство, въ който бѣха запазени сжщата държавна уредба, сжщитѣ политически тежнения и сжщитѣ народни традиции, прѣдставя нищо друго освѣнъ една усилена и непрѣкжсната борба на българския народъ за отстояване на политическата си и църковна независимостъ.

Що се отнася до другитѣ отдѣли, то въ тѣхъ, може би, ще се забѣлжи извѣстна неравномѣрностъ по обемъ и всестранно изложение, обаче това нѣщо се намира въ права

IV

зависимостъ отъ съществуващия исторически материялъ. Особено това дължимъ да кажемъ за третия отдѣлъ, който прѣдставя най-голѣмъ интересъ, защото въ него излизатъ наявѣ сетнинитѣ отъ неправилното и неестествено развитие на държавния и общественя животъ на царството, а между това по недостатъчностъ, и намѣсти поради пълна липса на данни става невъзможно не само да се обяснятъ по-пълно и по-подробно фактитѣ и събитията, но и да се покаже тѣхната вътрѣшна свръзка. Но и при всичкитѣ неблагоприятни условия нашата задача бѣ да прѣдставимъ, доколкото е възможно пълно, историческата картина на разгледваната въ тая книга епоха. Доколко ние сме успѣли да разрѣшимъ тая наша задача, ще покаже безпристрастната критика.

5. VI. 1927 г.

Съдържание

• III. Национализация на българската държава.

Страница

1. Междудържавното положение на България и покръщането на българитѣ. — Князь Борисъ I и отношенията му къмъ франкската държава и Византия въ началото на управлението му. — Събитията въ славянскитѣ земи въ областта на срѣдни Дунавъ и съюзътъ на Бориса съ моравския князь Ростислава противъ нѣмцитѣ. — Сближение на Людовика Нѣмски съ Бориса и унищожение на българо-моравския съюзъ. — Войнитѣ на Бориса съ хървати и сърби и тѣхнитѣ резултати. — Намѣсата на Бориса въ вътрѣшнитѣ работи на сърбитѣ — сръбски князе-изгнаници въ България. — Съюзътъ на Бориса съ Людовика Нѣмски противъ Ростислава. — Политическитѣ и религиозни условия на тоя съюзъ. — Обръщането на Ростислава къмъ Византия и отношенията на послѣдната къмъ нѣмско-българския съюзъ. — Походътъ на им-ръ Михаила III противъ България. — Безбойното сключване на миренъ договоръ въ 864; условията му. — Покръщането на българитѣ, неговата година и фактическата му страна. — Причинитѣ за приемането на християнството отъ Бориса 1—43
2. Сетнитѣ отъ покръщането и възникване на българския църковенъ въпросъ. — Бунтътъ на боляритѣ и извѣстия за него. — Кои боляри и защо сж възстанали. — Усмиренieto и наказанието на бунтовницитѣ. — Влиянията, подъ които се намиралъ Борисъ при потѣпкването на бунта. — Вътрѣшното състояние на България въ религиозно отношение слѣдъ покръщането; проповѣдници на разни еретически вѣроучения, на еврейство, мохамеданство и езичество. — Обръщането на Бориса въ Цариградъ съ просба за църковни и граждански закони и какви книги той е получилъ оттамъ. — Въпросътъ за организацията на българската църква. — Посланието на патр Фотия до Бориса и съдържанието на неговитѣ двѣ части: вѣроучителна и поучителна. — Отказътъ отъ Византия за независима църква въз основа на теорията за пен-тархията и обръщането на Бориса къмъ папата. 43—84
3. Българскиятъ църковенъ въпросъ въ IX. вѣкъ. — Изпращане български пратеници въ Римъ и неговата цѣль; едновременно обръщане на Бориса къмъ Людовика Нѣмски съ същата цѣль. — Пристигането на българскитѣ пратеници въ Римъ съ „допитванията на българитѣ“ до папата. — Отговоритѣ

на папата 1. по уредбата на българския народъ въ духа на християнството въ държавно и църковно отношение и 2. по въпроси отъ църковно-канониченъ, юридически и битовъ характеръ. — Цѣлитъ на папата, поставени въ основата на тия отговори. — Пристигането на папскитѣ пратеници и на латинското духовенство въ България и тѣхната дѣйностъ. — Еп. Формоза и отношенията му къмъ Бориса. — Въпросътъ за бѣлгар. свещеноначалникъ прѣдъ папата; кандидатурата на Формоза и отказътъ на папата. — Пристигането на еп. Доминика и еп. Гримоалда и тѣхната дѣйностъ въ България. — Незадоволството на цариградското правителство и църква отъ постѣпката на Бориса и отношенията имъ къмъ латинското духовенство въ България. — Окрѣжното послание на патр. Фотия до другитѣ патриарси по бѣлгар. църковенъ въпросъ и съборътъ въ 867 г. въ Цариградъ. — Настроение въ полза на Византия. — Промѣна на императорския прѣстолъ, свалянето на Фотия и издигането на Игнатия. — Василий I Македонецъ и примирителната му политика спрѣмо Римъ. — Дѣйствието отъ Византия за привличане на Бориса отново къмъ цариградската църква. — Разколебание на Бориса и повдигане отново въпроса за назначение на бѣлгарски архиепископъ въ срѣдата на 869 г. — Протакане разрѣшението на тоя въпросъ отъ страна на папата и отмѣтането на Бориса отъ Римъ и причинитѣ му. — Цариградскиятъ съборъ въ края на 869 и нач. на 870 г. — Пристигането на бѣлгарски пратеници въ Цариградъ и екстремното заседание на събора. — Повдигане отново въпроса за юрисдикцията въ България и прѣпирнитѣ по него на това заседание. — Рѣшението на бѣлгар. църковенъ въпросъ — признаване автономността на бѣлгарската църква. — Напушане на България отъ латинското духовенство. — Ползата отъ отказването на Бориса отъ Римъ за Византия и за бѣлгаритѣ. — Общото значение на бѣлгарския църковенъ въпросъ въ IX. вѣкъ

85—152

4. Българскиятъ църковенъ въпросъ слѣдъ цариградския съборъ въ 869/70 год. — Опитътъ на папа Адриана II да подчини отново българската църква подъ властта си и неговиятъ неуспѣхъ. — Папа Иванъ VIII и непосреднитѣ му сношения съ Бориса (писмата му отъ 872/73 и 874/875 гг.). — Залѣганията му да докаже незаконността на грѣцкото духовенство въ България. — Политическото сближение на Ивана VIII съ Василия I и старанието на първия прѣзъ Византия да изпрати свои легати въ България. — Опитването на Ивана VIII да отстрани грѣцкото духовенство отъ България и да въздѣйствува върху Бориса за отцѣпване отъ цариградската църква непосредно и чрѣзъ болярина Петра и князовия братъ. — Нова фаза въ развитието на въпроса за юрисдикцията въ България слѣдъ смъртта на патр. Игнатия и възстановяването на Фотия на патриаршеския прѣстолъ. — Свикването на църковенъ съборъ за 879 г. въ Цариградъ и съгласието на папата да участвува въ него съ надежда да получи помощъ противъ сарацинитѣ и да върне юрисдикцията въ България на римската църква. — Сношенията на Ивана VIII съ Бориса по тоя въпросъ при посрѣдството на хърватския князь Седеслава. — Политическа промѣна въ Хърватско и присъединението на послѣдното къмъ римската църква при посрѣдството на опрѣдѣ-

ления за България папски пратеник, пресвитеръ Ивана Венециански. — Отиването на послѣдния въ България, неговата цѣль и неуспѣхъ. — Нови усилия на Ивана VIII непосредно да повлияе върху Борнса и да го спечели заедно съ народа му за римската църква. — Папскитѣ пратеници повдигатъ въпроса за юрисдикцията въ България на събора въ 879/880 г. и неговото неопредѣлено рѣшение. — Протестътъ на Ивана VIII противъ незачитането на неговитѣ разпоредби отъ събора и изпращането на еп. Маринъ въ Цариградъ. — Папата отново се опитва да въздѣйствува помимо Византия върху Бориса чрезъ посрѣдството на хърватския епископъ Теодосия; отиването на послѣдния при Бориса въ 880 г. и обѣщането на българския князь да изпрати въ Римъ пратеници за прѣговори. — Папата насила Бориса да изпълни обѣщането си. — Несполучливата мисия на еп. Маринъ въ Цариградъ и край на българския въпросъ въ споровѣтъ между Римъ и Цариградъ. — Послѣднитѣ непосредни мѣрки отъ страна на Ивана VIII да въздѣйствува върху Бориса и тѣхната несполука. 152—201

5. Вжтрѣшната дѣйностъ на князь Бориса. — Славѣнскитѣ националенъ принципъ въ основата на Борисовитѣ реформи. — Мжчнотинитѣ при прокарването на тоя принципъ въ духовния животъ на българитѣ въпрѣки признаването автономността на българската църква. — Организацията на българската църква слѣдъ 870 г. — Църковнитѣ области въ границитѣ на българската държава по договора отъ 864 г., тѣхнитѣ църковно-административни центрове и характерътъ на училищата при тия центрове. — Старанието на Бориса да се сбодне съ епископи отъ славѣнски произходъ и да национализира мѣнастиритѣ. — Катастрофата на славѣнското дѣло въ Моравия и дождането на Методиевитѣ ученици, Климента, Наума и Ангелария въ България. — Радужиниятъ имъ приемъ отъ Бориса, съвѣщанията му съ тѣхъ и рѣшението да въведатъ славѣнската книга и богослужение въ юго-западна България. — Прѣдварителнитѣ разпоредби на Бориса тамъ за горниятъ цѣль. — Дѣйността на Климента въ Кутмичевица: проповѣднишка и учителска; откриването на славѣно-българската школа въ Дѣволъ и резултатътъ отъ него; легендата за тивериуполскитѣ мжченици. — Дѣйността на Наума въ сѣверо-източна България; пристигането на по-младитѣ Методиеви ученици тамъ. — Основането на сѣверо-източна славѣно-българска школа въ Прѣславския мѣнастирь при „устието на Тича“. — Отричането на Бориса отъ прѣстола въ полза на по-големия си синъ Владимиръ и причинитѣ за покаянието му. — Отстѣпническата дѣйностъ на Владимиръ и сношенията му съ франкския кралъ Арнулфъ — Борисъ отново начело на управлението, прѣслѣдва сина си, хваща го, ослѣпява го и го хвърля въ тъмница. — Свикването на народенъ съборъ отъ Бориса въ Прѣславъ и рѣшенията на тоя съборъ: лишение Владимира отъ наследствено право и прогласяване Симеона за князь; прѣнасяне столицата отъ Плиска въ Прѣславъ и обявяване славѣно-българския езикъ за официаленъ въ държавата и въвеждането му въ църквата и училището. — Кога и какъ е била извършена тая реформа. — Въвеждане Климента въ епископъ; мѣстонахождението и ха-

рактерът на неговата епископия. — Назначение Наума на негово място за учител в Кутмичевица 202—277

IV. Борба с Византия за политическо надмощие.

1. Царь Симеонъ и първата му война с Византия. — Младитъ години на Симеона до въцаряването. — Участието му въ свалянето на брата му Владимира — Прокарването на културно-просвѣтната реформа. — Прѣнасянето на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ като причина за първата война на Симеона съ Византия прѣзъ есенъта 894 г. — Първитъ военни дѣйствия на българитъ въ посока къмъ Цариградъ. — Бързото оттегляне на Симеона и причинитъ му. — Повикване на маджаритъ отъ Лъва VI противъ България. — Нахлуването имъ въ днеш. Добруджа и появяване на византийски войски на южната българска граница. — Първитъ несполуки на Симеона и затварянето му въ Дръстъръ и Мундрага. — Прѣдложение за сключване на миръ. — Врѣменно примирие и пристигането на императорския делегатъ Лъва Хирсфакта Магистеръ за обмѣна на плѣнниците. — Арестуване на послѣдния и прѣписката му съ Симеона. — Тайнитъ прѣговори на Симеона съ печенѣзитъ и съвмѣстно нападение на маджарския лагеръ. — Разнебитване силата на маджаритъ и поселение въ днешнитъ имъ живѣлища. — Обмѣната на плѣнниците и свързаната съ нея възобнова на войната съ Византия. — Походътъ на Симеона въ Тракия и българофигонскиятъ миръ. — Българитъ при Цариградъ и сключване на мирния договоръ въ 896 г.; условията му. — Мирното разширение на българскитъ граници на западъ въ драчката област. — Нападението на Лъва Триполита на Солунъ въ 904 г. и отношенията на македонскитъ славѣни къмъ него. — Намѣсата на Симеона въ това дѣло и договорътъ отъ 904 г.; окончателното опрѣдѣление юго-западнитъ граници на българската държава. — Значението на тоя договоръ за българската народност. — Културно-просвѣтната дѣйност на Симеона и на неговитъ сподвижници: баща му Бориса-Михаила, чича му Докса, еп. Константинъ, св. Наума и св. Климентъ. 278—356
2. Прогласяване на българската църковна независимост и издигане България въ царство. — Първиятъ походъ на Симеона противъ Цариградъ, неговата цѣль и резултатътъ отъ него. — Възвеждане Симеона въ степенъ кесарь въ Влахернския дворецъ; значението на тая титла за ромеитъ и българитъ и какъ самъ Симеонъ я използувалъ за себе си. — Промѣна около прѣстола въ Цариградъ и прѣдложението на българския господаръ за браченъ съюзъ между прѣславския и цариградския дворове и неговата несполука. — Вториятъ походъ на Симеона противъ Византия. — Опитътъ на Зониното правителство да отклони тоя походъ къмъ Цариградъ. — Падането на Одринъ и съюзътъ на Византия съ африканския халифъ ал-Махди. — Оттеглянето на Симеона отъ Одринъ. — Прогласяването му за царъ и самодържецъ на българитъ въ 915 г. — Новитъ приготовления за война и изпращане на войски къмъ Драчъ и Солунъ. — Съвѣщанията въ Цариградъ и военниятъ планъ на ромейското правителство

против България. — Походът на византийците въ България и боят при Ахелое. — Разстройството на византийския планъ и значението на ахелойската побѣда. — Опитътъ на патр. Николая да запре по-нататъшното движение на българитѣ. — Катасиртския бой и край на похода. — Отношенията между България и Сърбия отъ 890—917 г. — Войната съ сърбитѣ и нейния резултатъ. — Какъ Симеонъ използвалъ ахелойската побѣда и окончателното формиране идеята му за завоеванието на Цариградъ и възкачването на византийския прѣстолъ. — Прогласяване църковната независимост на българската църква съ патриархъ начело и коронацията на Симеона за царь . . . 356—401

3. Войнитѣ на царь Симеона за завоеванието на Цариградъ. — Дворцовиятъ прѣвратъ въ Цариградъ въ 919 г., направенъ отъ Романа Лакапина и значението му за българо-византийскитѣ отношения. — Нови приготовления за война и нахлуване на български войски въ южнитѣ области на полуострова. — Опитването на патр. Николая и Романа Лакапина да прѣкъснатъ войната въ 920 г. чрѣзъ извѣстието за обединение на цариградската църква и чрѣзъ лична срѣща на патриарха съ българския царь въ Месемврия. — Дѣйствиата на българскитѣ войски въ Тракия и опитътъ имъ да завладѣятъ и двата брѣга на Хелеспонтъ (Дарданелитѣ). — Присторното съгласие на Симеона за миръ и причинитѣ му. — Прѣдложение за браченъ съюзъ на българския дворъ съ византийския и отхвърлянето му отъ Симеона. — Военнитѣ дѣйствиа прѣзъ 921 г. — Заплахи отъ Цариградъ отправени къмъ Симеона. — Сблъскването при гр. Термополь и сетинитѣ отъ него. — Появяване на български войски около Цариградъ и дадения тѣмъ отпоръ отъ ромеитѣ. — Новитѣ условия на Симеона, при които мирътъ е възможенъ: Романъ Лакапинъ да слѣзе отъ прѣстола и ромеитѣ да го признаятъ за свой императоръ и господарь. — Отговорътъ на това искане отъ Цариградъ. — Третиятъ и последенъ походъ на царь Симеона противъ Цариградъ и обсадата на Одринъ. — Отиѣтането на сръбския князь Павла отъ българския царь, свалянето му и замѣната му съ князь Захария. — Новъ опитъ за лична срѣща на патр. Николая съ Симеона въ Хераклея. — Отказътъ на последния и присторното му прѣдложение за мирни прѣговори. — Въпросътъ за обмѣна на плѣнници. — Българо-византийскитѣ отношения въ началото на 922 г. — Сношенията на Симеона съ африканския халифъ ал-Махди за съюзъ противъ Византия и условията. — Окупацията на тракийскитѣ градове и крѣпости и нападение на българскитѣ войски върху прѣдмѣстията на Цариградъ. — Опититѣ на Романа Лакапина и патр. Николая да склонятъ Симеона да склучи миръ. — Привидното желание на Симеона да склучи миръ. — Падането на Одринъ и очакванията въ Цариградъ. — Бавността на Симеона да трѣгне къмъ столицата и нейнитѣ причини. — Нови заплахи и старания отъ Цариградъ, за да отклонятъ нападението на столицата. — Унищожение на съюза съ африканския халифъ и сетинитѣ отъ него за Симеона. — Какъ сж използвали въ Цариградъ тоя неуспѣхъ на българския царь. — Положението на Симеона слѣдъ тая несполука. — Сближение на цариградската църква съ римската и опитътъ на цариградския патриархъ и правн-

телство да въздѣйствуватъ върху Симеона чрезъ авторитета на римския първосвещеникъ. — Нови прѣдложения за териториални отстъпки, дарове и заплахи отъ страна на цариградското правителство. — Отмѣтането на сръбския князь Захария подъ натиска на византийската политика и несполучливиятъ опитъ на Симеона да го накаже. — Роптание и възстание въ България. — Пристигането на Симеона подъ Цариградъ и сръщата му съ патриарха, а отпослѣ и съ им-ръ Романа Лакапина на бръга на Златния Рогъ. — Характерътъ и значението на тая сръща; резултатитѣ отъ нея и оттеглянето на Симеона въ България. 401—473

4. Междудържавното положение на България прѣзъ послѣднитѣ години отъ живота на царь Симеона. — Настоявания отъ Цариградъ за по-скоро то сключване на мира. — Покорението на Сърбия и потъпкването на възстанието въ България 924 г. — Съюзътъ на Византия съ хърватския князь Томислава и неговитѣ условия и значение за България. — Отношенията на Симеона къмъ Византия слѣдъ тоя съюзъ: нова окупация на тракийскитѣ византийски крѣпости отъ български войски. — Послѣдното опитване на патр. Николая да склони Симеона на миръ. — Новиятъ планъ на Симеона за разстройството на византийско-хърватския съюзъ. — Прогласяване Симеона за царь и самодържецъ на българи и ромен и неговата цѣль. — Новитѣ условия на българския царь за миръ. — Привидната склонность на Симеона да сключи миръ и впечатленията въ Цариградъ отъ нея. — Войната съ хърватитѣ и катастрофалния за Симеона край. — Посрѣдничеството на папата за миръ между хървати и българи и обстоятелствата, при които то е възникнало. — Условията, при които Симеонъ приелъ това посрѣдничество и сключилъ миръ съ хърватитѣ. — Впечатлението въ Цариградъ отъ тия събития. — Новитѣ прѣдложения на български войски въ Тракия и възстанието на имперскитѣ славѣни въ Македония. — Послѣдниятъ опитъ на Романа Лакапина да склони българския царь да сключи миръ. — Смъртта на Симеона. — Причината за забавянето да се изпълнятъ условията отъ страна на папата. — Легендата за царь-Симеоновата смъртъ. 474—515

V. Сближение съ Византия — падане на България.

1. Мирниятъ договоръ съ Византия въ 927 г. и сетинитѣ отъ него. — Царь Петъръ: характерътъ му и при какви условия се покачилъ той на прѣстола. — Продължение на войната и тайнитѣ прѣговори на Георгия Сурсувула съ Византия за миръ. — Причинитѣ за тая бърза и крута промѣна въ Симеоновата политика; двѣ политически партии — оппозиционна и партия на мира. — Прѣдварителнитѣ прѣговори за мирния договоръ и сключването на мира. — Условията на мирния договоръ. — Свadbата на царь Петра съ внучката на Романа Лакапина. — Значението на тоя миръ за българско-византийскитѣ отношения. — Заговорътъ на Петровия братъ Ивана въ 928 г. — Възстанието на по-големия Петровъ братъ Михаила въ 930 г. — Възстанието въ Сърбия начело съ Чеслава и други жупани като дѣло на византийската политика. —

Възстановяването на сръбското княжество съ помощь на ромейския императоръ 516—541

2. Вътрѣшното състояние на България прѣзъ царуването на царь Петра. — Несъстоятелността на царь Петра да се противопостави на външнитѣ нападения поради религиозно-общественитѣ движения въ България. — Зачахъцитѣ на тия движения при Симеона: образуването на социални и економически различия: привилегированитѣ класи — болярство и духовенство и отношенията имъ къмъ населението. — Недоволството на болярнитѣ при царь Петра и тѣхнитѣ стремежи. — Положението на селенитѣ. — Засилване имотиото състояние на църквата и мѣнастиритѣ и непосредна сетнина отъ това — нравствения упадъкъ въ срѣдата на духовенството и монаситѣ. — Появяването на богомилското движение — Сжщността на богомилското учение. — Причинитѣ за бързото разпространение на богомилството въ България. — Реакция противъ богомилитѣ; писмото на цариградския патриархъ Теофилакта въ свръзка съ гонението на богомилитѣ. — Св. Иванъ Рилски и значението му за българския народъ. — Пресвитеръ Козма и неговитѣ бесѣди 541—567

3. Нарушенне на мирния договоръ отъ 927 год. и руситѣ въ България. — Отношенията на България къмъ маджари и византийци. — Смъртта на българската царица Мария-Ирина и възобнова на мирния договоръ на нови условия: да изпрати царь Петъръ двамата си сина, Бориса и Романа, като заложници и да не пропуска маджаритѣ да нападатъ въ византийскитѣ владѣния. — Несподобливиятъ опитъ на ц. Петра за съюзъ съ Оттона I противъ маджаритѣ — Съюзътъ съ маджаритѣ въ 965 г. и конфликтътъ съ имръ Никифора Фока. — Походътъ на послѣдния въ България прѣзъ 966 г. — Отстъпването му отъ България и неговитѣ причини. — Повикването на руския князь Светослава Киевски противъ българитѣ при посрѣдството на херсонца Калокира. — Защо изборътъ на императора се спрѣлъ върху руския князь. — Първиятъ походъ на Светослава въ България и рускитѣ завоевания прѣзъ тоя походъ. — Сближение на ц. Петра съ Цариградъ и промѣна въ политиката на Никифора Фока къмъ българитѣ; причинитѣ на-тая миролюбива промѣна. — Възобновата на мирния договоръ между България и Византия. — Заминаването на Светослава за Киевъ. — Незадоволството въ западнитѣ български области отъ византийската политика на ц. Петра. — Смъртта на ц. Петра. — Отцѣпването на западната половина на царството начело съ комитопулитѣ: Давида, Моисея, Аарона и Самуила. — Завръщането на ц. Петровитѣ синове Бориса и Романа въ България. — Борисъ II и никаква промѣна нито въ вътрѣшната, нито въ външната политика на България. — Второто дохождане на Светослава въ България въ края на лѣтото 969 г. — Борисъ II търси помощъ противъ руситѣ въ Цариградъ. — Обѣщание на тая помощъ срѣщу изпращането на двѣ дѣвойки отъ царски родъ за невѣсти на младитѣ имри, Василия и Константина. — Неизпълнение на обѣщанието поради убийството на Никифора Фока въпрѣки пристигането на двѣтѣ дѣвойки въ Цариградъ. — Завоеванието на Прѣславъ отъ Светослава и поробването на ц. Бориса съ сѣмейството му и на

брата му Романа. — Прѣминаването на Светослава въ южна България и завладѣването на Пловдивъ отъ руситѣ. 567—600

4. Руско-византийската война и падането на източната половина на царството. — Закрѣпата на руската властъ въ южна България и несполучливитѣ прѣговори на Ив. Цимисхия съ руския князь на база послѣдниягъ мирно да напусне България. — Приготвеніята на Цимисхия за война противъ Светослава. — Съюзътъ на Светослава съ маджари, печенѣзи и българи за съвмѣстни дѣйствия противъ роменитѣ. — Навлизането на руситѣ въ византийска територия и поражението имъ при Аркадинополь. — Оттеглянето на руситѣ въ България. — Възстанието на Варда Фока и прѣхвърлянето на византийскитѣ войски въ М. Азия. — Ново нахлуване на руситѣ въ Одринско и безнаказанитѣ имъ грабежи и опустошения. — Послѣднитѣ приготовления на Цимисхия и свадбата му съ Теодора, дъщерята на Константина Багренородни. — Заминаването на императора въ походъ въ България противъ руситѣ. — Воевничиятъ съвѣтъ въ Одринъ и бързото навлизане въ българскитѣ планински проходи. — Обсадата и прѣвзимането на Прѣславъ и освобождаването на българския царь отъ арестъ. — Ив. Цимисхий прѣдъ Дръстътъ и обсадата на тая крѣпостъ. — Първата битка на Светослава съ императора. — Пристигане на византийската флота по Дунавъ къмъ Дръстътъ и стѣсняване на обсадата. — Разни епизоди отъ тая обсада. — Послѣдниятъ бой и съвършеното поражение на руситѣ. — Прѣдложеніето на Светослава за миръ; мирнитѣ условия. — Заминаването на руситѣ отъ България и смъртта на Светослава. — Връщането на Ив. Цимисхия като побѣдителъ на Светослава и руситѣ. — Въ Прѣславъ арестува Борисъ II съ сѣмейството и брата му Романа и обявява окупиранитѣ отъ роменитѣ български области за византийски владѣния. — Наредбата на покорена България и настаняване на колонисти-еретици по границата на свободната половина на царството. — Унищожение църковната независимостъ въ източната половина. — Тържественото влизане на Ив. Цимисхия въ Цариградъ и свадбата на Бориса II и брата му Романа. — Причинитѣ за падането на източната половина на царството 600—632

VI. Борба за независимостъ.

1. Положението въ България слѣдъ падането на източната половина на царството и походътъ на Василия II въ 986 год. — Границитѣ между свободната и покорената половины на царството. — Какъвъ е билъ Никола комитъ, бащата на комитопулитѣ, и коя областъ е управлявалъ. — Първоначалниятъ характеръ и управлението на свободната половина. — Разпрѣдѣла защитата ѝ между комитопулитѣ. — Окончателното ѝ отцѣпване като отдѣлна държава въ 972 год. — Отмѣтането на сѣверна България отъ властта на императора и присѣдиненіето ѝ къмъ свободната половина въ 976 год. — Задружнитѣ дѣйствия на четирмата брата противъ Византия; смъртта на Давида и Моисея. — Самуилъ въ Тесалия и първата обсада на гр. Лариса. — Побѣгването на ц. Петровитѣ синове Бориса и Романа отъ Цариградъ; убийството на

Бориса и спасението на Романа. — Врѣмето на това побѣгване. — Сходството и различията между извѣстията за него. — Какъ е станало побѣгването на двамата братя. — Втората обсада и завладѣването на Лариса отъ Самуила. — Походътъ на Василия II прогивъ Сръдецъ. — Извѣстията за тоя походъ и тѣхнитѣ взаимоотношения. — Истинскиятъ редъ на фактитѣ. — Движението на Василия II къмъ Сръдецъ и обсадата на града. — Оттеглянето на императора оттамъ и пълното му поражение въ Ихтиманския походъ 633—676

2. Възстановяване на едиковластното и втората война на Василия II противъ българитѣ. — Отношенията между Самуила и Аарона слѣдъ похода на Василия II и убийството на Аарона. — Възстановяване на едиковластното. — Дѣйствиата на българитѣ въ Солунската област и завоеването на Драчъ съ областта му. — Прѣвземането на крѣпоститѣ Верея и Сервия отъ Самуила. — Василий II въ Солунъ и приготовление за втората война противъ българитѣ. — Четирегодишната война на Василия II въ България и нейниятъ характеръ. — Извѣстията за нея. — Плѣняването на царъ Романа и откарването и затварянето му въ Цариградъ. — Заминаването на Василия II отъ България за М.-Азия и новото нападение на Солунъ отъ Самуила. — Плѣненieto на Ашота и убийството на Григория Таронита. — Походътъ на Самуила прѣзъ Тесалия въ Пелопонесъ и движението на Никифора Уранъ подирѣ му. — Сперхийскиятъ бой и значението му. — Присторенитѣ прѣговори на Самуила за покорностъ императору. — Смъртта на ц. Романа и прогласяването на Самуила за български царъ. — Дѣ и кога е станало послѣдното. — Сношенията му съ папата. 676—704
3. Борбата на царъ Самуила съ императоръ Василия II. — Нападателната политика на Василия II противъ българитѣ. — Новиятъ планъ на Самуила; дѣйствиата му противъ Сърбия и хърватска Далмация. — Покорението на княжество Дукля или Зета и плѣненieto на княза му Иванъ-Владимира. — Воинственото движение на Самуила по далматинскитѣ градове, прѣзъ Босна и Рашка. — Въ какви отношения станалъ Самуилъ къмъ тѣхъ и къмъ маджаритѣ. — Положението на кн. Ив.-Владимира въ плѣна. — Женитбата му за дъщерята Самуилова, Теодора-Косара, и възстановяването му въ Зета. — Отношенията на Самуила къмъ хърватска Далмация. — Женитбата на Ашота за Мирослава, втората Самуилова дъщеря, и назначението му за управителъ на Драчъ и областта му. — Най-голямото разширение на Самуиловата държава. — Третиятъ походъ на Василия II въ 1001 год. и завоевателната му цѣль. — Едноврѣмenni дѣйствия на западъ къмъ Сръдецъ и на сѣверъ въ придунавска България и нейното завоевание. — Военнитѣ дѣйствия прѣзъ 1002 год. въ южнитѣ покрайнини; прѣвземането на Верея (воевода Добромиръ), Колиндиронъ (воевода Димитъръ Тихона) и Сервия (воевода Никулица) отъ ромеитѣ. — Възстановяване на Византийската властъ въ Тесалия и изселване на славяно-българското население въ областта Волеронъ. — Падането на кр. Воденъ (воевода Драгшанъ). — Войната прѣзъ 1003 год.: завоеването на Бдинъ отъ Василия II и военната диверсия на Самуила къмъ Одринъ. — Движението на императора въ Македония и завоеването на Скопие. — Въпро-

сътъ за Романа-Симеона царь-Петровъ синъ и управителъ на Скопие. — Първата несполучлива обсада на Перникъ отъ Василия II. — Хронологията на послѣднитъ събития. — Дѣйствиата на Самуила подъ Солунъ и успѣхътъ му. — Измѣната на Ашота и безбойното завоевание на Драчъ отъ роментъ въ 1005 год. — Поражението на българитъ при Крета (1009). — Непрѣкъжване на войната и прѣзъ слѣднитъ години. — Самуилъ въ Струмица и укрѣпяване на Ключската клисура и пѣтя откъмъ Солунъ. — Възобновение на войната въ 1014 г. — Дѣйствиата на воевода Несторица къмъ Солунъ и пораженнето му отъ визант. пълководецъ Теофилакта Ватаниата. — Обходътъ на Никифора Ксифия и пробивътъ на Ключското укрѣпление. — Бѣласицкия бой на 29. VI. 1014 г. и катастрофалниятъ му за България край. — Завзеждането на кр. Мацукионъ отъ роментъ. — Поражението на роментъ и убийството на Теофилакта Ватаниата въ Костурския проходъ. — Ослѣпяването на българскитъ плѣнници. — Мирното завземане на кр. Мелникъ и цѣлата Загория. — Смъртта на Самуила на 6. X. 1014 г. — Значението на тоя знаменитъ български царь

704—743

4. Приемницитъ на царь Самуила и покорението на България отъ Василия II Българоубийца. — Показването на Гавриила-Радомира на прѣстола. — Нахлуването на Василия II въ България къмъ Битоля, резиденцията на новия царь. — Падането на Прилѣпъ и Щипъ. — Възстанието на воденчани и неговото потѣпкване. — Съграждане на крѣпоститъ Кардия и Св. Илия. — Опитътъ на царь Гавриила да склучи миръ и отхвърлянето му отъ Василия II съ новъ походъ въ България. — Обсадата и прѣвзеждането на кр. Мъленъ и Енотия. — Убийството на ц. Гавриила-Радомира; извѣстията за него, тѣхнитъ сходства и различия. — Показването на Ив.-Владислава, сина на Аарона, на българския прѣстолъ. — Опитътъ му да турн край на войната чрѣзъ споразумѣние за покорностъ. — Причинитъ за отхвърлянето условията на това споразумѣние: покушението върху живота на ц. Ив.-Владислава отъ страна на Василия II. — Убийството на кавхана Теодора въ Стобъ и новъ походъ на Василия II въ България. — Прѣзъ Воденъ, Островъ и Соскъ Василий се отзовавалъ прѣдъ Охридъ и го прѣвзема. — Поражението на роментъ отъ воевода Иваца на Пелагонийското поле. — Дѣйствиата на роментъ къмъ Струмица и Сръдецъ. — Значението на войната прѣзъ 1015 г. за българската държава. — Убийството на зетския князь Ив.-Владимира на 22. май 1016 г. — Разказътъ за него у Дукаляския пресвитеръ и другитъ извѣстия. — Походътъ на Василия II прѣзъ 1016 г. къмъ Сръдецъ и несполучливата втора обсада на Перникъ. — Войната прѣзъ 1017 г. въ южнитъ български покрайнини къмъ Костуръ; завладѣване на кр. Лонгонъ. — Дѣйствиата на Давида Арианита и Конст. Дюгена въ Пелагонийската равнина. — Прѣговоритъ на Кракра съ печенѣзитъ за съюзъ противъ Василия II и тѣхната несполука. — Прѣвзеждането на кр. Вишеградъ и опустошението околноститъ на Островъ и Молиска. — Обсадата на кр. Сетина и печалниятъ край на опита на Ив.-Владислава да освободи тая крѣпостъ. — Обсадата на Драчъ и извѣстията за убийството на ц. Ив.-Владислава подъ стѣнитъ на Драчъ. — Политическитъ партии въ България и сѣдбата на наследника на прѣстола, Преснана-

Фружина. — Безбойното покорение на България отъ Василия II и капитулирането на българската царица Мария въ Струмица при съдѣйствието на архиепископъ Давида. — Завладѣването на българската столица Охридъ. — Отпорътъ на Пресиана-Фружина съ братята си Алусиана и Аарона и своитѣ привърженици въ пл. Томоръ и неговѣтъ неуспѣхъ. — Отказътъ на воевода Иваца да се покори и неговото коварно убийство отъ Евстатия Дафномила. — Прѣдаването на воевода Никулица. — Побѣдоносното прѣминаване на Василия II прѣзъ приадриатическиятъ области и възстановяване на византийската власть тамъ. — Прѣдаването на членовеѣ на български царски родъ въ Костуръ. — Прѣзъ Стагъ, дѣто се прѣдали послѣднитѣ български воеводи, императорътъ стига въ Атина. — Процесътъ на българскитѣ воеводи Елемага и Гавра въ Солунъ за опитване да вдигнатъ възстание. — Падането на най-сѣверната българска областъ Срѣмъ и коварното убийство на управителя ѣ Сермона. — Триумфалното влизане на Василия II въ Цариградъ като покорителъ на българския народъ и унищожителъ на българската държава. 743—790

П р и т у р к и :

1. Φράγῃων νέφος не може да бжде Δροβῡττων νέφος 791—794
2. Имената на българскитѣ пратеници въ Цариградъ на събора 869—70 год. 794—800
3. За протокола на екстреното заседание въ Цариградъ на 4. III. 870 год. 800—805
4. Кой е билъ пресвитеръ Иванъ, папскитѣ пратеникъ до Бориса прѣзъ 879 год. 805—808
5. Разказътъ за прѣмѣстването на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ 808—812
6. Извѣстията на византийскитѣ хронисти за първия походъ на Симеона противъ Цариградъ въ 913 год. 812—816
7. Извѣстията за опита на ц. Симеона да се сродни съ цариградския дворъ 817—822
8. Писмо 6-то на патриархъ Николая Мнстикъ до българския царъ Симеона. 822—830
9. Първото писмо на им-ръ Романа Лакапина до царъ Симеона. . 830—836
10. За възстанието въ България въ 930 год. 837—840
11. Писмото на цариградския патриархъ Теофилакта до българския царъ Петра. 840—845
12. Извѣстията за българитѣ въ житието на св. Никола Метаноките. 845—850
13. За смъртта на ц. Гавриила-Радомира въ чудесата на св. Димитра Солунски 850—853
14. Кой е билъ черноризецъ Храбъръ 853—860
15. Родовъ и хронологиченъ списъкъ на българскитѣ господари отъ първото царство 861 и 863

XVI

Библиография:

	Страница
I Извори	865—869
II Литература	870—877
Допълнения	877—878
Показалец на собственитѣ имена	879—892

ПЪРВО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

III. НАЦИОНАЛИЗАЦИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА

1. МЕЖДУДЪРЖАВНОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ И ПОКРЪ- ЩАНЕТО НА БЪЛГАРИТЪ.

Въ 852 г., споредъ западния лѣтописецъ, дохождали въ Майницъ при нѣмския кралъ Людовика Нѣмски (826—876) български пратеници, които били приети, изслушани и отпущани обратно.¹⁾ Причината за това българско посолство лѣтописецътъ не отбѣлѣзва, но очевидно то е имало за цѣль да поднови и закрѣпи мирнитѣ отношения отъ 845 г., когато били изравнени пограничнитѣ спорове по източната граница на франкската държава,²⁾ но въ сжщото врѣме да донесе извѣстието за новата промѣна на българския прѣстолъ — за покачването на ханъ Бориса³⁾ (852—889), синъ и прѣемникъ на ханъ Пресияна.⁴⁾

¹⁾ Rudolfi Fulden. annales, an. 852. Pertz, Mon. Germ. SS. I, p. 367: legationes Bulgarorum Sclavorumque audivit et absolvit.

²⁾ Cp. Dümmler, Geschichte d. Ostfränk. Reiches. 2-te Aufl. Bd. I, S. 285 и 365. — J. Marquart, Streifzüge, p. 117. — В. Н. Златарски, История на българската държава, ч. 1, стр. 349.

³⁾ Името на тоя български господаръ е извѣстно въ слѣднитѣ форми: Βούγαρις (Theoph. contin., ed. Bon. p. 162-163), Βούγαρις (Sym. Magister, ed. Bon., p. 664; но Γούγαρις, p. 665), Βουρλαγис и Βορλαγис (Const. Porphyrg. De admin. imp. ed. Bon., p. 154, но Βερβουγис p. 150; Theophylactus Bulgarius, Migne, Patrol. gr. t. 126, col. 197 et 213), Βοργисъ въ надписа отъ южна Албания съ името на князь Бориса (Slavia, кн. II (1923), стр.

Едновременно или наскоро слѣдъ това, но пакъ прѣзъ първата година на царуването си, Борисъ влѣзълъ въ сношения и съ южната си съсѣдка — Византия. Византийскитъ хронистъ отъ Х. вѣкъ Генесий ни съобщава слѣдното: „Българскитъ началникъ (ἀρχηγός) отправилъ надменни рѣчи, като заплашвалъ ромеитѣ съ нападение. Императрицата мжжествено и съ гордостъ му обявила, че и тя ще излѣзе веднага съ войската си до българската земя. „И ако побѣдишъ жена, казала тя, никаква похвала нѣма да ти бжде за побѣдата; ако ли пъкъ ти бждешъ побѣденъ отъ нея, поражението ти ще стане посмѣшище за всички“. Това като разбралъ, скитецътъ рѣшилъ да остане спокоенъ въ земята си.⁴⁾ И по съдържание, и по форма това извѣстие едвали трѣба, па и може да се разбира въ букваленъ смисълъ. Очевидно, подъ тия „надменни рѣчи“, които Борисъ отправилъ къмъ императрица Теодора (845—856), се криятъ по-

63—65); Борисъ (въ всички славѣнски и домаш. извори) и Борншъ (въ над- слова на българ. прѣводъ на Малала, вж. К. Калайдовичъ, Иоаннъ ексархъ болгарскій, Москва 1824, стр. 178; въ краткото житие на св. Климента, вж. Г. Баласчевъ, Климентъ Словѣнски, София 1898 стр. кн. — Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, София 1908, стр. 62; въ житие на св. Наума, изд. въ „Гласник“ срп. уч. др. кн. 63 (1885) стр. 3.

⁴⁾ За годината на Борисовото покачване на прѣстола, вж. В. Н. Зла- тарски, Извѣстия при българитѣ, стр. 45—47, а че Борисъ билъ синъ и прѣмникъ на Пресияна, вж. История на Българската държава, ч. 1, стр. 451, 457—458.

⁵⁾ Genesios, ed. Bon., p. 85—86. — Подобно извѣстие дава и продъл- жателтъ на Теофана, който почва разказа си за покръщането на българитѣ съ слѣдния пасажъ: „Българскитъ князъ (ἀρχων) — Богорисъ билъ той, — като чулъ, че жена управлява царството, взелъ да се отнася по-дѣрзко; затова той пратилъ при нея пратеници, казвайки, че нарушава мирнитѣ дого- вори и потегля съ войска противъ ромейската земя. Но тя, безъ да мисли по женски или малодушно, му обявила: „и мене ще намѣришъ готова да излѣза насрѣща ти, и надѣвамъ се да те надвия; ако ли пъкъ това не стане, и ти ме побѣдишъ, то и въ такъвъ случай азъ ще надвия, побѣдата, оче- видно, ще бжде на моя страна, защото ти ще побѣдишъ жена, а не мжжѣ“. Поради това той останалъ на покойстане и, безъ да се осмѣли да постъпи безразсѣдно, веднага възобновили приятелскитѣ договори“ (Theoph. cont. ed. Bon., p. 162. — Въ сѣщия видъ намираме това извѣстие и у дру- гитѣ по-късни хронисти съ незначителни измѣнения. Вж. Skylitzes - Ced-

скоро нѣкои претенции негови отъ политически или територияленъ характеръ, съ които той ще да е искалъ да прѣдизвика цариградското правителство на прѣговори поради неопрѣдѣленитѣ отношения спрѣмо Византия, настанали слѣдъ взаимнитѣ нападения още при Пресияна.¹⁾ Споредъ насъ, не мжжествениятъ отговоръ на императрицата е накаралъ Бориса да се откаже отъ всѣка агресивна политика спрѣмо империята, а 1. сполучливото повеждане на прѣговоритѣ, което се е изразило въ това, че Борису била отстъпена една малка частъ земя по източната българо-византийска граница, именно празната и ненаселена източна частъ на областта Загора,²⁾ между Сидера, днеш. Демир-капу, единъ отъ западнитѣ върхове на Странджа-планина, на с. отъ Лозенградъ при с. Ковчазъ, и стария градъ Девелтъ т. е. между вододѣла на Сакаръ-планина къмъ Странджа и пограничния окопъ еркасия,³⁾ и 2. убѣждението, че той билъ

genus, ed. Bon. II, p. 151. — Zonaras, ed. Dindorf, IV, p. 4. — Sym. Magister, ed. Bon., p. 664). Ако сравнимъ това извѣстие съ Генесневото, не е мжчно да се разбере, че Продължателятъ го е заимствувалъ тъкмо отъ Генесия; но отъ друга пкъ страна не може да се не забѣлжи, че освѣтът парабраза на текста, у Продължателя има много прибавки, които значително измѣняватъ смисъла, но които не могатъ да се считатъ за достовѣрни. За това вж. подробно В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 53—54. — Ср. F. Hirsch, Byzantin. Studien, стр. 206.

¹⁾ Вж. История на българската държава, I, ч. 1, стр. 349—351.

²⁾ В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 65—68. — Ср. История на българската държава, п. т., стр. 170; 178—190; 242—246; 261—279; 300—302.

³⁾ За мѣстонахождението на Сидера (Жидра), както и за отстъпената територия, вж. подробно „Извѣстия за българитѣ, стр. 65—70. — За тая отстъпка се научаваме отъ Теофановия продължатель, който пише слѣдното: „А когато той (Борисъ) се обърналъ къмъ богопочитанието, стѣсняванъ отъ множеството на своя народъ, пише до господарката за земя и я моли по-смѣло, понеже тѣ сж вече едно, а не двѣ, свързани съ вѣра и неразрывно приятелство, и общава самъ да се подчини и да склучи вѣченъ ненарушимъ миръ. Тя благосклонно го изслушала и (му) дала тогавашната празна земя между Сидера, понеже тая служила тогава за граница между роментѣ и тѣхъ (българитѣ), до Девелтъ, която (земя) така сжщо се наричала у тѣхъ Загора“ (ed. Bon., p. 164—165. Отъ Продължателя това извѣстие било по-черпано отъ Skylitzes-Cedrenus, ib. II, p. 153. — Zonaras, ib., IV,

свободенъ отъ каквито и да било враждебни дѣйствия отъ-къмъ Византия, защото сама послѣдната тъкмо въ това врѣме се нуждаела отъ миръ съ българитѣ поради усилената борба съ арабитѣ, съ които тая водѣла война ту въ Египетъ, ту въ Сицилия, ту въ Мала-Азия.¹⁾ Обаче за нѣкакъвъ траенъ миръ между България и Византия въ даденото врѣме не може и дума да става, защото такъвъ билъ сключенъ само въ 864 г., както се ясно види и отъ думитѣ на Генесия, който казва, че до-прѣди сключването на мирнитѣ отношения българскиятъ князь билъ дързъкъ, разбира се, спрѣмо империята; това е било само едно подновяване на врѣмениитѣ мирни отношения, които се поддържали съ изпращане отдѣлни

р. 5—6 и *Sym. Magister, ib.*, р. 666 съ малки измѣнения). — Отдѣ Продължателятъ е почерпалъ това извѣстие, мжчно е за сега да се посочи; обаче нѣкои фактически несъобразности въ него ни каратъ да се усъинимъ, дали самото събитие се отнася къмъ врѣмето слѣдъ покръщането на Борнса, т. е. при сключването на мирния договоръ въ края на 863 или началото на 864 г., както ние на друго мѣсто се изказахме (Извѣстията за българитѣ, стр. 68—70). Прѣди всичко неволно обръща внимание очебиениятъ анахронизъмъ, какво императрица Теодора се разпоредила за отстъпката на посочената земя, защото както сключването на мира, тъй и покръщането на българския князь и народъ сж станали при самостоятелното управление на Михаила III, когато Теодора била изгубила всѣко влияние при двора (за това вж. по-долу стр. 20 и сл.). Вече това обстоятелство показва, че тукъ има нѣкоя бъркотия въ реда на събитията. Поправката на тая бъркотия може донѣдѣ да стане по два начина: или като се прѣдположи, че самото събитие наистина се отнася къмъ врѣмето на Михаиловото самостоятелно управление, т. е. слѣдъ 856 г., както се опиталъ това да поправи псевд.-Симеонъ Магистъръ (р. 666) споредъ извѣстието на Симеона Логотата, като кара Борнса да заявява за отстъпка на земя не на Теодора, а на Михаила III, но това противорѣчи въ такъвъ случай на всички други извѣстия, па и за нови териториялни отстъпки по мирния договоръ отъ 864 г. не се споменува, слѣдов. това прѣдположение не е приемливо, или пъкъ да приемемъ, че събитието дѣйствително се отнася къмъ врѣмето на Теодориното управление, т. е. прѣди 856 г., и че само Теофановиятъ продължателъ произволено, както той постъпвалъ при прѣдаването и на други факти, го прѣхвърлилъ къмъ врѣмето слѣдъ покръщането. Като считаме послѣдното за по-основателно и хронологически по-вѣрно, ние отнасяме въпросното извѣстие къмъ врѣмето между 853 и 856 г. и го свързваме съ горѣ-приведенитѣ извѣстия на Генесия и Теофановия продължателъ.

¹⁾ А. Васильевъ, Византия и арабы, I, стр. 168—189.

посолства въ Цариградъ,¹⁾ защото прѣзъ 50-тъ години на IX. вѣкъ всичкото внимание на Бориса било съсредоточено върху събитията, които сж ставали тогава въ съсѣднитѣ области по срѣдни Дунавъ.

Почналото се отъ началото на IX. вѣкъ съперничество между Изтокъ и Западъ, особено слѣдъ възстановяването на западната римска империя отъ нѣмската нация, когато римскиятъ папа заедно съ стария Римъ скжсалъ политическитѣ си връзки съ източната империя и се присѣдинилъ къмъ групата на западнитѣ християнски държави, като напълно се солидаризиралъ съ западната империя на чисто политическа почва, защото своитѣ планове спрѣмо източната църква той би могълъ да постигне само съ помощта на западнитѣ народи, които въ църковно отношение били нему напълно подчинени, — това съперничество, което имало колкото църковенъ, толкова и политически характеръ, прѣдизвикало цѣлъ редъ исторически събития въ отношенията между Изтокъ и Западъ. Единъ отъ първитѣ и главни резултати отъ солидарността на римската църква съ западната империя била завоевателната политика на франкскитѣ господари въ посока къмъ изтокъ и разширението на нѣмската властъ и влияние прѣзъ първата половина на IX. вѣкъ между славѣнитѣ въ областта на срѣдни Дунавъ и Драва подъ булото на религиозна пропаганда — разпространението на християнството между сжщитѣ славѣни. Тая политика впрочемъ своеврѣменно открила на славѣнскитѣ князе опасността, която ги заплашвала откъмъ франкската държава, и съзнанието на дребнитѣ славѣнски княжества противъ нѣмската стихия се изразило въ славѣнския съюзъ, на чело на който застанали моравскитѣ князе.

¹⁾ За такова едно посолство споменува арабскиятъ историкъ Табари прѣзъ пролѣтѣта 860 г. Вж. баронъ В. Розенъ, Императоръ Василій Болгароболца. Петроградъ 1883, стр. 145 d. — А. Васильевъ, каз. съч., I, стр. 187. Приложенія, стр. 57. — В. Розенъ прѣдполага, че това посолство се намирало въ връзка съ прѣговоритѣ за покръщането на Бориса, но това едва ли е приемливо, защото такива прѣговори се починали, както ще видимъ по-долу, само прѣзъ 864 г.

Както е известно, отъ срѣдата на първата половина на IX. вѣкъ въ източнитѣ области на франската държава почнало да се издига едно отъ славѣнскитѣ княжества, които се намирали подъ върховната власт на франкия кралъ, именно, княжество Моравско. Около 830 г. единъ отъ моравскитѣ князе, Моймиръ, сполучилъ мирно да обедини дребнитѣ владѣтели въ моравскитѣ земи подъ властта си и намислилъ да създаде една самостоятелна и независима славѣнска държава, като присъединилъ и другитѣ славѣнски княжества по срѣдни Дунавъ, за борба противъ нѣмцитѣ. Моравия достигнала особено голѣмо засилване при прѣемника на Моймира, князь Ростислава, който най-ясно и най-пълно формулиралъ националнитѣ стремежи и цѣли на съюза и, като се възползувалъ отъ събранитѣ отъ прѣдшественика си сили, прѣвъ почналъ оная отчаяна борба съ нѣмцитѣ, която изпълва втората половина на IX. вѣкъ и първитѣ страници въ историята на тѣй наречената Велико-моравска държава.¹⁾

Ростиславъ не само залѣгалъ да усили и закрѣпи съюза, но се и стремилъ да привлѣче къмъ него и съсѣдитѣ си и прѣди всичко българитѣ, които вече прѣдставяли една внушителна сила по долни Дунавъ и слѣдъ първитѣ си сблъсквания съ франкитѣ въ края на 20-тѣ години на IX. вѣкъ се намирали въ постоянни сношения съ нѣмцитѣ. Людовикъ Нѣмски добръ разбиралъ цѣлитѣ и стремежитѣ на моравския князь и отъ своя страна гледалъ да поддържа съ българитѣ приятелски отношения, които се потвърждавали съ изпращането на специални посолства при двора на Людовика, каквито, знаемъ, сж били въ 845 г. и особено въ 852 г. Ростиславъ се домогвалъ сега да разстрои тъкмо тия мирни сношения на нѣмци и българи, въ което, както се види, сполучилъ, защото вече въ 853 г. българитѣ въ съюзъ съ сръдне-дунавскитѣ славѣни воюватъ противъ Людовика Нѣмски.²⁾ При какви обстоятелства е станало това отиѣ-

¹⁾ К. Гротъ. Моравия и Мадяры, Петроградъ, 1881, стр. 108 и слѣд.

²⁾ *Annales Bertiniani*, pars II, annl. Prudentii, Pertz, *Mon. Ger. hist.*, t. I, p. 448: Bulgari, sociatis sibi Sclavis, et, ut fertur, a nostris

тане на Бориса отъ нѣмцитѣ, лѣтописецътъ не посочва, но прѣдполага се, че българскитѣ пратеници на връщане отъ Майнцъ въ 852 г. се срѣщнали съ Ростислава и при тая срѣща ще да е билъ сключенъ въпросниятъ съюзъ. Впрочемъ лѣтописецътъ отбѣлзва, че българитѣ били „a nostris muneribus invitati“, т. е: че тѣ били подбутнати противъ Людовика съ подаръци отъ самитѣ франки, но отъ кого именно, мжно може да се установи.¹⁾ Както и да било, прѣдприетиятъ отъ българитѣ въ съюзъ съ славѣнитѣ походъ се свършилъ катастрофално за първитѣ, понеже тѣ потърпѣли отъ Людовика голѣмо поражение, въ което ще трѣба да видимъ алигоричното извѣстие на Теофилакта Охридски, че „когато дивниятъ Борисъ приелъ властѣта, облакъ отъ франки покрилъ цѣла България“,²⁾ защото, освѣнъ че за други враждебни дѣйствия между българи и франки при Бориса засега нѣма никакви извѣстия, но и самото събитие се отнася отъ Теофилакта къмъ самото начало на Борисовото управление. Какво е послѣдвало слѣдъ това въ отношенията между Ростислава и Бориса, остава неизвѣстно; ако се сѣди по това, че въ 855 г. Ростиславъ самъ дѣйствувалъ противъ Людовика безъ помощъ отъ българитѣ, може да се мисли, че и съюзътъ му съ българския князь билъ вече унищоженъ, или пъкъ послѣдниятъ е билъ принуденъ да се откаже отъ него поради настаналитѣ враждебни отношения съ другитѣ си западни съсѣди — хървати и сѣрби.

muneribus invitati, adversus Hludowicum, Germaniae regem, acriter promotur, se Domino pugnantem vincuntur. — Т. Smičiklas мисли, че Борисъ сключилъ съюзъ съ бана на Пясавско Хърватско. вж. *Povjest hrvatska*. Zagreb 1882, I, стр. 183.

¹⁾ Dümmle, каз. съчин. I, стр. 382, мисли, че Карлъ Лисия, братъ Людовиковъ, прѣдложилъ тия дарове на Бориса. — Ср. също Marquart, п. т., стр. 117.

²⁾ Въ Житието на Тивериуполскитѣ мчченици, *Migne, Patrol. gr.* t. 126, cap. 34, col. 197: 'Επει γάρ τὴν ἀρχὴν ὁ βῆσις διαζέξατο Βαρσίους ὁ θαυμασιος, Φράγγων νέος τὴν Βουλγαρίαν πᾶσαν ἐκάλυψε. — О. Ив. Успенски, считайки това мѣсто у Теофилакта развалено, опита се да даде друго тълкуване, което обаче е твърдѣ натегнато и поради това неприемливо. За него вж. Притурка № 1.

Константинъ Багренородни съобщава слѣдното за отношенията между хървати и българи при Бориса: „Хърватскиятъ князь отначало, т. е. отъ царуването на императоръ Ираклия, билъ подчиненъ на ромейския императоръ и никога не е билъ подвластенъ на българския князь. И никога българинъ не е отивалъ на война противъ хърватитѣ, само българскиятъ князь Михаилъ-Борисъ излѣзълъ и воювалъ противъ тѣхъ, но, като не можалъ нищо да направи, сключилъ миръ съ тѣхъ, при което той обдарилъ хърватитѣ, и билъ обдаренъ отъ послѣднитѣ. Но никога хърватитѣ не сж давали данъкъ на българитѣ, а само често отъ приятелство си давали едни на други дарове“.¹) Въ това извѣстие не се отбѣлзва нито годината, нито врѣмето на тая война, нито пъкъ причинитѣ за нейното избухване; обаче политическитѣ отношения по срѣдни Дунавъ въ дадения моментъ отъ една страна, а отъ друга — наблѣгането на Константина на това, че хърватитѣ никога не били подвластни на българския князь и че всѣкога между българи и хървати е имало миръ и отъ приятелство се взаимно обдарявали, ни подсѣщатъ да мислимъ, че и въпросното тукъ сблъскване между тѣхъ било дѣло на външно влияние, на чужда политика, и то отъ страна пакъ на нѣмския кралъ: за да отвлѣче вниманието на Бориса отъ съюзника му Ростислава и по тоя начинъ да ослаби силата на послѣдния, Людовикъ не ще се е забавилъ да подготви това чрѣзъ зависимия отъ франкитѣ хърватски князь Терпимира (845—864) за враждебни отношения между България и Хърватско, които да прѣдизвикатъ война откъмъ българския князь.²) Поставяйки по тоя начинъ българо-

¹) Const. Porphyg. De admin. imp. ed. Bon., cap. 31, p. 150—151.

²) К. Грогъ, Извѣстия о сребрахъ и хорватахъ, стр. 126—127, обяснява причината за българо-хърватската война съ това, че „българскиятъ князь искалъ да се възползува отъ настаналитѣ въ Хърватско слѣдъ смъртта на Терпимира вътрѣшни смутове, за да разшири владѣнията си за смѣтка на хърватитѣ“. Обаче при такива обяснения ние бихме очаквали съвсѣмъ другъ резултатъ отъ войната, т. е. че Борисъ би излѣзълъ по-скоро побѣдителъ, понеже му благоприятствували самитѣ събития въ Хърватско. Освѣнъ това въ сегашно врѣме, когато подъ вѣщата рѣка на п. юф. Ф. Шишича се установи точно родословието и хронологичниятъ редъ на хърватскитѣ князе

хърватската война въ свързка съ борбата на Ростислава съ Людовика, ние отнасяме първата веднага слѣдъ 853 г. и не по-късно отъ 854 г.¹⁾ Людовикъ, както изглежда, постигналъ цѣльта си: Борисъ нѣмалъ никакъвъ успѣхъ въ войната и билъ принуденъ да сключи миръ, при което двѣтъ страни се обмѣнили взаимно съ дарове и поради това не може да се допусне, че сж станали нѣкои териториялни промѣни;²⁾ но сигурно Людовикъ се е възползувалъ отъ тая несполука на българския князь, за да възобнови мирнитѣ си отношения съ Бориса, защото въ 855 г., както се каза, Ростиславъ самъ воювалъ противъ Людовика безъ българска помощъ. Но наредъ съ това не е изключена възможността, щото на тоя миръ между хървати и българи да се дължи и войната на Бориса съ сърбитѣ, която, очевидно, наскоро послѣдвала.

Въ Сърбия слѣдъ смъртта на князь Властимира (ок. 850) властта прѣминала въ ржцѣтъ на тримата му синове, Мутимиръ, Строимиръ и Гойникъ, които подѣлили помежду си неговитѣ владѣния. „На тѣхъ нападналъ, пише Константинъ Багренородни, българскиятъ князь Михаилъ-Борисъ, който искалъ да отмъсти за поражението на баща си Пресияна“. Изтъкнатата тукъ причина на войната между българи и

прѣзъ дадената епоха (вж. F. Šišić, Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji, отдѣл. отпеч. отъ Vestnik hrvat. arheol. društva, svez. XII (1913—14), стр. 1—18), не може да има съмнѣние, че тая война е станала при кн. Терпимира, прѣзъ врѣмето на когото Хърватско се усилило и политически значително се издигнало. — Ср. F. Šišić, Geschichte der Kroaten, I Teil. Zagreb 1917, S. 78—79.

¹⁾ Вж. В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 55. — F. Šišić, п. т., стр. 80.

²⁾ Ф. Шишичъ, п. т., стр. 81, като установява възъ основа на Константиновото извѣстие, което той приема за почерпнато отъ по-старъ неизвѣстенъ изворъ, че въ това врѣме българи и хървати непосредно сж граничили, понеже Панонска Хърватия между Сава и Драва била подчинена на Людовика Нѣмски, а Сирмиумъ (Срѣмъ) и днешна сѣверо-западна Сърбия владѣли българитѣ, опредѣля, че хърватската територия се допирала до българската въ днешна сѣверо-западна Босна (нѣйдѣ въ околността на Туза и Зворникъ), и прѣдполага, че и сблъскването между българи и хървати е станало тъкмо въ тая мѣстность.

сърби едва ли може да се счита за истинска; това е могло да послужи на Бориса по-скоро като предложение, за да почне военните действия. Може би сжщинската причина трябва да се търси във това, че Борисъ, слѣдъ като потърпѣлъ несполука въ войната съ хърватитѣ, е поискалъ да се възползува отъ ослабването на Сърбия слѣдъ смъртта на Властимира, когато сръбскитѣ земи били подѣлени отъ синоветѣ му, за да прокара тамъ влиянието си за смѣтка на византийското което се бѣ въдворило при кн. Властимира. Обаче и това предприятие се свършило несполучливо за българитѣ. Споредъ думитѣ на Констан. Багренородни, „когато Борисъ почналъ войната, сръбитѣ го така силно разбили, че дори взели въ плѣнъ сина му Владимира заедно съ дванадесетъ-тѣ велики боляди“ (боили).¹⁾ Тогава Борисъ, огриженъ за сина си, билъ принуденъ противъ желанието си да сключи миръ съ сръбитѣ. Слѣдъ сключването на мира Борисъ, когато поискалъ да се върне въ България, понеже се боялъ да не би сръбитѣ да му устроятъ нѣкоя засада по пътя, измолилъ си двамата Мутимирови синове, Борена (или Брана) и Стефана, за отбрана; тѣ го изпроводили до границата, до Раса (на р. Рашка при Нови-Пазаръ). „За тая услуга Борисъ имъ далъ голѣми дарове, а тѣ въ замѣна поднесли му като дарове: двѣ души (роба), чифтъ соколи, двѣ кучета и 90 кожи (γούναι = за кожухъ), за което българитѣ казватъ, че е договоренъ знакъ“.²⁾ Липсата на всѣки споменъ за териториялни отстъпки отъ българска страна, ясно показва, че Борисъ не само не постигналъ първоначалната си цѣль, но и, вѣроятно, по сключения договоръ се е отказалъ занаярѣдъ отъ всѣкакви завоевателни стремежи; дори били завър-

¹⁾ Въ текста се чете: τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βλαστίμηρον ἀκράτητον δέσμιον μετὰ καὶ βολεῖσθαι θώδεκα μετὰλων. Очевидно, тукъ Βλαστίμηρον стои погрѣшно им. Βλαδѣмѣров — имс, което е носилъ най-голѣмиятъ синъ Борисовъ слѣдъ покръщането, както то е поправено отдавна. Вж. П. Шафарикъ, Славян. древн. II, 1, стр. 289. — Dümmler, Die älteste Geschichte, S. 397. — F. Rački Documenta historiae Croatiae etc. Zagreb 1877, p. 359. — К. Гротъ Извѣстія о сербахъ и хорватахъ, стр. 183.

²⁾ Const. Porphyg. ibidem, cap. 32, p. 154, 14 — 155, 5.

зани, както ще видимъ, приятелски отношения между него и кн. Мутимира, въ основата на които е легналъ отказътъ на сръбския князь отъ съюза съ Византия и изобщо отстранението на византийското влияние, на което собствено се дължало нарушението мирнитъ отношения между двата съседни народа. Годината и на тая българо-сръбска война поради липсата на прави и точни данни се опрѣдѣля различно;¹⁾ обаче отъ думитъ на Константина: 1. че войната послѣдвала наскоро слѣдъ смъртта на Властимира, и 2. че Борисъ. поискалъ да отмъсти за поражението на баща си, — желание, което може да се породи у него само наскоро слѣдъ. покачването си на прѣстола, ясно става, че войната се отнася къмъ първитъ години на Борисовото управление и то слѣдъ 854 г. и не по-късно отъ 860 г., защото слѣдъ тая дата Борисъ е билъ заетъ, както ще видимъ по-долу,

¹⁾ Така, П. Шафарикъ, (Славян. древ. II, 1, стр. 413) я отнася приблизително къмъ 843—860; A. Rambaud (L'empire grec au X-me siècle, p. 462) я поставя слѣдъ покръщането въ 887 г.; Rački (Documenta, p. 360) и двѣтъ всйни на Бориса — хърватска и сръбска — между 854—864 год.; Гротъ (Извѣстія, стр. 184), като излиза отъ това, че войната съ сърбитъ станала, споредъ Константина Багренородни (р. 155), прѣди единовластието на князь Мутимира, което се отнася приблизително къмъ 872 г., прѣдполага, че тя е станала между 860—870 г., т. е. около покачването на Василия I Македонецъ на визант. прѣстолъ (867 г.), но това едеали е вѣроятно, защото прѣзъ това врѣме Борисъ билъ погълнатъ цѣлъ въ вжтрѣшнитъ си работи. К. Иречекъ (Историја Срба, стр. 186, бѣл. 5) сжщо отнася тая война слѣдъ покръщането на българския владѣтель (864 г.), който вече се нарича Михаилъ-Борисъ; па и наследникътъ Владимиръ билъ вече отрасълъ. Обаче на тия доводи Шишичъ (Geschichte d. Kroaten, S. 81, amт. 2) справедливо възразява така: „споредъ моето мнѣние, присѣтствието на българския прѣстолонаслѣдникъ Владимира въ войната нищо не доказва, защото отъ друга страна ние знаемъ, че въ онова врѣме принцове още въ дѣтска възраст сж придружавали всяката на война, което сжщо ще да е било въ обичай и у българитъ (италийскитъ кралъ Пипинъ въ 791 г., когато потеглилъ въ първата война противъ аваритъ като пълководецъ, билъ на 13 години). Ако Констан. Багренородни на двѣтъ мѣста (150, 154) пише „Михаилъ-Борисъ“, то той е употребилъ само едно по-разпространено тогава название, което не трѣба да се взема въ внимание за опрѣдѣляне врѣмето на двѣтъ войни. Въ всѣки случай покачването на импер. Василия I (867 г.) е „Terminus post quem non“.

съ други по-важни работи, които отвличали вниманието му въ друга посока.

Установяването датата на българо-сръбската война между 854 и 860 г. г. хвърля нова свѣтлина върху смисъла на събитията въ Сърбия слѣдъ тая война. Константинъ Багренородни съобщава, че наскоро слѣдъ сключването на мирния договоръ съ българския князь, тримата братя-князе, синове на Властимира, възстанали единъ срѣщу другъ, и единъ отъ тѣхъ, именно Мутимиръ, който искалъ самъ да управлява, побѣдилъ другитѣ си двама братя Строимира и Гойника, уловилъ ги и ги изпратилъ въ България.¹⁾ Отъ това извѣстие се ясно види, че главната причина за тия вътрѣшни междуособици въ Сърбия билъ изключително Мутимиръ, който очевидно се стремилъ къмъ самодържавие; но отъ друга пкъ страна изпращането на другитѣ двама братя въ България не по-малко ясно говорятъ, че въ произведения въ Сърбия прѣвратъ Мутимиръ главно се облъгалъ на българския князь²⁾ въ силата на сключения наскоро прѣди това съ Бориса съюзеиъ договоръ, който е билъ насоченъ противъ Византия и отъ който, както изглежда, братята му не сж били доволни и изобщо се противопоставили на новата политика на Мутимира, като чрѣзъ това прѣдизвикали вътрѣшнитѣ размирици. При изпращането братята си въ България Мутимиръ задържалъ при себе си

¹⁾ Const. Porphyg. ib., cap. 32, p. 155, г-и. — К. Гротъ, Извѣстія и пр., стр. 186 и 190.

²⁾ К. Ијречек, Историја Срба, стр. 187. — К. Гротъ, п. т., който отнася събитието приблизително къмъ 872 год. (?), като счита непонятно изпращането на побѣденитѣ братя въ България — страна въ всѣки случай враждебно разположена къмъ Сърбия, намира за по-правдоподобно прѣдположението, че Мутимиръ просто изгонилъ братята си отъ прѣдѣлитѣ на Сърбия, а тѣ сами отишли въ България, надѣвайки се вѣроятно да намѣрятъ тамъ поддръжка противъ оскърбителя". Това прѣдположение не е приемливо освѣтъ поради изричното извѣстие на Кон. Багренородни, но още и поради това, че тия изгнаници-князе не само не получили никаква поддръжка, но още въ България се държали строго, защото, ако нѣкой отъ тѣхнитѣ потомци се рѣшавалъ на нѣкоя акция въ Сърбия, той трѣбало тайно да бѣга отъ България.

сина на Гойника Петра и „се грижилъ за него“, т. е. държалъ го подъ надзоръ; но Петъръ сполучилъ да избѣга въ Хърватско. Каква е била сждбата на двамата братя-изгнанници въ България, Константинъ Багренородни нищо не споменува; той само забѣлѣзва, че „Строимиръ въ България ималъ, т. е. родилъ му се синъ Клонимиръ, когото Борисъ оженилъ за българка,¹⁾ а пъкъ у него се родилъ синъ Чеславъ“, който израсълъ при българския царски дворъ.

Мирнитѣ отношения между България и Сърбия продължавали да съществуватъ прѣзъ цѣлото управление на Бориса и на Мутимира и въпрѣки това, че по-сетнѣ слѣдъ закрѣпата на византийската властъ въ Далмация при Василия I Македонецъ, а особено слѣдъ повторното покръщане на сърбитѣ около 872 г. отъ гръцко духовенство, византийското влияние отново сполучило да си прокара пѣтъ въ Сърбия, обаче мирътъ между българи и сърби не билъ нарушенъ 1. поради умната политика на Василия I, чието влияние било еднакво силно и въ България, и въ Сърбия и 2. поради това, че сръбско-българскитѣ отношения прѣзъ дадената епоха се регулирали, както ще видимъ, отъ политическитѣ отношения между България и Византия.

При всички тия несполуки прѣзъ 50-тѣ години на IX. вѣкъ Борисъ не прѣставалъ зорко да слѣди за борбата между двамата сѣверо-западни съсѣди, нѣмския кралъ и моравския князь, — борба, която е имала не малко значения и за България. Ние вече видѣхме, че слѣдъ поражението на българитѣ въ 853 г. съюзътъ на Бориса съ Ростислава билъ унищоженъ, и мирнитѣ му отношения съ Людовика Нѣмски били възстановени. Докато Борисъ билъ завзетъ съ войнитѣ противъ хървати и сърби, Людовикъ поискалъ самъ да продължи борбата съ моравския князь. Прѣдприетиятъ отъ

¹⁾ Const. Porphyg. ib. p. 155, 11-12. — К. Гротъ, п. т., стр. 191, обяснява това участие на българския господаръ къмъ сръбския князь-изгнанникъ съ това, че Борисъ искалъ да приготви за сръбския князь съперникъ, който отъ една страна да има право върху сръбския прѣстолъ, а отъ друга, да бже половинъ българинъ, който напълно да служи на българскитѣ интереси.

него походъ въ 855 г. противъ Ростислава билъ не само съвсѣмъ несполучливъ за нѣмцитѣ, но и донесълъ на Моравия пълна независимостъ. Оттогава моравския князь става главенъ и силенъ факторъ на срѣдни Дунавъ. Людовикъ, увлѣченъ въ борбата за западно-франкската корона, назначилъ за управителъ на Източната марка, най-голѣмия си синъ Карломана въ 856 г., като смѣталъ въ него да намѣри най-добъръ защитникъ на своитѣ интереси. Обаче, докато Людовикъ билъ принуденъ да прѣкжне на врѣме борбата съ Моравия поради участието си въ работитѣ на западната франкская държава, Ростиславъ още повече закрѣпналъ, като сполучилъ да привлече въ своя съюзъ съсѣднитѣ чешки и полабски славѣни, съ които Людовикъ трѣбало да воюва прѣзъ 856 и 857 г. Освѣнъ това самъ Карломанъ не оправдалъ надеждитѣ на баща си.

Подтикнатъ отъ мисълта да стане независимъ владѣтель, като се провъзгласи за баварски кралъ Карломанъ почналъ да се окръжава съ прѣдани нему лица и дори сключилъ съюзъ съ Ростислава, като прѣдполагалъ да намѣри въ него помощникъ за осъществение на своитѣ властолюбиви стремени. Людовикъ не е могълъ да не знае за дѣйствиата на сина си, но, завзетъ на западъ, той все още не обръщалъ нужното внимание и, само когато въ 861 г. Карломанъ открито се побунилъ противъ него, билъ принуденъ сериозно да се завземе за противодѣйствие колкото противъ Карломана, толкова и противъ Ростислава, който му внушавалъ не малкъ страхъ.¹⁾ За тая цѣль Людовикъ потърсилъ съюза на българския князь, на което Борисъ се отзовалъ съ готовностъ, защото самъ, очевидно, се опасявалъ отъ засилилия се моравски князь. Макаръ че прѣзъ лѣтото 862 г. Карломанъ се явилъ въ Регенсбургъ и се обѣщавалъ прѣдъ баща си да се откаже отъ властолюбивитѣ си замисли, все пакъ той продължавалъ да се сношава съ моравския князь. Тогава Людовикъ се взелъ за оръжие. Той обявилъ война на сина си и неговия съюзникъ, въ която взели непосредно

¹⁾ К. Гротъ, Моравия и Мадыяры, стр. 114—115.

участие и българитѣ прѣзъ пролѣтъта 863 г. като съюзници на нѣмския кралъ.¹⁾ Нѣма съмнѣние, че тоя съюзъ между Людовика и Бориса билъ сключенъ не въ 863 г., защото българитѣ се намирали въ походъ вече прѣзъ пролѣтъта, а по-рано и то, ако не въ 861 г. слѣдъ първия бунтъ на Карломана, когато Людовикъ се намиралъ въ най-стѣснено положение, то най-късно прѣзъ 862 г., слѣдъ като Карломанъ вѣрменно се отказалъ отъ плановѣтъ си противъ баща си и когато Людовикъ вече замислѣлъ да почне открита борба съ Ростислава. Какви сж били условията на тоя съюзъ, не е извѣстно; но едвали ще бжде грѣшка; ако допуснемъ, че главната прицѣлна точка билъ тука пакъ Ростиславъ, който несъмнѣнно е билъ представенъ като еднакво опасенъ за двѣтъ съсѣдни държави. Но тоя планъ не можалъ да се осъществи, защото новата измѣна на Карломана въ 863 г. отвлѣкла вниманието на Людовика отъ Ростислава, още повече, че и послѣдниятъ не оказалъ никаква помощъ въ това вѣрме на Карломана. Обаче, доколкото може да се сжи по „отговоритѣ“ на папа Николая I (858—867) до Людовика Нѣмски, още тогава, въ началото на 863 г. при усмирението на Карломана, било е, вѣроятно, уговорено съ Бориса за съвмѣстни военни дѣйствия вече специално насочени противъ Ростислава за-прѣзъ слѣдната 864 г. Като благославялъ Людовика на война съ Ростислава, папата въ началото на 864 г. между другото писалъ: „понеже ти извѣстявашъ, че вѣрниятъ кралъ има намѣрение да отиде въ Тулна и тамъ да закрѣпи мира съ българския кралъ и да принуди Ростислава волею-неволею да се покори, молимъ всемощния Бога, щото ангелътъ, който билъ съ патриархъ Якова, да бжде сжщо съ него и съ всички негови и добръ да устрои пѣтя му, а той съ миръ и радостъ да се вѣрне въ земята си.“²⁾

¹⁾ Fuld. ann. ibidem. an. 863: quasi . . Rastizen Marahensium Sclavorum ducem cum auxilio Bulgarorum ab oriente venientium . . domaturus. — Ср. О. Ив. Успенскій, Первыя славянскія монархii на сѣверо-западѣ. Петроградъ 1872, стр. 44. — E. Dümmler, Geschichte d. Ostfrän. Reiches Bd. II, S. 51.

²⁾ Migne, Patrolog. lat. t. 119, col. 875, XI: Quoniam nuntias, quod fidelis rex dispositum habeat venire Tullinam et deinde pacem cum rege Vuli-

Наредъ съ тия чисто политически условия при сключването на споменатия съюзъ Борису било прѣдложено отъ Людовика да приеме християнството. Констанскиятъ епископъ Саломонъ I, който по поръка на Людовика дохождалъ прѣзъ мѣсецъ май 864 г. въ Римъ, съобщилъ на папа Николая I между другото и това, че Людовикъ се надѣва, какво „самъ българскиятъ кралъ иска да се обърне въ вѣрата“, ¹⁾ а реймскиятъ архиепископъ Хинкмаръ († 882) въ Бертинскитѣ аннали подъ сжщата 864 г., като споменува, че Людовикъ бързалъ да отиде на срѣща съ българския хаганъ, говори за послѣдния като за такъвъ, който вече се обѣщаль на краля да стане християнинъ. ²⁾ И тъй, ако въ началото на 864 г. се говорило и писало, какво Людовикъ се надѣвалъ, че Борисъ ще изпълни обѣщанието си да приеме християнството, разбира се, отъ нѣмското духовенство, то ясно е, че такова прѣдложение било направено Борису отъ Людовика при сключването на съюза въ 861 или 862 г., а обѣщанието било дадено, ако не още тогава, то сигурно въ началото на 863 г. при усмирението на Карломановия бунтъ. Оттука ясно става, защо папата тъй усърдно благодарилъ Бога, по тоя случай назначилъ постъ и отправилъ умиловителни молитви къмъ Бога. Когато Людовикъ изстѣпвалъ съ горното прѣдложение, той билъ вѣренъ на политиката на франкскитѣ господари — чрѣзъ религията да за-

garorum confirmare et Rastitium aut volendo aut nolendo sibi obedientem facere etc. — Успенскій, каз. съч., стр. 45.

¹⁾ Migne, Patrol. lat. t. 119, col. 875, XII: . . rex (Hludovicus) speret quod. Ipse rex Vulgarorum ad fidem velit converti et jam multi ex ipsis Christiani facti sunt, gratias agimus Deo, quem precamur, ut abundare faciat incrementum frugum in horreo suo. Jejunium vero pro eis et orationes, sicut per te hortatur, Deo propitio faciemus.

²⁾ Pertz, Mon. Germ. t. I, p. 465: Hludovicus, rex Germaniae, hostiliter obviam Bulgarorum cagano . . nomine, qui christianum se fieri velle promiserat, pergit. — Че изразътъ *hostiliter obviam* аlicui *pergere* не трѣба и не може да се разбира тукъ въ смисълъ на враждебностъ, а на мирна срѣща, вж. Е. Голубинскій, Краткій очеркъ, стр. 245 и бѣл. 38. — М. Ив. Соловьевъ, Изъ древней исторіи болгаръ. Петроградъ 1879, стр. 152. — Dümmler, Ostfrän. Reich, Bd. II, S. 86 Amm. 1.

крѣпи влиянието си въ България и по тоя начинъ да има Бориса винаги на своя страна въ борбата съ моравския князь, а може би чрѣзъ това той да е подготвялъ вече почва за по-нататъшни планове и спрѣмо България, както спрѣмо сръбне-дунавското славѣнство.

Обаче всички тия планове на Людовика не останали неизвѣстни за Ростислава, който узнавалъ, както се види, прѣзъ свои хора при кралския дворъ най-потаенитѣ кроежи на Людовика.¹⁾ Ростиславъ отлично разбиралъ, съ каква опасностъ го заплашвалъ съюзътъ на нѣмския кралъ съ българския князь; и той трѣбало да търси сръдства, за да отклони своеврѣменно тая опасностъ, като се постарее да осуети самия съюзъ, и погледитѣ му се спрѣли на Византия.

Както е извѣстно, въ края на 862 г. Ростиславъ заедно съ братанецътъ си Светопѣлка изпратили въ Цариградъ пратеници съ просба до императоръ Михаила III (856—867) да изпроводи въ Моравия проповѣдници, които да имъ обяснятъ на тѣхния — славѣнски езикъ християнското вѣроучение. Цѣльта, която гонилъ Ростиславъ, когато се обръщалъ къмъ Византия съ горната просба, се обяснява обикновено съ това, че той, като издигналъ Моравия до положение на политически самостоятелна държава, стремилъ се въ сѣщото врѣме да я постави въ сѣщото положение и въ църковно отношение, и чрѣзъ това окончателно да прѣмахне въ държавата на нѣмското влияние, защото Моравия се намирала въ зависимостъ отъ посавския епископъ, вѣренъ служител на Людовика Нѣмски.²⁾ Обаче едва ли ще трѣба да изключаваме въ това обръщане на Ростислава къмъ Византия всѣко политическо значение прѣдъ видъ на отношенията му къмъ съсѣдитѣ. При опасното положение, което било създадено за Моравия и цѣлото сръбне-дунавско славѣнство отъ съюза на Людовика съ Бориса, Ростиславъ, покрай главната цѣль на обръщането си къмъ Византия, не ще да е пропусналъ да обясни чрѣзъ своитѣ пратеници на

¹⁾ Успенскій, каз. съч., стр. 45.

²⁾ Успенскій, каз. съч., стр. 47 и сл. — К. Гротъ, каз. съч., стр. 119. — Dümmler, Ostfränk. Reich, Bd. II, S. 179.

цариградското правителство, какво зло очаквало Моравия, ако тоя съюзъ постигне цѣльта си, и въ силата на новитѣ си близки отношения спрѣмо Византия да иска помощъ противъ българитѣ. Въ сжщото врѣме пратеницитѣ му сигурно не се забавили да съобщатъ въ Цариградъ за главния резултатъ отъ съюза на българския князь съ нѣмския кралъ — за обѣщанието на Бориса да приеме християнството отъ римската църква, респективно отъ нѣмското духовенство.

Всички тия събития, които ставали въ областта на срѣдни Дунавъ, били отъ първостепенна важностъ за самата Византия прѣдъ видъ на враждебнитѣ отношения и завоевателнитѣ стремежи на западнитѣ императори за смѣтка на бившитѣ владѣния на източната империя въ Италия отъ една страна, а отъ друга — прѣдъ видъ на явното домогване на римския първосвещеникъ къмъ всесвѣтско владичество, което получи своя реаленъ изразъ въ знаменития споръ, който отъ 860 г. билъ вече повдигнатъ между римската и цариградската църкви по дѣлото на патриарха Фотия, и се готвѣлъ да се разиграе единъ отъ най-важнитѣ актове въ историята за раздѣлението на двѣтѣ църкви-съперници. Въ Цариградъ не сж могли да не подозиратъ, че, наистина, политическиятъ съюзъ на Бориса съ Людовика може да повлѣче подиря си покръщането на българския народъ отъ римската църква, и да не прѣдвиждатъ сетнитѣ отъ послѣднето за източната империя, ако би то да се осжществи, а особено за цариградската църква въ борбата ѝ съ римския папа, който още въ първото си писмо до императоръ Михаила III изявявалъ своитѣ църковни права върху всичкитѣ области на Балканския полуостровъ.¹⁾ И тѣй самитѣ интереси на Византия изисквали, щото тя да се притече на помощъ на Ростислава, а за византийското правителство се явявало като необходимостъ да откъсне Бориса отъ Людовика Нѣмски, като унищожи не само съюза между тѣхъ, но и всѣко по-нататъшно сближение и сношение на

¹⁾ Migne, Patrolog. gr. t. 119, col 779. — М. Ив. Соколовъ, *каз. съч.*, стр. 172.

първия съ втория. Но това могло да се постигне само чрез война и при това неочаквана война, какъвто, наистина, се явява грандиозният походъ, за който говорятъ хрониститѣ, че прѣдприелъ императоръ Михаилъ III заедно съ кесеря Варда по суша и по море, слѣдъ като се научилъ, че българскиятъ народъ теглилъ отъ гладъ.¹⁾

Обаче една само неочакваностъ на похода надали би могла да гарантира сполуката му, която била тъй необходимо нужна за постигането на горнята цѣль. Очевидно, Михаилъ III и правителството му се възползували въ случая отъ твърдѣ сгодни обстоятелства. Прѣди всичко, самото положение на империята въ дадения моментъ спомагало на императора да прѣдприеме тоя походъ, защото на източнитѣ граници, постоянно тревожени отъ арабитѣ, били врѣменно постигнати голѣми успѣхи. Макаръ годината 862 поради вжтрѣшни неуредици въ халифата и да прѣминала за Византия безъ особена опасностъ отъ страна

¹⁾ Вж. Симеонъ Логотетъ у Georg. Hamertolos, ed. Murtalt., p. 732, 15-18: 'Εκστρατεύσας δὲ Μιχαὴλ ἅμα Βάρδα Καίσαρι, κίνησιν ποιῶν κατὰ Μιχαὴλ ἀρχόντος Βουλγαρίας διὰ τὰ γῆς καὶ θαλάσσης, μαθὼν τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος λιπὲν τήκωθαι. За вѣрността на това извѣстие, както и за годината на похода вж. подробно В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 56—58. Отъ другитѣ визант. и западни хронисти никой не споменува за тоя походъ на Михаила III, съ изключение на псевдо-Симеона, който ни дава нѣщо повече: λιπὼν δὲ τὴν χώραν ἐπινυμπούμενου (Βόγαρις) ἠναγκάσθη τὰ Ῥωμαίων ὄρια διαρβαίνειν, т. е. „когато пъкъ гладъ почналъ да опустошава страната, (Борисъ) билъ принуденъ да прѣминава ромейскитѣ граници“ (Sym. Magister, ed. Bon., p. 664—665). Слѣдъ това псевдо-Симеонъ разказва (по Логотета) за Михаилъвия походъ, като искалъ да го свърже съ нѣкакво-си мнимо движение на българския князь въ византийскитѣ прѣдѣли и по тоя начинъ да обясни причината му, — казваме мнимо, едно, защото за подобно нахлуване на Бориса нищо не споменуватъ главнитѣ и еднички извори на псевдо-Симеона — Симеонъ Логотетъ и Теофановиятъ продължател —, и, друго, защото въ дадения моментъ, както посочихме вече по-горѣ, Борисъ, ангажиранъ въ похода противъ Карломана въ сѣюзъ съ Людовика Нѣмски, нѣмалъ възможностъ да прѣдприеме каквито и да било нахлувания въ Византия; сѣщо така недопустимо е, щото той да е водилъ на два противоположни фронта война особено при сѣществуващия гладъ въ страната. Ясно е, че приведената фраза е прибавена отъ самия псевдо-Симеонъ и нѣма никаква историческа стойностъ.

на арабитѣ,¹⁾ обаче прѣзъ лѣтото 863 год. мелитинскитѣ емирѣ Омарѣ нахлулѣ въ малоазийскитѣ византийски владѣния, като прѣвзелѣ черноморския градѣ Амисосѣ (сег. Самсунѣ) и достигналѣ до Синопѣ. Отначало не му билѣ оказанѣ никакѣвъ отпорѣ поради липсата на достатѣчно концентрирани военни сили, и само прѣзъ втората половина на тая година Михаилѣ III можалѣ да изпрати войски начело съ стратига на тракисийската тема Петрона, братѣ на кесаря Варда, въ Мала-Азия противѣ Омара, комуто било нанесено на 3. септемврий 863 г. рѣшително поражение въ долинага Гиринѣ. Освѣнѣ това прѣзъ октомврий и ноемврий с. г. византийцитѣ сполучили да одѣржатѣ нови побѣди надѣ арабитѣ къмѣ месопотамската граница.²⁾ Тия успѣхи на византийското орѣжие дали пълна възможност на Михаила III успѣшно да събере войска и стѣмки флота и само прѣзъ 864 г. да прѣдприеме замисления отѣ него голѣмѣ походѣ заедно съ кесаря Варда и по суша, и по море противѣ българитѣ, като съ възползувалѣ при това и отѣ глада, който тогава върлувалѣ въ България.³⁾

Както неочакваностѣта, тѣй и грандиозностѣта на похода поставили Бориса въ стѣснено, ако не и въ критическо положение, което докарало мирното разрѣшение на похода, защото работата не дошла до кръвопролитие. При такова положение на работитѣ Борисѣ не е могѣлѣ да окаже отпорѣ на византийцитѣ, а пѣкъ въ случай на конфликтѣ съ Византия той едва ли би могѣлѣ да очѣква помощѣ отѣ своя съюзникѣ Людовика Нѣмски, който самѣ се нуждаелѣ отѣ чужда помощѣ въ борбата си съ моравския князѣ Ростислава; но въ сѣщото врѣме ще трѣба да признаемѣ и това, че и самото византийско правителство едва ли е имало намѣрение да води война съ българитѣ, и то тѣкмо въ момента, когато източнитѣ граници на империята се нападали отѣ арабитѣ; а това обстоятелство, че работата не дошла до кръвопролитие, още единѣ пѣтъ ясно посочва, че мирѣтъ

¹⁾ А. А. Васильевѣ, каз. съч. I, стр. 196—197.

²⁾ Пакѣ тамѣ, стр. 197—203; приложение V, стр. 160.

³⁾ М. Соколовѣ, каз. съч., стр. 148—149.

билъ желателенъ еднакво отъ двѣтъ страни, и че походътъ на Михаила III нѣмалъ никакви завоевателни цѣли, а е носилъ чисто демонстративенъ характеръ. Затова, шомъ Борисъ изявилъ своето миролюбиво настроение, Михаилъ III не се забавилъ да почне преговоритъ за миръ.

При какви обстоятелства се водили прѣговоритъ и какви сж били условията на послѣдвалия подиръ това „дълбокъ“ миръ между България и Византия, хрониститъ нищо не споменуватъ. Така, Генесий пише: „Прѣдводителятъ на българитъ, като се научилъ за това (за поражението на Омара отъ Петрона) и се изплашилъ отъ такъвъ успѣхъ, склонява на мирни отношения, макаръ че по-прѣди билъ дързкъ; обаче и отъ гладъ били измжчвани поданицитъ му (σὶ περὶ αὐτόν).... и така силно, че всички рѣшили да приематъ християнското кръщение, а князътъ имъ поискалъ да се нарече Михаилъ по името на императора, когато били изпратени тамъ нѣкои извѣстни архиереи, за да утвърдятъ това, което се отнася къмъ християнската вѣра.“¹⁾ Симеонъ Логотетъ пъкъ разказва слѣдното: „Но българитъ, като узнали за това (за похода) били поразени като отъ грѣмъ и прѣди борбата и сражението се отчаяли въ побѣдата и молили да станатъ християни и да се покоряватъ на императора и роменитъ; тогава императорътъ, като кръстилъ княза имъ и го възприелъ, турилъ му своето име, а като отвелъ боляритъ му въ Цариградъ, кръстилъ и тѣхъ; оттогава настаналъ миръ дълбокъ.“²⁾ И тъй, споредъ приведенитъ извѣстия, които

¹⁾ Genesios, ib, p. 97 — Това извѣстие влѣзло въ основата на разказа за нашето покръщение у Теофановия продължателъ, който примѣсилъ въ него извѣстнитъ легенди за Теодора Куфара и сестрата Борисова, а сжщо и за картината на живописеца Методия (вж. Theoph. contin, ib. 163), и въ тоя видъ е прѣминало у другитъ по-късни хронисти. Ср. Skylitzes-Cedrenus, ib. II, p. 152. — Zonaras, ib. IV, p. 5. — Sym. Magister, ib., p. 665.

²⁾ Вж. у Geor. Hamartolos, ed. Muralt., p. 732^м—733^ε: Οὗ δὲ Βουλγαροὶ τοῦτο μαθόντες ὡς ἤχη βροντῆς ὑπεκλίθησαν, καὶ πρὸ τῶν ἀγώνων καὶ τῆς μάχης περὶ τῆς νίκης ἀπέγινωσαν καὶ χριστιανοὶ γενέσθαι καὶ ὑποτάσσασθαι τῷ βασιλεὶ καὶ Ῥωμαίοις ᾗτησαντο. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν μὲν ἀρχοντα αὐτῶν βαπτίσας καὶ δεξιόμενος ἐπέθηκεν αὐτῷ τὸ αὐτοῦ ὄνομα. τοὺς δὲ μεγιστάνας αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει

взаимно се попълватъ, може да се заключи, че като сетнина отъ неочаквания походъ на Михаила III въ свѣзка съ успѣха на ромейското орѣжие противъ арабитѣ било сключването на „дълбокъ“ миръ между двѣтѣ съседни държави въ 864 г.; при това българитѣ отъ своя страна прѣдложили да приематъ християнството и да се покоряватъ на императора и роменитѣ,¹⁾ въ което ще трѣба да видимъ условията на мира. Колкото и категорично да се явява това твърдение на хрониститѣ, все пакъ трудно е да се допусне, че българитѣ сж били принудени да отидатъ до такава крайностъ.

При каквито тежки условия и да се намиралъ Борисъ въ дадения моментъ, едва ли би могълъ да направи такива прѣдложения и особено второто. Наистина, самъ патриархъ Фотій (856—867) въ своето послание до източнитѣ патриарси заявява, какво българскитѣ народъ „не очаквано се присадилъ въ християнската вѣра,²⁾ обаче, като имаме прѣдъ видъ посоченото по-горѣ отъ насъ обстоятелство, че не е могло да не бѣде извѣстно въ Цариградъ намѣрението на Бориса да приеме християнството, ние сме готови да

ἀγαγὼν ἑβρίππων αὐτοῦς, ἐκ τὸς γυνόμενης εἰρήνης βραδείας. Ср. Leo Gram. ed. Вон., р. 238. У Sym. Magister, ib., р. 665, 15—16 подчертанитѣ думи сж прѣддени: ὑποτάσσονται τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων, както и въ старо-българския прѣводъ на Сим. Логотета: *пояникоатиса гръчъскомѣ цѣрни* (вж. изд. на В. И. Срезневскій, стр. 104), което граматически е недопустимо, затова прѣдпочитаеме четенето у Симеона Логотета.

¹⁾ Нѣщо подобно намираме и въ разказа на Теофановия продължателъ, който пише че Борисъ ... καὶ αὐτὸν ὑποθήσειν καθυποχυνεῖτο καὶ εἰρήνην ἐργάσασθαι αὐτὸν τε καὶ ἀδελφῶν. Теoph. contin. ib., р. 165. — Впрочемъ изрази αὐτὸν ὑποθήσειν не срѣщаме у другитѣ хронисти, които сж се ползували отъ продължатели. Ср. Skyl.-Cedr., ib., II, р. 153. — Zonaras ib., IV, р. 6. — Sym. Magister, ib., р. 666.

²⁾ Вж. Φωτίου τοῦ σοφωτάτου καὶ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολαί, ἐκδ. ὑπὸ Ἰωάννου Ν. Βαλάττα, ἐν Λονδίῳ 1863, σελ. 168: εἰς τὴν τῶν χριστιανῶν παρὰ δόξω μετενεκνέρισθσαν πίστιν. — За подобна неочакваностъ говорятъ и думитѣ на Теофилакта Охридски: Ῥωμαῖοι δέ, τὸ μὴδέποτε παρὰ Βουλγάρων ἑλπισθὲν αὐτοῖς τὸ περὶ τῆς εἰρήνης μήνυμα ἀσμένως δεξάμενοι πάντα διὰ τάχους ἀτέλεσαν (въ Житието на Тивернупол. мчченици. Migne, Patrol. gr. t. 126. col. 200).

приемемъ, че и двѣтъ тия прѣдложения били поставени отъ самото византийско правителство, понеже тѣ били свързани, както видѣхме, съ интереситѣ на източната империя и църква. Тѣй или инѣкъ, както се види, и двѣтъ прѣдложения били приети отъ Бориса. Но тогава какъ ще трѣба да се обясни това странно нагледъ явление, когато прѣзъ цѣлата дѣйностъ на Бориса се изтъкватъ стремежитѣ му да запази самостоятелността на своята държава? Нѣма съмнѣние, че второто прѣдложение ще трѣба да се постави въ тѣсна свързка съ приемането на християнството. Поради това не може и дума да става, че обѣщанието на българитѣ „да се покоряватъ на императора и ромеитѣ“ ще трѣба да разбираме въ правия му смисълъ, т. е. че българитѣ се съгласили да признаватъ политическата властъ на византийския императоръ, защото България и слѣдъ сключването на мира и покрѣщането политически си останала напълно самостоятелна държава. Очевидно, тукъ се имало прѣдъ видъ църковната зависимостъ, въ която българитѣ тепърва ще станатъ слѣдъ приемането на християнството спрѣмо цариградската църква и съ която се тѣсно свързвала и политическата зависимостъ въ най-широкъ смисълъ на думата, т. е. съ признаването църковната си зависимостъ отъ Цариградъ, Българий и българскиятъ князь въ външнитѣ си отношения ео ipso сж влизали въ сферата на византийската — държавна и църковна — политика спрѣмо западната империя и църква.

Това обяснение намира своята подкрѣпа въ факта, че готвящиятъ се въ Тулна отъ страна на Людовика Нѣмски съюзъ съ Бориса за прѣзъ 864 г. противъ моравския князь Ростислава, за който съюзъ пратеникътъ на Людовика, констанскиятъ епископъ Саломонъ сеоеврѣменно извѣстилъ папата, па и архиепископъ Хинкмаръ така сжщо съобщава, не се състоялъ,¹⁾ а това ни дава достатъчно основание да мислимъ, че при сключването на мира отъ страна на византийското правителство било така сжщо предложено Борису като условие, да се откаже отъ съюза си и отъ всички по-

¹⁾ За това вж. В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 64, бѣл. 1.

нататъшни сношения съ Людовика, а оттука и съ римската църква по въпроса за покръщането, което и съставяло, както видяхме, главната цѣль на прѣдприетия отъ Михаила III походъ. Борисъ, който повидимому добръ схващалъ смисъла на развиващитъ се около него събития и особено завоевателната политика на Людовика Нѣмски спрѣмо сръднудунавскитъ славѣни подъ булото на християнската вѣра, лесно могълъ да разбере и ползата за себе си, ако той се откаже отъ съюза, а слѣдв. и отъ обѣщанието, дадено Людовику, и се ограничи само съ запазване мирнитъ си отношения съ него, като се рѣши да приеме християнството отъ Византия и признае църковната си зависимостъ отъ цариградската църква. Той прѣдвиждалъ, че лесно ще може да се освободи и отъ тая зависимостъ, като се възползува отъ настъналитъ неприязнени отношения между двѣтѣ съперници — църкви, за които той сигурно е знаелъ; това, наистина, се потвърждава съ колебанието му между Римъ и Цариградъ двѣ години слѣдъ това, когато трѣбвало да се опрѣдѣлятъ окончателно отношенията, въ които сега влизала новооснованата българска църква спрѣмо цариградската.

Какви сж били условията, които самъ Борисъ поставилъ сръщу горѣ-изложенитъ на византийцитъ, хрониститъ така сжщо нищо не споменуватъ, а пъкъ че е имало такива, въ това едва ли можемъ да се съмнѣваме. Като се взематъ прѣдъ видъ обстоятелствата, при които мирътъ билъ сключенъ, едва ли може да се допусне, че Борисъ се домогвалъ до нѣкои териториялни отстъпки; но отъ друга пъкъ страна, не подлежи на никакво съмнѣние, че той не ще да е пропусналъ случая да прѣдложи, щото да бждатъ официално признати отъ византийското правителство за български и договорно потвърдени всички области, които отчасть доброволно се присъединили, отчасть били окупирани отъ българитъ при Пресияна прѣзъ 837 — 838 и 847 — 849 г. ¹⁾ Освѣнъ това намѣрениятъ въ южна Албания надпись отъ врѣмето на кн. Бориса, поставенъ наскоро слѣдъ покрѣства-

¹⁾ Вж. История на българската държава, I, 1, стр. 341—342 и 349—351.

нето, явно свидетелствува, че при тоя князь българската държава на запад вече излизала на Адриатическо море между долните течения и устията на р.р. Семени и Воюса.¹⁾ Тоя излазъ на Адриатика несъмнено се намира въ свръзка съ условията на мира въ 864 г., и то не като териториялна отстъпка, а въ замѣна на територията между долните течения и устията на р. р. Места и Струма, завзета още отъ Пресияна, но сега повърната на Византия като необходима ней за връзка по суша съ Солунъ. По тоя начинъ въ условията на мира отъ 864 г. била точно и окончателно опредѣлена цѣлата граница между България и Византия, която ние приблизително прокарваме така отъ изтокъ къмъ западъ: отъ началото на пограничния окопъ — ерkesия на зап. отъ Девелтъ, който оставалъ като пограниченъ византийски градъ, тя отивала на ю. по вододѣлните гърбелѣ: Стражъ-баиръ, Каракушъ-баиръ, Керванъ-баиръ и Къна-баиръ къмъ върха Демиръ-капу, оттамъ повръщала къмъ западъ по вододѣла между Странжа и Сакаръ - планина, южно отъ Каваклий, отдѣто, споредъ линията на договора отъ 814/5 г.²⁾, се спущала право на ю.-з. между Агатоники (с. Саранлий) и Балзена (м. б. при с. Главанъ), достигала до Марица сѣверно отъ Харманлий къмъ Констанция (м. б. южно отъ с. Оваджикъ) и оттамъ отивала право на западъ къмъ Макроливада (с. Узунджова); оттука тя вървѣла по сѣверните склонове на източните Родопи до върха Кекезъ-тепе, послѣ по главния вододѣлъ на централните Родопи, прѣсичала р. Места при с. Ракищенъ и по малкия вододѣлъ прѣзъ върха Черкова, между с.с. Либахово и Везде, минавала по Али-ботушъ и по билото на пл. Ченгелъ спущала се къмъ Рупелския проходъ и р. Струма, и по-нататъкъ отивала по пл. Бѣласица до Демиръ-Капия на р. Вардаръ, отдѣто повръщала на ю.-з. по вододѣла на планините Мариинска, Блатецъ и Кожухъ и оттамъ въ посока къмъ ю.-з. покрай Островското езеро; оттука на ю.-з. прѣсичала Нерѣченската планина и южно отъ

¹⁾ Вж. В. Н. Златарски, Намѣрението въ Албания надписъ съ името на бъл. князь Бориса-Михаила. *Slavia*, кн. II, (1923), стр. 61—91.

²⁾ Вж. История на българ. държава, п. т., стр. 300—301.

Костуръ повръщала на западъ, обхващала пл. Грамосъ къмъ срѣднето течение на р. Воюса, по нея до брѣга на Ариатическо море, по него до устието на р. Семени, по нея нагорѣ, послѣ на с.-из. по билото на пл. Крабе и по вододѣла на р.р. Мати и Черни-Дринъ и по него до съединението съ сръбската граница¹⁾.

Колкото негодни и да били горнитѣ прѣдложения на Бориса, византийското правителство се намѣрило принудено да ги удовлетвори поради важнитѣ сетнини, които то очаквало отъ прѣдстоящото сключване на мира за интереситѣ на империята и църквата; освѣнъ това то не е могло да не съзнава, че Византия рано или късно ще бѣде принудена да отстъпи на българитѣ земитѣ на империята, населени съ славѣни, които постепенно се отцѣпвали и прѣминавали подъ властѣта на българския князь; а съ договорното опредѣление на българо-византийската граница, то се надѣвало да тури край на по-нататъшното разширение на българската държава за смѣтка на византийскитѣ владѣния на полуострова; най-сетнѣ не по-малко изисквало тая отстъпка и това обстоятелство, че западнитѣ области, дѣто християнството било вече отдавна насадено между славѣнското население,²⁾ съ присѣе-

¹⁾ Вж. В. Н. Златарски, Извѣстията за българитѣ, стр. 70—79. — Ако може да се върва на думитѣ отъ една страна на Никита Пафлагонски, споредъ когото „българитѣ, измѣчвани отъ силенъ гладъ и заедно съ това склонявани отъ даровѣтѣ на самодържца, слѣдъ като сложили оръжие, пристѣпили къмъ светото кръщение“ (М. Соколовъ, п. т., стр. 225), а отъ друга — на Теофановия продължател, който казва, че Борисъ, „слѣдъ като получилъ избавление отъ това бѣдствие (отъ глада), обърналъ се къмъ богочитаніе“ (Theoph. contin., ib., p. 163, 15: τυχόντες οὖν τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν δυνῶν, οὕτω δὲ πρὸς θεοσεβείαν μετατίθεται κτλ. — Skyl.-Cedg. ib. II, p. 152, 4. — Zonaras, ib., IV, p. 521-23: ὡς δ' ἐνεργῆς ἦν ἡ ἐπίκλησις καὶ τῶν κακῶν ἀπὸ τῆς ἀγῆρας, ἔγγιστο τοῦ ἐπικληθέντος τὴν δύναμιν κтл.), отъ които може да се заключи, че гладътъ въ България се прѣкратилъ преди приемането на християнството, може съ извѣстна достовѣрност да се прѣдполага, че освѣнъ териториялни отстъпки и точно опредѣляне на българо-византийската граница, Борисъ ще да е поставилъ въ условията още да му се отпусне извѣстно количество храни, въ които виждаме „даровѣтѣ на самодържца“ и „срѣдството за избавление“ отъ глада.

²⁾ Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, София, 1906, стр. 58—83.

динението имъ къмъ България щѣли да послужатъ като главенъ разсадникъ за разширението и закрѣпата на новата вѣра между българитѣ, какъвто центъръ тѣ, наистина, станали прѣзъ управлението на Бориса.

Въ такъвъ видъ, доколкото позволяватъ твърдѣ оскѣднитѣ извѣстия, си прѣдставяме условията на мира отъ 864 г. Що се отнася до фактическата страна на въпроса за сключването на самия миръ и покръщането на българския князь и народъ, то тѣ не по-малко сж оскѣдни. Най-много подробности въ сравнение съ хрониститѣ дава Теофилактъ Охридски въ житието на Тивериуполскитѣ мчченици; той се явява най-последователенъ и съгласенъ съ вѣрвежа на събитията, което ни дава основание да мислимъ, че той се е ползувалъ отъ български извори. Теофилактъ разказва слѣдното: Борисъ, слѣдъ като рѣшилъ да приеме християнството, „изпратилъ пратеници при ромейския императоръ (тогава царувалъ Михаилъ, синъ Теофиловъ) и до сената, за да сключи миренъ договоръ, та занаяпрѣдъ да заживѣли животъ тихъ и безъ смущения, спокоенъ и миренъ въ всѣко благочестие и честность, защото какво друго може да стане, ако биха заживѣли, наистина, братски въ съгласие и любовъ? И като здрава гаранция давалъ това, че и той ще приеме божественото кръщение. Въ сѣщото врѣме той молилъ да му се изпратятъ свещеници, за да имъ прѣдадатъ всичкото християнство. Ромеитѣ, като приели съ радостъ извѣстието за миръ, което никога не очаквали отъ българитѣ, всичко извършили съ бързина“.¹⁾

И тъй, споредъ това извѣстие, слѣдъ свършването на Михаиловия походъ, Борисъ, съгласно съ прѣдварителнитѣ сговори, отначало изпратилъ въ Цариградъ пратеници, на които било възложено да установятъ окончателно условията на мира, послѣ да съобщатъ на императора тържествено, че самъ Борисъ е готовъ да се покрѣсти и иска да бждатъ изпратени въ България духовни лица,²⁾ слѣдов. както изпращането на пратеницитѣ,

¹⁾ Migne, Patrol. gr. t. 126, § 34, col. 197,

²⁾ Zonaras, ib., IV, p. 5, 25-26: και ἀξιολογῶντα αὐτῷ πᾶσι τὸν τὸ μυστήριον αὐτὸν μυστροῦντα τῶν χριστιανῶν καὶ τελέσαντα τῷ βασιλεὶ βαπτίσματα.

тъй и формалното сключване на мира прѣдхождали покръщането на княза и народа, а пъкъ едното и другото се отнасят къмъ края на 864 г., споредъ думитѣ на Генесия, слѣдъ тържеството на византийското оржие въ Мала Азия (надъ мелитинския емиръ, т. е. слѣдъ 3. септемврий с. г.), защото самото събитие — сключването на мира и покръщането на българския князь и народъ — поради своята важностъ не допускало никакво отлагане, или, както се изразява Теофилактъ, „роментѣ всичко извършили съ бързина“. Другата подробностъ, която пъкъ дава Симеонъ Логотетъ, а именно, че императорътъ отвелъ Борисовитѣ боляри въ Цариградъ, дѣто ги покръстилъ, и оттогава настаналъ дълбокъ миръ, намира своето обяснение пакъ у Теофилакта: тия боляри, очевидно, сж били пратеницитѣ на Бориса, които, слѣдъ като сключили мира въ Цариградъ, още тамъ били покръстени въ доказателство за твърдото рѣшение на тѣхния господаръ да приеме християнството.¹⁾ Тѣ останали въ византийската столица, докато тогавашниятъ цариградски патриархъ Фотий, който билъ особено силно заинтересуванъ съ дѣлото за българското покръщане,²⁾ опрѣдѣлилъ и приготвилъ бждащитѣ просвѣтители на българския князь и народъ. Въ България е било назначено гръцко духовенство на чело съ единъ епископъ, който заедно съ българскитѣ пратеници пристиг-

¹⁾ Че Борисъ не билъ покръстенъ въ 864 г., вѣйдъ възъ отъ Цариградъ и стъ императора, както би могло да се заключи отъ приведеното извѣстие на Сим. Логотета (вж. по-горѣ, стр. 21), а само неговитѣ боляри, изпратени въ Цариградъ по дѣлото на мира, за това вж. подробно въ „Извѣстия за българитѣ“, стр. 79—80, 81—82. — М. Соколовъ, каз. съч. стр. 147—157.

²⁾ Макарь и да не сж запазени никакви прави извѣстия за непосредственото участие на Фотия въ дѣлото за покръщането на българитѣ и тѣхния господаръ, обаче нѣкои изрази въ неговото послание до Бориса като: „о, хубаво украшение на трудовѣтѣ ми“ (§ 5); „не осуетявай трудовѣтѣ и подвизитѣ, които съ радостъ прѣдприехме за вашето спасение“ (§ 19); „христолюбивъ и духовенъ нашъ сине“ (§ 20), или „благородна и истинска рожба на моитѣ духовни родилич болки“ (§ 114) (вж. Митроп. Симеонъ, Посланието на патр. Фотия до българ. князь Бориса. „Български старини“, кн. V (1917), стр. 34—35, 54—55, 88—89) отъ една страна, а отъ друга — неговата заинтересованостъ въ борбата съ римската църква по българския църковенъ въпросъ ясно свидѣлствуватъ, че той е билъ главенъ ржководителъ въ дѣлото за христианизацията на българския князь и народъ.

нали тамъ вече прѣзъ първата половина на 865 г. Първата задача на гръцкото духовенство въ България била да подготви и извърши покръщането на българския ханъ, съгласно съ условията на мира. За жалъ не сж се запазили никакви подробности за това събитие. Извѣстно е само, че Борисъ билъ наставенъ въ новата вѣра и кръстенъ срѣдъ дълбока нощъ отъ дошлия отъ византийската столица архиерей; при това той ималъ за кръстникъ самия византийски императоръ по делегация и билъ нареченъ по негово име — Михаилъ¹⁾, съ което, споредъ думитѣ на Теофилакта Охридски, българскиятъ господаръ искалъ да направи удоволствие на ромейския императоръ, както сами българитѣ казвали това. „Заедно съ Бориса били покръстени и много други между българитѣ, които се отличавали по родъ, значение и богатство“²⁾, подъ които ще трѣбва да разбираме не само цѣлия хански дворъ, но и всички прѣдани Борису боляри. Какъ е станало покръщането на народа, ние нищо не знаемъ; по всичко изглежда, че новата вѣра се е разпространявала постепенно, защото езичеството се държало въ нѣкои мѣста дълго слѣдъ това. Но за то пѣкъ годината на покръщането, която доскоро се отгаваше, сега се опрѣдѣля съ най-голѣма точностъ, слѣдъ като се установи българското лѣтоброение или ера и се изнамѣри въ юго-западна Албания надписътъ отъ врѣмето на кн. Бориса.

Въ извѣстната приписка на черноризецъ Тудора Док-

¹⁾ Genesios, ib., p. 97, ср. по-горѣ, стр. 121, бѣл. 1. — Sym. Logothetos, у Georg. Hamartolos, ib., p. 732—733, ср. тукъ стр. 21, бѣл. 2. — Theoph. contin., ib., p. 163, 16-19: καὶ τῆς λουτροῦ παλιγγενεσίας καταξιούται, καὶ Μιχαὴλ κατονομάζεται κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως, παρὰ τοῦ πρὸς ἐκεῖνον ἀποσταλέντος ἀρχιερέως ἀπὸ τῆς βασιλείας τῶν πόλεων. — ib. p. 164, 15-17: καὶ κατηχηθεὶς τὰ καθ' ἡμᾶς θεῖα μυστήρια, νυκτῶν ἑπὶ τοῦ θεοῦ μεταλαγχάνει βαπτίσματος. — Skyl. - Cedr., ib., II, p., 152, 5-9; 152, 24, — 153, 2. — Zonaras, ib., IV, p. 5, 26-27: καὶ ἀπεστάλη μὲν ἀρχιερεὺς πρὸς αὐτόν. ὁ (ἀρχων) δὲ καὶ ἐμυήθη καὶ βαπτίσθη.

²⁾ Theophylactus Bulg., ib., coll. 179 et 200, § 34: Βαπτίζεται τῶν Βορίσης, καὶ Μιχαὴλ ἐκ τοῦ λουτροῦ τῆς ἀείας κολυμβήθρας ἐπονομάζεται, τῷ βασιλεὶ Ῥωμαίων (αὐτοὶ φασί) χαρίζομενος, τῷ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ κληθῆναι. καὶ γὰρ διὰ καὶ αὐτὸς ἔδοξεν αὐτὸν ἀναδέξασθαι, καὶ μὴ σωματικῶς παρεῖν (βλ. παρεῖναι или парѣн). Συνεβαπτίσθησαν δὲ αὐτῷ, καὶ ὅσων ἐν Βουλγάρους γένος, ὅγκον τε καὶ πλοῦτόν βαίην τῶν ἄλλων εἶχον ἐξαίρετον.

совъ отъ 907 г.¹⁾ датата на покръщането е означена споредъ българската ера (Б. Е.) „въ лѣто етхъ бехти“, т. е. прѣзъ петия (бехти) мѣсець на единадесетата (етхъ — куче) циклова година. Борисъ управлявалъ отъ 852—889 г. отъ Р. Хр. по сегашна ера, а отъ Б. Е. — отъ 172 (= 852 — 680) до 209 (= 889 — 680) слънчева година или отъ 177 до 215 лунна година. Прѣзъ тоя периодъ даватъ „етхъ“ или единадесета циклова година 179, 191, 203 и 215 лунни години отъ Б. Е. Отъ тия четири години 1-та, 3-та и 4-та по време не подхождатъ, защото Борисъ покръстилъ своя народъ не въ 2-та година слѣдъ завзимането на прѣстола и не въ 12-та и въ послѣдната години прѣди отричането си отъ прѣстола; остава слѣдов. лунната 191 година, въ която е станало събитието, или по-точно, въ петия мѣсець на 191 лунна година отъ Б. Е. Петиятъ мѣсець се продължавалъ отъ 190·33 до 190·42 пълна лунна година или отъ 184·62 до 184·71 слънчева година отъ Б. Е., а отъ Р. Хр. отъ 864·62 (= 184·62 + 680) до 864·71 (= 184·71 + 680) или отъ 17. августъ до 19. септемврий 865 г.²⁾ Но, понеже отъ намѣрения въ юго-западна Албания надписъ се знае вече сигурно, че „Борисъ се покръстилъ заедно съ дадения нему отъ Бога народъ въ въ 6374 година“³⁾ отъ С. М. по цариградската ера или въ 866 (= 6374 — 5508) септемврийска година отъ Р. Хр., която се продължавала отъ 1. септемврий 865 до 31. августъ 866 год., то покръщането на Бориса и на неговия народъ станало между 1. и 19. септемврий 865 г., може би на 14. септемврий (с. с.) — на Кръстовдень 865 г.⁴⁾ По българското лѣтоброение годината на покръща-

¹⁾ Та приписка се завършва съ думитѣ: *сиѣ же Борисъ Болгары крѣстнаѣ естъ въ лѣто етхъ бехти, въ има ѿца и сѣа и сѣго дѣа амин.* — Вж. Горскій и Невоструевъ, Описание рукописей Московской Синод. библиотеки. Отд. II, 2, № 111, стр. 32—33.

²⁾ Вж. История на българ. държава, ч. I, ст. 371—372.

³⁾ В. Н. Златарски, Намѣрениятъ въ Албания надписъ и пр. п. т., стр. 63—66.

⁴⁾ V. N. Zlatarshi, Die bulgarische Zeitrechnung. Journal de la Société Finno-Ougrienne, t. XL, 2 (1924), p. 6—7. — Въ сѣщия смисълъ ще

нето на Бориса и българитѣ отъ С. М. е 6376 ($= 191 + 6185$), год., която се дава въ повечето руски хронографи,¹⁾ но срѣща се и 6377 г., както, напр., въ пространното житие на Св. Климента Охридски²⁾ и въ руската „Повѣсть временныхъ лѣтъ“ (руския лѣтопись).³⁾ Тая година е изведена по септемврийската 866 година, която дава 192 лунна година отъ Б. Е., а пъкъ $192 + 6185 = 6377$ г.

При такива обстоятелства Борисъ се рѣшилъ да приеме християнството. Вече отъ посоченитѣ фактове може да се заключи, че покръщането на българитѣ като фактъ исторически не може да се смѣта като случайно или неочаквано явление въ българската история: то си има своя подготвителенъ периодъ, своитѣ причини. И наистина, приемането на християнството отъ князь Бориса не е плодъ на нѣкоя мисионерска дѣйность; християнството не е било натрапено лично Борису, както би се показало на пръвъ погледъ; не, то е било подготвено отъ цѣлъ редъ исторически събития, които постепенно и съзнателно развивали въ него убеждението за необходимостта въ промѣната на старата езическа религия. Като оставяме на страна личнитѣ убѣждения на Бориса въ прѣдимствата на християнството предъ езическото, прѣдимства, въ които той могълъ да бже своевременно наставенъ, защото християнското учение било вече доста разпространено въ държавата му и дори било проникнало, както вече знаемъ, въ ханския дворецъ и между

трѣбва да разбираме и думитѣ на Хинкмара, поставени подъ 866 г.: qui (rex Bulgarorum) praecedente anno... christianus fieri meditatus fuerat. — Вж. тукъ по-долу, стр. 46, бѣл. 1.

¹⁾ Вж. В. Н. Златарски, Имали ли сж българитѣ свое лѣтоброение, п. т., стр. 62—68.

²⁾ Н. Л. Тунницкiй, Матеріали для исторiи жизни и дѣятельности учениковъ свв. Кирилла и Меѳодiя, выпускъ 1. Сергиевъ Посадъ 1918, стр. 82—83: ἐν ἑταί γὰρ ἑξαμυχίλοισι τριακοσίσι ἐβδόμηκοσίσι ἑβδόμῃ τῆς τοῦ κρόνου γενέσεως ἢ τοῦτου τοῦ γένους (Βουλγάρων) κλήσις γενένηται, т. е. „защото въ шесть хиліади триста седемдесетъ и седмата година отъ създаването на свѣта стана призванието (покръщането) на тоя (българския) народъ“.

³⁾ По Ипатскому списку, изд. Археограф. комисси, СПбургъ 1874, стр. 12: „Въ лѣто 6377. Кръщена бысть вся земля Болгарская“.

членоветъ на ханския родъ, ние ще посочимъ тукъ на това, че, когато Борисъ се рѣшавалъ да приеме християнството, той главно се ръководилъ отъ съображения както по външната, тъй и по вътрѣшната политика на България.

Въ външната политика Борису налагали да приеме християнството отношенията на българския господаръ къмъ другитѣ християнски господари и положението на България спрѣмо съседнитѣ европейски държави, и то главно отъ една страна къмъ източната империя — Византия, а отъ друга — къмъ възстановената въ 800 г. западна римска империя, прѣдставителъ на която въ дадената епоха се явявала франкската държава. Прѣди всичко Борисъ трѣбало да опрѣдѣли отношенията си къмъ Византия, а това зависѣло отъ възгледа, който господствувалъ тогава въ империята върху отношенията ѝ спрѣмо другитѣ държави. Империята е гледала на себе си като на едничка законна държава, къмъ която всички други държави били длъжни да станатъ въ зависимо, подчинено положение, и особено тия, които възникнали на нейна бивша територия. На такива държави тя е придавала мѣстно значение, като на областъ, чиито господари не сж самостоятелни, равни на императора управители, а само мѣстни началници, които сж повикани по волята на императора да участвуватъ въ властта.¹⁾ Не тъй обаче гледалъ на себе си Борисъ. Слѣдвайки държавната политика на прѣдшественицитѣ си като обединителъ на балканскитѣ славѣни и чувствувайки се, слѣдъ разширението границитѣ на държавата далечъ на ю.-з., и териториялно, и политически, ако не по-силенъ, то поне равенъ на византийския императоръ, Борисъ не е могълъ да се задоволи отъ прѣдишното положение на българския господаръ. За да накара да гледатъ въ Цариградъ на него като на независимъ владѣтелъ и чрѣзъ това да запази цѣлостта на обширната си държава, както и за да може да продължи по-нататѣкъ обединителната си политика спрѣмо ония славѣни, които се намирали вънъ отъ България, за него се явявало като нало-

¹⁾ Вж. М. Ив. Соколовъ, *каз. съч.*, стр. 145—146.

жителна необходимостъ да се противопостави на ромейския василевсъ прѣдъ славѣнитѣ на полуострова съ всичкитѣ му права и прерогативи и дори съ външния блѣсъкъ и богатство. Тая постъпка се изисквала и отъ друго едно обстоятелство не по-малко важно за него. Сърбскитѣ племена, които дотогава не били проявили никаква активна дѣйностъ въ сѣдбинитѣ на полуострова и все още признавали върховната властъ на византийския императоръ, макаръ и номинално, къмъ срѣдата на IX. вѣкъ, както видѣхме, при князь Властимира почнали да показватъ признаци за държавенъ животъ подъ натиска на византийската политика. За да може да прокара и закрѣпи, ако не своя протекторатъ, то поне своето влияние въ Сърбия въ ущърбъ на византийцитѣ, Борисъ трѣбало и тукъ да се противопостави на ромейския императоръ съ всичката му сила и мощъ. Това политическо противопоставяне, или по-право, изравнение на българския господаръ съ ромейския василевсъ Борисъ могълъ да постигне само съ приемането на християнството; само чрѣзъ християнство той могълъ да стане съучастникъ въ оная отъ Бога законна властъ, прѣдставителъ на която въ онова врѣме на изтокъ билъ византийскиятъ императоръ, а на западъ — римскиятъ. Съ узаконяването властта на българския гоподаръ, узаконявала се и държавата, и като такава тя добивала право за независимостъ. Покрай тая чисто теоритическа страна, въпросътъ ималъ и друга външна — практическа: присѣйствието на прѣдставителя на християнството — църквата редомъ съ държавата, съ всичкитѣ ѝ учреждения и наредби, било, споредъ тогавашнитѣ възгледи, едно отъ най-главнитѣ и необходими условия за признаието самостоятелността на единъ господаръ.

Още по-необходимо било за Бориса приемането на християнството въ дадената епоха, за да опрѣдѣли положението, което той трѣбало да вземе въ настаналитѣ тогава отношения между източната и западната империя. Ние вече посочихме, че почналото се отъ начало на IX. вѣкъ съперничество между двѣтѣ империи прѣдизвикало важни исторически събития въ отношенията между европейския Изтокъ и Западъ, които не

сж могли да не обърнатъ вниманието на Бориса. Ние тукъ разбираме отъ една страна завоевателната политика на франкскитъ господари на изтокъ и разширението на нѣмското влияние и властъ прѣзъ първата половина на IX. вѣкъ между славѣнството въ областъта на срѣдни Дунавъ и Драва подъ булото на религиозна пропаганда — разпространението на християнството, което било единъ отъ първитъ и главни резултати отъ солидарността на римската църква съ западната империя, а отъ друга — знаменитата разпря между Римъ и Цариградъ по дѣлото на патриархъ Фотия, — разпря, въ която се изказала въ цѣлата си яснотъ и крайностъ разликата въ стремежитъ и цѣлитъ на източната и западната половина на християнската църква, а оттука и стремежитъ и цѣлитъ на двѣтъ групи европейски християнски държави — източна и западна. Въ това съперничество между Изтокъ и Западъ Борисъ, който вече бѣ влѣзълъ въ допиръ и съ единия, и съ другия, билъ поставенъ въ такова положение, че той трѣбало да рѣши, къмъ коя отъ тия двѣ групи ще прѣмине и принципитъ на коя отъ тѣхъ ще усвои; а това е много да стане, само слѣдъ като приеме християнството, което му отваряло пътъ за по-точно опрѣдѣляне външнитъ си политически отношения.

По тоя начинъ самото положение на българския господаръ и на България между християнскитъ господари и държави въ дадената епоха подбуждали Бориса да приеме християнството и да го обяви за господстваща религия въ държавата си, защото самиятъ опитъ и практика му показвали всичката необходимостъ отъ това велико дѣло за дѣйствителното влизане на България въ сѣмейството на европейскитъ държави и за окончателната уредба на международнитъ ѝ отношения. Че не толкова религиозни подбуди, колкото политически съображения сж дѣйствували у Бориса при промѣната на религията, най-ясно показватъ колебанията му, които той проявилъ по-сетнѣ при уредбата на новооснованата българска църква. Тия съображения въ външната политика на България може би най-вече подбуждали Бориса да приеме християнството, защото отъ тѣхъ изти-

чали и въ тѣхъ се централизирали всичкитѣ му стремежи и планове въ вжтрѣшната политика.

Въ вжтрѣшната си политика Борисъ трѣбвало да рѣши, доколко промѣната на старата религия е била необходима за държавата му и изобщо за вжтрѣшнитѣ отношения на съставнитѣ етнически части. — Християнството не е било ново явление на Балканския полуостровъ въ момента, когато Борисъ рѣшилъ да го обяви за господстваща религия въ държавата си. То води началото си тукъ още отъ апостолскитѣ врѣмена, и въ първитѣ вѣкове, въ периода на борбата съ езичеството, то се разпространявало съ голѣма бързина по полуострова, а отъ IX. вѣкъ тукъ е имало вече яка църковна организация, която, макаръ и да е дѣйствувала при твърдѣ негодни условия прѣзъ епохата на варварскитѣ нахлувания, могла е да има голѣмо влияние върху обръщането на новитѣ пришелци въ християнство и особено между поселилитѣ се и здраво засѣдали въ прѣдѣлитѣ на източната империя славѣнски племена. Освѣнъ чрѣзъ непосредния контактъ на славѣнитѣ съ завареното на полуострова мѣстно християнско население християнството било разпространявано между славѣнитѣ и отъ самото византийско правителство, което, бидейки не въ състояние да ги покори съ силата на оржжито, намирало въ него едничко срѣдство да държи новитѣ варвари въ покорностъ и да може да ги прѣтопи въ масата на другитѣ народности, които изчезвали подъ културното влияние на Византия.¹⁾ Наистина, империята не постигна цѣльта си, защото основанието на българската държава, което почнало обединението на балканскитѣ славѣни, турило основа на тѣхната политическа независимостъ и дало по-нататъшно развитие на националната имъ самобитност, обаче хвърленото отъ Византия зърно на християнското учение намирало добра почва между славѣнитѣ. Затова, когато къмъ срѣдата на IX. вѣкъ повечето славѣнски племена отъ славинантската група влѣзли въ състава на българската държава и съставяли главенъ и силенъ елементъ въ нея, християнството било вече религия на славѣнското население.

¹⁾ Вж. М. Ив. Соколовъ, каз. съч., стр. 97—119.

Борисъ отлично разбиралъ, какво голѣмо значение имало послѣдното за борбата му съ Византия и за запазване самостойността на България. Не по-малко той разбиралъ и назначението на българския господаръ като пазителъ на славѣнската народност и обединителъ на балканскитѣ славѣни; и въ онова врѣме, когато цѣла днешна Македония и южна Албания признавали надъ себе си неговата властъ, главната му грижа била окончателно да отцѣпи отъ империята македонскитѣ славѣни, които влизали въ състава на държавата му, като въ сжщото врѣме подготви чрѣзъ това присъединението и на ония славѣни, които все още се намирали подъ властѣта на византийския императоръ. А това той е могълъ да постигне, само ако къмъ етническото имъ сродство би присъединилъ и тѣхното религиозно обединение, което, споредъ тогавашнитѣ понятия, имало много по-голѣма сила и значение, отколкото националността. Подобно обединение могло да стане успѣшно само чрѣзъ християнската религия, 1. защото тя била религия на славѣнитѣ, и то не само на ония, които се намирали още подъ византийска властъ, но и на ония, които сж влизали въ състава на държавата му и 2., защото християнството било едничката основа, върху която се крѣпила властѣта на императора надъ тия славѣни и едничка връзка, която ги е съединявала съ Византия, защото опитътъ на императоритѣ-иконоборци да ги привържатъ по-тѣсно къмъ империята въ държавно отношение по законодателенъ редъ, както видѣхме, не можилъ да постигне цѣльта си. Съ обявяването на християнството за господстваща религия въ държавата, разкъсанитѣ славѣнски племена се сплотявали въ едно цѣло, защото това, което тѣ получавали до тогава отъ Византия, могли сега да го получатъ отъ България; освѣнъ това политическитѣ имъ интереси добивали по-голѣма сила за задружно дѣйствиe противъ византийската властъ. И тѣй, християнството било едничкото сръдство за Бориса, за да постигне осъществението държавната политика на своитѣ прѣдшественици — политическото и културно обединение на балканскитѣ славѣни подъ скиптра на българския господаръ.

Въ непосредна свързка съ посочения тукъ стремежъ на Бориса се намирало и друго негово желание: унищожението на етническия дуализъмъ въ държавата и усиляването на централната властъ. — Прѣзъ първитѣ два вѣка на българската държава дѣйствували три главни фактора, които били собствено главнитѣ двигатели както въ вътрѣшния животъ, тъй и въ външнитѣ отношения на държавата. Това сж: 1. държавниятъ глава — ханътъ, князътъ; 2. българскитѣ боици — болярското военно съсловие като прѣдставителъ на българския елементъ, и 3. прѣдставителитѣ на славѣнскитѣ племена, влѣзли въ състава на държавата. Още отъ възникването на самата държава отношенията между тия три фактора били така поставени, че ханътъ, като прѣдставителъ на властта въ сключения първоначално политически съюзъ между българи и славѣни, служилъ за съединителна връзка между двата съставни етнически елемента, като регулиралъ тѣхнитѣ отношения и спазвалъ първенството на хунно-българската аристокрация, която стояла на чело въ организацията на съюза, когато славѣнитѣ и тѣхнитѣ племенни князе се намирали въ подчинено положение. Въ такива отношения се намирали тритѣ фактори, докль на прѣстола била династията на Испериха — Дулоидитѣ до края на 4-ия десетѣкъ на VIII. вѣкъ, когато слѣдъ прѣкъсването на рода Дуло се почнала борбата между самитѣ хунно-български боици или боляри за прѣстола и за властъ, — борба, която значително издигнала славѣнския елементъ и му дала възможность да вземе непосредно участие въ държавнитѣ работи, защото една частъ отъ боляритѣ била принудена да търси опора у славѣнското население, за да може да противостои на другата, която се опирала на хунно-българитѣ. Въ тия почти 50-годишни династически борби, прѣзъ врѣмето на които ханската властъ била съвсѣмъ ослабнала и за нейна смѣтка се издигнало надмощието на боляритѣ, когато покачването, задържането и свалянето на единъ ханъ отъ прѣстола зависѣло отъ волята и рѣшението на боляритѣ, успѣли да се изработятъ слѣднитѣ политически формули: 1. за да могатъ да запазятъ първенстващото си значение

и влияние въ държавата прѣдъ славѣнитѣ и тѣхнитѣ прѣдставители, а оттука и да удържатъ властѣта, боилитѣ би трѣбало да иматъ винаги въ рѣцѣтъ си хана, съ други думи, да ограничаватъ властѣта на хана съ непосредното си влияние както върху него самия, тѣй и върху държавнитѣ работи и 2. всѣки ханъ, който би искалъ да се избави отъ натрапеното настояничество на боилитѣ и да бжде самостоеенъ държавенъ глава, трѣбало да се опира на по-многобройното славѣнско население, та да може да издържи борбата съ боилитѣ, а това било свързано съ отваряне достъпъ на славѣнитѣ къмъ държавното управление. По тоя начинъ се създаде идеята, че, за да се избави България отъ вътрѣшни размирици, които произлизали отъ личнитѣ смѣтки на боилитѣ и отъ неравноправността на славѣнското население и отъ които размирици се ползували външнитѣ врагове — прѣди всичко Византия, явявало се необходимо усиляването на централната властъ прѣдъ самитѣ боили, като въ сѣщото врѣме се изравнятъ славѣнитѣ съ българитѣ въ политическо и социално отношение.

Създателъ на тая идея билъ, както знаемъ, ханъ Телеригъ, обаче той не можалъ напълно да я формулира и прокара поради разслабеното и разнебитено положение на България въ него врѣме слѣдъ дългитѣ войни съ Византия, което все още поддържало силата на българскитѣ боили. Тя получила окончателната си формула при силния и монархиченъ Крума, който обявилъ, че всички неговни поданици сж равни прѣдъ държавния глава, а боилитѣ сж само служители на хана. Крумъ сможа да прокара тая идея, но да я закрѣпи завинаги той не билъ въ състояние, едно, защото скоро се отклонилъ отъ историческата задача на българския господарь — обединението на балканскитѣ славѣни и се увлѣкалъ въ непрѣкъснати войни съ империята и, друго, защото всичката сила на ханската властъ, както и издигането на славѣнскитѣ велможи били свързани съ неговата личностъ, съ неговото умѣние да държи боляритѣ въ респектъ прѣдъ себе си, а не били строго опрѣдѣлени нито отъ законитѣ на страната, нито

пъкъ съ нѣкой особенъ статутъ, който да урежда отношенията на боилитѣ къмъ хана или да ограничава тѣхната властъ. Затова веднага слѣдъ смъртта на Крума боилитѣ отново заграбватъ властта. При Омортага тѣ направили опитъ съ повдигнатото отъ тѣхъ гонение противъ християнитѣ, а отгукъ и противъ славѣнитѣ, съ цѣль да притиснатъ и унищожатъ придобитото при Крума влияние на славѣнскитѣ велможи и заедно съ това и силата на славѣнския елементъ, въ което, изглежда, тѣ успѣли до извѣстна степенъ. Съ сжщата сила хунно-българскитѣ боили дѣйствували и слѣдъ смъртта на Омортага. Тогава тѣ дори се разпореждали съ ханския прѣстолъ: тѣ отстраняватъ правия наследникъ, най-стария синъ Омортаговъ, Енравота, поради неговото разположение къмъ християнитѣ и турятъ на прѣстола най-малкия Маламира, който несъмнѣнно се намиралъ въ тѣхни рѣцѣ и продължилъ гонението противъ християнитѣ, а слѣдов. и противъ славѣнитѣ. Каква роля сж играли боилитѣ въ управлението на Пресияна, не е извѣстно по липса на данни; обаче прѣкратыването гонението противъ християнитѣ, което се намирало въ права зависимостъ отъ това, че при него границитѣ на държавата бързо се разширяватъ на ю.-з. въ областта на македонскитѣ славѣни, ясно показва, че той до извѣстна степенъ се освободилъ отъ тѣхното настойничество и сполучилъ доста да ограничи тѣхното своеволие.

Тая посока, дадена отъ Пресияна въ отношенията на българския ханъ спрѣмо боилитѣ поддържалъ и продължилъ неговиятъ синъ и прѣемникъ. Борисъ разбралъ, колко е гибелна за държавата политика на българскитѣ боили. Притѣснението и унищожението на славѣнитѣ водило къмъ поддържане оня дългогодишенъ антагонизъмъ между двата съставни етнически елемента — българи и славѣни, който спѣвалъ политическото и духовно развитие на страната и изхабявало силитѣ на държавата въ постоянни вжтрѣшни борби. Освѣнъ това, стремезътъ на боилитѣ отъ една страна да запазятъ своитѣ права като организатори, като владѣтели, на които като такива изключително принадлежала

властта и управлението на държавата, а отъ друга — да държатъ обединенитѣ славѣни въ подвластно положение, като имѣ отнемали всѣко право да участвуватъ въ държавния животъ, — тоя стремежъ на боилитѣ едно прѣцилъ на Бориса да достигне обединението на балканскитѣ славѣни подъ властта си, което се основавало главно върху прѣмахването на етническия дуализъмъ въ държавата. Най-сетнѣ силата и привилегированото положение на българскитѣ боили и зависимостта на ханската властъ отъ тѣхъ не по-малко прѣчили на Бориса въ онова негово желание, което тѣй релефно изпъква въ цѣлата му дѣйностъ — да централизира властта въ лицето на хана. Чрѣзъ християнството Борисъ се и стремилъ да прѣмахне тия прѣчки.

Обявяването на християнството за господствуваща религия въ държавата отваряло Борису пътъ и улеснявало задачата му. Християнството изглаждало всички етнически и социални различия; неговитѣ принципи проповѣдвали равенство на всички членове прѣдъ църквата, а слѣдов. и прѣдъ държавата, които въ онова врѣме сж били тѣсно свързани помежду си; то укротявало дивитѣ нрави и дѣйствувало за подчинението на по-малко свършенитѣ елементи подъ развититѣ. Българскиятъ елементъ въ държавата на Бориса, по своята незначителностъ и поради по-низкото си културно развитие, съ приемането на християнството трѣбало да отстъпи на славѣнекия; поради това, че славѣнитѣ отъ порано приели християнството и се намирали въ течение на нѣколко вѣка подъ непосредното влияние на византийската култура, тѣ стояли много по-високо отъ българитѣ въ духовно отношение, още повече когато е извѣстно, че послѣднитѣ не били въ състояние да противопоставятъ на християнството нѣкой силно развитъ религиозенъ култъ. Наистина, българитѣ се стремили да създадатъ своя самобитна култура съ азиатски характеръ, обаче и въ тоя си стремежъ тѣ не могли да се избавятъ отъ византийското влияние, което се изразило вече въ това, че българскитѣ ханове приели грѣцкия езикъ за свой официаленъ. Вече това обстоятелство, че християнството било религия на славѣни-

скитѣ поданици на хана, издигало славѣнския елементъ въ държавата и вземалъ върхъ надъ българския, защото послѣдниятъ билъ длъженъ не само да се признае равенъ на първия, но още и да се подчини на славѣнскитѣ религиозни закони. По тоя начинъ съ въвеждането на християнството въ България се нанасялъ силенъ ударъ на етническия дуализъмъ въ полза на славѣнския елементъ.

Но съ ослабването на българския елементъ губилъ значението си и неговиятъ представителъ — българското боилство. Както вече изтъкнахме, силата на Испериховитѣ българи се градила изключително върху поддържката на политическитѣ и социални различия между обединители и обединени, защото само при такива условия тѣ сж могли да държатъ хана въ подчинение; боилитѣ се стремили винаги да отстраняватъ всѣко политическо движение въ масата, всѣко политическо усиление на славѣнското население, за да не даватъ възможностъ на хана да се опира на него, та той да ги лиши отъ първенстващото имъ положение и да се избави отъ тѣхната зависимостъ. Обаче Борисъ се теготилъ тъкмо отъ тая зависимостъ. Идеята за империята и за личността на императора била винаги за варваритѣ предметъ не само на дълбоко уважение, но и на постоянно подражание. Величието, славата и абсолютизмътъ на византийския императоръ сж съставляли идеала на варварскитѣ владѣтели. Къмъ тоя идеалъ се стремилъ и Борисъ — идеалъ, който впрочемъ му се налагалъ, както видѣхме, отъ самото положение на България между другитѣ християнски държави. Борисъ разбиралъ и си прѣдставялъ християнството въ чисто византийска форма, споредъ която държавниятъ глава, като божий помазаникъ, се явява единичкъ на земята прѣдставителъ на оная властъ, която иде отъ Бога и на него единичкъ принадлежи. Затова той се стремилъ да премахне всичко, което би му попрѣчило да постигне тоя идеалъ и прѣди всичко да ослаби значението на боилското съсловие и да го подчини подъ ханската властъ чрѣзъ особенъ законъ. Съ въвеждането на християнството Борисъ влизалъ въ кон-

фликтъ съ българскитѣ боили, защото извършвалъ това дѣло по собствена инициатива и, може би, безъ тѣхно съгласие; той имъ обявявалъ борба, въ която билъ увѣренъ, че ще излѣзе побѣдителъ, защото на негова страна били повечето отъ поданицитѣ му, — славѣнското население, което и безъ това било настроено враждебно противъ боилитѣ. И тъй, въ християнството Борисъ намиралъ най-добрия проводникъ, чрѣзъ който той е можалъ да достигне централизацията на държавната властъ въ лицето на хана, съ която били свързани другитѣ двѣ условия: 1. ограничение значението на боилското съсловие, а оттука и на българския елементъ въ държавата и 2. признание политическитѣ и социални права на славѣнитѣ, а оттука и издигането на славѣнския елементъ, съ други думи, Борисъ чрѣзъ християнството ставалъ господаръ на българскитѣ славѣни, които били при него прѣобладаваща нация и затова съставляли силата и мощта на българската държава, той ставалъ вече отъ хунно-български ханъ, славѣно-български князь. Това най-ясно се изтъква въ обстоятелството, дѣто той по-сетнѣ въвежда славѣнското богослужение, а славѣнския езикъ обявява за официаленъ езикъ въ държавата си.

Слѣдъ като съзналъ Борисъ необходимостта отъ прие- мането на християнството, предъ него се изпрѣчвалъ другъ не по-малко мжченъ въпросъ, който повидимому най-вече го озадачвалъ. И отъ исторически, и отъ географически условия, а тъй сжщо и отъ съврѣменнитѣ нему политически и църковни обстоятелства за него се явявало необходимо прѣдварително да рѣши въпроса: къмъ кой отъ двата тогавашни християнски центра той трѣбва да се обърне за това дѣло — къмъ Римъ ли, или къмъ Византия¹⁾. Рѣшението на тоя въпросъ било за Бориса отъ първостепенна важность, защото съ него билъ свързанъ и въпросътъ за бждещата държавна, църковна и социална уредба на България, за цѣлия ѝ бждещи културенъ животъ, за цѣлата ѝ бждеща историческа сжба.

¹⁾ М. Соколовъ, каз. съч., стр. 158 и сл.

Присъединявайки се къмъ единия или другия християнски центъръ, България ео ipso влизала въ сферата не само на църковното, но и на политическото и изобщо на културното влияние на източния или западния християнски свѣтъ, прѣдставяни въ дадения случай отъ тѣхнитѣ църкви; поради това и присъединението ѝ къмъ една отъ двѣтѣ църкви означавало за нея разривъ не само съ другата църква, но и съ групата държави, които се намирали подъ културното влияние на послѣдната.¹⁾ Като се стремилъ да се противопостави на ромейския василевсъ и да запази независимото си положение и слѣдъ приемото на християнството, за Бориса изпъквало като първо условие, да се слобие съ самостоятелно църковно управление и, очевидно, той би се обърналъ къмъ оня отъ прѣдставителитѣ на християнската просвѣта, който би му гарантиралъ и църковната независимостъ. Но докато Борисъ билъ заетъ тъкмо съ рѣшението на тоя важенъ въпросъ, събитията, както видѣхме, го изпрѣварили, и той билъ принуденъ да приеме онова рѣшение, което на първо врѣме му налагали самитѣ събития, т. е. да приеме християнството отъ Византия.²⁾

2. СЕТНИНИ ОТЪ ПОКРЪЩАНЕТО И ВЪЗНИКВАНЕ НА БЪЛГАРСКИЯ ЦЪРКОВЕНЪ ВЪПРОСЪ ВЪ IX. ВѢКЪ.

Покръщането на князь Бориса съ цѣлия му дворъ и на боляритѣ, а слѣдъ това почналата се християнизация на народа, както на първъ погледъ изглежда, не срѣщнали никакъвъ отпоръ при извършването на самия актъ; но въ сжщностъ работата не била тѣй. Великото дѣло на Бориса срѣщнало още въ самото си начало голѣми прѣчки, които изпъкнали

¹⁾ Вж. И. Е. Троицкій, Церковная сторона болгарскаго вопроса. Академическа рѣчь, напечатана въ „Отчетъ о состояніи Имп. Петроградскаго Университета за 1887 год. Петроградъ 1888, стр. 81.

²⁾ Вж. В. Н. Златарски. Причинитѣ на покрѣщането и сетнинитѣ му, въ Споменна книга за 1000-годишнината отъ смъртъта на царь (?) Борисъ 907—1907, София, 1907, стр. 31—43.

както при въвеждането на християнството въ България, тъй и при уредбата на държавата споредъ учението на новата вѣра. Първата и най-страшна опасностъ се явила въ онова нагледъ антихристиянско движение, което заплашвало да осуети цѣлото начинание на князь Бориса. Ние тукъ разбираме извѣстниятъ бунтъ на боляритѣ.

Свѣдѣния за това движение ние почерпваме както отъ византийски, тъй и отъ западни извори, но извѣстията въ „отговоритѣ“ на папа Николая I отъ 866 г. на запитванията на Бориса несъмнѣнно сж отъ първостепенна важностъ, понеже тѣ сж били записани споредъ разказитѣ на българскитѣ пратеници въ Римъ; освѣнъ това тѣ поради своитѣ по-голѣми подробности даватъ възможностъ не само да се попълнятъ и изправятъ фактически извѣстията на другитѣ извори, но и да се разбере вътрѣшниятъ смисълъ на самото събитие. И наистина, византийскитѣ автори се явяватъ въ случая твърдѣ кратки и при това разнорѣчиви. Така, продължателятъ на Теофана съобщава за него слѣдното: „Слѣдъ като се обяви въ това (въ божественото кръщение), той (Борисъ) възбужда въ цѣлия си народъ възстание; съ помощта на нѣколко не мнозина души, като ги (възстаницитѣ) побѣдилъ, носейки въ нѣдрата си знака на кръста Господень, и останалитѣ не тайно, но съвсѣмъ явно по тѣхно желание направилъ християни“¹⁾. Отъ това извѣстие не личи, нито кой собствено е възстаналъ, нито пъкъ защо е възстаналъ, а сжщо каква е била цѣльта на възстанието и кои трѣбва да се разбиратъ подъ „останалитѣ“. — Донѣдѣ по-ясно ни излага работата Скилица-Кедринъ, който освѣнъ хрониката на Теофановия продължатель ималъ подъ рѣка и други извори. „Народнитѣ боляри, четемъ у него, като узнали за промѣната на вѣрата изобщо, възбунтували се противъ княза и се стремили да (го) убиятъ. Но той (князѣтъ), като се обърналъ, противъ тѣхъ съ мал-

¹⁾ Theoph. contin., ib., p. 164, 17-25: ἐφ' ᾧ καταφανὲς γέγονός τὴν ἐκ παντὸς τοῦ ἔθνους αὐτοῦ καθολικότητα ἐπαράστασιν, οὗς καὶ μετὰ τινων ὀλίγων καταπολεμήσας, τὸν τοῦ θεοῦ τύπον σταυροῦ ἐν κόλποις περιάγων αὐτοῦ τοὺς καταλοιπούς οὐκέτι κρήφα, πάντα δὲ ἀναφαιδὸν ἐποίησεν καὶ αὐτοὺς ἐπιθυμοῦντας χριστιανούς.

цината, които били около него, прѣдхожданъ отъ кръстния знакъ, принудилъ ги, поразени отъ неочакваностъта, да станатъ християни¹⁾. При всичко че тоя авторъ се явява попълненъ и по-точенъ отъ другитѣ византийци, все пакъ ние притежаваме фактически още по-подробно извѣстие, което се схожда доста съ току що приведеното.

Това е разказътъ на реймския архиепископъ Хинкмара, продължателятъ на Бертинскитѣ аннали отъ 861 до 882 г.²⁾ Ето какво той пише подъ 866 г.: „Българскиятъ краль (гех), който въ прѣдната година по вдѣхновение божие, а сжщо по внушение отъ личби и бѣдствия въ народа на царството му, бѣ намислилъ да стане християнинъ, прие светото кръщение. Недоволни отъ това, бояритѣ възбунтували народа противъ него, за да го убиятъ. И тъй, всички, колкото бѣха въ 10-тѣ комитата, събрали се около двореца му. Но той (Борисъ), като призовалъ името Христово, само съ четиредесетъ и осемъ души, които останали прѣдани на християнството, потеглилъ противъ цѣлата тѣлпа; и веднага, щомъ той излѣзълъ отъ градскитѣ врата, явили се прѣдъ него и прѣдъ тия, които били съ него (т. е. които държали неговата страна), седемъ духовни лица, и всѣки

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., II, p. 153, 2-7: *οἱ δὲ τοῦ ἔθνους ἄρχοντες καὶ τὸ καινὸν τὴν τῆς θρησκείας ἐγνωκότες μεταβουλὴν καταξάνιστανται τοῦ ἀρχόντος καὶ ἀναλεῖν ἐσπούδαζον* (въ латин. прѣводъ на Скилица вм. послѣднитѣ двѣ думи стои: *eumque de imperio dejicere studebant*). *τούτους δ' ἑκαίς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὀλίγων ὄντων τρεψάμενος, τοῦ σταυρικοῦ τύπου προηγουμένου, τῷ παρδόξῳ καταπλαγέντας χριστιανισαὶ πεποίηκε.* — Тукъ *οἱ τοῦ ἔθνους ἄρχοντες* — *nationis praefecti* (Skyl.) е употребено вм. *οἱ βοιλάδες* или *οἱ βοιλάδες*. — Ср. М. Соколовъ, каз. съч., стр. 233. — Донѣдѣ е съкратено и измѣнено това мѣсто у Zonaras, ib., IV, p. 5, 27-28: *οἱ Βούλγαροι δὲ ὡς τῆς πατρὸς δόξης* (въ Бен. изд. *τῆς καὶ δόξης*) *ἀποστάντες καταξάνιστανται τοῦ σφῶν ἀρχηγοῦ καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀναλεῖν. ὁ δὲ τῷ τοῦ σταυροῦ σημείῳ θαρρήσας προπορευομένην αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀναστάντας αὐτῷ, καὶ οὕτω πάντας εἰλοντο τὰ τῶν χριστιανῶν.* — Сжщъ накратко съобщава и Theophylactus Bulg., ib., § 34: *Ἐκ τούτου δὲ καὶ οἱ λοιποὶ τὴν φωτοποιὸν εἰδέχοντο καθαρῶν, πλὴν εἰ τινες θηριώδεις παντάπασιν, οὐ καὶ αὐτοὺς, στρατείαν κατ' αὐτῶν ἀθροίσας οὐ πᾶν πολλήν, ἐπειδὴ δὲ Χριστῷ βοηθοῦμενος, οὐ ταλαπῶρος κατατροπώσατο (καὶ) πρὸς τὸ θεῖον ὑπηγάγτο βᾶπτισμα.*

²⁾ W. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. 6-te Aufl. Berlin 1893. Bd. I, S. 295.

отъ тѣхъ държалъ въ ржка запалена свѣщъ, и така вървѣли прѣдъ княза и прѣдъ ония, които били съ него. На тия пѣкъ, които били възстанали противъ него, се показало, че върху тѣхъ пада голѣмо пламнало здание, а конетѣ на ония, които били съ княза, — както се показало на противниците, — изправени на заднитѣ нозѣ настѣпвали и ги тѣпкали съ прѣднитѣ. И нападналъ на тѣхъ такъвъ страхъ, че тѣ не могли да се приготвятъ нито за отбрана, нито за бѣгство; но, като се прострѣли на земята, не могли да се помръднатъ. Князътъ прѣдалъ на смъртъ до 52 души отъ болѣритѣ, които особено бунтували народа противъ него, а на останалия народъ позволилъ да си разотиде невръдимъ¹⁾. Макарь че тоя разказъ на реймския архиепископъ и да е ималъ извора си несъмнѣнно така сжщо отъ съобщенията на българскитѣ пратеници, които идвали въ 866 г., както ще видимъ, при Людовика Нѣмски да искатъ християнски проповѣдници, и поради това подробноститѣ, съ които е украсенъ разказътъ, надали могатъ да се смѣтатъ за съмнителни съ изключение на легендарния елементъ, — все пакъ отъ него се пораждатъ въпроси, които се прѣдставятъ донѣйдѣ иначе, отколкото въ папскитѣ „отговори“.

Прѣди всичко както византийскитѣ хронисти, така и Хинк-

¹⁾ Bertiniani annales, pars III, sub an. 863. Pertz, Mon. Ger. t. I, p. 473—474: Rex Bulgarorum, qui praecedente anno, Deo inspirante et signis atque afflictionibus in populo regni sui monente, christianus fieri meditatus fuerat, sacrum baptismum suscepit; quod proceres sui moleste ferentes, concitaverunt populum adversus eum, ut illum interficerent. Quotquot igitur fuerunt intra decem comitatus, adunaverunt se circa palatium eius; ille vero, invocato Christi nomine, cum quadraginta tantum octo hominibus, qui erga christianam devotionem ferventes sibi remanserant, profectus est contra omnem illam multitudinem; et mox ut portas civitatis exiit, apparuerunt ei et his qui cum eo erant septem clerici et unusquisque eorum tenebat cereum ardentem in manu sua, sicque praecedebant regem et illos qui cum eo erant. Eis vero qui contra eum surrexerant, visum erat, quod magna villa ardens super eos caderet, et equi eorum qui cum rege erant, sicut contrariis videbatur, erecti incedebant, et cum anterioribus pedibus eos percutiebant; tantusque timor eos apprehendit, ut nec ad fugiendum nec ad defendendum se praepararent, sed prostrati solo se movere nequibant. Rex autem ex proceribus, qui populum maxime adversus eum incitaverunt, interfecit numero quinquaginta duos, reliquum autem populum inlaesum abire permisit.

маръ съобщаватъ, че въпросниятъ бунтъ избухналъ веднага, щомъ станало извѣстно, че Борисъ приелъ кръщението, т. е. щомъ християнството било обявено за господствуваща религия въ държавата или поне вървѣлъ актътъ на народното покръщане. Обаче папата въ 17. отговоръ пише: „Като ни разказвате, какъ сте приели по божия милость християнската религия, и какъ сте направили да се покръсти цѣлиятъ ви народъ, но какъ тия, които били покръстени, единодушно възстанали съ голѣма свирѣпость противъ васъ, казвайки, какво вие сте имъ дали не добъръ законъ, и дори искали да ви убиятъ и другъ князь да турятъ, и какъ вие, при съдѣйствието на божествената сила, приготвени (да дѣйствувате) противъ тѣхъ, надвили сте отъ мало до голѣмо и сте ги хванали въ ржцѣтъ си...“¹⁾ Отъ тия думи ясно става, че бунтътъ избухналъ, слѣдъ като народътъ или поне по-голѣмата частъ отъ него била покръстена, па и самитѣ възстанали били вече така сжщо християни, слѣдов. между покръщането на народа и бунта се изминало извѣстно врѣме, поради това послѣдния ние отнасяме къмъ нач. 866 год. — Послѣ, както у Скилица-Кедрина и у Хинкмара, така и въ „отговоритѣ“ папски боляритѣ се явяватъ инициатори на бунта, защото тѣ сж най-много пострадали при усмирението на възстанието. По всичко се види, че тѣ сж успѣли да възбунтуватъ само една частъ отъ населението, и то само въ извѣстна мѣстность около резиденцията на княза, защото иначе мжно може да си прѣдставимъ, какъ е могло да стане тѣй скоро усмирението на възстанието. Поради това да се прѣдава на тоя бунтъ всенароденъ характеръ, както би могло да се заключи отъ Теофановия продължателъ и Зонара, е недопустимо. Дѣйствиата на бунтовниците, както

¹⁾ *Responsa Nicolai papae ad consulta Bulgarorum* § 17. Migne, *Patrol. lat.*, t. 119, col. 9: . . . Igitur referentes, qualiter divina clementia christianam religionem perceperitis, qualiterque populum vestrum baptizari omnem feceritis: qualiter autem illi postquam baptizari fuere, insurrexerint unanimiter cum magna ferocitate contra vos, dicentes, non bonam vos eis legem tradidisse, volentes etiam vos occidere, et regem alium constituere, et qualiter vos, divina cooperante potentia, adversus eos preparati, a maximo usque ad modicum superaveritis, et manibus vestris detentos habueritis etc.

явно свидетелствува Хинкмаръ, се ограничили прѣдъ стѣнитѣ на Борисовата столица — Плиска, слѣдов. бунтътъ билъ замисленъ вѣнъ, но близу до резиденцията на княза, вѣроятно въ сѣверо-източна България, дѣто българскиятъ елементъ билъ най-силенъ. — Цѣльта на бунтовниците била, споредъ Скилица, само да свалятъ Бориса, а, споредъ Хинкмара и Зонара, да го убиятъ и да си избератъ другъ князь, което се потвърждава и отъ папския „отговоръ“. Вече тая крайна цѣль на възстаналитѣ показва, че причинитѣ на самия бунтъ били твърдѣ важни и при това такива, които засѣгали не само религиозното чувство къмъ старата вѣра, но и личнитѣ интереси на цѣло едно съсловие.

И наистина, кои се били причинитѣ, които сж прѣдизвикали тоя бунтъ? Както отъ извѣстията на византийцитѣ, тѣй и отъ разказа на Хинкмара се ясно види, че тукъ сж дѣйствували чисто религиозни подбуди: привързаността къмъ старата вѣра, а Зонара дори право отбѣлзва: „българитѣ се побунтили противъ своя князь като противъ отстъпникъ отъ бащината честъ и слава“. Обаче ние вече посочихме, че промѣната на старата вѣра не могла да бѣде непосредна причина на бунта, защото както всички боляри, тѣй и повечето отъ народа приема отъ начало безропотно християнството и вече слѣдъ изминуване на извѣстно врѣме тѣ повдигатъ бунтъ. Ако тѣ се придържали така строго о старата религия, то незадоволството отъ новата вѣра трѣбаше да избухне още при въвеждането на християнството. Разбира се, ние бихме могли да обяснимъ първоначалното съгласие на боляритѣ съ неочакваността на самото събитие, както го прѣдставя патриархъ Фотий въ писмото си до източнитѣ патриарси,¹⁾ обаче, ако покръщането на българитѣ било за патриархъ Фотия и византийцитѣ неочакваностъ, по това надали може да се каже за самитѣ боляри, а още повече за хунно-българскитѣ боляри, които се намирали въ държавата и близу до самия князь и сж могли да узнаятъ своевременно неговитѣ намѣрения, желания и настроения. Освѣнъ

¹⁾ Вж. по-горѣ, стр. 22.

това не ни е известно, дали езическият култ е билъ развитъ у българитѣ въ момента, когато се въвеждало християнството, така силно, че българскитѣ боляри да сж били тъй яко привързани къмъ старата религия; напротивъ, необходимостта въ приемането на християнството се съзнавала не само отъ князь Бориса, но и отъ всички ония държавни мжже, които искали да се запази цѣлостта на държавата, особено въ нейната славѣнска частъ поради това, че не малко отъ българскитѣ поданици били вече християни и непрѣстанно сж влияли върху другата частъ на населението, която оставала още въ езичество. Най-сетнѣ въ прѣдимствата на християнската вѣра прѣдъ езичеството надали е имало нѣкой да се съмнѣва въ врѣмето на Бориса, което се доказва съ това, че покръщенето първоначално било прието безъ всѣкакъвъ отпоръ отъ страна както на населението, тъй и на болярското съсловие. И тъй, не въ „промѣната изобщо на вѣрата“ и не въ „отстѣпничеството отъ бащината честъ и слава“ трѣба да търсимъ причината на болярския бунтъ, а нѣйдѣ другадѣ.

Въ 17. „отговоръ“ на папата, както видѣхме, отъ думитѣ на българскитѣ пратеници се отбѣлѣзва, че възстаналитѣ казвали, какво „князътъ имъ далъ недобъръ законъ“. Този протестъ отъ страна на бунтовницитѣ ясно показва, че новата религия била враждебно посрѣщната не толкова отъ догматическа страна, колкото отъ каноническа. Недобротата на новия законъ, на новата вѣра се заключавала не въ догмитѣ на християнското учение, а въ правилата, въ задлъженията, въ наредбитѣ, които прѣдписвало това учение за всѣкиго, който носилъ името християнинъ, и въ общественитѣ и държавни реформи, които трѣбало да послѣдватъ слѣдъ приемането на християнството. Това ще стане най-ясно, ако разгледаме, кои сж били ония боляри, които застанали на чело на бунта.

Хинкмаръ, както видѣхме, отбѣлѣзва, че това били всички велможи (proceres) въ десетъ-тѣ комитати, отъ които князътъ прѣдалъ на смъртъ петдесетъ и двама,

които най-вече бунтували народа.¹⁾ Споредъ 17. „отговоръ“ българскитѣ пратеници разказали на папата между другото, и „какъ отъ тѣхъ (възстаналитѣ) всички знатни (primates, особено висшитѣ (maiores) били избити съ мечъ заедно съ цѣлиятъ имъ родъ, а пѣкъ срѣднитѣ или по-малкитѣ (mediocres seu minores) не потърпѣли нищо лошо.“²⁾ Нѣма съмнѣние, че тукъ думата primates — знатни, които съответствуватъ на Хинкмаровитѣ proceres — велможи, е употребена въ родово значение, за да се обозначи висшето съсловие — болярството, а пѣкъ думитѣ maiores — по-голѣмитѣ, по-важнитѣ и mediocres seu minores — срѣднитѣ или по-малкитѣ въ видово значение, за да се покаже, кои отъ тия primates сж били избити и кои простени. И тѣй, отъ самия текстъ на папския отговоръ се види, че както maiores, така и mediocres seu minores еднакво принадлежали къмъ primates, т. е. къмъ болярското съсловие, което слѣдов. се дѣлило на два класа: първиятъ били maiores — висшиятъ и вториятъ — mediocres seu minores, т. е. срѣдниятъ между висшия и народната масса или по-малкия, по-долния класъ. На тия два класа тъкмо отговарятъ терминитѣ отъ надписитѣ βασιλίδες и βασιῖνοι — боили и багаини, които, доколкото може да се сжи по съдържанието на надписитѣ, завземали разни придворни, военни и административни длѣжности и се групирали около хана или княза. Къмъ тия два класа се приброявали прѣдставителитѣ на старитѣ хунно-български родове, родоначалницитѣ на които взели непосредно участие въ основанието и организацията на българската държава на Балканския полуостровъ, и затова съставляли висшето привилегировано съсловие, хунно-българската аристокрация. Обаче

¹⁾ Pertz, Monum. Germ. I. p. 483: . . . Quotquot (proceres) igitur fuerunt intra decem comitatus, adunaverunt se circa palatium ejus (regis). — Ib., p. 474: . . . Rex autem ex proceribus, qui populum maxime adversus eum incitaverunt, interfecit numero quinquaginta duos.

²⁾ Migne, Patrol. lat., t. 119, p. . . . qualiter omnes primates eorum atque maiores cum omni prole suo gladio fuerint interempti; mediocres vero, seu minores nihil mali pertulerint.

думитѣ на Хинкмара, че възстанали противъ княза *proceres*, т. е. велможитѣ, бояритѣ отъ двата класа въ 10-тѣ комитати, т. е. отдѣлни области, на които се дѣлѣла административно държавата, и то вѣроятно въ сѣверо-източна и заддунавска България, ни подсѣщатъ да видимъ въ тия бояри не ония, които въ дадения моментъ завземали извѣстни длѣжности и се намирали около княза, а ония, които не били на длѣжностъ и живѣли въ своитѣ земи, владѣния и чакали да ги повикатъ на служба или война, а това сж били тѣй нареченитѣ по-сетнѣ *οἱ ἔξω βασιλῆες* — външни бояри, които обикновено образували опозиция на властващата боярска партия.¹⁾

И тѣй, начело на бунта изстѣпали членовѣтѣ на хунно-българската аристокрация отъ двата класа, които принадлежали къмъ опозиционната партия при князь Бориса, а оттука ясно става, защо тѣ се явяватъ като реакционери при въвеждането на християнството. Прѣди всичко боярското съсловие, като строго склученъ и привилегированъ класъ въ държавата, най-малко и дори съвсѣмъ не могло да изпита чуждото влияние и главно влиянието на славѣнитѣ и затова запазило своя азиатски характеръ въ най-силна степенъ.²⁾ За него било много по-мѣчно да се разстане съ обичаитѣ, нравитѣ и вѣрванията на старата религия, отколкото народната маса, която поради потиснатото си социално-политическо положение, а още повече поради постояннитѣ сношения съ християнитѣ и подъ силното имъ влияние не могла да се отнася враждебно къмъ новия режимъ, понеже християнското учение ѝ общавало значително подобрене. Обаче мѣчното разставане съ старитѣ нрави, обичаи и вѣрвания и нелесното приемане правилата и наредбитѣ на новата вѣра били само външни причини, които прѣдизвикали у бояритѣ незадоволство. Имало и други вътрѣшни, които по-сжщественно сж засѣгали политическитѣ имъ и съсловни интереси.

¹⁾ За тѣхъ подробно вж. В. Н. Златарски, Кои сж били вътрѣшни и външни бояри, въ юбил. Сборникъ въ честь на С. С. Бобчевъ, София 1921 г., стр. 45—57.

²⁾ М. Соколовъ, каз. съч., стр. 145.

Старитѣ хунно-български родове — болярството, като отделенъ факторъ въ държавата, сполучили да придобиятъ, както вече имахме случай да посочимъ, въ течение на двѣ столѣтия голѣмо значение и влияние въ държавата. Това високо положение тѣ дължили отъ една страна на самобитнитѣ си културни начала, които тѣ въвели при основанието и организацията на държавата, а отъ друга — на неустойчивото положение на централната властъ прѣзъ VIII. вѣкъ. За българскитѣ боляри било повече отъ ясно, че ако тия културни начала продължаватъ да съществуватъ въ първоначалния си видъ, то тѣ ще могатъ да удържатъ въ ржцѣтъ си властта и силата, съ която тѣ се ползували до тогава. Освѣнъ това боляритѣ, както се види, били усвоили мисълта, че съ унищожението на стария режимъ съществуването на държавата ставало невъзможно прѣдъ видъ на постояннитѣ стремежи на византийскитѣ императори да покорятъ, па дори да унищожатъ България, още повече че въ онова врѣме билъ въ пълната си сила принципътъ, какво съ религията била тѣсно свързана политическата независимостъ, а пъкъ промѣната на вѣрата влѣкла подирѣ си тъкмо противното. И наистина, когато Борисъ се рѣшавалъ да приеме християнството, неговата цѣль била, както видѣхме, не само да промѣни вѣрата, но и да реформира държавата въ духа на новата религия, което се потвърждава съ това, че той искалъ отъ папата между друго и свѣтски закони.¹⁾ Тия реформи се изисквали не само отъ духа на новата религия, но и отъ разширението прѣдѣлитѣ на царството на ю.-з., въ областта на македонскитѣ славѣни, когато трѣбало да се опредѣли положението на славѣнитѣ и на прѣдставителитѣ на славѣнскитѣ племена въ социално-политическо отношение, като имъ се прѣдостави право да взематъ непосредно участие въ управлението на страната и се установи изобщо положението имъ въ държавата. Естествено, че съ това се нарушавали правата и привилегиитѣ на българскитѣ родове, които дотогава считали всички длъжности въ държавния механизъмъ като достояние на своитѣ

¹⁾ Responsa, ib., § 13. и тукъ по-долу, стр. 91 и сл.

прѣдставители, съ други думи, болярството губило своя сключенъ характеръ и първенствуваше значение.

Но особено чувствителенъ за българскитѣ боляри билъ стремежътъ на Бориса къмъ централизация на властта въ рѣцѣтъ на княза и да подведе боляритѣ чрѣзъ новата вѣра подъ пълно подчинение спрѣмо държавния глава, за което ние вече говорихме при изложение причинитѣ за приемането на християнството отъ Бориса. Всичкитѣ сгоди, които е откривала новата вѣра за Бориса, първоначално боляритѣ, особено отъ опозиционната партия, както се види, не сж могли да схванатъ, макаръ че тѣ несъмнѣнно и прѣди това вече сж чувствували и може би изпитали абсолютическитѣ стремежи на княза; тѣ могли да разбератъ всичкитѣ загуби за себе си слѣдъ покръщането, когато Борисъ почналъ да урежда държавата си въ духа на новата вѣра и по прѣподаденитѣ отъ нея закони. Това се потвърждава съ обстоятелството, че бунтътъ избухналъ не едновременно съ въвеждане на християнството, а, както видѣхме, прѣзъ слѣдната 866 година. И тѣй, бунтътъ на боляритѣ, ако не изключително, то повечето и главно носилъ чисто социално-политически реакционенъ характеръ: промѣната на религията е била за тѣхъ по-скоро поводъ, отколкото причина за смута. Че това е тѣй, говори фактътъ, че слѣдъ оттеглянето на Бориса отъ властта въ 889 г., боляритѣ, които успѣли да увлѣкатъ подирѣ си и да подбутнатъ князъ Владимира противъ баща му, се опитали още веднажъ, макаръ и безъ успѣхъ, чрѣзъ съживяването на езичеството, да си възвърнатъ прѣдишното влиятелно положение въ държавата.

Но редомъ съ тия чисто съсловни причини, свързани съ самото положение на болярството въ отношенията му къмъ държавния глава, тукъ могатъ да се прѣдполагатъ и външни политически причини за болярския бунтъ — подбуди отъ страна на франкския кралъ и западното духовенство. Наистина, ние не притежаваме прави извѣстия за чуждо, външно влияние въ това събитие, но нѣкои обстоятелства, при които болярскиятъ бунтъ е станалъ, ни даватъ основание да прѣдполагаме нѣщо подобно. — Вече това обстоятелство, че на-

родната маса не е взела дѣятелно участие въ самия бунтъ, че тукъ сж дѣйствували главно и изключително само боляритѣ отъ висшия класъ, които сж увлѣкли подирѣ си и малкитѣ боляри, отъ една страна, а отъ друга — че бунтътъ избухналъ не едноврѣменно съ въвеждането на новата вѣра, а слѣдъ изминаването на извѣстно врѣме и при това между външнитѣ боляри, ясно показва, че боляритѣ, рѣшавайки се на такова смѣло и опасно за тѣхъ прѣдприятие, безъ да разчитватъ на подкрѣпа отдолу, отъ страна на народа, сигурно сж разчитвали на нѣкоя поддръжка отвънъ. Въ случая тая поддръжка е могла да дойде въ даденото врѣме само отъ франкската държава и отъ нѣмския кралъ, който не по-малко е билъ заинтересуванъ отъ покръщането на българския князь и несъмнѣнно е ималъ свои хора въ България, какъвто се явява, напр., нѣкой-си пресвитеръ Павелъ, за когото Анастасий Библиотекаръ казва, че българскиятъ кралъ заедно съ своя родъ приелъ чрѣзъ него християнската вѣра.¹⁾ Но ако подобно твърдение не може да се приеме за вѣрно, защото, както видѣхме, Борисъ билъ кръстенъ отъ гръцко духовенство, то едва ли може да се отрича, че тоя пресвитеръ Павелъ, наистина, се намиралъ въ България прѣзъ врѣмето, когато се е въвеждало християнството, и, както се досѣща Голубински, той ще да е билъ изпратенъ отъ нѣмския кралъ.²⁾ Освѣнъ това Людовикъ Нѣмски заедно съ своето духовенство, които били, както

¹⁾ Вж. *Præfatio ad Interpretationem synodi VIII generalis*. Migne, *Patrol. lat.* t. 129, col. 18: *Siquidem cum rex Vulgarorum cum propria gente Christi fidem suscepisset per hominem Romanum, id est, quemdam presbyterum Paulum nomine, documentum atque mysterium propositum habuit a sede apostolica, non modo fidei regulam, sed et sanctae legis sumere disciplinam.*

²⁾ Е. Голубинскій, *Краткій очеркъ*, стр. 239. — М. Соколовъ каз. съч., стр. 141, счита „такова заключение свършено произволно: латинскитѣ лѣтописи, които акуратно отбѣлѣзватъ всички случаи отъ сношенията на Людовика съ българитѣ, нищо не говорятъ за това“; но тѣ сжщо така не споменуватъ никога нищо и за тайнитѣ планове и кроежи на нѣмския кралъ и се ограничаватъ само съ официалнитѣ сношения, безъ да отбѣлѣзватъ за цѣлата на тия сношения. Въ дадения случай западнитѣ лѣтописци не споменуватъ за тоя Павла тъкмо поради неговата неофициална мисия.

видѣхме, още прѣзъ май 864 г. сигурни, какво българскиятъ князь обѣщаль да се покрѣсти и то отъ западното (респек. нѣмското) духовенство, слѣдъ такъвъ единъ бързъ прѣвратъ въ политиката на Бориса и при това въ врѣда на политическиятъ и църковни интереси на западната империя и църква, надали биха се примирили тъй лесно съ станалия фактъ. Както за папата, тъй и за франкския кралъ покрѣстването на българитѣ отъ цариградската църква и прѣминаването имъ подъ политическото влияние на източната империя били тежъкъ ударъ за тѣхнитѣ кроежи относно Балканския полуостровъ, и тѣ надали не биха се опитали отново да принудятъ Бориса да се огметне отъ източната църква и империя. Като не намираль въ дадения моментъ други срѣдства, понеже му прѣдстояла сериозна борба съ Ростислава Моравски и другитѣ срѣднудунавски славѣни, Людовикъ приобѣгналъ къмъ подигане на вжтрѣшни смутове, които се изразили въ бунта на боляритѣ, като успѣлъ прѣзъ споменатия пресвитеръ Павелъ да култивира между тѣхъ идеята, че съ покрѣщането на българитѣ отъ цариградската църква било свързано и политическото подчинение на България подъ византийския императоръ;¹⁾ твърдѣ е за вѣрване, че Людовикъ обѣщаль извѣстна поддържка на самитѣ възстанали боляри. Че западното влияние намѣрило почва въ България на първо още врѣме слѣдъ покрѣщането, показва самото отмѣтане на Бориса отъ Цариградъ и обръщането му къмъ Римъ, което наскоро и послѣдвало.

Когато болѣритѣ намислили да възбунтуватъ населението на сѣверо-източна България и да възстанатъ противъ Бориса, тѣ едвали се надѣвали, че ще успѣятъ да произведатъ всенародна смута, защото това било невъзможно при голѣмото разширение прѣдѣлитѣ на царството, а главно защото

¹⁾ Че подобна мисль се култивирала на западъ, се види отъ слѣднитѣ думи на папа Николай, изказани въ писмото му до архиепископъ Хинкмара: *Volentes quippe, nimiumque anhelantes, eosdem Bulgaros a beati Petri subjectione subducere, suosque Imperio sub praetextu Christianae religionis callide subjugare, talia de sancta Romana Ecclesia . . . praedicant (Graeci).* Ep. 152, Migne, *Patrol. lat.* t. 119, col. 1153, B.

още отначало между самото болярство имало разцѣпление — една частъ отъ него държала съ Бориса. Тѣхната цѣль била, както видѣхме, да убиятъ Бориса и да си избератъ другъ князь, който да бже тѣмъ напълно послушенъ, а въ това тѣ главно разчитвали на онова разбъркано и все още неопредѣлено положение, въ което се намирала България слѣдъ покръщането.¹⁾ Но и при все това възстаналитѣ боляри не могли да се държатъ дълго. Доколкото може да се сѣди отъ даннитѣ, които по-горѣ приведохме, бунтътъ билъ локализиранъ само около резиденцията на княза и билъ потъпканъ още въ самото начало благодарение на твърдата рѣзка на Бориса. Що се отнася до начина, по който билъ потъпканъ, при всичкитѣ едногласни извѣстия на изворитѣ, че бунтовницитѣ били побѣдени и унищожени съ помощта на духовенството и на незначително число души, прѣдани на Бориса, а сѣщо и за душевното състояние на възстаналитѣ, което описва Хинкмаръ, надали ще може да се не признае, че въ тѣхъ има една частъ легендарностъ. Несъмнѣнно Борисъ е искалъ да експлуатира случая, за да покаже чудодѣйствената сила на християнския Богъ, като се въоръжилъ съ кръста и турилъ духовенството начело на шествието противъ бунтовницитѣ, но надали може да се допусне, че е послѣдвало отъ страна на възстаналитѣ такова бързо покорство, прѣизпълнено съ такъвъ неописуемъ страхъ. Общото твърдение на изворитѣ за неголѣмата войска, съ която дѣйствувалъ Борисъ, се обяснява съ незначителното число на възстаницитѣ. Но отъ друга пѣкъ страна, като имаме прѣдъ видъ свидѣтелството на папския отговоръ, какво бунтовницитѣ „били побѣдени отъ мало до голѣмо и изловени“, твърдѣ е за вѣрване, че Борисъ разполагалъ съ не малка сила и при това дѣйствувалъ твърдѣ рѣшително и безпощадно. Както и да било, но резултатътъ билъ тоя, че бунтовницитѣ били изловени и затворени и отъ тѣхъ по-знатнитѣ и влиятелни боляри били прѣдадени на смъртъ заедно съ сѣмействата имъ, а „останалитѣ не по-

¹⁾ Вж. по-долу, стр. 61 и сл.

търпели нищо лошо.“ Споредъ Хинкмара, числото на убититѣ възлизало до 52 души боляри; дали въ това число сж влизали изобщо всички убити — възрастни и дѣца, или това сж били главитѣ на сѣмействата, не може да се установи; въ всѣки случай присждата била произнесена безъ сждъ и, както се види, била изпълнена още при усмирението на бунта.¹⁾

Тая бърза, но жестока разправа съ бунтовниците била извършена отъ Бориса подъ различни влияния. Прѣди всичко тукъ той дѣйствувалъ подъ влиянието на личното отмъщение къмъ висшето болярство, което се покушавало на живота му и въ което той виждалъ най-опаснитѣ конкуренти въ властѣта и противници лично свои и на династията си. Но твърдѣ е за вѣрване, че подбудата да е идѣла и отъ външна страна: 1. отъ страна на останалитѣ Борису вѣрни боляри, които не по-малко сж искали съвсѣмъ да прѣмахнатъ своитѣ врагове и съперници за властъ и влияние въ държавата, още повече като знаемъ, че въ България винаги имало враждуващи помежду си болярски политически партии, и 2. отъ самото гръцко духовенство, което вече съ непосредното си участие въ усмирението на бунта насърдчавало княза и съ своитѣ съвѣти помагало въ дѣйствиата му противъ враговетѣ както на новата вѣра, тъй и на самата Византия, което било, разбира се, въ неговъ интересъ. Иначе явява се твърдѣ необяснимо, какъ то не

¹⁾ Къмъ усмирението на болярския бунтъ, очевидно, ще трѣба да отнесемъ слѣднитѣ думи на бояринъ Георги, които намираме въ Пролога на Троицко-Сергиевската лавра, написанъ въ XIII-XIV вѣкъ: азъ исамъ ѿ изыка неопросѣѣнаго болгарскаго, ижеже бѣ просѣѣти сѣмъ крѣпниемъ къ снмъ лѣтѣ избраникомъ сномъ Борисомъ, ижеже нарекоша къ сѣмъ крѣпниамъ Муханамъ, иже слагю хюю и знаменнымъ крѣпнымъ поскѣи цѣланыи и непокорный родъ болгарский, и омрачанныи срдѣ закозныи дашеолныи дѣйствиомъ сѣкѣомъ болярыи просѣѣти. и ѿ темныи хъ и астаныи хъ и смрадныи хъ и болярскихъ жртѣи Шерати и изидѣи ѿ темъ на сѣкѣи, ѿ асѣти и крѣдъ на истинѣ, и смрадныи вращна и ничѣи Штержи, и трѣнныи хъ расыи. — И. И. Срезневскій, Древніе памятники русскаго письма и языка (X—XIV). Петроградъ 1863, стр. 259. — Ср. Чудо св. Георгіа о болгаринѣ, изд. Хр. Лопарева (Памет. древ. письмен. № 100). Петроградъ, 1894, стр. 19.

могло да въздѣйствува върху Бориса и да попрѣчи поне въ убийството на въ нищо непричастнитѣ и невинни болярски дѣца. Най-сетнѣ въ самото допитване на Бориса, което той отправилъ въ сжщата година къмъ папата: не е ли направилъ грѣхъ съ избиването на толкова души, проглежда явно желанието му да покаже прѣдъ папата, че това нѣщо не могло да му обясни грѣцкото духовенство, защото и то несъмнѣнно участвувало интелектуално въ това дѣло. Изобщо трѣба да се забѣлжи, че тогавашното грѣцко духовенство въ България се явявало безпощадно въ дѣйствиата си спрѣмо противникитѣ на християнството. Това най-ясно се види въ отношенията му къмъ пощаденитѣ бунтовници.

Споредъ Хинкмара излиза, че Борисъ пощадилъ само народната тѣлпа, която съдѣйствувала на възстаналитѣ боляри, като получилъ увѣреніе, че тя ще остане вѣрна на новата вѣра, а, споредъ 17. отговоръ на папата, била пощадена по-големата частъ отъ възстаналитѣ боляри, именно по-долния класъ — баганиитѣ, които не се ползували съ голѣмо влияние и не прѣдставляли никаква опасностъ за спокойствието на страната. За тѣхъ е изрично казано, че тѣ „не потърпѣли нищо лошо“, обаче отъ това не личи, дали тѣ били освободени отъ затвора. За това ясно свидѣтелствува 78. отговоръ на папата, споредъ който българскитѣ пратеници разказали на папата, какво „народътъ поискалъ да се подведа въ разкаяне ония, които се били възбунтували, за да убиятъ княза заради християнската вѣра, а грѣцкитѣ свещеници, които (споредъ мнѣнието на папата) били пришелци между българитѣ, отказали да го приематъ“, затова тѣ питали, какво трѣба да се прави съ тѣхъ“. ¹⁾ Ако българскитѣ пратеници отъ една страна разказвали на папата въ края на 866 г. за избиването на боляритѣ като за фактъ свършенъ вече, а

¹⁾ Responsa, ib. col. 1038, § 78: Enarratis quod populus ille qui propter Christianam religionem ad occidendum vos insurrexere, poenitentiam agere voluerit, et sacerdotes illi, qui inter vos advenae sunt, hanc recipere recusarint: nunc autem requiritis quid de eis agendum sit. — Вж. Изданието и прѣвода на Д. Дечевъ, стр. 82—83.

отъ друга — питатъ, какъ трѣба да се постѣпи съ ония, които се бѣха побунтили противъ княза и изобщо какъ трѣба да се постѣпва съ ония, които веднажъ се кръстили, а отпослѣ „не одобряватъ християнския законъ“,¹⁾ то ясно е, че прѣдлаганото отъ народа, но отхвърлено отъ грѣцкото духовенство разкаяне се отнася къмъ ония боляри, които не биди прѣдадени на смъртъ, но все още се намирали въ затвора, защото народътъ искалъ да се подвежатъ подъ разкаяне и слѣдъ това да се пуснатъ на свобода. Въ тоя случай за насъ е отъ първостепенна важность поведението на грѣцкото духовенство, което и тоя пжтъ постѣпило строго и отказало да изпълни волята народна, което ясно показва, че то оказвало не малко влияние върху княза и несъмнѣнно вземало участие въ присждата на убититѣ боляри. Обаче, ако виждаме, че българскитѣ пратеници стоварватъ прѣдъ папата всичката отговорность върху грѣцкото духовенство за неосвобождението на възстаналитѣ, но пощадени боляри, то надали ще трѣба да мислимъ, че Борисъ билъ непричастенъ въ това дѣло и билъ само орждие въ ржцѣтъ на духовенството. Нѣма съмнѣние, че тая солидарность на княза съ грѣцкото духовенството въ прѣслѣждане бунтовницитѣ произлизала отъ общността на интереситѣ имъ: за духовенството било важно да се парализиратъ всички елементи, които могли да разклатятъ по тия или други причини основата на новата вѣра и заедно съ това непосредното влияние на Византия, а за Бориса — да отнеме всѣка възможность за ново покушение върху живота му и изобщо да сломи влиянието на силнитѣ хунно-български боляри; и едното, и другиятъ гледали да спечелятъ врѣме, докато се успокоятъ духоветѣ въ страната и народътъ свикне съ новата религия и новото положение на работитѣ въ България.

Съ потѣпкването на болярския бунтъ, слѣдъ който били покрѣстетни и приелитѣ, но сетнѣ отказали се отъ новата вѣра, се завършилъ актътъ за християнизацията на българитѣ.

¹⁾ Responsa, ib., col. 989, § 18: Scire vos velle significatis, quid de his qui legem Christianam respuunt agere debeat. — У Д. Дечева, п. т., стр. 34—35.

Но съ това обаче злото въ новообърнатия народъ не се прѣмахвало, защото тъкмо въ това врѣме вътрѣшното състояние на България въ религиозно отношение било крайно разбъркано. Слѣдъ покръщането на народа и обявяването на християнството за господствуваща религия Борисъ очаквалъ да получи нужната за държавата му църковна организация, която би се погрижила за правилното прѣподаване и здравата закрѣпа на християнството въ страната. Отъ Цариградъ, както изглежда, все още се бавили да дадатъ окончателна физиономия на новооснованата българска църква и да опрѣдѣлятъ нейнитѣ права и юрисдикция поне начело съ единъ епископъ.¹⁾ Това неопрѣдѣлено положение на българската църква дало добра почва, за да се попълни страната отъ проповѣдници на разни учения и народи. Така, българскитѣ пратеници въ 866 г. изповѣдали прѣдъ папата, какво „въ тѣхното отечество надошли отъ разни мѣста много християни, които по волята си говорили много и различно, а именно: гърци, арменци и отъ други мѣста“. Нѣма съмнѣние, че тукъ изразътъ „много християни“ ясно показва, че въ онова врѣме въ България имало освѣнъ официално изпратеното гръцко духовенство още и други християни, които проповѣдвали, учили, дори кръщавали различно и несъгласно както помежду си, тъй и съ това, което учило и проповѣдвало гръцкото духовенство, слѣдов. подъ тия други християни трѣба да се разбиратъ проповѣдници на нѣкои еретически вѣроучения, които тогава сѣществували въ източната

¹⁾ Има мнѣние, че не билъ изпратенъ дори епископъ отъ Цариградъ. Голубинскій, Краткій очеркъ, стр. 27 и 249. — Соколовъ, каз. съч. стр. 186). Напоследѣтъ митрополитъ Симеонъ, като посочва, че подъ думата *ἐρετῆς* въ 28 § на Фотиево послание до Бориса се разбиратъ не само свещеници, но и епископи, дохожда до заключение, че имало въ България въ даденото врѣме изпратенъ отъ Цариградъ епископъ, не само защото сериозността на работата изисквала да бжде добръ организирана мисията, на която било възложено дѣлото за покръщането на цѣль народъ, но и затова, че въ византийскитѣ лѣтописи се споменува подобно нѣщо (вж. Посланието на патр. Фотия и пр. п. т., стр. 29—31). Несъмнѣнно епископъ билъ изпратенъ въ България, но не като священоначальникъ на българската църква, а като началникъ на религиозната мисия.

църква. На това посочва 1. самата националност на тия проповѣдници: гърци и арменци и 2. желанието на Бориса да получи отъ папата „истинско и съвършено християнство, което да нѣма нито петно, нито бръчка“¹⁾.

Като допускаме по тоя начинъ, че въ България слѣдъ, а твърдѣ е вѣроятно, и прѣди покръщането имало еретически проповѣдници, пита се: отъ какви ереси тѣ сж били? Да се отговори на тоя въпросъ не е мжчно, стига само да прослѣдимъ, какви ереси сж съществували въ това врѣме на Балканския полуостровъ изобщо и въ частностъ въ територията на българската държава.

Византийскиятъ хронистъ Теофанъ (IX. в.) отбѣлѣзва, че въ Тракия имало цѣла колония отъ послѣдователи на монофизитската ересь, прѣселени тамъ отъ Константина V Копронимъ въ 745 г. изъ Сирия, и, както се види, тѣ успѣли да разпространятъ своето учение въ новото си оте-

¹⁾ Responsa § 106, col. 1015: . . . asserentes quod in patriam vestram multi ex diversis locis Christiani advenerint, qui prout voluntas eorum existit, multa et varia loquuntur, id est Graeci, Armeni, et ex caeteris locis: quapropter iuberi poscitis utrum omnibus his secundum varios sensus eorum obedire, an quid facere debeatis, У Д. Дечева, п. т., стр. 100—101. — Очевидно, българскитѣ пратеници имали прѣдъ видъ всѣко еретическо учение, когато се допитвали, споредъ § 105 col. 1015: . . . quid de eo faciendum est, qui super praescripta apostolica se efferens praedicare tentaverit. У Д. Дечева, пакъ тамъ. — Сжщо ще трѣба да видимъ такъвъ еретически проповѣдникъ и въ лицето на оня лъжливъ свещеникъ, чиято история се разправя въ § 14, 15 и 16. Тоя грѣкъ, споредъ думитѣ на българскитѣ пратеници, „се издавалъ за свещеникъ“, слѣдов. той не е принадлежалъ къмъ изпратеното отъ Цариградъ грѣцко духовенство, и „по тоя начинъ покрѣстилъ мнозина въ България“. Отначало, както се види, не било извѣстно за неговата дѣйностъ, но, слѣдъ като Борисъ се научилъ, че той не билъ истински свещеникъ, заповѣдалъ да му отрѣжатъ ушитѣ и носа, да се подложи на най-строгo тѣлесно наказание и най-сѣтъ да се изгони отъ България“. Но прѣди всичко отъ отговора на папата не се види ясно, че лъжливото свещеничество на тоя грѣкъ било съмнително, защото папата гише: „още не е съвсѣмъ ясно, че тоя човѣкъ не е свещеникъ“ (§ 16), а оттука както обвинението му, така и строгото наказание произтичали отъ това, дѣто той не е кръщавалъ тѣй, както другото, официалното грѣцко духовенство; освѣтъ това, ако той е билъ истински християнинъ, а не езичникъ и е кръщавалъ по невѣдѣние, то грѣцкото духовенство, което, очевидно, го обявило за лъжливъ свещеникъ и взело, както и въ дѣлото на бояритѣ, морално участие въ присѣдата му

чество, защото тѣ съществували и прѣзъ IX. вѣкъ тамъ:¹⁾ съ тѣхъ се борилъ и патриархъ Фотий.

Но най-широко разпространение въ IX. вѣкъ имала манихео-павликянската ересь. Това вѣроучение, както е извѣстно, било донесено тукъ отъ Мала Азия също въ VIII. вѣкъ, когато Константинъ Копронимъ прѣселилъ въ 755 г. въ Тракия по българската граница колонисти отъ Сирия и Армения, дѣто тая ересь възникнала и имала най-много послѣдователи, които, вѣроятно, трѣба да видимъ въ българскитѣ „арменци“²⁾. Отъ Тракия павликянството се бързо разширило на западъ по полуострова, въ Македония, дѣто въ първата половина вече на IX. вѣкъ павликянитѣ имали

не би поискало такова строго наказание за него, като за отстъпникъ отъ православната църква, още повече че послѣдната допушта, щото и свѣтски лица да кръщаватъ въ случай на нужда, и на духовенството въ България навѣрно билъ извѣстенъ принципътъ на християнската църква, че при кръщението не се гледа, кой кръщава, а въ името на кого, — принципъ, който папата развива въ отговора си. Ясно е, че тоя мнимъ свещеникъ не е училъ въ духа на православната вѣра. Нанстина, § 15 отъ отговоритѣ на папата върху допитването на българитѣ: християни ли сж покръстениитѣ отъ тоя грѣкъ, или трѣба повторно да се кръщаватъ, донѣидѣ говори въ полза на това, че той е кръщавалъ „въ името на върховната и нераздѣлна Троица“, слѣд. съгласно съ учението на православната църква, обаче това е само прѣдположение на папата, за да покаже, че покръстениитѣ не трѣба повторно да се кръщаватъ; но вѣнъ отъ това кръщаването въ името на св. Троица е могло да бѣде така също еретическо, тъй като нѣкон тогавашни еретици, напр. иконоборцитѣ, сж признавали догмата за св. Троица. Изобщо, доколкото може да се сѣди по отговора на папата, българскитѣ пратеници не могли да обяснятъ, какъ тоя грѣкъ е кръщавалъ и какво е било неговото учение, а пѣкъ отъ приведеното послѣдствие се ясно види, че той пострадалъ, не само защото си присвоилъ правата на единъ свещеникъ, но и защото той отстъпвалъ отъ учението на църквата. Затова грѣцкото духовенство не искало да признае неговитѣ кръщавки за истински, което и накарало Бориса да се обърне къмъ папата съ тоя въпросъ.

¹⁾ Theophanes, ed. C. de Boor., p. 422: ...τοὺς ἐν αὐτοῖς Ἀραβὰς ἀπαποσταλλὰς ἀδούλους προσελθόντες καὶ τοὺς πρὸς μητρὸς συγγενεῖς καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ μετῴκισαν, οὖν καὶ πολλοὺς Σύρους Μονοφυσίτας αἰρετικοὺς, ὧν οἱ πλείους εἰς τὴν Θράκην οἰκοῦντες μέχρι τοῦ νῦν καὶ ἐν τῇ τρισαγίῃ τὴν τριάδα σταυροῦντες κατὰ Πάτρυν τὸν Κναρία διήρκεσαν.

²⁾ Ibidem, p. 429. — История на българ. държава, ч. I, стр. 201—202 Cp. Fr. Snopek, Konstantinus-Cyrillus und Methodius, Kremsier 1911, S. 16-17.

своя църка.¹⁾ Изобщо бързитъ успѣхи на тая ересь се приписва главно на това, че тя възставала не само противъ църквата, но и противъ държавата. Особено опасни за империята станали павликянитъ къмъ срѣдата на IX. вѣкъ въ Мала Азия, дѣто тѣ съставляли компактна сила, така че слѣдъ покръщането на българитъ и сключването на „дълбокия“ миръ съ България Михаилъ III билъ принуденъ да прѣдприеме специаленъ походъ противъ тѣхъ.²⁾ Нѣма съмнѣние, че както тракийскитъ, тъй и македонскитъ павликяни имали постоянни сношения съ малоазийскитъ си братя и получавали отъ тѣхъ нови сили за пропагандата на ересъта. За тия сношения право свидѣтельствува и монахътъ Петъръ Сицилиецъ, който въ 869 г. билъ изпратенъ отъ Василия I. Македонецъ въ арменския градъ Тефрика,³⁾ дѣто той можалъ да изучи подробно вѣроучението на павликянитъ и да състави историята имъ. Между другото той тамъ узналъ, че павликянитъ тогава се намирали въ сношения съ българитъ, при които тѣ имали намѣрение да изпратятъ нѣкои лица отъ своитъ, за да ги отвърнатъ отъ православната вѣра и да ги привлѣкатъ къмъ своята мръсна ересь.⁴⁾ Интересно е още това, че своя трактатъ противъ павликянитъ Петъръ прѣдначинилъ за българския архиепископъ като орждие противъ тѣхъ, а това ясно показва, какви дълбоки корени била пуснала тая ересь въ населението и какъ широко била разпространена прѣди и слѣдъ покръщането на

¹⁾ Georg. Hamartolos, ed. Miraliti, p. 607: "Ἐχουσιν δὲ καὶ εἰς ἐκκλησίας ἐν τῇ ὁμολογίᾳ αὐτῶν, (α') τὴν Μακεδονίαν, ἣτις ἐστὶν κάστρον Κολωνίας, (β) Κιβώσσα и пр. — Κάστρον Κολωνίας се запазило въ мѣстното име Колония на з. отъ Костуръ и южно отъ Корча по горното течение на р. Дешница (вж. Голубинскій, каз. съч., стр. 155. — H. Gelzer въ Byz. Zeitsch. II. S. 49.

²⁾ Theoph. contin., ed. Bon., p. 165.

³⁾ Сегашни Дивриги въ турския окръгъ Сивасъ — А. А. Васильевъ. Византия и араби. I, стр. 182—183.

⁴⁾ Petri Siculi Hist. Migne, Patrol. gr. t. 104, col. 1241: μίλλουσιν ἐξ αὐτῶν ἐκείνων ἀποστέλλειν ἐν τόποις Βουλγαρίας τοῦ ἀποστέλλειν τινὰς τῆς ὁρθοδόξου πίστεως καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν καὶ μαριαννίνην αἰρεσὶν ἐπιστάσασθαι. — По вѣпроса за Петра Сицилиецъ и за сношенията на павликянитъ съ българитъ вж. А. А. Васильевъ, п. т., стр. 26—29.

българитѣ.¹⁾ Освѣнъ това тая ересь продължавала да съществува въ България дълго слѣдъ окончателното присъединение на българската църква къмъ източната, за което свидѣлствува и Иванъ Екзархъ въ 4-то слово на Шестоднева, дѣто той укорява останалитѣ езичници и манихей.²⁾

Наредъ съ павликянската ересь на Балканския полуостровъ имало несъмнѣнно и послѣдователи на евхитската или месалиянската ересь. Наистина, това вѣроучение било осждено още въ края на IV. вѣкъ и оттогава било прѣслѣдвано отъ духовната и свѣтската власти, но тя продължавала да съществува и слѣдъ това. Тая ересь имала тайни послѣдователи, особено между монаситѣ на тракийскитѣ манастири, и въ IX. вѣкъ отново изпжква на сцена.³⁾ Че въ България е имало въ даденото врѣме проповѣдници отъ тия двѣ ереси — манихео-павликянската и евхитската, се доказва още и съ това, че много тѣхни възгледи и мнѣния били усвоени по-послѣ отъ основателитѣ на появилата се слѣдъ единъ вѣкъ въ България богомилска ересь, чието начало ще трѣбва да търсимъ още въ първитѣ години на християнството въ България, и затова тя несъмнѣнно е дѣтище, родено и развито на българска почва подъ влиянието на всички тогавашни ереси, които успѣли да пуснатъ корени въ населението⁴⁾.

Най-сетнѣ ще трѣбва да споменемъ и това, че не малко послѣдователи на иконоборската ересь, слѣдъ осждането на тѣхното учение на събора въ 842 г., търсили прибѣжище отъ прѣслѣдването на духовната и свѣтската власти и почва за поддържката на своята обречена на загибване ересь въ прѣдѣлитѣ на българската държава, особено въ

¹⁾ А. Гильердингъ. Собрание сочиненій, т. I, стр. 59.

²⁾ Шестодневъ издан. на Общ. истор. и древн. при Москов. универ. Москва 1879, листъ 115: да се срамаѣють оуко власи пошисени и скерѣнний манихей. и вси поганий. и языци злобѣнний. истиннии соупостатѣннии и родителі лаженини; ср. сжщо л. 105 и особ. л. 74об.

³⁾ Ев. Смирновъ, Исторія христіанской церкви, изданіе 5-ое. Петроградъ 1889, стр. 297 и сл.

⁴⁾ Вж. Н. Филиповъ, Върху произхода на богомилството. Българ. Прѣгледъ, год. V, кн. 5 и 6, особ. кн. 6, стр. 88 и сл.

юго-западнитѣ ѣ покрайнини. Изказаното вече мнѣние за свръзката и зависимостта на богомилската ересь отъ иконоборската¹⁾, макаръ и да не е още всестранно изучено и доказано, ще трѣбва да го признаемъ за правдоподобно прѣдъ видъ на това, че иконоборската ересь несъмнѣнно намѣрила послѣдователи въ даденото врѣме и наравно съ другитѣ ереси влияла при образуването на нашето богомилство.

Всички тия ереси, противъ които тогава цариградската църква водила усилена борба въ лицето на патриархъ Фотия,²⁾ могли да проникнатъ въ България непосредно отъ съседнитѣ области на византийската империя веднага слѣдъ приемането на християнството; обаче по-за вѣрване е, че тѣ сж вече имали послѣдователи и прѣди това събитие между християнитѣ на българската държава и особено въ юго-западнитѣ ѣ покрайнини, въ Македония, която била за много вѣкове главенъ центъръ и разсадникъ на всички ереси на Балканския полуостровъ.

Освѣнъ послѣдователи на еретически вѣроучения въ България имало и проповѣдници на други религии. Така, българскитѣ пратеници разправили на папата, какво въ тѣхното отечество имало мнозина кръстени отъ нѣкого-си юдеина, безъ обаче да знаятъ, християнинъ ли е, или езичникъ, и се допитватъ, какво трѣба да се прави съ покръстенитѣ.³⁾ Вече колебанието на българитѣ, дали тоя юдеинъ билъ християнинъ или езичникъ, показва, че както самиятъ юдеинъ билъ еврейски мисионеръ, тѣй и „покръстенитѣ“ отъ него сж били послѣдователи на еврейската вѣра, слѣдов., въ България имало въ това врѣме и еврейски мисионери, които така сжщо, както и другитѣ, успѣли да присадятъ вѣрата си между българитѣ. Обикновено се приема, че тия

¹⁾ М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Бориса. Одесса 1899, стр. 122 и сл.

²⁾ Hergenröther, Protius, Patriarch von Konstantinopel. Regensburg 1867. Bd. I, S. 476 и сл. — В. Н. Платоновъ, Патриархъ Фотій. Москва 1891, стр. 77 и сл..

³⁾ Responsa, ib. § 104, col. 1014: A quodam Judaeo, nescitis utrum Christiano, an pagano, multos in patria vestra baptizatos asseritis, et quid de his sit agendum consultitis. У. Д. Дечева, п. т., стр. 98—99.

евреи били надошли отъ Солунъ, дѣто имало отъ старо врѣме еврейска община.¹⁾ Но ние мислимъ, че еврейството проникнало въ България тъкмо отъ противоположна посока, отъ сѣверо-изтокъ. Както е извѣстно, евреитѣ, които се селили още прѣди Христа въ областъта на Азовско море, въ VIII. и IX. вѣкъ сл. Хр. проявили особено силна мисионерска дѣйность между народитѣ по сѣвернитѣ брѣгове на Черно море. Особено голѣмъ успѣхъ имала еврейската пропаганда между хазаритѣ, дѣто къмъ срѣдата на IX. вѣкъ цѣлата хазарска династия е изповѣдвала юдейството.²⁾ Когато хазарскитѣ пратеници дошли въ Цариградъ въ 858 г., тѣ казали на императора отъ страна на своя хаганъ слѣдното: „евреитѣ ни убѣждаватъ да приемемъ тѣхната вѣра, а сарацинитѣ отъ друга страна, като ни обѣщаватъ миръ и много дарове, скланятъ ни къмъ своята вѣра, думайки: нашата вѣра е най-добра, отколкото оная на другитѣ народи.... Молимъ да ни изпратите ученъ човѣкъ, за да приемемъ вашата вѣра, ако той въ прѣпириитѣ съ евреитѣ и сарацинитѣ надвие.“³⁾ Не по-малко говори за силата на еврейската пропаганда въ даденото врѣме и хазарската мисия на св. Кирила, когато той водилъ усилен прѣпири съ „хитритѣ и лукави еврейски учители.“ При такава усилен мисионерска дѣйность между езическитѣ народи въ областъта на Черно море и Азовско евреитѣ достигнали и до България и не малко се стремили и тукъ да пробиятъ пжтъ за своята пропаганда, още повече наскоро слѣдъ покръщането на българитѣ, макаръ че тѣ може би и прѣди това да сж праснали тукъ отъ Хазарско свои мисионери.

¹⁾ М. Соколовъ, каз. съч., стр. 144.

²⁾ Д. А. Хвольсонъ, Извѣстія о харазахъ и пр. Ибнъ-Даста. Петроградъ 1869, стр. 17 и 56 и сл. — А. Я. Гаркави, Сказанія мусульманскихъ писателей о славянахъ и русскихъ. Петроградъ 1870, стр. 92 и 108. — Д. И. Иловайски, Разысканіе о началѣ Руси. Москва. 1882, 2-ое издан., стр. 265 и сл. — За врѣмето, когато хазарската династия била обрнута въ юдейство вж. J. Marquart, Streifzüge, S. 5 и слѣд..

³⁾ Вж. Павонското житие на св. Кирила, гл. VIII, въ руския прѣводъ на П. Лаврова, въ „Книга для чтенія по исторіи Среднихъ вѣковъ“, издавана отъ П. Г. Виноградовъ, Москва 1877, т. II, стр. 145.

Наредъ съ еврейството пробило си път въ България и мохамеданството. Споредъ „отговоритѣ“ на папата, българскитѣ пратеници питали, какво трѣба да се прави съ нечестивитѣ книги, които сж получили отъ сарацинитѣ и се намиратъ още у тѣхъ.¹⁾ Надали може да се прѣдполага, че мохамеданството е проникнало въ България при посрѣдството на тѣй нареченитѣ „вардарски турци“, и че то сжществувало тукъ наравно съ езичеството и било донесено отъ Волга (?),²⁾ защото 1. вардарскитѣ турци, или по-право, перси не ще сж проявили нѣкаква мисионерска дѣйность, тѣй като наскоро слѣдъ поселението имъ въ областта на долни Вардаръ отъ императоръ Теофила били покрѣстени³⁾ и 2. защото мохамеданството било разпространено между волжскитѣ българи много по-късно, именно въ началото на X. вѣкъ⁴⁾, слѣдъ прѣселението на българитѣ на Балканския полуостровъ и слѣдъ движението и настаняването на хазаритѣ по сѣвернитѣ брѣгове на Черно море въ VIII. вѣкъ. Несъмнѣнно, мохамеданскитѣ мисионери проникнали въ България така сжщо отъ Хазария, дѣто тѣ водили, както видѣхме, постоянна борба съ евреитѣ за въдворението на своята вѣра между хазаритѣ и разпространението ѣ между другитѣ езически народи по черноморскитѣ брѣгове. За широкото разпространение на мохамеданството между хазаритѣ свидѣтельствува арабскитѣ писателъ Ибнъ-Даста,⁵⁾ а за мисионерската дѣйность на сарацинитѣ най-ясно говори горѣприведеното свидѣтелство отъ Панонското житие на св. Кирила. Но по всичко изглежда, че мохамеданството нѣмало успѣхъ въ България, защото то, доколкото може да се сжди по папския отговоръ, въ даденото врѣме не ще да е имало послѣдователи; мохамеданскитѣ мисионери се опитали само да

¹⁾ Responsa, lib. col. 1014 § 103: De libris profanis, quos a Saracenis vos abstulisse, ac apud vos habere perhibetis, quid faciendum sit, inquiritis. У. Д. Дечева, стр. 98—99.

²⁾ М. Соколовъ, каз. съч., стр. 141.

³⁾ В. Н. Златарски, История на българ. държава, ч. I, стр. 341 и бѣл. 2.

⁴⁾ Maquart, Streifzüge, S. 25.

⁵⁾ Хвольсонъ, каз. съч., стр. 17, § 3 и 4.

убѣдятъ Бориса да приеме вѣрата имъ, и то може би още прѣди покръщането, като му оставили само свещенитѣ си книги, вѣроятно, корана. Възможно е обаче, щото тѣ да сж проповѣдвали вѣрата си между хунно-българското население безъ знанието на Бориса и слѣдъ покръщането.

Най-сетнѣ слѣдъ обявяването на християнството за господствуваща религия въ България езичеството не било още изчезнало. Отъ папскитѣ отговори, споредъ които българскитѣ пратеници съобщавали на папата, че имало и такива, които се отказвали да приематъ християнството и продължавали да се покланятъ на идолитѣ, та затова питали, трѣба ли да се употреби насилие, за да станатъ и тѣ християни,¹⁾ се ясно види, че езичниците въ държавата били доста многобройни, а пъкъ при липсата на християнски проповѣдници и изобщо духовенство тѣ сж могли не само да се държатъ упорито въ страната, но още и непосредно да влияятъ върху покръстеното население и по тоя начинъ да разклащатъ току що насаденото християнство.

И тъй. слѣдъ приемането на християнството България представляла свѣрталище, дѣто кръстосвали проповѣдници отъ разни религии и ереси, които малко или много сполучили да придобиятъ свои послѣдователи; всѣки отъ тѣхъ се стараелъ да прѣдстави своето вѣроучение като най-свѣршено и най-истинско, и населението, лишено отъ надлежни близки нему добри учители, се повличало слѣдъ онова учение, което му обѣщавало да запази неговитѣ стари навици, обичаи и вѣрвания и което било най-понятно и достъпно за него, защото въ такива случаи народниятъ консерватизъмъ винаги проявява най-голяма сила. Освѣнъ това при липсата на една строго

¹⁾ *Responsa*, § 41, ib., col. 995: De his autem qui Christianitatis bonum suscipere renuunt, et idolis immolant vel genua curvant, nihil aliud scribere possumus vobis, nisi ut eos ad fidem rectam monitis, exhortationibus, et ratione illos potius quam vi, quod vane sapiant convincatis: opera manum suarum, et insensibilia elementa, cum sint homines intellectu habiles, adorantes, immo daemonis suam cervicem flectentes et immolantes. — У. Д. Дечева, стр. 48—49. — Ср. сжшо пакъ тамъ § 102, и приведения по-горѣ цитатъ отъ Шестоднева на Ив. Екзарха листъ 41².

установена църковна организация съ нужното подготвено духовенство мъчно било, разбира се, да се подкачи каквато и да било борба съ всички тия въроучения, а главното е това, че изпратеното отъ Цариградъ официално духовенство още отъ самото начало на дѣйността си, както видѣхме, не могло да придобие и прокара нужния авторитетъ поради своята строгостъ при християнизацията на страната. Наистина, ние не знаемъ точно, въ какво е състояла дѣйността на гръцкото духовенство въ България, но може смѣло да се твърди, че на първо врѣме тя се е ограничавала съ извършване на богослужението, таинствата и разни трѣби; за каквато и да било проповѣдническа дѣйностъ отъ негова страна надали може да се мисли, защото то не знаело народния езикъ и поради това не могло непосредно да влияе върху народната маса. Но вънъ отъ тия служби, които изключително принадлежали на духовната власть, ние имаме доста основание да прѣдполагаме, че гръцкото духовенство въ България си присвоявало права, които били отъ компетентността на княжеската власть, или поне Борисъ ги смѣталъ за такива.

Безспорно, слѣдъ приемането на християнството, въ своята грижа да уреди държавата си по образца на другитѣ християнски държави Борисъ се обърналъ въ Цариградъ съ просба да му се изпратятъ служебни книги, а сѣщо и християнски закони — църковни и граждански. Това може да се прѣдполага а priori по аналогия съ неговото обръщане къмъ папата съ сѣщата просба слѣдъ една година. Отъ друга пъкъ страна и гръцкото духовенство, което било изпратено отъ цариградския патриархъ да християнизира българския князь и народъ, несъмнѣнно било снабдено съ нужнитѣ служебни книги, понеже нему било възложено не само да кръщава, но и да извършва богослужението и други църковни служби. Освѣнъ това въ неговата мисия влизала и организацията и управлението на новооснованата българска църква, слѣдов. то не е могло да нѣма подъ ржка необходимитѣ църковни канони и съборни правила, съ други думи то е донесло въ България и каноническия сборникъ

заедно съ неговото винагишно допълнение — гръцкитѣ тѣй наречени *κανονικά* или *κανονάρια*, т. е. нормитѣ на църковнитѣ наказания, епитимийници или покаяни канонѣ. На друго мѣсто ние имаме случай да посочимѣ, че тоя канонически сборникѣ могѣлъ да бѣде не номоканонѣтъ на Ив. Схоластика, а тѣй наречената синтагма съ XIV титула, и то въ една особена редакция (на брой III), която била приготвена слѣдѣ 861 г. специално за България и въ която влизалъ като съставна частъ и гражданскитѣ законѣ Еклога на законитѣ (*Ἐκλογὴ τῶν νόμων*) на Лъвѣ III Исавра и Константина V Копронима заедно съ притуркитѣ си — земледѣлския и морския закони.¹⁾ И тѣй, изпратенитѣ отъ Цариградѣ въ България църковни канони и граждански законѣ образували единѣ общѣ сборникѣ, който вече поради тая своя особеностъ на първо врѣме се намиралъ въ рѣцѣтъ на гръцкото духовенство, което собствено го тълкувало и се разпореждало при приложението му не само въ църковнитѣ дѣла, но и въ въпроси, които били отъ компетентността на свѣтската властѣ.

По тоя начинѣ кн. Борисѣ, чиято първоначална цѣль, както видѣхме, била да се слобие съ самостоятна църковна иерархия, която се явявала като първо условие да бѣде признатѣ отъ империята за напълно самостоенѣ господарѣ, а оттука да се постави като равенѣ на ромейския василевсѣ, като прокара строго разграничение между духовната и свѣтската власти, сега се намѣрилъ въ пълно подчинение на гръцкото духовенство, а тая зависимостъ, очевидно, го теготила, защото той очаквалъ да получи църковни канони и свѣтски (граждански) закони, по които българската църква и държава самостоятелно да се управляватѣ, а самитѣ канони и закони да станатѣ негово достояние. И тѣй, още отъ самото начало слѣдѣ промѣната на религията Борисѣ се убѣдилъ, че работитѣ въ държавата получили посока, която не само била противоположна на плано-

¹⁾ Подробно по тоя въпросъ вж. В. Н. Златарски, Какви канонически книги и граждански закони Борисѣ получилъ отъ Византия. Лѣтописъ на Българ. Акад. № 1 (1911), София, 1912, стр. 86—108.

ветѣ му, но и давала поводъ да се подозиратъ нѣкакви тайни домогвания откъмъ Византия. Дали Борисъ още тогава и направо повдигналъ въпроса за пълното разграничение на духовната отъ свѣтската власти, съ което били непосредно свързани окончателната уредба на българската църква и опрѣдѣлянето отношенията ѝ къмъ цариградската, ние не знаемъ, обаче едно, което може да се твърди съ положителностъ, е това, че той, като взелъ поводъ отъ разбърканото религиозно положение на България, се обърналъ въ Цариградъ съ просба да му се изложи истинското учение на християнската вѣра, като, вѣроятно, се надѣвалъ заедно съ него да получи и желанното разрѣшение на въпроса, който най-много го е интересувалъ.

Иначе обаче погледналъ на тая просба патриархъ Фотий, който билъ, както изтъкнахме, особено заинтересованъ отъ дѣлото по покръщането на българитѣ, но заедно съ това на първо врѣме той гледалъ на България като на мисионерска страна и мислилъ, че прѣди да нареди една правилна и пълна иерархия, тя трѣбвало да се доведе до понапрѣднала степенъ на християнската култура¹⁾. Въ отговоръ на Борисовото искане той изпратилъ своето извѣстно пастирско послание подъ насловъ: „до прѣсвѣтлия, чутовенъ и възлюбенъ духовенъ нашъ синъ Михаила, отъ Бога князь български“²⁾. По съдържание това послание се дѣли на двѣ

¹⁾ A. Lapôtre, *L'Europe et le Saint-Siège à l'époque Carolingienne* I, Paris, 1885, p. 53.

²⁾ Вж. гръцкия текстъ и прѣвода на митр. Симеона, Посланието и пр. въ „Български старини“ кн. V (1917), стр. 32—91. — За надслова вж. В. Н. Златарски, Посланието въ славѣнски прѣводъ, пакъ тамъ, стр. 8—9. Кога е било изпратено това послание, не е извѣстно; врѣмето му обикновено се опрѣдѣля между края на 864 до срѣдата на 866 (Hergenröther, п. т. I, 601; Соколовъ, п. т., 177; Цухлевъ, История на българ. църква. София 1910, стр. 266; митроп. Симеонъ, п. т. 27). Обаче нѣкои отдѣлни изрази и мисли въ посланието насочватъ къмъ по-точно опрѣдѣляне на датата. му. Така, още въ § 2 патриархътъ пише: „Като намѣрихме твоята иждра душа достойна за такава добрина и даръ, (защото се убѣдихме, че ти си рачителъ на добродѣтелята и благочестието), привѣтствуваме (те) съ тоя угоденъ и великолѣпенъ даръ“ (митр. Симеонъ, стр. 32—33). За да признае, че се убѣдилъ въ добродѣтелята и главно въ благочестието на Бориса, Фотий

части: 1. догматическа или въроучителна и 2. дидактическа или поучителна.

1. Като изхожда от мисълта, че най-цѣнна и първа добрина е здравето и спасително упѣтване къмъ Бога, което се получава най-вече и само отъ изучване и посветяване въ чистата и непорѣчна християнска вѣра, патриархътъ почва догматическата частъ на посланието си съ понятието за Бога като „надумствена сжщностъ—причина и творецъ на всѣчко“, изтъква основния догматъ на християнското учение — „прѣбожественото и еднообразно божество на Св. Троица“, до което човѣкъ може да се издигне и да го съзерцава само чрѣзъ богопоклонението, и най-сетнѣ съобщава основния християнски законъ, че вѣрата трѣбва да бѣде свързана съ добродѣтели, защото първата безъ вторитѣ не може да сжществува (1—3). Слѣдъ това Фотий привежда текста на Символа на вѣрата, като главна основа въ християнското учение и съгласно съ прѣданието на св. вселенска и апостолска църква, и подканя Бориса „да приема и почита седемътъ вселенски събори едни като учители, а други като поборници на благочестието (4—5). Въ свръзка съ това

сигурно е ималъ прѣдъ видъ нѣкое негово благочестиво дѣло въ полза и за закрѣпа на новата вѣра, а това е могло да бѣде на първо врѣме слѣдъ приемането на християнството, споредъ насъ, усмирението на болярския бунтъ. На друго мѣсто патриархътъ пише: „Ти прочее, който си озаренъ душевно съ блѣска на божествения духъ, възведенъ си къмъ свѣтлината на благочестието и си извършилъ дѣло, съ което се издигна до дѣянието и подражанието на великия Константинъ, слѣдвай първоначалното си мнѣние, намѣрение и благоразумие. Стой твърдо върху камѣка на вѣрата, на който добрътъ закрѣпи Господъ“ (п. т., стр. 58—59, § 22). Фотий поставя тукъ Бориса наравно съ Константина Велики не само по „дѣяние“ (πράξις), слѣдъ като приелъ християнството и го обявилъ за господстваща вѣра, но и по „подражание“ (μιμήσις), т. е. че Борисъ, както Константинъ В., побѣдилъ съ силата на кръстния знакъ враговетѣ свои и на християнството; освѣнъ това той го подканя да слѣдва първоначалното си мнѣние, намѣрение и благоразумие и да стои твърдо върху камѣка на вѣрата, на който Господъ го добръ закрѣпилъ, слѣдов. посланието било писано не веднага слѣдъ покръщането на князъ, а слѣдъ изминаването на извѣстно врѣме и слѣдъ като побѣдилъ враговетѣ на християнството, т. е. слѣдъ усмирението на болярския бунтъ. Приведенитѣ тукъ мѣста, мислимъ, достатѣчно основание ни даватъ да отнесемъ посланието къмъ срѣдата на 866 г.

патриархътъ отдѣля значително мѣсто за историята на вселенскитѣ събори: той говори за всѣки съборъ отдѣлно, като отбѣлѣзва врѣмето му (при кой императоръ), повода, по който билъ свиканъ, характеризира главнитѣ дѣйци на всѣки съборъ, излага съ по-голѣми или по-малки подробности сжщната на обсъжданитѣ ереси и издаденитѣ отъ съборитѣ постановления противъ послѣднитѣ (6—18). По-нататкъ той продължава: „Това е чистото и непорочно изповѣдание на християнската вѣра. Това е богомждротъ тайноводство за прѣчистото и искрено наше богослужение и за честнитѣ му тайнства.... Това трѣбва да приеме и да обича съ искрено разположение, съ права мисль и непоколебима вѣра Вашето богохранимо благоразумие, което вече се вгледва въ нашата частъ на благочестието, и не бива да се отклонява нито надесно, нито налѣво, дори и за кжсо врѣме“. Фотий подканя Бориса не само така да мисли и вѣрва, но и подчиненитѣ си да ржководи къмъ сжщото истинско учение и да го упжтва къмъ сжщата вѣра. „Защото, наистина, подобава на единъ началникъ (князь) да се грижи не само за своето спасение, но и повѣрения нему народъ да удостоява съ равна грижа, да го ржководи и подканя къмъ съвършенството на богопознанието. Не изкарвай на лжжа надеждитѣ, които наклонността къмъ доброто и послушанието ти дадохъ поводъ да се родятъ. Не осуetyвай трудоветѣ и подвижитѣ, които съ радостъ прѣдприехме за вашето списание“ (19).

Всички тия усиленни настоявания, които сж непосредно свързани съ изложението му за ереситѣ, ясно показватъ, че токущо обърнатия български князь и народъ заплашвала сериозна опасностъ отъ страна на разнитѣ еретически учения. Но въ сжщото врѣме, за да изтъкне съвършенството и силата на християнската вѣра, той посочва на появилитѣ се въ нея разни ереси, смутове, раздори и войни, които сж дѣло на лукавия, но въ които всѣкога тя оставала побѣдителка. „Недѣй се чуди, като размишлявашъ върху измислицитѣ и навѣтитѣ противъ нея. Защото прѣди всичко вѣрата ни нѣмаше да стане чрѣзъ побѣдата тъй славна, тъй силна и знаменита, ако не бѣше се изпрѣчило нищо

враждебно противъ нея. Сетиѣ, лесно е да се разбере, че, дѣто по-силно се оборва лукавиятъ, тамъ и той съ по-голъмо усърдие хвърля стрѣлитѣ на злобата си и противопоставя кознитѣ си. Понеже у другитѣ народи никой не води противъ него жестокъ бой, затова и той не се въоръжава противъ тѣхъ . . . Вънъ отъ това догматическитѣ учения на другитѣ народи сж неопрѣдѣлени и забъркани, и нищо не е нито чисто, нито точно установено, затова у тѣхъ изопаченото не се съглежда. Но у прѣчистата, прѣсвета и твърдѣ точна християнска вѣра, понеже ней сж присъщи ясность, правота, възвишеность и чистота, затова, кога нѣкой посегне да вмѣкне и малка една поквара или новизна, тозчасъ изопаченото и прѣправеното става явно и се уличава, само като се постави близу до истината и здравия разумъ, и благородството на благочестивитѣ догми не търпи, щото незаконната рожба на кривото учение да носи сжщото наименование дори и малко врѣме" (§ 20)¹⁾. . . „И тъй, колкото вѣрата и богопоклонението на християнитѣ по величие, сила, хубость, точность, чистота и всѣко друго съвършенство прѣвъзходствуватъ и

¹⁾ Обикновено се прѣдполага, че въ тия послѣднитѣ думи „Фотий е избразилъ западната църква и прѣдпазвалъ Бориса да не се съблазни отъ това, какво тамъ винаги се строго съблюдавала ненарушимостта на догматитѣ, непрѣкъснатото православие“ (Соколовъ, каз. съч., стр. 178). Но като имаме прѣдъ видъ, 1. че посланието на Фотия било изпратено не по-късно отъ срѣдата на 866 г., т. е. тогава, когато още нѣмало никакви признаци за сношения на Бориса съ западната църква и когато Фотий билъ твърдо убѣденъ, че Борисъ завинаги ще остане вѣренъ синъ на източната църква, и 2. че спорътъ между двѣтъ църкви не билъ достигналъ още дотамъ, щото самъ Фотий да се изразява за западната църква, какво тя има неопрѣдѣлени и забъркани догматически учения и нѣма нищо чисто, нищо точно установено, вне мислимъ, че патриархътъ тукъ говори изключително за ереситѣ и надали той все още би се рѣшилъ прѣдъ единъ иеифитъ въ вѣрата да причисли западната църква къмъ тѣхъ; очевидно, той ималъ тукъ прѣдъ видъ еретическитѣ учения, които се явяватъ смѣшание на разни учения религиозни отъ далечния из окъ съ християнството и че подъ „други народи“, които той противопоставя на гърцитѣ, разбиралъ сирийци и арменци, а може би разни други нехристиянски религии, като еврейството и мохамеданството, но не и западната църква. Освѣнъ това тия „незаконни рожби“ сж прѣставени въ посланието като кратковрѣменни и лесно оборими, което ясно посочва на рязнитѣ ереси, които малко-по-малко изчезвали една слѣдъ друга.

прѣвишаватъ разпространенитѣ между другитѣ народи учения, толкова повече и лукавиятъ се възбужда да воюва противъ нея отъ една страна, а отъ друга — грѣшкитѣ на безумни и злонамѣрени хора на часа ставатъ явни и не могатъ и за малко врѣме да останатъ незабѣлѣзани, нито пъкъ да се привмѣкнатъ нѣкакъ неусѣтно* (§ 21).

Всички тия разсуждения на Фотия ясно говорятъ, че той намѣрилъ за нужно да обясни на Бориса, какво значение имало за църквата появяването на ереситѣ и какъ трѣбва да се гледа на тѣхъ, та той да не се усъмни въ истиността на прѣподаденото нему християнско учение и да не се поддаде на нѣкое отъ тия лъжеучения или пъкъ на други нехристиянски религии, които въ това врѣме съществували или се проповѣдвали въ България. Затова въ заключението къмъ първата часть патриархътъ отново подканя Бориса, който се издигналъ до дѣянието и подражанието на Константина Велики, да „слѣдва първоначалното си мнѣние, намѣрение и благоразумие“, да стои твърдо върху камъка на вѣрата, на който добръ го закрѣпилъ Господъ“, и „да гради върху правата си вѣра дѣла добри и животъ честенъ“, и го съвѣтва „да украсява вѣрата съ добродѣтели, а добродѣтелитѣ да прѣдставя поблѣскави съ вѣрата“. „Желалъ бихъ, завършва патриархътъ, самъ азъ да бжда при тебе, да нагледвамъ дѣйността ти, та като виждамъ самъ съ очитѣ си твоитѣ добри дѣла, да, се радвамъ и веселя още повече; ако пъкъ се случи да стане нѣщо неразумно, да мога на часа лесно да го изправамъ. Но, понеже не ми е възможно да се съобразя съ желанието си, и много нѣща прѣсичатъ и спъватъ стремежа ми, азъ ще се постарая сега да направя, каквото ми е възможно — писмено да изложя наставленията, както се обѣщахъ отъ самото начало“ (22).

2. Въ втората — дидактическата или поучителна часть на посланието се излагатъ длѣжноститѣ на всѣки началникъ по-напрѣдъ като човѣкъ християнинъ изобщо и послѣ като управителъ на единъ народъ. На първо мѣсто въ длѣжноститѣ на всѣки човѣкъ Фотий поставя основния законъ на християнската нравственостъ. „Вродено е, пише

той, у човѣцитѣ съзнанието, че трѣба искрено да обичать Бога и да Му служатъ, а подобнитѣ си да милувать и любятъ като себе си. Но, понеже волята не се посрѣща съ съзнанието, затова станало нужда всеобщото мнѣние да се прѣдписва като законъ и повелѣние“. Тукъ подъ „законъ и повелѣние“ патриархътъ, очевидно, разбира десетѣтъ заповѣди Мойсееви, които той масторски излага въ взаимна връзка и развива мислитѣ си възъ основа на заповѣдта: човѣкъ трѣба да обича Бога и ближния си. „Защото, пише той, който чезне за Бога, а ближния си милува и люби като себе си, той много повече ще обикне баща и майка и тѣхъ първи слѣдъ Бога ще почете и не само рѣцѣтъ си ще запази чисти отъ междуособни кръвопролития и буйства, но и езика и ума си отъ прѣговаряне за такива злосторства“. Патриархътъ прѣпоръчва „съ всѣко усърдие да се пазятъ заедно съ прѣчистата вѣра и тия заповѣди“ за отношенията къмъ ближния, при това отъ всѣки човѣкъ: управителъ и управляванъ, старъ и младъ, богатъ и сиромашъ, защото „природата на всички е еднаква, повелѣнията общи, та всички трѣба да ги пазятъ прилежно“ (23—24).

Слѣдъ това Фотий изтъква, че всѣки човѣкъ и особено единъ началникъ трѣба да притежава голѣма доброта и благонравие, защото „човѣшкиятъ умъ се познава по пристойнитѣ за единъ началникъ дѣла и по разположението на управляванитѣ“. Затова патриархътъ подканя Бориса да върши „добри и достохвални дѣла“, които най-първо трѣба да се отнасятъ къмъ Бога, а именно: 1. да се моли Богу, защото „молитвата свързва и сближата човѣка съ Бога: тя е боговдъхновенъ разговоръ и умствено съединение съ това, което е най-добро и най-цѣнно отъ всичко; чрѣзъ нея получаваме прошка за прѣгрѣшенията, прѣдизвикваме изпълнение на всички други просби за благотворна и цѣлесъобразна дѣйность и се удостояваме да изкажемъ благодарность къмъ благодѣтеля си за неизказанитѣ му къмъ насъ дѣла и дарения.“ При това патриархътъ съвѣтва Бориса да се моли насамъ и заедно съ множеството наявѣ, защото „първиятъ начинъ принася частна полза, а вториятъ ползува другитѣ, чието спасение

и прѣуспѣване е голѣмо свидѣтелство за добродѣтеля на началника“ (25—26); 2. да отдава на Бога причината за благополучието си както въ частния животъ, тъй въ оня на държавата (113); 3. да гради и издига черкови въ името на Бога и светиитѣ му и съгласно съ църковнитѣ закони да приучва народа да се черкува, защото общитѣ молитви и общото славословие къмъ Бога влѣкатъ подирѣ си общо съгласие и обща полза и спасение (27); 4. да почита свещенослужителитѣ и да имъ оказва въ всичко съдѣйствиe, защото на тѣхъ сж възложени жертвитѣ на богослужението и чрѣзъ тѣхъ ще получи голѣма благодать и добрина; ако иска и той лично да принесе прѣкрасна и прѣугодна жертва Богу, това ще може да направи, като Му посвети животъ чистъ и мисли прави (28).

Всѣки човѣкъ и особено единъ началникъ трѣба да се грижи за своето саморазвитие. Колкото и да е умствено способенъ единъ човѣкъ, което твърдѣ много му спомага при общото управление; той трѣба да се упражнява прѣзъ цѣлия си животъ въ благоразумие; това ще постигне той, като изучава и си спомня дѣлата на по-старитѣ и като се разговаря и се срѣща съ живи благоразумни хора, чрѣзъ което ще добие голѣма опитностъ въ живота. „Защото дѣйностъ, подкрѣпена съ подражание, размишление и похватностъ, достига до полезенъ край“ (29). Не помалко значение иматъ за благонравието на единъ човѣкъ и началникъ спретнатата външностъ, благопристойно държане и приличнитѣ движения, да не бива бързъ на думи, да съдържа смѣха, а слухътъ и езикътъ да бждатъ чисти отъ всѣко сквернословие, като при това се пази да не впада въ нѣкоя крайностъ и прѣкаленостъ. „Умѣстната въ всичко съразмѣрностъ, сериозността съ любезностъ, тежкото, но почиттелно държане помагатъ, за да бжде началникътъ въжделенъ за виждане и по-способенъ да началствува, ако и въ най-добритѣ обноски има нѣщо, което плѣнява множеството“ (30—33). Да се пази отъ необмислени и обидни думи (100) и отъ шеговитостъ — подигравка, защото тя нанася сърдечна рана на осмѣянитѣ и излага човѣка повече на прѣзрѣние (101); да

не бива бързъ да свързва приятелство, но веднажъ свързано да го пази, като при това за приятели да издири хора добри, а не развалени, такива, които при всички обстоятелства имали искрено приятелство съ другитѣ, които казватъ нѣща истински, а не (само) приятни, и изобщо искрени приятели, а не лъскатели (36); на такива приятели да съобщава ония тайни, които изтъкватъ добродѣтелята му, а ония, които развърщаватъ волята, нито самъ да търси, нито на приятелитѣ си да довѣрва, защото първитѣ спомогатъ за закрѣпване на приятелството, а вторитѣ — за скжсването му; да хвали приятелитѣ си прѣдъ присѣдствуващи, кога тѣ отсъствуватъ, защото така ще се опази отъ ласкателство (37); естественитѣ си дарби да употребява за-въ добротворство на ближнитѣ, а не въ услуга на злото (66); да помни всѣкога добринитѣ, които е получилъ, а да забравя скоро благодаренията, които е сторилъ (69); да се занимава и привиква на самостоенъ трудъ (98); надеждитѣ се раждатъ отъ трудове, затова, като умилюства Бога, да не прѣнебрѣгва нищо отъ онова, което трѣба да прави, и ще пожъне добри и голѣми надежди (110); човѣкъ не трѣба да се гордѣе въ врѣме на благополучие, а въ дни на злополука да отпада твърдѣ много и съ униние да се държи е срамотно (105); най-добръ е човѣкъ да не грѣши и да не се отбива отъ здравия разумъ; но благоразуменъ човѣкъ, кога падне, скоро ще се продигне, и падането ще му послужи за урокъ, та да не пада (97).

По-нататъкъ Фотий посочва на Бориса, какъ. трѣба да управлява: 1. да управлява, уповавайки се не на тиранство, а на благосклонността на поданицитѣ си, която е по-здрава и по-добра основа на властта, отколкото страхътъ (41), или отколкото да разчитва на оржжия, храбростъ и военна хитростъ (109); въ врѣме на война да се осланя не на личната си храбростъ, а на благосклонностъ и милосливостъ къмъ съплеменнитѣ си (56); 2. властно да управлява поданицитѣ си, но не съ наказания, а съ това, щото тѣ да мислятъ, какво той е готовъ да наказва, а за това се изисква твърдъ характеръ, грижливи и сериозни обноси и умѣние на мѣсто

да прилага властта (43); да се самообладава, защото само тогава, наистина, може да владѣе надъ поданицитѣ си (53); 3. да бжде прѣдупрѣдителенъ и да бди всѣкога за работитѣ въ държавата и своеврѣменно да отстранява всичко, което може да ги разклати (104); 4. да прѣдвижда мѣжнотиитѣ и съ благоразумие да ги отстранява (106), но това, което не е съгледано и пропуснато, да го поправи и спаси съ разкаяние (50); 5. междуособнитѣ раздори на поданицитѣ си да насочва противъ неприятели и да ги обръща въ подвизи за отечеството, защото на тиранинъ е свойствено да скарва множествата помежду имъ, а истинскиятъ князь и царь се грижи, щото поданицитѣ му да бждатъ съгласни и да не се каратъ (62); 6. за тайно кроенитѣ бунтове да се приструва, че не знае, и да ги забравя, отколкото да ги извежда наявѣ и да ги прѣслѣдва (103); 7. трѣба да си служи съ жива рѣчь, която често притягва острието на копието; обаче силата, съединена съ словото, има двойно по-голѣма побѣда (10); 8. достоинството на единъ началникъ е да направи единъ градъ отъ малкъ голѣмъ, но още по-поголѣмо достоинство е да го обърне отъ покваренъ въ сериозенъ (44); 9. да се избѣгватъ нововеденията, защото сж мѣчна работа, безпокоятъ и смущаватъ духоветъ и прѣдизвикватъ множествата да хулятъ и клеветятъ (107); но, ако нуждата налага, нововедението да става, само ако общото има да добие отъ него голѣма полза и радостъ (108); 10. да се окръжава съ свита отъ добри, а не развратна хора, за да не се помисли, че и той е такъвъ (45); 11. да прѣдпочита добри съвѣти прѣдъ много ржцѣ (49); 12. да счита за най-добъръ сѣдия оногова, който сѣди безъ лицеприяние и справедливо (54); 13. да назначава за началници лица, които сж богати съ всички добродѣтели и най-справедливи (57), и, само слѣдъ като узнае, такива ли сж тѣ и въ частния си животъ, тогава да ги прави съучастници въ приятелство, властъ и съвѣщания (58); 14. да се упражнява въ добродѣтели и да бжде буденъ къмъ всичко добро, защото поведението на началникитѣ бива законъ за подчиненитѣ имъ (47); да бжде първъ по добродѣлитѣ си и да отбѣгва зло-

сторства (40); 15. къмъ себе си да прилага най-строгитѣ закони, но не и къмъ поданицитѣ си, които той трѣба да упжтва споредъ по-снизходителнитѣ закони (42); 16. да размишлява за всѣка работа, защото необмисленитѣ работи биватъ по-грѣшни и несполучливи (48); 17. самъ ще бжде добъръ сѣдия, когато си дава смѣтка за своитѣ дѣла, като има за сѣдия съвѣстѣта си и поправя грѣшкитѣ си (59); 18. добродѣтеленъ и съвършенъ началникъ трѣба да се срамува не само отъ множеството, та да не грѣши, но прѣди множеството — отъ себе си (99).

Немалко мѣсто отдѣля патриархътъ по въпроса, какъ Борисъ трѣба да се отнася къмъ поданицитѣ си, като излиза отъ мисълѣта, че „благоденствието на подвластнитѣ доказва, че властѣта е крайно разбрана и справедлива“ (112). Затова Борисъ трѣба: 1. да се грижи за всички — за добритѣ, за да станатъ още по-добри и да получатъ длѣжимата честъ и прѣдимство, а сѣщо и за ония, които не сѣ такива, за да се подобрятъ душевно и да се избавятъ отъ безчестието, което имъ се пада по законитѣ (61); 2. да бжде отзивчивъ къмъ онеправданитѣ и да не слуша доноси и съобщения отъ онеправдатели (34), и да се пази отъ клевета и злорѣчия (35); 3. да похвалява най-добритѣ дѣла, като самъ върши дѣла, подобни на похваляванитѣ, и като прѣдпочита подражателитѣ на такива дѣла прѣдъ другитѣ и ги почита (60); 4. да награждава бързо ония, които сѣ достойни за награда и да се радва, и бавно да наказва виновнитѣ и да скърби (88); 5. да прави добрини на поданицитѣ си и да ги пази, защото тѣ сѣ нерви на властѣта и членове на господаревото тѣло (102); 6. да помага на всѣкиго съ това, въ което тоя има нужда, а особено на падналитѣ въ злочестина (111); 7. своитѣ злополуки да прѣнася съ доблестъ и благодарностъ, а ония на поданицитѣ си — съ съчувствие и не безъ скръбъ (74); 8. да не промѣня лесно и безъ причина разположението си къмъ съплеменнитѣ си (55); 9. да вдъхва страхъ на ония, които вършатъ неправда, а ония, които постѣпватъ справедливо и живѣятъ съгласно съ законитѣ, да пази и огражда (63), при това да прилага: нака-

зание — за врагове, мъмрене — за граждани, които правят малки грѣшки, и похвала дори благодарение — за ония, които се отличават съ подвизи (64); но въ сжщото врѣме да прави разлика между страхъ и обичъ, защото тия, които обичатъ, повечето пѣти не се боятъ, а ония, които се страхуватъ, не искатъ да обичатъ; послѣднитѣ ще се боятъ безъ омраза, ако видятъ, че господарьтъ не ги наказва съ гнѣвъ, а ги уплѣтва като баща и че, кога грѣшатъ, не имъ налага наказание съ удоволствие, и въ врѣме на злополука и нещастия имъ помага съ готовность и безъ бавежъ. (65); 10. да бжде неумолимъ къмъ ония, които пакостятъ на другитѣ и на общото, а състрадателенъ къмъ ония, които прѣгрѣшаватъ на него лично; противното вършатъ тиранитѣ, а на царь и на власть, която почита законитѣ, е свойствено да търпятъ челоуѣколюбиво грѣшкитѣ противъ себе си, а ония противъ общото и противъ другитѣ да изправятъ и управятъ справедливо (38).

Сжщо така Фотий съвѣтва Бориса, отъ какво да се прѣдпазва и какво да избѣгва: 1. да не злоупотрѣбѣва съ властѣта, като простира рѣка върху чуждото и изобщо върши неправда (39); 2. да избѣгва завистѣта като тежка за всѣка душа болестъ, а най-тежка за властителитѣ (51), но въ сжщото врѣме да се труди да бжде прѣдметъ на завистъ и, ако стане нужда да ѝ се противодѣйствува, това трѣба да се прави съ скромность, съ безкористие и съ отбѣгване на надутость (52); 3. да не се поддава на гнѣва (84), защото той подяда душата и много пѣти е погубвалъ човѣка (85), и да не наказва въ гнѣва си (86), защото послѣдниятъ е слѣпа страсть и не може да прави разлика между добро и зло (87); 4. да се не кълне изобщо, защото необмислена клетва е готово клетвопрѣстѣпление (68); 5. да не употребѣва измама, която се явява самопризнание на слабость, дори и къмъ неприятель, който се е довѣрилъ (71); 6. да не бива вѣроломень къмъ никого, а особено къмъ оногова, който му се е довѣрилъ (89); 7. да не бжде сребролюбивъ, като счита самъ и на всички доказва, че златото, пакостникъ на любителитѣ му, е безполезно, защото развра-

щава всичко човѣшко (73); 8. да се не прѣдава на пиянство и разкошъ, защото тѣ сж гибель за държавата (95); 9. да не бива обладанъ отъ жени и да не става робъ на страститѣ, защото безбрачието е нѣщо божествено, еднобрачието е дѣло на човѣшката природа, а многобрачието е прѣсрамно, мръсно и свойствено на животинската невъздърженостъ и нечистота (91); да отбѣгва да се вгледва въ всѣка жена, като отъ остра и смъртоносна за душата стрѣла (92), и да отстранява началото и причинитѣ на страститѣ (93 и 94); 10. да се пази отъ прѣдателство като отъ най-голъмо злодѣяние (72); 11. да не връща зло и изобщо да не отмъщава на съплеменницитѣ си врагове (75); да не докарва никога до отчаяние никого дори и случаенъ нѣкой човѣкъ (96); 12. да не нарушава дадени веднажъ обѣщания и да отбѣгва лъжата (76); 13. да се пази отъ прѣкалени обѣщания, защото тѣ не вдъхватъ много довѣрие и доказватъ, че се даватъ не отъ попечение, а отъ желание да се получатъ услуги въ случай на нужда (77); 14. да не бива надмененъ всѣкога и да се държи тежко, но и да не говори позорно и низко за угода на множеството (67); 15. да не върши нищо беззаконно въ угода дори на приятелитѣ си (79); 16. да не похвалява беззаконието на никого, макаръ и да се види, че тоя чрѣзъ него благоденствува (46); 17. да избѣгва хора, у които има самомнѣние и гордостъ, защото отъ тѣхъ е далечъ дѣянието и е пропждена самата сжщностъ (90); 18. да бжде разборчивъ, кому прави благодѣяние, но да не очаква отплата за направени добрини (78); да не отлага и отсрочва благодѣянията си, (80); да не натѣква за благодѣяния и за злочестини (70 и 82); да отбѣгва благодѣяния наполовинъ сторени (81); както въ частната, тѣй и въ обществената си дѣйностъ да не прави благодѣяния вкупомъ и изведнажъ, а да привлича любовта на поданицитѣ си съ доживотни благодѣяния, които трѣба да се правятъ повече на ония, които сж извършили нѣкой великъ и извънреденъ подвигъ за общо спасение, отколкото на ония, които иматъ твърдѣ рѣдко нужда отъ нашата помощъ (83).

Патриархъ Фотий завършва посланието си съ слѣднитѣ думи: „Това малко отъ много ти поднасямъ — о, благородна и истинска рожбо на духовнитѣ ми болки! — като божественъ договоръ за моята любовъ къмъ тебе и за усиновението и като първоначертани плочи на добродѣтель. Въ тѣхъ като се взирашъ, съ тѣхъ като се съобразявашъ, лесно ще можешъ да съзрѣшъ, кои дѣла помагатъ, за да цѣвти красотата на душата, и кои като петна и бръчки я загрозяватъ и обезобразяватъ. Отъ тѣхъ послѣднитѣ като заличавашъ, а съ първитѣ като се украсявашъ, ти ще се покажешъ, наистина, одушевенъ и прѣхубавъ паметникъ на боголюбивъ животъ, а за мене и за всички благочестиви ще бждешъ прѣгодно зрѣлище и повѣствуване. Затова, като простирамъ ржцѣ къмъ небесата и като отправямъ къмъ Бога вмѣсто молба подобаващата Нему слава, и любовта, и болката ми за тебе, молиствувамъ ти да бждешъ добъръ работникъ и вѣренъ пазителъ на моитѣ наставления и ожидания.“ Слѣдъ това Фотий рисува въ кратки черти образа на истинския и съвършенъ господарь и завършва: „Дано ми бждешъ не само образецъ и примѣръ за добродѣтель и благодетелство на твоитѣ подвластни, но и на цѣлия слѣдъ тебе човѣшки родъ добро и велико назидание за извършване добри и велики дѣла. За всичко това ще ти се даде неизказаното и вѣчно небесно царство за неотемлимо наслѣдство, за трайно жилище и за надестествено и божествено веселие и непрѣкъснато наслаждение“ (114).

Главната цѣль на това послание е съвършено ясна: като изтъква въ прѣдимствата на християнската вѣра надъ другитѣ вѣри изобщо и въ частностъ на православieto въ сравнение съ разнитѣ ереси отъ една страна, а отъ друга — като рисува образа на истинския християнинъ и какъвъ трѣба да бжде единъ господарь, който желае държавата му да бжде добръ уредена, а народътъ му да благоденствува, Фотий, очевидно, искалъ да прѣдвари всѣко вѣрско колебание у новопросвѣтения Бориса и да го спечели завинаги за цариградската църква. Но той, като че ли умишлено, избѣгва да засѣга извѣстни конкретни въпроси, които най-много съ интересуваха българския князь, именно въпроса за отноше-

нията на държавната власт към свѣтската¹⁾, а особено въпроса за отношенията, въ които християнската България трѣбало сега да стане спрѣмо Византия въ църковно отношение. Дали слѣдъ това Борисъ се е обръщаль въ Цариградъ съ просба да му дадатъ самостоятна църковна уредба, не може да се установи по липса на прави посочвания; обаче по аналогия съ това, че той се е обръщаль съ сжщата просба и къмъ Римъ въ слѣдната година, прѣдполага се, че Борисъ, наистина е прѣдвявявалъ такова искане въ Византия, но оттамъ било му отказано възъ основа на установената тогава вече фактически теория за пентархията или управлението на църквата отъ петимата равноправни патриарси.²⁾ Както и да било, но за насъ остава вънъ отъ всѣко съмнѣние фактътъ, че, слѣдъ като духоветѣ въ България се поуталожили отъ промѣната на религията, и особено слѣдъ завършването на християнизацията на страната, когато вече изпжквалъ въпросътъ за организацията на току-що учрѣдената българска църква, Борисъ неочаквано за Византия се обръналъ въ 866 г. къмъ римския папа съ просба да му изложи истинското* християнско учение и да му изпрати духовни лица, които да наставятъ и неговия народъ, като чрѣзъ това турилъ начало на българския църковенъ въпросъ въ IX. вѣкъ

¹⁾ Наистина въ § 28 Фотий говори за отношенията на Бориса къмъ свещенослужителитѣ, но той се изказва по тѣхъ само въ общи фразы и тѣй накратко, че не може да се разбере, въ какъвъ видъ той прѣдставя разграничението между функциитѣ на духовната и свѣтската власти. Вж. по-горѣ, стр. 50.

²⁾ Тая теория въ окончателната си форма била развита въ XII вѣкъ, но фактически тя яко била установена още слѣдъ четвъртия вселенски съборъ въ Халкидонъ въ 451 г., който окончателно опрѣдѣлилъ мѣстото на цариградския патриархъ между другитѣ патриарси. Вж. И. Тронцкій, Церковная сторона болгарскаго вопроса, стр. 79. — Вж. 'Ράλλη καὶ Πατλή, Σύνοχη τῶν ἱερῶν κανόνων, т. IV, σελ. 408—409: Οὐδαμοῦ γέγραπται τὸν πρόεδρον Ἀκυλίας ἤτοι Βενετίας πατριάρχην ὀνομάζεσθαι. Πάντε γάρ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ πατριάρχας ἔγνωκαμεν τὸν Ῥώμης, τὸν Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Ἀλεξανδρείας, τὸν Ἀντιοχείας καὶ τὸν Ἱεροσολύμων. Ὡς γάρ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον πάντε αἰσθησαὶν οἰκονομεῖται, οὕτω καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα ἢ ἐκκλησία τῶν πιστῶν ὡς ὑπὸ ε' αἰσθησαὶν τῶν πάντεθρόνων οἰκονομεῖται.

3. БЪЛГАРСКИЯТ ЦЪРКОВЕНЪ ВЪПРОСЪ ВЪ IX. ВЪКЪ.

Прѣзъ мѣсецъ августъ 866 г.¹⁾ въ Римъ пристигнали пратеници отъ българския князь начело съ бояритѣ Петъръ, сродникъ на Бориса, Иванъ и Мартинъ.²⁾ Тѣ занесли съ себе си много дарове за светитѣ мѣста въ Римъ и за самия римски първосвещеникъ,³⁾ а заедно съ тѣхъ за св. Петра оржжето, съ което Борисъ билъ въоръженъ, когато въ мето Христово той възтържествувалъ надъ своитѣ противници⁴⁾ очевидно, надъ възстаналитѣ боляри. Цѣльта на това посолство била да поиска отъ името на своя господарь да му се изложи учението на християнската вѣра и на непоковареното прѣдание, да го настави въ святъ животъ споредъ това учение и дори да му изпрати способни наставници за едното и за другото,⁵⁾ а сжщо да попита, „какво трѣба да

¹⁾ Anastasii Bibliothecarii De vitis Rom. Pontificum. Migne Patrol. lat. t. 128, col. 1373/4, § 608, s-c: Tunc ad hunc catholicum et vere praesulem orthodoxum legatos suos mense augusto indictione XIV destinavit (rex Bulgarorum), donaue non parva tam sanctis locis quam eidem summo pontifici contulit. — И тъй, пратеницитѣ били опрѣдѣлени прѣзъ августъ, 14. индиктионъ = 866 г., когато тѣ сж заминали и за Римъ.

²⁾ Въ писмото си до Бориса папа Иванъ VIII въ 879 г. писалъ: ... legatos vestros Petrum scilicet cognatum vestrum, et Ioannem atque Martinum, praedecessoris domini nostri Nicolai beatissimi praesulis tempore direxistis (Ep. 231, Patrol. lat. t. 126, col. 843, D). Сжщиятъ папа казва за боярина Петра на друго мѣсто: ... tu enim in hac causa primus ipsi regi praecursor et dux auctore Deo fuisti: tu inter illum et nos medius discurrestis, et Deo gratias cuncta quae ad salutem gentis illius acta sunt, non sine tuo certamine acta sunt (Ep. 109, Patrol. lat. t. 126, col. 760, D). Хинкмаръ Реймски отбѣлзва подъ 866 г., че Bulgarorum rex filium suum et plures ex proceribus regni sui Romam direxit (Ann. Bertin. Pertz, MGH, t. I, p. 474), т. е. че въ числото на пратеницитѣ билъ и Борисовиятъ синъ. Но това извѣстие не вдѣхва довѣрие, защото нито у Анастасия Библиотекарь нито въ папскитѣ отговори и писма то не се срѣща, а пѣкъ ако наистина Борисовиятъ синъ е участвувалъ въ посолството, това тѣ едва ли биха пропуснали да споменатъ, особено папа Иванъ VIII.

³⁾ Вж. по-горѣ бѣл. 1.

⁴⁾ Annales Bertiniani, ibidem: ... et arma quibus indutus fuerat, quando in Christi nomine de suis adversis triumphavit, cum aliis donis sancto Petro transmisit.

⁵⁾ Anastasii Bibl. Praefatio in Synodum VIII. Migne, ibid., t. 129, col. 19, D: Omnipotens Deus ... inspiravit jam memorato principi Vul-

прави за по-голямо спасение и какъ трѣба да се постъпи съ останалия български народъ, който дотогава билъ лишенъ отъ св. кръщение, за да възприеме тайнитѣ на вѣрата“;¹⁾ освѣнъ това българскитѣ пратеници донесли съ себе си и много въпроси относно тайнитѣ на вѣрата, по които тѣ се допитвать до папа Николая.²⁾ Едновременно съ това Борисъ се обърналъ съ същата просьба и къмъ своя приятель Людовика Нѣмски, съ когото той бѣ свързалъ миренъ договоръ: той изпратилъ пратеници въ Регенсбургъ да извѣстятъ краля, че тѣхниятъ князь приелъ християнството съ немалко число отъ народа си, и заедно съ това да го помолятъ да не откаже да изпрати при тѣхъ „способни проповѣдници на християнската вѣра.“³⁾

Пристигането на българскитѣ пратеници въ Римъ донесло извънредно голѣма радостъ за папа Николая, който по тоя случай устроилъ голѣмо църковно тържество, като прославялъ и благодарилъ Бога, задѣто „извършилъ такова голѣмо

garorum . . . mittere Roman et a sede apostolica fidei et sanae traditionis postulare doctrinas; quod pius princeps . . . et non solum dogmata orthodoxae fidei, verum etiam sanctae vitae disciplinam ad ea, quin et ad utrumque idoneos institutores expetiit. — Ep. Nicolai ad Hincmarum etc. № 152. Migne, ib., t. 119, col. 1153, B: . . . quia (Graeci) regem Bulgarum Michaellem nomine cum gente sua, Christi fide suscepta, a sede beati Petri institutores et doctrinam expetivisse audierunt. — Ann. Bertin. s. an. 866. Pertz, MGH SS. t. I, p. 474: Bulgarorum rex . . . et episcopos atque presbyteros mitti ab eo (papa) sibi poposcit.

¹⁾ Anastasi Bibl. Vita Nicolai. Migne, ib., t. 128, col. 1374, § 608, 6-8: Tunc . . . suggerens eius apostoli quid se facere salubrius deberet vel quid erga reliquum Bulgaricum adhuc baptismo sacro carentem populum, ut fidei sacramenta perciperat, agi deberet.

²⁾ Ann. Bertin., ibidem: . . . et plures quaestiones de sacramentis fidei consulendo Nicolao papae direxit.

³⁾ Ann. Fulden. s. an. 866. Pertz, MGH. SS. t. I, p. 379: Legati Bulgarorum Radesponam ad regem venerunt, dicentes regem illorum cum populo non modico ad Christum esse conversum, simulque petentes, ut rex idoneos praedicatores christianae religionis ad eos mittere non differret. — Ann. Bertin., ibid., p. 474: (Rex Bulgarorum) . . . et mittens ad Hludowicum, regem Germaniae, qui ei foedere pacis eonjunctus erat, episcopum et presbyteros postulavit, et ab eo missos cum debita veneratione suscepit.

чудо“. ¹⁾ Слѣдъ това папата приелъ българскитѣ пратеници които му прѣдставили отъ името на своя господаръ желаніята на българитѣ въ видъ на отдѣлни „допитвания“ (*consulta*) или въпроси, и съ почитъ ги задържалъ при себе си, ²⁾ докато били приготвени „отговоритѣ“ на тия допитвания, които раздѣлени на 106 параграфи, сж извѣстни подъ името „Отговоритѣ на папа Николая по допитванията на българитѣ“. ³⁾

Самитѣ български допитвания не сж дошли до насъ, но, тѣ могатъ доста пълно да се възстановятъ по „отговоритѣ“ на папата. ⁴⁾ Затова ние ще разгледаме съвмѣстно единитѣ и другитѣ, като се опитае да ги изложимъ въ отдѣлни групи по съдържание и характеръ и съ огледъ къмъ тѣхния произходъ.

¹⁾ Самъ папата писалъ въ 867 г. на Хинкмара по сщия случай така: „Когато се стѣснявахме отасѣждѣ съ тия безпокойствия и се притискахме съ твърдѣ голѣми затруднения, ето изведнажъ ни извѣстятъ, че пратеници, отъ . . . българския кралъ пристигнали. Дѣ е оня, който би могълъ да каже съ каква радостъ и съ какъвъ възторгъ бѣхме изпълнени поради това, че узнахме за тѣхното спасително по богатството на божията добрина покръщане и задѣто се научихме, че тѣ, макаръ тѣломъ се намиратъ далечъ, но по вѣра присѣдствуватъ съ насъ“, — Ep. 152, Migne, ib., t. 119, col. 1154 5. A.

²⁾ Anastasii Bibl. Vita Nicolai. Migne, ib., t. 128, col. 1374, § 608, 12: Quod beatissimus audiens papa magna repletus laetitia laudes Christo reddidit amplas, et cum omni sibi divinitus commissa Ecclesia gratulans, infinita praeconia Deo nostro, qui novissimis his temporibus tantum fecit miraculum, devota mente supplicii quoque voce resolvit. Porro legatis eiusdem jam nomine Michaelis Bulgarici regis a sancto papa receptis, honorifice apud se eos retinuit.

³⁾ Responsa Nicolai papae I ad consulta Bulgarorum. Migne, ibid., t. 119, col. 978—1016. — Така стои тоя надсловъ въ 1-то издание на т. 119 (1852) отъ Миньевага Patrologia latina; въ 2-то обаче издание отъ 1880 г. сщиятъ надсловъ е прѣдаденъ Responsa Nicolai ad consulta Bulgarorum. — Вж. Новото научно издание на латинския текстъ, придруженъ съ прѣвода имъ на български и съ коментари отъ Д. Дечевъ подъ надсловъ: „Отговоритѣ на папа Николай I по допитванията на българитѣ“. София 1922.

⁴⁾ Всички отговори на папата въ тоя видъ, въ който тѣ сж дошли до насъ, състоятъ отъ прѣдговоръ, послѣсловие и 106 параграфи съответно, както се мисли обикновено, назададенитѣ отъ българскитѣ пратеници допитвания. Обаче това мнѣние не може да се приеме, защото между тѣхъ има параграфи, които не съдържатъ нито нѣкое допитване, нито пъкъ нѣкой отговоръ каквито сж, напр., §§ 8 и 48, които по-скоро съдържатъ заключения съот

1. На първо място ще поставимъ ония отъ тѣхъ, които прѣдаватъ исканията на Бориса, отправени къмъ папа Николая въ свръзка съ уредбата на новопросвѣтения български народъ въ духа на християнството въ държавно и църковно отношение.

Още въ първото си обръщане къмъ папата българскитѣ пратеници заявили, че тѣхниятъ князь искалъ „християнски законъ“ (*legem Christianam*), подъ който, очевидно, трѣбва да се разбира, както това се види отъ папския отговоръ, подробно изложение догматитѣ на християнското учение и всички длѣжности на всѣки християнинъ, чрѣзъ изпълне-

вѣтно къмъ прѣднитѣ § § 7 и 47. Освѣнъ това има параграфи, които се отнасятъ къмъ единъ и сѣщи въпросъ и, както се види, самъ съставителътъ на отговоритѣ го раздѣлилъ на нѣколко параграфи, за да може поотдѣлно да прѣдстави различнитѣ му страни и поради това дава, както изглежда, два или нѣколко отговора. Такива сж § §-тѣ 14, 15 и 16; 17, 18 и 19; 72 и 73: 92 и 93. Затова едва ли може и трѣба да се мисли, че нашитѣ „отговори“ количествено съответствуватъ на допитванията, които несъмнено сж били на брой по-малко отъ отговоритѣ и при това, може би, сж носили и друга форма. — Какъ сж били прѣдложени допитванията и какъ сж били съставени отговоритѣ, за жалость ние не знаемъ нищо; обаче, ако се вгледаме въ формата и съдържанието на отговоритѣ, то не е мѣчно да се забѣлжи въ тѣхъ една непоследователностъ въ обръщението на папата и една безсистемностъ въ изложението. Така още въ прѣдговора и въ първия параграфъ сж употребени изразитѣ „вашитѣ допитвания“, „вашиятъ князь“, отъ които ясно става, че папата се обръща къмъ пратеницитѣ и за българския господаръ говори въ 3. лице. Обаче има отговори, които сж насочени право къмъ самия Бориса. Това най-ясно се види въ 17. отговоръ (вж. по-горѣ стр. 47), дѣто употребената форма 2. лице мн. ч. по съдържание може да се отнесе само къмъ българския князь, а не къмъ притенцитѣ му. Въ сѣщия смисълъ трѣба да се разбиратъ и § § 41, 70, 78, 83 и 106. Тия колебания въ обръщанията на папата показватъ, че отговоритѣ били писани не само за пратеницитѣ, но и лично за кн. Бориса; папата ще да е избралъ тъкмо тая форма, за да поласкае самолюбieto на княза, и поради това въ 106 § той нарича свѣтитъ „отговори“ послание. — Що се отнася до безсистемността на „отговоритѣ“, тя е могла да бѣде прѣдизвикана отъ самитѣ допитвания на Борисовитѣ пратеници; които несъмнено били сж писмено прѣдставени, както това се доказва отъ тѣхната многобройностъ и разнообразие, а главно отъ това, че между тѣхъ се срѣщатъ такива въпроси, които сж могли да се поставятъ само по инициативата на княза, или пъкъ засѣгатъ само компетентността на княжеската властъ, слѣдов. тѣ сж били съставени въ княжеската

нието на които той би могъл да получи спасение¹⁾). На пръв поглед това искане на Бориса би се показало твърдѣ странно, понеже тоя сщиятъ християнски законъ, както видѣхме, му билъ вече прѣподаденъ всестранно отъ патриархъ Фотия въ първата часть на неговото пастирско послание²⁾). Едва ли може да се търси причината на това искане въ недостъпността на патриарховото послание за неопита-Бориса, както нѣкои мислятъ³⁾); въ обръщането на българския князь съ това искане къмъ Римъ по-скоро може да се види едно възможно разколебание на Бориса въ чистотата и истинността на прѣподаденото нему отъ Цариградъ християнско учение поради разногласието на проповѣдванитѣ тогава въ България разни въручения еретически, което накарало българитѣ да молятъ папата „да имъ даде, както на другитѣ народи, истинско и съвършено християнство, което

канцелария и още въ България писмено изложени и връчени на пратеницитѣ. Но съставителътъ на допитванията не се ръководилъ, доколко може да се сѣди за тѣхния характеръ по съдържаннето на отговоритѣ, отъ мисълта да прѣдстави нѣщо пълно и свързано изложено; напротивъ, него сѣ интересували само отдѣлни частни случаи и въпроси, за които искалъ да получи обяснения, и малко се грижилъ за тѣхната пълнота, вътрѣшна свръзка и послѣдователн стъ. Отъ своя страна и папата, понеже самото дѣло искало голѣма бързина, запазилъ повидному въ своитѣ отговори реда на допитванията, като употребилъ най-удобната за единъ неопитъ катихизическа форма.

¹⁾ *Responsa* § 1: . . . *Haec est lex Christiana, haec est, quam quisque legitime custodiens omnino salvabitur.*

²⁾ Вж. прѣвода на митрополитъ Симеона § 3—23, както и по-гортъ, стр. 71 и сл.

³⁾ Обикновено се посочва, че нецѣлесобразността и непрактичността на това послание, което поради своитѣ високо-теоретически богословски дефиниции останало за „грубия неопитъ-варваринъ съвършено непонятно“. Били една отъ главнитѣ причини, които накарали Бориса да се обърне къмъ Римъ (Hergengöther, *каз. съч.*, I, стр. 604), а други считатъ, че тъкмо съ това послание Фотий хвърлилъ Бориса въ обятията на латинцитѣ (*Larôtie*, *каз. съч.*, I, стр. 53). На тия мнѣния се възрази, че самото послание не било така дълбокомислено написано, па и самъ Борисъ не билъ до толкова грубъ варваринъ, за да не може да го разбере, защото наскоро слѣдъ това въ България имало хора, способни за самостоятелна умствена работа (М. Соколовъ, *п. т.*, стр. 182). Но освѣнъ това, ако папата отказва да излага на дълго и широко християнския законъ, това той направилъ, не защото избѣгвалъ „трудно понятнитѣ за единъ неопитъ-изложения на лъжеученията и взетитѣ противъ тѣхъ съборни рѣшения“ (Hergengöther, *п.*

да нѣма нито петно, нито бръчка“.¹⁾ Но наредъ съ тия причини Борисъ ще да е гонилъ и друга по-практична цѣль. Надали може да се мисли, че, когато Борисъ прѣдъявявалъ това искане, той прѣдполагалъ да получи отъ Римъ нѣщо по-друго отъ това, което му бѣ дала Византия, защото разлика въ прѣдставата за общохристиянския законъ между римската и цариградската църкви не е имало. Това се потвърждава и отъ отговора на папата. „Ако се опита човѣкъ, пише послѣдниятъ, да го (закона) изложи по-подробно, ще трѣбва безбройни книги да се напишатъ, а пъкъ да се покаже накратко, въ какво той състои главно, трѣбва да се знае, че християнскиятъ законъ се гради върху вѣрата и добритѣ дѣла“, т. е. папа Николай прѣпоръчва сжщия главенъ принципъ на християнския законъ, който и Фотий излага и развива въ своето послание²⁾. Нѣма съмнѣние, че Борисъ съ това искалъ да покаже предъ папата, че той съвсѣмъ се отказва отъ цариградската църква, като отхвърля дори общохристиянския законъ, който получилъ отъ послѣдната и има твърдо намѣрение окончателно да се присъедини къмъ римската, та по тоя начинъ да подготви почва за удовлетворение на другитѣ си искания, които се отнасятъ къмъ църковната и държавна наредба на България.

Редомъ съ християнския законъ Борисъ искалъ отъ папата още: 1. сборникъ отъ молитви за извършване на разни

т., I, стр. 607), а защото, както и самъ папата се признава, „за да се изложи (законътъ) по-подробно, трѣбвало да се напишатъ безбройни книги“, а пъкъ тъкмо това да направи нему е липсвало време. Най-сетнѣ не е възможно, па и не трѣбва да се прокарва такъвъ паралелъ между Фотиевото послание и Николаевитѣ отговори, защото цѣлитѣ на двата тия документи били съвършено различни, и сами тѣ били писани при разни обстоятелства и условия“

¹⁾ Responsa § 106: Postremo deprecamini nos suppliciter, ut vobis quemadmodum caeteris gentibus veram et perfectam Christianitatem non habentem maculam aut rugam largiamur. Ср. израза maculam rugam съ оня въ Фотиевото послание: τίνας (τῶν πράξεων) αὐτῆς (τῆς ψυχῆς), ὡς περ σπιλὸς καὶ ρυτίδες, εἰς ἀλαχρῶν ὄψιν καὶ ἀσχήμονα μετασχευάζουσιν. Вж. у митр. Симеона, п. т. § 114, стр. 88—89.

²⁾ Вж. у митроп. Симеона, пакъ тамъ, стр. 32—33, § 3; стр. 58—59, § 22 et passim.

служби или богослужебна книга,¹⁾ 2. сборникъ отъ църковнитѣ канони²⁾ заедно съ poenitential'итѣ³⁾ и 3. свѣтски закони⁴⁾. За богослужебната книга и за poenitential'итѣ папата отговаря, че тѣ ще бждатъ донесени отъ епископитѣ, които ще изпрати въ България непрѣменно, въ писмено изложение; а пъкъ епископътъ, който ще бжде назначенъ за българитѣ, ще ги разясни, когато трѣбва, защото не подобава такова нѣщо да иматъ свѣтскитѣ лица, на които не се вмѣнява въ длъжностъ да сждятъ когото и да било съ poenitential'итѣ или пъкъ да разполагатъ съ богослужебната книга. Сжщото и дори нѣщо повече той отговаря и за свѣтскитѣ или гражданскитѣ закони: той би имъ изпратилъ на драго, сърдце кодексъ отъ свѣтски закони, за които би могълъ да мисли, че имъ сж потребни

¹⁾ Responsa § 76: codex ad faciendas missas. — Д. Дечевъ прѣвежда тая изразъ „книгата за извършване на литургията“ (стр. 83) и посочва, че споредъ Дюканжа missas facere значи sacram lithurgiam celebrare (стр. 109, бѣл. 65). Нѣма никакво съмнѣние, че missa или messa значи литургия и че тукъ е употребена тая дума въ мн. ч., може би, за да се изтъкне сжествуването на много и разни missae. Но не трѣба да се изпуща изъ-прѣдъ видъ и обстоятелството, че въ IX. вѣкъ, както въ цариградската и другитѣ източни църкви, тъй и въ римската всички молитви, които се отнасятъ както къмъ литургията, тъй и къмъ други църковни служби, се образували една книга, единъ codex, който носилъ името εὐχολόγιον — молитвословъ; само въ значително по-късно врѣме, общитѣ молитви, въ това число и литургията, били отдѣлени въ служебникъ, а частнитѣ или за разни частни случаи — въ трѣбникъ. Поради това и тукъ подъ codex трѣба да се разбира книга, която съдържа не само реда на литургията, но и молитви при извършване на други божествени служби.

²⁾ Ibidem § 37: libros, quos vobis ad praesens necessarios esse consideramus, sicut poscitis, animo gratanti concedimus et plures, Deo largiente, praestare desideramus. Че подъ споменуванитѣ тукъ libros трѣбва да се разбиратъ тъкмо книгитѣ на църковнитѣ канони, подробно вж. В. Н. Златарски. Какви канонически книги и гражд. закони и пр., пакъ тамъ, стр. 84—85. Ср. сжщо §§ 9, 30, 40 и 95, дѣтъ се говори, че sacri canones, sacrae regulae сж изпратени въ България.

³⁾ Responsa § 75: Judicium poenitentiae, quod postulatis, episcopi nostri, quos in patriam vestram misimus, in scriptis secum utique deferent etc. Judicium poenitentiae, което собствено значи „сждъ за (на) покаяние“, или „покаенъ сждъ“, за който изрично е казано, че ще бжде непрѣменно донесенъ въ писмено изложение (in scriptis), т. е. българитѣ искали нор-

засега, ако да знаелъ сигурно, че се намира нѣкой измежду тѣхъ, който би могълъ да имъ ги разтълкува; затова той се ограничилъ само съ туй, че изпраща по своитѣ пратеници само нѣкои книги отъ свѣтскитѣ закони (*de mundana lege libros*) и то съ условие, че, ако би тия пратеници да се върнатъ обратно, то тия нѣколко книги нѣма да бждатъ оставени на Бориса, за да не би да бждатъ нѣкакъ криво изтълкувани отъ нѣкого или осквернени съ нѣкаква лъжливостъ. Що се отнася до каноническитѣ книги, папата отговаря, че ония отъ тѣхъ, за които той мисли, че засега сж необходимии за българитѣ, отпуска, споредъ желанието имъ, на драго сърдце и изказва желание съ божия помощъ повече да достави въ бждеще. Въ тия отговори ясно проглежда едно недовѣрие на папата къмъ българитѣ и къмъ тѣхния князь. Обаче, като имаме прѣдъ видъ тогавашния стремежъ на папството къмъ всесвѣтско владичество и къмъ подчинение на свѣтската власть подъ духовната, ние дохождаме до заключение, че въ дадения случай дѣйствиувало не толкова недовѣрието къмъ Бориса, колкото желанието на папа Николая да не пропусне случая да закрѣпи властта си въ България, като още отъ самото начало изтъкне прѣ-

митѣ на църковнитѣ наказания или епитиминитѣ, които се опрѣдѣляли отъ духовницитѣ-изповѣдници за тайни грѣхове и не открити прѣстѣпления, съ други думи, българитѣ искали отъ папата сборникъ, който у византийцитѣ билъ извѣстенъ подъ името *κατοικία* или *κατοικηρία*, а на западъ — *libri poenitentiales*. Вж. А. С. Павловъ, Курсъ църковнаго права. Москва 1902, стр. 80—83. — М. Остроумовъ. Введение въ православное церковное право. Харьковъ 1893, стр. 377 и сл. — Д. Дечевъ, л. т., стр. 83, прѣвежда изречението: *In scriptis secum utique deferent* — „ще ви донесатъ непрѣменно съ себе си между книгата“. Подобенъ прѣводъ е невъзможенъ вече затуй, защото „покаяниятъ съдъ“ не може да се донесе между книга; той може да се донесе въ писмено изложение, което собственно българитѣ и тѣхниятъ князь искали, за да се избѣгнатъ злоупотрѣби съ него (съда) отъ страна на духовенството. Освѣнъ това изразътъ *in scriptis deferre*, както *in scriptis relinquere* и др. под. показва тѣкмо въ какъвъ видъ нѣщо се донася или оставя, а именно въ писмено изложение; при това за какви особени книга тукъ може да става дума, когато папата изброява всичко, каквото праща на Бориса.

⁴) *Responsa* § 13: *leges mundanas* или само *leges*; ср. и §§ 19 и 95.

възходството и авторитета на духовната власт прѣдъ свѣтската и зависимостъта на послѣдната отъ първата, както това той се мжчеше въ това врѣме да прокара на западъ. Тѣй или инѣкъ, но нѣма никакво съмнѣние, че, когато Борисъ прѣдвявалъ своето искане да му се изпратятъ сборници отъ църковнитѣ канони и отъ свѣтскитѣ закони, той ималъ прѣдъ видъ, че ще получи такива, по които българската църква и държава ще могатъ да се управляватъ самостоятелно, и тия канони, или поне свѣтскитѣ закони ще станатъ негово достояние. Обаче папата не закѣснѣлъ още отъ самото начало да му даде да разбере, че той трѣбва да се откаже отъ тия илюзии.

Водимъ отъ сжщото желание и стремежъ, Борисъ не пропусналъ случая още на първо врѣме да повдигне въпроса за бждащия свещеноначалникъ на българската църква. Какъ е билъ поставенъ тоя въпросъ отъ самитѣ българи, на първъ погледъ не може да се установи, защото въ отговоритѣ на папата той е разбитъ на слѣднитѣ четири въпроси, наредени както изглежда, безъ всѣка вжтрѣшна свръзка. Тѣ гласятъ така,

§ 72. „Вие попитахте, позволява ли се да ви се постави: патриархъ, но за това не можемъ нищо окончателно да отговоримъ, прѣди да се върнатъ нашитѣ легати, които изпращаме заедно съ васъ, и ни извѣстятъ, какво множество и единодушие на християнитѣ има между васъ. А за сега имайте епископъ и, когато християнството, при съдѣйствието на божията благодать, се разпространи тамъ, и бждатъ поставени въ отдѣлни църкви епископи, тогава ще трѣба да се избере единъ измежду тѣхъ, който би трѣбало да се нарече, ако не патриархъ, то поне архиепископъ. Къмъ него всички да се обръщатъ и неговия съвѣтъ да чакатъ въ поважни работи, защото и апостолскитѣ правила прѣдписватъ сжщото, като казватъ: „подобавя, щото епископитѣ на отдѣлни народи да знаятъ, кой измежду тѣхъ да се счита за првъ, когото тѣ да почитатъ като глава, и нищо повече да не вършатъ безъ негово знание и пр.“¹⁾

¹⁾ Апостолско правило 34, а не 35, както е показано у Д. Дечева, който прѣвжда послѣдното изреч. ние, което по латински гласи: *et nihil amplius*

§ 73. „Вие питати сжщо: отъ кого трѣба да се назначава патриархъ? За това знайте, че въ онова мѣсто, дѣто никога не е бивалъ поставенъ патриархъ или архиепископъ, той трѣба за пръвъ пжтъ да бжде назначенъ отъ по-стария, защото споредъ Апостола: *меньшии ѿ большаго благословляется*;¹⁾ а послѣ, кога получи разрѣшение (*licentia*) и при ползуване отъ паллиума (*pallii usu*), самъ слѣдъ това да си постави епископи, които ще бждатъ въ сила да назначаватъ неговъ прѣемникъ. Но да допуснемъ, че вие искате да ви се назначи, било патриархъ, било архиепископъ, било епископъ; за васъ сега е по-прилично да искате, щото той да не се назначава отъ никого (другого), освѣнъ отъ първосвещеника на прѣстола на блаженный Петра, отъ когото и епископството, и апостолството получило началото си, при което трѣба да се пази тоя редъ: сега трѣба да ви се посвети, разбира се, отъ първосвещеника на апостолския прѣстолъ епископъ, който, ако народътъ Христовъ при негово залѣгане расте, нека получи чрѣзъ насъ привилегиитъ на архиепископството и сетнѣ да си назначава така сжщо епископи, които слѣдъ смъртта му да избератъ неговъ прѣемникъ; но поради далечния пжтъ избраниятъ нѣма вече да дохожда тукъ за посвещение, а епископитъ, които били посветени отъ починалия архиепископъ, събрани наедно да го избератъ; а между това той не трѣба да заема катедрата и, освѣнъ тѣлото Христово, нищо да не посвещава, прѣди да получи отъ римския прѣстолъ паллиумъ, както се задлѣжаватъ да постѣпватъ всички архиепископи на Галлия, Германия и други страни“.

praeter eius conscientiam gerant etc., „и да не проявяватъ нищо повече освѣнъ неговата съвѣсть“ и т. н. Въ грѣцкия текстъ тя гласи: *καὶ μηδὲν τι πρᾶτται παρ' αὐτοῦ, ἄνευ τῆς ἐκείνου συνείδησης*; а въ славяньския прѣводъ: *и ничего прѣдѣлающаго ѿ нѣхъ власти не творити безъ ѿ нѣхъ разсѣданіа*. Отъ тия съпоставки се ясно види, че не може да се прѣвежда *gerant* съ „проявяватъ“ вм. извършватъ, нито *praeter* съ „освѣнъ“, вм. противъ, помимо и *conscientia* съ „совѣсть“ (послѣдното значение на думата) вм. свѣдѣние, знание, разсѣждение. Вж. тукъ по-долу, стр. 100—102.

¹⁾ Евр. II, 7.

§ 92. „Вие желаете да знаете, колко сж истинскитѣ патриарси. За истински трѣба да се считатъ ония патриарси, които завзематъ апостолски катедри по прѣмството на първосвещеницитѣ, т. е. които стоятъ на чело на ония църкви, за които е доказано, че сж основани отъ апостолитѣ, а именно: римската, александрийската и антиохийската. Римската основали князетѣ на апостолитѣ Петъръ и Павелъ съ проповѣдта си и (я) осветили, слѣдъ като пролѣли собствената си кръвь отъ любовъ къмъ Христа; александрийската основалъ евангелистъ Марко, ученикъ и по кръщение синъ Петровъ, изпратенъ отъ самия Петра, и съ кръвта си я посветилъ Господу Христу; антиохийската, въ която, слѣдъ като станалъ голѣмиятъ съборъ на светиитѣ, за пръвъ пжтъ върнитѣ били наречени християни, управлявалъ блажениятъ Петъръ, прѣди да дойде въ Римъ, въ течение на нѣколко години. Цариградскитѣ обаче и иерусалимскитѣ прѣдстоятели, ако и да се наричатъ патриарси, нѣматъ такова значение, както горнитѣ. Защото нито нѣкой отъ апостолитѣ е основалъ цариградската църква, нито Никейскитѣ съборъ, който е по-важенъ и по-знаменитъ отъ всички събори, не споменува нищо за нея, а само поради това, че Цариградъ билъ нареченъ Новъ Римъ, по-скоро по благоволенieto на князетѣ, отколкото по право, нейниятъ първосвещеникъ билъ нареченъ патриархъ. Иерусалимскитѣ пъкъ прѣдстоятель, макаръ и той да се нарича патриархъ и трѣба да се почита по старъ навикъ и споредъ Никейския съборъ, безъ обаче да се нарушава собственото (му) митрополитско достоинство, все пакъ и на сжщия свети и великъ съборъ нийдѣ не се нарича иерусалимски, а елиейски епископъ. Защото истинскитѣ Иерусалимъ, който е наша майка, се намира само на небесата; а оня земниятъ Иерусалимъ, съгласно съ Господнето прѣдсказание, билъ до основа разрушенъ отъ римския императоръ Елия Адриана тѣй, че въ него не останалъ камъкъ на камъкъ и отново билъ построенъ отъ сжщия Елия Адриана на друго мѣсто, така че и мѣстото на кръста Господенъ, (което било) отвѣнъ портитѣ (градски), сега се вижда вжтрѣ, и отъ горѣречения Елия Адриана самиятъ градъ се нарича Елия“.

§ 93. По-нататъкъ вие се допитвате, кой отъ патриарситѣ е втори слѣдъ римския; но споредъ това, о което св. римска църква се придържа и Никейскитѣ канони потвърдяватъ, светитѣ римски прѣдстоятели защищаватъ, па и самиятъ разумъ учи, александрийскитѣ е втори отъ патриарситѣ слѣдъ римския папа“.

Надали може да се допусне, че българскитѣ пратеници сж задавали приведенитѣ тукъ въпроси, които, очевидно, се намиратъ въ тѣсна свръзка помежду си, тѣй разхвърлено, както тѣ сж помѣстени въ отговоритѣ на папата. Напротивъ, ако се вгледаме по-внимателно въ вжтрѣшния смисълъ на всѣки единъ отъ тѣхъ, то ясно ще ни стане, че тѣ трѣба да се поставятъ въ слѣдния редъ: 92, 93, 73 и 72, защото така наредени тѣ прѣминаватъ послѣдователно къмъ главната мисълъ, която е изказана въ послѣдното (72) питане. И наистина, въ първия (92) въпросъ българитѣ питали: колко сж истинскитѣ патриарси, въ втория (93) — кой отъ патриарситѣ е втори слѣдъ римския, въ третия (73) — отъ кого се поставя единъ патриархъ и въ четвъртия (72) — позволява ли се да се постави и за тѣхъ патриархъ. Борисъ е наредилъ горнитѣ въпроси въ такава логическа послѣдователностъ, очевидно, съ цѣль, за да подведе въпроса така, щото да може да получи правъ отговоръ отъ папата на главния въпросъ за бждещия български патриархъ, или поне да го принуди окончателно да се изкаже въ единъ или другъ смисълъ. Обаче папата, за да може да бжде свободенъ въ отговора си и за да може да развие мислитѣ си така, както за него е най-изгодно, разбилъ допитването на нѣколко отдѣлни въпроси и ги разхвърлялъ безъ всѣка вжтрѣшна свръзка въ разни мѣста. Това най-ясно ще се види, като разгледаме всѣки отговоръ отдѣлно.

И тѣй въ първия въпросъ българитѣ питали: колко сж истинскитѣ патриарси? Както се види отъ самата постановка на въпроса, Борису въ дадения моментъ било извѣстно, че не всички патриаршии били основани отъ апостолитѣ, както напр. цариградската;¹⁾ освѣнъ това до него вѣроятно

¹⁾ Това Борисъ могълъ да узнае отъ 28. правило на Халкидонския (IV) вселенски съборъ, дѣто се излагатъ като причини за изравнението правата

дошло и това обстоятелство, че въ тогавашния споръ между папа Никочая и патриархъ Фотия, първиятъ употребилъ като едно отъ главнитѣ си оржия противъ втория оборването каноничността на цариградската църква — правото тя да взема равно мѣсто съ другитѣ патриаршии, и затова тя трѣба да бжде подчинена на римската.¹⁾ Отъ двѣтъ тия обстоятелства Борисъ искалъ сега да се възползува. Той пита папата, колко сж истинскитѣ патриарси затуй, защото знаелъ, че папата не искалъ да признае цариградския патриархъ равенъ на себе си и на другитѣ източни патриарси. Борисъ очаквалъ, че папата ще развие тъкмо тая теория, за да може да се възползува отъ нея, като посочи, че както могла да възникне цариградската патриаршия, макаръ и да не била основана отъ нѣкой апостолъ, така нека бжде учредена и българската патриаршия, която ще бжде причислена къмъ категорията на ония, които сж възникнали поради важността и значението на главния градъ въ държавата, дѣто тѣ иматъ своитѣ катедри. За Бориса било важно да чуе отъ папата, че цариградскиятъ патриархъ е истински, макаръ и неравенъ по значение съ другитѣ патриарси, чиито църкви били основани отъ апостолитѣ, за да иска на сжщото основание, щото и бждащиятъ български патриархъ да бжде като него. Важно било това за Бориса още и затуй, защото той би могълъ да достигне едно отъ главнитѣ си желания, именно да постави България въ църковно отношение наравно съ Византия, което, разбира се, щѣло да по-

на цариградската църква съ римската това, че Новиятъ Римъ (Византия), „*побѣдиши чистъ быти градомъ царя и снискантъ и имѣющій равныя преимѣнства съ кѣтхнмъ царствинимъ Римомъ, и къ църквеныхъ дѣлахъ возмѣнчнхъ вѣдѣтъ по дозвѣ томъ и вѣдѣтъ второй по нмѣ*“. Вж. Правила на св. Православна църква съ тълкованія имъ. София, 1912, т. I, стр. 633—4.—Ср. и В. Н. Бенешевичъ, Древне-славянская кормчая XIV титуловъ безъ толкованія. Петроградъ 1906, т. I, стр. 125, 21—24.

¹⁾ Вж., напр., *Epist. 4 papae Nicolai ad Michaellem imperatorem* отъ 25. септември 860 г. у *Magne, Petrol. latina*, t. 119, col. 773—774, дѣто въ началото се развива учението за главенството на папата въ църквата, като прѣемникъ на Петра, княза на апостолитѣ. — Ср. сжшо *Hergengöther*, *каз. съч.*, т. I, стр. 415—16. — М. Соколовъ, *каз. съч.*, стр. 171.

влѣче подирѣ си и политическо изравнение, т. е. че, ако България има патриархъ, признатъ отъ римския папа и равенъ по значение на цариградския, то и нейниятъ господарь трѣба да бѣде политически равенъ на византийския василевсъ, къмъ което Борисъ собствено се и стремилъ.

Съ сжщата цѣль Борисъ задалъ и втория въпросъ: кой отъ патриарситѣ е втори слѣдъ римския. Нѣма съмнѣние, че Борисъ ще да е знаелъ, че папата никога нѣма да назове цариградския патриархъ втори подиръ себе си, особено въ дадения моментъ, и така сжщо ще го отдѣли отъ другитѣ патриарси, които заематъ апостолски катедри, т. е. ще го тури въ оная категория, въ която Борисъ ще иска да постави бѣдшия български патриархъ, съ други думи, послѣдниятъ нѣма да бѣде равенъ на римския и ще стои подолу отъ него по значение. И наистина, както показва § 92, папата развива тъкмо теорията си за неравното значение на сжществуващитѣ патриарси, като ги дѣли на двѣ категории: въ първата туря римския, александрийския и антиохийския, а въ втората — цариградския и иерусалимския. Въ това дѣлене той се позива на това обстоятелство, че на Никейския вселенски (I) съборъ цариградскиятъ патриархъ не фигуриралъ като отдѣленъ и самостоеенъ иерархъ; сжщото той поддържа и въ отговора си по въпроса, кой е втори патриархъ слѣдъ римския папа, като нарича таквъвъ александрийския, а не цариградския, въпрѣки рѣшението на втория вселенски съборъ¹⁾, слѣдов. и тукъ прави разлика. Обаче, щомъ дойде до въпроса, какъ се поставя патриархъ, папата прѣминава вече на друга почва.

Нѣма съмнѣние, че, когато Борисъ задавалъ тоя въпросъ, той ималъ прѣдъ видъ да узнае, какъ и отъ когд

¹⁾ Въ 3-то правило на тоя съборъ, което гласи: Константи́на же гра́да ꙗ́коже (вм. ꙗ́коу?) нѣтъ старѣшинство чѣсти съ ромѣскимъ ꙗ́коже, зане ꙗ́кѣ ꙗ́коже ꙗ́коже ꙗ́коже римоу. Вж. Бенешевичъ, пакъ тамъ, I, стр. 97, 10—13. — Ср. сжщо Правилата на св. Православна църква, п. т. I., стр. 386 и сл. — Сжщото рѣшение е повторено и въ 28-то правило на четвъртия вселенски съборъ. Вж. по-горѣ, стр. 96, бѣл. 1. и 36-то правило на шестия (Трулския) вселен съборъ, п. т., II, стр. 188.

сж били поставени другитѣ патриарси, особено патриарситѣ отъ втората категория, цариградския и иерусалимския, за да иска, щото бждащиятъ български патриархъ да бжде по сжщия начинъ поставенъ. Въ отговора си на тоя въпросъ папата вече не се държи на теоритическа почва, а прѣминава на практическа и частна. Тукъ той собствено не дава никакъвъ отговоръ на въпроса, и право разгледва, какъвъ трѣбва да бжде бждащиятъ свещеноначалникъ на българската църква, и отъ кого той трѣбва да се постави. Ето защо било нужно на папата да раздѣли въпроситѣ на българскитѣ пратеници и да наруши тѣхната логическа послѣдователность. За да избѣгне да даде на горния въпросъ правъ отговоръ, той поставя послѣдниятъ (72) въпросъ порано, а сетнѣ 73., т. е. той отговаря по-напрѣдъ на въпроса, позволява ли се да се постави за българитѣ патриархъ, а сетнѣ — какъ и отъ кого се поставя единъ патриархъ. Това му било нужно, за да опрѣдѣли още отъ самото начало, въ какво отношение ще стане българскиятъ свещеноначалникъ къмъ римския първосвещеникъ и чрѣзъ това да отнеме у Бориса всѣка възможность да изявява претенции за патриархъ, а още повече за самостоятна църква. И наистина, на въпроса: отъ кого трѣбва да се поставя патриархъ, папата не отговаря това, което Борисъ искалъ да чуе, а се извърта само, като казва, че „тамъ, дѣто никога не е бивалъ поставенъ патриархъ или архиепископъ, той трѣба за пръвъ пжтъ да бжде назначенъ отъ по-стария...; послѣ, когато получи разрѣшение и при ползуване отъ паллиума, самъ слѣдъ това си поставя епископи, които ще бждатъ въ сила да назначаватъ неговъ прѣемникъ“. Отъ тия думи ясно се вижда, че папата не иска да говори, отъ кого и какъ се поставя патриархъ изобщо, а право прѣминава къмъ това, какъ ще трѣбва да се постави свещеноначалника на българската църква, т. е. отговорътъ му се отнася по-скоро къмъ въпроса поставенъ въ § 72: позволява ли се да се постави за българитѣ патриархъ. Затова ние ще разгледаме отговоритѣ и на двата въпроса наедно.

Прѣди всичко папата право заявява, че по-прилично е за българитѣ „да искатъ не патриархъ, нито архиепископъ, а само епископъ“, защото, само когато папскитѣ легати, които отивали въ България съ Борисовитѣ пратеници, се върнатъ и когато християнството при съдѣйствието на божията благодать се разпространи тамъ и ще бждатъ поставени епископи въ отдѣлни църкви, тогава трѣбва да се избере единъ измежду тѣхъ, който ще се нарече, ако не патриархъ, то поне архиепископъ. По-нататкъ папата опрѣдѣля и мѣстото му между другитѣ епископи: „къмъ него всички да се обръщатъ и неговия съвѣтъ да чакатъ въ по-важнитѣ работи“. Това опрѣдѣление папата дава въз основа на 34. апостолско правило, което собствено гласи така:

„Епископамъ всѣкаго народа подовѣтъ знѣти първаго въ нѣхъ, ѿ признавати ѿгѣ ѿко главѣ, ѿ ничегѣ прѣвышѣющаго ѿхъ властъ не творѣти вѣзъ ѿгѣ разсѣждинѣ: творѣти же каждомѣ тѣлику то, чѣдо касѣтсѣ до ѿгѣ інархѣ, ѿ до мѣстѣ къ нѣи принадлежащихъ. Но ѿ първыи ничегѣ да не творѣтъ вѣзъ разсѣждинѣ всѣхъ. Иво тѣку вѣдѣтъ ідиноумѣслѣ ѿ прослѣвитсѣ Бѣгъ о Гѣсподѣ, во свѣтѣмъ Дѣхѣ, Штѣцѣ ѿ Сынѣ ѿ Свѣтѣмъ Дѣхѣ“¹⁾.

Това правило папата прѣдава така: „episcopos gentium singularum scire convenit, quis inter eos primus habeantur, quem velut caput existiment et nihil amplius praeter eius conscientiam gerant etc“. Ако сравнимъ тоя цитатъ съ текста на приведеното 34. правило, то не е трудно да се забѣлѣжи, че папата не прѣдава точно послѣдното: у него се говори за епископитѣ не на отдѣлни народи (gentium singularum), а на всѣки народъ (τοὺς ἐπισκόπους ἐκείνου), т. е. за епископитѣ на една отдѣлна църква, както това се ясно види и отъ тълкуванията на Зонара, Аристина, Валсамона и славянската кормчая;²⁾ очевидно, папата употребилъ израза episcopi gentium singularum вм. episcopi omnis gentis, както и изразътъ: ѿ ничегѣ прѣвышѣющаго ѿхъ властъ

¹⁾ Вж. Правилата на св. Православ. църкви, п. т., I. стр. 98.

²⁾ Пакъ тамъ, стр. 98—100.

не творити вѣзъ ἰγὼ разсѣжденіа (καὶ μηδὲν τι πράττειν περὶ τὸν ζῆνυ τῆς ἐκείνου γνώμης) прѣдава се съ думитѣ: et nihil amplius praeter eius conscientiam gerant, съ цѣль косвено да покаже, че както епископитѣ на всѣки народъ, на всѣка една отдѣлна църква не трѣбва да вършатъ нищо важно, което се намира вѣнъ отъ дѣлата на тѣхната епархия безъ знанието на първия отъ тѣхъ по значение, тѣй и епископитѣ (митрополититѣ и архиепископитѣ), които стоятъ начело на отдѣлни народи и църкви, не могатъ да прѣдприематъ нищо по-важно безъ знанието на първия измежду тѣхъ, т. е. на самия папа, който ги е поставилъ за такива, и оттука е тѣхенъ глава. По сщия начинъ ще трѣбва да обяснимъ и това, дѣто папата не намѣрилъ за нужно да изтъкне второто положение на горното правило: но ἡ πρῶτη νικήσῃ да не творитѣ вѣзъ разсѣжденіа вѣтхъ (ἀλλὰ μηδὲ ἐκεῖνος ζῆνυ τῆς πάντων γνώμης ποιεῖτω τι); за него той не споменува нищо въ отговора си (72), а пъкъ за да го избѣгне и въ текста на правилото, не прѣдава цѣлото съдържание на послѣдното и се ограничава съ едно et cetera.

Тия очевидно умишлени неточности и извѣртания ясно показватъ, че папата искалъ да даде на бждещия прѣвъ бѣлгарски епископъ съвсѣмъ друго положение: той искалъ да го постави като глава надъ другитѣ бѣлгарски епископи, и тия безъ негово знание нищо важно да не вършатъ, като при това прѣмълчава, вѣроятно нарочно, за ограничението на дѣйствиата му съ съгласието на другитѣ епископи, споредъ 34. апостолско правило. Защо папата дава такова положение на бждащия бѣлгарски свещеноначалникъ, показва и отношението, въ което той го поставя спрѣмо себе си. Николай I убѣждава бѣлгаритѣ, какво по-прилично е за тѣхъ да искатъ, щото бждащиятъ имъ епископъ да се поставя отъ прѣвосвещеника на апостолския прѣстолъ непосредно; той ще може пакъ чрѣзъ папата да получи привилегиитѣ на архиепископството, само слѣдъ като народътъ Христовъ се увеличи при негово залѣгане. Вече като архиепископъ той ще може да поставя епископи, които ще избиратъ изъ срѣдата си неговъ прѣемникъ, и новоизбраниятъ нѣма да

отива въ Римъ за посвещаване, а ще го посветява съборътъ на епископитъ; обаче слѣдъ избора той не може да заема катедрата, нито да посветява нѣкого, освѣнъ да литургисва, докато не получи отъ римския прѣстолъ паллиумъ, което и означавало посвещаване и утвърдяване на длъжностъ тѣй, както се посвещаватъ и утвърдяватъ архиепископитъ на Галлия, Германия и на други народи, които сж подчинени на римската църква. По тоя начинъ бждащиятъ български отначало епископъ, а послѣ вече архиепископъ ще бжде подчиненъ на римския папа, ще бжде прѣдставителъ на неговата властъ въ България, а оттука ясно е, че той трѣбало да стои по-горѣ отъ другитъ епископи и по властъ, и по значение въ българската църква.

И тѣй, докато въ отговоритъ си на първитъ два въпроса (§ § 92 и 93) папата стои на чисто теоритическа почва, въ отговора си на послѣднитъ два (§ 73 и 72) той оставя на страна теорията и право прѣминава къмъ цѣльта си: той избѣгва да говори за патриархъ, нито пъкъ отговаря въ сжщностъ, отъ кого и какъ се поставя изобщо патриархъ, и могатъ ли българитъ да иматъ свой патриархъ, или не, а, като се ползува отъ случая, ограничава се само съ опрѣделението, какъвъ трѣба да бжде иерархътъ на българската църква — епископъ и въ краенъ случай архиепископъ и въ какво отношение той ще се намира спрѣмо римския папа — въ подчинено, когато Борисъ е очаквалъ да получи тъкмо обратно — самостоеенъ патриархъ¹⁾.

Въ непосредна свръзка съ въпроса за самостоятелността на българската църква стои и слѣдното допитване:

§ 94. „Вие разправяте, че гърцитъ казватъ, какво мирото се приготвя въ тѣхното отечество и отъ тѣхъ се раздава по цѣлия свѣтъ, и поради това вие желаете да знаете, истина ли е (това). Но ние вече вѣрваме, че вашата досетливостъ ще забѣлѣжи, доколко това е невѣрно“.

Вече отъ самата постановка на въпроса ясно личи, коя е била причината, която принудила Бориса да зададе това

¹⁾ Вж. В. Н. Златарски, Въпросътъ за български патриархъ прѣдъ папата въ 866 г. — Сп. Прѣгледъ, год. I, кн. I (1907), стр. 24—31.

питане. Приготвянето на миро въ една църква е едно от първитѣ права за нейната пълна самостоятелност. Това право е установено отъ стари врѣмена, т. е. когато сж се учредявали отдѣлнитѣ автокефални помѣстни църкви, независимостта на които се простирала само върху вътрѣшното църковно управление. Както се види, Борису било извѣстно значението отъ приготвянето на мирото въ една църква. Затова, когато се обръщаль въ Цариградъ да иска да му поставятъ самостоенъ църковенъ священоначалникъ, той искаль, щото българската църква сама да си приготвя миро. На това, както се види отъ въпроса му, отъ Цариградъ отговорили, че това е невъзможно, защото мирото се приготвя само отъ цариградската църква (патриаршия) и отъ тамъ се раздава по цѣлия свѣтъ, т. е. по всички други църкви, като чрѣзъ това доказвали Борису, че той нѣма основание да иска такова право и за българската църква. Обаче, като е съзнаваль неумѣтността на това гръцко твърдение,¹⁾ Борисъ искаль да знае, какво мисли папата по тоя въпросъ; но въ сжщото врѣме не може да се не забѣлѣжи, че българскиятъ князь чрѣзъ самото вече допитване е искаль да осигури за българската църква правото сама да си приготвя миро. Той поставилъ така въпроса, щото папата да му отговори, че твърдението на гръцитѣ не е вѣрно и че всѣка самостоятелна църква има право да си приготвя сама миро, за да може да сдобие и своята църква съ сжщото право. Обаче папата прѣдугаждалъ цѣльта на Бориса и, безъ да се впуска на дълго и широко, за да не се ангажира прѣдждеврѣменно съ въпроса за мирото, на българското допитване отговаря нахъсо: „ние вѣрваме, че вашата досетливостъ ще забѣлѣжи, доколко това е невѣрно“; като чрѣзъ това даваль

¹⁾ Може би възъ основа на 6-то правило на Картагенския съборъ, въ което, като се опредѣля, кои священодѣйствиа не могатъ да бждатъ извършвани отъ свещеници, между другото се признава като право само на епископитѣ и освещение на св. миро за извършване тайнството миропомазане. Вж. Бенешевичъ, л. т., стр. 314—315. — Ср. А. Павловъ, каз. съч., стр. 240. — Еп. Никодимъ Милашъ, Православно църковно право. София 1904, стр. 284—285.

надежда Борису, че по тоя въпрос е възможно да се направят отстъпки.¹⁾

И тъй отъ допитванията на българитѣ до папа Николая I, които се отнасятъ до устройството на българската държава и църква, едни съдържатъ желанія по въпроси, въ които Борисъ бѣ получилъ удовлетворение отъ Византия, като християнски законъ, богослужебна книга, църковни канони и свѣтски закони, а други, напр., по въпроса за положението на бждащата българска църква, по които Борисъ бѣ получилъ, както видѣхме, отказъ; обаче не подлежи на никакво съмнѣние, че едното и другото той е направилъ отъ съображение и желание отъ една страна да провѣри, дали Византия му е прѣдала всичко и вѣрно това, което е потрѣбно, а отъ друга — дали не е възможно да получи нѣщо повече, което да му гарантира църковната и политическата независимостъ.

Сжщитѣ тенденции както отъ едната, тъй и отъ другата страна се прокарватъ и въ останалитѣ допитвания, които по съдържание и характеръ могатъ да се раздѣлятъ на слѣднитѣ три групи: 1. църковно-канонична, къмъ която се отнасятъ допитвания, засѣгащи въпроси по изпълнението и прилагането на църковнитѣ правила, практика и обичаи; 2. юридически, въ която влизатъ допитвания отъ юридически характеръ споредъ днешнитѣ понятия и 3. битова, къмъ която принадлежатъ допитвания по нѣкои остатъци отъ езичеството, нравитѣ, обичаитѣ, облѣклото и общественитѣ отношения у българитѣ. Ако се вгледаме по-внимателно както

¹⁾ Че папата не е много държалъ по въпроса за мирото, се види отъ това, че по-сетнѣ въ XIII. вѣкъ при Калояна, когато въпросътъ за приготвяне на мирото въ българската църква билъ отново повдигнатъ, той ѝ прѣдоставилъ това право съгласно съ искането на Калояна: *Nunc autem petimus ut fiat chrisma ex praecepto sanctitatis tuae in sancta et magna ecclesia civitatis Trinovae pro baptisate christianorum. Sciat sanctitas tua, quod cum sciverint Romae quod receperimus consecrationem a sanctitate tua, non dabunt mihi chrisma* (вж. Migne, Patrol. lat. t. 215, col. 290). А пъкъ до търновския архиепископъ папата пише: *Chrisma vero et oleum catechumenorum et infirmorum singulis annis in coena Domini, tam in ecclesia tua quam in qualibet Ecclesia Blaciae, fieri secundam consuetudinem Ecclesiae Romanae concedimus* (Migne, ibidem, t. 215, col. 280).

въ произхода на българскитѣ въпроси, тъй и въ папскитѣ имѣ отговори, не е мжно да се заблѣжи, че въ тѣхъ ясно изстѣпватъ и двѣтъ страни съ своитѣ цѣли и стремежи.

На първо мѣсто се изтъква, че крайната цѣль на българския князь, споредъ допитванията му, била да закрѣпи християнството въ държавата, като го присади върху национална почва и споредъ тогавашнитѣ условия на българския животъ, чрѣзъ което Борисъ е могълъ да гарантира прѣдъ недоволнитѣ отъ новата вѣра запазването на нѣкои български обичаи, а главно отстранението на всѣко възможно непосредно чуждо влияние. Затова 1. въ допитванията си българитѣ поставяли такива въпроси отъ църковнитѣ правила, обичаи и практика, които не могли да бждатъ приложени лесно въ България при промѣната на религията, или пъкъ не могли да бждатъ примирени съ старитѣ обичаи и навици на българитѣ, и искатъ да получатъ тѣхното или отмѣнение, или облекчение; 2. въ допитванията си отъ юридически характеръ тѣ изтъкватъ или въпроси, които засѣгали сжествуващитѣ въ дадената епоха наредби и обичайно право въ България, или въпроси отъ византийската сждебна практика и традиция, които тепърва прѣдстояло да се въведатъ въ България въз основа на полученитѣ отъ Цариградъ свѣтски закони, или пъкъ най-сетнѣ въпроси, отговоръ на които българитѣ не могли да намѣрятъ въ чуждитѣ извори-закони, които тѣ имали въ това врѣме подъ ржка, и 3. въ битовитѣ имѣ допитвания ясно проглеждатъ едно общо желание и стремежъ както на българитѣ, тъй и на тѣхния князь да запазятъ и слѣдъ приемането на християнството нѣкои свои стари езически обичаи, вѣрвания и възгледи, съ други думи, докато въ въпроситѣ отъ църковно-канониченъ и юридически характеръ тѣ сж искали да провѣрятъ това, което сж получили отъ Византия или да го смегчатъ и направятъ по-лесно приложимо, тукъ тѣ като че ли се стремятъ да запазятъ изобщо стария националенъ характеръ на държавата си, като го примирятъ съ новата религия. За тая цѣль българитѣ и тѣхниятъ князь искали да увѣрятъ папата, че тѣ твърдо рѣшили да се откажатъ отъ цариградската църква.

като отъ една страна критикуватъ полученитѣ отъ Цариградъ църковни и свѣтски закони, обичаи и практика и изказватъ пълно недовѣрие къмъ „гърцитѣ“, а отъ друга — се показва, че тѣ като истински християни сж готови да приематъ всичко, каквото получатъ отъ Римъ, за съвършено и истинско, стига само папата да удовлетвори тѣхното желание.

Отъ своя страна пъкъ папа Николай I отговарялъ на българскитѣ допитвания, не толкова основавайки се на нѣкои канони или закони, практика или обичаи, колкото ржководейки се по лични съображения споредъ обстоятелсавата. Така, на каноничнитѣ допитвания и на ония отъ църковната практика и обичаи, въ които българитѣ или сж посочвали противорѣчия въ църковнитѣ правила (§ 11), или между правилата и практиката (§ 44), или считали нѣкои обичаи несъобразни, тежки и мжчно приложими въ практичния животъ особено между населението (§ § 4, 5, 9, 11, 34, 36, 47, 48, 63, 50, 61, 88, 89, 98 и др.), или най-сетнѣ сж отбѣлѣзвали разногласие въ приложението на църковнитѣ правила и практика въ двѣтѣ църкви — цариградската и римската (§ § 70 и 71), папата отговарялъ ту като отстъпвалъ отъ църковнитѣ правила и практика, съгласно съ желанието на българитѣ, ту като се явява по-строгъ отъ тѣхъ, ту като посочва на несъобразността и абсурдитѣ въ това, което учило гръцкото духовенство въ България, ту най-сетнѣ като се стареа да изтъкне това, което бѣ изработила и практикувала западната църква; въ отговоритѣ пъкъ на юридическитѣ допитвания папата не пропуска при всѣка възможность да изтъкне важността и значението на духовната власть прѣдъ свѣтската и зависимостъта на послѣдната отъ първата, и то въ най-голѣмитѣ прѣстжпления (напр. § § 28, 30, 51, 95) отъ една страна, а отъ друга — той се показва по-снизходителенъ, по-кроткъ и по-милосърденъ отъ византийцитѣ, а пъкъ въ битовитѣ допитвания той се явява готовъ да признае запазването на нѣкои обичаи, навици и макаръ че изобщо той ги осжжда, но все пакъ посочва, съ какво тѣ трѣба да се замѣнятъ.

Въ цѣлата тая непослѣдователностъ на папскитѣ отговори прогледватъ слѣднитѣ цѣли: 1. папата се старае всѣкога да отгадае желанията на българитѣ и на тѣхния князь, за да може да ги изпълни дотолкова, доколкото тѣ не нарушаватъ неговитѣ интереси и чрѣзъ това да привлѣче къмъ себе си новообърнатия князь и неговия народъ; 2. той навсѣкждѣ посочва несъобразноститѣ въ обичаитѣ на цариградската църква отъ една страна, а отъ друга — изтъква съвършенството и истиността на християнското учение у римската църква, за да може чрѣзъ това да повлияе върху българитѣ, та тѣ окончателно да се откажатъ отъ цариградската; 3. ползувайки се отъ това, че българитѣ сами се обръщатъ къмъ него и искатъ да прѣминатъ къмъ римската църква, папата не пропуска да изтъкне тамъ, дѣто му се прѣдставя случай, авторитета на духовната власть прѣдъ свѣтската, като избѣгва при това да се ангажира съ нѣкоя отстъпка, докато се убѣди въ искреността на българитѣ и тѣхния князь, та чрѣзъ това да може още отъ самото начало да закрѣпи властта си въ България и да вземе българския князь въ рѣцѣтъ си, и 4. той при всѣки удобенъ случай прокарва принципа за главенството на папството въ вселенската църква, за да може чрѣзъ това още отначало да обезпечи за себе си пълното подчинение на българската църква подъ апостолския прѣстолъ. Затова Николай I, завършва своитѣ отговори съ слѣднитѣ думи: „Това ние отговорихме на вашитѣ подсъщания или запитвания, споредъ както даде Господъ, не колкото можахме, а колкото прѣдвидѣхме, че може да бжде достатъчно. Когато пъкъ вие ще имате по божие благоволение епископъ чрѣзъ услугата на нашето прѣдстоятелство, той ще ви научи на всичко, което се отнася до неговата длъжностъ и, ако има нѣща, които не схваща, той ще ги получи отъ авторитета на апостолския прѣстолъ. А Богъ, който е открилъ въ васъ висшето спасение, нека го довърши, заякчи и докрай утвърди и засили. Аминъ“.

За прокарване горнитѣ си цѣли папа Николай I назначилъ на чело на мисията, която трѣбвало за пръвъ пътъ да замине за България, двама свои достойни епископи, Павла

Популонски и Формоза Портуенски, които, снабдени от папата с необходимите инструкции, тръбвало да подготвят почва за окончателно прѣминаване на българския народъ въ лоното на римската църква. Въ сжщата мисия папата назначилъ още Доната, епископъ остийски, Лъва, презвитеръ на римската църква, и Мартина, дяконъ на апостолския прѣстолъ, които тръбвало освѣнъ „да обърнатъ въ вѣрата българския народъ“, още да заминатъ по сухо прѣзъ България за Цариградъ, за да извѣстятъ тамъ за рѣшението, което взелъ папата относно цариградската църква, макаръ че то било вече два пжти съобщено на изтокъ съ апостолски писма¹⁾. Българската мисия заедно съ папските легати и българските пратеници, които носили съ себе си и посланието на Николая — „отговоритъ“, потеглили отъ Римъ прѣзъ втората половина на м. ноемврий 866 и къмъ края на сжщия мѣсець, вѣроятно, благополучно пристигнали въ България,²⁾ дѣто тѣ били посрѣщнати отъ кн. Бориса на драго сърдце и съ голѣма набожностъ.

Веднага слѣдъ пристигането си въ България папските пратеници се заловили за своята работа.³⁾ „Тѣ обикалятъ цѣлата страна на българитѣ, пише Анастасий Библиотекаръ,... и не прѣставали да разораватъ по-напрѣдъ съ езичния плугъ земята на сърдцата и, слѣдъ като изтрѣгнали трънитѣ на заблудата, да присаждатъ Христа въ човѣшкия умъ, да напояватъ съ водитѣ на св. кръщение, да възлагатъ ржцѣтъ си върху главата на вѣрнитѣ и посветенитѣ Богу храмове

¹⁾ Вж. Anastasii Biblioth. Vita Nicolai, Migne, Patrol. lat. t. 128, p. 1374, 12-22. — Отъ сжщия, Praefatio, ibidem, t. 129, col. 19 D—20 A.

²⁾ На сжщата мисия били прѣдадени писма до императора, до Фотия, до кесаря Варда, до експатриарха Игнатия и други важни лица, които сж датирани Idibus Novembris indictione XV, т. е. тѣ сж били писани слѣдъ 14. ноемврий 866 г.

³⁾ Едва ли може да се допусне, че другитѣ папски легати, еп. Донатъ, презвитеръ Лъвъ и дяконъ Мартинъ сж взели участие въ дѣйността на Павла и Формоза, защото тѣ не останали дълго въ България. Впрочемъ споредъ самото признание на сжщитѣ папски легати на цариградския съборъ въ 869-70 (вж. по-долу стр. 137), изглежда, че и тѣ сж взели участие въ дѣйността на двамата епископи.

или олтари да призоватъ чрѣзъ Св. Духъ за увеличение на съвършенството“; ¹⁾ на друго мѣсто сѣщиятъ авторъ пише: „Апостолскитѣ пратеници . . . почнали да учатъ народа на спасителнитѣ догмати и отъ малѣкъ до голѣми, при съдѣйствието на Божията благодать, омили чрѣзъ свещения изворъ, и цѣлия религиозенъ обредъ на християнската вѣра въвели въ употребienie у българитѣ, както тѣ били наставени отъ светѣйшия папа.“ ²⁾

Обаче истинския смисълъ на тая дѣйность на латинскитѣ епископи въ България ни рисува патриархъ Фотий, споредъ когото „тѣ се изхитрили да развратятъ българитѣ и да ги отстранятъ отъ правитѣ и чисти догмати и отъ непорочната християнска вѣра“. Така, „най-първо противозаконно тѣ ги накарали да постятъ въ сѣбота . . . Освѣнъ това откъснали отъ поститѣ (велики) първата недѣля и имъ позволили прѣзъ нея да пиятъ млѣко, да ядатъ сирене и да се лакомятъ за други подобни ястия. По-нататѣкъ, като имъ отворили широко пѣтя на закононарушенията и ги отбили отъ правия и царски пѣтъ, . . . тѣ подсториха българитѣ да се гнусятъ и отвръщатъ отъ истинскитѣ божии свещеници — отъ презвитеритѣ, които се отличаватъ съ законенъ бракъ . . . При това тѣ не се ужасили повторно да миропомажатъ миропомазанитѣ вече отъ презвитери, като прогласили себе си за епископи и чудовищно говорѣли, че извършеното отъ презвитери миропомазание било безполезно и се извършвало напрасно . . .“ ³⁾ Ала не само тия беззакония се осмѣлили тѣ да извършватъ, но, ако има нѣщо, което е врѣхъ на злинитѣ, и тамъ достигнали. Защото, при изложенитѣ по-горѣ нелѣпици, тѣ съ криви размишления, съ прибавени думи и прѣголѣма дързость прѣдприели да прѣправятъ (о козни на лукавия!)

¹⁾ Praefatio, Migne, ibid., t. 129, col. 20 A.

²⁾ Vita Nicolai, ibid., t. 128, p. 1374, c. 609, s—7.

³⁾ Че римскитѣ епископи, които дошли въ България, отхвърляли мирото на Фотия и отново миропомазвали князетѣ и поданицитѣ на българската страна, свидѣтельствува и противникътъ на Фотия, смириския епископъ Митрофанъ. — Вж. М. Соколовъ, *каз. съч.*, стр. 197.

и свещения Символъ, който поради съборнитѣ и вселенски рѣшения, има неопровержима сила, и съ тая цѣль измислили новото учение, че Духъ Свети изхожда не отъ Отца само, но и отъ Сина“.¹)

Приведенитѣ тукъ извѣстия на съврѣменници, макаръ и да произлизатъ отъ два противоположни и враждебно настроени единъ къмъ други лагера, ясно говорятъ, че дѣйността на двамата латински епископи била насочена къмъ това, щото да се изкорени всичко, което гръцкото духовенство бѣ успѣло да насади въ църковния животъ на българитѣ, и да се утвърди въ България християнството по учението и обичаитѣ на римската църква, съгласно съ прѣдписанията на римския папа; особено тѣ се стараели да прѣдставятъ покръщането на българския народъ за недѣйствително, за щото то било извършено отъ женени свещеници, и то ржкоположени отъ „схизматика“ Фотия, който още въ 863 г. билъ прѣдаденъ отъ папата на анатема.²)

Въ това дѣло особено се отличилъ хитриятъ Формоза, който сполучилъ така да привлече Бориса къмъ себе си и да влѣзе въ такава интимность съ него, че послѣдниятъ, споредъ думитѣ на Анастасия Библиотекаръ, единъ день се хваналъ за коситѣ и прѣдъ всички присѣтствуващи се цѣлъ прѣдалъ въ разположение на папскитѣ пратеници, думайки: „нека всички боляри и всички народи на българската земя знаятъ, че отъ днешния день азъ ще бжда рабъ слѣдъ Бога на блажения Петра и на неговия викарий“.³) Подъ влиянието на сжщия Формоза Борисъ почналъ да отстранява отъ държавата си всички „другородци“,⁴) подъ които ще

¹) Вж. Окръжното послание на Фотия до източнитѣ патриарси отъ 867 г. въ прѣвода на митроп. Симеона. Български старини кн. V (1917), стр. 122—123, § § 4—8.

²) Вж. М. Соколовъ, *каз. съч.*, стр. 196.

³) *Præfatio*, *Migne*, ib., t. 129, col. 20 B: *In tantum autem pietas creverat principis, et abundabat circa beatum Petrum venerationis affectu, ut quadam die manu propria capillos suos apprehenderet, et contemplantibus cunctis, se Romanis missis tradiderit dicans: Omnes primates et cuncti populi Vulgarorum terrae cognoscant, ab hodierno die me servum fore post*

трѣба да разбираме не само грѣцкото духовенство, а може би и проповѣдниците на разнитѣ учения въ Бѣлгария, но и пристигналитѣ тамъ нѣмски мисионери. Както видѣхме, Борисъ се обърналъ въ 866 г. и къмъ Людовика Нѣмски съ просба да му изпрати способни проповѣдници на християнската вѣра. Въ 867 г. Людовикъ назначилъ специална за Бѣлгария проповѣдническа мисия отъ свещеници и дякони на чело съ пасавския епископъ Ерменриха, на когото кралятъ полагалъ голѣми надежди за църковното подчинение на юго-източнитѣ си съсѣди подъ Германия, понеже това е билъ епископъ добръ запознатъ съ славянитѣ, образованъ, практиченъ, а главно непримиримъ врагъ на всичко грѣцко. Обаче, когато Ерменрихъ пристигналъ съ своята мисия въ Бѣлгария, той намѣрилъ тамъ вече римскитѣ пратеници, които навсѣкждѣ по цѣлата страна проповѣждали и кръщавали. Затова, слѣдъ като получилъ позволение отъ Бориса, той заедно съ своитѣ свещеници и дякони се върналъ назадъ.³⁾

Слѣдъ като достигналъ по тоя начинъ желанното църковно единство въ държавата си, Борисъ замислилъ да се сдобие, колкото е възможно по-скоро, съ обѣщания нему

Deum beati Petri et eius vicarii. — М. Соколовъ, каз. съч., стр. 194, счита тая прѣданостъ на Бориса къмъ Римъ за значително прѣувеличена отъ Анастасия, защото Борисъ скоро слѣдъ това измѣнилъ настроението си къмъ Римъ; обаче при голѣмитѣ обѣщания на папскитѣ отговори бѣлгар. князь на първо врѣме е могълъ да изпадне въ такова настроение. Впрочемъ папа Иванъ VIII въ едно отъ писмата си въ 879 г. се обръща къмъ Бориса съ слѣднѣтъ думи: *Sed non modica nos tristitia, o fili charissime, replevisti, quia sedem beati Petri, coelestis regni clavigeri, qui tibi in manifesta visione apparuit et opportunum auxilium praebeuit, reliquisti etc.* (Ep. 236. Migne, ib., t. 126, col. 848 C). Нѣма съмнѣние, че тукъ папата напомня на Бориса за първитѣ врѣмена слѣдъ прѣминаването му къмъ Римъ, и може би подъ влияние на такова едно видѣние Борисъ да е казалъ горѣприведенитѣ думи. Вж. по-долу стр. 120.

³⁾ *Vita Nicolai*, Migne, ib., t. 127, p. 1374/5, § 609, 2-40: *Gloriosus autem Bulgarorum rex fidel tanta coepit flagrare monitis huius pii Patris illectus constantia, ut omnes a suo regno pellens alienigenas, praelatorum apostolicorum solummodo praedicatione usus missorum etc.*

⁴⁾ *Ann. Fuldenses*, pars III, s. an. 867, Pertz, MGH., t. I, p. 380. — Ларѣтре, каз. съч., стр. 55.

отъ папата архиепископъ, въпрѣки прѣдупрѣждението въ „отговоритѣ“, че това ще бжде само слѣдъ като изпратенитѣ легати, т. е. двамата епископи Павелъ и Формоза, се завърнатъ въ Римъ и извѣстятъ за множеството и единодушието на християнитѣ въ България.¹⁾ Възхитенъ отъ пъргавата дѣйность, голѣмото и умѣло усърдие, съ които портуенскиятъ епископъ изпълнявалъ възложената нему задача, а може би и по взаимно съгласие съ самия Формоза, който не билъ чуждъ на примамливата мисль да стане самостоенъ духовенъ началникъ на единъ отдѣленъ народъ въ което по-сетнѣ го обвинявали враговетѣ му, Борисъ рѣшилъ да изтъкне неговата кандидатура, като поискалъ отъ папата него да назначи за пръвъ български архиепископъ. Обаче, както изглежда, отъ Римъ не послѣдвалъ веднага отговоръ на тая просба. Тогава прѣзъ втората половина на 867 г.²⁾ българскиятъ князь изпратилъ ново посолство въ Римъ, чрѣзъ което той, извѣстявайки папата за успѣшната дѣйность на неговитѣ епископи, молилъ да му изпрати свещеници, отъ които имало, както се вижда, голѣма нужда, и въ сщщото врѣме повторилъ просбата си за назначението на Формоза за архиепископъ.³⁾ Николай I посрѣщналъ съ голѣма радость всички тия извѣстия и побързалъ да отговори на Борисовитѣ просби. На първата просба той се отзовалъ положително, като незабавно самъ подбралъ не ма-

¹⁾ Responsa, ibid., § 72. — Вж. по-горѣ, стр. 93.

²⁾ Е. Голубинскій, каз. съч., стр. 28, отнася това посолство къмъ края на 867 г., а Негенрöther, каз. съч., I, стр. 616, — къмъ лѣтото на с. г. Обаче, като се има прѣтъ видъ, че то пристигнало не задълго до смъртъта на папа Николая I—13. ноемврий с. г. (вж. по-долу), ние мислимъ, че по-рано или по-късно отъ есенъта с. г. не може да се отнесе.

³⁾ Anast. Bibl. Vita Nicolai, Migne ib., t. 128, col. 1375/6, § 609, 10—13: . . . pascuis vitae aeternae jugiter refici nempe decreverit, unumque ex his (apostolicis missis) Formosum vita et moribus episcopum sibi dari archiepiscopum expetierit. Tunc iterum legatos suos Romam direxit et inter alia beatissimo papae id ipsum suggerens ab eius sanctitate gentis illius presbyteros postulavit. — Тукъ изразътъ inter alia beatissimo papae id ipsum suggerens ясно посочва, че Борисъ искалъ назначението на Формоза за архиепископъ, прѣди още да изпрати въпросното посолство.

лъкъ брой свещеници, които намѣрилъ за достойни, и ги опрѣдѣлилъ да заминатъ за България начело съ епископитѣ Доминика Тривенски¹⁾ и Гримоалда Полимартийски;²⁾ що се отнася до втората просба, папата отказалъ, като се позивалъ на това, че неприлично било самъ Формоза да напусне повереното нему паство, и рѣшилъ да прѣдложи на българския князь да си избере отъ изпращанитѣ свещеници оня, който се намѣри за най-достоеенъ, и да го изпрати на апостолския прѣстолъ за посвещение.³⁾ Едновременно Николай I наредилъ, щото, слѣдъ като пристигнатъ поименуванитѣ епископи въ България, епископитѣ Павелъ и Гримоалдъ, да останатъ тамъ, за да ръководятъ дѣлата на българската църква до формалното назначение на постояненъ архиепископъ, а Формоза и Доминикъ да се опитатъ да заминатъ за Цариградъ съ сжщата цѣль, която имали и несполучливата мисия на еп. Доната въ 866 г.⁴⁾ Вече това специално за Формоза нареждане показва, че причината за отказа на папата да изпълни желанието на българския князь — да има портуенския

¹⁾ Епископъ на Trivento въ Самниумъ при Беневентъ. — Hergenhöther, *каз. съч.*, I, 616, бѣл. 167; II, 150, бѣл. 5.

²⁾ Епископъ на Pollmartium, споредъ Хергенрöтера (п. т.) село Bomarzo недалечъ отъ Витербо въ Тоскана.

³⁾ Anast. Bibl. Vita Nicolai, Migne, *ib.*, t. 128, p. 1375/6, § 609, 12—13: Ipse vero talibus papa compertis valde gavisus est, et infinitas Deo laudes rependens, non pauci numeri coram se probavit presbyteros, et quos dignos reperit praedicationis gratia in Bulgariam direxit, cum quibus Dominicum Trivem, et Grimoaldum Pollmartiensium episcopos destinavit: at quia ipsum Formosum plebem dimittere sibi creditam non oportebat episcopum, ex his presbyteris ad archiepiscopatum qui dignus inveniretur in nomine Domini tandem eligeretur, et sedi consecrandus apostolicae mitteretur.

⁴⁾ Ibidem § 610: Inter haec quidem statuit beatissimus papa . . . ut penetrantibus ipsis Bulgariam episcopis, Paulus . . . Populoniensis, ipseque Grimoaldus episcopi Bulgariae quidquid ad divinum ministerium pro instructione gentis illius pertineret, efficerent, et sepius dictus Formosus, atque Dominicus venerabiles episcopi iterum Constantinopolim pro schismate ibi exorto, de quo jam late disserui, proficiscerentur. — Тукъ думата iterum ще трѣба да се разбира въ смисълъ, че тия двама епископи за втори пътъ отиватъ въ Цариградъ, защото по-рано тѣ не сж ходили, и че повторно слѣдъ несполучливата мисия на еп. Доната и другитѣ пратеници да се опитатъ да отидатъ. — Ср. по-горѣ, стр. 107—108.

епископъ за архиепископъ — не било обстоятелството, какво той не искалъ или не могълъ да го прѣмѣсти отъ едно седалище въ друго, безъ да наруши установения отъ много събори църковенъ законъ, който въ Римъ се спазвалъ най-много:¹⁾ очевидно, Николай I подозиралъ нѣкакви честолюбиви и властолюбиви стремежи у Формоза, а при настойчивото искане на българския князь, и нѣкакво споразумѣние между Бориса и него по сжщия въпросъ. Това се потвърждава и съ туй, че, прѣди да замине отъ България, Формоза се обмѣнилъ съ Бориса чрѣзъ взаимни клетви: послѣдниятъ далъ клетва, че, докато е живъ нѣма да приеме отъ апостолския прѣстолъ за архиепископъ никого друго, освѣнъ Формоза, а тоя се задължилъ, че ще се завърне при Бориса, колкото е възможно по-скоро.²⁾ Както и да било, но Формоза непрѣмѣнно трѣбало да напусне България. Обаче, когато стѣкмената по тоя начинъ отъ папата нова мисия вече се готвѣла да замине за България, послѣдвала смъртта на Николая I на 13. ноемврий 867 г., и заминаването ѝ било отсрочено. Тя била изпратена прѣзъ декемврий и веднага слѣдъ избирането на новия папа Адриана II (14. декемврий 867 г.), който заповѣдалъ да се надпишатъ нѣкои отъ писмата, които трѣбало да бждатъ изпратени въ България отъ негово име, за да покаже, че той ще се придържа о желанията и убѣжденията на своя прѣдшественикъ.³⁾

¹⁾ A. Lapôtre, *каз. съч.*, стр. 57—58.

²⁾ Вж. 24 Ep. Ioannis papae VIII ad universos Gallos et Germanos (ан. 876), Migne, *ib.*, t. 126, col. 676 C: Formosum Portuensem episcopum, qui a beatae memoriae domino praedecessore nostro papa Nicolao in Bulgariam patriam destinatus, noviter in Christo regenerati regis animos adeo suis caillditatibus vitiauit, ut terribilibus sacramentis eum sibi obstrinxisse testatus sit, ne se vivo quemlibet episcopum a sede apostolica suscepisset, seque eidem terribilibus nihilominus iuramentis, ut ad eum quantocius reverti debuisset, obstrictum fuisse professus sit, quique a nobis proficiscendi illuc licentiam, litteras et necessaria adjutoria impetravit. — Обикновено се смѣта, че това извѣстие било клевета отъ страна на Формозовитѣ врагове (Hergengrothe, *каз. съч.*, I, стр. 616), обаче неговата достоверность се доказва отъ настойчивото искане на Бориса непрѣмѣнно Формоза да бжде назначенъ и слѣдъ заминаването на послѣдния отъ България.

³⁾ Anast. Bibl. Vita Adriani, Migne, *ib.*, t. 128, p. 1383/4, § 616 12—17: E vestigio etiam Dominicum et Grimoaldum episcopos, quos decessor

Кога сж пристигнали тия папски пратеници и дали Формоза и Доминикъ сж ходили въ Цариградъ, остава неизвѣстно; отъ Анастасия Библиотекаръ се научаваме само, че наистина Формоза и Павелъ напуснали България, вѣроятно, още прѣзъ 868 г., защото, споредъ панонското житие на св. Кирила, Формоза билъ единъ отъ двамата епископи, които въ сжщата година посветили ученицитѣ на свв. Кирила и Методия¹⁾.

Слѣдъ пристигането на епископитѣ Доминика и Гримоалда дѣлото за закрѣпата църковната властъ на римския папа повидимому вървѣло съ сжщия успѣхъ, както и въ прѣдната година, и изглеждало, като че ли кн. Борисъ се билъ вече примирилъ съ това, което му било дадено и обѣщано отъ Римъ; поне за нѣкаква промѣна въ положението на римското духовенство въ България прѣзъ 868 г. засега нѣмаме никакви извѣстия. Обаче така се показва само на видъ, защото въ Византия при сжществуващия тогава споръ между римската и цариградската църкви по дѣлото на патриархъ Фотия, — споръ, въ който римскиятъ папа открито изтъкналъ своитѣ претенции за църковно главенство и право за сждъ надъ прѣдставителитѣ на всѣка духовна и свѣтска властъ,²⁾ не могли да се отнесатъ хладнокрѣвно къмъ всичко, каквото ставало въ съсѣдната, доскоро обърната отъ нея въ християнство България; напротивъ, българскиятъ църковенъ въпросъ послужилъ като най-добъръ поводъ, за да се изтъкне още по-ясно голѣмата разлика въ становищата на двѣтѣ спорящи страни — двѣтѣ съперници-църкви.

suus sanctae recordationis papa Nicolaus in Bulgariam patriam ire praeceperat, et a se in ipso articulo sui discessus absolverat, quique videntes tanti Patris obitum ire distulerant, eadem fungentes legatione direxit, et quasdam epistolarum, quas ille mittendas delegerat, ut se eiusdem voluntatis et studii fore ostenderet, suo nomine titulari praeci-plens, in quantum tempestas fluctuosae temporis permittebat, piissimi Patris votum plus haeres implevit.

¹⁾ Вж. житието гл. XVII. — Ср. съображеніята на А. В. Горски, Житіе св. Кирилла и Меѳодія, въ Кирилло-Меѳодіевскій сборникъ, Москва 1865, стр. 26, бѣл. 25. — Ив. Малышевскій, Святые Кирилъ и Меѳодій, Кіевъ 1886, стр. 150, 154—155, приема, че съ тѣхъ пристигналъ и бояринъ Петъръ, когато послѣдното се отнася къмъ 869 г. Вж. по-долу, стр. 125, бѣл. 1.

²⁾ Вж. М. С о к о л о в ъ, каз. съч., стр. 170—175, 197.

И наистина, въ Византия и държава и църква били крайно недоволни отъ постъпката на князь Бориса и не се забавили да изкажатъ това недоволство още въ самото начало. Както видѣхме, пристигналитѣ въ България заедно съ Павла и Формоза въ края на 866 г. папски легати, еп. Донатъ, свещеникъ Лъвъ и дяконъ Маринъ, съгласно съ заповѣдта на Николая I, трѣбало да отидатъ въ Цариградъ, за да отнесатъ нѣколко писма, въ които папата прокарвалъ сжщитѣ мисли, както и по-рано въ 862 и 865 г.: вика Фотия и Игнатия на сждъ въ Римъ, обсипва Фотия съ многобройни укори, много говори за незаконната намѣса на свѣтската власть, като уподобява на дявола ония свѣтски лица, които си позволяватъ подобно нѣщо.¹⁾ Обаче, когато тѣ пристигнали на българо-византийската граница, тѣ били присрѣщнати и спрѣни отъ нѣкого-си Теодора, императорски чиновникъ, който въ крайно груби обноси имъ заявилъ: „нашиятъ императоръ не ви счита за необходимѣ“²⁾. А още по-тежко и по-безумно било, споредъ думитѣ на папа Николая, това, че по заповѣдъ отъ Цариградъ се изисквало отъ тѣхъ, противъ всѣко правило и вънъ отъ всѣки обичай, да подпишатъ, ако тѣ искатъ да бждатъ приети въ столицата, единъ формуляръ на вѣрата, изпратенъ отъ Цариградъ, въ който се прѣдавали на анатема както самитѣ капитули, тѣй и ония, които се придържали о тѣхъ; а пъкъ самитѣ

¹⁾ Тия писма били адресирани до импер. Михаила III, до патр. Фотія, кесаря Варда, экс-патр. Игнатия, им-ца-майка Теодора, им-ца Евдокия, до цариградския клиръ и нѣкои сенатори. — Ep. Nicolai 48—55. Migne, ib., t. 119, col. 1061—1091. — Cp. М. Соколовъ, пакъ тамъ, стр. 193.

²⁾ Anast. Bibl. Vitae Nicolai, Migne, ib., t. 128, p. 1373/4, — 1375/6, § 608, ж—з. Анастасій Библиотекаръ при това прибавя, че по-сетнѣ разправяли, какво императорътъ казалъ на българскитѣ пратеници слѣднето: „ако папскитѣ легати не биха дошли прѣзъ България, тѣ не щѣха да видятъ нито мое лице, нито Римъ прѣзъ днитѣ на своя животъ“. Ibidem, § 609 ж—з. — Cp: Ep. 152 Nicolai ad Hincmarum etc. Migne, ib., t. 119, col. 1155 A—B: nihil aliud procul dubio innuentes, nisi quod eos, si per sibi subjectas regiones transissent, illis periculis traderent, quibus praefatae urbis haeretici principes (imperatores Graecorum) saepe sedis apostolicae legatos, pro causa fidei vel correctionis ecclesiasticae destinatos tradidisse leguntur.

писма, които трѣбало да се прѣдадат на Фотия, не били поискани отъ тѣхъ.¹⁾ На границата папскитѣ легати простояли 40 дена, понеже тѣ прѣдполагали, че запирането имъ било по разпоредбата на Фотия и, само когато се убѣдили, че такава заповѣдъ, наистина, послѣдвала отъ императора, върнали се назадъ и наскоро си заминали обратно за Римъ. Едновременно въ Цариградъ силно негодували противъ българитѣ, задѣто позволили на папскитѣ пратеници да минатъ прѣзъ тѣхната земя. Освѣнъ това, докато послѣднитѣ се бавили у българския князь, очаквайки разрѣшение да отидатъ въ византийската столица, императоръ Михаилъ и неговиятъ кесарь Василий изпратили свое писмо, лично до Бориса, въ което се порицавали всички отклонения както отъ догмата за изхода на св. Духъ и отъ Сина, тъй и отъ църковнитѣ правила и обичаи, които римската църква бѣ дотогава усвоила и успѣла да прокара на западъ. Това писмо Борисъ веднага прѣдалъ на папскитѣ легати, за да го отнесатъ на папата²⁾ и да донесатъ първото извѣстие, че

¹⁾ Вж. Ep. 152 Nicolai ad Hincmarum etc. *ibidem*, col. 1155 C—1156 A. — Ср. Hergenrother, *каз. съч.*, I, стр. 641.

²⁾ Самото писмо до Бориса, не е дошло до насъ; неговото съдържание ни прѣдава папа Николай I въ окръжното си послание до реймския архиепископъ Хинкмара и до другитѣ германски епископи отъ 23. октомврий 867 г., дѣто той пише: „И тъй, за насъ, които получихме и изучихме това писмо заедно съ други послания, стана явно, че споменуванитѣ често господари (визант. императори), диктувайки го, потопили сж писалката въ езерото на хулата, и безъ съмнѣние употребили сж калъта на заблудата вмѣсто мастило. Защото тѣ се опитватъ да порицаватъ както нашата църква въ чистиностъ, тъй и изобщо всѣка (друга), която си служи съ латинския езикъ, задѣто ние постимъ въ сѣботитѣ, задѣто учимъ, че св. Духъ изхожда отъ Отца и Сина, когато тѣ сами твърдятъ, че Той изхожда само отъ Отца. Освѣнъ това тѣ казватъ, че ние се гнусимъ отъ брака, понеже се въздържаме да ржкополагаме (*sortiri*) женени свещеници; тѣ се силятъ да обвиняватъ, задѣто ние не позволяваме на свещеницитѣ да помазватъ съ миро челата на покрѣстениитѣ, защото тѣ лъжливо мислятъ, че мирото приготвяме отъ рѣчна вода. Не по-малко се стараятъ да порицаватъ, задѣто ние не прѣставаме да ядемъ, споредъ тѣхния обичай, въ осмата седмица прѣдъ Пасха месо и прѣзъ 7-тѣ седмици сирене и яйца. Клеветятъ ни сжщо, както се обявява и въ другитѣ имъ писма, че ние благославяме и принасяме жертва на Пасха, по обичая на юдеитѣ, върху прѣстола (олгара) агне наравно съ

дотогавашната борба между Римъ и Цариградъ влиза въ свършено нова фаза¹⁾).

Но Фотий не се ограничилъ само съ тия мърки, за да компрометира дѣйствиата на римското духовенство въ България. Наскоро слѣдъ това, прѣзъ пролѣтѣта 867 г., той разпратилъ своето знаменито окръжно послание, въ което, като посочва на заблудитѣ и отстъпленията на латинцитѣ, вика прѣдстоятелитѣ на източнитѣ църкви на съборъ въ Цариградъ, за да разгледатъ и осждятъ нововъведенията на римската църква и въ частностъ за поведението и дѣйствиата на римското духовенство въ България. Ето какво пише по този поводъ Фотий за българитѣ: „Българитѣ, народъ варварски и христононенавистенъ, станаха толкова много наклонни къмъ богопознание и питомностъ, че, като се отказаха отъ отеческитѣ си бѣсове и оргии и отхвърлиха заблудата на еллинското суетвѣрие, по чудесенъ начинъ се присадиха на християнската вѣра. Но, о помисълъ и дѣяние пълни съ лукавство, завистъ и безбожие! Тоя разказъ, който би трѣбало да бже прѣдметъ за радостни извѣстия, дава мѣсто на тъга, защото радостѣта и веселието се обърнаха въ скръбъ и сълзи. Нѣмаше още двѣ години, откакъ тоя народъ бѣ захваналъ да почита християнската вѣра, когато мжже злочестиви и отвратителни (съ какво друго име би могълъ да ги именува единъ благочестивъ човѣкъ), мжже отъ мрака изпжкнали (защото били рожби на западнитѣ страни), уви! Какъ да разкажа останалото!? Тѣ като свѣткавица, или трусь, или силна градушка, или, за да се изразя по-добрѣ, като нѣкой вепъръ се нахвърлиха противъ наскоро утвър-

гѣлото Господие. Мжчатъ се дори да порицаватъ, задѣто освѣтнѣ насъ клирицитѣ не се отказватъ да бръснатъ брадитѣ си и задѣто дяконъ, бзъ да е приелъ длъжността свещеникъ, се назначава у насъ за епископъ, когато тѣ дори оногова, когото тѣ наричатъ свой патриархъ, постриганъ изведнажъ отъ мирянинъ и направенъ монахъ, никакъ не се страхуватъ, както сами мислятъ, да издигнатъ съ единъ скокъ до върха на епископството по императорско благоволение и одобрѣние.“ Ibidem, col. 1155 B—D. — Hergenröther, каз. съч. I. стр. 655—556.

¹⁾ Вж. Hergenröther, каз. съч., I, стр. 641—642. — М. Соколовъ: каз. съч., стр. 197—198.

дения въ благочестие и новоустановенъ народъ, и съ нозѣ и жѣби, т. е. съ примѣри отъ срамно поведение и съ изопачени догмати, доколкото имъ допушаше смѣлостъта, изпоядоха и опусташиха възлюбения и новонасаденъ Господенъ виноградъ. Защото тѣ се изхитриха да развратятъ българитѣ и да ги отстранятъ отъ правитѣ и чисти догмати и отъ непорочната християнска вѣра¹⁾ По-нататѣкъ, като изброява всички нововъведения на римскитѣ пратеници въ България, които нарича беззаконни и безбожни учения, Фотий завършва: „Това нечестиво учение съ други още беззакония сѣ посѣли между българския народъ епископитѣ на мрака. (Тѣ за епископи се величаеха.) Мълвата за всичко това достигна до нашитѣ уши. Тежѣкъ ударъ ни порази сърцето, като кога човѣкъ види звѣрове и змии да му раздиратъ и разпокъсватъ прѣдъ очи рожбитѣ. Защото за ония, които бѣха положили трудове, мѣки и потѣ за възраждане и усъвършенствуване на българитѣ, естествено бѣше да паднатъ съразмѣрно съ старанията си въ непоносима мѣка и жалость при загинването на рожбитѣ имъ. Защото ние толкова плакахме за случилата се злочестина, колкото се бѣхме прѣизпълнили съ радостъ, когато ги видѣхме, че се освободиха отъ прѣдишната си заблуда. Ние ги оплаквахме и оплакваме и нѣма да дадемъ на очитѣ си сънь и на клѣпкитѣ си дрѣмка, додѣто не ги вдигнемъ отъ падането и не ги вкараме, доколкото зависи това отъ насъ, въ селението Господне²⁾ . . . Така като се изгони нечестieto и се укрѣпи благочестieto, имаме блага надежда, че новоогласеното въ Христа и новопросвѣтеното изпълнение на българитѣ ще се върне пакъ въ вѣрата, която му е прѣдадена“³⁾.

Въодушевявайки се отъ такива надежди за освобождението на българския народъ отъ духовната властъ на римския папа, Фотий се спусналъ смѣло въ борба съ римската курия. На неговия позивъ източнитѣ патриарси се отзовали

¹⁾ Вж. прѣвода у митроп. Симеона въ Български старини, кн. V (1917) стр. 122, § § 3 и 4.

²⁾ Пакъ тамъ, стр. 126, § § 24, 25 и 26.

³⁾ Пакъ тамъ, стр. 128, § 35.

и изпратили свои прѣдставители на проектирания отъ Фотия съборъ, който се състоялъ прѣзъ лѣтото 867 г. На тоя съборъ, който се прѣдседателствувалъ отъ императоръ Михаила III, а вѣроятно и отъ кесаръ Василия, папа Николай I билъ осъденъ и била произнесена анатема противъ него за еретическото учение и обичаи, които били приети отъ римската църква, и за незаконната му намѣса въ работитѣ на цариградската църква.¹⁾ По тоя начинъ първоначалната лична разпря на Николая съ Фотия оставала на заденъ планъ, а на прѣденъ все повече се изтъкваха начаткитѣ на голѣмия разколъ или разпадане на християнската църква на източна и западна, или на гръцка и латинска. Всички тия мѣропріятия, които се взимали тѣй усърдно отъ страна на цариградската църква и правителство, разбира се, не сж могли да останатъ неизвѣстни въ България и да не произведатъ надлежното впечатление. Ако Борисъ все още продължавалъ да държи съ Римъ и се намиралъ подъ непосредното влияние на римскитѣ епископи, то не може да се каже, че изобщо въ държавата му не се появило извѣстно колебание и дори отмѣтане отъ църковната му политика. Че подобно течение, и то доста силно, имало още прѣзъ първата година слѣдъ обрѣщането му къмъ Римъ, се види отъ думитѣ на самия папа Николая, който въ писмото си до Хинкмара отъ 23. октомврий 867 г., като говори за завистѣта на византийцитѣ поради успѣха му въ България, пише: „защото, желяейки и усилено домогвайки се да извлѣкатъ сжщитѣ българи отъ подчинението на блаженния Петра и хитро да ги покорятъ на властѣта си подъ прѣдлогъ на християнската вѣра, тѣ (грѣцитѣ) проповѣдватъ такива нѣща за св. Римска църква, която нѣма нито брѣчка, нито петно, или нѣщо отъ тоя родъ, че ония (българитѣ), като тъкмо несвѣущи дотогава въ вѣрата, чувайки това, бѣгатъ отъ насъ като отъ врѣдни и опрѣскани съ калѣта на разни ереси, отклоняватъ се и съвършено ни напушатъ“.²⁾

¹⁾ Вж. Hergenröther, *каз. съч.*, стр. 648—649. — J.-B. Bury, *Eastern Roman Empire etc.* London 1912, p. 201—202.

²⁾ Ep. 152 Nicolai, Migne, *ib.*, t. 119, col. 1153 B: — Volentes quippe, nimiumque anhelantes, eosdem Bulgares a beati Petri subjectione subducere.

Нѣма съмнѣние, че резултатътъ отъ византийскитѣ „проповѣди“ би билъ още по-голямъ, ако тѣ биха се продължили съ същата настойчивостъ и усърдие. Но Фотий не можалъ да продължи борбата по-нататкъ, защото той билъ сваленъ отъ патриаршеството, и разрѣшението на българския църковенъ въпросъ се отложилъ за двѣ години, поради новата промѣна на прѣстола въ самата Византия.

Безгрижното управление на императоръ Михаила III, който малко се интересувалъ отъ държавнитѣ дѣла и водѣлъ празенъ и безпътенъ животъ, дало възможностъ да се издигатъ отдѣлни властолюбиви и честолюбиви личности. Прѣвъ самостоятелното царуване на Михаила III като такъвъ се издигналъ неговиятъ вуйка, кесарь Варда, който, оставяйки младия императоръ да тъне въ своя развратенъ животъ, намислилъ да управлява империята съвсѣмъ неограничено; обаче той срѣщналъ силенъ съперникъ въ лицето на снажния, одаренъ съ силенъ умъ и безгранично честолюбие императорски конюшни Василия, родомъ арменецъ отъ арменскитѣ военни колонисти около Одринъ.¹⁾ Ползувайки се отъ пълното довѣрие и разположение на Михаила III и чрѣзъ разни придворни интриги Василий сполучилъ най-сетнѣ съ съгласието на самия императоръ и съ съдѣйствието на своя съотечественикъ Симватия, логотета на дрома, и други прѣдани нему лица на 21. априлъ 866 г. да убие кесаря Варда, чието мѣсто той скоро завзелъ: на 26. май с. г. Василий билъ назначенъ за кесарь и тържествено коронясанъ за съуправителъ на императора. Слѣдъ това Василий дѣятелно и прилежно се заловилъ да управлява империята. Бързо обаче придобитата отъ него популярностъ въ народа отъ една страна, а отъ друга — широкитѣ интриги на завист-

suesque imperio sub praetextu Christianae religionis callide subjugare, talia de sancta Romana Ecclesia non habente maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi; praedicant, quatenus illi, utpote adhuc in fide rudes, haec audientes, nos quasi noxios, et diversarum haereseon squaloribus respersos, vitent, declinent, atque penitus deserant.

¹⁾ По тоя въпросъ подробно вж. А. А. Васильевъ, Происхождение импер. Василия Македонянина. Визант. Времен. XII (1906). стр. 148—165.

ницитѣ му начело съ все още влиятелната майка-императрица измѣнили отношенията между императора и неговия съуправителъ и скоро изникнала между тѣхъ взаимна неприязнь. Непостоянниятъ и лекомисленъ Михаилъ III почналъ да готви на новия си кесарь сжщата участъ, която постигна и първия му. Но Василий, извѣстенъ за това отъ привърженицитѣ си, отъ своя страна рѣшилъ да прѣдупрѣди Михаила, който на 24. септемврий 867 г. билъ убитъ въ спалнята си отъ съзаклетници. Въ сжщия день Василий билъ прогласенъ за императоръ подъ името Василий I Македонецъ (867—886), основателъ на една отъ най-знаменититѣ въ Византия династии — македонската.¹⁾

Главното внимание на Василия било обърнато къмъ външнитѣ отношения на империята и първата му задача била да издигне послѣдната на приличната ней височина. Прѣди всичко той се завзелъ да изглади конфликта съ Римъ, отъ който е зависѣло вътрѣшното спокойствие на държавата. Макарь цариградскиятъ съборъ отъ 867 г., който тържествено скжсалъ всѣки връзки съ папата, и да се състоялъ въ присѣдствіето на Михаила и Василия, обаче, когато послѣдниятъ станалъ единодържавенъ, не продължилъ да постѣпва споредъ рѣшеніята на тоя съборъ. При обстоятелствата, при които той се покачилъ на прѣстола, Василий I трѣбало да се погрижи да го осигури за себе си и за своята династия. Затова той намислилъ да потърси опора въ противната на прѣдишното правителство, а оттука и на Фотия партия, и първата му работа било да свали Фотия и да върне отново Игнатия на патриаршеския прѣстолъ, което и станало на 23. ноемврий 867 г.. Тая постѣпка сжщеврѣменно му послужила и като поводъ, за да отстрани недоразумѣніята между двѣтѣ църкви, въ което той виждалъ сжщо така не по-малко важно срѣдство да се закрѣпи на прѣстола. Той веднага влѣзълъ въ прѣговори съ римската курия, начело на която вече стоялъ папа Адрианъ II (867—872). Новиятъ папа на драго сърце, посрѣщналъ

¹⁾ Подробно вж. J.-B. Вигу, каз. съч., стр. 161—179.

станалата въ Цариградъ промѣна и побързалъ да изпрати поздравителни писма до Игнатия и Василия, въ които той обѣщавалъ въ всичко строго да се придържа о принципитѣ и разпоредбитѣ на своя прѣдшественикъ. Прѣговоритѣ обаче се продължили прѣвъ цѣлата 868 г. и само въ началото на юний 869 г. билъ свиканъ въ Римъ съборъ, на който били анулирани рѣшенията на прѣдишнитѣ събори въ Цариградъ съ заплаха, че ще бждатъ отлжчени всички дори и другитѣ източни патриарси, които биха поддържали тия рѣшения. Фотий билъ осжденъ, и прѣдаденъ на анатема, и най-сетнѣ донесенитѣ отъ Цариградъ актове на Фотиевия съборъ отъ 867 г. били стѣпкани съ нозѣ и сетнѣ изгорени. Наскоро слѣдъ това, въ сѣщия мѣсецъ били изпратени въ Цариградъ папски пратеници, остийския епископъ Доната, дякона на римската църква Марина и непийския епископъ Стефана съ писма до императора Василия и патриарха Игнатия и съ рѣшенията на римския съборъ. Въ писмата папа Адрианъ II прѣдлагалъ да се свика въ Цариградъ многоброенъ съборъ отъ прѣдставители на християнскитѣ църкви подъ прѣдседателството на папскитѣ легати, на който да се възстанови честъта на папското достоинство и на цѣлата римска църква, унижено тѣй много отъ дѣйствиата на Фотия. Папскитѣ пратеници били приети отъ императора съ голѣма честъ и желанието на папата изпълнено.¹⁾ Василий I не се забавилъ да се разпореда за свикването на искания съборъ.

Докато вървѣли тия прѣговори между Римъ и Цариградъ въ името на спокойствието и мира въ вселенската църква, които все повече убѣждавали папа Адриана II въ закрѣпата на неговата властъ въ България, още повече че въ размѣненитѣ между папата отъ една страна и императора и патриарха отъ друга писма не ставало дума за българскитѣ работи, въ Византия не прѣставали да мислятъ, какъ да привлѣкатъ князь Бориса отново къмъ цариградската църква. По-горѣ се изтъкна, че подъ византийско

¹⁾ Hergenröther, *каз. съч.* т. II, стр. 31, 33, 36—41. — А. П. Лебедевъ, *Исторія раздѣленія церквей въ IX-мъ, X и XI вѣкахъ*. Москва 1900, стр. 116—120.

влияние въ България още въ края на 867 г. имало течение, противно на Борисовата църковна политика. Това течение несъмнено продължавало да съществува и прѣзъ 868 г. и усилено да се поддържа отъ Цариградъ, отдѣто се опитвали да повлияятъ и върху самия Бориса да се откаже отъ папата особено слѣдъ заминаването на еп. Формоза отъ България. Анастасий Библиотекаръ право пише, че, за да могатъ да отвѣрнатъ княза отъ римския прѣстолъ, гърцитѣ прибѣгвали къмъ разни хитрини, като пращали многобройни дарове слѣдъ дарове и му прѣдставляли и писмено и устно изобилни „сophisticни аргументи“; но въпрѣки това, че сжщиятъ авторъ го прѣдставя като „непоколебимъ стълбъ“,¹⁾ Борисъ въ края на краищата не можалъ да издържи: колебанието заговорило въ него, очевидно, подъ влиянието на воденитѣ прѣговори за споразумѣние между двѣтѣ църкви и се изразило въ това, че Борисъ отново повдигналъ въпроса за по-скорошно назначение на български архиепископъ.

Слѣдъ повторния отказъ на папа Николая и слѣдъ пристигането на епископитѣ Доминика и Гримоалда, както вече споменахме, не послѣдвала никаква промѣна на римското духовенство въ България, и цѣлата 868 година и половината на 869 г. прѣминали безъ заявления на каквито и да било искания отъ страна на българския князь. Обаче къмъ срѣдата на 869 г., когато прѣговоритѣ между Цариградъ и

¹⁾ Anast. Bibl. Praefatio, Migne, ib., t. 129, col. 20 B: Quae Graeci de die in diem audientes invident, et tantae gloriae avidi, ut eum possit a Rowana sede avertere, diversa requirunt ingenia, munera post munera numerosa mittentes, et sophistica ei argumenta creberrime proponentes. At ille ut columna mansit immobilis, donec eorumdem Graecorum fraude deciperetur, scribentium et, atque dicentium. — Че въ Цариградъ си служили съ такива мѣрки, потвърдяватъ и слѣднитѣ думи на Константина Багренородни въ биографията на Василия I: τὸ γὰρ τοιοῦτον (Βουλγάρων) ἔθνος εἰ καὶ πρὸ τοῦτου τὴν πρὸς εὐσέβειαν μεταβολὴν εἰσδέξασθαι ἔδοξε καὶ πρὸς τὸν χριστιανισμὸν μεταθεῖν, ἀλλ' ὅμως ἀπαγὰς ἦν εἰς πρὸς τὸ κάλον καὶ ἀνδρῶτον, ὥς ὑπὸ ἀνέμου φύλλα ραδίως σαλευόμενον καὶ μετακινούμενον. ἀλλὰ ταῖς τοῦ βασιλέως συχναῖς παραινήσεσι καὶ ταῖς λαμπραῖς δεξιώσεσιν, εἰ δὲ καὶ ταῖς μεγαλοφύχοις φιλοτιμίαις τε καὶ θωραῖς, ἀρχιεπισκοπὸν τε παῖσθαι καταδέξασθαι καὶ ἐπίσκοποις καταπυκνωθῆναι τὴν χώραν ἀνέχεται. Вж. Theophanis contin. ed. Bon., p. 342, s—15.

Римъ получили вече единъ опрѣдѣленъ характеръ, сношенията на Бориса съ римската курия зачестили. Именно къмъ това врѣме той изпратилъ въ Римъ своя роднина, болярина Петра, който билъ приетъ и прѣдставенъ на новия папа Адриана II отъ двамата бивши уредници на българската църква, епископитъ Формоза и Павла.¹⁾ Българскиятъ пратеникъ заедно съ царски дарове поднесълъ на папата и царско писмо, въ което Борисъ най-настойчиво молилъ римския прѣдстоятелъ да благоволи да бже посветенъ за архиепископъ добръ познатиятъ на българския князь дяконъ Маринъ, или пъкъ да опрѣдѣли за такъвъ нѣкого отъ кардиналитъ на римската църква, който по мъдростъ, личностъ и животъ билъ достоенъ да бже избранъ за български архиепископъ; той да бже изпратенъ въ България и, слѣдъ като бже одобренъ отъ българитъ, да бже възведенъ въ архиепископски санъ. Но и на тая просьба папа Адрианъ II

¹⁾ Anast. Bibl. Vita Adriani. Migne, ib., t. 128, col. 1393/4; § 639, 1—s: *Superiore tempore Formosus Portuensis et Paulus Populonensis venerabilis episcopi, qui cum caeteris jussu sanctissimi papae Nicolai causa praedicationis destinati fuerant, remeantes de Christianitate Bulgarorum, ac omnimoda subjectione, qua specialiter sanctae Romanae Ecclesiae devotissima colla submiserant, sedem apostolicam recrearunt, et Michaelis Bulgarici regis legatum, Petrum nomine, summo pontifici praesentarunt.* — Jaffé, Regesta, p. 257 подъ 869 г. (2213) прѣдава това събитие така: *Michaelis Bulgarorum lege, per Petrum legitimum (qui una cum Formoso Portuensi et Paulo Populonensi episcopis Romam venerat) petente etc.* Възъ основата на това тълкуване на Jaffé обикновено приведеното тукъ мѣсто у Анастасия се разбира, че българскиятъ пратеникъ Петъръ дошълъ въ Римъ наедно съ връщащитъ се отъ България епископи Формоза и Павла. Обаче отъ думитъ на Анастасия надали може па и едвали трѣба да се направи такова заключение, защото Анастасий би изрично посочилъ такова съвмѣстно пътуване, както той това отбѣлзва при други подобни случаи. Не може да се допусне такова разбиране и по слѣднитъ данни: пристигането на болярина Петра не може да се отнесе по-рано отъ 10. юний с. г., ащото той вече билъ въ Римъ, слѣдъ като дяконъ Маринъ билъ избранъ за пратеникъ на цариградския съборъ 869—70 г. малко прѣди тая дата, както може да се заключи отъ това, че писмата на папа Адриана II, които Маринъ и другитъ папски легати трѣбало да отнесатъ въ Цариградъ, носятъ дата 10. юний с. г. (самъ Jaffé пристигането на Петра поставя между 11. юлий и 5. септемврий 869. — Ср. Голубинскій, *каз. съч.*, стр. 250, бѣл. 52). Отъ друга пъкъ страна Формоза се е намиралъ

сщо се отзовалъ отрицателно, като мотивиралъ отказа си съ това, че дяконъ Маринъ билъ вече избранъ за папски пратеникъ на готвения въ това врѣме цариградски съборъ, а пъкъ вмѣсто искания кардиналъ той опрѣдѣлилъ и изпратилъ да бжде избранъ за архиепископъ нѣкой-си иподяконъ Силвестръ.¹⁾ Но Борисъ не одобрилъ послѣдния и съ голѣма бързина го изпратилъ обратно заедно съ дошлия съ него еп. Леопарда Анконски и съ еп. Доминика Тривенски; по тѣхъ той проводилъ сщо и писмо, въ което споредъ думитѣ на Анастасия, твърдѣ неучтиво (*importunissime*) молилъ да бжде изпратенъ на „отказващитѣ се“ българи архиепископъ, или пъкъ Формоза, портуенския епископъ.²⁾ Адрианъ II, както се види, най-сетнѣ разбралъ, нажждѣ клони работата, затова той отписалъ на българитѣ между другото и това,

както по-горѣ посочихме, въ 868 г. въ Римъ, слѣдов. завръщането на Формоза и Павла не могло да съвпада съ пристигането на боярина Петра въ Римъ. Освѣтнѣ това и думитѣ *superiore tempore*, т. е. въ по-раншно врѣме спрѣмо събитията, които Анастасий излага прѣди това и които се отнасятъ къмъ 869 г., право сочатъ не толкова на връщането на Формоза и Павла въ Римъ, колкото на пристигането на Петра, което се намира въ тѣсча връзка съ събитията, разказани прѣди това. Нѣма съмнѣние, че Анастасий е искалъ да изтъкне, че българскиятъ пратеникъ билъ приетъ отъ заслужилитѣ на апостолския прѣстолъ двама епископи, които вече се намирали въ Римъ и го прѣдставили на новия папа. — Ср. Dümmler, *Gesch. d. ostfrän. Reiches*, 2te Aufl. Leipzig 1887, II, S. 256. Anm. 2.

¹⁾ У Анастасия, споредъ изданието на Миня, сацътъ на Силвестра не е показанъ; обаче въ нѣкои прѣписи Силвестръ е титулуванъ *subdiaconus*. Вж. Migne, *ib.*, t. 128, col. 1396 подъ *Variae lectiones* къмъ § 636, p. 9.

²⁾ Въ текста у Анастасия стои: *simul et litteras pro archiepiscopo, aut Formoso Portuensi episcopo, remittendo importunissime deprecantes remittentibus Bulgaris*, което се разбира въ смисълъ, че Борисъ искалъ „да му бжде назначенъ нѣкой за архиепископъ, ако ли пъкъ само епископъ, то неспрѣмъвно Формоза Портуенски“ (М. Соколовъ, *каз. съч.*, стр. 202). Обаче текстътъ едвали позволява такова разбиране, защото прѣдл. про, очевидно, се отнася къмъ *remittendo* и се свързва съ *deprecantes*, т. е. писмата молили за изпращане изобщо архиепископъ, и по-нататъкъ трѣба да се чете: *aut Formoso, Portuensi episcopo*, т. е. (молили за изпращане) или въ частностъ Формоза, портуенския епископъ (ср. Jaffe, *ib.*, p. 258 (2220)). Въ даденото врѣме, както ще видимъ, най-малко Борисъ е могълъ да се задоволи съ епископъ, когато му се прѣдставялъ случай да получи архиепископъ.

че когото и да пожелае поименно Борисъ, тогава той непрѣмънно ще назначи за български архиепископъ.¹⁾ Но вече било късно: Борисъ въ това време билъ рѣшилъ да се откаже отъ Римъ. Но отъ кога и какъ?

Анастасий Библиотекаръ изтъква като главна и единичка причина за отказа на Бориса отъ Римъ това, че „българскиятъ князь не билъ въ състояние да прѣнася по-дълго бавежа на очакванията“,²⁾ — причина, която се приема и отъ новитѣ историци. Обаче надали може да се допусне, че Борисъ въ дадения моментъ, въ края на 869 г., е мислилъ или е искалъ вече да получи архиепископъ отъ Римъ. Напротивъ, всички факти говорятъ, че той много по-рано бѣ рѣшилъ отново да се върне къмъ цариградската църква. Така, когато папа Адрианъ II изпращалъ своитѣ легати еп. Доната и Стефана и дякона Марина на събора въ Цариградъ, т. е. наскоро слѣдъ 10. юний 869 г., той имъ връчилъ едно писмо, адресирано до патриархъ Игнатия, въ което му напомнялъ да пази своята дѣйность чиста отъ всѣко разпореждане въ България и да не праша тамъ никого отъ своитѣ епископи;³⁾ а на легатитѣ си заповѣдалъ да връчатъ това писмо на патриарха, слѣдъ като свършатъ работитѣ на

¹⁾ Вж. Anast. Bibl. Vita Adriani, Migne, ib., t. 128, col. 1395/6. § 639. — Къмъ последната фраза на посочения тукъ пасажъ, именно къмъ: *ut quemcunque nominatim devotio regalis exprimeret, eum sine dubio pontificalis provsio Bulgaris archiepiscopum commodaret* се прибавя Marino atque Formoso exceptis (Hergenröther, I, 149, бѣл. 4) или Marino excepto atque Formoso (въ Парижкото издание на Анастасия, вж. М. Дриновъ, Исторически прѣгледъ на българската църква. Съчинения, II, 25, бѣл. 14). — При всичко че Анастасий не посочва, кого е ималъ прѣдъ видъ Адрианъ II, когато е изказвалъ готовность да назначи архиепископъ, когото Борисъ пожелае, Dümmler (каз. съч., стр. 257) мисли, че Борисъ трѣбало да си избере такова лице измежду духовенството, което тогава е дѣйствувало въ България.

²⁾ Anast. Bibl. Vita Adriani, Migne, ib., t. 128 col. 1395/6, § 640: *At vero Bulgarorum rex, expectationum moras diutius ferre non valens etc.*

³⁾ Ibidem, col. 1393/4, § 637. — *ut secundum hanc epistolam sanctissimi restitoris tui domini Adriani summi pontificis, quam tibi ecce offerimus, industriam tuam ab omni Bulgariae ordinatione immunem, nullum tuorum illic mltitudo, custodias.*

събора.¹⁾ Ако Адрианъ II рѣшилъ да направи на Игнатия такова прѣдупрѣждение, това ясно показва, че въ Римъ къмъ срѣдата на 869 г. сж вече знаели за промѣната въ настроението на Бориса и сж подозирали, че може би българскиятъ църковенъ въпросъ ще бжде повдигнатъ на събора, и затова било приготвено споменатото писмо до Игнатия.²⁾ По тоя начинъ не подлежи на никакво съмнѣние, че българскиятъ князь билъ спечеленъ за цариградското правителство и църква прѣди заминаването на папскитѣ легати за Цариградъ, т. е. прѣди юний 869 г. Но кои сж били причинитѣ които сж накарали Бориса тъй скоро да се отметне отъ Римъ?

Още отъ самото начало, когато Борисъ се обърналъ къмъ папата съ просба да му се изпрати християнски законъ, богослужебна книга, църковни канони и граждански закони, да му се назначи патриархъ или архиепископъ, и сжщо да му се отговори на другитѣ отдѣлни допитвания по въпроси църковно-канонични, юридически и битови съ цѣль самостоятелно да реформира държавата си по образеца на другитѣ християнски държави, да се сдобие съ независима църковна иерархия и изобщо да примири езическитѣ нрави, обичаи и възгледи на българитѣ и по тоя начинъ християнска България да запази своя националенъ характеръ, тогава още папа Николай I не пропусналъ, както видѣхме, да изтъкне съвършенството и истиностъта на християнското учение у римската църква и при всѣки удобенъ случай да прокара въ своитѣ „отговори“ основнитѣ принципи на своята църковна политика за авторитета на духовната властъ прѣдъ свѣтската и за главенството на папството въ вселенската църква. Дали още на първо врѣме Борисъ не е схваналъ смисъла на тия основни принципи, или пъкъ той се е надѣвалъ, че слѣдъ сдобиването си съ обѣщания архиепископъ ще може до извѣстна степенъ да се освободи отъ тѣхната тежестъ, както това се ясно види отъ първоначалното му настояване за назначаването на Формоза за български архиепископъ, мжчно може да се константира; обаче и двата отказа на

¹⁾ Jaffé, ib., p. 257, n. 2212. — Hergenrother, каз. съч., II, стр. 150.

²⁾ Вж. по-долу, стр. 139.

Николая I въ това му настояване и мълчанието на новия папа слѣдъ това по сжщия въпросъ отъ една страна, а отъ друга — дѣйността на римскитѣ епископи и духовенство, които съгласно съ даденитѣ тѣмъ отъ римската курия инструкции въ течение на двѣ и половина години най-усърдно се старали да закрѣпятъ папската властъ въ България чрѣзъ точно прилагане на папскитѣ принципи, ще да сж прѣдставили на Бориса не веднажъ, а много пжти случаи и въпроси, отъ които да се убѣди, че отъ Римъ той не само нѣма да се сдобие съ самостояйна църковна иерархия, но дори рискувалъ да се лиши отъ свобода на дѣйствиата си въ собствена си държава, понеже свѣтската властъ трѣбало да постави въ зависимостъ отъ духовната, а това се явявало диаметрално противоположно на неговитѣ цѣли и стремежи. Това убѣждение се подхранвало, както видѣхме, отъ своврѣменно взетитѣ отъ цариградското правителство и църква енергически мѣрки, както за подържане и засилване сжществуващото още отъ 867 г. течение противъ римското духовенство, тѣй и за непосредно влияние върху самия князъ чрѣзъ изпращане подаръци, писма и пратеници.

Не по-малко ще е повлияла върху Бориса и промѣната на вазантийския прѣстолъ: тамъ отъ края на 867 г. седѣлъ вече не безгрижниятъ и лекомисленъ Михаилъ III, а силенъ и дѣятеленъ императоръ, Василий I Македонецъ, който още въ първитѣ си разпоредби показалъ своята самостоятелностъ и енергия; разбира се, Борисъ предпочиталъ да се намира въ мирни и близки отношения съ тоя императоръ, отколкото да разчитва на помощъ отъ своя западенъ приятелъ и съюзникъ Людовика Нѣмски въ случай на нѣкое сблъскване съ Византия, още повече че послѣдниятъ прѣзъ лѣтото 869 г. бѣ успѣлъ да се разправи съ моравцитѣ и да съкруши тѣхната сила ¹⁾ — главна прицѣлна точка на по-раншния имъ съюзъ; освѣнъ това и въ църковно отношение тѣхното сближение не можало да се осжществи, тѣй като мисията на еп. Ерменриха излѣзла, както видѣхме, несполучлива, тѣй

¹⁾ D i t m l e r, каз. съч. II. стр. 276—278.

че не само прѣдишнитѣ връзки съ франкския господарь не се заякчавали, но и отношенията имъ могли да се обърнатъ отъ приятелски въ враждебни.¹⁾ Най-сетнѣ не по-малко спомогнали за скжсване сношенията на Бориса съ западъ и почналитѣ се прѣзъ 868 г. прѣговори между Цариградъ и Римъ за отстранението на спора между двѣтѣ църкви — споръ, на който Борисъ не малко е разчитвалъ отначало за по-сгодното за него рѣшение на българския църковенъ въпросъ и чието разрѣшение въ полза на римската църква, както това могло да се констатира още прѣзъ 868 г., би могло да донесе още по-тежки сетнини както за църковнитѣ, тъй и за политическитѣ интереси на България.

Всичкитѣ тия обстоятелства не сж могли да не накаратъ князь Бориса да прѣрѣши въпроса за юрисдикцията въ България. Но, рѣшавайки се да се върне отново къмъ Цариградъ, Борисъ не ще да е пропусналъ прѣдварително да се осигури съ исканитѣ отъ него удовлетворения. Наистина, ние не знаемъ, на какви условия е станало сближението му съ Византия, по липса на данни; обаче, ако се сжди по това, какъ е билъ повдигнатъ по-сетнѣ българскиятъ църковенъ въпросъ на цариградския съборъ и какъ е билъ той разрѣшенъ, може да се твърди, че отъ по-рано е било уговорено съ Цариградъ и оттамъ е било обѣщано на Бориса, че ще се изпълни желанието му за бждащата независима църковна организация на България на чело съ архиепископъ, и че въпросътъ ще се внесе на прѣдстоящия цариградски съборъ за окончателното му утвърждение. За Бориса послѣдното условие било отъ първостепенна важность, защото той вече знаелъ, че всѣка църква, възникнала по рѣшението на единъ вселенски съборъ, какъвто се прѣдставлялъ проектираниятъ такъвъ въ Цариградъ, получавала право за независимостъ, каквито сж били цариградската и иерусалимската. Отъ друга пкъ страна и за Византия, която се заловила, както се види, заблаговрѣменно да приготви почва, щото българскиятъ църковенъ въпросъ да бжде раз-

¹⁾ Hergenröther, каз. съч., II, стр. 150. — М. Соколовъ каз. съч., стр. 203—204.

рѣшенъ на сѣщия съборъ въ нейна полза, това сѣщото условие било отъ не по-малко значение, защото само въз основа на едно съборно рѣшение безъ всѣки по-нататъшни усложнения тя е могла да анулира свършения фактъ — доброволното прѣминаване на българитѣ подъ римската църква и по-лесно да принуди римското духовенство да напусне България, а заедно съ това да унищожи всѣко влияние на римската курия на Балканския полуостровъ. Оставало само да се изнамѣри отъ страна на българския князь нѣкоя формална причина, която да направи необходимо внасянето на българския църковенъ въпросъ на цариградския съборъ, и то причина, прѣдизвикана отъ страна на римската курия.

За Бориса не било мжно да се сдобие съ такава формална причина, стига само той да се обърне съ неизпълними за папата искания. И ето, когато въпросътъ за свикването на църковния съборъ въ Цариградъ отъ прѣдставители на всички християнски църкви билъ окончателно рѣшенъ слѣдъ пристигането на папскитѣ легати въ Цариградъ прѣзъ юний 869 г., той веднага изпраща своя боляринъ Петра въ Римъ съ просба, да бже назначенъ за български архиепископъ дяконъ Маринъ или нѣкой отъ кардиналитѣ на римската църква — просба, въ неизпълнението на която отъ страна на папата Борисъ билъ твърдо убѣденъ. И наистина, Адрианъ II, както видѣхме, отказалъ въ едното и другото, а изпратилъ за одобрение иподякона Силвестра; но Борисъ не само не го одобрилъ, но и незабавно го изпратилъ обратно въ Римъ, и то заедно съ току-що дошлия анконски епископъ Леопарда и съ изпратения въ 868 г. специално за България еп. Доминика Тривентски, като най-енергично настоявалъ да му се назначи за архиепископъ непрѣмънно портуенския еп. Формоза — искане, априорно вече неизпълнимо за папата. Но папа Адрианъ II и на него отказалъ и се задоволилъ да заяви прѣдъ българския князь, че той е готовъ да назначи, когото Борисъ пожелае, безъ да назовава поименно лицето, като изключавалъ Формоза и и Марина, а това било равносилно, че папата нѣма никога да удовлетвори искането на Бориса. Всички тия откази на

Адриана II могли да послужатъ за Бориса достатъчно основание, за да скъса сношенията си съ Римъ, като незабавно извикалъ обратно своитѣ пратеници, и да прѣнесе разрѣшението на въпроса за българския архиепископъ въ една по-горня инстанция; а пъкъ голѣмата бързина, съ която се водили тия прѣговори съ римската курия и главно изпращането на специално назначения за България епископъ обратно въ Римъ, очевидно, безъ знанието, а може би и противъ волята на папата, ясно показватъ, че Борисъ не искалъ, едно, да има при себе си папски хора и, друго, да не изпусне важния моментъ, тъй като въ това врѣме цариградскиятъ съборъ вече заседавалъ.

Свиканиятъ отъ Василия I църковенъ съборъ отъ прѣдставители на цѣлата Христова църква билъ откритъ отъ самия императоръ на 5. октомврий 869 г. Тоя съборъ, на който била прѣдоставена пълна свобода на римскитѣ легати да се разпореждатъ, приелъ и подписалъ съставената порано въ Римъ и сега прѣдставена на събора „формула на единението“, съ която се искало да се признае първенството на папството, да се осждятъ иконоборцитѣ и Фотий съ всичкитѣ му привърженици, да се приематъ римскитѣ съборни рѣшения по дѣлата на Игнатия, да се отхвърлятъ всички държани отъ Фотия противъ него и папа Николая събори и тържествено да се признае законността на Игнатиевото възстановяване.¹⁾ Всички въпроси, които били повдигнати съгласно съ посочената тукъ формула, били разгледани и рѣшени споредъ желанието на папата въ десетъ заседания. Прѣзъ февруарий 870 г. къмъ края на събора въ византийската столица пристигнали и пратеници отъ българския князь начело съ познатия вече Борисовъ боляринъ-дипломатъ и роднина Петра, който наскоро прѣди това се завърналъ безъ никакъвъ резултатъ отъ Римъ и заедно съ други български видни велможи веднага билъ изпратенъ отъ Бориса въ Цариградъ.²⁾ Българскитѣ пратеници били приети

¹⁾ Hergenröther, *каз. съч.*, II, 79—80. — Н. В. Платоновъ, *каз. съч.*, стр. 28. — А. Лебедевъ, *каз. съч.*, стр. 137—8.

²⁾ Anast. Bibl. Vita Adriani, Migne, *il. t.* 128, sol. 1395/6, § 640 i.—ad Graecorum imperatorem . . . eundem Petrum, quem a Roma sine desiderio

на драго сърдце отъ Василия I и присъжтствували редомъ съ пратеницитъ на германския императоръ Людовика Нѣмски на чело съ Анастасия Библиотекаръ, които били дошли да прѣговарятъ за женидбата за Василиевия синъ Константина съ дъщерята на Людовика, а сжщо да сключатъ съюзъ противъ сарацинитъ,¹⁾ на послѣднето тържествено и многолюдно съборно заседание, което се състояло на 28. февруарий въ църквата св. София подъ прѣдседателството на императора²⁾ и имало за главенъ прѣдметъ окончателното потвърждение правилата или канонитъ, изработени отъ тоя съборъ, който западната църква смѣта като осми вселенски съборъ.³⁾

На 4-ия день слѣдъ закриването на събора, т. е. на 4. мартъ, когато всичката работа около приготвянето отдѣлнитъ екземпляри отъ съборнитъ актове за всѣка църква била привършена въ св. София, дѣто били събрани прѣдставителитъ на разнитъ църкви, по заповѣдъ на императора били поканени папскитъ легати заедно съ замѣстницитъ на източнитъ патриарси, александрийски, антиохийски и иерусалимски, въ двореца, дѣто се намиралъ и патриархъ. Игнатий заедно съ нѣкои епископи, за да приематъ българскитъ пратеници, които носѣли писма и дарове отъ българския князь. Българскитъ пратеници се прѣдставили тържествено на това екстрено заседание въ присъжтствието на императора. Когато били поднесени и приети обичнитъ за случая поздравления, българскиятъ пратеникъ Петъръ станалъ и се обърналъ къмъ събранието съ слѣднитъ думи: „Българскиятъ князь, господинъ Михаилъ, като чува, че сте се събрали за ползата на светата Божия църква отъ разни страни по волята апостолска, съ радостъ това прие и на васъ, пратеницитъ на апостолския прѣстолъ, твърдѣ много благодари, за-

sui effectu sero receperat (Bulgarorum rex), cum aliis e latere suo Constantinopolim requisitionibus gratia, cui potissimum Bulgaria pertinere deberet, emittit.

¹⁾ А. Лебедевъ, каз. съч. стр. 196. — А. Vogt, каз. съч., стр. 226.

²⁾ Anast. Bibl. Interpretatio Synodi VIII generalis, actio X. Migne, ib., t. 129, col. 148 B. — За имената на българ. пратеници вж. Притурка № 2.

³⁾ Hergenrother, каз. съч., II, стр. 119—128. — Н. В. Платоновъ, каз. съч., стр. 39—41. — А. Лебедевъ, каз. съч., стр. 195—198.

дѣто сте намѣрили за достойно прѣзъ врѣмето на вашето прѣминаване (прѣзъ България) да го поздравите съ вашитѣ писма". На това папскитѣ легати отговорили: „понеже ние ви признаваме за синове на св. римска църква, то не трѣбаше и не искахме да прѣминемъ, безъ да ви поздравимъ, — васъ, които св. апостолски прѣстолъ, разбира се, пригрѣща като собствени членове". Слѣдъ това българскитѣ пратеници продължили: „До днесъ ние бѣхме езичници и не-давна пристѣпихме къмъ благодатъта на християнството; поради това, за да се не покаже, че въ нѣщо грѣшимъ, желяемъ да узнаемъ отъ васъ, които заемате мѣстото на висшитѣ патриарси, на коя църква ние сме длѣжни да се подчиняваме".

Тоя въпросъ билъ съвсѣмъ неочакванъ за прѣдставителитѣ на римската курия и крайно ги очудилъ. Понеже тоя въпросъ тѣ считали за фактически рѣшенъ въ полза на своята църква, тѣ отговорили: „На св. римска църква, на която чрѣзъ тебе, Петре, твоятъ господаръ се прѣдаде на блаженный князь на апостолитѣ Петра заедно съ цѣлото царство на своя народъ, вие показахте, че сте принадлежали и трѣба да принадлежите тъкмо на нея, чрѣзъ това, дѣто приехте изисканитѣ наши свещеници и до днесъ ги държите у себе си съ длѣжимата честь." — Безъ да отричатъ това, българскитѣ пратеници отговорили: „Ние признаваме, че искахме и получихме отъ св. римска църква свещеници и до днесъ ги имаме и мислимъ на нея да се покоряваме въ всичко, обаче вие рѣшете заедно съ тия замѣстници (викарии) на патриарситѣ, на римската ли, или на цариградската църква трѣба по-разумно (*rationabilius*) да се покоряваме." На тоя вече поставенъ по-категорично въпросъ папскитѣ легати отговорили: „съ Божия помощъ ние свършихме това, което св. апостолски прѣстолъ бѣ ни порѣчалъ да опрѣдѣлимъ заедно съ източнитѣ; а за вашето дѣло другояче не трѣба да се постѣпва, освѣнъ както то е рѣшено, а понеже не сме получили никакви инструкции (по него), то нищо нито сме рѣшили, нито мислимъ, че трѣба да се рѣшава въ ущърбъ на св. римска църква. При все

това, понеже цѣлото ваше отечество навсѣкждѣ е напълнено съ наши свещеници, ние обявяваме, доколкото се иска отъ наша страна, рѣшително мнѣние, че вие не трѣба да принадлежите на никоя (друга) църква, освѣнъ на св. римска.“

Слѣдъ тоя рѣшителенъ отговоръ отъ страна на римскитѣ прѣдставители намѣсили се замѣстницитѣ на източнитѣ патриарси, които се обърнали къмъ българитѣ съ слѣдния въпросъ: „Когато вие завзехте отечеството (си), кажете, на чия властъ то бѣше подчинено, и (тамъ) латински ли, или гръцки свещеници имаше?“ — Българскитѣ пратеници отговорили: „Ние завоевахме отечеството (си) съ оржие отъ властѣта на гърцитѣ, и тамъ намѣрихме не латински, а гръцки свещеници.“ — Тогава източнитѣ викарии отсждали: „ако тамъ сте намѣрили гръцки свещеници, то ясно е, че това отечество е било подъ управлението на Цариградъ.“ — На това римскитѣ легати възразили: „Вие не трѣба да вземате за доказателство гръцкитѣ свещеници, понеже разликата на езицитѣ не нарушава църковния редъ. Защото апостолскиятъ прѣстолъ, ако и да е самъ латински, обаче, поставяйки въ много мѣста както всѣкога, тъй и сега съобразно съ страната гръцки свещеници, не е; нито бѣше длъженъ да изпитва ущърбъ на привилегията си.“ — Но източнитѣ прѣдставители казали: „макаръ че вие доказвате (соб. учите), че назначението на гръцки свещеници било ваше право, обаче не можете никога да отричате, че тая страна е принадлежала на гръцкото царство.“ — На това римскитѣ легати отговорили: „както не говоримъ лъжа, казвайки, че управлението на България принадлежи намъ по другъ начинъ (на друго основание), тъй тъкмо никога не отричаме, че сжщата България е принадлежала и на гръцкото царство. Но трѣба да обърнете внимание на това, че едното опрѣделятъ правата на катедритѣ, а другото допусчатъ раздѣленията на царствата. У насъ, не става дума за раздѣлението на царствата, а говоримъ за правото на катедритѣ.“¹⁾

¹⁾ Въ Прѣдговора си къмъ 8-ия съборъ Анастасий развива тая мисль по-обширно така: „Когато римлянитѣ се присѣдиниха, мѣстоблюстителитѣ на източнитѣ патриарси отсждали, че българскиятъ диоцезъ трѣба да

Слѣдъ това викаринтъ на източнитѣ патриарси казали: „Ние искаме да узнаемъ това, което казвате, че България по другъ начинъ принадлежи вамъ.“ — Римскитѣ легати продължили: „Апостолскитѣ прѣстоли, както за това можете да се научите отъ декреталиитѣ на свещенѣйшитѣ римски първосвещеници, искони канонически (законно) управляваше и владѣеше двата Епира, новия и стария, цѣла Тесалия и Дардания, въ която и днесъ се показва градъ (civitas) Дардания, чиято страна сега се нарича България по тия българи. И поради това управлението, което тогава, при нахлуването на езическитѣ българи, бѣ изпусналъ отъ ржцѣтъ си, той (апостол. прѣстолъ) не бѣ отнелъ отъ цариградската църква, както се мисли, но самъ (го) получи обратно отъ тѣхъ (българитѣ), слѣдъ като станаха християни.¹⁾ Второ,

се подчинява на града, на който той се е подчинявалъ прѣди дохождането на българитѣ, защото правното положение въ свѣтскитѣ работи е едно, а въ църковнитѣ — друго; и макаръ тая страна прѣди да е била подчинена на гърцитѣ, обаче тѣ не можахъ на законно основание (legitime) да си присвоятъ никакво право въ неѣ, която, изгубена съ оржие прѣзъ толкова врѣме, тѣ не били въ състояние съ война отново да завзематъ; макаръ порано тя да е била подчинена на гърцитѣ, все пакъ явно е, че римлянитѣ сѣ я завладѣли, а гърцитѣ, както по-горѣ бѣ показано, не се помнятъ да сѣ я държали, освѣнъ само докато владѣли римския скиптъръ. Макаръ пкъ гръцкитѣ господари (principes), — доколкото се отнася до държавата, — и да сѣ господарували надъ тая страна, обаче тѣ не могатъ да прѣрѣшаватъ правото на Божията църква, която знае само благостъ и миръ, ако тѣ, борейки се съ разни народи, и да оставали или побѣдени, или побѣдители. Поради товъ единъ отъ нейнитѣ учители се провиква: „Ако ли пкъ нѣкой иска да спори, ние нѣмаме такъвъ навикъ, нито пкъ църквата“ (1. Кор. XI, 16), макаръ това сжщото, дали източнитѣ мѣстоблюстителни сѣ рѣшили, и да не се доказва съ никакви други доказателства.“ (Migne, ib., t. 129, col. 20 C-D).

¹⁾ По тоя отговоръ ето какво пише Анастасий въ Прѣговора си: „Източнитѣ мѣстоблюстителни... отсидили, што българското отечество, което се било настанило въ Илирикъ, трѣба да се подчинява на цариградския диоцезъ, макаръ и да е ясно, че нѣкога-си въ двата Епира, Дардания, Дакия (срѣдиземна), Тесалия и въ другитѣ провинции, разположени въ Илирикъ, винаги е дѣйствувала разпоредбата на апостолския прѣстолъ, както свидѣлствуватъ разни писма на римскитѣ първосвещеници, изпратени отъ папа Дамаса (336—384) въ сжщитѣ провинции; а гръцкитѣ господари, насърчавайки ги само съ сила, подпомагани отъ цариградскитѣ прѣдстоятели

защото българитѣ, които, слѣдъ като си подчинили страната по международното право и я владѣятъ толкова много години, понеже я завзели, сами се прѣдадоха специално подъ покровителството и управлението на апостолския прѣстолъ, сж длъжни заслужено (справедливо) намъ да се подчиняватъ, — намъ, които тѣ доброволно избраха за свои учители. Трето, защото св апостолски прѣстолъ, по заповѣдь на светѣйшия папа, господина Николая, както прѣзъ нѣкои отъ насъ тукъ присѣдстващи, които тамъ посветихме много църкви и поставихме свещеници,¹⁾ тѣй и прѣзъ почитенитѣ епископи Павла, Доминика, Леопарда и Формоза, а сжщо и прѣзъ еп. Гримоалда, когото до сега сжщитѣ българи, както тѣ се признаха прѣдъ нашитѣ очи, иматъ заедно съ много наши свещеници и който съ много трудъ и благодарение на Христовото прѣдводителство ги прѣвеждалъ отъ разни заблуди къмъ истината на католическата (православна) вѣра, — сжщитѣ тия българи ето вече три години (апостолския прѣстолъ) държа, държи, управлява и съ тѣхъ разполага. Поради това непослѣдователно е, щото римската църква безъ съгласието на върховния римски първосвещеникъ да бжде съблѣчена отъ ония, отъ които тя сега се оказва облѣчена.“

Товага замѣстницитѣ на източнитѣ патриарси попитали: „Издажете се, на основание на кое отъ тия права искате да завладѣете“ (България)? — На тоя въпросъ папскитѣ легати отговорили: „Св. апостолски прѣстолъ не е избралъ,

по причина, която току-що по-горѣ отбѣлѣзахме, отклонили ги отъ апостолския прѣстолъ. Относно повръщането имъ не се оказва, щото до сега апостолскиятъ прѣстолъ да е направилъ нѣкое оплакване, защото наскоро, както се каза по-рано, често споменуваниятъ български народъ дохожда и си присвои всичко съ право за завладѣване. Но щомъ религията се връща, веднага и естественото право върху диоцеза се промѣнява (въ полза на апостолския прѣстолъ) (Migne, ib., l. cit., col. 21 B).

¹⁾ Отъ тия думи на Анастасия излиза, че сжщитѣ еп. Донатъ и дяконъ Маринъ, които бѣха дошли въ 866 г. заедно съ Павла и Формоза съ цѣлъ да заминатъ прѣзъ България за Цариградъ, сж взели така сжщо участие въ дѣйността на послѣднитѣ при уредбата на България по обряда на римската църква, поне докато чакали разрѣшение отъ Цариградъ (вж. по-горѣ, стр. 108).

нито чрѣзъ насъ избира васъ, които стоите, разбира се, по-долу, за сѣди надъ своето дѣло, защото той самъ тъкмо има специално право да сѣди цѣлата църква; а пъкъ той не ни е и порѣчвалъ да изказваме мнѣние по това дѣло. Поради това, понеже не сме получили отъ него пълномощие, ние го оставяме за сѣда на неговото знание, на оново, който всѣкога е въ състояние да приведе много нѣща отъ множество книги за своя защита: всѣко ваше мнѣние се прѣзира отъ него сѣщо тѣй лесно, както то се леко изказва¹⁾)

Тоя остъръ отговоръ принудилъ вече източнитѣ прѣдставители да измѣстятъ въпроса на чисто политическа почва, като казали: „Доста непристойно е, дѣто вие, които се отказвате отъ ромейската империя и се свързвате чрѣзъ договори съ франкитѣ, запазвате (си) права за управление въ царството на нашия господаръ. Поради това ние отсѣждаме, щото българското отечество, за което узнаваме, че било

¹⁾ Тоя отговоръ Анастасий прѣвава въ Прѣдговора си въ слѣдната форма: „За всички е очевидно, че нито ние, нито мѣстоблюстителитѣ на източнитѣ прѣстоли не сме поканени да дойдемъ въ Цариградъ, за да защищаваме каквито и да било диоцези, а пъкъ спора, за чие то разглеждане и изтъкмяване сме било изискани отъ благочестивитѣ императори, било назначени отъ нашитѣ прѣдстоятели, съ Божия помощъ ние вече разрѣшихме и подписахме всѣки отдѣлно съ собствения си подписъ. Що се отнася до диоцеза Илирикъ, който апостолскиятъ прѣстолъ по старо и нему възвѣрнатото отъ неговитѣ владѣтели при сегашнитѣ обстоятелства право владѣе сега съ спокойно държане и правилно използува, то сѣшиятъ най-главниятъ прѣстолъ нито е оскърбенъ, нито е прѣдизвиканъ по нѣкой споръ, та да праша за него; но ние не приемаме върху си ролята на негови защитници или застъпници, нито пъкъ знаемъ, какво той, ако би потрѣбало, би отговорилъ на подчиненитѣ. Защото ние, които не сме получили отъ него никакви инструкции, поради това не можемъ безъ (негова) заповѣдъ нищо да рѣшаваме; но ние заключаваме, че и мѣстоблюстителитѣ източни нѣматъ намѣрения да взематъ върху си ролята на сѣди въ спорове, за които тѣ не сѣ повикани или избрани за сѣди нито отъ едната, нито отъ другата страна, особено когато апостолътъ забранява, думайки: посрѣдникъ на едного не е (такъвъ); и свещенитѣ канони учатъ, че мнѣнието не на какви-да-е, а на избрани сѣди най-малко трѣба да се прѣзира, и единъ отъ добритѣ отци казва: „справедливъ посрѣдникъ не е оня, който слуша едната страна така, че нищо не запазва за другата страна“. (Migne, ib., l. cit., col-21 C—22 A)

по-рано подъ гръцка власт и е имало гръцки свещеници, да се отново върне сега чръзъ християнството пакъ на св. цариградска църква, отъ която то било отдѣлено чръзъ езичеството“. — Тогава римскитѣ легати високо протестирали: „Мнѣние (sententiam), което вие изригнахте по-скоро, отколкото произнесохте или отъ страхъ, или за угода, или каквото и да е то, съ властѣта (auctoritate) на Св. Духъ ние съвсѣмъ унищожаваме до опрѣдѣлението на св. апостолски прѣстолъ, тъй че то никакъ не заслужава да носи името рѣшение. А тебе, патриарше Игнатие, заклеваме съ властѣта на св. князе-апостоли прѣдъ Бога и неговитѣ ангели и прѣдъ всички присѣтстващи, щото съгласно съ това писмо на светѣйшия твой възстановителъ, господина Адриана, върховния първосвещеникъ, което ето ти поднасяме, ти да пазишъ своята ревностъ непричастна въ всѣко управление на България, като не изпращашъ тамъ никого отъ твоитѣ (епископи), та да не би св. апостолски прѣстолъ, който ти е възвърналъ твоето, да се покаже, че губи своето чръзъ тебе. Но по-добъръ е, ако считаашъ, че имашъ — което ние не върваме — нѣкоя справедлива жалба, да не пропуснешъ тържествено да я поднесешъ на св. Църква, твоята възстановителка“.

Прѣдизвиканъ по тоя начинъ патриархъ Игнатий, приемайки папското писмо, което при многократнитѣ подканвания отказалъ да прочете, отговорилъ: „Не дай Боже, щото азъ да се вплитамъ въ тия прѣдубѣждения противъ достоинството на св. апостолски прѣстолъ, азъ, който не се държи тъй младежки, че да може нѣщо да ми се отнеме тайно, па не съмъ тъй изумѣлъ старчески, щото самъ да прѣнебрѣгвамъ това, което съмъ длъженъ да порицавамъ у другитѣ“. Така се свършила прѣпирнята.¹⁾

¹⁾ Така Анастасий ни прѣдава дѣйността на екстремното заседание въ Vita Adriani, Migne, ib., t. 128, col. 1391/94, § § 632—637, и въ съкратенъ видъ въ края на Praefatio къмъ 8-я съборъ, Migne, ib. t. 129, col. 20 B—22 A. Макаръ той и да не е присѣтствувалъ на това заседание, но очевидно ималъ е подъ рѣка самиятъ неговъ протоколъ. — За тоя протоколъ и изобщо за историческата стойностъ на Анастасиевитѣ съобщения, вж. В. Н. Златарски „Какъ е билъ развѣшенъ българ. църковенъ въпросъ въ 870 г.“ въ „Духовна к лтура“ год. I (1920), кн. 1 и 2, стр. 55—59, а също и тукъ въ края Притурка № 3.

Споредъ това изложение на Анастасия Библиотекаръ излиза, че дѣйствието на екстреното заседание състояла само въ прѣпирнята между римскитѣ легати и прѣдставителитѣ на източнитѣ църкви, — прѣпирня, която отъ чисто църковна почва се измѣстила на политическа и се завършила съ лично нападане върху патриархъ Игнатия и съ неговия отказъ да се подчини на римския папа въ българския въпросъ. Че прѣдадената отъ Анастасия прѣпирня по въпроса за юрисдикцията въ България е наистина станала, въ това не може да има съмнѣние, защото самата постановка и самото тогавашно положение на въпроса право я налагали; но дали само съ тая прѣпирня се е свършило екстреното заседание, или е било взето нѣкое общо рѣшение по въпроса, за това Анастасий прѣмълчава; ако се сжи по думитѣ му: *Nos fine collocutio illa finita est*, би трѣбало да се приеме, че такова общо рѣшение не е било постигнато и че спорешитѣ страни сж останали на своитѣ противоположни мнѣния. Обаче въ „Прѣдговора“ си той отбѣлѣзва, че „на българскитѣ пратеници било дадено нѣкакво-си писмо, написано съ гръцки дѹми и букви, което съдържало, какво ужъ източнитѣ мѣстоблюстителѣ, бидейки арбитри между римскитѣ мѣстоблюстителѣ и патриархъ Игнатия, отсѣдили, че българското отечество, което се бѣ настанило въ Илирикъ, трѣбва да се подчинява на цариградския дноцезъ“.¹⁾

Тѣкмо тоя пасажъ прѣдизвиква неволно слѣднитѣ въпроси: отъ чие име е било написано споменуваното въ него писмо до българския князъ, отъ кого то е било подписано и какъ сж го допуснали папскитѣ легати, ако тѣ дѣйствително сж се противопоставяли докрай на рѣшението на източнитѣ прѣдставители — въпроси, отговоръ на които не намираме у Анастасия, а пѣкъ той не е могълъ да не знае за всичко това, щомъ прѣдава съдържанието на самото писмо. Това

¹⁾ Migne ib. t. 129, col. 21 A—B: excerpto quod datum est missis Vulgarorum quoddam scriptum Graecis verbis et litteris exaratum, continens quasi loci servatores Orientis inter loci servatores Romanos et patriarcham Ignatium arbitros (for. arbitri) existentis judicaverint, Vulgarorum patriam quae in Illyrico constituta est, diocesi Con-politanae subjiendum.

именно прѣмълчаване на Анастасия дава пълно основание да се мисли, че въ края на краищата папскитѣ легати сж приели рѣшението на заседанието по българския въпросъ, а може би да сж подписали и писмото до българския князь. Това заключение се подкрѣпя и отъ по-нататѣшния разказъ на Анастасия за отношенията на Василия I къмъ папскитѣ прѣдставители. Веднага слѣдъ закриването на екстреното заседание императорътъ далъ гощавка на папскитѣ легати и ги обдарилъ съ богати дарове, слѣдъ което тѣ заминали обратно за Римъ, придружени до гр. Диррахий (Драчъ) отъ специално за това назначенъ императорски чиновникъ, спатарий Теодосия. Това внимание отъ страна на Василия I показва ясно, че той искалъ да изкаже своето задоволство отъ държането и поведението на римскитѣ легати не само прѣзъ врѣме на събора, но и на екстреното заседание по българския въпросъ, който билъ разрѣшенъ въ полза на Византия, макаръ че самъ Анастасий пише: *Sed imperialis commotio licet spemfronte simularet, augmentum suscepit.*¹⁾

Най-сетнѣ, че писмото до българския князь, което, очевидно, съдържало рѣшението на екстреното заседание, било написано и изпратено съ съгласието, одобрънието, а може би и съ подписитѣ на папскитѣ легати, се доказва и отъ бързото и безотпорно напущане на България отъ еп. Гримоалда и латинскитѣ свещеници и замѣната имъ съ гръцко духовенство, която послѣдвала наскоро слѣдъ това. Тая нова промѣна въ църковното управление на България Борисъ могълъ да постигне тѣй лесно само възъ основа на такъвъ единъ документъ, издаденъ и подписанъ отъ прѣдставителитѣ на всички църкви, каквото могло да бжде тъкмо въпросното писмо до българския князь. Да се разбере, че това е станало тѣй, дава и самъ Анастасий, когато съобщава, че Борисъ за свое оправдание изпратилъ до апостолския прѣстолъ по завръщащия се Гримоалда прѣдълго писмо „прѣплетено, както самъ Анастасий се изразява, съ нищо неструващи подписи, ужъ подъ прѣдлогъ на обмислено рѣ-

¹⁾ Ibidem, l. cit., col. 1393/4, § 638, 1—11.

шение на прѣдседателствуващитѣ въ събора“, т. е. на папскитѣ легати.¹⁾ Колкото тъмно и да е изказана тукъ мисълта, все пакъ личи, че, когато Борисъ изпращалъ римското духовенство отъ България, той се позовавалъ върху подписитѣ на папскитѣ легати. Наистина, Анастасий прѣдставя работата така, че Гримоалдъ напусналъ проповѣдническата си длъжностъ въ България безъ знанието на апостолския прѣстолъ и че се върналъ оттамъ твърдѣ богатъ, съ което се хвърля подозрѣние, че той билъ подкупенъ отъ Бориса;²⁾ но въ такъвъ случай какъ ще се обясни доброволното заминаване на латинскитѣ свещеници, които, очевидно, не сж могли да бждатъ подкупени? Анастасий пише, Гримоалдъ твърдѣлъ, какво билъ изгоненъ отъ българитѣ, когато писмото на Бориса до папата мълчало за подобно нѣщо, а пъкъ латинскитѣ свещенници отъ България казвали, че не били изгонени нито отъ гърци, нито отъ българи, ами били измамани отъ епископа.³⁾ Ако се допусне, че Борисъ, наистина, билъ подкупилъ Гримоалда съ цѣлъ да отстрани чрѣзъ това всѣки отпоръ отъ негова страна въ смисълъ, че нѣмалъ никакви инструкции отъ Римъ, а Гримоалдъ за свое оправдание изпѣквалъ, какво той билъ изгоненъ насила отъ българитѣ — това отъ една страна, а отъ друга пъкъ, ако свещенниците се оправдавали съ това, че били измамани отъ епископа, отричайки всѣко насилствено изгонване, то очевидно Гримоалдъ е основавалъ тая измама на друго нѣщо,

¹⁾ *Ibidem*, l. cit., col. 1395/6, § 640, 7—10: et per eundem Grimoaldum episcopus, quia sine conscientia sedis apostolicae commissum sibi praedicationis officium deserens Romam ditissimus remeavit, magnum epistolae volumen frivolis allegationibus, tanquam sub praetextu deliberatae sententiae, synodo praesidentium implicatum apostolicae sedi super excusatione sua remisit.

²⁾ Вж. Е. Голубинскій, каз. съч., стр. 252, бѣл. 57. — М. Соловѣвъ, каз. съч., стр. 209.

³⁾ *Migne*, loc. cit. § 640, 10—11: In quo facto, quia episcopus a Bulgaris expulsum epistola tacente se asserit, et presbyteri non se pulsos a Graecis vel Bulgaris, sed ab episcopo circumventos, profecto dubium quin mutuae subsit proditiōnis imago, donec Christus renūciator et cordium, in suorum servorum examine hanc in locum protulerit, non videtur (предполага се, че текстътъ не е довършенъ).

а това е могло да бжде тъкмо писмото до българския князь, споредъ което латинското духовенство трѣбало да напусне България съгласно съ взетото и прието отъ папскитѣ легати рѣшение, че тая страна прѣминава подъ вѣдомството на цариградския патриархъ. Изобщо въпросътъ за напушането на България отъ латинското духовенство е изложенъ у Анастасия твърдѣ смутолевно. Макаръ и да допуска нѣкаква взаимна (но отъ страна на кого?) измѣна, Анастасий прѣдставя на „Христа да изнесе всичко наявѣ за изпитание на своитѣ роби“, съ което ясно се намеква, че тоя въпросъ билъ тацитно потушенъ и не било наредено никакво разслѣждане по него. Както и да било, но остава вънъ отъ всѣко съмнѣние, че при всичкитѣ си протести папскитѣ легати въ края на краищата приели рѣшението на заседанието и се съгласили да се съобщи това рѣшение на българския князь съ извѣстното вече намъ писмо.

Но при това заключение неволно възниква въпросъ: какъ е могло да се постигне това съгласие? Анастасий, както видѣхме, систематично избѣгва да спомене за него поради тенденцията си да умаловажи рѣшението на екстреното заседание. Обаче изпращането на първия български архиепископъ отъ Цариградъ наскоро слѣдъ закриването на заседанието и сѣдбата на латинското духовенство въ България ни даватъ достатъчно основание да мислимъ, че слѣдъ прѣпирнитѣ въ заседанието билъ поставенъ отъ източнитѣ прѣдставители, които въ случая, споредъ думитѣ на Анастасия, изстѣпали като арбитри, въпросътъ за автономността на българската църква като примирително сръдство, което било приемливо и за двѣтѣ спорещи страни: папскитѣ легати виждали въ него 1. единъ видъ отстъпки отъ страна на византийцитѣ и 2. възможность да избѣгнатъ нѣкой новъ конфликтъ между Римъ и Цариградъ, който не билъ желателенъ за тѣхъ слѣдъ такива голѣми успѣхи на събора, като сж имали прѣдъ видъ, че самото прѣдложение се напълно схождало съ обѣщанието на папа Николая I за бждещия свещоначалникъ на българската църква, дадено Борису въ неговитѣ „отговори“, а пъкъ при установеното на съ-

бора подчинение на цариградската църква спрямо римската и при едно вжтрѣшно църковно самоуправление на България, на римската курия се прѣдставяла възможностъ все още да запази влиянието си тамъ, особено при наличността на римското духовенство въ дадения моментъ; за цариградското правителство и църква пъкъ признаването автономността на българската църква било важно, 1. защото съ това се удовлетворявало желанието на князь Бориса, изпълнението на което му било категорично отказано отъ Римъ, и 2. защото прѣдварително било уговорено и осигурено, че Борисъ самъ ще се обърне къмъ цариградската църква за църковна уредба на държавата си, чрѣзъ което се анулиралъ единъ отъ главнитѣ аргументи на папскитѣ легати въ спора за България — доброволното прѣминаване на българитѣ и на тѣхния князь подъ римската църква.

Какъ е билъ формулиранъ самиятъ въпросъ, не може да се установи; но несъмнѣнно въ неговата основа е легналъ фактътъ, че подобни автономни църкви сѣществували както на изтокъ, каквито били арменската, коптската, сирийската, тъй и на западъ, каквато била въ даденото врѣме моравската църква, еднакво призната отъ двѣтѣ църкви — римската и цариградската. Възъ основа на тоя фактъ, който не сж могли да отричатъ папскитѣ легати, може съ положителностъ да се каже, че автономията на българската църква била призната и отъ двѣтѣ страни и че, ако източнитѣ прѣдставители, споредъ думитѣ на Анастасия, „отсѣдили, че българското отечество трѣбало да се подчинява на цариградския диоцезъ“, то това трѣба да се разбира, че на екстреното заседание било прѣдложено отъ тѣхъ и прието отъ другитѣ, щото първиятъ български архиепископъ да бѣде изпратенъ отъ Цариградъ, понеже приоритетътъ въ разпространението на християнството между балканскитѣ славѣни и българитѣ принадлежалъ на цариградската църква. Само при такава постановка на въпроса, споредъ нашето схващане, би могло да се постигне общо съгласие, въ рѣшението на поставения въ заседанието въпросъ за юрисдикцията въ България. Това тъкмо рѣшение било съобщено Борису въ онова писмо, за

което Анастасий казва, че било прѣдадено на българскитѣ пратеници веднага слѣдъ закриването на екстреното заседание, и което несъмнѣнно било подписано както отъ прѣдставителитѣ на източнитѣ църкви, тъй и отъ папскитѣ легати; защото, ако Борисъ въ оправдателното си писмо, изпратено до папата по завърналия се въ Римъ еп. Гримоалда, се позивалъ, както видѣхме, върху „подписитѣ на прѣдседателствуващитѣ въ събора“, т. е. на папскитѣ легати, то тия подписи той е могълъ да знае само по въпросното писмо.¹⁾

Така въпрѣки очакванията въ Римъ и, може би, противъ желанията въ Цариградъ българскитѣ църковенъ въпросъ билъ разрѣшенъ въ 870 г. съ съборно признание автономността на новоучрѣдената българска църква. Гръцкото духовенство ще да е пристигнало и било настанено въ България прѣзъ сжщата 870 г., защото самото положение на работитѣ не допускало отлагане и провличане отъ страна на Византия. Сжщо тогава и по сжщата причина билъ назначенъ, съгласно съ прѣдварителнитѣ условия съ Бориса, първиятъ български архиепископъ, който пристигналъ въ България съ епископи и свещеници, които почнали да уреждатъ българската църква споредъ обредитѣ на цариградската или източната църква.²⁾

¹⁾ Вж. В. Н. Златарски, *каз. ст.*, пакъ тамъ, стр. 59—62.

²⁾ Че първъ архиепископъ билъ изпратенъ въ България при Василия I, вж. *Theoph. contin.*, ed. Vop., p. 342 14—19: „той (българскитѣ народъ) се издигна до убѣждението да приеме архиепископъ, и страната да се покрие отъ епископи; и чрѣзъ тѣхъ и чрѣзъ повиканитѣ отъ планинитѣ и пещеритѣ земя и изпратени тамъ (въ България) отъ императора — благочестивитѣ монаси той приема отеческитѣ обичаи и Христу изцѣло се улавя“. (Гръцкия текстъ вж. стр. 124). — Папа Адрианъ II въ писмото си до импер. Василия I отъ 10. XI. 871 г. пише: . . . *favore vestro frater et coepiscopus noster Ignatius in Bulgarorum regione consecrare praesumpsit antistitem, unde mirati sumus etc.* (*Migne, Patr. lat. t. 122, col. 1310, C.*). А папа Иванъ VIII въ писмото си до хърватския князь Домагоя (865—876) отъ 872/3 г., пише: *Ad mentem reducimus, qualiter greca falsitas Bulgarorum nobis iure pertinentem patriam per Ignatium, quam nos recuperaveramus, occupare non timuit; qui frequenter ob hoc excommunicatus non solum non quievit, verum etiam illuc quemdam scismaticum sub nomine archiepiscopi destinavit*, Вж. *Starin e*, XII (1880), стр. 212, № 2. — *F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I, č. 1. Zagreb 1914, str. 200, b.*

Отъ това разрѣшение спечелила най-първо Византия. Чрѣзъ него тя сполучила не само да си отвоюва придобития отъ нея приоритетъ въ покрѣщането на българитѣ и да си върне исторически принадлежащата ней въ църковно и политическо отношение източна половина на Балканския полуостровъ, но и да разшири църковната си властъ и върху една не малка частъ отъ западната му половина, която по-рано била подъ римската църква, а сега, влизайки въ границитѣ на българската държава, прѣминавала въ току що възникващия български църковенъ диоцезъ. Чрѣзъ това се нанасялъ чувствителенъ ударъ върху явния стремежъ на римскитѣ папи къмъ църковно всевластие, а оттука и върху свързаното съ него западно, респек. франкско, политическо влияние на Балканския полуостровъ и изобщо на близкия Изтокъ, — влияние, чието унищожение и била главната цѣль на цѣлата по-нататъшна дѣйностъ на императоръ Василия I. По тоя начинъ, като отстъпвали привидно на римската курия на цариградския съборъ въ 869—70 г., признавайки авторитета на папата, Василий I и патриархъ Игнатий останали вѣрни на византийската държавна и църковна традиция и чрѣзъ това показали, че борбата между двѣтѣ съпернищи-църкви не само не се е свършила, но и тепърва се почва и че българскиятъ църковенъ въпросъ ще играе не маловажна роля въ нея до окончателния разривъ между Римъ и Цариградъ, между Изтокъ и Западъ.

Не по-малка била ползата отъ това разрѣшение и за България. Прѣди всичко князь Борисъ чрѣзъ своето лавиране между Римъ и Цариградъ по въпроса за независимостта на новоучрѣдената българска църква сполучилъ най-сетнѣ да постигне желанието си, макаръ и не въ оня видъ, който той си прѣдставлялъ първоначално: възвръщайки се въ 870 г. къмъ Византия, той не получилъ патриархъ, а само архиепископъ, който, наистина, признавалъ върховната властъ на цариградския патриархъ, но въ вжтрѣшното управление на църквата си той билъ свършено самостоеенъ, както това се потвърждава отъ по-сетнѣшнитѣ настоявания на римската курия прѣдъ българския князь за възвръщането на България

отново подъ властѣта на римския папа и както това показва най-ясно въвеждането на славѣнското богослужение малко по-късно въ България и изобщо национализирането на българската църква.¹⁾ Но за Бориса въ дадения моментъ било важно това, че той получавалъ тоя архиепископъ формално не по волята и снизхождението на византийския императоръ и на цариградския патриархъ, а по рѣшението на една конференция, на която присѣжествували прѣдставители отъ всички центрове на християнската църква; тъкмо това обстоятелство, на което, очевидно, Борисъ е много държалъ, давало още по-голъма гаранция за бъдещата самостоятелностъ на българската църква и я ограждало отъ всѣкакво посегателство отъ страна било на цариградската, било на римската църква. Затова твърдѣ е възможно, щото у Бориса още отъ самото начало

¹⁾ Е. Голубински (каз. съч., стр. 254—256, бѣл. 64), като опрѣдѣля понятието за двата рода архиепископи въ източната църква, именно архиепископи по-долни и по-горни отъ митрополитѣ, и изтъква, че, понеже първиятъ, даденъ на българитѣ, най-високъ прѣдстоятел на църквата имъ навсѣгдѣ въ извѣстията се нарича архиепископъ, а не митрополитъ, то би грѣбало да се прѣдположи, че той билъ архиепископъ по-горенъ отъ митрополитъ, т. е. „че гърцитѣ освободили българския митрополитъ отъ подчинение на цариградския патриархъ при самото учрѣдяване на митрополията“, по-нататѣкъ продължава: „Но това послѣдното е крайно съмнително, и трѣба да се мисли, че по своето значение българскиятъ архиепископъ билъ обикновенъ, подчиненъ на цариградския патриархъ, митрополитъ, а получилъ името архиепископъ, а не митрополитъ само затова, че непосредно прѣди това българитѣ имали прѣговори съ папата да имъ се даде архиепископъ (както това име се употрѣбавало на западъ прѣдимино вмѣсто митрополитъ и както изключително то се употрѣбавя въ прѣговоритѣ на българитѣ съ папата), т. е. че за да се обозначи източното понятие, взето било тукъ западното име (българитѣ, на които прѣди това папата искалъ да даде архиепископъ, като не знаели, че на западъ архиепископъ и митрополитъ сж означавали едно и сжщо нѣщо, искали и отъ гърцитѣ, да имъ дадатъ архиепископъ, — и гърцитѣ имъ дали митрополитъ съ име, но не съ значение въ тѣхния източенъ смисълъ, на архиепископъ)“. — Ние напълно сподѣляме мнѣнието на Голубински, че византийцитѣ дали на Бориса такъвъ архиепископъ, какъвто му обѣщавалъ папата и какъвто самъ Борисъ очаквалъ да получи отъ Римъ прѣзъ врѣме на прѣговоритѣ си; обаче не можемъ да приемемъ, че тоя архиепископъ по значение се равнявалъ на митрополитъ въ западенъ смисълъ, защото самъ папа Николай I точно опрѣдѣлилъ въ § 73 на своитѣ отговори-какъвъ шѣлъ да бѣде бъдещиятъ български архиепископъ: той най-първо

да се породила надежда да се здобие съ патриархъ въ бж-
даще, и то възъ сжщата основа, възъ която го получила и
самата Византия, т. е. заради царствуващия градъ,
когато Римъ, който е отричалъ самата законность въ при-
ложението на тая основа къмъ църковната уредба, отъ по-
рано и завинаги унищожавалъ всѣка такава надежда. Но
наредъ съ това Борисъ отстранявалъ и оная опасность за
вжтрѣшната му политика, която го заплашвала, както по-
сочихме по-горѣ, ако той бѣ останалъ подъ Римъ: ние тукъ
разбираме въпроса за отношенията между духовната и свѣт-
ската власти въ държавата. Въвеждането на византийската цър-
ковна уредба въ България донасяло, поради установенитѣ
тогава отношения между църквата и държавата въ Византия,
много по-голяма свобода за държавната власть, отколкото

ще бжде „посветенъ отъ първосвещеника на апостолския прѣстолъ и сетнѣ
ще се назначава така сжщо епископи, които слѣдъ смъртта му ще избиратъ
неговъ прѣемникъ; но поради далечния пътъ избраниятъ нѣма вече да до-
хожда тукъ (въ Римъ) за посвещение, а епископитѣ, които били посветени
отъ починалия архиепископъ, събрани наедно, ще го избиратъ; а между
това той не трѣбва да заема катедрата и, освенъ тѣлото Христово, (нищо)
да не посвещава, прѣди да получи отъ римския прѣстолъ паллиумъ, както
се задължаватъ да постѣпватъ всички архиепископи на Галлия, Германия и
други страни (вж. по-горѣ, стр. 94). И тъй общаниятъ отъ папата български
архиепископъ не щѣлъ да бжде обикновенъ такъвъ въ западенъ смисълъ, а
ще се равнява на галския и германския архиепископи, щѣлъ да има свои
епископи, отъ които ще се избира, и само щѣлъ да получава санкция отъ
римския папа. Такъвъ ще да е билъ и архиепископътъ, когото Борисъ
искалъ за себе си, и въ Цариградъ се съгласили да изпратятъ въ България
въ 870 г., т. е. това не е билъ обикновенъ митрополитъ, подчиненъ на
цариградския патриархъ, както го прѣдставя Голубински, а автономенъ архие-
пископъ, който въ вжтрѣшното управление на църквата си билъ напълно
самостоенъ и само признавалъ върховната власть на цариградския патриархъ,
съ други думи, българската църква получила въ 870 г. вжтрѣшното само-
управление на една помѣстна или частна църква, както това се практикувало
изобищо на изтокъ. Че тъкмо въ тоя смисълъ трѣба да разбираме думата
архиепископъ, се види и отъ писмото на папа Адриана II до импер. Василия I
отъ 10. ноемврий 871 г., дѣто посветениятъ отъ Игнатия български свещено-
началникъ се нарича *antistes* „прѣдстоятель“ (вж. Migne, ib., t. 122, col.
1310 C) — епитетъ, който се давалъ не на митрополити, а на началниците
на отдѣлни църкви и на патриарситѣ.

отношенията между църквата и държавата на Западъ, дѣто римскитѣ първосвещеници въ лицето на папа Николая I и близкитѣ му прѣмници почнали енергично да се намѣсватъ въ работитѣ на държавитѣ, безъ да позволяватъ на послѣднитѣ да се намѣсватъ въ дѣлата на църквата, и да стѣсняватъ свободата въ дѣйствиата на държавната власть.¹⁾ Въ сжщностъ тия отношения се опрѣдѣляли отъ противоположнитѣ интереси изобщо на Изтокъ и Западъ. Въ даденото врѣме, споредъ покойния проф. И. Троицки, тѣ имали такъвъ видъ:

„На изтокъ била тогава империя, която претендирала за прѣдставителство на старата римска империя съ нейното изключително свѣтовластие; на западъ отъ 800 г. възникнала такава сжща империя съ сжщитѣ претенции. На изтокъ била църква, която си усвоила изключително право да прѣдставя вселенската църква; на западъ била сжщата църква съ тъкмо такава претенция. А понеже крайнитѣ цѣли на едната и другата църкви за всесвѣтно владичество съвпадали съ крайнитѣ цѣли на империтѣ, то между тѣхъ и империтѣ имъ сама по себе си се установявала извѣстна солидарностъ, за да се постигне общата цѣль съ съединени усилия. На изтокъ сжществувала вече пълна хармония въ вжтрѣшнитѣ отношения между църквата и държавата и пълна солидарностъ на империтѣ въ вжншнитѣ отношения къмъ другитѣ църкви и държави, която се изтъкнала тѣй релефно на цариградската конференция (870); не тѣй било на западъ: тамъ Римъ не само отдѣлялъ своя църковенъ принципъ отъ държавния, но се и опитвалъ да подчини послѣдния подъ първия, и допускалъ солидарностъ на църковнитѣ интереси съ държавнитѣ само тогава и дотолкова, когато и доколкото това било полезно за първитѣ. Но, понеже отъ една страна слѣдъ възстановяването на западната римска империя въ 800 г. Римъ скжсалъ политическата си връзка съ източната империя и се присъединилъ къмъ групата на западнитѣ държави, а отъ друга пѣкъ — своитѣ

¹⁾ И. Троицкiй, каз. ст., стр. 80.

планове спрѣмо Изтокъ той можалъ да осъществи само съ помощта на Западъ, то чрѣзъ това се установявала известна солидарностъ между него и Западъ и върху политическа почва. Обаче тая солидарностъ имала значение само въ външнитѣ отношения, и то въ борбата съ Изтокъ; въ вжтрѣшнитѣ църквата винаги е стояла по-високо отъ държавата. Поради това общата програма на дѣйствиата се осъществявала на Изтокъ подъ ръководството на императора, а на Западъ се съставяла и ръководила отъ папата. А понеже програмата на двѣтѣ империи и двѣтѣ църкви били тѣждествени, въ сжщностъ тѣ се отричали помежду си и стояли прѣдъ такава дилема: или едната да погълне другата, или пъкъ да раздѣлятъ свѣта помежду си. Понеже първото се оказало невъзможно, то станало послѣдното: вмѣсто една вселенска империя и църква явили се двѣ вселенски империи и църкви, и останалитѣ частни държави и църкви трѣбало да избиратъ между подчинението на едната или другата империя и църква.

„Въ дѣйствителностъ обаче нито едната, нито другата империя не сполучила да осъществи програмата си напълно дори и въ оная половина на свѣта, която ѝ се паднала като пай. Отъ църквитѣ пъкъ това сполучила само западната църква спрѣмо западната половина, дѣто тя асимилирала съ себе си всички национални църкви и ги прѣвърнали въ една римско-католическа, тѣсно сплотена не само съ единство въ наредбата и вѣроучението, но и съ единство въ управлението. Източната пъкъ църква сполучвала да свърже съ себе си частнитѣ църкви само съ единство въ наредбата и вѣроучението и само врѣменно — въ управлението. Ето защо народитѣ и частнитѣ църкви, които сж влизали въ сферата на църковното и политическо влияние на Византия, ползували се съ много по-голѣма свобода както въ вжтрѣшнитѣ си работи, тѣй и въ външнитѣ си отношения. отколкото ония, които се присъединили къмъ римската църква.“

„По тоя начинъ България, като се присъединявала къмъ източната църква, влизала, наистина, въ сферата на политическото и църковно влияние на Византия, но това влияние

било за нея много по-малко стѣснително, отколкото влиянието на Римъ. При това въ перспектива ѝ се отваряла възможность не само за политическа, но и за църковна самостоятельность спрямо Византия, — което тя и наистина постигнала въ (X. и) XIII. вѣкъ, но съ което тя никога не би могла да се сдобие отъ Римъ.“¹⁾

Тѣй или инакъ, но главната сетнина отъ отказването на Бориса отъ Римъ и присъединението му къмъ Византия била тая, че новооснованата българска църква получила вътрѣшно самоуправление. Съ отвоюването на самостоятелна църква Борисъ не само издигналъ България до положението на независима държава въ политическо и църковно отношение въ IX. вѣкъ, но и създалъ здрава историческа основа за бъдащите поколения, която послужила и не прѣдстава да служи като краегъленъ камъкъ въ по-сетнѣшните борби на българитѣ за духовна свобода. На тая църковна самостоятельность се дължи и това, дѣто Борисъ можалъ, както ще видимъ, да отстрани отъ държавата си непонятнитѣ за народа чужди езици — гръцкия и латинския и да въведе въ църквата ни народния езикъ — славѣнския, като по тоя начинъ отъ една страна направилъ самата ни църква народна, чрѣзъ което пакъ се запази българската народность, а отъ друга — отворилъ широкъ пѣтъ на нашия народъ за самобитно културно-просвѣтно развитие възъ национална почва.

Но значението на българския църковенъ въпросъ въ IX. вѣкъ съ неговото разрѣшение не се ограничило само съ сдобиването на посоченитѣ изгоди частно за българския народъ; то е оказало не по-малко влияние и върху хода на общо-европейската история: освѣнъ това, че въ спора на римската църква съ цариградската той послужилъ като новъ поводъ да се изкажатъ цѣлитѣ и по-ясно да се опрѣдѣлятъ стремежитѣ на двѣтѣ църкви-съперници, нѣма съмнѣние, че главната и свесвѣтна послѣдница отъ приемането на християнството изобщо и въ частность отъ присъединението на България къмъ източната църква, било това, че Борисъ

¹⁾ Пакъ тамъ, стр. 83—85.

спасилъ великото дѣло на славѣнскитѣ първоучители и спомогналъ за бързото развитие на славѣнската книжнина, чрѣзъ което България стана просвѣтно огнище за другитѣ славѣнски народи; защото, ако Борисъ не бѣ приелъ наврѣменно християнството и още по-наврѣменно не би се отказалъ отъ Римъ, то ученицитѣ на свв. Кирила и Методия, изгонени отъ латинското духовенство изъ Моравия и Панония, надали биха намѣрили сжция радушенъ приемъ и подслонъ въ България, каквѣто имъ оказалъ Борисъ, — господарь, който ималъ вече самостоятелна църква. Нито отъ папа Николая I, нито отъ папа Адриана II Борисъ не получилъ отстъпки; ако ли пъкъ послѣдниятъ папа допусналъ на първо врѣме славѣнския езикъ и богослужение въ Панония и Моравия, то това било прѣдизвикано отъ туй, че България била зави-наги изгубена за Римъ, защото всичкитѣ опити на римската църква да върне българския народъ въ своето лоно останали, както ще видимъ по-нататъкъ, безъ никакви резултати: България останала за много вѣкове въ сферата на византийското влияние, което играло важна роля както въ всички отрасли на духовния и културенъ животъ, тъй и въ политическитѣ сѣдбини на нашия народъ.

4. БЪЛГАРСКИЯТЪ ЦЪРКОВЕНЪ ВЪПРОСЪ СЛѢДЪ ЦАРИГРАДСКИЯ СЪБОРЪ ВЪ 869/870 ГОДИНА.

Българскиятъ църковенъ въпросъ, както вече се изтъкна, ималъ колкото църковенъ, толкова и политически характеръ. Обаче какви сж били отношенията между България и Византия слѣдъ неговото приключване, това за сега остава неизвѣстно; едничко, което може да се каже съ положителностъ, е това, че въ 870 г. били възобновени условията на договора отъ 864 г. и билъ възстановенъ желаниятъ отъ двѣтѣ страни „дълбокъ“ миръ, който е просъществувалъ въ течение на цѣли 30 години между двѣтѣ съседни държави. До извѣстна степенъ тия мирни отношения се опрѣдѣляли вече отъ поведението, което римската курия държала спрѣмо България слѣдъ 870 г.

Нѣма съмнѣние, че отъ разрѣшението на българския църковенъ въпросъ римскиятъ първосвещеникъ не е могълъ да остане доволенъ; напротивъ, при оная покорностъ и удовлетворение, които той получилъ отъ византийската църква и правителство на събора въ 869—70 г., папа Адрианъ II чакалъ само сгоденъ моментъ, за да повдигне отново въпроса за юрисдикцията въ България, като се надѣвалъ, че при настаналитѣ отношения между Римъ и Цариградъ ще може отново да подчини българитѣ подъ пластъта си. И такъвъ поводъ, наистина, скоро му се прѣдставилъ.

Когато прѣзъ 871 г. императоръ Василий I и патриархъ Игнатий за прѣмахването на нѣкои неуредици въ цариградската църква се обърнали съ писма къмъ Адриана II да искатъ милостъ и снизхождение въ полза на посветенитѣ отъ Фотия духовни лица, римската курия намислила да се възползува отъ тоя случай, за да упражни папския авторитетъ за отмѣнение рѣшението на българския въпросъ. Въ отговорното си писмо отъ 10. ноемврий с. г. до императора папа Адрианъ II право повдига тоя въпросъ. „Освѣтъ това, пише той, и друго едно нѣщо, чрѣзъ което се доказва, че първитѣ дѣла на вашето благочестие и знаковетѣ на прѣдишната благосклонностъ къмъ апостолския прѣстолъ, въпрѣки нашата надежда, сж обезцвѣтени, се явява отъ самото основание унищожено, именно, дѣто съ ваше благоволение нашиятъ братъ и съепископъ Игнатий се осмѣлилъ (*praesumpsit*) да посвети въ българската страна прѣдстоятель (*antistitem*), на което ние се очудваме, и сме твърдѣ поразени, задѣто вие сте се отвърнали отъ вашето благочестиво залѣгане (*intentione*). Но при все това, молимъ, поне сега обуздайте (*coercere*) съ спасителни увѣщания казания вече досточтимъ прѣдстоятель (*praesulem* — Игнатия) отъ посегателство въ оная страна; въ противенъ случай и той самъ не ще избѣгне каноническото отмѣщение (*ultionem*), и ония, които си присвояватъ тамъ името на прѣдстоятелство или на нѣкоя друга длъжностъ, ще бждатъ чрѣзъ отлжчка, съ която тѣ вече се държатъ вързани, низвержени (лишени) отъ своя санъ“.¹⁾ А пкъ въ писмото си до патриарха, доколкото

¹⁾ Ep. 36. Migne, ib., t. 122, col. 1310, C—D.

може да се разбере смисълът му по запазения от него откъслек, Адрианъ упрекава Игнатия, защото той се разпоредилъ въ 870 г. да бжде изгонено отъ България „съ голѣмъ позоръ и безчестие“ латинското духовенство, безъ да е билъ папата обвиняванъ въ нѣщо и да е послѣдвала нѣкоя присъда отъ страна на патриарха; отъ друга страна пъкъ намира напълно основателна разпоредбата на прѣдишния папа, дѣто забранилъ въ 866 г. на гръцкитѣ свещеници да свещенодѣйствуватъ въ България, защото тия послѣднитѣ били привърженици и съобщници на Фотия, на които не само въ България, но и въ цѣлата църква Адрианъ забранилъ и забранява да свещенодѣйствуватъ. Затова Игнатий, като е знаелъ това, не трѣбало да извърши подобни работи.¹⁾

¹⁾ Ep. 37, *ibidem*, col. 1311—1312. — Откъслекътъ отъ това писмо, което се е запазило и въ гръцки текстъ, съдържа по българския въпросъ слѣдното:

“Ἐγραψας (ἵνα τὰ πολλὰ παρασώμην), ὅπως οἱ πρεσβύτεροι, ἡμῶν ἐκ τῆς χώρας τῶν Βουλγάρων μετὰ ἀνεπίσημοῦ μαγάλου καὶ αἰσχύνῃς ἐξωθῶσι, καὶ οἱ ἐπίσκοποι οὐ μετὰ μικρᾶς ἐκείθεν ἀτιμίας ἀπελαθῶσι· καὶ ταῦτα μηδέποτε γυγνύσας παρὶ τοῦτου κρίσεως ἐνώπιον ὑμῶν οὐδὲ γὰρ προσκλήθημέν ποτε εἰς κρίτηριον διὰ τοῦτο. Εἰ γοῦν λέγῃς προτέρους ἡμῶς τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Κωνσταντινουπολιτῶν διοικήσεως εἰς τὴν προρρήθησαν χώραν λειτουργεῖν ἀποκαλύσαι, οὐκ ἀρνούμεθα. Ὅσαν τοῦ Φωτίου κοινωνοὶ καὶ συμμύσται, οὓς οὐ μόνον εἰς τὴν Βουλγάρων χώραν, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν Ἑκκλησίαν ὧς ἱερεῖς ἐνεργεῖν ἐκαλύσαμεν καὶ καλύομεν. Ἐδοὶ οὖν σε εἰδὼτα τοῦτο, μηδὲν εἰς τὴν τῶν Βουλγάρων τοιοῦτον διαπράξασθαι.

Scripsisti (ut alla multa mittamus), ut nostri presbyteri (Constantinolitani scilicet) jussi sint e regione Bulgarum cum gravi ignominia et dedecore expelli, ipsique illinc episcopi cum non mediocri contemptu exigi; et hoc nullo tanta de re judicio prius apud vos facto, cum in iudicium ea de re nunquam vocati simus. Quod si dicas prius a nobis Constantinopolitanae dioeceseos presbyteros in ea regione sacrificare prohibitos, haud inficias imus. Erant Photiani, illiusque symmystae, quibus non solum in Bulgarum provincia, sed ubique gentium sacerdoti munere interdiximus interdiximusque. Quae cum scires, nihil tibi in eo regno tentandum fuit.

т. е. „Ти си написалъ (нека изпуснемъ другото), што нашитѣ свещеници да бждатъ изгонени съ голѣмъ позоръ и безчестие отъ българската страна, а самитѣ епископи да бждатъ изведени оттамъ съ не по-малко прѣзрѣние; а пъкъ не бѣше произнесено по-рано нѣкоя присъда отъ ваша страна за това, защото ние не бѣхме повикани на създъ за такава нѣщо И тъй, ако ти казвашъ, че на прѣдишнитѣ свещеници на цариградския дио-

Изисквайки по тоя начинъ отъ Василия I да въздѣйствува върху Игнатия, за да се откаже отъ България, Адрианъ II не привеждалъ никакви мотиви, а се основавалъ изключително на своя авторитетъ, като заплашвалъ, че ще упражни своитѣ права както върху самия патриархъ, тъй и върху духовенството въ България. Обаче, като се вземе прѣдъ видъ, че той се обявилъ неприклоненъ къмъ просбата на императора и патриарха за снизхождение спрѣмо посветенитѣ отъ Фотия духовни лица, не е мжчно да се съгледа, че отъ негова страна това било единъ сондажъ, дали въ Цариградъ не биха се съгласили на компромисъ въ смисълъ, че той би удовлетворилъ тѣхното желание, само ако тѣ се откажеха отъ

цезъ било забранено отъ насъ да свещенодѣйствуватъ, ние не отричаме (това). Тѣ бѣха съобщници на Фотия и наедно посветени, на които не само въ българската страна, но и въ цѣлата църква забранихме и забраняваме да дѣйствуватъ като свещеници. Като знаешъ това, ти не трѣбаше нищо такова да извършишъ въ българската страна."

И тъй, отъ вмѣкването на пояснителната дума въ латинския текстъ — Constantinopolitani се види, че издательтъ отнася *of прѣсвѣтерос* — *postri presbyteri* къмъ цигриградскитѣ свещеници, т. е. че тукъ се говори за изгонването на грѣцкото духовенство въ 866 г., а не за отстранението на латинското духовенство въ 870 г. Но такова разбиране не допуца слѣдващиятъ пасажъ: „И тъй, ако ти казвашъ, че на прѣдишнитѣ свещеници на цариградския диоцезъ било забранено отъ насъ да свещенодѣйствуватъ, ние не отричаме“ (това). По съдържание и по смисълъ тия думи по никой начинъ не могатъ да се свржатъ съ прѣдходното; очевидно, тѣ се отнасятъ къмъ другъ пасажъ въ сжшото писмо на Игнатия. Ние си прѣдставяме работата тъй. За свое оправдание Игнатий ще да е прокарвалъ въ писмото си паралелъ между разпоредбитѣ на папата и патриарха въ България: той ще да е посочилъ на факта, че, когато латинското духовенство дошло въ 866 г., то не само забранило на грѣцкото да свещенодѣйствува, но го и изгонило отъ България, безъ да бжде послѣдното обвинявано въ нѣщо и да е имало нѣкакво рѣшение противъ него; сжшо така и грѣцкото духовенство въ 870 г. принудило латинското да напусне България, като се позвало на цариградското рѣшение по българския църковенъ въпросъ. Тѣмко въ това послѣдното Адрианъ II упреквалъ Игнатия, именно, че той написалъ, щото римскитѣ свещеници да бждатъ изгонени съ позоръ и безчестие, а епископитѣ — съ не по-малко прѣзрѣние [за какви римски „епископи“ въ България тукъ говори папата, не се знае, защото тогава имало тамъ само единъ епископъ — Гримоалдъ], безъ да имало нѣкоя присжда, произнесена отъ Игнатия, понеже папата не билъ повиканъ на сждъ за подобно нѣщо; тукъ Адрианъ игнорира

България. Но въ Цариградъ, както изглежда, узнали скритата мисль на папата и на всичкитѣ искания на Адриана II относно България рѣшили да отговорятъ съ краснорѣчиво мълчание. Въ такова положение останали работитѣ по българския въпросъ до смъртта на Адриана II въ края на 872 (между 13. ноемврий и 14. декемврий).

Новиятъ папа Иванъ VIII (872—882), тоя колкото дѣятеленъ и рѣшителенъ, толкова и хитъръ и лукавъ дългогодишенъ архидяконъ при римската курия, се завзель по-енергично да поведе българския въпросъ, като се надѣвалъ въ скоро врѣме да поправи грѣшкитѣ на своитѣ прѣдшественици. Наскоро слѣдъ покачването си на папския прѣстолъ (872 дек. — 873 септ.) той изпратилъ до Бориса писмо, въ което, като изтъква отъ една страна, че оная частъ отъ църквата, която Богъ постановилъ да бѣде най-първа и да се нарича прѣстолъ на ап. Петра, съвсѣмъ нѣма нито петно, нито брѣчка или нѣщо подобно, а отъ друга — като съобщава, че той подлага на низложение патриархъ Игнатия като неукротимъ и безразсѣденъ въ въпроса за юрисдикцията въ България и че грѣцкитѣ епископи и свещеници, които се намиратъ тамъ, подлага не само на низвержение, но дори и на анатема, защото тѣ повечето били посветени отъ Фотия и сж негови съучастници и съмишленици, — заплашва Бориса и българитѣ, че ще ги свърже съ сжщитѣ вериги на анатемата като отстѣпници, бѣглеци и нарушители на своитѣ обѣщания и че тѣхната частъ ще тури заедно съ оногова, комуто тѣ подражавали, — дявола, който „отъ начало е лъжець и въ истината не стои“ (Іоан. VIII, 54—55),¹⁾ като

съвсѣмъ цариградското рѣшение; отъ друга пъкъ страна послѣдниятъ напълно оправдава папското разпореждане за забраната на грѣцкитѣ свещеници въ 866 г., да свещенодѣйствуватъ съ това, че тѣ били фотияни и посветени отъ Фотия. Затова Игнатий ималъ толкова по-малко право да се отнася тъй надменно къмъ римскитѣ миссионери. — Ср. Hergenröther, п. т., II, стр. 165.

¹⁾ P. Ewald, Die Papstbriefe der brittischen Sammlung въ Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutschen Geschichtskunde. Bd. V (Hannover 1879), S. 300, № 7. Ср. изданието на Fr. Minklošić i Fr. Rački, Nov

прѣдполагалъ да подготви почва за по-рѣшителни дѣйствия и по тоя начинъ да привлѣче България отново къмъ Римъ. Завзетъ обаче съ работитѣ на Западъ поради натегнатитѣ си отношения съ Людовика Нѣмски, Иванъ VIII врѣме отъ врѣме обръщалъ погледитѣ си и къмъ Изтокъ. Прѣзъ февруарий 874/5 г. той отново писалъ до Бориса, върху когото той искалъ непосредно да повлияе, за да се откаже доброволно отъ Цариградъ. И въ това писмо папа Иванъ VIII, като изтъква още веднажъ прѣемството на римския първосвещеникъ отъ Христа чрѣзъ ап. Петра, неговото главенство, а оттука и власт надъ всички други патриарси, която била приложена въ свалянето на Фотия и възстановяването на Игнатия, прокарва мисълта, че за посегателството си върху България Игнатий навлѣкълъ върху себе си осжждането на апостолския прѣстолъ, и затова послѣдниятъ не приема ония, които били назначени отъ гърцитѣ за България, въ числото на епископитѣ; напротивъ, той низлага и прѣдава на анатема тѣхъ и ония, които ги пращатъ, ако тѣ се не опомнятъ, та по тоя начинъ да се не покажатъ истински епископи, за каквито тѣ се считатъ, ония, които отказватъ да се успокоятъ чрѣзъ спасителни увѣщания.¹⁾

Въ всички тия залѣгания на папата да докаже незаконността на грѣцкото духовенство, особено на епископитѣ ясно проглежда цѣлта на папата да въздѣйствува върху Бориса да се откаже отъ него и отново доброволно да се обрне къмъ Римъ. Едноврѣменно (септ. 874 — 2 май 875) Иванъ VIII писалъ до императора писмо, въ което му съобщава споредъ донесението на много лица, какво Игнатий „не се покклебалъ да вдигне глава противъ св. апостолска църква, отъ която той получилъ епископското достоинство, защото, въпрѣки запрѣщенията на всички отци, намислилъ съ безразсждна смѣлостъ да присвои новия български народъ, който е свише

nadjeni spomenici iz IX i XI vieka za panonsko-moravsku, bugarsku и hrvatsku poviest, въ *Starine* XII (1880), str. 211—212, № 1. Ние се ползуваме отъ послѣдното издание.

¹⁾ Neues Archiv, п. т., стр. 308 № 34 — *Starine*, пакъ тамъ, стр. 216, № 8.

просвѣтенъ чрѣзъ молитвитѣ на блаженный Петра, ключаръ на царство небесно, и на Павла, учителъ на народитѣ, и отъ пратеници на апостолския прѣстолъ е обѣрнатъ въ Христовата вѣра и омитъ съ св. кръщение¹⁾. Затова папата счелъ за необходимо да повика Игнатия въ Римъ, за да се прѣдстави на апостолския прѣстолъ и да даде отчетъ за поведението си, понеже той не билъ доволенъ отъ своитѣ прѣдѣли и заграбилъ чужди граници чрѣзъ присвоение.¹⁾ Въ сѣщото врѣме всичкото внимание на Ивана VIII било насочено къмъ това, какъ да се избави отъ другъ не помалко опасенъ противникъ и съперникъ по папския прѣстолъ — Формоза. Когато послѣдниятъ поискалъ да се намѣси въ неговата църковна политика и единъ день дори се явилъ при него да иска позволение, писма и парични срдства, за да замине за България, Иванъ VIII не само му заповѣдалъ да кротува и му далъ да разбере, че и безъ него работата ще се свърши, но и сполучилъ съвсѣмъ да се отърве отъ него: подозрѣнъ като участникъ въ явно насоченото противъ папата шумно дѣло на силнитѣ тогава въ Римъ братя Григорий и Георгий Авентински, Формоза билъ лишенъ отъ санъ и отлъченъ отъ църквата (априлъ 876 г.) „главно за неговитѣ прѣстѣпни хитрости, съ които той си служилъ, както казвали, за да разврати българския князь“.²⁾

Между това събитията въ самата Италия принуждавали папа Ивана VIII врѣменно да измѣни политиката си спрѣмо Цариградъ. Когато слѣдъ смъртъта на Людовика Нѣмски (авг. 875 г.) държавата му се разпаднала и се почнали вжтрѣшни раздори, Италия се лишила отъ своя дѣятеленъ защитникъ; освѣнъ това поради постоянната и непримирима вражда между италианскитѣ князе тя се оказала не въ сила да се бори противъ страшнитѣ арби, които застрашително нападали брѣговетѣ ѝ. При такива обстоятелства за Ивана VIII, който билъ стѣсненъ отъ всички страни, ставало необходимо

¹⁾ Neues Archiv, п. т., стр. 309—10, № 37. — Starine, пакъ тамъ, стр. 216, № 8.

²⁾ Ep. Ioannis VIII № 24. Migne, id., t. 126, col. 676 C — D: — Lapôtre, п. т., стр. 59—61.

да потърси помощ отъ източния императоръ, чието влияние върху дѣлата на южна Италия все повече се засилвало благодарение на успѣшната му борба съ арабитѣ, особено слѣдъ освобождението на гр. Бари въ декем. 875 г., когато византийското правителство настойчиво прѣдлагало на италианскитѣ князе съюзъ противъ мюсюлманитѣ. Когато, въпрѣки всичкитѣ си залѣгания прѣдъ императоръ Карла Плѣшиви (869—877), Иванъ VIII се убѣдилъ най-сетнѣ, че не ще получи отъ западъ никаква помощъ, той на 17. априль 877 г. се опиталъ чрѣзъ беневентския епископъ да прѣдаде на византийския пълководецъ Григория, който тогава пристигналъ въ Беневентъ, едно писмо и да издѣйствува у него да изпрати, колкото е възможно по-скоро, военни кораби въ помощъ на папата; въ писмото си до Григория Иванъ VIII изказвалъ настоятелно сжщата молба и се освѣдомявалъ сжщо за здравето на императоръ Василия „богобоязливия защитникъ на истинската вѣра“; той изказвалъ радостъта си, задѣто Григорий изпратилъ противъ враговетѣ на кръста Христовъ една силна флота и силна войска съ такъвъ дѣтеленъ пълководецъ за тая експедиция, и го убѣждавалъ, че той би постигналъ напълно съ желанието на своя господаръ, ако би изпратилъ десетъ хеландии въ поддръжка на римската църква, която тъй много се обезпокоява отъ арабскитѣ пирати, че той би могълъ скоро да очисти съ божия помощъ папскитѣ брѣгове отъ тѣхъ¹⁾.

Императоръ Василий I, до когото несъмнѣнно достигнало своеврѣменно съдържанието на папското писмо до стратега Григория, не се забавилъ да използвава както стѣсненото положение на Ивана VIII, тъй и неговото дружелюбно настроение къмъ Византия, за да повдигне отново въпроса за прѣмахване ненормалното положение въ църковнитѣ отношения. Прѣзъ втората половина на 877 г.²⁾ Василий I из-

¹⁾ Ep. 24. Migne, ib., t. 126, col. 727. — Hergenröther, n. т., II, стр. 298. — А. Васильевъ, Византия и арабы, II, стр. 55—58.

²⁾ Тая година приема Лебедевъ, каз. съч. стр. 213; Hergenröther, ib., го отнася къмъ нач. на 878 г., което едва ли е приемливо, защото Василий I би споменалъ, па и папата би зналъ за смъртъта на Игнатия, послѣдвала на 23. октом. 877.

пратилъ писмо въ Римъ, въ което — доколкото съдържа-
нието му може да се разбере отъ отговора папски — той
молилъ папата да изпрати пратеници въ Цариградъ за уми-
ротворение на църквата и за възстановяване редъ въ цари-
градския патриархатъ. Иванъ VIII на драго сърдце посрѣщ-
налъ просбата на императора и за пратеници назначилъ
епископитъ Евгения Остийски и Павла Анконски, но тѣ
поради разни политически прѣчки могли да заминатъ за
Цариградъ само слѣдъ една година, като при това били
снабдени съ седемъ писма отъ 16. и 28. априлъ 878 г.: три
за Цариградъ — двѣ до императора и едно до патриарха
Игнатия, и четири за България.

Въ първото си писмо до императора Иванъ VIII възхваля
ревността на Василия I къмъ църковния миръ, което доста-
вяло на папата голѣма утѣха въ това безбожно врѣме и
съжалява за разцѣплението и прѣслѣдването на духовни
монаси въ Византия. Папата трѣбало толкова по-дълбоко
това да чувствува, защото той носи бремената на всички
обременени, или по-добрѣ, въ него ги носи св. Петъръ. Затова
императорътъ поискалъ отъ апостолския прѣстолъ пратеници,
които трѣбало да изкоренятъ раздора и да насадятъ миръ,
любовъ и съгласие, като разслѣдватъ, какво е било извър-
шено въ Цариградъ противъ божията воля, какво е извър-
шено противъ прѣдимствата на апостолския прѣстолъ и
въпрѣки обичаитъ, установени отъ римската църква. Папата
се извинява, че не праща желанитъ отъ императора прате-
ници, понеже били възпрѣпятствувани, но прѣпоръчва двамата
епископи като мжже изпитано вѣрни и блѣстящи съ знание.
Най-сетнѣ той моли Василия I да нареди, щото сжщитѣ
пратеници да могатъ съ безопасностъ да отидатъ при бъл-
гарския князь и да се върнатъ оттамъ, но безъ да посочва
цѣльта на тѣхното отиване въ България, а го прѣдставя
само като едно посѣщение на вѣжливостъ и за поздравъ.
Въ второто писмо съ дата отъ 28. априлъ, като се възхваля
императора за неговата мждростъ, благочестие и любовъ
къмъ римската църква, папата го моли да изпрати помощъ
противъ нейнитѣ врагове, а прѣпраща досежно посегател-

ството върху нейнитѣ привилегии и права да изслуша устнитѣ обяснения на пратеницитѣ, на чиито изявления императорътъ може да върва тъй, като че ли папата самъ да му говори за всичко. За всичко това той ще има за помощници светитѣ апостоли, а за посрѣдникъ прѣдъ Бога винаги самия папа¹⁾).

Съвсѣмъ отъ другъ характеръ било папското писмо до патриархъ Игнатия. Въ него Иванъ VIII, като съобщава на патриарха, че вече два пжти му напомнялъ съ писма да бжде доволенъ отъ правото си на цариградския диоцезъ и да не прѣкрачва опрѣдѣленитѣ отъ канонитѣ и отъ св. отци граници, че българската страна до нахлуването на езичницитѣ се управлявала въ църковно отношение отъ апостолския прѣстолъ, както това се потвърждава отъ разни исторически документи, които се пазятъ въ архивата на римската църква, Иванъ VIII пише: „Но ти, почтенѣйший брате, всичко това си прочелъ съ затворени очи и постановленията на св. отци си потъпкалъ съ безразсждна пета, забравилъ си многобройнитѣ благодарѣния, (оказани) тебъ отъ прѣдстоятелитѣ на апостолския прѣстолъ и си се подигналъ противъ сжщия св. прѣстолъ, като заграбвашъ старата областъ, установена въ българската страна, съ непозволено проникване и се съгласявашъ да прашашъ сърпъ на чужда жетва противъ божественитѣ закони“. Като изтъква, че трѣбало, съгласно съ думитѣ на ап. Павла, слѣдъ първото и второто напомняне да прѣкжсне всѣкакво общение съ патриарха и само отъ желание за неговото изправление това не направилъ, папата заявява: „Ето за трети пжть канонично чрѣзъ пратеници и писма напомняме, увѣщаваме и публично заявяваме: незабавно да изпратишъ въ страната на българитѣ способни мжже, които, като пропжтватъ по цѣлото имъ отечество, да доведатъ безъ всѣко отлагане всички, които се намѣрятъ тамъ и за които се казва, че сж получили посвещение отъ тебе или отъ твои подчинени, тъй, че въ

¹⁾ Ер. 113 и 114. Migne, ib., t. 126, col. 765—767. — Hergenröther, p. т., II, стр. 299—300. — Лебедевъ, п. т., стр. 212—215.

течение на 30 дена никакъвъ епископъ, какво духовно лице, които сж подъ твоята власть, или по-добрѣ, безвластие, да се не намѣри въ всички български прѣдѣли. Защото ние не търпимъ, щото ония, които ти си поставилъ тамъ безъ позволение и които, както е извѣстно, сж отлжчени отъ апостолския прѣстолъ тъкмо за това, да заразяватъ сърдцата на новитѣ Господни раби съ заблудата на твоего вѣроломство“, когато първенството въ просвъщението на българския народъ принадлежи на римската църква. „Затова, продължава папата, ако въ течение на 30 дена ти не изведешъ отъ прѣдѣлитѣ на цѣлата българска страна всички, които ти или твоитѣ епископи сте посветили въ нѣкой църковенъ санъ, и ако не се откажешъ самъ отъ всѣко църковно право надъ нея, слѣдъ два мѣсеца ти ще бждешъ лишенъ отъ св. тѣло и драгоцѣнната кръвъ на Господа нашъ, Иисуса Христа, като се почне отъ деня, въ който ти ще получишъ това писмо, дотогава, докогато ти, който упорствувашъ на тия наши постановления, не приклонишъ вратъ за послушание“. Най-сетнѣ папата заплашва Игнатия, че, ако той ще продължава все тъй да упорствува, ще бжде лишенъ отъ патриаршеското достоинство, което той получилъ по папско благоволение, и ще му се отнеме всѣка привилегия на висшето свещенство¹⁾.

Прѣдназначениѣ за България писма били адресирани: 1. до всички гръцки епископи въ България, 2. до българския князь Михаила, 3. до болярина Петра и 4. до единъ български велможа.

1. Въ първото писмо, като осжда гръцкитѣ епископи, задѣто сж навлѣзли „въ Илирийската провинция, която сега владѣе българскиятъ народъ“, противъ постановленията на св. отци, и доказва историческитѣ и съврѣмenni права на римската църква надъ България, Иванъ VIII ги обвинява, че нѣкои отъ тѣхъ дошли въ България по таенъ жребий, а други — отъ пустославие и алчностъ, канени и неканени,

¹⁾ Ep. 111. Migne, ib. t. cit., col. 763—764. — Hergenröther, п. т. II, стр. 300—301. — Лебедевъ, п. т., стр. 215—216.

и че тѣ въвели тамъ въпрѣки канонитѣ многобройни правила, и поради това той ги отлжчилъ и тѣ сж отлжчени. И затова папата пише: „Който отъ васъ въ течение на 30 дена, откакъ стане извѣстно това апостолско постановление, безъ да се подчини на интереситѣ на българската страна, се осмѣли упорито да извършва въ нея каквато и да е наредба и разпоредба прѣзъ казаното врѣме, той се лишава отъ длѣжността си въ силата на авторитета на св. отци и по рѣшението на нашия сждъ, нѣма да избѣгне, ако не се опомни, наказание и да не се надѣва нѣкакъ на снизхождение. А който отъ васъ, покорявайки се смирено и послушно на тия наши спасителни увѣщания, отстѣпи катедрата въ българския диоцезъ, той нека знае, че ние сме рѣшили да му се възстанови епископството, за което би се установило, че той го е заемалъ по-рано въ грѣцката областъ (църква); ако ли пъкъ никога не е заемалъ, да му се даде вакантно, стига само той да е такава личностъ, на която не е въ състояние да попрѣчи въ това никое правило на отцитѣ“.¹⁾

2. Писмото си до Бориса Иванъ VIII почва съ това, че, като посочва, какво гърцитѣ, отъ чието лукавство той билъ излъганъ, обикновено гнать въ разни ереси и схизми, съвѣтва го да избѣгва тѣхнитѣ лъжи и общения, та да не би, когато тѣ съгрѣшатъ, и той да съгрѣши, и когато тѣ се обърнатъ къмъ богохулство, и той да се окаже хулитель на правата вѣра, и тогава нѣма да се намѣри кой да го управи и изведе отъ грѣха. „Ето за какво, повѣрвайте ми, драгий сине, ние скърбимъ; ето защо денемъ и нощемъ се тревожимъ за васъ. Не слава или почестъ или приходъ, безъ съмнѣние, отъ васъ очакваме, когато ние се стараемъ да спечелимъ по-скоро васъ, отколкото вашитѣ (блага); защото желаемъ да достигнемъ не управлението на отечеството (ви) и кърмилото на държавата, а искаме отново да получимъ по старъ обичай грижата и уредбата на епархиятъ (диоцеза) въ сѣщата страна“, т. е. въ България. Очевидно, тукъ папата отдалечъ намеква на старата папска идея за стремежа на византийския императоръ чрѣзъ църквата и политически

¹⁾ Ep. 112. Ibidem, col. 764—765.

да подчини България подъ властѣта си. Затова по-нататѣкъ папата продължава: „И тъй, обърнете се къмъ блаженный Петра, първия отъ апостолитѣ, когото вие обикнахте, когото избрахте, когото се постаряхте да намѣрите, чиято защита получихте въ нуждитѣ и водитѣ на учението спасително и прилично възприехте и на чието покровителство вие заедно съ всичкитѣ си поданици се вржчихте и прѣдадохте.“ Слѣдъ това папата отново се обръща къмъ еретичеството на византийцитѣ. Той се отказва да твърди, че тѣ нѣматъ една и сѣща вѣра, едно кръщение и единъ Богъ (Ефес. IV, 5—6), но понеже у тѣхъ често бива, че, слѣдъ като цариградскиятъ патриархъ или императорътъ, а въ повечето случаи единиятъ и другиятъ станатъ основатели на нѣкоя ересь, твърдѣ много хора, които сѣ подъ тѣхна властъ, отъ лѣсть или очевидно отъ страхъ трѣгвали подиръ тѣхъ; тогава тежко на ония, които сѣ послѣдвали тѣхното общество. За да потвърди изказаната тукъ мисль, папата привежда нѣкои исторически примѣри. „И тъй, кажи, питамъ, драгий сине, какво ти би направилъ или твоятъ народъ, ако прѣзъ врѣмето на духовоборца Македония, цариградския прѣдстоятель (342—348 и 350—360), когато и безбожниятъ Констанций тамъ управляваше, вие бихте се наслаждавали отъ тѣхното общество: не бихте ли вие, богохулствувайки заедно съ тѣхъ противъ Св. Духъ, послѣдвали неговото учение? Тоя грѣхъ, по свидѣтелството на Господа, нѣма да му се прости нито на тоя вѣкъ, нито въ бѣдащия (Мат. XII, 31—32). Ако да имате тѣхното осквернено съобщество, не щѣхте ли да имате при все това и криво учение? а чрѣзъ това и вие заедно съ тѣхъ, като снопове, събрани за унищожение, не бихте ли запазени за вѣчния огънь въ деня на страшния сѣдъ? Вѣрваме прочее, че вамъ не е неизвѣстно, какво апостолскиятъ прѣстолъ на блаженный Петра не е билъ порицаванъ отъ другитѣ прѣстоли (въ текста *sensibus* *vm: sedibus*), когато самъ, порицавайки всички други твърдѣ често и особено цариградския, или ги е освобождавалъ отъ заблуда, или пъкъ е осжждалъ съ сѣда на своето рѣшение ония, които не сѣ искали да се опомнятъ. И тъй, недѣй

слѣдва гърцитѣ, драгий сине, защото тѣ всѣкога си служатъ съ лукави доказателства и се домогватъ съ коварни извѣртания, та да не ви постигне нѣкакъ това, което постигна готския народъ. Когато тоя (народъ) пожелалъ да се освободи отъ езическата заблуда и да се присѣдини къмъ Христовата вѣра, попадналъ на единъ епископъ, който, имайки образа на благочестието, но отричайки неговата истина, докато ги освобождавалъ отъ езичеството, оплелъ ги въ ариевитѣ богохулства.¹⁾ Така тѣ, докато искали непрѣдпазливо (безгрижно) да избѣгнатъ заблудата, впаднатъ въ заблуда; слѣдвайки слѣпъ водачъ, тѣ, станали заедно съ него слѣпи, загинватъ въ пропастьта на Ариевата порочност. Ето защо ние (ви) наставяме, че трѣба да се пазите отъ съучастие съ гърцитѣ. Защото, лоши бесѣди, казва ап. Павелъ, развращаватъ добритѣ нрави (1 Кор. XV, 33). Макаръ тѣ понѣкога и да говорятъ добри нѣща, недѣй се очудва, защото и дѣмонитѣ признаваха Сина Божи (Марк. I, 23—27; Лук. IV, 33—36); но Той ги прѣдупрѣждавалъ по-добрѣ да мълчатъ, та да не би нѣкой да ги чува истински проповѣдници, а да послѣдва заблуждаващи“. Папата отново подканя Бориса да се обърне къмъ ап. Петра, който „е заслужилъ властѣта тукъ (на земята) да свързва и разрѣшава, а тамъ (на небето) да пази ключоветѣ на царството небесно“ и му дава такива обѣщания: „ако ни послушате, и се върнете пакъ въ лоното на св. Петра, ние ще ви приемемъ като най-обични синове съ разтворени обятия, съ голи рѣцѣ ще ви прѣгърнемъ и ще ви имаме всѣкога въ недрата на Христовата любовъ; и ако има нѣщо свето, нѣщо спасително, нѣщо съгласно, нѣма да пропуснемъ да поднесемъ и приложимъ вамъ и за васъ.“ Въ края на

¹⁾ Тукъ папата има прѣдъ видъ готския епископъ Улфила (348—388) — който изнамерилъ готската азбука и прѣвелъ св. Писание на готски езикъ; но, когато въ 376 г. вестъ-готитѣ се поселили въ Тракия подъ условие да приематъ християнството, Улфила, за да угоди на тогавашния императоръ, арианинъ Валента, съгласилъ се да разпространи между тѣхъ християнството съ арианското вѣроучение, което по тоя начинъ се закрѣпило задълго у тѣхъ. Вж. Е. Смирновъ, Исторія христіанской церкви. Петроградъ 1809, 5-ое изд., стр. 198—9.

писмото Иванъ VIII съобщава, че изпратения нѣкога-си (quondam) по монаха Урса подарѣкъ той получилъ съ благодарностъ и че по тоя случай въздалъ хвала Богу, „Който те е научилъ да ни го поднесешъ прѣданно, а тебе самия скоро, както вѣрваме, цѣлъ и съвършененъ ще ни прѣдаде.“ Обикновено това мѣсто се привежда като доказателство, че Борисъ не билъ съвършено скѣсалъ сношенията съ Римъ и че той отъ врѣме на врѣме изпращалъ тамъ дарове, както споменатия тукъ, изпратенъ по монаха Урса.¹⁾ Но това миѣние само по себе си пада сега, когато вече знаемъ, че папата Иванъ VIII непосредно, помимо Византия, се е сношавалъ съ Бориса прѣди 878 г., както, напр., въ 872/3 г., когато, вѣроятно, ще да е дохождалъ нарочито епископския монахъ Урсъ съ разгледаното по-горѣ писмо; това се потвърждава и съ употребената отъ папата дума „quondam“ = нѣкога-си, прѣди години. Оттука ясно става, че не Борисъ е поддържалъ сношения съ Римъ, а самъ папата се опитвалъ да завърже такива, на което българскиятъ князь Борисъ отговарялъ не съ писмо, а само съ подарѣци отъ вѣжливостъ, защото той, очевидно, не искалъ да остане въ враждебни отношения съ Римъ. Едноврѣменно съ това Иванъ VIII прѣдупрѣждава Бориса да знае, че евнухътъ Сергий е низложенъ отъ него чрѣзъ авторитета на князетѣ-апостоли и на свещенитѣ канони, защото той, понеже по произходъ билъ славѣнинъ и оплетенъ съ много порочности, завзелъ съ измама свещенството; слѣдъ това се разкрило свѣрхъ другото, че той билъ откритъ и изобличенъ въ нарушения, за което билъ тогава разпопенъ отъ своя епископъ; но послѣ той съвсѣмъ недостойно билъ издигнатъ на бѣлградското епископство отъ Георгия, „който съ лъжа си присвоява името епископъ. Това обявяваме както на васъ, тъй и на цѣлата ваша общностъ съгласно съ канонитѣ, за да не се приематъ ония, които сж отхвърлени отъ другитѣ (I Ник. с. пр. 5), та ония (т. е. които ги приематъ) да не се държатъ свѣр-

¹⁾ Hergenröther, каз. съч., II, стр. 302.

зани заедно съ тѣхъ, което ние не желаемъ, съ подобно наказание на сѣда.“¹⁾

3. Писмото си до болярина Петра, Иванъ VIII почва така: „Изпращайки писмото на нашето апостолство до любезнѣйшия нашъ синъ, най-християнския князь Михаила, ние счетохме за достойно да напишемъ сѣщо и до твоята честь и да отворимъ стоноветъ на нашето сърдце, които постоянно търпѣливо прѣнасяме, въздишайки и очудвайки се съ твърдъ голѣмо смѣщение, какъ най-мѣдриятъ князь и вие сами можакте да се отвърнете и да се отклоните отъ правата пѣтека, а сѣщо да се откажете отъ прѣстола на блаженный Петра, най-висшия отъ апостолитъ...“ „И тъй, ние пишемъ на тебе като на близъкъ и драгъ намъ; защото ти бѣше въ това дѣло съ божия помощъ първиятъ прѣдтеча и водачъ за самия князь: ти като посрѣдникъ тича между него и насъ, и благодарение Богу всичко, което бѣ направено за спасението на тоя народъ, не безъ твоя подвигъ е направено, и ти самъ добръ знаешъ, колко и какви трудове прѣдприехме за вашата уредба. И вие добръ се радвахте между насъ и се наслаждавахте съ духовни радости и успѣхи; но ние не знаемъ, кой ви е излѣгалъ прочее; кой, слѣдъ като станалъ орждие на дявола, който нѣкога-си прилъстилъ Ева чрѣзъ змията, ви е отклонилъ отъ правия пѣтъ съ хитро убѣждение, поради което не малко скърбимъ и не току-тъй се разтревожихме“. Папата подканя болярина Петра постоянно да напомня на своя князь да се върне къмъ истинската вѣра, която била открита отъ Христа на ап. Петра, когато му казалъ: „Азъ се молихъ за тебе, Петре, за да не оскудѣе вѣрата ти“ (Лук. XXII, 32). Тая вѣра ап. Петъръ донесълъ въ Римъ и на нея закрѣпилъ римската църква, слѣдъ като управлявалъ дълго врѣме апостолския прѣстолъ, и за тая вѣра приелъ смъртъта. Така ап. Петъръ посветилъ и обрекълъ на Господа Бога св. римска църква, основана въ тая вѣра чрѣзъ собствената му кръвъ, заедно съ Павла, който отъ Иерусалимъ до Илирската об-

¹⁾ Ep. 108. Migne, ib., t. 126, col. 758—760. — За споменуванитъ тукъ епископи Сергия и Георгия ние говоримъ на друго мѣсто. Вж. по-долу.

ласть, тъкмо въ която сега българитѣ живѣли, разпространилъ евангелието; чрѣзъ тая вѣра въ кжсо врѣме римлянитѣ дотолкова повѣрвали и процвѣтали, че славниятъ прелатъ апостолъ скоро слѣдъ това, изглежда, въ началото на своитѣ писма въздава благодарностъ Богу за нея и прѣдвѣщава прослава (Рим. I, 1—7). „И тъй, пише папата, убѣждавай, драгий, благочестивия князь всѣкога да слѣдва (*fugere*) тая вѣра и нея да жажда; нея недѣй търси на друго мѣсто освѣнъ въ Римъ, дѣто тя е насадена и вкоренена отъ блаженный Петра, който истински я позналъ и истински проповѣдвалъ; защото, както никога не може да се намѣри вода на друго мѣсто тъй чиста или тъй бистра, както въ извора, отдѣто влѣче началото си, тъй и вѣрата никога не ще може да се намѣри на друго мѣсто тъй чиста и тъй ясна, както въ водоема (*vivario*) на нашата църква, дѣто тя е събрана не отъ покриви капаци, съ които се сравнява свадлива жена, т. е. еретическата порочностъ, а изобилно и най-чисто отъ оня ключаръ на небето, който я почерпалъ отъ самия живъ изворъ свише и раздалъ най-свѣтла запазена“. Въ края папата отново подканя болярина Петра да въздѣйствиува върху Бориса и завършва писмото съ слѣднитѣ думи: „Ние пѣкъ, ако ни послушате, ще се радваме на вашата печалба и твърдѣ много ще се възхищаваме, понеже ви обичаме съ най-голѣма любовъ като братя и синове; ако ли пѣкъ не, ще кажемъ на цѣлата църква и, както учи Господъ (Мат. XVIII, 17), ще ви считаме за езичници и митаря и тогава вие ще видите, когато изпаднете въ разни грѣховни изпитания“.¹)

4. Въ писмото си до българския велможа²) Иванъ VIII буквално повтаря сжщото, което пише и до болярина Петра

¹) Ep. 109. *Migne, ib.*, t. 126, col. 760 C — 762 A.

²) Въ изданието на *Mansi, Conciliorum amplissima collectio. Florentiae 1759, t. XVII, p. 66*, това писмо е надписано: *Michaeli glorioso regi Bulgarum ut ex contextu patet*. Но още *Jaffé Regesta, p. 272, n. 2359* справедливо забѣлѣзалъ, че тоя надписъ е погрѣшенъ, и означилъ получателя *quidam ex nobilibus Bulgaris*, което е твърдѣ умѣстно, защото нийдѣ въ контекста нѣма дори намекване, че то било адресирано до Михаила-Бориса. Въ изда-

въ първата половина на писмото съ малки съкращения, и слѣдъ това се обръща съ слѣднитѣ думи: „И тъй, нека най-християнскиятъ князь се върне къмъ прѣстола на блаженѣйшия Петра съ весело сърдце; както еленъ, слѣдъ като приеме нѣщо врѣдно, копнѣе за водни извори (Пс. 41, 2), нека тъй да копнѣе неговата душа за спасителнитѣ води на неговото (Петровото) учение. Въ името на него благотивия нека твоето благоразумие (*solertia*) прѣди всичко да приложи голѣмъ трудъ не само да припечелишъ най-драгъ братъ, но и самъ да наслѣдишъ наградата на наградитѣ за спасението на всички ваши. Защото нищо не е повече угодно Богу, отколкото ония, които правятъ хората да се отвръщатъ отъ грѣха или които наставляватъ повечето (хора) на правда“. Въ края папата му съобщава, че

нието на Migne'я това писмо носи надписъ: *Ad quemdam ex nobilibus Bulgaris*, взетъ очевидно отъ Jaffé. — Hergenröther така сжщо намира надписа погрѣшенъ и прѣдполага, че получателятъ му билъ братъ или родственикъ на Бориса (п. т. II, стр. 305, бѣл. 93). Обаче нѣкои пасажи въ самото писмо даватъ възможность по-точно да се опрѣдѣли, кой е билъ тоя *quidam ex nobilibus Bulgaris*. Така, като пише въ началото на писмото, че, изпращайки писмо до най-християнския князь (Михаила), счелъ за нужно и нему да напише, и че се очудва съ извънредно смущение, какъ самъ най-мъдриятъ князь (Михаилъ) и самъ той (адресатътъ) можали да се отвърнатъ и да се отклонятъ отъ правата пѣтека и съвсѣмъ да отстѣпятъ отъ прѣстола на блажения Петра, княза на апостолитѣ, Иванъ VIII продължава: „*Scribitus ergo tanquam fratri eius et charissimo nostro. Nam cuncta quae ad salutem gentis vestrae a nobis acta sunt et quot et quantos labores pro instructione vestri nos assumpserimus, ipse profecto non nescis*“. А къмъ края тоя пише: *Ad huius ergo beatissimi Petri sedem alacri pectore rex Christianissimus redeat. . . In quo pio tua laboret opere prae cunctis solertia, ut non solum fratrem charissimum lucrifacias, sed et de salute omnium vestrum ipse mercedum praemia consequaris*“. И двата тия пасажи ясно сочатъ, че лицето, до което писмото било изпратено, било братъ на Михаила-Бориса. Отъ припискитѣ въ Чавдалското евангелие сж известни двама братя Борисови: Доксъ и Гавриилъ (Вж. В. Златарски и, Кой е билъ Тудоръ черноризецъ Доксовъ? п. т., стр. 43 и сл.). Докато за втория не знаемъ нищо, за първия ни споменува Иванъ Екзархъ въ „пролога“ къмъ прѣвода на Ив. Дамаскиновото Богословие подъ име частичини члостки Доксъ черноризецъ и ни го прѣдства като такъвъ, който е подканялъ и подбуждалъ способнитѣ и подготвени хора да работятъ въ полза на просвѣтното дѣло въ България (п. т., стр. 47—48), съ други думи, тоя билъ

за такъвъ святъ подвигъ той ще получи прощение на много грѣхове, и че ще го счита въ числото на най-прѣданнытъ синове и непрѣстанно ще го прѣпорѣчва въ молитвитѣ си къмъ апостолитѣ-князе.¹⁾

Отъ съдържанието на разгледанитѣ тукъ папски писма, които били прѣдзначени за България, не е мѣчно да се установи, че колкото строгъ и категориченъ се явява папа Иванъ VIII въ исканията си къмъ грѣцкото духовенство въ България, толкова мекъ и благосклоненъ той се държи спрѣмо българския князь и неговитѣ велможи, очевидно, съ цѣль да покаже отъ една страна силата на своя църковенъ авторитетъ, а отъ друга — чрѣзъ това да разколебае Бориса и неговитѣ приближени и да повлияе върху тѣхъ за ново доброволно отцѣпване отъ Византия. Но и тоя пѣтъ, както изглежда, папата не можилъ да постигне цѣльта си, защото двамата епископа Павелъ Анконски и Евгений Остийски, както се каза, пристигнали въ Цариградъ само къмъ края на 878 г. и заварили положението промѣнено: Игнатий вече билъ умрѣлъ (23. октомврий 877) и на патриаршеския прѣстолъ билъ отново показенъ патриархъ Фотий (877—886). Ходили ли сж слѣдъ това папскитѣ легати въ България съгласно съ искането на папата въ писмото на императора и изобщо дали горнитѣ писма сж достигнали до своитѣ адресати, остава неизвѣстно.²⁾ Обаче новата промѣна на па-

силно заинтересуванъ отъ дѣлото на брата си Бориса — въвеждането и закрѣпата на християнството въ България и всѣкакъ гледалъ да го поддържа и подкрѣпи. Въ сжщата заинтересуваностъ папа Иванъ VIII ни прѣдставя и лицето, до което той писалъ нашето писмо: „защото всичко, което е направено отъ насъ за спасението на вашия народъ и колко и какви трудове взехме върху си за вашата уредба, ти самъ разбира се добрѣ знаешъ“. И тъй, Борисовиятъ братъ на Ивана VIII и черноризецъ Дуксъ на Ивана Екзарха сж, очевидно, една и сжща личностъ, а понеже първиятъ, споредъ Чивидалското евангелие, носилъ име Доксъ, то ясно е, че Доксъ и Дуксъ сж едно и сжщо лице, а оттука нашето писмо било адресирано до Борисовия братъ Докса.

¹⁾ Ep. 110. Migne. ib., t. 126, col. 762 B—763 A.

²⁾ И в. М а л ы ш е в с к і й, свв. Кирилъ и Методій, стр. 218, мисли, че на тия сжщитѣ легати било порѣчено на пѣтъ за Цариградъ да посѣтятъ

триаршеския прѣстолъ, на която Василий I се рѣшилъ. слѣдъ като се убѣдилъ, че извършениятъ отъ него прѣвратъ въ църковния животъ на Византия не донесълъ никаква полза нито за държавата, нито за църквата, не е могла да не окаже влияние и въ по-нататъшното развитие на българския църковенъ въпросъ.

Повдигнатъ наново отъ папа Адриана II и засиленъ още повече отъ Ивана VIII, тоя въпросъ не е можалъ да получи нѣкое удовлетворително разрѣшение при второто патриархуване на прѣстарѣлия Игнатия, който при настаналитѣ слѣдъ 869 г. неопрѣдѣлени и натегнати отношения между патриарха и папата не билъ въ състояние не само да почне рѣшителна борба, но дори да даде най-малко противодѣйствиe: той билъ принуденъ, както видѣхме, на всички папски искания и заплахи да отговаря само съ мълчание, и нѣма съмнѣние, че, ако папското писмо отъ 6. априль 878 г. съ неговата строга присжда бѣ заварила Игнатия живъ, то разривътъ

Далмация, България, дѣто тѣ ще да сж останали доста дълго, за да прокарать лично онова, което се намирало въ писмата, прѣдначначени и носени отъ тѣхъ за България. „Легаты потерпѣли полную неудачу съ своею мисією въ Болгаріи и, на о полагають, не безъ унынія направилсь отсюда въ Цариградъ“. Отдѣ, възъ основа на какви дании правн Малышевски тия прѣдположения, той не посочва. Но очевидно, че той е ималъ тукъ прѣдъ видъ слѣдното мѣсто отъ писмото на Ивана VIII до императора отъ 16. априль 878 г.: *Verumtamen ignorare plium imperium vestrum nolumus nos apostolicae sedis praecipisse legatis, ut causa tantum visitationis gloriosum eiusdem provinciae principem adeant, et de optata memoria ei apostolorum, ut condecet, expletis officiis persalutationis edicant. Ideoque rogamus ut aditu eia annitentibus vobis concessio, talem illis industriam virum [tradatis], qui eos usque ad praedictum principem salvos ducat atque reducat, facta in scriptis de ea minime iterum usurpanda professione, т.е. „ние не жадаемъ, щото вашата благочестива власт да не знае, че на легатитѣ на апостолския прѣстолъ биле прѣдписано да отидатъ, и то само за посѣщение, при славния князь на сжшата провинция (България) и, слѣдъ като го поздравятъ, както подобава, да му напомнятъ за апостолитѣ. Затова молимъ, щото, слѣдъ като имъ се даде възможността при вашето старание, да снабдиге съ ревностенъ такъвъ мжжъ, който да ги отведе при горѣпоменатия князь и да ги върне, слѣдъ като бжде изпълнено съобщението въ писмата за най-малкото ѣ повторно присвоение“ (вж. Мигне, ib. т. 126, col. 766 D:→ 767 A). Отъ тоя пассажъ се ясно види, че папскитѣ легати трѣбало да отидатъ въ Бъл-*

между Цариградъ и Римъ за България би отново избухналъ и, може би, съ много по-голяма сила, отколкото по-рано. Съ издигането обаче на Фотия, на оня сжщия Фотия, който въ 867 г. се противопостави съ такава смѣлостъ противъ папското всевластие и повдигна рѣшителна борба за защита историческитѣ права на цариградската църква върху Балканския полуостровъ отъ посегателството на римския папа, спорътъ между Римъ и Цариградъ за България влѣзълъ въ нова фаза. Само Фотий съ своята енергия, опитностъ, умъ и обширни познания билъ въ състояние да извлѣче византийската църква и държава отъ онова унижение, въ което послѣднитѣ били изпаднали слѣдъ събора въ 869/70 г. и да нанесе рѣшителенъ ударъ върху не спиращата се прѣдъ никакви прѣчки римска курия. Императоръ Василий I добръ схващалъ смисъла на събитията и не закѣснѣлъ да поддържи Фотия,¹⁾ като въ сжщото врѣме се стараелъ да избѣгне нови усложнения въ отношенията си къмъ Римъ.

Макаръ че въстановяването на Фотия не могло да изнепада никого въ Византия, защото всички съзнавали, дори и нѣкои бивши негови противници, че той е билъ единичката личностъ, която би била въ състояние да въдвори тогава църковния миръ и спокойствие, все пакъ то не е могло да стане безъ съгласието на папата, а главното било това, че както Фотий билъ сваленъ и осжденъ въ силата на едно съборно рѣшение, тъй и узаконяването на възстановяването му трѣбало да стане пакъ чрѣзъ такова съборно рѣшение,

гария, слѣдъ като пристигнатъ въ Цариградъ, а не, както прѣдполага Малешевски, че тѣ още по пѣтя за Цариградъ прѣзъ Далмация дошли въ България и оттамъ заминали за византийската столица. Поради това не може да се твърди, че тѣ потърпѣли пълна несполука съ своята мисия, защото при промѣната на патриаршеския прѣстолъ — повторното показване на Фотия — която тѣ заварили въ Цариградъ, както тѣхното отиване въ България, тъй и самитѣ писма, които били прѣдначинени за българския князь, велиможитѣ му и гръцкото духовенство въ България, ставали безпрѣдметни. Прѣдъ видъ на това ние сме наклонни да приемемъ, че папскитѣ легати не сж ходили въ България, или по-добрѣ, отъ Цариградъ не сж ги пуснали да заминатъ подъ сжщия прѣдлогъ.

¹⁾ Лебедевъ, каз. съч., стр. 222—225.

което да анулира жестоката присжда, произнесена надъ Фотия на събора въ 869/70 г., а сжщо да освободи както императора, тъй и всички епископи, които били подписали актоветъ на тоя съборъ. Затова въ Цариградъ било рѣшено да се свика новъ съборъ, и още прѣзъ 878 г. били изпратени отъ императора пратеници както до източнитъ патриарси, тъй и до папата, за да ги поканятъ да присѣствуватъ чрѣзъ свои прѣдставители на проектирания съборъ за потвърждение избирането на Фотия. Въ писмата си до Ивана VIII императорътъ му съобщавалъ за общото желание, щото папата да влѣзе въ църковно общение съ Фотия, та чрѣзъ това и цариградската църква да постигне желанныя миръ; а Фотий извѣствявалъ папата, че вторичното му поканване на патриаршеската катедра станало не по негово лично желание, а по настояването на императора и на цѣлата източна църква, защото всички епископи били на негова страна и само нѣколцина се държали противъ избирането му.¹⁾

Нѣма съмнѣние, че отъ промѣната на патриаршеския прѣстолъ Иванъ VIII не билъ доволенъ, а още повече отъ прѣдложението на Василия I и Фотия, защото да го приеме, това значило би за него да се примири съ най-вѣрлия врагъ на папството, да анулира всички рѣшения и присжди, произнесени отъ неговитъ прѣдшественици върху Фотия и изобщо да се откаже отъ всичко, което дотогава било постигнато за папското надмощие на изтокъ. Но и при все това Иванъ VIII се видѣлъ принуденъ да отстъпи отъ своитъ позиции и да изпълни желанието на императора и на цариградската църква, защото условията и обстоятелствата, при които сж дѣйствували неговитъ прѣдшественици, коренно се измѣнили въ самия Цариградъ, а главното било това, че императорътъ сега поддържалъ самия Фотия; па и самъ той се намиралъ въ твърдѣ стѣснено политическо положение: прѣзъ първитъ мѣсеци на 879 г. папскитъ владѣния въ Италия били застра-

¹⁾ Тия писма не сж запазени, и съдържанието имъ се възстановява по отговорнитъ папски писма отъ августъ 879 г. — *Hergenröther*, п. т. II, стр. 314—316. — *Лебедевъ*, п. т., стр. 226—228. — *Малышевскій*, п. т., стр. 221. У него хронологията е объркана.

шени както отъ сарацинитѣ, тъй и отъ отдѣлнитѣ итлянски князе; кждѣто и да се обръщаль Иванъ VIII за помощъ на западъ и каквито други врѣменни мѣрки да прѣдприемаль за отблъсване на надвисналитѣ опасности, отвсѣкждѣ той получаваль отказъ и всичкитѣ му усилия не се увѣнчавали съ успѣхъ. Обаче, рѣшавайки се подъ натиска на окръжаващитѣ го събития да признае издигането на Фотия, Иванъ VIII не изпускаль изъ-прѣдъ видъ възможността да извлѣче съотвѣтната полза за себе си. Прѣди всичко той се надѣваль, че срѣщу отстъпката си той ще получи военна помощъ противъ своитѣ врагове, главно противъ сарацинитѣ и че ще сполучи да убѣди императора да му възвърне юрисдикцията на римската църква въ България.¹⁾ Затова още отъ момента, когато Иванъ VIII рѣшилъ да се отзове съ положителенъ отговоръ на поканата отъ Цариградъ, той не се забавиль да подготви почва и въ самата България.

Още въ началото на май 879 г. Иванъ VIII писалъ до хърватския князь Седеслава слѣднето: „Понеже слухътъ за твоята любезность, доброта и вѣра въ Бога достигна до насъ, смѣло напоминаме на вашето сиятелство и прѣпоръчваме, да разпоредите отъ любовъ къмъ св. апостоли Петра и Павла, вашитѣ закрилници, щото настоящиятъ легатъ, когото изпращае при българския народъ, здравъ и неврѣдимъ да отиде при нашия любимъ синъ, тѣхния (на българитѣ) прославенъ князь, и каквото му е необходимо за храна и облѣкло, оказвайте му отъ божия любовъ. Нека твоята любезность се постарае за това, за да може да получи награда за вѣченъ животъ“²⁾. И тъй, отъ Римъ билъ изпратенъ въ началото на май (между 2. и 6.) нарочитъ пратеникъ прѣзъ Хърватско за България. На тоя пратеникъ папата прѣдалъ да отнесе въ България двѣ писма: едно до българския князь Михаила и друго до съвѣтниците му.

Сдържанието на първото писмо е слѣднето: „Понеже всемогщиятъ Богъ благоволи чрѣзъ дара на своето безко-

¹⁾ Hergenröther, II, стр. 379—381. — Лебедевъ, п. т., стр. 228—230.

²⁾ Ep. 219. Migne, ib. t. 126, col. 833—834. — Jaffé, Regesta, p. 280, n. 2648, поставя това писмо между 2. и 6. май 879 г.

ристно милосърдие да повика васъ и вашия народъ къмъ познаване Неговото име, вие трѣба да си спомните онова, което Господъ казва на блаженный ап. Петра: „Ти си Петъръ и върху тоя камъкъ ще съградя своята църква“ (Мат. XVI, 18); нему въ самото начало на вашето християнство вие довърхите да бждете управлявани и на неговитѣ прѣемници — да се покорявате. Обаче не зная, съ кой умъ вие се отцѣпихте отъ неговото главно наставничество по лукавството на нѣкои-си, тъй че ще кажемъ заедно съ апостола: „Кой ви прѣлъсти, та не се покорявате Ономува, комуто сте приклонили вратъ?“¹⁾ или вие сте повѣрвали на ония, — нѣка кажемъ съ позволенieto на гърцитѣ, — които всѣки день се объркватъ въ нови и разни учения и догмати? Но моля, драгий сине, безъ бавяне съ разумна любовъ (апоге mentis), слѣдъ като бждатъ оставени излишествата и съблазнитѣ на измамитѣ, да върнете себе си и вашия народъ въ лоното на св. ваша майка, римската църква, която по божие постановление е глава на всички църкви, разпрѣснати по цѣлия свѣтъ. Защото дотолкова ви обичаме съ бащинско разположение, че ние желаемъ да бждете въ утробата на Исуса Христа. И ето готови сме да ви спечелимъ, и каквото е било погрѣшено недавно поради помрачението на нашитѣ легати, да изправимъ начисто и да се погрижимъ за възстановяването на всичко твърдѣ бързо; и ако (това) се сбъдне, ние нѣма да се откажемъ не само да страдаме и скърбимъ заедно съ васъ, но дори да умремъ за спасението на вашитѣ души, думайки съ ап. Йоана: „понеже Богъ е положилъ душата си за насъ, и ние сме длъжни да полагаме душитѣ си за братята“ (1 Иоан. III, 16). Обаче вашата прѣданостъ трѣба всѣкога съ радушна любовъ да се съгласявате съ отеческитѣ напомняния и да се вслушвате въ нашитѣ увѣщания, защото оня, комуто били повѣрени отъ Господа ключоветѣ на царство небесно, да свързва и отпуска, всѣки день и непрѣстанно простира ржцѣ и радостно ви чака да

¹⁾ Гал. III, 1, но тукъ се чете: „quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus praescriptus est, in vobis crucifixus“, — значи папата неточно прѣдава думитѣ на апостола.

се обърнете къмъ него; поради това нека той ви върне на вѣчния Пастиръ одарени съ вѣчно блаженство, отъ когото той е научилъ чрѣзъ служението на своето апостолство да изкупува вашитѣ души“.¹⁾

Сравнявайки съдържанието на това писмо съ онова на прѣдишнитѣ писма на Ивана VIII до Бориса, не е мжно да се забѣлѣжи, че папата оставя на страна теорията и прѣминава на практическа почва: той вече не се впуска да изтъква историческитѣ права на римската църква върху България и не се простира нашироко да доказва, дѣ се намира чистата и истинска вѣра, въ Римъ или Цариградъ, а направо се обръща къмъ близкото минало и върху него гради своитѣ напомнания и придумвания къмъ Бориса да се върне заедно съ своя народъ въ лоното на св. римска църква-майка. Той вече пише за нѣкакви грѣшки, станали „поради помрачението на папскитѣ легати“. Какви грѣшки и на кои папски легати той има тукъ прѣдъ видъ: съгласието ли на легатитѣ на събора въ Цариградъ прѣзъ 869/70 г. да приематъ рѣшението на българския църковенъ въпросъ въ полза на Византия, или дѣйствиата и държането на папскитѣ мисионери спрѣмо Бориса прѣзъ 867—869 г., Иванъ VIII не дава въ писмото си да се разбере. Но както и да разбираме тия недоизказани отъ него мисли, едно е ясно отъ съдържанието на писмото — именно, че папата вече отивалъ къмъ отстъпки: той е готовъ да поправи всичко, каквото било погрѣшено, и да го възстанови въ скоро врѣме, т. е. да изпълни обѣщанията на прѣдшествителици си, стига само Борисъ да се съгласи на неговото прѣдложение. За Ивана VIII въ случая било важно да изтрѣгне отъ българския князь поне само едно обѣщание, за да може съ него да излѣзе прѣдъ готвящия се въ Цариградъ съборъ и по тоя начинъ да бие съ него всѣки отказъ отъ страна на императора и патриарха за връщането на България подъ властта на римската църква.

Въ сѣщия духъ било написано и другото писмо, адресирано до велможитѣ-свѣтници на българския князь на-

¹⁾ Ep. 217. Migne, ib., t. 126, col. 832—833.

чело съ боляритѣ Петра, Зергобула и Сондоке,¹⁾ които, очевидно, Иванъ VIII лично е познавалъ, когато тѣ идвали порано въ Римъ. „Най-сетнѣ, пише папата, подканямъ прѣданостѣта на всички ви, щото съ постоянни увѣщания и подсѣщания да долагате на нашия любимъ синъ, славния князь Михаила, вашия господарь, да се възвърне и вие съ него да се върнете пакъ въ лоното на св. римска църква, която ви желае да бждете съучастници на вѣчното блаженство; да не допуснете по съвѣтитѣ на нѣкои-си съ извратено учение гибелта и унищожението, не дай Богъ, на вашата душа, защото ние сме свързани съ такава обичъ къмъ васъ, че каквото и да поискате справедливо и угодно Богу, вие непрѣмънно ще получите отъ насъ, и ние искаме безпрѣчно да изпълнимъ вашитѣ просби. Повторно и повторно подканяме къмъ това и обявяваме въ името на Словото Христосъ, да побързате изцѣло да се върнете при насъ; защото, както ние се боимъ, че ще съгрѣшимъ, ако не ви приведемъ въ лоното на св. ваша майка, тѣй и вие ще съгрѣшите въ Бога, ако изпуснете да послушате нашия гласъ“.²⁾ Готовността на папата да направи извѣстни отстъпки се прокарва въ това писмо още по-явно и по-категорично: той се прѣдоставя въ пълно разположение на българскитѣ боляри и е готовъ да изпълни безпрѣчно всичко, каквото тѣ справедливо и угодно Богу поискатъ, стига само да въздѣйствуватъ върху своя князь да се върне къмъ римската църква.

Но и тия двѣ писма не могли да достигнатъ своето прѣдназначение поради станалитѣ въ това врѣме събития въ Хърватско. Споменатиятъ по-горѣ хърватски князь Седеславъ (или Сдеславъ), отъ рода на кн. Терпимира, около 878 г. сполучилъ съ помощта на императоръ Василия I да изгони синоветѣ на кн. Дамогоя (864—876) и заграбилъ властѣта въ Хърватско. Той самъ ходилъ въ Цариградъ, дѣто призналъ върховната властъ на императора, който го утвърдилъ за князь. Заедно съ това Седеславъ скжсалъ

¹⁾ За тия боляри вж. по-горѣ стр. 132—133, а също и Притурка № 2.

²⁾ Ep. 218: ad consiliarios Michaelis regis Bulgarorum. Migne, ib., t. 126, col. 833 C—D.

всѣкакви връзки съ римската църква и папата, който малко прѣди това (874/5 г.) влѣзълъ билъ въ сношения съ Дамогоя, като го подканялъ да признае своята област за принадлежаща къмъ панонската архиепископия на св. Методия, и прѣминалъ въ цариградската патриаршия. Въ 879 г. Иванъ VIII, изпращайки своя пратеникъ въ България съ горнитѣ писма, поискалъ да се възползува отъ случая, за да възобнови сношенията си съ Седеслава и отново да се опита да го привлѣче къмъ римската църква. Обаче папскиятъ пратеникъ не можилъ да завари Седеслава живъ: послѣдниятъ билъ убитъ въ май с. г. отъ нѣкой-си Бранимира, съ неизвѣстенъ произходъ, който завзелъ княжеския прѣстолъ. Но, понеже не е могълъ да не очаква, че Василий I нѣма да остави безнаказано убийството на византийския подржчикъ и съюзникъ, Бранимиръ, поддържанъ отъ дяконъ Теодосия, който управлявалъ нинската епископия, но не билъ още посветенъ за епископъ, рѣшилъ да търси покровителството и съюза на папата.¹⁾ Нѣма съмнѣние, че въ това тѣхно бързо рѣшение не малко влияние и въздѣйствиe оказалъ и току-що пристигналиятъ отъ Римъ въ Далмация на пѣтъ за България папски пратеникъ, който сега прѣдалъ на Бранимира адресираното до Седеслава папско писмо и не се забавилъ да използва тая промѣна въ управлението на Хърватско, за да го повърне отново въ лоното на римската църква.

Но кой е билъ тоя папски пратеникъ? Иванъ VIII не споменува името му нито въ писмото до Седеслава, нито въ писмата, прѣдзначени за България. Обаче особенитѣ грижи, които той полага прѣдъ Седеслава, като го моли да нареди, щото пратеникътъ здравъ и неуврѣдимъ да отиде при българския князь и да го снабдява съ всичко необходимо за храна и облѣкло, ясно посочватъ, че това ще да е била личностъ, къмъ която папата особено благоволилъ и искалъ да направи пжтуването му за България съвър-

¹⁾ Hergenröther, *каз. съч.*, II, стр. 607. — К. Гротъ, *Извѣстія Конст. Багрянороднаго*, стр. 144—145. — И. Малышевскій, *каз. съч.*, 249—250. — Fr. Šišić, *Geschichte der Kroaten*, Zagreb 1917, I Teil, S. 98—100.

шено удобно и сигурно. Тъкмо отъ това високо положение на пристигналия папски пратеникъ сега поискали Бранимиръ и Теодосий, който вече билъ избранъ на вакантна епископска катедра на г. Нина, тогавашната столица на хърватска Далмация, да се възползуватъ, за да възобновятъ сношенията си съ Римъ. Тѣ веднага изпратили писма до Ивана VIII, въ които изказвали горещо желание да прѣминатъ подъ властѣта на римската църква. По кого сж били изпратени тия писма, не се знае, защото тѣ не сж запазени; но въ отговора си до Теодосия папата, като съобщава, че получилъ и прочелъ писмата имъ, и изказва радостѣта си, задѣто той се обърналъ къмъ апостолския прѣстолъ, пише, че и почтениятъ пресвитеръ Иванъ, който дошълъ отъ негова страна, му доложилъ устно за неговата доброта и търпение — качества, които трѣба да се цѣнятъ твърдѣ много въ единъ Христовъ служител.¹⁾ И тѣй, като посрѣдникъ за Бранимира и Теодосия прѣдъ папата се явява нѣкой-си пресвитеръ Иванъ, който, очевидно, донесълъ писмата имъ въ Римъ и билъ несъмнѣнно самиятъ папски пратеникъ, защото тѣ надали биха могли да намѣрятъ по-близъкъ човѣкъ до Ивана VIII, който да бжде по-заинтересованъ отъ самото имъ дѣло и по-добъръ довѣреникъ, който да може да имъ помогне да постигнатъ желанието си. Затова и Иванъ VIII се изразява за него „de vestra parte veniens“, като въ сжщото врѣме е искалъ да изтъкне още по-ясно доброволното подчинение на далматинския князъ и на бждащия нински епископъ подъ римската църква, за да има това като най-силенъ аргументъ противъ цариградската църква, ако послѣдната прѣдяви нѣкои претенция за Далмация. Че пресвитеръ Иванъ билъ тъкмо сжщиятъ папски пратеникъ, който отивалъ за България,

¹⁾ Ep. 225. Ad Theodosium electum episcopum Nonensem. Migne, ibid. t. 126, col. 838 се почва така: Dilectionis tuae litteris receptis atque perlectis, devotionis et fidei tuae sinceritatem quam circa Ecclesiam B. Petri apostoli et circa nostrum pontificium habes, luce clarius agnovimus. Et quia nostram gratiam et benedictionem humiliter prorsus affectu expetere studuisti, valde sumus gavisus; nam et Joannes venerabilis presbyter, de vestra parte veniens, multa nobis tuae bonitatis et patientiae viva voce praeconia retulit, quae in sacerdote Christi magnopere sunt habenda.

се потвърждава и съ това още, че той слѣдъ единъ мѣсець, както ще видимъ по-долу, слѣдъ като билъ уреденъ въпросътъ за присъединението на хърватска Далмация, отново билъ изпратенъ отъ Ивана VIII като такъвъ пакъ прѣзъ Далмация за България.

Що се отнася до въпроса: кой е билъ тоя сжщиятъ пресвитеръ Иванъ, то той не може да бѣде другъ, освѣнъ придворниятъ свещеникъ на моравския князь Светопълка, Иванъ Венециански, привърженикъ на латино-нѣмското духовенство въ Моравия, който въ 874 г. водилъ прѣговори съ кралъ Людовика въ Форхаймъ отъ името на Светопълка и въ нач. 879 г. билъ изпратенъ въ Римъ да даде разяснения по дѣлото на св. Методия, повдигнато отъ латино-нѣмската партия.¹⁾ Той ще да е пристигналъ въ Римъ отъ Моравия прѣзъ пролѣтътъ 879 г., защото прѣзъ май билъ вече въ Далмация, и то въ единъ моментъ, когато папата, както видѣхме, се намиралъ въ твърдѣ стѣснено положение. Дохождането на тоя тѣй горещо прѣданъ на апостолския прѣстолъ пресвитеръ въ Римъ било за папата повече отъ желанно, и Иванъ VIII не се забавилъ да се възползува отъ услугитѣ му. Като изпитанъ дипломатъ и познавачъ на славѣнския езикъ²⁾ той билъ замоленъ, както се види, отъ папата да му помогне въ уреждане отношенията си спрѣмо другитѣ славѣни, и прѣди всичко непосредно да въздѣйствиува върху българския князь тѣй, както това той бѣ сполучилъ да постигне спрѣмо Светопълка, за да се върне отново къмъ римската църква. Тази е била първоначалната цѣль, когато папата наредилъ неговото заминаване за България заедно съ разгледанитѣ писма до Бориса и съвѣтниците му; но понеже пжтътъ му билъ прѣзъ Далмация, Иванъ VIII му възложилъ да се опита сжщото въздѣйствие да окаже и върху Седеслава. Обаче, когато пристигналъ въ Далмация

¹⁾ Че пресвитеръ Иванъ не е могълъ да бѣде другъ освѣнъ Иванъ Венециански, вж. подробно тукъ Притурка № 4.

²⁾ Малышевскій, каз. съч., стр. 252—253. — Спорек, Cyrillus und Methodius, S. 69, дори прѣдполага, че Иванъ Венециански билъ по произходъ славѣнинъ.

пресвитеръ Иванъ вече намѣрилъ почва не само да въздѣйствува, но и да постигне пълното присъединение на хърватска Далмация къмъ римската църква, като се завзелъ самъ да довърши това дѣло, което не търпѣло отлагане. Затова той врѣменно отложилъ първоначалната цѣль на своята мисия и се върналъ, както видѣхме, въ Римъ, като носѣлъ писмата на Бранимира и Теодосия до папата и изобщо като посрѣдникъ въ хърватското дѣло.¹⁾

Иванъ VIII билъ особено много доволенъ отъ постигнатия въ Далмация успѣхъ и не само побързалъ да отговори на своитѣ новопридобити духовни чеда, за да имъ изкаже своята голѣма радостъ и ги закрѣпи въ тѣхното рѣшение, но и искалъ да използвавъ тоя случай за доброволно отмѣтане отъ цариградската църква прѣдъ българския князь като добъръ примѣръ за подражание.²⁾ Затова той намѣрилъ за нужно, щото пресвитеръ Иванъ да довърши своята прѣдприета, но прѣкъсната мисия. Къмъ срѣдата на м. юний 879 г.³⁾ ние отново намираме пресвитеръ Ивана на пътъ за България, и то пакъ прѣзъ Далмация, кждѣто той отнесѣлъ три писма — отговори на папата: до Теодосия (отъ 4. юний), до Бранимира и до хърватскитѣ свещеници и народъ (и двѣтъ отъ 7. юний), въ които Иванъ VIII изказвалъ своята радостъ за възвръщането имъ въ лоното на римската църква и ги убѣждава да останатъ завинаги вѣрни нейни синове.⁴⁾ Въ писмото си до Бранимира между другото той пише: „... И понеже ние познаваме тоя сжщия пресвитеръ Ивана за истински вѣренъ на тебе и на насъ въ всичко, ние му дадохме нашето апостолско писмо да го отнесе на българския князь. Затова молимъ, щото той отъ любовъ къмъ св. Петра и къмъ насъ да извърши съ твое позволение това наше пратеничество безъ закъснение, та и

¹⁾ М а л ы ш е в с к і й, каз. съч., стр. 251—253.

²⁾ Пакъ тамъ, стр. 261.

³⁾ Слѣдъ 8. юний 879 г., защото тая дата носи папското писмо до Бориса, прѣдадено на пресвитеръ Ивана.

⁴⁾ Ep. 225, 229 et 230. Migne, ib., t. 126 col. 838, 841—842. — М а л ы ш е в с к і й, каз. съч., стр. 251—252.

поради това да имаме многобройни благодарности къмъ твоята привързаност¹⁾ Писмото до Бориса съ дата 8. юний с. г., за което става дума тукъ, гласи слѣдното:

„Кой би ималъ достъчно сила да разкаже, драгий сине, съ щедростъта на каква своя любовъ (pietatis) и съжаление всемогщиятъ Богъ ви обикналъ, когато Той чрѣзъ вливане на своя св. Духъ въ вашето сърдце милостиво благоволи да ви открие своя единороденъ Синъ, чрѣзъ когото Той създаде всичко видимо и невидимо, а вашия умъ — да озари съ свѣтлината на своята свѣтлостъ и пожела да (ви) изведе отъ тъмнината на истинска свѣтлина и да (ви) научи съ своето учение на истинската вѣра? Сжщо чрѣзъ откриването на неговата благодать вие изпратихте прѣзъ врѣмето на нашия прѣдшественикъ господина Николая, блаженный прѣдстоятель, своитѣ пратеници, Петра, вашия роднина, Ивана и Мартина, при прѣстола на блаженный Петра, княза на апостолитѣ, който (прѣстолъ) е глава и управителъ (magister) на всички божии църкви и отъ който всички царе и князе сж получили словото на истината, за да приемете и вие църковното учение и каноничнитѣ институти оттамъ, дѣто Христосъ е положилъ върховната власть надъ цѣлата църква, което, разбира се, съгласно съ вашето желание, заслужихте (да получите) отъ сжщата св. римска църква. И тѣй, сега ние ви посѣщаваме като собствена овца отъ стадото Господне, повѣрена намъ въ името на сжщия князь на апостолитѣ, като най-драгъ нашъ синъ, съ писмата на нашето апостолство и духовно (ви) прѣгръщаме въ нашитѣ апостолски обятия,

¹⁾ Цитата вж. Притурка № 4. — Настояването на папа Ивана VIII прѣдъ Бранимира да изпрати „безъ закѣснение“ пресвитеръ Ивана въ България явно сочи къмъ това, че послѣдниятъ трѣбало по-скоро да се върне въ Римъ, за да присѣтствува тамъ при разгледването дѣлото на св. Методия, който билъ извиканъ отъ папата съ писмо отъ юлий мѣсець 879 г. (М а л ы ш е в с к і й, п. т., стр. 206—208). Папата, очевидно, разчитвалъ така, че, докато св. Методий дойде въ Римъ, пресвитеръ Иванъ да успѣе да се върне отъ България, въ което и сполучилъ, защото св. Методий пристигналъ въ Римъ не по-рано отъ октомврий или ноемврий с. г. Тукъ ние имаме още едно доказателство, ако и косвено, че двамата пресвитери едноименни сж една и сжща личностъ, именно Иванъ Венециански.

като въ свещенитѣ си молитви постоянно прѣпоръчваме на Господа васъ и цѣлия ви народъ, та оня, който ви е дарувалъ на земята славна върховна властъ, да (ви) сподоби и слѣдъ смъртъта съ царство небесно и всегашна слава. Затова подканяме вашата честъ (*gloria*) да се върнете съ прѣданъ умъ и на драго сърдце (*libenti animo*) къмъ св. ваша майка, римската църква, та да можете, подпомогнати отъ молитвитѣ на светитѣ апостоли, лесно да наддѣлѣте както видимитѣ, тъй и невидимитѣ врагове; а понеже ние много ви обичаме, както се каза по-горѣ, желаемъ да изпратимъ при васъ легатъ заедно съ посѣщението на апостолския прѣстолъ и да ви споходимъ, както пастиръ спохожда повѣреното нему стадо на своя господаръ, щомъ ние узнаемъ вашето желание, че искате да приемете посолството на апостолското посѣщение. Ако това вие бихте пожелали, погрижете се, драгий и любезний сине, да ни отговорите по тоя почтенъ пресвитеръ Ивана, нашия вѣренъ, подъ поръчителство на вашитѣ писма. Всемогщиятъ Богъ, който ви показва пѣтя на истината и възблаговоли да просвѣти сърцето ви съ свѣтлика на своята свѣтлина, нека ви запази неврѣдимъ сега и винаги въ всѣко благополучие и здраве¹⁾.

И това писмо носи въ себе си извѣстна промѣна въ тактиката на римската курия въ сравнение съ прѣдното: тукъ Иванъ VIII вече не говори за „грѣшки“ на прѣдишнитѣ пратеници и се въздържа да изказва каквато и да било готовностъ за отстъпки; сега главно и изключително намира на това, че както при папа Николая Борисъ по божие указание доброволно изпратилъ пратеници въ Римъ, за да приеме оттамъ християнското учение и закони, тъй и сега доброволно да се върне къмъ майката-църква, което той би посрѣщналъ съ отворени обятия. Но освѣнъ това въ туй писмо се забѣлѣзва у папата едно увѣреностъ, че това възвръщане на Бориса и неговия народъ като че ли непрѣмѣнно ще послѣдва, защото той посочва и способа, по който то би могло да стане: Иванъ VIII прѣдлага на българския

¹⁾ Ep. 231, Migne, tb. 126, col. 843—844.

князъ да се съгласи да бжде изпратенъ отъ Римъ въ България нарочитъ папски легатъ, съ когото Борисъ да влѣзе въ споразумѣние по тоя въпросъ.¹⁾ Отдѣ е произлизала тая увѣреностъ у Ивана VIII: дали той е билъ убѣденъ, че пресвитеръ Иванъ съ своя дипломатически талантъ и съ знанието на славѣнски езикъ ще успѣе непосредно да въздѣйствиува върху Бориса, като му прѣдстави голѣмитъ успѣхи на папството въ другитъ славѣнски земи, въ Моравия и Хърватско, или пъкъ той е разчитвалъ, че постѣпката на Бранимира ще бжде достатъчна да убѣди Бориса да послѣдва неговия примѣръ, — мжно може да се установи; обаче отъ това писмо едно става очевидно — папата искалъ вече отъ думи да прѣмине къмъ дѣйствиа и затова той подканя Бориса да му отговори по неговия довѣренникъ, пресвитеръ Ивана, непрѣменно съ писмено поржчителство, ако той приеме прѣдложението му. По тоя начинъ пресвитеръ Иванъ и въ българската си мисия, както и въ хърватската, се явява само като посрѣдникъ между папата и Бориса; неговата задача била, както се каза, да се опита непосредно да убѣди българския князъ да се върне отново къмъ римската църква или въ краенъ случай да изтрѣгне отъ него писмено обѣщание въ това. Но, както изглежда, той не успѣлъ нито въ едното, нито въ другото; доколкото може да се сжди отъ слѣднето писмо на папата, Борисъ, се е отървалъ и тоя пътъ съ едно само обѣщание, че самъ ще изпрати пратеникъ въ Римъ съ искания отъ него писменъ отговоръ. Въ сжщность обаче той се ограничилъ само съ изпращане на дарове и поздравии до папата отъ уважение и почитъ по нѣкого-си Функцика, безъ тоя да е билъ снабденъ съ нѣкакви писма,

¹⁾ Това прѣдложение, което се явява противоположно на оноа отъ прѣднето писмо, ни дава основание да мислимъ, че първитъ двѣ писма, които пресвитеръ Иванъ трѣбадо да отнесе въ България още прѣзъ м. май, не ще да сж попаднали въ ржцѣтъ на Бориса; иначе папата не би се чувствувалъ свободенъ тъй рѣзко да промѣни първото си прѣдложение. Очевидно, той, надѣвайки се, както се види, на успѣхъ въ България, не искалъ сега да се свързва съ нѣкакви авгажменти прѣдъ българския князъ, като мислялъ да прѣдостави опрѣдѣляне условията на специалния легатъ, за когото тукъ става дума.

или пъкъ да е билъ опълномощенъ да обяви формално прѣминаване на България къмъ римската църква. На това Иванъ VIII побързалъ да отговори съ слѣдното писмо:

„До любезния и духовенъ синъ Михаила, славния български князь.

„На ваше царско величие (*regiae excellentiae*) поднасяме много благодарности, защото ти като най-драгъ синъ, изпълненъ съ божествена любовъ, си се погрижилъ да посѣтишъ нашето бащинство чрѣзъ вашия отличенъ довѣренникъ Функтика и да (ни) почтете съ изпратенитѣ дарове; отъ него като чухме за благосъстоянието на вашето здраве и за благополучието на всички твои вѣрни, твърдѣ много се зарадвахме. Ние пъкъ, изправяйки се съ нашитѣ ревностни молитви прѣдъ светѣйшето тѣло на блаженный Петра, княза на апостолитѣ, винаги прѣпоръчваме ревностно тебе, всички твои боляри (*principes*) и цѣлия ти народъ на Господа Исуса Христа и благославяме тебе, цѣлия твой народъ и цѣлото ти царство, щото ти, свободенъ отъ видими и невидими врагове и подпомогнатъ отъ божия помощъ, да бждешъ винаги побѣдителъ надъ неприятелитѣ си и въ слава да достигнешъ (*pertingas*) до палмата на висшето призвание. Нека оня, който съ щедростта на своята благодать ти дарува земното царство и чрѣзъ просвѣтяване очитѣ на твоя разумъ показва пътя на истината и (те) изведе отъ тъмнина къмъ истинска свѣтлина, нека благоволи твърдитѣ въ тая света вѣра и добри дѣла да изведе до край здрави и неврѣдими, та да можешъ слѣдъ края на сегашния животъ, при посрѣдничеството на св. апостоли Петра и Павла, да постигнешъ царство небесно; въ него само ти ще получишъ заедно съ всички светии всички ония блага, които око не е видѣло и ухо не е чуло, които не сж проникнали (*ascenderunt*) въ човѣшкото сърдце и които всемогщиятъ Господъ е приготовилъ за ония, които го обичатъ (1. Кор. II, 9). Обаче не съ малка скръбъ, о драгий сине, ти ни изпълни, задѣто ти напусна прѣстола на блаженный Петра, ключаря на царство небесно, който ти се бѣ явилъ въ открито видѣние и оказа наврѣменна помощъ, макаръ че тоя прѣстолъ е глава и

учителъ на всички божии църкви, къмъ основателя на който, блаженный Петра, било казано отъ Господа: „Паси овцетѣ ми“ (Иоан. XXI, 15—17), и комуто сж прѣдадени ключоветѣ на царство небесно, та каквото е свързалъ на земята, да остане свързано и на небето (Мат. XVI, 19). Върни се вече, най-обичний сине, къмъ св. твоя майка, римската църква, която те е родила отъ свещена утроба, чрѣзъ която ти си получилъ образа (format) на цѣлата вѣра и истина при посрѣдството на нашия прѣдшественникъ, прѣдстоятеля Николая, която държи върховната властъ (principatum) надъ всички народи и при която народноститѣ на цѣлия свѣтъ като една майка и една глава се събиратъ. Недѣй напуска повече твоята майка, защото тя не те забравя; напротивъ, той (Николай) я обича по-скоро като едничка и винаги си спомня за тебе прѣдъ Бога. Защото не бѣ позволено на гърцитѣ да присвоятъ чужда енория (parochiam), тѣй като св. отци най-ясно това забраняватъ. Поради това тѣ държатъ наши диоцези противъ канонитѣ, основани отъ Божия Духъ и осветени отъ уважението на цѣлия свѣтъ. Ако да не бѣше нашата къмъ тебе обичъ, ние съ едно апостолско опрѣдѣление вече бихме ги принудили да си отидатъ оттамъ.“¹⁾

Слѣдъ всички направени опити и усилия непосредно да повлияе върху българския князь, да го спечели заедно съ народа му за римската църква, Иванъ VIII най-сетнѣ трѣбало

¹⁾ Ep. 236. Migne, ib., t. 126, col. 848—849. — Това писмо не е датирано и въ края му стоятъ само думитѣ: Data ut supra. Въ сбирката на писмата то слѣдва веднага слѣдъ едно писмо отъ 14. юний 879 г., но едва ли е допустимо, че то е било писано на сжщата дата, защото, ако пресвитеръ Иванъ е заминалъ прѣзъ Далмация за България наскоро слѣдъ 8. юний, той не е могълъ да се върне оттамъ по-рано отъ края на сжщия мѣсець. Борисовиятъ пѣкъ пратеникъ Функтикъ надалн е пристигналъ въ Римъ заедно съ него, защото папата би отбѣлѣзалъ това въ писмото си, а по-сетнѣ, и то не по-късно отъ 16. августъ с. г., защото както нашето писмо, тѣй и други 6 писма, сжщо безъ дата, сж турени въ сбирката прѣди тая дата. Ср. Jaffé-Regesta, p. 281—282. Затова ние отнасяме това писмо къмъ м. юлий с. г.; то е било написано наскоро слѣдъ пристигането на Функтика и по него ще да е било изпратено Борису. — Hergenrother, p. т., II, стр. 612, бѣл. 61. го отнася къмъ м. юний.

да се убѣди, че, ако Борисъ все още поддържа сношения съ него, това той правилъ само отъ уважение и почитъ, а не че е ималъ нѣкакво намѣрение да се откаже отъ Византия. Къмъ такова заключение ни довежда съдържанието на горното писмо. Папата, както се види, се отказалъ вече отъ всѣкакви прѣдложения за способа, какъ да прѣмине България повторно къмъ Римъ и отново се обръща къмъ обичнитѣ си теми, че както Борисъ първоначално е получилъ познание на вѣрата и истината отъ римския прѣстолъ, тъй той ще се удостои да постигне пълно спасение само чрѣзъ посрѣдството на ап. Петра, неговия основателъ; че римската църква държи върховната властъ надъ всички народи, които се стремятъ да се събератъ при нея, и главно, че гърцитѣ си присвоили противозаконно единъ принадлежащъ на римския прѣстолъ диоцезъ и завършва, какво само голѣмата му обичъ къмъ Бориса го задържала да ги накара съ едно само апостолско рѣшение да напуснатъ страната — една мисль, която най-рельефно изтъква съзнанието на папата въ бесилието си непосредно да въздѣйствува върху българския князь, а оттука и въ невъзможността да закрѣпи властта си въ България.

Не повече се оправдали надеждитѣ на Ивана VIII да разрѣши българския въпросъ въ своя полза и въ Византия. Отговаряйки на императорската покана да изпрати свои легати на прѣдстоящия съборъ въ Цариградъ за възстановяването на Фотия, той не пропусналъ въ писмото си до Василия I (отъ 16. августъ 879 г.) да отбѣлѣжи между другитѣ условия, при които той се съгласявалъ да признае Фотия за патриархъ и да влѣзе въ общение съ него, и това: цариградскиятъ патриархъ трѣба да се откаже отъ всѣкакви претенции относно България, която папа Николай по просбата на князь Михаила просвѣтилъ чрѣзъ християнството, трѣба да не посвещава за нея никакво духовенство, нито да изпраща паллиумъ, намиращитѣ се тамъ духовни лица отъ неговата епархия да извика обратно и тоя диоцезъ да прѣдостави на римския прѣстолъ.¹⁾ А пъкъ на Фотия той право писалъ:

¹⁾ Ep. 243. Migne, lb., t. 126, col. 856 A — B.

„Освѣнѣ това, както вие отъ своя страна се стараете, щото вашата воля да получи сила, тъй и ние искаме, щото нашиятъ български диоцезъ, който апостолскиятъ прѣстолъ чрѣзъ трудоветъ на светѣйшия папа Николая отново получи и прѣзъ врѣмето на сжщо блаженнѣйшия прѣдстоятель Адриана го владѣ, колкото е възможно по-скоро да ни се върне назадъ; и ние забраняваме за-въ бждаще съ апостолски авторитетъ всѣко църковно посвещение въ тоя сжщия български диоцезъ отъ страна на прѣдстоятелитъ на цариградската църква. Ти пъкъ трѣба да се погрижишъ, щото посветенитъ тамъ епископи и всички други духовни лица отъ по-доленъ рангъ да се оттеглятъ оттамъ и да се въздържатъ съвсѣмъ отъ нападение на нашия български диоцезъ. Ако ли пъкъ имъ дадешъ паллиумъ или извършишъ каквото и да било посвещение, ти ще бждешъ подложенъ на равна съ тѣхъ отлжчка.“¹⁾ Подобно искане относно България папата поставя и въ писмото си до цариградското духовенство, именно „да му възвърнатъ енорията на българския народъ, който съ божие съдѣйствие при посрѣдничеството на блаженный ап. Петра и при залѣгането на неговитъ прѣдшественици билъ обърнатъ въ Христа, слѣдъ като бже прѣмахнато посвещението, което тѣ сж извършили непозволено.“²⁾ Най-сетнѣ деветата глава на инструкциитъ (Commonitorium), които били съставени на прѣдварителния съборъ въ Римъ и прѣдадени на папскитъ легати въ Цариградъ, гласи: „ние искаме, щото прѣдъ събора да кажете на горѣказания Фотия, светѣйшия патриархъ, да не праща въ България паллиумъ, нито да посветява нѣкого въ тая провинция. Ако пъкъ направи това, ще го сждимъ споредъ свещенитъ закони.“³⁾

И наистина, още на второто засѣдание (17. XI.) на открития въ началото на ноемврий 879 г. цариградски съборъ⁴⁾

¹⁾ Ep. 248. Ibidem, col. 872 A — B.

²⁾ Ep. 245. Ibidem, col. 866 B.

³⁾ Ep. 247. Ibidem, col. 869 B.

⁴⁾ Тоя съборъ е извѣстенъ подъ името „Фотиевъ“, а нѣкои на изтокъ го наричатъ 8-и вселенски съборъ поради неговата тържественостъ и многолюдность.

папскиятъ легатъ, свещеникъ-кардиналъ Петъръ, който пристигналъ въ Цариградъ малко прѣди откриването на събора и донесълъ папскитѣ писма, съгласно съ инструкциитѣ на римската курия, и въ съгласие съ другитѣ двама Павла Анконски и Евгения Остийски, които били дошли въ Цариградъ още въ края на 878 г. и били задържани за събора, повдигналъ въпроса за юрисдикцията въ България. Още слѣдъ прочитането на писмото до императора и станалитѣ по него разсждения, когато папскитѣ легати се обърнали къмъ членовѣтъ на събора съ въпросъ: приематъ ли тѣ това писмо на папата съ всичкитѣ му подробности? вече заличало въ какъвъ смисълъ ще бжде разрѣшенъ българския въпросъ, защото съборътъ отговорилъ на поставения въпросъ съ слѣднитѣ думи: „Всичко, което се отнася до признанието и прославата на църквата и на Фотия, нашия светѣйши патриархъ, ние приемаме; обаче това, което се касае до императора и управлението на държавата, ние прѣдоставяме на неговия авторитетъ.“ Послѣдната оговорка ясно показва, че тя се отнася до въпроса за юрисдикцията въ България, който папата, както видѣхме, така сжщо засѣга въ писмото си до императора.¹⁾ Само слѣдъ прочитането и на писмото до Фотия, въ което съборътъ узналъ, какво папата иска отъ патриарха по сжщия въпросъ, легатътъ Петъръ заявилъ, че нему е възложено да поиска отъ Фотия да не праща паллиумъ въ България и да не посвещава за тая страна духовни лица. На това Фотий отговорилъ, че той високо цѣни мира и любовта прѣдпочита прѣдъ всичко, че отъ своя страна той е готовъ всичко да даде и да подари; увѣрявалъ, че макаръ и да е могълъ да се възползува отъ правото си и отъ примѣра на другитѣ (м. б. на Игнатия), той все пакъ не е пращалъ паллиумъ въ тая страна, нито пъкъ е посвещавалъ за нея духовни лица, както по-рано, тъй и сега, макаръ той и да заемалъ вече отъ дълго врѣме архиепископската катедра; той изобщо е готовъ да подари на приятелитѣ си дори свое собственото, доколкото това зависи отъ

¹⁾ Неггенрöther, кяз. съч., II, стр. 472—475. — Лебедсвъ, кяз. съч., стр. 246—249.

него и не нарушава старитѣ закони; а пъкъ едно разширение границитѣ на неговата църковна област, безъ нѣкой законъ да заповѣдва, би значило нищо друго освѣнъ увеличение на трудоветѣ и грижитѣ. Легатъ Петъръ, както изглежда, се задоволилъ отъ такъвъ единъ неопредѣленъ отговоръ и похвалилъ Фотия, като казалъ: „ти правилно мислишъ и добръ постъпвашъ; поради това пазишъ истинската любовъ, защото любовта побѣждава всичко.“ Слѣдъ това Фотий прочелъ една извадка отъ прѣдишното си писмо до папа Николая, въ което се казвало, че той не се домогвалъ да си подчини българската страна. Обаче двама отъ присѣстващитѣ митрополити, Прокопий Кесарийски и Григорий Ефески, най-добритѣ оратори на събора, знаейки изобщо настроението на събора по българския въпросъ, за да турятъ по-скоро край на тоя въпросъ и да му дадатъ такава постановка, че по-нататъшнитѣ разсѣждения по него да станатъ излишни, обявили слѣдното: „трѣба да се надѣваме, че Богъ ще помогне на нашия императоръ да подчини подъ властта си всички страни (въ това число ще трѣба да се разбира и Италия) на свѣта, и тогава той ще направи нова разпрѣдѣла на диоцезитѣ (църковнитѣ области) и ще удовлетвори желанието на всички висши иерарси“. Съборътъ се съгласилъ съ заявлението на ораторитѣ и рѣшилъ, че не е работа на събора да опредѣля границитѣ на патриаршиитѣ и че това трѣба да се прѣдостави на врѣмето. Подъ такъвъ единъ благовиденъ и искусенъ начинъ било дадено да се разбере, че исканията на папата нѣма и не могатъ да се удовлетворятъ.¹⁾

На това рѣшение папскитѣ легати нищо не възразили, защото тѣ се надѣвали, както се види при другъ случай отново да подигнатъ тоя въпросъ. И наистина, когато на третото заседание на събора (19. XI), слѣдъ като било прочетено по прѣдложение отъ легата Петра папското писмо до цариградския клиръ, въ което папата искалъ, както видѣхме, така сжщо да бжде повърната България на римската църква,

¹⁾ Hergenrother, *каз. съч.*, II, стр. 476—477. — Лебедевъ, *п. т.*, стр. 250—252.

кардиналъ Петъръ се обърналъ къмъ събора съ въпросъ: приема ли той това, което е написано въ папското писмо? Членовѣтъ на събора отговорили, че приематъ Фотия за патриархъ. Обаче, когато легатѣтъ конкретизиралъ въпроса въ смисълъ, дали всичко ще бжде изпълнено тъй, както е написано въ писмото, като е ималъ прѣдъ видъ юрисдикцията въ България, съборѣтъ далъ сжщия отговоръ, както и порано: „това, което се отнася до славата на Божията църква, ние направихме, приехме и приемаме; а всичко друго, което се касае не до нашата компетентность, а до управлението и рѣшението на нашия великъ и високъ императоръ, ние прѣдоставяме на неговата грижа и разумъ“. Кардиналъ Петъръ се опиталъ да изкаже своето незадоволство отъ тоя отговоръ, като се изразилъ, че въ прочетеното писмо нѣма нищо неоснователно; обаче на това не било обърнато внимание и съборѣтъ прѣминалъ къмъ обсъждане на другъ въпросъ.¹⁾ Къмъ края на сжщото заседание по желанието на легата Петра били прочетени инструкциитѣ на римската курия къмъ легатитѣ, дѣто 9. пунктъ, както видѣхме, така сжщо се отнасялъ къмъ българския въпросъ; обаче папскитѣ легати не могли да запитатъ по него, защото всичкото внимание на събора се съсрѣдоточило върху съдържанието на 10. пунктъ, който анулиралъ всичкитѣ рѣшения на събора отъ 869—70 и отхвърлялъ и самия съборъ.²⁾

Слѣдъ като получавали такива изврътливи отговори, отъ които ясно ставало, че съборѣтъ не искалъ да удовлетвори претенциитѣ на папата досежно България, както и по други въпроси, отъ разрѣшението на които не били доволни, папскитѣ легати най-сетнѣ рѣшили да се опитатъ още веднажъ да прѣдложатъ тия въпроси на обсъждане отъ събора, като се надѣвали да получатъ по опрѣдѣлени рѣшения. Затова тѣ прѣдложили на четвърто заседание (24. XII. с. г.) на събора едно изложение, състоящо отъ петъ пункта, по тия

¹⁾ Hergenröther, II, стр. 483—484. — Лебедевъ, пакъ тамъ, стр. 259—260.

²⁾ Hergenröther, II, стр. 490—492. — Лебедевъ, пакъ тамъ, стр. 265—268.

въпроси, които най-много интересували римската курия. Въ първия пунктъ билъ поставенъ въпросътъ за България. „Прѣдстоятелътъ на цариградската църква, се казвало тамъ, не трѣбва да посвещава духовни лица за България, нито да праща тамъ паллиумъ“. Но и тоя пжтъ членоветъ на събора не казали повече отъ това, което било произнесено на прѣднитѣ заседания, а именно, че тоя въпросъ не е отъ компетенцията на събора и ще трѣба да бжде отложенъ за друго врѣме; че тая работа трѣба да бжде рѣшена отъ императорската властъ, при което епископитѣ се задължили да ходатайствуватъ прѣдъ императора, да се заеме съ разгледването на тоя въпросъ. Въ сжщия духъ се изказали и отдѣлнитѣ оратори. Прокопий Кесарийски между другото казалъ: „трѣбва да се надѣваме, че благочестивиятъ императоръ (Василий), по божие благоволение и чрѣзъ молитвитѣ на светѣйшия Фотия, съ силата на оржжието ще възстанови старитѣ граници на империята и ще придобие властъ надъ цѣлата земя; когато пжкъ това стане, тогава императорътъ по свое усмотрѣние ще опрѣдѣли границитѣ на патриархатитѣ, тѣй че между патриарситѣ нѣма да възникватъ никакви спорове, а ще царува миръ както въ това, тѣй и въ другитѣ отношения“. Това подкрѣпилъ и митрополитъ иконийски Теофилъ съ прибавката, че „папата тогава ще получи много повече отъ това, което той сега иска и желае, защото Фотий питае голѣма обичъ и почитъ къмъ папата“. А пжкъ смирненскиятъ митрополитъ Никита развилъ мисълта, че нѣмало защо много да се грижатъ за разграничение на патриархатитѣ римски и цариградски, защото „любовта и духовното братство между светѣйшия римски първосвещеникъ и светѣйшия патриархъ Фотия били тѣй голѣми, че тѣ, съставлявайки като че ли една душа, ще смѣтатъ прѣдадения тѣмъ народъ и подчиненитѣ тѣмъ страни за общо благо, и всѣки отъ тѣхъ ще вижда собствената си печалба въ печалбата на своя братъ и приятель“. Слѣдъ тия думи епископитѣ извикали: „Всичко това ние знаемъ и сжщото казваме“¹⁾.

¹⁾ Hergenröther, каз. съч., II, стр. 497—498. — Лебедевъ, каз. съч., стр. 275—276.

Съ това се завършили всички разсждения по българския въпросъ, който вече не се повдигалъ до свършването на събора. Така трикратниятъ опитъ на папскитѣ легати да се сдобиятъ съ едно по-сгодно или поне по-опредѣлено рѣшение отъ събора останалъ безъ резултатъ, и домогването на папата да си върне България и тукъ потърпѣло пълна-несполука.

Цариградскиятъ съборъ въ 879—880 г. се свършилъ, както е извѣстно, съ пълното възтържествуване на патриархъ Фотия, а заедно съ това и съ тържеството на цариградската църква и на другитѣ източни църкви надъ домогванията на папитѣ до всесвѣтско владичество. И папа Иванъ VIII, разбира се, не е могълъ да бжде доволенъ отъ рѣшенията на тоя съборъ; най-тежко за него било тъкмо това, че той не могълъ да постигне най-главната си цѣль — връщането на българския князь и народъ отново въ лоното на римската църква, въ прѣслѣдването на която цѣль той направилъ голѣми жертви, като отстѣпилъ отъ църковната политика на прѣдшественицитѣ си, влѣзалъ въ компромисъ съ византийския императоръ и се помирилъ съ най-върлия врагъ на папството — патриархъ Фотия. Но на първо врѣме той скривалъ своето незадоволство, едно, защото политическиятъ му работи вмѣсто да се подобрятъ, все повече се влошавали, особено спрѣмо арабитѣ, за борбата съ които той все още се нуждаелъ отъ помощта на византийския императоръ, и друго, защото той мислилъ, че надеждата за България все още не била окончателно изгубена.

Когато слѣдъ завръщането на папскитѣ легати въ Римъ прѣзъ августъ 880 г., които му донесли съборнитѣ актове, придружени съ писма отъ императора и патриарха, се научилъ за рѣшенията на събора, Иванъ VIII поискалъ да се възползува отъ неопредѣленото рѣшение за юрисдикцията въ България, като го прѣдстави, че императорътъ априорно е рѣшилъ тоя въпросъ въ негова полза. Затова въ отговора си до Василия I отъ 13. августъ 880 г. той твърдѣ много благодарилъ, задѣто императорътъ отъ любовъ къмъ него позволилъ, както това изисквала справедливостта, да при-

тежава българския диоцезъ.¹⁾ Въ писмото си до Фотия папата нищо не споменува за България, което се явява твърдѣ понятно, защото съборътъ, както видѣхме, обявилъ българския въпросъ като стоящъ вънъ отъ компетентността на църквата. Отъ друга пѣкъ страна, понеже неговитѣ искания не били взети подъ внимание на събора, Иванъ VIII трѣбало да се покаже вѣренъ изпълнител на заплахата съ отлжчка, която той бѣ изказалъ къмъ Фотия въ писмото си отъ 16. августъ 879 г. Обаче отъ такава крайна мѣрка го удържали още обѣщанията на императора, както и очакванията му за помощъ отъ неговата флота, която тъкмо тогава била одържала блѣскава побѣда надъ арабитѣ. Но все пакъ, за да защити своето достоинство, Иванъ VIII се рѣшилъ да протестира въ Цариградъ противъ незачитането на неговитѣ нареждания отъ събора. Съ изпълнението на тоя протестъ той натоварилъ епископъ Марина, бившия дяконъ на римската църква, който на събора въ 869—870 г. билъ единъ отъ главнитѣ обвинители на Фотия и чието приятелство въ даденото врѣме послѣдниятъ се опиталъ да спечели.²⁾

Сжщеврѣменно Иванъ VIII не изпушалъ отъ вниманието си и България. Въ сжщата 880 г. той се опиталъ още веднажъ да въздѣйствува върху Бориса помимо Византия. Като посрѣдникъ тоя пѣтъ папата избралъ току-що посветения отъ него за нински епископъ Теодосия, сътрудникъ на князъ Бранимира въ дѣлото за присъединението на Хърватско къмъ римската църква. Прѣдположението, какво Иванъ VIII се надѣвалъ, че живиятъ тѣхенъ примѣръ, като на отцѣпили се отъ Византия и прѣминали подъ властѣта на Римъ, ще подѣйствува върху Бориса,³⁾ се явява твърдѣ вѣроятно; но едвали ще трѣба да се изпусне изъ-прѣдъ видъ още едно обстоятелство, на което папата не по-малко ще да е раз-

¹⁾ Ep. 296. Migne, lb, t. 126 col. 903 D — 910 A: Tertio vero vobis gratias multas referimus quia Bulgarorum dioecesin pro amore nostro gratanti animo sancto Petro, ut iustum erat, permisistis habere.

²⁾ Hergenrother, каз. съч., II, стр. 574—576. — Лебедевъ, п. т., стр. 298—299.

³⁾ Малышевскій, каз. съч., стр. 262.

читвалъ. Както е извѣстно, условието, при което хърватска Далмация прѣминала къмъ римската църква, било, че хърватската епархия или църква на чело съ нинския епископъ Теодосия се отдѣляла като независима отъ сплѣтската латинска митрополия и признавала само върховната властъ на папата, което напълно съвпадало съ стремежитѣ на Хърватско и църквата му къмъ национална самобитност и независимостъ.¹⁾ Рѣшавайки да изпрати еп. Теодосия като папски пратеникъ, Иванъ VIII, комуто било добрѣ извѣстно, че сжщитѣ тия стремежи въодушевявали българския князь, очевидно, е искалъ, щото нинскиятъ епископъ да разкрие на Бориса тъкмо ония автономни отношения, въ които тогава се намирили както Моравия, тѣй и Хърватско къмъ римския прѣстолъ и да му изтъкне прѣдимствата на църковната зависимостъ отъ Римъ, въ основата на която лежи строгото запазване на националния принципъ, а заедно съ него и политическата независимостъ, особено за славѣнскитѣ държави, — една политика, тъкмо противоположна на византийската, която прѣслѣдвала, споредъ схващанията на папитѣ, тъкмо обратното.

Съ такава мисия еп. Теодосий билъ изпратенъ въ България несъмнѣнно слѣдъ пристигането на папскитѣ легати отъ Цариградъ, когато папата се научилъ за несполуката си по българския въпросъ на цариградския съборъ. Той ще да е пристигналъ тамъ къмъ края на лѣтото или началото на есента 880 г.²⁾ и, както изглежда, е ималъ извѣстенъ успѣхъ: при личната си срѣща съ Бориса той сполучилъ, споредъ думитѣ на папата, да го убѣди на първо врѣме да изпрати съ него свои пратеници въ Римъ; но Борисъ отмѣнилъ това рѣшение и му се обѣщалъ да изпрати такива по-късно. Теодосий се върналъ въ Римъ, може би, напълно убѣденъ въ сполуката, което, разбира се, не малко зарадвало Ивана VIII; но, понеже не довѣрjвалъ на Бориса, който и по-рано му е давалъ обѣщания и не ги изпълнявалъ, той,

¹⁾ Пакъ тамъ, стр. 253 и слѣд.

²⁾ За тая дата вж. по-долу стр. 196, бѣл. 1.

слѣдъ като се изминало извѣстно врѣме, побързалъ да му напише въ края на 880 г. слѣдното писмо:

„До любимия и духовенъ синъ Михаила, достославния князь български. Благодатъ вамъ и миръ отъ Бога Отца и Господа Иисуса Христа!

„Чудимъ се, задѣто, слѣдъ като се измина вече толкова врѣме, вие не сте изпратили вашитѣ пратеници при св. римска църква, вашата майка, и при насъ. И наистина, както ни донесе досточтимиятъ епископъ Теодосий, ти си се общалъ да изпратишъ съ него свои пратеници, но защо си пропусналъ да ги изпратишъ, не знамъ. Поради това вече вие трѣбаше да знаете, длъжни ли бѣхте съ пълна прѣданостъ да се обърнете къмъ пастиря и първосвещеника на вашитѣ души; поради това чрѣзъ това наше апостолско писмо вамъ, като драги синове, напомняме и ви подканяме, да се не колебаете тогчасъ да ни изпратите ваши надежни пратеници, за да се накърмите отъ гърдитѣ на вашата майка, св. римска църква, и да се изпълните съ всѣкакво благо. Защото ние по бащински обичай ви обгрѣщаеме съ прострени ръцѣ и като овци Христови, повѣрени намъ, готови сме да ви накървимъ и спасимъ, споредъ това, което Господъ казва на блаженный Петра: „Паси моитѣ овци“; понеже, каквото и да ви пращаме, можете напълно да вѣрвате, че незабавно желаемъ да прѣдприемемъ и да извършимъ всѣкога за вашето спасение. Пожелаваме ви добръ да прѣбждвате въ Христа сега и всѣкога“.¹)

¹) Ep. 308. Migne, ib., t. 126, col. 919 A—C. — Това писмо не носи дата, обаче, като се вземе въ внимание, 1. че то стои послѣдне въ сборката на папа-Ивановитѣ писма отъ 880 г. и 2. че най-близкитѣ прѣди него датирани писма (Ep. 304 и 305) се отнасятъ къмъ ноемврий 14. индиктионъ, то ще трѣба да се отнесе или къмъ ноемврий, или къмъ декемврий 880 г. — Ср. Jaffé, Regesta, p. 287, p. 2555. — Малышевскій, п. т., стр. 262. — Установяването дата на това писмо дава възможностъ да се опрѣдѣли, къмъ кое врѣме се отнася приблизително и отиването на еп. Теодосия въ България. Папата самъ пише въ началото на писмото: „слѣдъ като се измина вече толкова врѣме“ (tanto jam tempore transacto), разбира се, откакъ еп. Теодосий заминалъ или напусналъ България, защото при дадената отъ послѣдния надежда за сполука папата едва ли ще да е чакалъ много общанитѣ прате-

Но всичкитѣ напомнания и подканвания на папата и тоя пжтъ не дали никакви резултати. Рѣшението на цариградския съборъ относно претенцитѣ на Ивана VIII върху България, което не ще сж закъснѣли въ Цариградъ своеврѣменно да съобщатъ на българския князь, освобождавало Бориса отъ изпълнение и на даденото отъ него обѣщание, и той, наистина, не изпратилъ очакванитѣ отъ папата български пратеници въ Римъ.

Не по-сполучлива излѣзла и мисията на еп. Марина. Той заминалъ прѣзъ есеньта 880 г. за Цариградъ, както се прѣдполага, съ пълномощие, слѣдъ като разслѣдва цѣлата дѣйность на събора и особено всичко, което било рѣшено въ връда на римския прѣстолъ и главно по българския въпросъ, рѣшително да протестира. Маринъ изпълнилъ задачата си съ голѣма неустрашимость, но безъ всѣкакво въздѣйствие, защото Фотий, слѣдъ като постигналъ цѣльта си — признанието му отъ папата, вече нѣмалъ намѣрение да прави отстъпки, и императоръ Василий I намѣрилъ за добръ да арестува римския епископъ, който само слѣдъ 30 дена билъ освободенъ и въ първитѣ мѣсеци на 881 г. се завърналъ

ниции и е написалъ горнето писмо наскоро слѣдъ завръщането на Теодосия въ Римъ, слѣдъ и послѣдното се отнася къмъ ноемврий; но, ако се допусне, че на пжтъ за Римъ Теодосий се е запрѣлъ нѣвѣстно врѣме въ Далмация, отгдѣто той донесълъ второ писмо отъ Бранимира до папата (Малышевскій, п. т., стр. 253 и бѣл. 2), то заминаването му за България не може да се отнесе по-рано отъ началото на есеньта — септемврий, с. г., т. е. слѣдъ завръщането на папскитѣ легати отъ Цариградъ. — По кого е било изпратено това писмо е единъ въпросъ, по който могатъ да се изкажатъ двѣ прѣдположения: 1. или по сжция еп. Теодосия, който го донесълъ въ Далмация заедно съ писмото на папата до Бранимира (Ер. 307), написано едноврѣменно съ онова до Бориса, и оттамъ ще да е било то прѣпратено въ България, или 2. по еп. Марина, чието заминаване за Цариградъ съвпада съ написването на нашето писмо прѣзъ есеньта 880 г. (Hergelöthet, каз. съч. II, стр. 576), като се прѣдположи, че Маринъ или е миналъ прѣзъ България за Цариградъ, което се явява малко вѣроятнo, или слѣдъ пристигането си въ Цариградъ е трѣбало да отнесе лично или да изпрати писмото въ България; но въ такъвъ случай едвали е допустимо, че писмото е достигнало до Бориса, защото еп. Маринъ билъ арестуванъ въ Цариградъ 30 дена и слѣдъ това веднага билъ изпратенъ обратно въ Римъ (вж. по-долу).

въ Римъ. Съ това се турилъ край на водениятъ отъ двѣтъ страни видимо добри, а въ сжщностъ прѣсторени и изкуствени отношения между Римъ и Цариградъ. Макарь за Ивана VIII всѣки конфликтъ съ Византия и да не билъ желателенъ въ даденото врѣме поради все още тежкото му политическо положение, обаче тоя гордъ папа не можелъ да прѣтърпи нанесеното нему оскърбление. Затова наскоро слѣдъ завръщането на еп. Марина Иванъ VIII рѣшилъ отъ своя страна да скжса всѣки по-нататъшни връзки съ Цариградъ: още сжщата 881 г. отъ амвона на църквата св. Петъръ съ евангелие въ ржка прѣдъ многоброенъ народъ и съ голѣма тържественостъ той изрекълъ анатема върху патриархъ Фотия.¹⁾ Така се свършилъ първиятъ актъ на оная пълна съ всесвѣтско значение трагедия въ вселенската църква, която се завърши въ срѣдата на XI. вѣкъ и е извѣстна подъ името „раздѣление на църквитѣ“.

Въпрѣки пълната си несполука въ своитѣ домогвания да си върне България чрѣзъ Византия, папа Иванъ VIII залѣгалъ и слѣдъ това да поддържа сношенията си съ българския князь. Отъ врѣмето слѣдъ цариградския съборъ въ 879 г. извѣстни сж само двѣ писма до българския князь, отъ които едното е цѣло, а отъ другото — единъ фрагментъ. Въ първото писмо, което очевидно се намира въ свръзка съ послѣдното отъ ноемврий 880 г.,²⁾ като изхожда отъ мисълта, че „въ добритѣ хора трѣба да се хвали не толкова началото,

¹⁾ Hergenrother, п. т, II, стр. 576—578. — Лебедевъ, п. т., стр. 299—300.

²⁾ Ep. 333. Migne, ib. t. 126, col. 938—939. — Това писмо е сжщо недатирано. Въ сборката то стои между писма отъ 882 г. споредъ опрѣдѣлението на издателя. — Jaffé, Regesta, p. 289, п. 2580, го поставя между първитѣ въ групата писма безъ дата, написването на които той отнася между 873 и 882. — Hergenrother, II, стр. 613, прѣдположително го отнася къмъ 881 г., а Малышевскій п. т., стр. 262, който го смѣта за послѣдне писмо на Ивана VIII до Бориса, — къмъ 882 г. — Въпрѣки това, че писмото стои въ сборката между писмата отъ 882 г., ние мислимъ, че то не може да се отнесе къмъ тая година, защото въ него папата, намирайки се все още подъ влиянието на Борисовото обѣщание отъ есенъта 880 г., все още настоява прѣдъ Бориса да изпрати незабавно пратеникъ, за да узнае желанието

колкото края“, папата благодари всемогщия Бога, задѣто е запазилъ Бориса „въ твърдостѣта на истинската вѣра“ и е просвѣтилъ добродушното му сърдце за спасението на много, хора; той благодари Бога още, задѣто Борисъ се погрижилъ, както показалъ краятъ, т. е. послѣднитѣ му сношения съ Римъ, да запази вѣрността къмъ римската църква-майка и глава на всички земи; задѣто българскиятъ князь отъ началото на покръщението и дотогава я считалъ като защитница на всѣкогашното си спасение чрѣзъ посѣщението на свв. апостоли и чрѣзъ искане на тѣхното одобрение. Но въ сѣщото врѣме Иванъ VIII се вайка, задѣто Борисъ не останалъ докрай такъвъ, и му напомня думитѣ на Христа, че „претерпѣвый до конца спасенъ будетъ“ (Мат. X, 22). Той му напомня за неговото клетвено обѣщание. „Защото, пише папата, ако нѣкой е обѣщалъ нѣщо Богу, това той е длъженъ и да изпълни; много повече вие трѣба да се стараете да изпълните докрай това, което доброволно сте обѣщали на св. римска църква, знаейки добръ, че блаженный ап. Петъръ е получилъ отъ Господа Исуса Христа ключоветѣ на царство небесно и се е удостоилъ съ властѣта да отваря на всички вѣрни, а на другитѣ да затваря. И тѣй, ние, ползувайки се отъ тая властъ, както и нашитѣ прѣдшественици, макаръ и недостойни, сме принудени, ако не поправите това, което сте извършили, сега да ви достойно порицаемъ въ тоя вѣкъ и да не допуснемъ, колкото това отъ насъ зависи, щото вие да се изпълните съ хули въ бждащия. Поради това, драгий ми сине, побързайте да поправите това, което сте извършили неправилно; при всѣки случай и незабавно кажете ни прѣзъ вашъ пратеникъ, какво желаете да попра-

му, а това право сочи, че нашето писмо е било написано наскоро слѣдъ тая дата, и то слѣдъ закриването на цариградския съборъ, защото папата пише, че „въ добритѣ хора трѣбва да се хвали не толкова началото, колкото краятъ“, т. е. че е настанало врѣме окончателно да се рѣши интересуваниятъ го въпросъ и че това рѣшение зависи само отъ Бориса, но прѣди произнасянето на анатема върху Фотия, защото въ противенъ случай папата не би пропусналъ да спомене за тоя актъ, както това личи въ фрагмента-писмо, а именно прѣзъ първата половина на 881 г.

вите свърхъ това: ние пъкъ съ Божия помощъ ще изпълнимъ всѣко желание за вашето изправление и; копнѣйки да бждете спасени душевно и тѣлесно, ще залѣгаме да уредимъ работата съгласно съ Бога“.

Така Иванъ VIII, изтъквайки, че е настѣпилъ крайниятъ моментъ да се рѣши въпросътъ за юрисдикцията въ България, като че ли за послѣденъ пътъ подканѣлъ Бориса да изпълни даденото още въ 867 г. доброволно обѣщание да остане вѣренъ на ап. Петра,¹⁾ като въ сѣщото врѣме отъ една страна го заплашвалъ, че ще упражни върху него дадената нему чрѣзъ ап. Петра власть, а отъ друга — го подсѣщалъ, че той билъ готовъ да изпълни всѣко негово желание, ако само побърза чрѣзъ свой пратеникъ да поправи това, което той е извършилъ неправилно, т. е. да се върне отново въ лоното на римската църква. Колкото прикрито и да се изказва Иванъ VIII въ това писмо, все пакъ отъ него ясно личи, че, понеже разрѣшението на въпроса за връщането на България къмъ Римъ въ даденото врѣме зависѣло само отъ българския князь, той рѣшилъ да го постави ребромъ прѣдъ Бориса. Какъвъ отговоръ е послѣдвалъ отъ България и изобщо отговорилъ ли е Борисъ на това писмо, ние не знаемъ; но дори да допуснемъ това послѣдното, все пакъ можемъ съ положителностъ да кажемъ, че отговорътъ е билъ отрицателенъ. Разбира се, папата не е могълъ да остави безнаказанъ Бориса, който отъ една страна искалъ да бжде въ добри отношения съ римската курия, а отъ друга — държалъ съ Византия. Прѣдавайки Фотия на анатема и скѣсвайки всѣкакви сношения съ Цариградъ, той не е могълъ да не измѣни отношенията си и къмъ българския князь. Споменатиятъ фрагментъ отъ послѣдното, както изглежда, писмо на Иванъ VIII до Бориса, което е било написано слѣдъ анатематствуването на Фотия, а съ него и цариградското духовенство, гласи: „Ако вие приемате каквито и да било тайнства отъ ония, които ние считаме за отлъчени, явно е, че вие сте повидимому напуснали идоло-

¹⁾ Вж. по-горѣ, стр. 110.

поклонството не за да бждете католици (православни), а за да станете схизматици¹⁾ За жалъ съдържанието на цѣлото писмо е загубено завинаги за насъ; обаче самиятъ тоя пасажъ показва, че чрѣзъ него папа Иванъ VIII изпълнилъ своята заплаха, като безпощадно изобличавалъ и укорявалъ Бориса, а, може би, и да го е отлъчилъ отъ църквата за неговото непослушание и непокорство и за неговото прѣдпочитане на цариградската църква прѣдъ римската, съ което и турилъ край на сношенията си съ българския князь и България.

Така папа Иванъ VIII, който бѣ пусналъ въ ходъ всички срѣдства, за да спечели България и българитѣ за римската църква, не само не смогналъ да поправи грѣшкитѣ на своитѣ прѣдшественици, както той мислѣлъ при завземането на папския прѣстолъ, но и, слѣдъ като потърпѣлъ редъ несполуки и унижения, до толкова се отчуждилъ отъ българитѣ, че България останала за дълги години свободна отъ западното—църковно, политическо и културно—влияние, за да може вътрѣшно да се уреди споредъ обичаитѣ на източната църква, да усвои принципитѣ на византийската цивилизация и да създаде новъ културно-исторически типъ — славѣно-българския, който стана като образецъ за всички славѣнски и не-славѣнски източно-европейски държави, намиращи се подъ културното влияние на източната църква.

¹⁾ Ep. 369. Migne, ib., t. 126, col. 950 A: Si ab his quos ex communicatos habebamus sacramenta quaecunque suscipitis, constat quia idololatriam, non ut catholici essetis, sed ut schismatici efficeremini, dereliquisse videmini. — Въ сборката тоя фрагментъ е помѣстенъ между писмата, чиято година е неизвѣстна (anno incerto). Jaffé съвѣстѣ не го отбѣлѣзва въ *Regesta*, а Hergenrother не опрѣдѣля датата му, но го туря слѣдъ писмото отъ юлий 879 г. (вж. стр. 120 и 121), безъ да посочи, каква връзка има между двѣтъ писма или съ събитията отъ тая година. Обаче отъ съдържанието на тоя фрагментъ става явно, че самото писмо е писано отъ папата слѣдъ разрива му съ Цариградъ, защото тукъ, очевидно, се има прѣдъ видъ грѣцкото духовенство на чело съ патриархъ Фотия, които Иванъ VIII е могълъ да счита за отлъчени и да ги нарича схизматици, само слѣдъ като бѣ произнесълъ янатема върху Фотия, а заседно съ него и върху цариградската църква.

5. ВЪТРЕШНАТА ДЪЙНОСТ НА КНЯЗЪ БОРИСА.

Макаръ че българскиятъ църковенъ въпросъ билъ прѣдметъ за споръ между римската и цариградската църкви до 882 г., обаче за кн. Бориса той билъ окончателно рѣшенъ, както видѣхме, още въ 870 г., когато по силата на съборното рѣшение въ Цариградъ българската църква била призната автономна, а латинското духовенство напуснало България и било замѣнено съ гръцко начело съ архиепископъ.¹⁾ Слѣдъ това Борисъ, ползувайки се отъ настаналитѣ мирни отношения съ съсѣдитѣ си, съсредоточилъ всичкото си внимание върху вътрѣшнитѣ дѣла на новопросвѣтената си държава. Прѣдъ него сега стояла сложна и мъчна задача — да реформира обширното си царство по образеца на другитѣ християнски държави, въ чиято група сега то влизало, и прѣди всичко по образеца на Византия, отдѣто той получилъ заедно съ християнството църковни и свѣтски закони. Нѣма съмнѣние, че тия реформи му се налагали отъ промѣната на религията, обаче при главната си цѣль да парализира силата на чуждитѣ влияния въ България и по тоя начинъ да даде възможность на страната самостоятелно и самобитно да се развива при новитѣ условия, Борисъ взелъ за основа националния принципъ както въ държавната уредба, тъй и въ закрѣпата на придобитата вече църковна автономия. Съ въвеждането на новата вѣра той нанасялъ съкрушителенъ ударъ на българското боярство, а заедно съ него и на българския елементъ, едно, за да засили централната власть, а друго, за да запази силата и цѣлостта на държавата. Въ това си дѣло Борисъ напълно сполучилъ, защото се облѣгалъ, както се каза, на славѣнското множество и поради това върху неговитѣ основи почналъ да гради новата държавна и църковна уредба, слѣдов. националниятъ принципъ, въ името на който той трѣбало да дѣйствува, билъ славѣнскиятъ.

Опирайки се по тоя начинъ на славѣнския националенъ принципъ, Борисъ получавалъ извѣстно облекчение въ законодателството; защото запазвайки, може би, все още дър-

¹⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр 140—145.

жавно-административната организация на стара езическа България, той приелъ отъ Византия, наредъ съ каноничния сборникъ за управлението на църквата, и готови свѣтски закони, които или вече били приготвени отъ византийското правителство за славѣнското население на империята, както, напримѣръ, „Земледѣлския законъ“, или сж били прилагани въ славѣнскитѣ области на империята, както, напримѣръ, „Еклогата на законитѣ“, която влѣзла въ основата на първото българско християнско законодателство, извѣстно подъ името „Законъ судный людемъ“, приспособенъ отпослѣ специално за България. Едва ли може да се допусне, че тия закони сж били въведени не повсемѣстно въ българската държава, т. е. че тѣ сж се прилагали само тамъ, дѣто е имало компактно славѣнско население, както въ западната половина на царството, и отпослѣ постепенно били въвеждани и въ източната половина; напротивъ, едновременно прилагане на новитѣ закони по цѣлото царство се налагало отъ самата вътрѣшна политика на Бориса — за по-тѣсна свръзка на различнитѣ, географически разчленени, области и за прѣмахване на етническитѣ и правови различия, които много прѣчели на държавното единство. По тоя начинъ самото ново законодателство носило съ себе си славѣнски основи и чрѣзъ това вече славѣнизирало държавната уредба, като изтикващо старото хунно-българско право отъ една страна, а отъ друга — само получавало националенъ характеръ.

Много по-мжчно било за Бориса да прокара националния принципъ въ духовния животъ на своя народъ, защото тоя животъ билъ тѣсно свързанъ съ църковната уредба на държавата. И наистина, българската църква била призната отъ Византия за автономна по образца на другитѣ такива църкви: на изтокъ арменска, коптска, сирийска, а на западъ моравска; обаче тая автономность би могла да получи пълното си приложение, само 1. ако богослужението се извършвало на народния или на понятенъ за народа езикъ и 2. ако църковната иерархия излизала изъ срѣдата на народа, който образувалъ църквата.¹⁾ Макарь и да нѣмаме прави извѣстия,

¹⁾ Н. Л. Туняцкій, Св. Климентъ, епископъ словенскій. Сергіевъ Посадъ 1913, стр. 226.

но не подлежи на никакво съмнение, че когато въ 870 г. се признавала автономността на българската църква, тия двѣ условия, въ които собствено се заключавала сжщността на автономията, сж били уговорени отъ Бориса и приети отъ цариградското правителство и църква. Тая уговорка намира своята подкрѣпа въ факта, че въ това врѣме сжществувалъ вече славѣнски прѣводъ на богослужебнитѣ книги и на една частъ отъ св. Писание и на дѣло се прилагалъ въ Моравия. Освѣнъ това, ако днесъ за днесъ почти всички слависти признаватъ, че църковно-славѣнскиятъ езикъ, на който св. братя Кирилъ и Методий прѣвели св. Писание, билъ езикътъ на македонскитѣ, т. е. на българскитѣ славѣни и че тоя прѣводъ билъ направенъ на Балканския полуостровъ за славѣнитѣ на империята още въ 855 г., споредъ свидѣтелството на черноризецъ Храбра, т. е. прѣди заминаването на двамата братя за Моравия, и то по изнамѣрената отъ св. Кирила глаголитска азбука,¹⁾ то едва ли Борисъ би пропусналъ да се възползува отъ тоя готовъ прѣводъ на богослужебнитѣ книги на народния езикъ, за да въведе отъ самото начало славѣнското богослужение въ църквата и да тури основитѣ на българската книжнина. Тукъ, обаче, той се натъкналъ на голѣми мжчнотии, които му попрѣчили тъй лесно да осжществи посоченитѣ по-горѣ двѣ условия: липсвали подготвени лица изъ срѣдата на народа, които да образуватъ народна иерархия и да подемятъ национализирането на църквата и народната просвѣта.

Гръцкото духовенство, което пристигнало въ България заедно съ първия архиепископъ, може би, подъ условие, че то въ силата на автономния принципъ ще остане тамъ, докато бжде подготвено домашно свое духовенство, завземало всички степени на църковната иерархия: дяконска, свещеническа и епископска, и е извършвало богослужението и проповѣдвало на гръцки езикъ, още повече че официалниятъ езикъ и въ езическа България билъ гръцкиятъ, както това

¹⁾ Б. Цоневъ, История на българския езикъ, София, 1919, ч. I, стр. 63—136 и посочената тамъ литература по въпроса. — Н. Л. Тунницкій, л. т., стр. 227.

свидѣтельствуватъ надписитѣ отъ първата половина на IX. вѣкъ на официални документи, а сжщо и откритиятъ въ Албания надписъ отъ врѣмето на Бориса и намѣрениятъ около Варна неговъ печать;¹⁾ но възможно е, че между низшето духовенство да е имало вече лица, излѣзли отъ славѣнското население, главно свещеници, които сж проповѣдвали на славѣнски езикъ, особено въ западната половина на царството, но да сж извършвали богослужението на сжщия езикъ, се явява твърдѣ съмнително, защото това се намирало въ властта на висшето духовенство, а пъкъ то си оставало гръцко и никога не би отстъпило по принципъ или по инструкции отъ Цариградъ да допусне въ богослужението единъ варварски езикъ.²⁾ Слѣдов. въвеждането на славѣнския езикъ въ църквата могло да стане само тогава, когато начело на отдѣлнитѣ епархии застанѣли епископи отъ славѣнски произходъ, които биха се проникнали и сподѣляли славѣнската политика на държавния глава, именно не само да проповѣдватъ, но и да извършватъ богослужението на народния езикъ и, като пълновластни въ църковната си областъ, при съдѣйствието на княза, биха се рѣшили съ успѣхъ да прокаратъ тая реформа. Но на първо врѣме Борисъ билъ лишенъ отъ тая възможность. Затова и първоначалната му дѣйность слѣдъ 870 г., споредъ осжжднитѣ засега извѣстия, състояла въ това, че той настоявалъ навсѣкждѣ да се поставятъ епископи, да се ржкополагатъ свещеници, да се въздигатъ църкви и манастири,³⁾ съ една рѣчь, всичкото внимание на кн. Бориса било насочено да основе въ държавата си здрава църковна

¹⁾ Извѣстия на Варненското Археологично Дружество, кн. VII (1921), стр. 114—115.

²⁾ Че въ България не е било въведено славѣнското богослужение и слѣдъ 870 г., това неопровержимо разясни и доказа А. Вороновъ, Главнѣйшіе источники для исторіи свв. Кирилла и Меводія. Кіевъ 1877, стр. 100—105.

³⁾ Вж. въ житието на Тивериуполскитѣ мчченици гл. 35. Migne, Patrol. gr. t. 126, col. 200: "Εκ τούτου διὰ ἐπισκοποῦ τε καὶ ἱερέως πλείονος ταλοῦται, καὶ νοοῖ ἀγία ἀνευρίρονται. — Чудо св. Георгія о болгаринѣ, пакъ тамъ, стр. 20: „и създа църккни и манастири, и постави иѣпѣмъ, попы, и ѣвѣмѣмъ, да оучатъ и правятъ людии нго на бѣй пѣтъ.

организация, чрезъ която отъ една страна да се закрѣпи християнството въ новообърнатия му народъ и да се разпространи въ ония части на обширната му държава, дѣто още не бѣ проникнало Христовото учение, а отъ друга страна да създаде условия, при които би могло да се подготви висше и низше духовенство, излѣзло отъ срѣдата на народа и което да замѣсти чуждото, по необходимостъ натрапено.

Въпросътъ, какъ е била организирана българската църква слѣдъ 870 г., още не е достатъчно освѣтленъ. Опитътъ на М. Дринова да установи, че при Бориса въ църковно отношение България била раздѣлена на три църковни области всѣка съ по единъ архиепископъ: западна — Моравска, юго-западна — Тивериуполска или Величка и източна най-главна — Прѣславска, не биде възприетъ.¹⁾ Засега се приеме изказаното слѣдъ него мнѣние, че въ България сж били откривани постепенно епископскитѣ катедри, броятъ на които при Бориса се смѣта да е билъ доста голѣмъ.²⁾ И наистина, ако папа Иванъ VIII въ писмото си отъ 873 г. до Бориса съобщава, че грѣцкитѣ епископи и свещеници въ България не само подлага на низвержение, но и прѣдава на анатема,³⁾ а пѣкъ въ 878 г. отправилъ писмо до „всѣчки епископи и други клирици грѣцки въ България“, въ което имъ обѣщавалъ, че, ако тѣ се откажатъ отъ катедритѣ си въ българската страна, ще ги възстанови на бившитѣ имъ епископства въ цариградската църковна областъ, а пѣкъ който отъ тѣхъ не е заемалъ тамъ такава, ще му даде вакантна,⁴⁾ и ако Константинъ Багренородни въ биографията на дѣда си Василия I пише, че българскиятъ народъ „се убѣдилъ да приеме архиепископъ и страната да се покрие съ епископии“,⁵⁾ — то тия извѣстия ни даватъ достатъчно осно-

¹⁾ М. Дриновъ, Исторически прѣгледъ на българската църква. Виена 1869, стр. 26—27; Съчинения, II, стр. 30—31.

²⁾ Е. Голубинскій, каз. съч., стр. 46—47. — Ср. Д. Цухлевъ, каз. съч. I, стр. 360—361. — И. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 215—216.

³⁾ Вж. по-горѣ, стр. 156.

⁴⁾ Вж. по-горѣ, стр. 162—163.

⁵⁾ Вж. по-горѣ, стр. 124, бѣл. 1 и 145, бѣл. 2.

вание да приемемъ, че още прѣзъ първитѣ години слѣдъ 870 г. въ България сж били учрѣдени не малко епископски катедри.

Както първиятъ български архиепископъ, тъй и първитѣ епископи гръцки сж били назначени на тия катедри отъ цариградския патриархъ Игнатия, обаче по значение и рангъ едвали тия епископи сж били равни. Доколкото може да се сжди по установенитѣ засега епископии при Бориса (вж. по-долу), българската държава въ църковно-административно отношение първоначално била раздѣлена, по образеца на цариградската църква, на отдѣлни доста голѣми църковни области или епархии начело съ митрополити, които резидирали въ областния центъръ, отдѣто се разпространявало християнството въ дадена област и се управлявали непосредствено дѣлата на мѣстнитѣ християнски общини. Такова епархиално дѣление се налагало отъ обширността на самата Борисова държава и отъ необходимостта за по-тѣсната свръзка на тия области съ държавния центъръ. Единъ отъ тия митрополити, въ чиято област е влизала българската столица, носилъ и титлата архиепископъ като *primus inter pares* и се смѣталъ като прѣдстоятель на българската църква; той отъ една страна признавалъ върховната власть на цариградския патриархъ, а отъ друга, съгласно съ 34. правило апостолско, управлявалъ новоучрѣдената българска църква въ съгласие и при съдѣйствие на другитѣ митрополити. За седалища на тия митрополити били избрани, съгласно съ практиката на цариградската църква, такива административни центрове 1. стари, въ които е имало епископски катедри прѣди епохата на варварскитѣ нашествия и разорения и които слѣдъ поселението на славѣнитѣ били възобновени, а слѣдъ основанието и разширението на българската държава влѣзли въ нейния съставъ, и 2. нови такива, които се налагали отъ границитѣ на държавата и могли да замѣстятъ старитѣ, изчезнали въ прѣднитѣ епохи.

Споредъ такива важни центрове съ църковно-историческо и тогавашно административно значение въ границитѣ на

България по договора отъ 864 г. били опрѣдѣлени за разни части на държавата слѣднитѣ църковни области:

1. За сѣверо-източната часть — доростолска или дрѣстърска съ центъръ *Дрѣстра* отъ старобл. Дрѣстъръ (стар. гр. *Δροστέλας*, рим. *Durostorum*, *Dorostorus*), бивши епископски градъ, който влизалъ въ провинция Долня Мизия,¹⁾ а български билъ още отъ основанието на държавата; въ него било възобновено близкото по мѣсто старо митрополитско седалище на стария гр. Маркианополь (при дн. с. Девно), който билъ унищоженъ въ нач. на VII вѣкъ,²⁾ и въ чиято областъ влизало доростолското епископство.³⁾ Че тая епархия била отъ първитѣ български епархии и при това най-важна, а нейниятъ митрополитъ билъ и български архиепископъ, може да се заключи отъ това, че 1. по договора отъ 927 г. (вж. по-долу) Дрѣстъръ станалъ седалище на българския патриархъ вм. дотогавашния Прѣславъ; 2. слѣдъ покорението на източна България отъ Ивана Цимисхия тя била обърната пакъ въ митрополия, подчинена на цариградския патриархъ, за цѣла сѣверо-източна България и 3. споредъ грамотитѣ на Василия II тя била пакъ призната за такава.⁴⁾ Тя се запазва прѣзъ срѣднитѣ и новитѣ вѣкове.

2. За южната часть — филипополска или пловдивска съ центъръ Филипополь или бъл. Пловдивъ. Това е часть отъ старата филипополска епархия за провинция Тракия,⁵⁾ по-голѣмата часть на която сега влизала въ българска територия по 30-годишния договоръ отъ 814 г., а градътъ билъ окончателно присъединенъ при хана Мала-

¹⁾ Hieroclis Synecdemus, ed. G. Parthey. Berolini 1866, v. 636, 4. — Ср. W. Tomaschek, Idrisi, S. 18, S.-Ab.

²⁾ К. Иречекъ, Княжество България, II, стр. 849—50.

³⁾ Д. Цухлевъ, каз. съч. I, стр. 76—81.

⁴⁾ Дюканжовъ Каталогъ, изд. отъ H. Gelzer. въ Der Patriarchat von Achrida, p. 6. 4. — Въ 2-га грамота на Василия II споредъ издан. на H. Gelzer въ Byzant. Zeitschr. II (1893), стр. 44, 55. — Ср. Zachariae v. Lingenthal, Beiträge zur Geschichte d. bulgar. Kirche, S.-Ab. S. 10. — E. Голубинскій, каз. съч., стр. 37—39, 47—48, 52—53.

⁵⁾ Hierocles, ibidem, 635, 4.

мира.¹⁾ Важно е въ случая това, че въ близкия по време списъкъ на цариградскитѣ епархии, съставенъ при Лъва VI Философъ, подъ името пакъ на тая епархия сж изброени само епископии, които споредъ договора отъ 904 г. (вж. по-долу) останали на византийска територия,²⁾ защото самиятъ градъ билъ подъ българска властъ. Може би като българска епархия тя да е носила друго име, въ всѣки случай цариградската патриаршия едва ли би пропуснала да възобнови още на първо време тоя гръцки тогава центъръ като митрополитско седалище.

3. За западната частъ — сердикийска или срѣдечка съ центъръ виз. *Τριῶδιτς*α отъ старобъл. Срѣдецъ (стар. гр. *Σερδική* и *Σαρδική*) сжщо старъ митрополитски градъ въ провинция Срѣдиземна Дакия,³⁾ който слѣдъ основанието на гр. Първа Юстиниана (VI в.) изгубилъ църковното си значение, но слѣдъ разрушен ето и изчезването на послѣдния (прѣзъ VII в.)⁴⁾ отново почналъ да се издига, особено слѣдъ като прѣминалъ подъ българска властъ при Крума въ 809 г., като първостепенна крѣпостъ.⁵⁾ Тая епархия, която цѣла влизала въ българска територия, сжщо е една отъ първитѣ български епархии и е съществувала непрѣкъснато прѣзъ срѣднитѣ вѣкове.⁶⁾

4. За юго-западната частъ — ахридска или охридска съ центъръ виз. *Ἀχρίδα* (или още *Ἀχρίδη* и *Ἀχρίς, ιδος*) отъ стробъл. Охридъ, стариятъ епископски градъ *Λουχιδός* и *Λουχίς* въ провинция Нови Епиръ;⁷⁾ български той станалъ

¹⁾ В. Н. Златарски, История на българ. държава, I, 1, стр. 336 455—457.

²⁾ H. Gelzer, Ungedruckte und ungenüg. veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum. München 1900, S. 557—558, — Ср. В. Н. Златарски Извѣстия за българитѣ, стр. 146 и 148.

³⁾ Hierocles, ib., p. 654, 4.

⁴⁾ Голу нискій, каз. съч., стр. 66—67 и 110. — Цухлевъ, каз. съч. I, стр. 127—137.

⁵⁾ В. Н. Златарски, История на бъл. дър. I, 1, стр. 252.

⁶⁾ Голубинскій, п. т., стр. 99.

⁷⁾ Hierocles, ib. p. 653, 4.

при Пресиана, а окончателно признатъ за такъвъ по договора отъ 864 г.¹⁾ Че тая епархия била открита при Бориса и че е сжщо една отъ първитѣ български епархии, свидѣтельствува освѣнъ житието на св. Климента, още и това, че на цариградския съборъ въ 879 г. присѣствувалъ митрополитъ Гаврилъ Охридски.²⁾

5. За централната частъ — брѣгалнишка съ центъръ гр. Брѣгалница. Споредъ житието на Тивериуполскитѣ мъченици, тая епархия била учрѣдена за пръвъ пътъ при Бориса,³⁾ вѣроятно, на мѣстото на старата стобска епархия⁴⁾ за провинция Македония II или *Salutaris*.⁵⁾ По всичко изглежда, че е сжществувалъ гр. Брѣгалница на р. Брѣгалница (лѣвъ притокъ на Вардаръ, въ който се влива по-горѣ отъ устието на Черна). Б. Финети съобщава, че споредъ думитѣ на единъ *topachus Olympiota* въ негово врѣме (срѣдата на XVIII. вѣкъ) сжществувало още с. Брѣгалница на 5 часа пътъ отъ Струмица,⁶⁾ а Голубински възъ основа на това го опрѣдѣля по горнето течение на рѣката.⁷⁾ Иречекъ пъкъ я счита за идентична съ Морозвиздското епископство.⁸⁾ Дали името Брѣгалница произлиза отъ *Βάργαλα*, старъ градъ сжщо въ Македония II,⁹⁾ не може да се установи точно, защото мѣстонахождението на гр. *Βάργαλα* не е опрѣдѣлено. П. Лепорски прѣдполага, че той се намиралъ близу до границата на Маке-

¹⁾ В. Н. Златарски, История на бѣл. дър. I, 1, стр. 341—342. — Ср. по-горѣ стр. 24—26.

²⁾ Голубинскій, п. т., стр. 58.

³⁾ Migne, *Patrol gr.* t. 126, col. 201, с. 37. — Видѣнието на Исаяя, Споменик III, стр. 191. — Ср. К. Jireček, *Das christliche Element*, стр. 68, 87—88.

⁴⁾ Съ центъръ *Στόβοι*, *Stobi*, градъ при вливането на р. Черна въ Вардаръ, разрушенъ въ прѣднитѣ епохи. За откритата прѣзъ послѣдната война (1915—18) голѣма църква тамъ вж. D-r Hald, *Auf den Trümmern Stobis* Stuttgart 1917, S. 15—26.

⁵⁾ Hierocles, *ib.* p. 646, 1.

⁶⁾ Migne, *ib.* s. gr. t. 125, col. 442, § XXIV.

⁷⁾ Голубинскій, п. т., стр. 55. — А. Вороновъ, Главные источники, стр. 198.

⁸⁾ К. Jireček, *Das christliche Element*, S. 68.

⁹⁾ Hierocles, *ib.* 641, а. — Ср. Цухлевъ, п. т., I, стр. 365.

дония съ Епиръ.¹⁾ Тая епархия, както се види, не е просъществувала дълго, защото тя слѣдъ Бориса не се споменува; отпослѣ на нейното мѣсто се явяватъ двѣ отдѣлни епископства струмишкото и моровиздското, както това става явно отъ първата грамота на Василия II.²⁾

6. За сѣверо-западната частъ — моравска съ центръ Моравъ и Морава, но по-правилно Моравскъ (Моравьскъ)³⁾ на мѣстото на стария градъ Margus, бивше епископско сѣдалище, който се намиралъ при вливането на р. Margus, сег. Морава, на десния брѣгъ при дн. с. Дубравица.⁴⁾ Че тая епархия била учрѣдена при Бориса се доказва съ това, че въ актоветъ на цариградския съборъ въ 879 г. между подписитъ на архиепископитъ или митрополититъ, именно на 55. мѣсто между навпактския и дирахийския, фигурира и името на Агатонъ Моравски (Ἀγαθὸν Μοράβων и още Μοράβων),⁵⁾ сжщо че подъ τὰ Μόραβα не може да се разбира Светоплъкова Моравия и че тоя Агатонъ не е могълъ да бжде български архиепископъ, въ това нѣма никакво съмнѣние слѣдъ доказателствата на Голубински, обаче ние не можемъ да приемемъ съ него, че Агатонъ билъ не български, а гръцки митрополитъ, защото съображенията му по тоя въпросъ сж твърдѣ невѣроятни.⁶⁾ Тѣй или инѣкъ, но ако

¹⁾ Вж. Исторія Θεσσαλονικσкаго екзархата. Петроградъ 1901, стр. 310.

²⁾ Изд. на Н. Gelzer, Byzan. Zeitschr. II, S. 42—43 и 51.

³⁾ Въ визант. транскрипция се явива въ едната и другата форма: Μοράβι-σχος въ I грамота на Василия II (Byzan. Zeitschr. II, 43, 10), Μόραβος (Sedgelys. ed. Вон, II, 527, в: ἄρχι Μοράβου καὶ Βαλαυράδων (φροβία δὲ ταῦτα τῆς Παννονίας κατὰ τὴν παραλὸν τοῦ Ἰστροῦ διακείμενα καὶ γειτονοῦντα τῇ κρᾷ τῆς Τουρνιας) и Μόραβος (Theophylactus Bulgagus, Ep. 13, ed. Lamio, Migne, ib. s. gr., t. 126, col. 525 A).

⁴⁾ Jireček, Heerstrasse, S. 14 и 77. — Голубинскій, п. т., 34—35. — Н. Gelzer, ib., Byz. Zeitschr. II, 52—53. — Ст. Новаковић, Охридска архиепископија. Глас, 76 (46) (1908), стр. 37.

⁵⁾ Hergenrother, п. т. II, стр. 632. — Голубинскій, п. т., стр. 34. — Цухлевъ, п. т. I, стр. 366.

⁶⁾ Голубинскій пише: „Городъ Моравъ нахоиълся на берегу Дуная; но такъ какъ намъ извѣстно нѣсколько примѣровъ другихъ прибрежныхъ городовъ (Мессември и Анхіяла на Черномъ морѣ, Диррахія на Адриатическомъ), что, находяиъщиеся въ чертѣ владѣнiй болгаръ, они оставались за греками (по причинѣ рѣшительнаго превосходства ихъ надъ болгарями въ мор-

моравският архиепископ се явява въ санъ митрополитъ, това показва, че още на първо време въ България сж били открити не само епископства, но и митрополии, каквото е моравското и посочениятъ по-горѣ. Обикновено се приема почти отъ всички, че нашиятъ Агатонъ е едно и сжщо лице съ споменувания отъ западния лѣтописецъ Agathon archiepiscopus, който билъ изпратенъ прѣзъ ноемврий 872 г. отъ императоръ Василия I съ писма и дарове въ Регенсбургъ при Людовика Нѣмски *ad renovandam pristinam amicitiam*.¹⁾ Ако тая идентификация е приемлива, то съ извѣстна достовѣрностъ може да се заключи, че тоя архиепископъ Агатонъ е билъ назначенъ отначало за моравски митрополитъ, но не ще да е заелъ катедрата си, а останалъ въ Цариградъ на разположение на патриаршията и поради това е могълъ да бжде изпратенъ въ 872 г. въ Регенсбургъ, а епархията се е управлявала отъ неговъ замѣстникъ, както ще видимъ по-долу. Тая епархия не е просуществовала дълго време, защото въ близко слѣдъ това време, може би при Симеона, на нейно мѣсто сж изникнали: бѣлградска, браничевска, нишка и сръмска епархии,²⁾ а може би и бѣдинска; старото ѝ седалище било прѣнесено отъ Моравскъ въ Браничево.³⁾

7. За източната частъ — проватска или овечска съ центъръ виз. τὸ Προβάτων, по-късно ἡ или τὸ Προβάτου, старобл. Овечъ при днеш. Провадия,⁴⁾ по двѣтъ страни на източна Стара-планина; въ нея е влизала вѣроятно и частъ отъ девелтското епископство, областъта Загора, която останала по договоръ отъ 864 г. въ българска територия. Гр. Проватъ възникналъ въ българско време като добръ

скомъ военномъ дѣлъ), то и о немъ естъ полная возможность думать, что въ 879 г. онъ принадлежалъ еще не первымъ, а послѣднимъ" (п. т. стр. 35—36). Затова, споредъ Голубински, може да се мисли, че неговиятъ архиепископъ билъ не архиепископъ български, а митрополитъ гръцки.

¹⁾ Fuld. an. s. an. 873 mense Novem. Pertz, Mon. Ger. t. I, SS., p. 584. — Ср. Hergenröther, п. т. II, стр. 182.

²⁾ Вж. 1-та грамота на Василия II въ Byzan. Zeitschr. II, 43, 14—25.

³⁾ H. Geizer, ib., S. 53, дѣто се посочва на израза ὁ Μοραβίου ἡτοι Βρανιτσαίου.

⁴⁾ Tomaschek, п. т. стр. 28—29.

укрѣпено мѣсто и, очевидно, ималъ твърдѣ голѣмо значение или, както посочи Иречекъ, билъ владѣтелно седалище,¹⁾ и затова вѣроятно е билъ избранъ за центъръ на тая епархия. Че послѣдната била учрѣдена при Бориса, се доказва съ това, че нейниятъ архирей Λέων Προβήτων²⁾ присѣствувалъ на събора въ 879 г. Името на тая епархия се запазило въ по-сетнѣшно врѣме, когато отъ нея сж се образували прѣславска, варненска и сливенска епархии.

Но въ тия обширни църковни области още отъ самото начало, а може би и едноврѣменно съ митрополитскитѣ седалища били откривани споредъ нуждата стари и нови епископски, които били направо подчинени на митрополититѣ. Такива епископства за сега сж извѣстни двѣ: червенското³⁾

¹⁾ Княжество България, II, стр. 856—857.

²⁾ Голубинскій, п. т., стр. 53—54. — Προβήτων отъ τὰ Πρόβατα употребено за отличие отъ τὸ Πρόβατον, крѣпость съв.-изт. отъ Одринъ (сег. с. Провадия) и епископско нѣкога-си седалище, чийто епископъ Мануилъ сжщо така присѣствувалъ на събора въ 879 г., а не е Овче-поле (Македония), както се опита да го обясни Голубинскій (п. т., стр. 55—56) и поради това счелъ еп. Мануила сжщо за български епископъ, когато, споредъ списъка на Лѣва VI (вж. H. Gelzer, Texte, п. т., стр. 558, № 609) той е билъ подчиненъ на одринския митрополитъ.

³⁾ За сжществуването на това епископство при Бориса се научаваме отъ единъ гръцки надписъ, намѣренъ, доколкуто се знае, въ землището на стария български градъ — крѣпость Червенъ при днеш. село съ сжщото име на р. Черни Ломъ 25 клм. южно отъ Русе (вж. К. Шкорпиловъ, Опись на стариянитѣ по течението на р. Русенски Ломъ, София 1914, стр. 26—31). Сега надписътъ се намира въ Народния музей и споредъ четенето и попълването на издателъ му E. Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien (Schriften d. Balkankommission, antiqu. Abteil. VI (1906) № 367, col. 290) по гръцки гласи така: Θῆκη . . . τῆς αἰώνου μοῦ|ναχοῦ[ς ἐπ'] ἀρχιεπίσκοπος ἐπισκόπου Νηχωλάου[ἡγουμένου]· ἐκκλ[ο]ν(η)θ(η) δὲ[ς] τοῦ[ς] τοῦ ἱε[ρ]ο(κ[α]π[ε]λ[ο]ς) δ' μ[ε]τ[ε]ρ[ε]ς Ὁκτωβρίου κα[τὰ] τ[ὴν] ἡμέραν] ἐ' ἐπ[ὶ] Μ[ε]τ[ε]ρ[ε]ς τ[ὸ]ς ἀδ[α]μ[α]ν[α]ς[ς] κα[τὰ] τ[ὴν] φ[η]λο[χ]ρ[ισ]τοῦ[ς] ἀρχων[ος]. [Πο-
πύλването κα[τὰ] τ[ὴν] ἡμέραν] ἐ', споредъ насъ, не е съвсѣмъ сполучливо, защото тукъ се дава точно датата и затова вм. него прѣдлагаме да се чете: κα[τὰ] τ[ὴν] ἡμέραν] ἐ' въ смисълъ: „вечеръта или прѣзъ ношъта срѣщу 6. день“. Слѣдъ тая поправка ние прѣвеждаме надписа така: „Гробъ на станалъ] монахъ при Октиваута, архидяконъ на епископа Никола; той почина въ лѣто 6379, индиктионъ 4., мѣсець октомврий срѣщу 6. день, при благочестивия и христоролюбивъ Михаила“. Това е слѣдов., единъ надгробенъ надписъ на духовно лице, което станало монахъ при Октиваута (за германския (а м. б.

и бѣлградското,¹⁾ за които имаме прави свидѣтелства, но несъмнено при Бориса ще да сж били открити и други още, чиито имена и мѣста засега оставатъ неизвѣстни.²⁾

При тия църковно-административни центрове били отвариани, по образца на Византия, училища, дѣто подъ ръководството на διδάσκαλοι се подготвяли отъ мѣстното население бждащитѣ клирици за българската църква. Но въ тия училища всичко се прѣподавало и учело на грѣцки езикъ, малко понятенъ за самитѣ ученици и съвсѣмъ не разбираенъ отъ населението. Биографътъ на св. Климента право посочва, че светителятъ заварилъ въ своята епархия много български свещеници, които „сж мжка разбирали написаното на грѣцки езикъ и придобивали само едно умѣние

готския?) произходъ на това име вж. бѣлжжитѣ на надателя), архидяконъ на епископъ Никола, т. е. когато управлявалъ червенското епископство архидяконъ Октавианъ като замѣстникъ на титулара, може би еп. Никола, както било въ обичай въ християнска църква между VII.—XI. вѣкъ (вж. бѣлжжитѣ на издателя споредъ A. Schöder, *Entwicklung des Archidiaconats bis zum 15. Jahrhundert*. 1890, S. 7 ffl. u. 21), а починало при князь Михаила, който не може да бжде другъ освѣнъ българскиятъ князь Борисъ Михаилъ, както това показва и годината 8579, която се продължавала отъ 1. IX. 870 до 31. VIII. 871 г., или лицето е умрѣло срѣщу 6. октомврий 870 г. Тоя епиграфически паметникъ право доказва, че отдѣлни епископства, каквото е било червенското, което било подчинено на дрѣстърския митрополитъ, се откривали въ България още отъ самото начало на църковната ѳ организация.

¹⁾ За това епископство вж. по-долу, стр. 216.

²⁾ Но при все това по прѣдположение се допускатъ да сж били учрѣдени и слѣднитѣ епископства: 1. прѣславска съ катедраленъ гр. Прѣславъ (Цухлевъ, п. т., стр. 361 и сл.), но тоя градъ не е билъ столица при Бориса; той става такъвъ само при Симеона (В. Н. Златарски, *История на българ. държава*, I, 1, стр. 321—322), тъй че въ даденото врѣме тоя не е могълъ да бжде не само архиепископско, но и епископско седалище — послѣдното може да се прѣдполага въ Плиска, дѣто Борисъ не ще да е останалъ поне безъ епископъ, ако архиепископътъ е ималъ своето седалище въ Дрѣстъръ. 2. Девелтска съ центръ гр. Девелтъ (Голубинскій, п. т., стр. 47 и 54. — Цухлевъ, п. т., стр. 364), но и тоя градъ не е принадлежалъ на българитѣ, а билъ пограниченъ градъ на византийска територия както при Бориса, тъй и прѣзъ първата половина на Симеоновото царуване (В. Н. Златарски, *Извѣстия за българитѣ*, п. т., стр. 65, 69 и 145); само частъ отъ това епископство, именно областъта Загора е влизала въ България, закржглена по договора отъ 864 г. (Вж. по-

да четатъ по него при посрѣдството на буквитѣ."¹⁾ Всичко това, разбира се, не е могло да задоволи Бориса, и главно защото за него било ясно, че, докато начело въ управлението на тия отдѣлни църковни области стоятъ гръцки митрополити и епископи, въ вѣдомството на които се намирали тия училища, мжчно ще бжде да се прокара националниятъ езикъ въ църквата. Затова още отъ самото начало при организацията на църквата една мисль е занимавала Бориса, именно, да се сдобие съ епископи отъ славянски произходъ, които постепенно да заематъ митрополитскитѣ и епископски катедри. Това най-ясно се види отъ историята на споменатия вече бѣлградски епископъ Сергия.

Въ писмото си до бѣлгарския князь отъ 16. априль 878 г. папа Иванъ VIII пише: „Нека знае ваша свѣтлость (gloria), че чрѣзъ авторитета на князетѣ-апостоли и на свещенитѣ канони, сжщо и съ присждата на нашето постановление е низвергнатъ евнухъ Сергий, който, бидейки родомъ (genere) славянинъ и оплетенъ въ много порочности, завзелъ съ измама свещенството; послѣ пъкъ се узнава, че свърхъ другото разкритъ и изобличенъ въ нарушение, той билъ разпопенъ отъ епископа си тогава и послѣ доста недостойно билъ издигнатъ на бѣлградското епископство отъ Георгия,

горѣ стр 3 и 25). Затова и въ списъка на Лѣва VI това епископство е причислено къмъ одринската епархия (H. Gelzer, Texte usw., п. т. стр. 558, № 605), а епископътъ му Симеонъ присѣствувалъ на събора въ 879 г. не като бѣлгарски, а като гръцки епископъ. 3. Струмишка и 4. Дремно-баницко-Велическа (Цухлевъ, п. т., стр. 366—367), но и тия двѣ епископства сж били учрѣдени по-късно, при Симеона, защото при сжествуването на бѣлгалишката епископия (вж. житието на Тивериуполскитѣ мжченици гл. 37) за Струмишка не може и дума да става, а пъкъ Дремно-баницка-Величката става известна само при Симеона (за нея вж. тукъ по-долу). Сжщо така не може да се приеме прѣдположението на Цухлева, че къмъ бѣлгарската църква при Бориса сж принадлежали епископскитѣ Месемврийска, Анхиалска и Созополска, защото за тѣхъ не става нийдѣ дума, па и надали може да се мисли, че цариградскиятъ патриархъ се е отказалъ отъ тѣхъ; освѣнъ това Созополъ при Бориса не влизалъ въ бѣлгарскитѣ прѣдѣли.

¹⁾ Вж. Простран. житие на Климента, гл. XXII, по издан. на Н. Тунишки, п. т., стр. 124—127.

който съ лъжа си присвоилъ името епископъ. Това откриваме съгласно съ канонитъ (сапописе) както на васъ, тъй и на цѣлата ваша всеобщность, за да се не приематъ тия, които сж отхвърлени отъ другитъ (Ник. съб. чл. 5), та да не би ония (които ги приематъ) да се държатъ свързани — което не желаемъ — заедно съ тѣхъ чрѣзъ подобно сѣдебно наказание¹⁾ Споменатиятъ тукъ евнухъ Сергей въ момента на низвержението му отъ папа Ивана VIII билъ вече бѣлградски епископъ, слѣдов. самото епископство било учрѣдено или прѣди, или въ 878 г.²⁾ Той билъ възведенъ въ тоя санъ и длъжностъ отъ нѣкого-си епископъ Георгия, който обикновено се приема за втори бѣлгарски архиепископъ, и то възъ основа на това, че той „поставялъ бѣлгарски епископи“.³⁾ Но тоя аргументъ не може да се счита основателенъ. Прѣди всичко едва ли може да се допусне, че папа Иванъ VIII, колкото и да е билъ настроенъ враждебно противъ гръцкото духовенство въ Бѣлгария, би си позволилъ да пише Борису, че бѣлгарскиятъ архиепископъ „съ лъжа си присвоилъ името епископъ“; послѣ, право да ржкополага

¹⁾ Ep. 108. Migne, ib. s. lat., t. 126, col. 760 B. — Ср. по горѣ стр. 166—167.

²⁾ Голубинскій, п. т., стр. 69. — Цухлевъ, п. т., стр. 365.

³⁾ Голубинскій, п. т., стр. 34. — Дриновъ, Съчинения, II, стр. 33. възприелъ мнѣнието на Голубински. — Цухлевъ обаче отишълъ по-далечъ отъ тѣхъ. Опитвайки се да опрѣдѣли, докога е живѣлъ архиеп. Иосифъ, той пише: „Въ всѣки случай къмъ началото на 878 г. той на-да-ли е билъ между живитъ, защото въ едно писмо на папа Юана VIII до Бори а отъ 16. априлъ с. г. се споменува да е светителствувалъ на Прѣславската катедра архиепископъ Георги, който е билъ избранъ, по всяка вѣроятность, отъ събора на бѣлгарскитъ епископи и ржкоположенъ въ Константинополъ, съгласно уставенитъ наредби. Наистина, въ папското писмо Георги е билъ нарѣченъ „простъ епископъ“, но че той е билъ бѣлгарски архиепископъ се вижда отъ това, че е ржкополагалъ бѣлгарски епископи. Но за неговия животъ и произхождение не сж се запазили никакви извѣстия; може само да се прѣдполага, че и той, подобно на своя прѣдшественикъ, е билъ родомъ гркъ, което отчасти се потвърждава отъ прѣреканията на папата, които на-да-ли би имали мѣсто, ако той е билъ бѣлгаринъ“ (п. т., стр. 363—4). Отдѣ г. Цухлевъ е почерпалъ тия подробности за тоя бѣлг. архиепископъ, остава неизвѣстно; наистина, той цитира по Миня прѣведеното писмо на папа Ивана VIII, но тамъ, както видѣхме, нищо подобно не се четъ

епископи за своята епархия ималъ и митрополитътъ въ съслужение на другъ или други епископи.¹⁾ Очевидно, споменуваниятъ еп. Георги е билъ отъ ония гръцки епископи, за които сжщиятъ папа въ писмото си пакъ отъ 878 г. „до всички гръцки епископи“ въ България пише, че тѣ сж нахлули тамъ по тайно жребие, или отъ пустославие и алчностъ, канени и неканени,²⁾ и като поставени отъ патриархъ Игнатия могълъ да ги счита за незаконни и поради това писалъ за Георгия, че безъ право си присвоилъ името епископъ;³⁾ но при все това, ако тоя еп. Георги е ржкоположилъ свещеникъ Сергия за епископъ, то това той е извършилъ, защото или е заемалъ митрополитска катедра, или се е ползувалъ съ правата на митрополитъ, а понеже бѣлградското епископство спадало въ моравската църковна област или епархия, титуляръ на която билъ, както видѣхме, митрополитъ Агатонъ, то той ще да е управлявалъ моравската епархия като замѣстникъ поради отсъствието на послѣдния.

Що се отнася до самия бѣлградски епископъ Сергия, папата изтъква неговото славѣнско потекло, но отъ кои славѣни, не посочва; сжщо така остава неизвѣстно, кой е билъ прѣдишниятъ му епископъ, кога „тогава“ го е лишилъ отъ свещеническия санъ и какви сж били тия негови порочности и нарушения.⁴⁾ Тѣй или инѣкъ, но както лошата, но прикрита репутация, която папата дава за тая личностъ, сжщо и правото, което той си присвоилъ, да низвергва чуждъ въ даде-

¹⁾ Вж. А. С. Павловъ, Курсъ церковнаго права. Москва 1902, стр. 236 и сл. — Н. Милашъ, Православно църковно право, бѣлгр. прѣводъ. София 1904, стр. 259 и сл.

²⁾ Ep. 112. Migne, ib. loc. cit., col. 765 A—B: Nam si quidam vestrum clandestina illuc sorte venerunt, apte de illis dicere possumus. . . . Nam quidam autem ambitus et avaritiae causa illuc accessuri profecti sunt, non autem vocati, nec invocati, licet nec sic in vestram vos dioecesim ad aliquam dispositionem faciendam introire convenerit.

³⁾ Ср. Hergenröther, n. т., II. стр. 302.

⁴⁾ Голубинскій, n. т., стр. 69, мисли, че Сергий билъ низверженъ отъ своя санъ отъ латинския епископъ на България, когато послѣдната прѣди 870 г. се намирала подъ властта на папата, но отъ думитъ на Ивана VIII мжчно може да се направи таково заключение.

ното време епископъ, ни подсещатъ да мислимъ, че тоя славѣнинъ Сергий като духовно лице по-рано е принадлежалъ къмъ западното духовенство, отпослѣ обаче той се отметналъ отъ него и отъ папата и прѣминалъ къмъ гръцкото духовенство, и поради това отъ една страна го сполетѣлъ папскиятъ гнѣвъ, а отъ друга — така го отличилъ замѣстникътъ на моравския митрополитъ, еп. Георги, като го възвелъ въ бѣлградски епископъ, безъ да е обрѣналъ внимание на неговото минало. Както и да било, но назначението на тоя Сергия за бѣлградски епископъ едва ли може да се счита, че е станало безъ знанието на Бориса, който очевидно, е прѣдпочелъ славѣнина прѣдъ гърка, въпрѣки прѣдупрѣжденията на папата.

Отъ едно достигнало до насъ писмо на патриархъ Фотия, писано слѣдъ 878 г. наскоро, се научаваме, че около това време отъ България били изпратени при него въ Цариградъ лица, „които искали да станатъ монаси“. Патриархътъ ги приелъ на драго сърдце и отъ своя страна ги прѣпратилъ до знаменития по онова време монахъ и исихастъ Арсения съ прѣпоръчително писмо, въ което той възхвалялъ съвършенството на послѣдния и го молилъ да вземе подъ свое непосредно ръководство ония, „които бързо крачатъ къмъ свѣтлината на истината“ (т. е. българитѣ). На тая прѣпоръка Арсений отговорилъ въ полза на желающитѣ да станатъ монаси, като въ сѣщото време, доколкото може да се разбере отъ достигналото до насъ писмо, изказалъ нѣкакви похвали за самия Фотия, и съ това далъ поводъ да му се отправи споменатото писмо. Въ него, като се опитва да отклони въздаденитѣ нему отъ Арсения, но незаслужени похвали, Фотия между другото изказва радостта си, че „той получилъ добрина съ това, дѣто добилъ братя, които наскоро се оттеглили отъ бурята на живота и чрѣзъ него (Арсения) искали да пристигнатъ въ пристанището на спокойствието и на философския животъ“.¹⁾ Не подлежи на

¹⁾ Вж. митрополитъ Симеонъ, *каз. ст. въ Бѣл. Стар.* V (1917), стр. 22—25. — *Herzenrother*, II, стр. 221—222, постави това писмо на Фотия между ония, които послѣдниятъ е писалъ прѣзъ времето на заточението си.

никакво съмнѣние, че тия българи, които искали да се посветятъ на монашеското звание, били изпратени официално отъ Бориса до Фотия съ просба да бждатъ тѣ наставени отъ послѣдния въ истинското монашество. Цѣльта на Бориса въ дадения случай е очевидна: той искалъ да се сдобие съ лица, излѣзли отъ срѣдата на народа, които да изучатъ добръ мѣнастирския уставъ на практика въ Византия и да се усъвършенствуватъ въ монашеския животъ, та по тоя начинъ постепенно да прѣдаде управлението на мѣнастиритѣ въ ржцѣтѣ на достойни и подготвени природни българи, които да замѣстятъ поставенитѣ тамъ грѣцки игумени.

Но, ако Борисъ още отъ 878 г. на драго сърдце е приемалъ въ българската иерархия лица отъ славѣнски произходъ и е приготвялъ вече българи-игумени за национализиране на мѣнастиритѣ въ държавата си, то твърдѣ естествено се явява, че той не е пропускалъ по-сетнѣ нито единъ случай, който би му далъ възможность да постигне своето желание. Почти всички, които сж се занимавали съ дѣйността св. Методия, приематъ за твърдѣ вѣроятно, че прѣзъ врѣмето на пътуването си въ Цариградъ въ 883—4 г. Методий е ималъ срѣща съ Бориса, а като резултатъ отъ тая срѣща се посочва това, че Борисъ се запозналъ по-близу съ славѣнскитѣ книги, съ славѣнското богослужение, и че мисълта за славѣнскитѣ книги трѣбало да се оживи въ България; защото Методий е могълъ да съобщи Борису, какъ самъ императорътъ приелъ тия книги, какъ е разпространено славѣнското богослужение въ Моравия.¹⁾ Едва ли може да се мисли, че Борисъ се е научилъ тепърва въ 883—4 г. за сществуването на славѣнски книги и за разпространението на славѣнското богослужение въ Моравия, защото той е ималъ възможность при други случаи и при

но въ сщщото врѣме той забѣлѣзва, че *der Brief gehört wohl einer früheren oder späteren Epoche an*. Обаче слѣдъ твърдѣ сполучливитѣ съображения на митроп. Симеона (стр. 24) не може да има никакво колебание, че това писмо се отнася къмъ врѣмето на второто патриархуване на Фотия.

¹⁾ М а л ы ш е в с к и й, п. т., стр. 279—282.

това много по-рано да узнае за тѣхъ.¹⁾ Нему въ даденото врѣме нужни били не толкова славѣнски книги, които лесно би могълъ да достави отъ Моравия, а може би такива да е имало вече въ България, колкото славѣнски „учители“, които биха могли да подготвятъ отъ народната срѣда иерарси за българската църква, които пъкъ отъ своя страна биха възприели тия книги и въвели славѣнското богослужение въ държавата му. Че Борисъ билъ завзетъ тъкмо съ тая мисль, може да се заключи отъ това, че въ прѣговоритѣ и прѣписката между папата и него, като се почне отъ 866 до 880 г., както видѣхме, нийдѣ не ставало дума нито за славѣнски книги, нито за славѣнско богослужение.²⁾ Очевидно, за Бориса било ясно, че тѣхното въвеждане въ България лесно ще се прокара, щомъ той се сдобие съ народна иерархия по образеца на Моравия, дѣто се е служило и проповѣдвало по тѣхъ и дѣто тѣ били признати еднакво и отъ Римъ, и отъ Цариградъ. Затова, ако трѣба да се признае, че прѣдполаганата срѣща на Методия съ Бориса въ 883—4 г. наистина се е състояла, то по-скоро може да се приеме, че на тая срѣща като главенъ прѣдметъ за разговора между тѣхъ било тъкмо, по кой начинъ България би могла да се сдобие съ нужнитѣ ней славѣнски учители. Какъ е билъ разрѣшенъ тоя въпросъ на срѣщата, остава неизвѣстно; обаче трагедията, която слѣдъ година и половина се разиграла въ Моравия надъ дѣлото на св. първоучители спомогнала за по-скорошното разрѣшение мжчната задача на българския князь.

Когато слѣдъ смъртта на св. Методия въ 885 г. неговитѣ ученици били изгонени отъ Моравия слѣдъ много и тежки притѣснения и се прѣснали въ разни страни, трима отъ тѣхъ, и то най-виднитѣ, Климентъ, Наумъ и Ангеларий, слѣдъ дълги и мжчителни перипетии, сполучили най-сетнѣ да пристигнатъ на българска територия въ Бѣлградъ на

¹⁾ Туницкій, Св. Климентъ, стр. 233.

²⁾ Голубинскій, п. т., стр. 254. — V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Berlin 1913. S. 75—76. — Туницкій, п. т., стр. 232.

Дунавъ, кждѣто тѣ се стремили съ голѣмъ копнежъ, защото „се надѣвали, че България ще имъ даде успокоение“.¹⁾ Причинитѣ, които сж накарали Климента и неговитѣ другари да насочатъ пѣтя си тѣкмо къмъ България се търсятъ: 1. „въ ония връзки между моравската православна школа на Методия и България, които епизодически се поддържали между тѣхъ и непосредно, и при посрѣдството на Цариградъ, който е култивиралъ славѣнската писменостъ за разширението ѣ всрѣдъ балканскитѣ славѣни съ цѣль да закрѣпи между тѣхъ църковното си господство“; 2. „въ пространствената близостъ на България съ Моравия, която непосредно се допирала до нея“, и 3. „въ естественото влѣчение на Климента къмъ мѣстото на своята родина или поне въ области, граничащи съ нея“.²⁾ Безъ да отричаме вѣроятността на горнитѣ съображения, ние мислимъ, че надеждата на Климента и на съпътниците му, какво въ България ще намѣрятъ успокоение, е изтичало по-скоро отъ това, че тѣ отъ по-напрѣдъ вече сж знаели, може би отъ своя учитель, за желанието на Бориса да намѣри славѣнски учители и затова тѣ били увѣрени, че въ България ще бждатъ приети на драго сърдце, както това въ дѣйствителностъ се оказало така.

Въ Българдъ тримата Методиеви ученици се явили при боритаркана, началникъ на крѣпостъта и прѣдставитель на княза, и му разказали, кои сж тѣ и какво сж потърпѣли отъ своитѣ гонители. Понеже боритарканътъ знаелъ, че неговиятъ господаръ „копнѣлъ за такива мѣже“, слѣдъ като ги приелъ и имъ далъ да си починатъ отъ дългото и тежко пѣтуване, изпратилъ ги при Бориса „като драгоцѣ-

¹⁾ Простран. житие, гл. XIV, по изд. на Туницки, стр. 110—111.

²⁾ Н. Л. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 148—150. При това той пише: „За 23—4 года, проведенные имъ въ Моравіи, въ жизни византийскихъ славянъ, къ которымъ онъ принадлежалъ по рожденію, произошла знаменательная перемѣна: большинство изъ нихъ изъ поданныхъ имперіи превратились въ поданныхъ болгарскаго князя, и Болгарія такимъ образомъ сдѣлалась для Климента новой родиной, вторымъ отечествомъ“ (стр. 149—50). Обаче такава промѣна не е ставала, защото присъединението на Македония и Албания се отнася, както се посочи, още при Пресняна, а пѣкъ при Бориса по договора отъ 864 г. то било официално признато отъ цариградското правителство.

ненъ даръ“, „като му обяснилъ, че това сж тъкмо такива людѣе, каквито той тъй силно желаелъ да има“. Борисъ ги приелъ съ почитъ като лица напълно почтени и уважавани, а тѣ му разказали за всичкитѣ си патила отъ край до край, безъ да изпускатъ нѣщо. „Като ги изслушалъ, пише биографътъ на Климента, князътъ силно възблагодарилъ Бога, който му пратилъ такива служители — благодѣтели за България и му дарувалъ учители и благоустроители на вѣрата не нѣкои случайни хора, а изповѣдници и мжченици“. Слѣдъ като ги снабдилъ съ подобаващитѣ свещенически дрехи, „Борисъ заповѣдалъ да ги настанятъ въ живѣлища, опрѣдѣлени за първитѣ му приятели и да имъ прѣдоставятъ всичко изобилие отъ необходими прѣдмети, знаейки добрѣ, че насочването на мислитѣ къмъ грижа за нѣкоя малка потрѣбностъ на тѣлото отнема твърдѣ много отъ занятията (посветени) на Бога. А него самия овладѣло горещо желание всѣкидневно да бесѣдва съ тѣхъ и отъ тѣхъ да изучава истории и жития на светии и чрѣзъ тѣхнитѣ уста да се припомнюва това, което се отнася до Писанието“. Наредъ съ княза и българскитѣ боляри и видни държавни мжже се надпрѣваряли да приематъ въ кжщитѣ си тримата учители съ сжщата цѣль, но послѣднитѣ, „отбѣгвайки шума и заедно съ това старейки се да вършатъ това, което е угодно на княза“, не се съгласявали да отиватъ въ кжщитѣ на много хора, освѣнъ ако самъ князътъ имъ позволявалъ. Съ такава честъ се удостоили българинътъ Есхачъ, голѣмъ велможа по длѣжностъ, въ чиято кжща били настанени съ разрѣшение на Бориса Климентъ и Наумъ, удостойвани съ голѣми и щедри дарове, и Чеславъ, у когото пѣкъ отишълъ да живѣе Ангеларий, но не задълго, защото наскоро слѣдъ това послѣдниятъ се поминалъ¹⁾.

Така ни рисува Климентовиятъ биографъ живота на тримата учители прѣзъ първото врѣме слѣдъ пристигането имъ въ Плиска, резиденцията на българския князъ. Нѣма съмнѣние, че въ тия всѣкидневни и дълги бесѣди на Бориса

¹⁾ Простран. житие, гл. XVI по издан. на Туниции, стр. 114—117.

занятия, което отъ своя страна не малко би попрѣчило на всѣка мирно-културна дѣйность въ страната, тъй необходима за закрѣпата на християнството и напрѣдъка на народната просвѣта. Затова въ Плиска рѣшили да застанатъ на легалната почва.

Както за Бориса, тъй и за неговитѣ съвѣтници било ясно, че тѣ нѣма да дадатъ нѣкой поводъ за незадоволство въ Цариградъ или за негодуване отъ страна на гръцката иерархия въ България, ако тѣ се рѣшатъ да въведатъ славѣнскитѣ кни и и богослужение най-първо между ония сжщитѣ славѣни, за които прѣди 25-30 години и правителство, и църква въ Византия бѣха възложили на св. братя да съставятъ славѣнска азбука и да прѣвеждатъ богослужебнитѣ книги на славѣнски езикъ, още повече като се прѣдстави работата така, че християнството между тия славѣни, повечето отъ които въ даденото врѣме сж влизали въ българската държава, не било яко закрѣпено и езичеството не било още изкоренено. Не по-малка подкрѣпа за такова рѣшение Борисъ и неговитѣ съвѣтници намирали въ общата толерантность на византийската държава и църква къмъ прѣвода на св. Писание на не-гръцки народни езици и особено въ онова внимание и благосклонность, съ които императоръ Василий I посрѣщналъ прѣдставенитѣ нему отъ Методия въ Цариградъ въ 883/4 г. свои ученици и славѣнски книги и дори задържалъ отъ тѣхъ по единъ свещеникъ и дьяконъ заедно съ книгитѣ,¹⁾ които били назначени, както се прѣдполага, за да служатъ на славѣнски езикъ въ отпуснатата за славѣнитѣ църква въ столицата.²⁾ Най-сетнѣ катастрофата, която постигнала Методиевата православна славѣнска школа въ Моравия, не малко е вдъхвала надежда у съвѣщаващитѣ се, че тѣ нѣма да срѣщнатъ никакъвъ отпоръ отъ Цариградъ при изпълнението на замисления планъ, особено като се изтъкне това обстоятелство, че съ въвеж-

¹⁾ Панонското житие на св. Методия по изданието на А. Теодоровъ-Баланъ, Кирилъ и Методи, I, София 1920, гл. XIII, стр. 94.

²⁾ Малышевскій, п. т., стр. 277—279. — Тунцкиѣ, пакъ тамъ стр. 240—248.

дането на славѣнското богослужение и книги, които латинското духовенство прѣслѣдвало тогава и въ Моравия, и въ Венеция, и въ Римъ, въ западната покрайнина на българската държава се издигала серйозна и трайна прѣграда противъ разширението църковната властъ на римския първосвещеникъ и изобщо на западното влияние навжтрѣ въ Балканския полуостровъ.

Но съ въвеждането на славѣнски книги и богослужение въ западнитѣ български области не се постигала крайната, тъй да се каже, интимната цѣль на Бориса — да се слобие съ народна църковна иерархия. Тоя въпросъ несъмнѣно е билъ обсъжданъ на съвѣщанията въ Плиска, както това се доказва отъ по-нататъшната дѣйность на Климента, и било рѣшено, че тая цѣль е могла да бжде постигната само съ отварянето на славѣнско училище по образца на моравскитѣ, отдѣто да бждатъ подготвени достойни и способни лица отъ срѣдата на народа които биха могли при първа възможность съ честъ да заематъ епископски катедри и, като възпитани и обучени въ духа на Методиевата славѣнска школа, да замѣнятъ грѣцкитѣ книги съ славѣнски и да въведатъ славѣнското богослужение въ българската църква. Откриването обаче на такова училище въ резиденцията на княза или въ другъ нѣкой центъръ въ източна България би възбудило 1. подозрѣние у грѣцкото духовенство, което не би се забавило да попрѣчи и дори да осуети своеврѣменно това добро начинание, и 2. негодуване между ония български боляри, които не сподѣляли славѣнската политика на своя господарь, а пъкъ че такива е имало, ще видимъ по-нататъкъ. За да се избѣгнатъ всѣкакви недоумѣния и недоразумѣния, рѣшено било това училище да бжде отворено пакъ въ страната на западнитѣ български славѣни, дѣто то би намѣрило напълно своето оправдание поради въвеждането на славѣнската книга и славѣнското богослужение въ оная страна. Откриването и ръководството на това училище взелъ върху си Климентъ, слѣдъ като осигурилъ пълната поддръжка и съдѣйствие на князь Бориса въ това дѣло.

Всички тия съвѣщания и рѣшения несъмнѣнно се държали на първо врѣме въ тайна както отъ гръцкото висше официално духовенство въ България, тъй и отъ враждебнитѣ на Борисовата политика боляри, а оттука произлизали и прѣдпазителнитѣ мѣрки отъ страна на Бориса, именно, както отказътъ на Климента и Наума да отиватъ въ кжщитѣ на много хора безъ прѣдварително съгласие на княза, тъй и прѣмѣшването имъ пакъ по заповѣдъ на Бориса отъ помѣщеніята въ двореца, „опрѣдѣлени за първитѣ князови приятели“, въ които тѣ първоначално били настанени, въ кжщитѣ на най-близки и довѣрени на княза боляри Есхаха и Чеслава, дѣто съвѣщанията сж могли да ставатъ по-свободно, па и тайната би могла да се запази по-добрѣ, отколкото въ двореца.

Както и да било, но резултатътъ отъ прѣдварителнитѣ съвѣщания на Бориса съ славѣнскитѣ учители било това, че Климентъ още прѣзъ 886 г.,¹⁾ билъ изпратенъ въ Кутмичевица.²⁾ За да даде възможность на Климента да изпълни съ успѣхъ задачата си, Борисъ направилъ слѣднитѣ разпоредби. Най-първо той „отдѣлилъ Кутмичевица отъ Котокий“. Какво означава тукъ името Котокий, и до днесъ остава необяснено, защото то се не срѣща въ другъ нѣкой изворъ; несъмнѣнно е обаче едно: ако всички издирвачи приематъ, че Кутмичевица е областъ, то и Котокий, отъ който тя била отдѣлена, трѣба да е билъ име сжщо на нѣкоя по-обширна

¹⁾ Че Климентъ билъ изпратенъ въ Кутмичевица още въ 886 г., вж нашата бѣлѣжка у Ягича, *Entstehungsgeschichte. Neue Ausgabe*, Berlin 1913. S. 113—114.—Подробно у Н. Л. Туницкій, *Св. Климентъ*, стр. 151—155.

²⁾ Въ Охридския гръцки ръкописъ на Климентовото житие отъ XIV. — XV. вѣкъ, който се пази въ московския Румянцовъ музей, въ сбирката на В. И. Григоровича, и който въ много отношения е по-изправенъ отъ извѣстнитѣ печатани издания (вж: изданието на Туницки, стр. 41—44), това име се чете: *Κουτμικιτζίτσαν* и *Κουτμικιτζίτσα* (л. 26^{об}), когато въ Мосхополското издание (Мсх.) отъ 1742 г. и въ ония на Ам. Памперя (Пр) (1802) и на Миклошича (Мк.) (1847) стои: *Κουτμικιτζίτσαν* (Мосх.) и *Κουτμικιτζίτσαν* (Пр. и Мк.). Кое четене е по-вѣрно, мжчно може да се установи, защото това име не се срѣща въ другъ нѣкой изворъ. Ние усвояваме *Κουτμικιτζίτσα*, и то въ форма „Кутмичевица“, а не „Кутмичивица“, както нѣкои пишатъ, като такова, което стои близко до българската морфология.

територия, но коя — все още става неопредѣлена. Напослѣдъкъ проф. Н. Л. Тунишки прие като възможно, че съдумата *Κατόχιος* сж означени въ общъ смисълъ южнитѣ прѣдѣли на Балканския полуостровъ или въ частностъ Македония, отъ чиято областъ Борисъ отдѣлилъ Кутмичевица.¹⁾ Това едничко за сега обяснение, което само по смисълъ подхожда къмъ контекста, ни подсѣща за друга съпоставка: споредъ Дюканжовия списъкъ на българскитѣ архиепископи при Бориса е сжществувалъ, както изглежда, държавно-административенъ терминъ, именно, „третята частъ на българ-

¹⁾ Вж. Св. Климентъ, стр. 183—184, бѣл. 2. — Къмъ това заключение Н. Тунишки дохожда по слѣдния начинъ. Като не се съгласява съ изказаното още отъ врѣмето на Шафарика мнѣние за „тюрко-българския“ произходъ на това име и безъ да изключаватъ възможността за славянския му произходъ, той се опитва да обясни това име *Κατόχιος* съ визан. терминология. Тунишки го съпоставя съ визан. географски терминъ *κατωχός* или *κατοχός*, който приемъ твърдѣ близка до *κατόχιος* форма *κατωχός*. Тая дума била престолярна и се употребявала въ двоякъ смисълъ: 1. общоприетото ѝ значение е „доленъ“ (противп. на „горенъ“) или „юженъ“ спрѣмо Цариградъ, а послѣ вече изобщо *κατωχοί* = *loca inferiora habitantes*, и 2. *κατωχοί* въ значение на *homines rurales* — „обитатели на села“, „прости селски людѣе“, „селяни“. „Если *κατόχιος* житія Климента, пише Т-ки, естъ, дѣйстви-телно, видоизмѣненное *κατωχός* — *κατωχός* — *κατοχός*, то оно или еднозначе-ще съ *κατωχός μέγας*, *κατωχός υβραί*, и тогда является географическимъ терминомъ для обозначенія вообще южной части Балканскаго полуострова, или оно употреблено въ смыслъ области, заселенной грубымъ деревенскимъ народомъ, и въ такомъ случаѣ имѣетъ болѣе общее значеніе болгарскихъ или славянскихъ поселеній. Если наша догадка можетъ претендовать на вѣрность, тогда въ соотвѣтствіе съ *κατόχιος* можно поставить и выражение „Долняя земля“, которымъ называется нынѣшняя Македонія въ нѣкоторыхъ древнихъ памятникахъ, напр., въ грамотѣ ц. Константина Асѣяна Вирпинскому монастырю, или въ славян. переводѣ хроники Манассина. Этимъ именемъ Македонія и до сихъ поръ вазывается въ народныхъ пѣсняхъ, въ отличіе отъ „Горней земли“, подъ именемъ которой воспѣвается Болгарія Придунайская“. При това Т-ки прѣдилага, че „и Кадокія Солунской легенды и *καδοκ* Вирпинской грамоты — не что иное, какъ *Κατωχός*, испорченное вследствие постоянного обращенія въ простонародной рѣчи“. Но тукъ Т-ки изпусналъ изъ прѣдъ видъ, че *Καδοκ*ія е произлѣзло отъ *Καδοκ*ія, както това се ясно види отъ прѣписа на Солунската легенда, издаденъ отъ Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония. София 1906, стр. 63—64, а името *Καδοκ* не се срѣща нидѣ въ Вирпинската грамота; вж. А. Ильинскій, Грамоты болгарскихъ царей. Москва 1911, стр. 15, дѣто на 2? р. се чете само „село *Καδοκ*“

ското царство“, която се простирала „отъ Солунъ до Иерихо и Канина или Тасипиатъ“.¹⁾ Като се вземе прѣдъ видъ, че това опрѣдѣление показва въ общи черти южната граница на тая „третя часть“ отъ българската държава, а пъкъ западната ѝ граница, както видѣхме, е вървѣла по адриатическия брѣгъ до устието на р. Семени, послѣ по долното течение нагорѣ по тая рѣка до прѣдгорията на пл. Крабе, по билото на тая планина въ сѣв.-източна посока, по вододѣла на рр. Мати и Черни Дринъ и по тая рѣка до сръбската граница, то ясно става, че подъ „третя часть“ трѣба да се разбира цѣлата юго-западна часть на българската държава при Бориса, въ която тогава влизала както цѣла Македония, тъй и по-голѣмата часть отъ Албания. Отъ друга пъкъ страна Кутмичевица, възъ основа на географскитѣ данни, които се споменуватъ въ двѣтѣ Климентови житиета (Охридъ, Главиница и Дѣволъ), е обхващала страната отъ Охридското езеро на западъ въ областъта на рр. Дѣволъ и Шкумба (въ горнето и сръднето ѝ течение) и между басейнитѣ на рр. Семени и Воюса, долнитѣ течения, до адриатическия брѣгъ,²⁾ слѣдовъ тя е влизала въ състава на „третята часть“ на българската държава; а понеже Кутмичевица е съставяла така сжщо часть отъ Котокий, то подъ името Котѣхийс ние разбираме тъкмо „третята часть“, т. е. цѣлата юго-западна часть на българската държава при Бориса.

¹⁾ H. Gelzer, Der Patilarchat von Achrida. Leipzig 1902, S. 6, d': Κλημης . . . ὁσαυτὸν δὲ ἐπιτραπείς παρὰ Βορίσου βασιλέως Βουλγαρίων ἐφορᾶν καὶ τὸ τρίτον μέρος τῆς Βουλγαρικῆς βασιλείας ἔχουν ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἄχρις Ἱερεχῶ καὶ Καννίνων ἥτοι Τασηπιάτου.

²⁾ За обсега на областъта Кутмичевица сж изказани разни мнѣния, безъ обаче да дадатъ точно опрѣдѣление на границитѣ ѝ. Разборъ на тия мнѣния вж. у Н. Туницки, п. т. стр. 177—182. — Самъ Туницки, позивайки се на краткото житие (§ 6) и Дюканжовия списъкъ (ц. м.) дохожда до заключение, че „Кутмичевица заемала цѣлата юго-западна часть на Македония и Албания отъ Солунъ до Адриатическото крайбрѣжие на западъ. Южната ѝ граница вървѣла отъ Солунъ до Иерихо, минавайки, наистина, съгласно съ мнѣнието на Шафарика, прѣзъ Костуръ и Воденъ. Но колко далечъ тя се е простирала на сѣверъ, по-горѣ отъ Охридско езеро, не може опрѣдѣлено да се каже (п. т., стр. 182—183), съ други думи, Т-ки отждествява Кутмичевица съ „третята часть“ на българската държава. — Ср. Вороновъ, Главниѣше източници, стр. 200.

Въ какъвъ смисълъ трѣба да се разбира отдѣлянето на Кутмичевица отъ Котокий, ще покаже втората разпореда на Бориса, именно, че „за неинъ началникъ той поставилъ Домета,¹⁾ слѣдъ като уволнилъ Курта отъ управлението“.²⁾ Отъ тоя текстъ ясно личи, че Домета не е билъ назначенъ за пръвъ началникъ на областта Кутмичевица; такъвъ имало и прѣди него, слѣдов. Кутмичевица като административна единица съществувала и прѣди назначението на Домета. Слѣдъ установяването на тоя фактъ не може и дума да става за административно отдѣляне на Кутмичевица отъ Котокий, нито за изятнето на Домета отъ подчинение на областния управителъ, нито пъкъ за това, че Кутмичевица начело съ Домета въ гражданско отношение била от-

¹⁾ Така е написано това име въ Охридския ржкописъ — Δομετῆν, когато въ другитѣ печатни издания на житието стои Δοβῆταν; обаче първото се приема за по-вѣрно. Вж. Н. Туницки. п. т., стр. 16–17 и 176.

²⁾ Това изречение въ Охридския ржкописъ гласи: παρὰ τοῦ αὐτοῦ τῆς διοικήσεως, а въ другитѣ издания: παρὰ τοῦ αὐτοῦ (Моск. αὐτοῦ) τῆς διοικήσεως. Прѣводчитѣ на Климентовото житие обикновено приематъ второто четене и затова го прѣвеждатъ: Миклошичъ — *solvens illum gubernatione*; Меншиковъ — „освободивъ его отъ управленія“; Муретовъ, — „отдѣливъ его отъ области (діоцеза)“, но наредъ съ това и споредъ Охридския ржкописъ: „отдѣливъ часть (?! ср. „хуторъ“?) округа или діоцеза“; Н. Туницки, който прѣминава мълчаливо четенето на Охридския ржкописъ и въ изданието си дава подъ черта: αὐτὸν ΟΕ| οὐτρον Cod., когато въ ржкописа се ясно чете τὸν οὐτρον, — „изъявъ его отъ области [діоцеза]“. — Първиятъ прѣводъ: „освободивъ его отъ управленія“ би могълъ да се разбира въ смисълъ, че Домета е заемалъ нѣкоя длъжностъ въ централното управление на държавата и въ даденото врѣме билъ освободенъ отъ тая длъжностъ и назначенъ за управителъ на Кутмичевица; но такъвъ смисълъ едва ли е допустимъ, защото, очевидно, тукъ се има прѣдъ видъ само управлението на дадена област. — Вториятъ прѣводъ: „отдѣливъ (изъявъ) его отъ области (діоцеза)“ сжщо така е не съвсѣмъ сполучливъ, защото да се отдѣля или изземва областъ може само отъ областъ, но не и човѣкъ, който може да се отстрани, уволни, прѣмѣсти, изгони отъ извѣстна областъ; па освѣнъ това защо е било потрѣбно на автора да повтаря два пѣти мисълта за отдѣлянето или изземването, когато тя е достатѣчно изразена въ отдѣлянето на Кутмичевица отъ Котокий, защото само по себе си се разбира, че и нейниятъ началникъ ще бѣде отдѣленъ отъ областта — діоцеза. Очевидно, приведеното изречение е имало друго съдържание, а оттука и другъ смисълъ. Вече колебанията между четенията αὐτὸν и αὐτοῦ въ печатанитѣ издания на жи

дѣлена като самостояна област.¹⁾ Но тогава въ какъвъ смисълъ трѣба да се разбира отдѣлянето на Кутмичевица отъ Котокий? Пространното житие право сочи, че Климентъ се изпращалъ въ Кутмичевица за учителъ, безъ да му се възлага нѣкоя длѣжностъ, свързана съ църковното управление на тая областъ, слѣдов. неговата задача се заключавала да просвѣщава населението, т. е. да го закрѣпва въ Христовото учение, като го учи на понятенъ нему езикъ — славѣнския, съ други думи, да въведе славѣнския езикъ въ църквата и училището, което той трѣбало да открие тамъ, съгласно съ рѣшението въ Плиска, както видѣхме, за подготвяне достойни лица за бжедската народна иерархия въ България. Отъ тая задача на Климента, както и отъ това, че Кутмичевица била административна единица вече прѣди дохождането му тамъ, ясно става, че Кутмичевица била отдѣлена отъ Котокий, т. е. отъ третята — юго-западната частъ на българската държава, но не като отдѣлна държавно-административна или църковна областъ, а като такава областъ, въ която за првъ пѣтъ трѣбало да се въведе славѣнското богослужение въ църквата и славѣнското обучение въ училището — една дѣйностъ, която не влизала въ компетентността на висшата мѣстна духовна власть на оная покрайнина, въ случая на охридския митрополитъ, който билъ гъркъ, а като такъвъ, той не само е могълъ да бже без-

тието показва, че въ първоначалния текстъ е стояла друга дума, която била непонятна за издателитѣ и затова тѣ я промѣнили на *αὐτὸν* и *ἐκεῖνον*, безъ да се съобразятъ съ смисъла на изречението. Тая дума, споредъ текста на Охридския ръкописъ била *τὸν οὐτρον*. Но какво значи тя? Отъ самия контекстъ ясно личи, че, ако тукъ става дума за назначението на Домета за началникъ на Кутмичевица, то на неговото име и личностъ се противопоставя името и личността на прѣдшния началникъ на сжщата областъ, слѣдов. въ *τὸν οὐτρον* трѣба да видимъ собствено име; самиятъ членъ *τὸν* показва, че тукъ се има прѣлъ видъ тъкмо извѣстниятъ прѣдшественикъ на Домета. Що се пъкъ отнася до самата форма на името *Οὐτρος*, то тя, очевидно, прѣдставя изопачение на нѣкое българско име въ слѣдната трансформация: *Οὐτρος* — *Χοῦτρος* — *Κοῦτρος* — *Κοῦρτος* — *Κοῦρτς* и *Κὺρτς* — българско име, извѣстно отъ Именика на българскитѣ ханове. Вж. В. Златарски, История на българ. държава I, 1, стр. 379, р. 17 и 381, р. 16.

¹⁾ Н. Тунцкиѣ, Св. Климентъ, стр. 176.

полезенъ, но и врѣденъ, дори опасенъ; и ако той не се противопоставилъ въ случая, то това се дължи на туй, че Климентова мисия била наредена по заповѣдъ на самия Борисъ. И тъй, отдѣлянето е ставало на чисто просвѣтна и учителска основа, безъ да се скжсва зависимостъта на Кутмичевица въ църковно отношение отъ мѣстния митрополитъ. Това най-добрѣ се види по това, че прѣзъ седемгодишното си учителствуване тамъ Климентъ е назначавалъ отъ ученицитѣ си четци, иподякони, дякони и свещеници, които сж били ржкополагани несъмнѣнно отъ мѣстния архiereй, а не отъ него, защото самъ той като свещеникъ не е ималъ това право. Освѣнъ това биографътъ на Климента пише: „Той (Борисъ) прѣдава блаженный Климента на Домета, или по-добрѣ Домета на Климента, или още по-точно да се каже, единъ на други: първия, за да бжде послушенъ въ всичко, а втория, за да използва тогава като сътрудникъ (въ всичко), което би могълъ да пожелае“. Отъ тия думи, както и отъ горния изводъ става съвсѣмъ понятно, че Борисъ смѣнилъ дотогавашния областенъ управителъ, или защото послѣдниятъ е билъ единъ отъ противницитѣ на неговата славѣнска политика, или защото по една или друга причина князътъ се съмнѣвалъ, че той ще се покаже достоенъ сподвижникъ на Климента въ неговата дѣйность.

Едноврѣменно съ изпращането на Климента въ Кутмичевица „пристигнала и заповѣдъ до всички жители на тая областъ да приематъ светителя съ почести и да му набавятъ въ изобилие всичко, дори и излишното, да го чествуватъ съ дарове и чрѣзъ видими знакове да проявяватъ прѣдъ всички съхраняваното въ душата съкровище на любовта“, съ други думи, да оказватъ Клименту всѣко съдѣйствие въ неговата дѣйность. За да даде още по-убѣдителенъ примѣръ въ тая посока, „самъ Борисъ, като взелъ върху си извънредна грижа, поклонилъ на триблаженный Климента три кжци въ Дѣволъ отъ ония, които се отличавали съ лишне велелѣпие и принадлежали на комитския родъ, а сжщо му подарилъ мѣста за почивка около Охридъ и Главиница“. Градъ-крѣпость Дѣволъ се намиралъ на рѣката съ сжщото име, а именно

тамъ, дѣто р. Дѣволъ прави своята чупка, като измѣнява течението си отъ сѣв.-западъ на юго-западъ и се приближава най-вече до р. Шкумба при с. Гостима при сѣвернитѣ поли на пл. Томоритъ, дѣто и днесъ има голѣми развалини;¹⁾ а подъ „мѣста за почивка“ се разбиратъ 1. построеніята отъ Климента мѣнастиръ св. Пантелеймонъ при Охридъ, който се намиралъ, както се прѣдполага, на юго-западъ отъ града подъ старата крѣпость,²⁾ и 2. възобновениятъ и уреденъ отъ светителя мѣнастиръ св. Димитъръ при горното течение на р. Гяница (старобъл. Главиница), лѣвъ притокъ на р. Семени, близу до градъ-крѣпость Главиница въ южна Албания.³⁾ Вече прѣдоставянето въ разположение на Климента три най-голѣми и хубави кжщи въ Дѣволъ, които принадлежали на мѣстния славѣнски комитски или жупански родъ, право посочва, че светительтъ билъ настаненъ още отъ самото начало въ тоя градъ, дѣто той отворилъ и първото славѣно-българско училище, за която цѣль, очевидно, били отредени тритѣ кжщи. По тоя начинъ Дѣволъ е станалъ срѣдище на учителската дѣйность на Климента до назначението му при ц. Симеона за епископъ въ 893 г., а оттука и първъ книжовенъ български центъръ, дѣто се писали и прѣписвали славѣнски книги. Въ свѣзка съ тия два факта несъмѣнно трѣба да се постави и това, че тъкмо въ Дѣволъ била построена „една отъ най-хубавитѣ български църкви“, „една отъ седемтѣ съборни, съградени отъ извѣстния прѣхристиянски Бориса, български царъ“, както се изразява Теофилактъ Охридски.⁴⁾

¹⁾ Вж. В. Н. Златарски. Дѣ се намиралъ гр. Дѣволъ, въ „Извѣстия на Истор. Д-во“, кн. V (1922), стр. 40—45.

²⁾ Г. Баласчевъ, Климентъ епископъ словѣнски, стр. XLI—XLIII.

³⁾ Вж. В. Н. Златарски, Намѣреніята въ юго-западна Албания надписъ съ името на българския князь Бориса-Михаила, въ *Slavia*, кн. II, 1 (1923), стр. 84—85.

⁴⁾ Подробно за тая църква вж. „Дѣ се намиралъ гр. Дѣволъ“, п. т. стр. 45—51. За тия седемъ църкви въ простран. житие на св. Климента гл. 23 (по изд. на Н. Тунишки, стр. 126) се споменава: *τοῦτον τὸν ἀρχόντα (Βορίστην) πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτὸν Βουλγαρίαν ἐπὶ τὰ καθολικοῦς ναοὺς περιζῶσαντα καὶ οὐκ ἑνὴν λαυρίαν ἐπὶ τῶν αὐτῶν τῶν πλῆθι ἀνάφικτα.*

Борисъ избралъ за мѣсто на първото славѣно-българско училище именно гр. Дѣволъ, едно, защото тоя градъ е билъ чисто славѣно-български центъръ, т. е. той е възникналъ слѣдъ поселението на славѣнитѣ на полуострова и, друго, защото той се намиралъ тъкмо въ срѣдата на Кутмичевица, а пъкъ мѣнастиритѣ при Охридъ и Главиница, които се намирали на двѣтѣ противоположни покрайнини на сѣщата областъ, опрѣдѣлили като мѣста за почивка, т. е. тамъ светителятъ се прѣдавалъ на молитвитѣ си и съчинявалъ и писалъ книжовнитѣ си трудове.

Първата работа на Климента, слѣдъ пристигането му въ Кутмичевица, била да покрѣсти непокрѣстенитѣ тамъ, а между християнитѣ да закрѣпи още повече новата вѣра съ своитѣ на понятенъ тѣмъ езикъ проповѣди. „Обхождайки, пише биографътъ, всички страни, за които споменахме, велегласно възвѣщавалъ на езичниците божие спасение и, като бесѣдвалъ съ всички изобщо за спасителнитѣ божии заповѣди и за божественитѣ догмати, убѣждавалъ (ги), че и животъ почтенъ безъ здрави догмати е дѣйствително мъртъвъ и смрадливъ, и догмати безъ добро поведение не вкарватъ въ животъ (вѣченъ);¹⁾ а пъкъ авторътъ на краткото житие казва, че „понеже българскиятъ народъ цѣлъ не бѣ още просвѣтенъ съ кръщенieto и държалъ варварската дивотия, той съ своитѣ боговдѣхновени учения (проповѣдвания) просвѣтилъ всички въ богопознанието и промѣнилъ необуздания нравъ на благонравие, като имъ внушавалъ законенъ и смиренъ животъ“.²⁾ За по-голѣмъ успѣхъ въ християнизацията на мѣстното население като една отъ първитѣ мѣрки на двамата сподвижници, Климента и Домета, било да оповѣстятъ, че върховниятъ владѣтель на страната — българскиятъ князь Борисъ и повѣрениятъ нему отъ Бога народъ сж отдавно вече приели християнската вѣра. Затова Домета по обичая на българскитѣ господари, а може би и по заповѣдъ на Бориса, и при съдѣйствието на Климента издигналъ въ

¹⁾ Простран. житие, гл. XVIII, § 80, п. т., стр. 118—119.

²⁾ Краткото житие у Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 62, § 10.

областта на Главиница каменни стълпове съ слѣдния надписъ; [„При ромейския императоръ Михаила се покрѣсти българскиятъ князь] Борисъ, прѣименуванъ Михаилъ, съ дадения нему отъ Бога народъ въ лѣто 6374“ (=865/6 г.)¹⁾

Но главната задача на Климента въ Кутмичевица била да организира славѣно-българско училище въ Дѣволъ. Какъ е било устроено и наредено това училище, остава за сега неизвѣстно; но отъ това, което ни съобщава житието му, споредъ думитѣ на нѣкой Климентовъ ученикъ, както се види отъ формата на изложението, се добръ разбира, че то е било раздѣлено на два отдѣла: единъ за възрастни, а другъ за дѣца. Въ първия отдѣлъ постѣпвали „избрани между другитѣ“, т. е. по-способнитѣ и вече до извѣстна степенъ подготвени; „съ тѣхъ той прѣкарвалъ повече и (имъ) разкривалъ по-дълбокитѣ (мѣста) отъ св. Писание“, т. е. освѣнъ че ги е обучавалъ на славѣнска грамота, но отъ тѣхъ едни Климентъ приготвялъ за бѣдащи членове на славѣно-българската иерархия, а други „направилъ по-близки къмъ себе си, отколкото други“, които всѣкога прѣкарвали съ него, като слѣдили всичко, което той вършилъ и говорѣлъ и на което чрѣзъ едното и другото учелъ“, съ други думи, това сж били най-близкитѣ му ученици, негови помощници и бѣдащи учители народни. Въ втория отдѣлъ светителятъ водѣлъ първоначалното обучение и при това твърдѣ разнообразно: „на едни показвалъ начертанието на буквитѣ, на други пояснявалъ смисъла на написаното, на трети насочвалъ рѣцѣтъ къмъ писане“, а бивало и така, че „въ едно и сжщо врѣме се залавялъ за двѣ работи: едноврѣменно и пишелъ книги, и прѣподавалъ на дѣцата нѣкой урокъ“. Самъ Климентъ непрѣстанно се трудѣлъ: не само денемъ, но и нощемъ или се прѣдавалъ на молитва, или се занимавалъ съ четене, или пишелъ книги“.

Тоя постояненъ и неуморенъ трудъ неговъ се увѣнчалъ съ голѣмъ успѣхъ: „неговитѣ ученици станали най-добри

¹⁾ Подробно за надписа вж. В. Н. Златарски, Намѣреніята въ Албания надписъ и пр. *Slavia*, п. т., стр. 61—66, а за годината тукъ по-горѣ стр. 30—31.

отъ всички и по животъ, и по слово, защото добръ насадени и тъй прилежно напоени трѣбало и Богъ да ги възрасти." Прѣз неговото седемгодишно учителствуване въ Кутмичевица числото на ученицитѣ му достигнало до 3500, които били обучени въ славѣнската грамота и подготвени да завзематъ мѣста въ църковния клиръ; отъ тѣхъ той опрѣдѣлялъ четци, иподякони, дякони и свещеници; „въ всѣка енория той (Климентъ) изобилствувалъ съ триста ученици, освѣнъ наемниците имъ" (т. е. слугитѣ имъ).¹⁾ Подъ „енория" въ византийската църковна терминология се разбиратъ разни църковни единици отъ епархия до енория въ днешния смисълъ.²⁾ За строго опрѣдѣлени епархии въ Кутмичевица въ даденото врѣме едва ли може да се мисли; по-скоро може да се приеме, че „третята частъ на българската държава", която била населена съ компактно славѣнско население, била раздѣлена отъ Климента на 12 части или околии,³⁾ по които той е разпрѣдѣлялъ, прѣзъ своето седемгодишно учителствуване, своитѣ ученици, бждащитѣ славѣно-български църковнослужители, които сж очаквали да получатъ мѣста споредъ това, както се е въвеждало славѣнското богослужение, славѣнскитѣ книги въ разни области, въ които славѣнското население прѣобладавало въ своята масса; освѣнъ това, като членове на църковния клиръ, тѣ били освободени отъ да-

¹⁾ Това изречение въ Охрид. ржкописъ гласи: *καὶ ἐκείνην δὲ ἰστέον τριακοσίαις μαθηταῖς ἐδίδουτο, χωρὶς τῶν μισθίων αὐτῶν*. Въ печатнитѣ издания Моск. Мик. вм. *ἐδίδουτο* се чете *ἐδίδυτο*, което и Туницки приелъ. Обаче *ἐδίδυτο* би трѣбало да произлиза отъ гл. *ἐδιδύομαι*, а такъв глаголъ въ гръцки езикъ не сжествува, а има гл. *ἐδίδωμι*, med. *ἐδίδοναι* (imperf. *ἐδίδουτο*) = „опрavamъ", „насочвамъ", прѣнос. „ржководя", значения, отъ които нито едно не подхожда по смисълъ дори; оттука, очевидно, въ първоначалния текстъ е стояла форма *ἐδίδουτο*, както е въ Охрид. ржкописъ отъ гл. *ἐδίδοναι* = „изобилствувамъ", „имамъ въ излишекъ", при това *ἐδίδουτο* има за подлогъ „той" — Климентъ, а не е безлично, както го смѣтатъ другитѣ прѣводачи и го прѣвеждатъ: „дѣла правились тремястами учениками" (Мур.) или „ведение дѣлъ исполнялось т. с. уч." (Тун.), или съвсѣмъ невѣрно въ лат. прѣводъ — *jussa dabat trecentis discipulis*. Сжщо тъй невѣрно се прѣвежда *χωρὶς τῶν μισθίων αὐτῶν* — „не будучи сами наемниками" (Мур.), или „не получаая сами никакой платы" (Тун.), или „*remotis mercedibus*" (Migne).

²⁾ Н. Туницкій, п. т., стр. 189—190.

нъци и всѣкакви тегоби къмъ княза, защото „като войници тѣ служели Богу, комуто били отредени да плащатъ данѣкъ, или по-добрѣ, да се отплащатъ“.¹) Че въ тоя смисълъ трѣба да се разбира горното изречение, ще покаже разказътъ на Теофилакта Охридски за откриване мощитѣ на Тивериуполскитѣ мѣченици.

Култътъ на пострадалитѣ въ IV. вѣкъ при императоръ Юлиана Отстъпникъ въ гр. Тивериуполь (Мала-Азия, въ Витиния или Писидия) 15 мѣченици, както и мощитѣ на петтима отъ тѣхъ били прѣнесени на Балканския полуостровъ — въ Македония (Струмска областъ) отъ насилствено прѣселеното тамъ въ нач. на IX. вѣкъ при императоръ Никифора I християнско население отъ споменатитѣ малоазийски области.²) Една частъ отъ тия прѣселенци се настанила близу до дн. Струмица (сѣв.-запад. между с. с. Баница и Водоча), като нарекли новото си селище съ името на родния си градъ Тивериуполь. Но, когато Крумъ прѣдприелъ настѣпателнитѣ си походи прѣзъ 812 и 813 г. въ източна Тракия, а български отдѣлни отряди нахлували въ западна Тракия и Македония, които ограбвали и опожарвали западнитѣ области, прѣселенцитѣ, ползувайки се отъ настаналото разбъркано положение, напуснали новитѣ си живѣлища и сполучили да се върнатъ отново въ роднитѣ си мѣста.³) Тогава пострадалъ и новиятъ Тивериуполь, подъ чиито развалини били затрупани и мощитѣ на тивериуполскитѣ мѣченици, като станали за всички неизвѣстни.⁴)

По-сетнѣ обаче, когато при кн. Бориса християнството отново възтѣржествувало на полуострова, въ Тивериуполь, който билъ вече идентифициранъ съ близкото славѣнско селище Струмица, по чудесенъ начинъ светиитѣ почнали явно да се показватъ, ту като се явявали на мѣстото, дѣто били

¹) Простр. житие, изд. Тунишки гл. XVIII, § 58—59, стр. 120—121.

²) Вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава I, 1, стр. 254—255.

³) Пакъ тамъ, стр. 262.

⁴) Подробно за житието на 15-тѣ тивериуполски мѣченици вж. В. Н. Златарски, Легендата за откриване мощитѣ на тивериуполскитѣ мѣченици. Вж. I Отчетъ на Бъл. Арх. Институтъ за 1921 г. София 1922, стр. 22—37

положени, ту като се виждали да ходятъ нощемъ по стѣната (градска), раздавайки на всички нуждаващи се богати изцѣления. Тѣ били отъ всички прославяни. „Така мѣлвата за тѣхъ стигнала до ушитѣ на българския царь Михаила. И той, какъвто си билъ твърдѣ горещъ въ божественитѣ работи, заповѣдалъ да се издигне на светиитѣ храмъ въ Брѣгалнишката епископия (нѣщо, което и станало), и тамъ да се прѣнесатъ свещенитѣ имъ мощи. И това не било занемарено. Тая заповѣдъ била дадена на българина комитѣ Таридинъ, човѣкъ не само най-благороденъ, но и твърдѣ дѣятеленъ. Таридинъ не се отнесълъ небрѣжно къмъ работата, но при естествената си пѣргавина, възпламененъ и отъ вѣрата къмъ чудотворцитѣ, съ голѣма бѣрзина изкаралъ храма, като употребилъ за прѣдприятието много работници. И като събралъ архиереи и свещеници, началници и голѣмо множество народъ, съ пѣсни и тимянь стигнали въ Тивериуполь. Тѣ застанали на мѣстото, дѣто се явявали светиитѣ и, като се помолили дълго съ горещи сълзи, почнали да копятъ и да изнасятъ прѣстѣта. Като копали дълго врѣме, най-сетнѣ налучкали ковчезитѣ на светиитѣ. Ковчезитѣ били покрити съ мраморни плочи и надписани съ надписи, въ които било изложено името на всѣки (светия), вѣнкашния му видъ, образътъ на живота му, чинътъ му и чертитѣ на лицето му. И тѣй, като дигнали тия мраморни плочи, дали да ги занесатъ въ Брѣгалнишката епископия, за да се покриятъ пакъ съ тѣхъ мощитѣ на светиитѣ, когато се прѣнесатъ оттамъ и се поставятъ на свещено мѣсто. И слѣдъ като обвили мощитѣ съ чисти плащаници и ги вложили въ дървени сандѣци, които нарочно били направили нови за прѣнасянето имъ, повторно отправили дълга молитва къмъ дивния въ светиитѣ Богъ и изпросили милость отъ него*.

Между това тивериуполци били крайне недоволни отъ горнята разпоредба и се възпротивили на царската заповѣдъ. Тѣ рѣшили да не допуснатъ „да имъ се грабне отъ ржцѣтѣ и да имъ се отнеме отъ пазвитѣ неврѣдимото и неокрадимо съкровище“, като заявили прѣдъ комита и епископитѣ, че тѣ сж готови да пожертвуватъ живота си, откол-

кото да оставятъ мощитѣ на светиитѣ да се изнесатъ отъ града имъ. Тѣ вдигнали такъвъ викъ и шумъ, който все повече се уголѣмявалъ, че комитѣтъ заедно съ епископитѣ едва смогналъ да го уталожатъ. Но и при всички уговори, заплахи съ името на господаря и закани съ най-строги и дори смъртни наказания отъ негова страна, тълпата все повече се разпалвала и не искала да слуша. Най-сетнѣ двѣтѣ страни се съгласили да дигнатъ само трима отъ поменатитѣ светии, именно, Тимотея, Комасия и Евсевия, а другитѣ да оставятъ въ Тивериуполь. Въ тържествено шествие, придружено съ чудеса, мощитѣ били занесени въ Брѣгалница, и ковчезитѣ имъ били поставени, слѣдъ като били извършени всички подобаващи обреди, на десна страна въ новопостроената въ името на светиитѣ църква, на 28. ноемврий. „Опрѣдѣленъ билъ за тоя божественъ храмъ особенъ клиръ, обученъ на български езикъ въ (всичко) божествено, който да служи постоянно въ него и да извършва свещенитѣ пѣснопѣния“.¹)

Приведениятъ тукъ епизодъ отъ вжтрѣшния животъ на българската църква, при съставянето на който, както и на други подробности по откриването мощитѣ на Тивериуполскитѣ мъченици, авторѣтъ, очевидно, се е ползувалъ отъ нѣкой старо-български книжовенъ изворъ,²) се отнася несъмнено къмъ послѣднитѣ години отъ управлението на князь Бориса, 1. защото авторѣтъ, макаръ да го излага, слѣдъ като говори за отричането на Бориса отъ прѣстола, но все пакъ изрично го отнася къмъ врѣмето, докато той е още управлявалъ, и 2. защото въ новопостроения въ Брѣгалница храмъ билъ опрѣдѣленъ клиръ „обученъ на български, т. е. славѣно-български, езикъ въ (всичко) божествено“, т. е. той извършвалъ богослужението на славѣнски езикъ и по славѣнски книги, а такъвъ клиръ е могълъ да бѣде назначенъ само отъ ученицитѣ на Климента, каквито сж могли да

¹) Вж. Migne, Patrol. gr. t. 126, cap. 38—42, col. 201—208.

²) За това вж. В. Н. Златарски, Легендата за откриване мощитѣ п. т., стр. 27—35, — Ср. Н. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 82—84, особ. бѣл. 1.

бждатъ подготвени само между 886 и 889 г.¹⁾ Тоя изводъ иде тъкмо да потвърди, че подготвенитѣ отъ Климента въ славѣнската грамота църковнослужители не сж се ограничавали съ своята служба само въ областъта Кутмичевица, но отъ тѣхъ се назначавали, споредъ нарастването на тѣхния брой, и за църкви въ такива области, които били вънъ отъ нея и имали компактно славѣнско население, каквато е била въ случая Брѣгалнишката, и че въ всѣка новосъградена църква, прѣвъ врѣмето на Климентовото учителствуване въ Кутмичевица, се въвеждало постепенно славѣнското богослужение и славѣнскитѣ книги въ „третята“ — юго-западната часть на българската държава.

* * *

Докато Климентъ развивалъ такава усиlena и плодoвита дѣйностъ въ юго-западната часть на българската държава въ полза на славѣнското богослужение и книга, въ сѣверо-източната ѣ часть около резиденцията на кн. Бориса така сжщо се работѣло въ сжщата посока. Слѣдъ заминаването на Климента за Кутмичевица въ 886 г. неговиятъ другарѣ и сподвижникъ пресвитеръ Наумъ, както се установява отъ житието му,²⁾ билъ задържанъ отъ Бориса въ Плиска, дѣто той останалъ, както ще видимъ, до края на 893 г., когато билъ изпратенъ на мѣстото на Климента слѣдъ назначението на послѣдния за епископъ. Първоначалната дѣйностъ на Наума въ сѣверо-източна България сжщо, както и Климентовата въ юго-западната, била проповѣднишка и се простирала главно въ Мизия, и то несъмнѣнно между онова компактно славѣнско население, което още отъ основанието на българската държава било настанено при и въ проходите на източна Стара-планина. Това се установява както отъ грѣцкото му житие, дѣто той се нарича „българска и мизийска слава“, тъй и отъ службата му, дѣто той се възпѣва като такъвъ, който „привлѣкълъ мазийскитѣ жители къмъ

¹⁾ Ср. Н. Туницкѣй, п. т., стр. 234—235.

²⁾ Вж. Йор. Ивановъ, Български старини и пр., стр. 52—55; 56—57, §§ 10 и 11.

Бога съ проповѣдь и чудеса“, който „проповѣдвалъ истинната и непорочна Христова вѣра въ Мизия“, така че „въ мизийската земя заблестала свѣтлината на неговото учение“, и той „станалъ свѣтилникъ на цѣлото мизийско наслѣдие“.¹)

Между това, не по-късно отъ 887 г., въ България пристигнали други по-млади Методиеви ученици, пресвитери и дякони, отъ ония, които били спасени отъ злата си участь въ Венеция и, откупени отъ императора Василия I, доведени били въ Цариградъ. Причината за дохождането на тия Методиеви ученици въ България ще трѣба да се постави въ свързка съ ония коренни промѣни въ цариградската църква, които настанали веднага слѣдъ смъртъта на Василия I още прѣзъ първата година отъ царуването на Лъва VI Философъ (886—911), и то главно съ принудителното отричане на Фотия отъ патриаршеството и второто му заточение отъ една страна, а отъ друга — съ новото сближение на цариградската църква прѣзъ 887 г. съ римския папа Стефана V (VI) (883—891),²) най-вѣрния гонителъ на св. Методия и на ученицитѣ му въ Моравия; но, понеже къмъ сжщата година се отнася и завръщането на Борисовия синъ, монахъ Симеона, отъ Цариградъ въ Плиска,³) то твърдѣ е възможно, че той още въ византийската столица се сбли-

¹) Вж. Ἀκολουθία, τοῦ ὁσίου καὶ θεωροῦ πατρὸς ἡμῶν Νασίου τοῦ θαυματουργοῦ ἐν Μοσχόπολει 1740, σελ. 26 и въ издан. отъ 1742, стр. 51 се чете: Βουλγαρίων τε, Μουσῶν τε κλέος ὁ Νάσιος; стр. 51: . . . προσαγαθὼν τῇ κυρίῳ σου κόσμον Μουσας καὶ τῇ κηρύγματα καὶ τοῖς θαύμασι; стр. 52: . . . ἐν Μουσῇ ἐκήρυξας τὴν ἀληθῆ καὶ ἀμώμητον πίστιν τοῦ Χριστοῦ; стр. 54: Μουσας εἰς τὴν γῆν ἡστράφη τὸ φέγγος τῆς διδασκαλίας σου; стр. 57: . . . καὶ γέγονας φωστὴρ τῆς τῶν Μουσῶν παγκληρίας, κ. т. л. — Ср. сжщо стр. 54: . . . τὸν τῆς Μουσας φωστῆρα καὶ τῆς πίστεως πρόμαχον; стр. 55: Κήρυξ εὐαγγελίου τρανῶς τῆς Βουλγαρίας ἐν τοῖς πέρασιν γέγονας; стр. 56: . . . Νάσιος πανμακάριστε τῆς Μουσας καὶ κληρία; стр. 58: ὄρη ἐκάλυψας Μουσῶν καὶ γῆς τὰ πέματα; стр. 59: Λαὸν Μουσας κατεφώτισας ἐν τῇ σκότει προκείμενον. — Ср. Архим. Панаретъ, Жизньтъ на Ивана Екзарха Български. Станимака 1914, стр. 33—35. — Ср. В. Н. Златарски, Словѣнското житие на св. Наума отъ XVI. вѣкъ. Сп. Бъл. Ак. Кн. XXX (1925), стр. 4, 22—27.

²) Н. Поповъ, Императоръ Левъ VI Мудрый и его царствованіе въ церковно-историческомъ отношеніи. Москва 1892, стр. 23—47; 52—70.

³) Вж. по-долу стр. 175.

жилъ съ тѣхъ и по поржчка, може би, отъ баща си въздѣйствувалъ върху тѣхъ да заминатъ заедно съ него за България, особено слѣдъ като Симеонъ имъ съобщилъ, че тѣхнитѣ учители и братя во Христѣ, Климентъ и Наумъ, въ това врѣме се намирали въ България; поради това въ житието на Наума е казано за тѣхъ, че въ Българскоу землю пришѣше съ великою хѣстїю поком прїеше. По тоя начинъ около кн. Бориса се събралъ единъ кружокъ отъ прѣдставители на славѣнската Методиева школа, които той взелъ подъ свое непосредно покровителство. Било би съвсѣмъ погрѣшно, но, ако се допусне, че при наличността на тия Методиеви ученици Борисъ се е рѣшилъ да въведе славѣнското богослужение и въ сѣверо-източна България, защото това би противорѣчило на неговия планъ — прѣдварително да се сдобие съ народна църковна иерархия, която да замѣни грѣцката, а главно, защото го въздържала друга една не по-малка потрѣбностъ, необходима за постигането на крайната му цѣль — национализирането на българската църква и държава. Това било липсата на необходимитѣ славѣнски богослужебни книги.

Слѣдъ голѣмата катастрофа на славѣнското дѣло въ Моравия прѣзъ 885 г. вече било мжно, и дори невъзможно да се доставятъ оттамъ славѣнски богослужебни книги, както по-рано си мислѣлъ кн. Борисъ; а пъкъ обстоятелствата, при които били изгонени Методиевитѣ ученици, едвали имъ сж позволявали да взематъ съ себе си такива книги. За да удовлетвори и тая сжществена и прѣдварителна потрѣбностъ, Борисъ възложилъ на събралитѣ се около него Методиеви ученици да се заловятъ при съдѣйствието и подъ ржководството на Наума съ прѣвода на църковни книги отъ грѣцки на старобългарски и съ тѣхното прѣписване. Това най-добрѣ се доказва съ влиянието, упражнено отъ Наума върху одного отъ тѣхъ, пресвитера Константина, който самъ се изповѣдва, че се завзелъ съ съставянето на Учителното евангелие по просбата и настояването на „брата Наума“,¹⁾ слѣдов. той го

¹⁾ А нтоній архиеп., Изъ исторїи христїанской проповѣди. Изд. 2-ое СПбургъ 1895, стр. 162; бълг. прѣводъ въ ПСп. кн. 21—22, стр. 394: сѣго

завършилъ не по-късно отъ първата половина на 894 г., т. е. докато Наумъ се намиралъ още въ сѣверо-източна България.¹⁾ За тая цѣль Борисъ ги настанилъ въ основания отъ него мѣнастирь св. Пантелеймонъ при „устието на Тича“, при изхода на Герловския проломъ на десния брѣгъ на днеш. р. Камчия срѣщу стария гр. Прѣславъ. Оттогава тоя царски мѣнастирь станалъ книжовенъ центъръ, дѣто сж живѣли и работили създателитѣ на старата българска книжнина както при Бориса, тъй и при Симеона.²⁾ Тамъ въ срѣдата на Методиевитѣ ученици изучавали славѣнската грамота и езикъ както пристигналиятъ заедно съ тѣхъ въ 887 г. отъ Цариградъ

ради и азъ оумаленими Константинъ, оугѣжнѣ бивъ на се теонни прешини, брате Наоумъ, и сѣмъ поглаѣни прѣжѣ ко теомоу сѣмненію прекашнѣхъ сѣ. За Константина и неговото Учително евангелие вж. по-долу, стр. — За несполучливото прѣположение на А. И. Соболевски (Епископъ Константинъ. СбНУм. XVIII (1901), стр. 69—73), какво Константинъ първоначално живѣлъ въ Солунъ и послѣ станалъ брѣгалнишки епископъ, вж. Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 71.

¹⁾ Обикновено Учителното евангелие на пресвитера Константина се отнася къмъ 898 или 894 г. възъ основа на това, че хронологическиятъ му трудъ „Историкни“, помѣстенъ въ края на сжщия рѣкописъ въ Москов. Синодална библиотека № 163, въ който се намира и Учителното евангелие, се свършва съ думитѣ: „въсѣхъ же лѣтъ отъ пропатия Христова до Льва царя нынѣшняго деветъ сътъ 18, а отъ Адама до настоящаго въ 12. индикта естъ лѣтъ 6406“; обаче, ако тия дати (за тѣхъ вж. В. Н. Златарски, Най-стариятъ исторически трудъ въ старо-българската книжнина“, СпБАк., кн. XXVIII (1923), стр. 149 и слѣд.) наистина показватъ, кога сж били съставени Историкнитѣ, а именно, между 1. септемврий 893 и 16. май 894 г., то тѣ едва ли могатъ да се отнесатъ и къмъ Учителното евангелие, защото първитѣ сж могли да попаднатъ въ единъ и сжщи рѣкописъ съ послѣдното само поради това, че тѣ принадлежатъ на единъ и сжщия авторъ, но не и поради това, че тѣ сж били съставени въ едно и сжщо врѣме, което а priori се явява твърдѣ съмнително; отъ друга пѣкъ страна, понеже съставянето на Учителното евангелие самъ Константинъ поставя въ свързка съ дѣйността на св. Наума въ сѣверо-източна България, то ясно е, че то е могло да бжде съставено много прѣди Наумовото заминаване за юго-западна България, както ще видимъ по-нататкъ, прѣди септемврий или октомврий 893 г., т. е. прѣди съставянето и завършването на Историкнитѣ.

²⁾ За тоя мѣнастирь вж. подробно В. Н. Златарски, Къмъ историята на открития въ мѣстността Патейна старъ български мѣнастирь. — Изв. Бъл. Арх. Институтъ, т. I (1924), стр. 146—162.

младъ монахъ Симеонъ, третиятъ синъ Борисовъ,⁴⁾ който съ широкото си образование и съ основното си знание на гръцкия езикъ немалко спомогналъ за по-бързия прѣводъ на богослужебнитѣ книги, така и други способни български младежи, които по-сетнѣ въ царуването на сжщия Симеонъ изпжкнали като видни български писатели. Основаната по тоя начинъ отъ св. Наума въ Прѣславския мѣнастирь първа славѣно-българска школа въ сѣверо-източна България подхванала да служи сжщо тѣй усърдно на общото дѣло — национализирането на българската църква и училище, както и Климентовата въ Дѣволъ. И трѣба да се признае за несъмнѣнно, че сношенията между тия двѣ школи сж се започнали още отъ самото имъ начало възъ основа вече на ония духовни и братски неразривни връзки, които сж свързвали двамата моравски учители — тѣхнитѣ основатели. Отъ своя страна и Борисъ, съзнавайки важността и необходимостта на книжното дѣло, самъ пожелалъ да застане начело на това дѣло, за да прокара съ успѣхъ замислената отъ него просвѣтна реформа.

*

Западниятъ лѣтописецъ Регино, аббатъ прюмски († 915), съврѣменникъ на Бориса, като съобщава за необикновеното благочестие на новообърнатия български князь, пише, че „слѣдъ като приелъ благодатта на кръщението, той се отличавалъ съ такова съвършенство, че, явявайки се денемъ прѣдъ народа въ царски украшения, нощемъ тайно отивалъ въ църква и, като си постилалъ само власеница, прострянъ на пода на самата църква, лежалъ въ молитва“. Тая негова набожностъ най-сетнѣ се изразила въ това, че Борисъ слѣдъ 36-годишно царуване, като спазвалъ ненарушимо даденото на ромейтъ при сключването на договора въ 864 г. обѣщание да живѣе въ миръ съ тѣхъ, слѣдъ една тежка болестъ, а споредъ други, подбужданъ отъ божествено внушение, поискалъ да прѣкара послѣднитѣ години отъ живота си въ подвижитѣ на уединено благочестие. Затова, като наредилъ

⁴⁾ За Симеона-монахъ вж. по-долу, стр. 279—281.

държавните работи по желанието си, Борисъ прѣдалъ управлението въ 889 г. на най-голѣмия си синъ Владимира, а самъ се постригалъ за монахъ и се отстранилъ въ мѣнастирь. Така ни обясняватъ причинитѣ за това на прѣвъ погледъ неочаквано рѣшение на кн. Бориса както чужди, тъй и домашни извори.¹⁾ Нѣма съмнѣние, че както за отричането отъ прѣстола, тъй и за покаянието на Бориса голѣма роля играло неговото религиозно-мистическо настроение, въ което той изпадналъ като най-усърденъ и най-искренъ християнинъ, особено като се вземе прѣдъ видъ оная строгостъ и дори жестокостъ, съ която той въвеждалъ новата вѣра въ държавата си; но не по-малко е вѣрно и това, че Борисъ

¹⁾ За религиозно-мистическото настроение на Бориса, за тричането му отъ прѣстола и покаянието му съгласно говорятъ всички — византийски и западни — книжовни извори. Така, Теофилактъ Охридски въ легендата за Тивериуполскитѣ мѣченици гл. 36 (Migne, Patrol. gr. t. 126, col. 201) пише: "Ἦγε δὲ καὶ ἡ ἀρχὴ τῷ Βασίλει ὑπακούοντι, οὐκ ὀλίγων ἔθνων ὑποταγόντων αὐτῷ . . . Ζήσας δὲ ἔτη τριάκοντα πρὸς τοὺς 88 ἐν τῇ βασιλείᾳ, καὶ τὴν πίστιν στηρίξας, εἴτα καὶ ἀβρωσάει δεινῇ περιπεσὼν, αὐτὸς μὲν καὶ διὰ τοῦτο εὐχαριστήσας Θεῷ . . . ἀποκαίραμενος δὲ, τὸν νοῦν πρὸς Θεὸν μετήνεγκας. τῷ δὲ πρώτῳ τῶν παιδῶν αὐτοῦ, Βλαδимиρῳ τοῦνομα τὴν βασιλείαν παρέδωκε. — Западниятъ хронистъ Регино, аббатъ прюмски, който е написалъ една хроника отъ Р. Хр. до 906 г., ползуваща се съ добро нме, и умрѣлъ въ 915 г., разказва: Ferunt autem de huius gentis rege, quod a tanta perfectione post perceptam baptismi gratiam coeperit, ut diebus ornamentis regis indutus coram populo procederet, noctibus vero sacco vestitus latenter ecclesiam intrans, super pavimentum ipsius basilicae, substrato tantum sibi cilicio, prostratus in oratione iaceret. — Non post multum tempus divina inspiratione commonitus, regnum terrenum dimisit, ut in coelis aeternaliter regnaret cum Christo; et ordinato in suo loco in suum locum regem (вм. реге) filio suo maiore natu, comam capitis deposuit, habituque sanctae conversationis suscepto, monachus effectus est, elemosynis, vigiliis et orationibus die noctuque intentus. Reginonis Prumiensis Chronicon. Pertz Mon. Ger. t. I, p. 580. — Хрониката на Регино послужила като изворъ за други западни хронисти отъ края на XI и XII. вѣкъ. Така Манеголдъ Lautenbach' ски († сл. 1103) разказва: Cum gens Vulgarum ad fidem Christi perduceretur, rex eius a tanta cepit perfectione, ut cum de dispondendis in novella adhuc aeclesia rebus necessariis insisteret, noctibus cilicio indutus, humi prostratus lacrimis et orationibus pernoctaret. Exin vero dispositis ex sententia rebus, aecclisiis extructis, monasteriis institutis, episcopis, abbatibus eorum rectoribus ex voto ordinatis, regnum maiori filio commisit omnesque regni principes iure regnum

отишълъ въ мѣнастирь, не само за да се прѣдаде на служение Богу за спасение на душата си, но и за да подготви по-скоро нужната почва за окончателното постигане на главната си цѣль — всеобщо въвеждане на народна иерархия и на славѣнско богослужение и книги въ българската църква. За такава рѣшителна акция спомогнали и бързитѣ политически и църковни промѣни въ самата Византия.

На византийския прѣстолъ отъ втората половина на 886 г. вече седѣлъ синътъ на Василия I, Лъвъ VI Философъ, който въ всичко отстъпвалъ на гениалния си баща. Подозрителенъ до крайностъ и чувствувайки се не съвсѣмъ яко закрѣпенъ на прѣстола, Лъвъ VI още отъ самото начало на царуването си безогледно се поддавалъ на разни хитрозамислени дворцови интриги, които зловрѣдно се отзовавали върху държавнитѣ работи. Освѣнъ това веднага слѣдъ покачването си на прѣстола той принудилъ патриархъ Фотия да се откаже отъ патриаршеския прѣстолъ и го изпратилъ на заточение, дѣто стариятъ Фотий се поминалъ въ 891 г.¹⁾

solitis securitatibus illi subjugavit, et ipse ad maioris cumulum perfectionis, coma capitis deposita, sub monachica se disciplina Domino militaturus reliquit. Manegoldi ad Gebehardum liber. Pertz, Mon. Ger. hist. Libelli de lite. t. I, cap. 29, p. 364. — Манеголдъ при изложението както на тия събития, тъй и на слѣдващитѣ отъ управлението на Владимира, се ползувалъ отъ Регино, както и самъ посочва: *ut cronica disertissimi viri Reginonis Prumiensis testantur abbatls*, само че той го е значително разширилъ и прѣфразиралъ. Напротивъ, учениятъ монахъ отъ Gembloux, Сигебертъ (1030—1112) съкратилъ текста на Регино и отбѣлѣзва само: *... ut non multo post filio maiore in regnum ordinato ipse abrenuntians seculo monachus factus sit.* — *Sigeberti Chronica.* Pertz, Mon. Germ. t. VIII, p. 341. — Отъ Сигеберта пѣкъ буквално прѣписалъ *annalista Saxo Grammaticus* отъ края на XII вѣкъ. *Ibidem*, p. 575. — Донѣдѣ се схожда съ изложението на Манеголда извѣстието, което намираме въ „Чудо св. Георгия о болгаритѣ“ въ редакцията му отъ XIV вѣкъ (за нея вж. В. Н. Златарски, Кой сж били вжтрѣшни и външни боляри. — въ Унив. Юбилеенъ сборникъ въ честь на С. С. Бобчевъ, София, 1921, стр. 47—50), дѣто четемъ: „... създа цѣкви и манастири, и постави мѣпѣти, поповъ, игуменъ, да оучатъ и правятъ людий нго на еий пѣтъ и потомъ сподоби и бѣ да примѣтъ англѣий образъ“. Издан. Хр. Лопаревъ, п. т., стр. 20. — За годината на Борисовото отречение отъ прѣстола вж. В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, п. т. стр. 45—47.

¹⁾ Н. Поповъ, каз. съч., стр. 23—47.

На мѣстото на тоя знаменитъ и заслужилъ на православната църква иерархъ Лъвъ VI издигналъ 16-годишния си братъ Стефана, като чрѣзъ тая си безумна постѣпка искалъ да даде нова насока въ църковната политика на Византия, изразена въ опита за ново сближение на цариградската църква съ римската.¹⁾ Съ изчезването на Василия I и патриархъ Фотия отъ историческата сцена Борисъ се почувствувалъ свободенъ отъ всѣкакви морални задлѣжения спрѣмо новоизпжкналитѣ въ държавното и църковно управление на Византия личности. Но все пакъ, за да се не покаже нарушителъ на даденото при покрѣщането си обѣщание да живѣе въ „дълбокъ“ миръ съ ромеитѣ, той се отрекълъ отъ прѣстола, покалугерилъ се и отишълъ въ манастиръ, въ оная сѣщия манастиръ при „устието на Тича“, дѣто ученицитѣ на Методия и по-младиятъ му синъ Симеонъ развивали книжовната си дѣйностъ, и тамъ, свободенъ отъ държавнитѣ работи, взелъ ги подъ свои лични грижи и непосредно ръководство за по-бързъ и по-голямъ успѣхъ на възложеното тѣмъ дѣло. Но тукъ Борисъ срѣщналъ нова сериозна прѣчка.

Новиятъ български князь не трѣгналъ по стѣпкитѣ на баща си. Владимиръ, който, споредъ думитѣ на западния хронистъ, „далечъ отстѣпвалъ на баща си въ напрѣгнатостъ и дѣйностъ, почналъ да се занимава съ ловъ, да прѣкарва врѣмето си въ пиянство, гощавки и разпутство, и съ всички срѣдства да подканя новопокрѣстения народъ къмъ езическитѣ обреди.“²⁾ За да вземе такава насока въ управле-

¹⁾ Пакъ тамъ, стр. 52—70.

²⁾ Regino, *ib.*, p. 580: Interea filius eius, quem regem constituerat, longe a paterna intentione et operatione recedens, praedas coepit exercere, ebrietatibus, comensationibus et libidinibus vacare, et omni conamine ad gentilitatis ritum populum noviter baptizatum revocare. — *Manegoldus*, *ib.*, p. 364 разказва: Rex autem ille novus cum libertatem explendae suae libidinis subesse sibi conspiceret, comensationibus et ebrietatibus, predis et rapinis, stupris et adulteriis cepit inservire, religionem deserere, ecclesias dissipare et populum ad paganitatis ritum quibus potuit conatibus revocare. — *Sigebertus*, а слѣдъ него Saxo се ограничава само съ думитѣ: Sed cum filius eius inveniliter agens ad gentilitatis cultum vellet redire.

нието, Владимиръ не ще да е дѣйствувалъ самъ: той е намѣрилъ опора въ ония бѣлгарски боляри, които, недоволни и дори враждебно настроени противъ Бориса, се опитали още веднажъ да си възвѣрнатъ прѣдишната сила и значение въ държавата. Възползувани отъ слабия характеръ и разпуснатъ животъ на новия си господарь, тия боляри отъ самото начало поискали да го взематъ въ ржцѣ и да дадатъ съвсѣмъ друга, противоположна на Борисовата насока както въ вжтрѣшната, тѣй и въ вѣншната политика на Бѣлгария. И наистина, роденъ въ езичество и възпитанъ въ него, Владимиръ при развратния си нравъ се теготилъ отъ строгитѣ християнски закони и особено подъ силната ржка на баща си. Затова, щомъ се видѣлъ самостоенъ управителъ, подбужданъ отъ недоволнитѣ боляри, той се завзелъ да върне Бѣлгария въ прѣдишното ѣ положение: почналъ да събужда умиращето езичество въ държавата, защото само чрѣзъ него бѣлгарското болярство е могло да си възвѣрне изгубеното политическо значение и да се противопостави на славѣнската Борисова политика; той дори заплашвалъ да унищожи почнатото отъ баща му просвѣтно и книжовно дѣло. Но не стигало и това. Въ вѣншната си политика Владимиръ, несъмнѣнно пакъ подъ влиянието на антиславѣнската болярска партия, сжщо така трѣгналъ по пжтъ, съвършенно противоположенъ на Борисовия.

Както видѣхме, съ отказа си отъ Римъ Борисъ прѣкъжалъ и връзкитѣ си съ западнитѣ държави; поне за сега нѣмаме никакви извѣстия за каквито ѣ да било сношение отъ политически характеръ слѣдъ 870 г. на Бѣлгария съ западъ. Но едвамъ Борисъ се отстранилъ отъ управлението на държавата, и нѣмцитѣ веднага се опитватъ да възстановятъ прѣдишнитѣ си сближения съ бѣлгарския князь и да отцѣплатъ Бѣлгария отъ групата на източнитѣ народи. Тогавашниятъ нѣмски кралъ Арнулфъ (887—899), който въ това врѣме се намиралъ въ силна борба съ моравския князь Светопѣлка и злѣ бѣ опустошилъ неговитѣ владѣния, за да нанесе още по-силенъ ударъ на моравцитѣ, потърсилъ съюза на бѣлгарския князь. Прѣзъ септемврий 892 г. той

изпратилъ пратеници „при българитѣ и тѣхния кралъ Лаодимира“ (Владимира) съ цѣль да се възобнови стариятъ миръ, който ималъ неговиятъ дѣдо Людовикъ Нѣмски съ баща му Бориса, и съ просба да не се позволява износъ на соль отъ България за Моравия.¹⁾ Пратеницитѣ, понеже не могли да пжтватъ по суша поради засадитѣ на Светопълка Моравски, отъ владѣнията на Братислава, князъ на посавска Хърватия, който билъ покоренъ васалъ на Арнулфа, на корабъ по р. р. Одра, Кулпа и Сава пристигнали въ България. Тѣ носѣли съ себе си богати подаръци отъ Арнулфа за българския князъ. Владимиръ ги приелъ съ голѣма почитъ, и тѣ се завърнали по сжщия пжтъ така сжщо съ дарове за Арнулфа прѣзъ май 893 г.²⁾ Както изглежда, мирниятъ

¹⁾ Смысла на това изречение К. Гротъ (Моравія и Мадъяры, стр. 139. бѣл. 2) тълкува така, че Моравия въ IX. вѣкъ получавала соль отъ областта Залцбургъ и изобию отъ баварскитѣ солни рудници. Обаче тоя изворъ за соль се затварялъ за нея, щомъ възниквали нѣкакви враждебни отношения или се почвала война между моравци и нѣмци. Тогава моравцитѣ се обръщали за соль (морска) въ България; оттука Гротъ прави заключение, че трансилванскитѣ солни рудници, които се разработвали още въ римско врѣме, както и сѣвернитѣ карпатски не били извѣстни въ IX. вѣкъ. Ние обаче мислимъ, че послѣднитѣ солни рудници, може би, и да не сж били извѣстни. защото нѣтъ моравцитѣ първи биха ги използвали, но първитѣ — трансилванскитѣ, които въ даденото врѣме сж влизали въ българската държава, сж се експлуатирали, и отъ тѣхъ сж получавали моравцитѣ; поради това едва ли тукъ става дума за морска соль. — Напослѣдъкъ тоя въпросъ подробно обясни и освѣтли проф. В. Халоупецки [въ статията си *Sól z Bulharska* (892) (*Sborník Filosof. Fakulty Univ. Komenského v Bratislavě*, roč III (1925), č. 30 (4.); отдѣл. отпеч. стр. 1—11). Възъ основа на данни отъ по-късни документи XI.—XII. вѣкъ, той установява, че прѣди поселението на маджаритѣ въ днешната нѣм территория, Великоморавската държава, която граничила непосредно съ българската по р. Тиса, е получавала соль отъ обширнитѣ залежи при горнето течение на р. Самошъ, притокъ на Тиса, въ сѣверна Трансилвания, отдѣто по р. Тиса сольта се изпращала въ Моравия и по-нататъкъ на западъ по извѣстни пжтища на солната търговия, както това показва и мѣстната номенклатура славѣнска.

²⁾ *Fuldenses annales*, s. an. 892: . . . missos etiam suos inde ad Bulgarios et regem eorum Iandomir (вм. Laodimir) ad renovandum (вм. renovandam) pristinam pacem cum muneribus mense Septembri transmisit, et ne coemptio (вм. coemptio) salis inde Maravanis daretur, exposcit. Missi autem propter insidias Zuentibaldi ducis terrestre iter non valentes habere, de regno

договоръ билъ сключенъ и искането на нѣмския кралъ било удовлетворено; обаче, ако си спомнимъ, че и въ прѣдишнитѣ мирни договори между Людовика Нѣмски и Бориса за съвмѣстни дѣйствия противъ моравцитѣ всѣкога се е повдигалъ и въпросътъ за покръщането на българитѣ и изобщо за подчинението на България на западната църква — отъ една страна, а отъ друга — като се вземе подъ внимание това, че тъкмо въ това врѣме Арнулфъ си пробивалъ пътъ прѣзъ сѣверна Италия къмъ Римъ, за да се вѣнчае съ императорската корона, то твърдѣ е възможно, че въ задачата на Арнулфовитѣ пратеници въ България е влизало така сжщо да подготвятъ почва за ново отцѣпване на българитѣ отъ Византия и въ църковно отношение.

Такава крута промѣна въ вжтрѣшната и външна политика на България не е могла да изплъзне отъ вниманието на Бориса. И задъ манастирскитѣ стѣни Борисъ не прѣставалъ бдително да слѣди за държавнитѣ работи. Той разбиралъ, каква гибель се готвѣла за неговата обновена България и рѣшилъ самъ да отклони тая гибель. Когато наскоро слѣдъ заминаването на Арнулфовитѣ пратеници Владимиръ се почувствувалъ достатъчно силенъ и закрѣпналъ въ властта, той вдигналъ открито гонение противъ прѣдставителитѣ на българската църква. Той прибѣгналъ къмъ най-строги мѣрки противъ ония лица, които сж могли или пъкъ сж се опитали да го изобличаватъ въ пристѣпнитѣ му дѣяния и сж изстѣпвали като защитници на заплашеното християнство, като се противопоставяли на неговитѣ похвати за събуждането на езичеството. Между тѣхъ на първо мѣсто билъ, разбира се, тогавашниятъ български архиепископъ Иосифъ, който ще да е билъ затворенъ, а, може би и замжъченъ.¹⁾ Това

Brazlavonis per fluvium Odagra usque ad Gulpam, dein per fluente Osaue (vm. Save) fluminis navigio in Bulgaria perducti. Ibi a rege honorifice suscepti, eadem via qua venerant, cum muneribus mense Maio reversi sunt. — Ср. К. Гротъ, п. т., стр. 138—139. — E. Dümmler, *Geschichte des ostfränk Reiches*, ib. III, S. 354—355.

¹⁾ Че около това врѣме въ България е имало едно разколебание въ новата вѣра, което било предизвикано отъ гонението на властта, може да се заключи отъ това, че еп. Константинъ, тогава още пресвитеръ, въ своето

тъкмо дръзко дѣйствиe на Владимира и неговитѣ сподвижници-боляри, което явно показало, доколко опасно и за държава, и за църква било по-нататъшното имъ оставане въ управлението, споредъ насъ, принудило най-сетнѣ княз-монахъ „да снесе отъ себе си монашеското расо, да прѣпаше военния мечъ и да се облѣче отново въ царска

Учително евангелие, което било написано не по-късно отъ 894 г., счелъ за необходимо да поучва и убѣждава своитѣ слушатели свято да пазятъ вѣрата си въ Бога и смѣло да я изповѣдватъ. Така, въ заключението къмъ 43-та бесѣда, като взема поводъ отъ разказа за изцѣлението на слѣпородения отъ Христа, споредъ Исидора Пелусиота, той казва: Слышаше ли еѣроу слѣпца. нѣдѣсте ли дръзновенни моужьс(т)ва. како не оубоиса народа. како не оустрашиса прѣшнни, иама бо шни прѣщахоу имъ, тоама же онѣ еѣпнши, „стыни Давыдохъ помнаоуи ма.“ ни тоама бо хотѣши тѣаиснама (вм. тѣаисныи) очима прозрѣти. иама доуховныи, иесть же си шѣк еѣдѣти. иамъ же послѣдоваши иемоу. салаа бѣ. тѣмъ же мѣ моимъ са иемоу. да прозрѣмъ дѣшныи очима. теорити запоеѣди юго. и савенти юго еѣоѣпнѣ. ни боищиса цѣа. ни стыдащиса князь. ни срамлящиса еѣаможѣ. нѣ аши и гонини настоитѣ. аши моужь прѣѣаажатѣ. аши моужда наажитѣ. ни боищиса ни шѣаоучитиса Ѧ любѣе юго. нѣ сѣ дръзновенниа пропоеѣдати и моантиса иемоу . . . Вѣспоманамъ же нѣ сѣмоу и сѣатыи мѣикъ. ни нашего ли рода еѣша еѣси. снн. ни еѣдаша ли тѣаиса свои моужьма. и шгнен. и зѣкрин. и сѣмьртн. да не шѣпадоѣтѣ шѣа любѣе юго. ни Шерѣѣтѣсѣ юго. тѣма же еѣзаяемѣ. ни шѣаѣроуѣсѣ юго. рѣчитѣ же ми нѣкто Ѧ еѣсѣ. то ни любимѣ аѣ бѣ еѣдѣ же и азѣ шѣо люенти. нѣ поноужамъ еѣмъ. да боаьшми еѣзаяемѣ. еѣдѣ же шѣо тажькѣ еѣмъ иеѣмъ. по еѣса нѣдѣла кѣ еамъ еѣсѣдоуи нѣ не шѣаноуѣсѣ донѣ-дѣже доерѣнши боудѣте. гѣтѣ бо Павѣла. настон. сирѣчѣ оучн. и еѣ еѣтѣма и еѣзѣ еѣтѣми. снѣ оучѣми братаи по еѣса нѣдѣла. аѣа (?) и ни во еѣса данн за чѣстошѣамъ работѣ еѣастѣа. оуѣнѣши боудѣмѣ. тагда бо сѣтѣаѣтѣши боудѣмѣ. і мазда боаьшѣ нааожна боудѣтѣ югда і еѣастѣаѣскоу работѣ оуѣажимѣ. и еѣжнѣ слоужьбоу сѣаѣрѣшѣмѣ. еѣзаяемѣ и. даѣзаяемѣ ны. Вж. Анто ній архип. Изъ исторіи хриѣтианской проповѣди, стр. 227—228. — На тая бесѣда ни обѣрна вниманието г. Йор. Трифоновъ, коумто тукъ изказваме благодарность. — Колкото общи и да сѣ изказаватъ въ горния откъслекъ мисли, все пакъ въ тѣхъ ясно проглежда, че, когато еп. Константинъ се обръщаль съ тѣхъ слушателитѣ си, той е ималь, очевидно, предъ видъ извѣстни конкретни и при това близки по вѣрме събития изъ вѣтрѣшния религиозно-общественъ животъ на тогавашна Бѣлгария (между 869 и 893), прѣзъ вѣрме на които е имало случаи, че нѣкои отъ страхъ предъ властѣ имашитѣ, които сѣ поставяли еѣастѣаѣскоу работѣ по-високо отъ служение Богу, се отрекли отъ вѣрата си, а други съ тѣвѣрдоѣть издѣржали всички гонения и запазили своята любовь къмъ Бога, както това право говорятъ думитѣ: еѣспоманамъ же нѣ сѣмоу и сѣатыи мѣикъ. ни нашего ли рода еѣша еѣси снн и пр.

прѣмѣна. Като събралъ около себе си боящитѣ се отъ Бога, прѣслѣдвалъ сина си и скоро безъ мѣжнотия го хваналъ, изболъ му очитѣ и го хвърлилъ въ затворъ.¹⁾ Това съобщение вече ясно показва, че Владимиръ не е дѣйствувалъ самъ, защото Борисъ се видѣлъ принуденъ да събере около себе си прѣданныитѣ нему боляри и да прибѣгне къмъ силата на оръжиято противъ сина си и неговитѣ привърженици. Владимиръ, очевидно, се отказалъ да изпълни волята на баща си — доброволно да се отрече отъ властѣта, и, поддържанъ отъ съмишленицитѣ си боляри, рѣшилъ да отстоява правата си на прѣстола, Жертва обаче на тоя откритъ бунтъ станалъ само той, защото Борисъ, вѣроятно, е избѣгвалъ всѣко кръвопролитие, подобно на онова,

¹⁾ Regino, ib., p. 580: quod cum pater audisset, nimio zelo accensus, sarcum habitum deposuit, et militiae cingulum resumpsit et cultu regio indutus, ad sociatis sibi Deum timentibus, filium persecutus est: quem mox absque difficultate cepit, oculosque eius effodit et in carcerem misit. — Manegoldus, ibidem, развива: Vir autem Deo plenus hec in monasterio audiens dolore contabuit et ad hec destruenda divinum auxilium crebris suspiriis invocavit. Miles igitur Dei quod ageret? Cucullum quoque abiecit, claustra erupit, arma corripuit, seniores et veteres amicos quanta potuit celeritate congregavit. Divino igitur confusus auxilio, filium bello aggressus facile convicit et captum regno detractum oculis privavit et in carcerem retrusit. — Siebertus, ib., p. 341, а слѣдъ него Saxo, съкратява: ... militiae cingulo et cultu regio resumpto, filium persecutus cepit et oculis eius effossis eum in carcerem trusit. — Ср. Fragmente къмъ хрониката на Saxo, Pertz. Mon. Ger., t. VIII, p. 549, дѣто буквално се прѣдава текста на Regino. — На пръвъ погледъ това извѣстие за жестоката разправа на Бориса съ Владимира би ни се показало странно и дори невѣроятно, като знаемъ за особеното религиозно и благочестиво настроение на Бориса въ това врѣме. Тая странност и невѣроятност се още повече усилява съ това, че нито въ единъ отъ византийскитѣ извори, които говорятъ за Владимира, не споменуватъ нищо подобно. Така, Теофилактъ Охридски въ житието на Тивериуполскитѣ мѣченици се ограничава само съ слѣдния бѣлѣжка: „Синѣтъ на Бориса Владимиръ, както се каза по-горѣ, приелъ по онова врѣме (слѣдъ като моштитѣ на тримата светии били прѣнесени въ Брѣгалница) царството и, като проживѣлъ четири години (слѣдъ поемането) на властѣта, застава въ управлението на държавнитѣ работи по-малкиятъ му братъ, чието име бѣше Симеонъ“ (гл. 47, ib., col. 213). Въ пространното житие на св. Климента срѣщаме не повече отъ това: „Настъжила бѣше вече осмата година на учителствуването му (на Климента)... Властѣта приема неговиятъ (Борисовъ) синъ Владимиръ“

което бѣ извършилъ слѣдъ бунта на бояритѣ въ 866 г. и за което той получилъ тогава толкова укори отъ папата. Съ тая акция Борисъ заблаговрѣменно сполучилъ да тури край на злото и да спаси християнството и неговитѣ защитници. Тогава билъ освободенъ и архиепископъ Иосифъ, който за своята християнска доблестъ и мъченичество станалъ най-популярната личностъ въ народа и на когото сж гледали като на святъ човѣкъ, както и, наистина, въ „Чудо св. Георгія“ той се нарича „свети,“ а българската църква му дала име „новъ изповѣдникъ“ — новъ въ сравнение съ старохристиянскитѣ и други прѣди него изповѣдници.¹⁾

Слѣдъ като проживѣлъ четири години на властѣта, той си отиде отъ тѣя свѣтъ (ἡ ἀνθρώπων ἐγένετο), и наслѣдникъ на всичко (стана) братъ му Симеонъ“ (гл. XIX, по изд. на Туницки, стр. 120). И двѣтъ тия извѣстия дори не намекватъ за отношенията на Бориса къмъ Владимира. Обаче това не може да ни послужи за основа да твърдимъ, че и извѣстието на Регино не е вѣрно, защото, очевидно, и въ двѣтъ житиета нарочно се избѣгва да се спомене за постѣпката на Бориса, понеже това би запетѣало светостѣта му, която тѣ възхвалятъ. Освѣтъ това историческата критика е вече установила, че Регино е единъ отъ най-добросъвѣстнитѣ западни хронисти, който, макаръ за отдалеченитѣ по врѣме събития се явява не дотамъ точенъ, особено въ хронологията, но зато пѣкъ за своето врѣме дава най-вѣрни и точни свѣдѣния, особено за историята на Лотарингия (W. Wattenbach, каз. съч., I, стр. 259—262). Отъ дѣ е черпалъ той своитѣ свѣдѣния за събитията въ България, мѣчно може да се установи; може би разказитѣ на Арнулфовитѣ пратеници, които малко прѣди това напуснали България, да му сж послужили за изворъ или пѣкъ свѣдѣния за това, каквото е ставало въ България, сж дохождали въ Германия по други пѣтища, напр. при посрѣдството на хърватския князь Братислава, тогавашния съюзникъ на Арнулфа, поради току що сключения миренъ договоръ; но при това трѣба да се изтъкне, че другитѣ свѣдѣния на Регино по българскитѣ работи се напълно потвърждаватъ, кѣкто видѣхме, и отъ други извори. Най-сетнѣ да считаме извѣстието на Регино за вѣрно ни кара и слѣдниятъ пасажъ отъ „Чудо [св. Георгія]: И кѣше ему (Борису) живу сущю в чернечествѣ, и въ него мѣсто сущю Володимеру, сѣу него первому, бѣ блгвнѣ бѣе и Миханлово на Симеонѣ, и[жѣ] приа столѣ съгнавъ брата“. Послѣдното изречение ясно сочи, че свалянето на Владимира отъ прѣстола е стѣнало по насилственъ начинъ и се приписва на Симеона, който обаче едва ли е могѣлъ въ даденото врѣме да прѣдприеме нѣщо безъ знанието и съгласието на баща си (вж. по-долу стр. 175—176).

¹⁾ Че архиепископъ Иосифъ не е билъ първиятъ български архиепископъ отъ 870 г. и че той е носилъ името „новъ изповѣдникъ,“ вж. подробно

Слѣдъ като се разправилъ съ непокорния си синъ, Борисъ още прѣзъ есенъта на сжщата 893 год.¹⁾ „свикалъ цѣлото си царство“ (convocato omni regno), подъ който изразъ на съврѣмненника трѣба, очевидно, да се разбира, че Борисъ свикалъ народенъ съборъ. Като една отъ формитѣ на управленieto народниятъ съборъ (виз. *ὁ κοινὸς*, лат. *conventus*, из, слав. *съныѣ*), който първоначално състоялъ отъ цѣлия въоръженъ български народъ начело съ боилитѣ или боляритѣ, е съществувалъ, както е извѣстно, и въ езическа България и е игралъ роля на върховната властъ, която стояла по-горѣ отъ държавния глава. Такъвъ е билъ съборътъ въ 766 г., който билъ свиканъ за свалянето на санъ Сабина.²⁾ Обаче съ засилването на централната властъ отъ нач. на IX. в. при Крума, откогато българското болярство почнало да губи своята сила и значение, а особено слѣдъ приемането на християнството, когато абсолютизмътъ получилъ чрѣзъ църквата пълна санкция въ името на византийския принципъ, че държавниятъ глава има властта си отъ Бога и е неговъ прѣдставителъ на земята, — народниятъ съборъ изгубилъ първоначалния си характеръ и се обърналъ само въ едно съвѣщателно тѣло, и то въ извънредни случаи. Ако Борисъ намѣрилъ за нужно да свика въ 893 г. народенъ съборъ отъ цѣлото царство, въ чийто съставъ сж влизали по византийски образецъ наредъ съ духовенството и болярството — мало и велико и прѣдставители отъ всички области на държавата, то това показва, че и въпроситѣ, които трѣбало да бждатъ прѣдложени на тоя съборъ, сж били отъ първостепенна важностъ, засѣгали сж цѣлия държавенъ животъ и затова се нуждаели отъ всенародно одобрене. И наистина, споредъ западния лѣтописецъ, на тоя съборъ Борисъ

у В. Н. Златарски, Български архиепископи — патриарси прѣзъ първото царство. Изв. на Истор. Д-во, кн. VI (1924), стр. 49—59, и тукъ по-долу, стр. 261.

¹⁾ Както видѣхме, Арнулфовитѣ пратеници се завърнали въ Германия прѣзъ май 893 г.; тѣ сж заминали, значи, отъ България прѣзъ пролѣтъта с. г., а пкъ свалянето на Владимира послѣдвало наскоро слѣдъ това, слѣдъ съборътъ е билъ свиканъ прѣзъ втората половина на 893 г. или въ началото на 894 септемврийска година.

²⁾ В. Н. Златарски, История на бъл. дър. I, 1, стр. 218.

формално лишилъ Владимира отъ властѣта и прогласилъ за български князь третия си синъ Симеона,¹⁾ като го освободилъ отъ монашеското звание. При това той заявилъ на новия князь прѣдъ цѣлия съборъ, че и него ще постигне братовата му участъ, ако той само въ нѣщо отстѣпи отъ истинското християнство,²⁾ а оттука и отъ начертаната вече вътрѣшна славѣнска политика.

Установяването на факта, че провъзгласяването на Симеона за български князь станало на народния съборъ въ 893 г., дава възможностъ да се опредѣли и мѣстото, дѣто е билъ свиканъ тоя послѣдниятъ. Въ видѣнието на пророка Исайя е отбѣлѣзано: . . . И великъ градъ Прѣславъ онъ (Симеонъ) създа, и тоу въ немъ прѣемъ царство... и Прѣславъ гради ѿ създа. кѣ. лѣтъ".³⁾ Първата частъ на това извѣстие несъмнѣнно трѣба да се разбира въ смисълъ, не че Симеонъ е основалъ крѣпостъта Прѣславъ, защото тоя градъ е съществувалъ, както показаме на друго мѣсто,⁴⁾ за много години прѣди Симеона, но че той го е значително разширилъ и украсилъ съ много дворци, църкви и други обществени постройкы,⁵⁾ което, споредъ послѣдната частъ на горнето извѣстие, се продължавало въ течение на 28 години. Въ случая обаче за насъ е особено важна втората частъ, която право съобщава, че Симеонъ приелъ царството, т. е. управлението на държавата, или по-точно, билъ прогласенъ за князь въ гр. Прѣславъ, отъ което явно става, че и народниятъ съборъ билъ

¹⁾ За това вж. по-долу, стр. 172, бѣл. 1.

²⁾ *Reginô, l. c.: ... deinde convocato omni regno suo, filium junio-rem regem constituit, interminatus coram omnibus similia fore passurum, si in aliquo a recta christianitate (fragm. a recto tramite) devia- ret.*

³⁾ Споменик, срп. акад. III, (1890) стр. 191.

⁴⁾ В. Н. Златарски, История на българ. държава, I. 1. стр. 321—322.

⁵⁾ Къмъ врѣмето на Симеона несъмнѣнно се отнася разширението на Прѣславъ въ чертата на неговитѣ външни стѣни, които обхващатъ едно пространство отъ 3½ кв. км., докато първоначалната крѣпостъ се е ограничавала само въ вътрѣшнитѣ стѣни, въ които при Симеона сж се издигали само царскитѣ дворци. Вж. плана и описанието имъ у К. Шкорпилъ. Бѣлѣжки за старата българска столица Прѣславъ. Изв. Б.А. Д-во, кн. IV (1914), стр. 129—147.

свиканъ и заседавалъ въ Прѣславъ и на него Симеонъ слѣдъ прогласяването му за князь всенародно обявилъ, че столицата на държавата се прѣнася отъ Плиска въ тоя градъ, когато, може би, за прѣвъ пѣтъ е било произнесено славѣнското му име „Прѣславъ“. Това съставя вториятъ актъ на народния съборъ. — Прѣнасянето на столицата отъ Плиска въ Прѣславъ едва ли може да се припише на собственото желание на Симеона: не подлежи на никакво съмнѣние, че тая реформа е дѣло пакъ на неговия баща, който я направилъ и по религиозни, и по държавнически съображения. И наистина, Плиска била столица на езическа България; тамъ сж се държали все още упорито езическитѣ обичаи и нрави, закоренѣли навици и прѣдубѣждения, а главно тамъ сж били все още прѣсни споменитѣ и традициитѣ за старитѣ права на българската аристокрация, която явно все още се противопоставяли на славѣнската политика на Бориса, както това показва кратковрѣменното управление на сина му, Владимира. Въ Прѣславъ на новиятъ князь се прѣдставяла възможность да се заобиколи съ нови личности и стари такива, които сж били напълно прѣдани на новата религия, искрено усвоили славѣнската политика на Бориса и се примирили съ идеята за абсолютното самодържавие. Затова въ прѣнасянето на столицата отъ Плиска въ Прѣславъ се изразила основната мисль на Бориса за славѣнизирането на обширната му държава съ центъръ, който да стане истински разсадникъ на тая мисль. Най-сетнѣ самъ Борисъ, живѣйки въ своя мѣнастирь прѣдъ самия Прѣславъ, искалъ отблизу да слѣди за дѣйствиата на новия младъ князь, а главно да го ръководи непосредно при прокарването на друга една реформа отъ много по-голяма важность и значение за духовния животъ на българитѣ.

Въ руския лѣтописъ „Повѣсти временныхъ лѣтъ“ (отъ 1116 г.), както и въ прѣработката на старобългарския прѣводъ на патриархъ Никифоровия „Лѣтописецъ вскорѣ“, който е влѣзълъ въ състава на рускитѣ хронографи, като се дава за покръщането на българитѣ годината 6376 (или 6377) отъ С. М., отбѣлѣзва се, че отъ покръщането на българитѣ

до „прѣложеніе (свѣщенныѣ) книгѣ — ѿ ѿ (или ѿѿ), и отъ седмий съборъ — 77 години, а отъ Адама 6406 г.¹⁾ Очевидно, че тия дати сж взети отъ български извори, защото както първата дата, тъй и годината 6406 отъ С. М., а сжщо и интервалнитѣ години 30 и 77 сж изчислени по българското лѣтоброение, по способа на епископъ Константина. Годината 6406 се продължавала отъ 27. V. 893 до 15. V. 894 год., слѣдов. „прѣложеніе книгѣ“ се отнася къмъ врѣмето между 1. IX. 893 и 15. V. 894 г.²⁾ Но какво трѣба да се разбира подъ израза „прѣложеніе книгѣ“? Обикновено подъ него се е разбирало и се разбира прѣвода на св. Писание и на богослужебнитѣ книги и поради това къмъ него се прибавя: „на словенскѣи изыкъ стѣ Кирилѣ (или Кирилѣ философомѣ); или „ѿ греческаго языка на словенскѣи“. Но такова разбиране не е правилно, защото 1. св. Кирилъ и изобщо св. първоучители въ 893 г. не сж били живи, а пкъ прѣвода си тѣ направили прѣди повече отъ 30 години,³⁾ и 2. ако подъ „прѣложеніе книгѣ“ изобщо трѣба да

¹⁾ Подробно за тия дати вж. В. Н. Златарски, Имали ли сж българитѣ свое лѣтоброение. СпБ Ак. кн. I (1911), стр. 62—67. — Сжщи, Най-стариятъ исторически трудъ въ старобългарската книжнина, п. т., кн. XXVII (1923), стр. 166—177.

²⁾ Вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава, т. I, I, стр. 371.

³⁾ Тоя анахронизъмъ, както и обстоятелството, че въ посоченитѣ прибавки не се споменува името на св. Методия, ни подсѣщатъ да мислимъ, дали въ първоизвора, отдѣто е заимствувано цѣлото извѣстие за „прѣложение книгѣ“, не е стояло името „Константинъ“, което е носилъ ученикътъ на първоучителитѣ, пресвитеръ (отпослѣ и епископъ) Константинъ, чиято дѣйностъ въ България се отнася тъкмо къмъ даденото врѣме. А. И. Соболевски (Еп. Константинъ, въ СбНУм. XVIII (1901), стр. 70) твърдѣ справедливо изтъкна, че нашиятъ „Константинъ“ ималъ нещастие да носи сжщото име, което носилъ и бѣлжитиятъ му учител. Както е извѣстно, тоя послѣдниятъ дълго врѣме билъ извѣстенъ у славянитѣ съ мирското си име; само сравнително доста късно слѣдъ него се утвърдило монашеското му име и захванали да го почитатъ като „Кирилъ Философъ“. Както въ другитѣ произведения на епископъ Константина: „азбучната молитва“ и „прогласъ къмъ евангелието“ името му въ рускитѣ прѣписи се замѣняло съ „свѣтаго Кирила“, а въ сръбскитѣ — съ „Константина Философа“, тъй и въ дадения случай първоначално им. „свѣтитъ Кирилѣ“ или „Кириломъ философомъ“ могло е да стои „еп. Константиномъ“, слѣдов. въ приведенния изразъ може да се разбира само прѣвода на книгитѣ, направенъ въ България.

се разбира „прѣводъ на книгитѣ“, който се поставя въ свръзка съ българското покръщане и 30 лунни години или 29 слънчеви слѣдъ послѣдното или 77 год. отъ седмия вселенски съборъ, то ясно става, че тукъ може и трѣба да се разбира само прѣвода на св. Писание и на богослужебнитѣ книги, извършенъ отъ ученицитѣ на Методия въ България. Въ такъвъ случай изразътъ „прѣложеніе книгъ“ може да означава, че къмъ края на 893 г. билъ завършенъ прѣводътъ на книгитѣ, защото като се знае, въ какво е състояла дѣйността на Методиевитѣ ученици въ България, прѣводътъ не е могълъ да бѣде направенъ въ една година; но отъ друга пкъ страна, ако завършването на прѣвода се отбѣлѣзвало като фактъ, който на врѣмето си ималъ, очевидно, нѣкое особено значение, то то е могло да има смисълъ, само ако съ прѣвода се е свързвалъ другъ нѣкой актъ, който му прѣдавалъ това особено значение и се явявалъ като резултатъ отъ дѣйността на Методиевитѣ ученици и тѣхнитѣ сподвижници въ България. Такъвъ актъ е могълъ да бѣде само практическото приложение на прѣведенитѣ вече богослужебни книги. Поради това старобългарската дума *прѣложеніе* трѣба да се разбира не само въ нейното прѣносно значение „прѣводъ“, но и въ първоначалното — „замѣна“, „промѣна“ (*μεταβολή, mutatio*), а оттука „прѣложеніе книгъ“ може да означава едното и другото: както „прѣводъ на св. Писание на славѣно-български езикъ“, тъй и „замѣна на гръцкитѣ богослужебни книги съ славѣно-български“, която собствено е придавала особеното значение на „прѣложението“ и се явява като сетнина отъ отстранението на гръцкия езикъ като официаленъ както въ държавата, тъй и въ църквата и училището и въвеждането на народния славѣно-български езикъ. Но, понеже самата „замѣна“ и „отстранение“ поради своя рѣшителенъ характеръ трѣбало да получи задължителна и неотмѣнна сила, та по тоя начинъ да се парализира всѣко противодѣйствиe вжтрѣ въ държавата отъ една страна, а отъ друга, за да се прѣдупрѣдятъ всѣки усложнения откъмъ Византия, като ѝ се покаже, че тая акция е станала по

желанието на цѣлия народъ, то, прѣди да се пристъпи къмъ прилагане на тая отъ първостепенна важностъ реформа, тя била внесена отъ новопрогласения български князь Симеона въ заседаващия въ края на 893 г. народенъ съборъ, ако не за обсъждане, то поне за приемане и санкциониране на нейната всеобща задължителностъ. И тъй, третиятъ важенъ актъ на народния съборъ въ Прѣславъ състоялъ въ това, че на него било рѣшено да се отхвърли грѣцкия езикъ и тържествено да бжде обявенъ народниятъ славѣно-български езикъ за официаленъ въ държавата, а въ църквата да се въведатъ славѣно-български книги и богослужение.

Какво впечатление произвела въ Цариградъ тая рѣшителна реформа, ще видимъ по-нататъкъ. Тукъ ще изтъкнемъ, че голѣмото значение на това събитие, което се явило извънредно важно както за българитѣ, тъй и цѣлото славѣнство, защото чрезъ него славѣнскиятъ езикъ отново ставалъ езикъ, на който славѣнитѣ могатъ да се молятъ и да служатъ Богу, не е могло да се не почувствува и да се не съзнае отъ съвременницитѣ — очевидци и участници въ него, особено ония, които били свидѣтели на бруталното изгонване и унищожение на славѣнското богослужение и славѣнската книга въ Моравия. Силата на това тъкмо чувство и съзнание, споредъ насъ, е изтрѣгнала мощния и радостенъ гласъ на еп. Константина, изказанъ тъй ясно въ неговия „Прогласъ къмъ евангелието“. Като свидѣтель на новото и тъй бързо издигане на славѣнския езикъ като богослужебенъ и книжовенъ езикъ, еп. Константинъ, обръщайки се въ това стихотворение къмъ „всички словени“ и къмъ „цѣлия словенски родъ“, се опитва да изтъкне тъкмо голѣмото значение отъ това, дѣто „дарътъ божий“ — евангелското слово, „което иде отъ Бога, храни душитѣ човѣшки, закрѣпва сърдца и умове и чрезъ което всичко е готово да познае Бога“, тѣ вече слушатъ не на чуждъ езикъ, който за тѣхъ е подобенъ на гласъ отъ мѣдно звѣнтене, а на своя собственъ езикъ за облагородяване на нравитѣ и повдигане на духа. Като привежда цѣлъ редъ паралели и съпоставки и разни сентенции,

за да изтъкне силното въздѣйствиe на грамотността и на книгата върху душата, авторътъ доказва и обяснява прѣдимствата на книжовността, и при това на народната книжовност¹⁾; а пъкъ въ една отъ своитѣ бесѣди или поучения (47) въ Учителното евангелие той се обръща съ слѣднитѣ думи, изпълнени съ голѣма обичъ къмъ славѣнитѣ и съ справедливъ укоръ къмъ враговетѣ имъ: „не грѣци бо тѣчю обогатишася отъцемъ симъ (Злотоустомъ), нъ и словѣньскый родъ, мѣнимы попыранъ бысть всѣми“²⁾. Всичко това ясно показва, че той въ своя „Прогласъ“ се обръщаль къмъ ония славѣни, които до тогава сж имали и знаели книга само на грѣцки езикъ³⁾, каквито сж били тъкмо българскитѣ славѣни отъ покръщането имъ въ 865 г. до 893 год., когато по рѣшението на народния съборъ въ Прѣславъ славѣно-българскитѣ езикъ билъ обявенъ за официаленъ въ държавата и въведенъ въ българската църква и училище.

Кога е била въведена въ България тая коренна реформа, ще ни покаже точно споменатата година за приложението на книгитѣ 6406. Тая година, както се каза, е изчислена по българското лѣтоброение, по способа на еп. Константина. Тя отговаря на 221 (6406—6185) лун. година отъ Б. Е. и още по-точно споредъ други хронологически данни: „прѣложението на книгитѣ“ станало 30 лун. год. слѣдъ покръщането на българитѣ, което се отнася къмъ 5-ия мѣсець на 191 лун. год. отъ Б. Е., слѣдов. прѣложението е станало слѣдъ 5-ия мѣсець на 221 (=191+30) лун. год. отъ Б. Е.;⁴⁾ 5-я мѣсець на тая година се почваль отъ 213·62 слѣн. год. отъ Б. Е. или отъ 893·62 (=213·62+680) отъ Р. Хр. или отъ 17. августъ 894 г., слѣдов. „прѣложението на книгитѣ“, т. е. завършването прѣвода на св. Писание и богослужебнитѣ книги въ България, а оттука и замѣната на грѣцкия езикъ съ славѣно-

¹⁾ Вж. изданието на Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 72—74.

²⁾ Антоній, архиеп., каз. свч., стр. 231; ПСп., п. т., стр. 407. — Горскій и Невоструевъ, Опис. рук. Синод. библ. II, 2, стр. 425—6.

³⁾ Ср. А. М. Соболевскій, Епископъ Константинъ, п. т., стр. 72.

⁴⁾ Вж. В. Н. Златарски, История на българската държава, I, 1., стр. 371—372. —

българския въ държавата и църквата е станало слѣдъ 17. августъ 894 г., и то наскоро слѣдъ тая дата, защото промѣната въ търговскитѣ и политически отношения между Византия и България и послѣдвалитѣ подиръ това събития, които веднага предизвикала тъкмо тая реформа, се отнасятъ, както ще видимъ по-нататъкъ, къмъ есента 894 година.¹⁾

Какъ е била извършена замѣната на гръцкия езикъ съ славѣно-българския, за сега липсватъ подробности; но едно е вѣнъ отъ всѣко съмнѣние, че за прокарването на тая реформа се е налагало, както се каза, едно главно и непрѣменно условие: да бждатъ поставени въ управлението на църквата, вмѣсто дотогавашнитѣ гръцки, народни иерарси или такива, които биха приели реформата и спомогнали за нейното закрѣпване. И наистина, единъ по-младъ съврѣменникъ на Бориса, главното дѣйствуващо лице въ „Чудо св. Георгія“, разказва,²⁾ че Борисъ, слѣдъ като „съ силата Христова и кръстното знамение побѣдилъ упорития и непокоренъ родъ български и помраченитѣ отъ злокозненото дѣйствие на дявола сърдца просвѣтилъ съ свѣтлината на богоразумието“, т. е. слѣдъ като усмирилъ бунта на Владимира и неговитѣ привърженици боляри-българи,³⁾ и продължава: „оутверди ѿ (българ. народъ) стѣми книги въ православнѣю верѣ крѣпимъ сѣю, приведе сѣго Осифа архиепископа, нмѣхъ оучителъ и начазателя. И тѣмъ Борисъ закрѣпилъ българския народъ въ християнството чрезъ „све-

¹⁾ Вж. по-долу, стр. 282—288.

²⁾ По прѣписа отъ XIV. вѣкъ въ издѣн. на Хр. М. Лопаревъ, п. т. стр. 19—20. — Вж. В. Н. Златарски. Кои сж били вътрѣшни и външни боляри, п. т., стр. 50—51. — Отъ сж щия, Българскитѣ архиепископи-патриарси, п. т., стр. 51.

³⁾ Че тукъ трѣба да се разбира тъкмо това събитие, а не бунта на боляритѣ въ 866 г., показва това, че разказвачтъ нищо не споменува нито за сношенията на Бориса съ папата, нито за дѣйността на латинското духовенство въ България, нито за учрѣдяването на българската автономна църква въ 870 г.; очевидно, той е ималъ прѣдъ видъ събитията отъ послѣднитѣ години прѣзъ управлението и живота на Бориса и началото на Симеоновото царуване, както това се види и отъ по-нататъшния разказъ. Ср. В. Н. Златарски, Българ. архиепископи-патриарси, п. т., стр. 51—53.

титѣ книги“, т. е. св. Писание и богослужебнитѣ книги; обаче тия „свети книги“ сж могли да окажатъ нуждното въздѣйствиe върху народната маса, само слѣдъ като тѣ станали достъпни и понятни за нея, или само слѣдъ прѣвода имъ на народния езикъ и въвеждането имъ въ църквата и училището, а това послѣдното било постигнато, слѣдъ като билъ „доведенъ“ архиепископъ Иосифъ и други учители и наставници. Обикновено тоя Иосифъ се приема за първия български архиепископъ слѣдъ окончателното прѣминаване на Бориса къмъ цариградската църква въ 870 г.¹⁾ Обаче първиятъ български архиепископъ билъ не доведенъ отъ Бориса, а назначенъ, както видѣхме, отъ цариградския патриархъ съгласно съ съборното рѣшение въ Цариградъ отъ 4. мартъ 870 год.;²⁾ отъ друга пъкъ страна гл. „приведъ“ по никой начинъ не може да се разбира въ прѣкото му значение, защото Иосифъ не е могълъ да бже „доведенъ“ на архиепископския прѣстолъ отъ Бориса помимо цариградската патриаршия, т. е. безъ благословението и санкцията на цариградския патриархъ въ силата на установенитѣ вече отношения между двѣтъ църкви слѣдъ цариградския съборъ въ 869/870 г.; въ противенъ случай всѣко отклонение отъ тия отношения би прѣдизвикало конфликтъ съ цариградската патриаршия, какъвто Борисъ избѣгвалъ прѣзъ цѣлото си управление. Слѣдов. тукъ е употребена думата „приведъ“, за да се изтъкне, че избирането на Иосифа отъ събора на българскитѣ епископи и утвърдяването му отъ цариградския патриархъ станало, поради една или друга причина, по желанието и настояването на Бориса; оттука той не е могълъ да бже първиятъ български архиепископъ веднага слѣдъ учрѣдяването на българската автономна църква въ 870 г. а билъ единъ отъ слѣдващитѣ подиръ първия архиепископи

1) Вж. М. Дринъвъ, Исторически прѣгледъ на българ. църква, стр. 25—26; Съчинения, II, стр. 19—20. — Е. Голубяскій, Краткій очеркъ, стр. 34. — М. Соколовъ, Изъ древней исторіи болгаръ, стр. 208. — Д. Цухлевъ, каз. съч., стр. 299—300; ср. сжщо стр. 361—362.

2) Вж. тукъ по-горѣ, стр. 145, бѣл. 2.

Врѣмето на неговото архиепископство се опрѣдѣля съ това, че прѣводътъ на „светитѣ книги“ е прѣдставенъ като сетнина отъ „довеждането“ на Иосифа за архиепископъ, защото, очевидно, това сж били факти близки и тѣсно свързани по между си; слѣдов. архиепископъ Иосифъ дошълъ начело въ управлението на българската църква къмъ врѣмето, когато у Бориса бѣ вече назрѣла идеята за църковната реформа, и билъ първиятъ български архиепископъ, който възприелъ славѣнската политика на Бориса и се съгласилъ да изпълни неговото желание — да въведе официално славѣнското богослужение и славѣнскитѣ книги въ българска църква и училище, а оттука той билъ архиепископъ непосредствено прѣди и слѣдъ свикването на прѣславския съборъ въ 893 г., на който биде приета, както видѣхме, тая църковна реформа. — Сжщо така подъ „други учители и наставници“ трѣба да се разбира не грѣцкото официално духовенство, изпратено въ България прѣди и слѣдъ 870 г., а ~~нишъ~~ — „други“ въ сравнение съ прѣдишнитѣ, а тия други могли сж да бждатъ само славѣнскитѣ учители и наставници — Методиевитѣ ученици, Климентъ, Наумъ и Ангелатий, и тѣхнитѣ по-млади съученици, които дойдоха въ България отъ Цариградъ въ 887., защото и тѣхното „довеждане“ е прѣдставено въ свръзка съ закрѣпата на християнската вѣра въ България чрѣзъ прѣвода на „светитѣ книги“. — Най-сетнѣ въ нашето извѣстие се говори за „сѣграденитѣ отъ Бориса църкви и мѣнастири“, въ които той „поставилъ“, т. е. били назначени по негово желание „епископи, свещеници и игумени“ вече отъ „учителитѣ и наставницитѣ“ — Методиевитѣ ученици и отъ тѣхнитѣ ученици, които „да учатъ (разбира се, на народния езикъ) и да насочватъ народа му въ божия пжтъ“, което и фактически се потвърждава.

Пространното житие на Климента разказва, че „настѣпила бѣ вече осмата година отъ учителствуването му“ въ Кутмичевица¹⁾, когато Владимиръ, „слѣдъ като проживѣлъ четири

¹⁾ Простр. житие гл. XIX, п. т., § 60, стр. 120—121. Въ охрид. ржкопись се чете: ἡδὴ δὲ ὀγδόον τε (въ друг. изд. τε) ἢν αὐτὸς τῆς διδασκαλίας ἔτους. Тунишки го прѣвежда: „Приблизительно восьмой годъ его учительства билъ

години въ управлението (ἐπιβίους τῇ ἀρχῇ), си отишълъ отъ тоя свѣтъ (ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο) и наслѣдникъ на всичко станалъ братъ му Симеонъ". Слѣдъ това новиятъ князь „повикалъ при себе си светителя и влѣзълъ въ разговоръ съ него." „Като получилъ освещение дори отъ самата му външность, защото на видъ блаженныйтъ билъ твърдѣ уважаванъ дори и отъ враговетъ", Симеонъ „много хвалилъ българската страна и считалъ царуването си за блаженно, задѣто то е получило отъ Бога такова благо". „Слѣдъ това, като обмислилъ съ по-благоразумнитѣ отъ приближенитѣ си, които всички уважавали Климента като отецъ, вѣрвайки, че само това за което го почитатъ, е угодно Богу", Симеонъ „го прѣдложилъ за епископъ на Дремвица или Велица, и по тоя начинъ Климентъ се поставя за пръвъ епископъ на български езикъ".¹⁾ И тъй, издигането на Климента въ епископски санъ се свързва съ покачването на Симеона на прѣстола, което и хронологически се потвърждава: осмата година на Климентовото учителствуване въ Кутмичевица била 894 (=886+8) септемврийска година, която се продължавала отъ 1.IX.893 до 31.VIII.894 г., а понеже, споредъ житието, тая година току що настѣпила, то поставянето на Климента за епископъ послѣдвало слѣдъ 1. септемврий или прѣзъ октомврий 893 г., т. е. веднага слѣдъ покачването на Симеона на прѣстола и се явява като непосреденъ резултатъ отъ третия актъ на народния съборъ въ Прѣславъ, на който Климентъ несъмнѣнно е присѣствувалъ, което се потвърждава и съ личната срѣща на светителя съ новопрогласения князь.

Дѣ се намирала епископията на Климента, пространното житие не дава никакви данни, които да показватъ поне посоката, дѣто тя трѣбва да се търси. Едничката данна, по

уже". При числ. им. количествени тѣ наистина значи „приблизително". „около", но при числ. редни, както и при сжщ. и прилаг. то има значение „нѣколко", „отчасть", „една часть", „немного", тъй че тукъ тѣ при ὅσοον означава, че се изминала една малка часть или не много отъ осмата година, или че послѣдната наскоро настѣпила, когато станали описванитѣ по-нататъкъ събития, както това посочва и нарѣчното ῥῆμα „вече".

¹⁾ Пакъ тамъ, гл. XIX и XX, стр. 120—121, 122—123.

която би могло колко-годе да се опредѣли географското положение на тая епископия, остава само епископската титла на Климента: ἐπίσκοπος Δρεβιτζας (вар. въ охрид. р. Древе-νѣтѣας) ἤτοι Βελιτζας; но и тия двѣ имена мжно се поддаватъ на объяснение, защото въ дадената форма тѣ не се срѣщатъ въ никой другъ грѣцки или старобългарски изворъ. Сжщо така и изразътъ епископъ велнѣски въ календарната дата на Асемановото евангелие¹⁾ и въ надслова на нѣкои Климентови поучения не могатъ нищо да помогнатъ за разрѣшението на поставения въпросъ.²⁾ Поради това изказанитѣ досега мнѣния сж крайно разнорѣчиви и се намиратъ въ зависимостъ отъ тълкуването и сближението на тия двѣ географски имена съ сществуващитѣ днесъ близки по форма названия. Така, едни считатъ, че епископията на Климента била струмишката;³⁾ други възъ основа на израза въ българския Синодикъ: епископъ велнѣе Морави, приематъ, че Климентъ билъ епископъ още въ Моравия и че въ България титлата му била съкратена чрѣзъ изпущане на думата „Морави“;⁴⁾ трети я търсятъ между Валона, Аргирокастро и

¹⁾ Подъ 27. юлий: свѣтаго свѣтитѣя отъца нашего Климента епископа велнѣскаго.

²⁾ Тукъ ще трѣба да прибавимъ и титлата на Климента въ Дюканжовия списъкъ ἐπίσκοπος Τιβεριουπόλεως ἤτοι Βελιτζας, както и извѣстното изречение въ „Оуспинѣ Кирилла“: ἡ οὐδέποτε οὐκ ἔσται καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν (Кирилла) οὐκ ἔσται καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν (въ текста нѣма име, но прѣдполага се Кирилла), нжи въ ѣкъ въ анкѣ (вар. въ лѣтъ, въ анкѣ), въ което виждагъ вѣлнѣе=вѣлнѣе=вѣлнѣе (А. Вороновъ, п. т., стр. 196, бѣл. 1. — Н. Туницкѣй, Св. Климентъ, стр. 201, а Н. Шляковъ, Извѣст. отд. рус. яз. и слов. т. XV (1910), кн. 3, стр. 178 бѣл. 7, прѣдлага да се чете: вѣлнѣе, „такъ какъ в напоминаетъ нѣсколько“); но и тѣ, освѣтъ че не даватъ нищо положительно, сж и твърдѣ съмнителни и ненадежни извори, защото Климентъ никога не е билъ тивернопольски (=струмишки) епископъ, нито е билъ епископъ при живота на св. Кирилла; а пъкъ метаморфозата на „вѣлнѣе“ въ „вѣлнѣе“ е колкото прѣсилена, толкова и невѣроятна.

³⁾ П. Шафаржъ, Разцѣтъ славян. письменности въ България. Москва 1848, стр. 9. — Е. Голубискѣй, Краткѣй очеркъ и пр., стр. 63. — Сжщѣй, Свв. Константинъ и Меводѣй, первоучители славянскѣе. Москва 1885, стр. 57.

⁴⁾ М. Дринновъ, Новый церковно-славянскѣй паметникъ и пр. Съчинения, т. II, стр. 348—352.

Бератъ;¹⁾ четвърти я намиратъ на с.-из. отъ Охридъ и посочватъ, че тя обхващала мѣстността на Дебърца, Кичево и Пологъ, въ областъта на р. Тръска, десенъ притокъ на р. Вардаръ, която въ горнето си течение се нарича Велика;²⁾ а напоследъкъ е изказано мнѣние, че тая епископия се намирала на западъ отъ Пловдивъ въ съседнитъ сѣверни Родопи, като при това Δρεμβίτζα се идентифицира съ Δράμιτζα, а Βελλίτζα — съ Βελίχια — епископски седалища, които, споредъ близкия по врѣме списъкъ на епископнитъ отъ Лъва VI, влизали въ филипуполската епархия.³⁾

Каквото и да разбираме подъ израза Δρεμβίτζα ἡτοι Βελλίτζα и дѣто и да търсимъ епископията на Климента, едно е вѣнъ отъ всѣко съмнѣние, а именно, че тая епископия по никой начинъ не може да се постави далечъ отъ областъта на първоначалната учителска дѣйностъ на светителя. Колкото и да се умаловажава въ случая значението на народната

¹⁾ Zachariae v. Lingenthal, Beiträge, стр. 13—14. — Ст. Новакович, Први основи и пр., стр. 81—88.

²⁾ Г. Баласчевъ, Климентъ, стр. XXV—XXXIV. — V. Jagić, Entstehungsgeschichte. 2-te Aufl. S. 115—116.

³⁾ Н. Туницкия, Св. Климентъ, стр. 201—215, дѣто той прави разборъ на всички мнѣния прѣди него. Обаче тукъ ще отбѣлжимъ, че всички съображения, които Н. Туницки привежда за подкрѣпа на своето мнѣние, оставатъ безпрѣдмети, тъй като основното му положение се гради върху неточно географско опрѣдѣление. И наистина, идентификацията на Δρεμβίτζа съ Δράμιτζа и Βελλίτζа съ Βελίχια не може да се приеме, 1. защото епископскитъ седалища Δράμιτζа и Βελίχια сж се намирали не въ сѣвернитъ Родопи западно отъ Пловдивъ, а първото на с. отъ с. Малкъ Мънастиръ (Каваклийско), т. е. въ сѣвернитъ склонове на Сакаръ-планина (Иречекъ, Княжество България, II, стр. 702) и второто — въ источнитъ Родопи, дѣто се опрѣдѣлятъ заедно съ него ѱ Ιωαννίτζων и ѱ Κωνσταντίνος на ю. отъ Харманлии и ѱ Βουκοβίου близу до Хасковскитъ бани (Иречекъ, п. т., стр. 390) и 2. защото тия двѣ епископии, които въ списъка отъ врѣмето на Лъва VI заедно съ другитъ тукъ споменати, сж отбѣлжавани като останали на византийска територия отъ филипуполската епархия, по-големата частъ отъ която се намирала подъ българска власть, дори и слѣдъ мира въ 896 г. не сж влизали въ българскитъ прѣдѣли (В. Н. Златарски, Извѣстия за българитъ, стр. 145—146). слѣдов. въ 893 г. тѣ не сж могли да образуватъ епископията на Климента. Ср. K. Jireček, Das christliche Element, S. 69—70; Псп. кн. 55—56 (1898), стр. 246—247.

мѣстна традиция, като се съпоставя съ тенденцията на охридските архиепископи, само да се изведе, че епископското седалище Βελιχία е дало на Климента титлата κελνѣтскн, а слѣдов. неговата епископия трѣбва да се търси въ сѣвернитѣ склонове на Родопитѣ,¹⁾ все пакъ тая традиция си остава единичко необоримо доказателство, че и като епископъ Климентъ е дѣйствувалъ въ юго-западна Македония, защото мжчно може да се обясни, какъ тъй споменътъ за 23-годишното му епископствувание се е запазилъ не въ сѣвернитѣ или източнитѣ Родопи, а пакъ въ юго-западна Македония. Освѣтнъ това отъ думитѣ на пространното житие, че „Климентъ се връщаль отъ Велица²⁾ въ Охридъ, за да нагледа жителитѣ на страната, дали тѣ по духъ сж силни, дали се подпиратъ на божия страхъ, като на нѣкоя тояга — отъ една страна, а отъ друга — за да прѣкара спокойно съ Бога въ мѣнастиря, въ чиято хубостъ той билъ влюбенъ, и оставаль недоволенъ, когато биваль разкарванъ нѣкъждѣ другадѣ,³⁾ — ясно става, че епископското седалище на Климента не е могло да се намира далечъ отъ Охридъ и главно отъ неговия мѣнастирь, за чието благосъстояние и процъвтвяване той непосредствено се грижилъ до самата си смъртъ. Когато пъкъ, налегнатъ отъ старостъ, Климентъ рѣшилъ да си подаде остав-

¹⁾ Н. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 201—203.

²⁾ Въ Мх., Пр. и Мк. издания тукъ стои ѱκλαβινѣтѣс, което не може да се приеме, защото като епископъ Климентъ не е живѣль въ Главиница. Затова ние вземаме четенето ѱκβελѣтѣс на Охрид. ржк. като по-вѣрно и напълно отговаря на контекста.

³⁾ Гл. XXIV, п. т., стр. 128, § 70. — Н. Туницки отхвърля мнѣнието, че Климентъ отивалъ често въ Охридъ (Баласчевъ, и. т., стр. XXVII), и смѣта, че прѣзъ 23-годишното си епископствувание той ходилъ само два пѣти, при което първото отиване, т. е. това, за което тукъ се говори, „поради неясността на изразитѣ, трѣба да се отнесе къмъ епископския периодъ само прѣдположително“ (стр. 204). Обаче, щомъ Туницки приема четенето на Охрид. ржкорисъ ѱκβελѣтѣс, то не може да има никакво съмнѣние, че то се отнася тъкмо къмъ епископския периодъ. Освѣтнъ това, приведенитѣ тукъ пассажъ ясно характеризира изобщо цѣлата на всѣко отиване на Климентъ въ Охридъ и въ мѣнастиря при него, и слѣдъ това се разказва за онова, което се случило — излѣкуването на двама разслабени — при едно такова отиване отъ Велица въ Охридъ.

ката отъ епископството прѣдъ Симеона и послѣдниятъ не я приелъ, светителятъ не се противопоставилъ на царското желание и останалъ въ сжщата длѣжностъ, но отишълъ въ манастиря си около Охридъ, дѣто го заварила смъртъта.¹⁾ Ако Климентъ е считалъ, че ще може да управлява епископията си отъ Охридъ, но това показва, че послѣдната не ще да се намирала далечъ. Най-сетнѣ въ полза на тоя изводъ твърдѣ умѣстно се посочи и това, че светителятъ прѣдъ смъртъта си едната половина отъ своя имотъ оставилъ въ наслѣдство на мѣнастиря, а другата — на епископията си и че той умрѣлъ и билъ погребанъ въ своя мѣнастирь въ Охридъ.²⁾

Но, ако епископията на Климента се е намирала недалечъ отъ мѣнастиря му, то въ каква посока отъ послѣдния трѣбва да я търсимъ? Биографътъ на светителя пише; „като намѣрилъ народа на тая енория съвсѣмъ незапознатъ съ божественото слово и писанията и необученъ въ нищо отъ това, което украсява една църква и урежда единъ народъ въ духа на благочинието и приличието, той (Климентъ) не давалъ сънъ на очитѣ си, нито дрѣмка на клепацитѣ, но като храна и наслада за себе си направилъ грижата за народа; и всѣкога поучавалъ и всѣкога уреждалъ, като изправялъ незнанието, безредието уреждалъ, като ставалъ за всички всичко споредъ нуждата на всѣкиго: клирътъ насочвалъ къмъ черковно благочиние и къмъ това, което се отнася до псалмопѣнията и молитвитѣ, тъй че клирицитѣ отъ епископията си направилъ да не държатъ въ нищо второ мѣсто слѣдъ никого измежду прочутитѣ въ това отношение, а, напротивъ, — да надминаватъ всички въ всичко похвално; въ народа пѣкъ укрѣпявалъ мислитѣ и върху скалата на прѣвата християнска религия, устроявалъ твърдостта на вѣрата му, защото тѣ (жителитѣ на страната) били съвсѣмъ невѣжествени и, изобщо казано, скотоподобни“.³⁾ Отъ тая характеристика на

¹⁾ Гл. XXV—XXVI, стр. 130—134.

²⁾ Г. Баласчевъ, н. т., стр. XXVII.

³⁾ Простр. житие, гл. XXI, стр. 121—124, § 63. — Ср. Н. Тунницкiй, Св. Климентъ, стр. 203—204.

дѣйността на Климента като епископъ неоспоримо става, че прѣзъ периода на учителствуването му неговата дѣйность, както и на ученицитѣ му не е засегнала областта на епископията му, съ други думи, послѣдната не е влизала въ Кутмичевица, защото въ противенъ случай ученицитѣ му при своята многобройность биха намѣрили въ нея добро поле за работа. Ако съпоставимъ сега тоя изводъ съ близостта на епископското седалище на Климента до Охридъ, то съ положителность може да се приеме, че и епископията му трѣба да се търси пакъ въ Котокий т. е. въ „трета часть на българската държава“, и то въ оная часть на юго-западна Македония, дѣто е имало компактно славѣнско население, но дѣто дотогава не билъ още въведенъ славѣно-българскиятъ езикъ и книга, и защото светителътъ намѣрилъ тамъ „много български свещеници, които мжно разбирали гръцитѣ, чиито букви се упражнява само да прочитатъ“, ¹⁾ т. е. българи свещеници, които машинално четѣли гръцки, безъ да разбератъ смисъла на прочетеното, поради което населението тънѣло въ дълбоко невѣжество.

И тъй, Климентъ билъ назначенъ за епископъ на една област, несъмнѣнно съсѣдна на Кутмичевица, въ която се посочва като негово седалище *Δρεμβίτζα ἡτοι Βελίτζα*. Съединителната частица *ἡτοι*, освѣнъ обикновеното си значение „или“, въ епископскитѣ титли съединявала двѣ различни географски имена, които били подъ единъ епископъ, било затова, че двѣ нѣкога-си самостоятелни епископии сж били съединени, било затова, че епископското седалище се е прѣнасяло отъ едно мѣсто на друго, било по други причини. ²⁾ Да се мисли, че въ дадения случай сж били съединени двѣ нѣкогашни самостоятелни епископии ³⁾, нѣмаме никакво осно-

¹⁾ Пакъ тамъ, гл. XXII, стр. 124 и 126, 123 и 125.

²⁾ Geizer, Byzan. Zeits. II, S. 49—50. — Ср. В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, стр. 74, бѣл. 1.

³⁾ Така приема Н. Туницки (Св. Климентъ, стр. 201), като смѣта, че отъ двѣтѣ имена *Δρεμβίτζα* било по-старо, а *Βελίτζα* по-ново. Но относно кой хронологически критерий едното се явява по-старо, а другото по-ново? *Δρεμβίτζα* се приема отъ всички за славѣнско име или чуждо, но осмислено

вание, защото епископии съ такива имена не сж извѣстни нито прѣди, нито слѣдъ Климента; очевидно, неговата епископия била учрѣдена за пръвъ пѣтъ, и то съ чисто просвѣтителна цѣль за мѣстното славѣнско население, защото Климентъ билъ „пръвъ епископъ на бѣлгарски езикъ“, т. е. пръвъ епископъ, който е служилъ въ църква и поучавалъ на славѣно-бѣлгарски езикъ. Оттука ясно става, че Δρεμβιτζα и Βελιτζα били двѣ географски имена, които се намирали въ епископията на Климента.

Но какво означаватъ тия имена? Пръвъ, който се опита да обясни името Δρεμβιτζα, бѣ Г. Баласчевъ, защото всички прѣди него изслѣдвачи оставяха това име безъ внимание като такова, което не се поддава на обяснение. Като изтъква, че у византийскитѣ писатели съчетанието μβ се употрѣбява вмѣсто славѣнския звукъ в, както, напр., Теофилактъ Охридски въ легендата за Тивериуполскитѣ мѣченици прѣдава старобѣл. овры чрѣзъ ѳмвроѳ, сжщо и звукътъ ѳ и ѣ сж бивали често замѣнявани съ ѳ, ѳ и ѳ, а пѣкъ ρ често билъ изложенъ на метатеза, Баласчевъ вижда въ Δρεμβιτζα славѣнското име Дѣвѣрца или Дѣвѣрца, като при това посочи на планинската мѣстность Дебѣрца — Горня и Долня, която споредъ него „се намира на западъ отъ Кичево и на сѣверъ отъ Охридско въ областъта Кутмичевица при това

отъ славѣнитѣ, слѣдов. то е могло да възникне само слѣдъ поселението на славѣнитѣ на полуострова; ако допуснемъ, че християнството е било разпространено между славѣнското население въ областъта на Δρεμβιτζа, още докато послѣдната се намирала подъ византийска власть и е била учрѣдена за него специална епископия, то ние бихме очаквали, споредъ практиката на цариградската църква, щото тая епископия да носи нѣкое племенно славѣнско име, както напр. ὁ τῶν Δρουγουβιτῶν (= Δρουγουβιτῶν) или ὁ τῶν Σιολαῶν, но такова нѣщо въ случая е нѣмащо. Епископии съ чисто славѣнско седалище се явяватъ слѣдъ покръщането на бѣлгаритѣ, или по-право, заедно съ уредбата на бѣлгарската народна църква, каквито сж бѣлградска, червенска, брѣгалнишка, т. е. слѣдъ 870 г.; оттука ясно става, че Δρεμβιτζа като епископско седалище е могла да възникне само при или наскоро слѣдъ кн. Бориса и поради това тя не може да се счита за по-старо или „за прѣживѣница на далечно минало“, както мисли Туцицки, а е било учрѣдено едновременно съ Βελιτζа, или по-точно, това сж били два центра съединени подъ единъ епископъ.

близо до оная страна, прѣзъ която протича р. Велика¹⁾ Наистина, мѣстности съ име Дебърца и днесъ има: 1. на с. отъ г. Струга между р. Черни Дринъ при излаза му отъ Охридско езеро и неговия десенъ притокъ Сатеска (Сатейска) и 2. южно отъ Кичево между планинитѣ Пространска, Илинска, Плакенска и Турия — това сж Горня и Долня Дебърца. Но работата е тая, че епископитѣ се именуваха не по имената на мѣстности или на рѣки, защото въ една епископия сж влизали мѣстности съ разни имена, или пъкъ тя е обхващала областъ много по-голѣма или по-малка отъ басейна на една рѣка, а по името на епископското седалище, което обикновено бивало или нѣкоя крѣпостъ или другъ важенъ центъръ.²⁾ Освѣнъ това още В. Ягичъ посочи, че твърдѣ невѣроятно е да се прочете въ $\Delta\rho\epsilon\mu\beta\acute{\iota}\tau\zeta\alpha$ — Дебърца, като изказа наклонностъ да го сближи съ $\Delta\rho\epsilon\mu\omega\nu\nu\iota\zeta\alpha$, но въ такъвъ случай въ грѣцката транскрипция бихме очаквали $\Delta\rho\epsilon\alpha\mu\beta\acute{\iota}\tau\zeta\alpha$ (ѡ въ повечето случаи слѣдъ р и а се = ѡ или ѡ);³⁾ по-вѣроятно се явява сближението на Ягича съ $\tau\rho\epsilon\beta\nu\iota\zeta\epsilon$,⁴⁾ но и въ тоя случай трѣба да забѣлжимъ, че византийцитѣ никога не сж бъркали славѣн. т съ д и наопаки. Не може да се сближи $\Delta\rho\epsilon\mu\beta\acute{\iota}\tau\zeta\alpha$ и съ $\Delta\epsilon\beta\acute{\rho}\eta$, $\Delta\epsilon\beta\rho\iota\varsigma$, $\Delta\epsilon\beta\rho\eta$, $\Delta\epsilon\beta\rho\alpha\iota$ и $\Delta\acute{\iota}\beta\rho\alpha\iota$ — различни форми отъ името на днеш. гр. Дебъръ, защото тоя центъръ се явява като епископско седалище само къмъ края на XI. или въ нач. на XII. вѣкъ.⁵⁾ И тъй, остава да приемемъ, че $\Delta\rho\epsilon\mu\beta\acute{\iota}\tau\zeta\alpha$ по-старобъл. е звучала $\Delta\rho\epsilon\beta\nu\iota\zeta\alpha$, въ която ще трѣба да тър-

¹⁾ Г. Баласчевъ, п. т., стр. XXX.

²⁾ Н. Туницкій, Св. Климентъ, стр. 199—200. Епископитѣ брѣгалишска и моравска сж наречени по името не на рѣкитѣ (вж. Баласчевъ, п. т., стр. XXIX), а на тѣхнитѣ центрове: за първата гр. Брѣгалища (вж. тукъ по-горѣ, стр. 210, а за втората — гр. Моравъ и Морава, но по-правилно Моравскъ (вж. тукъ по-горѣ, стр. 211).

³⁾ Вж. Йор. Ивановъ, Епархитѣ на Охрид. архиеп., п. т., стр. 97—98.

⁴⁾ V. Jagic, Entstehungsgeschichte, п. т., стр. 116.

⁵⁾ За пръвъ пѣтъ Дебъръ се явява като епископско седалище въ списъка на епархитѣ въ Охридската архиепископия, извѣстенъ подѣ надсловъ: $\alpha\iota\ \epsilon\pi\iota\sigma\kappa\omicron\pi\iota\tau\epsilon\varsigma\ \epsilon\pi\iota\sigma\kappa\omicron\pi\alpha\iota\ \tau\eta\varsigma\ \theta\rho\acute{o}\nu\eta\varsigma\ \beta\omicron\upsilon\lambda\gamma\alpha\rho\alpha\varsigma$ отъ XI. или XII. вѣкъ. Вж. H. Gelzer, Byz. Zeits. I, S. 257, № 22.

симъ име, и то не на мѣстность или на рѣка, а на нѣкой военно-административенъ или стратегиченъ центръ.

Въ първата грамота на императоръ Василия II (976—1025), дадена на охридския архиепископъ ок. 1020 г., между градоветѣ, които били подъ управлението на битолския епископъ, наредъ съ Пелагония (Битоля), Прилѣпъ и Велесъ се споменува Δεῦρετῆν. Х. Гелцеръ прѣдположи, че това ще да е споменуваната отъ Ив. Кантакузина крѣпость Δεῦρετῆζα, безъ да опрѣдѣли мѣстонахождението ѝ.¹⁾ Напоследѣкъ обаче Йор. Ивановъ твърдѣ сполучливо опрѣдѣли мѣстото на Δεῦρετῆ, като посочи на днеш. помашко село Дебреще и Дебрище на с.-з. отъ Прилѣпъ, въ началото на прохода по пѣтя отъ Прилѣпъ за Кичево прѣзъ Бродъ, при което село и днесъ се намиратъ стари развалини на сръбневѣковна крѣпость.²⁾ Ив. Кантакузинъ съобщава за Δεῦρετῆζα последния поводъ. Съгласно съ условията на съюза, сключенъ въ 1329 г. между Михаила III Шишманъ (1323—1330) и Андроника III (1328—1341) противъ Стефана Дечански (1321—1331), императорътъ прѣзъ лѣтото 1330 г., „като събралъ войска и всичко, което му било потрѣбно, и потеглилъ, прѣзъ Пелагония нападналъ на сръбската земя и откъсналъ нѣщо отъ нея. По пѣтя той прѣвзель, казаната крѣпость Βουτζοῦιν (сег. Бучинъ, ю.-в. отъ Прилѣпъ), а крѣпоститѣ Δεῦρετῆζαν, Δουβροῦιν (Добруня на сръб. извори), Καβαλλάριον (при сег. Кавадарци) и Σιδηροχώστρον (сег. Демиркапия — стар. Просѣкъ) той покорилъ по договоръ“,³⁾ т. е. тия крѣпости доброволно му се прѣдали. Отъ тия думи ясно става, че Дебрица, както и другитѣ споменати крѣпости се намирали сѣверно отъ Битоля по сръбската граница, а сѣщо и сѣверно отъ Прилѣпъ, който тогава още не вли-

¹⁾ H. Gelzer, Byz. Zeits. II, S. 51.

²⁾ Йорд. Ивановъ, п. т., стр. 109—110. — В. Кжпчавъ и Йор. Ивановъ пишатъ това име Дебреще, когато на австрийската карта то се чете Debriste.

³⁾ Cantacuzenus, ed. Вон. I, p. 428.15—19. — N. Gregoras, ed. Вон., I, p. 453, не споменува за тия крѣпости. За неговото противорѣчие вж. Т. Д. Флоринскій, Южные славяне и Византия во второй четверти XIV вѣка. СПбургъ 1882, вып. 2, стр. 52 и бѣл. 5.

залъ въ сръбската държава; а пъкъ като се вземе прѣдъ видъ, че горнитѣ крѣпости се изброяватъ отъ западъ къмъ изтокъ, то ясно става, че Кантакузиновата Δεῦριτζα и по мѣсто-нахождение се съпада съ Δεῦριτῆν на Василиевата грамота. Ако съпоставимъ сега Δεῦριτζα (или Δεβριτζα) отъ XIV. вѣкъ съ Дрѣвѣтѣца отъ IX. вѣкъ, то не може да има никакво съмнѣние, че това е едно и сѣщо име и че второто е измѣнено чрѣзъ метатеза на р — явление твърдѣ често въ византийската транскрипция на чуждитѣ имена. И тъй Климентъ билъ назначенъ за епископъ на сръднєвѣковната крѣпость Дѣврица, която се намирала при днеш. село Дебреще или Дебрище на с.-з. отъ Прилѣпъ.

Но въ сѣщото врѣме Климентъ, както видѣхме, билъ епископъ и на Βελιτζα, въ която ще трѣбва да търсимъ име не на мѣстность или на рѣка, а пъкъ на нѣкое селище. Това име обикновено се чете Велица, като се обяснява, че ἐπίσκοπος Βελιτζας трѣбва да се счита за буквално прѣдадено славѣнското вѣпкъ Велицѣ, както и изобщо гръцкото Βελιτζα се явило подъ влияние на косвен. пад. отъ Велика съ смегчение; при това се посочва, че въ календарнитѣ дати на Асемановото евангелие и въ надслова на нѣкои поучения Климентъ носи титла епископъ величскъ и се съпоставя съ израза въ Дюканжовия списъкъ ἐπίσκοπος... Βελιχας и съ оня въ „Успеніе Кирилла“ — вѣпкъ вѣлнѣи (=вѣлнѣи=велика).¹⁾ Отъ споменатитѣ тукъ книжовни паметници, както се каза, само извѣстието на Асемановото евангелие заслужва внимание, защото другитѣ два паметника сѣ съвсѣмъ ненадежни,²⁾ но и то се отнася къмъ XI. вѣкъ, ако не и по-късно, т. е. къмъ врѣмето на византийското владичество, когато гръцкиятъ езикъ билъ официаленъ и въ всеобщо употребѣние особено въ юго-западна България подъ силното влияние на погърчената вече Охридска архиепископия, и собственитѣ имена се произнасяли и писали по гръцки; така напр.

¹⁾ М. Дриновъ, Новый цер.-слав. памятникъ. Съчинения, II, стр. 348—349. — Н. Туницкій, п. т., стр. 201.

²⁾ Вж. по-горѣ, стр. 264, бѣл. 2.

старобъл. Бѣласица се писала Βαλάθιστα и Βαλάσιτζα,¹⁾ но и Βελάσιτζα,²⁾ както и днесъ р. Бистрица се пише на чуждитѣ карти споредъ грѣцкото произношение Vistrica. Що се отнася пъкъ до написа въ надслова на Климентовитѣ поучения, то той е могълъ да се яви по-късно подъ влияние пакъ на византийски паметници отъ XI. и XII. вѣкъ, когато е изчезнала всѣка прѣстава за истинската Βελίτζα, защото такава епископия слѣдъ Климента не е съществувала, и българскитѣ книжовници сж я писали по грѣцкото произношение; може би то да е взето направо отъ пространното житие на Климента. Слѣдов. ние имаме пълно основание да твърдимъ, че Βελίτζа прѣдава по-скоро старобъл. Бѣлица — селище, което ще трѣбва да търсимъ въ църковната област на Дебрица. Такова се явява с. Бѣлица или още Кичовска Бѣлица южно отъ Кичево при извора на рѣкичка съ сжщото име, притокъ на р. Копачка, притокъ на р. Велика (Трѣска). Това планинско чисто българско селище е разположено на западнитѣ склонове на Пространска планина и се намира на срѣдната на пѣтя между Охридъ и Дебрица, — пѣтъ, който отъ Охридъ върви по източната страна на Стружкото поле, при с. Климендово влиза въ долината на р. Сатеска (Сатейска), при с. Сливово прѣхвърля вододѣла и прѣзъ с. Бѣлица въ сѣверна посока се спуща въ басейна на р. Велика (горното течение на Трѣска) и по нейната долина прѣзъ с. Бродъ води право въ Дебрица.³⁾

Но какъ се обяснява тая двойственостъ въ епископската титла на Климента? Въ пространното житие нийдѣ не се споменува повече за Дебрица, при всичко че тя е била важенъ военно-административенъ центъръ, и изобщо тя като че ли не се свързва тъй тѣсно съ епископската дѣйностъ на светителя, когато за Бѣлица се казва, както видѣхме, че Климентъ често дохождалъ отъ нея въ Охридъ, за да наглежда, дали тамошното население е силно по духъ и живѣе ли въ

¹⁾ Skylitzes-Cedrenus, ed. Bon., II, p. 458, 4.

²⁾ B. Prokić, п. т., стр. 30, № 20.

³⁾ Вж. австрийската карта лист. 38° 41', 39° 41' и 39° 42'.

страхъ божий, и че той оставалъ недоволенъ, когато го разкарвали другадѣ нѣкждѣ. Тия данни, мислимъ, сж достатъчни да ни убѣдятъ, че, макаръ Дебрица и да била, така да се каже, официалното седалище на епископията и поради това тя е поставена на първо мѣсто въ титлата му, Климентъ си е избралъ Бѣлица — това уединено и спокойно мѣсто — за живѣне, както прѣзъ периода на учителската си дѣйностъ въ Кутмичевица той бѣ избралъ мѣнастиритѣ при Охридъ и Главиница. Отъ Бѣлица тъкмо той е могълъ както да управлява и да урежда своята епископия, тъй и да се прѣдава тамъ спокойно на своитѣ книжовни занятия, а главно да се намира по-близу до Охридъ и да слѣди и се грижи непосредно за процвѣтяването на своя мѣнастирь — главния центъръ на неговата духовно-просвѣтна дѣйностъ. Поради това, когато Симеонъ отказалъ да приеме оставката му отъ епископството, той не се противопоставилъ на тоя отказъ; поради това и по-сетнѣ той билъ нареченъ бѣлички, а по грѣцкото произношение велички епископъ, а не по името на официалното му седалище, поради това най-сетнѣ и въ титлата му Дебрица и Бѣлица били съединени съ съюза *ѣтс*, който ясно показва, че тъкмо въ горния смисълъ трѣбва да се разбира съчетанието на тия двѣ географски имена за една съвършено нова епископия, каквато дотогава, па и отпослѣ не е сществувала.

Докждѣ сж се простирали границитѣ на Климентовата епископия, мжно може да се опрѣдѣли. Но, като се вземе подъ внимание мѣстонахождението на двѣтѣ ѣ седалища, едно остава вънъ отъ всѣко съмнѣние, именно, че тя се е намирала между епархитѣ скопска, битолска и охридска, т. е. тя е била образувана отъ части, взети отъ тритѣ тия епархии: отъ първата — южната частъ, отъ втората — сѣверната и отъ третата — сѣверо-източната, и населени съ компактно чисто славѣно-българско население, което поради планинския характеръ на областта било съвсѣмъ изолирано отъ главнитѣ църковни центрове и тнѣло въ невѣжество. Цѣлата пастирска и книжовна дѣйностъ на Климента като епископъ ясно свидѣтелствува, че неговата задача била да

просвѣти духовно и да издигне това незаразено още отъ гърцизма население, а културно да пробуди въ него националния духъ и съзнание съ въвеждането на славѣно-българското богослужение, проповѣдь и книга, като по тоя начинъ се подготви здрава основа за отпоръ противъ грѣцкото културно влияние, което е било силно въ голѣмитѣ центрове и тѣхнитѣ близки околности, безъ да влиза обаче въ конфликтъ съ висшето грѣцко духовенство, което все още продължавало да заема старитѣ отъ вѣкове установени епископски катедри, които тогава влизали въ прѣдѣлитѣ на българската държава.

Опрѣдѣлението областта на Климентовата епископия и характерътъ на неговата дѣйность въ нея ни даватъ известна възможность да приемемъ, че реформата отъ 894 г. — официалното и повсемѣстно въвеждане на славѣнския езикъ, служба и книга въ българската държава — не е била приложена изведнажъ, а се е въвеждала постепенно въ духа на църковнитѣ канони и правила. По всичко изглежда, че грѣцкитѣ епископи на първо врѣме не сж били отстранени, а е било прѣдоставено право на ония, които сж признали реформата, да останатъ въ управляванитѣ отъ тѣхъ дотогава епархии и само слѣдъ упразненieto на нѣкоя епископска катедра се назначавали вече българи за епископи. Съ назначението на Климента за пръвъ епископъ „на български езикъ“ на една съвсѣмъ нова епископия дебричко-бѣличка, която дотогава не е съществувала и отпослѣ изчезва пакъ, слѣдъ като на историческитѣ епископски катедри били поставени епископи българи, се туряло начало за национализацията на духовната иерархия въ българската църква и държава. По тоя начинъ Борисъ и въ тоя случай останалъ вѣренъ на своя първоначаленъ планъ.

„Когато Климентъ билъ поставенъ за епископъ, четемъ въ житието на св. Наума, сжщиятъ благовѣренъ царь Симеонъ отпусна другаря му Наума вмѣсто него на учительство“. ¹⁾ Отъ тия думи на житието би могло да се заключи,

¹⁾ Ибгдѣ поставили епископа Климента, тѣжѣ епископѣнъ царь Симеонъ прѣсти Наума подруга имоу въ него мѣсто на учительство. Вж. изд. Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 52, рр. 8—12.

че едновременно съ назначението на Климента за дебричко-бѣлички епископъ въ Прѣславъ се погрижили да намѣрятъ лице, което достойно да замѣсти светителя и да продължи дѣлото му въ Кутмичевица, и за такова намѣрили пресвитеръ Наума. Обаче употребения въ текста глаголъ пѣсти право ни насочва на мисълъ, че назначението на Наума за замѣстникъ-учителъ на Климента е станало по просбата на самия Наума, защото Симеонъ не го поставилъ или изпратилъ, ами го „отпусналъ“, т. е. той далъ съгласието си, разрѣшилъ, а отпуска се или разрѣшава това, което се иска или желае, за което се моли. Това желание на Наума се явява психологически възможно. При срѣщата си на народния съборъ въ Прѣславъ слѣдъ една 7-годишна разлѣчка у двамата съученици, другари по страдания и братя въ Христа се породило твърдѣ естествено желание да прѣкаратъ останалитѣ години отъ живота си близко единъ до другъ, особено слѣдъ като сполучили съ такъвъ успѣхъ да завършатъ възложеното тѣмъ дѣло. Може би и по настояването на Климента Симеонъ се съгласилъ да отиде Наумъ за учителъ въ Кутмичевица въпрѣки това, че между Климентовитѣ ученици несъмнѣнно е имало достойни, които да продължатъ въ сѣщия духъ и насока дѣлото на своя учителъ. Такъвъ е билъ, напр., съчинителътъ на Наумовото житие, който е живѣлъ въ Дѣволъ, познавалъ е лично Наума, работилъ е наедно съ него и написалъ житието по неговитѣ разкази. Както и да било, но слѣдъ закриването на народния съборъ прѣзъ есента 893 г. двамата светители заминали заедно за юго-западна България: Климентъ — за да заеме епископската си катедра, а Наумъ — за да поеме ръководството на славѣно-българската школа въ Дѣволъ.

Единъ отъ първитѣ слѣдъ Климента епископи славѣно-български билъ еп. Константинъ, който билъ възведенъ въ тоя санъ прѣди 906 г. и, може би, да е билъ първиятъ славѣно-български епископъ въ сѣверо-източна България. Слѣдъ него послѣдвалъ вече цѣлъ редъ българи епископи вече отъ ученицитѣ на Климента, отъ които най-близъка по време засега е извѣстенъ отъ житието на св. Наумъ

еп. Марко Дѣволски, който билъ „устърѣтън епископъ въ словенскѣи езикъ.“¹⁾ Тѣ постепенно завземали митрополитски и епископски катедри споредъ това, както послѣднитѣ се упраздняли отъ бившитѣ грѣцки митрополити и епископи, или пъкъ се откривали нови епархии или епископии.

Така при усилената и проникната съ голѣма любовъ и трудолюбие 8-годишна просвѣтна и книжовна работа на Методиевитѣ ученици въ България, кн. Борисъ, поддържанъ отъ своя особенъ и широко образованъ синъ Симеона, слѣдъ една 23-годишна напрегната, но планомерна дѣйность сполучилъ най-сетнѣ да прокара националния принципъ и въ духовния животъ на българитѣ. Чрѣзъ това велико дѣло той турилъ сигурна и трайна основа за славнизирването, или по-точно, за национализирането на българската държава, църква и училище и за обособяването на българската славянска народность. Като наредилъ по тоя начинъ работитѣ въ държавата, Борисъ отново се върналъ въ своя мѣнастирь, за да се прѣдаде на служение Богу чрѣзъ своитѣ неуморни трудове за уредбата на българската народна църква и за културния напредѣкъ на своя народъ, когато неговиятъ синъ Симеонъ, щомъ застаналъ начело въ управлението, обърналъ главно вниманието си и всичкитѣ си грижи къмъ политическото развитие и материално благосъстояние на наслѣдваната отъ баща си обширна държава.

¹⁾ Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 54, pp. 86—87.

IV. БОРБА СЪ ВИЗАНТИЯ ЗА ПОЛИТИЧЕСКО НАДМОЩИЕ.

1. ЦАРЬ СИМЕОНЪ И ПЪРВАТА МУ ВОЙНА СЪ ВИЗАНТИЯ.

Съ покачването на князь Симеона на прѣстола се почва новъ периодъ въ българската история. Това било епоха на най-голѣмо териториално разширение и политическо засилване и високо културно-просвѣтно развитие, съ които се намиратъ въ непосредна връзка и многогодишната борба на България съ Византия за политическо надмощие, — борба, която обхваща почти по-голѣмата частъ отъ царуването на Симеона.

Симеонъ билъ трети синъ на Бориса.¹⁾ Той се родилъ въ 864 или 865 г.²⁾ и билъ кръстенъ въ края на сжщата година заедно съ баща си и другитѣ членове на княжеския родъ, тъй че Симеонъ е билъ християнинъ отъ рождение. Още като дѣте той ще да е проявилъ особени духовни дарби

¹⁾ Споредъ приписката въ Чивидалското евангелие, Борисъ ималъ жена Мария и четири сина: Расате (или Хрѣсате, езическото име на Владимира), Гавриилъ, Симеонъ и Яковъ и двѣ дъщери: *dei ancilla Praxi*, т. е. раба божия (монахиня) Епраксия и Анна. За Гавриила и Якова за сега нищо се не знае; сжщо така остава неизвѣстно, защо Борисъ обявилъ за свой прѣемникъ Симеона, а не Гавриила и затова всѣко прѣдположение по тоя въпросъ би било излишно и дори безпрѣдметно. Вж. В. Н. Златарски, Кой е билъ Тудоръ черноризецъ Доксовъ, п. т. стр. 43—44 и 47.

²⁾ Тая дата се установява по слѣднитѣ данни: патриархъ Николай Мистикъ въ едно отъ писмата си до Симеона го нарича „синъ на мира, понеже се родилъ отъ светия си баща прѣзъ врѣмето на мира.“ (ПСп. XXII (27), т. е. на мира сключенъ въ края на 864 г.; а въ друго писмо отъ 923 г. (№ XXIV (24) патриархътъ напомня на Симеона, че той или се приближава до 60 години, или се намира наблизу, така че въ 923 год. Симеонъ билъ на 58 или 59 години. — В. Н. Златарски, Писмата на патр. Николай Мистикъ до българ. царь Симеона. СБНУм. кн. XII (1895), стр. 176, 186 и 188, бѣл. 1.

и затова баща му го изпратилъ въ Цариградъ, за да получи тамъ истинско християнско образование. Кога е отишълъ Симеонъ въ византийската столица, по липса на прави данни не може точно да се опрѣдѣли; въ всѣки случай това не ще да е станало по-рано отъ 878 год., отъ повторното заемане на патриаршеския прѣстолъ отъ Фотия, комуто Борисъ въ силата на неговия авторитетъ и въ името на старото си приятелство е могълъ да повѣри възпитанието и образованието на собствения си синъ, тъй че, когато Симеонъ е заминалъ за Византия, той е билъ на около 13 или 14 години момче. Въ Цариградъ, както се прѣдполага, той ще да се е училъ и слѣдвалъ наукитъ въ знаменитото по онова врѣме Магнаврско училище или академия при византийския дворъ, дѣто е изучавалъ риториката на Демостена и силлогизмитъ на Аристотеля и други науки.¹⁾ По-сетнѣ, когато свършилъ, вѣроятно, курса на образованието си, Симеонъ, споредъ думитъ на еп. Лиудпранда, напусналъ занятията си съ наукитъ и приелъ монашеско звание.²⁾ Може би той е влизалъ

¹⁾ Liudprandi Antapodosis, cap. 29, *ibid.* p. 66: Hunc etenim Simeonem emiargon, id est semigrecum, esse aiebant, eo quod a puericia Bizantii Demostenis rhetoricam Aristotelisque sillogismos didicerit. Ср. М. Дрковъ, Южные славяне и Византия въ X вѣкѣ. Съчинения, т. I, стр. 374. — Това училище било открито въ 842 г. отъ касаря Варда при съдѣйствието на тогавашния патриархъ Методия (842—847) и било наречено Магнаврско по името на двореца Магнавра (Μαγναβρα), дѣто то се помѣщавало. Първитъ учители въ това училище били извѣстниятъ по онова врѣме философъ Лѣвъ (иконоборецъ) и по-сетнѣшниятъ патриархъ Фотий. Прѣподавали се въ него философия, астрономия, геометрия и филология заедно съ литература. Вж. А. Лебедевъ, Очерки внутренней исторiи византийско-восточной церкви въ IX—XI в. Москва 1878, стр. 173. — J. B. Bury, Eastern Roman empire, London 1912, p. 439). Единъ отъ първитъ ученици на това училище, както е извѣстно, билъ св. Константинъ-Кирилъ, който постъпилъ въ него на ок 15-годишна възраст. Малышевскій, п. т., стр. 13—16.

²⁾ Liudprandus, *ibidem*: Post haec autem relictiis artium studiis, ut aiunt, conversationis sanctae habitu sumpsit. Това извѣстие на Лиудпранда, както и горѣприведеното стоятъ отдѣлно сами за себе си и не се срѣщатъ въ никакой другъ византийски или домашенъ изворъ. Освѣтъ това Лиудпрандъ внася въ тѣхъ думитъ „aiebant“ и ut aiunt,“ отъ които може да се заключи, че тия свѣдѣния той е почерпалъ не отъ нѣкой писменъ изворъ, а отъ устни разкази. Тия разкази, както и всички други исторически данни по византий-

въ числото на ония дошли отъ България въ Цариградъ българи, които Фотий, както видѣхме, съ такава радостъ прѣпратилъ при знаменития тогава монахъ-исихастъ Арсения, за да се усъвършенствуватъ подъ негово ръководство въ монашеския животъ.¹⁾ Както и да било, Симеонъ едва ли се е рѣшилъ на такава сериозна промѣна въ живота противъ волята или безъ знанието на баща си, отъ което може да се заключи, че Борисъ самъ го е готвилъ за духовна кариера, а, може би, и за бъдащи български свещеноначалникъ, което се диктувало отъ самия му планъ за национализиране на българската църква, и поради това той се погрижилъ да даде на Симеона най-висше за врѣмето образование. И Симеонъ оправдалъ надеждитѣ на баща си. Съ своето прилежание и обичъ къмъ наукитѣ той обръщаль вниманието на цариградскитѣ гърци и билъ нареченъ отъ тѣхъ за учеността му *ἡμίερως*, т. е. полугръкъ.

Врѣмето, докогато Симеонъ е останалъ въ Византия, сжщо така остава неизвѣстно; обаче като се взематъ предъ видъ кореннитѣ промѣни, които станали въ Цариградъ веднага слѣдъ смъртта на Василия I, още въ първата година отъ царуването на Лъва VI философъ (886—911), и главно принудителното отричане на Фотия отъ патриаршеството и второто му заточение (декемврий 886 г.), отъ една страна, а отъ друга — сближението на цар градската църква съ римския папа, отъ което за България не е могло да се очаква нѣщо добро, може съ извѣстна достовѣрностъ да се прѣдполага, че Симеонъ се е завърналъ, а, може би, е билъ извиканъ отъ самия Бориса въ България, не по-късно отъ

ската история отъ прѣдната епоха, които Лиудпрандъ излага въ съчинението си *Antapodosis*, довършено въ 962 година, той е събралъ прѣзъ врѣмето на своето пратеничество въ Цариградъ въ 949 г. въ царуването на Константина Багренородни (944—955) (*W. Wattenbach*, п. т., I, стр. 424—425), когато споменътъ за Симеона и неговото прѣстояване въ византийската столица живѣлъ още между неговитѣ по-млади съврѣмenniци; може би, тия разкази той да е чулъ отъ самия Константина Багренородни, а това е достатъчно да ни влѣхне довѣрие къмъ думитѣ на Лиудпранда, особено като се вземе въ внимание неговата незаинтересованостъ въ случая.

¹⁾ Вж. тукъ по-голъ, стр. 218—219.

887 год. Къмъ това врѣме, както видѣхме, славѣнскитѣ учители бѣха вече почнали своята просвѣтна и книжовна дѣйностъ въ България. Симеонъ попадналъ въ срѣдата на ония по-млади Методиеви ученици, които подъ ръководството на св. Наума се занимавали въ Прѣславския мѣнастирь при „устието на Тича“ съ прѣвода на св. Писание и богослужебнитѣ книги на славѣно-български езикъ. Въ тая именно срѣда той е изучавалъ славѣнската грамота и езикъ и отъ своя страна не малко е помогналъ съ знанието си на грѣцкия езикъ за по-бързото и успѣшно завършване прѣвода на книгитѣ; слѣдов. като монахъ Симеонъ се е подвизавалъ въ сѣщия мѣнастирь, дѣто сж работили прѣдставителитѣ на Методиевата школа, и ще да е вземалъ най-живо участие въ подготовката на културно-просвѣтната реформа на баща си, особено слѣдъ като Борисъ се отрекълъ отъ властѣта и се отстранилъ въ мѣнастиря, за да поеме лично ръководството на работата.

Но за Симеона било прѣдопрѣдѣлено друго поприще въ по-нататѣшната му дѣйностъ. Отстѣпническото управление на брата му Владимира както въ религиозно, тъй и въ политическо отношение докарало, както видѣхме, неговото сваляне отъ прѣстола и жестоко наказание. Споредъ приведеното по-горѣ извѣстие отъ „Чудо св. Георгія, че „и ꙗше ꙗмѹ (Борисѹ) живѹ сѹщю в ѹернѹстѣхъ, и въ него мѣсто сѹщю Володимерѹ, снѹ ѹго первомѹ, бѣ бл҃гѹне вѣне и Михѣлово на Симеонѣ, и(же) приѣ столѣ сѣгнахъ брата“,¹) би могло да се заключи, че Симеонъ е взелъ непосредно участие въ свалянето и наказанието на Владимира. Обаче изричното свидѣтелство на западния аналитъ Регино, че самъ Борисъ, като отново взелъ властѣта въ рѣцѣтъ си, се разправилъ съ непокорния си синъ-отстѣпникъ, не позволява да се приеме, че Симеонъ е завзелъ прѣстола, слѣдъ като прогонилъ брата си; па и самото твърдение на автора на бѣлѣжката въ „Чудото“, че, още докато Владимиръ управлявалъ, благоволенieto божие и Михайлово (Борисово) било

¹ Вижъ по-горѣ, стр. 251, бѣл. 1 въ края на стр. 252.

върху Симеона, ясно показва, че последниятъ билъ опрѣдѣленъ да бжде князь още прѣди катастрофата на братъ му; очевидно, авторътъ на бѣлѣжката нарочно е избѣгвалъ да спомене за жестоката постѣпка на Бориса, понеже това би запетнало неговата святостъ, за която той говори прѣди това, и затова приписалъ всичко на Симеона. Впрочемъ, като се вземе въ внимание властолюбивия характеръ на Симеона, който се проявилъ въ него по-сетнѣ, не е изключена възможността, че той е помагалъ въ случая на баща си съ своитѣ съвѣти. Както и да било, но на свикания въ Прѣславъ народенъ съборъ въ 893 г. Борисъ, слѣдъ като формално лишилъ Владимира отъ наслѣдственото му право, прогласилъ Симеона за български князь.

Първото дѣло на Симеона като български господаръ било, както видѣхме, прокарването на подготвяната тѣй планомерно и настойчиво отъ баща му въ течение на 23 години културно-просвѣтна реформа — национализирането на българската църква и държава. Нѣма съмнѣние, че тая мирна вътрѣшна промѣна не могла да не обърне вниманието на цариградското правителство. И наистина, съ изхвърлянето на грѣцкия езикъ отъ църквата и държавата и въвеждането на славѣно-българския вмѣсто него отъ една страна, а отъ друга — съ замѣната на грѣцката иерархия въ България съ такава народна, което се явявало като непосредна сетнина отъ първото, не само се турялъ край на културното, а оттука и на политическото влияние на Византия върху вътрѣшнитѣ работи на България, но и българскиятъ господаръ се отърсвалъ отъ онова недостолѣпно за него настояничество на ромейския императоръ и цариградския патриархъ, което чрѣзъ църквата се упражнявало въ течение на цѣли 28 години. Лъвъ VI, както и съвѣтниците му ясно виждали въ реформата на Симеона ощетяване държавнитѣ и църковни интереси на Византия и поради това, веднага слѣдъ акцията на българския князь прѣзъ септемврий 893 г., въ Цариградъ рѣшили да реагиратъ противъ нея. Най-първо се явило противодѣйствието въ цариградскитѣ църковни кръгове, отдѣто изникналъ протестъ възъ основа на тѣй наре-

чената триезична теория, че славѣно-българскиятъ езикъ не принадлежи къмъ свещенитѣ езици, на които само може да се възхваля Богъ и да му се служи. И ако черноризецъ Храбъръ билъ принуденъ да напише цѣль трактатъ „Сказание о письменехъ“, който билъ насоченъ изключително противъ гърцитѣ и тѣхната триезична теория, съ цѣль да посочи божествения произходъ на славѣнската азбука и да защити правото на славѣно-българския езикъ да бжде бого-служебенъ езикъ,¹⁾ то това ясно показва, доколко силенъ билъ протестътъ на цариградската църква. Но въ Цариградъ не се ограничили само съ тоя протестъ. Тогавашиятъ византийски управници рѣшили на смѣлата крачка на българския князь да отговорятъ съ подобна мирна акция, която засѣгала чувствително економическитѣ интереси на България, именно, да прѣмѣстятъ българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ, безъ да подозиратъ, че съ това тѣ нарушавали дългия и благотворенъ миръ между двѣтъ сѣсѣдни държави.

Историята за прѣмѣстването на българското тържище се заключава въ слѣдното. Прѣзъ първитѣ години отъ царуването на Лѣва VI придобилъ твърдѣ голѣмо влияние върху императора Силиянъ Зауца благодарение на любовнитѣ връзки на императора съ дъщеря му Зоя, която слѣдъ смъртта на законната жена на Лѣва VI Теофано (на 10. XI. 893 г.) била въведена въ двореца и завзела мѣстото на императрица, а самъ Зауца по тоя поводъ получилъ учрѣдената специално за него титла βασιλεοπάτωρ. Тоя Зауца билъ отъ доленъ произходъ и при това крайно користолюбивъ. Той намислилъ да използва за себе си рѣшението на императора, взето, може би, по неговъ съвѣтъ, за прѣмѣстването на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ, което било нему, както изглежда, повѣрено да извърши. Зауца ималъ единъ робъ-слуга, евнухъ Мусикъ на име, който му билъ най-довѣрено лице и водилъ всичкитѣ му парични дѣла. Тоя Мусикъ се сприятелилъ съ двама гърци отъ Еллада, нѣкои-си Ставраки и Козма, сребролюбци спеку-

¹⁾ И. В. Ягичъ, Разсужденія южнославянской и русской старины о церковно-славянскомъ языкѣ. СПбургъ 1885—1895, стр. 22 (310). — 31 (319).

ланти, лихвари търговци, като искал да ги спечели за себе си. Понеже Зауца му прѣдоставилъ право да дѣйствува свободно, Мусикъ веднага прѣмѣстилъ внасенитѣ отъ България въ столицата стоки въ Солунъ, а за митничари тамъ поставилъ казанитѣ търговци, които злѣ се отнасяли къмъ дохождащитѣ съ стоки българи, като имъ налагали тежки мита. Когато българитѣ — търговци извѣстили Симеона за това, а той съобщилъ за него на императора, послѣдниятъ, намирайки се подъ силното влияние на Зауца, счелъ всичко за празни приказки и не го удостоилъ съ никакво внимание. По тоя начинъ възникналъ конфликтъ между Симеона и Лъва VI, който докаралъ нарушението на мира между България и Византия.¹⁾

Какви изгоди сж добивали Мусикъ и неговитѣ агенти, задъ които се криелъ Зауца и които по-скоро сж били откупувачи на търговскитѣ мита, отколкото прости митнишки чиновници,²⁾ отъ прѣмѣстването на българската търговия отъ Цариградъ, не е мжно да се разбере. Намирайки се далечъ отъ столицата, откупувачитѣ винаги сж могли да се разпореждатъ свободно както съ сбора на митата, тъй и съ тѣхното количество и по-лесно да пускатъ въ ходъ произвола, отколкото въ Цариградъ, дѣто ощетениѣ български търговци сж имали възможность да се оплачатъ веднага и непосредно на властѣта. Отъ характе-

¹⁾ Sym. Logothetos in contin. Geor. Hamartoli, ed. Muralti, p. 771, 10—772, 2. — Старобъл. прѣводъ, п. т., стр. 116, л. 203 об.—204. — Leo Grammat., p. 266, 18—267, 7—Theoph. contin., p. 357, 14—25. — Тия автори прѣдаватъ тоя разказъ почти еднакво съ незначителни разлики въ формата на изложението, когато Skylitzes-Cedrenus, II, p. 254, 4—16 се рѣзко отличава отъ тѣхъ и по форма, и по съдържание. Ние го излагаме тукъ споредъ Скилица, който се явява по-подробенъ и по-логиченъ. Основания за тоза вж. Притурка № 5.

²⁾ Въ текста на Скилица е употребена дума τέλωνα (отъ τέλος и νόμισμα), които сж откупували държавнитѣ фискални доходи (данъци, мита и пр.), срѣщу които сж внасяли въ държавното съкровище опрѣдѣлена сума. Ставраки и Козма сж били тъкмо такива откупувачи на търговскитѣ мита, а не митнишки чиновници, защото тѣ се намирали постоянно въ Цариградъ и заедно съ Мусика сж уреждали паричнитѣ дѣла на Зауца. Вж. сжщата Притурка № 5.

ристиката на двамата гърци-откупувачи се ясно види, че тѣ се стремили тъкмо къмъ такова безконтролно упражнение на правата си. И тъй, цѣлата тая история, макаръ първоначално и да имала политическа основа, обаче въ изпълнението си тя носила личенъ характеръ, и затова не може да се предполагатъ други нѣкои причини общотърговски, които сж налагали да се забрани депозирането на българскитѣ стоки въ столицата.

Обаче отъ прѣмѣстването на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ сж страдали не само интереситѣ на българскитѣ търговци, но и самото междудържавно търговско значение на българската държава. Търговскитѣ сношения между България и Византия водятъ началото си още отъ самото основание на българската държава. Сключениятъ още отъ Тервеля въ 716 г. миренъ договоръ съ империята е опрѣдѣлялъ тия сношения. По тоя договоръ били вече установени условията, при които българскитѣ търговци могли да депозиратъ стокитѣ си въ Византия, а именно, отъ двѣтъ страни стокитѣ трѣбало да се подпечатватъ при вносъ и износъ съ пломби и печати, т. е. уредена била вече извѣстна митническа система, което ясно показва, че основанието на българското тържище въ Цариградъ се отнася къмъ това врѣме.¹⁾ Слѣдъ Тервеля българскитѣ ханове сж поддържали тоя договоръ, доколкото сж позволявали политическитѣ отношения между двѣтъ съседни държави, както това ясно свидѣлствува желанието на Крума да поднови въ 812 г. сжщия тоя договоръ;²⁾ сжщо така търговскитѣ сношения несъмнѣно сж били уговорени и въ условията на 30-годишния миръ въ 814 г., а още повече въ договора отъ 864 г. и сж се поддържали прѣзъ врѣмето на „дълбокия“ миръ, когато културнитѣ връзки между България и Византия се още повече засилили и особено въ търговско отношение. При такива условия българската търговия имала доста врѣме да се развие дотолкова, че България въ X. вѣкъ се явява като мѣсто, дѣто се донасяли по Дунавъ, като най-добро и бързо

¹⁾ В. Н. Златарски, История на българ. държава, I, 1, стр. 182—183.

²⁾ Пакъ тамъ, стр. 262—263.

съобщение, всички сурови произведения отъ Германия, Моравия, Русия и придунавскитъ страни, и тукъ се обмѣнявали съ индустриалнитъ произведения на империята и съ стокитъ отъ Азия и Африка, доставени отъ цариградския пазаръ. По тоя начинъ българскитъ търговци ни се прѣдставятъ като посрѣдници между Византия, западна Европа и далечния сѣверъ, а българското тържище въ източната столица било единъ отъ най-главнитъ фактори въ византийската търговия; неговата важностъ се опрѣдѣляла вече отъ самия фактъ, че митата отъ българскитъ стоки ставатъ прѣдметъ за откупъ, като нѣщо твърдѣ доходно. Нѣма съмнѣние, че съ прѣмѣшването на тържището въ Солунъ България губила значението си и въ транзитната търговия, защото българскитъ търговци се отдалечавали отъ непосредната обмѣна на стокитъ, а чрѣзъ това и външнитъ произведения сж могли да отиватъ въ Цариградъ помимо България.

Всички тия несгоди още на първо врѣме се почувствуваха отъ българскитъ търговци, което ги накарало да се оплачатъ прѣдъ своя господаръ и да искатъ неговата защита и настояване да остане и занепрѣдъ тържището имъ въ Цариградъ. Симеонъ разбралъ всичкитъ щети, които се насяятъ на държавата му отъ византийското правителство и незабавно протестираше противъ дѣйствиата на послѣдното. Но да протестира въ Цариградъ е подбуждало Симеона не едно само желание да защити своитъ търговско-економически интереси. Когато византийското правителство рѣшавало да се прѣмѣсти българското тържище отъ столицата въ Солунъ, неговото желание е било не само да ошети българскитъ търговци, но и да намали изобщо българската колония въ Цариградъ. Едва ли може да се допусне, че Симеону не билъ извѣстенъ оня държавнически принципъ, който се прилагалъ на практика отъ най-старо врѣме и до днесъ, че силата на политическото значение въ една страна зависи отъ по-големия или по-малкото разширение на търговско-економическитъ сношения съ нея. Симеонъ не е могълъ да не прѣдвиди, че съ ослабването на българскитъ търговски връзки съ центъра на империята, което било първа и непосредна сетнина отъ

прѣмѣшването на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ, намалявалъ се и броятъ на българитѣ въ столицата, а заедно съ това ослабвало и политическото значение на България въ империята, което прѣзъ врѣмето на „дълбокия“ миръ се значително засилило и отъ което византийското правителство не е могло да се не страхува за-въ бъдаще. Поради това Симеонъ, който се стремилъ, очевидно, не само да запази, но и още повече да уголѣми и закрѣпи това значение, не е могълъ да остави безъ внимание дѣйствиата на Львовото правителство вече зънъ отъ оплакванията на своитѣ поданици. Но Лъвъ VI, възпиранъ отъ василеопаторъ Зауца, който не искалъ да се лиши отъ голѣмитѣ си доходи, отказалъ да даде Симеону каквото и да било удовлетворение и чрѣзъ това прѣдизвикалъ първата война на Симеона противъ Византия¹⁾.

¹⁾ Византийскитѣ хронисти, отъ желание, може би, да хвърлятъ вината за тая война върху Симеона, едни пишатъ: „дошло извѣстие, какво българскиятъ князь Симеонъ иска да потегли съ война противъ роментѣ“ (Sym. Logoth. *ibid.* p. 771, 7-9. — Старобъл. прѣводъ, стр. 116, л. 203 об. — Leo Gram., p. 266a-ж. — Theoph. Contin., p. 357, 12-13), а други: „българскиятъ князь Симеонъ, стремейки се да наруши договора съ роментѣ, намѣрилъ такъвъ прѣдлогъ“ (Skylitzes-Cedrenus, II, p. 254, 1-4), или пъкъ: „за тѣхния (на българитѣ) князь Симеона, който търсѣлъ причини да вдигне война противъ роментѣ, това било достатъченъ прѣдлогъ“ (Zonaras, ed. Dindorf, IV, p. 40, 4-6). Но тия твърдения, както видѣхме, не сж вѣрни, защото въ дадения моментъ Симеонъ най-малко е искалъ война поради новитѣ реформи, па и нѣмалъ е врѣме „да се стреми“, или „да търси причини“, за да воюва съ роментѣ, тъй като той току що се бѣ покачилъ на прѣстола. Възъ основа на тѣхъ И. Кузнецовъ въ ст. „Писмата на Лѣва Магистра и Романа Лакапина“ и пр. (СбНУм. XII. (1900), стр. 203—205) се опита да докаже, че причинитѣ за първата война въ Симеона се обуславятъ не съ запазването интереситѣ на българската търговия въ Византия, а съ желанието на българския князь да се покачи на византийския прѣстолъ; въпросътъ пъкъ за търговскитѣ интереси той изтъква само като поводъ за война. Обаче такъвъ възгледъ не само е невѣренъ и не издържа критика, но е и крайно тенденциозенъ спрѣмо Симеона, въ какъвто духъ е написана изобщо цѣлата статия. Възгледа на Кузнецова и доказателствата му ние разгледахме подробно въ „Извѣстия за българитѣ“, п. т., стр. 104—105, бѣл. 1. — Съвсѣмъ иначе обясняватъ причината за първата война на Симеона Fulden. annales, дѣто подъ 896 г. е отбѣлзано: „Гърцитѣ сключаватъ миръ съ аваритѣ [които се казватъ унгри]; тѣхнитѣ сѣсѣди ([con]jices) бъл-

И наистина, прѣз есенъта на 894 г.¹⁾ Симеонъ неочаквано навлѣзълъ въ владѣнията на империята, като се възползувалъ отъ това, че тѣ били оставени безъ защита откъмъ българската граница. Още въ послѣднитѣ години отъ царуването на Василия I, поради сериозната война съ арабитѣ въ южна Италия, тамъ били изтеглени почти всички войски отъ Тракия и Македония;²⁾ отъ друга пѣкъ страна и постояннитѣ нападения на арабитѣ по източната малоазийска граница прѣзъ първитѣ години на Лъвовото царуване съсрѣдоточили другитѣ военни сили на империята по тая граница.³⁾ Тия тѣкмо обстоятелства, които несъмнѣнно сж били извѣстни на Симеона, доста обезпечвали успѣхитѣ на българитѣ въ тая война.

Извѣстенъ своеврѣменно отъ стратига на македонската тема за похода на българския князь, Лъвъ VI изненаданъ побързалъ да възпре настѣпването на българитѣ. Той изпратилъ незабавно воевода Кринита⁴⁾ съ войска, каквато можалъ

гаритѣ, които изтъкували това въ лошъ смисълъ, повдигатъ се срѣщу тѣхъ (гърцитѣ) съ походъ и ги прѣслѣдватъ, опустошавайки цѣлата имъ страна чакъ до цариградскитѣ врата. За да си отмъстятъ, гърцитѣ съ коварството си изпращатъ свои кораби при аваритѣ и ги прѣкарватъ прѣзъ Дунавъ въ българското царство" (Pertz, MGH. t. I, p. 412). Обаче това обяснение не само не се сходя съ извѣстіята на византийскитѣ автори, но то е крайно тенденциозно, защото то е било записано отъ разказа на византийския пратеникъ въ Регенсбургъ прѣзъ 896 г. еп. Лазара, който, споредъ цѣлата на мисията си, именно да оправдае императоръ Лъва VI прѣдъ нѣмския кралъ слѣдъ поселението на маджаритѣ въ съседство съ франкската държава, прибѣгналъ къмъ изопачение на фактитѣ. Подробно по тоя въпросъ вж. „Извѣстия за българитѣ“, стр. 95—97.

¹⁾ Повечето нови историци отнасятъ тая война между 888 и 892 г. г. Но вече вървежътъ на събитията отъ прѣдната епоха ясно показватъ, че тая хронология не е вѣрна. Въпроса както за тая дата, тъй и за хронологията на събитията отъ тая война ние подробно разгледахме и обяснихме пакъ тамъ, стр. 90—101.

²⁾ Theoph. contin. p. 312. — А. Васильевъ, Византия и арабы, II, стр. 88 и 104.

³⁾ А. Васильевъ, п. т., 108—111.

⁴⁾ Тая личность, която произлизала отъ арменския княжески родъ Макиконовци (J. Maquart, п. т., стр., 521) у Скалица-Кедрина (р. 254, 17) носи име Προκόπιος Κρηνίτης; обаче тукъ името Прокопий е твърдѣ съмни-

набързо да сформира от гвардията си и от други войскови части въ Цариградъ; от столицата били изпратени много архонти — важни длъжностни лица. Обаче тоя пръв отпор на ромеитѣ се оказалъ несполучливъ. Въ станалото нѣйдѣ въ македонската тема сражение, вѣроятно въ посока къмъ Одринъ, ромеитѣ били съвсѣмъ разбити: Кринитѣ и много отъ архонтитѣ, въ това число и нѣкой-си арменецъ Куртика, били убити, а повечето отъ наемницитѣ хазари, които съставляли императорската гвардия, били хванати въ плѣнъ. Слѣдъ такава блѣскава побѣда ние бихме очаквали, че Симеонъ ще продължи пѣтя си къмъ византийската столица,¹⁾ обаче по всичко изглежда, че имало сериозни причини, които правили за него невъзможно продължението на войната. Вече това обстоятелство, че Симеонъ заповѣдалъ да отрѣжатъ носовѣтъ на плѣненитѣ хазари и въ тоя видъ да ги изпратятъ въ Цариградъ „за срамъ на ромеитѣ“,²⁾ показва, че той се видѣлъ принуденъ безъ време да отстъпи въ земята си, като се ограничилъ само съ това, че откаралъ много плѣнници отъ мирното население.³⁾ Причинитѣ на това бързо оттегляне на Симеона отъ Тракия трѣба да се търсятъ

телно. Ср. С. de Boor, Vita Euthymii, p. 129 и 130. Споредъ виенския прѣписъ (hist. græc. 37 = Collar. Suppl. 126) той се казвалъ Никита. Вж. С. Шестаковъ, О рукописяхъ Сим. Логотета, Виз. Вр., т. V. (1898), стр. 41: ἀποστάλλει στρατηλάτην Νικήταν τὸν καὶ Κρινίτην λεγόμενον.

¹⁾ J. Marquart, п. т., 521, приема извѣстието на Фулденскитѣ аниали, че българитѣ прѣслѣдвали гърцитѣ, опустошавайки цѣлата имъ страна чакъ до цариградскитѣ врата (Pertz, MGH. I, p. 411); но това извѣстие не вдѣхва довѣрие, защото то е излѣзло отъ визант. пратеникъ въ Регенсбургъ въ 896 г. еп. Лазара, който споредъ цѣлѣта на мисията си трѣбало да прѣдстави нахлуването на българитѣ, колкото е възможно, въ по-страшенъ видъ. Подробно вж. и В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, п. т., стр. 95—97.

²⁾ Въ Старобѣл. прѣводъ (п. т., стр. 116) стои, че Симеонъ отрѣзалъ осѣнитъ носовѣтъ и рѣцѣтъ на плѣненитѣ хазари (Фсѣчени рѣцѣ и носовѣ). Това усиление на фразата, очевидно, се дължи на българския прѣводачъ, защото подобно нѣщо не се срѣща нито въ единъ отъ прѣписитѣ на Симеона Логотета, нито у другитѣ визант. хронисти.

³⁾ Sym. Logoth. ib., p. 772, 3—12: — Старобѣл. прѣводъ, п. т., стр. 116, л. 204. — Leo Gram, p. 267, 7—15. — Theoph. contin. p. 357, 22—358, 6. — Skyl.-Cedr. II, p. 254, 14—24. — Zonaras, IV, p. 40, 6—11.

въ важното събитие, което тъкмо въ това врѣме ставало около сѣвернитѣ покрайнини на българската държава — нашествието на маджаритѣ въ областта на сръдния Дунавъ.

Маджаритѣ, слѣдъ единъ новъ натискъ на тѣхнитѣ източни съсѣди и непримѣрими врагове — печенѣзитѣ, които били разбити отъ узитѣ въ сѣюзъ съ хазаритѣ, напуснали дотогавашнитѣ си живѣлища между Донъ и Днѣпъръ¹⁾ и, като прѣминали Днѣпъръ около Киевъ, въ 889/890 г. се поселили въ Ателкуза (Atelküsz), т. е. въ областта на петорѣчието между Днѣпъръ и долни Дунавъ.²⁾ Въ новитѣ си живѣлища маджаритѣ, намирайки се далечъ отъ печенѣзитѣ, отъ които сега били отдѣлени отъ хазарската държава, и въ съсѣдство съ Византия, България и Моравия, почватъ да ставатъ важенъ факторъ въ междудържавнитѣ отношения. Това се дължи главно на оная промѣна, която наскоро послѣдвала въ вжтрѣшния имъ политически животъ. Подъ влиянието на хазарската политика, която сега се домогвала да възобнови връзката съ тѣхъ, за да ги въоръжи отново противъ страшнитѣ печенѣзи и по тоя начинъ да държи послѣднитѣ въ респектъ, маджаритѣ възприели идеята за централизация на властта. До тогава маджарскиятъ народъ се дѣлилъ на отдѣлни и самостоятелни племена, отъ които всѣко си имало свой главатаръ, безъ да образуватъ нѣкоя яка държава начело съ единъ наслѣдственъ господаръ; само най-видниятъ измежду главатаритѣ заемалъ ролята на пълководецъ, военачалникъ. За да може по-лесно и по-сигурно да поддържа своя сѣюзъ, хазарскиятъ хаганъ сполучилъ да убѣди маджарскитѣ главатары да си поставятъ на чело наслѣдственъ князь, който да бже въ извѣстна подчиненостъ отъ хагана. Впрочемъ маджаритѣ сами въ новитѣ си живѣлища дошли до съзнанието, че само едно по-тѣсно сплотяване на племената, ще имъ даде възможность съ успѣхъ както да се борятъ съ постоянно и силно напиралитѣ върху

¹⁾ Вж. В. Н. Златарски, История на българската държава, I, 1, стр. 306.

²⁾ Geza Féher, Bulgarisch—ungarische Beziehungen in den V—XI Jahrhunderten. Budapest 1921, S. 112—114.

тѣхъ печенѣзи, тѣй и да отстояватъ своята независимостъ противъ другитѣ добръ организирани околни държави, съ които рано или късно имъ прѣдстояло да се сблъскатъ, а това общо политическо обединение на цѣлата нация въ една държава би могло да се постигне само съ поставянето на чело на единъ владѣтель съ наслѣдствено право. И наистина, за такъвъ тѣ избрали Арпада, сина на Алмуса, като най-способенъ, най-мждъръ и най-храбъръ между тѣхнитѣ видни мже. Но наредъ съ тоя „владѣющъ“ наслѣдственъ господаръ, който всѣкога оставалъ при народа и носилъ името гьюла, стоялъ другъ единъ князь съ титла кьендѣе (këndë), който въ качество на военачалникъ ръководилъ всички военни прѣдприятия и отивалъ въ походъ съ 20 хиляди конници. Такъвъ при Арпада въ даденото врѣме билъ поставенъ Кузанъ (Козанъ).¹⁾ Но отъ това ново държавно устройство на маджаритѣ хазарскиятъ хаганъ не можилъ да се възползува, защото наскоро тѣхното внимание било отвлѣчено въ съвсѣмъ противоположна страна — на западъ.

Прѣзъ врѣмето на ожесточената борба между кралъ Арнулфа и Светопѣлка Моравски маджаритѣ, повикани отъ първия, като съюзници, заедно съ нѣмцитѣ опустошавали съ пожари въ 892 г. цѣли четири седмици владѣнията на моравския князь.²⁾ Това поканено намѣсване на маджаритѣ въ срѣдне-дунавскитѣ политически отношения ги запознало съ тѣхъ и имъ открило пътъ за самостоятелни дѣйствия въ сѣщата посока. Подиръ двѣ години, прѣзъ лѣтото 894 г., наскоро слѣдъ смъртъта на Светопѣлка, когато за нещастие държавата била подѣлена между синоветѣ му, маджаритѣ прѣдприели вече на своя глава новъ походъ на западъ съ

¹⁾ *Constan. Porphyr. De adm. imp.*, cap. 38, ed. Bon., p. 168. — *Geza Féher*, п. т., стр. 117—118.

²⁾ *Fuld. ann. s. an. 892*: Rex (Arnulfus) equidem, assumptis secum Francis, Baiocis, Alamannis, mense Julio Maravam venit. Ibi per quatuor ebdomadas cum tanta multitudine Ungaris etiam ibidem ad se cum expeditione venientibus, omnem illam regionem incendio devastandam versabatur. — *Liu dprandus*, *Antapodosis*, lib. I, § 13: Arnulfus. . . cum Centebaldum Maravanorum ducem. . . sibi viriliter repugnantem debellare nequiret, . . . Hungriorum gentem. . . in auxilium convocat.

цѣль за плячка: тѣ нападнали на Моравия и всичко опустошили наравно съ земята, оттамъ, като прѣминали Дунавъ, ограбили и разорили цѣла Панония.¹⁾ Отдѣ сж се върнали маджаритѣ слѣдъ тоя походъ, изворитѣ не споменуватъ; но тѣ едвали сж се върнали пакъ прѣзъ Моравия; отъ Панония за Ателкуза тѣ сж избрали по-правъ и по-късъ пътъ прѣзъ отъждунавскитѣ български владѣния; ползувайки се отъ това, че българитѣ тъкмо въ това врѣме се намирали въ война съ Византия, маджаритѣ ще да сж минали по тия български покрайнини, като не по-малко сж ги ограбили и разорили. Извѣстието тъкмо за това маджарско нахлуване, споредъ насъ, е било главната причина, която е накарала Симеона безврѣменно да прѣкрати войната съ Византия и да се оттегли въ земята си, безъ да използва нанесеното на ромейтѣ поражение.

Но каквито и да сж били резултатитѣ отъ войната въ 894 г., императоръ Лъвъ VI не е могаль да прѣнесе хладнокръвно тоя неочакванъ ударъ отъ страна на българитѣ, които отъ врѣмето на pokrъщането се смѣтали въ Цариградъ като съвършено безопасни за империята, а пъкъ унижението, което българскиятъ князь му нанесълъ съ изпращането на обезобразенитѣ плѣнници-хазари, още повече усилвало негодуването на императора. Затова Лъвъ VI рѣшилъ

¹⁾ Regino, s. an. 894: Circa haec tempora Zuendibold, rex Marahensium Sclavorum, . . . , diem clausit extremum; cujus regnum filii eius paucopore infelicititer tenuerunt, Ungaris omnia usque ad solum depopulantibus. — Fuld. ann. a. an. 894: Avari, qui dicuntur Ungari, in his temporibus ultra Danubium peragantes . . . totam Pannoniam usque ad internecionem deleverunt. — Въ послѣдното се споменува, че пострадали само Панония. Понеже тя не влизала въ владѣния на Светопѣлка, може да се заключи, че маджаритѣ сж минали само прѣзъ Моравия, за да да опустошатъ Панония, която признавала върховната власть на вѣмския краль, слѣд. тѣ сега били повикани отъ Светопѣлка; прѣди да умре, противъ Арнулфа. Обаче при наличността на Регионовото извѣстие подобно заключение би било погрѣшно. Очевидно, маджаритѣ сж използвали настаналото слѣдъ смъртта на Светопѣлка разбъркаво положение въ Моравия, но, като не могли да удовлетворятъ своята жадность за плячка, понеже тая страна била съвсѣмъ разорена, прѣминали въ Панония. По тоя начинъ двѣтъ приведени извѣстия се допълватъ.

не само да отмъсти на Симеона, но и да го принуди да се върне къмъ прѣдишнитѣ мирни отношения. Но да извърши това въ даденото врѣме съ собствени сили за него било невъзможно, защото, както съобщава самъ въ „Тактиката“ си, византийскитѣ войски били заети тогава съ война противъ арабитѣ.¹⁾ Затова той обърналъ погледитѣ си за помощъ тъкмо къмъ оня сѣщия народъ, който станалъ причина да се прѣкрати войната въ 894 г., — къмъ маджаритѣ. Въ Цариградъ било рѣшено да въоръжатъ маджаритѣ противъ Симеона и по тоя начинъ да го принудятъ да сключи миръ.

За тая цѣль въ края на 894 или нач. на 895 г. изпратенъ билъ патриций Никита съ прозвище Склиръ съ нѣколко кораби къмъ устието на Дунавъ, за да поведе прѣговори съ маджаритѣ. Никита Склиръ благополучно изпълнилъ мисията си. Той се срѣщналъ съ маджарскитѣ главатари Арпада и Козана, които сполучилъ съ помощта на подаръци и други обѣщания за богата плячка да ги убѣди да вдигнатъ оржие противъ Симеона на условие, че маджарскитѣ пълчища ще бждатъ прѣкарани прѣзъ Дунавъ въ сѣвероизточна България отъ византийската флота, и, като взелъ заложници отъ тѣхъ, върналъ се въ Цариградъ.²⁾ Едноврѣ-

¹⁾ А. А. Васильевъ, Византия и арабы, II, стр. 108—112 и 116—118.

²⁾ Sym. Logoth, *ibid.*, p. 772₁₂₋₁₃. — Старобѣл. прѣв., стр. 116, л. 204, — Leo Gram., p. 267₁₅₋₁₆. — Theoph. contin. p. 358,7—12. — Cedrenus, II, p. 254₃₄—255,7, единчѣкъ титулува Никита Склира *πατρίκιος*. — Zonaras, IV, p. 40₁₁—14. — Рускиятъ лѣтописъ подъ 6410 (= слѣдъ 16. май 895. вж. История на бѣлг. държава, I, 1, стр. 373—376) право пише: „Лѣонъ царь нал оугры на Болгары“. — Const. Porphyg. De adm. imp., стр. 172₁₅₋₁₇: *παρὰ Λέοντος τοῦ φιλοχρίστου καὶ δοξίμου βασιλέως προσελθὲντος διπλόροον*. За повдигането на маджаритѣ противъ Симеона самъ Лъвъ VI въ Тактиката си разказва: „... ние се възползувахме отъ тѣхния (на маджаритѣ) съюзъ, когато българитѣ прѣстъпиха мирнитѣ договори и нападнаха на тракийскитѣ крѣпости. Справедливостта, която ги наказва за нарушението на клетвата предъ Христа Бога, царя на вселенната, скоро имъ наложи наказанието. Защото, когато нашитѣ сили бѣха заети срѣщу сарацинитѣ, божествениятъ промисълъ вмѣсто роментъ опълчи турцитѣ (т. е. маджаритѣ) противъ българитѣ, слѣдъ като флотата на царството ни ги прѣкара прѣзъ Истъръ и наедно се сражава; тѣ съвършено побѣдиха лошо въоръжената противъ християнитѣ българска войска въ три сражения, като че ли той

менно съ това Лъвъ VI и правителството му рѣшили да отстранятъ всичко, което би могло да попрѣчи за изпълнението на тоя планъ, като обърнали погледитѣ си къмъ франкитѣ. Какви сж били отношенията на Симеона къмъ нѣмския кралъ слѣдъ сваянето на Владимира, не се знае; но, понеже въ Цариградъ било извѣстно за възобновяването на стария миръ съ Арнулфа въ 892/3 г.,¹⁾ то Лъвъ VI поискалъ да прѣдупрѣди всѣка възможна помощъ Симеону отъ страна на нѣмския кралъ. Затова още прѣзъ есенъта 894 г. той изпратилъ нѣкого-си Анастасия въ Регенсбургъ съ подаръци до краля, който го приелъ, изслушалъ и въ сжщия день го изпратилъ обратно.²⁾ Макарь че въ това извѣстие не се споменува нищо за цѣльта на Анастасиевата мисия, обаче бързината, съ която тя била извършена както и подаръцитѣ на императора ясно говорятъ, че византийското правителство е искало да се осигури откъмъ Арнулфа въ смисълъ, че той нѣма да прѣдприеме нищо противъ маджаритѣ въ полза на Симеона; тукъ, вѣроятно, е била прѣдставена и ползата отъ това, че вниманието на маджаритѣ, които току що биха грозно опустошили Панония, ще бжде отвлѣчено отъ франкскитѣ владѣния. Мисията на Анастасия сжщо така имала успѣхъ.

Между това въ началото на 895 г. въ Цариградъ пристигналъ талантливиятъ и знаменитъ византийски пълководецъ, патриций и domestikъ Никифоръ Фока, който поради бързитѣ успѣхи на арабитѣ въ Мала Азия, билъ извиканъ отъ Италия, дѣто отъ 891—892 г. борбата съ италианскитѣ

(промисълътъ) изпрати свише джелати срѣщу тѣхъ (българитѣ), та да не би роменитѣ християни доброволно да се обливатъ съ кръвта на българитѣ християни". *Leonis Imp. Tactica*, ed. Meursii, cap. 18, p. 287—288. Цитатъ вж. „Извѣстия за българитѣ“, стр. 86, бѣл. 1. — Ср. прѣвода у Ю. Кулаковскія, Левъ Мудрый или Левъ Исавръ былъ авторомъ „Тактики“? Виз. Врем. т. V, стр. 400. — К. Гротъ, п. т., стр. 288. — А. Васильевъ, п. т. II, стр. 104. — J. Marquart, *Strelzüge*, S. 522.

¹⁾ Вж. по-горѣ, стр. 247—249.

²⁾ *Fuld. ann. an. 894: Missus Leontis, imperatorem Graecorum, ad regem urbe Radisbona Anastasius, cum muneribus venit: quem rex audivit, et eodem die absolvit.* — *Ср. Dümmler*, п. т., III, стр. 393. — К. Гротъ, п. т., стр. 336

араби била се прѣкратила поради вжтрѣшни тѣхни неуредици.¹⁾ Пристигането на Никифора Фока разширило плана на дѣйствиата противъ българския князь: рѣшено било, едновременно съ заминаването на византийската флота къмъ устието на Дунавъ, за да прѣхвърли маджаритѣ на десния брѣгъ, да изпратятъ и сухопътна войска къмъ българската граница. Тоя планъ напълно постигналъ цѣльта си. Въ 895 г. отъ Цариградъ потеглилъ патриций и друнгарий Евстатий начело на византийската флота по Черно море къмъ устието на Дунавъ, а едновременно сухопътната войска излѣзла подъ началството на Никифора Фока, който скоро достигналъ българскитѣ граници, безъ обаче да навлѣзе въ българска територия.²⁾ Щомъ узналъ за движението на ромеитѣ противъ него, Симеонъ, безъ да подозира за голѣмата опасностъ, която го заплашвала отъ сѣверъ, не се забавилъ да излѣзе противъ Никифора Фока. Но тукъ работата не дошла до военни дѣйствиия, защото наскоро се явилъ при Симеона квесторъ Константинаки, който отъ името на императора му прѣдложилъ да поведатъ прѣговори за миръ, като му същевременно съобщилъ за морското и сухопътно движение противъ него. Колкото странна да се показва тая постѣпка на византийското правителство, тя все пакъ намира своето обяснение въ самитѣ факти.

Когато въ Цариградъ рѣшавали да повдигнатъ маджаритѣ противъ Симеона и да го увлѣкатъ въ война съ тѣхъ, главната имъ цѣль била, както видѣхме, да отвлѣкатъ вниманието на българския князь отъ империята, едно, поради това, че правителството не разполагало съ достатъчно войска на Балканския полуостровъ, за да поведе война съ Симеона, както и самъ Лъвъ VI се изповѣдва въ Тактиката си, и

¹⁾ А. Васильевъ, *каз. съч.*, II, стр. 113—114 и 117. За годината на Фоковото пристигане въ Цариградъ вж. *Извѣстия за българитѣ*, п. т. стр. 108, бѣл. 1.

²⁾ Че Никифоръ Фока е участвувалъ въ тоя походъ противъ българитѣ, самъ Лъвъ VI споменува въ *Тактиката си* (с. 11, 26, ср. J. Mauguart, *Streifzüge*, S. 522, бѣл. 3), а пъкъ че не е навлѣзалъ въ българска територия, вж. *Извѣстия за българитѣ*, стр. 108, бѣл. 2.

друго, че работитѣ на източнитѣ граници отивали лошо за империята, което собствено и накарало да повикатѣ Никифоръ Фока отъ Италия. Но отъ друга пъкъ страна Лъвъ VI не е могълъ въ дадения моментъ, прѣдъ видъ на прѣдстоящото маджарско нашествие въ България, да иска миръ, защото въ такъвъ случай той би трѣбало да се откаже отъ съюза си съ маджаритѣ. Наистина, императорътъ се обърналъ пръвъ съ прѣдложение за прѣговори отъ „любовъ за миръ“, но и тия думи ще трѣба да разбираме въ тоя смисълъ, че Лъвъ VI най-малко е мислилъ въ това врѣме да ангажира войскитѣ си въ война съ българитѣ поради затруднителното положение на империята. Затова както експедицията на Никифора Фока, тъй и изпращането на Константинаки сж имали за цѣль, не първиятъ да почва война противъ България, или пъкъ вториятъ да сключва миръ, а просто да прикриятъ плана на императора си за съюза съ маджаритѣ, за който сигурно Константинаки не е съобщилъ Симеону, и по тоя начинъ да се даде възможностъ на флотата безъ прѣчки да изпълни задачата си при устието на Дунавъ.¹⁾ Но Симеонъ добръ схваналъ цѣльта на императора и е ималъ основание да подозира, че въ мисията на Константинаки се крие нѣкаква хитростъ и измама. Затова той не му повѣрвалъ и веднага заповѣдалъ да хвърлятъ императорския пратеникъ въ затворъ, а самъ се разпоредилъ да се загради пътя на византийската флота въ Дунавъ съ дебели вжжета и вериги, като мислилъ по тоя начинъ да я задържи, до като се разправи съ Никифора Фока.²⁾

¹⁾ Че експедицията на Никифора Фока била само една военна демонстрация срѣщу българитѣ, се потвърждава и съ това, че слѣдъ нахлуването на маджаритѣ въ България, въ най-критичния за Симеона моментъ, той остава въ бездѣйствие на българската граница и, безъ да прѣдприеме каквато и да било акция противъ българитѣ, се върналъ по заповѣдъ на Лъвъ VI. Вж. по-долу стр. 301—302.

²⁾ Sym. Logoth, *ibid.*, p. 772₁₈—773₁₈. — Старбѣл. прѣзодъ п. т., стр. 116, л. 204 об. — Leo Gram m., p. 267₁₈—268₆. — Theoph. contin., p. 358₁₂—20. — Skyl.-Cedr, *ib.*, II, 255,7—14. — Zonaras, IV, p. 40,14—23. пише, че Симеонъ не само затворилъ, но и свързалъ Константинаки.

Докато това ставало на южната българска граница, адмиралъ Евстатий пристигналъ благополучно съ флотата при устието на Дунавъ и навлѣзълъ навжтрѣ въ рѣката, дѣто на уреченото мѣсто го чакали маджаритѣ. Отначало опитътъ да се прѣхвърлятъ маджаритѣ се оказалъ несполучливъ, понеже корабитѣ се натъкнали на устроенихъ по-рано прѣпятствия и само слѣдъ геройския подвигъ на протелата Михаила Варкаласъ, който заедно съ други двама моряци се хвърлили отъ хиландията и сполучили да прѣрѣжатъ вжжата и веригитѣ, тѣхнитѣ съюзници почнали да минаватъ рѣката.¹⁾ Маджаритѣ, прѣдвождани отъ Арпадовия синъ Лиунтина,²⁾ и поддържани отъ екипажа на византийската флота, както самъ Львъ VI това изтъква, нахвърляли се върху страната и почнали да плякосватъ и разоряватъ българското население.

Щомъ Симеонъ се научилъ за неочакваното появяване на маджаритѣ на Дунавъ, той веднага побързалъ да отиде противъ тѣхъ, за да прѣдупрѣди разорението на държавата си, като оставилъ, вѣроятно, една часть отъ войската си на

¹⁾ Const. Porphyg. De adm. imp., p. 238₁₆—239₁₂. — Дѣ е станало прѣминаването, изворотъ не споменуватъ; но маджарскиятъ ученъ Jегпеу посочи споменъ за това събитие въ името на едно малко селце близу до Галацъ — Vad-Ungar, което значи „маджарски бродъ“. — Вж. ц. у К. Грота, п. т., стр. 296, бѣл. 1. — Geza-Kuin, Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque originis historia antiquissima. Claudiopoli 1895, vol. II, p. 23.

²⁾ Споредъ държавната уредба на маджаритѣ въ това врѣме (вж. по-горѣ стр. 290—291), ние бихме очаквали да видимъ начело на маджарската войска кьендѣе, т. е. тѣхния общъ военачалникъ, който въ това врѣме билъ Козанъ или Кузанъ. J. Marquart (Strelfzüge, стр. 52 и бѣл. 5) обяснява присжтството и участието на Лиунтина, а не на Арпада съ това, че въ тоя походъ главно и дѣятелно участие сж взели каваритѣ, — хазарско племе, което слѣдъ едно несполучливо възстание противъ хазарската власть, побѣгнало при маджаритѣ и се поселило сжшо въ Ателкузъ, като при това сключило съюзъ съ тѣхъ, — главатаръ на които билъ Арпадовия синъ Лиунтинъ, — едно обяснение, което мжчно може да се изведе отъ думитѣ на Константина Багренородни (п. т.). Не трѣба ли да се обясни съ това, че кьендѣе е вземалъ главното командуване само въ общи самостоятелни походи на маджаритѣ, когато въ случая била изпратена само помощна войска, командуването на която Арпадъ повѣрилъ на близко нему лице — на своя синъ. Ср. Geza-Kuin, п. т., II, стр. 40.

оужната граница за отпоръ на Никифора Фока.¹⁾ Дѣ се е срѣщналъ Симеонъ съ неприятеля, не е извѣстно; но, доколкото може да се сѣди по мѣстото на прѣминаването, първото сражение ще да е станало, наскоро слѣдъ навлизането на маджаритѣ, нѣйдѣ въ сѣверна Добруджа. За това сражение, което споредъ свидѣтелствата на всички извори било несполучливо за българитѣ, узнаваме нѣкои подробности отъ „Чудо св. Георгія.“ Главното лице въ тоя разказъ нѣкой-си Георги българинъ, който взелъ участие „въ сѣчѣ той,“ разправя, че въ това сражение маджаритѣ разпрѣснали българската войска, която се обърнала на бѣгъ въ малки групи по 50 души, и прѣслѣдвайки така българитѣ, избивали всички, които имъ попадали въ ржцѣтъ. Слѣдъ нѣколко врѣме Симеонъ почналъ да се готви за новъ отпоръ на маджаритѣ. „И потомъ паки повѣда ны войну Симеонъ, оуслышавъ оугры идуща.“ Сформированата нова войска съ усиленъ маршъ потеглила противъ неприятеля; обаче и второто сражение така сѣщо било несполучливо за българитѣ, ала безъ голѣми загуби, защото работата не дошла до голѣмо кръвопролитие, понеже Георги разправя, че „милостью божьею велико насъ иде, ни единъ не погibe въ рати той, но вси здрави и цѣли възвратихомся;²⁾ вѣроятно, слѣдъ първитѣ сблъсквания българитѣ сѣ били принудени да отстъпятъ.³⁾ Прогоненъ отъ неприятеля, Симеонъ, който лично командувалъ,

¹⁾ К. Гротъ, п. т., стр. 297.

²⁾ По изданието на Хр. Лопаревъ, п. т., стр. 20—21 по прѣписа отъ XIV. вѣкъ. Впрочемъ по кратката редакция отъ XVII. вѣкъ може да се заключи, че тукъ Георги говори само за себе си; *И ѣдохъ на войнѣ тѣхъ и паки здравъ възвратихомся*, п. т., стр. 23.

³⁾ По въпроса, колко сражения е ималъ Симеонъ съ маджаритѣ, изворитѣ не се съгласяватъ. Отъ думитѣ на Сим. Логотета и другитѣ визант. хронисти, а сѣщо и на Константина Багренородни по-скоро може да се разбере, че станало едно сражение, въ което Симеонъ билъ съвършено (*хата хрѣтос*) разбитъ. Отъ „Чудото“ ясно личи, че имало двѣ сражения и н двѣтъ несполучливи за българитѣ, а пѣкъ споредъ Тактиката на самия Лѣва VI, българската войска била разбита съвършено въ три сражения. Като нѣщо срѣдне между послѣднитѣ двѣ сражения ни даватъ Фулденскитѣ аннали подъ 896 г., дѣто се разказва слѣдното: „За да се отмѣстятъ, гърцитѣ

едвамъ сполучилъ да се затвори въ Дръстъръ,⁴⁾ като прѣдоставилъ страната въ пълно разпореждане на жаднитѣ за плячка неприятели. Маджаритѣ дошли до Прѣславъ и, като ограбили и оплѣнили „цѣла България,“ т. е. сѣверо-източна България, върнали се обратно въ земята си. Но, прѣди още да напуснатъ България южно отъ Дунавъ, тѣ се обърнали къмъ императора съ просба да изпрати хора, които да отку-

съ коварството си изпращатъ свои кораби при аваритѣ (т. е. маджаритѣ) и ги прѣкарватъ прѣзъ Дунавъ въ българското царство. Тия прѣнесени нападнали съ голѣма сила на българския народъ (gentem) и избили твърдѣ голѣма часть (отъ него). Като чуватъ за това, българитѣ, които се намирали въ походъ, връщатъ се съ всички бързина да освободятъ отечеството си отъ опасния врагъ, но въ станалото веднага сражение били побѣдени. Повторио тѣ употребили усилие по сжщия начинъ да го освободятъ, но и втория пѣтъ имъ била отнета побѣдата. Най-сетѣй нещастнитѣ, като не знаели, какъ биха могли да намѣрятъ утѣха и срѣдства, прибѣгватъ всички къмъ стѣпникѣ на [стареца] Михаила, тѣхния кралъ, който ги първомъ обърна къмъ истината на християнската вѣра, като питали, какво ще имъ посѣвѣта за отблъсване на страшната опасностъ. Като имъ назначилъ тридневенъ постъ, той имъ напомнилъ, че по-напрѣдъ трѣба разкаяне за нанесенитѣ на християнитѣ обиди, послѣ вече да молятъ Бога за помощъ. Като извършили това, тѣ влизатъ въ жестокъ бой; слѣдъ като двѣтъ страни се сражавали опорито, най-сетѣй по милосѣрдие божие, побѣдата, макаръ и кръвопролитна, остава за християнитѣ (т. е. за българитѣ). Кой би могълъ да се завземе да прѣброи загубитѣ на аваритѣ—езичинцитѣ въ толкова сражения, когато отъ българитѣ, които спечелиха побѣдата, имало убити 20 хиляди конници*. Цѣлиятъ тоя разказъ, който е излѣзълъ, както посочихме, изъ устата на епископъ Лазара, пратеника на Лъвъ VI до Арнулфа въ 896 г., ни се показва малко вѣроятенъ, защото 1. той противорѣчи на византийскитѣ извори, които въ случая сж по за вѣрване и 2. защото еп. Лазаръ, очевидно, е объркалъ умишлено събитията, понеже това изисквало цѣлата на мисията му (вж. Извѣстия за българитѣ, стр. 95—97), като свързалъ самото нашествие на маджаритѣ съ похода на Симеона въ сѣюзъ съ печенѣзитѣ въ маджарската земя, който походъ, наистина, ималъ, както ще видимъ по-долу, такъвъ гибеленъ резултатъ за маджаритѣ. Тѣй че и по Фулденскитѣ аннали ще трѣба да се приематъ само двѣ сражения. Остава, слѣдов., само извѣстието на Львовата Тактика единичко, което говори за три сражения, и не се съгласява съ ни единъ отъ другитѣ, поради това ние виждаме въ него само усиление на фразата съ цѣлъ да оправдае себе си, задѣто бѣ повикалъ маджаритѣ и да хвърли всичката вина върху българитѣ. Тая субективностъ на цѣлото извѣстие ни кара да го не приемемъ, макаръ че въ „Извѣстия за българитѣ“, стр. 110 ние се бѣхме изказали за него.

пять плъненото отъ тѣхъ българско население; просбата имъ била веднага изпълнена: Лъвъ VI изпратилъ „царограждани“ (τοὺς πολίτας), вѣроятно, търговци на роби, които извършили покупката.⁵⁾ При какви обстоятелства е станало оттеглянето на маджаритѣ отъ сѣверо-източна България, ще покаже самото развитие на събитията.

Още съ затварянето си въ Дръстъръ положението на Симеона било крайно тежко: въ страната върлували страшнитѣ маджари, при устието на Дунавъ стояла византийската флота съ друнгария Евстатия, а на южната граница все още се бавилъ въ бездѣйствиѣ Никифоръ Фока съ сухопътната войска. Това тъкмо критическо положение принудило най-

*) Така споредъ Сим. Логотета (ib. p. 773₁₀; старобълг. прѣв. стр. 117, л. 204 об.) и другитѣ хронисти (Leo Gram. p. 268₉₋₁₁; Theoph., p. 359₁; Skyl.-Ced., II, p. 255₂₀₋₂₁; Zonaras, IV, p. 40₂₆₋₂₇), а споредъ Конст. Багренородни (ib. p. 172₁₉₋₂₀) Симеонъ билъ затворенъ εἰς τὸ κάστρον τὸ λεγόμενον Μουνδράγα.

Това разногласие на изворитѣ отъ една страна, а отъ друга — неизвѣстното географско име Μουνδράγα (cont. Geor. Hamart. Μουνδράγα, Leo Gram. Μουνδράγα, но въ старобълг. прѣв. Мундрава† (мѣст. пад.) и въ Cod. Paris. Μουνδράγα) прѣдизвикаха двѣ противоположни мнѣния по мѣстонахождението на Мундрага и отношението ѝ къмъ Дръстъръ; едни смѣтатъ Мундрага и Дръстъръ за двѣ съвършено отдѣлни крѣпости, при това прѣдставятъ работата така, че ужъ Симеонъ отначало се спасявалъ въ Дръстъръ, а сетнѣ прѣминалъ въ Мундрага; други пъкъ приематъ, че Мундрага не е нищо друго, освѣнъ второ име на сѣщия Дръстъръ, безъ да подкрѣпятъ тая си догадка съ нѣкои данни. Като защитникъ на послѣдното мнѣние се яви напоследѣкъ Хр. М. Лопаревъ, който се опита да обоснове идентичността на Мундрага съ Дръстъръ, като даде нѣкои съображения възъ основа на Сим. Логотетовия текстъ и възъ основа на етимологичното обяснение името Мундрага, което той смѣта за славѣнско и го сближава съ славѣно-българската дума „мѣдранъ“ (сун = ж, а ага = ага = ам); но трѣба да признаемъ, че както въ тълкуването на текста, тъй и въ заключенията му проглежда една прѣсильна напетнатостъ, която ги прави малко вѣроятни (за това подробно вж. Извѣстия за българитѣ, стр. 112, бѣл. 2 и литературата по въпроса). Затова мнѣнието за идентичността на Мундрага съ Дръстъръ не може да се приеме за доказано, слѣдов. остава първото мнѣние, че това сж географски имена на два различни пункта, което се потвърждава отъ Логотета, който строго различава Дръстъръ, дѣто Симеонъ се спасявалъ отъ маджаритѣ, отъ Мундрага, дѣто той затворилъ Лѣва Хирѣсфакта (вж. по-долу), Поради това въ случая ние даваме прѣдпочтение на Сим. Логотета, у когото вървежътъ на съби-

сетиѣ Симеона да заговори за миръ и незабавно влѣзълъ въ прѣговори за миръ съ Евстатия. Каква е била базата на прѣговоритѣ, нито единъ отъ изворитѣ не споменува; обаче самото положение на Симеона въ дадения моментъ показва, че на първо врѣме той обявилъ на Евстатия, какво е готовъ да склучи миръ, щомъ маджаритѣ спратъ опустошенията и очистятъ страната, и като прѣдварително условие на мира било изтъкнато да стане обмѣна на плѣнницитѣ.⁶⁾ Прѣдложението на българския князь Евстатий веднага съобщилъ въ Цариградъ, като искалъ съгласието на императора. Лъвъ VI на драго сърдце го приелъ, защото, както изтъкнахме, въ това врѣме той най-малко е мислилъ да воюва съ българитѣ, па освѣнъ това и главната цѣль била вече постигната: Симеонъ билъ принуденъ пръвъ да иска миръ. Когато пратеницитѣ на Евстатия се върнали при устието на Дунавъ и донесли съгласието на императора за склучването на мира,

тията е прѣдаденъ въ по-голяма послѣдователностъ и подробности, отколкото Конст. Багренородни, който повидимому е смѣсилъ тукъ Дръстъръ съ Мундрага. — Що се отнася до мѣстонахождението на Мундрага, то ние вече имаме случай да се изкажемъ, че тя е идентична съ хунно-българската крѣпостъ източно отъ Тутраканъ „Градището“ при с. Кадж-кьой,⁷⁾ и че самото име първоначално не ще да е било славѣнско, а нѣкое хунно-българско прилагателно нарицателно, което, подобно на това, както отъ *ἐπιρρηγος* е получилъ гр. Прѣславъ своето име, било е или осмислено, или пъкъ право прѣведено на славѣно-български и се обърнало въ сѣществ. собствено. Въ такъвъ случай сближението на това име съ славѣнското *мѣдъмъ*, което прѣложи Хр. Лопаревъ, се явява твърдѣ правдоподобно (вж. В. Н. Златарски, История на българската държава, I, I, стр. 326 и бѣл. 4), стига само да си спомнимъ, че дадениятъ исторически моментъ билъ врѣме, когато се въвеждалъ въ държавата славѣно-българския езикъ.

⁵⁾ Sym. Logoth, *ibid.*, p. 773, 5-15. — Старобъл. прѣв., стр. 116—117, л. 204 об.—Leo Gramm, p. 268, 4-12. — Theoph. contin., p. 358, 20—359, 4 Skyl. - Cedr, II, p. 255, 15—256, 1. — Zonaras, *ib.* IV, p. 40, 25—30.

⁶⁾ Че при прѣговоритѣ е станало дума за обмѣна на плѣнницитѣ, най-ясно се види отъ прѣписката на Симеона съ Лѣва Магистра, особено отъ 4. писмо, дѣто послѣдниятъ пише: „Върни на пророка отца (т. е. на Лѣва VI) исканото; защото ти си казалъ вече за плѣнницитѣ, ако не си забравилъ, че ще ги изпратишъ, както и твоитѣ хора сега ми казватъ“, т. е. Симеонъ казалъ при прѣговоритѣ съ Евстатия, което потвърдили и неговитѣ хора. Вж. „Извѣстия за българитѣ“, стр. 124 и 127.

тогава и маджаритѣ, слѣдъ като получили откупната цѣна за плѣненото българско население, напуснали България и се завърнали въ земята си. Наскоро слѣдъ това пристигналъ отъ Цариградъ извѣстниятъ тогава византийски дипломатъ Лъвъ Хирсофактъ или Магистъръ,¹⁾ комуто било възложено окончателно и формално да уреди въпроса за мира и точно да изпълни главното условие — да получи отъ Симеона обѣщанитѣ византийски плѣнници, които послѣдниятъ бѣ откаралъ отъ Тракия въ прѣдната 894 г. Едновременно съ това Лъвъ VI далъ заповѣдъ както на Евстатия, тъй и на Никифора Фока да се върнатъ въ Цариградъ, което ясно показва, че мирътъ, или по-право, примирието било сключено. Споредъ общия вървежъ на изложенитѣ събития, за извършването на които било потрѣбно не малко врѣме, пристигането на Лъва Магистра въ България, както и оттеглянето на византийската флота и войска отъ българскитѣ граници ще трѣбва да отнесемъ къмъ края на лѣтото 895 г.

¹⁾ Δέων Χιρσοφάκτης (или Χιρσοφάκης), който въ надслова на писмата си се нарича още магистъръ, антипатъ (проконсулъ) и патриций, се родилъ ок. 840 г., билъ ученикъ на стария Пселлъ и на патриархъ Фотия, подъ ръководството на които получилъ солидно образование по философия, астрология и медицина, и затова той е извѣстенъ и съ прозвище „философъ“. Още при Михаила III и кесаря Варда той се проявилъ като писателъ, а по-късно билъ обществень учителъ по математическитѣ науки въ Цариградъ. При Василия I той заемалъ длъжностъ мистикъ, но като дипломатъ изстъпва само при Лъва VI, съ когото се намиралъ въ двойно сродство. Освѣтъ миситѣ му въ България, за които ще говоримъ по-долу, Лъвъ Магистъръ билъ изпращанъ на изтокъ съ разни политически поръчки: той ходилъ при двора на багдатския халифъ, дѣто той сполучилъ да освободи плѣнниците, откарани отъ Солунъ въ 904 г. и да сключи мирень договоръ; сжщо сключилъ договоръ съ тарския емиръ; билъ при други арабски владѣтели въ М. Азия и въ Месития, отдѣто довелъ заложници, богати дарове за императора, а сжщо и ромейски плѣнници. — Но най-важната му мисия била при източниятъ патриарси по въпроса за четвъртия бракъ на Лъва VI, който тогава силно вълнувалъ цариградското общество, като сполучилъ да доведе прѣдставители на антиохийския, иерусалимския и александрийския патриарси въ Цариградъ на събора въ 907 г. Но въпрѣки тия дипломатически успѣхи на Лъва Магистра, той наскоро слѣдъ това падналъ въ немилость у императора по клеветитѣ на единъ евнухъ, неговъ другаръ въ посолството на изтокъ, и въпрѣки голѣмитѣ му заслуги и напръднала възраст билъ изпратенъ на

Слѣдъ като се освободилъ отъ маджаритѣ и отъ византийцитѣ, Симеонъ пристѣпилъ къмъ изпълнението на новъ планъ, който, може би, да е възникналъ у него, още докато е билъ затворенъ въ Дръстъръ. Той сега рѣшилъ отъ една страна да си отмъсти на маджаритѣ за безнаказаното опустошение и разорение на държавата му, а отъ друга — да направи невъзможенъ какъвто и да билъ тѣхенъ съюзъ съ Византия. Симеонъ Логотетъ ни прѣдставя работата така, че изпълнението на тоя планъ послѣдвало непосредно слѣдъ пристигането на Лъвъ Магистра, когото Симеонъ не удостоилъ дори съ една дума, а го затворилъ въ тъмница, но, като се възползувалъ отъ това, че маджаритѣ били оставени безъ всѣка помощъ отъ страна на ромеитѣ, веднага нападналъ на тѣхъ и всички избилъ.¹⁾ Обаче при положението, въ което Симеонъ се намиралъ слѣдъ маджарското нашествие, надали може да се мисли, че всичко това е могло да стане тъй скоро. Не е мжчно да се забѣлѣжи, че въ изложението на събитията се чувствува една блѣзна, която донѣдѣ се подпѣлва отъ разказа на Константина Багренородни, който се явява много по-пълненъ и естественъ. Споредъ него излиза, че Симеонъ, „слѣдъ като отново се помирилъ съ ромейския царь и получилъ безопасностъ“,²⁾ разбира

заточение, дѣто останалъ до смъртта на Лъва VI, който останалъ глухъ къмъ многобройнитѣ му молби за помиляване. При Александра Лъвъ Магистъръ се върналъ въ Цариградъ, но вече враждебно настроенъ противъ членовѣтъ на македонската династия, както това се види отъ явното му участие въ възстанието на Константина Дука, претендентъ на византийския прѣстолъ, въ 913 г. Слѣдъ убийството на претендента и при потушването на възстанието Лъвъ потърсилъ прибѣжище въ църквата св. София, но оттамъ билъ откаранъ въ Студийския манастиръ и билъ постриганъ за монахъ. Тамъ той ще да е умрѣлъ, както се прѣдполага, наскоро слѣдъ 919 г. — Подробно за Лъва магистра вж. C. de Boor, *Vita Euthymii*, cap. XIII, 11; XV, 10; p. 142 и 189—193. — K. Krumbacher, *Gesch. d. byzan. Litter.*, стр. 722—723. — Кузнецовъ, п. т., стр. 190—196.

¹⁾ Sym. Logoth., ib. p. 773₁₄₋₁₉; старобѣл. прѣв. стр. 117 л. 205. — Leo Gramm., p. 268₁₄₋₂₂. — Theoph. contin. p. 359₄₋₁₀. — Skyl. Cedr. II, p. 256₁₋₂. — Zonaras, IV, p. 40₃₀₋₄₁.

²⁾ Интересно е, че Константинъ Багренородни, тукъ употребява гл. *αἰρεῖσθαι* = помирявамъ се, а не *σπονδὰς ποιῶσθαι*, което право сочм, че Си-

се, слѣдъ оттеглянето на Евстатия и Никифора Фока отъ българскитѣ граници, почналъ да се готви за походъ противъ маджаритѣ. Чувствувайки се недостатъчно силенъ, за да може да нанесе рѣшителенъ ударъ на сѣверо-източнитѣ си врагове и слѣдвайки византийската политика, Симеонъ влѣзълъ въ тайни сношения съ печенѣзитѣ, източни съседни и непримирими врагове на маджаритѣ, за съвмѣстно нападение на послѣднитѣ.¹⁾ За да отвлѣче вниманието на императорския делегатъ отъ своитѣ приготовления и сношения съ печенѣзитѣ и по тоя начинъ да отстрани каквато и да била намѣса на Византия въ кроежитѣ му противъ маджаритѣ, Симеонъ, безъ да го удостои, както се изразява Логотетъ, поне съ една дума, т. е. да пристѣпи къмъ изпълнение на обѣщанието си за плѣнниците, заповѣдалъ да отведа въ Лъва Магистра въ Мундрага и тамъ да го арестуватъ. Но, като не искалъ да покаже отъ една страна, че той съвършено прѣкъсва сношенията си съ Византия, а отъ друга — като се домогвалъ да отложи на врѣме прѣдаването на плѣнниците подъ разни претексти, докато се разправи съ маджаритѣ и сетнѣ да обяви на Лъва Магистра нови условия, при които би било възможно за него да сключи миръ, Симеонъ наскоро слѣдъ арестуването на Лъва Магистра изпратилъ му слѣдното писмо.²⁾

Симеонъ прѣди похода си противъ маджаритѣ не билъ още сключилъ траенъ миренъ договоръ съ Византия, а е настанало врѣменно примирие, докато бжде изпълнено главното условие — обмѣната на плѣнниците.

¹⁾ Const. Porphyg., ib., 172,2—173,2. — J. Marquart, п. т. 71—72, счита разказа на Конст. Багренородни за съюза на Симеона съ печенѣзитѣ и съвмѣстното имъ нападение въ земята на маджаритѣ за „sagenhaft zugespielt“. Ние не сподѣляме обаче мнѣнието му, защото 1. то почива само на прѣдположения и 2. защото самитѣ факти надали могатъ да се поставятъ въ такава свръзка, въ каквато тѣ са прѣдставени у него. (Подробно вж. въ Извѣстия за българитѣ стр. 116, бѣл. 3). Марквартъ се отнесълъ твърдѣ пристрастно къмъ тона извѣстие и при това се опира на ненадежното извѣстие на Фулленскитѣ аннали; а пъкъ Конст. Багренородни не само не противорѣчи на общия вървежъ на събитията, но той напълно се съгласява съ даннитѣ на другитѣ византийски извори и ги прѣкрасно попѣлва, както ще видимъ по-долу.

²⁾ Прѣписката на Лъва Магистра е намѣрена въ библиотеката на манастиря св. Иванъ Богословъ въ единъ ръкописенъ сборникъ отъ X. или

„По-миналата година твоятъ царъ се показа достоенъ за очудване, като съобщи за слънчевото затъмнение и врѣмето му; той показа не само мѣсеца, седмицата и деня, часа и минутата му, но така сжщо и колко врѣме ще трае мѣсечното затъмнение. Казватъ, че той знае (познава) и много друго по течението на небесното движение. Ако това е истина, то той знае и за плѣнниците; а като знае, той би могълъ да каже, дали тѣ ще бждатъ отпуснати отъ насъ или задържани. И тъй, обади едно отъ двѣтѣ и, ако познаешъ нашето вжтрѣшно мнѣние, то като награда както за прѣдсказанието, тъй и за пратеничеството (знае Господъ), ще получишъ плѣнниците. Здравѣй!“

Въ това писмо Симеонъ поставя едно условие, въ което колкото иронизира надъ византийския императоръ Лѣва VI, който е билъ извѣстенъ като най-ученъ човѣкъ, толкова проглежда и желанието му да постави императорския делегатъ въ такова положение, което да направи трудно изпълнима мисията му, или поне да постави въпроса за плѣнниците така, че разрѣшението му да зависи напълно отъ него самия: отъ една страна Симеонъ прѣдлага, щото императорътъ-астрологъ да познае по движение на небеснитѣ свѣтила, дали плѣнниците ще бждатъ отпуснати или задържани отъ него, — нѣщо неизпълнимо за Лѣва Магистра въ дадения моментъ, тъй като се намиралъ подъ арестъ, а отъ друга пъкъ страна изисква отъ самия Лѣва да познае неговото вжтрѣшно рѣшение, като общавалъ да му прѣдаде плѣнниците въ награда за прѣдсказанието и пратеничеството му.

нач. на XI. вѣкъ и е издадена отъ Ив. Саккелиона въ *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος*. т. А' (1883), σελ. 377—410. Цѣлата прѣписка състои отъ 27 писма. Отъ тѣкъ първитѣ 14 съставятъ прѣписката на Лѣва съ Симеона, въ която три (№ 1, 3 и 5) принадлежатъ на Симеона, а останалитѣ 11 — на Лѣва. Тѣ сж прѣведени на български: 1. отъ Д Николовъ двѣ Симеонови писма (1 и 3) и едно на Лѣва (2) въ сп. „Трудъ“ издав. въ Търново кн. XII отъ 1889 г.; 2. отъ Кузнецова, каз. ст., стр. 210—220, крайно немарливо, намѣсти неточно, па и невѣрно, намѣсти съ важни пропуски, и 3. отъ насъ съ нужния коментаръ въ „Извѣстия за българитѣ“, стр. 118—138.

Но Лъвъ Магистъръ, който отначало, както изглежда, не разбралъ намѣрението на българския князь, побързалъ да му отговори по слѣдния начинъ: „Ти, най-човѣколюбивий отъ князетѣ, по-рано извѣсти за онова, за което си и извѣстилъ. Обаче ние не съобщаваме чрѣзъ жива рѣчь, защото рѣчта, която се прѣдава отъ една на друга прѣзъ прѣводачъ, е най-несигурна; а съ движението на писалката прѣдсказваме, какво ти ще изпратишъ ромейскитѣ плѣнници, по никой начинъ нѣма да ги задържишъ, и по-добрѣ — ще (ги) прѣдадешъ, и то не за дарове и откупи. И това ти ще направишъ по подражание на твоя божественъ баща. Защото кой би могълъ на това да принуди тебе, който имашъ вътрѣшна и доброволна борба и мнѣние противно на злото? Ето ти прѣдсказанието, и ти ще изпълнишъ тъкмо това. Здравѣй!“

Още въ първата фраза Лъвъ Магистъръ изтъква, че въпросътъ за плѣнниците е разрѣшенъ за него, защото Симеонъ „по-рано извѣстилъ за онова, за което бѣ вече извѣстилъ“, т. е. че той още на адмиралъ Евстатия билъ обѣщалъ да върне плѣнниците. Обаче постѣпката на Симеона съ императорския легатъ, а още повече поставеното отъ българския князь въ първото писмо условие, при което е възможно връщането на плѣнниците, породили у Лѣва Магистра съмнѣние, дали наистина Симеонъ ималъ намѣрение да си изпълни обѣщанието и не търси ли той претекстъ да се отметне. Това съмнѣние се изразява въ оговорката му, че той „не съобщава чрѣзъ жива рѣчь, защото рѣчта, която се прѣдава отъ една на друга прѣзъ прѣводачъ, е най-несигурна“, като е допускалъ, вѣроятно, че при първитѣ прѣговори съ Евстатия, които се водили устно, и то не непосредно съ Симеона, а прѣзъ пратеници, които сигурно не сж знаели грѣцкия езикъ, условията не сж били точно уговорени, или пъкъ не сж били добрѣ разбрани отъ двѣтъ страни, изобщо не сж били писани. Затова сега Лъвъ Магистъръ писмено и сигурно прѣдсказва съгласно съ желанието на Симеона, че послѣдниятъ „ще изпрати ромейскитѣ плѣнници, по никой начинъ нѣма да ги задържи“, и при това безъ да очаква да получи

„дарове или откупъ“, защото Лъвъ М., вѣроятно, е искалъ да узнае, дали чрѣзъ своя прикритъ отказъ въ първото си писмо Симеонъ не е искалъ да получи такива. Лъвъ М. подканя Симеона да бжде вѣренъ на думата си и почтителенъ къмъ императора „по подражение на божествения си баща“, т. е. Бориса-Михаила, който останалъ такъвъ прѣзъ цѣлото си царуване.¹⁾ Въ края Лъвъ М. прѣдставя Симеона въ състояние на „вжтрѣшна и доброволна борба“, т. е. че той силно се колебае да изпълни обѣщанието си, но понеже ималъ всѣкога „рѣшения противоположни на злото“, то въ него ще наддѣлѣ доброто, т. е. ще върне плѣнниците,

Симеонъ добръ схваналъ хитро стѣкмения отговоръ на византийския дипломатъ и, безъ да се поддаде на изпитанието му, не се забавилъ да го изтълкува въ своя полза, като му написалъ слѣдното: „Никакъ не позна, Лъве Магистре, бждащето и тайното, като ни написа това, което си и написалъ. А твоятъ царъ и метеорологъ никакъ не знае бждащето. Наистина, имахъ на умъ, имахъ — знае Господъ — да изпратя назадъ плѣнниците. И тъй, нѣма да (ги) изпратя, защото ти не позна бждащето и лъжовно си помислилъ, че нѣма да бждатъ изпратени, па и награда за прѣдсказанието

¹⁾ Кузнецовъ, каз, ст., стр. 212, бѣл. 2, мисли, че тукъ подъ „божественъ баща“ трѣбва да се разбира самиятъ императоръ Лъвъ VI. Наистина, въ 13 и 14. писма Лъвъ М. нарича императора „твой (Симеонъ) отецъ и царъ“, отъ което би могло да се заключи, че и въ дадения изразъ „твоятъ божественъ баща“ би трѣбвало да се отнесе къмъ императора, па и самиятъ епитетъ *θεοπάτωρ* е една отъ титлитъ на визант. императори. Обаче самиятъ вървежъ на събитията не ни дава да приемемъ това тълкуване. Лъвъ М. лише, че Симеонъ „по подражание на своя божественъ баща ще извърши това“, т. е. ще върне плѣнниците; ако подъ „божественъ баща“ разбираме императора, тогава ще трѣбва да допустнемъ, че Лъвъ VI е върналъ българскитъ плѣнници. Но, доколкото може да се сжди отъ извѣстието на Логотета, това е станало, както ще видимъ по-долу, по-късно и при други обстоятелства. Поради това ние приемаме, че тукъ подъ „божественъ баща“ трѣбва да се разбира родния баща на Симеона, Бориса-Михаила, а не византийския императоръ, който се счита за духовенъ баща на българския князь — отношения, които се установиха още слѣдъ покръщането на кн. Бориса и прѣмиснали и къмъ другитъ слѣдъ него български господари — Симеона и Петра. Вж. Извѣстия за българитъ, стр. 124 и 136, бѣл. 1.

не можѣ да получишъ. Здравѣй!“ — Въ това писмо Симеонъ право отказва да повърне плѣнниците, като мотивира отказа си съ това, че нито императорътъ, нито самъ Лъвъ Магистъръ не познали бждащето, и оттука неговото намѣрение; той дори обвинява Лъва, че лъжливо помислилъ, какво той нѣма да изпрати плѣнниците при всичкото желание това да направи, но отдѣ извежда всичко това въ писмото на Лъва Магистра, Симеонъ прѣдпазливо умълчава и изобщо избѣгва да даде каквито и да било писменни обяснения. Впрочемъ, какъ Симеонъ прочелъ и разбралъ писмото на Лъва Магистра, ще покаже отговора на послѣдния.

„Ако да имаше граматичи, пише Лъвъ, които да (могатъ) добръ да четатъ, най-човѣколюбивий отъ князетъ, ако да разполагаше (съ хора), които (да умѣятъ) да турятъ запетая тамъ, дѣто трѣба, то ти, като четѣше писмото ни, щѣше да признаешъ, че ние, като познахме бждащето, обяснихме ти го чрѣзъ него“ (писмото).¹⁾ Очевидно, тукъ Лъвъ Магистъръ стоварва всичката вина не върху Симеона, макаръ и да е

¹⁾ Всичкиятъ въпросъ се върти около смисъла на слѣдната фраза въ Лъвовото писмо: τὴν Ῥωμαίων αἰχμαλώτων ἀποσταλαίς οὐδαμῶς κατέχων αὐτῶν, μᾶλλον δὲ ἀποδίδας, οὐ δώροισι δὲ ἢ τιμῇρασι. Споредъ Лъва, слѣдъ като Симеоновитѣ граматичи поставили запетая подиръ οὐδαμῶς и подиръ второто отрицание οὐ отъ една страна, а отъ друга — на ἀποδίδας дали значението на простия глаголъ δίδωμι, т. е. „давамъ“ по собствено желание, а не „връщамъ“ по задължение или обѣщание, и отъ третя страна съюза ἢ, кѣйто, споредъ обясненията на Лъва М., тукъ ималъ, неизвѣстно защо, значение съединително, разбрали като раздѣлителна частица, — Симеонъ прѣдалъ на горнята фраза слѣдния смисълъ: „ромейскитѣ плѣнници по никоя начинъ ти нѣма да изпратишъ, а като ги задържишъ, по-скоро ще ги дадешъ не иначе освѣтъ за дарове или откупи“, т. е. тъкмо противоположенъ на мисълта, която Лъвъ М. изказва въ писмото си. Дали тия обяснения сж били лични, догатки на Лъва М., или пъкъ, наистина, Симеонъ е далъ такова тълкуване на Лъвовото писмо съ цѣль да го подиграе, това не може да се констатира отъ самото писмо, защото Симеонъ, както видѣхме, въ второто си писмо нищо подобно не споменува; но все пакъ, ако се сжди по самата увѣрена форма на опроверженията, ние сме наклонни да мислимъ, че такова тълкуване на първото си писмо Лъвъ М. ще да е чулъ отъ пратеницитѣ на Симеона, които сж му донесли Симеоновия отговоръ и за които той споменува въ края на своя отговоръ (писмо 4).

знаелъ добрѣ, че Симеонъ самъ е челъ, а, може би, и отговарялъ на писмата му, а върху граматичитѣ, и то не защото искалъ, както мислятъ нѣкои, да покаже, че Симеонъ не познавалъ добрѣ грѣцкия езикъ,¹⁾ а защото избѣгвалъ да не разгнѣви българския князь противъ себе си и по тоя начинъ съвършено да осуети цѣлѣта на мисията си. По-нататкъ Лъвъ М. посочва, че граматичитѣ криво разбрали и изтълкували смисъла на нѣкои думи и изрази въ писмото му, именно въ смисълъ на гнѣвъ и стремежъ къмъ война у Симеона, тъй че и тукъ се получавало съвършено противоположенъ на истинския смисълъ на Лъвовитѣ думи. Така обяснява Лъвъ Магистъръ произхода на отрицателния отговоръ на българския князь, като въ сжщото врѣме дава да се разбере, че такова тълкуване на писмото му било отъ Симеона, било отъ неговитѣ граматичи, е прѣдумишлено. Той увѣрява, че, ако да не е било това прѣвратно разбиране и тълкуване съдържанието на писмото му, Симеонъ би се напълно убѣдилъ, какво той (Лъвъ) точно е прѣдсказалъ бждащето споредъ желанието му и би получилъ плѣнницитѣ като награда за прѣдсказанието си. Въ заключение, като посочва, че неговата прѣдсказателна сила има своя изворъ отъ неговия царъ, т. е., че той прѣдсказва възъ основа на това, което прѣдварително му казалъ самъ императорътъ, Лъвъ Магистъръ подканя Симеона да върне на „пророка-отца“ исканото, т. е. плѣнницитѣ, защото той вече билъ обѣщалъ да ги върне, разбирайки, при прѣговоритѣ съ адмирала Евстатия, което потвърдили сега неговитѣ хора, които, вѣроятно, му сж донесли писмото на Симеона.

При всички тия ясни и обстойни обяснения на Лѣва Магистра Симеонъ все пакъ останалъ непоколебимъ въ първото си рѣшение. Въ отговоръ на горнето писмо той пише: „Магистре Лѣве, не съмъ обѣщавалъ за плѣнници; тебъ нищо не съмъ говорилъ. Нѣма да (ги) изпратя и най-вече, задѣто ти не позна бждащето точно“. Въ това кратко и лакони-

¹⁾ Вж. Кузнецовъ, п. т., стр. 218, и нашитѣ възражения противъ това съзсъмъ невѣрно мнѣние въ „Извѣстия за българитѣ“, п. т., стр. 123, бѣл. 1.

чески написано писмо Симеонъ не само повтаря отказа си да върне плѣнниците по сжщата причина — защото Лъвъ Магистъръ не позналъ бждащето, но, като го лови на думи, защото Лъвъ не поменува въ писмото си, кому той е общавалъ, Симеонъ отрича дори, че е общавалъ за плѣнниците изобщо и особено на Лъва Магистра.

Слѣдъ тоя категорически отказъ на Симеона, Лъву Магистру не оставало нищо друго, освѣнъ да потърси по другъ начинъ да въздѣйствува върху българския князь и за такъвъ той избралъ сжщия, който, споредъ него, Симеонъ употребилъ за тълкуване на второто му писмо, именно, прибѣгналъ къмъ размѣстване на прѣпинателнитѣ знакове въ послѣднето Симеоново писмо, съ цѣль, като изтъкне сжщо неговата двусмисленостъ, да изведе отъ него положителенъ отговоръ.¹⁾ Но

¹⁾ Ето какво пише Лъвъ М.: „Имамъ на рѣцѣ писмото ти, най-великий отъ князетѣ, което съдържа слѣдното: *οὐχ ὁπισχόμεν περὶ αἰχμαλώτων* *οὐ σοὶ ἐλάλησα* *τι* *οὐκ ἐξαιπούμεθα*. И тъй, азъ ще обърна изходната точка на отричането ти въ утвърдително писмо, а именно, като отдѣля съ точка първата частъ до втората отрицателна частица включително (*ἐπὶ ταῖς*) така: *οὐχ ὁπισχόμεν περὶ αἰχμαλώτων* *οὐ* т. е. „не съмъ общавалъ отрицателно, а положително — едно утвърждение, споредъ Стагирита (Аристотеля), отъ двѣ обыкновенни отрицания; а изразътъ: *σοὶ ἐλάλησα* трѣба да се прочете съгласително, като да казваше: „ти знаешъ, че азъ се съгласихъ да ти кажа“; послѣ, като прѣдамъ както на *τι*, тъй и на *οὐκ ἐξαιπούμεθα* въпросителенъ смисълъ и обясня съ ирония всичката сила на думитѣ (соб. слоговетѣ) ти, то бихъ въздѣйствувалъ върху обыкновеното ти човѣколюбиво благодарѣние. Но нѣкой би рекълъ, че прави двусмислено четене. Това сжщото и азъ бихъ рекълъ на оногова, който това казва. И тъй, двусмислено е, щомъ то много пжти (по много начини) се прочита. А пъкъ, ако е двусмислено, нека надвие човѣколюбието, а пъкъ човѣколюбиво е да бждатъ пуснати плѣнниците. И наистина, нека бждатъ пуснати. Защото ти притежавашъ справедливото съ човѣколюбивото, ясно засвидѣтелствувано отъ всички. Ако пъкъ нѣкой би намислилъ изцѣло съ лицемѣрни запетай да обясни смисъла на твоето писмо, то и въ такъвъ случай той не би намѣрилъ поводъ да те склони на (нѣщо) недобро“. — Споредъ комбинациитѣ, които сж направени тукъ съ прѣпинателнитѣ знакове въ писмото на Симеона, ето какъвъ смисълъ му дава Лъвъ М.: „не съмъ общавалъ отрицателно, а положително; азъ се съгласихъ да ти кажа (подразбирая: но не съмъ ти казалъ). Защо ли нѣма да ги изпратя?“ (т. е. имамъ намѣрение да ги изпратя), а въ думитѣ: „и най-вече, задѣто ти не позна бждащето“ той виждалъ само една ирония.

Лъвъ, както изглежда, самъ почувствувалъ прѣсиленостъта и синтактическата неестественостъ на прѣдложеното отъ него размѣстване на прѣпинателнитѣ знакове и даденото тълкуване и побързалъ да прѣдупрѣди всѣко ново обвинение къмъ него отъ страна на българския князь, като се стараелъ да го убѣди, че писмото му, наистина, е двусмислено написано, щомъ то може да се чете по разни начини. Тоя изводъ и съставя главната изходна точка както въ това писмо, тъй и въ всички послѣдвали писма на Лъва Магистра за по-нататъшнитѣ му разсждения, въ които той вече се опитва да бие върху чувствата на Симеона. И тъй, споредъ Лъва Магистра, писмото е двусмислено, т. е. то не е изразъ на истинското и окончателно рѣшение на Симеона, а като такова, византийскиятъ делегатъ настоява, щото човѣколюбието да вземе върхъ, което би се проявило най-ясно и най-добрѣ, ако плѣнницитѣ бждатъ отпуснати; а че тѣ ще бждатъ прѣддени, въ това Лъвъ Магистъръ не се съмнѣвалъ, защото справедливостъта и човѣколюбието на Симеона, което се признава отъ всички, сж неотемливи качества въ неговия характеръ, и при това въ такава степенъ, че, дори ако нѣкой би се опиталъ изобщо съ лицемѣрни запетан да обясни писмото му, то и въ такъвъ случай той не би могълъ да намѣри способъ да склони Симеона на нѣщо недобро.

Но при всички тия убѣждения и ласкателства отъ страна на Лъва Магистра и това писмо не постигнало цѣльта си: то не произвело никакво въздѣйствие върху българския князь; напротивъ, Симеонъ дори не намѣрилъ за нужно да отговори на него и изобщо той прѣкъсналъ прѣписката. Това необяснимо мълчание негово, накарало, както изглежда, Лъва Магистра да остави на страна граматическитѣ и синтактични комбинации и тълкувания на послѣдното Симеоново писмо и да се обърне къмъ други по-ефикасни способности, чрѣзъ които той би могълъ по-чувствително да въздѣйствува върху Симеона. Въ другитѣ си писма той вече се старае да дѣйствува ту върху религиозното чувство на Симеона, ту като изтъква добритѣ му душевни качества, ту като прибѣгва къмъ различни софизми и молби, ту апелира къмъ човѣколюбието му,

ту най-сетнѣ се обръща пакъ къмъ външната форма на послѣдното Симеоново писмо, за да покаже и докаже неговата двусмисленостъ и поради това то не изразява истинското настроение на Симеона¹⁾. Но Симеонъ не го удостоилъ нито веднажъ съ отговоръ. Причината на това странно държане на българския князь спрѣмо императорския делегатъ се обяснява съ това, че Симеонъ искалъ съ мълчанието си да покаже на арестувания Лѣва, какво той остава неприклоненъ въ първото си рѣшение, че нѣма да върне плѣнниците, безъ обаче да му обясни истинската причина на отказа си, и по тоя начинъ да го държи въ неизвѣстностъ, а сѣщо да прикрие съ нищо неоправданата си груба обноска съ императорския делегатъ, докато изпълнилъ прѣдначертания си планъ за отмъщение на маджаритѣ.

И наистина, докато Лѣвъ Магистъръ се мѣчилъ съ своитѣ писма да въздѣйствиува върху българския князь и да му доказва по разни начини, че той трѣба и е длъженъ да върне византийскитѣ плѣнници, Симеонъ успѣлъ да постигне очакванитѣ резултати отъ тайнитѣ си прѣговори съ печенѣзитѣ за съвмѣстни дѣйствия противъ маджаритѣ. Печенѣзитѣ, склонени, вѣроятно, съ разни подарѣци и обѣщания, къмъ които Симеонъ прибѣгвалъ и по-сетнѣ, когато ималъ нужда отъ тѣхния съюзъ, а сѣщо подбуждани отъ враждебно чувство къмъ самитѣ маджари, споредъ Конст. Бѣргенородни, приели

¹⁾ Вж. прѣвода на останалитѣ 8 писма на Лѣва М. въ „Извѣстия за българитѣ“, стр. 129—137. — Нашата прѣписка на първъ погледъ се показва като не на мѣсто прѣкъсната, като непълна, защото отъ нея не се види, дали Лѣвъ М. е сполучилъ да постигне, или не цѣлата на мисията си въ България. Но отъ друга страна да прѣдполагаме, че тя се е продължавала и че другитѣ писма не сѣ дошли до насъ по тая или оная причина, както това мисли Кузнецовъ (каз. ст., стр. 216), не позволява тоза обстоятелство, че нашитѣ писма сѣ били намѣрени въ единъ рѣкописъ, който е запазенъ цѣлъ и съдържа и други писма, и съчинения на Лѣва М., както и писма на други лица до послѣдния (Рж. Аѣтѣов, п. т., стр. 377—378), съ други думи, тоя рѣкописъ съдържа цѣлата прѣписка на Лѣва, каквато е съществувала. Отъ това става ясно, че и прѣписката на Лѣва съ Симеона е дошла до насъ въ пълния си съставъ, и нейната видима прѣкъснатостъ и непълнота се обяснява съ развѣтието на самитѣ събития, както ще се види по-долу.

предложението на българския князь. Сключенъ билъ съюзъ, по който печенѣзитѣ при първъ удобенъ случай да нахълтатъ и нападнатъ заедно съ българитѣ въ маджарската земя. Такъвъ случай имъ се представилъ още прѣзъ пролѣтѣта на 896 год.,¹⁾ когато маджаритѣ прѣдприели нѣкакъвъ грабителски походъ, вѣроятно, въ земята на съсѣднитѣ славени.²⁾ Шомъ получилъ извѣстие за това Симеонъ незабавно потеглилъ противъ маджаритѣ. Като нахълтали българитѣ и печенѣзитѣ въ Ателкузъ, тѣ произвели страшно клане надъ беззащитнитѣ маджарски сѣмейства, а мжжкото население било принудено да търси спасение въ бѣгство. Колко сѣдбоносенъ билъ тоя ударъ за маджаритѣ, се види отъ това, че, когато тѣхнитѣ орди се върнали и намѣрили земята си опустошена и ограбена, тѣ не могли повече да останатъ въ Ателкузъ. Оттогава се и почва тѣхното прѣселение въ днешнитѣ имъ живѣлища въ областѣта на срѣдни Дунавъ и Тиса.³⁾

Едва ли може да се допусне, че походътъ на Симеона противъ маджаритѣ е останалъ неизвѣстенъ за Лѣва Магистра тъй, както прѣговоритѣ му съ печенѣзитѣ. Само по себе си се разбира, че, докато траелъ походътъ Лѣвъ билъ принуденъ да прѣкъснѣ настойчивитѣ си писма до българския князь; а пѣкъ слѣдъ свършването на маджарския походъ не се явила нужда да ги продължи. Симеонъ вече рѣшилъ да го извади отъ неизвѣстното му положение, защото цѣльта била постигната, а самъ да бже по-смѣлъ и откритъ въ политиката си спрѣмо Византия. На връщане отъ похода си Симеонъ, „гордъ съ побѣдата си,“ срѣщналъ се въ Мундрага съ Лѣва Магистра и му обявилъ: „нѣма да сключа миръ, ако не получа всички плѣнници,“ т. е. българскитѣ плѣнници, откарани въ прѣдната година отъ маджаритѣ и

¹⁾ За тая дата вж. „Извѣстия за българитѣ“, стр. 93—94.

²⁾ Geza Kuun, п. т., II, стр. 49.

³⁾ Const. Porphyg., ib, p. 173, 2—10. — Cp. Sym. Logoth., ib., p. 773, 19—22; старбъл. прѣв. стр. 117, л. 205. — Leo Gram., p. 268, 19—22. — Theoph. contin., p. 359, 10—12. — Skyl.-Cedr., II. 256, 8—11. — Zonaras, IV, p. 41, 1—3. — Вж. Dümmler, п. т. III, стр. 444—445.

откупени отъ императоръ Лъва VI.¹⁾ Прѣдвявяването на това условие отъ страна на Симеона отново поставило въ трудно положение императорския делегатъ. За да може да продължи прѣговоритѣ, Лъвъ Магистъръ съобщилъ въ Цариградъ, отдѣто получилъ отговоръ, че императорътъ приема и това условие, т. е. по-напрѣдъ да върне българскитѣ плѣнници. Това ново съгласие на Лъва VI естествено ще трѣба да се обясни съ желанието му да сключи, колкото е възможно по-скоро, миръ съ българитѣ, та да обърне всичкото си внимание на източнитѣ граници. Тамъ, наистина, прѣзъ 896 г. били спрѣни всичкитѣ дѣйствия на арабитѣ и дори било сключено примирие прѣдъ видъ на прѣдстоящата обмѣна на плѣнниците, обаче мирътъ съвсѣмъ не билъ обезпеченъ, тъй като въ слѣдната 897 г. арабитѣ възобновили нападенията си.²⁾

Както и да било, но обмѣната на плѣнниците се състояла. Отъ българска страна билъ изпратенъ нарочитъ делегатъ, най-близкия на Симеона човѣкъ, Теодоръ „българинъ“,³⁾ който заедно съ Лъва Магистра заминалъ за Цариградъ, за да приеме българскитѣ плѣнници. Теодоръ благополучно из-

¹⁾ Споредъ Skyl.-Cedr., II, p. 256, 12, Симеонъ се обърналъ съ писмо право къмъ императора съ това заявление, но това не е вѣрно, защото Theoph. contin., отъ когото Skylitzes е черпилъ тия свѣдѣния, е объркалъ личноститѣ на Лъва Магистра съ императоръ Лъва VI. Подробно за това вж. „Извѣстия на българитѣ“, стр. 139, бѣл. 1.

²⁾ А. Васильевъ, п. т. II, стр. 111—112.

³⁾ Тоя Теодоръ „българинъ“, нареченъ *οικητορ τοῦ Συμεών* (у Сим. Логотета), „свой Симеоновъ“ (староб. прѣв.) и *οικητορ ὧν τῷ Συμεών* (продъл. Теофановъ), не трѣба да се смѣсва съ споменувания въ надписа на пограничния стѣлпъ между България и Византия отъ 904 г., *Θεόδωρος δαλφου-τραχανός* (Изв. Р. А. Ин. III (1818), стр. 184 и сл.), защото това сж били, както вече имаме случай да посочимъ на друго мѣсто (СБНУм. XV (1898) книж., отд. стр. 33—34), двѣ различни личности, които сж завземали двѣ различни длѣжности въ едно и сжщо врѣме; но той е несъмнѣнно сжщиятъ *Θεόδωρος μαγιστρος* (= *καυχήνας*), за когото Сим. Логотетъ споменува въ разказа си за събитията отъ 912/13 г. и *ὁ πρῶτος ἀδελφὸς τοῦ Συμεών*, до когото патриархъ Николай Мистикъ изпратилъ 13. си писмо отъ 919—920 г. (СБНУм. X (1894), стр. 376 и тукъ по-долу и кн. XI (1894), стр. 29, бѣл. 2, и тукъ по-долу). Намъ е извѣстенъ отъ сжщата епоха още единъ Теодоръ, именно, *Θεόδωρος Σηριζῆ*. Симеоновъ воевода, за когото заедно съ другъ воевода Марманиъ (*Μαρμανίμ*

вършил мисията: той получил българските плънници.¹⁾ Но дали и Симеон е изпълнил задължението си — да върне и той византийските, и изобщо какви сж били отношенията на българския княз към Византия слѣдъ това до втората му война, не споменуват нито единъ отъ изворитѣ. Тая блѣзна въ изложението на събитията възпълва едно писмо на Лѣва Магистра до императора Лѣва VI отъ по-сетнѣшна дата.²⁾ Въ това писмо Лѣвъ Магистъръ, като изброява дипломатическите си заслуги прѣдъ императора, споменува и за три свои посолства въ България и за резултатитѣ отъ тѣхъ. Отъ първото, къмъ което се отнася и прѣписката му съ Симеона въ 895 г., той се върналъ, „слѣдъ като получилъ 120 хиляди плънници и сключилъ писменъ миренъ договоръ.“³⁾ Нѣма съмнѣние, че тия 120 хиляди плънници той е получилъ въ обмѣна на повърнатитѣ и получени отъ Тео-

и Мармаиу) споменува Конст. Багренородни (De adm. im. jб, р. 157—158; и тукъ по-долу) въ историята за възстанията въ Сърбия въ царуването на Симеона, и които загинали въ 922 год. въ борбата съ сръбския князъ Захария (Ср. СБНУм. XII (1895), стр. 190—191 и тукъ по-долу). Но и Сим. Логотетъ споменува за двама видни Симеонови воеводи, които въ 921 год. били изпратени сръщу Цариградъ, прѣди възстанието на Захария, безъ обаче да ги нарича съ имената имъ, а само отбѣлѣзва титлитѣ имъ — *καυχάνος καὶ μηικός* (ib. р. 819 и СБНУм. XV, стр. 140—141). Ако тия титли могатъ да се дадатъ на Константиновитѣ Теодоръ Сигрица и Мармаима, което е твърдъ вѣроятно, тогазъ догадката на Кузнецова (п. т., стр. 210, бѣл.) за идентичността на нашия Теодоръ, *οὐκείος τοῦ Σιμεών, ὁ πρῶτος ἀνδρῶν τοῦ Σιμεών*, съ Константиновия ще се потвърди, защото Теодора Сигрица ще трѣба да видимъ въ тоя *καυχάνος* или *καυχάνος*, какъвто, наистина, билъ нашиятъ Теодоръ, а Мармаима — въ *μηικός*, който, споредъ Скилица-Кедрина (II, стр. 299), билъ *τῶν ἱπποκόμων ὁ πρῶτος*, т. е. пръвъ отъ царскитѣ коняри.

¹⁾ Sym. Logoth. Ibid. р. 773,22—774,1; староб. прѣв., стр. 117, л. 205. — Leo Gramm., р. 268,22—269. — Theoph. contin., р. 359,10—16. — Skyl.-Cedg., р. 256,11—15.

²⁾ Вж. Δελτίον т. А', σελ. 396—398, ἐπιστολὴ ΙΗ'. Това писмо е писано, слѣдъ като Лѣвъ Магистъръ падналъ въ немилостъ прѣдъ императора Лѣва VI, подиръ връщането си отъ посолството на изтокъ, и се намиралъ въ изгнание, т. е. по-рано отъ 909 г.—Ср. C. de Boor, Vita Euthymii, р. 190—191. — А. Васильевъ, п. т. II, стр. 161—164.

³⁾ Δελτίον, ibid., р. 396 . . . φέρε τὰς τρεῖς πρεσβείας ἀνθ' ἑκατηρίας, τὰς

дора кавѣхана български плѣнници. Дѣ и какъ е станала обмѣната, изворитѣ мълчатъ; затова и всѣкакви прѣдположения по тоя въпросъ,¹⁾ ще бждатъ излишни и безполезни. Но, споредъ Лѣва Магистра, работата не се свършила само съ обмѣната на плѣнниците: той сполучилъ още да сключи и нѣкакъвъ-си „писменъ миренъ договоръ.“ Обаче това извѣстие едва ли може да се отнесе къмъ момента, когато е ставала обмѣната на плѣнниците, защото цѣлѣта на първото отиване на Лѣва Магистра въ България била, както видѣхме, само да получи византийскитѣ плѣнници, па и въ прѣписката си той нийдѣ не споменува, нито дори намеква, че въ задачата му влизало и сключването на писменъ миренъ договоръ. Очевидно, послѣдниятъ се отнасялъ къмъ другъ моментъ въ отношенията между България и Византия въ дадената епоха, моментъ, близъкъ по врѣме съ обмѣната на плѣнниците, който се намира въ непосредна връзка съ нея, та поради това и Лѣвъ Магистръ го отнесълъ къмъ резултатитѣ отъ първата си мисия въ България. Ние тукъ разбираме втората война на Симеона противъ Византия.

Симеонъ въ всичкитѣ си сношения съ византийското правителство и съ неговия делегатъ, както по-горѣ изтъкнахме, избѣгвалъ да се ангажира съ нѣкой дълготраенъ миръ и се ограничилъ само съ едно примирие и съ обмѣна на плѣнниците, за да може да бжде свободенъ въ своитѣ дѣйствия, а това ясно разкрива и по-нататъшнитѣ му планове спрѣмо Византия. И наистина, споредъ Сим. Логотета, българскиятъ князь търсѣлъ причини, за да наруши мира и, както изглежда, намѣрилъ ги: подъ прѣдлогъ, че не били върнати всички български плѣнници, той отново потеглилъ съ война противъ империята.²⁾ И тъй, причина за втората война на Симеона въ сѣщностъ е нѣмало, и, очевидно, българскиятъ

Βουλγαρίᾳ φημί, . . . ἐν αἷς τοῦτο μὲν, εἶχον καὶ ἑκατὸν·χιλιάδας αἰχμαλώτων ἔκτισαν λαβών, καὶ σπονδὰς ἐγγράφους εἰρηνικὰς ποιήσας ἀπανελήλυθα.

¹⁾ Каквито Кузнецовъ се опитва да даде, вж. п. т., стр. 210.

²⁾ J. Maquet, п. т., стр. 526, впрочемъ така обяснява причината за втората война: „Българскиятъ князь узналъ, че български плѣнници все още се намирали въ ромейската държава, и се оплаквалъ, разбира се, за неточ-

князъ е търсилъ поводъ, за да поднови войната, съ цѣль да си отмъсти на византийцитѣ за нанесения нему погромъ съ повикването на маджаритѣ отъ Лъва VI, въ което му помогнала и смъртъта на Никифора Фока.¹⁾

Вториятъ походъ на Симеона, който се отнася, както видѣхме, къмъ лѣтото 896 г. и ималъ посока право къмъ Цариградъ, билъ, както изглежда, неочакванъ за императора, който се оказалъ съвсѣмъ непригответенъ. Лъвъ VI веднага заповѣдалъ на доместика на схолитѣ, т. е. началника на

ното изпълнение на договора. Последното е могло да има все пакъ своитѣ мжчнотии, защото нѣкои отъ откупенитѣ у маджаритѣ плѣнници да сж прѣмивнали веднага въ частни ржцѣ.

¹⁾ Sym. Logoth. ib., p. 774,6—7: Νικηφόρου δὲ τοῦ Φωκᾶ τελευταίου, ἀφορίας ἐξήτει Σιμεὼν τὴν εἰρήνην διαλῦσαι· ἐπιζητῶν γὰρ καὶ ἄλλους αἰχμαλώτους ἐξέρχεται κατὰ Ῥωμαίων. — Другояче прѣдставягъ работата останалитѣ хронисти. Докато Теофановиятъ продължателъ не отбѣлзва никаква причина, а псевдо-Симеонъ се ограничава само съ изрза: μετ' ὀλίγον ἀνατραπίσσης πάλιν τῆς εἰρήνης (ed. Bor. p. 702), Скилица-Кедринъ съобщава слѣдното: 'Ὁ δὲ βασιλεὺς, μὴ θαλῆσαντος τοῦ Σιμεὼν τὰς σπονδὰς ἀπληροῦσαι, ἔγνω δεῖν αὐτὸν καταπολεμῆσαι καὶ τελείῃ ἀφανισμῷ παραδοῦναι, затова той събралъ войска и я изпратилъ противъ българитѣ (ib. II, p. 257,3—5); Зонара пъкъ пише: εἶτα (Σιμεὼν) ἐπέστειλε τῷ Δέοντι μὴ ἂν ποτε σπείσασθαι, εἰ μὴ τοὺς αἰχμαλώτους Βουλγάρους λήψοιτο πρότερον· καὶ τοὺτους λαβὼν οὐκ ἐσπείσατο, слѣдъ което императорътъ изпратилъ войска срѣшу българитѣ (ib. IV, p. 41,3—6). И тъй, отъ думитѣ на тия двама хронисти излиза, че причината да се почне войната било това, споредъ Скилица-Кедрина, дѣто Симеонъ се отказалъ да изпълни договора, а споредъ Зонара слѣдъ като получилъ плѣнниците, не сключилъ договоръ, при това, споредъ и двамага, войната почналъ собствено не Симеонъ, а Лъвъ VI. Вече разнесението на тия двама хронисти, отъ които Скилица е ималъ за изворъ Логотета, а Зонара — Скилица, въ обяснението причината на втората война показва, че това обяснение не почива на нѣкой исторически документъ или изворъ, а е тѣхно частно лично обяснение, което противорѣчи на Логотетовото. Не по-малко невѣроятно се показва и второто имъ положение, че не Симеонъ, а Лъвъ VI почналъ войната. По-горѣ се спомена, че въ дадения моментъ Лъвъ VI най-малко е могътъ да мисли за война съ българитѣ поради опасността, която заплашвала империята откъмъ арабитѣ въ Мала Азия; напротивъ, той се старалъ всѣкакъ да сключи по-скоро миръ съ тѣхъ, както това свидѣтельствува ототъпчивостта му прѣдъ изявленията на Симеона. Поради това, че византийскиятъ императоръ е почналъ войната, не може и дума да става. Прѣдъ видъ на тая невѣроятностъ въ извѣстията на Скилица-Кедрина и Зонара, ние даваме прѣдпочтение на Логотетовото.

гвардията, Лъва Катакалонъ,¹⁾ да тръгне заедно съ патриция и протовестиария Теодосия противъ българитѣ. Катакалонъ набързо прѣхвърлилъ източнитѣ войски прѣзъ Босфора и се упжилъ въ Тракия насрѣщу българитѣ. Той се срѣщналъ съ тѣхъ при Българофигонъ,²⁾ дѣто било дадено сражение. Ромеитѣ били съвършено разбити и повече отъ тѣхъ загинали, въ това число и протовестиарий Теодосий, който пропалъ безъ вѣсть.³⁾ Какво е послѣдвало слѣдъ Българо-

¹⁾ Λάων Κατακάλων (още Κατακάλος, а Скилица-Кедринъ го нарича съ титла и прозвище μαγιστρον τὸν Ἀβιδηλάν) билъ роднина (γαμβρός) на патриархъ Фотия и още при Василия I Македонецъ, като δρουγγάριος τῆς βιγλῆς билъ твърдѣ влиятелно лице; но замѣсенъ въ дѣлото за свалянето на Фотия, билъ заточенъ и постриганъ за монахъ. По-сетнѣ по желанието на патриархъ Евтимия, при Лъва VI вече, билъ извиканъ назадъ, и то въпрѣки волята на василеопатора Стиляна Зауца. Прѣди втората война на Симеона Зауца се помирилъ съ него, защото още при живота на послѣдния ние го срѣщаме като магистъръ, а сетнѣ при съдѣйствието на сжшия Зауца билъ назначенъ за началникъ на гвардията на мѣстото на починалия Никифора Фока. Освѣнъ участието въ втората война на Симеона, той прѣдприелъ напълно сполучливъ походъ и противъ арабитѣ (вж. С. de Boor, Vita Euthymii, стр. 140 и сл.). — Кузнецовъ (п. т., стр. 216, бѣл. 4), неизвѣстно отгдѣ, нарича Лъва Катакалона Рабдихъ. Вѣроятно, той ще да е извлѣкълъ това име или отъ слѣдния изразъ, който срѣщаме въ грѣцкия текстъ на Логотета (in contin. Georg. Hamartoli и у Leo Gramm.), но пропуснатъ въ старобѣл. му прѣводъ: Κατακάλων, ἐν τῇ Ῥαβδῳ τὴν ὀκνησιν ἔχοντα, т. е. „Катакалонъ, който ималъ кжша въ Равдосъ“, което не е прозвище на Катакалона, а е име на единъ градски кварталъ въ Цариградъ (С. de Boor, п. т., стр. 141), или пъкъ го е смѣсилъ съ диррахийския стратегъ Лъва Рабдуха (Const. Porphyg., ib., p. 156, cap. 32), дѣйността на когото се отнася къмъ по-късно време, както ще видимъ по-долу.

²⁾ Βουλγαρόφυγον (in contin. Georg. Hamart., Βουλγαροφίγρον, което не се срѣща нито въ единъ отъ другитѣ хронисти; въ стрблгр. прѣв.; и въ Българо-фигонъ) старата Burtudizus, Βουρδίζος, а сега Баба-Ески, старо епископство (С. Jireček, Die Heerstrasse, стр. 100). Отъ кога е почналъ да се нарича Βουλγαρόφυγον, вж. подробно въ „История на българската държава“, т. 1, стр. 429—430.

³⁾ Sym. Logoth., ib. p. 774, 6—15; стрблгр. прѣв. стр. 117, л. 205 об. — Leo Gramm., p. 269, 6—15. — Theoph. contin., p. 360, 2—19. — Skyl.-Cedr., II, p. 257, 5—16. — Zonaras, IV, 41, 6—7. — Const. Porphyg. ib., p. 32, 20—33, 10. — Споредъ Конст. Багренородни, въ това сражение участвувалъ и загиналъ „извѣстниятъ голѣмъ и съ гигантски видъ Армений, зетъ на Анурина Лекастрийска, дългоржкъ и ловѣкъ на двѣтъ ржцѣ, когото на арменски езикъ наричали Азотъ (Ἀζωτος=Ашотъ)“.

фигонския бой, византийските хронисти нищо не казватъ. Обаче тая липса на каквито и да било извѣстия у византийците едва ли може да се обясни съ това, че войната се прѣкратила безъ нищо особено отъ страна на Симеона; напротивъ, ние имаме основание да приемемъ, че българскиятъ князь слѣдъ такава блѣскава побѣда не ще да се е забавилъ да продължи пътя си къмъ самата столица.

Арабскиятъ историкъ Табари († 923), който билъ съвременникъ на разказванитѣ отъ него събития и довелъ историята си до 915 год., подъ 283 отъ хиджра (= 19. февруарий 896—7. февруарий 897),¹⁾ съобщава, че „славѣнитѣ (българи) нападнали на ромеитѣ въ голѣмо количество и избили много отъ тѣхъ“, въ което трѣба да видимъ намекване на Българофигонския бой, разрушили много тѣхни села и дошли до Цариградъ, като принудили ромеитѣ да търсятъ убѣжище и да се затворятъ въ столицата. Напразно императорътъ увѣщавалъ българския князь да спре войната, като изтъквалъ, че тѣ сж отъ една и сѣща вѣра и затова нѣма защо да избиватъ хората си. Но Симеонъ останалъ глухъ на тия увѣщания; напротивъ, той заявилъ, че „това, т. е. Византия, е царство на прадѣдитѣ му и нѣма да си отиде отъ стѣнитѣ на столицата, докато единъ отъ тѣхъ не побѣди другия“. Въ тая критическа минута Лъвъ VI рѣшилъ да сформира нова войска: той раздалъ оружие на намиращитѣ се въ това врѣме у него подъ ржка мюсюлмански (арабски) плѣнници и, като имъ обѣщалъ свобода, изпратилъ ги противъ българитѣ, които слѣдъ това били отблъснати. По какъвъ начинъ е станало това отблъсване на българитѣ отъ Цариградъ, Табари не казва; но, по всичко изглежда, то не ще да е било резултатъ отъ нѣкое сражение, защото иначе арабскиятъ историкъ не би пропусналъ това да отбѣлжи, а пъкъ, очевидно, той е събиралъ своитѣ свѣдѣния отъ очевидци на самото събитие — повърнати арабски военноплѣнници.

¹⁾ За това извѣстие вж. А. Васильевъ, п. т., II, стр. 11. — R. Abicht, Der Angriff der Bulgaren auf Constantinopel im Jahre 896 n. Chr. Archiv f. sl. Phil. B. XVII (1895), стр. 478. — J. Marquart, Streitzüge, S. 519—520. — Разборъ на това извѣстие вж. „Извѣстия за българитѣ“, стр. 87 и 100—101.

Очевидно, това ще да е било мирно оттегляне на българския князь, което послѣдвало, слѣдъ като били възстановени мирнитѣ отношения между България и Византия, съ други думи, втората война на Симеона противъ Византия се свършила съ нѣкой миренъ договоръ, прѣдложенъ отъ императора и приетъ отъ българския князь, който договоръ продължавалъ да съществува прѣзъ цѣлото останало царуване на Лъва VI. А че е съществувалъ такъвъ договоръ между България и Византия прѣзъ периода отъ 896 до 912 г. свидѣтелствуватъ: 1. извѣстието на хрониститѣ подъ 912 г., което се отнася къмъ управлението на Александра, брата на Лъва VI, когато Симеонъ поискалъ да се възобновятъ „условията на мира“, които състояли въ това, че той (Симеонъ) „да се смѣта за приятелъ и да се почита, както е било при Лъва VI“,¹⁾ и 2. шестото писмо на патриархъ Николая Мистикъ, който въ 913 год., когато Симеонъ нарушилъ мира и потеглилъ отново противъ Византия, писалъ му слѣдното: „... и нашето писмо ще ти възвѣсти, тъй че, ако ти неизвѣнно се държишъ о мнѣнието си и не искашъ да се върнешъ къмъ прѣдишния редъ (именно); клетвено да се обезпечи, че (господаритѣ на) българитѣ да не вършатъ нищо неизносно и да се изпълнява както отначало и тъй наречения *κομβέντον*, а това, което се изпраща споредъ обичая отъ ромейската империя до тебе, да се изпраща въ Девелтъ и отъ тамъ по ваши хора да се донася до твоята властъ, да се задоволявашъ съ това така извършено“ и т. н.²⁾ Въ тоя тъкмо *κομβέντον*³⁾ (лат. *conventum* =

1) Sgm. Logoth. ib., p. 798, 4-6: 'Απέστειλε δὲ Σομεών ὁ ἀρχὼν Βουλγάρων μηνύων Ἀλεξάνδρῳ τὰ πρὸς εἰρήνην, τοῦ φιλοφρονεῖσθαι αὐτὸν καὶ τιμᾶσθαι καθ' ὅσπερ ἐπὶ τοῦ Λέοντος. Стрбъл. прѣв. стр. 124. л. 218. — Led Graf. p. 287, 18-20, изпуша подчертанитѣ думи. — Theoph. contin. p. 380, 5-8. — Skyl.-Cedf, II, p. 277, 7-10. — Zonaras, IV, p. 49, 24-26.

2) Migne, Patrologia gr. t. CXI, col. 57: ... ἀπαγγελαὶ δὲ σοὶ καὶ τὸ ἡμέτερον γράμμα, ὥστε εἰ ἀμεταθέτως ἔχεις τοῦ σοῦ φρονήματος, καὶ μὴ ἐπανελθεῖν εὐθέως εἰς τὴν πρότερον τάξιν, ἐνορκον ἀσφάλειαν γενέσθαι τοῦ μὴ τοὺς Βουλγάρων ἀσύμφορόν τι πράττειν, καὶ τελεῖσθαι μὲν καθὼς ἐξ ἀρχῆς καὶ τὸ λεγόμενον *κομβέντον*, στέλλεσθαι δὲ καὶ τὰ ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας, ὡς ἔθος, πρὸς οὐ στελλόμενα μέχρι

сговоръ, договоръ) ние виждаме она „писменъ миренъ договоръ“, за който Лъвъ Магистъръ споменува въ горѣ-приведеното мѣсто отъ писмото си до императора, и съ сключването на който билъ пакъ той натоваренъ отъ страна на цариградското правителство, едно, защото той вече билъ добръ запознатъ съ Симеона и; друго, и то главно, защото втората война, както видѣхме, била тѣсно свързана съ въпроса за военноплѣнниците, въ който Лъвъ Магистъръ билъ най-добръ ориентиранъ. Договорътъ, вѣроятно, е билъ сключенъ, докато Симеонъ стоялъ подъ стѣнитѣ на Цариградъ.

Що се отнася до условията на договора, то тѣ могатъ да се изведатъ отъ горѣ-приведенитѣ извѣстия, а именно: 1. дадена била клетва отъ страна на българитѣ, че нѣма „да вършатъ нищо иеизносно“, разбира се спрѣмо ромеитѣ, — едно задлъжение, което намира обяснението си въ неочакванитѣ нападения както въ първата, тъй и въ втората война на българския князь, които докарали на Византия такива

της δε βασιλεὺς ἀκαίρην τε διὰ τῶν βυζαντινῶν ἀνθρώπων κομίζασθαι πρὸς τὴν σὴν ἐξουσίαν, καὶ ἀρκεῖσθαι τοῦτων ὅπως γινόμενων κτλ. — Ср. СбНУм. X (1894), стр. 405. Тамъ обаче ние неправилно изтъкувахме изречението: τοῦ μὴ τοὺς Βουλγάρων ἀσώφορον τι πράττειν въ смисълъ „да не се прѣдприема нищо вѣдно спрѣмо българитѣ“, когато въ него трѣба да се разбира тѣкмо обратното. Изобищо трѣба да се забѣлѣжи, че това изречение не е съставѣно ясно. Напр. изразътъ τοὺς Βουλγάρων на пръвъ погледъ се показва невѣроятенъ и може да се приеме за грам. грѣшка вм. τοὺς Βουλγάρους. Но, очевидно, тукъ трѣба да се приеме, че е изпусната нѣкое съществително като ἡγεμόνας или ἀρχηγός или ἀρχοντας, така че ние четемъ τοὺς Βουλγάρων ἡγεμόνας (ἀρχηγός или ἀρχοντας) които и съставятъ подлежаще на ἀσώφορον τι πράττειν; освѣнъ това, а да се разбира въ първия смисълъ, би трѣбало вм. πράττειν да стои πράττωσιν.

*) Думата τὸ κομβάντον не е нищо друго освѣнъ елинизираната лат. conventum, i = сговоръ, договоръ. Обаче не трѣба тя да се смѣсва съ ὁ κομβάντος, лат. convertus, us = съборъ, събрание, която се срѣща у Theophanus, ed. C. de Boor, I, p. 170,9: κομβάντον γινέσθαι; 170,12: ἐν τῷ κομβάντῳ и p. 433,12, дѣто се казва, че, когато българскиятъ ханъ Савинъ влѣзълъ въ прѣговори съ Константина V Копронима, българитѣ, κομβάντον ποιῶντες, свалили го (вж. История на българ. държава, I, 1, стр. 218). Сжшо τὸ κομβάντον не трѣба да се смѣсва и съ печенѣжкото κομάντον = συμβουλή (Skyl.-Cedr. II, 588,11-12) = βουλὴ (Leo Diaconus, ed. Bon., p. 150,21-22) = consilium = съвѣтъ, съвѣщание, народно събрание (рус. „вѣче“). Вж. В. Г. Васильевскій, Византия и печенѣзи. Труды, т. I, стр. 15, бѣл. 1.

голъми врѣди и загуби; 2. да се изпращатъ Симеону всѣка година въ извѣстно врѣме богати подарѣци¹⁾ отъ ромейската империя въ пограничния градъ Девелтъ, дѣто да се явяватъ нарочити пратеници на българския князь, за да ги получатъ и отнесатъ, и 3. направена била и териториална отстъпка, именно отстъпена била приморската покрайнина между Черно море и Странджа-планина, защото наскоро слѣдъ 907 г. приморскиятъ гр. Мидия е билъ пограниченъ между България и Византия,²⁾ а пъкъ слѣдъ 896 г. до смъртъта на Лѣва VI не сж ставали, доколкото засега е извѣстно, никакви териториални измѣнения по юго-източната граница, при това прибрѣжнитѣ градове на тая покрайнина, Агатополь, Созополь и Девелтъ, останали въ византийски рѣцѣ, така че въ 896 г. юго-източната граница между България и Византия била закрѣплена по слѣдния начинъ: отъ Мидия на Черно море по вододѣла на Странджа-планина до върха Демиръ-капу, отдѣто тя съвпадала съ границата по „дълбокия“ миръ отъ 864 г.³⁾ Макаръ че съ тия три точки едва ли се изчер-

¹⁾ Въ текста стои τὰ στελλόμενα, т. е. „това, което се праща“. М. С. Дринковъ (Южные славяне и Византия, Съчин. т. I, стр. 378) пише, че „по заключену договору, Византия обязалась платить болгарамъ ежегодно данъ“; такова тълкуване на тая дума, може би, да е справедливо и вѣрно, защото по всѣка вѣроятность Николай Мистикъ, за да запази престижа на империята прѣдъ единъ „варваринъ“, избѣгналъ въ писмото си позорната дума данъкъ. Но споредъ насъ, това е било по-скоро единъ откупъ на мира въ видъ на богати подарѣци, които се изпращали Симеону въ извѣстно врѣме отъ Цариградъ въ Девелтъ въ знакъ на φιλοφρονεῖσθαι и τιμᾶσθαι, защото иначе едва ли Византия би плащала въ продължение на 20 години данъкъ въ тѣсенъ смисълъ на думата. Такъвъ способъ за поддържане мира Византия твърдѣ често е практикувала, когато империята се нападала отъ разни народи и се е намирала въ опасность, както това било съ аваритѣ и други народи.

²⁾ Вж. С. de Boor, Vita Euthymii, cap. XVI, p. 57: ἐν Μηδείᾳ τῇ πλητοχωροῦσῃ Βουλγάρων.

³⁾ Това най-ясно се види отъ списъка на епископскитѣ седалища, съставенъ при Лѣва VI при съдѣйствието на патриархъ Николая Мистикъ, т. е. между 901 и 907 г. Въ тоя списъкъ епископскитѣ седалища: δ Σωζοπόλεως, δ Ἀγαθοπόλεως (сег. Ахтоболъ), δ Δαβέλου, δ Τραπεζιζούης (м. б. при с. Ковчазъ сѣв. отъ Лозенградъ. Т o m a s c h e k, ib. p. 39—40), δ Καραβου (неизвѣстно), δ Βουκέλλου (при сег. с. Фикла на с. отъ Одринъ на десния брѣгъ на Тунджа),

пвали всичките условия на мирния договор, все пакъ тѣ ясно показватъ, че Симеонъ напълно постигналъ цѣльта си: той не само сполучилъ да отмъсти на византийския императоръ за вѣроломната му политика спрѣмо него, но и успѣлъ да го принуди да сключи такъвъ миръ, съ който неговото честолюбие се напълно удовлетворявало; защото, макаръ византийското правителство често пѣти и да е прибѣгвало къмъ задлъжения, подобни на второто, всѣки пѣтъ когато е искало да поддържа миръ съ разни народи, опасни за империята, все пакъ въ очитѣ на Симеона Византия, която се признала за побѣдена, сега ставала негова данница, а главно, споредъ тоя договоръ, Симеонъ ставалъ слѣдъ него въ такива отношения спрѣмо империята, че отъ него зависѣлъ мирътъ между двѣтѣ съсѣдни държави.

И наистина, сключениятъ въ 896 г. миръ съ империята не останалъ тѣй ненарушенъ отъ страна на българския князь, както се прѣдполагало. Симеонъ запазилъ мирнитѣ си отношения съ Византия само въ смисълъ, че не прѣдприемалъ походъ срѣщу столицата на империята въ продължение на 17 години, до края на Лъвовото царуване; обаче къмъ дру-

δ Προβίου (сег. с. Провадия на с.-и. отъ Одринъ и на и. отъ Фикла) δ Σκοπίου (сег. с. Скопие на и. отъ Лозенградъ), δ Βουναριῶν (сег. Бунар-хисаръ на ю.-и. отъ Лозенградъ), δ Βουλγαροφύγου (сег. Баба-Ески) и δ Τραπεζουσ (неизвѣстно), които сж били подчинени на одринския митрополитъ (вж. Н. Gelzer, *Texte der Notitia episcoporum*, п. т., стр. 558, № 603—613), а сжщо и епископскитѣ седалища: δ Ἀγαθωνισίας (на с. отъ Одринъ близу до Сакаръ-планина), δ Λιουτίτζης (Лютица, село Лѣджа при Орта-кьоя), δ Ξουκταρίου (сег. с. Юскюдаръ на с.-з. отъ Одринъ), δ Λαβχης (вѣроят. днеш. с. Лефке на с.-з. отъ Юскюдаръ), δ Βλέπου (неизвѣстно), δ Ἀραμίτζης (Иречекъ посочва на турското с. Драма на с. отъ с. Мали Мѣнастирь, Каваклийско), δ Ἰωαννίτζων (въ източни Родопи), δ Κωνσταντίας (на югъ отъ Харманли), δ Βελιχίας (точно неизвѣстно; споредъ Иречека въ областъта на източни Родопи) и δ Βουκοβίου (Иречекъ посочва на с. Буково близо до Хасковскитѣ бани), които сж били по-рано подчинени на пловдивския митрополитъ (вж. Н. Gelzer, п. т., стр. 557—558, № № 566—575), — всички тия епископства, които сж означени подъ цариградската църква се намирали тъкмо южно отъ посочената граница. — За всички приведени тукъ географски имена, вж. С. Jiréček, *Die Heerstrasse*, S. 72—73. — *Archäologische Fragmente aus Bulgarien* въ *Archäol.-epigr. Mittell.* X, S. 145. — Княжество България, II, стр. 390, 695, 702.

гитъ византийски владѣния на полуострова това той не спазвалъ. Докато Лъвъ VI билъ завзетъ съ отчаяната си борба противъ арабитѣ, Симеонъ не пропускалъ нито единъ удобенъ случай, колчимъ такъвъ му сж прѣдставляли обстоятелствата, да го експлоатира въ своя полза, дори съ оръжие въ ржка, за разширение границитѣ на държавата си за смѣтка на византийскитѣ владѣния. Така, самъ Лъвъ Магистъръ въ писмото си до императора свидѣтелствува, че слѣдъ второто си посолство въ България той „поднесълъ на императора като подарѣкъ 30 крѣпости въ диррархийската областъ съ богатството и самитѣ жители, слѣдъ като ги изтрѣгналъ, пророчески казано,¹⁾ изъ устата на лѣва като ухо“.²⁾ Кое събитие е ималъ прѣдъ видъ Лъвъ Магистъръ, когато е писалъ тия редове, за насъ остава засега неизвѣстно поради липса на други извѣстия; сжщо така не е възможно да се опрѣдѣли точно и годината на второто му посолство въ България, но то несъмнено се отнася къмъ врѣмето между 896 г., когато той изпълнилъ, както видѣхме, първата си мисия въ България по въпроса за обмѣната на на плѣнницитѣ, и 904 г., къмъ която се отнася третото му посолство, както ще покажемъ по-долу. Но и при все това отъ думитѣ на Лѣва Магистра не е трудно да се заключи, че второто му изпращане въ България е имало за цѣль да се регулира пограничната линия по западната граница на българската държава, която въ това врѣме потърпѣла, както изглежда, извѣстно измѣнение.

Касае се тукъ въпросътъ за 30 крѣпости въ областта на гр. Драчъ, които се оспорвали у Симеона, защото нѣкоя територия византийска, въ която се влизали тия крѣпости или е била окупирана отъ българитѣ, или се е доброволно присъединила къмъ българската държава като такава, която

¹⁾ Амосъ, III, 12: *ѣко же пастѣхъ, вѣда исторгнѣтъ ѣ оѣтъ лѣвоу хъ лѣ гбѣни, вѣдъ бѣхѣ оѣ хъ*.

²⁾ *Δελτίου, т. А', σελ. 89б.: τοῦτο δέ, τὰ τοῦ Δυρραχίου τριάντα φρούρα οὐν αὐτῷ πλοῦτος καὶ αὐτοῖς οἰκήτορες τῇ βασιλείᾳ σοο δάρον προσήνεγκον, ἀπο-επείσας, προφηντικῶς εἰπεῖν, ὅς λόβον ἐκ λείοντος στόματος.* — За писмото на Лѣва Магистра и за врѣмето, кога е писано то, вж. по-горѣ, стр. 315, бѣд. 2.

е била населена съ славянско население. Кое то отъ тия двѣ прѣдположения и да приемемъ, самиятъ фактъ ясно разкрива стремежитѣ на Симеона: съ присъединението на извѣстна частъ отъ драчската областъ той е искалъ, очевидно, да подготви завоеванието на самия градъ Драчъ — главната база на ромеитѣ на Адриатика, защото, откакъ българитѣ при Бориса бѣха излѣзли на Адриатическото море между р. р. Семени и Воюса, тоя градъ билъ откъснатъ отъ другитѣ владѣния на империята, и по тоя начинъ окончателно да унищожи византийската властъ въ западната частъ на полуострова. Затова Симеонъ се домогвалъ, както се види, да стѣсни, колкото е възможно повече, областта на драчската тема. Обаче Лъвъ Магистъръ, ако се сжди по думитѣ му, сполучилъ да попрѣчи до извѣстна степенъ за пълното осъществение на тоя Симеоновъ планъ и при възникналитѣ по тоя случай прѣговори успѣлъ да „изтрѣгне“ споменуванитѣ въ писмото му 30 крѣпости отъ „устата на лъва“, т. е. отъ рѣцѣтъ на Симеона, въ драчската областъ и отново да ги върне подъ властта на императора. Дѣ трѣба да търсимъ тия крѣпости, писмото на Лъвъ Магистра нищо не посочва; но като се вземе подъ внимание това, че границата е вървѣла въ тая страна по долното течение на р. Семени до планина Крабе, то и въпроснитѣ крѣпости ще да сж се намирали южно и юго-източно отъ Драчъ между долнитѣ течения на рр. Семени и Шкумба, дѣто Лъвъ Магистъръ можалъ, ако не да запази прѣдшната, опрѣдѣлена по договора отъ 894 г., то поне да намали обсега на откъснатата територия.

Сжщия характеръ и цѣль имало и третето посолство на Лъвъ Магистра въ България, обаче то е било изпълнено при други много по-сложни обстоятелства. Споредъ думитѣ му, резултатътъ отъ него било това, че той съ убѣждения и настоявания сполучилъ „да вземе обратно завоевания отъ агарянитѣ Солунъ, слѣдъ като българитѣ поискали да го заселятъ“.¹⁾ Това извѣстие е отъ първостепенна важность

¹⁾ Δελτίον, т. Α', σελ. 396: καὶ τρίτη πρεσβεία τὴν ἀλωθεύσαν ἐπ' Ἀγαρήνων Θεσσαλονίκην κατοικῆσαι βουλόμενων Βουλγάρων, παίσας καὶ διεξας ἀπέλαβον.

не само затова, че то дава възможност точно да се опрѣдѣли датата на третето отиване на Лѣва Магистра въ България споредъ посоченото въ него събитие — завоеванието и опустошението на Солунъ отъ арабитѣ въ 904 г., но още и затова, че то дава нови данни за отношенията на българитѣ къмъ Византия прѣзъ това толкова сждбоносно за империята събитие.

Въ началото на X. вѣкъ нападенията на арабитѣ особено по море почнали да ставатъ твърдѣ заплашителни за Византия. Въ 902 г. арабската флота, като опустошила подъ началството на ренегата Дамиана островитѣ по Егейско море, влѣзла въ Пегасийския заливъ около брѣговетѣ на Тесалия и нападнала на богатия и населенъ градъ Димитриада; слѣдъ кратковрѣменна обсада арабитѣ прѣвзели града и, като го разорили и заграбили голѣма плячка и много плѣнници, оттеглили се въ морето. Наскоро островитѣ на Архипелагъ били изложени на нови нападения и къмъ 903 г. островъ Лемносъ билъ завзетъ и оплѣненъ отъ арабитѣ. Но особено сждбоносна за Византия била 904 год., когато прѣзъ половината на м. юний грѣцкиятъ ренегатъ Лѣвъ, нареченъ Триполитъ, като застаналъ начело на мюсюлманската флота, прѣвзелъ родния си градъ Атталиа, богатъ и важенъ търговски и стратегически пунктъ на южнитѣ брѣгове на Мала-Азия, като го ограбилъ и оплѣнилъ. Слѣдъ тая сполука Лѣвъ Триполитъ вече замислилъ да нападне на самата византийска столица, на „отъ Бога пазения“ Цариградъ, да пристѣпи къмъ която не се и забавилъ. Той потеглилъ къмъ столицата и влѣзълъ въ Дарданелитѣ, безъ да срѣщне по пѣтя какъвто и да било отпоръ, защото изпратениятъ насрѣща му друнгарий Евстатий съ византийската флота, изплашенъ отъ силата на арабската флота, не се рѣшилъ да даде сражение и се върналъ назадъ. Като завладѣла гр. Абидосъ, който билъ добръ укрѣпенъ и се считалъ като ключъ на Цариградъ, арабската флота скоро достигнала до пристанището Парий при входа на Мраморно море. Отъ столицата била отново изпратена флотата подъ началството на протасикритъ Имерия, съ когото, неизвѣстно

защо, Лъвъ Триполитъ не се рѣшилъ да влѣзе въ бой и, като се отказалъ отъ плана си да нападне Цариградъ, напусналъ Дарданелитѣ, отдѣто потеглилъ на западъ покрай островитѣ Имвросъ, Самотраки и Тазосъ. Тукъ той билъ настигнатъ отъ Имерия, който сжщо не се рѣшилъ да даде сражение и чрѣзъ това улеснилъ Триполита свободно да заmine отъ Тазосъ. Лъвъ Триполитъ, като обиколилъ Халкидския полуостровъ, насочилъ маршрута си прѣзъ Солунския заливъ право къмъ втората столица на империята, Солунъ.¹⁾

Споредъ едно лѣтописно извѣстие, „когато българскитѣ нахлувания тревожили ромеитѣ агарянитѣ, като се научили за това, прѣдприели морски походъ, слѣдъ като си поставили за началникъ Лѣва Триполита, отстѣпника отъ християнското благочестие, който бѣ потеглилъ отъ градъ Аталія.“²⁾ И тъй, прѣзъ 904 г. ставали сж нѣкакви нахлувания отъ страна на българитѣ, на които Лъвъ Триполитъ разчитвалъ, когато прѣдприемалъ похода си противъ Цариградъ. Отъ самата свръзка на събитията, показана въ горното извѣстие, се ясно види, че нахлуванията сж вървѣли не на западната българска граница, защото въ такъвъ случай надали Лъвъ Триполитъ би могълъ тъй скоро и лесно

¹⁾ А. Васильевъ, *каз. съч.*, II, стр. 135—141.

²⁾ С. Логотетъ, у Geor. Hamart., ed. Muralt, cod. Vat., p. 783 подъ черта: *Τὼν δὲ Βουλγαρικῶν ἐφόδων Ῥωμαῖοις ἐπιτιθεμένων, οἱ δὲ Ἀγάρ μαθόντες τοῦτο, στόλον ἐξήρσαν ναύμαχον, ἐπιστήσαντας στρατηγὸν Τριπολίτην Λέοντα, Ἀττάλου μὲν ἐξωρμημένον τῆς πόλεως, τῆς δὲ χριστιανῶν εὐσεβείας ἀποστήσαντα.* — Theoph., contin. ib., p. 336, 11—12. — Skyl.-Cedr. ib. II, p. 261, 12—23 (перифразирано. Това извѣстие се намира въ прѣписитѣ отъ втората редакция на С. Логотетовата хроника (вж. Притурка № 5.), а именно, въ ватикан. № 153 и 163, отдѣто го заимствувалъ продължателятъ на Теофайа, а отъ послѣдния — Скилица-Кедринъ. Отдѣ е то почерпнато, за сега не може да се посочи, но това не дава никакво основание да се сѣмнѣваме въ неговата вѣрность, защото, както ни показва цѣлътъ и резултатътъ отъ второто посолство на Лѣва Магистра, Симеонъ никакъ не се стѣснявалъ отъ склучения въ 896 година миръ между България и Византия, слѣдователно самото държане на Симеона спрѣмо империята въ даденото врѣме не изключавъ възможността за подобни нахлувания отъ българска страна, а отъ тукъ и вѣрността на горното извѣстие, още повече че то напълно отговаря на развиващитѣ се въ това врѣме събития въ околноститѣ на Солунъ, както ще видимъ по-долу.

да узнае за тѣхъ, а още повече да разчитва на тѣхъ въ трудното си прѣдприятие, па освѣнъ това спорѣтъ по тая граница прѣди това наскоро билъ уреденъ, а по южната и при това не по тракийската, защото това би било явно нарушение на сѣществующия миръ, а по югозападната нѣйдѣ около Солунъ, както това показва и извѣстието на Лѣва Магистра за третото му посолство. Що се отнася до характера на самитѣ нахлувания, то той се рисува въ отношенията на българитѣ въ даденото врѣме къмъ славѣнското население въ Македания, което се намирало още подъ властѣта на императора.

Почналото се още отъ втората половина на VIII. вѣкъ събиране на славѣнскитѣ земи на полуострова подъ властѣта на българския господаръ както видѣхме, къмъ срѣдата на IX. вѣкъ бѣ взело доста голѣми размѣри. Споредъ склучения въ 864 г. „дѣбокъ“ миръ, българската югозападна граница вървѣла вече отъ централнитѣ Родопи на западъ къмъ прохода Рупелъ, по план. Бѣласица, прѣсичала Вардаръ при Демиръ-капия и въ посока къмъ юго-западъ обхващала Пелагонийското поле и езерата Прѣспа и Охридско; оставали още вѣнъ отъ българската държава земитѣ на славѣнскитѣ племена; 1) смоленци по долнето течение на р. Места, 2) ринхини между долня Струма и Вардаръ и 3) сагудати и драговити на сѣверо-западъ и западъ отъ Солунъ,¹⁾ слѣдователно далечъ още не било завършено събирането на славѣнскитѣ племена подъ скиптѣра на българския господаръ. Симеонъ рѣшилъ тъкмо да завърши дѣлото на своитѣ прѣдшественици. И наистина, къмъ началото на X. вѣкъ отношенията по юго-западната българска граница се доста измѣнили.

Иванъ Камениата, съврѣменникъ на разгледванитѣ тукъ събития, въ съчинението си за разорението на Солунъ отъ арабитѣ въ 904 год., ето какъ описва положението на славѣнскитѣ племена, които се намирали подъ византийска властъ: „На западъ се простира една равнина, която държи

¹⁾ L Niederle, Slovanské starožitnosti, díl II, str. 424—425.

до едни други (планини), дѣто се издига единъ градъ, наричанъ Верроя, градъ твърдѣ извѣстенъ както по (количество) на жителитѣ, тъй и въ всички други отношения, съ които (може) да се похвали единъ градъ по уредбата си. Въ срѣдното пространство тая равнина заключава въ себе си нѣком разпрѣснати села, отъ които едни близу до града (Солунъ), наречени съ име друговити и сагудати, сж подвластни на града, други пъкъ плащатъ данѣкъ на съсѣдния скитски народъ, който не е далечъ. Обаче селата живѣятъ по съсѣдство едно съ друго, па бива и това, че тѣ, като влизатъ нерѣдко въ съглашение, освѣнѣ съ другитѣ, и съ солунци, завързватъ търговски сношения съ скититѣ, и особено когато тѣ сж въ добри отношения помежду си и не взиматъ орѣжие за ожесточена борба; понеже това се желасло още нѣкога-си въ най-старо врѣме, то поради общността на живота тѣ смѣняватъ нуждитѣ едни на други, като спазватъ помежду си чуденъ и дълбокъ миръ.“¹⁾ И тъй, споредъ Камениата, прѣди завоеванието на Солунъ отъ арабитѣ, само двѣ славѣнски племена — драговити и сагудати, които сж живѣли на западъ и сѣверо-западъ отъ Солунъ се намирали въ извѣстна зависимостъ отъ тоя градъ, т. е. отъ византийската власть, а за останалитѣ племена, които живѣли на сѣверъ и изтокъ отъ Солунъ, се споменува само, че плащали данѣкъ на съсѣдния скитски народъ, т. е. на българитѣ, които били недалечъ. Обаче друго едно извѣстие на сжщия авторъ ни дава възможность другояче да си прѣдставимъ отношенията на славѣнитѣ около Солунъ къмъ българитѣ прѣзъ врѣмето на арабското нашествие.

Когато се получило извѣстие въ Солунъ за настѣпването на арабската флота къмъ тоя градъ, жителитѣ колкото и да били изплашени и неподготвени да издържатъ такова нападение, все пакъ рѣшили да окажатъ възможенъ отпоръ. Подъ рѣководството на изпращанитѣ единъ слѣдъ другъ отъ Цариградъ воеводи тѣ почнали да укрѣпаватъ града и

¹⁾ Joannes Cameniata, De excidio Thessalonicensi, cap. 6 въ изданието на Theopanis contin. ed. Bon. p. 496. — T. Tafel, De Thessalonica eiusque argo. Berolini 1839, p. LXXVII—LXXVIII, et p. 252.

откъмъ море, и на суша, но въ резултатъ не се получвало нищо надежно, защото слухътъ както за приближението на неприятеля съ голѣма и силна флота, тъй и за жестокоститѣ и кръвожадността му усилвалъ страха и паниката въ града и убивалъ енергията на населението. Последниятъ пристигналъ отъ столицата стратегъ Никита, като виждалъ безполезността отъ всичко направено за защита на града, рѣшилъ да повика на помощъ околнитѣ славѣни. „Никита казваше, пише Камениата, че била дадена заповѣдь да се събере голѣмо множество отъ околнитѣ славѣни, опитни въ изкуството да стрѣлятъ отъ лжкъ, както отъ ония, които сж подвластни намъ (т. е. на солунскитѣ власти), тъй и отъ ония, които сж подъ властѣта на стримонския стратегъ, та да не би нѣкакъ случайно да се намѣримъ въ нужда противъ всеоръжение на неприятелитѣ, но да имаме съ какво да отблъснемъ първото имъ нападение.“¹⁾ Ако съпоставимъ това извѣстие съ горѣприведеното, то не е мжно да се разбере, че споредъ Камениата, македонскитѣ славѣни, които въ края на IX. и въ самото начало на X. вѣкъ сж влизали въ прѣдѣлитѣ на империята, били раздѣлени между двѣ теми: между солунската, въ която влизали драговити и сагудати, на сѣверъ отъ които вече вървѣла българската граница, и стримонската, къмъ която принадлежали ринхини, смоленци, а, може би, и частъ отъ струмци, на югъ отъ Бѣласица и Рупель.²⁾ Къмъ тия тъкмо славѣни било рѣшено да се обърнатъ солунци за помощъ.

Никита написалъ писма и ги разпратилъ по цѣлата околностъ, като подканвалъ близкитѣ славѣни да дойдатъ, колкото е възможно по-скоро, на помощъ на града и всѣки отъ тѣхъ да се въоръжи колкото може. Обаче на тая покана не се отзовали всички славѣне: пристигнали само твърдѣ немного, и то отъ най-бѣднитѣ и при това съвсѣмъ непригответени за бой. „Това стана, обяснява Камениата, поради

¹⁾ Jo an. Cameniata, cap. 20, *ibid.*, p. 514, 11—12.

²⁾ L. Niederle, *п. т.*, стр. 425—428. — За съществуването на стримонска тема при Лъва VI вж. у Tafel'я (каз. съч., стр. 40), който прѣдполага, че стратегътъ ѝ е ималъ седалище въ Сѣръ.

туй, че нѣкои (отъ тѣхъ) сж прости (σχαίους) и князетѣ (ἄρχοντες), на които тѣ сж повѣрени, сж твърдѣ лоши; тѣ турягъ собствената си изгода по-горѣ отъ общото благо, иматъ обичай да строятъ козни на съсъда си, залягатъ да получаватъ подаръци и не се занимаватъ съ нищо друго, освѣнъ съ оцѣнката на неговия имотъ. Защото, продължава Камениата, когато казаниятъ Никита се опитва два и три, и много пжти да заплаши стримонския воевода и го обвиняваше въ бавностъ и че, ако градътъ пострада отъ прѣдстоящата опасностъ, то императорътъ ще свали вината върху него, той (воеводата) не по-малко отнапрѣжъ оставаше при обичното си лошо намѣрение, като прѣзираше първомъ божески, а сетнѣ и човѣшки страхъ и за нищо не считаше загинването на такъвъ единъ градъ; и не се погрижи нито той самъ по себе си, нито нѣкой отъ подчиненитѣ му да дойде и да помогне въ такова бѣдствие на насъ обсаденитѣ, но, като заблуждаваше всички ни съ надежда, че ще пристигне, чакъ до послѣдния день на войната, тайно доведе докрай зломислието противъ насъ и много, и ехидно се надсмиваше надъ нещастieto, което ни измжчваше.¹⁾

Колкото категориченъ и да се явява Камениата, обяснявайки причинитѣ за отказа на славѣнитѣ, ние все пакъ мислимъ, че надали ще трѣба да ги търсимъ само въ простотията, необразоваността на славѣнитѣ, или въ лошитѣ качества на тѣхнитѣ князе, или най-сетнѣ въ враждебното настроение на стримонския стратегъ, защото, ако Камениата и да го обвинява не малко въ умишлено бездѣйствие и дори въ коварство, при отказа на славѣнскитѣ воеводи той оставалъ безсиленъ. Нанстина, враждата между околнитѣ славѣнски племена и солунци, както е извѣстно, била вѣковна, но отъ друга пкъ страна едва ли може да се допусне, че тѣ не сж били въ състояние да не прѣдвждатъ, каква тежка участъ очаква и тѣхъ, въ случай че арабитѣ прѣвзематъ Солунъ и се закрѣпятъ на полуострова. Очевидно, както въ отказа си да се притекатъ на помощъ на солунци,

¹⁾ J. Cameniata, ibid., p. 515, 2-19.

тъй и въ непокорството си спрѣмо заповѣдта на императорския стратегъ тѣ сж дѣйствували подѣ влиянието на нѣкого по-силенъ отъ тѣхъ, на когото тѣ биха могли да се опиратъ въ случай на опасностъ, а такъвъ за тѣхъ е могълъ да бѣде въ дадения моментъ само силниятъ български князь. Симеонъ, както изглежда, не е пропусналъ да експлоатира такива важни събития като похода на Лѣва Триполита противъ Цариградъ, а още повече противъ Солунъ, за да привлече на своя страна останалитѣ все още подѣ Византия славѣни, между които българското влияние било винаги силно и да ги принуди доброволно да се отцѣпятъ отъ империята и се присѣдинятъ къмъ България. Отказътъ на славѣнскитѣ князе да се отзоватъ на поканата за помощъ на солунци при всичкитѣ настоявания отъ страна на стратега Никита, и то въ такъвъ единъ критически моментъ, отъ който може би е зависѣла и тѣхната участъ, билъ, споредъ насъ, явенъ изразъ на това отцѣпване отъ империята. Въ тоя смисълъ ще трѣба да разбираме съдържанието на горѣприведеното извѣстие за нахлуванията на българитѣ, които тъкмо въ това врѣме тревожили роменитѣ.

Отказътъ на славѣнитѣ произвелъ въ Цариградъ тежко впечатление, защото слѣдъ това била изгубена всѣка надежда да се даде на заплашвания съ загинване Солунъ каквато и да било помощъ. Тогава въ столицата намислили по другъ начинъ да въздѣйствуватъ върху славѣнитѣ. Като разбирали, че отказътъ на послѣднитѣ е дѣло на българската политика и влияние, цариградското правителство рѣшило да се опита да въоръжи самитѣ българи срѣщу арабитѣ. Камениата разказва, че тъкмо около това врѣме отъ Цариградъ билъ изпратенъ императорскиятъ евнухъ, на име Родофилъ, на западъ съ много злато,¹⁾ което, споредъ както той самъ казвалъ, било прѣдначено да се раздаде като заплата на войницитѣ и матроситѣ отъ сицилийската ескадра, която въ това врѣме дѣйствувала противъ африканскитѣ араби и се

¹⁾ Споредъ Сим. Логотета (Ibidem., p. 784) и другитѣ хронисти (Theoph. contin., ib., p. 368; Skyl.-Cedr., II, p. 262) сумата възлиза на 100 литри злато (ἑξων μὲν αὐτοῦ χρυσίου λίτρας ρ').

нуждаела отъ поддържка. Родофилу било поръчено да се отбие по пътя си за Сицилия въ Солунъ по нѣкакви-си нужди (τινῶν χρεῖων ἕνεκεν).¹⁾ Той пристигналъ въ Солунъ малко прѣди прѣвземането на града отъ арабитѣ (πρὸ μικροῦ τοῦ κινδύνου) и билъ принуденъ да отложи пѣтуването си по-нататѣкъ, защото при завладѣването на града отъ арабитѣ той попадналъ въ плѣнъ и билъ подложенъ отъ Лѣва Триполита на страшни мъки. Обаче прѣзъ нощта срѣщу деня на навлизането на неприятеля въ града Родофилъ сполучилъ тайно да изнесе златото отъ града и по довѣрени нему лица да го изпрати на стримонския стратегъ, комуто той съ писмо съобщилъ да го пази до свѣршването на войната.²⁾ Каменината не обяснява точно, какви сж били тия нужди, които съставяли цѣлѣта на Родофиловото отбиване въ Солунъ; сжщо така той не казва, защо Родофилъ изпратилъ златото, което носѣлъ за Сицилия, тъкмо на стримонския стратегъ, което се явява още по-странно, когато знаемъ отъ сжщия авторъ, че стратегътъ билъ враждебно настроенъ къмъ солунци. Всички тия недоумѣния ще получатъ разяснението си въ по-нататѣшното развитие на събитията.

Отчаяни, че не могатъ да получатъ помощъ отъ околнитѣ славѣни, солунци най-сетнѣ рѣшили съ собствени сили да посрѣщнатъ нападението на неприятеля. На 29. юлий 904 г. сутринѣта арабската флота начело съ емира Лѣва Триполита се показала вече прѣдъ входа на солунското пристанище, при носъ Емболъ и бързо потеглила къмъ брѣга, близу до който тя хвърлила котва и почнала обсадата. Прѣзъ първия день на обсадата всички нападения на арабитѣ били стойко отблъснати отъ стѣнитѣ на града, при което особено полезни се оказали съ своитѣ стрѣли ония отъ славѣнитѣ, които се били отзовали на поканата.³⁾ На слѣдния день

¹⁾ Сим. Логотетъ (п. т.), а слѣдъ него и другитѣ хронисти отбѣлзватъ че Родофилъ се отбилъ въ Солунъ, за да се лѣкува, защото по пътя се разболѣлъ (Νοσῆσας δὲ κατὰ τὴν ἑν τῇ ὁδῷ εἰσῆλθὲν ἐν Θεσσαλονίκῃ πρὸς τὸ λωοκοφῆαι), но това едва ли трѣба да се приеме, защото Каменината не споменува за подобно нѣщо.

²⁾ Joаn. Cameniata, *ibid.*, cap. 59, p. 569, 14—19.

³⁾ *Ibidem*, cap. 25, p. 523, 4—9.

обаче, 30. юлий, арабитѣ сполучили да излѣзатъ на източния брѣгъ на пристанището, тѣй че обсадили града и отъ суша. Тукъ тѣ завладѣли двѣтѣ източни порти на града, Римскитѣ и Касандрийскитѣ, а прѣзъ нощъта срѣщу 31. юлий направили пристѣпъ и откъмъ морето на градскитѣ стѣни, които слѣдъ малкъ отпоръ отъ страна на солунци, били прѣвзети отъ неприятеля. Слѣдъ това цѣлиятъ градъ прѣминалъ въ рѣцѣтѣ на арабитѣ: тѣ се прѣснали изъ улицитѣ, като избивали населението, безъ да гледатъ нито на полъ, нито на възраст; цѣлото население, съ изключение на твърдѣ немного, които сполучили да избѣгатъ въ близкитѣ планини, било хванато въ плѣнъ отъ арабитѣ. При това Каменията съобщава, че, когато емиръ Лъвъ Триполитъ далъ позволение на ония отъ жителитѣ, които били избѣгали порано и се спасили въ околноститѣ на Солунъ, да дохождатъ въ прѣвзетия и ограбенъ градъ, за да откупуватъ плѣненитѣ си роднини, тукъ се явилъ нѣкой-си Симеонъ, мжжъ съ зрѣлъ и твърдъ умъ и съ голѣма опитностъ въ работитѣ. Той билъ изпратенъ отъ Цариградъ въ Солунъ малко прѣди това съ нѣкаква-си мисия отъ императора, която авторътъ и тоя пжтъ, както се види, нарочно не счелъ за нужно да обясни точно.¹⁾

Тоя Симеонъ се явилъ като прѣдставителъ отъ византийска страна при сключването на една спогодба, прѣдложена отъ емира за ония плѣнници, които да се откаратъ въ Тарсъ нѣмало никаква полза, нито възможностъ. Рѣшено било тѣ да останатъ живи въ родния си градъ, но съ условие, щото при прѣдстоящата по договора обмѣна на плѣнниците императоръ Лъвъ VI да счита оставенитѣ въ отечеството имъ солунци сжщо за сарацински плѣнници и да ги откупи съ отпущането на свобода съотвѣтно число плѣнници мюсюлмани. Симеонъ, увѣренъ въ челоувѣколюбието на своя императоръ, отъ негово име потвърдилъ договора

¹⁾ Jo an. Cameniata, ib., cap. 62, p. 574: ... συνέλατο μετ' αὐτῶν καὶ τις ἀνὴρ καλούμενος Συμεὼν, φρονήσει βαβηκῶς καὶ διὰ πείρας ὄν πολλῶν πραγμάτων, ὃς ἦν πρὸς τοῦ βασιλέως σταλαῖς δι' αἰτίαν τινὰ χρεώδη πρὸ μικροῦ τιμῆ πολεῖ, περὶ ἧς νῦν οὐκ ἀναγκαῖον εἰπεῖν.

съ клетва и подписъ.¹⁾ Когато пъкъ слѣдъ това хитриятъ и жестокъ ренегатъ заплашвалъ, че ще прѣдаде на огнь уцѣлѣлитѣ градски здания, Симеонъ, заедно съ влиятелни и по-заможни граждани отъ ония, които били дошли да откупятъ плѣненитѣ си роднини, сполучилъ да изтегли отъ стримонския стратегъ двѣта таланта злато, които Родофилъ билъ изпратилъ на послѣдния срѣщу деня на солунския погромъ, и ги прѣдалъ на емира като откупъ въ момента, когато арабитѣ вече подпалвали кжщитѣ въ приморската частъ на града. По тоя начинъ Симеонъ спасилъ града отъ съвършено унищожение.²⁾

За сжщия тоя актъ на споменатия Симеонъ ето що четемъ въ другъ съвърмененъ изворъ: „Той (Симеонъ асиритъ) спаси градъ Солунъ, който щѣше да бжде отъ основа разрушенъ, когато нечестивиятъ измаилитъ, нареченъ Львъ Триполитъ, го бѣше прѣвзелъ по божие попущение и поради многото ни грѣхове. Като извърши нечувано дѣло и самолично се видѣлъ съ беззаконника, той, като човѣкъ находчивъ и разуменъ, убѣди го да остави тоя градъ непожтнатъ и да отпусне повечето плѣнници, слѣдъ като прѣдстави на арабитѣ изпратенитѣ отъ него за българитѣ приятелски подарѣци съ количеството злато. Това казахъ, прибавя авторътъ, за да изтъкна добродѣтелята на тоя мжжъ и неговата благонамѣреностъ“.³⁾ Едва ли може да има съмнѣние, че горнето извѣстие говори за сжщитѣ двѣ заслуги на Симеона въ въпроса за избавлението на

¹⁾ Ibidem, cap. 63, p. 574—575.

²⁾ Ibidem, cap. 64, p. 576.—Ср. В. Г. Васильевскій, О жизни и трудахъ Симеона Метафраста. ЖМНПр. г. 212 (1880), стр. 409—410. — А. Васильевъ, кав. съч. II, стр. 148—150.

³⁾ C. de Boor, Vita Euthymii, стр. XV, § 10, p. 53—54: Συμὼν . . . ὅς καὶ τὴν πόλιν Θεσσαλονίκης μέχρις ἀδύφους καταλύεσθαι μέλλουσαν παρὰ τοῦ κατὰ συγχώρησιν θεοῦ καὶ πληθὺς ἡμῶν ἁμαρτιῶν παραλαβόντος ταύτην ἀσεβοῦς Ἰσμηλίτου, τοῦ Τριπολίτου καλουμένου, τὸ πάρεργον ἔργον ποιησάμενος καὶ αὐτοφί τὸν ἀλιτήριον θεασάμενος, ὡς ἀγχίνους καὶ ἐχέφρων πείθει τοῦτον τὸ τε ἄστυ σῶον εἶσαι καὶ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας πλείστον καταλιπεῖν, τὴν εἰς Βουλγάρους παρ' αὐτοῦ ἀποσταλίσαν φιλικῇ δεξιῶσιν μετὰ καὶ τῆς ὀλκῆς τοῦ χρυσοῦ τοῖς Ἀραβὶ παρασχόμενος· τοῦτο δὲ εἴρηκα δεικνύων τὴν τε τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴν καὶ τὸ ἐξιόπιστον.

Солунъ, за които подробно разказва, както видѣхме по-горѣ, и Камениата; обаче въ него ние намираме нѣщо повече, което дава възможност да се обяснят посоченитѣ по-горѣ недоумения, които възникватъ отъ разказа на Камениата. Тукъ ние имаме прѣдъ видъ откупа, който Симеонъ прѣд-ставилъ емиру, за да избави Солунъ отъ пожаръ.

Споредъ Камениата, тоя откупъ, който състоялъ отъ два таланта злато, било сжщото онова злато, което Родофилъ носилъ съ себе си за войниците и матроситѣ отъ сицилийската ескадра и което той срѣщу деня на солунската катастрофа тайно изпратилъ на стримонския стратегъ на съхранение, а пъкъ споредъ приведеното извѣстие, Симеонъ употребилъ за сжщия откупъ изпратенитѣ по-рано отъ него самия подаръци и злато, които били прѣдназначени за българитѣ. Какъ ще трѣба да се примирятъ тия двѣ нагледъ противорѣчиви съобщения, когато нѣмаме основание да отричаме вѣрността нито на едното, нито на другото, понеже и двѣтѣ сж излѣзли изъ-подъ перото на двама свърѣмении? Въ сжщностъ тукъ нѣма никакво противорѣчие, а само взаимно попълване и пояснение на двѣтѣ съобщения. И наистина, ако откупътъ състоялъ отъ една страна отъ златото, донесено отъ Родофила въ Солунъ и прѣдадено на стримонския стратегъ, а отъ друга — отъ подаръци и злато, които сжщо били изпратени въ Солунъ и прѣдназначени за българитѣ, то ясно става, че това е било една и сжща сума и че цѣлътъ на Родофиловото дохождане въ Солунъ, за която Камениатъ прѣмълчава, била тъкмо да донесе прѣд-назначенитѣ за българитѣ подаръци и пари, което изрично се потвърждава и отъ Сим. Логотета.¹⁾ При тоя изводъ не е мжно да обяснимъ отъ една страна бързината, съ която Родофилъ изпратилъ въпросната сума и подаръцитѣ на стри-

¹⁾ Sym. Logoth., ib., p. 784,10 — 785,5: διαρχόμενος δὲ Συμεὼν ἀσκηρῆτις, ὁ μετὰ ταῦτα γεγωνὶς πατρικίος καὶ πρωτασκηρῆτις, ἀνελάβε το τε χρυσίον καὶ τὰ δῶρα, ἅπερ εἶασεν ὁ Ροδόφυλλος ἐν τῇ ὁδῷ καὶ πολλὰ βασανισθεὶς ἀτελεύτητος. Τοῦ δὲ Τριπολίτου βουλομένου τὴν πόλιν καταστρέφαι, μαθὼν Συμεὼν θηλοὶ αὐτῷ λαβεῖν χρυσίον καὶ ταύτην ἰᾶσαι. — Cr. Theoph. cont., ib., p. 368,11—15. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 263,3—6.

монския стратегъ, а също и отношения на българитѣ къмъ Византия въ свръзка съ общия вървежъ на събитията.

Слѣдъ отказа на славѣнитѣ да се притекатъ на помощъ на солунци, въ столицата било рѣшено, може би по съвѣта на сжщия Симеона асикрита, да се опитатъ съ „приятелски“ подаръци и злато да привлѣкатъ българитѣ на помощъ на Солунъ, а заедно съ тѣхъ и околнитѣ славѣни, като при това работата била наредена така: Родофилу, очевидно, били прѣдадени въпроснитѣ подаръци и пари съ заповѣдъ, щомъ той пристигне въ Солунъ, незабавно да ги изпрати по довѣрено лице на стримонския стратегъ, който отъ своя страна да ги прѣпрати по назначение на българитѣ. Обаче тоя опитъ се оказалъ несполучливъ, защото било вече късно, тъй като наскоро слѣдъ това Солунъ билъ вече въ ржцѣтъ на арабитѣ, и нѣмало нужда отъ подобни въздѣйствиа върху българитѣ, понеже още прѣди самия день на катастрофата почнали да се явяватъ спомагателни отреди на стримонци. Камениата, като описва, какъ населението отъ разнитѣ части на града се спасявало съ бѣгство, разправя и слѣднето: „Нѣкои пъкъ други, като побѣгнаха отъ портитѣ, които водятъ къмъ акрополя (крѣпостъта),¹⁾ прѣди да настане нещастieto, спасиха живота си. Това бѣха воеводитѣ (ῥηγοὶ) на славѣнитѣ, които отдавно бѣха намислили това и тайно откраднаха ключоветѣ на ония порти; и тѣ, като видѣха върха на злото, трѣбаше да даватъ изходъ всѣкому, който се явяваше, защото по тоя начинъ мнозина отъ ония, които се бѣха скрили тамъ, прѣди да нападнатъ неприятелитѣ, щѣха да отклонятъ смъртъта; но тѣ нищо подобно не допущаха да имъ дойде на умъ. Като се грижеха винаги за своето добро и гледаха само, какъ да отблѣснатъ отъ себе си опасността, тѣ отвориха малко вратата и извършиха частично (τομῶς) бѣгство, като оставиха тамъ едного да заключи пакъ вратата слѣдъ тѣхното излизане. По тоя начинъ тѣ зломислиха противъ спасението на всички, като измислиха нѣкакъв-си хитъръ прѣдлогъ, какво тѣ излѣзли не за

¹⁾ Това сж били сѣвернитѣ главни порти на Солунъ. Вж. Tafel, De Thessalonica, p. 105.

да бѣгатъ, а за да приематъ по-скоро съюзниците стримонци, тъй като стратегътъ билъ за повѣдалъ тъкмо това¹⁾

Колкото и да се старае Камениата подъ влиянието на враждебното си чувство къмъ славѣнитѣ по-силно да изтъкне злонамѣреното тѣхно бѣгство отъ Солунъ въ най-критичния моментъ и да умаловажи прѣдставяната отъ тѣхъ причина за напускането на града, все пакъ самиятъ способъ на излизането имъ показва, че тѣ въ случая сж дѣйствували по извѣстенъ планъ; защото, ако сж мислили само за едно свое бѣгство, то не биха се старали така внимателно и грижливо да заключатъ вратитѣ слѣдъ излизането и сигурно сж задържали ключоветѣ отъ портитѣ. Освѣнъ това отъ самия прѣдлогъ за бѣгството на славѣнскитѣ воеводи се вижда, че къмъ деня на катастрофата почнали да се явяватъ подъ Солунъ спомагателни отреди отъ стримонци. Каква е била цѣльта на тия отреди и защо стратегътъ стримонски билъ заповѣдалъ на славѣнитѣ, които били въ Солунъ прѣзъ врѣмето на обсадата, да напуснатъ града и да се съединятъ съ пристигналитѣ спомагателни отреди, сж въпроси, на които засега не може да се отговори. Но, дори ако допуснемъ, че тѣ сж дошли съ цѣль, да окажатъ посилна помощъ на солунци, все пакъ тѣ не сж могли да прѣдприематъ нищо спасително за Солунъ, защото градътъ вече се намиралъ въ ржцѣтъ на неприятеля. Впрочемъ самитѣ събития сж скоро опрѣдѣлили на тия славѣнски отреди съвсѣмъ друга роля да играятъ.

Когато всички договори съ Лѣва Триполита били сключени благодарение на умнитѣ разпоредби на Симеона асикрита, най-сетнѣ на 9. августъ 904 год. арабитѣ, като натоварили на корабитѣ си безбройно множество плѣнници, въ числото на които билъ и самъ Ив. Камениата, и богата плячка, дигнали котва и напуснали Солунъ и пристанището му.²⁾ Разоренъ и опустошенъ отъ арабитѣ, оставенъ безъ всѣка

¹⁾ Joan. Cameniata, ib., cap. 41, p. 545—546.

²⁾ А. Васильевъ, каз., съч. II, стр. 150.

защита отъ Цариградъ, Солунъ сега прѣдставлялъ твърдѣ примамлива и лесно достъпна плячка за околнитѣ славѣни и за българитѣ. Появилитѣ се подъ Солунъ въ деня на катастрофата стримонски отреди, които несъмнѣнно сж били изпратени не толкова за помощъ на солунци, колкото за отпоръ на арабитѣ, въ случай че тия подирнитѣ биха се опитали да нахлуятъ въ страната, поддържани и отъ български отреди, сега поискали да използватъ това тъй изгодно положение на работитѣ. И наистина, както показва извѣстието на Лъва Магистра за третото му посолство, тъкмо въ тоя моментъ българитѣ се опитали „да заселятъ Солунъ.“ Колкото кратко и да се изразява Лъвъ Магистъръ въ писмото си до императора, все пакъ отъ неговитѣ думи не е мжчно да се разбере, че българскитѣ и славѣнскитѣ отреди се опитали съ помощта на избѣгалитѣ по-рано славѣнски воеводи да окупиратъ града, слѣдъ това да го заселятъ и по тоя начинъ да го обърнатъ въ чисто славѣнски градъ.

Императоръ Лъвъ VI трѣбало да употреби всички усилия, за да не допусне да бжде завзетъ отъ българитѣ тоя толкова важенъ въ империята градъ: това би значило българитѣ окончателно да се закрѣпятъ на Егейско море, отдѣто тѣ лесно биха могли да отнематъ всички западни владѣния на ромеитѣ, па и самиятъ Цариградъ би могълъ да бжде завоюванъ много по-лесно отъ Солунъ. Моментътъ е билъ твърдѣ критиченъ за империята, а пъкъ да се прѣдупрѣди злото съ война противъ българския князь, било невъзможно въ дадено време за императора поради голѣмата опасностъ откъмъ арабитѣ, па освѣнъ това той би се явилъ като разрушителъ на сжществуващитѣ вече мирни договори и чрѣзъ това би прѣдизвикалъ нова нежелателна война отъ страна на Симеона. Затова рѣшено било да се уреди работата отново по миренъ начинъ. Отъ Цариградъ билъ изпратенъ пакъ Лъвъ Магистъръ въ България, който сполучилъ, ако се сжди по думитѣ му, да убѣди българския князь да се откаже отъ замисления си планъ. Обаче и тукъ ще трѣба да се отбѣлѣжи, че надали Лъвъ Магистъръ е могълъ да въз-

дѣйствиува върху князь Симеона само съ едни убѣждения и настоявания, както самъ казва. Надписътъ върху намѣренитѣ при с. Нарисъ (22 клм. на сѣверъ отъ Солунъ) два погранични стѣпа, които сж били поставени тъкмо въ 904 год. (6412 г. отъ С. М.), ясно доказва, че поставянето имъ, очевидно, се намирало въ свръзка съ прѣговоритѣ на Лѣва Магистра съ Симеона за Солунъ въ сжщата 904,¹⁾ съ други думи, като резултатъ отъ тия прѣговори било това, че за освобождението на Солунъ Симеонъ получилъ извѣстни териториални отстъпки отъ Византия; слѣдъ това послѣдвало и окончателното опрѣдѣление на юго-западната граница между България и Византия, която възъ основа на пограничните стѣлпове и списъка на епископствата отъ врѣмето на Лѣва VI опрѣдѣляме така: отъ върха Кекезъ тя отивала на юго-западъ по главния вододѣлъ на Централнитѣ Родопи, прѣсичала рѣка Мѣста къмъ пл. Боздагъ,²⁾ по тая послѣдната се

¹⁾ Тоя надписъ, който е запазенъ доста добръ на едина стѣлпъ, споредъ твърдѣ сполучливото попълване на поврѣдената му часть отъ г. Θ. И. Успенски, гласи слѣдното: *ἐτους ἀπὸ κτ(ισμῶς) κ(όσμου) ρᾶ ρτῆ β(ασιλευσῶς) ᾧ δρὸς Ῥωμαίων κ(αὶ) Βουλγάρων | ἐπὶ Συμαὼν ἐκ θεοῦ ἀρχ(οντος) Βουλγάρων | ἐπὶ Θεοδώρου Ὀλγού-τάρκανος | ἐπὶ ἀριστρου κομήτου*, т. е. „Въ лѣто отъ сѣтворение мира 6412 (=904), индиктъ 7. Граница между ромей и българя при Симеона, отъ Бога князь български, при Теодора олгу-таркана, при Дристра комита“. Вж. Θ. И. Успенскій. Пограничный столбъ между Византiей и Болгарiей при Симеонѣ въ ИзвРАИИ. въ Кон-полѣ, т. III (1898), стр. 184—194. — Объяснение на тоя надписъ вж. нашата рецензия въ СбНУм. кн. XV, книжов. отд., стр. 20—40.

²⁾ Прѣдъ видъ на това, че въ списъка на Лѣва VI епископнитѣ *δ Πολυπόλεως* (стар. Абдера, сег. Булустръ при зал. Порто-Лагосъ), *δ Βαλκωνίας* (точно неизвѣстно, споредъ Иречека (Das christl. Elem. S. 70), тя се намирала въ съседната Родопска областъ), *δ Χριστοπόλεως* (сег. Кавала), *δ Σιολαίων* (това епископство получило името си отъ славянското племе смолѣне или смоленци, *οἱ Σιολανοί, οἱ Σιολένοι*, което живѣло въ сегаш. областъ Акъръ-Челеби на изт. отъ р. Мѣста (L. Niederle, Slov. starozit. п. т., стр. 428)—Иречекъ, Княж. България, II, стр. 391—392), а споредъ Д. Дечевъ по горня и срѣдня Мѣста, въ Разлога и Неврокопско (вж. Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски, стр. 45—47), *δ Καισαροπόλεως* (въ Зъхненско, между пман. Кушница (стар. Παγγαίων) и р. Драматица. Вж. Йор. Ивановъ, Българ. старини, стр. 4) и *δ Ἀνακτοροπόλεως* (или още Ἀνακτορόπολις, вѣроятно сег. Ἐλευθερόπολις на мор. брѣгъ западно отъ Кавала (ср. Томашекъ, Idris.

спушала отъ с.-из. близу до Съръ, който е останалъ византийски;¹⁾ оттука въ юго-западна посока тя достигала до с. Наръшъ на р. Галико,²⁾ послѣ на западъ между селата Вардаровци и Ахматово прѣсичала р. Вардаръ,³⁾ обикаля по пл. Паякъ,⁴⁾ повръщала на югъ, минавайки източно отъ Воденъ, и по планинитѣ Кара-тащъ и Нѣгушъ,⁵⁾ завръщала на западъ между Кайлари и Кожани къмъ върха Шинякъ, прѣсичала горното течение на р. Бистрица южно отъ Костуръ къмъ пл. Грамосъ и отивала право на западъ до р. Воюса, по тая рѣка до вливането на лѣвия ѝ притокъ Зринъ и оттамъ отивала право на западъ къмъ Химара, на морския брѣгъ, която влизала въ българската държава.⁶⁾

ib., p. 76 и 77. — Иречекъ, п. т., стр. 390, бѣл. 8) сж означени като подчинени на филиппийския митрополитъ; очевидно, тукъ е останала старата граница споредъ договора отъ 864 г. безъ промѣна (Gelzer, Texte der Notitiae etc. ib. p. 558, № 596—601).

¹⁾ Това се види отъ списъка на Лѣвъ VI, дѣто αὐτὸς Σέρραι е поставенъ на 24 мѣсто между архиепископствата, подчинени на цариградската църква. Gelzer, ib., p. 551, № 79.

²⁾ Какъ е вървѣла границата между Съръ и с. Наръшъ, мжко може, засега да се посочи; но, ако се вземе въ внимание, че епископствата 1. ὁ Αἰνῆς καὶ Ῥευτήνης, което се намирало между ез. Тахино и Солунъ, (Tafel, De Thessalonica, p. 65 sq.) и 2. ὁ Ἱερῶσος ἢ τοῦ Ἀγίου Ὀρους, което е обемало източната половина на Халкидика съ Атонския полу-въ (п. т., стр. 63—64, сж означени въ списъка отъ края на XI. и нач. на XII в. като подчинени на солунския митрополитъ (Gelzer, Jahrb. f. protest. Theologie, 1886, № 4, S. 552), когато въ списъка на Лѣва VI тѣ не фигуриратъ, би трѣбало да се прѣдполага, че границата отъ околноститѣ на Съръ се е спушала на югъ покрай ез. Тахино и, като е излизала на Орфанския заливъ отъ устието на р. Струма до Иерисо близу до Атонския полу-въ, отдѣто вървѣла на с.-зап. по вододѣла на Халкидскитѣ планини, между Солунъ и ез. Бешикъ обхващайки Лагодинското поле, отивала къмъ с. Наръшъ при р. Галико.

³⁾ Вж. Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 7—8.

⁴⁾ Защото епископството ὁ Δρούουβιτας, споредъ списъка на Лѣвъ VI въ даденото врѣме било подчинено на солунския митрополитъ (Gelzer, Texte der notitiae, S. 554, № 289). Това епископство получило името си отъ славянското племе Другувити или Драговити (Tafel, ib. p. 59); дѣ е било седалището му, не се знае.

⁵⁾ Защото ὁ Βαρῆς (сег. Караферия) е било подчинено сжко на солунския митрополитъ (Gelzer, Texte, S. 554, № 288).

⁶⁾ Посоката на границата въ тая областъ се опрѣдѣля пакъ по списъка

И тъй, при прокарването на юго-западните граници на държавата си въ 904 г. Симеонъ се ръководилъ отъ сжщата мисль и сжщия планъ, както при опрѣдѣлението на границата въ драчката тема: отказвайки се отъ Солунъ, той въ сжщото врѣме сполучилъ до толкова да стѣсни и намали неговата областъ, неговия хинтерландъ, че, може да се каже, почти съвсѣмъ го изолиралъ по суша отъ центъра на империята и чрѣзъ това подготвилъ по-лесното завземане на тоя тъй важенъ и втори по значение слѣдъ столицата градъ въ европейскитѣ владѣния на Византия. Но договортъ отъ 904 г. има въ нашата история и друго важно значение: по тоя актъ всички славѣнски земи въ днешна южна Македония и южна Албания, които дотогава все още се намирили подъ властѣта на византийския императоръ, сега прѣминали къмъ българската държава, съ други думи, Симеонъ чрѣзъ тоя актъ завършилъ обединението на повечето отъ ония славѣнски племена на Балканския полуостровъ подъ скиптъра на българския господаръ, които дадоха окончателната етническа физиономия на българската народность; а пъкъ почналата се прѣди това и бързо развитата се слѣдъ тая дата мирна културно-просвѣтна дѣйность на създателитѣ на българската книжнина и на тѣхнитѣ достойни ученици се турила здрава основа за духовното единство на географски разкжсанитѣ части на българската народность на Балканския полуостровъ.

* * *

Слѣдъ сключването на мира съ Византия въ 896 г. първата грижа на Симеона била да прѣмахне слѣдитѣ на разрушението отъ маджарското нашествие въ сѣверо-източна България. Константинъ Багренородни, като разказва за послѣдното събитие, съобщава, че маджаритѣ, „воювайки съ Симеона,

на Лъва VI. Въ него нийдѣ не фигурира Костуръ; а пъкъ епископствата Адриануполско или Дринуполско (*Ἀδριανούπολις*, ок. дн. Аргирокастро) и Вострутско (*ὁ Βούστρης* сег. Ботрунто, срѣщу о-въ Корфу) сж били най-сѣвернитѣ отъ подчиненатѣ на цариградската църква епископства, които влизали въ диоцеза на навпактския митрополитъ. — В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, п. т., стр. 148 и 160.

съвършено го разбили и, като го прогонили и затворили въ тѣй наречената Мундрага, дошли чакъ до Прѣславъ“¹⁾. Дали тѣ сж сполучили да влѣзатъ и въ българската столица тогава и да я оплячкосатъ, това остава неизвѣстно; обаче извѣстията на Симеона Логотета, 1. че тогава маджаритѣ „оплѣнили цѣлата българска земя“, т. е. цѣла сѣверо-източна България и 2. че слѣдъ поражението Симеонъ едвамъ успѣлъ да се затвори въ крѣпостъта Дръстъръ²⁾, като оставилъ цѣлата страна въ разположение на неприятелитѣ, даватъ достатъчно основание да твърдимъ, че тъкмо прѣзъ врѣмето на това маджарско нашествие сж пострадали не малко и околноститѣ на Прѣславъ, и въ това число и Борисовия мѣнастирь при „устието на р. Тича“, който несъмнѣнно билъ ограбенъ, а църквата му значително поврѣдена, както това се установява отъ разкопкитѣ на тоя мѣнастирь въ мѣстността Патлейна. Симеонъ веднага пристѣпилъ къмъ поправката на мѣнастиря: той значително разширилъ съ нови пристройки и прѣстройки главната мѣнастирска църква, като я украсилъ съ стѣнна стъклена и подова мраморна мозаики, съ разноцвѣтна керамика и другъ декоративенъ материалъ, така че въ 906 г., споредъ думитѣ на черноризецъ Тудора Доксовъ, тя изглеждала като „злата“ и „нока“; сжщо тогава той ще да е увеличилъ и другитѣ мѣнастирски помѣщения³⁾.

Съ възстановяването на Прѣславския мѣнастирь Симеонъ се заловилъ, не само защото въ него била открита, както

¹⁾ Const. Porphyg. De. adm. imp. ib., p. 172, 17—20: . . . καὶ τὸν Συμεὼν πολέμησαντες· κατὰ κράτος αὐτὸν ἤττησαν καὶ ἐξέλασαντες μέχρι τῆς Πρωθλαβου ἐγγλθὼν ἀποκλείσαντες αὐτὸν εἰς τὸ κάστρον το λεγόμενον Μουνδράγα.

²⁾ Sym. Logoth., ibid., p. 773, 7—20: οἱ Τοῦρκοι . . . ῥημαλώταυσαν πᾶσαν τὴν Βουλγαρίαν . . . οἱ δὲ ἀντιπεράσαντες συμβαλλουσι πόλεμον μετὰ [τῶν] Βουλγάρων, καὶ τρέπεται Συμεὼν μόλις ἐν τῇ Δρίστρῳ. — Ср. старобългарския прѣводъ, стр. 117, л. 204 об. — Leo Gram. ib., p. 268, 4—11. — Theoph. contin. ib., p. 358, 21—359, 2. — Skyl.-Cedg. ib. II, p. 255, 10—11. — Zonaras, ib., IV, p. 40, 23—24. — Ср. сжщо по-горѣ, стр. 298—299.

³⁾ За тоя мѣнастирь по-подробно вж. В. Н. Златарски, Къмъ историята на открития въ мѣстността Патлейна старъ български мѣнастирь, Изв. на Бъл. Арх. Ин-тутъ, т. I, стр. 147—152.

видяхме, първата славъно-българска школа, която е изиграла такава голъма и важна роля пръзъ врѣмето, когато Борисъ подготвѣлъ своята духовно-просвѣтна реформа и защото съ тоя мѣнастирь го свързвали много скжпи за него самия лични спомени отъ врѣмето, когато той живѣлъ и работилъ въ него като монахъ, но и съ цѣлъ да го развие въ истинско културно-просвѣтно сръдище по образеца на Магнаврската академия при византийския дворъ, като събере въ него всички проявили се съ своитѣ способности, интересъ и трудолюбие прѣдставители на зараждащата се славъно-българска книжнина.

Въ това дѣло най-добъръ помощникъ Симеонъ намѣрилъ въ лицето на своя баща. Слѣдъ прогласяването на новия князь и закриването на народния съборъ въ края на 893 г. Борисъ отново се върналъ въ своя мѣнастирь, дѣто останалъ до края на живота си. Въ събитията пръзъ това врѣме той се явява само веднажъ, и то въ една пасивна роля. Споредъ Фулденскитѣ аннали, когато пръзъ врѣмето на маджарското нашествие въ 895 г. българитѣ слѣдъ първитѣ несполучливи опити за отпоръ, не знаели, дѣ биха могли да намѣрятъ утѣха и сръдства за борба, тѣ се обърнали „къмъ стжпкитѣ на стареца Михаила, тѣхния краль, който ги обърналъ къмъ истината на християнската вѣра, като го питали, какво ще ги посѣвѣтва за отблъсване на страшната опасность.“ Борисъ имъ назначилъ тридневенъ постъ, като при това имъ напомнилъ, че по-напрѣдъ трѣбва разкаяние за нанесенитѣ на християнитѣ обиди, послѣ вече да молятъ Бога за помощъ. Българитѣ послушали тоя съвѣтъ и спечелили побѣдата¹⁾. Главната тенденция на това извѣстие, което имало византийски изворъ²⁾, била да се изтъкне, че Борисъ не е одобрявалъ почнатата отъ Симеона въ 894 г. война противъ Византия. Но и да допуснемъ, че това било истински фактъ, обаче въ вжтрѣшнитѣ работи на държавата князътъ-монахъ билъ напълно солидаренъ съ своя синъ. Както прѣди, тъй

¹⁾ Вж. В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ и пр., п. т., стр. 86—87, а сжщо и тукъ по-горѣ, стр. 298, бѣл. 3.

²⁾ За това подробно, пакъ тамъ, стр. 95—97.

и, като ми припомняше, казваше: каква е работата на единъ попъ, ако не да поучава? И тъй, като си приелъ тая служба, то това и трѣбва да правишъ“.¹⁾ Тия думи достатъчно характеризиратъ дѣйността на Докса черноризецъ, който несъмнено е билъ така сжщо силно заинтересуванъ отъ дѣлото на брата си и всѣкакъ е гледалъ и залѣгалъ да го поддържа и подкрѣпи, като е подканялъ ученитъ и способни свои съврѣмenniци, какъвто е билъ Иванъ Екзархъ, да работятъ въ книжовното поле.²⁾

Но най-видно мѣсто прѣди и слѣдъ завземането на престола отъ Симеона въ сѣверо-източна България около резиденцията на новия князь заемала друга една личностъ, която наредъ съ първитѣ славянски учители се явява не по-малко заслужила за българската просвѣта и книжнина. Това е помладиятъ съврѣмenniкъ на св. Седмочисленици, даровитиятъ, широко образованъ и отличенъ проповѣдникъ и писателъ,

¹⁾ К. Калайдовичъ, Іоаннъ ексархъ болгарскій. Москва 1824, стр. 98, бѣл. 40. — В. Ягичъ, Разсужденія старины о церковнославянскомъ языкѣ, п. т., стр. 33 (321). — Сжщиятъ, Archiv f. sl. Phil. II (1880) стр. 171—172. — В. Н. Златарски, Кой е билъ Тудоръ черноризецъ Доксовъ. „Българ. Прѣгл.“ год. IV (1897), кн. 3, стр. 42—44 и 49—51. — Г. Цухлевъ, История на българ. църква, т. I, бѣл. 4 на стр. 348—349, се опита да обори мнѣнието, че чистини члвкъ Доксъ (варнан. Дохъ) чиноризецъ н Івана Екзарха не могълъ да бѣде сжщиятъ Доксъ, братътъ на Бориса споредъ приписката въ Чивидалското евангелие, като се бзира на „каноническата догма, че името на мирянинъ безусловно се измѣнява при постригването му въ монашество, когато му се дава ново, ангелско име, както напр., на първоучителя Константинъ — „Кирилъ“ или на сръбскигъ князе (?) Стефана Неманя и сина му Прѣдславъ, като въ монашество били прѣименувани — първия на Симеонъ, а втория на Сава (въ края на XII в.)“. Ако г. Цухлевъ би потърсилъ примѣри за своето опровержение не въ сръбската история отъ края на XII вѣкъ, а въ българската, и то по-близу до даденото врѣме, то той би се лесно убѣдилъ, че тая „каноническа догма“ не се е прилагала въ България прѣзъ врѣмето на Бориса и Симеона, па и по-сетнѣ. Така прѣди всичко самъ Борисъ при приемането на монашество не промѣнилъ нито народното, нито християнското си име, иначе Тудоръ черноризецъ въ приписката си непременно би го отбѣлѣзалъ. Сжщото ще трѣба да кажемъ и за ц. Петра, който въ всички църковни пѣснѣ и трудове се отбѣлѣзва „Петъръ черноризецъ“.

²⁾ Че Борисъ ималъ братъ, който така сжщо се интересувалъ отъ дѣлото на Бориса, вж. по-горѣ, стр. 168, бѣл. 2.

пресвитеръ Константинъ. Той билъ несъмнено по произходъ славѣнинъ, защото изстъпва въ своитѣ трудове като прѣданъ защитникъ, щото славѣнскиятъ езикъ да бѣде богослужebenъ и книжovenъ езикъ, но отдѣ е родомъ и до днесъ остава неизвѣстно;¹⁾ обаче положително се знае, че той билъ „ученикъ Мееодовъ, архиепископа Моравы“, т. е. той билъ, както вече се каза, единъ отъ по-младитѣ ученици на Методия и поради това не е влѣзълъ въ броя на свв. Седмочисленици. Той билъ отъ ония, които отъ Моравия прѣзъ Венеция и Цариградъ дошли въ 887 г. заедно съ Симеона въ сѣверо-източна България, дѣто собствено се и почнала неговата книжовна дѣйностъ въ Прѣславския мѣнастиръ.²⁾ Константинъ

¹⁾ Антоній, архиеп., п. т., стр. 137—139; ПСп., стр. 374. — Д. Цухлевъ, п. т., стр. 420, като посочва на това, че „самитѣ съчинения на Константина... го прѣдставятъ за писателъ, който дълбоко познавалъ българския народъ не само нуждитъ му като народъ скоропокрѣстенъ, но и неговитѣ, тъй да се каже, коренни, битови способности и недостатъци, — което на единъ пришелецъ писателъ трудно се вдава да изучи въ скоро врѣме“, заключава, че Константинъ билъ родомъ българинъ, а не моравецъ, за каквото нѣкои го считатъ. Но това сѣ само догадъчни съображения, които ще чакатъ документална подкрѣпа, каквато засега нѣма.

²⁾ З несполучливия опитъ на А. И. Соболевски (Епископъ Константинъ, п. т., стр. 69—73) да докаже, какво Константинъ първоначално живѣлъ въ Солунъ и послѣ станалъ бѣлгалнишки епископъ, вж. Йор. Ивановъ, Българ. старини, стр. 71 и Н. Туницки, Св. Климентъ, стр. 153. — Но ние не можемъ да усвоимъ прѣдположението на Н. Туницки „отнеси периодъ его (Константина) раннѣйшихъ литературныхъ выступлений къ Константинополю“. Основание за това прѣдположение той намира въ извѣстния стихъ отъ Азбучната молитва на нашия писателъ (а не въ „стихотворномъ прологѣ къ Учительному евангелію“, както е означено у Туницки): *лития мнѣ и савѣтско пѣма; кѣ крашнѣи ократиша сѣ къси*“, и слѣдъ това пише: „Но въ концѣ IX. в. уже почти вся Болгарія была крещена: язычниковъ оставалось здѣсь уже сравнительно мало, и то больше въ средѣ болгарскаго (тюркскаго), чѣмъ славянскаго населенія. Между тѣмъ нѣкоторые славянскія племена въ Византіи, особенно пелопонескіе милингы и езериты, долѣе всѣхъ другихъ племенъ хранили завѣты языческой религіи и были крещены, дѣйствительно, въ правленіи имп. Василія Македонянина“ (п. т., стр. 253—254). Прѣди всичко първиятъ отъ приведенитѣ стихове е твърдѣ съмнителенъ и едва ли е съществувалъ въ оригинала, защото 1. той нарушава азбучния акростихъ, който до тоя стихъ и слѣдъ него е точно запазенъ и 2. по смислъ не отговаря на дѣйствителността, както това и самъ Н. Туницки изтъква, защото

несъмнено е взелъ непосредно участие въ прѣвода на св. Писание и богослужебнитѣ книги заедно съ другитѣ Методиеви ученици, както това свидѣтельствува неговиятъ „Прогласъ“ къмъ евангелието. Но повече той е извѣстенъ съ съставянето, по усиленото настояване на „брата Наума“, на Учителното евангелие — сборникъ отъ бесѣди или проповѣди (на брой 51), които тълкуватъ текстове отъ недѣлнитѣ евангелски четения за-прѣзъ цѣла година. Макарь че тия бесѣди или проповѣди въ главното си съдържание и да прѣдставятъ прѣводъ отъ грѣцки, както той самъ това изтъква въ прѣдговора, но уводътъ и заключението на всѣки

наистина въ това врѣме, когато била писана молитвата, България била цѣла покрѣстена; но въ сѣщото врѣме той не може да се отнесе и къмъ пелопонескитѣ славѣи — млинги и езерни, защото ако тѣ сѣ били покрѣстени при Василия I Македонецъ, както твърди Туници, [което е тоже проблематично, понеже А. Васильевъ (Славяне въ Грѣци, Визан. Врем. V., стр. 424), на когото Туници се познава, прѣдположително, а не „дѣйствително“ отнася това покрѣщане къмъ врѣмето на Василия I; ако се сѣди пѣкъ по разказа на Комстан. Багренородни (De adm. imp., p. 220—224), за сѣдбата [на тия славѣи, по-скоро тѣхното покрѣщане, което се свързва съ окончателното имъ усмирение и покорѣние, ще трѣба да се отнесе къмъ X. вѣкъ, къмъ врѣмето на имп. Романа I Лакапинъ], то кѣмало защо Константинъ да ги има и тѣхъ прѣдъ видъ, понеже той е писалъ своята молитва слѣдъ 886 г., т. е. слѣдъ смъртта на Василия I. Не може да се приеме, че „Учительное евангелие написано въ Константинополѣ“, още и затова, защото самъ епископъ Константинъ признава, че то е съставено по настояването и убѣждението на „брата Наума“, а пѣкъ послѣдниятъ, доколкуго се знае досега, не е живѣлъ въ Цариградъ. Що се отнася до факта, че „къ этому труду—можетъ быть самимъ Константиномъ — прибавлена хронологическая статья съ упоминаніемъ о византійскихъ царяхъ — Василии Македонянинѣ, и его преемникѣ Львѣ, сохранившаяся въ нѣкоторыхъ спискахъ и указывающая на 893—4 год., какъ время написанія Учит. евангелія“ (стр. 254), сѣщо така не може да има доказателна сила, защото, докато Учителното евангелие било написано, както видѣхме, прѣди края на 893 г., т. е. прѣди заминаването на Наума за Кутинчавица, хронологическата статия, т. е. „Историкни въкратцѣ“ били завършени въ срѣдата на 894 год., което явно говори, че въ тая година еп. Константинъ вече е живѣлъ въ България; освѣнъ това има признаци, че Историкитѣ въ първоначалния си видъ не ще да сѣ свършвали съ достиганія до нашъ текстъ, (Затова подробно вж. В. Н. Златарскіи. Най-стариятъ исторически трудъ въ старобългарската книжнина. СпБАк. кн. XXVII, (1923), стр. 149—166.

отъ тѣхъ, както и цѣла една (41) сж излѣзли изъ-подъ неговото перо. Въ тѣхъ Константинъ на простъ, ясенъ и общодостъпенъ езикъ се старае да даде „религиозно назидание и християнска просвѣта“, за да „издигне и прѣобразува нравствения животъ на поучаванитѣ въ духа на Христовата любовь и да възбуди въ тѣхъ благодарно чувство къмъ Бога за обръщането имъ въ християнство, което имъ донесло богатата на просвѣтата“.¹⁾

Въ свръзка съ Учителното евангелие се намира и Константиновата „Азбучна молитва“, написана въ стихотворна форма съ акростихъ на славѣнската азбука. Въ нея Константинъ се обръща съ молба къмъ Бога: „да му вдъхне въ сърдцето слово, което ще бже за прѣуспѣването на всички, които живѣятъ по заповѣдитѣ Му“; да даде нему, който моли помощта Му, „пространно слово“, защото прѣга рѣцѣтъ си всѣкога, за да приеме отъ Него сила и мъдрость, за да почне цѣломъдрено да описва неговитѣ прѣдивни чудеса, като върви по стѣпкитѣ на учителя си (Константина—Кирила), чнето име и дѣло послѣдвалъ, и прави достъпно (дѣѣ сътворѣ) евангелското слово, създавайки похвала на Троица въ божеството, която възпѣва всѣка възраст, младъ и старъ, по своя разумъ, новиятъ народъ“ (дѣѣ новѣ = славѣнскитѣ),²⁾ — съ една рѣчь, въ тая „молитва“ Константинъ прѣдставя, какво е било неговото душевно състояние, когато той се съгласилъ и пристѣпвалъ къмъ съставянето на Учителното евангелие. Много по-широкъ смисълъ има другото му стихотворение, написано въ 893 г. — „Прогласъ къмъ евангелието“, въ което Константинъ изказва, както видѣхме, голѣмата си радость, задѣто славѣнскитѣ езикъ отново станалъ богослужебенъ и книжовенъ езикъ. Нему принадлежи най-сетнѣ и първиятъ исторически трудъ въ старобългарската книжнина — „Историкии за Бога въкратцѣ“, хронологическа таблица, съставена

¹⁾ Антоній, архиеп., каз. съч., п. т., стр. 177; ПСп. п. т., стр. 406—407.

²⁾ А. И. Соболевскій, Черковно-славянскитѣ стихотворения въ IX—X. вѣкъ и тѣхното значение за черковно-славѣнскитѣ езикъ. СбНУКн. XVI—XXII (1900), стр. 319—320.

по образца на византийскитѣ подобни таблици по данни, събрани отъ Пасхалната хроника, хронографията *χρονογραφείον οὐνοτομον* отъ 854 г. и по *χρονογραφίδου οὐνοτομον* на патриархъ Никифора отъ 850 г. и съдържаща имената и годинитѣ на еврейски патриарси, сѣдии и царе, на вавилонски, мидо-персийски и македоно-египетски царе до Р. Хр. (5505) и на римски и византийски императори отъ Р. Христово до 8-та (изключ.) година отъ царуването на Лъва VI Философъ, съврѣмения на Константина императоръ, т. е. до 894 год., когато и самитѣ „Историки“ били написани.¹⁾

Слѣдъ заминаването на пресвитера Наума за Кутмичевица Константинъ ще да е замѣстилъ отъ края на 893 г. своя доскорошенъ ръководителъ въ сѣверо-източната славѣно-българска школа — прѣславската, дѣто е продължавалъ да работи, като несъмнѣнно е поддържалъ най-оживени сношения съ юго-западната — дѣволската. Въ 906 г. ние срѣщаме Константина вече като епископъ, когато той прѣвѣлъ по заповѣдь на Симеона въ мѣнастиря при „устието на Тича“ — св. Пантелеимонъ четиритѣ слова на Атанасия Александрийски противъ арианитѣ.²⁾ Кога Константинъ билъ възведенъ въ епископски санъ, това засега остава неизвѣстно; но несъмнѣнно е, че той е билъ, както вече се каза, единъ отъ първитѣ слѣдъ Климента епископи „въ словѣнскъ языкъ“ и, може би, да е билъ и първиятъ славѣно-български епископъ въ сѣверо-източна България. Съ това се изчерпватъ всички свѣдѣния, които се отнасятъ къмъ живота и дѣйността на еп. Константина; ние не знаемъ дори, кога е той починалъ.

Откакъ еп. Константинъ застаналъ на чело на прѣславската славѣно-българска школа, пресвитеръ Наумъ отъ края на 893 г. поелъ ръководството на дѣволската на мѣстото на Климента. Въ какво се е изразила неговата учителска

¹⁾ В. Н. Златарски, Най-стариятъ исторически трудъ, пакъ тамъ стр. 149—151.

²⁾ Вж. приписката на Тудоръ черноризецъ. Горскій и Невоструевъ, п. т. № 111, стр. 32—33. — Ср. В. Н. Златарски, История на българ. държава, I, 1 стр. 372—373. — Сжшиятъ, Къмъ историята на мѣнастиря въ Патлейна, п. т., стр. 148.

дѣйность въ Дѣволъ, неговото житие не отбѣлѣзва, а се ограничава само съ общи фрази, „тажде подхизанѣ на кѣоугодѣ творе прѣываше дѣство нмѣвъ ѿ дѣтства и до конуны; но то изрично съобщава, че той останалъ „къ оуунтелствѣ“ седемь години и прѣзъ това врѣме, вѣроятно, по примѣра на Климента, основалъ свой мѣнастирь „на исходе Бѣлаго езера“ съ „цркви стѣхъ архгѣлъ,¹⁾ т. е. на и днесъ съществуващия на юго-източния брѣгъ на Охридското езеро мѣнастирь, който носи името на своя основатель „Св. Наумъ“. Споредъ едно домашно извѣстие, Наумъ построилъ тоя мѣнастирь „съ богатѣствомъ и повелѣніемъ благоуствѣнаго царя бѣлгарскаго мѣханаа бориша и сына его симѣона царя“ въ края на 900 година,²⁾ когато той „простн се оуунтелства и постжпилъ въ мѣнастиря си, дѣто той проживѣлъ десеть години и, „ѣса благоугодна когѣ оустронѣлъ“, починалъ на 23. декемврий 910 год., като прѣди смъртъта си приелъ „уранѣуьскѣи ѿбразъ.“³⁾ При погребението му взелъ участие и еп. Климентъ, който положилъ тѣлото му въ десното „къскрнѣе“ на мѣнастирската църква,⁴⁾ т. е. въ десната отдѣлна пристройка, въ която се влиза надесно отъ тѣсния коридоръ, съединяващъ нартиката съ самата църква прѣзъ една малка станчка, дѣто и днесъ се показва гробътъ на светителя съ гладка надгробна плоча.⁵⁾

Не повече знаемъ за обществената дѣйность на третия сподвижникъ и сътрудникъ на Симеона отъ Методиевитѣ ученици — св. Климента прѣзъ врѣмето на неговото епископствуване. И двѣтъ му жития — пространно и кратко — говорятъ, и то въ общи фрази, за него като за добъръ и прѣданъ духовенъ пастирь, който, имайки за образецъ въ

¹⁾ Вж. старото житие по изданието на Йор. Иванова, Българ. старини, стр. 52, pp. 12—20. — П. А. Лавровъ, Житія св. Наума Охридскаго и служба ему. Изв. отд. р. яз. и сл. т. XII (1908), кн. 4, стр. 4, pp. 12—20.

²⁾ Вж. подробно В. Н. Златарски, Словѣнското житие на св. Наума отъ XVI. вѣкъ. СпБАХ. XXX (1925), стр. 10—19.

³⁾ Старото житие, п. т., pp. 21—22.

⁴⁾ Вж. В. Н. Златарски, п. т., стр. 19—21.

⁵⁾ За фрескитѣ въ манастиря Св. Наумъ и иконографията на светителя вж. Л. Милетичъ, Къмъ фрескитѣ на мѣнастиря Св. Наумъ. Македонски Прегледъ, год. I кн. 3 (1925), стр. 23—38.

всичко дѣлата на своя учителъ св. Методия, „безъ да дава сънъ на очитѣ (си), нито дрѣмка на клепкитѣ“, постоянно и неотстъпно се грижелъ за просвѣтата и спасението на своето паство. „И всѣкога поучаваше и всѣкога уреждаше, като исправѣшз незнанието, безредието уреждаше, като ставаше за всички всичко (1. кор. IX, 22) споредъ нуждата на всѣкого: клира насочваше къмъ черковно благочиние и това, което се отнася до псалмопѣнията и молитвитѣ, тъй че клирицитѣ отъ епископията си направилъ да не държатъ въ нищо второ мѣсто слѣдъ никого измежду прочутитѣ въ това отношение, но, напротивъ, да надминаватъ всички въ всичко похвално; а въ народа укрѣпываше мислитѣ и върху скалата на прѣвата християнска религия устрояваше твърдостта на вѣрата му (Кол. II, 5), защото тѣ (жителитѣ) бѣха съвсѣмъ невѣжествени и, изобщо казано, скотоподобни“.¹⁾ Като книжовникъ, Климентъ неуморно работѣлъ върху прѣвода на църковни и други книги и съставилъ на всички правници слова и поучения „прости, ясни и не съдържащи нищо дълбоко, нито мжно за разбиране, а такива, чието разбиране да не избѣгва и най-тъжлия измежду българитѣ; чрѣзъ тѣхъ (тия слова и поучения) той нахранилъ душичѣ на по-проститѣ българи, като напоилъ съ млѣко ѳнія, които не можели да приематъ по-твърда храна и чрѣзъ това станалъ другъ Павелъ за българитѣ, други коринтийци.“²⁾ Но наредъ съ това Климентъ не по-малко се грижелъ и залѣгалъ за благоустройството и процвѣтяването на основания отъ него мѣнастирь св. Пантелеймонъ въ гр. Охридъ, но и тукъ въ какво се е изразила конкретно неговата дѣйность, за жалъ нищо не знаемъ, освѣнъ само това, че той построилъ въ Охридъ двѣ църкви, които „по голѣмина били много по-малки отъ съборната църква, а по външния, оваленъ и кржгълъ видъ по-приятни отъ тая. Той всѣкакъ залѣгалъ да изкорени равнодушието на българитѣ къмъ божественитѣ работи и съ хубостта на постройкитѣ привличалъ ги на събрания (богослужебни) и изобщо укротявалъ суровостта

¹⁾ Простр. житие, по издан. на П. Тувицки, п. т. гл. XXI, § 87, стр.

²⁾ 1 Корин. III, 2. — Простр. житие п. т., гл. XXII, § 66, стр. 126—127.

на сърдцата имъ, дивотията и грубостта въ богопознанието.¹⁾ И тъй, и като епископъ Климентъ продължавалъ съ сжщата прѣданностъ и енергия да работи за развитието на народната българска църква и за насаждането на славѣно-българска духовна култура, като достигналъ до дълбока старостъ.

„Но прѣгнать вече отъ старини и изтощенъ отъ трудове, разказва биографътъ му, Климентъ рѣшилъ да даде оставка отъ епископството, не като отклонилъ се и напусналъ реда, въ който Духъ Светий го оставилъ да пасе божията църква (Дѣян. XX, 28), но отъ благоговение похвално и боговдѣхновение, защото той се боялъ, да не би божие дѣло да се събори поради неговата немощ.“ Съ тая цѣль Климентъ дошълъ при царъ Симеона и се обърналъ къмъ него съ слѣдната рѣчь: „Царю благочестивий! Докато тѣлото ми издържаше трудове и грижи църковни, които сж по-тежки отъ държавнитѣ, споредъ както азъ съмъ убѣденъ, да напусна църквата на Бога, която Той ми бѣ вржилъ, като употребилъ за срѣдство твоята властъ, това ми се виждаше дѣло достойно за осжждане отъ всички, и нито за наемникъ пристойно, защото тоя има обичай да бѣга и да напуска овцетѣ, когато напада вълкъ (Іоан. X, 12). Какво оправдание има за мене, който не вижда никакъвъ вълкъ, за да напусна стадото божие? Поради това азъ и не напуснахъ до това врѣме (досега). Но (сега), когато виждашъ, какъ и старостъ ме е налегнала и множеството голѣми трудове е отнело всичката (ми) сила, погрижи се за църквата и постави въ домътъ Господенъ човѣкъ, който при духовна сила има и тѣлесна и е по-младъ, за да се натовари съ църковнитѣ грижи. Изпълни тая ми послѣдна просба! Дай ми прѣзъ тия немного дни да побесѣдвамъ съ себе си и съ Бога; имамъ за това (нѣщо) прѣкрасно жилище — мнѣстиря, позволи въ него да умра. Какво, прочее, общо има между мене и грижитѣ, които искатъ по-яки членове? Ако пъкъ за църковнитѣ грижи съмъ безсиленъ, то за какво друго ще се домогвамъ до това достоинство (епископското)?

¹⁾ Пакъ тамъ, гл. XXIII, § 67, стр. 128—129.

Работа е нарекълъ Павелъ епископството (2 Тим. III, 1), отъ която трѣба да страни оня, който никакъ не е свикналъ съ работа. Не пожелай, прочее, да видишъ църквата, която при моето име бѣ цѣвнала повече отъ многото (други), а отпослѣ да увѣхва при сжщото (име); но, както казахъ, запазихъ красотата ѣ чрѣзъ други по-силни, защото не малка опасностъ има, щото дѣлата да се разстроятъ поради моята немощъ.“

„Царьтъ, обаче, поразенъ отъ неочакваностъта на чутото, защото отъ неочакванитѣ (нѣща) онова, което не ни е по волята, поразява, кога се чуе, му възразилъ така: „Защо, отче, казвашъ това? Какъ бихъ могълъ да понеса да видя другъ да седи на тоя прѣстолъ, когато ти си живъ? Какъ бихъ могълъ да лиша своето царство отъ твоитѣ архиерейски благословии? Твоето напуцане на епископския прѣстолъ е лоша поличба — свалянето ми отъ царския прѣстолъ. И тъй, ако азъ съмъ опечалилъ съ нѣщо твоето прѣподобие, като съмъ съгрѣшилъ въ невѣдѣние, защото не се съзнавамъ, че съмъ въ нѣщо съгрѣшилъ, и ако ти, като отецъ, който ни щади, не искашъ тържествено да извадишъ моето къмъ тебе безчестие, но скривашъ истинската причина подъ прѣдлогъ на немощъ, то кажи, моля, азъ съмъ готовъ да отговарямъ и да излѣкувамъ — азъ, синьтъ, болката на бащата; ако пъкъ ти нѣмашъ въ какво да ме обвинявашъ, то защо самъ искашъ да опечалишъ тия, които съ нищо не сж (те) опечалили? Ти не можешъ да обвинишъ клира, че е непослушенъ и дебеловратъ (Ср. Дѣян. VII, 51), защото, като роди всички чрѣзъ евангелието, ти (ги) подчини на себе си и на Бога, нито насъ самитѣ —, че се противимъ току тъй на твоитѣ заповѣди, нито друго нѣщо отъ твоитѣ заслужава порицание. Защо тогава оставяшъ дѣцата да оплакватъ твоего неоправдано отстранение? Ако прочее ти, отче, се убѣдишъ, добръ; ако ли не, думата е смѣла, и каквото и да казвашъ, нѣма да се убѣдя; каквото и да правишъ, ще остана непрѣклоненъ, защото оставка, мисля, подобава само на недостойнитѣ, а ти си по-горѣ отъ всѣко достоинство.“¹⁾

¹⁾ Простр. житие, п. т. гл. XXV, § 71—72, стр. 130—131 и 132—133. — За отказа на Климента отъ епископството краткото житие § 13 дава слѣд-

На тия думи старецът нищо не възразилъ, подчинилъ се на волята на господаря и се върналъ въ манастиря си;¹⁾ обаче заедно съ завръщането му повалила го болестъ. „А като прѣдубилъ смъртта, той дава на българскитѣ църкви присмъртенъ даръ и прибавя недостигащото въ Троида, защото тъкмо тогава той довърши (прѣвода на това), което се пѣе отъ новата (т. е. Томината) недѣля до петдесетница.“ Освѣнъ това Климентъ направилъ тогава завѣщанието си както за книгитѣ, които той бѣ съчинилъ, тъй и за другия си имотъ, като раздѣлилъ съгласно съ църковнитѣ канони всичко наполовинъ и едната частъ той оставя за епископията, а другата частъ — на манастиря²⁾ и наскоро слѣдъ това починалъ.

„И тъй, завършва биографътъ му, слѣдъ като проживѣлъ по тоя начинъ и тъй украси поставения за него отъ Бога прѣстолъ и като тури край, съобразенъ съ началото, и покривъ, приличенъ за основата, той се прѣсели при Господа. А божественото и по честъ равно съ душата негово тѣло, слѣдъ като бѣ благочестиво опѣто, като чисто и почетено, наистина, по-долу отъ достоинството, но все пакъ не по-слабо отъ силата на почитателитѣ (му), биде положено въ пригответия въ манастиря гробъ, който той самъ съ собственитѣ си ржцѣ бѣ направилъ въ десната частъ на нартиката (на църквата манастирска), на 27. отъ текущия тогава мѣ-

нето: „Когато, обаче, той отъ любовъ къмъ безмѣлвие и съзерцание, чисто отъ земнитѣ работи, рѣшава да се откаже отъ епископската грижа (понеже старостъ висѣше вече надъ главата му), Миханлъ (= Симеонъ) не (го) отпусна, съ молба и просба едвамъ (го) измоли и убѣждава да ги управлява пастирски до края на живота си. Това така и стана. И той употребяваше всевъзможни срдства, макаръ и да се намжчваше отъ старостъ и немощъ, за да се грижи за пастовото си и да имъ показва пътя на душевното спасение.“

¹⁾ Тая срѣща на Климента съ Симеона ние отнасяме къмъ втората половина на 915 год., когато послѣдниятъ се прогласилъ за царъ (вж. по-долу стр. 399), по който случай Климентъ ще да е дошълъ въ Прѣславъ. Обаче причинитѣ за неговата оставка и Симеоновия отказъ, споредъ насъ, трѣба да се търси въ самитѣ събития, които тогава оставали въ България, както ще посочимъ на друго мѣсто. Вж. по-долу, стр. 399—400.

²⁾ Простр. житие, п. т. гл. XXVI, § 73—74, стр. 132—133 и 134—135.

сецъ юлий, въ днитѣ на българския царь Симеона, въ лѣто 6424*¹⁾ отъ С. М. = 916 отъ Р. Хр. Канонизацията на св. Климента се отнася не по-рано отъ нач. на XI. вѣкъ, може би, при царь Самуила.²⁾ Мощитѣ на св. Климента, надъ които се извършвали много чудеса и изцѣления, оставали въ мѣнастирската църква до потурчването на мѣнастиря въ нач. на XV. вѣкъ, когато тѣ били отнесени и поставени въ църквата св. Богородица, построена въ 1295 г. и наречена слѣдъ това отъ населението на Охридъ „св. Климентъ нови“ за отличие отъ стария сега разрушенъ, дѣто и днесъ се намиратъ.³⁾

2. ПРОГЛАСЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ЦЪРКОВНА НЕЗАВИСИМОСТЪ И ИЗДИГАНЕ НА БЪЛГАРИЯ ВЪ ЦАРСТВО.

Териториалното разширение на българската държава, което донесло обединението на едноплеменнитѣ славѣни на Балканския полуостровъ, политическото и икономическо засилване, което направи българския народъ главенъ факторъ въ юго-източна Европа, и културно-просвѣтниятъ напредѣкъ, който се изразилъ въ създаването на национална славѣно-българска книжнина, издигнали България до такава висота, че нейниятъ господаръ се почувствувалъ вече достатъчно силенъ, за да изстъпи като съперникъ на източния императоръ. Като билъ владѣтель на по-голѣмата частъ отъ Балканския полуостровъ и съзнавалъ своята политическа мощъ отъ една страна, а отъ друга — като му била добръ известна слабостъта на империята, до която тя бѣ дошла при им-ръ Льва VI поради външни несполуки и вътрѣшни размирици, Симеонъ се считалъ, ако не по-горѣ, то поне равенъ на византийския императоръ и поради това той не е могълъ да се задоволи само съ простата

¹⁾ Пакъ тамъ, гл. XXVII, § 75, стр. 134—135.

²⁾ Н. Туницкiя, Св. Климентъ, стр. 223—224.

³⁾ Вж. подробно за това Е. Спространовъ. Желадинъ-бей СбНУМ., XIV (1897), стр. 719—723. — Г. Баласчевъ, Климентъ, стр. XLI—XLIII. — Изобщо литературата за живота и дѣйността на св. Климента и нейния разборъ, вж. А. Теодоровъ-Баланъ, Свети Климентъ Охридски въ книжествия поменъ и въ научното дирене. Академична рѣчь. София 1919.

титла „князь“ или *ἄρχων*, както го титулували въ Цариградъ: у него се зародила мисълъ, не само че той претендува и политическо, и морално право да носи титла равна на императорската, но и че е настанало време, когато той трѣбвало да седне на прѣстола на източнитѣ императори, слѣдъ като завоюва Цариградъ и го направи столица на обширната си държава, а себе си да провъзгласи за „царь на българи и ромей“, — мисълъ, която бѣ обхванала цѣлото сѣщество на Симеона и станала единъ отъ главнитѣ двигатели на неговата дѣйность прѣвъ втората половина на царуването му.¹⁾ Симеонъ чакалъ само поводъ, за да пристъпи къмъ осъществението на тая мисълъ. Такъвъ поводъ му дали събитията, които настанали прѣвъ втория десетѣкъ на X. вѣкъ въ Византия.

На 11. май 912 год. умрѣлъ им-ръ Лъвъ VI философъ и оставилъ прѣстола на седемгодишния си синъ Константина VII, извѣстенъ въ историята подъ име Порфирогенитъ или Багренородни. Поради малолѣтството на императора управлението поелъ чича му Александъръ, човѣкъ крайно покваренъ и прѣдаденъ на пиянство. Споредъ междудържавния обичай, който, очевидно, не билъ спасенъ отъ новия управителъ на империята веднага, слѣдъ като застаналъ начело на властѣта, българскиятъ господарь Симеонъ изпратилъ прѣвъ пролѣтъта 913 г. пратеници до Александра да възстановятъ мирния до-

¹⁾ Че тая мисълъ се зародила у Симеона, прѣди още да почне войнитѣ за завоеванието на Цариградъ, се установява отъ слѣднитѣ мѣста на 2-то писмо на патриархъ Николая Мистикъ, който между другото пише: „не е ли по-добрѣ да се наричашъ князь (*ἄρχοντας*) отъ Бога (по милость божия), отколкуто тиранинъ? Каква змия е изблюнала тия слухове за моя синъ? Нима ние нѣма да се побоемъ отъ божие правосудие? Нима не се страхуваме да замислимъ грабването на она я властъ, която Христосъ е възвеличилъ на земята? Я погледни, сине мой, нажда се стремимъ! Нажда сме намислили да се насочимъ? Богъ мрази надменностьта и сваля ония, които се прѣвъзнасятъ съ голѣмитѣ си помисли“ и т. н. Или: „На всѣки случай ти се не съмнѣвашъ, че отхвърлянето на договоритѣ и клетвитѣ, а тѣй сѣщо и желанието да грабнешъ царската властъ, която нѣма никакво отношения къмъ твой родъ, сѣ отхвърляне на великото име.“ Вж. *Migne, Patrol. s. gr. t. CXI, col. 52, A—B; 156, A—B.*—СбНУм. кн. X. (1894), стр. 398—399; 402:

говоръ отъ 896 г., т. е. „да бже въ приятелство съ него и да му изявява сжщото почитание, както това било при Лъва VI. Но Александъръ, обхванатъ отъ безумие и безрасждство, безчестно върналъ назадъ пратенцитъ и се заканвалъ дори на Симеона“. Оскърбенъ отъ грубата обноска съ него и неговитъ пратеници и отъ бруталното нарушение на мира, Симеонъ рѣшилъ да отмъсти на Александра за нанесената му обида и почналъ да се готви за война.¹⁾ Въ Цариградъ съзнавали безумната постъпка на Александра, съзнавали, че прѣдстоящата война ще бже гибелна за слабата империя, но нищо не могло да се направи, освѣнъ да се чака, кога Симеонъ ще нахълта въ прѣдѣлитъ на империята.

Между това на 6. юний с. г., умира Александъръ, главниятъ виновникъ на прѣдстоящата война, и на прѣстола останалъ седемгодишниятъ Константинъ. При всичко че управлението било вржчено на надеждно регентство, състояще отъ седемъ члена, отъ които двама били отъ славѣнски произходъ²⁾ и начело на което стоялъ патриархъ Николай, обаче въ столицата станали голѣми размирици, които достигнали до кръвопролития: многома не признавали Константина VII за законенъ наследникъ на престола, понеже той билъ отъ 4-ия бракъ на Лъва VI съ друга Зоя, известна подъ име „Черноока“ (Καρβοϋφινη), който бракъ цариградската църква не признавала; въ Цариградъ се явилъ претендентъ

¹⁾ Симеонъ Логотетъ у Geor. Hamart. ed. Muraltii, p. 798, 4—9. — Theoph. contin. ib., p. 380, —11. — Skylitzes—Cedrenus, ib., 277.7—16 прѣдставя работата така, че Симеонъ изпратилъ пратеници, само за да узнаятъ отъ Александра, би ли той приелъ мира приятелски и би ли спазвалъ къмъ Симеона почитъта, както прѣди царствуващиятъ му братъ (Ср. Zograph, ib. IV, p. 49, 24—30), а не да възстановятъ прѣдишния миренъ договоръ. — Пристигането на Симеоновитъ пратеници въ Цариградъ ние отнасяме къмъ пролѣтътъ 913 год., защото у всички хронисти се говори за него непосредствено прѣдъ обстоятелствата, при които послѣдвала смъртъта на Александра на 6. юний с. г. Изпращането на пратеницитъ било прѣдизвикано, вѣроятно, отъ това, че Александъръ не се погрижилъ самъ своевременно да се потвърди прѣдишния миренъ договоръ.

²⁾ Sym. Logoth, ib., 798, 14—17: τὸν Βασιλιτζην καὶ τὸν Γαβριηλέπουλον ср. ib., p. 796, 14—15: ὑπὸ τοῦ Σκλαβίνων ἔθνους.

на прѣстола Константинъ Дука и почти половината отъ столичнитѣ жители прѣминала на негова страна; наченала се борба между властолюбивитѣ привърженици на Александра и тѣхнитѣ врагове; най-сетнѣ и църковнитѣ раздори по поводъ на сжщия 4-и бракъ въ пълната си сила върлували по цѣлата империя. Въ сжщото врѣме избухнали бунтове въ южна Италия, на източнитѣ граници въ Мала Азия се готвѣла нова война отъ арабитѣ.¹⁾ Симеонъ, комуто сж били извѣстни както неустойчивото положение на малолѣтния императоръ, тѣй и вжтрѣшнитѣ размирици, рѣшилъ, че това е билъ най-сгоденъ моментъ, за да постигне цѣльта си, и усилено почналъ да концентрира войскитѣ за походъ, за което въ Цариградъ сж знаели.

Първата грижа на византийското правителство била да спре похода на Симеона, понеже се прѣснали слухове, какво той щѣлъ да трѣгне право къмъ столицата съ намѣрение да заграби „царската властъ“. Понеже главниятъ виновникъ на войната умрѣлъ, то се надѣвало, че българскиятъ князь ще се съгласи да се възобнови пакъ прѣдишния миренъ договоръ. Затова въ края на юний, слѣдъ като билъ потѣпканъ бунтътъ на Константина Дука, патриархъ Николай изпратилъ едно дълго писмо до Симеона съ цѣлъ да прѣдупрѣди похода му.²⁾ Въ това писмо патриархъ Николай, като Симеоновъ приятел и настойникъ на малкия Константинъ придумвалъ Симеона да се откаже отъ своитѣ намѣрения, тѣй като неговитѣ дѣйствия сж противни на божията воля,

¹⁾ Вж. А. А. Васильевъ. Византия и Арабы. II, стр. 169 и слѣд.

²⁾ Цѣлата прѣписка на цариградския патриархъ Николай Мистикъ (I. III. 901—1. II. 907 и 1912—15. X. 925), която първоначално се намирала въ Патмоската библиотека, за пръвъ пжтъ била издадена по ватиканския прѣписъ отъ кардиналъ Анжелло Май въ неговото *Spicilegium Romanum. Romae* 1844, t. X., отдѣто тя е прѣиздадена отъ Migne, *Patrologia*, s. gr. t. CXI, Paris 1863, col. 27. (За тая прѣписка подробно вж. СБНУКн. кн. X, стр. 373—376). Отъ извѣстнитѣ засега 163 писма на патр. Николая Мистика до българскитѣ работи се отнасятъ всичко 29, отъ които 26 сж адресирани лично до царъ Симеона, двѣ — до българския архиепископъ (4 и 12) и едно (13) — до „Първия човѣкъ на Симеона“ (тѣ прѣѣтѣ ѡντορѣѣ тоѡ Σομεѡν). Тия писма сж писани въ периода отъ 912 до 925 г., т. е. отъ второто покачване

способствуватъ за неговото безславие и запетнаватъ името му прѣдъ потомцитѣ. Той нарича Симеоновия походъ — походъ на тиранинъ, защото „искалъ да трѣгне и тиранически да нападне на неразумно сираче — царя-дѣте, което съ нищо не го е оскърбило и не му е причинило изобщо никаква обида, безъ да вземе въ внимание, че тиранията и прѣдъ Бога, и прѣдъ хората се счита за гнусно дѣло. „Па и кой не знае, пише патриархътъ, че Богъ ненавижда тиранията, и че хората прѣзъ всички врѣмена клеветятъ тиранинътъ като злодѣи — виновниците на общитѣ нещастия? А пъкъ ти и това не си взелъ подъ внимание и не си си спомнилъ за бащата на сирачетата, който и безъ туй се гнѣви и мрази несправедливостта изобщо къмъ сирачета и не я оставя ненаказана, а още повече, ако тя е извършена надъ царъ, когото Той самъ по своя висши справедливъ сждъ е назначилъ за владика и повелител на своето наследство. Но азъ нѣма да говоря нито за онова примирие, което, откакъ сте приели християнството, поддържаше мира между българи и ромеи, нито пъкъ за второто, което, възобновено слѣдъ неправилното нарушение на първия миръ, отъ самия тебе бѣше скрѣпено и обезпечено съ страшни клетви.¹⁾

Слѣдъ като изтъква Симеоновитѣ добродѣтели и добри качества и го обсипва съ много похвали за неговия благъ характеръ, патриархътъ не допуска, щото Симеонъ да се е измѣнилъ и да е станалъ лъжецъ, невѣрующъ, несправедливъ. „Не е възможно, пише той, щото това да е станало, както е невъзможно, щото слънцето разгнѣвено да изгасне, вмѣсто да свѣти на ония, на които то свѣти.“ Що се отнася до желанието на Симеона да заграби царската властъ, патриархътъ

на Николая на патриаршеския прѣстолъ до самата му смъртъ. Всичкиѣ 29 писма въ български не точенъ и не пълненъ прѣводъ се появиха въ сп. „Трудъ“, издаванъ въ Търново, год. II, кн. 1—4, 6—7, 10—12, 1888—89. По-късно ние сждо прѣведохме само писмата до Симеона съ коментарни подъ надсловъ: „Писмата на цариградския патриархъ Николая Мистика до българския царъ Симеонъ“ въ СбНУКн., кн. X (1894), стр. 372—428; кн. XI (1894), стр. 3—54 и кн. XII (1895), стр. 121—211.

¹⁾ Тукъ се намеква на войната, която почналъ Симеонъ въ 894 год. и която му бѣ донесла толкова голѣми нещастия.

пише: „Богъ мрази надменността и сваля ония, които се прѣвзнасятъ съ горделивитѣ си помисли; а пъкъ ако имъ позволява да заематъ извѣстно положение, то отново го разрушава. Никой не е въ състояние да постигне каквото и да било съ свои сили, и ти, като благоразуменъ, знаешъ и безъ нашитѣ думи, че много хора, като се спуснатъ необмислено за нѣщо, свършвали сж лошо; разкайвали сж се отпослѣ и дори често осждали сами себе си за необмислеността си.“ Като примѣръ му привежда сждбата на Константина Дука, който „възстаналъ противъ самия прѣстолъ и получилъ вече въ скоро врѣме наказание за нечестieto си, дързостта и наглостта си.“ Сжщо така той посочва на единъ другъ исторически фактъ отъ врѣмето на императора Аркадия, когато персийскиятъ царъ самъ се отказалъ отъ войната съ роментѣ и изпратилъ да обадатъ на сената, че не само прѣкъсва войната, но и ще защитава малолѣтния императоръ, като при това пита, дали ще бжде приятно на Симеона, дѣто той, който се надѣва да достигне славата на истински християнинъ, заради страстьта си къмъ тиранията е падналъ по-долу отъ варварина и огнепоклонника, за когото слънцето и мѣсеца сж богове“.

„Азъ сине мой, както казахъ по-горѣ, продължава патриархътъ, — обичамъ те отъ все душа съ чиста духовна любовъ, (обичамъ) тебе като най-вѣренъ християнинъ, най-мждъръ слуга на Бога, комуто ти искашъ въ всичко да угодишъ, и особено, когато чувамъ, че ти ленемъ и нощемъ непрѣстанно просишъ отъ Бога прошка за своя прѣдишенъ походъ противъ християнитѣ и всѣкакъ, и съ постъ, и съ сълзи, и съ съкрушение на сърдцето се стараяшъ да омиешъ отъ себе си тоя грѣхъ. И, като зная това твое прѣкрасно желание и другитѣ ти добри качества, за които бѣше думата, азъ те обикнахъ отъ все сърдце. А сега, като спазвамъ сжщата си любовъ къмъ тебе и слѣдъ като получихъ това зловѣщо и лошо извѣстие, не мога да мълча, но съ сълзи и съ ридание ти изпращамъ това писмо, като моля Бога прѣди всичко да трогне сърдцето ти и да го насочи къмъ угодно Нему и спасително желание, което би те по-

казало чистъ и неукоренъ; послѣ, да ти отвори ушитѣ, да даде на разсѣдка ти спокойствие отъ външни вълнения и смутове, за да вникнешъ въ нашитѣ думи; да те убѣди да станешъ такъвъ, какъвто се надѣваме да те видимъ, и да слушашъ насъ вмѣсто лоши хора, които ни причиниха скръбъ, а на тебе — доколкото зависи отъ тѣхъ — нанесоха врѣда, за блѣска и ползата на твоята слава. (Дано) да не опозоришъ своята добродѣтелъ и да не осѣдишъ самъ себе си нито въ сегашния, нито въ бѣдащия животъ на вѣчно безславие, безчестие и неутѣшно наказание, каквото заслужава оня, който отхвърля съ прѣзрѣние великото име на Христа и Бога нашего.* Но и при все това, патриархътъ завършва писмото си съ слѣднитѣ думи:

„Въ всѣки случай ти не отричашъ, че нарушението на договоритѣ и клетвитѣ, а сжщо и желанието да заграбишъ царската власть, която нѣма никакво отношение къмъ твоя родъ, е отхвърляне на великото име. Възъ основа на всичко казано, азъ като духовенъ баща, макаръ и най-нищожень, като свещеникъ и служителъ, макаръ и недостоеень, на светия олтарь, но съ власть отъ Св. Духа да свързва грѣховеѣ, ако и да съмъ първиятъ отъ грѣшницитеѣ, въ името на Отца и Сина и Св. Духа задлъжавамъ те, ако имашъ нѣкое подобно намѣрение и се стремишъ, както донесе мѣлвата, да достигнешъ тиранията на столицата, да умиришъ увлѣчението си, да се задоволишъ отъ властѣта си, да пазишъ прѣдишния миръ и да се не осмѣлявашъ да започнешъ нѣщо ново, като знаешъ, че, ако предприемешъ това, то ще бѣдешъ прѣзъ цѣлия си животъ свързанъ съ узитѣ на Св. Духъ и отлченъ отъ светитѣ и прѣчисти таинства. И ще прѣдстана азъ съ тебе прѣдъ вѣчния прѣстолъ и ще захвана да те изобличавамъ казвайки, че — доколкото отъ мене зависѣше — азъ не мѣлчахъ, че азъ не се отнесохъ съ прѣнебрѣжение къмъ тебе, който се стремишъ къмъ такова безумие, че азъ не занемарихъ спасението ти, но че, напротивъ, прилагахъ всичкото си старание да те повдигна нравствено, да те отвърна отъ врѣдната наклонность на душата ти и да те избавя отъ узитѣ и неумолимата присѣда. Както прѣди, тъй и сега

нѣма да прѣстана да си въздигамъ недостойнитѣ ржцѣ къмъ небето, като ще изливамъ молитви къмъ Бога дотогава, докато Той не тури справедливъ съдъ между оскърблението ти и несправедливо оскърбенитѣ¹⁾).

Обаче нито ласкателствата, нито укоритѣ, нито прѣдупрѣжденията, нито заплахитѣ на патриархъ Николая не могли да подѣйствуватъ върху Симеона; напротивъ, той не само не измѣнилъ рѣшението си, но и по приносителятъ на първото писмо му изпратилъ самоувѣренъ отговоръ, че „съ кръвопролитие той ще може да изпълни прѣдприятието си“²⁾, т. е. да постигне желанието си. При такъвъ отговоръ на цариградскиятъ сенатъ не оставало нищо друго, освѣнъ да се опита по официаленъ редъ да прѣвари нападението на българитѣ и по тоя начинъ да отклони войната. Понеже първото писмо на Николая Мистика до българския князь по-скоро имало личенъ характеръ, и патриархътъ го изпратилъ като висшъ прѣдставителъ на църквата и неговъ приятелъ, то сенатътъ рѣшилъ да изпрати въ България нарочити пратеници съ прѣдложение да се възобнови прѣдишниятъ договоръ. Пратеницитѣ носѣли съ себе си ново писмо отъ патриарха, въ което се съобщавало постановлението на сената, а именно, въ него се прѣдлагали главнитѣ условия на мира отъ 896 г.³⁾, като при това било рѣшено да се заяви на Симеона, „да бжде доволенъ отъ тѣхъ и да не иска нищо повече, нито прашане на царски хора, нито поклонение“. „Слѣдъ такова

¹⁾ Migne, ib. Ep. 5, col. 45—56. — СбНУКн. п. т., писмо II, стр. 395—402.

²⁾ Тоя отговоръ на Симеона патриархътъ свързва съ това, че „той билъ казалъ въ писмото си, какво походътъ му не ще може да бжде свършенъ безъ кръвопролитие“ и по-нататъкъ пише: „като имахме прѣдъ видъ бѣдствията, които постигатъ тия, които се сражаватъ и изобщо враждуватъ, ние говорихме, че не може да се мине безъ кръвопролитие, когато се почие твоятъ походъ и сѣперничество обхване“ (Migne, ib. Ep. 6, col. 57, C—D. — СбНУКн. п. т., писмо III, стр. 405). Ожаче Николай Мистикъ въ прѣдното си писмо II (5) нийдѣ не дава подобни изречения, дори мисли, а отъ това би могло да се заключи, че между II (5) и III (6) писма било е изпратено до Симеона друго, чнето съдържание не е дошло до насъ, но смисълътъ му се долавя дотѣйдъ отъ III (6).

³⁾ Вж. по-горѣ, стр. 320—323.

едно постановление, казва се въ писмото, азъ ти пиша, като те подканямъ и уговарямъ да се отклонишъ отъ бѣдствията, които ще постигнатъ двата народа — българи и ромей, ако, не дай Боже, мирътъ не бѣде сключенъ; да пощадишъ собствената си честь и слава и да не оставишъ подиря си поводъ за злословие и порицание на твоето славно име; да не бѣдешъ за бѣдствията, които ще постигнатъ и двата народа, прѣдаденъ на проклятие отъ ония, които ще прѣтърпятъ нещастията⁴. По-нататъкъ патриархътъ се очудва на смѣлия и самоувѣренъ отговоръ на Симеона и не иска да вѣрва, че той е могълъ да каже такива думи и изобщо да изопачи смисъла на писмото му⁵).

Но и тоя опитъ нѣмалъ никакъвъ отраденъ резултатъ; напротивъ, Симеонъ въ края на юлий 913 г. съ голѣма войска потеглилъ въ походъ направо къмъ Цариградъ. Понеже по пжтя си той не срѣщналъ никакъвъ сериозенъ отпоръ, въ августъ с. г. той вече достигналъ до Цариградъ и, като го обиколилъ съ окопи отъ Влахернитъ до Златнитъ врата, т. е. отъ Златния Рогъ до Мраморно море, обсадилъ го, „като се възнасялъ, казватъ лѣтописцитѣ, съ надежди безъ трудъ окончателно да завладѣе града. Но, когато узналъ якостта на стѣнитъ и недостъпността [на столицата] поради множеството войници и каменометни и стрѣлометни машини, излѣганъ въ надеждитѣ, отстѣпилъ въ тѣй наречения Евдомъ и поискалъ мирни прѣговори⁶“).

Така ни обясняватъ византийскитѣ хронисти неочакваната на пръвъ погледъ промѣна въ Симеоновитѣ намѣрения и дѣйствия подъ стѣнитъ на Цариградъ. Обаче надали може да се допусне, че впечатлението, произведено върху българ-

⁴) Migne, ib. Ep. 6, col. 56—60. — СбНУКн. п. т., писмо III, стр. 404—406.

⁵) Sgm. Logoth., ib. p. 802,30—803,6. = Theoph. contin., ib. p. 385,5—12. = Leo Gram. ib., p. 291,15—292,1. — Skyl.-Cedr. ib., II, p. 282,5—12. — Zonaras ib. IV, p. 52,34—35. — Прѣгледъ на извѣстия на тия хронисти за похода на Симеона и резултати отъ него вж. В. Н. Златарскіѣ, Первый походъ болгарскаго царя Симеона на Константинополь. — Recueil d'études, dédiées à la mémoire de N. P. K o ndakov. Prague 1926, p. 19—22, и тукъ въ края Притурка № 6.

ския господарь отъ непрѣвземаемостѣта на византийската столица, е била истинската причина за тая промѣна. Нѣма съмнѣние, че Симеонъ, който бѣ израсълъ и прѣкаралъ младинитѣ си въ босфорската столица, билъ запознатъ съ нейнитѣ укрѣпления и недостъпностъ¹⁾ и твърдѣ добръ знаелъ, че обсадата му ще бѣде за него напусто и безуспѣшна, защото въ дадения моментъ той не разполагалъ съ нужнитѣ срѣдства и военни сили, а главно съ флота. Византийската столица, обсадена само отъ суша, и то само отъ европейска страна, оставала неуязвима и непрѣвземаема, тъй като, свободна откъмъ морето и Мала Азия, тя винаги е могла да получава военна помощъ и изобщо поддръжка както отъ азиатскитѣ, тъй и отъ европейскитѣ провинции на империята. Очевидно, когато Симеонъ е потеглялъ тъй самоувѣрено въ походъ направо къмъ Цариградъ, той е разчитвалъ да използва ония вжтрѣшни безредици и бунтове, които настали въ столицата веднага слѣдъ смъртъта на Александра, а сжщо и на нейната неподготвеностъ за отпоръ и изобщо на слабостѣта на империята. Поради това той се надѣвалъ, че неговото неочаквано появяване съ голѣма армия прѣдъ стѣнитѣ на Цариградъ ще наложи и на правителство, и на народъ да приематъ поставенитѣ отъ него условия за миръ. Обаче надеждитѣ на Симеона не се оправдали: анархията била бързо прѣкратена слѣдъ убийството на Константина Дука, смутоветѣ уталожени и сформирано било правителство начело съ патриархъ Николая, който малко прѣди това отричалъ неговитѣ права на византийския прѣстолъ, като му писалъ, че „царската властъ нѣма никакво отношение къмъ неговия родъ“, а поради това и влизането му въ Цариградъ ще бѣде възможно, само слѣдъ като го прѣвземе съ силата на оржжието; освѣнъ това въ столицата почнали вече да се готвятъ за противодѣйствиe.

При такива обстоятелства за Симеона било ясно, че неговата обсада ставала безцѣлна и нейното продължение ще бѣде въ негова врѣда и въ полза на роментѣ. Затова Симеонъ, наскоро слѣдъ пристигането си подъ Цариградъ,

¹⁾ М. С. Дриновъ, каз. съч., стр. 12; Съчинения, т. I, стр. 382.

рѣшилъ да снесе обсадата и да влѣзе въ прѣговори за миръ. Това си рѣшение той демонстриралъ съ туй, че оттеглилъ войскитѣ си на равнината при прѣдмѣстието Евдомъ, на юго-западъ отъ вѣнъ. Златнитѣ врата, ок. брѣга на Мраморно море,¹⁾ и веднага изпратилъ писмо до императора, въ което му съобщавалъ за своитѣ разпоредби по обсадата и изказалъ желание да се почнатъ прѣговоритѣ за миръ.²⁾ Това писмо твърдѣ много зарадвало цариградското правителство. Като отдавалъ голѣмо значение на това обстоятелство, дѣто българскиятъ князь, който билъ така непоколебимъ въ рѣшението си и тъй самоувѣрено отивалъ противъ Цариградъ, сега самъ отстъпвалъ отъ столицата и пръвъ прѣдлагалъ миръ, патриархъ Николай побързалъ веднага, слѣдъ получаването на Симеоновото писмо до императора, да изпрати отъ своя страна писмо до Симеона. Въ това писмо патриархътъ изказвалъ голѣмата си радостъ по поводъ на неговото рѣшение и разпоредби за прѣкрятването на войната и му се извинявалъ за прѣдишнитѣ порицания и укори, които той правилъ „не отъ умраза, а отъ голѣма обичъ къмъ него, и не само голѣма, но и истински отеческа“. „Ако да бѣхъ могълъ да бѣда при тебе, пише Николай, инакъ бихъ се опиталъ да задържа похода ти. Какъ и по какъвъ начинъ? — като стисна ржцѣтъ, пригърна главата и цѣлото тѣло на моя синъ; ако пъкъ и тогава ти би продължавалъ да упорствуващъ, то азъ бихъ се хвърлилъ въ нозѣтъ ти“. Но, понеже той не билъ въ състояние това да извърши, видѣлъ се принуденъ да прибѣгне къмъ порицания,

¹⁾ Евдомъ (тѣ "Εβδομον), както се приема, се намиралъ на мѣсто на днеш. с. Макри-къой. — Н. П. Кондаковъ, Византийскія церкви и памятники Кон-поля. Одесса 1887, стр. 198—200. — Mordtmann, Esquisse topographique de Con-ple. Lille 1892, p. 29. — Д. Θ. Бѣляевъ, Придворный и церковный уставъ о положеніи Кон-поля: Лѣтопись Ист.-фил. Об-ва при Новоросійскомъ Университетѣ. Визант. отдѣл. III (1896), стр. 364—379. — Г. Ласкинъ, Георгія Кодинъ о древностяхъ Кон-поля. Кіевъ 1905, стр. 36.

²⁾ Migne, ib., Ep. 7, col. 60 D: ὅν δὲ διὰ τοῦ πατριάρχου γραμμάτων πρὸς τὸ τέκνον ἡμῶν τὸν φιλόχριστον βασιλέα τὰ διακηθέντα μακαριχότως κτλ. — Ср. СѢНУКн. п. т., стр. 412; за значеніето на думата τὰ διακηθέντα подробно вж. п. т., стр. 414.

„особено когато тия порицания имали близки отношения къмъ честѣта и спасението на порицавания“.¹)

Симеоновото предложение да се почнатъ прѣговоритѣ било прието на драго сърдце отъ цариградското правителство. Тогава Симеонъ изпратилъ въ столицата своя най-близъкъ човѣкъ, магистра (кавхана) Теодора,²) за да прѣговаря върху условията на мира. Слѣдъ свършването на прѣговоритѣ, които били, както изглежда, доста продължителни, защото били размѣнени много рѣчи, патриархъ Николай и другитѣ регенти-настойници, като взели съ себе си и младия императоръ, отишли при Влахернскитѣ врата, дѣто посрѣщнали Симеона, придруженъ отъ двамата си синове³) и, като дали знатни заложници, поискани, вѣроятно, отъ българския князь като гаранция за своята и на синоветѣ си безопасностъ, въвели ги въ Влахернския дворецъ. Тамъ най-първо Симеонъ наклонилъ глава прѣдъ патриарха, а Николай, като направилъ молитва надъ него, възложилъ, както казвали, върху главата му вмѣсто стемма (вѣнецъ) своя собственъ епириптарий, слѣдъ което Симеонъ обѣдвалъ съ императора. Слѣдъ тоя официаленъ приемъ въ Влахернския дворецъ, Симеонъ и синоветѣ му, почетени съ многобройни и великолѣпни дарове, върнали се въ своята земя, „като се разстанали несъгласни относно казанія миръ“.⁴)

Колкото и да сж кратки тия свѣдѣния за края на Симеоновия походъ противъ Цариградъ въ 913 г., колкото и да е неясна и непълна фактичската страна въ тѣхъ, все пакъ отъ дѣйствиата, които патриархъ Николай извършилъ

¹) Migne, ib. Ep. 7, col. 60—61. — СбНУКи, п. т., писмо 4, стр. 411—413.

²) За тоя Теодоръ, магистъръ или кавханъ, вж. по-горѣ, стр. 314, бѣл. 3.

³) С. Н. Палаузовъ, Вѣкъ болгарскаго царя Симеона, СПбургъ 1852, стр. 45, а слѣдъ него и К. Иречекъ, Исторія болгаръ, одес. издан., стр. 207, приематъ, че тѣ били Михаилъ (отъ 1-ия бракъ на Симеона) и Петъръ (отъ 2-ия бракъ).

⁴) Sym. Logoth., ib., p. 803, 12. — Theoph. contin., ib., p. 385, 13—34. — Leo Gram., ib., p. 292, 12. — Skyl.-Cedr. ib., p. 282, 12—34. — Zonaras, ib., p. 53, 1—3. — Ние излагаме фактитѣ по Скилица-Кедрина, защото у него тѣ сж представени въ послѣдователенъ редъ и въ логическа връзка. Подробно вж. притурка № 6.

прѣдъ и надъ Симеонъ, може да се долови, че въ Влахернския дворецъ ставалъ не единъ само официаленъ приемъ на българския владѣтель, а билъ извършенъ единъ актъ отъ голѣма важностъ, който несъмнено се намиралъ въ свръзка съ поставенитѣ отъ Симеона условия на мира.

И наистина, хрониститѣ съобщаватъ, че въ присѣдственото на патриарха Симеонъ наклонилъ глава, а Николай въ това врѣме направилъ молитва, т. е. прочелъ нѣкаква молитва (а споредъ Ив. Скилица, Симеонъ получилъ отъ него молитва) и слѣдъ това възложилъ върху Симеоновата глава вмѣсто стемма собствения си епириптарий.¹⁾ Очевидно, тамъ, въ Влахернския дворецъ, се извършвалъ нѣкакъвъ обредъ, който се тѣсно свързвалъ съ възлагането на τὸ στέμμα,²⁾ а това е обредътъ при възвеждането на нѣкого въ втори императоръ (συνβασιλεύς или ὑποβασιλεύς въ противоположность

¹⁾ Τὸ ἐπὶ ριπτάριον, както показва самата етимология на думата и смисълътъ на изречението, билъ прѣдметъ, който покривалъ или се нагнѣталъ върху главата на патриарха, а това е тъй наричаната панакамилиава, която и днесъ носи източно-православното черно духовенство, като се почне отъ патриарха и се свърши съ послѣдния монахъ. Това се види отъ думитѣ на проф. Јевсевија Поповића, Опћа црквена историја. Срем. Карловици 1912, кн. II, стр. 41: патриарситѣ, „који су из мирског свештенства дошли на патријарашки престо, носили не црну, него белу панакамилиавку (ἐκαστοῦ κατηλαύχιον или ἐπὶ ριπτάριον), т. ј. црну, а не белу навлаку (вео) на обичној цилиндричној монашкој капи, на камилиавци (κατηλαύχιον), при чему та је навлака понекад била украшена златом везаним сликама Христа, Крста, Богоматере, Крститеља или Херувима. Биће да је та разлика у ношењу црне и беле панакамилиавке била у обичај и код осталих епископа“. Вж. още пакъ тамъ, кн. I, стр. 485.

²⁾ Τὸ στέμμα, στέος = діадема, вѣнецъ. — Различаватъ два вида стемми: императорска, която императоритѣ носили обикновено — въ противоположность на τὸ στέφανος χρυσοῦς, парадна корона, съ която императорътъ (ὁ μέγας βασιλεὺς) се коронясвалъ и която турялъ въ тържествени елучаи, и кесарска (καesarίμιον), съ която се вѣнчавали кесаритѣ и която по форма била почти еднаква съ императорската, различавала се само съ нѣкои отдѣлни знакове; така, напр., императорската имала кръстъ надъ темето, а кесарската нѣмала кръстъ; на кесарската нѣмало и верижкитѣ (flectae) отъ двѣтъ страни прѣдъ ушитѣ, и тя била украсена не тъй богато съ перли и драгоценни камъни (вж. J. O. Reiskii Commentarii ad Const. Porphyrogenitum De ceremoniis, ed. Bon. t. II, p. 45—47; p. 583, 587). Кесарската стемма

на ὁ μέγας βασιλεὺς), или пъкъ въ степень кесарь (ὁ καίσαρ) която носило до врѣмето на императора Алексия I Комнинъ (1081—1118) лице, на което принадлежало първо мѣсто подиръ императора.¹⁾ Самиятъ обредъ на възвеждането състоялъ въ слѣдното. Въ деня, когато трѣбало да се извърши обредътъ, въ църква се събирали въ обичното тържествено шествие всички придворни чинове и членовѣ на синклита, а императорътъ заедно съ патриарха и подиръ тѣкъ нововъзвезданиятъ дохождали и се спирали на амвона прѣдъ царскитѣ двери, дѣто стояла маса, на която имало хламида (мантия) и стемми. Първомъ патриархътъ извършвалъ молитва надъ хламидата и я прѣдавалъ на императора, който заедно съ препозититѣ (придворнитѣ чиновници) намѣталъ хламидата на нововъзвездания; послѣ патриархътъ извършвалъ молитва надъ стеммитѣ въ олтаря на св. прѣстолъ и първомъ вѣнчавалъ императора съ собственитѣ си ржцѣ, а сетнѣ прѣдавалъ другата стемма на императора, който я възлагалъ върху главата на нововъзвездания, стоящъ на колѣнитѣ прѣдъ него, при възгласа ἄξιός на присѣдстващитѣ, слѣдъ което се пѣяли славословия. Обредътъ се завършвалъ съ „многолѣтствия“.²⁾

Ако съпоставимъ тоя обредъ съ дѣйствиата, извършени отъ патриархъ Николая прѣдъ и надъ Симеона, не е мжчно да се разбере, че на устроения на българския владѣтель

строго се различавала отъ императорския στέφανος или στεφάνη. Вж. М. Psellus, edit. Const. Sathae. London 1899, p. 204. — Ср. още у G. Codinus, De officiis, ed. Bon., p. 50, 8—18; за по-късното στέφανοῦς βίον и за разликата му отъ στέμμα, вж. п. т., стр. 100, 20; стр. 370.

¹⁾ Codinus, ib., p. 7, 1—3.

²⁾ Cost. Porphyg., De ceremoniis, t. I, p. 194—196. — Вж. и описанието за възвеждането на Василия Македонецъ въ кесарь у Sgm. Logoth., ib., p. 744, старобъл. прѣводъ, издан. на В. Срезневски, стр. 108, и у Leo Gram., ib., p. 245—247. За погрѣшката въ текста на Симеона Логотета, какво патриархътъ, а не императорътъ възложилъ стеммата върху главата на Василия, вж. J. - B. Bury, A. History of the Eastern Roman Empire. London 1912, p. 174—175, not. 1. — Ср. Codinus ib., p. 101, 1—6, resp. p. 100, 1—2. — Какво се е свързвало съ титлата кесарь и какво значение е имало кесарското достоинство, вж. В. Н. Златарски, История на българската държава, I, 1, стр. 166—167 и посочената тамъ литература по въпроса.

официаленъ приемъ — може би първомъ въ влахернската църква св. Богородица, кждѣто най-първо билъ отведенъ Симеонъ, споредъ обичая и както може да се разбере отъ думитѣ на Симеона Логотета (ἐξῆλθε πρὸς Σιμεών) и слѣдъ това билъ устроенъ обѣдъ въ влахернския дворецъ, — патриархътъ възвелъ Симеона, ако не въ императорско, то навѣрно въ кесарско достоинство. Оттука ясно става, че за прѣкрятяването на войната и за сключването на мира, освѣнъ че били подтвърдени условията на договоритѣ отъ 896 и 904 години, Симеонъ поставилъ като главно и непрѣмѣнно условие — ромеитѣ да признаятъ неговото царско достоинство, което по значение и властъ да се равнява на императорското. Само по себе си се разбира, че такова условие византиското правителство по никой начинъ не е могло да приеме, защото на подобно приравнение на Симеона съ императора не биха се съгласили нито патриархътъ, нито другитѣ регенти-настойници, нито пъкъ цариградскиятъ синклитъ. Това тъкмо искане и било несъмнѣнно причината, дѣто прѣговоритѣ за мира се продължили тъй дълго, защото на тѣхъ, отъ една страна, се доказвало отъ византийцитѣ, че властѣта на ромейския императоръ, „която Христосъ възвеличилъ на земята“, ¹⁾ „стои по-горѣ отъ всѣка земна властъ и при това е едничката, която е установилъ на земята Царьтъ на вселенната“, ²⁾ и поради това другъ не може да я притежава или пъкъ да бжде равенъ съ божествения βασιλεὺς, защото послѣдниятъ е едничкиятъ земенъ прѣдставитель на тая властъ, а отъ друга — се оспорвало правото на българския господаръ да се счита равенъ на ромейския императоръ. Обаче отъ желание да се сключи по-скоро миръ и по тоя начинъ да се отклони и за въ бждаще опасността откъмъ българитѣ, а сжщо и по настояването на българския прѣдставитель, Теодора, който, очевидно, се основавалъ върху историче-

¹⁾ Migne. ib. Ep. 5, col. 52, B: . . . βασιλείαν, ἣν ὁ Χριστὸς ἀπὲ γῆς ἐμεγάλυνε. — СбНУКн. кн. X, стр. 399.

²⁾ Ibidem, Ep. 8, col. 64, C: . . . πρὸς βασιλείαν τὴν ἀπάνω πάσης ἐπιγείου ἀρχῆς, ἣν μόνον ἐν γῇ ὁ τοῦ παντὸς ἄπῃξε βασιλεὺς. — СбНУКн. п. т., писмо V, стр. 419.

ското право на българския господар да носи титлата кесарь, придобито още при Тервеля отъ Юстиниана II Ринотмита въ 705 г.,¹⁾ но не признато, както изглежда, отъ слѣдващитъ ромейски императори, защото Симеоновиятъ баща Борисъ се задоволявалъ съ титлата „князь“ (ἄρχων), — византийското правителство най-сетнѣ се съгласило да възведе Симеона въ кесарь, едно, защото тая титла била най-висша слѣдъ императорската и била свързана съ царското достоинство, и друго, защото все пакъ се запазвалъ престижа на императорската властъ прѣдъ варварина, понеже Симеонъ билъ поставенъ на една степенъ по-долу отъ императора.²⁾ Но

¹⁾ В. Н. Златарски, История на българ. държава, I, 1. стр. 165—170

²⁾ Че, наистина, въ 913 г. Симеону била оказана голѣма почестъ въ Цариградъ, се види отъ слѣднитѣ думи на патриархъ Николай въ V (8) писмо до Симеона, писано на слѣдната 914 год. наскоро слѣдъ втория неговъ походъ противъ Одринъ (вж. по-долу): „Богъ е далъ на всѣки единъ народъ както граници, тъй и почести и призвание; и който се задоволява съ даде, нитъ отъ Бога почести, той е силенъ, а оня, който прѣнебрѣгва божинѣ дарове и почести и упорито настоява да добие нѣщо повече самъ по себѣ си, той, ако и да му се струва, че за нѣколко врѣме се е възвеличилъ, обаче подиръ малко веднага и отъ всичко се лишава. И, ако искашъ, ние имаме възможностъ да видимъ това на собственитѣ си дѣла. Обърни внимание на думитѣ ми: ако нѣкой отъ нашитѣ поданици, удостоенъ отъ насъ съ нѣкоя почестъ, не бива доволенъ отъ нея и признателенъ, а упорито се ламти да придобие още по-голѣма, то нима ние нѣма да възнегодуваме и нѣма да се отнесемъ съ умраза и гнѣвъ къмъ тоя човѣкъ? Послѣ, дори ние, които сме хора смъртни и подложени на орисници (ἀπιστοί), ако окажемъ почестъ на човѣкъ, равенъ по природата си (на насъ), и ако той не бжде доволенъ и не остане благодаренъ отъ нашия даръ, а захване отъ само себе си упорито да настоява и да се мъчи прѣкомѣрно да бжде и да се показва по-необикновенъ, дори ние (казвамъ азъ) ще негодуваме за дадената отъ насъ нему почестъ и по-скоро ще го лишимъ отъ нея, защото той по собственото си рѣшенио намислилъ да почете себе си повече, отколкото трѣба. Нима ние нѣма да прѣдполагаме, че Богъ ще се отнесе сжщо тъй къмъ ония, които не искатъ да се задоволятъ съ дадената имъ отъ него почестъ, и Той не ще се разгнѣви на ония, които се стремятъ да прѣминатъ границитѣ на славата и почестѣта,

въпрѣки всичко това патриархъ Николай, повидимому, е гледалъ да избѣгне оная официалностъ и тържественостъ, съ които се придружавало въ Византия възвеждането въ кесарь и чрѣзъ това да не придаде на самия актъ особено значение. Той дори не се разпоредилъ да се донесе главния оттрибутъ — кесарския вѣнецъ (τὸ στέμμα), а се ограничилъ само съ това, че, слѣдъ като прочелъ установената за случая молитва, опирайки се, вѣроятно, на това, че при посочения обредъ стеммата се възлагала върху главата на нововъзвездания отъ самия императоръ и че въ дадения моментъ той билъ прѣдставителъ на императорската властъ и замѣстялъ малолѣтния императоръ, той замѣнилъ стеммата съ своя епириптарий и по тоя начинъ далъ на самия актъ съвършено случаенъ характеръ.

Съвсѣмъ иначе погледналъ Симеонъ на цѣлата тая работа. Ние видѣхме, че, когато Симеонъ се готвѣлъ за походъ противъ Цариградъ, били прѣснати слухове, какво българскиятъ господарь щѣлъ да тръгне съ намѣрение да „заграби царската властъ въ Византия“. Тия слухове, които, очевидно, идѣли отъ България, имали за цѣль да подготвятъ почва за полесно постигане желанието на Симеона — да бжде признато неговото царско достоинство, което да се равнява и по значение, и по властъ на императорското. Обаче по силата на самитѣ обстоятелства, както видѣхме, подъ стѣнитѣ на Цариградъ Симеонъ, ако и да разбиралъ, че той получавалъ не това, до което се домогвалъ, се видѣлъ принуденъ да се съгласи на прѣдложената нему отъ цариградското правителство титла кесарь, 1. като такава, която слѣдва непо-

която Той е установилъ? Не мисли, че това е мой софизъмъ, защото азъ не съмъ софистъ, нито пъкъ изкусенъ питанологъ, а съмъ само служителъ на светия олтарь и усърдно се моля за спасението на всички". (Migne, ib., Ep. col. 65, A—C. — СбНУКи, п. т., стр. 420—421). — Колкото прикрито патриархътъ и да се изразява тукъ, все пакъ отъ цѣлия пасажъ и особено отъ подчертанитѣ редове ясно може да се разбере, че той тукъ доста явно намека Симеону за оная почестъ, която той му оказвалъ въ прѣдната година, т. е. че той признавалъ кесарското му достоинство, но че Симеонъ не билъ доволенъ отъ тая почестъ, а искалъ да бжде по-горѣ отъ нея; патриархътъ дори го заплашвалъ, че ще го лиши отъ нея.

срѣдно слѣдъ императорската и по своето естество и значение е свързана съ царското достоинство; 2. защото нему е било добрѣ извѣстно, че и римскитѣ императори сж носили сжщата титла — *caesar*, която той би могълъ да изтъкува въ своя полза и 3. което е било въ случая най-важното, защото той получавалъ новото си достоинство съ благословението и отъ ржката на цариградския патриархъ, който въ дадения моментъ билъ и прѣдставителъ на императорската властъ, а това е било пълна гаранция, щото признанието на новото му положение да се счита достатъчно узаконено и дори санкционирано.

Слѣдъ като билъ свършенъ самиятъ актъ, билъ подписанъ и мирниятъ договоръ.¹⁾ Тържеството било завършено съ официаленъ обѣдъ, на който присѣдствували, наредъ съ Симеона и неговитѣ синове, малкиятъ императоръ и всички негови настойници, членове на цариградското правителство, начело съ патриархъ Николая. Слѣдъ обѣда, прѣди да се разотидатъ договорилитѣ се вече страни, патриархътъ, понеже разбиралъ, че Симеону било дадено не това, което той искалъ, за да повлияе още по-силно върху българския господаръ и по тоя начинъ да осигури бждащия миръ между България и Византия, ималъ лична срѣща и бесѣда съ Симеона. Прѣзъ врѣмето на тая бесѣда послѣдниятъ „общавалъ плененъ миръ и искрено приятелство и увѣрявалъ, че оттогава се унищожавала всѣкаква разпря, всѣки поводъ за съблазнь,

¹⁾ Че билъ сключенъ миренъ договоръ въ 913 г. се види още и отъ слѣднитѣ думи на патр. Николая въ V (8) му писмо до Симеона: „Дадената ти е отъ Бога честь и слава на земята, постарай се да придобиешъ заедно съ нея и небесната, а това ти ще получишъ, като бждешъ смиреномъдръ, нѣма да се възгордявашъ, нито да бждешъ надмененъ въ сърдцето си, нито пъкъ да прѣминавашъ границитѣ повече, отколкото подобава, и нѣма да нарушавашъ договоритѣ и клетвитѣ, които сж утвърдили твоитѣ отци още прѣди и по-прѣди (*καὶ πατρίαι καὶ πρόγονοι*) и които още не тѣй отдавна (*ἤδη καὶ πρότερον*) ти самъ сжщо тѣй потвърди“. Тукъ изразътъ *ἤδη καὶ πρότερον*, който изобщо означава, че нѣщо е станало твърдѣ недавно и отговаря на нашия „дѣто се казва оязи дець“, право сочи, че тукъ патриархъ е ималъ прѣдвидѣ сключения въ 913 г. миръ (Migne, ib., Ep. 8, col. 68, A. — СбНУКн. п. т., писмо V, стр. 421).

че се прѣкжсва съ помощъ божия всѣко несъгласие и ще царува между българи и ромей такъвъ якъ миръ, какъвто прѣди не е бивалъ и какъвто не сж знаели тѣхнитѣ прадѣди".¹⁾ Но въпрѣки това Симеонъ не ще да е пропусналъ и случай да изкаже и своето не съвсѣмъ пълно задоволство отъ това, което му било дадено. Поради това и хронисти отбѣлѣзватъ, че, слѣдъ като всичко било свършено, „Симеонъ и неговитѣ синове, почетени съ безбройни и великолѣпни дарове, върнали се въ земята си, като се разстанали не съвсѣмъ доволни (съгласни) относно казания миръ“.

Както и да било, но въ 913 г. Симеонъ се върналъ отъ Цариградъ въ Прѣславъ не като византийски кесарь, а като **цесарь Българомъ**, който съсрѣдоточавалъ въ себе си всички права и прерогативи на върховната императорска властъ. Както и да сж тълкували византийцитѣ титлата кесарь, и каквото значение да ѝ отдавали, но въ очитѣ на българския господаръ и на българския народъ тя се равнявала на императорската, още повече, че Симеонъ я получилъ съ съгласието на ромейския императоръ, подъ благословията и отъ ржцѣтѣ на сжщия оня цариградски патриархъ, комуто само е принадлежало правото да възлага императорската корона върху главата на всѣки новъ ромейски βασιλεὺς. Считайки се и по мощъ, и по значение, и по властъ равенъ на византийския императоръ, Симеонъ чрѣзъ това изстѣпвалъ като съперникъ на послѣдния и откривалъ новъ курсъ въ политическитѣ отношения къмъ Византия, който се изразилъ въ продължителната му борба съ нея за политическо надмощие и за завоеванието на нейната столица — Цариградъ. Въ тия му стремежи не малко му спомогнали новитѣ събития въ Византия.

Наскоро слѣдъ завръщането на царъ Симеона въ България, въ Цариградъ около прѣстола станала нова промѣна, която била отъ голѣмо значение за политическитѣ отношения между България и Византия. Младиятъ императоръ Константинъ Багренородни, оставенъ отъ чича си Александра, който

¹⁾ M i g n e, Ib., Ep. 8, col. 65, C. — СбНУКн. п. т., писмо V, стр. 421.

бѣ изгонилъ отъ двореца майка му Зоя, въ рѣцѣтъ на чужди хора, като не виждалъ около си никого отъ роднинитѣ си, станало му твърдѣ мѣчно за майка му и безутѣшно и безпрѣстанно почналъ да иска нейното завръщане въ двореца. Настояницитѣ на императора били принудени най-сетнѣ да отстъпятъ на неговото желание и прѣзъ октомврий 913 г. Зоя била върната. Щомъ влѣзла въ двореца, тя се заловила да прѣмахне настояницитѣ-регенти и чрѣзъ разни дворцови интриги въ началото (ок. февруарий) на 914 г. сполучила да вземе властѣта въ рѣцѣтъ си.¹⁾ Недоволна и разгнѣвена още отъ по-рано на патриархъ Николая, задѣто той осѣдидъ и отхвърлилъ брака ѣ съ Лѣва VI, тя рѣшила сега да си отмъсти: веднага изгонила Николая отъ двореца, като заповѣдала да му строго обявятъ, че той е длѣженъ да се грижи само за работитѣ на църквата, прѣмахнала прѣдишнитѣ управители и се заобиколила съ свои любимци. Регентството на Зоя било гибелно както за църквата, тъй и за империята: партизанскитѣ страсти, които на врѣме били заглѣхнали, отново избухнали слѣдъ отстранението на патриарха отъ двореца; областнитѣ управители поради разпуснатото управление на Зоя, си позволявали всевъзможни притѣснения и злоупотрѣбления; най-сетнѣ възстанието въ южна Италия вземало все по-голѣми размѣри, а на малоазийската граница вече вървѣла война съ арабитѣ.

Всичко, каквото е ставало въ Цариградъ, несъмнѣнно било извѣстно на Симеона, и той внимателно слѣдилъ за всички събития, които се развивали въ империята. Затова, щомъ се научилъ, че патриархъ Николай билъ отстраненъ отъ прѣстола и че властѣта прѣминала въ рѣцѣтъ на императрицата-майка Зоя, жена властолюбива и покварена, а на мѣстото на бившитѣ настояници-регенти били поставени нейни привърженици и любимци, Симеонъ рѣшилъ да се възползува отъ тая нова промѣна въ управлението на империята. Опирайки се на своето признато отъ бившето правителство

¹⁾ Sym. Logoth., ib. p. 803. — Theoph. contin., ib. p. 386. — Cedrenus, ib. p. 283. — За датитѣ вж. C. de Boor, Vita Euthymii, p. 125 и 127.

царско достоинство и разчитвайки на разбърканото положение на империята, той намислил сега да се сроди съ византийския дворъ. Наскоро слѣдъ прѣврата въ Цариградъ чрѣзъ пратеници Симеонъ се обърналъ къмъ новото правителство съ прѣдложение за брака на дъщеря си съ младия императоръ. Каква е била цѣльта на Симеона, когато той правилъ това прѣдложение: дали той е мислилъ чрѣзъ тоя бракъ по миренъ начинъ да прокара влиянието си върху вжтрѣшнитѣ работи на империята и послѣ, като свали Зоя и се обяви за василеопаторъ, окончателно да се закрѣпи въ босфорската столица,¹⁾ или пъкъ знаейки, че на подобенъ бракъ въ Цариградъ никога нѣма да се съгласятъ, е търсилъ само поводъ, за да се наруши склучениятъ въ прѣдната година миръ, мжчно може да се установи. Въ всѣки случай на своето прѣдложение Симеонъ получилъ отказъ, който билъ мотивиранъ съ това, какво ужъ самъ Константинъ не се съгласилъ, когато въ сжщностъ то било отхвърлено отъ правителството на Зоя, както това се установява отъ думитѣ на патриархъ Николая въ едно отъ по-къснитѣ му писма.²⁾ Оскърбенъ отъ тоя отказъ, Симеонъ рѣшилъ съ война, или както самъ се изразявалъ, „съ кръвопролитие“ да постигне своитѣ цѣли. И наистина, въ края на лѣтото 914 г. той навлѣзълъ въ Тракия и, като достигналъ до Одринъ, обсадилъ го.

Новиятъ походъ на българския царъ силно огрижилъ Зоя и нейнитѣ управници, които почнали вече да промислятъ, какъ да запратъ по-нататъшното движение на българитѣ къмъ столицата. Като отдавали не малко значение на непосредното влияние на патриархъ Николая върху Симеона за склучването на мира въ прѣдната година, тѣ най-първо се обърнали къмъ него, който, макаръ и да билъ отстраненъ отъ управлението на държавата, като пазителъ на мира и защитникъ интереситѣ на империята, не се забавилъ да изпрати писмо до Симеона, съ което той се опитва да спре

¹⁾ М Дриновъ, п. т., стр. 14—15; Съчинения, I, стр. 384—5.

²⁾ Извѣстията относно прѣдложението на Симеона за браченъ съюзъ на двата владѣтелски рода, вж. тукъ Притурка № 7.

военнитѣ дѣйствия. Като изтъква въ това писмо, че той не може да не тѣжи, плачи и се мѣчи, чувайки за работитѣ, които ставали въ оня моментъ, патриархътъ пита: „Какъ азъ да не плача, когато тия работи оскърбяватъ Бога, твореца на всички добрини, а радватъ бащата на злото, виновника на съблазнитѣ, дявола! Нима, сине мой, настаналитѣ сега между ромеи и българи вражда, омраза и несъгласие — вмѣсто приятелство, миръ и единение не сѣ най-тежкиятъ съблазнѣнъ? Било е врѣме, когато ромеи и българи не сѣ живѣли въ съгласие, когато съ орѣжие сѣ нападали единъ противъ други, понеже тѣхъ ги раздѣляла прѣградата на враждата, пораждана отъ нечестieto [т. е. езичеството], което господствувало надъ васъ. Но, откакъ Богъ, който възлюби мира и привлече къмъ себе си своето създание съ кръста и смъртъта на Сина си, благоволи ѝ васъ да просвѣти съ свѣтлината на Неговото познание и, като разруши прѣградата на враждата, съедини ви съ ромеитѣ както по вѣра, тъй и съ любовъ, оттогава се отмахна враждата, спре се движението на орѣжието и омразата се замѣни съ любовъ, единение и взаимно общуване“. Като прѣписва тая коренна промѣна въ отношенията между българи и ромеи на злия демонъ, който всѣкога се домогвалъ да унищожи единението на ромеи съ българи и тѣхното продължително, отъ Бога установено приятелство, патриархътъ пише: „Всичко това, сине мой, е причина на моята всѣкидневна скръбъ; това прѣвърща сълзитѣ ми въ хлѣбъ. Затова азъ и прѣди те наставяхъ, уговаряхъ и призовахъ да дойдешъ на себе си, да избѣгвашъ общитѣ нещастия, които непрѣменно ще постигнатъ ромеи и българи поради този раздоръ и вражда. И сега за сѣщото те наставямъ и уговарямъ, сине мой!“ Патриархътъ приканва Симеона да си помисли за страшния съдъ, на който ще трѣбва да отговаря за своитѣ дѣйствия. Напомня му за почеститѣ, съ които той билъ удостоенъ въ прѣдната година, т. е. за възвеждането му въ кesarъ и моли да се задоволи съ това и да не минава границитѣ на славата и почестъта, които Богъ е установилъ¹⁾); напомня му

¹⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 371. бѣл. 2.

за обещанието, дадено на личната им сръща, че „ще царува между ромей и българи такъвъ якъ миръ, какъвто прѣди не е бивалъ и какъвто не сж знаели тѣхнитѣ прадѣди“. Като апелира къмъ неговитѣ душевни дарби и дори качества, патриархътъ прѣдупрѣждава Симеона „да бжде смиреномждъръ, да не се възгордява, да не бжде надмененъ въ сърдцето си, да не прѣминава границитѣ повече, отколкото подобава, и да не нарушава договоритѣ и клетвитѣ, които сж утвърдили неговитѣ отци още прѣди и по-прѣди и които още не тѣй отдавна (т. е. прѣдната година) самъ той сжщо така потвърдилъ“. Въ края патриархътъ го убѣждава и заплашва съ слѣднитѣ думи: „Азъ не съмъ пророкъ и не съмъ отъ ония, които сж получили дарба да прѣдвизждатъ бждащето, но като служителъ на прѣчистия жертвеникъ, ако и недостоеенъ, и като баща, който постоянно се грижи за спасението на сина си, прѣдпазвамъ те и прѣдсказвамъ. Остави на страна повода за съблазнь; отстѣпи отъ помисъла си, съ който се разрушава зданието на Св. Духъ, т. е. мира и любовта, които сжществуваха толкова дълго врѣме между ромей и българи. Върни се пакъ къмъ прѣдишнитѣ си мисли, благодарение на което единиятъ и другиятъ народъ по божия милостъ щастливо, безъ сълзи и бѣдствия благоденствуваха подъ управлението (на господаритѣ си). Защото, ако азъ колко-годѣ имамъ понятие за възстанието божие, то „возстанетъ Богъ на отмщение“, и никой не ще бжде въ състояние да те изтрѣгне отъ рѣцѣтъ Му“¹⁾.

Между това прѣзъ септемврий 914 г. падналъ Одринъ: единъ отъ защитницитѣ му, арменецъ Панкратука, прѣдалъ града.²⁾ Всички очаквали, че Симеонъ ще продължи движението си къмъ Цариградъ; обаче произлѣзло тъкмо обратното. Наскоро слѣдъ падането на Одринъ, споредъ хрониститѣ, императрица Зоя изпратила при Симеона патриция Ва-

¹⁾ Migne, ib. Ep. 8, col. 61—68. — СбНУКн. п. т. писмо V, стр. 418—422.

²⁾ Споредъ Скилица-Кедрина (ib., p. 284, 12), Симеонъ, слѣдъ като обсаждалъ града доста много дни и не успѣлъ нищо да направи, подкупилъ арменца Панкратука, който му и прѣдалъ града.

силия и протоспатария Никита съ многобройни и богати подаръци. Дали тия пратеници се явили въ Одринъ съ предложение за миръ отъ страна на цариградското правителство, или пъкъ тѣ сж дошли по искането на Симеона, който, приструвайки се, че се повлиялъ отъ писмото на патриарха, пожелалъ да поведе прѣговори за миръ, не може да се установи по липса на данни; едно обаче остава несъмнѣнно, а именно, че Симеонъ, както изглежда, приелъ подаръцитѣ, защото върналъ на ромеитѣ Одринъ,¹⁾ слѣдъ което се оттеглилъ съ войскитѣ си въ България, като сключилъ, вѣроятно, врѣменно примирие, защото хрониститѣ до 917 г. не отбѣлѣзватъ никакви военни дѣйствия въ Тракия отъ страна на българитѣ.

Вториятъ походъ на Симеона въ Тракия билъ прѣдизвиканъ, както видѣхме, отъ отказа на Зоя и правителството ѝ да изпълнятъ предложението му за сродяване на прѣславския домъ съ цариградския. Мислилъ ли е Симеонъ, прѣдприемайки тоя походъ противъ Византия, че и тоя пжтъ ще може да наложи на цариградското правителство изпълнението на своето исканне тѣй, както въ прѣдната година, ние не знаемъ; обаче още отъ отпора, който той срѣшналъ при Одринъ, вече разбралъ, че не ще може тѣй бързо и лесно да достигне до Цариградъ, че настроението въ империята спрѣмо него било сега съвсѣмъ друго и че тамъ вече се готвили за сериозенъ отпоръ. Тѣкмо въ това врѣме византийското правителство успѣло да сключи съглашение съ фатимидския халифъ ал-Махди въ Африка на унизително условие, ежегодно да му плаща 22 хиляди жълтици, срѣщу което халафътъ се задлѣжилъ да усмири избухналото въ прѣдната година (913) възстание въ южна Италия (Апулия и Калабрия) и изобщо да помага на империята противъ за-

¹⁾ Sym. Logoth., ib., p. 804,²⁰⁻²²; 805,¹⁴⁻¹⁹. — Theoph. Contin., ib. p. 386,²³—387,²; 388,¹⁻⁴. — Leo Gram., ib., p. 293,⁵⁻⁸; 293,²⁰—294,³. — Skyl.-Cedg., ib., p. 283,²²; 284,¹⁰⁻¹⁶. Споредъ Скилица-Кедрина, пратеницитѣ на императрица Зоя сполучили да върнатъ Одринъ съ помощта на злато и много пари (χρυσὸν καὶ χρῆμασι πλείστοις). — Zonaras, ib., p. 13,¹⁹⁻²⁷, и тукъ сжщо съкратилъ и перифразиралъ своя изворъ — Ивана Скилица.

плашващитѣ я отвѣкждѣ опасности.¹⁾ Подѣ Одринѣ Симеонѣ ще да е узналъ за сключването на това съглашение. Тѣкмо въ тия промѣни на обстоятелствата трѣба да се търси причината, която е принудила българския царь да върне Одринѣ на ромеитѣ и да прѣкрати похода си, а не въ строгото и укорно писмо на патриарха или пъкъ въ византийското злато и подарѣци. Симеонѣ се оттеглилъ въ България съ цѣль да приготви, колкото е възможно, по-голѣми военни сили, за да бжде въ състояние да отблъсне всички случайности, които би могло да донесе съглашението на ромеитѣ съ африканския халифѣ и по тоя начинѣ да продължи борбата за постигане на крайната си цѣль.

Слѣдѣ като нито първиятъ, нито вториятъ походѣ не донесли очакванитѣ резултати, т. е. да постави цариградското правителство въ такова положение, щото то да бжде принудено само да признае царското му достоинство, равно на императорското, Симеонѣ, слѣдѣ завърщането си въ България, рѣшилѣ самѣ да направи това — самовѣлно да се прогласи за царь, като е прѣдполагалѣ вѣроятно, че при единѣ свѣршенѣ фактѣ по-лесно ще може да наложи неговото признание отѣ страна на ромеитѣ. Че къмѣ това врѣме (915) се отнася самовѣлното прогласяване за царь на Симеона, показва слѣдното извѣстие на Лѣва Дякона, историкѣ отѣ края на X. вѣкъ, който описанието на Ахелойския бой на 20. августѣ 917 г. почва съ слѣднитѣ думи: „Слѣдѣ като императорѣ Лѣвъ въ тежка болестѣ се прѣселилъ отѣ тукашния свѣтъ, а слѣдѣ него си отишълѣ и неговиятъ еднокръвенѣ братѣ Александърѣ, когато ромейската държава при малолѣтния му синѣ Константина и при августа Зоя трѣгнала на лошо, Симеонѣ, началникѣтъ на мизитѣ, мжжѣ смѣлъ и храбърѣ въ военнитѣ дѣла, бидейки неукротимѣ и силно желаейки война противѣ ромеитѣ, като улучилѣ сгоднo врѣме, непрѣстанно опустошавалѣ Македония (запад. Тракия); а увлѣченѣ въ скитското си и добръ извѣстно безумие, той заповѣдвалѣ на ромеитѣ да го прогласяватѣ автократорѣ.

¹⁾ Skyl.-Cedg. ib. II, p. 254, 20—355, 4. — А. Васильевѣ, Византия и арабы. II, п. т., стр. 198—200.

Тъ (роменѣ) обаче, като не понесли тая явна обида и гордостъ на скитеца, рѣшили да взематъ оружје противъ него*.¹⁾ И тъй, споредъ Лъвъ Дякона, причината за нападеніето на византийцитѣ върху България въ 917 г. (вж. по-долу) билъ фактътъ, че Симеонъ „заповѣдвалъ на роменѣ да го именуватъ автократоръ. — самодържецъ, безъ да се отбѣлѣзва какъвъ — ромейски или български, което ясно показва, че Симеонъ е държалъ само за тая титла, и то не ромейски, а български,²⁾ съ други думи, той не само вече самъ се наричалъ така, но и отъ роменѣ повелително искалъ да го считатъ и именуватъ самодържецъ, т. е. равенъ по значение и по властъ на ромейския императоръ. Затова ние отнасяме самоволното обявяване на Симеона за царъ и самодържецъ въсѣмъ българомъ къмъ 915 г.

Но, присвоявайки си императорската титла помимо волята на Византия, Симеонъ не е могълъ да не очаква, че цариградското правителство ще реагира противъ тая негова смѣла и самоволна постѣпка въ една или друга форма, особено като е ималъ прѣдъ видъ склучения съ африканскитѣ араби съюзъ. Затова той почналъ да се готви за нова война. Най-първо той влѣзълъ въ сношение съ своитѣ сѣверо-източни съсѣди — печенѣзитѣ, които въ X. вѣкъ живѣли между Дунавъ и Днѣстъръ, съ цѣль да ги привлѣче на своя страна, а ако е възможно и други народи противъ Ви-

¹⁾ Leo Diaconus, ed. Bon. p. 122,23—123,19—27: . . . Συμεών, ὁ τῶν Μουσῶν ἀρχηγός, ἀνὴρ τολμησίας καὶ θερμοῦργός τὰ πολέμικα . . . εἰς ἀπονομίαν τῆς Σιωπικῆς καὶ συνήθη ἐπαρθείς, αὐτοκράτορα ἑαυτοῦ ἀνακηρύττειν Ῥωμαίους ἐκέλευεν.

²⁾ Че въ тоя смисълъ трѣба да се разбира приведеното изречение на Лъва Дякона, твърдѣ ясно това обясни на врѣмето си покойниятъ Е. Голубински, макаръ че нѣкои историци неправилно тълкували, какво Симеонъ искалъ да го именуватъ ромейски самодържецъ. „Безуміе Симеона, пише Голубински, по лѣтописцу греческому при этомъ състояло въ томъ, что онъ дедалъ присвоити себѣ титло, которое греки считали исключительнымъ достояніемъ своихъ собственныхъ государей, принимая свѣше предустановленнымъ существованіе на землѣ только единого христіанскаго царства (Краткій очеркъ и пр. стр. 213). Наистина, Симеонъ се титулувалъ „царъ и самодържецъ на българѣ и роменъ“, обаче тая титла той си присвоилъ много по-късно, за което имаме прави извѣстия, както ще видимъ по-нататкъ.

зантия. Симеонъ прилагалъ голѣмо старание дори да сроди българи и печенѣзи и чрѣзъ това да спечели тѣхния съюзъ „за война и нападение на ромеитѣ“.¹⁾ Но Симеонъ не сполучилъ да постигне цѣльта, защото византийското злато и подаръци се цѣнили, както ще видимъ, много по-високо, отколкото голитѣ старания на българския царь. За това Симеонъ почналъ усилено да се готви за война, за което въ Цариградъ сж знаели чрѣзъ македонския и тракийския стратегизи. За да обезпечи всѣко евентуално нападение отъ съюзниците на Византия — африканскитѣ араби, които биха могли да нападнатъ на България като пристанатъ съ своята флота въ двѣтѣ най-важни бази византийски — Солунъ и Драчъ отъ една страна, а отъ друга — за да не даде възможность на византийцитѣ да концентриратъ военнитѣ си сили около столицата, прѣзъ 916 г. той изпратилъ отдѣлни части да навлѣзатъ въ областитѣ на тия два града²⁾.

„Като видѣла надменността на Симеона и неговото нападение на християнитѣ, пишатъ византийскитѣ хронисти, августа Зоя наедно съ своитѣ съуправители свикала общъ съвѣтъ“, задачата на който била да се рѣши, какъ да спратъ завоевателнитѣ стремежи на българския царь и да го принудятъ да склучи миръ. За разрѣшеннето на тия въпроси въ Цариградъ били събрани стратегизитѣ на разни области, които всички единодушно се изказали въ полза на война, като привождали слѣднитѣ мотиви: „македонскиятъ и тракийскиятъ стратегизи, казвали тѣ, не прѣставатъ да ни донасятъ ту писмено, ту по апокрисиарни (нарочити пратеници), че българитѣ тъкматъ да разграбятъ и разорятъ нашата земя“. Освѣнъ това тѣ прибавяха къмъ думитѣ си и това, че не лъжатъ, но че, нанстина, българитѣ се стремятъ да унищожатъ сжществуващитѣ съглашения, които тѣ сж вече на-

¹⁾ Вж. подробно тукъ по-долу. Но ср. Const. Porphyg., De adm. imp., p. 71, 10—14: διὰ τοῦτο καὶ οἱ Βούλγαροι ἀγῶνα καὶ σπουδὴν διηκωνῶς ἔχουσι τοῦ εἰρηνεύειν καὶ ὁμονοεῖν μετὰ τῶν Πατζινικῶν ἐκ τοῦ γὰρ πολλὰκις ἐκ' αὐτῶν καταπολεμηθῆναι καὶ πραιδευθῆναι τῇ πείρᾳ ἐγνώκασι καλὸν καὶ συμφέρον εἶναι τὸ εἰρηνεύειν αἰεὶ πρὸς αὐτούς.

²⁾ Migne, ib., Ep. 9, col. 76, C. — СбНУКн. кн. XI (1894), стр. 8. — М. Д р и н о в ъ, п. т., стр. 16; Съчинения, кн. I, стр. 386.

рушили, защото не желаятъ повече да се придържат о прѣдишнитѣ договори“. По-нататкъ стратегитѣ се позовавали и на това, че и „херсонскиятъ стратегъ Вогасъ не прѣставалъ така сжщо подробно да имъ донася, че българитѣ прилагатъ всичкото си старание, за да привлѣкатъ на своя страна печенѣзитѣ, а, ако е възможно, и другитѣ народи, които живѣятъ въ ония страни, за война и нападение на ромептѣ“. „Освѣнъ това, продължавали тѣ, около 16 апокрисиарии идваха отъ печенѣзитѣ съ такова извѣстие, какво при тѣхъ били изпращани отъ България пратеници не веднажъ, не дважъ, а много пжти, и имъ прѣдлагали да бждатъ въ сѣюзъ съ тѣхъ. Това нѣщо съставя за българитѣ постоянна грижа, тъй че тѣ залѣгатъ да свѣржатъ дѣцата си съ бракове и по тоя начинъ да сключатъ сѣюзъ съ печенѣзитѣ.¹⁾ Най-сетнѣ тѣ казвали: „Когато българитѣ нападнаха съ правилна война ромейскитѣ области на Драчъ и Солунъ, това бѣше вече поводъ за ромейскитѣ войски да навлизатъ въ българската земя.“²⁾

На тоя съвѣтъ било рѣшено, че Симеонъ трѣба да се накаже за неговото високомѣрие и гордостъ, за неговитѣ завоевателни и властолюбиви стремежи и че това ще може да се постигне, 1. ако византийцитѣ се възползуватъ отъ това, дѣто българскитѣ войски били прѣснати въ разни посоки по полуострова и 2. ако се обърнатъ къмъ старата политическа тактика на византийски императори, именно, да отвлѣкатъ вниманието на Симеона още и съ повдигането противъ българитѣ околнитѣ народи, които едноврѣменно да нападнатъ заедно съ ромейскитѣ войски на българската държава отъ всички страни. За изпълнението на тоя планъ били взети слѣднитѣ прѣдварителни мѣрки. За да се осигури империята откъмъ източнитѣ граници почнати били прѣговори за миръ и за обмѣна на плѣнниците съ багдатския халифъ;³⁾ това дало възможность на всички войски,

¹⁾ Migne, ib., Ep. 9, col. 72, C—73, A. — СБНУКи., пакъ тамъ, писмо VI, стр. 6.

²⁾ Вж. по-горѣ, стр. 382, бѣл. 2.

³⁾ А. Васильевъ, каз. съг., стр. 208.

които тогава се намирали въ Мала Азия, да се прѣхвърлятъ въ Европа; повикали били на помощъ и арменцитѣ. Въ Европа правителството намѣрило за най-цѣлѣсообразно да повдигне противъ българитѣ печенѣзитѣ, които прѣзъ X. вѣкъ сж играли голѣма роля въ византийската политика.¹⁾ Въ това врѣме въ Цариградъ се намиралъ херсонския стратегъ Иванъ Богасъ, който, споредъ хрониститѣ, самъ прѣдложилъ на Зоинитѣ управници да склучи съюзъ съ печенѣзитѣ, ако тѣ го издигнатъ въ санъ патриций. Искането на Ив. Богоса било уважено, и той, като получилъ много подарѣци, замѣналь за Херсонъ, отдѣто той влѣзълъ въ прѣговори, които обаче се продължили доста време, защото прѣзъ това врѣме идвали въ Цариградъ нарочити пратеници отъ печенѣзитѣ, вѣроятно, за да могатъ да достигнатъ по-изгодни за себе си условия за съюза. Най-сетнѣ прѣговоритѣ се свършили, и Ив. Богасъ се явилъ въ Печенѣжката орда, дѣто съгласно съ условията, прѣдложени отъ него и приети отъ печенѣзитѣ, послѣднитѣ се обѣщали, че, слѣдъ като византийската флота ги прѣкара прѣзъ Дунавъ, ще нахълтатъ въ сѣв.-източна България и ще воюватъ противъ Симеона; а Богасъ, като получилъ заложници, върналь се заедно съ тѣхъ въ

¹⁾ Ето какъ прѣдставя политическото значение на печенѣзитѣ самъ Константинъ Багренородни: Ако Византия се намира въ приятелство съ печенѣжката орда, то, обяснява той на сина си, никой отъ враговетѣ ѝ нѣма да се осмѣли дори да се помръдне. Руситѣ не могатъ да прѣдприематъ никакъвъ походъ внѣ отъ границитѣ си, ако не се намиратъ въ миръ съ печенѣзитѣ; безъ позволение на печенѣзитѣ тѣ не могатъ да дохождатъ въ Цариградъ нито за търговия, нито пъкъ съ война. Маджаритѣ, които толкова пѣти сж опитвали поражения отъ печенѣзитѣ, продължаватъ да иматъ къмъ тѣхъ най-почтителенъ страхъ. И тъй, ако византийскиятъ императоръ се намира въ миръ съ печенѣзитѣ, то нито руси, нито маджари не сж страшни за него — тѣ дори нѣма да посмѣятъ тогава да искатъ и твърдѣ голѣми подарѣци отъ ромситѣ за мирното си поведение. Инакъ тѣ могатъ да се заплашатъ съ печенѣзитѣ. Сжщото е и спрѣмо българското царство. Ако ромейскиятъ императоръ иска да бѣде страшенъ за българитѣ, той може това лесно да достигне съ помощта на печенѣзитѣ. — *Const. Porphyg. ib. cap. 1—5; p. 68, 11—71, 10.* — В. Г. Васильевскій, Византия и Печенѣги ЖМНП. ч. 164 (1872), II, стр. 100; Труды его, т. I, СПбургъ 1908, стр. 3—4.

Цариградъ.¹⁾ Най-сетнѣ чрѣзъ диррахийския (драчкия) стратегъ Лѣва Рабдуха ромеитѣ се опитали да повдигнатъ противъ Симеона съ разни подаръци и сръбския князь Петра Гойниковича, който заедно съ маджаритѣ трѣбало да почне война съ българитѣ.²⁾ Ето какъвъ грандиозенъ планъ съставили византийцитѣ противъ България!

Събранитѣ въ Цариградъ византийски войски подиръ тържествено молебствие, на което всички пълководци дали клетва, че ще умратъ съ всичката си войска на бойното поле, потеглили отъ столицата подъ главното командване на магистра Лѣва Фока. Тѣ се опътили право на сѣверъ по най-източния пътъ къмъ българскитѣ граници. Едноврѣменно излѣзла отъ Босфора въ Черно море и византийската флота подъ началството на патриция и друнгария (адмирала) Романа Лакапина, на когото било възложено, слѣдъ като пристигне при устието на Дунавъ и прѣкара печенѣзитѣ прѣзъ рѣката, да ги изпрати за поддръжка на Лѣва Фока. Щомъ узналъ за всичко, каквото ставало и се готвѣло въ Цариградъ, Симеонъ почналъ да събира войскитѣ си и, когато византийцитѣ навлѣзли въ българскитѣ прѣдѣли, сполучилъ да излѣзе противъ тѣхъ съ голѣми сили. На 20. августъ 917 г. той се срѣщналъ съ тѣхъ при рѣкичката Ахелой на Анхиалското поле, дѣто било дадено генерално сражение. Въ тоя бой, който ръководилъ самъ Симеонъ, византийцитѣ потърпѣли пълно поражение: войскитѣ били обърнати въ паническо бѣгство, прѣзъ врѣме на което войницитѣ се стѣпквали единъ други, но повече били избити отъ неприятеля; главнокомандувачиятъ Лѣвъ Фока едвамъ успѣлъ да избѣга въ Месемврия, а другитѣ пълководци били избити. Кръвопролитнието било такова, споредъ думитѣ на лѣтописеца, „каквото отвѣка не е бивало,³⁾ а визан-

¹⁾ Sym. Logoth. ib., p. 804,22—805s. — Theop. contin., ib., p. 387,2—7. — Leo Gram., ib. p. 293,8—12. — Skyl.-Cedr., ib. p. 283,24—284.

²⁾ Подробно за това вж. по-долу, стр. 388.

³⁾ Sym. Logoth., ib., p. 806,8—807,18. — Theoph. Contin., ib., p. 388,12—389,18. — Leo Gram. ib., p. 294,15—295,18. — Skyl.-Cedr. ib., p. 284,11—286,20; 287,5—11. Скилица-Кедринъ дава за Ахелойския бой дата 6. августъ.

тийският историкъ отъ края на Х. вѣкъ, Лъвъ Дяконъ, който посѣтилъ мѣсто на сражението, отбѣлѣзва: „И днесъ може да се видятъ около Анхналъ купища отъ кости на позорно изкланата тогава бѣгаща ромейска войска.“²⁾

Съ това поражение Симеонъ разстроилъ всички планове и намѣрения на цариградското правителство и на византийскитѣ пълководци. Романъ Лакапинъ не можилъ да изпълни задачата на своята експедиция. Когато той пристигналъ съ флотата при устието на Дунавъ, дѣто Ив. Вогасъ го чакалъ заедно съ печенѣзитѣ, и готовъ билъ да почне прѣхвърля-

когато у другитѣ хронисти е 20. августъ; вѣроятно 6. августъ е дата, когато византийскитѣ войски потеглили въ походъ отъ Цариградъ. Сжщо така той нарича Ахелой фробюев — крѣпость, а не *πόταμός*, както е другитѣ хронисти. — За причинитѣ на ромейското поражение при Ахелой Скилица ни дава двѣ различни версии. Първата версия гласи слѣдното: „Когато се завързало сражение между ромей и българи при крѣпость Ахелое, българитѣ били силно разбити и станало голѣмо тѣхно избиване. Когато domestikътъ (Лъвъ Фока) билъ виръ вода отъ потъ и изнемогвайки слѣзълъ отъ коня си при единъ изворъ, за да си омие потътъ и да се прѣхлади, коньтъ му, като отжасналъ поводитѣ, бързо се пусналъ да бѣга прѣзъ лагера, празенъ отъ конника. Войницитѣ, понеже (коньтъ) имъ билъ познатъ, като го видѣли и помислили, че domestikътъ е падналъ (убитъ), изплашили се, паднали духомъ и спрѣли прѣслѣдването, а нѣкои дори повърнали назадъ. Симеонъ, като забѣлѣзалъ това отъ една височина, (защото той не бѣ направилъ случайно бѣгството безредно), направилъ българитѣ противъ ромейтъ. Послѣднитѣ, отъ по-напрѣдъ, както казахме, паднали духомъ и поразени, щомъ видѣли, че българитѣ неочаквано нападатъ, всички обърнали тилъ и проназѣло страшно бѣгство: едни се стжпквали помежду си, други пъкъ били избивани отъ неприятелитѣ. Лъвъ domestikъ съ бѣгство се спасилъ въ Месемврия, а паднали множество не само отъ проститѣ войници, но и отъ стратезитѣ и турмархитѣ твърдѣ голѣмъ брой“ (Skyl.-Cedg. ib., p. 286, 1—20). Споредъ другата вересия обръщането на ромейтъ въ бѣгство станало така: „Когато Фока обърналъ Симеона въ бѣгство и го прѣслѣдвалъ, нѣкаква мѣлва достигнала до него, която извѣстявала, че друнгарий на корабитѣ (Романъ Лакапинъ) заминалъ (обратно) съ цѣлата флота, за да заграби царската власть. Поразенъ като съ гръмъ отъ тоя слухъ (защото самъ се домогвалъ до царската власть), той (Лъвъ) напусналъ прѣслѣдването и се върналъ, колкото може по-скоро, въ лагера, за да узнае за случката (тѣ бѣ). Когато се прѣдала приказка по войската, че domestikътъ побѣгналъ, другитѣ, като забравили храбростъ, направили сжщото. Симеонъ, (който стоялъ на удобно мѣсто, както се каза, за да наблюдава края на борбата), като видѣлъ бѣгащитѣ,

нето имъ, между двамата византийски началници произлѣзли нѣкакви спрѣчквания. Печенѣзитѣ, като видѣли тия раздори и несъгласия между прѣдводителитѣ си, възмутили се и се върнали въ земята си. Въ това врѣме дошло извѣстие за поражението на роментѣ при Ахелой. Тогава Романъ билъ принуденъ да се върне съ пълна несполука въ Цари-

нападналъ съ все-сили и насочилъ бѣгството въ противоположна страна" (Ib., p. 287, 1-16). И двата тия разказа се рѣзко отличаватъ единъ отъ другъ: вториятъ и по съдържание, и по характеръ мжно може да се свърже съ самото събитие; очевидно, това сж били само приказки, пуснати, вѣроятно, отъ враговетѣ на Лѣва Фока съ намѣрение да свалятъ всичката отговорностъ за поражението върху него. Първиятъ разказъ стои по-близу до истината; но и тукъ съставителтъ му, очевидно, искалъ да отдаде поражението на една случайностъ и по тоя начинъ да оправдае главнокомандувашия; обаче първиятъ успѣхъ на роментѣ нѣкакъ мжно се обяснява съ крутия прѣходъ отъ едното положение на боя въ другото чрѣзъ тая случайностъ. Въпрѣки това, че въ него се казва, какво българитѣ първоначално били разбити и обървати на бѣгъ и че Симеонъ не случайно направилъ бѣгството на българитѣ безредно, все пакъ неочакваното обръщане и нападение тѣхно ясно показва, че въ тоя бой Симеонъ устроилъ една сполучливъ засада на роментѣ, които се увлѣкли въ нея; това може да се извлѣче и отъ обстоятелството, че той стоялъ на високо мѣсто, отдѣто наблюдавалъ за хода на борбата. Нанстина, Симеонъ по-сетяъ обвинявалъ патр. Николая, че въ Ахелойския бой конятъ му билъ раненъ поради молитвитѣ му, но това е могло да стане прѣзъ врѣме на прѣслѣдването. Както и да било, но ние засдно съ Скилица ще кажемъ: „въ едната ли (вересия), или въ другата е истината, обаче роментѣ били разбити и казаното [по-горѣ е станало" (Ib. p. 287, 17-18), т. е. че поражението на роментѣ билъ фактъ неоспоримъ. — Zopas, Ib., 54, 1-20; 54, 1-55, 17.

*) Leo Diaconus, ed. Bon., lib. VII, 7 p. 124, 10-12. — Лѣвъ Дяконъ описва така сжщо Ахелойския бой споредъ втората вересия, съобщена у Ив. Скилица, така: „Разказватъ, че Лѣвъ (Фока), като прѣминалъ и нахѣталъ въ Мизия, сражавалъ се мжки и безбройно множество неприятели изклалъ, тѣй че Симеонъ билъ дошълъ до страшно затруднение и не му стигалъ умътъ, какво да прави и какъ да избѣга такъвъ смѣлъ и непобѣдимъ мжжъ. И когато вече и другитѣ мизи се отчаяли и се обърнали на бѣгъ, тогава, разказватъ, било донесено извѣстие отъ единъ тежковъоруженъ, че другарий Романъ, като свилъ платната, понеже вѣтрътъ духалъ отъкъмъ кормилото, отъ желание за тиранство трѣгналъ за Византия. Огорченъ отъ лошитѣ прѣдзнаменования на извѣстието, напуска бойния редъ и, като обърналъ тилъ на мизитѣ, потеглилъ за царствения (градъ) съ цѣлъ да прѣвари приплуването на Романа и да завладѣе върховната власть ромейска.

градъ.¹⁾ Сжщо така и опитътъ да си послужатъ съ сръбския князь Петра противъ Симеона се оказалъ несполучливъ. Петъръ, както изглежда, приелъ прѣдложението на драчския стратегъ, но не можилъ да изпълни обѣщанието си, защото не успѣлъ да вдигне маджаритѣ, които като съюзници на кралъ Арнулфа били заети съ работитѣ на западна Европа,²⁾ а пъкъ самъ Петъръ не се рѣшилъ да излѣзе противъ българитѣ, защото е ималъ до себе си прѣдания на Симеона захълмски князь Михаила Вишевичъ, който не се забавилъ да съобщи на българския царь за сношенията на Петра съ цариградското правителство.³⁾

Извѣстието за печалния изходъ на сражението при Ахелой силно изплашило императрица Зоя и нейнитѣ съуправители. Въ Цариградъ никой не се съмнѣвалъ, че Симеонъ слѣдъ такава блѣскава побѣда незабавно ще потегли право къмъ столицата, и тамъ почнали да мислятъ, какъ да отклонятъ опасността. Патриархъ Николай, като е знаелъ цѣлитѣ и стремжитѣ на българския царь, веднага написалъ до Симеона, вѣроятно, докато послѣдниятъ се намиралъ още при Ахелой, ново дълго послание, цѣльта на което била да спре настѣпателното движение на българитѣ по-нататъкъ въ прѣдѣлитѣ на империята, да оправдае враждебнитѣ дѣйствия на роменитѣ

Симеонъ, като не знаелъ причината на неочакваното и странно бѣгство на роменитѣ, усъмнилъ се отначало, нѣма ли тукъ нѣщо коварно и не се ли готви гибелъ за прѣслѣдващитѣ мизн, но, като се научилъ, че тѣ бѣгатъ отъ все-силн, пусналъ се подиря имъ и изкалялъ безмилостно голѣмо множество" (ib. p. 123,17—124,10). „Лъвъ, тъй като закъснѣлъ съ пристигането си въ Византия и се излѣгалъ въ надеждата си (защото Романъ по-рано бѣ завзелъ царския дворецъ и се бѣ прогласилъ за василеопаторъ), прѣминалъ въ Азия прѣзъ Абидосъ и повдигналъ възстание" (ib. p. 123,12—14). Послѣдното извѣстие ясно показва, че горното описание на Ахелойския бой е невѣрно и отпослѣ съставено вече поради това, че Романъ влѣзълъ въ двореца и се прогласилъ за [василеопаторъ] въ 919 г., а Ахелойскиятъ бой станалъ, както видѣхме, на 20. августъ 917 г.

¹⁾ Sym. Logoth., ib., p. 807,20—808,3. — Theoph. contin, ib. p. 389,20—390,7. — Leo Gram., ib. p. 295,10—296,9. — Skyl. — Cedr. ib., p. 286,21 — 287,4. — Zonaras, ib., p. 54,20—21.

²⁾ Вж. L. v. Szalay, Geschichte Ungarns. Bd. I, Pest 1866, S. 29—31.

³⁾ За това подробно вж. по-долу, стр. 394—395.

противъ България и чрѣзъ това да смегчи гнѣва на Симеона и да въздѣйствиува нравствено върху него. Поради това Николай Мистикъ, като отдава станалитѣ убийства и кръвопролития на истинния врагъ на човѣчеството — дявола, подканя Симеона „да бѣде доволенъ отъ това, което е станало и да се спре стремежътъ на лукавия демонъ къмъ общото изтрѣбване на християнитѣ“, а пъкъ понеже за станалото „позорно дѣло“ сж виновни и ромеи и българи, призовава го да съзнае и поправи грѣшката си. „Ако ти, сине мой, пише патриархътъ, се грижишъ да не опечалишъ Христа и Бога нашъ, който за насъ е слѣзълъ отъ лоното на Отца си, умрѣ и пострада, за да ни избави отъ страдания; ако ти се грижишъ да не оскърбишъ човѣколюбивитѣ ангели, а ненавидешитѣ хората дяволи да не се веселятъ и радватъ, — ще прибавя и за себе си, — ако обръщашъ внимание на моята най-смирена просба като на просба отъ единъ баща, то ти нѣма да помислишъ да нанесешъ врѣда и да почнешъ война противъ духовния си баща и противъ отъ Бога вѣнчания императоръ; ако пъкъ ти още не си изпиталъ неговото приятелство поради незрѣлата му възраст, а тъй сжщо по причина на съблазнитѣ, които недавно възникнаха отъ лукавия (по насѣскването на земния духъ), то ти ще го изпиташъ, когато съ божия помощъ мирътъ настане, и на опитъ ще узнаешъ, че той станалъ наследникъ, както на скиптра на блажения си баща, тъй и на неговата любовъ, привързаностъ и разположение къмъ тебе“.

Отъ друга пъкъ страна Николай се стареа, 1. да докаже, че той не е вземалъ участие при съставянето на воинствения планъ, понеже въ това врѣме той билъ отстраненъ отъ двореца, иначе не би допусналъ подобно нѣщо и че това било голѣма грѣшка на цариградското правителство и 2. да убѣди Симеона, че събирането и прѣмѣстването на войскитѣ, т. е. нахлуването на ромеитѣ въ българска територия, били направени съ цѣль не да се изтрѣби народътъ му, а само да се покаже форма и видъ на война и да го принудятъ да си дръпне войскитѣ отъ солунската и драчката области. „Но, сине мой, каквито и да бѣха тѣхнитѣ оправдания, азъ ги считамъ за недоста-

тъчни и поради това не ги одобрявахъ, укорявахъ, гълчахъ и порицавахъ и нѣма да прѣстана да упорствувамъ. Тебе пъкъ, като да присѣтствувамъ лично и обгрѣщамъ шията ти, моля за слѣднето: нека на това се прѣкратятъ бѣдствията; нека познаемъ сами себе си и да помислимъ, че ние сме наслѣдници на Христа и, ако и да се различаваме по произходъ, обаче ние по вѣра съставяме едно цѣло и имаме единъ глава — Христа, а ние сме членове помежду си; а пъкъ членоветъ не трѣба да възставатъ единъ срѣщу други“.... „Ние сме християни и нѣма да се посраимъ съ това име. О, неносни бѣдствия! Тия, на които е заповѣдано да пазятъ миръ съ всички, дяволътъ тѣхъ самитъ подбудилъ къмъ междуособна война! Тия, които сж задлъжени да бждатъ кротки съ всички хора, родоначалникътъ на безумието ги кара да бѣснѣятъ единъ срѣщу други!“ Но и при всички тия молби и уговаряния патриархътъ счелъ за нужно да наложи върху Симеона своята архиерейска власть. „Азъ, пише той, ако и грѣшникъ, служа при светия олтаръ и съмъ получилъ отъ Св. Духъ власть да отпущамъ и свързвамъ на земята. И тѣй, гледай, повтарямъ, и не прѣнебрѣгавай думитъ ми: ние те подлагаме на неразвързнитъ и неизречени връзки въ името на Отца и Сина и Св. Духа, що̀то нито ти, нито твоя народъ да не излизате повече отъ земята си, да не нанасяте нито врѣда, нито оскърбение, нито плѣнение на ония страни и народи, управлението и властта на които и до днесъ се държатъ отъ християнски скиптри оттогава, откакъ за българитъ стана възможно чрѣзъ все-светото кръщение да познаватъ Христа и Бога на всичко, и сключениятъ още тогава договоръ опрѣдѣли пограничитъ владѣния на ромей и българитъ“.

Писмото си патриархъ Николай изпратилъ Симеону по катигумена на знаменития тогава мѣнастирь въ витинимизийския Олимпъ въ сѣверна Мала Азия, или както самъ Николай го нарича „катигуменъ на Олимпийскитъ аскети“,¹⁾

¹⁾ За тоя мѣнастирь подробно вж. Н. Поповъ, каз. съч., стр. 137—139 и посочената тамъ литература.

който билъ извѣстенъ съ своята мисонерска дѣйность, като насадителъ на християнството между аланитѣ на Кавказъ. „Това е доста, пише патриархътъ за него, за да го рекомендувамъ и да го приближа къмъ твоята, сине мой, властъ. Ако имашъ нѣщо да ни кажешъ (а че има, азъ никакъ не се съмнѣвамъ), то нека той и въ това се удостои да изпита твоята снизходителность и, колкото може по-скоро, да се върне при насъ“. Изпращайки при Симеона такава една личность, която да го прѣдставя и замѣстя, патриархъ Николай, очевидно, е искалъ по-силно да въздѣйствиува върху българския царъ. Но заедно съ това послание той изпратилъ и едно евангелие Симеону,¹⁾ за което Николай пише: „Ние ти пращаме не даръ, но посрѣдникъ, който да направи нашето наставление близко за твоето, сине мой, разумно и кротко (въ това съмъ увѣренъ) сърдце, макаръ съблазнѣтъ на лукавия и да го е направилъ жестоко, — [пращаме ти] божественитѣ рѣчи на Христа и Бога мой“. ²⁾ Обаче нито това послание, нито неговиятъ приносителъ, нито подаръкътъ на патриарха не постигнали цѣльта си.

Слѣдъ поражението на византийцитѣ при Ахелой, Симеонъ изпратилъ една часть отъ армията си да прѣслѣдва разбития неприятель, а самъ се върналъ въ Прѣславъ. Българската войска, безъ да срѣщне по пътя си нѣкоя съпротива, бързо почнала да се приближава къмъ Цариградъ. Византийскитѣ управници, като мислили, че Симеонъ самъ иде къмъ столицата, рѣшили още веднажъ да опитатъ силитѣ си и да дадатъ послѣденъ отпоръ. Лъвъ Фока, който се бѣ спасилъ въ боя при Ахелой, поискалъ отново да задържи българитѣ и, като събралъ остатъцитѣ отъ армията си, заедно съ други воеводи, срѣщналъ се съ тѣхъ при с. Катасирти близу до самия Цариградъ.³⁾ Въ едно нощно сражение, почнато

¹⁾ Творенія св. Отцовъ церкви, изданіе Москов. Дух. Акад. Москва 1861, годъ 19-й, кн. 2, стр. 220.

²⁾ Migne, ib. Ep. 9, col. 68—80. — СбНУКн., кн. XI (1894), писмо VI, стр. 1—11. — Прѣдъ видъ на голѣмия интересъ, който прѣдставя това послание и по съдържание, и по форма ние го прѣдаваме изцѣло тукъ въ края. Притурка № 8.

³⁾ C. de Boor, Vita Euthymii, ib., p. 214; ср. и стр. 130.

отъ българитѣ, византийцитѣ били пакъ разбити и обърнати на бѣгъ.¹⁾ Въ Катасиртския бой загинали послѣднитѣ военни сили на Византия, които тя можела още да извади противъ българитѣ. Пѣтътъ къмъ Цариградъ билъ отворенъ. Обаче Симеонъ не потеглилъ за тамъ, защото чакалъ изхода на сръбската война, която вървѣла едноврѣменно съ движението на българската войска въ Цариградъ.

Въ Сърбия слѣдъ смъртта си въ 890 г. князь Мутимиръ, който поддържалъ прѣзъ всичко врѣме мирни и приятелски отношения съ българския господарь,²⁾ оставилъ трима синове Прибиславъ (Първославъ), Бранъ (Боренъ) и Стефанъ, отъ които най-стариятъ наслѣдилъ прѣстола. Обаче още на втората година отново избухнали вжтрѣшни размирици въ страната: тѣхниятъ братовчедъ Петъръ Гойниковичъ се явилъ отъ Хърватско и съ византийска помощ свалилъ Първослава отъ прѣстола; свалениятъ князь заедно съ двамата си братя отъ своя страна потърсили прибѣжище сжщо въ Хърватско (892 год.). Но съ това не се свършила борбата около и за сръбския прѣстолъ. Не се минали три години, откакъ Петъръ взелъ властта въ ржцѣтъ си, и противъ него излѣзълъ братовчедътъ му Бранъ Мутимировичъ, но билъ побѣденъ, плѣненъ и ослѣпенъ (895). Двѣ години слѣдъ това другиятъ му братовчедъ Клонимиръ Строирировичъ намислилъ така сжщо да се опита да завладѣе прѣстола. Той побѣгналъ отъ България и сполучилъ да влѣзе съ войска въ сръбската столица Дестиникъ;³⁾ но Петъръ одържалъ и надъ него побѣда и дори го убилъ (897). Появяването на Клонимира въ Сърбия съ войска и при това такава, че съ нея той успѣлъ да завземе сръбската столица, прави твърдението на Константина Багренородни, какво той избѣгалъ отъ България, съ-

¹⁾ Sym. Logoth. ib., p. 808, 15—22. — Theoph. contin., ib., p. 390, 15—21. — Leo Gram., ib., p. 296, 12—15. — Skyl.-Cedr. ib., II, p. 288, 6—15. — Zonaras, ib., IV, p. 55, 22—27.

²⁾ Вж. по-горѣ, стр. 12—13.

³⁾ Споредъ К. Иречка (Исторія Срба, стр. 116) Дестиникъ или още Достиникъ, старосръб. Дьс[т]иникъ(?) се намиралъ въ Сѣничкия или Припопльскія край, може би, днеш. Сѣника.

мнително. Клонимиръ, който билъ жененъ за българка и всичко врѣме живѣлъ въ България, едва ли е билъ тъй популяренъ въ Сърбия, че да е могълъ да събере и организира такава военна сила. Очевидно, той е могълъ да се рѣши на такова прѣдприятие само при съдѣйствието на българитѣ.¹⁾ Годината пъкъ 897, въ която станало това събитие, т. е. веднага слѣдъ като Симеонъ билъ побѣдоносно завършилъ тригодишната си война съ Византия и бѣ наложилъ на послѣдната такъвъ унизителенъ миръ, явно сочи, че акцията на Клонимира е станала подъ побудата и съ помощта на Симеона, който, очевидно, искалъ да използва удобния моментъ, за да прокара влиянието си въ Сърбия.

Слѣдъ като се разправилъ така жестоко съ своитѣ съперници на прѣстола, князь Петъръ, споредъ Константина Багренородни, князувалъ още 20 години, т. е. до 917 год., билъ съврѣменникъ на Лъва VI и признавалъ върховната власт на императора; но въ сжщото врѣме той живѣлъ въ миръ съ българския князь Симеона, който дори го направилъ свой родственикъ.²⁾ Отъ тия благоприятни отноше-

¹⁾ К. Гротъ, п. т., стр. 192, бѣл. 1.

²⁾ Const. Porphyg, De adm. imp., ib. p. 156, s. 10: τοῦτον οὖν πολέμῃσας, ὁ Πέτρος ἀπέκτειναν, καὶ ἐκράτησαν ἑτέρα ἔτη καὶ ἄρξας ἐπὶ τῆς βασιλείας Δέοντος . . . βασιλέως, ἔχων ὑποταγὴν καὶ δοῦλωσαν πρὸς αὐτὸν εἰρήνην καὶ μετὰ Συμεὼν τοῦ ἀρχόντος Βουλγαρίας, ὅτε καὶ οὐνεκνον αὐτὸν ἐποίησαν. Тукъ изразътъ, че Петъръ се намиралъ въ „подчинение и служба“ спрѣмо императора, едва ли може да се разбира въ правия му смисълъ, защото Петъръ е признавалъ само върховната власт на византийския императоръ; послѣдниятъ му помогналъ само да завземе прѣстола. Сжщо така не може да се приеме и другата крайностъ, какво прѣзъ всичко това врѣме Петъръ билъ въ зависимостъ отъ Симеона (М. Дриновъ, каз. съч. стр. 48—49; Съчинения т. I, стр. 417—418), защото сръбскиятъ князь е могълъ да живѣе въ миръ съ българския царъ, безъ да се отказва отъ върховната си зависимостъ отъ императора и защото слѣдъ мира въ 896 год. между България и Византия настанали мирни отношения, които се продължили до смъртта на Лъва VI, а пъкъ политическитѣ отношения — добри и враждебни — между България и Сърбия се намирали изобщо въ права зависимостъ отъ това, е ли България въ миръ или война съ Византия. — Сжщо така мжчно е да се опрѣдѣли какви сж били роднинскитѣ връзки между Симеона и Петра, когато Симеонъ направилъ οὐνεκνον — „съчедо.“ буквально Латинскиятъ прѣводачъ прѣдава горния пасажъ така: quem armis superatum Petrus occidit, et principatum rexit alios

ния князь Петъръ се възползувалъ, за да разшири владѣ-
 нията си: той нападналъ на прибрѣжната област на нарентанитѣ и, съ изключение на близко лежащитѣ три острова,
 я подчинилъ на властѣта си. Това засилване на сръбското
 княжество извикало голѣмо незадоволство у съседния за-
 хълмски князь. Михаила Вишевичъ (910—930?), който се
 отцѣпилъ отъ Византия и сключилъ съюзъ съ Симеона, като
 се надѣвалъ съ помощѣта на послѣдния да откъсне областѣта
 на нарентанитѣ.¹⁾ За приятелството и прѣданостѣта на князь
 Михаила къмъ българския господаръ говори и слѣдния фактъ.
 Въ 912 г., когато българо-византийскитѣ мирни отношения
 при Александра били нарушени, князь Михаилъ сполучилъ
 да улови съ хитростъ сина на тогавашния венециански
 дождъ Урса II Патрициака (отъ ок. 911 г.), Петра, който се
 връщалъ отъ Цариградъ богато одаренъ, и го изпратилъ въ
 България на Симеона; Петъръ билъ освободенъ отъ българ-
 ското плѣнство отъ едно венецианско пратеничество начело
 съ архидякона Доминика.²⁾ Още по-голѣма услуга Михаилъ
 Вишевичъ оказалъ въ 917 г. Когато правителството на Зоя

viginti annos, imperante . . . imperatore Leone, cui subjectus erat, pacem ha-
 buit etiam cum Symeone Bulgariae principe, cuius etiam filium in
 baptismo suscepit, т. е. че Петъръ кръстилъ нѣкого отъ синоветѣ на
 Симеона; обаче тоя прѣводъ едва ли може да се приеме, защото, ако Петъръ
 е билъ кръстникъ на Симеоновъ синъ, той не може да бѣде *свѣтъкъ* на Си-
 меона. По-точно е рускиятъ прѣводъ: „который (Симеонъ) покумился съ
 нимъ“ (Петромъ) (К. Гротъ) или „такъ что и покумился (Симеонъ) съ нимъ“
 (Петромъ) (Г. Ласкинъ), т. е. че Симеонъ билъ кумъ на Петра, който чрезъ
 това ставалъ *свѣтъкъ* — духовно чело на Симеона.

¹⁾ F. Šišíć, Geschichte der Kroatien, I, S. 125—126.

²⁾ Diaconus Johannes († слѣдъ 1009). Chronika, ed. Monticolo, Cronache veneziane antichissime. Roma 1890, p. 132: (Ursus cognomento Patriciacus), qui mox ut dux effectus est suum fillium, Petrum nomine, Constantinopolim ad Leonem imperatorem destinavit, quem imperator cum honore suscipiens, protospatharium fecit, ditatumque maximis donis ad propria redire permisit. Qui dum Chroatorum fines rediens transire vellet, a Michaele Sclavorum duce fraude deceptus omnibusque bonis privatus atque Vulgarico regi, Symeoni nomine, exili pena transmissus est. — Cp. F. Šišíć, *каз. съч.*, стр. 126, бѣл. 1 — К. И речекъ, п. т., стр. 190. — М. Дринковъ, п. т. стр. 50; Съчинения, I, стр. 419.

пригответло своя широкъ планъ, за да нападне на България отъ всички страни, драчкиятъ стратегъ протоспатарий Лъвъ Рабдухъ, а отпослѣ почетенъ съ санъ магистъръ и логотетъ на дрома, пристигналъ въ областта на нарентанитѣ, за да се срѣщне и се посвѣтѣва съ самия князь Петра по нѣкаква-си служба и прѣдложение (*περί τινος δουλώσεως καὶ ὑποθέσεως*). Възмутенъ отъ това, захълмскиятъ князь Михайлъ извѣстилъ българския князь Симеона, че ромейскиятъ императоръ обсипва съ подаръци князь Петра съ цѣль, щото тоя, като се съедини съ маджаритѣ, да нападне (ненадѣйно) на България. „Тъкмо по това врѣме станало сражението при Ахелой между българи и ромен,“ казва Константинъ Багренородни. Но тоя опитъ на цариградското правителство се оказалъ, както видѣхме, несполучливъ.¹⁾

Обаче Симеонъ, разсърденъ отъ постѣпката на кн. Петра, веднага слѣдъ Ахелойската побѣда, рѣшилъ да се разправи съ сръбския князь за неговата прѣдиамѣрена измѣна. Слѣдъ завръщането си въ Прѣславъ, той изпратилъ войска въ Сърбия подъ началството на двама свои воеводи Теодора Сигрица и Марманса, които дѣйствували не толкова съ орѣжие, колкото съ хитрость. Тѣ влѣзли въ прѣговори съ Петра, и като го увѣрили съ клетва, че нѣма да му причинятъ никакво зло, успѣли да го убѣдятъ да се яви на лична срѣща съ тѣхъ. Когато обаче Петъръ дошълъ, българитѣ го хванали и, окованъ въ вериги, откарали го въ България, дѣто и умрѣлъ въ тъмница. Тогава на сръбския прѣстолъ билъ поставенъ Павелъ Брановичъ, когото българитѣ довели съ себе си и който, слѣдъ ослѣпяването на баща му Брана отъ Петра, ще да е прибѣгналъ подъ закрилата на Симеона²⁾. По тоя начинъ Симеонъ най-сетнѣ постигналъ цѣльта си: въ Сърбия било възстановено влиянието на българския царъ. Обаче това било не задълго.

¹⁾ Вж. по-горѣ. стр. 388.

²⁾ Const. Porph. ib. cap. 32, p. 155, 15—157¹⁰. — М. Дриновъ, п. т., стр. 48—50; Съчинения I, стр. 417—418. — Ср. К. Гротъ, пакъ тамъ, стр. 186—187, 190—193. — Иречекъ, п. т. стр. 187, 189—191.

Слѣдъ тия успѣхи Симеонъ пожелалъ да пожъне плодовеѣ на своитѣ побѣди.

Ахелойската побѣда по своитѣ резултати имала твърдѣ голѣмо значение въ историята на първото българско царство: тя закрѣпила за България онова високо политическо положение въ юго-източна Европа, до което тя бѣ достигнала въ началото на X. вѣкъ; тя разгърна всичката морална и физическа мощъ на българския народъ прѣдъ слабата империя и показала жизненитѣ сили на България, които тя бѣ набрала прѣзъ много години вече за съперничество съ Византия.

Не тѣй обаче погледналъ на тая побѣда самъ Симеонъ. Основавайки се на увѣрението на патриарха, какво той „има нѣщо да му каже“, Симеонъ веднага отговорилъ на дългото му писмо, вѣроятно, по сжщия катигуменъ на Олипийския мѣнастирь. По това писмо (доколкото то може да бжде възстановено по отговора на Николая) ясно може да се сѣди, какъ е гледалъ Симеонъ на Византия въ даденото врѣме и какво значение е придавалъ на Ахелойската побѣда. Като съзнавалъ въ това врѣме силата и надмощието си надъ империята, Симеонъ не се задоволилъ съ единъ триумфъ на побѣдата, която му докара слава като побѣдителъ на Византия. Убѣденъ, че поражението на ромеитѣ е станало за господството му надъ ромейския народъ, той въ писмото си до патриарха открито и високомѣрно изявявалъ своитѣ претенции върху императорския прѣстолъ и искалъ, щото византийскитѣ власти и народъ да го признаятъ за свой императоръ; въ противенъ случай той заплашвалъ, че, като нахълта отново съ войска въ прѣдѣлитѣ на империята и като унищожилъ всичко по пѣтя си съ огъня и мечъ, ще подстѣпни къмъ самия Цариградъ и, като го прѣвземе, самъ ще се прогласи за царъ и самодържецъ ромейски. Доколко Симеонъ е билъ заслѣпенъ отъ побѣдата си и докъдѣ е дошла неговата гордостъ и надменность, показватъ личнитѣ му обръщания къмъ самия патриархъ. Като прочелъ крайно наивнитѣ му обяснения на причинитѣ и мотивитѣ за нахлуването на ромеитѣ въ България въ дългото му послание, въ което Николай отъ

смирение писалъ, че той, „глупавъ човѣкъ“ се забавилъ да изпълни поржката на правителството, защото прѣдполагалъ, че сборътъ и прѣмѣстването на войскитѣ били измислени само за форма и видъ на война“, Симеонъ въ отговоръ на това още въ началото на писмото си крайно дръзко и грубо му заявилъ: „ти си поглупѣлъ“. Дали въ дадения моментъ Симеонъ, наистина, е вѣрвалъ въ възможното изпълнение на тия претенции, закани и заплашвания, това остава за сега неизвестно; по-скоро може да се прѣдполага, че той е намиралъ въ тѣхъ само едно срѣдство да принуди Зоиното правителство да признае царското му достоинство.

Оскърбенъ отъ тая дързостъ и грубостъ и възмутенъ отъ неговата надменностъ и самоувѣреностъ, патриархъ Николай отново писалъ Симеону, вѣроятно, слѣдъ оттеглянето на българската войска подиръ Катасиртския бой, защото писмото му е по съдържание доста строго и укорително при всичката прѣдпазливостъ въ изразитѣ. Като изтъква несъстоятелността и несправедливостта на Симеоновитѣ думи, лично отправени къмъ него, Николай се старае да му докаже, че Ахелойската побѣда съвсѣмъ не му дава онова право, което той си присвоявалъ. „Не мисли, пише той, че станалото поражение е произлѣзло за изпълнение на твоитѣ суетни помисли, не мисли; ако пъкъ мислишъ, отвърни се отъ такова прѣдположение, като отъ всѣки празни думи. Народътъ, който бѣше излѣзълъ противъ тебе, е побѣденъ, 1. по неизречената присжда на Оногова, който изважда отъ съкровени хранилища своитѣ присжди, когато Му е угодно; и 2. доколкото е възможно на хората да знаятъ — разбитъ е поради собственитѣ си заблуди. Несправедливо и неоснователно постъпвашъ, като приписвашъ побѣдата на собственото си желание и като мислишъ, че сегашното поражение, което постигна ромейския народъ, е станало ужъ заради господството на твоята властъ надъ ромеитѣ. Ти си младъ; и ако не си чулъ, то узнай; ако пъкъ си чулъ, па си забравилъ, то спомни си“. За да изтъкне още по-силно, че Симеонъ неоснователно се стреми да завземе византийския прѣстолъ, патриархътъ посочва, ако и мимоходомъ, на варварския му

произходъ, като му напомня, че българитѣ сж „апоспади—откъснатъ клонъ на аваритѣ“, т. е. че тѣ принадлежали на едно и сжщо племе, и ги нарича „роби и бѣжанци“ тѣхни¹⁾. А на законитѣ и заплашванията, че съ пожари и опустошения Симеонъ ще постигне цѣльта си, Николай привежда примѣри отъ историята за дълговрѣменнитѣ и напразни обсади на „великия и царственъ градъ“ съ многобройни войски отъ персийци, авари и сарацини, които не само не постигнали цѣльта си, но ги и сполетѣла погибель. Затова той отново подканя Симеона „да остави суетнитѣ си надежди, да се задоволи съ властѣта, която е получилъ въ наслѣдство отъ прадѣдитѣ си, да не пожелава да господарува надъ ония, отъ които се научилъ да познава Вседържителя“, защото самитѣ отношения на ромеитѣ къмъ българитѣ, откакъ послѣднитѣ приели християнството отъ Византия, като отношения на духовни освободители къмъ освободени отъ робството на дявола, не даватъ право Симеону да бжде властитель надъ ромеитѣ²⁾. Съ тоя отговоръ патриархъ Николай още веднажъ ясно намеквалъ Симеону, че той не само въ даденото врѣме, но и по-сетнѣ не може, па и нѣма да бжде признатъ за ромейски императоръ.

¹⁾ Migne Ib, Ep, 10, col. 81, C: τὰ τῶν Ἀβάρων γένη, ὃν ὁμοίως ἀποσπάδας (καὶ μὴδὲν σοὶ πρὸς βάρους ὁ λόγος) καὶ δοῦλοι καὶ θραπείσαι γυνόντες κτλ., т. е. „племето авари, чинто откъснати клони (да ти не бжде въ тежестъ думата) бѣхте и роби и бѣжанци“, и т. н. — Ако се сжди по името авари тукъ патр. Николай ше да е ималъ прѣдъ видъ, сѣпротивно, извѣстието на патр. Никифора за възстанието на Кубрата и освобождението отъ аварското иго (вж. Nicephorus, ed. C. de Boor., p. 24, 9—11. — Ср. В. Н. Златарски, История на българ. държава, I. 1, стр. 91—92); но отъ друга страна думитѣ „роби и бѣжанци“ по-скоро напомня за прѣселението на Испериховитѣ българи, които бѣжали отъ хазарското нашествие; въ такъвъ случай патриархътъ е ималъ прѣдъ видъ извѣстията разказъ или на Теофана (ed. C. de Boor. I, p. 357—358) или на патр. Никифора (Ib. p. 33—34. — Ср. В. Н. Златарски, п. т., стр. 101—102), като е смѣсилъ авари съ хазари. Тѣй или иначе, но тия думи на Николая показватъ, че, макаръ българската държава въ X. вѣкъ да се е считала за славянска, все още споменътъ за основателитѣ и организаторитѣ ѝ е сжществувалъ.

²⁾ Migne, Ib. Ep. 10, col. 80—84. — СбНУКн. п. т., писмо VII, стр. 17—20.

Но и тоя отказъ не спрѣлъ Симеона. Слѣдъ като съкрушилъ силитѣ на Византия и закрѣпилъ влиянието въ Сърбия, Симеонъ, свободенъ отъ всѣка външна опасностъ, рѣшилъ да използвава побѣдѣтъ си лично за себе си. Като изтъквалъ, че Ахелойската побѣда му давала право да иска отъ ромейскитѣ власти и народъ да го признаятъ за свой автократоръ, Симеону ео ipso се налагало да се сдобие и се обиколи съ всички ония институти, които сж могли да го издигнатъ като равенъ на ромейския василевсъ, и то не само по значение и властъ, но и по външенъ блѣсъкъ и величие. Между тѣхъ на първо мѣсто стоялъ висшиятъ църковенъ институтъ — патриаршията, т. е. самостоятелна църковна иерархия, която е била недѣлима частъ на самодържавието, защото, споредъ понятията на самитѣ ромеи, единъ независимъ самодържавенъ господарь не билъ мислимъ безъ патриархъ, или царство не може да бжде безъ патриаршия.¹⁾ Но за Симеона билъ необходимъ патриархъ, който да извърши надъ него формалния обрядъ — вънчанне на царството, т. е. да го короняса за царь и самодръжць *българомъ* и по тоя начинъ да се приравни съ ромейския *βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ*. Затова я първата грижа на Симеона слѣдъ Ахелойската побѣда била най-първо да прогласи пълната независимостъ на българска народна църква начело съ патриархъ. Прави извѣстия, че тъкмо въ даденото врѣме е била учрѣдена патриаршия въ България, досега не сж изнамѣрени. Сбаче нѣкои съображения, както и послѣдователното развитие на събитията въ Симеоновото царуване ни каратъ да отнесемъ тоя фактъ тъкмо къмъ врѣмето веднага слѣдъ Ахелойската битка.

Прѣди всичко, че българската патриаршия е била учрѣдена при Бориса, или пъкъ докато той е билъ живъ, не може и дума да става, защото той всѣкога е избѣгвалъ, както видѣхме, всѣки поводъ за нарушението на мира между България и Византия, особено църковния миръ; слѣдъ прокарването на неговата реформа, която прѣдизвикала, както видѣхме, не малко незадоволство въ Цариградъ и дори станала причина да се наруши политическия миръ, Борисъ се

¹⁾ Е. Голубинскій, Краткій очеркъ и пр., стр. 37.

старалъ да бже винаги на каноническа почва въ църковнитѣ си отношения спрямо Византия, защото само по тоя начинъ би могла да се закрѣпи национализираната българска църква и държава. Сжщото ще трѣбва да кажемъ и за възгледитѣ по тоя въпросъ на славѣнскитѣ учители въ България, свв. Климента и Наума, на еп. Константина и други, които се старали да отклоняватъ всѣки възможни конфликти съ цариградската патриаршия и сж поддържали „единение въ духъ и вѣрѣ“ на българи съ ромей, и то върху почва не само догматическа, но и каноническа. Въ това отношение билъ особено прѣдпазливъ и строгъ, както видѣхме, св. Климентъ, който несъмнѣнно е въздържалъ Симеона отъ всѣко дѣйствие въ тая посока. Ние дори сме наклонни да видимъ въ опита на Климента да се откаже отъ епископията си,¹⁾ когато той е знаелъ отличнѣ, че споредъ канонитѣ всѣки епископъ се свързва съ епископията си до самата си смъртъ, едно реагиране отъ негова страна противъ искането на Симеона да обяви българската църква за автокефална още въ 915 г., когато той се прогласилъ за царъ и самодържець български. Съ това само може да се обясни отказътъ на Симеона да приеме оставката на светителя отъ една страна, а отъ друга — ненастояването на послѣдния за нея, защото българскиятъ царъ, очевидно, е уважилъ мотивитѣ за неговото противопоставяне на искането му. Но, ако Симеонъ се въздържалъ или билъ принуденъ да се въздържа отъ такава смѣла крачка, докато Климентъ билъ живъ, то слѣдъ смъртъта му (27. VII. 916), и особено слѣдъ Ахелойската побѣда, за Симеона тя оставала не само възможна, но дори необходима. Не е извѣстно; дали Симеонъ се е обръщаль къмъ Цариградъ съ искане да признаятъ автокефалността на българската църква; но, понеже за него било съвсѣмъ ясно, че при настаналитѣ политически отношения между България и Византия цариградската патриаршия по никой начинъ нѣма да даде съгласието си на подобно искане тъй, както и византийското правителство не искало да признае неговата царска титла, Симеонъ рѣшилъ да извърши и тоя актъ

¹⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 353—355.

помимо Византия, но съгласно съ църковните канони: съборът на всички български епископи най-първо провъзгласилъ автокефалността на българската църква, а послѣ е посветилъ изъ своята срѣда патриархъ, или пъкъ българския архиепископъ, който, споредъ българския Синодикъ, билъ Леонтий,¹⁾ издигнатъ въ степенъ патриархъ.²⁾ Така постъпилъ въ XIII. вѣкъ и царь Иванъ Асѣнъ II, а въ XIV. вѣкъ Стефанъ Душанъ въ Сърбия. Въ сжщата 918 г. тържествено ще да е билъ коронясанъ Симеонъ отъ ржката на новопосветения патриархъ и по тоя начинъ напълно узаконилъ титлата си царь и самодръжць въсѣмъ българомъ.

3. ВОИНИТЪ НА ЦАРЬ СИМЕОНА ЗА ЗАВОЕВАНИЕ НА ЦАРИГРАДЪ.

Докато царь Симеонъ се занимавалъ съ вътрѣшни прѣобразования на държавата си, въ Византия станала нова промѣна около прѣстола. Двѣтъ жестоки поражения на роментъ — ахелойското и катасиртското, послѣдвали едно слѣдъ друго, наредъ съ вътрѣшнитъ своеволия и безредици съвършено подкопали и тъй непопулярното Зоино правителство и ускорило падането му. Умниятъ и енергиченъ друнгарий на флотата Романъ Лакапинъ не се забавилъ да се възползува отъ неустойчивото положение на централната власть, за да произведе прѣвратъ въ Цариградъ и да достигне властолюбивитъ си стремежи. Той съ помощта на възпитателя на

¹⁾ Вж. В. Н. Златарски, Български архиепископи-патриарси прѣзъ първото царство. Изв. Ист. Д-во, кн. VI, (1924), стр. 1—22.

²⁾ Че българската патриаршия била учрѣдена при Симеона, и то наскоро слѣдъ Ахелойската побѣда, показва и тоя интересенъ фактъ, че патриархъ Николай прѣди 917 год. се обръщалъ съ послания и къмъ българския архиепископъ за въздѣйствиє върху Симеона (Migne, ib., Ep. 4, col. 43—46). дори веднага слѣдъ поменатата побѣда (ibid. Ep. 12, col. 89—96), — нѣщо, което по-сетнѣ не се забѣлзва да се повтаря дори и тогава, когато патриархътъ е могълъ да очаква положителенъ резултатъ отъ подобни въздѣйствиа на българския архиепископъ върху Симеона, особено въ критични моменти. Тоя фактъ ясно показва, че цариградскиятъ патриархъ се въздържалъ да влиза въ сношение съ новопрогласения български патриархъ, защото той го не признавалъ за такъвъ, както не признавалъ и царската титла на Симеона, и за него не сжществувала българска патриаршия.

младия императоръ и на своитѣ привърженици, въведенъ билъ прѣзъ мартъ 919 год. въ двореца. Първата му работа била да свали Зоя, която веднага била изпратена въ мѣнастирь, да изгони нейнитѣ привърженици и любимци отъ двореца и да унищожи влиянието имъ върху държавнитѣ работи. Благодарение на рѣшителнитѣ мѣрки всичкото това Романъ сполучилъ лесно да извърши, а за да закрѣпи на първо врѣме положението си, подиръ единъ мѣсецъ, въ априлъ с. г., той оженилъ малкия Константина за дъщеря си Елена, а себе си обявилъ за василеопаторъ и взелъ управлението на империята въ рѣцѣтъ си.

Това събитие не могло да не обърне вниманието на Симеона. Той разбиралъ добръ, каква спѣнка се изпрѣчвала сега на пътя му къмъ осъществението на завѣтното му желание, защото сега вече властѣта не се намирала въ рѣцѣтъ на слаба жена, а управлението на империята въ рѣцѣтъ на нейнитѣ любимци, които на пръвъ планъ имали личнитѣ си интереси; напротивъ, начело въ управлението дошълъ човѣкъ уменъ и дѣятеленъ, който, по всичко се виждало, се стремилъ да заеме императорския прѣстолъ. Симеонъ несъмнѣно е виждалъ въ лицето на Романа свой съперникъ, а може би и похитителъ на императорската властъ, въ което по-сетнѣ той го укорявалъ и обвинявалъ. Освѣнъ това бракътъ на Константина Багренородни съ Елена отнелъ у Симеона вече всѣка възможность да закрѣпи влиянието си въ Цариградъ по миренъ начинъ, както той кроилъ по-рано; може би той се е надѣвалъ, че слѣдъ приемането титлата царъ и самодържецъ прѣдполаганиятъ бракъ на дъщеря му съ Константина по-скоро би могълъ да стане. Сега обаче за него станало ясно, че само съ силата на оржжието ще може да свали съперника си и да стане на мѣстото му. Но да тръгне направо за Цариградъ за него било сжщо тѣй безуспѣшно, както и въ 913 година. Затова Симеонъ си съставилъ новъ планъ: да отнеме всички ромейски владѣния на Балканския полуостровъ, да изолира столицата отъ другитѣ области на империята и тогава вече съ помощта на нѣкой морски съюзникъ да нападне на него съ всички сили. Слѣдъ като си

начерталъ такъвъ обширенъ планъ, Симеонъ почналъ да се готви за война и въ края на 919 год. захваналъ да събира войскитѣ си къмъ юго-западнитѣ граници на държавата си съ цѣль на слѣдната 920 год. да почне военнитѣ дѣйствиа.

Извѣстието за новитѣ движения на българскитѣ войски било неочаквано за византийското правителство и произвело силна тревога въ Цариградъ, дѣто сега най-малко сж очаквали възобновата на войната, защото тамъ мислили, че Симеонъ, слѣдъ като одържалъ такава славна побѣда и приелъ титлата царъ ще се задоволи съ това и че, понеже Зоиното правителство, което било собствено причината за прѣдната война, паднало, той нѣма да се рѣши да трѣгне противъ новото, което не е изказало никаква враждебностъ спрѣмо него. Романъ Лакапинъ прѣдвиждалъ, че, ако къмъ вжтрѣшнитѣ безредици — държавни и църковни се прибави още и външна война, то ще му бжде твърдѣ мжно да удържи властѣта въ ржцѣтѣ си и да обезсили враговетѣ си, па и за самата империя тая война ще бжде твърдѣ опасна. Затова, съзнавайки всичката необходимостъ отъ мира съ българския царъ, той изпратилъ специално посолство при послѣдния, цѣльта на което била, слѣдъ като то извѣсти Симеона за падането на Зоиното правителство и изяви миролюбивото настроение на новото, да му прѣдложи миръ. Това посолство било снабдено и съ писмо отъ патриархъ Николая, въ което ясно проглежда намѣренieto на цариградското правителство да склони Симеона на миръ.

Това писмо Николай почва съ вайкане, че възпрѣпят-ствуванъ отъ старостѣта, която го удържа отъ далечно пътуване, той не е въ състояние да дойде при него лично; иначе той „би непрѣмѣнно постигналъ цѣльта си, защото не прѣстаналъ би ту съ думи да умолява, ту да му цѣлува главата, очитѣ, милото лице, ржцѣтѣ, ту да обгрѣща колѣнитѣ му и дори нозѣтѣ;“ затова той се видѣлъ принуденъ да се обърне пакъ съ писмо. Патриархътъ моли най-настойчиво Симеона „да обърне внимание върху причината на това посолство и върху важностѣта на работѣта, за която сж изпратени пратеницитѣ“, „моли неговата христорлюбива

душа за сжщото онова, за което той, стоейки прѣдъ жертвеника, моли Бога, т. е. за възстановяването на мира“. Като рисува грозната картина на послѣдичитѣ отъ прѣдната война и се позива къмъ кротката душа на Симеона, патриархътъ пише: „Но, възлюблений ми сине, ако това е работа на дявола, то нека му не позволимъ да се подиграва съ насъ; ако пъкъ тѣзи достойни за съжаление и тежки събития сж произлѣзли отъ злословието на хората, то бжди доволенъ съ тия взаимни нападения. Не добро дѣло заловиха прѣдишнитѣ управители: тѣ опечалиха душата ти съ туй, че се повдигнаха срѣщу тебе. Ти имъ доста отмъсти; помисли за станалитѣ бѣдствия и угаси душевния си гнѣвъ, защото ония, които се бѣха заловили да ти врѣдятъ, наказани сж вече“.

Като го призовава да остави войнитѣ, убийствата и кръвопролитieto, и се обърне къмъ великото дѣло на мира, Николай се позива на „сжществуващия законъ, който има сила не само между хората, но и между дивитѣ звѣрове“. „Често се случва, пише той, да виждаме, какъ дивитѣ звѣрове въ гнѣва си се хвърлятъ единъ върху другъ, но когато единиятъ бива побѣденъ, другиятъ се укротява. Нека се не стремимъ да надминемъ звѣроветѣ и да имаме неугасимъ гнѣвъ и безкрайно раздражение“. По-нататкъ, като му напомня, че Христосъ е слѣзълъ на земята, за да научи хората на миръ и взаимна любовъ, и че, ако не запазватъ хората тоя миръ и любовъ, тѣ му нанасятъ най-тежка скръбъ, патриархътъ заплашва Симеона съ страшния сждъ. „Помисли си само ти, сине мой, че прѣдъ бждащия сждъ и прѣдъ страшния прѣстолъ отдѣлянето на знатни отъ бѣдни нѣма да стане споредъ тѣхното земно значение, а само споредъ тѣхнитѣ духовни заслуги. Вземи въ внимание и туй, че още прѣди онова всемирно събрание прѣдъ неумолимия сждия обстоятелствата отъ сегашния животъ слѣдъ нашата смъртъ ще бждатъ само единъ споменъ за насъ у ония, които тогава ще се въртятъ въ тоя животъ. Па н кой ли въ послѣдствие, като чуе за такова убийство на християнитѣ, нѣма да порицава, проклина и да нарича виновницитѣ му съ всевъзможни безчестни имена?“

Най-сетнѣ, като му посочва на нищожеството на земната знатностъ, слава, властъ и мощъ, патриархътъ се старае да въздѣйствиува върху честолюбието на Симеона. „Иде ми на умъ, пише той, че ти още отъ дѣтинство желаете добро име, почетенъ и славенъ споменъ. Да го не погубишъ заради властолюбието и жестокостта на душата! Да се прѣселишъ въ бждащия животъ съ похвала за своитѣ добродѣтели е благо, но още по-голѣмо благо е да оставишъ на прѣемницитъ си названието — дѣца на честенъ, добъръ, кротъкъ, спокоенъ и човѣколюбивъ баща, а не чуждъ на тия качества. И да се не случи, твоитѣ синове, мои най-любезни чедѣ, да бждатъ тъй злополучни, че вмѣсто тия хубави имена, които тукъ прѣброихъ, да получатъ въ наслѣдство противнитѣ. Такова наслѣдство е по-почетно отъ оная властъ и мощъ, която ти ще имъ оставишъ. Понеже ти се грижишъ постоянно за това, ти, избраниятъ отъ Бога за управителъ на народа си, ти, който никога не се уклонявашъ отъ снисходителността на душата си, обърни слуха си, а прѣди слуха и сърдцето си и вземи въ внимание нашитѣ думи, като думи на приятелъ и любещъ баща“.¹⁾

Заедно съ това писмо патриархътъ едновременно изпратилъ още двѣ писма: до „българския архиепископъ“ и до „първия човѣкъ на Симеона“, вѣроятно, кавхана Теодора, въ които той, като посочва на тѣхнитѣ длѣжности да се грижатъ постоянно за поддържката на мира, моли ги да ходатайствуватъ прѣдъ Симеона за въстановяване мирнитѣ отношения между България и Византия.²⁾ Обаче нито специалното посолство, нито Николаевитѣ писма не повлияли върху Симеона: той не само не счелъ за нужно да отговори на мирнитѣ прѣдложения отъ Цариградъ и на патриарховото писмо, но и задържалъ при себе си пратеницитѣ византийски.

Новата война въ 920 г. Симеонъ открилъ въ една посока — южна, но на два фронта: западенъ въ посока къмъ Тесалия, и източенъ въ Тракия. Българскитѣ войски на за-

¹⁾ Migne, ib., Ep. 11, col. 84—89. — СбНУКн. п. т., писмо VIII, стр. 23—27.

²⁾ Migne, ib. Ep. 12 et 13, col. 89—97.

падния фронтъ бързо навлѣзли въ Тесалия и стигнали далечъ на югъ въ владѣнията на империята, безъ да срѣщнатъ сериозна съпротива. За тѣхнитѣ дѣйствия въ южнитѣ области на полуострова съставительтъ-сѣврѣменникъ на житието на св. Лука Нови разказва слѣдното: „Симеонъ, князь на скиткия народъ, (българитѣ ние обикновено наричаме така), като наруши договоритѣ къмъ роменитѣ и като че за да наложи силна ржка на нашитѣ грѣхове, захвана да навлиза по цѣлия материкъ; като поробваше и опустошаваше, едни той лишаваше отъ животъ, други — отъ свобода и ги правѣше поданици. Поради това едни (отъ жителитѣ) се затваряха въ градоветѣ, като въ тъмници или крѣпости, други пъкъ се спасяваха на Евбея и въ Пелопонесъ“.¹) По-нататкъ се разказва, какъ св. Лука и неговитѣ хоретици, принудени да се спасяватъ отъ това нашествие, прѣминали въ Коринтъ, и какъ българитѣ ги прѣслѣдвали на лодки.²) Цѣльта на

¹) Vita S. Lucae Junioris, Migne, ib. t. CXI, col. 449, C: Συμεών γάρ ὁ τοῦ Σκυθικοῦ ἔθνους ἀρχὴν (Βουλγάρους αὐτοὺς οὕτως συνήθως καλεῖν), τὰς πρὸς Ῥωμαίους σπονδὰς ἀθετήσας, ἐχώρει, κατὰ πάσης ἡπείρου, τὰς ἡμῶν ἀμαρτίας ἀξιόμαχον ὡς περ χεῖρα περιζωσάμενος· ἐξανδραποδιζόμενός τε καὶ ληϊζόμενος, καὶ τοὺς μὲν ζῶντας, τοὺς δ' ἐλευθερίας ἀποστερῶν, καὶ ὑποφόρους ποιοῦμενος. Ἐνταῦθεν οἱ μὲν ὧς ἐν εἰρηταῖς ἢ φρουραῖς ταῖς πόλεσι κατακλείοντο· οἱ δὲ πρὸς τὴν Εὐβοίαν τε καὶ τὴν τοῦ Πέλοπος ἀπασφύζοντο. — Това житие било съставено отъ неизвестенъ авторъ прѣзъ 2-рата половина на X. вѣкъ. Самия свети Лука Нови е живѣлъ въ Атика. К. Krumbacher, Geschichte der byzant. Litteratur, ib., S. 196. — Вж. М. Дриновъ, п. т., стр. 21; Съчинения, т. I, стр. 391.

²) Къмъ врѣмето на това българско нашествие ще трѣба да отнесемъ слѣдния разказъ, който ни дава извѣстниятъ византийски пълководецъ Кекавменъ въ своя „Стратигиконъ“ отъ XI вѣкъ: „... имаше въ Еллада единъ многолюденъ градъ. Князь Симеонъ, тогавашниятъ български тиранинъ, употребилъ много старание, за да го завладѣе, но напрасно билъ трудътъ му. Тогава той измисля да сключи любовь съ гражданитѣ на крѣпостта, ужъ изпратенитѣ отъ него като да носятъ извѣстие; а изпратени били (хора) най-достъпни и твърди смѣли и силни. Съображавайки тѣ видѣли, че портитѣ (крѣпостни) имали нездрави куки (панти) и сж отдѣлени отъ земята. Като заблѣзали това, тѣ донесли до ушитѣ на тиранина. Послѣдниятъ избралъ петтима храбри мъже и ги изпратилъ въ крѣпостта подъ прѣдлогъ зѣ (иѣ-каква) служба; а пъкъ било имъ заповѣдано да носятъ на пояса си отзадъ брадва и, щомъ влѣзатъ въ портитѣ, да умъртвятъ стражата, а кукитѣ (пантитѣ) да разсѣкатъ. Това тѣ и направили. Когато кукитѣ били разсѣчени

това нахлуване въ южнитѣ области на полуострова е очевидно: Симеонъ е искалъ да прѣдизвика отново византийското правителство, както въ 917 г., на открита война, за която той сега билъ готовъ, и, като нанесе нѣколко силни удари, отново да се яви прѣдъ Цариградъ и да продиктува условията на толкова много желанія миръ отъ страна на Византия. Обаче въ Цариградъ, прѣдугаждайки плана на Симеона и прѣдвиждайки, колко мъчна и гибелна ще бѣде за слабата империя открита война съ силния и страшенъ български царь, рѣшили да дѣйствуватъ по дипломатически въ случая и да се опитатъ по миренъ начинъ да достигнатъ прѣкръпяването на опасната война. Съ воденето на тая политика билъ натоваренъ патриархъ Николай, който до самата си смъртъ станалъ главенъ факторъ въ политическитѣ отношения на Византия съ България. На това му помогнало възстановяването на спокойствието и единството въ цариградската църква.

Схизмата, която бѣ възникнала въ цариградската църква още отъ 906 г. по поводъ четвъртия бракъ на Льва VI Философъ и докарала бѣ въ 907 г. свалянето и заточението на патриархъ Николая, продължавала да съществува и слѣдъ връщането му отъ Александра въ 912 г. и възстановяването

портитѣ паднали на земята. Тогава, като дали веднага знака, който билъ тъмъ поржчанъ, тѣ направили да навлѣзатъ и онѣя, които тиранинѣтъ ималъ приготвени за това. Когато гражданитѣ били смутени поради станалото, хората на тиранина прѣскочили отвжтрѣ портитѣ и завладѣли града безъ кръвопролитие". — *Сеса и мені Strategicon et incerti scriptoris De officiis regis libellus*. edit. B. Vassiliewsky et V. Jernstedt, Petropoli 1896, p. 32, ж—33, лт. — Ср. В. Васильевскій, Совѣты и разказы византийскаго боярина XI вѣка. СПбургъ 1881, отдѣл. отп., стр. 43—45. ЖМНПр. ч. 216 (1881), стр. 284—6. За жалъ въ горнето извѣстие не се дава името на града въ Еллада. Опитътъ на В. Васильевски (п. т.), който възъ осноза на несъгласуването на двѣтъ думи въ заглавието — *ἑταρον ἱστορία*, да види въ *ἱστορία* гр. *Καστορία* — Костуръ въ южна днеш. Македония или другъ нѣкой градъ съ сѣщото име въ Тесалия, споредъ насъ, едвали може да се приеме, защото 1. за града и крѣпостъта е изрично казано, че се намиралъ въ Еллада и 2. македонскиятъ градъ-крѣпостъ Костуръ влизалъ въ българската държава още по договора отъ 904 г. (вж. по-горѣ стр. 341). Но горнето извѣстие е важно за насъ по това, че споредъ него Симеонъ самъ е участвувалъ въ тоя походъ и се напълно съгласува съ извѣстието отъ житието на св. Лука Нови.

му на патриаршеския прѣстолъ. Но особено тя се засилила прѣзъ слабото и размирно управление на Зоя и нейното правителство, защото противната на Николая партия намирала поддръжка въ двореца, което ѝ давало сила да се бори съ патриарха. Обаче съ падането на Зоя и правителството ѝ, паднала силата и значението на тая партия, а начело въ управлението на империята сега стоялъ Романъ Лакапинъ, който съзнавалъ голѣмата врѣда отъ тоя раздоръ въ църквата за вжтрѣшното успокоение на държавата, затова готовъ билъ да съдѣйствува за неговото прѣмахване. Слѣдъ прогласяването на Романа за василеопаторъ патриархъ Николай му прѣдложилъ да свика съборъ за окончателното рѣшение спора за четвъртия бракъ и да се унищожи разкола. Съборътъ се състоялъ въ Цариградъ прѣзъ юлий 920 г., на който присѣдствували и отцѣпилитѣ се отъ църквата епископи. На събора билъ отхвърленъ четвъртиятъ бракъ и били отново потвърдени старитѣ постановления изобщо за брака. Рѣшенията на този съборъ, които носятъ името *τὸμος τῆς ἐνώσεως*, били приети отъ повечето отцѣпили се епископи, които отново се върнали въ лоното на цариградската църква.¹⁾

Веднага слѣдъ закриването на събора патриархъ Николай разпратилъ писма до разни лица, въ които ги извѣстявалъ, че се прѣкратило „господството на демона въ ромейската църква“. Подобно писмо той пратилъ и на Симеона, въ което той му съобщава за „радостното извѣстие“. „Изслушай, пише той, като вѣренъ на Бога човѣкъ, радостното извѣстие, което ще изцѣли благочестивата ти душа, защото, макаръ ти и да си се ожесточилъ срѣщу свѣтовната (*κοσμική*) властъ на сатаната, който навѣва съблазнѣтъ прѣзъ ония, които питаеха, зли помисли противъ твоя драгоценъ за мене животъ и дѣйствуваха съвършено противъ желанието ми, все пакъ азъ навѣрно зная, че ти, когато бѣдствувахе църквата, къмъ което (нѣщо) ти състрадателно се отнасяше, наедно съ насъ раздѣляше горчивитѣ тѣжи, тъкмо ти, който почиташъ Христа и Бога нашъ, отъ когото ти сж назначени

¹⁾ Вж. Н. Поповъ, *каз. съч.*, стр. 182—192.

въ сегашния животъ власть и здраве, а въ бждащия — спасение и безкрайна слава, защото за това ние постоянно се молимъ и на това се надѣваме“. Може би, съ тия думи патриархътъ е искалъ косвенно да покаже, че Симеонъ да не разчитва вече на сгодната за него схизма въ цариградска църква, съ унищожението на която се турилъ край на вжтрѣшнитѣ размирици въ империята¹⁾). Обаче едва ли това е било единичката цѣль на това писмо и едва ли то е било прѣдизвикано отъ това само, наистина, важно за Византия събитие.

Слѣдъ като се избавило отъ вжтрѣшното зло — схизмата, византийското правителство сега съсрѣдоточило всичкото внимание на външния врагъ — българския царь. Получавайки извѣстия за успѣха на българското оржие и за жестокоститѣ и опустошенията, съ които се придружавали българскитѣ завоевания, то почнало да се страхува не само за загубата на византийскитѣ владѣния на полуострова, но и за самата империя. За да се отстрани тая опасностъ, рѣшено било да се устрои лична срѣща на патриарха съ Симеона, защото въ Цариградъ мислили, че подъ влиянието на новото събитие ще бжде много по-лесно лично да въздѣйствува върху българския царь. Затова патриархътъ, за да може да постигне цѣльта си, въ писмото се старае да спечели разположението на Симеона, като изтъква и възхваля личнитѣ му качества. „И кой пъкъ, прѣди това (т. е. войнитѣ) да се случи, пише Николай, можеше да прѣдполага, че Симеонъ, който съ своя великъ умъ и благочестие е довелъ българския народъ до голѣма слава, който най-много мрази порока, почита справедливостъта и чувствава отвръщение къмъ несправедливостъта, който побѣждава страститѣ, недостъпенъ е за чревоугодие не по-малко отъ ония, които се подвизаватъ въ планинитѣ, който не сръбва вино и съ нищо не се отличава отъ ония, които сж дали обѣщание да живѣятъ вѣнъ отъ тоя свѣтъ, освѣнъ съ дадената нему отъ Бога власть да управлява, — и тъй, кой може да прѣдпо-

¹⁾ М. Дриновъ, каз. съч., стр. 22; Съчинения, I, стр. 391.

ложи, че такъвъ великъ и благочестивъ мжжъ подложи ромен и българи на такива ужасни бѣдствия, на безкрайно кръвопролитие и на такова опустошение“ и т. н.

Освѣнъ това, като смѣта новата война като такава, която не е прѣдизвикана съ нищо отъ къмъ Византия, патриархътъ прѣдставя работата тъй, че новата война била прѣдприета само за туй, защото Симеонъ считалъ какво не билъ достатъчно отмѣстилъ на прѣдишнитѣ управници на империята за тѣхното безумно опълчение въ 917 г. противъ България. „Желаний ми сине, пише той, дано не взематъ връхъ нещастията! Дано и ти, както всѣки благочестивъ човѣкъ, който нѣма равенъ на себе си по умъ между съврѣменниците си, несравненъ по благородство на душата си, дано не устѣпишъ на зломислието на нищожни хора, които не струватъ нито бодка (оболъ), и заради това, че сж те огорчили подобни хора, нѣма да питаемъ вѣченъ гнѣвъ спрѣмо ромейското царство, чиито много и велики благодѣяния ти твърдѣ добръ знаешъ, тъй като ти самъ си ги изпиталъ! Какво отношение има къмъ ромейскитѣ власти и подвластния имъ народъ това, дѣто нѣкакви-си човѣчета сж дръзнали да възстанатъ противъ тебе? Какво отношение има къмъ императора, който още нищо не съзнава, това, дѣто хората, които сж водѣли лошо дѣлата му, сж взели такова рѣшение спрѣмо тебе? Но ти си оскърбенъ; ти доста отмѣсти на ония, които бѣха те оскърбили, и при това много повече, отколкото те заслужваха! Не-ли, когато нѣкой е подложилъ на надлежното наказание друго, който е тъкмѣлъ да нанесе обида, той, ако не е твърдѣ жестокъ, задоволява се съ това; когато пъкъ отмѣщението е било твърдѣ разнообразно, нима той може да се гнѣви повече и да желае още повече да наскърби оногова, който го е оскърбилъ? Азъ тукъ не говоря за нѣкой кроткъ и човѣколюбивъ (човѣкъ), подобенъ на тебе, но за такъвъ, който макаръ да е билъ жестокъ и необузданъ, все пакъ ще прѣкрати своята жестокость, ще угаси огъня на гнѣва си и ще склучи миръ съ тогова, който несправедливо е намислилъ да вдигне ржка. Тѣй и ти, сине мой, самъ прѣкрати гнѣва си, върни се пакъ къмъ прѣдиш-

ната си кротостъ, и тури край на човѣкоубийствата и на другитѣ бѣдствия, каквито търпятъ до сега християни отъ християни“.

По-нататъкъ Николай Мистикъ пише за желанието си, „да се яви лично при Симеона и съ собственитѣ си уста да побесѣдва съ него за това“ — възстановяването на мира, „и за друго“ — условията на мира, ако той се съгласи на „това велико и спасително за ромен и българи дѣло; при това той изказва надежда, че Симеонъ ще приеме прѣдложението му, и го моли да му яви устно и писмено по задържанитѣ апокрисиарии навѣрно за „благочестивото си намѣрение“. Освѣнъ това патриархътъ изявява готовностъ, като прѣнебрѣгва и старостъ, и слабостъ, и пѣтни мъжнотии, и далечина, да дойде тамъ, дѣто самъ Симеонъ поиска да назначи свиждането; но и при това патриархътъ отбѣлѣзва, дѣ собственно би желалъ да се срѣщне, посочвайки на гр. Месемврия, като на мѣсто срѣдно между Цариградъ и Прѣславъ. „И всичко, завършва Николай писмото си, което ще се каже и чуе (на срѣщата), ще бже оповѣстено на ромен и българи, и съ това войната ще се прѣкрати, и ще се закрѣпи мирътъ, съ който ще се прослави Богъ, а дяволътъ и ревностнитѣ му слуги ще се посрамятъ; и ще се възвеличи името ти въ сегашния и бждащия животъ; и ще заживѣятъ въ спокойствие и далечъ отъ бѣдствия подвластниятъ подъ твоята рѣка народъ и народитѣ, подчинени на империята, която съ помощъ божия ти е служила като учителка и пѣтеводителка къмъ спасението и, като възстанови прѣдишнитѣ обичаи, ще те насочи къмъ доброто и къмъ най-възвишеното, ще ти даде възможностъ да се прославишъ и по тоя начинъ да познаешъ истинския жребий на Христа“¹⁾).

И тъй, отъ страна на цариградското правителство се готвѣла лична срѣща на патриархъ Николая съ Симеона въ Месемврия. Но какъ се отнесълъ Симеонъ къмъ това прѣдложение?

¹⁾ Migne, ib., Ep. 14, col. 97—105. — СбНУКн. п. т., писмо IX, стр. 33—34.

Нѣма съмнѣние, че послѣднитѣ събития, които станали въ Византия, — падането на Зоиното правителство и обединението на цариградската църква — не сж могли да не обърнатъ вниманието на Симеона, но той, както изглежда, не имъ е прѣдавалъ голѣмо значение. Сега всичкитѣ му грижи били насочени къмъ това, какъ да направи византийската столица по-достъпна за себе си при прѣдполаганото ѝ завоевание. Българскитѣ войски, които били изпратени въ Тракия въ 920 год., насочили своя маршрутъ право на югъ къмъ Галиполския полуостровъ. Какво е било назначението на тия войскови части, се види отъ слѣдното писмо на патриарха Николая до Романа кесаря, т. е. то е било писано между 24. септемврий и 17. декемврий 920 г. „Мълвата ни донесе (дай Боже, да бжде лъжовна мълва), пише патриархътъ, че българитѣ достигнали до Лампсакъ и причинили нѣкакви пакости. Ако тая мълва е лъжовна, то нека се не отнесемъ съ прѣнебрѣжение къмъ казаното, а съ помощъ божия нека бжде въдворена безопасността на това мѣсто; ако ли пъкъ е истина, то нека се приложи, колкото е възможно повече, голѣма грижа, за да се не случи пакъ нѣщо подобно. Защото, ако е турено такова начало, тѣ малко-по-малко ще се осмѣлятъ да навлѣзатъ и въ самата областъ на Лампсакъ, и тогава ще ни потрѣба твърдѣ голѣмо усилие, за да изправимъ работата. И тѣй, нека сега всички грижа и старание бждатъ насочени къмъ това, щото при божие съдѣйствие подобно зло да не пусне корень, слѣдъ като се изпратятъ нататѣкъ съ помощта на мѣстнитѣ жители или хеландии, ако има, или пъкъ поне двѣ монери за защита и спасение на тоя пунктъ“.¹⁾ Отъ това писмо ясно става, че българскитѣ войски прѣзъ есенъта на 920 г. достигнали до Дарданелитѣ и се опитвали да излѣзатъ на малоазийския брѣгъ и да завзематъ твърдѣ важенъ пунктъ при входа въ Мраморно море. Нѣма съмнѣние, че съ завземането на Лампсакъ и Галиполи Дарданелскиятъ проливъ би прѣминалъ въ ржцѣтъ на Симеона, а Цариградъ би оста-

¹⁾ Migne, ib., Ep. 95, col. 301. D.

налъ отрѣзанъ отъ другитѣ европейски владѣнія на Византия. Освѣнъ това, и флотата на бждащия му морски съюзникъ свободно би могла да проникне въ Мраморно море. Но въ това опитване на българитѣ да прѣминатъ въ Мала Азия, не е изключенъ стремежътъ на Симеона да си облекчи достъпа къмъ Цариградъ: щомъ заеме Дарданелитѣ и се закрѣпи на малоазийския брѣгъ, Симеонъ би могълъ да прокара свободенъ пътъ за войскитѣ си, за да може по-сетнѣ, когато подстѣпи къмъ Цариградъ, да го обсади и откъмъ Азия¹⁾.

Но щомъ се рѣшавалъ на такова важно и заедно съ това мжчно прѣдприятие, Симеонъ въ сѣщото врѣме не е могълъ да не прѣдвижда сериозни противодѣйствия отъ страна на византийцитѣ, които, макаръ и да не водѣли открита война, все пакъ едва ли би позволили на българскитѣ войски да завзематъ такъвъ важенъ пунктъ, каквито сж били Дарданелитѣ. Но тукъ донѣдѣ му помогнали обстоятелствата. Тѣкмо въ това врѣме, когато българскитѣ войски още отивали къмъ Галиполския полуостровъ, Симеонъ получава писмото на патриархъ Николая съ прѣдложение за лична срѣща. Това тѣкмо прѣдложение той и намислилъ сега да използува. За да отвлѣче вниманието на ромеитѣ и по тоя начинъ да даде възможность на войскитѣ си безъ отпоръ да минатъ на

¹⁾ Инакъ обяснява цѣльта на Симеона да се закрѣпи въ Мала Азия *Θ. Ив. Успенски*. „Высадкой въ Лампсакъ, пише той, въ Дарданельскомъ проливѣ оный (Симеонъ) не только заперъ Константинополь, но и угрожалъ поднять противъ Византии славянскія племена въ М. Азїи“ (вж. Византийскія владѣнія на сѣверномъ берегу Чернаго моря. Кіевская старина за 1889 г. май и юнь, стр. 281). Но намъ ни се струва, че надали това е било изключителната цѣль на Симеона въ това врѣме, когато асичкото му внимание било обърнато къмъ Цариградъ. Наистина, подобни цѣль би могла да се счита аналогична съ онова явление, което се забѣлѣзва по-сетнѣ въ Пелопонесъ. Тамъ въ царуването на Романа Лакапина произлѣзли цѣль редъ възстания на пелопонезскитѣ славѣни (на милингѣ и езерци); но едва ли е възможно да се мисли, че тия възстания иматъ нѣкое отношение къмъ дѣйствиата на Симеона, както прѣдполагатъ нѣкои историци (Дриновъ), още повече че възстанието на милингитѣ и езерцитѣ се отнася къмъ по-късно врѣме ок. 940 г. (Ср. R a m b a u d, каз. съч. 269—270). — Παπαρρηγόπουλος, 'Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, издан. 1887, стр. 98—99. — К. Г р о т ъ, каз. съч., стр. 213).

малоазийския брѣгъ, Симеонъ веднага дава съгласието си да се срѣщне съ патриарха, но при това трѣба да се забѣлѣжи, устно и, както изглежда, въ неопрѣдѣлена и двусмислена форма съ цѣль, вѣроятно, да провлѣче за нѣкое врѣме въпроса за миръ и да може да държи ромеитѣ въ ржцѣ до тогава, докато му трѣбало.¹⁾ Затова и бързото му съгласие било нищо друго освѣнъ единъ дипломатически маневръ.

Въ Цариградъ, разбира се, на първо врѣме не знаели цѣльта му. Обаче и при такъвъ утвърдителенъ отговоръ тамъ се отнесли скептически къмъ него. Отъ една страна бързото съгласие на Симеона, а отъ друга — неопрѣдѣлеността и двусмислеността на отговора му породили както въ правителството, тъй и у патриарха недоовѣрие. Затова Николай Мистикъ, като се съмнѣвалъ въ искреността на българския царь, изпратилъ му ново писмо между края на августъ и 24. септемврий, въ което, като изказва голѣмата си радостъ, че Симеонъ приелъ прѣдложението, пише: „азъ забравихъ старостъ, не обръщамъ внимание на слабостта си тѣлесна и никакъ не мисля за пжтнитѣ мжнотии и теготи, а сжщо и за самия трудъ, стига само ти да ни дадешъ пълна увѣреностъ въ това, че твоята прѣкрасна душа не е наклонна да прѣнебрѣгне нашето изнемощаване, и нѣма да върнешъ назадъ (безъ успѣхъ) това нечувано (досега) и унизително посолство, което прѣдприема до тебе, сине мой, твоятъ старъ и немощенъ баща. Азъ вземамъ върху си посолство и за тебе, сине мой, полезно, и за ромеитѣ не тъй тягостно и неизносно. И тъй, ако ти, както вече казахъ, тъй си разположенъ къмъ това и отъ Бога, и отъ твоето благоразумно усмотрение, и отъ нашата просба; ако ти колко-годѣ обръщашъ внимание на нашето смирение, то азъ ще дойда, като хвъркамъ съ душа и тѣло и забравямъ и старостъ, и дори всичко онова, което отегчава живота ми“. За да принуди Симеона да се изкаже по-точно и опрѣдѣлено, патриархътъ му посочва, при какви условия би могла да се състои тѣхната срѣща. „Ако ония прѣдишни съблазни, пише той, се

¹⁾ Съ това може да се обясни, защо Симеонъ задържалъ изпратенитѣ по-рано апокрисиарии и само сега ги върналъ назадъ въ Цариградъ.

таятъ още въ душата ти, което да не допуска Богъ, а така сжщо и ония желания и стремежи, — което (нѣщо) азъ моля да оставишъ на страна, — които направиха нещастни ромейтъ и българитъ; ако старитъ помисли относно ромейското царство носишъ още въ себе си, то азъ призовавамъ за посрѣдникъ самия възвѣститель на волята на Бога Отца.“ Въ заключение патриархътъ убѣждава Симеона въ името на Бога да му изпрати точенъ писменъ отговоръ за намѣренieto си, за да се не мори напразно, а слѣдъ като се яви, да не произнася напусто думи за срамотитъ и да не послужи за посмѣшище на хора, които често обичатъ да се гаврятъ и подсмиватъ надъ нашитъ дѣла¹⁾).

Послѣдвалъ ли е слѣдъ това писмо очаквания отъ патриархъ Николая точенъ и писменъ отговоръ на Симеона, ние не знаемъ; въ всѣки случай поставенитъ отъ патриарха условия по никой начинъ не сж могли да бждатъ приети отъ Симеона, защото това би значило, той да се откаже за винаги отъ завѣтната си идея и да унищожи всичко, което той бѣ направилъ дотогава за нейното осжществение. Освѣнъ това първата смѣла крачка на Романа Лакапина за закрѣпване на властѣта — обявяването му за кесарь на 24. септемврий 920 г. и на 17. декемврий с. г. коронясването му за императоръ, доста били за българския царъ да разбере, че никакви прѣговори нѣма да доведатъ къмъ желанитъ резултати. Па и въ Цариградъ скоро се убѣдили, че прѣдполаганата срѣща не ще може да се устрои. Извѣстието, че български войски се явили при Дарданелския проливъ и се опитвали да прѣминатъ на малоазийския брѣгъ и да завзематъ Лампсакъ, явно показало, че Симеонъ съвсѣмъ не мисли за миръ. При такива обстоятелства, естествено, месемврийската срѣща, която се готвѣла, както видѣхме, отъ патриархъ Николая, не е могла да се състон, и въпросътъ за миръ останалъ пакъ откритъ.

Така се свършила 920 г., а пъкъ 921 едвали е могла да донесе нѣщо спасително за империята. Българскиятъ царъ

¹⁾ Migne, ib. Ep. 15, col. 105—108. — СбНУКи., п. т., писмо X, стр. 37—39.

ставалъ все по-опасенъ, а заедно съ това и страхътъ въ Цариградъ се усилявалъ. Слѣдъ като всички опити за морално въздѣйствиe върху него, за да го склонятъ на миръ, не донесли никакви отрадни резултати, новиятъ императоръ Романъ Лакапинъ и патриархъ Николай рѣшили сега да измѣнятъ политическата си тактика, като прибѣгнатъ къмъ заплахи и разни реални прѣдложения. Затова наскоро слѣдъ издигането на Романа за императоръ, вѣроятно, въ началото на 921 г. патриархътъ изпратилъ Симеону ново писмо, въ което, като му съобщава, че пише „не само за миръ, но и за друго нѣщо — за прѣдстоящитѣ нещастия на ромеитѣ и българитѣ,“ защото „пакъ въоръжение на войски и отвѣждѣ сборъ и движение на хиляди души, което той не може да прѣдстави,“ т. е. че въ империята се правили вече военни приготовления за открита война, и като му напомня „за оная пролѣтна кръвъ ромейска и българска, съ която се запетнала земята, когато се била захванала оная най-ужасна война между двата народа,“ т. е. за Ахелойското сражение, патриархътъ пише: „Прѣдстави си, какви бѣдствия очакватъ ромеитѣ и българитѣ! Не се гордѣй съ това, че българитѣ, макаръ много отъ тѣхъ и да станаха жертва на мечъ, все пакъ удържаха върхъ, а ромеитѣ потърпѣха не малко поражение, тъй като военното щастие не е винаги постоянно; резултатътъ на войната не е извѣстенъ, и промѣнитѣ въ нея сж многобройни; щастието прѣминава ту на една, ту на друга страна. Не мисли, че побѣдата пакъ щѣ бжде твоя; но, като човѣкъ, имай прѣдъ видъ винаги човѣшкитѣ дѣла, защото едни, които стоятъ, както тѣ прѣдполагатъ, на твърда почва, падатъ съ необикновено падане; други, които се намиратъ въ критическо положение, поправятъ се; трети, които сж одържали побѣда и сж се прочули като непобѣдими, побѣдени — изведнажъ погиватъ.“ Затова патриархътъ подканя Симеона, „да не пожелава да види прѣдъ себе си събрани въ редове войски за бой, ново многобройно избиване на ромеи и българи и подновяване бѣдствията на прѣдишната война, за да се не разкайва отпослѣ, когато въ резултата ѝ не се получи никаква полза.“ „Ти желаешъ слава, сине

мой, богатство и славно име? Ти можешъ, ако послушашъ думитѣ ми, да не отстъпвашъ отъ желанието си. Но обърни внимание на това, което казваме. Богъ съ своитѣ сѣдби, чрѣзъ които Той всичко знае, утвърди на императорския прѣстолъ господина Романа, както, мисля, и ти самъ вече знаешъ. Свържи се съ него чрѣзъ сватовство, било като оженишъ дъщеря за негово мъжко чедо, било като приемешъ (твой) синъ (да бжде) женихъ на неговата дъщеря.¹⁾ И кога това стане, ти нѣма да изгубишъ нищо отъ копнежитѣ, които право сочатъ къмъ надлежната слава и твоята полза, нито за цѣлия български родъ, нито за подчинения ти народъ. Прѣди още ти искаше да се сродишъ съ императора, но тия, които трѣбаше да сторятъ това, отнесоха се легкомислено къмъ твоето искане: сега ти имашъ възможностъ да се украсишъ съ това родство. Ти искаше да станешъ тъстъ на ромейския императоръ, сега тебе ти се прѣдставя удобенъ случай за това.“ А за да отстрани и прѣдупрѣди каквито и да било възражения и дори отказъ отъ страна на Симеона, патриархътъ продължава: „За тебе никакъ не трѣба да се показва противно (ἐναντίον=противорѣчиво или враждебно) това, дѣто Романъ недавна се възкачи на височината на империята, но, напротивъ, като имашъ прѣдъ видъ, че той, като да е ръководенъ отъ Бога, тѣй лесно, като никой другъ, може да се каже, бѣше избранъ на царството, ти си длъженъ да се съгласишъ на такъвъ родственъ съюзъ. Мнозина сж бивали императори, но тѣхното въцаряване винаги се е придружа-

¹⁾ Въ грѣцкия текстъ това изречение гласи: συνάφῃ κατ'ἐπιγαμίαν αὐτῷ, εἰτα πρὸς ἀρσενῶν παῖδα ἐκείνου θυγατέρα προσαρμόζων, ὅτε πρὸς τὴν θυγατέρα ἐκείνου διδόναι εἰς υἱοφίον δεχόμενος. Migne ib. ер. 16, col. 112, B.—М. Дриновъ (каз. съч., стр. 22; Съчин. I, стр. 391—2.) го прѣвежда: „Вступи въ родство съ Романомъ, или издавъ свою дочь за его сына, или взявъ ѿго дочь въ невѣсту себѣ,“ което не съвсѣмъ точно прѣдава смисъла. Симеонъ въ 921 год. билъ на 56—57 години и едвали е мислилъ да встъпва въ новъ (трети) бракъ; очевидно, тукъ е ставало дума за единъ отъ синоветѣ на Симеона, и то за Петра, който тогава билъ малолѣтенъ и поради това патр. Николай прѣдлага Симеону да сгоди сина си за Романовата дъщеря, вѣроятно сѣщо така малолѣтна, до тѣхното съвършенолѣтие.

вало съ нѣщо непристойно за царското достоинство; а тоя, както казахъ, като да е ръководенъ отъ Бога, достигна такава власт“. За да подкрѣпи тая си мисль, Николай посочва на това, че обединението на цариградската църква и прѣкротяването на многогодишнитѣ вълнения и смутове църковни настанали веднага, щомъ Романъ застаналъ начело на управлението, а въ това обстоятелство той вижда, че „не безъ воля Божия е вржченъ нему скиптърътъ на империята“, така че и „Симеонъ, като знае това, сега, ако иска, може да изпълни отколѣшното си желание — да влѣзе въ родственъ съюзъ съ ромейския императоръ — и да бжде въ единение съ ромейската империя“.¹)

И тъй, въ Цариградъ мислили, че единъ браченъ съюзъ между прѣславския и цариградския дворове, който въ това врѣме би могълъ да бжде склученъ безъ опасностъ за императорския прѣстолъ, ще може да доведе до желаната цѣль — склучването на мира. И наистина, още въ 914 г. Симеонъ самъ посочи това срѣдство като едничко примирително, когато той искалъ, както видѣхме, да омжи дъщеря си за Константина Багренородни; но тогавашното правителство го отблъсна, безъ да подозира, че съ това то отблъсва мира между България и Византия за дълго врѣме. Патриархъ Николай, макаръ и да е билъ тогава отстраненъ отъ двореца, всичко това е знаелъ и сега, като искалъ да постави новия императоръ по-високо отъ прѣдишнитѣ управители и да го прѣдстави като изпълнител на Симеоновото желание и чрѣзъ това да разположи българския царъ, написалъ горното писмо по поржчка на императора до Симеона съ прѣдложение за прѣдполаганата женитба или на Романовия синъ съ дъщеря му, или на сина му съ дъщерята на императора Романа. Обаче при всичкитѣ убѣждения и подканвания на патриарха Симеонъ отхвърлилъ това прѣдложение и дори не намѣрилъ за нужно да му отговори, тъй като сегашното положение на работитѣ въ Византия никакъ не отговаряло на прѣдишнитѣ му планове. Ние видѣхме по-горѣ, каква е

¹) Migne, ib., Ep. 16, col. 108—113. — СбНУКн., п. т., писмо XI, стр. 42—45.

била цѣлѣта на Симеона, когато той прѣдлагалъ въ 914 г. да даде дъщеря си за Константина Багренородни. Само по себе си се разбира, че сега, когато Константинъ билъ вече ожененъ за Елена, дъщерята Романова, и когато самъ Романъ станалъ императоръ, то всѣки браченъ съюзъ не е могълъ да му донесе никаква полза. За Симеона въ даденото врѣме, когато той владѣлъ почти цѣлия Балкански полуостровъ, когато събитията, които станали въ Византия за послѣднитѣ двѣ години, отнели у него всѣка надежда да получи по миренъ начинъ непосредно влияние върху работитѣ на империята, само война подъ стѣнитѣ на босфорската столица е могла да разрѣши въпроса за миръ. И наистина, Симеонъ не се забавилъ въ сжщата 921 година да тръгне направо за Цариградъ.

Още въ началото на пролѣтѣта Симеонъ почналъ да изпраща прѣднитѣ си отреди единъ слѣдъ другъ въ Тракия, които, опустошавайки всичко по пътя си, дошли чакъ до Катасирти близу до Цариградъ. Въ това врѣме Романъ Лакапинъ рѣшилъ, ако не открита война да поведе, то поне, доколкото било възможно, да попрѣчи на бързото движение на българскитѣ войски или да ги принуда да се оттеглятъ отъ столицата. Изпратенъ билъ съ войска отъ Византия срѣщу тѣхъ най-добриятъ и опитенъ пълководецъ, domestikъ Потъ Аргиръ. Въ сжщото врѣме въ Цариградъ ставали съвѣщания, какъ да избавятъ столицата отъ приближаващата се опасностъ. Рѣшено било да се опитатъ да купятъ миръ подъ заплахи, но съ отстъпчиви прѣдложения. Съ изпълнението на това рѣшение билъ натоваренъ пакъ патриархъ Николай, който изпратилъ дълго умоляваще за миръ писмо до Симеона. Въ това писмо той описва нашироко скръбта и тжгата си за прѣдстоящитѣ бѣдствия, които ще постигнатъ и ромеи, и българи, но въ сжщото врѣме той заплашва Симеона, че „огново се почнало движението на отредитѣ, отвсѣкждѣ тръгвали и се събирали купища народъ, които, не е извѣстно, коя страна ще ги приеме гостоприемно, кое мѣсто ще побере всичкитѣ купомъ“; при това щѣлъ да началствува и прѣдводителствува не другъ нѣкой, а самъ царьтъ съ цѣлата си свита: той самъ

щѣлъ да бжде главнокомандуващъ, самъ щѣлъ да началствува надъ войскитѣ, самъ щѣлъ да се вземе за оржие и заедно съ това щѣлъ да бжде и воинъ, и сподвижникъ и разпоредителъ въ сражението". Като го моли най-настойчиво да послуша „наставленията на смирения си баща за общата полза, за добрия споменъ и славното име, което Симеонъ се старае да придобие сега на земята и въ бъдаще на небесата", патриархътъ пише: „Недѣй жела, щото тая многобройна армия пакъ да се приближи къмъ границата на България, та бащи (т. е. ромеитѣ) да извадятъ мечове противъ дѣцата си (т. е. българитѣ), дѣца противъ бащитѣ си, които Всесветиятъ Духъ е свързалъ съ такова родство; нека не пожелаемъ да видимъ оня страшенъ день и оня часъ, въ който отново земята ще се обagri съ християнска кръвъ. Ако, както казахъ по-горѣ, е още съмнително, коя ще бжде побѣдата, въ всѣки случай несъмнѣнно е това, че земята ще се обagri изобилно съ кръвъ, и сълзи като дъждъ ще потекатъ по лицата на ромеи и българи". Но подъ прикритието на тия скърби, тѣги, заплахи, наставления, прѣдупрѣждения патриархъ Николай въ края на писмото си прави слѣдното прѣдложение: „Ако при божия помощъ мирътъ бжде сключенъ, то каквото и да пожелаешъ и да поискашъ отъ ромеитѣ за прѣкъсването на войната — данѣкъ ли, или нѣщо друго, обяви ни; само нека твоето искане бжде изпълнимо, а не твърдѣ тежко и непосилно. Азъ пъкъ всѣкога ще прося и моля и ще употребя всички срѣдства прѣдъ сега управляващата съ божия помощъ ромейскитѣ дѣла държавна власть до тогава, докогато исканото отъ васъ не се изпълни до край".¹⁾

Съ такова ново прѣдложение се обърналъ патриархътъ отъ името на императора къмъ Симеона. Между това военнитѣ дѣйствия се почнали. Изпратениятъ противъ българитѣ domestikъ Потъ Аргиръ, като навлѣзълъ въ българска територия, достигналъ до гр. Термополъ,²⁾ дѣто рѣшилъ да се

¹⁾ Migne, ib., Ep. 17, col. 113—121. — СбНУКн., п. т., писмо XII, стр. 47—51

²⁾ Това сж знаменититѣ римски Aquae calidae, а срѣдновековниятъ градъ τὸ Θέρμιον, τὰ Θέρμα, Θερμόπολις, на зап. отъ Анхиало и ю.-из. отъ

спре и да чака появяването на българитѣ. Той изпратилъ турмархъ Михаила, синъ на патриция Морелеона, на рекогносцировка; послѣдниятъ, като забѣлѣзалъ единъ български отредъ, ненадѣйно нападналъ на него, много българи избили, но самъ билъ раненъ и, като се върналъ въ столицата, умрѣлъ.¹⁾ Тоя нагледъ нищоженъ инцидентъ много поврѣдилъ на роменитѣ и ускорилъ появяването на български войски подъ стѣнитѣ на Цариградъ. Симеонъ, наученъ отъ опитъ, изпратилъ нѣколко отреди за прикритие на оня пѣтъ, по който въ 917 г. така ненадѣйно се явили при Ахелой ромейскитѣ войски, и съ това да запази границитѣ на България отъ неочаквана опасностъ, а самъ съ главнитѣ сили, както ще видимъ, намислилъ билъ да тръгне на югъ право къмъ Одринъ. Обаче извѣстието за сждбата на отряда при Термополъ отъ една страна, а отъ друга — писмото на патриархъ Николай, въ което послѣдниятъ пише за въоръженіето на многобройна армия, цѣльта на която била ужъ отново пакъ да тръгне къмъ границитѣ на България, принудили Симеона да мисли, че ромеитѣ, наистина, сж вече потеглили по сжщия пѣтъ. Той незабавно отдѣлилъ силна войска и подъ началството на кавхана и миника²⁾ и други пълководци, като имъ заповѣдалъ да вървятъ, колкото е възможно по-скоро, направо за Цариградъ. Като прѣминали планинитѣ (вѣроятно Странджа-планина), тѣ въ кжсо врѣме

Айтось въ политѣ на планината при с. Лѣджа-къой, днеш. Аятошки бани. За тѣхъ подробно вж. К. Иречекъ, Княжество България, II, стр. 757—758. — Heerstasse, стр. 148; Archäol. Fragmente aus Bulgarien, Arch.-epigr. Mitt X, S. 168 и сл. — W. Tomaschek, Idrist, S. 33—34.

¹⁾ Sym. Logoth., ib., p. 818. = Theoph. contin., p. 400a—a. = Leo Gram., ib. p. 305, 9—1a. — Skylitzes-Cedrenus, II, p. 298, 11—12, разказва, че Михаилъ, слѣдъ като попадналъ въ българска засада, понеже нѣмало нахадъ да бѣга, обърналъ се къмъ самозащита; много българи избили и прогнани, но самъ раненъ, когато се върналъ въ столицата, наскоро умрѣлъ.

²⁾ Симеонъ Логотетъ, прѣдава тия двѣ имена като собствени Καυχάνος καὶ Μινικός, както и у Теофановия продължатель и у Скилица-Кедрина само въ форма Χαῦτάνος καὶ Μινικός (Μινικός), а у Льва Граматика тѣ сж съвсѣмъ изпуснати. Още А. Кунникъ, който съвършено правилно прѣдложи вм. Χα-

стигнали до околноститѣ на столицата и почнали да заплашватъ съ нападенията си на прѣдмѣстния дворецъ при Изворитѣ¹⁾ и на горнята частъ на пристанището Стена — сег. Златния рогъ. Императоръ Романъ, като се боялъ, да не захванатъ българитѣ да опустошаватъ прѣдмѣстията на столицата, наскоро събралъ доста голѣма войска отъ императорската гвардия, наемнитѣ войски и градския гарнизонъ и я изпратилъ противъ тѣхъ подъ началството на Ивана ректоръ и съ него Лъва и Пота Аргири. Къмъ тѣхъ се присъединили и флотата, която влѣзла въ залива и извадила матроситѣ на вжтрѣшния брѣгъ на Златния Рогъ. Сражението станало на 5-та седмица на великия постъ, или между 11. и 18. мартъ 921 г. на низката равнина при Изворитѣ: българитѣ съвсѣмъ неочаквано нападнали на ромеитѣ съ страшенъ викъ и устремъ и ги обърнали на бѣгъ; ректоръ Иванъ едвамъ се спасилъ на единъ корабъ, а Лъвъ и Потъ Аргири въ крѣпостта; отъ войницитѣ едни, за да избѣгатъ отъ ржцѣтъ на неприятеля, отчаяни се хвърляли въ водата, други станали жертва на мечъ, трети пѣкъ попаднали въ плѣнъ у неприятелитѣ. Българитѣ безъ да срѣщнатъ друга съпротива, като изгорили двореца при Изворитѣ и опожарили всичко по Златния Рогъ, почнали безпрѣчно да се разпореждатъ въ околноститѣ на Цариградъ.²⁾

Така се почналъ новиятъ, но и послѣдниятъ походъ на Симеона противъ византийската столица.

Докато българскитѣ отреди успѣшно дѣйствували въ околноститѣ на Цариградъ, Симеонъ рѣшилъ самъ да потегли

γάνος да се чете *Καὶνόνος*, обърна внимание, че това не сж собствени имена, а български държавни титли, както това се види отъ обяснителнитѣ думи у Скилица-Кедрина, като за първия се дава, че билъ *ἄνα τῶν παρ' αὐτῷ μέγα δουράτων*, т. е. единъ отъ неговитѣ ведможи, за другия *τῶν ὑποκόμισαν τὸν κράτον*, т. е. първия измежду коняритѣ. Вж. А. Куникъ и бар. В. Розенъ, *Извѣстія ал.-Бекри* и пр. ч. I. СПбургъ 1878, стр. 152.

¹⁾ Πύλαι — Живоносни Изворъ, днеш. Балъкль, отвѣтъ стѣнитѣ на зап. отъ Силиврийскитѣ порти.

²⁾ Sym. Logoth., ib. p. 819,13—820,17. = Theoph. contin., p. 401,3—402,4. = Leo Gram., p. 306,6—307,7. — Skyl.-Cedr. II, p. 299,6—300,8. — Zonaras, ib. IV, p. 58,32—59,10.

въ походъ съ главнитѣ си сили. Но още прѣди тръгването си отъ България той изпратилъ по задържания при себе си патриаршески апокрисиарий-монахъ писмо до Николая Мистика, въ което той ясно посочвалъ цѣльта на прѣстоящия му походъ. Въ отговоръ на патриарховото прѣдложение — да влѣзе въ родственъ съюзъ съ ромейския царски дворъ, и на просбата му — да не иска въ условията за миръ, ако послѣдниятъ бжде сключенъ, нищо мжчноизпълнимо и невъзможно, Симеонъ писалъ, че билъ готовъ да се съгласи на миръ, но че послѣдниятъ е възможенъ само на слѣднитѣ условия: „оня, който е вече възведенъ на императорския прѣстолъ“, т. е. Романъ Лакапинъ, „трѣбва да слѣзе отъ него“ и „управителитѣ на ромейското царство и народътъ трѣба да признаятъ него за свой императоръ и господаръ“. При това Симеонъ доказвалъ, че тия условия колкото сж възможни, толкова сж и изпълними, защото той би счелъ за невъзможно, ако би поискалъ „възкресяването на умрѣлитѣ (убититѣ) българи“. Освѣнъ това Симеонъ въ постигането на цѣльта си — да завземе прѣстола на ромейскитѣ императори — билъ дотолкова увѣренъ, че писалъ: „Богу това е угодно, понеже той знае и желае да докара дѣлото до край“. А за да сHEME отъ себе си приписваната нему отъ патриарха вина за нещастията и бѣдствията, които произлизили дотогава, Симеонъ ги отдавалъ на „евнуситѣ“ — така той иронично наричалъ управницитѣ-любимци на Зоя, които не само отхвърлили прѣдложението му за браченъ съюзъ въ 914 г., но още се осмѣлили да излѣзатъ противъ него. Като прѣдставялъ работата така и считалъ Романа за похитителъ на прѣстола, Симеонъ съ това тъкмо показвалъ, че цѣльта на прѣдстоящия му походъ била да свалятъ похитителя отъ прѣстола и да обяви себе си за ромейски императоръ.

Писмото на Симеона турило патриархъ Николая въ съмнѣние, защото отъ една страна той виждалъ въ думитѣ на българския царъ желание да сключи миръ, а отъ друга — Симеоновитѣ тежки условия го карали да мисли, че Симеонъ му се примисвалъ. Тѣй или иначе, но патриархътъ се надѣ-

валъ, че мирътъ е още възможенъ, и затова не се забавилъ да отговори на Симеона по сжщия монахъ¹⁾). Като изтъква въ писмото си, доколко исканията му сж невъзможни и неизпълними, и като го убѣждава най-настойчиво да се откаже отъ своитѣ кроежи за византийския прѣстолъ, патриархътъ му прѣдлага, очевидно по поржчка на императора, „злато, одеджи и дори въ краенъ случай, часть отъ земята“ на империята, като прибавка, която поне на българитѣ може да донесе полза, а на роментѣ нѣма да причини особена загуба, стига само да се съгласи на миръ; той го моли да прѣдаде на забрава това, съ което той билъ опечаленъ отъ „евнуситѣ“, защото тѣ за своята несправедливостъ и безумие получили заслуженото наказание отъ Бога и сж достатъчно отмѣстени. Затова патриархътъ подканя Симеона, ако той, наистина, има намѣрение да възстанови мирнитѣ отношения, да „напиши просто и ясно условията и да не иска нищо съмнително и невъзможно — свалянето на оногова отъ прѣстола, който е отъ Бога покаченъ“, и да „изпрати човѣкъ, достоенъ за славата му, поклонникъ на мира и почитателъ на истината“, т. е. пълномощникъ, какъвто щѣлъ да бжде изпратенъ и отъ ромейска страна, за да се почнатъ прѣговоритѣ за миръ. „Ако въ твоего сърдце, завършва патриархътъ, има истинско желание за мира, то доста е да се говори за това; ако ли пъкъ веднажъ се е закрѣпила въ сърдцето ти мисълта, че ти трѣбва да седнешъ на прѣстола на ромейското царство и, както изглежда, си получилъ — не зная отдѣ — пълна увѣреностъ въ това, че ужъ това е Богу угодно, понеже Той знае и желае да докара дѣлото до край, то не мисли, че съ войни и убийства ще достигнешъ желанието си, защото свалянето на поставения отъ Бога е невъзможно. И тъй, чакай това, което, както ти мислишъ, отъ Него е опредѣлено да ти се даде“.

Обаче това писмо не заварило Симеона въ България, понеже той вече се намиралъ въ походъ. Патриархъ Николай, като прѣдполагалъ слѣдъ извѣстието за тръгването на Симеона,

¹⁾ Migne, Ib. Ep. 18, col. 121—125.—СбНУКн., кн. XII (1895), писмо XIII, стр. 121 — 124.

че това писмо нѣма да попадне въ рѣцѣтъ му, той изпратилъ до Симеона друго писмо¹⁾ съ същото съдържание въ главнитѣ точки, съ тая само разлика, че, като го призовава да му напише за спасителния миръ „просто и безъ двусмислености“, патриархъ Николай вече не споменува за водене на прѣговоритѣ чрѣзъ пълномощници: той рѣшилъ още единъ път да се опита да получи отъ Симеона лична срѣща съ надежда, че при личнитѣ обяснения ще сполучи да го склони на миръ. „Азъ даже самъ, — пише той, — ако това бѣде нужно, ще дойда при тебе, тъй като ти безъ съмнѣние отивашъ за Ираклея или за Силиврия, и самъ ще поведе прѣговоритѣ за миръ и ще кажа съ божия помощъ, че ония отъ вашитѣ искания ще бждатъ приети, които сж възможни“. Прѣдположението на Николая за движението на Симеона било прѣдизвикано, както изглежда, отъ това, че българскитѣ войски на Галиполския полуостровъ, като не сполучили да прѣминатъ на азиатския брѣгъ и да завзематъ пролива, опжтели се по сѣверния брѣгъ на Мраморно море къмъ горнитѣ градове, за да се съединятъ, вѣроятно, съ ония, които сж дѣйствували при Цариградъ, или пъкъ да служатъ като прикритие на пѣтя откъмъ Солунъ.

Обаче патриархъ Николай не само получилъ отказъ за лична срѣща, както ще видимъ по-долу, но и се излѣгалъ относно движението на Симеоновия походъ. И наистина, въ началото на лѣтото 921 г. Симеонъ съ главнитѣ си сили потеглилъ на югъ, но той още не бързалъ да трѣгне направо противъ Цариградъ: той трѣбало прѣдварително да завоюва още единъ важенъ пунктъ — Одринъ, който все още се намиралъ въ рѣцѣтъ на роменитѣ. Като прѣхвърлилъ Стара-планина прѣзъ Чалжвакския или Върбишкия проходъ, Симеонъ се спусналъ по долината на р. Тунджа и, като достигналъ до Одринъ, обсадилъ го. Тукъ той разположилъ главната си квартира и мислилъ, докато вървѣла обсадата, да пригответи всички необходими срѣдства за прѣвземането на босфорската

¹⁾ Migne, ib. Ep. 19, col. 125—128. — СбНУКъ, п. т., писмо XIV, стр. 124—125.

столица. Обаче интригите на византийците отвлякли за няколко време вниманието му.

Докато царь Симеонъ се готвѣлъ за своя грандиозенъ походъ, който трѣбало да разрѣши многогодишната жестока борба между България и Византия, и българскиятъ царъ ставалъ все по-опасенъ за послѣдната, византийското правителство, виждайки критичното положение на империята и съзнавайки, че за отблъсване на страшния неприятелъ му е нужна и външна опора, отново обърнало погледитѣ си къмъ Сърбия, понеже тя е била единичниятъ въ онова време съюзникъ за нея, който винаги е можалъ да врѣди и отвлѣча Симеона отъ Цариградъ. Затова императоръ Романъ всѣкакъ се стараелъ да унищожи българското влияние въ Сърбия и отново да привлѣче сръбския князь къмъ Византия. Но, понеже Романъ знаелъ, че на сръбския прѣстолъ седѣлъ князь Павелъ Брановичъ, поставенъ отъ Симеона и при това вѣренъ и прѣдаденъ на българскитѣ интереси, той на първо време прѣдполагалъ съ силата на оржиято да прокара влиянието си въ Сърбия. Наскоро следъ поставянето Павла на сръбския прѣстолъ, той изпратилъ князь Захария, сина на Прибислава (Първослава,¹) когото ималъ при себе си, като го снабдилъ, вѣроятно, съ нужнитѣ срѣдства, за да отнеме прѣстола отъ Павла. Захарий обаче нѣмалъ успѣхъ: той билъ побѣденъ, плѣненъ отъ Павла и изпратенъ въ България. Но тая прѣданностъ на Павла къмъ Симеону продължавала недълго. Докато патриархъ Николай се стараелъ съ своитѣ умоляещи писма да склони българския царъ за миръ, Романъ направилъ мѣсто за своитѣ интриги: той сполучилъ да се споразумѣе съ Павла и да го настрои враждебно къмъ Симеона. Но, докато Симеонъ се намиралъ въ България, Павелъ не се рѣшавалъ да обяви своята враждебностъ открито,

¹) Захарай билъ внукъ на Мутимира и синъ на Прибислава (Първослава), по-стариятъ братъ на Брана, слѣдов. братовчедъ на Павла. Какъ е попадналъ той въ Цариградъ, не е извѣстно. К. Гротъ прѣполага, че „той самъ като синъ и наследникъ на законния князь, търсилъ покровителство и помощъ у византийския императоръ, но, може би, и послѣдниятъ да го е извикалъ повечето за собствени цѣли“. К. Гротъ, *каз. съч.*, стр. 193 бѣл. 3.

понеже и него би могла да постигне сждбата на предшественика му Петра Гойниковича. Затова той чакалъ, споредъ уговорката съ Романа, Симеонъ да тръгне съ войскитѣ си къмъ Цариградъ и да почне войната съ Византия. И наистина, споредъ Константина Багренородни, на четвъртата година отъ князуването си, т. е. прѣзъ есенъта въ 921 г., когато Симеонъ вече стоялъ съ войскитѣ си подъ Одринъ и го обсадилъ, Павелъ внезапно измѣнилъ приятелскитѣ си отношения къмъ българския царь на враждебни. Щомъ узналъ за отпадането на Павла, Симеонъ веднага далъ войска на Захария и го изпратилъ въ Сърбия, за да свали Павла, но на условие, че ще остане вѣренъ на българитѣ. Въ Цариградъ, очевидно, се надѣвали, че тая внезапна измѣна на Павла ще извика българския царь отъ прѣдѣлитѣ на империята, и сръбскитѣ работи надълго ще отвлѣкатъ вниманието му отъ столицата. Но Симеонъ тоя пътъ лесно се разправилъ съ сръбитѣ: Захарий побѣдилъ Павла и завзелъ сръбския прѣстолъ¹⁾.

Макаръ сръбското въстание и да било скоро усмирено, обаче опитътъ на Павла Брановича за отцѣпване силно подѣйствувало върху Симеона. Като е знаелъ, че това е дѣло на византийски интриги, той, възмутенъ отъ двуличната политика на ромейскитѣ управници, които отъ една страна го умолявали за миръ, а отъ друга се стараели да въоръжатъ срѣщу него най-вѣрнитѣ му и прѣданни съюзници, рѣшилъ

¹⁾ Const. Porph. ib., cap. 32, p. 157, казва, че Παύλος ὁ υἱὸς Βράνου . . . ἐκράτησεν ἑτη τρία, а по-нататъкъ пише: εἴτα μετὰ χρόνους τρεῖς, τοῦ Παύλου ἀναπαυθέντος τοῖς Βουλγάροις, ἀπέστειλε (ὁ Συμεών) τὸν Ζαχαρίαν τὸν πρότερον παρὰ τοῦ κυροῦ Ῥωμανοῦ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντα, καὶ διώξας τὸν Παύλον ἐκράτησεν αὐτὸς τὴν ἀρχὴν τῶν Σέρβων. Съпоставяйки посоченитѣ и въ двѣтѣ мѣста „три години“, не е мжчно да се убѣдимъ, че отцѣпването на Павла е станало слѣдъ изтичането на пълни три години или прѣзъ четвъртата година отъ князуването на Павла, който биде покаченъ на сръбския прѣстолъ отъ Симеона веднага слѣдъ Ахелойския бой, т. е. прѣзъ есенъта на 917 г. или въ началото на 918 септемвр. година, слѣдов. нашето събитие е станало слѣдъ изтичането на 921 септемврйиска година или въ нач. на 922 год. т. е. прѣзъ есенъта 921 януарска година, тъкмо когато Симеонъ вече стоялъ подъ Одринъ. — Ср. Дриновъ, каз. съч., стр. 51; Съчинения, I, стр. 420. — К. Гротъ, каз. съч., стр. 187 и 193—194.

да скъса сношенията си съ Цариградъ и отговорилъ веднага на патриархъ Николая съ едно сърдито и дръзко писмо. Както видѣхме, патриархътъ вече на два пѣти залѣгаше да се сдобие отъ Симеона съ лична срѣща, но той, може би, никога тъй силно не се е надѣвалъ да я получи, както сега поради отцѣлването на Сърбия. Обаче Симеонъ побързалъ веднага да разбие надеждитъ му. Въ писмото си той ясно му доказалъ, че разбира, къмъ какво се стреми Византия, но че подобни дѣйствия отъ нейна страна никога нѣма да доведатъ до мирни резултати. Той не само отхвърлилъ всѣко съгласие за миръ, но дори открито заявява, че никаква срѣща нѣма да го убѣди въ това при подобна политика на византийския императоръ. Симеонъ право заявявалъ на патриарха, че тоя нищо нѣма да достигне отъ това, за което се блѣска и за което се е рѣшилъ да вземе върху си мъчениитѣ на пѣтуването. Освѣнъ това, за да го накара окончателно да се откаже отъ мисълта за срѣща, Симеонъ му писалъ, че нито старостта му нѣма да го трогне, нито пѣкъ прижитъвнието му ще го склони на миръ, а, напротивъ, прѣдупрѣждавалъ го, че нѣма да изкаже никакво разположение къмъ него, и неговото приемане съ нищо нѣма да се отличава отъ приемането на другитѣ пратеници, които сж идвали досега при него; при това Симеонъ, като да иронизира надъ патриарха, писалъ, че, ако дори послѣдниятъ прѣдприеме пѣтуването си, но, подобно на апостолитѣ, които сж отивали на проповѣдь несигурно и не сж знаели за резултата отъ пѣтуванието си, нека се надѣва да получи за трудоветѣ и страданията си висше мѣздовѣздание.

Оскърбенъ отъ това писмо, патриархъ Николай не се забавилъ да отговори на Симеона. Въ дългото си писмо¹⁾ той го укорява и порицава за крайното неуважение къмъ просбитѣ на стария „баща-архиерей“ и за пълното прѣнебрѣжение трудоветѣ и страданията му. Но особено силни и съ дълбоко убѣждение сж думитѣ, съ които патриархътъ, ако и донѣдѣ софистически, доказва, че Симеонъ, като прокар-

¹⁾ Migne, ib. Ep. 20, сов. 128—137. — СбНУКн. кн. XII, писмо XV, стр. 129—134.

валъ правилно сравнение на трудоветъ и страданията на апостолитъ съ неговия трудъ и страдание, съ това сжщото вече потвърждавалъ, че желанието на патриарха да прѣдприеме пжтуване въ полза на ромейтъ и българитъ, както и отиването на апостолитъ на проповѣдь, излиза отъ волята и желанието на самага Бога, и че той ще получи сжщо такава награда, каквато сж получили и апостолитъ; оттука Николай логически извежда, че, ако повелителътъ на небето и земята одобрява желанието му и въздава награда за него, то още повече Симеонъ, като човѣкъ, който е получилъ властѣта отъ Бога, длъженъ е да признае справедливостѣта на неговото желание и да награди трудоветъ и страданията му съ миръ между ромей и българи. При това, като посочва възстанието на Гайна готски и на успѣха отъ личната му срѣща съ Ивана Златоуста, патриархътъ укорява Симеона, че той се туря по-долу по низходителность и кротость отъ тоя необразованъ и грубъ варваринъ, понеже отхвърля прѣдложението му да дойде на свиждане и го заплашва съ това, че той ще изгуби славата си не само прѣдъ сжда на историята и потомството, но дори на съврѣменницитъ, „защото, ако не всички, то много отъ неговия (Симеоновия) народъ и родъ, както чувалъ патриархътъ, — порицаватъ непрѣстанната война и охкатъ подъ станалото“. Но наредъ съ тия порицания и укори Николай, слѣдъ такъвъ единъ грубъ и рѣшителенъ отговоръ отъ Симеона, като не искалъ повече да се унижава и да става за присмѣхъ, рѣшилъ направо да му пише, че се отказва занаяпрѣдъ отъ намѣренieto си, но заедно съ това той го моли „да прави въ тоя животъ това, което ще го покаже свободенъ отъ всѣко порицание и ще го причисли къмъ блаженный животъ на светиитъ“.

Симеонъ въ писмето си до Николая споменувалъ за нѣкаква-си обмѣна. Нѣма съмнѣние, че тукъ се има прѣдъ видъ обмѣна на плѣнници-българи, и то ония, които били взети при неочакваното сражение при Термополъ¹⁾. Какво е приудило Симеона да иска тая обмѣна, трудно е да се каже;

¹⁾ Вж. по-горѣ, стр. 421.

може би, той се е боял, да не би плѣненитѣ българи, облагодѣтельствувани и одарени отъ Романа да му измѣнятъ и чрѣзъ това да му напакостятъ въ по-нататъшнитѣ дѣйствия, или пъкъ той е искалъ да отвлѣче вниманието на цариградското правителство врѣменно съ протакането на обмѣната, докато му е било потрѣбно за своитѣ цѣли. Както и да било, но Симеонъ получилъ съгласие отъ Цариградъ. „Като се бои отъ Бога, пише патриархътъ, и се срамува отъ бѣдащитѣ поколѣния, ромейското правителство е съгласно; но все пакъ размѣната ще стане по закона за произвеждане на размѣнитѣ. Затова ще трѣбва нѣколко (лица) отъ васъ да дойдатъ тука, и отъ своя страна ще се явятъ при васъ и ромей, тъй че при общо обсъждане, какъ трѣбва да се размѣнимъ, ще стане размѣната и при това тъй, че тя да бѣде сгодна и полезна както за ромейтѣ, тъй и за българитѣ“. Дали тия пълномощници сж се срѣщали и изобщо, дали обмѣната на плѣнницитѣ е станала, засега остава неизвѣстно. Така се изминала 921 година.

На слѣдната 922 г., Симеонъ, като отстранилъ, както изглежда, всички прѣчки, рѣшилъ да пристъпи къмъ приготвяне необходимитѣ срѣдства за завоеванието на Цариградъ. Слѣдъ като усмирилъ възстанието въ Сърбия, той подъ Одринъ не останалъ въ бездѣйствие. Надали може да се мисли, че всичкото му внимание е било съсрѣдоточено върху обсадата на Одринъ. Нѣма съмнѣние, че Симеонъ, имайки подъ рѣка голѣма и силна войска, лесно би могълъ да прѣвземе тоя градъ и не чакалъ би неговото прѣдаване тъй дълго, ако би той искалъ въ скоро врѣме да свърши съ него. Обаче тая огромна армия назначена била не за обсадата на Одринъ, а за друго много по-важно и по-сериозно прѣдприятие, което още му прѣдстояло — за обсадата на Цариградъ. Симеонъ не бързалъ въ движението си къмъ столицата, защото още не билъ изпълненъ планътъ му относно завоеванието на Цариградъ.

Ние видѣхме по-горѣ, че Симеонъ още въ 919 г. бѣ рѣшилъ, че да трѣгне право за Цариградъ ще бѣде възможно само тогава, когато завоюва и присъедини къмъ дър-

жавата си другитѣ византийски владѣния на полуострова и че крайната си цѣль, т. е. завоеванието на босфорската столица, ще постигне само съ помощта на нѣкой морски съюзникъ.¹⁾ Въ даденото врѣме първата частъ отъ неговия планъ била почти свършена. Наистина, опитътъ на българитѣ да прѣминатъ и да се закрѣпятъ на малоазийския брѣгъ при Дарданелитѣ, което сжщо така е влизало въ плана му, се свършилъ съ несполука, но зато пѣкъ цѣлиятъ Балкански полуостровъ още въ 920 г. се намиралъ въ ржцѣтъ имъ: въ западната му частъ българскитѣ завоевания се простирали чакъ до Пелопонесъ, а въ източната — цѣлото сѣверно прибрежие на Бѣло море на изт. отъ Струма, цѣлия Галиполски полуостровъ и европейскитѣ брѣгове на Мраморно море били окупирани въ 921 г. отъ български войски; въ сжщата година силни отреди български стояли прѣдъ самия Цариградъ, а самъ Симеонъ съ главнитѣ си сили обсадилъ Одринъ. Такива били успѣхитѣ на българитѣ, когато Симеонъ рѣшилъ да пристѣпи къмъ изпълнението на втората частъ отъ плана си, т. е. да си намѣри съюзникъ, който да владѣе силна флота.

Неговото внимание се спрѣло на африканскитѣ араби, които въпрѣки това, че въ 914 г. сключили, както видѣхме, съглашение да помагатъ на Византия срѣщу единъ ежегоденъ доста голѣмъ данѣкъ, не се задоволявали вече отъ него и отъ 918 г. почнали отново да нападатъ на византийскитѣ владѣния въ Италия.²⁾ Къмъ тѣхния халифъ ал-Махди отъ династията на фатимидитѣ се обърналъ Симеонъ чрѣзъ специално пратеничество съ прѣдложение за съюзъ противъ Византия на слѣднитѣ условия: 1. халифътъ трѣба да изпрати флотата си къмъ Цариградъ, а Симеонъ въ това врѣме ще пристигне прѣзъ Тракия съ своята армия и, като се съединятъ по тоя начинъ и двѣтъ сили — сухопѣтна и морска — ще обсадятъ столицата отъ суша и море, и 2. слѣдъ завоеванието на Цариградъ богатата плячка ще бѣде раздѣлена по равно между съюзицитѣ, обаче арабитѣ ще се върнатъ

¹⁾ Вж. по-горѣ, стр. 402—403.

²⁾ А. А. Васильевъ, *каз. съч.*, II, стр. 213, 217—218, 220.

въ земята си, а пъкъ столицата ще остане за Симеона. Когато българският царъ изпращалъ това пратеничество съ горнитѣ прѣдложения и условия, той прѣслѣдвалъ двѣ цѣли: 1. да разстрои опасния за него съюзъ между Византия и фатимидския халифъ и 2. като е знаелъ враждебнитѣ отношения на африканскитѣ араби къмъ Византия, общавалъ имъ византийскитѣ владѣния въ Италия и Сицилия, да ги привлѣче на своя страна. Българскитѣ пратеници отпътували тайно за Африка,¹⁾ като сж заминали, вѣроятно, отъ нѣкое българско пристанище на Адриатика.

За да прикрие своитѣ сношения съ фатимидския халифъ, Симеонъ се стараелъ всѣкакъ — и косвено и непосредно — да отвлѣча вниманието на византийцитѣ. Най-първо той се заловилъ да окупира всички градове — крѣпости, които се намирали между Одринъ и Цариградъ. Ето какво четемъ за участъта на гр. Виза въ житието на св. Мария Нова — светица, която живѣла, подвизавала се и умрѣла въ тоя градъ.²⁾ „Българскиятъ князь Симеонъ, слѣдъ като трѣгналъ въ походъ противъ ромейската [държава],³⁾

¹⁾ Skyl.-Cedr, ib., II, p. 356, 6—16. — А. А. Васильевъ, каз. съч., стр. 220—221, отнася тоя фактъ къмъ 924 г. Обаче, ако се сѣди по Симеонитѣ отношения къмъ Византия въ това врѣме, споредъ прѣписката на патр. Николая, изпращането на българскитѣ пратеници въ Африка не може да се отнесе по-късно отъ 922 г. и не по-рано отъ срѣдата на тая година.

²⁾ Това житие подъ надсловъ: βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τῆς ἀσκήτου καὶ μακαρίας Μαρίας τῆς νέας, се намира въ единъ ржкописъ отъ XIV. вѣкъ въ библиотеката на лаврата св. Атанасий на Атонъ подъ К. 81. По тоя ржкописъ съобщилъ съдържанието му и даде in extenso отдѣлни пассажи М. Гадзевъ, вж. Вуζαντικόν ἱστολόγιον. Κων-πόλει 1899, σελ. 296—301; Сжшого направи и Г. Баласчевъ, Новия данния для исторiи греко-болгарскихъ воинъ при Симеонѣ. Изв. Р. А. Ин-та, т. IV (1899), стр. 189 и сл., по прѣписъ, направенъ отъ сжщия ржкописъ, обаче въ текста у Б-ва (стр. 193) Симеонъ се нарича ἀνὴρ θηριώδης, а душата му ἀθλία (стр. 197) — думи, които не намираме въ текста у Г-на, (стр. 298 и 300); слѣдов. тѣ сж прибавени отъ новия прѣписвачъ на житието за Рус. Арх. Ин-тъ, затова ние ги изпушаме. Житието споредъ Г-на било написано въ края на X. или нач. на XI. вѣкъ (стр. 295), а Б-въ опрѣдѣля не по-късно отъ походитѣ на рус. кн. Светослава въ България (п. т., стр. 203—205)

³⁾ Въ грѣц. текстъ стои: τὴν Ῥωμαίων ἑπιστρατεύσας; очевидно, тукъ е пропуснато сжществителното при члена τὴν, вѣроятно, βασιλείαν.

опустошилъ цѣлата Тракийска областъ, като изтрѣбилъ всичко до самитѣ стѣни на Цариградъ и повечето градове сриналъ наравно съ земята. Поради това жителитѣ на Виза, като не можели повече да оставатъ въ нея, стѣснявани (изтощавани) цѣло петилѣтие, като олучили удобно врѣме, напуснали града и си отишли, слѣдъ като съ огнь обърнали всички кѣщи въ пепель*. Визенци избѣгали отвъдъ Странжа-планина на из. въ гр. Мидия. Когато Симеонъ завзелъ Виза и я намѣрилъ пуста отъ хора и кѣщи, той заповѣдва да бждатъ сринати до основа обхванатитѣ отъ огня стѣни, а земята да бжде разорана и засѣена, което наистина станало. Когато пъкъ той влѣзълъ въ Виза и намѣрилъ въ нея само една черкова небухната отъ огня, тръгналъ по огледъ, като опрѣдѣлялъ едни (черкови) за житници (складове), други — за живѣлища, а трети — за конюшни. Като дошълъ въ черковата на светицата и хвърлилъ очи къмъ раклата (въ която лежали мощитѣ ѝ), той (Симеонъ) попиталъ присѣтстващитѣ, чия е тя. Като му разправили и разказали за извършванитѣ отъ лежащата въ нея чудеса, той заповѣдва да бжде тя (раклата) отворена. Но когато я отворили, изведнажъ излѣзълъ пламъкъ и всички изплашили. Като видѣлъ това, Симеонъ заповѣдалъ на близкитѣ си съвсѣмъ да не бутатъ черковата, а на свещеницитѣ разрѣшилъ да служатъ литургия всѣкидневно. Слѣдъ като поселилъ въ тоя градъ нѣкои отъ близкитѣ нему и за началникъ на крѣпостъта при него назначилъ нѣкого-си Вулия,¹⁾ заминалъ си, за да постави гарнизони така сѣщо и по другитѣ тракийски градове.²⁾

¹⁾ Г. Баласчевъ, п. т., стр. 219, приема, че това е собствено име; обаче не подлѣжи на никакво съмнѣние, че тукъ имаме изопачение на прабългарската *βουλᾶς* и *βουλᾶς* въ надписитѣ отъ IX. вѣкъ, както показва и имен. над. *βουλᾶς*, която у визант. лѣтописци взема форма *βολᾶς*, *ἀδός* и *βουλᾶς* у Конст. Багренородни въ израза *βουλᾶς ταρχάνος*, защото византийцитѣ често бъркатъ титленитѣ имена съ собствени, като, напр., *μάνικος*, *ἀλόγο-βότορ* вм. *ἀλογοτότορ*, па дори и *κωχάνος*. Вж. J. Marquart, Die Chronologie der alttürk. Inschriften. Leipzig, 1898, S. 41—42 подъ черта. — Ср. тукъ, стр. 421, бѣл. 2, 475, бѣл. 1 и 501, бѣл. 1. — По-скоро тукъ може да се мисли, че е изпусната *ταρχάνος*, защото се казва, че тамъ били поселени нѣкои отъ близкитѣ на Симеона.

²⁾ М. Габашов, пакъ тамъ, стр. 298—299. — Г. Баласчевъ, пакъ тамъ, текстъ, стр. 193—194, неточенъ прѣводъ, стр. 197—198. — Че из-

Едновременно съ окупацията на тракийските градове-крѣпости българската войска, която стояла при Цариградъ, получила заповѣдь да нападне на столичнитѣ прѣдмѣстия. Така, прѣзъ юний 922 г. българитѣ се опжтили къмъ двореца на св. Теодѣра¹⁾ и, безъ да срѣщнатъ съпротива, нападнали го и го изгорили. Прѣдполагайки, че това е било начало на нови военни дѣйствия противъ столицата, Романъ Лакапинъ веднага събралъ началницитѣ на гарнизона и успѣлъ дотолкова да ги въодушеви съ своята рѣчь, че тѣ рѣшили на драго сърдце да положатъ коститѣ си за империята и

ложенитѣ тукъ факти се отнасятъ къмъ 922 г., се установява отъ самия грѣцки текстъ, дѣто се чете: *ἑνθῆντο καὶ οἱ τὴν Βιζύην κατοικοῦντες, μὴ δυναμένοι πλεον ἐν ταύτῃ μένῃ, παντασίαν ἑλπὴν πολιορκούμενοι, καιροῦ τυχόντες ἀπὸ τῆς πόλεως, τὴν πόλιν καταλιπόντες φύγοντο κτλ.* Тукъ изречението *μὴ δυναμένοι πλεον ἐν ταύτῃ μένῃ*, очевидно, трѣба да се разбира въ смисълъ, че визенци не сж могли да оставатъ повече въ града си, защото или не сж искали да дочакатъ сждбата на другитѣ тракийски градове, или пъкъ тѣ вече сж изпитали ударитѣ на българскитѣ войски, които били изпратени въ Тракия въ прѣдната година. Затова изречението *παντασίαν ἑλпὴν πολιορκούμενοι* по нѣкой начинъ не може да се разбира, че визенци били обсаждани отъ българитѣ цѣли петъ години прѣди изселването имъ, защото въ такъвъ случай 1. тѣ едва ли биха могли така масово да напуснатъ града и да го опожарятъ и 2. ако тѣ сж олучили удобно врѣме да извършатъ изселването, то това значи, че тѣ сж се рѣшили на такова прѣдприятие, когато въ околноститѣ на града е нѣмало български войски. Очевидно, че второто изречение пояснява смисъла на първото, т. е., че визенци не сж могли да оставатъ повече въ града за туй, защото тѣ не искали да бждатъ измжчвани (*πολιορκιῶσαι* не значи само „да бжде нѣкой обсажданъ“, блокиранъ, но има и по-широко значение „да бжде нѣкой въ крайно стѣснено положение, измжчванъ“ и по другъ начинъ) въ течение на цѣли петъ години, т. е. докато е траела окупацията на Тракия отъ българскитѣ войски до 927 г. Но, понеже въ края на нашия разказъ (пакъ тамъ, стр. 197) се отбѣлѣзва, че визенци се върнали въ родния си градъ (*εἰς τὰς ἰδίας πατρίδας*), само слѣдъ като билъ сключенъ брачния съюзъ съ българитѣ и мирни отношения настанали между послѣднитѣ и роментѣ, т. е. въ 927 г. при ц. Петра, то ясно става, че изселването на визенци, а оттука и окупацията на тракийскитѣ градове-крѣпости се отнасятъ къмъ 922 г.

¹⁾ Дворецъ и църква св. Теодѣра се намирали при Юстиниановия мостъ надъ рѣкичката Варвизе, която течеца отвънъ Влахернитѣ при Космедия. Прѣдполага се, че тоя дворецъ е идентиченъ съ двореца на св. Маманта (вж. В. Н. Златарски, История на българската държава, I, 1, стр. 274), който замѣнили въ ново врѣме султанскитѣ къшкѣве при Сладкитѣ води. — Г. Ласкинъ, О древностяхъ Кон-поля, стр. 198.

християнитѣ. Ромеитѣ нападнали българския лагеръ въ тилъ и изклали всички, които тамъ се намирали. Щомъ узнали за това, българитѣ се върнали въ лагера и веднага завързали бой съ ромеитѣ. При всичката си отчаяна храбростъ послѣднитѣ били разбити и обърнати на бѣгъ, та едвамъ се спасили задъ Влахернскитѣ врата.¹⁾

Наскоро слѣдъ това стражение подъ стѣнитѣ на Цариградъ, Симеонъ изпратилъ въ столицата двѣ писма едно слѣдъ друго до патриарха и до императора.²⁾ Първото писмо, адресирано до патриархъ Николай, било дотолкова обширно, че послѣдниятъ се отказва да отговори на всѣка частъ отдѣлно, защото се боялъ да не напише цѣль томъ. Най-първо въ него Симеонъ увѣрявалъ патриарха, че подражавалъ на божие смирение, защото той повикалъ нѣкой-си „смирень мжжъ“ и „не счелъ недостойно за себе си да се разговаря лично съ тогова, който билъ поставень много по-низко отъ неговото славно величие“. Кой е билъ тоя смирень мжжъ и защо е идвалъ при Симеона, не може да се разбере отъ отговора на патриарха; може би, това ще да е билъ пакъ нѣкой монахъ-куриеръ на Николая. По-нататкъ Симеонъ писалъ, че подражавайки на божие смирение, той желае да склучи миръ, но при това не пропусналъ да спомене и тоя пжтъ за претенциитѣ си върху императорския прѣстолъ, защото писалъ, както и по-рано, че „Богъ желае, щото той да завладѣе ромейската властъ“ и че „всичко, което е извършено отъ него, той е направалъ отъ любовъ къмъ съгласие и запазване на мира“. Затова той искалъ да му се изпатятъ апокрисиарии, отъ които да може да узнае намѣрението на императора и сената и чрѣзъ които да почне прѣговоритѣ за миръ.

Това писмо крайно изненадало патриархъ Николая, и той побързалъ да му отговори съ цѣль да се убѣди въ искре-

¹⁾ Sym. Logoth., ib. p. 821,12—822,9. = Theoph. contin., ib. p. 402,22—403,19. = Leo Gram., ib. p. 307,10—308,11. — Skyl.-Cedr., ib. II, p. 302,21—303,14.

²⁾ За съдържанieto на тия двѣ писма се научаваме отъ 21 (XVI) на Николая Мистика до Симеона, които се отнасятъ така сжщо къмъ 922 год. (вж. по-долу).

ността на Симеоновитѣ думи. Като изказва задоволството си, задѣто у Симеона се явило желание да сключи миръ, патриархътъ все още намира, че неговото „писмо съдържало много неясности и теглѣло ту насамъ, ту нататъкъ“, защото „той нападалъ на чужди владѣния — на владѣнията на своитѣ родни отци и се стремѣлъ къмъ привилегитѣ на оная царска властъ, която поваля всѣко племе прѣдъ нозѣтъ си; нито единъ народъ, откакъ е станала извѣстна ромейската мощъ, не е могла да се похвали, че ромейтъ сж прѣкланяли вратъ прѣдъ него“. Николай му доказва, че мирътъ, който той иска, ще може да настане, само слѣдъ като сложи оръжие, кръвопролитие и бѣдствията на плѣненитѣ се прѣкжснатъ, сълзитѣ на вдовица и сираци се спратъ, когато изчезне страстьта къмъ користолюбие и желанието да се завладѣва чужда собственост“. . . . „Това е истински миръ, пише той, който да възвиси е въ сила не заблуда (измама πλάνη), а прѣкръпяване на войната, спиране на кръвопролитията, доволство отъ чѣстъта и властъта, които сж ти дадени отъ Бога и оставени отъ прадѣдитѣ, запазване на границитѣ, които сж установени отъ отцитѣ ти, и на сключения между ромейтъ и българитѣ миръ, слѣдъ като познахте Христа и Бога. Ако ние ще мислимъ така, тогава, наистина, дори самъ дяволътъ съ цѣлото си воинство не ще бжде въ състояние да отвърне нашия съ тебе миръ. Но ти казвашъ: Богъ желае, щото вие да завладѣте ромейската властъ. Лѣжливи кровежи, непристойни мисли, неизвестно по резултата си прѣдприятие!“ Като се отказва да отговоря на всѣка частъ отъ писмото на Симеона, патриархътъ го подканя да си спомни за онова старо врѣме, когато сжществувалъ „прѣкрасенъ и святъ миръ“ между ромей и българини и за добритѣ резултати отъ него; да си спомни и за страшния сждъ и голѣмитѣ отговорности прѣдъ него за своитѣ дѣйствия. Що се отнася до исканитѣ отъ Симеона апокрисиарии, патриархътъ пише: „Било би, мили ми сине, по-просто и вѣнъ отъ всѣко подозрѣние да се изпратятъ назадъ задържанитѣ отъ васъ (апокрисиарии), и чрѣзъ тѣхъ да ни обявишъ за рѣшението си, и ако не я двамата, то поне

единия съ нѣкого отъ вашитѣ, и тогава само ще бждатъ изпратени други, които ти по-прѣди бѣ намислилъ да искашъ. Засега задържката на по-рано изпратенитѣ не дава възможностъ да се изпратятъ други. И тъй, ако ходатаятъ, Христосъ и Богъ нашъ, наистина, е вложилъ въ душата ти искрено желание за миръ, нека бждатъ изпратени назадъ задържанитѣ или пъкъ единъ отъ двамата наедно съ пратенникъ отъ твоята велеславна власть; когато тѣ уредятъ работата и ни донесатъ условията, които вие ще имъ съобщите, тогава ще бждатъ изпратени и оттука хора, които да възвѣстятъ намѣренията на нашия отъ Бога вѣнчанъ императоръ и на сената¹⁾

Слѣдъ получаването на горното писмо Симеонъ, безъ да отговори на патриарха, като узналъ настроението въ Цариградъ, наскоро изпратилъ друго писмо до императора, т. е. до Константина Багренородни, но не до Романа Лакапина, защото Симеонъ не го признавалъ за законенъ императоръ. То съдържало, както изглежда, искрени увѣрения отъ страна на Симеона за неговото намѣрение да прѣкрати войната и да склучи миръ, безъ да споменува нѣщо за условията или за своитѣ властолюбиви претенции; въ това писмо, както и въ онова до патриарха, българскиятъ царъ пакъ искалъ да се изпрати при него „човѣкъ надежденъ и истинолюбивъ“, който да му съобщи начина за склучването на мира и за това, какъ императорътъ и цѣлиятъ му сенатъ се отнасятъ къмъ прѣдлагания миръ. На това писмо обаче отговорилъ не императорътъ, а пакъ патриархътъ. „Ние, пише той, случайно прочетохме писмото ти до императора и отъ него узнахме за твоео прѣкрасно намѣрение и за това, че по божие изволение твоята човѣколюбива и) кротка душа има намѣрение да прѣкрати войната, да тури край на убийствата и кръвопролитията и да възобнови онзи миръ между ромеи и българи, който е дарувалъ Христосъ и Богъ нашъ“. Той благодари Бога, задѣто Той вложилъ Симеону такава мисль и Го моли, „да всели въ почтената му душа

¹⁾ Migne, ib. Ep. 21, col. 137, B -- 148, A. — СбНУКв. п. т., писмо XVI, стр. 138—144.

повече миролюбие и да позволи на ромей и българи да се наслаждават отъ спасителитѣ плодове на мира“, и се надѣва, че „мисълта за миръ постоянно, както и въ дадения моментъ, ще се проявява въ сърдцето на Симеона и по тоя начинъ винаги ще го просвѣтява“. Тия думи на патриарха ясно показватъ, че той слѣдъ получаването на Симеоновото писмо до императора не само се увѣрилъ въ искреността на българския царъ да склучи миръ, но и увѣрилъ въ това и императора, и сената, които „вече взели рѣшение (т. е. да влѣзатъ въ прѣговори) и иматъ намѣрение да го изпълнятъ“, защото тукъ той видѣлъ въ обръщането на Симеона съ прѣдложение за миръ аналогично на онова въ 913 год.: Симеонъ и сега, както и тогава, изпраща до императора писмо, въ което безъ всѣка враждебностъ и претенции, изказва желание да склучи миръ и моли да му изпратятъ апокрисиарии. Такава неочаквана промѣна припомнила на патриарха за внезапното отстъпване на Симеона отъ Цариградъ въ 913 г. Затова въ второто си писмо патриархътъ вече не пише, че изпращането на апокрисиарии е възможно само тогава, когато Симеонъ върне назадъ задържанитѣ отъ него, а право го извѣстява, че той праща архиерей „своя синъ“, възпитанъ и ржкоположенъ отъ самата му ржка; при това прибавя, че той изпраща тъкмо тоя човѣкъ, за да „нѣма повече никакви недоразумѣния“, т. е. че присѣтствието на „сина“ му напълно може да замѣни самия патриархъ, и затова въпросътъ трѣба да се разгледа и рѣши окончателно. Но при това Николай заклева Симеона въ името на самия Владика на всичко, Царя и Бога, да не задържа пратеника-архиерей повече отъ 15 дена, но, слѣдъ като му съобщи всичко, каквото мисли за мира, подиръ изтичането на 15-ия день да го отпусне назадъ безъ огорчения и спънки.¹⁾

Симеонъ тъкмо това и желаелъ. Нему му трѣбало да почне само прѣговоритѣ, за да ги проточи до завръщането на пратеницитѣ му отъ Африка, послѣ да обяви на Византия

¹⁾ Migne, ib. Ep. 22, col. 148—149. — СбНУКн., п. т., писмо XVII, стр. 144—145.

неизпълними за нея условия, отново да почне войната и да потегли наедно съ морския си съюзникъ за Цариградъ. Дохождалъ ли е при Симеона горѣ-споменатиятъ архiereй и какъвъ е билъ резултатътъ отъ прѣговоритѣ, ние не знаемъ; въ всѣки случай както патриархъ Николай, тъй и византийското правителство трѣбало да се разочаруватъ въ надеждитѣ и очакванията си, защото падането на обсадения Одринъ, което се случило наскоро слѣдъ това,¹⁾ явно имъ показало, че всичко това отъ страна на Симеона било нищо друго, освѣнъ хитростъ и че той не е мислилъ за миръ.

Обсаденъ отъ войскитѣ на Симеона още въ началото на лѣтото 921 г., Одринъ, като не получавалъ никаква помощъ нито отъ Цариградъ, нито отъ друго мѣсто, понеже билъ отвсѣкждѣ отрѣзанъ, държалъ се, докато ималъ възможность. За обсадата и падането му византийскитѣ лѣтописци разказватъ слѣдното: „Симеонъ, българскиятъ князь, заобиколи града съ всичката си войска и, като го обложи съ якъ окопъ, почналъ обсадата. Но, когато жителитѣ почувствуваха голѣмъ недостатъкъ отъ хлѣбъ и страшенъ гладъ ги замчилъ, — защото нѣмало отдѣ да набавятъ храна — тѣ, принудени отъ оскѣднията, прѣдали се на българитѣ заедно съ войската, която Симеонъ изловилъ и заковалъ въ вериги и, слѣдъ като ги удостоилъ съ хиляди оскѣрбления, избилъ ги съ ужасна смъртъ, свойствена на неговата сурова и жестока душа.“²⁾ Такава една постѣпка, такава безчовѣщина на Симеона (ако е възможно да се вѣрва на византийцитѣ) съвсѣмъ не отговаряла на настроението му — да подражава на божие смирение, никакъ не говорило въ полза на това, че всичко това той правилъ „отъ любовъ къмъ съгласие и спазване на мира“. Съ тая постѣпка Симеонъ, макаръ и да писалъ малко прѣди това за миръ, ясно показалъ, че той никакъ се не стреми къмъ оня миръ, за който патриархъ Нико-

¹⁾ Че падането на Одринъ се отнася не къмъ 923, а къмъ 922 год., вж. СбНУКн. п. т., стр. 153—154.

²⁾ Sym. Logoth., ib. p. 823,10—20. = Theoph. contin., ib. p. 404, 22—405,7. = Leo Gram., ib. p. 309,10—19. — Skyl. — Cerdr. ib., II, p. 302,1—303,11. — Zonaras, ib., IV, p. 59,13—18.

лай бѣ писалъ, че „не се домогва до чуждото, не напада на ония, на които би трѣбало най-малко (да напада), не повдига ржцѣ къмъ оржие, не дава поводъ за война, не се радва на кръвопролитие и не умѣе да плѣнява“. Но падането на Одринъ било важно за ромеитѣ, не само защото то разкрило хитростъта на Симеона, но и защото то увеличило страха прѣдъ българитѣ. Одринъ билъ послѣдната крѣпостъ, която още задържала българския царь да не потегли къмъ Цариградъ; но съ падането му пѣтътъ за столицата билъ вече откритъ за Симеона. Въ Цариградъ сега не можали да очакватъ нищо друго, освѣнъ да видятъ Симеона подъ стѣнитѣ му. Трѣбало да се помисли за отблъсване неминуемата опасностъ, къмъ което и побързали да пристѣпятъ.

Изплашени отъ една страна отъ извѣстието за падането на Одринъ, а отъ друга оскърбени отъ хитростъта и измамата на българския царь, патриархъ Николай и Романъ Лакапинъ рѣшили да се опитатъ съ заплахи, ако не да го принудятъ на миръ, то поне да задържатъ още за нѣкое врѣме очакваното нападение на столицата. Като искалъ да припомни на Симеона, доколко гибелно било за България нашествието на маджаритѣ въ 895 год., което го накарало безъ врѣме да сключи миръ съ Византия, Николай Мистикъ му изпратилъ веднага ново писмо,¹⁾ въ което той писалъ: „Огромно нашествие, доколкото азъ мога да разбера, при царското старание или е приготвено, или пъкъ ще бжде приготвено противъ вашата власть, — нашествие на руси и съ тѣхъ печенѣзи, па още алани и западнитѣ турци, които всички единомислено се съгласили да вдигнатъ война противъ тебе“. Когато се научилъ за тия приготовления, патриархъ Николай, смутенъ и съкрушенъ твърдѣ много за прѣдстоящитѣ кръвопролития, споредъ думитѣ му, убѣждавалъ „властвуващитѣ по божия милость надъ ромейския народъ“, да не допускатъ нашествието на тия народи противъ българитѣ; да бждатъ дълготърпѣливи, безъ да гледатъ на злинитѣ, нанесени отъ българитѣ; да не се прѣдаватъ до такава

¹⁾ Migne, ib. Ep. 23, col. 149—157. — СбНУКи., п. т., писмо XVIII, стр. 149—153.

степенъ на злоба и умраза, ако и подъ прѣдлогъ, че се бранятъ отъ българския народъ, но всѣкакъ да се стараятъ да внушатъ на племената, живущи въ безбожие, че тѣ из трѣбватъ съ името на Христа и Бога нашъ нареченитѣ братя и синове, ако и тѣ (последнитѣ) чрѣзъ губителнитѣ клевети на дявола да сж станали врагове и неприятели*. На тия думи боголюбивитѣ ромейски императори не възразили нищо и не настоявали за такава защита противъ българитѣ, които причинили толкова злини на ромейската властъ, но изказали наклонностъ къмъ отколѣ желанія отъ тѣхъ миръ и казали на патриарха слѣдното: „Отче и пастирю на стадото Христово! Каквито бѣдствия и да ни е причинилъ българскиятъ народъ, ние нѣма да отстѣпимъ отъ собственото си рѣшение; ние не държимъ смѣтка за пролѣната отъ тѣхъ (българитѣ) кръвъ на нашия народъ и другата всепогибель (παῦλεθρ(α)ν), която тѣ, подбуждани отъ лукавия демонъ, сж причинили на нашитѣ поданици, но ние не приборяваме (къмъ това) оня прѣвратъ (χαίνοτομ(α)ν), който ние издържахме прѣзъ толкова години при изгонването на отблѣснатитѣ вече племена, нито пъкъ ония (прѣврати), на които още ще трѣба да се подложимъ. Но, понеже ти имашъ желание да молишъ нашата царска властъ за това, то ако искашъ, извѣсти му, че намѣсто война и убийство ние желаемъ миръ, и, ако ти сполучишъ да го убѣдишъ съ своитѣ думи, то ние нѣма да противорѣчимъ на просбата ти*.

Като подкрѣпя горнитѣ думи съ личната си молба къмъ Симеона да погледни на благото на мира, да обърне внимание върху спасението на своя народъ, да не остава при губително съперничество, да не прѣдпочита убийства, кръвъ, овдовяване, безчадие, съ една дума, опустошението на земята прѣдъ ония добри и приятни дѣла, каквито изтичатъ за роментѣ и българитѣ отъ мира“, патриархътъ по-нататкъ пише: „Знай, повтарямъ, че, ако азъ колко-годѣ съмъ разбралъ смисъла на царското движение противъ васъ, то тѣ (императоритѣ) нѣма да прѣстанатъ да подбуждатъ за вашето погубване всѣки народъ: и турци (маджари), и алани, и печенѣзи, и руси и други скитски племена дотогава, докато тѣ не изтрѣбятъ бъл-

гарския народъ съвършено. Азъ не зная, защо би било съмнително моето прѣдположение, че тѣхната (на императоритѣ) всѣкидневна усърдна грижа нѣма да се осъществи на дѣло“. Въпрѣки това колебание въ достовѣрността на съобщеното отъ него извѣстие, въ послѣднитѣ думи на патриарха ясно прогледва старанието му да накара Симеона да повѣрва на думитѣ му. Затова патриархъ Николай повтаря: „И сега още христолубивиятъ императоръ е готовъ съ връзкитѣ на мира да се съедини съ тебе, като съ синъ и братъ, и съ благодарностъ да направи всичко, съ което би сумѣлъ да удовлетвори твоята власть съгласно съ здравия разумъ. Нѣма обаче ние да упорствуваме въ гибелнитѣ си намѣрения и нѣма да прѣдпочетемъ въоръжението и войната прѣдъ едно множество отъ племена, които сж готови или душата си да положатъ, или всеобщо да изтрѣбятъ българитѣ“. Като му напомня, че не е извѣстенъ изходътъ отъ войната и че нѣма да избѣгне божие справедливо наказание, Николай съобщава Симеону, че извѣстниятъ ренегатъ Лъвъ Триполитъ, който отъ 904 г. слѣдъ прѣвземането на Солунъ¹⁾ се прославилъ като непобѣдимъ и се хвалилъ, че ще прѣвземе и Цариградъ, скоро прѣди това въ сжщата 922 год. потърпѣлъ страшна катастрофа на о-въ Лемносъ, като получилъ справедливото божие наказание слѣдъ 17 или 18 години за своитѣ суетни мечтания²⁾. Въ заключението си патриархъ Николай моли Бога да не постигне и Симеона сжщата сѣдба, но да му бже внушено и самъ насоченъ къмъ желаниа миръ, та заедно съ това и българитѣ „да се отвърнатъ отъ войната съ ония, които сж тръгнали или иматъ намѣрение да тръгнатъ противъ тѣхъ“

Съ такива заплахи мислили въ Цариградъ да въздѣйствуватъ върху Симеона, за да отклонятъ неговото нападение на столицата. Но Симеонъ, както се види, разбралъ, че това сж само едни заплашвания, защото надали Византия въ даденото врѣме е била въ сила да изпълни прѣдприятието, за което патриархътъ го прѣдупрѣждавалъ, па не ѝ позволя-

¹⁾ Вж. по-горѣ, стр. 326 и сл.

²⁾ А. А. Васильевъ, каз. съч., II, стр. 219.

вало и крайно разстроеното положение на финансиитъ ѝ.¹⁾ Но въ сѣщото врѣме той не тръгналъ веднага слѣдъ падането на Одринъ за Цариградъ: той чакалъ връщането на пратеницитъ си отъ африканския халифъ. Обаче какъ се отнесли въ Цариградъ къмъ бавността на Симеона? Дали тамъ сж мислили, че тя била извикана отъ заплахитъ, остава засега неизвѣстно. Но отъ това, че патриархъ Николай отново се обръща къмъ него съ писмо²⁾ се види, че тамъ сж очаквали нѣщо отъ тая бавность. Патриархътъ, като да забравилъ съдържанието на послѣдното си писмо, стареа се въ новото писмо да придобри Симеона и отново да се опита да почне прѣговори за миръ. Затова, като начева съ своята „постоянна грижа за спасението и славата на Симеона“, „за взаимното отдѣхване на ромейтъ и българитъ“ и „за прѣкратавяването на бѣдствията, отъ които не само сегашниятъ животъ на двата народа се затъмнява, но и бѣдащиятъ се отчуждава отъ собствения си жребий“, патриархътъ се обръща пакъ къмъ него съ просба и молба, дори като „припада къмъ колѣнитъ му, да изслуша просбата му, ако и късно, и да я не прѣребрегне“. Ясно става, че Николай Мистикъ съ това свойствено нему смирение се опитвалъ да застане въ сѣщото положение въ сношенията на Византия и Симеона, както и по-рано, т. е. въ положение на посрѣдникъ, защото той искалъ, докато билъ още живъ, да види миръ между ромей и българи; ясно е, че съ общи разсждения за неустойчивостта на човѣшкия животъ и за това, че смъртта не е разборчива, че не само „остарѣлитъ, но и пълнитъ съ сили въ най-цвѣтуща възраст падатъ подъ косата на смъртта“, — ясно е, че патриархъ Николай, прѣдполагайки, какво бавността на Симеона е прѣдизвикана отъ нерѣшителность и колебание да тръгне къмъ столицата, искалъ да се възползува отъ това и се стареа нравствено да въздѣйствува върху българския царъ и да покаже, че още е възможно, ако той поиска, да отклони готвената противъ него опасность.

¹⁾ М. С. Дриновъ, *каз. съч.*, стр. 25; *Съчинения*, I, стр. 394.

²⁾ Migne, *ib.*, Ep. 24, col. 157—161. — СбНУКн. п. т. писмо XIX, стр. 160—162.

Той дори се старае да го оправдае и да снее отъ него вината за бѣдствията отъ прѣдната война, като се съгласява съ мнѣнието му, че всичката вина лежала върху прѣдишните управници на империята, безумието на които собствено и прѣдизвикало оная война, но на които Симеонъ „стократно вече отплатилъ за онова, което той прѣтърпѣлъ отъ тѣхъ“. Затова въ името на духовното родство, между ромеи и българи, което сж създали не плътъ и кръвъ, а всесветиятъ Духъ, патриархътъ го умолява да прѣкрати войната и го приканва да възобнови мира.

Едноврѣменно или наскоро слѣдъ горнето писмо, на патриархъ Николая и Романъ Лакапинъ така сжщо се опиталъ да използва баянето на Симеона и да го склони на миръ. Като искалъ да покаже прѣдъ Симеона нравственото величие и сила на империята и чрѣзъ това да го принуди да спре очакваното движение къмъ столицата, Романъ изпратилъ до българския царъ писмо, съдържанието на което, споредъ думитъ на Николая Мистика, се отличавали съ своята суровостъ, която била прѣдизвикана отъ обидитъ на Симеона, но въ сжщото врѣме запазвало длѣжимото къмъ послѣдния почитание. Разсърденъ отъ суровитъ изрази на Романа, Симеонъ, който далечъ не е искалъ да се откаже отъ Цариградъ, въ порива на гнѣва си изпратилъ до патриарха писмо, въ което той си изразявалъ по адресъ на Романа крайно рѣзко и оскърбително. Въ това писмо Симеонъ явно показалъ, че суровостта не достигнала цѣльта си; напротивъ, като считалъ Романа за похитителъ на императорския прѣстолъ, той уподобявалъ себе си на „великия Моисей“, който по внушение и послание божие идѣлъ да избави империята отъ похитителя; при това той прѣдставялъ работата като почната отъ прадѣдитъ му, а той „слѣдъ подвизитъ на пратцитъ и отцитъ се ползувалъ отъ трудоветъ имъ“.

Патриархъ Николай, като виждалъ, че самонадѣяниятъ Симеонъ и не мисли за промѣна на дѣйствиата си, не се забавилъ да му отговори и да посочи неоснователността на думитъ му.¹⁾ Затова най-първо той се спира върху дѣлата

¹⁾ Migne, ib., Ep. 25, col. 161—168. — СбНУКн. п. т., писмо XX, гр. 163—168.

на Симеоновия баща, Бориса. „Откакъ българскиятъ народъ, пише патриархътъ, прѣклони вратъ прѣдъ Христа и Бога нашъ, ти си вториятъ отъ получилитъ неограничена власть (δεσποτεία) надъ него.¹⁾ И затова справедливо би било, и ти да наслѣдишъ отъ блажения си баща както неговата власть, така и неговата миролюбива душа и други християнски качества. Той съ Божия помощъ тури основата, на тебъ пъкъ подобава да издигнешъ зданието, а не да рушишъ и да подкопавашъ основитѣ; той завърза любовнитѣ връзки (συνέδησε τὸν δεσμόν τῆς ἀγάπης) съ роментѣ, ти си пъкъ длъженъ да ги стегнешъ, доколкото имашъ сила, а не да ги скжсашъ; той по внушение свише оттегли оръжието отъ убийствата на християнитѣ, ти пъкъ, като почиташъ баща си, като роденъ синъ и наслѣдникъ на неговия боголюбивъ нравъ, длъженъ си съвсѣмъ да го захвърлишъ, като врѣдно нѣщо. Ето за какво трѣба да мисли твоята славна добродѣтель, ето какво (ти подобава) да правишъ и безъ чуждо наставление, а не да извършвашъ такива достойни за съжаление дѣла, каквито произлизатъ сега!“

По-нататъкъ, като описва, въ какво тежко душевно състояние би се намиралъ баща му Борисъ, ако би билъ живъ въ онова врѣме, патриархътъ пише, че Борисъ, „като тегли съ двѣтѣ си ржцѣ космитѣ на побѣлѣлата си глава и брада, съ ридание би извикалъ: „Защо разрушавашъ това, което азъ съ помощъ божия създадохъ и което е станало похвала и за мене, и за тебе, и за цѣлия нашъ народъ? Защо моитѣ трудове, за които цѣлото човѣчество въ бждаще ще ублажава мене и нашия родъ, ти съсипвашъ, като причинявашъ на себе си и на насъ незамѣнима загуба?“ Но, споредъ патриарха, и въ даденото врѣме, макаръ и да се намира съ светинитѣ и прѣдстои прѣдъ Бога, той, като чувствува тогавашнитѣ противни работи, „ако и животътъ на светинитѣ да е по-горѣ отъ всѣка печаль“, щѣлъ да скърби много повече и да каже много повече, „защото той, като свободенъ отъ тая

¹⁾ Николай Мистикъ, както се види, смѣта Симеона за втори християнски господаръ въ България и не споменува нищо за Владимира, вѣроятно, защото послѣдниятъ е билъ вѣроотстъпникъ.

прѣвратностъ, приближенъ къмъ висшия разумъ, има по-голямъ възможностъ за това. Наредъ съ това патриархътъ доказва, че дѣлото на Симеона нѣма нищо общо съ дѣлото на Моисея, защото той, „безъ да получи прѣдсказание отъ Бога“ и „да види славата Божия“, не може да се счита за избавителъ на божия народъ отъ нѣкакво-си робство или зло, та затова всичко, което той върши и къмъ което се стреми, „става не по божие внушение и послание, а по човѣшко злорадство, което подбужда да се прѣдпочитатъ противни на божията воля дѣла“. Поради това, ако Симеонъ би искалъ „слѣдъ подвижитѣ на праотцитѣ и отцитѣ да използва трудоветѣ имъ“, то „понеже неговиятъ свети баща много се е потрудилъ по дѣлото на мира между ромеитѣ и българитѣ, той би трѣбало да се ползува съгласно съ неговитѣ трудове и да се откаже съвсѣмъ по неговия примѣръ отъ война съ едновѣрцитѣ.

Като доказвалъ по тоя начинъ несъстоятелността на твърденията му и неправилната насока на дѣйствиата и стремежитѣ му, патриархътъ, макаръ и убѣденъ, че нито заплашителни, нито сурови и строги писма не дѣйствуватъ върху Симеона, все пакъ не губилъ надежда и отново го призовавалъ да прѣкжсне войната, да остави претенциитѣ си и да възстанови мира съ ромеитѣ. Заедно съ това той отново му прѣдлага по-раншнитѣ условия: „злато ли искашъ, пише той, или сребро, или каквато се пада частъ отъ земя, или пъкъ поднасене на други нѣща, които сж за българитѣ приятни, а за ромеитѣ неотегчителни“, като при това явно загатва на Симеона, че цариградското правителство е готово да плаща ежегодно данѣкъ. „Срѣщу ромеитѣ, продължава патриархътъ, имали сж войни перситѣ и българитѣ, вашитѣ прадѣди, войни малко или много продължителни, но все пакъ тѣ сж се свършвали, и (воюващитѣ) сж влизали въ мирни прѣговори, като сж установявали опрѣдѣленъ данѣкъ, който понѣкога сж плащали ромеитѣ, а понѣкога и на ромеитѣ. Нали е такъвъ донѣйдѣ обичаятъ на войната? Но да се съперничи, най-вече за да се заграби чужда властъ, — самъ да станешъ господаръ на цѣлъ народъ

и държава, — това е едно отъ най-тягостнитѣ дѣла, а спрѣмо ромейското царство е и съвсѣмъ невъзможно.“

Що се отнася до докаченията и оскърбленията на Симеона по адресъ на Романа Лакапина, патриархътъ, като излиза отъ принципа, че „нищо не е тъй свойствено на една власт и мощъ, колкото невъзмутимостъта и спокойствието на душата и непорочностъ въ думитѣ и дѣлата“, убѣждава Симеона, че той не трѣба да пише тъй надменно къмъ „избранитѣ отъ висшия жребий на царството, което едничкото Богъ е учрѣдилъ на земята като неразруσιμο“, още повече че ще дойде врѣме, когато всички, щжтъ не щжтъ, ще прѣклонятъ вратъ и ще „признаятъ неговото (на ромейското царство) господство и ще се поклонятъ“. Последнитѣ думи, съ които патриархътъ несъмнѣнно искалъ да покаже твърдостъта и непоколебимостъта на източната империя, понеже самъ Богъ я закриля, сж пълни съ заплахи не по-малко отъ прѣдишнитѣ. „Ти справедливо пишешъ, забѣлѣзва патриархътъ, че враговетѣ обикновено противорѣчатъ единъ на другъ. Пиши противорѣчайки, но не докачай, а запазвай издревне подобаващето на властителитѣ достоинство и не падай до нищожностъ и низостъ, които сж несъобразни съ твоята мощъ. Защото да се нанася обида е свойствено на нищожнитѣ и, тъй да кажа, на не знаещитѣ приличие хора, и съвсѣмъ не на възвеличениитѣ и умѣящитѣ да упжтватъ и другитѣ къмъ приличие. Нима ти не знаешъ, че обикновено не само самодържцитѣ, но и ония, които претендиратъ за почтеностъ, се чуждаятъ и отвърщатъ отъ обидитѣ като отъ нѣщо кално, съблюдаютъ чистотата на езика и рѣчъта си и най-много се грижатъ да не оскверняватъ помислитѣ си съ обиди.“ . . . „Тъй и ти, сине мой, като запазвашъ достоинството на своето величие, удържай се отъ обиди, кога пишешъ, а особено когато изпратеното до тебе царско писмо не съдържа нищо обидно, но, като запазва длъжимото къмъ тебе почитание, прѣдставя отъ себе си само благосклоненъ отговоръ.“ Обаче, безъ да гледа на всичко, казано отъ Симеона за Романа, патриархъ Николай, като изтъква, че „царското разположение, запазвайки приятелскитѣ отношения, счита Симеона

за братъ и любимъ приятелъ и че тая любовъ и разположение сж истински", призовава го да остави на страна обидитъ, да се отнася въ писмото си съ сжщото почитание, съ което самъ се удостоива отъ императора, и да пише по работитъ на войната, каквото иска".

Съ такива срѣдства и похвати, като не разбирали причинитъ на Симеоновата бавностъ, въ Цариградъ сж се стараели да се възползуватъ отъ нея, та, ако не склонятъ българския царъ на миръ, то поне да го отвлѣкатъ на врѣме отъ по-нататъшнитъ му движения къмъ столицата. Но Симеонъ останалъ непоколебимъ, понеже той билъ дълбоко увѣренъ, че ще постигне крайната си цѣль. Обаче тъкмо тая негова бавностъ му много поврѣдила и тя трѣбва да се счита и за главна причина, задѣто той не само не можилъ да осжществи завѣтната си идея, но дори се видѣлъ принуденъ да се върне въ България безъ всѣкаквъ успѣхъ.

Докато Симеонъ стоялъ подъ Одринъ и чакалъ своитъ съюзници, за да тръгне къмъ ромейската столица, докато той мислѣлъ, че се намира въ прѣдвечерието на своята побѣда и тържество, на морето произлѣзло събитие, което окончателно разстроило неговитъ планове. Българскитъ пратеници, които били проводени, както видѣхме, въ срѣдата на 922 г. при африканския халифъ да сключатъ съюзъ, пристигнали благополучно въ Африка; халифътъ ал-Махди на драго сърдце приелъ всички прѣдложения на Симеона и изпратилъ съ неговитъ пратеници нѣкои свои велможи, за да потвърдятъ окончателно договора. Но по пжтя българскитъ и африканскитъ пратеници били заловени въ Калабрия отъ гърцитъ и веднага изпратени въ Цариградъ. Романъ Лакапинъ, като се научилъ за прѣговоритъ на Симеона съ халифа, билъ крайно изненаданъ, но въ сжщото врѣме умѣло използвалъ случката: той веднага хвърлилъ българитъ въ тъмница, а съ арабитъ рѣшилъ да се отнесе добръ съ намѣрение да отвлѣче ал-Махди отъ съюза съ българския царъ. Като обсипалъ съ богати подарѣци тѣхъ и тѣхния повелителъ, императорътъ ги изпроводилъ назадъ

при халифа, като при това имъ казалъ да предадатъ на своя господарь, че „така ромейскитѣ императори знаятъ да отплащатъ на враговетѣ си“; освѣнъ това той се извинявалъ за ненаврѣмнената вноска на плащания халифу споредъ договора данѣкъ, причината на което били тогавашнитѣ смутове, т. е. войната съ Симеона, а не нѣкакво нежелание. Разказитѣ на арабскитѣ пратеници и подарѣцитѣ на императора дотолкова подѣйствували върху ал-Махди, че той се отказалъ съвършено отъ плана за съюзъ съ Симеона и прѣдпочелъ да се намира въ миръ и приятелство съ Романа, комуто дори намалилъ данѣка наполовинъ; оттогава ромейтѣ плащали на халифа 11 вмѣсто 22 хиляди жълтици, което се продължавало до врѣмето на Никифора Фока.¹⁾

Не е мжчно да си прѣдставимъ, каква е била радостта въ Цариградъ, когато узнали тамъ за разстройството на тоя замисленъ отъ Симеона и тѣй опасенъ за Византия съюзъ, защото, ако да бѣ се той осъществилъ, и арабската флота заедно съ българскитѣ войски бѣ обсадила Цариградъ, то послѣдниятъ едва ли би издържалъ борбата. Сега, както императорътъ, тѣй и патриархътъ разбрали причината на Симеоновата бавностъ; тѣмъ сега станало ясно, защо Симеонъ при всички сгодни условия, които тѣ му прѣдлагали, и благоприятни обстоятелства, не се рѣшавалъ да трѣгне къмъ столицата. Но, ако и да узнали цѣлия планъ на Симеона, ако и да се убѣдили, че бурята, която се намѣквала надъ Цариградъ, се изминала, обаче тѣ не знаели по-нататъшнитѣ намѣрения, бждащитѣ планове на българския царь. Затова тѣ мислили, че сега и тъкмо сега ще бѣде по-лесно, отколкото другъ пжтъ, да го склонятъ на миръ и по тоя начинъ да спратъ нападението върху столицата. Като искалъ да използва това толкова сгодно за Византия обстоятелство, патриархъ Николай наскоро слѣдъ това изпратилъ Симеону по порѣчка на правителството писмо,²⁾ въ което той ясно

¹⁾ Skyl. — Cedr., ib. II, p. 356, 16—357¹⁶. — A. Rambaud, *каз. съч.*, стр. 336—337. — А. Васильевъ, *каз. съч.*, II, стр. 221.

²⁾ Migne, ib., Ep. 26, col. 167—172. — СбНУКн. п. т., писмо XXI, стр. 170—172.

посочвалъ, какъ сж гледали въ Цариградъ на Симеоновата несполука. „Дошла ми е мисль, пише той, че, ако не прѣди, то поне сега (т. е. слѣдъ тая несполука) твоята прѣкрасна и кротка душа, доколкото азъ узнахъ характера ти прѣзъ врѣмето на нашето непродължително свиждане, ще приеме наставленията на единъ баща, който обича сина си, и ще угаси огъня и пламъка, който съ силното си избухване врѣди на ромей и българи“. Тукъ, като споменува за прѣдишната си (въ 913 г.) лична срѣща съ Симеона, патриархътъ, вѣроятно, му е намеквалъ за готовността си и сега да се яви за възстановяване на мира, за което той моли съ кървави сълзи. Освѣнъ това патриархътъ прибавя още и туй, че и „ромейскитѣ императори, които сж готови винаги да послушатъ наставленията му, да приематъ съвѣтитѣ му, не злопаметствуватъ, не искатъ повече война, ако и да сж изпатили жестоко отъ българитѣ, и се надѣватъ, че за всичко, което сж несправедливо изтеглили отъ тѣхъ, тѣ особено съ помощта на Висшето провосъдие ще бждатъ способни да прославятъ неистинската, споредъ мнѣнието на Симеона, власт“. Че наистина въ Цариградъ сж гледали на Симеоновата несполука като на дѣло на божественото Провидѣние и сж били вече увѣрени въ спасението на империята, се види отъ слѣднитѣ думи на патриарха: „Относно ромейтъ азъ питая нѣкои надежди, виждайки, какъ тѣ несправедливо страдатъ, и знаейки, че Богъ всѣкога протѣга помагашата си ржка на ония, които теглятъ несправедливо, когато Той рѣши съ прѣмъдрия си сждъ, а понѣкога и по-дълго чака, като иска наявѣ да извади обидитѣ на страдащитѣ. Относно пъкъ българитѣ азъ не питая никаква блага надежда за-въ бждаще, защото вие мислите, че навсѣкждѣ васъ ви покровителствува нѣкакво щастие“.

И тъй, въ Цариградъ придавали голѣмо значение на Симеоновия неуспѣхъ и много добръ разбирали, доколко той е билъ чувствителенъ за българския царь. И наистина, събитието, което се разиграло на морето, било котва спасителна за империята и се явява, както ще покаже по-нататъшната

политика на Симеона, като криза въ многогодишната борба между България и Византия за надмощие. Но какъ се отнесъл Симеонъ къмъ това събитие? Той, може би, и да е съзнавалъ, че сега съ унищожението на съюза съ африканския халифъ, на който той така много разчиталъ, всичкитъ му планове се разрушаватъ, че му е отнета всъка възможность да завоюва Цариградъ, но гордостта и честолюбието му не могли да се примирятъ съ мисълта, че трѣба да се откаже завинаги отъ византийския прѣстолъ. И той, наистина, не се отказалъ; сега той си съставилъ новъ планъ за бѣдащитъ си дѣйствия: той рѣшилъ да извади византийскитъ управници отъ тѣхната пасивна политика, да ги накара да почнатъ открита война и, слѣдъ като нанесе на ромеитъ нѣколко рѣшителни удари, да съкруши империята и по тоя начинъ съ сила да завземе прѣстола на източнитъ императори. Затова Симеонъ почналъ съ Византия една политика, въ която той се явява по-скоро отмѣстителъ за несполуката си, отколкото завоевателъ.

Слѣдъ като се убѣдилъ, че Цариградъ и сега, както и по-рано, останалъ недостъпенъ за него, Симеонъ отворилъ дума за миръ, защото знаелъ, че императорътъ и патриархътъ били всѣкога готови да сключатъ миръ. Въ изпратеното до патриархъ Николая писмо Симеонъ се изказвалъ въ полза на мира, а въ исканията си станалъ по-отстъпчивъ: той вече изоставилъ претенциитъ си за византийския прѣстолъ; сега той искалъ тържествено влизане въ Цариградъ и, понеже патриархътъ по-рано му прѣдлагалъ освѣнъ злато, сребро и драгоцѣнни одежди, още и частъ земя, поискалъ така сжщо да му се отстъпятъ всички византийски владѣния на Балканския полуостровъ, като компенсация за загубитъ, нанесени нему отъ ромеитъ, и при това той настойчиво искалъ да се изпратятъ отъ Цариградъ при него хора, съ които да почне прѣговори. Подобни условия, разбира се, не сж могли да бѣдатъ и мислими за цариградското правителство, особено въ дадения моментъ, защото да се позволи на Симеона триумфално влизане въ столицата, значило би да го признаятъ за побѣдителъ, и тогава ромеитъ длѣжни биха били да

приематъ всички прѣдписани отъ него мирни условия, а пъкъ да му се отстъпятъ византийскитѣ владѣния на полуострова, значило би да се откажатъ отъ Цариградъ.

Обаче тая привидна отстъпчивостъ на българския царъ давала възможностъ да се сѣди за неговото положение слѣдъ несполуката въ замисления планъ: въ нея както патриархътъ, тъй и Романъ видѣли промѣна въ политиката на Симеона и прѣдугадували, че сега той самъ нѣма да се рѣши да трѣгне противъ столицата. Затова, като продължавали, както и по-рано, своята сдържана политика, тѣ бързали да се възползуватъ сега отъ желанието на Симеона да почне прѣговоритѣ. Въ отговора си¹⁾ на Симеоновото писмо патриархътъ пише, че мирътъ е възможенъ само тогава, когато „тежкитѣ условия, които Симеонъ прѣдлага, се промѣнятъ на по-устъпчиви“, защото, „който иска невъзможното, желае не миръ, а по-скоро непрѣкъснатата вражда“; при това патриархътъ доказва Симеону, че само взаимнитѣ съглашения, а не желанията само на една отъ странитѣ е въ състояние „да закрѣпи миръ и приятелство“. „Тъй и ти, любезний ми сине, като синъ на мира, — и наистина ти си синъ на мира; защото си се родилъ на светия си баща прѣвъ врѣме на мира,²⁾ — ти, като получилъ властѣта надъ своя народъ отъ Христа, който е далъ миръ на цѣлия свѣтъ, като искашъ мирни отношения, прѣдложи условия за миръ, и ти ще получишъ удовлетворение за загубитѣ, нанесени тебъ отъ роменитѣ.“ Освѣтъ това патриархъ Николай, като виждалъ въ думитѣ на Симеона известна отстъпчивостъ и прѣдполагалъ, че тя му се налагала отъ крайно негодното му положение, счелъ за нужно да повтори прѣдложенитѣ по-прѣди условия, т. е. да му се придаратъ злато, сребро и други достояния, а така сѣщо и частъ отъ земя по изборъ, но въ сѣщото врѣме той право заявява, че „нито влизането въ столицата не ще му бѣде позволено, нито другото, за което Симеонъ говорилъ“, т. е. отстъпката на византийскитѣ

¹⁾ Migne, ib., Ep. 27, col. 172—176. — СбНУКъ, п. т., писмо XXII стр. 174—177.

²⁾ За смисъла на това изречение вж. по-горѣ, стр. 278, бѣл. 2.

владѣния на полуострова, защото, „господството на цѣлия западъ принадлежи на ромейската власт“. „И тъй, като оставишъ това, прѣдложи възможни условия и онова, което ти бѣ прибавено и което съ божия помощъ навѣрно ще ти принесе полза, а то е, че нито твоитѣ прѣдшественици не сж имали за данѣкоплатецъ ромейското царство, нито ти досега не си знаелъ такива печалби. А пъкъ царстващитѣ по жребий и сенатътъ имъ безъ тягостъ и изцѣло ще се съгласятъ на това, и съ помощъ божия роменитѣ и българитѣ отново ще се съединятъ пакъ съ връзкитѣ на свещения миръ“. Въ заключение патриархътъ съгласно съ желанието на Симеона съобщава, че за мирнитѣ прѣговори „е изпратенъ единъ мжжъ, по божия милость всецѣло прѣданъ на благочестието и добродѣтелята, ризникътъ (σχευοφύλαξ) отъ храма на св. Богородица и Владичице наша въ Влахернитѣ“, и че само слѣдъ завръщането му, ако само Симеонъ се съгласи на миръ, „ще бждатъ изпратени видни въ църквата и държавата лица, които да утвърдятъ и скрѣпятъ договоритѣ“.

Тоя ли отрицателенъ отговоръ, изпратенъ отъ Цариградъ на Симеоновитѣ искания, или съзнанието, че завоеванието на столицата било вече невъзможно, или пъкъ едното и другото заедно сж прѣдизвикали по-нататъшнитѣ дѣйствия на българския царь, не е извѣстно; въ всѣки случай неговото желание сега било, да извади византийското правителство отъ пасивната му политика и да го накара да почне открита война. За тая цѣль Симеонъ избралъ срѣдства, които въ очитѣ на роменитѣ били крайно непристойни за него. Така, изпращанитѣ при него отъ Цариградъ хора той задържалъ при себе си и, като за отмъщение за своитѣ пратеници, които Романъ затворилъ въ тъмница, обнасялъ се съ тѣхъ твърдѣ сурово и дори жестоко, така че патр. Николай билъ принуденъ да му забѣлѣжи, че „това го нѣма нито у единъ отъ другитѣ народи и дори у невѣрнитѣ“.¹)

¹) Migne, ib. Ep. 28, col. 177, C. — СбНУКи, пакъ тамъ, писмо XXIII, стр. 180.

Къмъ императоритѣ на Византия¹⁾ Симеонъ се отнасялъ крайно немарливо и високомѣрно и не считалъ за нужно да отговаря на писмата имъ, а право писалъ до сената, за което патриархътъ така сжщо го укорявалъ. „Като получи писмо, пише той, отъ тия, които сж поставени отъ Бога да властвуватъ надъ ромейския народъ, ти пишешъ отговоръ не тѣмъ; а на сената, за което е чудно да се чува и дори неприлично, а това (обстоятелство) навлича върху тебе укоръ. Защото кой отъ хората, като получи писмо отъ управителя, го оставя (безъ отговоръ) и пише на поданицитѣ му? Кой, слѣдъ като остави безъ внимание повелителя, отъ когото, като отъ господаръ, собствено зависи да се съгласи, или не съгласи върху казаното, ще захване да бесѣдва съ подчиненитѣ му и ще почете за достойно да приеме тѣхнитѣ мнѣния? Чувалъ ли си ти нѣщо подобно да се е случвало нѣйдѣ между хората? Нийдѣ досега не е бивала такава несъобразностъ и нѣма такъвъ, който, като чуе за това, да не осжди строго подобенъ възгледъ“.²⁾ Но и съ това, Симеонъ не се ограничилъ. Той, споредъ лѣтописцитѣ, почналъ да опустошава и разорява Тракия и Македония, като „палѣлъ жилища и изсичалъ дървета“.

Между това въ Цариградъ произлизало твърдѣ важно както за църквата, тѣй и за империята събитие, което е имало не малко значение за по-нататѣшнитѣ българско-византийски отношения: възстановявали се сношенията между римската и цариградската църкви.

Слѣдъ цариградския съборъ въ 920 год., на който биде отхвърленъ, както видѣхме, четвъртиятъ бракъ и биде обявено обединението на цариградската църква, патриархъ Николай, за да нанесе окончателенъ ударъ на противницитѣ си, отъ които нѣкои, опирайки се на папския авторитетъ, родѣлжавали да упорствуватъ, възобновилъ сношенията си съ Римъ и всѣкакъ се стараелъ отново да възстанови общението на двѣтѣ църкви. Той дѣйствиува въ това дѣло ту

¹⁾ Въ това врѣме въ Византия имало трима императори: Романъ Лакапинъ, синъ му Христофоръ (отъ 921 год.) и младиятъ Константинъ Багренородни.

²⁾ M i g n e, ib., 'Ep. 28, col. 180, В—С.—СбНУКн., п. т., писмо XXIII, стр. 181.

непосрѣдно, като изпращалъ чести писма до папа Ивана X (914—929), въ които той се явявалъ доста отстъпчивъ и дори въздигалъ римския първосвещеникъ до толкова, че обединението на цариградската църква ужъ не можело да се счита за дѣйствително безъ неговото утвърждение и скръпение, ту косвено прѣзъ други лица, къмъ които патриархътъ се обръщалъ, да съдѣйствуватъ за примирението между римската и цариградската църкви. Особено чести станали тия обръщания на цариградския патриархъ къмъ папата отъ 921 год., когато Симеонъ ставалъ все по-опасенъ за империята, отъ което може да се заключи, че залѣганията и грижитѣ на патриархъ Николая за сближение съ Римъ сж изтичали отъ съображения за-въ полза не само на църквата, но и на империята.

И наистина, когато въ Цариградъ виждали, отъ една страна, успѣхитѣ на българитѣ и опасността отъ къмъ българския царь, а отъ друга — че всички старания и залѣгания, употребени отъ патриарха и императора да отклонятъ тая опасностъ по миренъ начинъ, останали безъ никакви резултати, а пъкъ всички сръдства за отпоръ били изчерпани, въ Византия захванали да мислятъ, че единичката помощъ, която още е могла да се очаква, била помощъ отъ западъ, но и тя била би възможна само при съдѣйствието на папата, така че, като се стараели да възстановятъ връзкитѣ и общението съ Римъ, и патриархътъ, и императорътъ, се надѣвали, че чрѣзъ папата тѣ ще сполучатъ да получатъ ако не материално, то поне морална помощъ противъ българския царь. Но римската курия останала глуха къмъ всички тия възвания и прѣдложения отъ Цариградъ. Обаче слѣдъ падането на Одринъ въ 922 год., когато движението на Симеона къмъ столицата станало неминуемо, отъ Цариградъ били отново изпратени апокрисиарии до римския първосвещеникъ съ открита, както изглежда, просба за защита отъ българския царь. Резултатъ отъ това посолство било това, че прѣзъ лѣтото 923 г. въ Цариградъ пристигнали папскитѣ легати, епископитѣ Теофилактъ и Каръ, които заедно съ цариградския патриархъ прѣдали на анатема чет-

въртия бракъ, и „всичко което се нуждаело отъ лѣкуване, получило надлежното излѣкуване“, т. е. дошли до пълно споразумѣние. Така било възстановено отколѣ желаното общение между римската и цариградската църкви.¹⁾

Отъ това толкова важно събитие, на което въ Цариградъ тѣй много разчитвали, патриархъ Николай не можалъ да се не възползува, за да се въздѣйствува върху Симеона. Той веднага, слѣдъ като сближението на двѣтъ църкви станало фактъ свършенъ, извѣстилъ съ писмо²⁾ Симеона за него, като за събитие, важно за цѣлата Христова църква. Но изпращането на това писмо отъ патриарха било извикано не само отъ едно негово желаніе, но и по подбуда на „светѣйшия папа, неговия братъ и съслужителъ.“ Защото, споредъ думитѣ на Николая Мистика, „тѣй като се разнесло по цѣлата земя и на всѣкъждѣ се говорило за достойнитѣ за съжаление събития, (които станали) между ромеи и българи, ако и да не е видѣлъ съ собственитѣ си очи тия толкова голѣми бѣдствия, плѣнения, горчевини, изтрѣбвания на църкви, насилия надъ дѣвици, овдовявания, сирачества, — ако и да не е видѣлъ всичко това, но като се дълбоко съкрушавалъ въ душата отъ слуховетѣ само и като не билъ въ състояние да прѣтърпи горчивата скръбъ, изпратилъ (светѣйшиятъ папа) своитѣ свети и угодни Богу архиереи, Теофилакта и Кара, които донесли съ себе си и писмо отъ папата до Симеона, „цѣльта и намѣрението на което били да се отстранятъ раздоритѣ между ромеи и българи.... да се утвърди мирътъ“. На тия папски легати, съгласно съ рѣшението на „папата и на всичкитѣ негови подвластни епископи“, било

¹⁾ За вървежа на сношенията на патр. Николая съ римския папа вж. подробно въ СбНУКн. кн. XII (1895), стр. 156—160, — Ср. Hergenrother, каз. съч. т. III, стр. 684—694. Той изтъква между другитѣ причини, по които папа Иванъ X се съгласилъ, въпрѣки прѣдишното си мълчание за сближението на двѣтъ църкви, да изпрати свои легати въ Цариградъ и това, че папата искалъ да използва тоя случай, за да осъществи старитѣ домогвания на своя прѣстолъ върху България и да подбуди българския царъ да се върне отново подъ властта на римската църква (пакъ тамъ, стр. 691).

²⁾ Migne, *ib.*, Ep. 28, col. 176—181. — СбНУКн. п. т., писмо XXIII, стр. 179—182.

поржчено да отидатъ съ папското писмо въ България и да го връжатъ на самия Симеона. Освѣнъ това било имъ заповѣдано, ако Симеонъ остави безъ внимание увѣщанията и посрѣдничеството на папата и неговитѣ епископи, да го свържатъ „съ неразривнитѣ връзки на Св. Духъ“.

Патриархъ Николай обаче задържалъ легатитѣ въ Цариградъ, като мотивиралъ постѣпката си съ това, че се боялъ, да не би Симеонъ да задържи и подложи тия мъже на притѣснение и оскърбения, на каквито се подлагали изпращанитѣ отъ Цариградъ апокрисиарии. Но едвали само това обстоятелство е накарало патриарха да задържи легатитѣ и да изпрати на Симеона само папското писмо. Нѣма съмнѣние, че Николай, подозирайки, какво папската курия нѣма да пропусне удобния случай, за да постигне старитѣ си домогвания да подчини България подъ своята власть, повече се боялъ, да не би Симеонъ, изпълненъ отъ гнѣвъ и умраза къмъ Романа Лакапина и изобщо къмъ ромеитѣ, задѣто тѣ не само не приемали неговитѣ прѣдложения за мира, но и отказвали да признаятъ неговото царско достойнство, а на българския свещеноначалникъ — патриаршеския санъ, чрѣзъ папскитѣ легати да не влѣзе въ споразумѣние съ папата за прѣминаване къмъ римската църква. Прѣдвиждайки всичко това, патриархъ Николай не се ограничилъ само съ едно прѣпращане на папското писмо. За да произведе послѣдното по-голъмо впечатление върху Симеона и да не бжде оставено безъ внимание, патриархътъ отъ своя страна се старае въ писмото си да увеличи значението му. Той право прѣдупрѣждава Симеона да не навлѣче върху си съ своето незачитане думитѣ на римския първосвещеникъ гнѣва на върховнитѣ апостоли, подобно на Анания¹⁾ и влѣхва Елима,²⁾ защото, ако той отхвърля авторитета на папата, отхвърля и авторитета на самитѣ апостоли, „на които папата денемъ и нощемъ ревностно служи“; но заедно съ това патриархътъ изказва надежда, че както Симеонъ е вече много пжти оказвалъ почитание къмъ светитѣ и върховни апостоли, тъй

¹⁾ Дѣян. Ап. гл. V, ст. 1—5.

²⁾ Пакъ тамъ, гл. XIII, ст. 6—12.

и сега той ще се отнесе съ надлежното почитание и къмъ „седящия на тѣхния прѣстолъ“.

Както изглежда, патриархъ Николай отдавалъ голѣмо значение на намѣсата на папата въ българско-византийскитѣ отношения, защото въ края на писмото си, като укорява Симеона за прѣнебрѣжението му къмъ византийскитѣ императори, което той нарича „измислица, свойствена повече на единъ смѣшникъ, отколкото на единъ сериозенъ човѣкъ“, той отново подканя Симеона, „ако той, наистина, мислилъ за мирни прѣговори, да изпрати писмо до ония, които отъ Бога сж получили управлението и попечението за неговия народъ (а не до сената), и ако това е тѣй, да назначи мѣсто, дѣто трѣба да се събератъ пратеницитѣ за прѣговори“. Доколко патриархътъ билъ убѣденъ, че писмото на папата ще повлияе върху българскитѣ царе, се види отъ това, че, въпрѣки всичкитѣ подигравки и измами отъ страна на Симеона и лошото обнасяне съ ромейскитѣ пратеници, той отново изказва готовностъ да се яви на лична срѣща съ него. „Ако ти самъ-желашъ да присѣдствувашъ (при прѣговоритѣ), пише той, извѣсти и за това, та да се явя при тебе заедно съ ония отъ високопоставенитѣ въ държавата, които сж упълномощени отъ нашитѣ христолубиви царе. Така постъпи, ако, наистина, ти си намразилъ войнитѣ и убийствата и имашъ силно желание за миръ; ако ли пъкъ твоитѣ думи не сж думи на човѣкъ, който се грижи за миръ и се стреми къмъ него, а сж хитрини и приказки, пуснати на шега, то по-добрѣ е тогава да се замълчи, да не се пише подобно нѣщо и да не се старе (човѣкъ) да отговаря на твоего пустословие съ пустословие“.

Обаче всичкитѣ надежди на патриарха не се оправдали. Нито примирението и сближението на римската и цариградската църкви, нито писмото на папата не произвели на Симеона очакваното впечатление. Той, както и по-напрѣдъ, продължавалъ да води вѣроломната си политика, а ромейтѣ да държи въ едно неопрѣдѣлено положение; той, както порано, продължавалъ опустошенията и разоренията. Тогава въ Цариградъ рѣшили съ добро и кротостъ да подѣйству-

ватъ върху Симеона. Романъ Лакапинъ, като разчитвалъ така сжщо на папското писмо, а сжщо като виждалъ нерѣшителностъ на Симеона, изпратилъ до него едно „приятелско“, и, споредъ думитѣ на патриарха, „съ почитание написано“ писмо, въ което той го молилъ за миръ. Но Симеонъ и отъ това не билъ трогнатъ; напротивъ, той отговорилъ на императора крайно дръзко и прѣзрително: неговото писмо, както казва патриархъ Николай, било пълно съ иронии, дързости и докачения. Затова наскоро слѣдъ това патриархътъ отъ своя страна така сжщо изпратилъ ново писмо,¹⁾ което и по тонъ, и по съдържание носи сжщия приятелски и примирителенъ характеръ, както и писмото на Романа, и се стараелъ нравствено да въздѣйствиува върху Симеона и да го склони на миръ.

Като се вайка, че дотогава не билъ видѣлъ никаква полза отъ писмата си при всичката имъ многобройностъ, патриархъ Николай напомня Симеону, че „откакъ християнитѣ оскверняватъ себе си съ взаимни убийства, той (Симеонъ) не е помислилъ за страшния сждъ божий“. По-нататкъ, като посочва на напрѣдналата му възраст, понеже вече се приближавала шестдесетата година на Симеоновия животъ,²⁾ патриархътъ го уговаря, че врѣме е вече да се прекрати кръвопролитието и да се помисли за бждащия животъ, за нравственитѣ задължения на всѣки единъ управителъ и християнинъ, отчетъ за които той трѣбва да прѣдстави прѣдъ страшния Сждия; че не може човѣкъ много да се надѣва, какво животътъ му ще продѣлжи, защото и младежътъ не е гарантиранъ въ това, и че късно ще бжде вече да се мисли и разкайва човѣкъ за дѣлата си въ оня день, когато душата трѣбва да се отдѣли отъ тѣлото. Затова, като му обгрѣща бащински колѣнѣтъ и му цѣлува устата, очитѣ и цѣлия него, умолява го да прѣкрати войната и да се съгласи на миръ. Съ сжщата бащинска грижа патриархътъ го придумва да помисли и за себе си и да не остави подиря си

¹⁾ Migne, ib. Ep. 29, col. 181—185. — СбНУКн. п. т., писмо XXIV стр. 185—187.

²⁾ За това изречение подробно вж. по-горѣ, стр. 278.

„клетъ и достоенъ за проклятие споменъ за туй, че извѣстниятъ Симеонъ, който се прославилъ въ своя родъ съ мъдростта си, правия си съдъ и различнитъ си добродѣтели, свѣтилото на българския народъ, по подобенъ начинъ потѣпкалъ мира, който билъ сключенъ отъ родния му баща, нарушилъ собственитъ си съглашения, клетви и договори съ ромеитъ и станалъ тѣхенъ много по-жестокъ врагъ, отколкото неговитъ прадѣди, които не познавали Христа и Бога нашъ; (и нека не казватъ), че той не само не се показвалъ такъвъ прѣзъ живота си, но слѣдъ смъртта си оставилъ непримирима война съ радостъ, че мечоветъ на ромеи и българи сж обагрени съ кръвъ отъ убийства“.—Най-сетнѣ, като говори за винагишното желание на „отъ Бога вѣнчанитъ императори“ за миръ и за постоянната имъ готовность да го сключатъ, патриархъ Николай извѣстява Симеона, че и въ дадения моментъ сж изпратени отъ Цариградъ хора, които да влѣзатъ въ прѣговори съ него, и че сега всичко зависи отъ него „да влѣзе въ надлежнитъ съглашения, угодни Богу и полезни за ромеи и българи“. Що се отнася до дръзкото писмо на Симеона до императора, патриархътъ пише: „Азъ мисля, синѣ мой, че ти отлично знаешъ, какво надменността (макаръ нищожниятъ и простъ народъ инакъ и да мисли) е свойствена само на хора слаби и лишени отъ разумъ, а пъкъ ония, които сж получили отъ Бога висшата власть, ако съзнаватъ своята слава, никога нѣма така да постѣпватъ. . . . За прѣдлежащитъ работи, за каквито и трѣба да пише единъ прославенъ човѣкъ, пиши съ желание да възстановишъ прѣдишния редъ на работитъ, ползата и мира, както всѣки, който е получилъ власть отъ Бога, като единъ християнинъ, който има още да прѣдстане прѣдъ страшния съдъ божий и да даде отчетъ за своята власть, за управление на подчиненитъ си и за тѣхното спасение. Но не пиши само иронии, дързости и докачения, които позорятъ не ония, противъ които ти ги пишешъ, а, напротивъ, повече съдѣйствуватъ за твоето осжждане. Азъ отъ уважение и любовь къмъ тебе не искахъ да говоря за това, но казахъ го, подбуденъ отъ правдивостта си“.

Доколко е подѣйствувало върху Симеона съдържанието на това писмо на патриарха Николая и дали сж. направили нѣщо въ полза на мира отново изпратенитѣ апокрисиарии, ние не знаемъ; извѣстно е само, че наскоро слѣдъ това писмо Симеонъ се явилъ подъ стѣнитѣ на Цариградъ и прѣвъ прѣдложилъ миръ. Причинитѣ за тая странна нагледъ постѣпка ще трѣба да търсимъ въ събитията, които ставали въ това врѣме на сѣверо-западнитѣ покрайнини на българската държава.

Унищожението на съюза съ африканския халифъ повлѣкло подиря си не само разрушенето на Симеоновитѣ планове относно Цариградъ; то прѣдизвикало и други събития, които собствено принудили българския царъ да се върне безврѣменно въ България. Ние тукъ имаме прѣдъ видъ новото възстание въ Сърбия. Поставениятъ отъ Симеона въ 921 г. на сръбския прѣстолъ князь Захарий, синътъ на Прибислава (Първослава), както и прѣдшественикътъ му, отменалъ се отъ българския царъ и отново прѣминалъ къмъ Византия. Константинъ Багренородни съобщава, че Захарий, „слѣдъ като прогонилъ Павла, самъ завладѣлъ властѣта надъ сърбитѣ, но, като си спомнилъ за благодарѣнията на ромейския императоръ, възстаналъ веднага (παρὰυτὰ) противъ българитѣ, защото съвсѣмъ не желаелъ да имъ се подчинява, а (прѣдпочелъ) да бжде по-скоро подвластенъ на ромейския императоръ“.¹⁾ И тъй, споредъ Конст. Багренородни, Захарий самъ прогонилъ Павла Брановича и веднага слѣдъ това се отменалъ отъ Симеона. Обаче надали всички тия дѣйствия сж. могли да станатъ тъй скоро. Прѣди всичко Захарий не е могълъ самъ да заеме сръбския прѣстолъ, едно, защото той нѣмалъ възможность, понеже въ това врѣме се намиралъ въ ржцѣтъ на българския царъ, и поради това, както видѣхме, само съ помощта на послѣдния той можалъ да достигне свалянето на Павла, и, друго, защото, ако бѣ достигналъ самъ всичко

¹⁾ Const. Porphyg., De admin. imp., lib., cap. 32, p. 157, 18—22: . . . καὶ διώξας τὸν Παῦλον ἐκράτησεν αὐτὸς τὴν ἀρχὴν τῶν Σέρβων· ὅσας παρὰυτὰ τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων ἐπιμνησθεὶς ἐγένετο κατὰ τῶν Βουλγάρων, μὴδ' ὅλως θελήσας ὑποταγῆναι αὐτοῖς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ βασιλέως μᾶλλον Ῥωμαίων δεσπόζεσθαι. — Ср. К. Грота, каз. съч., стр. 188 и 194.

това, то той нѣмало защо да измѣнява на Симеона и да прѣминава на византийска страна. Наистина, Захарий още въ 920 г. се опитвалъ при съдѣйствието на Романа Лакапина да свали Павла, но това му прѣдприятие, както видѣхме, се свършило съ пълна несполука. Не е можалъ той да се отметне отъ Симеона и веднага слѣдъ заемаването на сръбския прѣстолъ, защото нему е била твърдѣ добръ известна участъта на прѣдшественицитѣ му, която е могла да го сполети твърдѣ лесно, понеже въ 921 год. Симеонъ, незнаетъ почти съ никакви сериозни дѣйствия, ималъ е възможность внимателно да слѣди за всичко, което е ставало на полуострова; най-сетнѣ, прѣди да се закрѣпи на прѣстола, Захарий едвали би се рѣшилъ да прѣдприеме нѣщо противъ българския царь. Нѣма съмнѣние, че и тоя пѣтъ тукъ всичко е вървѣло подъ натиска на Византия.

Когато слѣдъ падането на Одринъ движението на Симеона къмъ Цариградъ било неминуемо, когато Византия въ тая критическа минута се рѣшила да търси външна помощъ, за да въздѣйствува и дѣйствува противъ Симеона, ние видѣхме, че въ край на 922 г. били изпратени въ Римъ пратеници съ просба за защита отъ българския царь. Въ това врѣме, вѣроятно, било изпратено тѣй сжщо посолство и въ Сърбия при Захария, на което било поржчено да го повдигне съ разни обѣщания противъ Симеона. Трѣба да се прѣдположи, че това или подобно на това посолство е припомнило на Захария, а не той самъ си спомнилъ, за благодарѣнията на ромейския императоръ, и благодарение на византийскитѣ обѣщания той е прѣдпочелъ да бжде подвластенъ на ромейтъ, а съвсѣмъ не за туй, защото той самъ не искалъ да се подчинява на българитѣ, както ни прѣдава Конст. Багренородни. Но Захарий още се бавилъ; той трѣбвало да чака сгоденъ моментъ, за да се обяви открито на византийска страна. Такъвъ моментъ обаче скоро му се прѣдставилъ: първата несполука на Симеона дала поводъ на Захария за измѣна, и той възстаналъ противъ българския царь. Разгнѣвенъ отъ извѣстието за отмѣтането на Захария и за възстанението въ Сърбия, Симеонъ веднага изпратилъ войска срѣщу

сърбитѣ, като мислилъ, че ще се разправи съ Захария сжщо тѣй лесно, както и съ неговѣтъ прѣдшественици. Но тоя пжтъ Симеонъ се излѣгалъ. Сръбското вазстание взело голѣми размѣри и имало повсемѣстенъ характеръ: това било не единъ само стремежъ на Захария да се отцѣпи; въ него взелъ участие цѣлиятъ сръбски народъ, за да свали българското влияние, както показва жестоката разправа на Симеона, която обхванала цѣлата сръбска земя.¹⁾ Освѣнъ това сръбското възстание намѣрило отгласъ и между самитѣ българи. Продължителнитѣ и непрѣкъснати войни на Симеона съ Византия били крайно тежки и съсипателни за населението на собствена България, поради което тѣ прѣдизвикали силенъ ропотъ между българитѣ, — ропотъ, който най-сетнѣ прѣминалъ въ открито възстание.²⁾ Поради това, щомъ избухнало въ Сърбия възстание, всички недоволни, особено въ западната половина на царството, чийто брой трѣбва да е билъ значителенъ, използвали сръбското движение, за да се вдигнатъ едновременно противъ Симеона.³⁾ До какви сериозни размѣри дошло възстанието въ Сърбия, показва несполучливиятъ изходъ на първото Симеоново опитване да го усмири. Бъл-

¹⁾ К. Гротъ, каг. съч., стр. 188 и 195.

²⁾ Недоволства отъ непрѣкъснатитѣ войни на Симеона се изказвали въ България много по-рано. Още въ 921 г. патриархъ Николай писалъ на Симеона: *ἔχοντες (οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Βούλγαροι) διὰ πάντως ἔροβσι καὶ πλείονα λυθόντος τοῦ φόβου τοῦ λέγειν ἕκαστον παρὶ σοῦ, ὅπως ἔχει φρονήσεις, ὅπου γὰρ καὶ νῦν, ὅσα μὴ λέγω πάντες, ἀλλὰ πολλοί, ὡς γὰρ ἀκούομεν, τοῦ σοῦ λαοῦ, τοῦ σοῦ γένους, μέμψονται τοῦ ἀπαύστου πολέμου, καὶ τοῖς γενομένοις ἐπιταναΐζουσιν* (Migne, ib. Ep. 20, col. 136 С. Вж. по-горѣ, стр. 429). Че тия недоволства се усиляли и извикали възстание, което е имало право отношение къмъ сръбското, види се отъ писмото на Романа Лакапина, изпратено до Симеона въ 925 год., дѣто императорътъ, като говори за жестокоститѣ при усмиренieto на сръбитѣ, частъ отъ които се спасявали въ Византия, пише: *κακάτω τοῦτον ἐνοήσουσιν* "пѣрусиں ὡς μέγα πού τῶν ἑκαστὸν χιλιάδων Βούλγαροι πρὸς τὸ γαλήνῳ καὶ εἰρηκκῶν τῆς βασιλείας ἡμῶν καταπαυέσθαι κράτος, τὴν ὑμετέραν ὥσπερ μισήσαντες φιλοπόλεμον ἔντασιν καὶ ἀδιλλάκτον πρόθεσιν, т. е. „И тѣй, разбери и туѣ: миналата година прибѣгнаха къмъ мирната и тиха наша държава до 20 хиляди българи, които, като че ли сж намразили вашата военноклюбива съпротива и непримирими мисли." *Δεῦτε, ὁ πόρος Α', τῶς 4, 1884, σελ. 659.* — Вж. тукъ по-доу, стр. 476—7.

³⁾ М. С. Дриновъ, каз. съч., стр. 84; Съчинения I, стр. 453, мисли, че това били тѣй нареченитѣ „външни боляри", именно наследственитѣ управители въ западнитѣ области на българската държава, които, намирайки

гарската войска, изпратена въ Сърбия, за да свали и накаже князъ Захария подъ началството на двама, извѣстни намъ воеводи, Теодора Сигрица и Мармаиса, била съвсѣмъ разбита отъ сръбския князъ. Прѣдводителитѣ били взети въ плѣнъ и изклани, а главитѣ и оржжието имъ били изпратени като трофеи на византийския императоръ, „защото, казва Конст. Багренородни, войната между ромеи и българи още се продължавала, и както прѣдишнитѣ князе пращали посолства при ромейския императоръ, тъй и той (Захарий) никога не прѣставалъ да имъ се подчинява и служи“.¹⁾ Това поражение на българитѣ повдигнало духа на сърбитѣ, и възстанието все повече се усилвало и разпространявало.

Извѣстието за печалния изходъ на сръбския походъ и сериозността на възстанието силно смутили Симеона. Той веднага разбралъ всичката опасностъ, която го заплашвала отъ тая страна, а пъкъ бързото разпространение на възстанието показало, че работата не търпи отлагане. Поради това Симеонъ билъ принуденъ да отстѣпи въ България и да побърза съ усмирението на възстаналитѣ. Но въ сжщото врѣме той, както и по-напрѣдъ, не мислилъ да се откаже отъ Византия. Затова, като е знаелъ, че откъмъ византийцитѣ не може да има никаква опасностъ, Симеонъ рѣшилъ да склучи врѣменно примирие съ императора безъ каквито и да било задлъжения и условия съ цѣль, за да почне отново войната съ Византия слѣдъ усмирението на сръбското възстание. И наистина, безъ да се бави много Симеонъ тръгналъ съ всичката си войска къмъ Цариградъ. Въ началото на септемврий 923 г. той се приближилъ къмъ столицата и се разположилъ на лагеръ прѣдъ Влахернскитѣ врата.²⁾

се въ подржчни отношения къмъ българския царъ, теготили се подъ силната властъ на Симеона и се стремили къмъ независимостъ. Тоя стремежъ се проявилъ открито при прѣемника на Симеона, царъ Петра, въ чието царуване, както ще видимъ, избухнали цѣль редъ възстания въ западнитѣ български области, цѣльта на които била да се освободятъ отъ властта на българския царъ.

¹⁾ Const. Porphyg. De adm. imp. cap. 32, p. 157, 2—158, 6. — Ср. К. Гротъ, каз. съч., стр. 188 и 194.

²⁾ Че това събитие се отнася къмъ 923, а не къмъ 924 г. вж. подробно СбНУКн. XII (1896), стр. 298, бѣл. I. и История на българската държава I. 1., стр. 374—375.

Веднага слѣдъ пристигането си Симеонъ поискалъ да дойдатъ при него патриархътъ и нѣкои византийски велможи, за да почне прѣговоритѣ за миръ. Слѣдъ като били дадени заложници отъ едната и другата страна, при него се явили патриархъ Николай, патриций Михаилъ Стипиотъ и Иванъ мистикъ и съуправителъ. Като поговорилъ съ тѣхъ за мира, Симеонъ ги изпратилъ назадъ и изказалъ желание лично да се срѣщне съ самия императоръ. Романъ се твърдѣ много зарадвалъ на това, защото се надѣвалъ, че най-сетнѣ мирътъ ще бѣде сключенъ и ще се прѣкратятъ крѣвопротията. За срѣщата било назначено мѣсто на брѣга при Космедия, въ горнята частъ на Златния рогъ, отънѣ влахерскитѣ стѣни, дѣто била построена въ морето една здрава платформа така, щото да може удобно да пристигне императорската триера; платформата била обиколена съ ограда, отвѣтрѣ на която трѣбало да стане срѣщата.

Докато ставали тия приготовления Симеонъ изпратилъ да изгорятъ храма св. Богородица при „Живоносния Изворъ“ (ἡ Πηγὴ) и всичко около него, „отъ което било ясно, забѣлѣзва лѣтописецътъ, че той съвсѣмъ и не желалъ миръ, а само мамѣлъ императора съ празни надежди“. Романъ пѣкъ въ това врѣме заедно съ патриарха отишълъ въ църквата на Влахернската св. Богородица, и влѣзълъ въ църквичката св. Ракла (ἐν τῇ ἀγίᾳ σορφῇ), която се намирала въ десното крило на олтаря при ризницата,¹⁾ дѣто на колѣнѣ и съ вдигнати къмъ небето ржцѣ, обливайки съ сълзи свещения подъ, молилъ свѣтата и прѣчиста Богородица да смекчи неумолимото и жестоко сърдце на високомѣрния Симеона и да го убѣди да сключи миръ. Слѣдъ това императорътъ, като извадилъ отъ св. Ракла свещения „омофоръ“ (поясъ) на Богородица, опасалъ се съ него като съ несъкрушима броня и, придруженъ отъ пртриарха и свита войници, украсени съ щитове и оржие, дошълъ на приготвеното за срѣща мѣсто.

¹⁾ За църквата Влахернска св. Богородица, както и за църквичката св. Ракла въ нея, вж. подробно у Н. П. Кондаковъ. Византийскія церкви и памятники Константинополя. Одеса, 1886, стр. 17—21.

Въ четвъртъкъ на 9. септемврий въ 4 часа (ок. 10 часа прѣди пл.) пристигналъ тамъ и царь Симеонъ начело на голѣма свита, „построена въ редове, отъ които едни имали златни щитове и копия, други — сребърни, а нѣкои били украсени съ другъ родъ оржжия, всички пъкъ били облѣчени въ желѣзни брони. Тѣ обиколили Симеона и го привѣтствували като императоръ на ромейски езикъ. Всички членове на сената стояли на градскитѣ стѣни и оттамъ гледали на това зрѣлище. „И наистина, забѣлѣзва лѣтописецътъ, струвало да се погледне на смѣлостта и величието на императора и да се почуди (човѣкъ) на непоколебимото присѣствие на духа и мжжеството му, защото той, като видѣлъ такова нахълтване отъ неприятели, не се уплашилъ, не падналъ духомъ и не отстѣпилъ, но излѣзълъ тъй безстрашно, като да отивалъ при приятелска войска, че почти отдавалъ душата си на неприятелитѣ за изкупуване на своитѣ поданици“. Романъ прѣвъ се покачилъ на казаната платформа и очаквалъ Симеона. Слѣдъ като били дадени заложници отъ двѣтѣ страни и българитѣ внимателно огледали платформата, да не би се оказала нѣкоя измама или засада, Симеонъ слѣзълъ отъ коня си и се приближилъ до императора. Тѣ се приятелски привѣтствували и почнали да говорятъ рѣчи единъ къмъ други за мира. Тогава Романъ произнесълъ слѣдната рѣчь: „Чухъ, че ти, бидейки благочестивъ човѣкъ, се прѣдставяшъ и за истински християнинъ, а пъкъ виждамъ, че дѣлата (ти) никакъ не се съгласяватъ съ думитѣ (ти). Защото на благочестивия човѣкъ и християнинъ е свойствено да обича миръ и любовъ, понеже „Богъ любы есть“, и се казва, че на нечестивия и безвѣрния е свойствено да се радва на убийства и на неправедно пролѣни кърви. И тъй, ако ти си истински християнинъ, въ което сме напълно увѣрени, спри най-сетнѣ неправеднитѣ убийства и проливането на невинни кърви и склочи съ насъ, християнитѣ, миръ, защото ти си християнинъ и самъ (така) се наричашъ, и не искай да осквернявашъ десницитѣ на християни съ кръвта на едновѣрни християни. И самъ ти си човѣкъ, който очаква смъртъ, възкресение и въздаяние;

днесъ съществувашъ, а утрѣ въ прахъ ще бждешъ разложенъ; една огненица ще изгаси всѣка гордостъ. И наистина, какъвъ отговоръ ще дадешъ на Бога; когато отидешъ тамъ, за несправедливите убийства? Съ какво лице ще насочишъ очите си къмъ страшния и справедливъ Сѣдия? Ако това правишъ отъ желание за богатство, азъ ще те изпълня до ситостъ съ желаното, само задръжъ десницата си, полюби мира, обикни съгласието, та и ти самъ да проживѣешъ живота миренъ, безгриженъ и необезпокояванъ, а християните най-сетнѣ да си починатъ отъ бѣдствия и да прѣстанатъ да убиватъ християни, защото не имъ подобава да вдигатъ оръжие противъ единовѣрци¹⁾. Тая рѣчь, споредъ лѣтописеца, дотолкова подѣйствувала върху Симеона, че той, посраменъ, се съгласилъ да склучи миръ. Когато слѣдъ това Симеонъ билъ обсипанъ съ великолѣпни дарове, двамата господари си разотишли. Лѣтописецътъ разказва, че прѣзъ времето на тая срѣща се случило нѣщо чудесно, което за видѣлитѣ го се показало необикновено. Когато двамата господари си разговаряли, два орела, слѣдъ като прилетѣли надъ тѣхъ, извикали, сближили се единъ до другъ и веднага се раздѣлили: единиятъ хвъркналъ къмъ столицата, а другиятъ — въ посока къмъ Тракия. Тия, които видѣли това, счели го за недобра поличба (οὐ καλὸν ὁμνόν), защото, казвали, двамата господари си разотишли, безъ да се споделятъ относно мира (ἁσυμβάτους ἐπὶ τὴν εἰρήνην). Симеонъ, като се завърналъ въ лагера си, разказалъ на своите вельможи за благоразумието и смирението на императора и обоготворявалъ неговия видъ, мощъ и безстрашливъ умъ.¹⁾

¹⁾ Sym. Logoth. ib., p. 824,17—828,19. = Theoph. contin., ib. p. 405,17—409,20. = Leo Gramm. ib., p. 310,1—314,4. — Skyl.-Cedr. ib, II, p. 303,20—306,17. — Zonaras, ib, IV, p. 59,24—60,6, съвсѣмъ съкратилъ разказа на своя изворъ — Ив. Скилица. Въ словото „На миръ съ българитѣ“ царската срѣща се описва въ § 16 така: „И като пристигна, веднага извиква императора (τὸ χράτος). И „о вѣра ваша и благородство! защото, като се довърри чрѣзъ първата на Бога, а чрѣзъ второто на васъ и като доказваше на дѣло изречението: „азъ желая да спася народа (Илиада I, 117) или да загина“, ти, невторженъ като Давида (I Цар. XVII, 39, 43), се облѣче въ блѣстящи панцири, а той, както чуваме за Голиата (I Цар. XVII, 5—10), дохожда съ

Така ни описватъ византийскитѣ лѣтописци тая знаме, нита срѣща на българския царъ Симеона съ ромейския императоръ Романа Лакапина на 9. септемврий 923 г. Но тѣ колкото подробно и послѣдователно излагатъ самия фактъ на срѣщата, толкова накратко и неопредѣлено прѣдставятъ резултата отъ нея. Отъ тѣхния разказъ мжно може да се установи, дали е билъ сключенъ миръ, или не, защото отъ една страна тѣ разказватъ, че Симеонъ, посраменъ отъ рѣчта на императора, се съгласилъ да сключи миръ, а отъ друга —, че двамата господари си разотишли, безъ да се спогодятъ относно мира.¹⁾ Възъ основа на прѣдходнитѣ събития и съ

надменность и, прѣдвожданъ отъ орженосници (τὸν βῆλον προηγουμένον), отвара дума (ῥωρεῖ) за приятелството (σι), като много говорѣше на варварски езикъ, но повечето на разваленъ грѣцки (σολοικίζων); послѣ, като изслуша потрѣбното, на другия день той си отива, като се съгласи да уреди работата (διαθεσθαι). И както по-дивитѣ отъ звѣроветѣ, слѣдъ като изпаднатъ въ безпомощно състояние отъ стрѣлящитѣ (τοῖς βάλλουσιν), се състезаватъ съ стрѣлитѣ, така и тоя съ вражда отбитъ, излѣ своята жлъчь върху джбовитѣ гори. И тѣй, Богъ не допусна, што Иесеевиятъ синъ и слѣдъ помазването и вдѣх новението да тури дорн основата на домътъ (I Паралип. XXII, 8—10), защото, ако Той отхвърля желѣзото отъ Египетъ, то какъ ще допусне ржа на кървнитѣ? Обаче Той подбужда сина му да свърши дѣлото (т. е. да сключи миръ), тъкмо защото той не е причастенъ въ тѣхъ (кървитѣ). Така, струва ми се, и той, който отъ младини бѣ упражненъ въ тѣхъ (кървитѣ), не биде допуснатъ до тѣй священото дѣло (мира). Поради това Той по-скоро благоволѣ да изпълни желанието чрѣзъ неговия синъ.“ (Вж. въ издаването на Θ. Ив. Успенски — Лѣтопись Ист.-филол. О-ва при Новорос. Универ. IV. Визант. отдѣл. II, (1894), стр. 82—83). — Въ тая картина не е мжно да се разбере, че личността, за която се говори въ 1-о и 2-о лице, е Романъ, а въ 3-о — Симеонъ. Самиятъ фактъ — срѣщата е прѣдаденъ, макаръ и на кратко, въ духа на лѣтописеца съ една само подробностъ, че Симеонъ говорилъ на разваленъ грѣцки езикъ, което едвали трѣба да се приеме за вѣрно, защото, ако Симеонъ е живѣлъ около десетъ години въ Цариградъ и се училъ въ Магнаврската академия, за което получилъ името *ἡμίγραφος* — полугрѣкъ, той не е могълъ да говори на разваленъ грѣцки езикъ. Очевидно, това е само една риторическа формула, съ която ораторътъ искалъ да унизи българския царъ.

¹⁾ Това ясно противорѣчие е дозело новитѣ историци до двѣ диаметрально противоположни миѣния при неговото обяснение. Така, Ал. Рамбо, като се опитва да прѣмахне това противорѣчие, счита думитѣ на лѣтописцитѣ за „напълно вѣроятни и подходни къмъ положението на работитѣ.“

помощта на прѣдпоследнитѣ двѣ писма (30—XXV и 31—XXVI), на патриархъ Николая не е мжно да се отстрани това привидно противорѣчие и да се разбере истинския смисълъ на разглежданитѣ събития.

Сериозната опасностъ, която заплашвала Симеона отъ сѣверо-западнитѣ покрайнини на царството му, както видѣхме, извикала го въ България, и той билъ принуденъ втори пътъ да се оттегли отъ стѣнитѣ на Цариградъ. Обаче тая необ-

И наистина, пише той, прѣвъзходството на Византия прѣдъ България състои не въ оржжето, не въ атаката на крѣпоститѣ, не въ външната цивилизация: Симеонъ твърдѣ добръ доказалъ това. Но това е било вътрѣшната цивилизация, християнството, всичко наедно повече дълбоко у византийцитѣ; това е било силата нравствена, религиозна, която мощно е дѣйствувала върху българитѣ, макаръ тѣ и да не си давали смѣтка за това. Послѣ, законността, древността, това наслѣдие на старата цивилизация и на римската слава, — всичко се съсредоточавало въ ржцѣтѣ на византийцитѣ; четиринадесетъ вѣка броеше империята отъ Августа, седемъ вѣка — християнството отъ Константиана; цѣлиятъ изтокъ, всички сѣверни народи, самитѣ българи прѣди всичко били обърнати отъ гърцитѣ въ християнство; името на Византия станало синонимъ на цивилизация и религия: ето кое, безъ съмнѣние, наедно съ вида на тия непоколебими стѣни на Византия, отъ край до край покрити съ войници, машини, безбройни тѣлпи отъ народъ, ето кое трѣбвало да дѣйствува върху въображението на варварина, докато той се разговарялъ съ императора..... Той (Симеонъ) се оттегилъ отъ Цариградъ, както Атила отъ Римъ, смутенъ, сконфузенъ, очуденъ отъ отстъпката. Него го обзела нерѣшителностъ; той снелъ обсадата, безъ да подпише договоръ, и свършилъ войната, безъ да се рѣши да склучи миръ" (вж. A. Rambaud, каз. съч., стр. 335—336). — Така ни прѣдставя работата Рамбо. Обаче надали това е тѣя за върване и надали подхожда къмъ положението на работитѣ. Прѣди всичко Симеонъ не е обсаждалъ въ 923 г. Цариградъ, а, както видѣхме по-горѣ, веднага слѣдъ пристигането си подъ столицата поискалъ да дойдатъ при него патриархъ Николай и велможитѣ, за да поговорятъ за миръ, и слѣдъ това вече станала срѣщата съ императора; второ, по-горѣ бѣше казано, какви причини принудили Симеона да влѣзе въ прѣговори за миръ и каква била при това цѣльта му, така че едва ли може да се допусне, че отъ подобни разсждения заедно съ „вида на непоколебимитѣ стѣни на Византия, отъ край до край покрити съ войници, машини и безбройни тѣлпи отъ народъ," които сж били добръ извѣстни на Симеона, последниятъ можалъ да бѣде дотолкова „смутенъ и очуденъ," че се отказалъ съвсѣмъ отъ Цариградъ, „безъ да подпише договоръ и да се рѣши да склучи миръ"; трето, Симеонъ съвсѣмъ не „свършилъ войната, безъ да склучи миръ," защото, както ще видимъ по-долу, неопрѣдѣленитѣ отношения спрямо Византия се продължавали

ходимостъ го туряла въ крайно несгодно за него положение спрямо Византия. Нему не билъ нуженъ миръ, защото той не бѣ достигналъ още завѣтния си стремежъ, иначе той би трѣбало да се откаже завинаги отъ всичко, което бѣ направилъ въ течение на десетъ години за постигане на цѣльта си. Но въ сжщото врѣме право да отстѣпи въ България и да върне на Византия безвъзмездно всичко, което се намирало въ неговата властъ, не му позволявала гордостъта и честолюбието: това би значило да се смири прѣдъ вѣчния врагъ, да се откаже отъ завоеванията си, отъ своето величие, слава и сила прѣдъ слабата Византия, която той държалъ толкова дълго врѣме въ страхъ и трепетъ, и която още тѣй неотдавна го умолявала за миръ и готова била да отстѣпи частъ отъ владѣнията си. Но отъ друга пкъ страна да води война на два противоположни фронта било така сжщо невъзможно.

и слѣдъ срѣщата съ императора, и най-сетнѣ, четвърто, едвали Симеонъ на срѣщата е можалъ да се пусне въ подобни разсждения, каквито му приписва Рамбо, и да дойде до такова заключение, когато неговитѣ разговори, както се научаваме отъ послѣдното писмо на патриарха, били пълни съ свойственитѣ нему ирония и остроумие, когато Симеонъ тъкмо въ тоя моментъ чувствувалъ своето величие и надмощие надъ ромейския императоръ, когото държалъ прѣдъ нозѣтъ си и показвалъ политическото безсилне на Византия.

Другъ възгледъ, съвсѣмъ противоположенъ на горния, по тоя въпросъ изказва М. С. Дриновъ. Като отхвърля мнѣнието на Рамбо и другитѣ нови историци, Дриновъ право пише, че тѣхното „обяснение на работата е крайно погрѣшно и произволно,“ че нито миръ билъ сключенъ, нито войната била прѣкратена. „Ако наистина това свиждане е произвело такова силно дѣйствиe върху Симеона, казва Дриновъ, то права сетнина отъ това било би сключване на миръ, или поне прѣкратяване на войната, а между това ние не видимъ нито едното, нито другото, макаръ мнозина отъ новитѣ историци да сж убѣдени въ противното. Византийскитѣ лѣтописци, на които тия историци се основаватъ, не говорятъ, че това свиждане се свършило съ сключване на миръ. Единъ отъ тѣхъ право твърдятъ, че господаритѣ си разотншли, безъ да свършатъ дѣлото на мира. Други пкъ, ако и да споменуватъ, че Симеонъ изказалъ готовност да се помири, но въ разказа си за свършването на свиждането право ни даватъ да забѣлѣжимъ, че свиждането се свършило твърдѣ печално за възлаганитѣ върху него надежди отъ византийското правителство“. — „Че наистина съ това се свършило свиждането, пише Дриновъ на друго мѣсто, твърдѣ явно посочватъ двѣ писма на патриархъ Николая до

Какво направилъ Симеонъ въ тая критическа минута? При всичката опасностъ откъмъ сѣверо-западъ той, както и по-рано, билъ далечъ да се откаже отъ византийската столица. Затова, като знаелъ, че отъ страна на Византия, която била всѣкога готова да сключи миръ, не може да има такава опасностъ, той рѣшилъ да сключи врѣменно примирие безъ всѣкакви задължения и условия, за да може, слѣдъ потѣпкването на възстанието въ Сърбия и България, отново да почне войната съ Византия и вече да довърши почнатото; съ императора и патриарха той мислилъ да се отнесе дипломатически:

Симеона, които били написани вече слѣдъ свиждането; и въ двѣтъ патриархъте настоятелно моли за по-бързото сключване на мира" (вж. каз. съч. стр., 31—32; Съчинения I, стр. 400—401). И тъй, Дриновъ основава мнѣнието си на лѣтописнитѣ показания и на патриархъ Николаевитѣ послѣдни двѣ писма. Наистина, лѣтописцитѣ разказватъ, както видѣхме, че Симеонъ отъ една страна изказалъ готовностъ да сключи миръ, а отъ друга — че господаритѣ си разотиили, безъ да се спогодятъ относно мира, но въ сѣщото врѣме тѣ не говорятъ, че войната не се прѣкрятявала и че „срѣщата се свършила твърдѣ печално за възлаганитѣ върху нея надежди отъ византийското правителство", защото тѣ прѣдставятъ войната като свършена и нийдѣ слѣлъ това не говорятъ за продължението ѝ. Отъ друга пъкъ страна и писмата на Николая Мистика, които Дриновъ сочи като доказателство за непрѣкрятяване на войната, ако и да говорятъ за „настоятелната просба на патриарха за по-бързото сключване на мира", тѣ обаче съвсѣмъ не говорятъ, че войната се е продължавала. Така, въ едното отъ тѣхъ (пис. XXV—30), написано слѣдъ оттеглянето на Симеона въ България, наистина, патриархътъ го моли да сключи по-скоро миръ, но тая молба била прѣдизвикана не отъ това, че войната е вървѣла все още, а отъ това, че Симеонъ слѣдъ срѣщата си съ императора, на която той се обѣщалъ да сключи миръ, бавилъ се още да изпълни обѣщанието си и затова и цѣлата на това писмо била да напомни Симеону за обѣщанието за прѣкрятяването на войната, защото послѣдниятъ още прѣди срѣщата си съ императора много пжти билъ писалъ, че „желае да изтъкми отношенията къмъ византийцитѣ, да сключи миръ и да прѣкрати съ божия помощъ междоусобната борба на християнитѣ", но че той дотогава още нищо отъ това не изпълнявалъ. Другото писмо (XXVI—31) се отнася къмъ много по-късно врѣме, както ще видимъ, по-долу, а не е послѣдвало наскоро слѣдъ прѣдването, и осѣтънъ това то е било прѣдизвикано поради новитѣ дѣяствия Симеонови противъ Византия, които слѣдъ срѣщата били прѣкъснати до втората половина на 924 г., тъй като Симеонъ билъ завзетъ съ други работи, както ще покажатъ послѣднитѣ двѣ писма, които при внимателното имъ разглеждане, ни каратъ инакъ да си обяснимъ въпросното и привидно противорѣчие на византийскитѣ лѣтописци.

той искалъ да скрие отъ тѣхъ намѣрението си, за да не срѣщне отпослѣ въ тѣхъ силни противници и поради това, стараелъ се да прѣдстави работата тѣй, като че ли иска да склучи дълъгъ миръ. Той се явилъ подъ стѣнитѣ на Цариградъ съ всичката си войска и, както въ 913 год., прѣвъ прѣдложилъ миръ; той поискалъ да дойдатъ при него патриархътъ и велможи, прѣдъ които право заявилъ на Николая Мистика: „азъ излѣзохъ отъ земята си при тебе, за да почна прѣговори за славно и важно дѣло — за мира“.¹⁾ Слѣдъ това той назначава срѣща съ самия императоръ Романа, за да свърши дѣлото по мира. Въ сжщото врѣме Симеонъ, като искалъ да покаже, че, ако той прѣвъ прѣдлага миръ, то това е извикано не отъ укоритѣ и заплашванията на Романа, не отъ молбитѣ и по съвѣтитѣ на патриархъ Николая и не отъ неговото безсилие прѣдъ слабата империя, изгаря прѣдъ самия Цариградъ околноститѣ му и изпраща българитѣ по плячка.

Настѣпва деньтъ на срѣщата. Симеонъ и тукъ се старае да покаже своето надмощие, величие и сила прѣдъ ромейския императоръ: той се явява въ пълния си блѣсъкъ, като царъ; а за да изтъкне, че въ основата на византийската политика лежи измама и чрѣзъ това да унизи прѣдъ себе си прѣдставителя ѝ, той заповѣдва внимателно да прѣгледатъ платформата, на която той трѣбало да се покачи; най-сетнѣ, въ разговора съ императора той се стараелъ да покаже, че му прѣдписва условията на мира, и че сега всичко отъ него зависи. Въ туй врѣме, когато императорътъ въ своята рѣчь смирено го молилъ да прѣкрати убийствата и кръвопролитнето, да утвърди мира съ христииянитѣ и да не позволява на ржцѣтѣ христиански да се оскверняватъ съ кръвта на единовѣрцитѣ; когато той му разкривалъ картината на нищожеството и кратковрѣменността на земния животъ и му

¹⁾ Migne, ib., Ep. 31, col. 189, A: ὑπὲρ τούτων οὖν ὀδυνώμενος γράφω καὶ ἔτι, ἐκ τῶν σὺν κινούμενος λόγων, οὗς ἀνταῦθα παραγεγονότος σου ἀπὸ τῆς γλώσσης· αὐτὴν ἡμέτερα ἰσχυρὰ ἐκινήθησαν. ἦσαν γὰρ τὰ λεγόμενα παρ' ὁμῶν τοιαῦτα, ὅτι κενὴν ἡμεῖς ἐκ τῆς ἰδίας χώρας ἐνεκεν τοῦ καλοῦ καὶ μεγάλου πρῶτου τοῦ εἰρήνης. — Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἰδιαζόντως ἐλάτεις πρὸς ἡμᾶς, ὅτι τὸ πρῶτον ἰδίως σοι πρὸς ὁμίλιαν κατέστημεν. — Ср. СбНУК... т. I, писмо XLVI, стр. 198.

напомнялъ за нравственнитѣ задължения на човѣка, — Симеонъ се изразявалъ твърдѣ уклончиво и неопрѣдѣлено въ разговора съ императора, а тъй сжщо немарливо и дори иронически; той, безъ да споменува нито за условията на мира, нито за начина на сключването му, извърталъ се само съ едни обѣщания, че „враждебнитѣ отношения къмъ тѣхъ (ромеитѣ) нѣма повече да се подновяватъ, че тѣ нѣма вече да се нуждаятъ отъ хитона, който по необходимостъ се обличалъ прѣзъ врѣме на война, и много друго — пише патриархътъ — за окончателното прѣкрatyване на войната и възстановяването на мира“.¹⁾ Освѣнъ това Симеонъ, въ присѣствието на императора и висшитѣ чиновници, се осмѣлилъ да укорява и порицава и дори, както самъ Николай Мистикъ се изразява, „да се подиграва“ съ патриарха. Като прѣдставлялъ работата тъй, че ужъ враждебнитѣ отношения между двѣтѣ съседни държави сж създадени отъ ромеитѣ, че ужъ самъ той не желаелъ война, Симеонъ обвинявалъ патриарха въ това, че той, „като възведенъ на архипастирския прѣстолъ, билъ е въ сила да попрѣчи на войната, а ако ли не, то поне да отлжи отъ църквата ония, които не се покорявали на неговитѣ умувания“.²⁾ „Ти безъ съмнѣние, ще разберешъ, ако само поискашъ, че тия думи не сж нищо друго, освѣнъ твоя подигравка надъ мене“ — пише патриархътъ.³⁾ Надъ всичко това отгорѣ Симеонъ, като да иронизиралъ надъ патриарха, оплаквалъ се, че въ Ахелойската битка конътъ подъ него билъ раненъ благодарение на молитвитѣ на послѣдния. — Такъвъ характеръ носила срѣщата на византийския императоръ съ българския царъ въ 923 г. подъ стѣнитѣ на Цариградъ. Слѣдъ това, надаренъ съ великолѣпни и многобройни дарове, Симеонъ се върналъ въ лагера, като оставилъ византийцитѣ въ пълно увѣрение, че мирътъ въ скоро врѣме ще бжде сключенъ.

¹⁾ *Migne, ib.*, Ep. 31, col. 189, A — B. — СбНУКн., п. т., писмо XXVI, стр. 198.

²⁾ Съ тия думи Симеонъ правилъ намеки на неочакваното нахлуване на византийскитѣ войски въ прѣдѣлитѣ на царството му въ 917 г.

³⁾ *Migne, ib.*, Ep. 31, col. 189, C — D. — СбНУКн., п. т., писмо XXVI, стр. 199.

4. МЕЖДУДЪРЖАВНОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ПОСЛѢДНИТЪ ГОДИНИ ОТЪ ЖИВОТА НА ЦАРЬ СИМЕОНА.

Въ Цариградъ, наистина, очаквали, че веднага слѣдъ горѣописаната срѣща ще послѣдва формалното сключване на миръ. Но тия очаквания и тоя пжтъ не се оправдали. Симеонъ, безъ да се бави много, побързалъ да се върне въ България, безъ да сключи нѣкакъвъ скрѣпенъ съ страшни клетви миръ. Това обстоятелство силно разтревожило както императора, тъй и патриарха. Тѣ веднага разбрали, че Симеонъ, ако и да увѣрявалъ на срѣщата, че дошълъ да води прѣговори за миръ, и общалъ, че мирътъ ще бжде сключенъ, обаче той нѣмалъ намѣрение да оправдае увѣренията си и да изпълни общанията си. Поради това тѣ не сж могли да считатъ войната свършена и рѣшили да настояватъ най-усилено за формално и договорно сключване на мира.

Наскоро, слѣдъ оттеглянето на Симеона въ България, патриархътъ изпратилъ до него писмо,¹⁾ въ което той явно изказвалъ недовѣрие къмъ думитъ и общанията му. „Ако и да не съмъ получилъ отъ тебе, сине мой, писмо, почва писмото, все пакъ отново пиша, подбуденъ отъ сжщата причина, както и по-напрѣдъ, т. е. отъ желание за блажения и желанъ миръ... За това азъ често съмъ писалъ и пиша съ молба особено сега, когато още звучатъ въ ушитъ ми твоитъ приятни рѣчи, и мисля всѣкидневно за ония, които бѣха отъ тебе благо-разумно произнесени както прѣдъ мене, така и прѣдъ нашия христолюбивъ императоръ, когото — азъ знаа навѣрно, — ти, откакъ го видѣ, обикна, понеже се убѣди въ неговата добрина. Освѣнъ това, сине мой, ти даде прѣдъ него общание за миръ и за това, че се прѣкратяватъ убийствата, войнитъ и тѣхнитъ гибелни сетнини, и че отново ромей и българи ще се върнатъ къмъ прѣдишното благоденствие. Но още прѣди срѣщата съ нашия христолюбивъ императоръ

¹⁾ Migne, ib. Ep. 30, col. 185—188. — СбНУКн. п. т., писмо XXV, стр. 196—197. Че това писмо било изпратено наскоро слѣдъ оттеглянето на Симеона въ България, показва думитъ на патриарха, че „въ ушитъ му още звучатъ приятнитъ рѣчи“ на Симеона. Затова ние го отнасяме къмъ края на 923 година.

ти бѣше писалъ на наше смирение отъ България, че ще изтъкмишъ тукашнитѣ работи, понеже искашъ да сключишъ миръ, и ще прѣкратишъ съ божия помощъ междусобната борба на християнитѣ и движението на оржжието“. Спомняйки по тоя начинъ за прѣдишнитѣ прѣдложения на Симеона за миръ, които обаче той никога до тогава не изпълнявалъ, патриархътъ наново го призовава да сключи миръ. „Тури думитѣ си въ изпълнение, достойно за твоята слава, покажи на дѣло обѣщанията си, за да бжде прославенъ Богъ, а твоето име да стане незабравимо и за слѣднитѣ поколѣния, за да се избавятъ и двѣтѣ стада Христови — азъ говоря за ромей и българи — отъ душевна и тѣлесна гибель и се наслаждатъ съ физическо спокойствие и душевно спасение“. Писмото си патриархътъ завършва съ думитѣ: „уповавамъ на Бога, че всичко ще бжде така, както ти лично каза на наше смирение и на нашия христолюбивъ императоръ. За всичко това азъ ще моля за твоето дългоденствие и щастие въ този животъ, за наслѣдяване славата, прѣдначена за всички угодници божии, въ бждащия животъ“. Колкото и да звучи въ тия думи на патриарха пълна надежда, все пакъ Симеонъ, както се види, не се отзовалъ на това приканване, и по тоя начинъ въпросътъ за миръ и слѣдъ срѣщата му съ императора останалъ отворенъ.

Слѣдъ завръщането си въ Прѣславъ прѣзъ есеньта на 923 г., Симеонъ побързалъ най-първо да усмири възстанието въ България и да накаже недоволнитѣ, отъ които повечето ще да сж избѣгали въ Сърбия, която така сжщо изпитала гнѣва на българския царъ. Въ началото, вѣроятно, на 924 г. той събралъ голѣма силна войска и я изпратилъ въ Сърбия противъ князъ Захария, подъ началството на трима воеводи: Книна, Имника и Ицвоклия¹⁾ заедно съ новия претендентъ

¹⁾ Второто отъ тия три имена — *Ἰμνικός*, Имникъ А. Куниѣкъ счита, че е безспорно — *μηνικός* = меникъ и, съпоставяйки го съ изрази *ἀπὸ καὶ μηνικῶν* (вж. по-горѣ. стр. 421, бѣл. 2), дохожда до заключение, че и *κηνικός* — книнъ трѣба да бжде несъмнѣнно изопачение на името *καὶ κηνικός* (Извѣстія Ал-Бекри и пр., ч. I, стр. 152. — Ср. К. Гротъ, каз. съч., стр. 194, бѣл. 1). Обаче, ако *κηνικός* и *Ἰμνικός* не сж собствени имена, а имена на извѣстни длѣжности

на сръбския прѣстолъ Чеслава, синъ на Клонимира.¹⁾ Князь Захарий, щомъ узналъ за приближението на силна и голѣма българска войска, като прѣдвиждалъ, че лесно нѣма да се отърве, побързалъ да избѣга въ Хърватско. Но това не спасило Сърбия, защото тоя походъ билъ прѣдприетъ тоя пжтъ не само противъ одного Захария, но и противъ цѣлия сръбски народъ. Тогава българитѣ влѣзли безпрѣчно въ сръбскитѣ прѣдѣли, като при това постъпили вѣроломно съ населението. Слѣдъ като свикали сръбскитѣ жупани, ужъ за да имъ прѣдставятъ, както и прѣди ставало, тѣхния новъ князь Чеслава, когото българитѣ довели съ себе си, вѣроятно, само за видъ, за да не възбуждатъ подозрѣние въ населението, българскитѣ воеводи съ клетва ги увѣрили въ добритѣ си намѣрения и ги поканили на лична срѣща, за да приематъ новия си князь. Жупанитѣ довѣрчиво се явили на поканата, но били уловени и въ вериги откарани въ плѣнъ. Слѣдъ това българската войска нахълтала въ Сърбия и почнала да опустошава и да се разпорежда по цѣлата сръбска земя. Споредъ Конст. Багренородни, „българитѣ изловили цѣлото население отъ малко до голѣмо и го откарали въ България“. Ония, които успѣли да се спасятъ избѣгали едни въ Хърватско, а други въ Византия, така че страната останала пуста.²⁾ Както и да било, но слѣдъ тоя походъ Сърбия била присъединена къмъ българското царство като негова съставна часть. Не по-добра ще да е била, вѣроятно, и участъта на възстаналитѣ българи, часть отъ които, както и сърбитѣ, се спасявали съ бѣгство на византийска територия, защото Романъ Лакапинъ въ

или титли, то не остава нищо друго, освѣнъ да се приеме, че и въ третето име *ἡγεμόν* сжщо така се крие име на нѣкоя длѣжностъ или титла.

¹⁾ Вж. за Чеслава по-горѣ, стр. 13.

²⁾ *Const. Porphyg., ib., p. 158, 6—16.* Твърдѣ справедливо забѣлѣзва М. Дриновъ, (каз. съч., стр. 136; Съчинения, т. I, стр. 505), че „свидѣтелството на Константина не трѣба да се разбира въ букваленъ смисълъ: такова пълно опустошение на сръбската земя отъ българигѣ не се оправдава отъ посегнатитѣ събития. Несъмнѣнно е само това, че по-добрата часть отъ сръбския народъ била, наистина, откарана въ българското царство и разпрѣсната по разнитѣ му области“.

писмото си отъ 925 г. писалъ, че „миналата година избѣгали въ мирната и тиха наша държава до 20 хиляди българи, които както се видн, сж намразили вашата военнoлюбива съпротива и непримирими помисли“.¹)

Слѣдъ като усмирилъ България, а Сърбия покорилъ, Симеонъ отново обърналъ погледитѣ си къмъ Византия. Споредъ плана, който той бѣ съставилъ, отивайки въ 923 г. на срѣща съ императора подъ стѣнитѣ на Цариградъ, той трѣбвало да поднови войната съ ромеитѣ и да довърши наченатото. Както изглежда, Симеонъ е можелъ да пристъпи къмъ изпълнението на тоя планъ, още повече че не билъ свързанъ съ Византия съ никакъвъ формаленъ миръ; освѣнъ това, не сж могли да го задържатъ и обѣщанията, които той бѣ далъ на срѣщата прѣдъ императора и патриарха, защото тѣ си останали само обѣщания, както видѣхме, и да ги наруши не му струвало сжщо тъй нищо, както той се не стѣснилъ да ги наруши слѣдъ свиждането си съ патриарха въ 913 г. Обаче Симеонъ не се рѣшавалъ да възобнови войната, защото той добръ разбиралъ, че всички незадоволства и смутове въ България сж прѣдизвикани отъ тежкото економическото положение, въ което народътъ се мчилъ подъ натиска на непрѣкъснатитѣ му войни, и поради това той не е могълъ да се чувствува гарантиранъ, че слѣдъ възобновата нѣма да избухнатъ нови смутове въ държавата. Впрочемъ тукъ имало и други много по-важни причини, които въ дадения моментъ правѣли невъзможни за Симеона всѣка война съ Византия.

Жестоката постѣпка съ Сърбия му създавала новъ неприятель въ лицето на хърватския владѣтель, на когото Симеонъ не е могълъ да гледа прѣзъ прѣсти. Хърватско, чието засилване се бѣ почнало още прѣзъ втората половина на IX. вѣкъ, въ началото на X. прѣдставляло вече внушителна политическа единица. Особено то се издигнало и достигнало разцвѣта на своята мощъ при княза, а отъ 924 г. и краля, Томислава (910—928), съврѣменникъ Симеоновъ.²) Съ унищожението на

¹) Вж. текста на тоя цитатъ по-горѣ, стр. 463, бѣл. 2 и по-долу, стр. 487.

²) Šišić, F., каз. съч., стр. 121—149.

васалнитѣ отношения на Сърбия къмъ българския царь Симеонъ влѣзълъ въ непосреденъ допиръ съ тоя новъ съсъдъ, а съ бързото разширение границитѣ на хърватската държава рано или късно трѣбвало да се сблъскатъ интереситѣ на тия двама силни владѣтели. Въ даденото врѣме изстѣпвало още и друго обстоятелство, което ускорявало това сблъскване. Слѣдъ разгрома на Сърбия хърватскиятъ князь, като ималъ прѣдъ видъ интереситѣ си, се явилъ единичкъ покровителъ и защитникъ на сърбитѣ; Хърватско станало сборенъ пунктъ за сърбитѣ, които почнали да се стичатъ отъ всички страни около своя князь Захария, избѣгалъ тамъ още въ началото на сръбския походъ.¹⁾ Имайки задъ гърба си такъвъ силенъ съсъдъ, Симеонъ не могълъ да не прѣдвижда, че сърбитѣ, поддържани отъ хърватския владѣтель, могатъ да се възползуватъ отъ войната му съ Византия, за да вдигнатъ отново възстание противъ него и да му отмѣстятъ за жестоката разправа. Не помалко опасно за Симеона се явявало и сближението на Византия съ Хърватско, което се бѣ почнало тъкмо въ това врѣме.

Продължителнитѣ и усиленни старания на императоръ Романа Лакапина и патриархъ Николай приведоха най-сетнѣ въ 923 г. къмъ отколѣ желаното примирение на римската църква съ цариградската, на което тъй много тѣ разчитвали за избавянето на империята отъ страшния български царь. Наистина, очакваното въ Цариградъ непосредно въздѣйствие на римския първосвещеникъ върху Симеона въ полза на мира между България и Византия не дало, както видѣхме, никакви резултати; обаче разрѣшението на църковниятъ въпросъ въ южна Далмация, който билъ несъмнѣнно тѣсно свързамъ съ примирението на двѣтъ църкви, дало възможность на цариградското правителство да постигне цѣльта си. При посрѣдството на папа Ивана X, комуто била отстъпена юрисдикцията върху далматинскитѣ градове и острови, византийското правителство въ 924 г. сполучило

¹⁾ Впрочемъ по-сетнѣ Захарий безслѣдно изчезва. F. Šišić, каз. съч. стр. 130, прѣдполага, че той отъ Хърватско ще да се е върналъ назадъ въ Цариградъ, дѣто вѣроятно е умрѣлъ.

да привлече на своя страна хърватския княз Томислава, комуто било представено политически да владее сжщитѣ градове и острови съ титлата византийски проконсулъ, а сжщо и захълмския княз Михаила, който така сжщо получил титлата проконсулъ и патриций, като се отказалъ отъ съюза и приятелството си съ Симеона. Къмъ тѣхъ очевидно се присъединилъ и сръбския князъ Захарий, който въ даденото врѣме се намиралъ подъ влиянието на Томислава. Къмъ това врѣме се отнася и издигането на хърватския князъ въ кралско достоинство, което папа Иванъ X, за да закрѣпи окончателно властѣта си въ Далмация, посрѣщналъ на драго сърдце и санкциониралъ.¹⁾ По тоя начинъ билъ създаденъ оня опасенъ съюзъ на Византия съ южнитѣ славѣни, който изключително билъ насоченъ противъ българския царь. Нѣма съмнѣние, че всички тия прѣговори и съглашения между Византия и Хърватско не сж останали неизвѣстни Симеону, и той не е можалъ да не прѣдвижда, каква опасностъ го очаквала, въ случай че той почне война съ роментѣ. Заобиколенъ отъ такива неблагоприятни обстоятелства, Симеонъ по неволя билъ принуденъ или да отложи войната и да се погрижи за разстройството на опасния за него съюзъ, или пъкъ да склучи веднажъ за винаги миръ съ Византия; обаче послѣдното вече принципиално било немислимо за него, така че единичното сръдство въ по-нататъшното прѣслѣждане на завѣтната цѣль оставало за него само първото, т. е. да унищожи опасния съюзъ, къмъ което той и пристѣпилъ.

Макаръ Симеонъ и да прѣдвиждалъ опасността отъ тоя съюзъ на Византия съ Хърватско, ако и да признавалъ, че не билъ въ състояние да води двѣ войни изведнажъ, обаче

¹⁾ F. Šišić, каз. съч., стр. 129—132. Тия факти се установяватъ възъ основа на актоветѣ на сплѣтскитѣ събори отъ 925 и 928. К. Иречекъ, отричайки автентичността на тия актове, не приема и изведенитѣ отъ тѣхъ факти вж. Archiv f. sl. Phil. Bd. XXI (1899), стр. 616. — Историја Срба, стр. 192 бѣл. 4). Ф. Шишичъ обаче основателно доказва, че актоветѣ на сплѣтскитѣ събори, ако и да сж дошли до насъ отъ по-късно врѣме, XVI. в., обаче, тѣхното съдържание заслужва довѣрие, защото то е съставено възъ основа на стари автентични документи. Вж. п. т., стр. 133, бѣл. 1—135. За несъстоятелността на Иречековитѣ възражения, п. т., стр. 143, бѣл. 2—144.

той все още съзнавалъ своето надмощие надъ всѣкиго отъ съюзниците и се чувствувалъ още доста силенъ, за да съкруши силитѣ имъ по отдѣлно. Затова той трѣбало да даде на работитѣ такава насока, щото да може на врѣме да се обезпечи отъ страна на единия съюзникъ, докато се разправи съ другия. Разбира се, първото той би достигналъ много по-скоро и по-лесно спрѣмо Византия. За Симеона било ясно, че, ако Романъ Лакапинъ търси и употребява всички сръдства и сили да създаде съюзъ съ Хърватско, то главната му цѣль била да се сдобие съ единъ съюзникъ, съ помощта на когото той да може да отвлѣча вниманието на българския царь отъ Цариградъ и чрѣзъ това да избави империята отъ вѣчния ѝ врагъ, слѣдов., ако интереситѣ на Византия не биха страдали, то и византийскитѣ императоръ не би се рѣшилъ да вдигне война противъ българитѣ. Но и при все това Симеонъ не е знаелъ, каква ще бѣде политиката на Романа, ако почне война съ хърватитѣ, и не е могълъ да се счита сигуренъ, че Византия ще остане безучастна въ такава война. Ясно става, че докато той продължавалъ още да държи византийското правителство въ неизвѣстностъ, а отъ друга страна вървежътъ на политическитѣ работи на Балканския полуостровъ почналъ да взима благоприятна за Византия насока, за него било важно да узнае, какви сж бѣдащитѣ намѣрения на византийцитѣ спрѣмо него. Поради това, за да прѣдизвика византийското правителство да се изкаже въ това отношение, Симеонъ почналъ да дѣйствува самоволно и помимо Византия. Така, наскоро слѣдъ разгрома на Сърбия и въдворението на спокойствие въ България той разпратилъ прѣзъ есеньта на 924 г. войски да завзематъ отново всичкитѣ завоевани градове и крѣпости, но оставени безъ гарнизони слѣдъ оттеглянето на българитѣ подиръ царската сръща, като имъ заповѣдалъ при това тамъ, дѣто тѣ сръщнатъ отпоръ, да употребятъ сила. Въ това, както изглежда, българитѣ не се стѣснявали, защото патриархъ Николай въ послѣдното си писмо не се забавилъ да укори Симеона относно това, че той продължавалъ „да се наслаждава още съ бѣдствията на войната“. По тоя начинъ

Симеонъ, безъ да сключи миръ, захваналъ да се разпорежда съ византийскитѣ владѣния на полуострова и самоволно да опрѣдѣля границитѣ между България и Византия.

Извѣстието за новото появяване на български войски въ прѣдѣлитѣ на империята възбудило въ Цариградъ силно негодуване, което било готово да се отзове съ война, защото тамъ мислили, че Симеонъ отново почналъ войната. Колкото и да било основателно това негодуване, почването на откритата война съ българския царъ било немислимо нито за императора, нито за патриарха. Тѣ ясно виждали, че Симеонъ не билъ вече опасенъ за империята, защото, ако той почналъ да се разпорежда самоволно съ владѣнията ѝ и да се ограничава съ завземането отново на крѣпоститѣ, безъ да сключи миръ, то чрѣзъ това той показалъ, че да постигне съ силата на оржжието това, къмъ което той толкова години и така силно се стремѣлъ, оставало за него, както и по-рано, невъзможно. Отъ друга пѣкъ страна, тѣ твърдѣ добрѣ разбирали, че да обявятъ на Симеона откритата война и да трѣгнатъ съ походъ противъ него, би значило да му развържатъ ржцѣтъ и да го оправдаятъ прѣдъ народа му, комуто той тогава бѣ доказалъ, че е необходимо да се продължава войната. Най-послѣ и самата война едвали би донесла нѣкаква полза за Византия, която все още не била въ сила да се бори съ българския народъ, а пѣкъ и прѣговоритѣ за съюзъ съ Хърватско не били още завършени; напротивъ, на Византия билъ нуженъ миръ, а той не билъ сключенъ. Обаче, колкото благоприятно и да било за нея положението на работитѣ, нито императорътъ, нито патриархътъ не сж могли да считатъ Симеона безопасенъ за империята. Поради това, ако изматата и своеволието на Симеона и да били крайно оскърбителни и, както изглежда, нетърпими за византийцитѣ, за правителството имъ едничката полза, която могла да се извлѣче отъ тогавашното положение, била да се постарее да сключи миръ, за което патриархъ Николай не се забавилъ да се обърне къмъ Симеона съ послѣдното си писмо,¹⁾

¹⁾ Migne, *ib.*, Ep. 31, col. 188 D—196 A. — СбНУКн., п. т., писмо XXVI, стр. 197—201. — Това писмо, ако се сжди по развитието на събития, ще трѣба да се отнесе къмъ началото или първитѣ мѣсеци на 925 г.

История на българската държава. Томъ I, ч. 2.

като се ползувалъ отъ всичко, съ което той би могълъ да въздѣйствиува върху българския царь да го склони на миръ.

Прѣди всичко, като напомня отново на Симеона за обѣщанията му, дадени отъ него императору на срѣщата, т. е. „за окончателното прѣкротяване на войната и възстановяването на мира“, патриархътъ го укорявалъ, задѣто той не изпълнилъ до това врѣме тия обѣщания. „Дѣ сж обѣщанията на твоитѣ думи?“ пита той. „Дѣ е оня блаженъ миръ въ твоитѣ рѣчи, единъ само слухъ за който, разнесенъ по земята българска и ромейска, накара езика на всѣкиго да благодари Бога? Добриятъ нравъ въ всѣки човѣкъ се узнава въ почитането на истината; у мжжа — управитель пѣкъ, особено прѣдначения за величие, нищо друго тъй не повдига неговата слава и величие на властѣта, както истината на думитѣ и вѣрността въ обѣщанията. И тъй, обърни внимание, прилича ли на тебе, който се стремишъ къмъ слава и величие, да се отказвашъ отъ думитѣ си и да прѣминавашъ къмъ думи, които никога сж нѣмали нѣщо основателно и твърдо“. — По-нататкъ Николай използва насмѣшкитѣ и иронитѣ на Симеона, които послѣдниятъ изказалъ на срѣщата прѣдъ императора и велможитѣ, съ цѣль отчасти да укори въ това Симеона и да посочи на тѣхната несправедливостъ, а отчасти по-силно да подѣйствиува върху него въ полза на мира. Симеонъ на срѣщата си съ императора, както видѣхме, присмивайки се на патриарха, казвалъ, че поради молитвитѣ на послѣдния той изгубилъ коня си, който билъ раненъ въ Ахелойския бой; че патриархътъ билъ причина за войната, понеже той заемалъ тогава патриаршеския прѣстолъ и билъ въ състояние да попрѣчи на войната, ако пѣкъ не, то поне да отлжчи отъ църквата ония, които не се покорявали на увѣщанията му. Като възразява и опровергава тия обвинения и укори, патриархъ Николай особено спира вниманието си на първото. Тукъ той доказва на Симеона, че, ако животътъ му билъ спасенъ въ Ахелойското сражение, то това е станало изключително затуй, защото походътъ, който билъ прѣдприетъ отъ ония, „който при удобенъ случай бѣха заграбили властѣта въ държавата“, т. е.

Зоя и правителството ѝ, билъ измѣнически и несправедливъ; поради това и висшето благоволение останало на негова страна и отклонило меча отъ него, като му напомнило съ това да се не прѣдава на безумно високомѣрие, съ което той се опълчилъ сега срѣщу Византия. Затова „гледай, прѣдупрѣждава го патриархътъ, да не би въ войната, която трѣба да се начене заради тебе, ударътъ да бѣде нанесенъ по-напрѣдъ не на коня, не на животното, а на тебе, което да не дава Богъ да се случи“.

По-нататкъ патриархътъ пише, че той всѣкакъ се противопоставя на готвящата се въ Византия война и всѣкидневно съвѣтвалъ и императора, и неговия сенатъ и умолявалъ императора „да умждри още съ въздържание и дълготърпение при помощта на висшия Промисълъ своя човѣшки разумъ и да не прѣдприема всенародно походъ противъ българския народъ“. Той имъ казвалъ: „Скоро Богъ за вашето дълготърпение ще се косне до сърдцето на българския властитель, и той ще обърне погледа си къмъ благо на мира и отново ще обикне прѣдишното му възстановяване“. „Обаче, продължава патриархътъ, цѣлиятъ сенатъ, наедно съ него и цѣлиятъ градъ, — па що казвамъ градътъ, всичкитѣ подвластни на неговата империя, — възмущавайки се, казватъ, че тѣ повече нѣма да търпятъ такова безумие на българитѣ и нѣма да оставятъ неотмѣстена гибелта на своитѣ близки и родственици и плѣнението на собственитѣ имъ земи, но че, ако бѣде нужно, тѣ по-скоро сж готови да умратъ, отколкото да прѣнасятъ такава надменность на българина. Прочее, бѣди увѣренъ, че всичката войска и всички способни да носятъ оружие при справедливата божия помощ ще излѣзатъ противъ васъ, защото ти не отстъпвашъ, а се наслаждавашъ още съ бѣдствията на войната“. При това патриархъ увѣрява „напълно истинно“ Симеона за военнитѣ приготовления, които ставали въ това врѣме въ Цариградъ. Той го моли да обърне внимание на думитѣ му и да приеме съвѣта му, който и „императорътъ се обѣщалъ да приеме и той нѣма да наруши обѣщанието си, стига само Симеонъ да пожелае да влѣзе съ тѣхъ въ съглашение“. Патриархъ Николай

призовава Симеона „да обикне мира и да намрази войната“. „Търси миръ, пише той, и слѣдвай подиря му“;¹⁾ т. е. стреми се къмъ него, достигай го и спри общитѣ нещастия, създи, стонове на проклятието, съ които те обсипватъ всички хора, българи и ромеи, богати и бѣдни, монаси, духовни и миряни“.

Най-сетнѣ патриархътъ увѣрява Симеона, че императоръ Романъ е готовъ да прѣнебрѣгне общественото мнѣние и да постъпи противъ всеобщото искане на поданицитѣ си, само и само да остане вѣренъ на думитѣ, защото „той винаги желае и моли за миръ и не се прѣкланя прѣдъ нищо друго, освѣнъ прѣдъ бѣдствията и войната“. Затова „нашиятъ христолюбивъ императоръ, пише патриархътъ, ако и да се подбужда силно отъ сената, отъ всички държавни власти, стратегзи и архонти за походъ противъ васъ, обаче като човѣкъ, отдавайки се на моятъ съвѣтъ, обърна се къмъ мене съ слѣднитѣ думи: „Отче! както се види, азъ се намирамъ между двѣ противоположни мнѣния: отъ една страна правителството, а отъ друга — твое прѣосвященство. При такова положение на работитѣ ето какво азъ ще ти отговоря: напиши до нашия братъ, че ние прѣдлагаме такова количество злато, каквото е само възможно и прилича, одежди и други нѣща, каквито нему е полезно да приеме, а на мене е прилично да прѣдложа. Ако му е угодно да склучи миръ, то и ние сме готови и въ нищо нѣма да се противимъ на твоя съвѣтъ“. Отъ своя страна патриархътъ, като „налага връзкитѣ во имя Отца и Сина и св. Духа“, прибавя, че сега зависи отъ Симеона да назначи количеството злато и одежди, и обявява, че, ако той поиска и друго, възможно за изпълнение, то и въ това ще получи удовлетворение. „И тъй, завършва патриархътъ писмото си, понеже това ти се прѣдоставя, обърни се къмъ мира и прѣдишната любовъ. Нека българи и ромеи отново се върнатъ къмъ братско единодушие и единомислие, и нека погине исконниятъ родоначалникъ на враждата! Нека се прослави Христосъ, Богъ нашъ, който съ своя кръстъ разруши прѣградитѣ на враж-

¹⁾ Псл. XXXIII, 15.

дата и умиротвори своя свѣтъ! Тогава ромейската империя отново ще възстанови своитѣ собствени владѣния, а българската мощъ ще владѣе своитѣ безъ страхъ и опасностъ, защото вече не ще има поводъ за съблазни, а ще се утвърди миръ, и ще настане за двата народа благоденствие, което нека даде Христосъ, Богъ нашъ, като унищожавя кознитѣ на дявола и простира крилѣтъ, за да запази отъ злочестини своето наслѣдие, за чието изкупуване Той пролѣт светата си и животворяща кръвъ отъ прѣчистото си ребро*.

Такива били послѣднитѣ думи на патриархъ Николая Мистикъ къмъ българския царъ; така той, като блюстител на мира и защитникъ интереситѣ на ромейската империя въ трудни моменти на нейното съществуване, се стараелъ до послѣднитѣ дни на живота си да прѣкрати многолѣтната борба между България и Византия и умрѣлъ на 15. май 925 г. съ дълбока надежда за възстановяването на „мира и прѣдишната любовъ“ между българи и ромеи. Но Симеонъ, както и по-рано, останалъ глухъ къмъ тия завѣщани отъ Николая Мистикъ думи; той и слѣдъ това не сключилъ миръ, а напротивъ, отишълъ още по-надалечъ въ своето своеволие. Както се изтъкна по-горѣ, въ даденото врѣме главната задача негова била да разстрои опасния съюзъ на Византия съ Хърватско чрезъ сближение съ първата; но той не знаелъ, какъ ще се отнесатъ византийцитѣ къмъ него, когато почне военнитѣ дѣйствия противъ хърватитѣ. Обаче послѣдното писмо на патриархъ Николая, а главно прѣдложението на Романа за миръ въпрѣки самоволното ново завземане на тракийскитѣ градове-крѣпости, показали Симеону, че сближението му съ Византия било още възможно и, ако приеме Романовото прѣдложение, той ще успѣе поне на врѣме да се обезпечи откъмъ византийцитѣ. Затова Симеонъ обърналъ погледитѣ си назадъ.

Още отъ врѣмето на срѣщата си съ Романа Симеонъ се намиралъ въ крайно неопрѣдѣлени и натегнати отношения съ Византия: подъ стѣнитѣ на Цариградъ той общалъ на императора и патриарха миръ, а пъкъ не го сключилъ въ течение на повече отъ година; на всички подкани и напомнания

отъ Цариградъ той оставалъ глухъ безъ да обясни причинитѣ. Отъ тия неопрѣдѣлени отношения сега Симеонъ намислилъ да се възползува. За да се постави на легална почва спрѣмо Византия и да убѣди императора, че на видъ се отказва отъ византийската столица, той рѣшилъ да покаже, че желае да изпълни сега обѣщанието си, дадено на срѣщата, т. е. че желае да склучи миръ, като мислилъ, че съ това ще отнеме у византийцитѣ всѣки поводъ за война. Обаче, споредъ новия си планъ, той трѣбало да избѣгва всѣка възможность за склучване на дълготраенъ миръ. Нѣма съмнѣние, че това той би достигналъ твърдѣ лесно, ако прѣдложеше неизпълними за цариградското правителство условия; но за него подобни условия засега били безсмислени: той трѣбало да прѣдложи изпълними условия и заедно съ това да направи мирътъ невъзможенъ. Съ тая тъкмо цѣль Симеонъ прѣзъ първата половина на 925 г., може би, веднага слѣдъ смъртта на патриархъ Николая, се прогласилъ за царъ и самодържецъ на всички българи и ромеи, защото знаелъ, че византийцитѣ никога нѣма да се съгласятъ на миръ, докато той носи тая титла; признанието на която несъмнѣно ще бѣде поставено въ условията, особено въ дадения моментъ, когато събитията се развивали благоприятно за тѣхъ. Наскоро слѣдъ това Симеонъ се обърналъ писмено къмъ ромейския императоръ съ прѣдложение за миръ, като се надѣвалъ, че съ затягането на мирнитѣ прѣговори ще успѣе да спечели врѣме и да държи византийцитѣ въ ржцѣ, докато се разправи съ хърватитѣ.

Прѣслѣдвайки такава цѣль, Симеонъ въ писмото си до Романа¹⁾ се явява твърдѣ умѣренъ въ условията. Тукъ той вече не иска нито свалянето на Романа Лакапина отъ прѣстола, нито триумфално влизане въ Цариградъ; освѣнъ това

¹⁾ Докоякото съдържанието му може да се възстанови по отговора на Романа Лакапина вж. Δελτιον, τόμος Α', τμήκος Η. 'Αθῆναις 1884, σελ. 658—664. — До насъ сж стигнали три писма на Романа до Симеона по единъ ръкописъ отъ XII в. и бѣха издадени отъ Ив. Сиккеллона въ посоченото тукъ атинско списание въ 1884 и 1885 г. Подробно за тѣхъ вж. СбНУКн. п. т., 282—285, а нашия прѣводъ на тия писма, п. т., стр. 285—290.

не само не иска признание на новата си титла, но дори не споменува за нея въ писмото си; той се ограничил само съ това, че я вмѣстилъ въ надслова на писмото. Обаче и това се показало за ромейския императоръ твърдѣ оскърбително и възмутително, и Романъ счелъ за нужно въ своя отговоръ прѣди всичко да опровергае правото му да носи тая титла и да му покаже, че тя не е дѣйствителна, на слѣднитѣ основания: 1. Симеонъ самъ по себе си може да се нарича, както той иска, и нищо не му бърка да се прогласи за господаръ на цѣлата земя и дори за сарацински емиръ-ал-муменинъ,¹⁾ но всичко това ще си остане празна дума, защото той не е получилъ властѣта отъ Бога. „Ако би трѣбаше нѣкой да се нарича царъ на ромей и българи, пише Романъ, то по-скоро трѣбаше ние да се наречемъ, които сме получили това отъ Бога и по негово довѣрие сме получили царската властъ, а не вие, които се силите съ кръвъ и убийства да я добиете“. — 2. Да не мисли Симеонъ, че нему, „който е разорилъ цѣлия западъ (т. е. всичкитѣ владѣния византийски на полуострова) и е изловилъ въ плѣнъ жителитѣ му“, се дава право „да се нарича царъ на ромейтѣ, защото тѣ не сж доброволно къмъ него прибѣгнали, но сж заробени отъ него съ насилие и война, па не стига това, но дори бѣгатъ отъ него и прибѣгватъ при ромейския императоръ като единоплеменници. — 3. Не му дава право да се нарича царъ на ромейтѣ така сжщо и окупирането на ромейскитѣ земи и крѣпости, защото тѣ нищо не могатъ да му донесатъ — никакви доходи, никакъвъ успѣхъ, освѣнъ само едно владѣние, и то тѣ ще му причинятъ не малко главоболие за снабдяването имъ съ храна и оржжие, като при това населението се измжчва и загинва. — 4. Ако Симеонъ трѣба да се нарича царъ на ромейтѣ, защо самитѣ българи и при това не въ малко количество, а до двадесетъ хиляди бѣгатъ отъ него и се прѣдаватъ на тихата и мирна държава на ромейския императоръ, защото, споредъ мнѣнието

¹⁾ Това е една отъ титлитѣ на арабскитѣ халифи и значи „князъ на правовѣрнитѣ“, която по правилно би трѣбало да се чете: „емиръ-ул-мумининъ“ отъ „муминъ“ = „правовѣренъ“.

на Романа, тѣ „сж намразили военнoлюбивата съпротива и непримирими помисли“. Най-сетнѣ 5. Романъ пита Симеонъ, царъ на кои ромеи той се нарича: на изловенитѣ ли отъ него роби-ромеи, или на ония, които се намиратъ въ ржцѣтъ на невѣрнитѣ и сж обречени на робство, защото за другитѣ, т. е. ромеитѣ отъ империята, Симеонъ добръ знае, какво мислятъ за него и говорятъ, т. е. че тѣ никога нѣма да го признаятъ. „И тѣй, мене, духовний ми брате, повече слушай, пише императорътъ, отколкото своитѣ лъжепророци и гадатели, които, облъщавайки и измамвайки твоя разсѣдѣкъ, изобличени сж и ще се изобличаватъ като лъжци, тѣй като твоитѣ работи отиватъ злѣ, ако искашъ това да разберешъ“.

Не по-малко отстъпчивъ се явявалъ Симеонъ и въ прѣдлаганитѣ условия: сега той искалъ отъ императора да му бждатъ отстъпени само окупиранитѣ отъ българитѣ вече земи. Това искане той мотивиралъ така:

1. Понеже византийцитѣ нахълтали ненадѣйно въ 917 г. въ неговото царство и съ това нарушили взаимнитѣ съглашения отъ 896 г. и отъ 904 г., то той считалъ себе си за пръвъ оскърбенъ и затова искалъ да му се покорятъ съгласно съ божествената заповѣдь и да му дадатъ удовлетворение съ отстъпка на земи. Романъ счелъ, обаче, тоя доводъ несправедливъ, като му доказва, че самото завземане на ромейскитѣ земи и прогласяването му показватъ, какво той пръвъ е нарушилъ съглашенията и клетвитѣ, че той тръгналъ пръвъ въ походъ срѣщу ромеитѣ и опустошилъ и разорилъ земята имъ, а населението изклалъ, и сега, вмѣсто да ги утѣши като онеправдани и да имъ върне всичко, той го укорява и изисква да му се отстъпятъ и други градове освѣнъ ония, които тѣ сж изгубили при неговитѣ прадѣди.

2. Симеонъ счита всичкитѣ завзети отъ него земи за даръ Божий, който му е даденъ като възнаграждение за неговото онеправдание, а, ако това е тѣй, то и Романъ трѣба да ги отстъпи. Романъ обаче опровергава това искане съ туй, че тѣзи земи не могатъ да се считатъ за даръ Божий, защото Богъ раздава своитѣ дарове мирно и безкрѣвно, а Симеонъ ги е завзелъ съ силата на оржжието; а

що се отнася до него (Романа), то той вече му е направил много снизхождения: обръщалъ се къмъ него съ мирни послания; изпроваждалъ свети отци да го умоляватъ; пращалъ пратеници съ предложение за миръ; ревностно му далъ подаръци и се обѣщавалъ още по-ревностно да даде и други, ако Симеонъ се съгласи на миръ; най-сетнѣ се съгласилъ дори да се яви на лична срѣща съ него. Затова, ако Симеонъ очаква други снизхождения, то ще бжде напразно, защото „този, който прѣдава повѣреното нему отъ Бога на народи иноплемени и кръвожадни, осжда се като такъвъ, който е направилъ не снизхождение, а прѣстѣпление“.

3. По-нататъкъ Симеонъ, както изглежда, за да оправдае безпричинното окупиране отново на тракийскитѣ крѣпости, се обѣгвалъ на това, че „българитѣ [отъ начало още] имали обичай да изискватъ чуждото и да го не връщатъ“, и при това доказвалъ, че той ги искалъ съгласно съ евангелското изречение: „ако нѣкой иска да ти вземе ризата, дай му и горнята дреха“ (Мат. V, 40), като се надѣвалъ възъ основа на послѣдното писмо на патриархъ Николая, че тѣ ще му бждатъ отстѣпени и ще се признаятъ нему принадлежащи. Но тукъ Романъ напомня Симеону, че, ако българитѣ иматъ такъвъ варварски обичай, то роментѣ иматъ най-непоколебимъ законъ да не прѣдаватъ собственото си. При това той го изобличава въ надсмѣшка и поругание надъ Христовото учение и го причислява къмъ Христоненавидцитѣ, защото Симеонъ, ако и да се обявява за ученикъ Христовъ, увлѣченъ отъ своето порочно и неумѣстно желание, разбира Христовитѣ душеспасителни думи за душегубителни.

4. Най-сетнѣ Симеонъ, слѣдъ като увѣрява Романа, че има право да изисква отстѣпката на тия земи, настоява прѣдъ него, че както Доростолъ (Дръстъръ) и другитѣ градове въ провинцията Мизия,¹⁾ които нѣкога-си били подъ

¹⁾ Г. Баласчевъ, п. т. стр. 211—219, се опита чрѣзъ разни недопустими и прѣсилени комбинации да докаже, че тукъ става дума не за стария рим. Durostorum, Dorostorus, гръц. Δορόστολος, Δορίστολος, виз. Δρίστρα, Δρόστρα отъ старобълг. Дръстъръ, а въ рус. лѣтописъ Δριστηръ, Διρѣстъръ, Διρѣстѣръ на Дунавъ, сег. Силистра, а за нѣкакъвъ-си другъ едноимененъ градъ Родо-

властта на прѣдишнитѣ императори, а сега подѣ негова, тѣй и тѣзи крѣпости, които той насмѣшливо нарича мандри,¹⁾ ще влѣзатъ въ числото на неговитѣ владѣния; при това той убѣждава Романа да се не съкрушава и очудва, какъ това ще стане: той ще ги забрави както и ония, понеже това е станало навикъ на ромейскитѣ императори, а пъкъ да стане нѣщо за нѣкого навикъ, било твърдѣ лесно. На тия увѣрения и убѣждения Романъ възражава, че Симеонъ неправилно разсѣждава, защото ромейскитѣ, ако и да сѣ навикнали да гледатъ, че българитѣ владѣятъ земята имъ, тѣ не само не сѣ я забравили, но и немалко укоряватъ прѣдиш-

столов *вм. Δορόστολον* въ Емимонската епархия, който се намиралъ прѣзъ първата четвъртъ на X. вѣкъ на византийска територия и билъ изгубенъ отъ Романа Лакапина заедно съ Виза. Обаче нито античната география, нито византийската до сега не сѣ открили подобенъ втори Доростолъ или Родистолъ въ Емимонската епархия, обсегътъ на която въ разни врѣмена се измѣнявалъ различно. За да се убѣдимъ въ това, доста е да се погледне въ издадения отъ Х. Гелцера списъкъ на епархинтѣ, принадлежащи на цариградската църква отъ врѣмето на им-рь Лѣва VI Философъ (сѣставенъ прѣзъ първитѣ години на X. в. между 901 и 907 г., т. е. прѣди Симеонъ да окупира тракийскитѣ крѣпости), дѣто подѣ τῇ Ἀνδριανουπόλει Αἰμιμόντος не фигурира нито Ῥοδόστολον, нито Δορόστολον като отдѣлна епархия. Вж. H. Gelzer, *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notifiae episcopatum*. München 1901, S. 558, № 602—613.

¹⁾ Въ грѣцкия текстъ за тия мандри — овчарски кошари се казва слѣдното: καὶ ἔτι, εἰ καὶ παρ' ἡμῶν δοθεῖ (вм. δοθεῖν) σοι τὰ παρὰ σοῦ μανδριά καλοῦμενα, ἐπιλαθέσθαι αὐτῶν ἔχομεν, ὥς κακίανον (Δελτίον, п. т., стр. 663). Г. Баласчевъ, п. т. стр. 210—211, по никой начинъ не се съгласява съ обяснението на С. Дестуниса, че „Симеонъ „загонями пастушьима“, глумясь, называесть крѣпости, въ которыя, какъ извѣстно, сбѣгались сельскіе жители, когда спасались отъ опустошеніи неприятелей“ (ЖМНПр. ч. 252 (1887), отд. II, стр. 151. — Ср. СбНУКв. XIII, стр. 282, бѣл. 17); той мисли, че това е собствено име на укрѣпление, „което да завладѣе съ сила за Симеона било мѣчно и което той нискивалъ да му се отстъпи доброволно“, като при това Б. посочва на нѣкакъвъ градъ Μανδρα въ епархия Ἑλλησπόντου у Хиерокла, който тукъ не може да има никакво значение, на с. Мандра между Баба-Ески и Узунъ-Кюпрю, на с. Мандрица между Лозенградъ и Люле-Бургазъ и на Мандренското езеро, получило името си, споредъ Иречка, отъ с. Мандра, което се намирало на западния край на езерото, и счита за твърдѣ вѣроятно, че тукъ става дума тъкмо за послѣдния пограниченъ пунктъ и пр. Ние пъкъ мислимъ, че Б-въ не би дошълъ до такоя невъзможно заключение, ако би

нитѣ императори, задѣто сж допуснали българитѣ да заселятъ толкова земя; ако пъкъ Симеонѣ мисли, че за човѣка е твърдѣ лесно да привикне на нѣщо, то вмѣсто да проповѣдва това на другитѣ, нека той самѣ, като непризнатѣ учителъ на това учение, го приложи по-напрѣдъ на себе си, като привикне самѣ да се задоволява отъ собствената си земя и да не пожелава земята на ближния.

Най-послѣ Романѣ, като приканва Симеона да се откаже отъ своитѣ суетни стремежи и го заплашва съ висшето отмѣщение и страшния сждѣ, призовава го на мирѣ и му съобщава условията, на които послѣдниятѣ може да се сключи. „Ние, пише Романѣ, никога нѣма да ти дадемѣ нито една педя земя, нито крѣпости, нито пъкъ нѣкой другѣ имотѣ, негли (ще се съгласимѣ) само на това, че къмѣ условията, сключени отъ императора кирѣ-Лѣва, ние ще прибавимѣ още обявенитѣ на тебе сто скарамангии, защото и той (Лѣвъ по онова врѣме), когато вие и двама сте произнасяли страшнитѣ клетви за мирѣ, нищо такова не приелѣ, което би причинило гибель и позорѣ на ромейското царство“. Въ заключение Романѣ право заявява, че, ако Симеонѣ наистина желае мирѣ, това велико дѣло може да стане само тогава, когато той върне назадѣ всичката завзета отъ него земя и крѣпости; ако ли пъкъ Симеонѣ се отказва да приеме горнитѣ условия, той го прѣдупрѣжда, че ще прѣкжсне всички сношения и ще се прѣдаде изцѣло на Бога и отъ него ще чака отмѣщение за всички онеправдания, които ромейтѣ сж прѣтърпѣли отъ него¹⁾.

той обърналѣ по-голъмо внимание къмѣ приведения по-горѣ грѣцки текстѣ, защото вече изразѣтъ та парѣ соб маудриѣ жалобѣнѣ ясно показва, че тукѣ се е имало прѣдѣ видѣ не нѣкой опрѣдѣленѣ пунктѣ стратегически, а просто така Симеонѣ въ писмото си до Романа нарекулѣ иронически завѣтитѣ отъ него крѣпости. По тоя начинѣ обяснението на С. Дестуниса си остава единичното вѣрно и то прѣдава истинския смисълѣ на приведения грѣцки текстѣ.

¹⁾ Поради голѣмия интересѣ и важността на това Романово писмо ние го даваме цѣлото тукѣ въ Притурка № 9.

И тъй, отъ тия условия и изобщо отъ съдържанието и отъ тона на цѣлото писмо се ясно види, доколко сж се измѣнили отношения между Византия и България, доколко прѣдишниятъ страхъ прѣдъ Симеона, който привождаше Романа и цѣлия му народъ въ трепетъ, сега се замѣнили съ смѣлость и упорство. И наистина, когато българскиятъ царь бѣше страшенъ за империята, ромейскиятъ императоръ го молѣше колѣнопрѣклонно чрѣзъ патриархъ Николая за миръ, — сега пъкъ не само не го моли, но право доказва, че, ако Симеонъ не се съгласи да склучи миръ, то послѣдниятъ не е толкова необходимъ за Византия; по-напрѣдъ императорътъ бѣше готовъ да даде не само злато, сребро и скжпоцѣнни дрехи, но още и частъ отъ територията на империята, — а сега той му смѣло заявява, че Симеонъ нѣма да получи нито педя земя, нито пъкъ други нѣкои подарѣци, и че той (Романъ) никога нѣма да излѣзе вѣнъ отъ условията на императоръ Льва VI отъ 896 г. и е готовъ само да прибави къмъ тѣхъ обѣщанитѣ нему сто скарамангии,¹⁾ и то като възнаграждение за неговото съгласие да склучи миръ.

Но какъ се отнесълъ Симеонъ къмъ тая коренна промѣна въ политиката на Романа Лакапина? Може би, такъвъ отрицателенъ отговоръ отъ Цариградъ и билъ желателенъ за Симеона, но той едвали е очаквалъ отъ византийцитѣ такава смѣлость въ заявления, такива искания въ усло-

¹⁾ Тѣ *σκαρμαγγιον*, *σκαρμαγγιον*, *σκαρμαγγιον*. — Отъ какъвъ произходъ е и какво означава тая дума сж въпроси етимологически все още не разрѣшени. Изказанитѣ досега мнѣния сж твърдѣ разноречиви: едни я считатъ за арабска и я произвеждатъ отъ *saḡaballa*, която въ грѣция и латинския езници се прѣвърнала въ *saḡatapla*, оттука въ *saḡataplium* и най-сетѣ въ *scaratangiūm*; други я приематъ за персийска съ значение на „дъждовна дреха“, която обикновецо се намѣтала въ лошо врѣме; трети пъкъ — за „готска, т. е. саксонска или германска“ и я приравняватъ съ старата романо-германска дума *Scharamad* и *Scharamang* (отъ гл. *scharmen* = *schirmen*, *beschirmen* = пазя, опазвамъ, защищавамъ) и съ сегаш. *Scherming* (у фламандцитѣ) и *Schirmung*, *Beschirmung* (у нѣмцитѣ). Обаче засега нито едно отъ тия обяснения не се приема за рѣшаваще въпроса. Едно е само вѣнъ отъ всѣко съмнѣние, а именно, че *saḡatapangiōn* е название на единъ видъ дреха, която доскоро се приемаше, че била горня дълга дреха, направена отъ скжпа материя и обшита съ кожи (подобна на римската *penula*), която се намѣтала или

вията, такова прѣнебрѣжение къмъ неговитѣ успѣхи, къмъ неговото надмощие надъ ромейския императоръ. Той чувствувалъ удара, който му нанесло това писмо, и, може би, въ друго врѣме не би го прѣтърпѣлъ, обаче сега той билъ длъженъ да се смири, а още повече като виждалъ, че достигането на желанието му е възможно. Писмото на Романа ясно показало, че императорътъ нѣма намѣрение да вдига война заради това, че българскиятъ царъ се нарекълъ произволно и „царъ на ромеитѣ“, защото въ Цариградъ, както изглежда, не придавали голѣмо значение на новата Симеонова титла и сж гледали на нея само като прѣчка за миръ; освѣнъ това въ писмото се право заявявало Симеону, че, ако той не се съгласи съ прѣдложенитѣ нему условия, Романъ щѣлъ да прѣкъсне всѣкакви сношения и ще се прѣдаде изцѣло Богу и отъ него щѣлъ да очаква отмъщение. За Симеона тъкмо това било нужно, и той вече можелъ да пристѣпи къмъ изпълнение на плана си. Но тукъ го разколебали новитѣ размѣствания на войскитѣ въ империята. Романъ, който сега слѣдъ такъвъ отговоръ не очаквалъ нищо друго, освѣнъ война отъ страна на Симеона, почналъ сжщеврѣменно да укрѣпява приморскитѣ градове, като ги снабдявалъ съ провиантъ и войска. Тия приготовления поставили Симеона въ неизвѣстностъ, защото за него не било разрѣшимо, дали византийцитѣ очакватъ отъ него война, или се готвятъ сами да го нападнатъ. За да разубѣди императора въ първото и да прѣвари второто, той рѣшилъ

обличала върху другитѣ дрехи за прѣдпазване отъ дъждъ, снѣгъ и др. и която носѣли знатнитѣ велможи (Du Cange, *Glossarium graec sub v. — Reiske, Commentarii etc. De ceremoniis*, ed. Bon. II, p. 459 et ssq.). Напоследѣкъ обаче покойниятъ проф. Н. П. Кондаковъ възъ основа на всички данни установи, че *scapamanglion* била горня дреха, която по произходъ била източна, а може би и варварска. Тя била въ IX. и X. вѣкъ прѣдимно военна дреха, единъ видъ кафтанъ, която сж носили въ врѣме на язда императори и висшитѣ военни и граждански чинове и за нѣкои се смѣтала като парадна дреха. Приготвяла се тя отъ копринени и изобщо отъ скжпи материи и е имала разни бои (бѣла, розова, синя, пурпурова и пѣстра отъ разни бои и десени) споредъ лицето, което я носѣло. — Историята на развитието на тия дрехи вж. N. P. Kondakov, *Les costumes orientaux à la Cour Byzantine. Byzantion*, t. I, (1924), p. 10 et. ssq.

да отговори веднага слѣдъ получаването на първото Романово писмо.

Въ новото си писмо¹⁾ Симеонъ, въпрѣки очакванията въ Цариградъ, се явявалъ съ още по-силно настояване за сключване на миръ. Така, като опровергавалъ условията на Романа, той го увѣрявалъ, че исканията му за връщане на окупиранитѣ земи сж несправедливи, защото тия земи сж завзети и принадлежатъ нему въз основа на военнитѣ закони и че, ако той ги иска назадъ, то трѣба да принуди и саранинитѣ да му върнатъ земята, крѣпоститѣ и народа. Относно ромейската титла, противъ която възставалъ тѣй силно Романъ въ първото си писмо, Симеонъ отговарялъ твърдѣ уклончиво: той избѣгвалъ, както изглежда, да говори за новата си титла и се ограничавалъ съ това, че доказвалъ правата си да носи изобщо царска титла, която му давали неговитѣ мощъ и побѣди, и поради това той я достигналъ на законни основания, а не както Романъ, който „присвоилъ чуждото“, т. е. узурпаторски завладѣлъ властѣта и произволно се прогласилъ за императоръ, та чрѣзъ това далъ „поводъ за съперничество и война“. Освѣнъ това Симеонъ укорително запитвалъ Романа, защо е мълчалъ толкова врѣме, т. е. отъ 919 год., ако не желае да признае новата му царска титла, и защо не е протестираалъ противъ нея, ако тя е имала голѣмо значение за Романа. По-нататѣкъ Симеонъ укорявалъ Романа, задѣто той винаги се стреми къмъ миръ и ужъ залѣга

¹⁾ Доколото то може да се възстанови по второто писмо на Романа, вж. Δελτίον, п. т., стр. 665—666; продължение, п. т. том. В', τειχος 5 (1885), σελ. 40—45. — СбНУКн. кн. XIII (1899), стр. 291—295. — Въ това писмо Романъ пише: „И тѣй, ужасъ и страхъ ме обзематъ, когато си помисля, какъ тѣй безмирно и враждебно можа да прѣкарашъ течението на тия свети дни, като се въздържашъ отъ една страна отъ месо, а отъ друга — се прѣсицашъ съ плътта на брата си и се гордѣешъ съ съперничество и раздори! Какъ ще погледнешъ ти на всесветото и животворяще Христово възкресение, когато си настроенъ тѣй враждебно къмъ брата си? Какъ си се причастилъ съ неговото прѣчисто и за насъ принесено въ жертва тѣло“ и т. н. Отъ тия думи ясно става, че писмото било написано прѣдъ Великденъ 926 год., може би на страстната недѣля. Великденъ въ 926 г. се падалъ на 2 априлъ, слѣдов. писмото е писано въ края на м. мартъ 926 г.

за него, а пъкъ „не се стѣснява да снабдява съ провиантъ и войска приморскитѣ градове“. Най-сетнѣ Симеонъ се ограничавалъ съ общи фрази, че „на невлаждѣющия прилича да иска отъ влаждѣющия,“ че „любовѣта и мирнитѣ отношения се уголѣмяватъ и засилватъ съ отстъпки и дарове“ и дори искалъ да му се изпратятъ хора, съ които да може да почне прѣговори за миръ.

Това писмо на Симеона произвело силно впечатление въ Цариградъ. Такова смирение, такава настойчивостъ отъ Симеонова страна за миръ накарали Романа и правителството му, които очаквали съвсѣмъ други резултати отъ първото писмо, да мислятъ, че българскиятъ царъ наистина се отказвалъ отъ прѣдишнитѣ си стремежи и наистина иска да сключи миръ. Поради това тѣ не само не се отнесли безъ внимание къмъ настойчивитѣ искания на Симеона, но, напротивъ, Романъ, прѣдполагайки, че българскиятъ царъ по неволя е принуденъ да търси миръ и че послѣдниятъ ще може сега да бжде сключенъ на най-сгодни за Византия условия, счелъ за нужно веднага да му отговори; но, понеже той въ първото си писмо бѣ заявилъ, че ще прѣкжсне всѣкакви сношения, ако Симеонъ не се съгласи съ прѣдлаганитѣ условия и настоява на своитѣ искания, то императорътъ сега, като виждалъ, каква посока вземали работитѣ, стараелъ се да покаже Симеону, че той му отговарялъ не за туй, защото има нужда, а само за да опровергае обвиненията му и да докаже несъстоятелността на оправданията му. Така, прѣди всичко Романъ, възставайки противъ укоритѣ на Симеона, задѣто не принуждавалъ сарацинитѣ да му върнатъ земята и народа, доказва, че не подобава на Симеона да се сравнява съ сарацинитѣ и че било би безполезно да се изисква това отъ врагове, които иматъ друга вѣра и други закони и се намиратъ постоянно въ враждебни отношения съ Византия, защото главното орждие за въздѣйствиe — св. Писание тѣ не признаватъ и не сж били никога свързани съ никакви договори и съглашения, но и при все това, ако тѣ обѣщаватъ миръ, изпълняватъ обѣщанието си, което не се съблюдава и изпълнява отъ Симеона, макаръ че той

изповѣдва една и сѣща вѣра, рѣководи се по единъ и сѣщи законъ, поучава се отъ едно и сѣщо св. Писание и се придѣржа о рѣшения, опрѣдѣлени съ клетвени съглашения.

Срѣщу обвиненіята, които Симеонъ хвърля върху Романа за незаконното завладѣване на властѣта и проглашение за императоръ, послѣдниятъ се защитава двояко: отъ една страна той се оправдава съ това, че прѣдставя своето по-качване на прѣстола като прѣвратъ миренъ, направенъ съ благи намѣрения и при това съ съгласието и по желанието на младия императоръ, брачните сврѣзки съ когото направи царството общо; отъ друга пѣкъ страна той обвинява Симеона като похитителъ на чуждото и причинителъ на съблазнитѣ и войнитѣ, защото той не само нарушилъ физическата синовностъ, слѣдъ като се прогласилъ за царъ на българитѣ и по тоя начинъ се поставилъ наравно съ ромейския императоръ, но дори измѣнилъ и на оная духовна синовностъ, която се установила между господаритѣ на двѣтѣ съсѣдни дѣржави още отъ врѣмето на покръщането на българитѣ, като възстаналъ съ война и, безъ да се задоволява съ своя народъ, прогласилъ се за царъ и на духовнитѣ си освободители. Тукъ, при всичко че Симеонъ избѣгва да говори за новата титла, Романъ се ползува отъ случая да му докаже, че той не само нѣма право да носи ромейската титла, но още и отрича правата му да се нарича дори царъ на българитѣ. „Какъ твойтъ най-възвишенъ и проникателенъ разумъ, пита Романъ, не е обсждилъ, че ние писахме не за това, че ти се наричашъ незлобиво царъ, а за това, дѣто ти се пишешъ „царъ на ромейтъ“, защото въ своето отечество ти можешъ да правишъ, каквото искашъ; обаче, ако трѣба право да говоримъ, то и въ него не (можешъ). Защото откъдѣ ще може да ти се приложи такова име? Отъ прадѣдитѣ ли? Но ти всичко знаешъ. Но (може би) отъ тиранство или завладѣване на земя и отъ [нарушение на] клетвени съглашения? Това не е царско достоинство, а ненаситностъ. Това е невъзможно, не! Дори ако и да се стремишъ и силишъ да се накичишъ, като нѣкой гарванъ, съ чужди пера, които, слѣдъ като изпадатъ подиръ малко, ще

покажешъ наявѣ званието, което по родъ ти прилича, а изкуствеността и фалшивостта на твоето убѣждение съвсѣмъ ще те уличатъ. Па и какъ [могатъ] да бждатъ двама императори, — както ти самъ напразно се трудишъ —, които се различаватъ по родъ (произходъ), отличаватъ се по образъ на мислитъ и се надминаватъ по царско достоинство? И съ какви ромеи ти ще се миришъ, като се наричашъ царъ на ромеитъ, когато тѣ не [ти] разрѣшаватъ? Защото никой не сключва миръ съ ония, на които той е господаръ, но господарува (надъ тѣхъ). Ако пъкъ ти се домогвашъ да господарувашъ, [това значи] ти не желаетъ да сключишъ миръ“). А дотогавашното си мълчание Романъ обяснява съ туй, че ужъ той чакалъ, Симеонъ самъ да признае „тѣзи прѣчки на мира и съблзна“ и, добръ като обмисли злото, доброволно да се обърне къмъ исправление, и че той билъ принуденъ да пише за това въ прѣднето си писмо, защото видѣлъ, че Симеонъ настоявалъ на едно и сѣщото и по никакъвъ начинъ не се склонявалъ къмъ доброто. Що се отнася до укрѣпването на приморскитъ градове, Романъ се извърта съ общи фрази, какво той съ това изпълнявалъ дълга си, защото се грижилъ, за земитъ, които той владѣлъ и получилъ отъ прѣдшественицитъ си, а не отива, като Симеона, да завзема чуждото съ насилие и война.

По-нататъкъ Романъ се ползува отъ общитъ фрази на Симеона, за да му докаже, не той трѣба да върне земитъ, които той завзелъ, защото дори това, което той мисли, че владѣе възъ основа на клетвени съглашения, т. е. което му било отстъпено отъ прѣдишнитъ императори, не принадлежи нему. Послѣ, като призовава Симеона да се погрижи да остави подиря си добъръ споменъ въ потомството и да помисли за спасението на душата си, като се убои прѣдъ светитъ и божествени дни на великия постъ и прѣдъ Христовото възкресение, Романъ го уговаря да се откаже отъ стремежа си къмъ завоевание на чуждото и да побърза да сключи миръ; най-сетнѣ, понеже Симеонъ му писалъ, че съ дарове се увеличава и усилява любовта между хората, то и Романъ заявява, че никакви дарове и никакви дружелюбни изражения

не могат да увеличатъ и усилиятъ истинската любовъ, а само свободната воля, иначе подобенъ стремежъ ще се счита равностойна съ безбожността на вълхва Симона. Поради това, ако Симеонъ на драго сърдце и по добра воля, т. е. безъ всѣкакви искания и претенции, приеме мира и любовта, то Романъ ще се покаже къмъ него щедъръ, безъ да пощади нѣщо отъ това, което зависи отъ неговата властъ. Тукъ той му повтаря сжщитѣ условия за миръ, които той изказалъ бѣ въ първото си писмо, да върне цѣлата завзета отъ него земя и крѣпоститѣ въ нея; въ противенъ случай, прѣдупрѣждава го да се не надѣва, че ще получи нѣщо повече освѣнъ сто скарамангии въ придавка къмъ прѣдишнитѣ условия. Сжщо тѣй Романъ отказва Симеону да му изпрати пълномощници за прѣговори, защото никаква полза не щѣло да има отъ голи прѣговори между двамата, докато не се приложатъ миротворни условия по-напрѣдъ официално, т. е. докато условията на мира прѣдварително не се опрѣдѣлятъ точно и утвърдятъ писмено.

Ако сравнимъ тоя отговоръ на Романа съ прѣдния, не е мжно да се забѣлѣжи, каква годѣма разлика има въ тѣхъ. Цѣльта на първото Романово писмо била, както видѣхме, да прѣдизвика Симеона на война, и по тоя начинъ съ помощта на съюзницитѣ Романъ да го принуди да се откаже веднажъ завинаги отъ Цариградъ и да сключи миръ; поради това и по характеръ, и по тоѣ това писмо било строго-укорително: въ изразитѣ си Романъ бѣше неразборчивъ, въ нападкитѣ си — безпощаденъ, въ отказитѣ си — самонадѣянъ, а въ условията си — строгъ и неотстъпчивъ. Напротивъ, съвсѣмъ другъ характеръ носи второто му писмо. Въ него Романъ, както изглежда, билъ наклоненъ да повѣрва на Симеона и, при всичко че послѣдниятъ настоява още на прѣдишнитѣ си искания, той изказва надежда, че Симеонъ ще се помири и ще влѣзе въ съглашения. Наистина, Романъ и тукъ го напада за неоснователнитѣ му искания и опровергава укоритѣ му, но въ самитѣ си нападки и опровержения той се изразява вече много по-меко и по-дружелюбно и дори се оправдава, както се види, за прѣднето си писмо.

Отъ неговитѣ увѣрения въ искренитѣ му отношения спрѣмо Симеона, отъ неговитѣ убѣждения въ откровеността и правдивостта на думитѣ му и отъ изказванията на постояннитѣ грижи за душевното спасение и добрия споменъ за Симеона въ потомството става ясно, че Романъ отново се старае съ добро да разположи българския царь къмъ себе си и чрѣзъ това да го склони да склучи миръ. Въ изложението на условията сжщо проглежда до извѣстна степенъ отстъпчивостъ. Сега той, ако и да повтаря по-раншнитѣ условия, поставя въпроса за тѣхъ съвсѣмъ инакъ: всичко зависи отъ връщането окупиранитѣ земи; ако Симеонъ направи и прѣдложи нови условия, то и Романъ е готовъ да се съгласи да склучи миръ, а самъ „ще се покаже щедъръ, безъ да пощади нѣщо отъ онова, което зависи отъ неговата властъ“, т. е. че той е готовъ на отстъпки, и веднага ще изпрати хора да почнатъ прѣговоритѣ и да свършатъ дѣлото по мира; тукъ той, ако и да споменува на видъ отрицателно за царската титла на Симеона, но въ разсужденията за царското достоинство на послѣдния той главно намира на това, че не може да има едноврѣменно двама ромейски царе, отъ което ясно става, че, ако Симеонъ се откаже отъ ромейската титла, то той е готовъ да признае изобщо царското му достоинство. Въ заключението си пъкъ Романъ изказва надежда, че приятелскитѣ отношения, които ще настанатъ, ако мирътъ бжде склученъ, ще се простиратъ надъ тѣхното потомство; ако ли пъкъ Богъ не съблаговоли това да се сбъдне, „той нѣма да противорѣчи на неговата воля, но ще го призовава да му помогне въ случай на скръбъ и да бжде защитникъ и помощникъ, и на него възлага надеждитѣ си и у него ще моли за отмъщение“.

По тоя начинъ Романъ Лакапинъ, увѣренъ въ безизходното положение на Симеона, мислилъ, че съ възстановяването на приятелскитѣ отношения ще бжде въ състояние да въздѣйствува на българския царь въ полза на мира. Обаче не тѣй искалъ Симеонъ да използува тия приятелски отношения. По-горѣ видѣхме, каква била цѣльта му, когато той захваналъ прѣписката съ Романа. Сега въ отговора на по-

слѣдния той видѣлъ оправдание въ надеждитѣ си. Той разбралъ, че такива отношения между него и Романа, ако и само на думи дружелюбни, сж. били въ сила да отнематъ у византийцитѣ всѣки поводъ за война; за него това било достатъчно, за да се счита обезпеченъ отъ юго-изтокъ и да почне дѣйствиата на сѣверо-западъ; по-нататъшно продължение на прѣписката би било за него не само безполезно, но и могло би да разкрие неговитѣ планове. Поради това Симеонъ не счелъ за нужно да отговори на Романа, а рѣшилъ, като остави Византия въ покой и въ пълно увѣрение за миролюбивитѣ си намѣрения, да побърза да се възползува отъ благоприятния моментъ за изпълнение извѣстния намъ вече планъ, т. е. за разстройството на опасния за него съюзъ. И наистина, Симеонъ, безъ да губи много врѣме, наскоро слѣдъ като получилъ второто писмо Романово, прѣзъ пролѣтѣта още на 926 год. почналъ война съ хърватитѣ.

И тъй, като имаме прѣдъ видъ всичко горѣказано, ние не можемъ да търсимъ причинитѣ на хърватската война нито въ отмѣстителното чувство на Симеона къмъ хърватитѣ, задѣто, „тѣ давали убѣжище на сѣрбитѣ“, нито пъкъ въ завоевателнитѣ му стремежи „да разшири владѣнията си до Адриатическо море“, ¹⁾ едно, защото войната била прѣдизвикана, както се каза, отъ съюза на Византия съ Хърватско, който не може да се отнесе по-рано отъ края на 924 или нач. на 925 г., и друго, защото границитѣ на България още отъ врѣмето на Бориса се простирали до Адриатика. ²⁾ Напротивъ, Симеонъ тъкмо въ даденото врѣме е можелъ най-малко да мисли за нови завоевания, а още повече противоположни на оная посока, къмъ която той прѣзъ цѣлия си животъ се стремѣлъ и не прѣставалъ да се стреми; той билъ принуденъ къмъ тая война отъ самото стечение на политическитѣ събития и отъ критичното положение, въ което се намиралъ въ дадения моментъ; за него тя не само се явявала като едничко срѣдство да прѣдвари и да отклони страшната

¹⁾ К. Гротъ, каз. съч., стр. 195—196.

²⁾ Вж. по-горѣ, стр. 24—26.

опасность, която го постоянно заплашва и съ това го държала съ свързани ръцѣ, но и отваряла му път за по-рѣшителни дѣйствия спрѣмо Византия. Обаче тая война донесла Симеону не такъвъ резултатъ, какъвто той очаквалъ. Войската, която по негова заповѣдъ нахълтала подъ прѣдводителството на воевода Алогоботура¹⁾ отъ Сърбия въ Хърватско, била цѣлата избита отъ хърватитѣ, съ които несъмнѣнно сж дѣйствували и захлѣмци, и сърби, въ непристъпнитѣ планини.²⁾

Не е мѣчно да си прѣдставимъ, какъвъ неописуемъ гнѣвъ и ужасъ сж обзели Симеона, когато дошло извѣстие за тая неочаквана катастрофа, която прѣобръщала всичкитѣ му планове въ прахъ. Положението, въ което той сега се намѣрилъ, станало още по-несносно, още по-неопрѣдѣлено: отъ една страна опасността, отъ която той мислилъ така лесно да се избави, не само не била отстранена, но и заплашвала съ усложнение, тъй като едвали византийцитѣ, които и тоя път били измамени, биха останали безъ дѣйствие, ако не активни, то поне пасивни, за да се възползуватъ отъ новата несполука на Симеона и да го принудятъ да сключи миръ, а отъ друга — тая катастрофа го накарала поневоля да отложи за дълго врѣме всички нови планове спрѣмо Византия; най-послѣ неговата гордостъ и чувство на прѣвъзходство, които отъ толкова врѣме насамъ успѣли да вселятъ и закрѣпятъ въ него

¹⁾ Това име J. Marquart, Die alttürk. Inschr., S. 40, Am. 1, чете ἀλοβογοτοῦρ и го разлага на ἀλο-βογοτοῦρ; въ втората часть вижда прабългарската дума βαγατοῦρ и βογοτοῦρ въ надписитѣ отъ IX. вѣкъ (Абоба-Плиска, стр. 191 № 4 и 6 и стр. 231, № 4), която не е нищо друго освѣнъ монгол. baghatur, киргиз. batır, мадж. bátor, а у руситѣ прѣиминало въ форма богатырь и означава „герой“, „юнакъ“, споредъ Томашека (Archäol. epigr. Mittell., XVII, S. 208). Ако обяснението на W. Bang е вѣрно, (Marquart п. т.), че *ἀλογοβοτοῦρ = aip bagatur, aip bagatur, което значи „храбъръ юнакъ“, der tapfere Held (Marquart, Streifzüge, S. 156), то би трѣбвало да припомнимъ, че това име не е собствено име, а нѣкоя титла и и име на нѣкоя длѣжност; въ такъвъ случай и тукъ ще имаме подобенъ примѣръ, когато се означава титлата на извѣстно лице, счетено за собствено име. Вж. по-горѣ, стр. 421, бѣл. 2 и 475, бѣл. 1.

²⁾ Const. Porphyrg. ib. p. 158, 16—19: κατὰ τὸν καιρὸν οὖν ἐκείνον ἐσθλῶν οἱ αὐτοὶ Βούλγαροι εἰς Χρῳατίας ἐκείων παρὰ τῶν Χρῳάτων. За тая война отъ византийскитѣ лѣтописци Теофановиятъ продължителъ (ib. p. 411, 12—16) съобщава слѣдното: Ματφ δὲ μὴν, εἰς αὐτὴν ἐβόδμῃ ἐνδικαίωνος :

идеята за непобѣдимостта му, не му позволявали да се примири съ факта, че той е побѣденъ, и враговетъ му тържествуватъ и се радватъ. Самата тая идея, а сѣщо и злорадството на южнитъ му съсѣди, които несъмнѣнно, сега тържествували, вече възбуждали въ него мисль за отмъщение; освѣнъ това тежкото му политическо положение изисквало прѣдължение на войната съ хърватитѣ, която той трѣбало да готви, но вече въ много по-грандиозенъ видъ. Тукъ обаче се явили Симеону новн обстоятелства, които не само го избавили отъ нова война, но и миръ му донесли съ хърватитѣ, който собствено му и билъ нуженъ, и при това на условия съвсѣмъ неочаквани и непрѣдвиждани отъ него.

Хърватитѣ, ако и да сж нанесли такова голѣмо поражение на българската войска, ако и да сж съзнавали въ дадения моментъ своята мощъ, подържани още отъ съюза на захлѣмци, обаче тѣ, имайки прѣдъ видъ страшната участъ, която така недавно бѣ постигнала тѣхнитѣ братя сѣрби, не сж могли да се чувствуватъ съвсѣмъ безопасни отъ къмъ Симеона и да не прѣдвиждатъ, че гордиятъ български царь нѣма да остави безъ отмъщение постигналото го нещастие. Такова, твърдѣ силно страхуване, заключава М. Дриновъ, накарало хърватитѣ да прибѣгнатъ къмъ застѣпничеството на Римъ противъ българитѣ¹⁾. Обаче при сѣществувания въ това

Σιμεών ἀρχὼν Βουλγαρίας κατὰ Χρωβάτων ἐκίνησε στρατεύματα, καὶ συμβαλὼν μετ' αὐτῶν πόλεμον, ἡττηθεὶς τοὺς ὅπ' αὐτὸν ἄπαντας ἀρθεὶν ἀπώλεσεν. Сѣщото се чете и у Скилица-Кедрина (Cedrenus, II, p. 307,30—308,1) само съ прибавка, че българското поражение станало ἐν ταῖς τῶν ὁρῶν δυσχωραῖς и изпусане на думитѣ ἐκὰδς ἑβδομή. Zonaras, ib. IV, p. 60,22—27, изпусналъ изобщо датата, привежда като причина на войната, че Σιμεών, ἀνὴρ ὃν αἰμάτων, ἡσυχίαν ἀγαπῶν ὁλοῦς ὄλεος προέφητο. Споредъ двамата хронисти излиза, че Симеонъ лично участвувалъ въ хърватския походъ и билъ разбитъ, а главното е това, че самото събитие е поставено подъ датата на Симеоновата смъртъ, което дало на нѣкои историци основание да твърдятъ, че Симеонъ загиналъ въ хърватската война (A. Rambaud, каз. съч., стр. 418). Обаче нито първото, нито второто не е вѣрно, защото Симеонъ прѣзъ 925 и 926 гг. както видѣхме, билъ заетъ съ съвсѣмъ други работи; но главното е това, че въ единъ и сѣщи день Симеонъ не е могълъ да прѣдприеме походъ и да умре. Подробно за това вж. М. Дриновъ, каз. съч., стр. 53—54; Съчинения, I, стр. 422—423.

¹⁾ М. Дриновъ, каз. съч., стр. 59; Съчинения, I, стр. 427—428.

врѣме съюзъ между Хърватско и Византия, би трѣбало да се очаква подобно обръщане на хърватитѣ не къмъ Римъ, а къмъ Цариградъ и, ако не за защита, то поне за помощъ; освѣнъ това не по-малко странно се показва и това: какъ тѣй хърватитѣ отъ една страна се явяватъ побѣдители, а отъ друга — дотолкова се изплашили отъ побѣдата си, че рѣшили да търсятъ миръ съ българския царъ. При такива съображения намъ ни се струва, че надали трѣба да търсимъ явилото се посрѣдничество на папата между хървати и българи само въ страха на първитѣ прѣдъ възможна още прѣстояща война. А че е имало подобно посрѣдничество на папата въ даденото врѣме, показватъ данни отъ протоколитѣ на втория сплѣтски съборъ; обаче тия данни не загатватъ дори за причинитѣ, които сж прѣдизвикали това посрѣдничество. Тамъ се споменува само, че двама легати, епископъ Мадалбертъ и Иванъ, дукъ кумски, ходили по порѣчка на папата въ България, за да сключатъ миръ между българи и хървати.¹⁾ Поради това ние мислимъ, че друга причина и други съображения сж прѣдизвикали това посрѣдничество, и то отъ страна на папата.

Слѣдъ прѣминаването на южно-далматинскитѣ градове и острови подъ властѣта на римския папа веднага изпжкналъ въпросътъ за църковната юрисдикция на сплѣтския архиепископъ, който сега се домогвалъ да възстанови стария обсегъ на своя диоцезъ, като присѣдини къмъ него и другитѣ

¹⁾ F. Rački, Documenta, p. 194—195: Unde frequenter eandem poscentibus nobis diffinitionem recipere, hac de causa terminanda, intincti sibi operis causa Bulgariam petentes Romanorum legati, Madalbertus venerabilis episcopus et Johannes dux illustris, dux Cumas, ad nos post biennium devenerunt, (adferentes has) quae sequuntur, epistolas. — Perventientes igitur supra fati legati ad confinia nostra et, sicut illis opus injunctum apostolica iussione fuit, Bulgariam perexerunt. Quique peracto negotio pacis inter Bulgaros et Chroatos, repetito itinere ad nos venerabilis Madalbertus episcopus, in civitatem Spalatensem adveniens, synodaliter nos episcopos: Johannem, Forminum, Gregorium, cum Chroatorum principe et eius proceribus congregavit etc. — Cp. Farlati, Illyricum seculum, t. III p. 103. — Cp. F. Šišić, Priručnik, str. 221—222.

градове, които влизали въ състава на хърватското независимо епископство. Обаче противъ това негово домогване възстаналъ енергичниятъ тогавашенъ нински епископъ Григорий, поддържанъ и отъ другото хърватско духовенство, за да защити своитѣ придобити права. За разрѣшението на тоя споръ, съ съгласието на кралъ Томислава и на захѣлмския князь Михаилъ, двѣтѣ страни се обърнали къмъ Римъ. Папа Иванъ X (914—929) изпратилъ прѣвъ 925 год. въ Хърватско двама легати, епископитѣ Иванъ Анконски и Лъвъ Пренестски, като свои пълномощници.¹ Слѣдъ едно пропътуване по далматинскитѣ градове, папскитѣ легати свикали въ Сплѣтъ църковенъ съборъ, на който въпросътъ билъ разрѣшенъ въ полза на сплѣтския архиепископъ. Обаче нинскиятъ епископъ се противопоставилъ на съборното рѣшение и не искалъ да му се подчини. Тогава неговитѣ противници-епископи поискали отъ папата да утвърди. актоветѣ на събора; но и нинскиятъ епископъ изпратилъ пратеници въ Римъ, които да изложатъ неговото гледище по въпроса, и той ималъ успѣхъ, защото папата отказалъ да утвърди съборнитѣ рѣшения и повикалъ спорящитѣ страни да се явятъ въ Римъ, дѣто въпросътъ ще се разгледа и разрѣши отъ него и неговитѣ епископи. Обаче работата се затегнала и на слѣдната 926 г.¹)

Между това настаналитѣ враждебни отношения между Хърватско и България, готови да се разразятъ съ нова и много по-опасна война, която въ даденото врѣме не било мжчно да се прѣдвиди отъ една страна, отъ друга — протестътъ и упорството на хърватското духовенство и на хърватскитѣ велможи, къмъ които се присъединилъ, вѣроятно, и кралъ Томиславъ,²) внушавали страхъ въ Римъ, защото тия двѣ обстоятелства могли биха не само да разколебаятъ това, което дотогава било извършено въ Далмация, но и да дадатъ на работитѣ съвсѣмъ друга насока; най-послѣ самитѣ политически сближения на хърватския кралъ съ византийския императоръ и изобщо сж-

¹) Възникването, развитието и рѣшението на далматинския църковенъ въпросъ въ даденото врѣме документално и критически сж изложени у F. Šišić, *Geschichte der Kroaten*, стр. 132—149. — Ср. М. Д р и н о в ъ, п. т., стр. 54—59; Съчинения I, стр. 423—428.

²) F. Šišić, *каз. съчин.*, стр. 141.

ществувашето въ Хърватско византийско влияние не по-малко прѣчило на римската курия свободно да съспандира църковната независимост на хърватитѣ. Тия неблагоприятни обстоятелства карали папата да търси сръдства за отстранението имъ и, при всичко че отъ Далмация често се обръщали къмъ него съ просба за окончателното разрѣшение на спорния въпросъ, той чакалъ удобенъ случай. Такъвъ случай му се прѣдставилъ въ сблъскването между българи и хървати, което папата рѣшилъ да използва.

За да вземе окончателно въ рѣцѣтъ си хърватския карлъ и да го откъсне отъ Византия и за да се покаже като защитникъ на хърватскитѣ интереси и като избавителъ на Хърватско отъ голѣмата опасностъ, която той не се забавилъ, вѣроятно, да раздуха съ разни заплашвания и чрѣзъ това да си отвори свободенъ пѣтъ за дѣйствиата си, папата се явилъ сега като посрѣдникъ между двата народа. Отъ друга страна, като е знаелъ главнитѣ причини за дългогодишнитѣ враждебни отношения между България и Византия и е добръ схващалъ критичното положение на Симеона, настанало слѣдъ съюза на послѣдната съ Хърватско, особено слѣдъ несполучливия походъ на българитѣ противъ хърватитѣ, папа Иванъ X намѣрилъ, че това е билъ най-удобния моментъ да се опита да постигне отдавнашнитѣ стремежи на своитѣ прѣдшественици, т. е. съ посрѣдничеството за помирение на двата народа, чрѣзъ което той би направилъ голѣма услуга на Симеона, да привлече българския царъ и България къмъ римската църква и да закрѣпи влиянието си въ България, което значително би облекчило и разрѣшението на далматинския въпросъ въ своя полза. Че папата е прѣслѣдвалъ такива цѣли, когато поставялъ посрѣдничеството си, показва това обстоятелство, че папскитѣ легати по-напрѣдъ били изпратени въ България, а сжщо и тѣхнитѣ смѣли разпоредби на втория сплѣтски съборъ, слѣдъ като папата постигналъ цѣльта си въ България. Така си обясняваме това нагледъ безпричинно и неочаквано посрѣдничество на папата между българския царъ и хърватския кралъ и тоя страненъ миръ между българи и хървати.

Но, ако извѣстията за възникването на папското посрѣдничество по краткостта си ни каратъ да отгатваме причинитѣ му, то за това пѣкъ тѣ ни съобщаватъ резултатитѣ отъ него, именно, че споменатитѣ по-горѣ папски легати, еп. Мадалбертъ и Иванъ, дукъ кумски, наистина ходили въ България и че се завърнали оттамъ „peracto negotio pacis inter Bulgaros et Chroatos“, т. е. слѣдъ като изтъкмили дѣлото за мира между българи и хървати. И тъй, задачата на изпратенитѣ въ края на 926 година въ България папски легати била да сключатъ миръ между българи и хървати, въ което тѣ, наистина, сполучили да достигнатъ. Но какви сж били тия взаимно поставени условия за миръ, на които както Симеонъ, тъй и папскитѣ легати тъй скоро и лесно сж дошли до съглашение? Било би недопустимо по самата сжщностъ на дѣлото и несъобразно съ личността и характера на Симеона, ако бихме помислили, че не сж били поставени никакви условия отъ двѣтѣ страни, и че папскитѣ легати сж успѣли съ силата на папския авторитетъ и съ помощта на нравствени въздѣйствия да склонятъ българския царъ на миръ. Извѣстно е вече, доколко папскиятъ авторитетъ и нравствени наставления въздѣйствували върху Симеона въ 923 год.; но, ако дори и допуснемъ, че легатитѣ сж искали миръ отъ Симеона въ силата на папския авторитетъ, то нѣма съмнѣние, че и Симеонъ не се забавилъ да постави срѣщу тоя авторитетъ условия отъ своя страна. Какви сж били тия условия, и защо мирътъ билъ сключенъ безъ каквито и да било противорѣчия отъ Римъ, въпрѣки осжждността на исторически прави данни, се опрѣдѣлятъ и обясняватъ отъ вървежа на прѣднитѣ събития, а сжщо и отъ нуждитѣ и стремежитѣ на Симеона въ даденото врѣме.

Събитията отъ 925 г. показали Симеону, какво нищожно значение имала самоволно присвоената титла на византийския императоръ за неговитѣ политически успѣхи, а пѣкъ второто писмо на Романа отхвърляло правата му не само върху ромейската, но и върху българската царска титла, а заедно съ тѣхъ и всичкитѣ му други искания. Симеонъ прѣкрасно

разбиралъ, че, за да отнеме у византийцитѣ всѣка възможностъ за нови укори и да имъ покаже правото си да носи ромейската титла, а сѣщо и да иска признанието ѝ, той трѣбало да се сдобие по-напрѣдъ съ признание и санкция изобщо на царското си достоинство; а понеже съ царската титла билъ тѣсно свързанъ въ онова врѣме и патриаршескиятъ санъ, които допълвали единъ други, то явявало се така сѣщо необходимо признанието и благословението на българската патриаршия, която Симеонъ бѣ учрѣдилъ наедно съ прогласяването си за царъ още въ 918 г., но която, както и царската му титла, не се признавала отъ цариградския патриархъ.¹⁾ Такова признание и санкция както на едното, тъй и на другото, той е могълъ да получи или отъ Цариградъ, или отъ Римъ; но отъ първия било и немислимо да се очаква подобно нѣщо, тъй че оставало само отъ Римъ. Обаче обръщането му къмъ римската църква било сѣщо тъй мжчно. Непокорността и непочитанието, които Симеонъ показалъ къмъ папския авторитетъ въ 923 г., правили за него трънливъ пята къмъ Римъ, и, ако би той, може би, и поискалъ да се обърне съ подобна просба къмъ папата, то несъмнено трѣбало би да се направятъ голѣми жертви отъ негова страна. Прѣдъ видъ на това Симеонъ се удържалъ отъ каквито и да било сношения съ Римъ, отъ които въ противенъ случай той надали би се отказалъ за постигане на цѣльта си. Но сега неочакваното посрѣдничество на папата му прѣдставяло твърдѣ удобенъ случай да постигне желанието си безъ особени жертви. Папскитѣ легати искатъ отъ него миръ съ хърватитѣ, и той изказва готовност на това, ако римскиятъ първосвещеникъ признае царското му достоинство и му изпрати царски вѣнецъ и скиптеръ, а българската църква признае за автокефална и благослови българския патриархъ.²⁾

¹⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 399—401.

²⁾ Тоя нашъ изводъ получава подкрѣпа въ известното свидѣтелство въ писмото на царъ Калоянъ до папата Инокентия III отъ 1204 г., дѣто се чете слѣдното: „diligenter perscrutantes in eorum (praedecessorum Calojanis) inventimus scripturis, quod beatae memoriae illi imperatores Bulgarorum et Blacorum (?), Simeon, Petrus et Samuel, et nostri praedecessores, coronam imperii eorum et

Тия условия, както показва приведеното по-горѣ мѣсто отъ актовѣ на втория сплѣтски съборѣ, били приети отъ папскитѣ легати, защото мирѣтъ между българи и хървати билъ сключенъ. Дали тогава е билъ повдиганъ въпросѣтъ за подчинението на България въ църковно отношение на римската църква, остава неизвѣстно; въ всѣки случай, ако е имало подобно нѣщо, то Симеонъ надали би го допусналъ въ условията на мира, защото той никога не би се съгласилъ. Римската курия имала нужда отъ пълна свобода при закрѣпата на властѣта си въ Хърватско и Далмация и тя била готова на всичко, стига само да отстрани имѣещитѣ се прѣчки; освѣнъ това трѣба да се забѣлѣжи и туй, че самото дѣло по мира между българи и хървати не било окончателно, а само *per actum* — изтъкмено, т. е. че оставало още да се изпълнятъ задълженията отъ двѣтъ страни, които трѣбало да послѣдватъ наскоро подиръ това. Такова благоприятно изглаждане на българско-хърватскитѣ отношения въ 926 г. повдигнало духа на Симеона и отново възродило въ него

*patriarchalem benedictionem acceperunt a sanctissima Dei Romana Ecclesia, et ab apostolica sede, principe apostolorum Petro** (Migne, *Patrol. lat.* t. 215, p. 287). — Е. Голубинскій (Краткій очеркъ православныхъ церквей, стр. 276—280), като разгледва, при какви обстоятелства и съ каква цѣль Калоянъ писалъ тия думи до папата, отрича всѣкакви сношения между римския първосвещеникъ и Симеона и прави такова заключение: „Такимъ образомъ въ перепискѣ Калояна съ папою мы находимъ это мнимое свидѣтельство, будто болгары вычитали въ своихъ книгахъ, что ихъ цари, начиная съ Симеона, получили вѣнецъ царства отъ римской церкви, вовсе не потому, что они дѣйствительно его вычитали, а просто и единственно потому, что такъ хотѣлось папѣ“. Тоя изводъ той прави на слѣднитѣ основания: „Во первыхъ, пише той, если бы обращался къ папѣ хотя одинъ который нибудь изъ государей болгарскихъ (послѣ Бориса), то документы объ этомъ, непременно сохранились бы въ папскомъ архивѣ, потому что подобнаго рода документы папы берегли весьма тщательно. Но подобныхъ документовъ не было и слѣда.“ Още Дриновъ (каз. съд., стр. 60) възрази на тоя доводъ, като посочи на „общензвѣстную утрату папскихъ архивовъ того времени“. Ние пъкъ ще прибавимъ само, че не сж и могли да сществува подобни документи, защото самото дѣло по тия сношения, както ще видимъ по-долу, не било окончателно завършено. „Во вторыхъ, продължава Голубински, что государи болгарские первого царства получили свой вѣнецъ вовсе не изъ рукъ папы- (а просто надѣли его на себя сами), это съ самою положительною несомнѣн

надежди за изпълнение на неговия планъ спрѣмо Византия, а сѣщо и за постигане на завѣтната си цѣль; нему сега оставало само да получи очакваното отъ Римъ, за да може да обърне всичкото си внимание къмъ южната си съседка.

Но какъ сѣ се отнесли въ Цариградъ къмъ новитѣ успѣхи на българския царь? Нѣма съмнѣние, че както началото на хърватската война, тъй и печалниятъ ѣ край сѣ радвали Романа и неговото правителство и сѣ закрѣпвали въ тѣхъ надеждата, че Византия е вече избавена отъ непримиримия български царь, защото такава една катастрофа, която постигнала Симеона и самото му критическо положение ще го принудятъ най-сетнѣ да склучи миръ съ империята. Обаче 926 г. имъ показала, че радостта била само за кратко врѣме, а всичкитѣ имъ надежди, както и по-рано, останали напразно. Сношенията на Симеона съ папата захванали да внушаватъ страхъ на Романа и на правителството му: тѣ ясно видѣли сега, че многожеланното примирение на цариградската църква съ римската, което имъ струвало толкова морални и материални жертви, вмѣсто да обезопаси и избави империята, напротивъ, донесло полза за вѣчния ѣ

ността доказывається тѣмъ, что онъ былъ вѣнецъ царскій (или — что одно и тоже — императорскій), а не королевскій: папы могли дать имъ только послѣдній и никогда не могли (употребляемъ „не могли“ въ смыслѣ „не захотѣли бы“) дать имъ перваго“. Ние не можемъ да отрицае справедливостта на тия думи. Наистина, както видѣхме, Симеонъ самъ се прогласи за царь слѣдъ Ахелойското сражение и, може би, наистина папата не би му далъ царски вѣнецъ, а само кралски, но, ако вземемъ прѣдъ видъ, при какви обстоятелства сѣ възникнали сношенията между папата и Симеона и какъ сѣ се свѣршили тѣ, и това, че послѣдниятъ е искалъ отъ първия само признание и санкция на царското си достоинство, то ще стане твърдѣ понятно, че папата е можелъ всичко да общае и послѣ да го не извърши, само и само да достигне прѣследваната отъ него цѣль. Е. Голубински, комуто сѣ били извѣстни актоветѣ на втория сплѣтски съборъ (п. т., стр. 551—552), изпусналъ изъ-прѣдъ видъ приведеното по-горѣ свидѣтелство тѣхно и не спрѣлъ вниманието си върху него, за да обясни цѣльта за отиването на папскитѣ легати, еп. Мадалберта и Ивана, дукъ кумски, и изобщо нищо не говори за тия сношения на папата съ царь Симеона. Както и да било, но, че сѣ сѣществували сношения между папа Ивана X и Симеона, остава вѣнъ отъ вѣско съмнѣние.

врагъ; самиятъ миръ съ хърватския кралъ ги лишавалъ отъ постоянния имъ съюзникъ, на когото тѣ тѣй много разчитали въ случай на опасностъ откъмъ българитѣ; най-послѣ не по-малко страшна била за тѣхъ и мисълта, че сближението на Симеона съ Римъ може да повлѣче подиря си отпадането на България отъ цариградската църква и, ако не подчинението ѝ, то поне прѣминаването ѝ къмъ римската. Но и това било малко. Симеонъ самъ наскоро слѣдъ това напомнилъ на византийцитѣ за себе си и ги накаралъ да почувствуватъ, че той все още не се е отказалъ отъ Византия.

Докато чакалъ да получи отъ Римъ царска корона и скиптеръ, а българскиятъ патриархъ — паллиумъ и благословение, той рѣшилъ да подготви и улесни прѣдстоящата война съ византийцитѣ. Симеонъ почналъ да размѣстя войскитѣ въ окупираниѣ крѣпости около Цариградъ. Така, споредъ житието на св. Мария Нова, малко прѣди смъртта си той почналъ да извиква при себе си прѣзъ извѣстенъ промежуткъ отъ врѣме гарнизонитѣ, които той бѣ настанявалъ въ завзетитѣ отъ него градове и да изпраща други вмѣсто тѣхъ; тогава билъ извиканъ отъ Виза и споменатиятъ Вулиасъ и на негово мѣсто билъ назначенъ другъ началникъ на гарнизона въ тоя градъ;¹⁾ а пъкъ на югъ на полуострова се прасали нови войски, които, споредъ житието на св. Лука Нови, се разпореждали до самата смъртъ на Симеона.²⁾ Въ това сжщото врѣме възстанали противъ ромейския императоръ и македонскитѣ славѣни, които нападнали на околноститѣ на Солунъ и ги опустошили.³⁾ Тия нападения, които,

¹⁾ М. Гѣдѣвъ, п. т., стр. 299, col. 2—300, col. 1. — Г. Баласчевъ, п. т., стр. 195 и 197—8. По тоя случай житието ни прѣдава едно твърдѣ любопитно извѣстие за военния животъ на българитѣ. Тия, които напушали крѣпостта, позивайки се на военния законъ, какво трѣба да се връщатъ у дома си съ плячка, нападнали на останалитѣ подъ властта на ромейскитѣ мѣста и, като награвали голѣма плячка, тогава потегляли на прѣдстоящия имъ пѣтъ. Така и Вулиасъ оставилъ Виза на замѣстника си и, ползувайки се отъ казания законъ, пусналъ се да събира плячка, като заминалъ къмъ Силимврия.

²⁾ Vita S-ti Lucae Junioris. Migne, ib., t. CXI, col. 453 B—C.

³⁾ Lindprandi Antapodosis, lib. III, cap. 24: Nec tam pro rei novitate aut munerum magnitudine, quantum quoniam, dum praefatus genitor

споредъ справедливата забѣлѣжка на М. Дриновъ, станали не безъ влиянието и дори участието на Симеона, ако и да били отбити и дори двама тѣхни князе били плѣнени отъ ромеитѣ, обаче накарали послѣднитѣ да мислятъ, че това възстание било само прѣдвѣстникъ на нова много по-голяма война, а движението на българскитѣ войски по полуострова показали близостта на тая война.

Ето доколко се измѣнили работитѣ за едно кратко врѣме. Византийската империя сега се намѣрила въ сѣщото положение, въ каквото се намирала въ 922 година; опасността, отъ която доскоро въ Цариградъ мислили, че сж се избавили, се увеличвала и дори заплашвала съ ужасни сетнини. Византийското правителство, изплашено отъ тоя зловѣщъ обратъ на работитѣ, принудено било да търси срѣдства за спасение. Но въ даденото врѣме то нѣмало никакви надежди да получи отнѣйдѣ външна помощъ; всички срѣдства били изчерпани, всички пѣтища отрѣзани, а да се бори срѣщу българския царъ съ собствени сили било рисковано. Единчкото, което му оставало още, било отново да се обърне къмъ сжщия похватъ, къмъ който се бѣ то обръщало и по-напрѣдъ, когато сжщата опасност висѣла надъ империята, а именно, къмъ прѣдишнитѣ си молби за миръ и нравствени въздѣйствия върху Симеона съ цѣль да прѣдварятъ войната и да го склонятъ на миръ. Въ какво положение се намирала империята въ онова врѣме, показва послѣдното (третето) писмо на Романа до Симеона,¹⁾ което било написано въ края на 926 или начал. на 927 год.

Въ това писмо твърдѣ мжно е да се узнае оня сжщия Романъ, който прѣди двѣ години билъ така надмененъ спрѣмо българския царъ и така самоувѣренъ въ отказитѣ си: тогава той смѣло и дързко отхвърляше прѣдложението на Симеона за миръ, а сега пише, че „той пакъ се обръща къмъ стария

Thessalonicam venisset, Sclavorum quidam, qui rebelles Romano imperatori extiterant terramque eius depopulabant, super eum irruerunt. Verum dei actum est pietate, ut duo eorum principes vivi, nonnullis mortuis, caperentur.

¹⁾ Δαλιτον, т. В', τωχος 5 (1885), σελ. 45—48. — СбНУКн. кн. XIII, стр. 295—298.

си навикъ и не се оставя да иска стария миръ“; тогава той му доказваше, че, ако Симеонъ не се съгласи да склучи миръ, то послѣдниятъ не е толкова нуженъ за империята, а сега го увѣрява, че съгласно съ св. Писание, „нѣма да замълчи, като тропа, постоянно напомня за това (за мира) и укорява, докато сърдцето на Симеона не се разтвори за състрадание“, и се старае съ разни нравствени увѣщания, съ напомняване за приближаването на смъртта и разни житейски мѣдрости да въздѣйствува върху българския царъ въ полза на мира; тогава той право заявяваше, че Симеонъ нѣма да получи нито педя земя, нито пъкъ други нѣкои дарове, освѣнъ сто скарамангии, а сега, безъ да споменува, че ще се придържа о условията на мира отъ 896 г., обѣщава му, че „нищо нѣма да пощади, нито злато, нито сребро, нито драгоцѣнни одежди, нито друго нѣкое необходимо нѣщо“, стига само да се съгласи на миръ; тогава той го плашеше, че, ако Богъ не съблаговоли да се склучи мирътъ, то той нѣма да противоречи на неговата воля, но, напротивъ, него ще призовава, на него ще се уповава и отъ него ще моли за отмѣщение, а сега той го приканва съгласно съ думитъ на Псалмопѣвца да се „отклони отъ злото и да прави добро“ и „да търси миръ и да го пожъне“ (Пс. XXX, 15); при това той изказва надежда, че Симеонъ ще се разкае за всичко, извършено дотогава отъ него, и ще се съгласи на миръ незлобиво, откровено, безъ приструвки, безкористно, безъ, гордостъ, дори „като не наруши и прѣстѣпи границитъ които сж установили правилно и справедливо тѣхнитъ отци“; най-сетнѣ го увѣрява, че, ако направи всичко това, „той ще види небесата разтворени и ангели божии да се качватъ и слизатъ и се сърадватъ за неговия съ тѣхъ (ромеитъ) миръ и съгласие при съдѣйствието на Христа, истински Богъ нашъ, който умиротвори раздоритъ съ собствената Си кръвъ“.

Колкото краснорѣчиво и възвишено и да било написано това писмо, то, разбира се, не могло да изпълни назначението си и да въздѣйствува върху Симеона тъкмо въ тоя моментъ, когато той мислилъ, че настанало врѣме да отмѣсти на византийцитъ за всички несполуки и загуби, и билъ увѣ-

ренъ, че ще постигне завѣтното си желание. Но не било сждено на Симеона да види осжществението на всичко това дори при тъй благоприятно стекли се и сгодни обстоятелства. На прѣдвечернето, може би, на своето тържество, той се поминалъ скоропостижно на 27. май 927 г., безъ да се наслади отъ плодетъ на многогодишнитъ си трудове и да дочака момента на своята слава и величие. Не дочакалъ той така сжщо да тури на главата си обѣщаната и призната отъ папата царска корона.

Римската курия се забавила съ изпълненчето на задлъженията, които тя дала при прѣговоритъ за мира съ Симеона. На епископъ Мадалберта било заповѣдано, слѣдъ като изтъкми враждебнитъ отношения между българи и хървати, да се върне въ Далмация, дѣто той трѣбало да присжствува на втория сплѣтски съборъ при вторичното разгледване църковния въпросъ въ Далмация и Хърватско, и да приложи всичкитъ си старания за окончателното рѣшение на спорнитъ въпроси. Обаче дѣйността на събора се продължила прѣзъ цѣла 927 г., а римската курия не е можела да изпълни задлъженията си прѣдъ Симеона, докато се не свършилъ съборътъ, защото само по тоя начинъ нейнитъ прѣдставители сж могли да държатъ въ ржцѣ хърватския кралъ и непокорнитъ епископи и да прокаратъ всичко, което имъ се прѣдписвало отъ Римъ. Идвали ли сж папски легати въ България слѣдъ свършването на сплѣтския съборъ при прѣемника и сина на Симеона, царъ Петра, не е извѣстно; но, като имаме прѣдъ видъ станалитъ въ втората половина на сжщата 927 г. събития, а именно, сключения тогава миръ съ Византия и особено условията на тоя миръ, които така сжщо потвърждаватъ изказанитъ отъ насъ по-горѣ съображения за сношенията и съглашението на Симеона съ Римъ, ние сме наклонни да допуснемъ, ако не фактичността, то поне възможността за изпълнението на папскитъ обѣщания и слѣдъ смъртта на Симеона; защото въ противенъ случай при ония обстоятелства, при които мирътъ съ Византия се сключвалъ, едвали византийското правителство би се съгласило да потвърди условията на тоя миръ, чинто главни статии били

признанието царското достоинство на българския царь и автокефалността на българската църква, — тъкмо това, което Симеонъ искалъ и очаквалъ отъ Римъ, — ако не е заплашвала възможностъ да се получи изпълнението на тия искания на българския царь отъ римския първосвещеникъ.

Както и да било, но нѣма съмнѣние, че това тъкмо бавяне отъ страна на папата немалко е спомогнало за скоропостижната смъртъ на стария, нервнъ и силно раздразнителнъ, а заедно съ това нетърпѣливъ и славолубивъ царь Симеона, за чиято смъртъ византийскитѣ хронисти разказватъ една твърдѣ любопитна подробностъ. „Нѣкой-си астрономъ Иванъ, като срѣщналъ императоръ Романа, казалъ му: „Господарю, статуята, която стои въ арката на Ксиролофъ¹⁾ и гледа на западъ, е (образътъ) на Симеона; и ако отсѣчешъ главата ѝ, въ сжщия часъ Симеонъ ще умре“. Импараторъ Романъ прѣзъ нощта изпратилъ да се отсѣче главата на статуята, и въ сжщия часъ Симеонъ умрѣлъ въ България, обхванатъ отъ безумие и поразенъ отъ болестъ въ сърдцето, той загина, като напразно не зачиташе законитѣ“²⁾. Макаръ модернитѣ хипнотизатори и да твърдятъ, че понѣкога, наистина, може да се направи ѳнушение по портретъ дори на непознато лице, макаръ византийскитѣ хронистъ Скилица—Кедринъ и да увѣрява, какво императоръ Романъ направилъ по-сетнѣ най-тщателна справка и всичко се оказало точно, — все пакъ едвали ще се намѣри нѣкой, който да не се усъмни въ легендарността на тоя разказъ. Обаче въ него ясно проглежда потаеното желание на византийцитѣ начело съ

¹⁾ Ξηρόλοφος (Сухъ хълмъ) се наричалъ собствено цѣлнѣтъ седмъ хълмъ на Цариградъ, разположенъ между Мраморно море, Теодосиевата стѣна и р. Ликъ, а въ частностъ така се наричалъ форумътъ на Аркадия и Теодосия, който се намиралъ източно отъ Силимврийскитѣ врата, днеш. Авретъ-пазаръ. Освѣтъ известната спирална колона на Аркадия, на Ксиролофъ били поставени много статуи, събирани отъ императоритѣ въ разни врѣмена отъ разни части на империята. Вж. Н. П. Кондаковъ, *каз. съч.*, стр. 147—155. — Ср. Г. Ласкинъ, *п. т.*, стр. 118.

²⁾ Theoph. contin., *ib.*, p. 411, 412, 2. = Pseudo-Sym. ed. Bop. p. 740, 4-10. — Skyl.-Cedr., *ib.*, II, 308, 1-2. — парафразиранъ у Zonaras, *ib.* IV, p. 60, 17-61, 1.

тѣхния държавенъ глава: да прѣдадатъ на потомството, че страшниятъ за тѣхъ български царъ Симеонъ, колкото и да билъ опасенъ за източната империя, а неговитѣ ламтежи да завоюва Цариградъ и да седне на Константиновия прѣстолъ били напразни и суетни, сега загинвалъ по божие благоволение и по желанието на византийския императоръ. Тѣй или инѣкъ, но съ смъртъта на царъ Симеона, несъмнѣнно, единъ отъ най-знаменититѣ господари прѣзъ първото българско царство, се турялъ край на оная тежка криза въ политическитѣ отношения между България и Византия, която се бѣ почнала още въ 922 год., когато Симеонъ бѣ рѣшилъ, както видѣхме, веднажъ завинаги да свърши съ Византия; съ нея като че ли се разрѣшавали всички по-напрѣдъ нагледъ неразрѣшими въпроси между българския царъ и ромейския императоръ; тя като че ли се очаквала съ голѣмо нетърпение като нѣщо най-необходимо, отъ една страна, за да може всичко на Балканския полуостровъ да се върне отново къмъ нормаленъ редъ, а отъ друга — да се проявятъ сетинитѣ отъ 14-годишнитѣ непрѣкъснати войни на ц. Симеона за завладѣването на Цариградъ.

V. СБЛИЖЕНИЕ СЪ ВИЗАНТИЯ — ПАДАНЕ НА БЪЛГАРИЯ.

1. МИРНИЯТЪ ДОГОВОРЪ СЪ ВИЗАНТИЯ ВЪ 927 Г. И СЕТНИНИТЪ ОТЪ НЕГО.

Слѣдъ смъртта си царь Симеонъ оставилъ четирма синове, отъ които най-големиятъ Михаилъ билъ отъ първия му бракъ, а другитѣ трима: Петъръ, Иванъ и Вениаминъ, който носилъ още народното име Боянъ, били отъ втория му бракъ съ сестрата на болярина Георгия Сурсувулъ; освѣнъ синове той ималъ и дъщери, едната отъ които патриархъ Николай Мистикъ прѣдлагалъ Симеону въ 921 г. да ожени за сина на Романа Лакапина.¹⁾ Неизвѣстно по какви причини, Симеонъ не билъ разположенъ къмъ най-стария си синъ Михаила и още приживѣ го постригалъ за монахъ и го изпратилъ въ мѣнастирь, а за наслѣдникъ на прѣстола опрѣдѣлилъ втория си синъ Петра.²⁾ Въпрѣки това, че Петъръ билъ вече пъл-

¹⁾ Вж. по-горѣ, стр. 417.

²⁾ Theoph. contin. ib. p. 412, 2—3, който между другото съобщава, че Ἰωάννης δὲ καὶ Βενιαμὴν οἱ τοῦ Πέτρου ἀδελφοὶ ἐνι στολῇ ἑκασμὸντο βουλγαρικῇ, т. е. че „Иванъ и Вениаминъ, Петровитѣ братя, се кичели още съ българско облѣкло“. Тукъ изразътъ βουλγαρικῇ στολῇ, очевидно, се противопоставя на ρωμαϊκῇ στολῇ — на ромейско облѣкло, което е било въведено въ българския дворъ отъ Симеона, вѣроятно, слѣдъ провъзгласяването му за царь, отъ когото той въ всичко почналъ да подражава на ромейския императоръ. Защо византийскиятъ лѣтописецъ намѣрилъ за нужно да изтъкне тоя фактъ, мжно е да се установи; може би, съ това той е искалъ да посочи на опозиционното настроение на Петровитѣ братя къмъ антинационалната политика на новия царь и поради това тѣ продължавали все още да носятъ българското облѣкло. — Skyl.-Ced. r. ib. II, p. 308, 9—13. — Освѣнъ това отъ Лиудпранда, кремонския епископъ, се научаваме, че Вениаминъ или Боянъ се занимавалъ съ магия и „дотогава я изучилъ, че отъ човѣкъ веднага ставалъ вълкъ и какъвто шещъ звѣрь“ (Antapodosis, lib. III, cap. 29).

нолѣтенъ,¹⁾ Симеонъ намѣрилъ за необходимо да назначи шуря си Георгия Сурсувула за настойникъ на дѣцата си, а главно за съуправителъ на младия царъ. Причината за тая Симеонова разпоредба трѣба да се търси както въ младостѣта и неопитността на царъ Петра, тъй и въ неговитѣ лични качества и недостатѣци.

По характеръ и темпераментъ Петъръ съвсѣмъ не приличалъ на баща си. Споредъ едно близко по врѣме извѣстие, той не се показалъ наслѣдникъ както на Симеоновата слава и естество, тъй и на неговата жестокость и мизантропия; той билъ съвсѣмъ чуждъ на тѣхъ и нѣмалъ нищо общо съ баща си по кръвъ и по сродство; той не обичалъ кръвопролитието и мразѣлъ войнитѣ.²⁾ При това мекосердечие, кротость и невоинственостъ на Петра, къмъ които ще трѣба да прибавимъ и неговото строго религиозно възпитание, което развило въ него голѣма набожностъ и интересъ повече къмъ религиозни въпроси, отколкото къмъ държавнитѣ работи, Симеонъ прѣдвиждалъ, че неговиятъ наслѣдникъ, въ когото религиозното чувство наддѣлявало надъ държавническия усетъ, не ще бже въ състояние да продължи неговата както вътрѣшна строго-монархическа, тъй и външната рѣшителна политика, особено при усложнението на политическитѣ отношение на България съ съседитѣ прѣзъ послѣднитѣ години на царуването му, а още повече при явно изказванитѣ незадоволства въ самата държава. Въ своя вѣренъ,

¹⁾ М. Дриновъ, *каз. съч.*, стр. 61—62, бѣл. 2; Съчин. I, стр. 431, бѣл. 2. приема, че при покачването си на прѣстола Петъръ билъ миналъ 20 година, защото прѣди 15 години (или по-право 14) той заедно съ братъ си Миханла присѣдствувалъ на приема въ Влахернския дворецъ въ 913 г. Ако се прѣдположи, че тогава е билъ най-много на 10 години, то въ 927 г. той ще да е билъ на окл. 24 години.

²⁾ Вж. Vita S. Lucae Junioris. Migne, Patr. gr. t. CXI, col. 453: . . . ὁ μὲν ἀνιτήριος Συμεὼν, καὶ πολλῶν αἱμάτων χριστιανικῶν ἐκχύσεως αἴτιος, ἐξ ἀνθρώπων γίνεται· ἐκδέχεται δὲ τὴν τοῦτου ἀρχὴν Πέτρος, ὁ αὐτοῦ μὲν υἱός, οὐχ ὅπως δὲ τῆς δόξης καὶ τῆς οὐσίας, οὕτω δὲ καὶ τῆς ὁμότητος καὶ μισανθρωπίας φανεῖς κληρονόμος· ἀλλὰ πολλῶ ταύτης ἀλλότριος· καὶ τό γε εἰς αὐτὸν ἦκον οὐδὲν ἔχον ἐκείνου τοῦ αἵματος καὶ τῆς συγγενείας. Ὅς εὐθὺς χαίρειν εἰπὼν αἵματι καὶ πολέμῳ, εἰρήνην τὴν μεθ' ἡμῶν ἡσπάσατο.

способенъ и енергиченъ боляринъ Георгия Сурсувула Симеонъ виждалъ тъкмо лицето, което би могло да поведе държавнитѣ работи въ сжщия духъ и темпъ, като него, и затова той го поставилъ на чело въ управлението като настойникъ на дѣцата си, респективно като съуправителъ на младия царъ. Обаче, не се изминали три мѣсеца отъ Симеоновата смъртъ, и Петровото правителство начело съ Георгия Сурсувула вече отстъпило отъ непримиримата политика на царъ Симеона спрѣмо Византия и въ края на септемврий или въ началото на октомврий 927 г. сключило миръ съ послѣдната.

Като причина за тая бърза и крута промѣна въ външната политика на България византийскиятъ лѣтописецъ изтъква това, че българитѣ се побояли, да не би околнитѣ народи, хървати, маджари и други, които, щомъ узнали за смъртъта на Симеона, възнамѣрявали да тръгнатъ съ война противъ тѣхъ, а най-вече да не би и ромеитѣ да ги нападнатъ, тъй като твърдѣ голѣмъ гладъ съ скакълци измъчвалъ силно българския народъ. „Затова, като се посвѣтвали, тѣ (българитѣ) потеглятъ противъ ромеитѣ и нападнатъ Македония (т. е. Македонската тема) съ цѣлъ да внушатъ, както обикновено, страхъ на ромеитѣ. Но отпослѣ, когато узнали, че и императоръ Романъ има намѣрение да тръгне въ походъ противъ тѣхъ, Петъръ и Георги тайно изпратили нѣкого-си монаха на име Калокиръ, родомъ армениаецъ, да отнесе писмо (χρυσοφοῦλλιον) (въ Цариградъ). Въ това писмо се казвало, че тѣ приятелски посрѣщатъ мира съ ромеитѣ и сж готови не само да го сключатъ, но, ако биха пожелали (въ Цариградъ), и браченъ договоръ да свържатъ“.¹⁾

Безъ да отричаме възможния фактъ, че въ България прѣзъ 927 г. е имало гладъ съ скакалци, който впрочемъ едва ли е могълъ тъй силно да повлияе върху външната политика на ц. Петра, ние не можемъ да приемемъ посоченитѣ обстоятелства за истински причини, които сж прѣдизвикали прѣдложението за миръ отъ българска страна. Вече самата форма на изра-

¹⁾ Sym. Logoth. ib., p. 830₁₇—831₁₀. = Theoph. contin., ib., p. 412, 9—22. = Leo Gram., ib., p. 315₁₁—316₁₀. = Skyl. Cedr. ib., II, p. 308₁₈—309₉. — Zonaras, ib., IV, p. 61₁₁—12.

зитѣ, какво околнитѣ народи както и ромеитѣ възнамѣ-
рявали да почнатъ война противъ българитѣ, ясно показва,
че това сж само лични съображения на лѣтописеца, защото
послѣдниятъ е знаелъ, както видѣхме, за несполучливия
походъ на Симеона противъ хърватитѣ, но, като не му сж
били извѣстни настаналитѣ мирни отношения между Бъл-
гария и Хърватско, той прѣдположилъ, че слѣдъ смъртъта
на Симеона околнитѣ народи ще почнатъ настѣпателна война
противъ българитѣ;¹⁾ това прѣдположение за него било не-
обходимо, за да обясни доста наивно причинитѣ, задѣто бъл-
гаритѣ продължили войната на първо врѣме слѣдъ смъртъта
на Симеона и наскоро подиръ това рѣшили да сключатъ
миръ.²⁾ Отъ тия обяснения може да се направи само едно
заключение, че, като се взематъ въ внимание събитията прѣди
смъртъта на Симеона и условията на мира, сключенъ слѣдъ
нея, истинскитѣ причини за промѣната на българската поли-
тика спрѣмо Византия при новия царь трѣба да търсимъ не
толкова въ външнитѣ отношения, колкото въ вѣтрѣшното
положение на България.

Симеонъ оставилъ на сина си въ наслѣдство обширно
царство, границитѣ на което се простирали отъ Карпатитѣ
до стара Еллада, и отъ Черно море до Адриатическо. Обаче
това царство не се намирало вече въ онова цвѣтуще и блѣс-
каво положение, до което то бѣ достигнало прѣзъ първитѣ

¹⁾ Тукъ ще трѣба да изтъкнемъ една интересна особеностъ въ посоче-
нитѣ цитати на византийскитѣ хронисти въ прѣдната бѣлѣжка. Говорейки
за околнитѣ народи, Симеонъ Логотетъ назовава само хърватитѣ: *οἱ τῶν*
Χρῳάται καὶ οἱ Λοιποί, както и въ старобългар. прѣводъ: Хрѣвате же и прочѣи;
Теофановиятъ продължателъ прави една прибавка: *οἱ τῶν Χρῳάται, οἱ*
Τοβρκοὶ καὶ Λοιποί; Скилица-Кедринъ, който се е ползувалъ за тая епоха
отъ Теофановия продължателъ, вече изброява: *Τοβρκοί, Σέρβαι, Χρῳάται καὶ οἱ*
Λοιποί; напротивъ, Лѣвъ Граматикъ и Зонара не даватъ никакви имена
на народи, защото тѣ сж съкратили своитѣ извори: първиятъ — Симеона
Логотета, а вториятъ — Скилица. Както и да било, но тукъ нмаме едно на-
слоение отъ имена, които, очевидно, не се намирали въ първоначалния изворъ.

²⁾ За да докаже, че извѣстията на лѣтописцитѣ не сж вѣрни, М. Дри-
новъ, *каз. съч.*, стр. 63—64; Съчинения, т. I, стр. 432—433, освѣтъ това
посочи още, че въ даденото врѣме изброенитѣ народи не сж могли да вну-
шаватъ каквото и да било опасение важно за българитѣ.

години на X в. Увлѣченъ отъ мисълта за абсолютното самодържавие въ византийска форма и още повече отъ идеята да седне на прѣстола на източнитѣ императори, Симеонъ отклони България отъ естественото ѝ и нормално социално-економическо развитие и хвърли българския народъ въ 14-годишни тежки и безполезни войни, които изтощиха духовнитѣ му и материални сили и чиито лоши сетнини почнали да се чувствуватъ и да се проявяватъ, както видѣхме, още докато Симеонъ билъ живъ, въ масови движения. Слѣдъ като взелъ управлението въ рѣцѣтъ си, Георги Сурсувуль твърдѣ добръ схващалъ, че съ изчезването на авторитета и силната рѣка на Симеона при съществуващитѣ явни незадоволства въ широкитѣ маси, па, може би, и въ висшитѣ съсловия, наредъ съ физическото бѣдствие, което постигнало България — глада, той не би могълъ да запази реда и спокойствието въ държавата; поради това, за да прѣдупрѣди всѣки вътрѣшни сътресения отъ една страна, и отъ друга — за да закрѣпи новото правителство и да го направи популярно въ народа, за него се явявало необходимо, дори му се налагало да извади страната отъ тежкото и съсипателно военно положение и да въдвори нормалния животъ въ държавата, а това той би могълъ да постигне, само ако побърза да склучи миръ съ Византия. Освѣнъ това благоприятнитѣ резултати отъ сношенията съ Римъ — съгласието на папа Ивана X да признае царското достоинство на българския царъ и автокефалността на българската църква — давали възможностъ на Георги Сурсувула да склучи най-сгоденъ за България миръ, като при това използва и миролюбивото настроение и широкитѣ прѣдложения на Романа Лакапина, изказани съ такава готовностъ въ послѣдното му писмо до Симеона, за възстановяване на мирнитѣ отношения между двѣтъ съседни държави. За да маскира своитѣ намѣрения прѣдъ императора, или както се изразява лѣтописецътъ, „за да внуши, по обикновение, страхъ на роментъ“, Георги Сурсувуль наскоро слѣдъ Симеоновата смъртъ, може би, прѣзъ лѣтото 927 г., възобновилъ военнитѣ дѣйствия въ окупираната частъ на Тракия, съ което искалъ да покаже, че и но-

виятъ царъ ще продължава воинствената политика на баща си. Въ какво се заключаваха тия военни дѣйствия, се види отъ слѣднитѣ думи на съставителя житието на св. Мария Нова: „Когато казаниятъ Симеонъ изпусналъ душа, Петъръ, неговиятъ синъ, наслѣдилъ властта; той, използвайки още по-жестоко обстоятелствата, срина до основитѣ завѣтитѣ отъ баща му тракийски градове, като извиква при себе си намиращитѣ се въ тѣхъ българи; между другитѣ така постъпилъ и съ Виза“¹⁾.

Обаче новото българско правителство, като показвало съ възобновата на военнитѣ дѣйствия, че то е въ състояние така също да продължава воинствената политика на Симеона, въ същото врѣме, изхождайки отъ послѣднитѣ усиленіи настоявания на Романа Лакапина за възстановяването на мирнитѣ отношения, се обърнало съ приятелско писмо до императора, въ което то изказвало готовностъ не само да сключи миръ, но дори да свърже браченъ договоръ, като сигурно доказателство за истинското си миролюбие; при това лѣтописецътъ прибавя, че Петъръ и Георги тайно изпратили това писмо въ Цариградъ. Тайната на тия сношения съ Цариградъ може да се обясни двояко: или Сурсувулъ, прѣдставяйки своята постъпка като тайна, е искалъ да покаже прѣдъ императора, че това дѣло е негово и на новия царъ, когато въ държавата всички искатъ продължение на войната, и по тоя начинъ да го принуди да бѣде по-отстъпчивъ въ прѣговоритѣ, или пъкъ, наистина, къмъ това врѣме въ България се били вече ясно очертали двѣ диаметрално противоположни партии въ болярството и духовенството:

¹⁾ Μ. Γαζάου, π. τ., стр. 300, col. 1. — Γ. Βαλασчевъ, π. τ., стр. 197: . . . τοῦ εἰρημένου Συμεὼν τὴν ψυχὴν ἐκρήξατος, Πέτρος δ' υἱὸς αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν διαδέχεται. ὃς καὶ βαρβαρικώτερον τοῖς πράγμασι χρῶμενος, τὰς ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἁλωθείσας πόλεις τῆς Θράκης εἰς ἑδαφος κατασπᾷ, εἰς αὐτὸν τοὺς ἐν αὐταῖς εὐρισκομένους Βουλγάρους μετακαλοῦμενος. μεθ' ὧν καὶ τὴν Βιζύον οὕτω διέδῃκεν. Това известие право опровергава твърдението на византийскитѣ лѣтописци, какво българитѣ κατὰ Ῥωμαίων ἐκστρατεύουσιν καὶ ἐν Μακεδονίᾳ καταλαμβάνουσιν, защото тукъ се ясно говори за възобновата или продълженіето на военнитѣ дѣйствия веднага слѣдъ смъртта на Симеона, а не за нѣкакъвъ специално прѣдприетъ отъ българитѣ походъ.

партия опозиционна на Симеоновитѣ боляри, враждебно настроени противъ фактическия управителъ на държавата, които се домогвали чрѣзъ продължение на войната да го компрометиратъ и заедно съ частъ отъ духовенството настоявали за сближение съ Римъ, като сж посочвали, вѣроятно, на стѣсненото въ дадения моментъ положение на Византия, и партия на мира — правителствена, състояща отъ Сурсувуловитѣ привърженици и оная частъ отъ духовенството, които искали бързото сключване на миръ, за да прѣдупрѣдятъ и попрѣчатъ на прѣминаването на България въ църковно отношение подъ властта на римския папа. Царъ Петъръ и Георги Сурсувулъ, които поддържали послѣдната партия и, очевидно, се намирали подъ нейно влияние, за да изпрѣварятъ всѣко вжтрѣшно външение, рѣшили тайно отъ противниците си да влѣзатъ въ сношение съ Цариградъ, опирайки се, очевидно, на общото желание да се прѣкрати войната. Както и да било, но несъмнено е това, че инициативата за мирни прѣговори е излѣзла отъ Прѣславъ, както това се доказва отъ слѣднитѣ думи въ словото „На миръ съ българитѣ.“ „Но на неговия (Симеоновия) синъ се позволява да свърши това дѣло (сключването на мира), може би, защото той е непричастенъ въ кървитѣ. Така, струва ми се, и оня (Симеонъ), който отъ младини бѣ навикналъ на такива (кърви), не бѣ допуснатъ до такова свещено дѣло; поради това се благоволи повече къмъ неговия синъ, за да извърши желаемото. И той дойде доброволно, защото свише иде подбудата“.¹)

Това неочаквано прѣдложение съ радостъ било посрѣшнато въ Цариградъ, защото то сега давало възможностъ на византийското правителство да отвлѣче вниманието на ромеитѣ отъ неуспѣхитѣ въ борбата съ източнитѣ и западни араби, а главно отъ катастрофално завършената експедиция въ

¹) Θ. Ив. Успенскій, каз. ст. п. т., стр. 83: τῷ μέντοι παιδί τελέσαι τὸ ἔργον προτρέπεται, ὥστε διὰ τῶν τοιούτων (αιμάτων) ἀνέπαφος. οὕτω μοι δοκεῖ καὶ αὐτὸν ἐξ ἡβῆς τοῖς τοιούτοις ἀνασκηθέντα εἰς τὸ οὕτω σπεῦν ἔργον οὐ παραδέξασθαι διὰ τῷ αὐτοῦ μᾶλλον ἐπαιδοκεῖ παιδί κατανόσαι τὸ βούλημα. § 17. "Ἦκεν οὖν αὐτόμολος διὰ ἐκείθεν τὸ ὄρημα.

Египетъ въ края на 926 год.¹⁾ Романъ Лакапинъ приелъ на драго сърдце монаха Калокира и веднага изпратилъ на корабъ монаха Теодосия Авука²⁾ и Василия Родоски³⁾ въ Месемврия, за да прѣговарятъ прѣдварително по условията на мира. Когато пристигнали и уредили всички въпроси, тѣ си заминали обратно по сухо за Цариградъ заедно съ българина Стефана, най-близката до българския царъ личност. Наскоро подиръ тѣхъ пристигналъ тамъ и Георги Сурсувулъ наедно съ други високопоставени и знатни лица,⁴⁾ които

1) Вж. А. А. Васильевъ, Византия и араби. II, п. т., стр. 225—228.

2) У Leo Gram., ib., p. 316, 12: τὸν μόναχον Θεόδωρον, очевидно, грѣшка.

3) Въ ватиканския кодексъ на Георгия Амартола (ed. Muralti, p. 831 sub lin.) и Theoph. cont., p. 413, 1—2 (= Skyl. — Cedr. II, p. 309, 4—6) се чете: Κωνσταντῖνον βασιλικὸν κληρικόν, а у Leo Gram., ib., p. 316, 12—13, Κωνσταντῖνον изпуснато.—Тукъ, очевидно, сж смѣсени двама родоси: 1. Константинъ, който билъ съвременникъ на Лѣва Магистра Хирсфакта и дѣйствиува въ нач. на X. вѣкъ и 2. Василий, който по-сетѣ въ 953 год. сжщо така изпълнявалъ политическа мисия при арабитѣ. Вж. А. А. Васильевъ, п. т., стр. 164 и 291—292.

4) Тия лица, споредъ ватиканския кодексъ на Георгия Амартола (ib.) и Theoph. cont., ib p. 413, 1—12, били слѣднитѣ: Συμεὼν ὁ Καλουτάρχος καὶ Ὀδοσίμπος (вариант. Ὀδοσίμπος) καὶ Συμεὼν τοῦ ἀρχηγοῦ Βουλγαρίας ἀδελφὸς πρὸς γυναικα, πρὸς δὲ τοῦτοις (καὶ) ὁ ἀρχιεписκοπὸς αὐτοῦ Στέφανος, καὶ μὴν (μὲν) καὶ Μαγιστὸς Κρόνος τε καὶ Μηνικὸς διακρατῶντες πρὸς τὸν ἀνακτα Ῥωμανόν. И тѣя първиятъ отъ придружаващитѣ Георгия Сурсувула билъ Симеонъ, калутарканъ и усамписъ; послѣднитѣ двѣ имена, очевидно, сж нищо друго освѣнъ известнитѣ отъ други паметници титли: калутарканъ, подобно на олутарканъ, боритарканъ (вм. СбНУК, кн. XV, отд. книж., стр. 30—33) и самписъ (Ὀδοσίμπος вм. ὁ οὐσίμπος; за тая титла виж. тукъ Притурка № 2); вториятъ носилъ сжщо име Симеонъ и се опрѣдѣля като братъ на българския господаръ по жена, т. е. той билъ жененъ за сестрата на царъ Петра; обаче, ако това име Симеонъ, което до известна степенъ се явява несъвмѣстимо съ първото, се отнесе къмъ тоῦ ἀρχηγοῦ Βουλγαρίας, т. е. въ него видимъ името на царъ Симеона, то въ такъвъ случай и цѣлиятъ изразъ, καὶ Συμεὼν τοῦ ἀρχηγοῦ Βουλγαρίας ἀδελφὸς πρὸς γυναικα ще трѣбва да се приеме като още едно опрѣдѣление къмъ калутарканъ Симеонъ и да се тълкува, че послѣдниятъ билъ братъ на царъ Симеона по жена, т. е. че той билъ жененъ за сестрата на царъ Симеона, Анна (вм. по-горѣ, стр. 872, бѣл. 1); третата личностъ Стефанъ, който билъ ὁ ἀρχιεписκοπὸς αὐτοῦ, т. е. неговъ (на българския господаръ) най-близъкъ родственникъ съ право дори на наследство, билъ, вѣроятно, сжщиятъ Стефанъ българинъ, който прѣвъ заминалъ за Цариградъ съ византийскитѣ пра-

склучили мира и поискали да свържат и браченъ договоръ съ императора, съгласно съ по-раншнитъ прѣговори за женидбата на младия български царь съ една отъ византийскитъ княгини — съ Мария, дъщерята на третия императоръ, Романовия синъ Христофора. Когато българскитъ пратеници видѣли царската невѣста, тѣ били плѣнени отъ нейната хубостъ и веднага, слѣдъ като установили по-напрѣдъ съглашенията относно мира, написали Петру въ Прѣславъ да дойде по-скоро. Тогава отъ Цариградъ билъ изпратенъ магистъръ Никита, родственникъ на императоръ Романа, да посрѣшне и придружи Петра до столицата. Когато царь Петъръ пристигналъ, Романъ Лакапинъ се качилъ на триера и дошълъ въ Влахернитъ, дѣто той се срѣщналъ съ Петра и го цѣлуналъ.¹⁾ Слѣдъ като поговорили единъ съ другъ, споредъ обичая, тѣ подписали мирния договоръ и брачния съюзъ, при което

теници и когото Скилица-Кедринъ (ib. II, p. 309, 3-5) нарича παρώνυμος ἐν Βουλγαρίᾳ, твърдѣ именитъ, извѣстенъ въ България. Що се отнася до другитъ имена Μαγιστρός Κρόνος τε καὶ Μηνικός, то тѣ едва ли могатъ да се взематъ за собствени имена, защото третото име μῆνικός, както видѣхме (вж. стр. 421 бѣл. 2 и стр. 475, бѣл. 1), било име на титла, която е носилъ „първиятъ отъ князирѣ“ на българ. господарь; ако се сжди по съединителната частица καὶ μὴν καὶ = „а също и“, то и въ другитъ двѣ имена μαγιστρός (ср. καυαρτίμαλινος) и κρόνος ще трѣба да видимъ български имена на длъжности и да приемемъ че тукъ сж дадени титлитъ вм. собственикъ имена на ония лица, които сж съставяли свитата на Георгия Сурсувула, калутарканъ и самодисъ Симеона и Стефана българина, главнитъ прѣдставители на българ. царь по сключването на мира. Какво значение иматъ тия двѣ имена, остава за сега неизвѣстно, защото, докогато ни е извѣстно, ориенталиститъ досега не сж сгрѣли вниманието си върху тѣхъ.

¹⁾ Тая срѣща се описва въ словото „На миръ съ българитъ“ така: καὶ ὅτε τὸ πᾶν τῶν τυχόντων χειρὶ διατίθεντες καὶ χεῖρας χεῖλη προσηύχοντες καὶ χειρὶ χεῖρα λαβόντες, ἐπὶ σάβῃ, ἐπιστάσαντες, καὶ οἱ λόγοι μετὰ τοῦ λόγου καὶ καλῶς ἢ διαφύκῃ ἐπισφραγίσαντες ὅτι οὐδὲ καὶ σήμερον τὰ ἡμέτερα, т. е. „и вне, слѣдъ като разрушихте съ рѣцѣ башината ограда, прилепихте уста къмъ уста и се взехте ржка за ржка, убѣдихте се, увѣрихте се, и прѣговоритъ се сходятъ и се запечатва прѣкрасно договорътъ. Такива сж вчера и днесъ нашитъ работи“. О. Ив. Успенскій, п. т., стр. 83, § 17, прѣвежда свободно изречението: οἱ λόγον . . . ἐπισφραγίσαντες = „и начавшияся переговоры запечатаны прекраснымъ договоромъ“.

ръководител и посредникъ между българи и ромеи билъ отъ византийска страна протовестиарий Теофанъ.¹⁾

Така описватъ византийскитъ хронисти това толкова важно за българо-византийскитъ отношения събитие въ самото начало на ц. Петровото царуване. Обаче, докато тѣ излагатъ съ най-голѣми подробности външната страна на събитието, нищо не споменуватъ за самата негова сжщина, за условията на сключения и подписанъ въ Влахернския дворецъ миръ; но и при все това самитъ факти, послѣдвали слѣдъ тоя миръ, ни даватъ възможность тѣ да се установятъ.

1. Както обикновено става при сключването на мирни договори, на първо мѣсто билъ поставенъ въпросътъ за установяване границитъ между двѣтѣ държави. Ако се сжди по списъка на епископиитъ въ българската църква при царь Петра²⁾, може съ положителность да се твърди, че при сключването на мира въ началото на м. октомврий 927 г. съ Византия, българитъ се отказали отъ завзетитъ при царь Симеона византийски земи и българско-византийскитъ граници били признати въ сжщия обсегъ, както по договоритъ отъ 896 и 904 г. г. при императоръ Льва VI³⁾; като нова отстъпка може да се приеме, че ромеитъ по тоя договоръ сж се отказали отъ приморскитъ градове Деветлъ, Созополь и Агатополю.

2. Заставайки обаче върху почвата на старитъ договори, византийцитъ признали и задълженията си по договора отъ 896 г. да плащатъ на българския царь ежегоденъ данъкъ. Че Византия и при царь Петра е плащала данъкъ, се доказва отъ факта, че той още въ 966 г. изпращалъ пратенници да искатъ отъ тогавашния императоръ Никифора Фока установения (собст. обичайния) данъкъ⁴⁾.

¹⁾ Sym. Logth. ib. p. 831,3—832,13. = Theoph. cont., ib., p. 412,16—414,1. = Leo Gram., ib. p. 316,4—317,1. — Skyl.-Cedr. ib. II, p. 308,22—309,21. — Zonaras, ib. IV, p. 61, 11—12.

²⁾ Тоя списъкъ се опрѣдѣля по грамотитъ на Василия II; подробно вж. Е. Голубинскій, Краткій очеркъ, стр. 47—48. — Ср. М. Дриновъ, каз. съг., стр. 79—81; Съчинения, т. I, стр. 440—441.

³⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 321—323; 339—340.

⁴⁾ Leo Diakonos, ed. Bon. lib. IV, cap. 5, p. 61,12—13: "Ἀπὸ δὲ ταῦτα σχολάζοντι (Νικηφόρῳ) ἄγγελοι τῶν Μουσῶν πρὸς αὐτὸν ἀφικνήμενοι, τοὺς εἰθιμίους

3. Уговорено било също така да стане обмѣна на плѣнниците отъ двѣтъ страни, която е послѣдвала наскоро слѣдъ сключването на мира¹⁾.

4. Но наредъ съ тия условия византийцитѣ по силата на обстоятелствата се съгласили да признаятъ царското достоинство на българския господаръ съ титлата βασιλεὺς—царь²⁾. — Слѣдъ като Симеонъ се прогласилъ за царъ въ 918 г., византийцитѣ отказвали да признаятъ тая му титла, защото той я свързвалъ съ домогванията да се покачи на византийския прѣстолъ, както това самъ той доказвалъ съ непрѣкъснатитѣ си войни за завоеването на Цариградъ. По-сетнѣ обаче Симеонъ, слѣдъ като се убѣдилъ, че не може да постигне крайната си цѣль, се задоволилъ съ това само, че си присвоилъ самоволно титлата „царъ и на ромеитѣ“ съ намѣрение, вѣроятно, да принуди Византия да признае изобщо царското му достоинство. Романъ Лакапинъ отъ своя страна, като прѣдполагалъ, че тая акция била прѣдизвикана отъ стѣсненото положение на българския царъ поради византийско-хърватския съюзъ, отказалъ му на отрѣзъ, като мислилъ чрѣзъ това да го принуди да бже по-отстъпчивъ въ исканията си и дори да възстанови българско-византийскитѣ отношения още отъ врѣмето на Льва VI. Но тоя отказъ накаралъ Симеона да

νοὺς ἀκαταίτητον ἔλαγον φόρους τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν, ἀφ' οὗ καὶ αὐτοὺς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα σταίλαι τὰ νόμ. — Ср. тукъ по-долу, стр. 571.

¹⁾ Sym. Logoth., ib., p. 837,24—838,1. = Theoph. cont., ib. p. 419, 15—16. = Leo Gram., ib., p. 320,15—17. — Const. Porphyg. De adm. imp., p. 88,12—14. — Вж. и тукъ по-долу стр. 533.

²⁾ Че тъкмо при сключването на договора въ 927 г., а не слѣдъ 945 г., т. е. слѣдъ смъртта на Романа Лакапина, както мисли A. Rambaud (каз. съч., стр. 342—343), била призната царската титла на Петра, най-ясно се доказва отъ думитѣ на Симеона Логотета (ib., p. 833,24—834,1. = Theoph. cont. ib. p. 415,7—8), която, описвайки душевното състояние на Мария, когато слѣдъ вѣнчавката ѝ съ Петра заминавала за България, казвала, че тя между другото се радвала, ὅς βασιλεὶς προσηγορεύθη ἀνδρὶ καὶ θεοποιῶν Βουλγάρων προσηγορεύθη, т. е. „задѣто тя била омъжена за м ж жъ-царъ и прогласена за българска господарка“. Колкото лѣтописецътъ и да избѣгвалъ да прѣброи условията на мира, тукъ той се проговорилъ незабѣлъзано за себе си и нарекълъ Петра съ новата му титла. — Ср. тукъ по-долу, стр. 535.

обърне погледитъ си къмъ римския папа, който му обѣщаль, както видѣхме, да изпълни исканията му. Въ Цариградъ добръ разбирали, каква опасностъ ще донесе за империята и църквата това сближение на българския царъ съ Римъ, и се опитали да го отклонятъ отъ новата насока на политиката му, слѣдъ като Романъ Лакапинъ отново се обърналъ въ 926 или въ началото на 927 г. съ молба за миръ, прѣдлагайки Симеону дори самъ да опрѣдѣли условията. Обаче било вече късно; дори и смъртта на Симеона не била въ сила да отстрани постигнатитъ вече споразумѣния съ Римъ. По тоя начинъ подъ натиска на самитъ обстоятелства на византийското правителство се налагало да удовлетвори горнето условие, съ приемането на което то се надѣвало да осуети всѣко възможно сближение на българитъ съ Римъ, да отклони закрѣпата на властта и влиянието на римския папа въ България и да нарече българския царъ съ титла, съ която византийцитъ не удостоверявали дори западния императоръ, а го наричали съ латинското име $\rho\eta\zeta$ — гех, кралъ.

Въ какви отношения ставаль сега българскиятъ царъ спрѣмо ромейския императоръ, се види отъ формулата, съ която се надписвали писмата на послѣдния до първия. Докато българскиятъ господаръ носѣлъ титлата князь писало се: „во име Отца и Сина и св. Духа, единия и едникия Богъ нашъ. Константинъ и Романъ, вѣрни въ сѣщия Богъ царе ромейски, до възлюбеното и духовно наше чедо и отъ Бога князь на най-християнския народъ български“; а слѣдъ признанието на царската титла се пишело: „Константинъ и Романъ, въ Христа Бога благочестиви самодържци, царе ромейски, до възлюбеното и духовно наше чедо господина еди-кой-си царъ на България“¹⁾. Разликата въ тия двѣ формули се за-

¹⁾ Const. Porphy. De ceremoniis, ed. Bon. I, p. 690, s. 16: εις τον εκ θεου αρχοντα Βουλγαρίας. „εν ονόματι του πατρός και του υιου και του αγίου πνεύματος, του ενός και μόνου, αληθινου θεου ημών. Κωνσταντίνος και Ρωμανός, πιστοί εν αυτώ τῷ θεῷ βασιλεῖς Ῥωμαίων προς τον πεποθημένον και πνευματικόν ημών τέκνον και εκ θεου αρχοντα του χριστιανικωτάτου ἔθνους των Βουλγάρων“. το ἀρχαῖως γραφόμενον „Κωνσταντίνος και Ρωμανός, εν Χριστῷ τῷ θεῷ εὐσεβεῖς αὐτοκράτορες βασιλεῖς Ῥωμαίων, προς τον πεποθημένον και πνευματικόν ημών τέκνον τον κύριον ο θεῖνα βασιλέα Βουλγαρίας.

ключава въ това, че, докато въ първата българският господарь се нарича „отъ Бога князь на най-християнския български народъ“, т. е. че той билъ поставенъ отъ Бога, защото българскиятъ народъ билъ най-християнски, т. е. че той билъ и благочестивъ, и правовѣренъ, и горещъ почитателъ на Бога, въ втората пъкъ формула той се нарича просто βασιλεα на България, т. е. че той е поставенъ не отъ Бога царь, а по волята на императоритѣ ромейски, които сж прѣдъ него „въ Христа Бога благочестиви самодържавни“, — качества, каквито българскиятъ царь не може да притежава и поради това той не е равенъ на ромейския императоръ нито по власть, нито по значение, макаръ и да носи еднаква съ тѣхъ титла βασιλεύς; едничкото прѣдимство, което въ втората формула се дава и се признава за българския господарь, състои въ това, че той се титулува още хѣριος — „господинъ“, „господарь“, т. е. на него сж гледали като на „властитель“, „владѣтель“ на отдѣлна самостоятелна държава. Това неравенство още по-ясно е изразено въ това, че българскиятъ царь си остава въ сжщото духовно синовство спрѣмо ромейския василевсъ, както и българскиятъ князь, т. е. че помежду си тѣ се намирали въ отношения на баща къмъ синъ, и както синътъ стои по-долу отъ баща си и трѣба да бжде послушенъ и дори подчиненъ нему, тъй и българскиятъ царь стои по-долу и дори е подчиненъ на ромейския императоръ, и поради това той не е равенъ на послѣдния нито по власть, нито по значение.

Така, византийцитѣ, отстъпвайки отъ едно отъ главнитѣ свои правила и признавайки царското достоинство и титла на българския господарь, сполучили да изтъкнатъ въ всичко тенденцията за неговото неравенство още при сключването на договора въ една или друга форма. Може би, въ свръзка именно съ тая тенденция ще трѣба да се постави онова „писмено съглашение, което било потвърдено съ клетва“ отъ византийска страна, когато българскиятъ царь Петъръ се оженилъ за дъщерята на императора Христофора, и съ което византийцитѣ се задължили „да прѣдпочитатъ, чествуватъ и

уважаватъ българскитѣ пратеници прѣдъ пратеницитѣ на всички други народи¹⁾

5. Съ признанието царското достоинство на българския царъ византийцитѣ се съгласили да признаятъ и автокефалността на българската църква начело съ патриархъ, защото, споредъ тогавашнитѣ понятия, тамъ, дѣто имало царъ, трѣбало да има и патриархъ.²⁾ Българската патриаршия била учрѣдена, както видѣхме, въ 918 г. отъ царъ Симеона заедно съ приемането на царската титла; но и тя не се признавала отъ Византия, както не се признавало и царското му достоинство. Обаче, признавайки въ даденото врѣме българския свещеноначалникъ за патриархъ, византийцитѣ и тукъ не пропуснали да направятъ нѣкои ограничения при опрѣдѣлянето отношенията на българския патриархъ къмъ цариградския. На друго мѣсто ние изведохме, че при признаването автокефалността на българската църква патриархътъ билъ Димитрий, слѣдъ него, споредъ българския Синодикъ, послѣдвали още двама Сергий и Григорий, а послѣденъ прѣзъ първото царство български патриархъ билъ не прѣславскиятъ епископъ, а дръстърскиятъ митрополитъ Дамианъ.³⁾ Тоя установенъ фактъ ни дава до-

¹⁾ Lindprandi, Legatio, cap. 19: Cum Christofori filiam Petrus, Bulgarorum vasileus, conjugem duceret, symphona, id est consonantia scripta, iuramento firmata sunt, ut omnium gentium apostolis, id est nuntis, penes nos (Romanos) Bulgarorum apostoli preponantur, honorentur, diligantur. — По какъвъ случай сж били казани тия думи, вж. по-долу.

²⁾ Че българската патриаршия била призната отъ Романа Лакапина и то при сключването на договора въ 927 г., освѣтъ посочената непосредна и тѣсна свръзка на царство съ патриаршия, имаме и право извѣстие. Въ Дюканжовия списъкъ на българскитѣ архиепископи на пето мѣсто се чете: Δαμιανὸς ἐν Δωροστέλφ, τῇ νῦν Δρήστῃ (вм. Δρίστῃ) ἐφ' ὃ καὶ ἡ Βουλγαρία τετίμηται αὐτοκέφαλος. οὗτος πατριάρχης ἀνηγορεύθη παρὰ τῆς βασιλικῆς συγκλήτου καλεῖσθαι τοῦ βασιλέως Ἐρμάνου τοῦ Δακαπηνοῦ ὁταρον δὲ κατηρέθη παρὰ Ἰωάννου τοῦ Τζιτσηχῆ. — H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida, Leipzig 1902, S. 6. — Ср. Е. Голубинскій, каз. съч., стр. 38—39.

³⁾ Че Дамианъ Дръстърски не е могълъ да бѣде първиятъ признатъ отъ Византия патриархъ, а послѣдниятъ въ 972 г. вж. В. Н. Златарски, Български архиепископи-патриарси прѣзъ първото царство (до падането на източното царство), Извѣстия на Истор. Д-во, кн. VI, стр. 14—22.

статъчно основание да приемемъ, че, когато въ 927 г. византийскиятъ императоръ и цариградскиятъ патриархъ се съгласявали да дадатъ на българския свещеноначалникъ (който до тогава за тѣхъ билъ все още архиепископъ) патриаршеска титла и ео ipso да признаятъ българската църква за автокефална, тогава било поставено отъ тѣхна страна като непосредствено условие, че епископътъ на прѣстолния градъ не може да бжде и патриархъ, а за такъвъ трѣба да се избира измежду другитѣ епархиални епископи или митрополити, като сж го мотивирали, вѣроятно, съ това, че български патриархъ може да бжде епископътъ или митрополитътъ само на такъвъ градъ или епископия, която води началото си още, ако не отъ апостолитѣ, то поне отъ първитѣ врѣмена на християнството на Балканския полуостровъ, а не епископътъ на такъвъ градъ, който никога не билъ центъръ на епископия, какъвто е билъ тогава българскиятъ прѣстоленъ градъ Прѣславъ. Въ сжщностъ обаче византийцитѣ не сж искали, щото български патриархъ да бжде епископътъ на политическия центъръ на държавата, за да покажатъ чрѣзъ това, че българскиятъ патриархъ не е равенъ нито по достоинство, нито по властъ на цариградския, защото Прѣславъ не може да се сравни съ Новия Римъ, чийто първосвещеникъ, наистина, получилъ „първенство по честь“ (τὴ πρωτεύειν τῆς τιμῆς) поради външната държавна важность на мѣстото, което той заемалъ, съгласно съ рѣшението на втория вселенски съборъ (прав. 3), обаче по-сетнѣ той получилъ и „първенство по властъ“ (τὴ πρωτεύειν τῆς ἐξουσίας) чрѣзъ императорско законодателство, което било утвърдено на четвъртия вселенски съборъ (прав. 28.¹) Чрѣзъ това византийцитѣ сж искали: 1. да изтъкнатъ, че българскиятъ свещеноначалникъ се издигалъ въ степенъ патриархъ, не по важността на мѣстото — столицата, възъ основа на което и българитѣ несъмнѣнно сж искали да иматъ патриархъ, и не по рѣшението на нѣкой вселенски съборъ, а по волята и

¹) Вж. Правилата на св. Православна Църква, т. I (1912), стр. 386—391 и 633—671. — Ср. сжщо и А. С. Павловъ, Курсъ църковнаго права. Троицко-Сергиевская Лавра 1902, стр. 255—256.

доброто съгласие на ромейския императоръ и на цариградския патриархъ; 2. да му напомнятъ, че той, каквато титла и да носи, все пакъ си остава само простъ епископъ на една обикновена епархия, и оттука 3. да покажатъ, че поради това той никога не само не може да се изравни съ вселенския цариградски патриархъ, който е недѣлимъ отъ божествения и самодържавенъ василевсъ на ромейската империя, но и се намира въ извѣстно подчинение. По тоя начинъ, изпълнявайки желанието на българитѣ да иматъ самостоятелна църква начело съ патриархъ, византийцитѣ прокарвали сжщата тенденция, както и при признаването царското достоинство и титла на българския господарь.

Въ какво е състояла външната форма на самото признание: издадена ли е била по тоя случай специална грамота отъ цариградския патриархъ съ съгласието и одобрението на другитѣ източни патриарси, както това станало по-късно при признаването на търновския патриархъ въ 1235 г. при царь Иванъ Асѣня II, остава за сега неизвѣстно. Наистина, приведеното по-горѣ извѣстие отъ Дюканжовия списъкъ¹⁾ гласи, че българскиятъ архиепископъ „билъ прогласенъ за патриархъ отъ императорския синклитъ по заповѣдъ на императоръ Романа Лакапина,“ обаче тия думи по-скоро говорятъ за политическата страна на самия актъ, т. е. че прогласението станало съ съгласието на византийското правителство начело съ императора; но отъ друга пкъ страна, макаръ че Романъ Лакапинъ не всъкога е зачиталъ правата на църквата, все пакъ въ дадения случай не е възможно да се допусне, че тоя актъ е станалъ безъ участието на църквата въ лицето на цариградския патриархъ, който, като на заинтересувано въ случая лице, трѣбало да бпрѣдѣли чрѣзъ нѣкой писменъ документъ, въ какви отношения сега ставалъ новопрогласениятъ български патриархъ спрѣмо другитѣ вселенски патриарси и въ частностъ спрѣмо цариградския и изобщо да покаже въ една или друга форма онова неравноправие на първия съ вторитѣ, което византийцитѣ искали, както видѣхме, да изтъкнатъ при сключването на мира.

¹⁾ Вж. тукъ стр. 529, бѣл. 2.

6. Най-сетнѣ византийскитѣ императорѣ се съгласилѣ да даде за жена на бѣгарскитѣ царѣ една отѣ византийскитѣ княгини — Марія, дѣщерята на третия тогавашенѣ императорѣ Христофора и внучка на Романа Лакапина. При какви уговорки е било прието това условие, засега остава неизвѣстно; едно само може съ положителностѣ да се каже, че и съ него за прѣвъ пѣтъ византийската политика отстъпила отѣ своето коренно и вѣковно правило, установено още отѣ Константин Велики. Споредѣ това правило, „на ромейскитѣ императори не се позволявало да се сродяватѣ съ народѣ, чиито нрави не се сходятѣ и сѣ чужди на ромейската дѣржава, особено пѣкъ съ иновѣрни и некрѣстени, съ изключение само на франкитѣ поради старата знатностѣ и благородство на тѣхния произходѣ; съ никой другѣ народѣ тѣ не могатѣ това да правятѣ, ако пѣкъ нѣкой се осмѣли това да стори, нека се счита за чуждѣ на християнското общество и се прѣдава на анатема, като нарушителѣ на отеческитѣ постановления и на царскитѣ закони“.¹⁾

Като прѣподава това правило на сина си, Константин Багренородни пише: „Какѣ могатѣ да се допускатѣ бракове на християни съ невѣрни, когато това запрѣщава законѣтъ, а цѣрквата цѣла счита това за недозволено и стояще внѣ отѣ християнскитѣ обичаи? Ако пѣкъ нѣкой ще възрази, че господинѣ императорѣ Романѣ се сроди съ бѣлгаритѣ и собствената си внучка даде на господина Петра Бѣлгарски, то трѣба да се отговори, че господинѣ императорѣ Романѣ бѣше узурпаторѣ (ἰδιώτης) и безграмотенѣ човѣкъ, който не знаеше горѣспоменатитѣ царски постановления, нито почитанитѣ отѣ старо врѣме ромейски обичаи и не ги слѣдваше, а сѣщо не бѣше отѣ царски или благороденѣ родѣ и затова правѣше много работи дѣръко и самоволно, безѣ да слуша нито цѣрковнитѣ запрѣти, нито обявленията и постановленията на Константина Велики; но това той се осмѣли да направи поради дѣръко и не знаеще добро саомнѣние, защото не же-

¹⁾ Const. Porphyrg., De adm. imp., lb. cap. 13, p. 86, 10—13, 18—23.

лаеше да слѣдва приличното и доброто и да спазва отеческитѣ прѣдания. Той можеше да изтъкне само оправданието, че чрѣзъ това дѣло се върнаха толкова множество плѣнени християни и че българитѣ сж намѣ едновѣрни християни, а сжщо и това, че оженената е дъщеря не на самодържеца и законния императоръ, а на третия и послѣдния и още подчиненъ (императоръ), който съ нищо не се бъркаше въ държавнитѣ работи; но нѣмаше значение нито това, въ далечно ли, или близко роднинство съ царския родъ се намираще тя, нито (това, че като поводъ къмъ това послужила обществената) полза, нито пъкъ това, че тя бѣше дъщеря на послѣдния и почти безвластенъ (императоръ): понеже казаниятъ господинъ Романъ извърши това вѣнъ отъ канона, отъ църковното прѣдание и отъ наредбата и заповѣдта на императора св. Константина Велики, то той приживѣ (още) бѣше много укоряванъ, оклеветяванъ и мразенъ отъ сенатското събрание и отъ цѣлиятъ народъ и отъ самата църква, тъй че умразата най-сетнѣ се прояви, и слѣдъ смъртта си той по сжщия начинъ се укорява, порицава и осжда, задѣто бѣ прѣдприелъ едно дѣло, недостойно и неприлично за благородната ромейска държава^{.1)}

Колкото силно и дори безпощадно Константинъ Багренородни и да укорява своя тъстъ, задѣто послѣдниятъ прѣстъпилъ така безогледно вѣковното традиционно правило на византийската държавна политика; колкото и да рисува съ сгжстени бои общото незадоволство въ Цариградъ отъ брака на царъ Петра съ Мария Лакапина, — все пакъ едвали може да се твърди, че Романъ се рѣшилъ да направи тая жертва безъ съгласието и подържката на сената и въ случая той се ръководилъ отъ мисълта не само да спаси империята отъ опасния ѣ съсѣдъ, но и да я обезпечи отъ всѣка опасностъ за-въ бждаще откъмъ българитѣ.

Това били главнитѣ условия на мирния договоръ, който билъ подписанъ отъ царъ Петра и императоръ Романа Лакапина въ Влахернския дворецъ въ началото на октомврий

¹⁾ Ibidem, p. 87, 17—89, 8; руския прѣводъ на Г. Ласкина, стр. 31—32.

927 г.¹⁾ Наскоро слѣдъ това билъ извършенъ и вѣнчалниятъ обредъ вѣнъ отъ Цариградъ и при това въ отсъствието, както изглежда, на императоритѣ. На 8. октомврий патриархъ Стефанъ II (925—928) заедно съ протовестиария Теофана и Мария и цѣлия сенатъ отишълъ въ църквата св. Богородица при Живоносния Изворъ (Балѣклж); тукъ той благословилъ Петра и Мария и възложилъ на главитѣ имъ брачните вѣнци, при което деверствували Теофанъ и Георги Сурсулулъ. По тоя случай била сложена богата и разкошна трапеза и, когато всичко по свадбенитѣ обичаи било блѣскаво свършено, протовестиарий Теофанъ заедно съ Мария се върнали въ столицата. На третия день слѣдъ вѣнчавката самъ Романъ далъ великолѣпна гощавка на пристанището „Извори“²⁾ което било разкошно украсено съ сирийски килими, а пъкъ въ самото пристанище стоялъ привързанъ императорскиятъ дромонъ (яхта); тамъ обѣдвали императорътъ, царъ Петръ, Константинъ Багренородни и Христофоръ заедно съ своитѣ свити. На тая гощавка, споредъ думитѣ на лѣтописеца, българитѣ силно настоявали, щото третиятъ императоръ Христофоръ да бжде прогласенъ за втори, което Романъ възприелъ, и по тоя начинъ гъстѣтъ на българския царъ станалъ на мѣстото на законния императоръ Константина Багренородни, който сега билъ оставенъ на трети планъ. Това била втора крачка на Романа съ цѣлъ да осигури прѣстола за своя родъ.

Слѣдъ като се свършили всички свадбени тържества, и Мария трѣбало да отпътува заедно съ съпруга си за България, въ деня на заминаването родителитѣ ѝ я изпроводици до прѣдмѣстието Евдомъ. Тамъ при раздѣлата си съ любимото си чедо, както е обичая, тѣ пролѣли изобилни сълзи и, като при-

¹⁾ Понеже въ словото „На миръ съ българитѣ“ нийдѣ не се споменува за вѣнчалния обредъ, може да се прѣдполага, че то е било произнесено веднага слѣдъ подписването на мирния договоръ, което ще да е станало при известна тържественостъ.

²⁾ На брѣга на Мраморно море близу до Златнитѣ врата; останки отъ него се намиратъ при днеш. Тамъ-искелеси при Еди-куле. Г. Л а с к и н ъ, Древности Кон-поля, стр. 106.

гърнали зетя си и му прѣдали дъщеря си, върнали се въ столицата. „Мария, отбѣлѣзва лѣтописецътъ, прѣдадена въ български ржцѣ, заминала за България съ радостъ и тжга: тя тжгувала, защото се разставала съ своитѣ горещо любими родители, съ царскитѣ живѣлища и съ обществото на роднитѣ си, а се радвала, защото тя се омжжила за мжжъ-царь и била прогласена за българска владѣтелка*. Лѣтописецътъ прибавя още, че тя занесла съ себе си разни богатства и безбройна покжщина.¹⁾ Понеже брачниятъ съюзъ на българския царь съ византийската княгиня билъ нареденъ, за да се скрѣпи по-здраво сключения миренъ договоръ, то Мария била прѣименувана на Ирина, което значи миръ.²⁾

Така се завършилъ тоя политически актъ, който по своето важно значение прѣдства рѣшителна криза въ дългогодишнитѣ неприязнени отношения между България и Византия. Макаръ че Георги Сурсувулъ и да сключилъ мирния договоръ и брачния съюзъ, както видѣхме, повечето по лични разчети, обаче трѣба да се признае, че той, принуденъ да измѣни политиката на царь Симеона, съумѣлъ да използва момента и на пръвъ погледъ не пожертвувалъ съ нищо, което би могло да унизи спечеленото високо външно политическо положение на България; но отъ друга пкъ страна, сжщиятъ тоя актъ ималъ сждбоноси за България сетнини: той билъ залогътъ за византийското господство въ нея. Съ въвеждането на царицата-гъркиня въ двореца на българскитѣ царе, императорътъ прониквалъ въ сърдцето на България: той прокарвалъ широкъ пжтъ за своето влияние както въ външната, тъй и въ вжтрѣшната политика на българитѣ — влияние, колкото полезно за империята, толкова и врѣдно,

1) Sym. Logoth., ib. p. 832,14—834,4. = Theoph. cont., ib., p. 414,1—415,9. — Leo Gram., ib., p. 317,1—21. — Skyl.-Cedr. ib. II, p. 309,21—310,16. — Zonaras, ib. IV, p. 61,14—26.

2) Liudprandi Antapodosis, cap. 38: Quem (Simeonem) Romanos, fili. sui Christophori filia filio illius (Simeonis) Petro, qui nunc superest, uxore data, ab incepto furore conpescuit, sibi que foedere placito sociavit. Unde et puella mutato nomine est Irini, id est pax, vocata, eo quod per eam inter Bulgaros et Grecos pax sit firmissima constituta.

дори гибелно за България, и чрезъ това не само избавялъ империята отъ многогодишния ѝ непримиримъ врагъ, но и турялъ началото за падането на българската мощъ. Откакъ билъ сключенъ мирътъ и настанали роднински връзки, между Прѣславъ и Цариградъ се завързали чести и приятелски и дори интимни отношения. „Неведнажъ, казва лѣтописецътъ, внучката на императоръ Романа, Мария, жената на Петра Български, дохождала отъ България въ столицата, за да нагледа баща си и дѣда си. За послѣденъ пжтъ тя дохождала съ третѣ си дѣца вече слѣдъ смъртъта на баща си Христофора (931). Тя получила голѣми подаръци отъ дѣда си и се върнала, осипана съ много почести“.¹⁾ Нѣма съмнѣние, че въ тия чести посѣщения на Цариградъ отъ българската царица се е донасяло за всичко, каквото се замислѣло и вършело въ България и при връщането ѝ се давало нови инструкции, които осигурявали интереситъ на империята. Отъ какъвъ характеръ били тия интереси показватъ събитията, които се развивали въ България веднага слѣдъ сключването на мира.

Още въ слѣдната 928 година въ България около столицата се приготвѣло голѣмо възстание. Нѣколко „Симеонови велможи“ съставили съзаклатиѣ съ цѣль да свалятъ Петра отъ прѣстола и да турятъ на негово мѣсто по-малкия му братъ Ивана. Съзаклатието обаче било 6-връме открито: Иванъ билъ подложенъ на тѣлесни наказания и затворенъ въ тъмницата, дѣто билъ постриганъ за монахъ, а другитѣ съзаклетници били прѣдадени на не малки мъчения. Когато Петъръ, по настояването, вѣроятно, на царицата, извѣстилъ Романа за станалото съзаклатие, императорътъ веднага изпратилъ единъ свой прѣданъ човѣкъ, монаха Ивана, въ България подъ прѣдлогъ за обмѣна на плѣнниците, съгласно съ условията на мира, а въ сжщностъ да хване Петровия братъ Ивана и да го отведе съ себе си въ столицата. Пратеникътъ сполучливо извършилъ мисията си: той заминалъ скришно заедно съ Ивана за Месемврия и оттамъ на корабъ при-

¹⁾ Sym. Logoth., ib., p. 840,9—14. = Theoph. cont., ib., p. 422,10—15.

стигнали двамата въ Цариградъ. Не много слѣдъ това, когато Иванъ снелъ отъ себе си монашеското облѣкло и поискалъ да се ожени, императорътъ му далъ помѣщение и много пари и го оженилъ за една знатна арменка най-тържествено въ кжщата на кесаря, при което деверствували самъ императоръ Христофоръ и монахъ Иванъ, който за услугата билъ възведенъ въ чинъ ректоръ.¹⁾

Нѣма никакво съмнѣние, че това съзаклятие противъ ц. Петра е било дѣло на бояритѣ отъ опозиционната партия и не по-малко е било насочено и противъ фактическия управитель — Сурсувула; обаче самиятъ изразъ, че това сж били „Симеонови велможи“ (οἱ μεγιστῶνες τοῦ Σιμεῶν), т. е. лица, издигнати при Симеона и сж били дълбоко проникнати съ политическитѣ възгледи на покойния царь, ясно говори, че тукъ е дѣйствувало и незадоволство отъ политиката на новото правителство. Но въ случая важна се явява постъпката на Романа Лакапина: той съ измама докарва въ Цариградъ царския братъ — лице, което играло главна роля въ съзаклятието, очевидно, подъ прѣдлогъ, че искалъ да избави Петра отъ тая опасна за него личност и да направи невъзможно повторението на съзаклятието; но въ сжщото врѣме той облагодѣтелствува брата на българския царь и го задържа при себе си, а това разкрива затаената му цѣль, именно, да има винаги подъ ржка единъ претендентъ на българския прѣстолъ и при случай да го изтъква като страшилище за българитѣ и по тоя начинъ да държи въ ржцѣтъ си както българския царь, тъй и неговото правителство.

Но, ако Петъръ и Георги Сурсувулъ сполучили своеврѣменно да разкриятъ съзаклятието въ 928 год. и строго да накажатъ съучастницитѣ въ него, тѣ не могли да прѣдупрѣдятъ друго едно политическо движение, което носило много по-сериозенъ характеръ. Най-голѣмиятъ Симеоновъ синъ, Михаилъ, който така сжщо се стремилъ да заграби върховната власть, напусналъ мѣнастиря и, като съблѣкълъ

¹⁾ Sym. Logoth., ib. p. 837₁₈—838₁₀. = Theoph. cont. ib. p. 419₁₀—24. — Leo Gram. ib., p. 320₉ — 321₂. — Skyl.-Cedr., ib. II, p. 312₈—19.

монашеското расо, завзелъ една силна крѣпость въ Струмската областъ, дѣто той намѣрилъ опора у поселенитѣ още въ края VII. вѣкъ македонски прабългари отъ дружината на воевода Кубера. Тия българи, слѣдъ като се отказали да признаватъ властѣта на царь Петра, присѣдинили се къмъ Михаила, който подиръ това вдигналъ възстание въ 930 г. Каква е била цѣльта на Михаила и неговитѣ привърженици, когато се рѣшавали на това прѣдприятие, остава неизвѣстно; несъмнѣнно е обаче това, че възстанието приемало опасни за Петра и неговото правителство размѣри, защото тукъ възставали вече не отдѣлни недоволни личности, а цѣла една областъ, която би могла да увлѣче подиря си и други съседни ней области; и ако възстанието не могло да се разшири, то това се дължило на едно неочаквано обстоятелство, което ъ-врѣме избавило България отъ сериозни вътрѣшни размирици: още въ началото на възстанието Михаилъ се поминалъ. Привърженцитѣ му боляри, както и българското население, като се бояли да ги не постигне участѣта на по-раншнитѣ съзаклетници, рѣшили да напуснатъ масово Струмската областъ: тѣ навлѣзли въ византийска територия и, като прѣминали р. Струма, насочили пѣтя си къмъ Еллада; обаче още въ Тесалия, вѣроятно, измѣнили насоката и потеглили въ южни Епиръ къмъ стария гр. Никополъ, близу до днешния гр. Превеза на Артския заливъ, дѣто се настанили, грабейки тамшнитѣ мѣста; по-сетнѣ съ силата на оръжиято тѣ били принудени да признаятъ властѣта на ромейския императоръ.¹⁾ — Избирайки за центъръ на възстанието пограничната Струмска областъ, Михаилъ се е ръководилъ отъ мисълѣта, не само че тамъ той ще намѣри поддръжка въ мѣстното прабългарско население, между което агитацията противъ царь Петра и правителството му могла да намѣри по-добра почва, но и че оттамъ по-лесно ще осигури своята безопасность въ случай на несполука; а пъкъ обстоятелството, че бунтовницитѣ получили свободенъ проходъ прѣзъ византийска територия ни дава достатъчно

¹⁾ За извѣстията, както и за мѣстото, характера и врѣмето на това възстание подробно вж. тукъ въ края Притурка № 10.

основание да прѣдполагаме, че за това движение сж знаели въ Цариградъ и че водителитѣ му отъ по-рано сж влѣзли въ споразумѣние съ византийскитѣ власти, които винаги се стараели да поддържатъ размирици въ България. Но най-ясно изпжква враждебната политика на Византия въ даденото врѣме спрѣмо българитѣ въ възстанието на сѣрбитѣ.

Какво е било положението въ Сърбия слѣдъ покоре-
нието ѣ въ 924 год., засега остава неизвѣстно. Наистина, Константинъ Багренородни, както видѣхме, казва, че тогава „българитѣ изловили цѣлото население отъ мало до голѣмо и го откарали въ България; нѣкои пъкъ избѣгали въ Хърватско и страната останала пуста“.¹⁾ Обаче това свидѣтельство, споредъ справедливата бѣлѣжка на М. Дринова, не трѣба да се разбира въ букваленъ смисълъ, защото то не се оправдава отъ по-сетнѣшнитѣ събития; несъмнѣно си остава само това, че много видни и влиятелни сѣрби сж били откарани въ България, а други сж избѣгали въ Хърватско.²⁾ При такова положение на работитѣ и докато е билъ живъ страшиниятъ за сѣрбитѣ Симеонъ, за каквото и да било политическо движение тамъ не е могло и дума да става, още повече че отъ прѣдишния владѣтелски родъ на кн. Властимира слѣдъ смъртъта на кн. Захария, която по-слѣдвала, както се приема, наскоро слѣдъ бѣгството му въ Хърватско,³⁾ останалъ само единичкъ прѣдставитель Чеславъ Клонимировичъ; но и той билъ чуждъ на сѣрбитѣ, защото билъ роденъ въ България и отъ майка българка, останала вдовица още отъ 897 г., и билъ възпитанъ при двора на царъ Симеона въ духа и интереситѣ на българската политика. Обаче самъ Симеонъ го издигналъ като претендентъ на сѣрбския прѣстолъ, когато той билъ доведенъ въ 924 г. въ Сърбия подъ прѣдлогъ, че ще бжде поставенъ за сѣрбски князь. Чеславъ не е могълъ да забрави оная глупава и смѣшна роля, която той трѣбало да играе при разгрома на Сърбия.

¹⁾ Cont. Porphyg. De adm. itp. p. 158, 13—16. — Вж. по-горѣ, стр. 476.

²⁾ М. С. Дриновъ, каз. съч., стр. 136; Съчинения, т. I, стр. 505.

³⁾ F. Šišić, п. т., стр. 130. — Вж. по-горѣ, стр. 476, бѣл. 2.

Чувството на излъгана надежда и желанието за отмъщение го овладели, и той само чакал сгоден моментъ, за да се яви като възстановителъ на сръбското княжество.

Такъв моментъ му се представилъ, когато слѣдъ смъртта на Симеона въ България се почнали вжтрѣшни размирици. „Подиръ седемъ години“ слѣдъ покорението на Сърбия, т. е. въ 931 г., пише Константинъ Багренородни, Чеславъ, бѣгайки отъ българитѣ, заедно съ други четирма отъ Прѣславъ, дошълъ въ Сърбия, но не намѣрилъ въ страната никого, освѣнъ петдесетъ (!) мже, безъ жени и дѣца, които отивали на ловъ и се прѣхранвали. Заедно съ тѣхъ той завладѣлъ страната и съобщилъ (за това) на ромейския императоръ, като го молилъ за съдѣйствие и поддръжка и се обѣщавалъ да служи и се покорява на заповѣдта му, както и князетѣ прѣди него“. ¹⁾ Обаче да се рѣши на такова смѣло прѣдприятие, въ подготвянето на което несъмнѣнно сж взели участие и четирмата му другари — сръбски жупани, които се намирали така сжщо въ Прѣславъ подъ надзоръ, ²⁾ Чеславъ едвали е могълъ да разчитва на своитѣ сили, ако Сърбия се е намирала въ такова разнебитено положение, въ каквото я прѣдставя Константинъ Багренородни. Вече самитѣ думи на Константина Багренародни, че, щомъ Чеславъ повдигналъ възстанието, веднага съобщилъ за това на ромейския императоръ, като искалъ отъ него съдѣйствие и поддръжка, говорятъ въ полза на прѣдположението, че, ако това движение не е изцѣло дѣло на византийската политика, то поне Чеславъ е влѣзълъ въ сношение съ Цариградъ, още докато се е намиралъ въ Прѣславъ, и само слѣдъ като получилъ обѣщание за подкрѣпа отъ страна на Византия, той е могълъ да разчитва на успѣхъ въ прѣдприятието си. ³⁾ Съ това може да се обясни отъ една страна пълната готовность на Чеслава да бжде послушенъ и покоренъ на импе-

¹⁾ Const. Porphyg., ib., p. 158, 19—159, 2.

²⁾ К. Гротъ, каз. съч., стр. 196—197.

³⁾ М. Дриновъ, п. т., стр. 138—139; Съчинения, т. I, стр. 506—507.—К. Гротъ, п. т., стр. 197.

ратора, а отъ друга — и онова бързо съдѣйствие, съ което Романъ Лакапинъ се заловилъ за възстановяването на сръбското княжество.

Откакъ била прогласена сръбската независимостъ, „ромейскиятъ императоръ, пише Константинъ Багренародни, не прѣставалъ да бжде щедъръ съ благодарѣния къмъ него (Чеслава), поради което сръбитѣ, които живѣли въ Хърватско и България и въ други страни и били прѣснати отъ Симеона, като се научили за това, почнали да се събиратъ около него (Чеслава). Много бѣжанци отъ България се събрали и въ столицата, и ромейскиятъ императоръ, като ги снабдилъ съ дрехи и обсипалъ съ милости, изпратилъ ги при Чеслава. Подкрѣпенъ съ богати подарѣци отъ ромейския императоръ и като заселилъ страната, както по-рано, той (Чеславъ) станалъ послушенъ слуга на ромейския императоръ, слѣдъ като съ негова помощъ и съ многото му благодарѣния осигурилъ за себе си оная земя и билъ утвърденъ въ нея за князь“¹⁾. Така най-сетнѣ Романъ Лакапинъ сполучилъ да възкреси прѣдишния, облагодѣтелствуванъ отъ него съюзникъ на Византия въ тила на българитѣ и отново да закрѣпи влиянието си въ Сърбия.

2. ВЪТРЪШНОТО СЪСТОЯНИЕ НА БЪЛГАРИЯ ПРѢЗ ЦАРУВАНЕТО НА ЦАРЬ ПЕТРА.

Съ отцѣпването на сърбитѣ се туряло начало за разпадането на българската мощъ. Едвамъ се изминали три години, и вече се почнали външни нападения. Въ 934 год., съобщаватъ хрониститѣ, маджаритѣ прѣдприели първия си походъ противъ Византия; въ своето нападение тѣ достигнали до Цариградъ, като оплячкосали цѣла Тракия. Изпратениятъ противъ тѣхъ патриций Теофанъ чрѣзъ мждро поведени прѣговори сможалъ да ги запре и да сключи миръ съ тѣхъ; при това Романъ се показалъ особено щедъръ за

¹⁾ Const. Porphyg., ib., p. 159, 2—14.

освобождението на плънниците.¹⁾ Нѣма съмнѣние, че маджаритѣ, за да опустошатъ Тракия и да достигнатъ чакъ до византийската столица, минали сж прѣзъ България;²⁾ но дали тѣ сж прѣдприели това нападение противъ Византия на първо врѣме съ съгласието на Петровото правителство като реагиране противъ дѣйствиата на Романа въ Сърбия, или пъкъ на своя глава, слѣдъ като нахлули въ България, сж продължили пжтя си на византийска територия съ цѣль за грабежъ, ние не знаемъ; въ всѣки случай това събитие ясно говори, че въ даденото врѣме Петъръ не билъ въ състояние да окаже никаква съпротива, за да защити държавата си

¹⁾ Sym. Logoth, ib., p. 840,12—841,8' = Славѣнския прѣводъ, л. 248, стр. 140. = Theoph. conf. n., ib., p. 422,30—423,7. — Skylitz. Cedr. ib., II, p. 316,1—4.

²⁾ Пжтътъ, по който сж минали маджаритѣ прѣзъ България, не може да се опредѣли по липса на данни. J. Marquart, Streifzüge, p. 60—74, възъ основа на едно извѣстие на арабския писател Масуди, въ което се говори за едно маджарско нападение на Византия, станало въ или слѣдъ 320 г. отъ Хиджра = 932 отъ Хр. (а споредъ Ибн-ал-Атира, който се ползувалъ отъ Масуди, въ 322 (=934) отъ Хиджра) при пограничната византийска крѣпость Валанда ръ, дѣто станало голѣмо сражение съ византийцитѣ, се опита да го идентифицира съ нападението отъ 934 г., като при това вижда въ кр. Валанда ръ византийската погранична съ България крѣпость Девелтъ. Отъ това обяснение на Маркварта би могло да се заключи, че маджаритѣ сж минали прѣзъ източна България. Обаче, споредъ извѣстието на Масуди, маджаритѣ въ това нападение дѣйствували не сами, а въ съюзъ съ други три народа, между които били печенѣзитѣ, и то въ съвѣдство съ хазари и алави, т. е. дѣйствието е ставало тогава, когато маджаритѣ сж живѣли още въ Ателкуза; послѣ, самитѣ подробности, съ които се описва събитието у Масуди, по-скоро сочатъ на маджарското нападение въ 895 г., както това изтъква и самъ Марквартъ, и най-сетнѣ ще посочимъ още на едно обстоятелство, именно, че Девелтъ при ц. Петра не е билъ вече погранична крѣпость, защото отъ 904 год. българско-византийската граница тукъ е минавала много по-на югъ. Прѣдъ видъ на това и мнѣнието на Маркварта, че маджаритѣ сж минали прѣзъ източна България, остава неприемливо; но отъ друга пъкъ страна, като се вземе въ внимание, че маджаритѣ сж прѣдприели тоя походъ отъ новитѣ си живѣлища — тисо-дунавската равнина, че тѣ сж били самѣ, иначе византийскитѣ хронисти биха отбѣлѣзали, ако да имаха тѣ съюзици, налага се да приемемъ, че тѣ сж минали прѣзъ сѣверо-западна България и прѣзъ западнитѣ балкански проходи се прѣхвърлили въ Тракия. Ср. R. Lattich, Ungarnzüge in Europa im 10. Jahrhundert, Berlin 1910, S. 145.

отъ външни нападения, които слѣдъ деветъ години маджаритѣ пакъ подновили. Прѣзъ апрѣль 943 г. тѣ отново нахлули въ Тракия; сжщиятъ патриций Теофанъ и тоя пжтъ сполучилъ да склучи миръ за петъ години и дори да вземе отъ тѣхъ заложници.¹⁾ Тия маджарски нападения почнали да всѣватъ страхъ въ Цариградъ, и тамъ при Константина Багренородни, който отъ 945 г. станалъ самовластенъ императоръ, рѣшили да се опитатъ, докато траелъ мирниятъ договоръ, чрѣзъ християнството да привлѣкатъ маджаритѣ къмъ себе си и по тоя начинъ да спратъ тѣхнитѣ нападения, а, може би, и да склучатъ постояненъ миръ съ тѣхъ. Но тоя опитъ, както ще видимъ, не донесълъ очакванитѣ резултати.²⁾

На слѣдната година България била изложена на ново външно нападение. Въ 944 г. рускиятъ князь Игорь (912—945) въ съюзъ съ много подвластни нему племена, къмъ които присъединилъ наетитѣ отъ него печенѣзи, прѣдприелъ втория си походъ противъ Цариградъ на многобройни кораби. Но тоя походъ билъ своеврѣменно прѣдупрѣденъ отъ византийцитѣ. Извѣстенъ прѣдварително отъ херсонцитѣ и българитѣ за това ново прѣдприятие на руския князь, Романъ Лакапинъ чрѣзъ пратеници прѣдложилъ на Игоря, когато тоя достигналъ до устието на Дунавъ съ цѣль да вземе и печенѣзитѣ, да приеме данъка, който плащалъ на Олега, и дори обѣщаль да го увеличи, а на печенѣзитѣ изпратилъ много материи и злато. Слѣдъ едно съвѣщание съ дружината си Игорь рѣшилъ да приеме прѣдложението на императора и се върналъ съ войската си въ Киевъ, а за да се отплати на печенѣзитѣ, заповѣдалъ имъ да нападнатъ на „българската земя“.³⁾ Дѣ и дождѣ се простирало това

¹⁾ Sym. Logoth. ib., 844, 4. — Славѣн. прѣводъ, л. 250 стр. 142—Theoph. Contin., ib., p. 430, 2—431, 3. — Skyl.-Cedrl., ib., II, 319, 4—6.

²⁾ Славѣн. прѣводъ на Сим. Логотета, п. т., л. 254—255. стр. 144.—Skyl.-Cedrl., ib. II, p. 328, 3—2. — Zonaras, ib. IV, p. 68, 4—20. — Cp. L. V. Szalay, Geschichte Ungarns. Bd. I, Pest 1866, S. 44. — A. Rambaud, L'empire grec, p. 358. — R. Lüttich, п. т., стр. 146—148.

³⁾ Руская лѣтопись по Ипатскому списку. Петербургъ 1871, стр. 28.

нападение и какъ се е свършило, за сега остава неизвѣстно. Царь Петъръ не билъ въ състояние да имъ окаже никакъвъ, сериозенъ отпоръ, защото въ самата България, освѣнъ посоченитѣ политически движения, сж ставали други събития, които постоянно отвличали вниманието на българскитѣ държавници отъ външнитѣ отношения, и тѣ прѣдпочигали да ги не дразнятъ и да ги пропусчатъ. Това сж били ония религиозно-обществени движения, които изпълвали Петровото царуване и разклатили отъ основа мощта на българската държава и народъ и чиито зачатъци трѣба да се търсятъ още отъ врѣмето на царь Симеона, именно въ неговата вътрѣшна реформаторска дѣйностъ.

И наистина, когато царь Симеонъ турялъ на главата си царска корона, намѣталъ багреница и обувалъ червени ботуши, съ една рѣчь, когато той се прогласявалъ за царь, той мислилъ, той билъ дълбоко убѣденъ, че това право му давало неговото политическо надмощие надъ слабата тогава и разнебитена източна империя, — надмощие, което главно се изразявало въ обширната му държава. Но той изпусналъ изъ-прѣдъ видъ, дали тая царска титла е съставяла сжществена държавна необходимостъ; дали абсолютното самодържавие, усвоено изцѣло въ византийска форма, съ неговия строгъ и широкъ бюрократизъмъ е вървѣло въ съгласие съ народния духъ, съ политическия и социаленъ битъ на славѣно-българитѣ които съставяли прѣобладаващо множество въ държавата и образували нейната политическа мощъ. За да се удържи една такава обширна държава, каквато била българската въ X. вѣкъ, която се бѣ образувала отъ постепенното обединение на отдѣлнитѣ славѣнски племена, които, наистина, сж принадлежали къмъ една и сжща етическа група — славино-атинската, но които до тогава сж живѣли всѣко отдѣленъ племененъ животъ съ своята строго демократична уредба, не сж достатъчни една само обща религия на националенъ езикъ и единъ само царски скиптеръ; тукъ била потрѣбна и вътрѣшна свръзка — свръзка както общокултурна, тѣй и държавно-социална, необходима била органическа сила, която да свързва, да споява основно ма-

сата, населението, народа съ централната власт. На Симеоновата държава липсвала тъкмо тая свръзка, тая сила.

Съ въвеждането на християнството въ държавата като господстваща религия се турялъ край, както видѣхме, на многогодишната борба между двата съставни етически елемента — българския и славѣнския и се опрѣдѣлялъ окончателно славѣнскиятъ характеръ на българската държава; а пъкъ съ учрѣдяването на национална църква и съ въвеждането славѣнскиятъ езикъ като държавенъ и църковно-училищенъ езикъ се туряла основа за самобитното духовно и културно развитие на българския народъ и заедно съ това се осигурявала неговата. духовна и политическа независимостъ. Обаче отъ страна на Симеона, който прокаравалъ своитѣ реформи по готово възприета отъ Византия формула, не били приети никакви радикални мѣрки за примирение и изглаждане различията въ държавно-социалнитѣ възгледи и положения на двата съставни етически елемента: потомцитѣ на прабългаритѣ останали при своя азиатски монархизъмъ, тѣй богато подхранванъ и засилванъ отъ присадената отъ Византия строга форма на самодържавието, а славѣнитѣ не се отказали отъ своя демократизъмъ съ неговата изборна система и общинска наредба. Тѣй че, макаръ слѣдъ обявяването християнството за господстваща религия, а славѣнския езикъ за официаленъ езикъ въ България и да изчезвало всѣко етическо различие, обаче въ социалния животъ на българския народъ не произлѣзла никаква промѣна: потомцитѣ на хунно-българитѣ въ лицето на своитѣ прѣдставители не прѣставали да мислятъ, че тѣ като организатори и обединители трѣба да държатъ властѣта въ ржцѣтъ си; славѣнитѣ пъкъ въ своята многобройна маса отъ своя страна не прѣставали да считатъ, че тѣ само признаватъ сюзеренната властъ на българския царь съ извѣстни задължения, а сами продължавали да се придържатъ о своитѣ демократически принципи.

По тоя начинъ къмъ врѣмето на Симеона на мѣстото на прѣдишното етническо различие изпжквали и почнали рѣзко да се различаватъ два разреда граждани: едни — приви-

легиrowани, които се групирани около прѣстола и станали участници въ властѣта, образували отдѣлно съсловие, известно вече подъ славѣнското име болярство съ неговитѣ подраздѣления на „велики и мали“, на „вжтрѣшни и вѣншни“ боляри, които сж. съставяли, тѣй да се каже, интелигенцията на българската държава и ръководили сждбинитѣ на народа; други — непривилегировани, които дали контингента и силата при образуването на държавата и нацията, и то повечето, ако не изключително, потомци на обединенитѣ славѣни, съставяли масата отъ населението — народа, който не вземалъ никакво участие въ властѣта, но трѣбало да обработва земята, да доставя нужнитѣ продукти за економическия животъ на страната, да се явява въ редоветѣ на войската и да защитава държавата. Наистина, при кн. Бориса тия два разряда граждани, които и по численостъ, и по значение прѣдставляли нѣщо неестествено, етически вече не се различавали, може би, — тѣ носѣли вече едно общо име българи, но социално тѣ се рѣзко отличавали помежду си: тѣ живѣли и се развивали отдѣлно и въ различни посоки; тѣхъ ги съединявали едни само вѣншни политически интереси, но не и вжтрѣшни — културно-економически, защото тия послѣднитѣ не могли да възникнатъ и да ги сплотятъ поради тѣхното рѣзко социално различие.

Царь Симеонъ билъ добъръ дипломатъ и отличенъ пълководецъ; но той билъ слабъ социологъ и законовѣдецъ, и затова не можалъ да разбере, какви гибелни сетнини ще докара за държавата това ненормално културно-социално положение, противно на народния духъ; напротивъ, той още повече засилилъ различието между двата разряда граждани. Бидейки най-вѣрниятъ врагъ на византийцитѣ, самъ се поддалъ на византинизма. Съ въвеждането на византийския абсолютизъмъ съ неговото строго различие на съсловията, блѣскава помпозностъ, тържествено натегнато величие на вѣншния видъ съ натруфенитѣ титли, мъчителенъ ритуалъ и придворенъ церемониалъ — абсолютизъмъ, който го увлѣкълъ въ ламтежа да седне на прѣстола на източнитѣ императори и въ свързанитѣ съ тоя ламтежъ 14-годишни тежки

войни за Цариградъ, Симеонъ още повече удълбочилъ пропастьта между привилегированата класа и народа, защото болярството, подражавайки на своя господарь въ външния разкошъ и увеличвайки материалното си положение, сега се облѣкло въ формата на византийската аристокрация съ всичкитѣ нейни права и прерогативи, които сж били, разбира се, колкото чужди, толкова и непонятни и дори нетърпими за народа. Но не стигало и това. Симеонъ отдѣлилъ и образувалъ така сжщо по византийски образецъ още едно съсловие, което се явявало, както и въ Византия, като необходима частъ на самодържавната властъ. Това е духовното съсловие. Висшето духовенство, което, като прѣдставителъ и разсидителъ на просвѣтата, при кн. Бориса било съединителна брънка между държавния глава и болярското съсловие отъ една страна, и народа отъ друга, при Симеона, стремейки се да завземе подобаващото положение, както и цариградското, редомъ съ царя, малко по-малко се отдѣлило отъ народа въ особно съсловие и станало въ сжщитѣ отношения спрѣмо царя, както и болярството.

Наредъ съ обособяването на тия съсловия измѣнило се и економическото положение на двата разреда граждани: отъ непрѣкъснатитѣ войни на Симеона за завоеване на Цариградъ, които завзематъ, както видѣхме, втората половина отъ царуването му, богатѣли само привилегированитѣ съсловия — духовенството и болярството: за всѣка одържана побѣда надъ неприятелитѣ царьтъ награждавалъ своитѣ боляри отъ богатата плячка, а сжщо и съ земи, частъ отъ които отивали въ полза на църквата въ туй врѣме, когато населението все повече бѣднѣло подъ натиска на тежкитѣ данѣци, които отивали за поддържката на царския дворъ, а поради съсипателнитѣ войни, които не само се врѣдно отзовавали върху материалното му положение, но и донасяли често пжти и загубата на личната свобода и хвърляли народа въ робско — крѣпостническо състояние, тъй че различието между тѣхъ се явявало и на економическа почва.

По тоя начинъ въ България настанало едно ненормално социално-економическо положение, образували се двѣ диа-

метрално противоположни течения, отъ които всѣко се при-
държало о своитѣ традиции и се домогвало да прокара
своитѣ тенденции. При тия натегнати отношения, при тая
противоположностъ въ стремежитѣ и при тая отчужденостъ
едно отъ друго, разбира се, сблъскването на тия двѣ течения
ставали неминуеми, разривътъ между двѣтѣ привилегиро-
вани съсловия и народа рано или късно трѣбало да избухне.
И ето цѣлото царуване на слабия и богобоязливъ царь Петра
прѣдставя непрѣкъснатъ редъ отъ политически и социални
кризи, въ които тия сблъсквания се проявили въ най-
големъ сила.

Щомъ се почувствувало, че изчезнала мощната личностъ
на царь Симеона, който бѣ съсрѣдсточилъ въ себе си всички
фактори въ държавата, и веднага изпъкнала самата дѣйстви-
телностъ, която до тогава се спотаявала или пѣкъ слабо се
проявявала. Най-първо болярството поискало да използва
слабостта и неопитността на новия царь, за да си възвърне
прѣдишното значение въ държавата, и открито почнало да
изказва незадоволството си противъ фактическия управителъ
на държавата. Георги Сурсувуль мислѣлъ да намѣри опора
противъ враждебнитѣ нему боляри въ народа чрѣзъ сключ-
ването на миръ съ Византия. Но тоя опитъ не само не
оправдалъ надеждитѣ на Петра и неговия съуправителъ, но
още повече възбудилъ духоветѣ: мирътъ съ Византия, кол-
кото нагледъ и да билъ сгоденъ за България, не придобилъ
очакваната популярностъ, защото той разкривалъ широкъ
пѣтъ и още повече засилвалъ това, отъ което народътъ
билъ най-вече недоволенъ — византизма. Поради това
веднага слѣдъ сключването на мира избухнала борба между
болярскитѣ партии за оспорване на властта, — борба, която
се изразила въ двѣтѣ възстания едно слѣдъ друго начело
съ недоволнитѣ братя на Петра. Въ тая борба, наистина,
останала побѣдителка партията на Георгия Сурсувула, обаче
злокобнитѣ сетнини отъ нея — отцѣпването на Сърбия и
възстановяването на сръбското княжество, както и външнитѣ
нападения, противъ които българитѣ не прѣдприели или не
били въ състояние да прѣдприематъ никакви противодѣй-

ствия — основно подкопали авторитета на Петровото правителство, а главно показали явно, че последното вече се намирало подъ влиянието на византийската политика, която почнала да се намѣсва въ вжтрѣшнитѣ работи на България и при посрѣдството на царицата-гъркиня още повече успѣла ѝ насажда и закрѣпя византийскитѣ нрави и обичаи.

Недоволството въ боярскитѣ срѣди бързо се прѣнесло и въ народа, въ който ходило твърдѣ нелестно мнѣние за византийцитѣ, които той считалъ за „самохвали, високомѣрни, лъжесвидѣтели, златолюбци, подкупни“.¹⁾ Не по-малко въоръжавало населението противъ Петровото правителство и тежкото му економическо положение: съсипани материално отъ продължителнитѣ войни на Симеона, постигнати въ даденото врѣме и отъ физически бѣдствия, свободнитѣ селени-собственици, които били още съ слаби зачатъци за стопанско развитие, съ негодуване гледали, какъ тѣхното недостатъчно производство трѣбало да отива за поддръжка на разкошния дворъ на единъ царь, чието правителство не било въ състояние да защити и осигури тѣхнитѣ жизнени интереси; зависимитѣ пъкъ селени, или тѣй нареченитѣ парики (*παρικοί*), които живѣели като поселенци на обширнитѣ боярски земи и ги обработвали на извѣстни условия, почнали да осѣщатъ по-силно гнета на своитѣ господари-земевладѣлци, които, ползувайки се отъ една страна отъ слабостта на централната властъ, а отъ друга — отъ крайно стѣсненото положение на своитѣ селени, несъмнѣнно се домогвали да покачатъ тѣхнитѣ тегоби и задлъжения и по тоя начинъ да ги прикрѣпятъ къмъ земята и да ги обърнатъ съвсѣмъ въ крѣпостници.²⁾ Тия промѣни въ социално-економическото положение на тия селени все повече засилвали въ тѣхъ стремежа да се освободятъ отъ парикията.

При такова едно натегнато и пълно съ опасности положение на работитѣ въ България, царь Петъръ и неговитѣ

¹⁾ М. Дриновъ, *каз. съч.*, стр. 70; *Съчинения*, I, стр. 439—440.

²⁾ Ив. Сакъзовъ, *Срѣдновековното монастирско стопанство въ България*. Сп. Бъл. Иконом. Д-во год. XXIII (1925) кн. 4—5, стр. 207.

управници рѣшили да търсятъ опора въ църквата, като се надѣвали и разчитали на нейния авторитетъ, който тя бѣ спечелила въ прѣдната епоха. Обаче и тая опора, както ще видимъ, се оказала не въ състояние да имъ помогне, едно, поради особеното положение на църквата въ държавата и, друго, поради нравственото състояние на тогавашната българска иерархия. Още въ царуването на Симеона при обявяването българската църква за автокефална и учрѣдяването на патриаршията българската иерархия бѣ получила византийска уредба, а при Петра поради благочестивия му и набоженъ характеръ тя окончателно възприела формата на византийската църковна иерархия съ всичкитѣ ѝ права и прерогативи, като едноврѣменно усвоила и нейнитѣ пороци. Освѣнъ това тя достигнала твърдѣ голѣмо обществено и политическо влияние въ държавата, защото подъ компетентността на епископитѣ били подведени не само църковно-просвѣтнитѣ служби, но и много отъ сѣдебнитѣ дѣла, и изобщо духовенството имало силно влияние върху духовния животъ на българина. Въ сѣщото врѣме, бидейки владѣтель и на обширни земи, съ които царь Петъръ я надарявалъ особено щедро, църквата — висшето духовенство и мѣнастиритѣ не по-малко отъ болярството използвали всички неблагоприятни стопански условия, въ които изпадали както свободнитѣ, тъй и безимотнитѣ и зависими селяни, за да засилятъ своето материално положение.¹⁾

Но отъ друга пкъ страна имотното и стопански-економическото засилване на църквата и мѣнастиритѣ наредъ съ политическото имъ влияние злѣ се отразило върху нравственото състояние на духовенството. Разполагайки съ голѣми богатства, духовнитѣ лица забравяли правитѣ си длѣжности и служби, напускали своята просвѣтителна и пастирска дѣйностъ и се прѣдавали на лѣнностъ, користолюбие, раскошъ и разпуснатъ животъ. Тая поквара пуснала особено дълбоки корени въ срѣдата на монаситѣ. Разбогатяването на

¹⁾ М. Дриновъ, *каз. съч.*, стр. 72; Съчинения I, стр. 441. — Ив. Сакъзовъ, *Данъчната система въ сръднѣвковнитѣ ни мѣнастири*, *Духов. Култура*, кн. 20—21 (1924), стр. 123—124.

мънастиритѣ правило живота въ тѣхъ не само обезпеченъ, но и силно примамливъ за всички, които или поради тежкото си социално-економическо положение се стремили да се отърватъ отъ непоносимата ускъдия, или поради голѣмото значение на духовенството и материалното му обезпечение се домогвали да играятъ видна обществена роля, или пъкъ искали да се прославятъ като свети и необикновени хора. Подъ дѣйствието на такива подбуди и подъ девиза, че който живѣе въ свѣта, не може да се спаси, подобни лица, приемайки монашеския санъ, безъ да се подготвятъ прѣдварително и да изпитатъ себе си за него, не могли да издържатъ строгоститѣ на мънастирския уставъ; напротивъ, тѣ или скоро напушали мънастиря и вѣнъ отъ него живѣели като богатитѣ миряне, като се прѣдавали на разни пороци, или пъкъ, ако оставали въ мънастиря, тѣ не се покорявали на игумена и изобщо не зачитали правилата мънастирски, като прѣкарвали по своя воля и желание единъ животъ не по-малко пороченъ и осждителенъ¹⁾.

При такъвъ наравственъ упадъкъ духовенството не само губило своя авторитетъ между населението, но и само почнало да страни отъ него; а пъкъ, за да може да удовлетвори алчността си за богатство, то поддържало непопулярното Петрово правителство. Чрѣзъ това си поведение духовенството дразнило все повече и тѣй недоволното отъ положението си население, и най-сетнѣ само станало нетърпимо и омразно за народа, както и самото правителство. Тая народна нетърпимостъ и омраза както къмъ свѣтската, тѣй и къмъ духовнитѣ власти въ България се изразили най-ясно въ успѣха на онова религиозно-обществено движение, което се почнало и развило прѣзъ втората половина на Петровото царуване подъ влиянието на еретическото учение, чийто основателъ билъ нѣкой-си попъ Богомилъ, по името на когото неговитѣ послѣдователи се наригали богомили, а самото

¹⁾ Вж. Недостойнаго Козмы Пресвитера бесѣда на новоявившуся ересь Богомилу, по издан. на М. Г. Попруженко С. Пбургъ 1907 (Пам. древ. письм. № 167), статии: „О матѣиныхъ са чинахъ“, стр. 49—50 и „О хоташихъ Шти и чинахъ ризы“, стр. 53—61.

движение — богомилство. Сжщността на богомилското учение състои въ слѣднето.

Богомилитѣ вѣрвали въ единаго духовнаго небеснаго Бога Отца, създателя на цѣлия свѣтъ, но учили, че творецъ и повелителъ на видимата материална природа и на човѣка е Сатанаилъ, по-голѣмиятъ синъ на Бога Отца, който, слѣдъ като отъ гордостъ се отцѣпилъ заедно съ други по-долни духове, билъ сваленъ отъ небето и замѣненъ съ по-малкия синъ на Бога Отца — Словото, Иисусъ Христосъ. Слѣдъ това Сатанаилъ уредилъ невидимата още, покрита съ вода земя и ѝ далъ видъ, въ който я намѣрилъ първиятъ човѣкъ, създаденъ сжщо така отъ него по слѣдния начинъ: той направилъ тѣлото на човѣка отъ калъ, обаче, когато по-искалъ да го одушеви, той се оказалъ безсиленъ: духането, което той пусналъ въ тѣлото, излизало отъ него прѣзъ задния отворъ или отъ голѣмия прѣстъ на крака и се обръщало или въ течность, или въ първата на свѣта змия; освѣнъ това то осквернило човѣка, станало изворъ на нечиститѣ страсти и грѣхове, дори и слѣдъ като човѣкътъ получилъ душа; а послѣдната той получилъ все пакъ отъ небесния Богъ, слѣдъ като Сатанаилъ се съгласилъ да властвува само надъ тѣлата на първия човѣкъ и на потомството му, а душитѣ били прѣдоставени на Бога, за да попѣлва изрѣдѣлитѣ ангелски чинове.

Но Сатанаилъ не си сдържалъ обѣщанието. Отъ завистъ къмъ Отца и прилъстенъ отъ хубостъта на първата жена Ева, той подъ видъ на змия се съединилъ съ нея и произвелъ на свѣтъ злитѣ Каина и сестра му Каломена; а когато и отъ Адама Ева родила синъ Авеля, Каинъ убилъ брата си. Оттогава духовнитѣ дѣца на Сатанаила гонили и изтрѣбвали духовнитѣ синове божии, които впрочемъ не били много, защото човѣшкиятъ родъ се намиралъ подъ гибелната власть на Сатанаила за-прѣзъ цѣлия периодъ на Ветхия завѣтъ, когато Сатанаилъ напращаль върху хората такива злини, като потопъ, стѣлпотворение, Мойсеевъ законъ, непрѣкъснати войни и др. т. Най-сетнѣ небесниятъ Отецъ се смилилъ надъ хората за тия тѣхни бѣдствия: Той

изпратилъ отъ небето втория си Синъ за борба съ Сатанаила и за спасение на хората. Синътъ — Слово се вселилъ прѣзъ ухото въ утробата на Дѣвата, родилъ се, живѣлъ и умрѣлъ на кръстъ като видимъ тѣлесенъ човѣкъ, макаръ че всичко свързано съ тѣлесността и да било въ него само привидно, а не реално съществуващо. Той побѣдилъ Сатанаила, като му отнелъ божественостъта, свързана съ сричката илъ въ името му, слѣдователно и самото илъ, и го затворилъ вече като Сатана, като простъ зѣлъ духъ, въ прѣизподнята, задъ яки врати; а на човѣшкия родъ прѣдоставилъ възможностъ да влѣзе въ вратата на Небесното царство, стига само хората, избавени сега отъ непосредната властъ и съблазнитѣ на Сатана, сумѣятъ да се борятъ съ останалитѣ въ тѣхъ дири отъ злото и наклонностъ къмъ него, и ще се държатъ достойно за своето небесно призвание. Като извършилъ мисията си Словото — Христосъ се върналъ пакъ на небето при Бога Отца и седналъ редомъ съ Него.

Възъ основа на тия прѣдстави за божеството, свѣта и човѣка сж построени и ония нравствено-религиозни и социално-политически възгледи на богомилитѣ, които сж опрѣдѣляли тѣхното поведение и отношение както помежду си, тъй и къмъ другитѣ хора. Така, тѣ отричали всичко веществено, материално, а най-вече собственото си тѣло като създание на злото начало и изворъ на грѣхъ и погибель. Измжчване и бавно унищожение на тѣлото било тѣхенъ идеалъ. Храната имъ била умѣрена, и то главно растителна; разрѣшавала се риба, но по никой начинъ месо и вино. Обличали се скромно: носили черна дълга дреха, както монаситѣ, закривайки съ нея и лицето си. Признавали труда, но работѣли само колкото да се прѣхранятъ; всичко повече е „отъ лукавия“; тѣ отхвърляли и оня трудъ, който би могълъ да достави повече удовлетворение на материалнитѣ потребности на тѣлото, като търговия и др.; дори и селскостопанския трудъ за „свършения“ богомилъ билъ излишенъ и затова тѣ се хранили съ това, което сама природата давала и небесниятъ Отецъ изпращалъ чрѣзъ ржцѣтъ на благодотворители. Бракътъ отхвърляли изобщо особено за „свър-

шенитѣ“, защото въ него най-ярко и силно се проявява стремежътъ на тѣлото, на материята да се укрѣпи и задържи и затова богомилитѣ мразѣли дѣцата; въ брака се подражава на Сатанаила; въпрочемъ бракътъ се допускалъ по необходимостъ и лесно могълъ да се разкъсва. Не по-малко строго се отнасяли и къмъ другитѣ радости и удоволствия на живота; по кротостъ и смирение тѣ приличали на овце, били мълчаливи, блѣдни, много не говорѣли, не се смѣли високо, не били любопитни и се пазѣли отъ нескроменъ погледъ.

Свободното си врѣме богомилитѣ употребявали не само за борба съ тѣлото, съ материята, но и за спасението на душата: обхождайки страната, тѣ проповѣждали учението си, четѣли св. Писание и много се молѣли. Отъ св. Писание тѣ четѣли и слушали само Новия Завѣтъ и отхвърляли книгитѣ на Ветхия Завѣтъ като наслѣдие Сатанаилово; молѣли се много пѣти денемъ и нощемъ, и то тамъ, дѣто намѣрятъ, на закрито и открито, но не въ храмове, наричани отъ тѣхъ живѣлища на Сатана, мѣсто за „многоглаголаніе“. Четѣли само една молитва „Отче нашъ“; отхвърляли църковнитѣ служби, таинствата, като допускали само своето „духовно кръщение“ — обредъ за приемане на новъ членъ-богомилъ, — иконитѣ, въ които виждали идоли, и кръста, който прѣзирали като оржие на видимата побѣда на Сатанаила надъ Словото, сжщо и мощитѣ на светиитѣ; тѣ не вѣрвали въ възкресението на мъртвитѣ.

Най-сетнѣ богомилитѣ не признавали църковната иерархия и изобличавали живота и нравитѣ на прѣдставителитѣ ѝ; тѣ се отнасяли враждебно и къмъ държавата, като прѣдставителъ на материалната сила, физическо принуждение, създаване на злото начало; тѣ отричали войната като насилие и масово избиване на тѣла, които не успѣли своеврѣменно да послужатъ по дѣлото за въздигане на духа; избѣгвали клетвата и не признавали сждъ и наказание. Тѣ били готови, както изглежда, само да плащатъ данъкъ на държавата, обаче и тукъ тѣ не се явявали отстъпчиви: учили да не се покоряватъ на върховната властъ, корѣли богатитѣ, надсмивали се на старѣитѣ и боляритѣ, обявявали за грѣшници

прѣдъ Бога хора, които служатъ на царя и на чиновниците му, уговарвали робитѣ да не работятъ на господаритѣ си. Намирайки се въ борба както съ църквата, тъй и съ държавата, богомилитѣ, които сжщо така се наричали „християни“, образували, макаръ и тайно, свои общини съ своя иерархия, която напомняла апостолската църква: начело стоялъ нагледникъ — старѣя (още дѣдъцъ) съ дванадесетъ „апостоли“-проповѣдници, а за цѣла една областъ се избиралъ единъ епископъ, който управлявалъ богомилската „църква“. Старѣитѣ, апостолитѣ, както и епископътъ се избирали измежду „свършенитѣ“ богомили, които били подложени на повече и по-голѣми строгости и задължения, отколкото проститѣ — „вѣрнитѣ“, които, отказвайки се да прокарватъ въ живота своитѣ възгледи, не сжсвали окончателно външнитѣ връзки съ обществото, църквата и държавата.¹⁾ — При голѣмата незаинтересованостъ на официалното духовенство, поради неговия нравственъ упадъкъ и при тежкото положение на народната маса, богомилството се бързо разпространило въ България поради ония характерни особености, които изпжкватъ прѣди всичко въ самото учение.

Като еретическо учение богомилството възникнало върху основата на дуалистичната теория на манихейската и павликянската ереси, които били донесени и насадени на Балканския полуостровъ още въ VIII. вѣкъ отъ сирийски и арменски колонисти, поселени отъ императоритѣ Константина V Копронимъ (ок. 754) и неговия синъ Лѣва IV Хазарски (ок. 778 г.), за да пазятъ границитѣ на империята отъ нападенията на българитѣ.²⁾ Но на българска почва тая теория получила ново развитие съ нѣкои сжществени измѣнения. Така, докато въ основата на манихео-павликянската ересь

¹⁾ Учението на богомилитѣ прѣдаваме тукъ споредъ най-пълното, но и прецизно изложение на покойния рус. проф. Н. В. Ястребовъ въ статията му подъ надсловъ „Богомилы“ въ „Нов. Энцикл. Словарь Брокгауза-Ефрона, т. VII (1912), стъл. 74—80, дѣто е дадена и най-пълната литература по прѣдмета.

²⁾ Вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава, т. I, ч. I, стр. 201—202; 240. Вж. и тукъ по-горѣ, стр. 62—64.

лежалъ суровиятъ принципъ за първоначалното и вѣчно сществуване на два равносилни и равноправни, постоянно враждуващи помежду си бога — богъ на доброто и богъ на злото, българскитѣ богомили учили, че първоначално сществувало едно божество, което произвело отъ себе си Христа и Сатанаила, добро и зло начало. Сатанаилъ създалъ цѣлия видимъ вещественъ свѣтъ и първия човѣкъ, а Христосъ открилъ на човѣка пътя къмъ спасението. Оттука ясно става, че основателтъ на богомилското учение, билъ той попъ Богомилъ, или другъ нѣкой, когато почналъ да проповѣдва своето учение, не е ималъ за цѣль да прѣобразува християнската църква, или пъкъ да създаде нѣкоя нова религия, която да учи отцѣпване отъ източно-православната вѣра. По-горѣ се каза, че богомилитѣ сами се наричали християни; тѣ никога не се отцѣпвали отъ църковното общество, ако и да сж считали учението си за по-добро, и дори посѣщавали православнитѣ църкви. Богомилството се явява нищо друго, освѣнъ едно отъ ония учения въ източната църква, които произлизали отъ смѣшение на сирийски, персийски и гръцки възгледи съ християнски елементи, — учения, които често пжти били плодъ на разни политически и социални причини. Дѣлото на попъ Богомила било тоза, че, като вземалъ въ основа на своето учение дуалистичната теория, той я турналъ на християнска основа, развилъ тая теория въ цѣла система и образувалъ една религиозна община съ най-строга организация.

Но това, което придавало на богомилското учение особена сила, било туй, че основателтъ му внесълъ въ него и народни елементи. Вече въ неговата отстъпка отъ абсолютния и суровия принципъ на другитѣ източни дуалистични учения въ смисълъ, че отначало сществувало едно добро божество и отпослѣ се появило злото начало и че въ борбата помежду тия двѣ начала доброто най-накрай наддѣлява, — вече въ тая отстъпка, или по-право, въ тая своеобразна особеностъ на богомилското учение се отразили старитѣ славѣнски езически вѣрвания въ добрия богъ — бѣлия и злия — черния и въ добри и лоши духове, които и до

днесъ сж запазени въ нашитѣ народни умотворения и се прѣдставятъ въ сжщата зависимостъ едни отъ други.¹⁾ Но ние имаме и право свидѣтелство, че въ богомилското учение сж влѣзли тъкмо славѣнски езически не само вѣрвания, но и обреди. Така, въ българския Синодикъ между статиитѣ, въ които се прѣдаватъ на анатема учението и послѣдователитѣ на попъ Богомила, се чете и слѣдното: *нже 10УНІА МЦА КД ДНЬ РОЖЬСТВО ІОАННА КРТАѢ ТВОРАЦНХЪ КАЗШВЕНІА І ПЛОДОВЪ КЛАУЕНІА І ВАНКА ШЪ ТЖ НОЩЬ СКЕРЪНМАА ТВОРАТЬ ТАИИСТКА І ЕЛЛИНСТЪІ СЛОУЖЕЪ ПОДОБМАА, АНАФЕМА. НѢМА СЪМНѢНІЕ, ЧЕ ТУКЪ СТАВА ДУМА ЗА ОБРЕДИТѢ, КОИТО СЕ ИЗВЪРШВАЛИ ПРѢЗЪ НОЩТА СРѢЩУ ЕНЬОВДЕНЬ И ЗАПАЗЕНИ СЕ ИЗВЪРШВАТЪ ОЩЕ И ДНЕСЪ ПОЧТИ НАВСѢКЖДѢ ВЪ БЪЛГАРСКИТѢ ЗЕМИ, МАКАРЪ И НЕ ВЪ ТАКАВА ГРУБА И РАЗПУСНАТА ФОРМА.²⁾ Тия заимствувания на народни вѣрвания и обреди придавали на богомилството националенъ характеръ и го сближавало съ народа, който гледалъ на него като на своя вѣра.*

Обаче причинитѣ за бързото разпространение на богомилството не се обуславятъ само съ неговия националенъ характеръ: нѣма съмнѣние, че тѣ трѣба да се търсятъ въ духовното състояние на България прѣзъ врѣмето на неговото появяване. — Слѣдъ приемането на християнството главната задача на първитѣ български господари-християни, както видѣхме, по вѣрски и политически съображенія, била да изкоренятъ всичко, което би напомняло за старата религия, за езичеството. Това тѣ залѣгали да постигнатъ съ своя примѣръ и съ просвѣтата на народа. Борисъ билъ силно огриженъ за уредбата на българската църква, като я снабдявалъ съ благочестиви пастири, а пъкъ просвѣтата на народа прѣдавалъ въ ржцѣтѣ на най-образовани за онова врѣме и

¹⁾ Кипріяновичъ, Жизнь и учение богомиловъ. Православное Обозрѣніе за 1875, юль и августъ, прѣпечатано у еп. Порфирія Успенскаго. Исторія Авона, ч. III, отд. 2. СПетербургъ 1892, стр. 882—884; 888—889; 895—897. — М. Г. Попруженко, Синодикъ, стр. 151 и сл.

²⁾ М. Дриновъ, п. т., стр. 74—75; Съчин. I, стр. 444. — М. Г. Попруженко, п. т., стр. 33, 77 и 167. — Ср. М. Арнаудовъ, Студии върху българскитѣ обреди и легенди. София 1924, стр. 363—364.

трудолюбиви мъже. — Симеонъ тръгналъ по пътя на баща си и прѣзъ първата половина на царуването си съ успѣхъ продължилъ дѣлото на Бориса. Обаче неговата дѣйность въ тая посока се оказала по-сетнѣ едностранчива. Увлѣченъ отъ идеята за абсолютното самодържавие, а още повече отъ мисълта да седне на византийския прѣстолъ, той забравилъ за своята длъжность къмъ населението, къмъ народа: неговото внимание било съсредоточено само на привилегированитѣ съсловия — духовенството и боярството, и то дотолкова, доколкото тѣ се явявали като необходимии елементи въ неговия идеалъ и като допълнение и украшение на неговото величие. Прѣзъ врѣмето на продължителнитѣ си войни съ Византия той забравилъ съвсѣмъ за народната просвѣта, защото народътъ му билъ потрѣбенъ тогава за съвсѣмъ други цѣли. Наистина, Симеонъ оставилъ богата, може би, книжнина, но тая книжнина била прѣдназначена само за привилегированитѣ съсловия; нейнитѣ високо-богословски отвлечености не внесли нито най-малкъ приносъ въ съкровището за духовно-нравственото развитие на народната маса, за която богословскитѣ и философски теории останали непонятни и недостъпни. Естествено, при такива условия народътъ продължавалъ да си остава съ своитѣ груби прѣдания, прѣдразсждаци и вѣрвания. — При Петра заедно съ нравствения упадѣкъ на народнитѣ учители — духовенството, тия условия станали още по-тежки. Духовенството съ своята немарливостъ къмъ прѣжитѣ си длъжности да просвѣщава паството си отъ една страна, а отъ друга — съ своя развратенъ и разпуснатъ животъ окончателно отблъснало народа отъ себе си. И ето явява се попъ Богомилъ съ своето учение, и народътъ се прилѣпя къмъ него: въ неговия основенъ принципъ той виждалъ отгласъ на своитѣ езически вѣрвания за добритѣ и злитѣ божества, — вѣрвания, които били още прѣсни въ неговата паметъ; въ неговитѣ прости, ясни и понятни проповѣди, съгласни съ своитѣ прѣдразсждѣци и суевѣрия, той намиралъ нагледно и достъпно за себе си обяснения на всички интересуващи го религиозни въпроси.

Богомилитѣ привличали населението къмъ себе си още и съ своя скромнѣтъ, строгѣтъ, въздържанѣтъ и трудолюбивѣтъ животѣтъ, а най-вече съ своитѣ привѣтливи и внимателни обноски,¹⁾ като чрѣзъ това тѣ се противопоставяли на официалното духовенство, което наричали „слѣпи фарисеи“²⁾ и силно го порицавали за неговата лѣнност,³⁾ користолюбие и разпуснатѣтъ животѣтъ,⁴⁾ а главно, че то живѣело „по плоти явѣтъ, а не по духу“.⁵⁾ Не по-малко привлѣкателно се явявало богомилското учение и съ своитѣ социално-политически възгледи, които отивали въ разрѣзъ съ съществуващата въ България дѣйствителност и съ социално-политическитѣ отношения. Тѣ силно негодували противъ въведения въ онова врѣме изтънченѣтъ разкошѣтъ на византийската аристокрация въ горнитѣ слоеве на българското общество и поради това много укорявали богатитѣтъ; не по-малко радикални се явяватъ въ проповѣдитѣтъ си противъ държавния и общественѣтъ редѣтъ въ държавата: тѣ отричали царската властѣтъ и изобщо властитѣтъ, а надъ тѣхнитѣ прѣдставители — старѣшитѣтъ и бо-

¹⁾ Козма Презвитеръ, п. т., стр. 3—4: „Сѣтъ бо еретицы извну (извону) ако (ако) швца шобразомѣ, кротцы и смиренн, молчаливы, блѣди же сѣтъ видети ѿ лицемѣрнаго поста . . . Видаше бо человекѣтъ толико и такое ихѣтъ смирение и мнѣше ѿ правовѣрныхѣтъ сѣща и мощи направити на спасение, приближаются кѣтъ имѣтъ и вопрошаютъ ихѣтъ о спасеніи души. Они же подобни волку хотѣшѣтъ агна вѣзяти, сперва потуляются въздышуще и (съ) смиреннемѣтъ штѣвѣщаютъ. И (проповѣдоуше сѣтъ творятъ соушѣтъ на небесехѣтъ и) гдѣтъ вѣрять человекѣтъ, сѣща проста и грѣба, тѣже швляють плевелы вѣчениа своего, хѣляще преданна (преданиа) и вѣставы святымѣтъ церквамѣтъ“.

²⁾ Пакъ тамъ, стр. 14: . . . и чины церковныа хѣлите, нерѣа и вса саны церковныа, фарисѣа слепыа зовѣще правовѣрныа попы.

³⁾ Пакъ тамъ, стр. 5: но что глаголють еретицы, мы паче васѣтъ бога молимъ и бдим и молимсѣтъ, а не живемъ вѣ лѣности, яко же вы.

⁴⁾ Пакъ тамъ, стр. 16—17: . . . шже мы васѣтъ не видим тацѣхѣтъ сѣщѣтъ, но противнѣтъ вса творѣтъ попове: вѣпиваются, грабятъ (и ино зло вѣтайнѣтъ творятъ), и нѣсть имѣтъ воспретѣщаго ѿ тѣхѣтъ дѣлѣсъ злыхѣтъ глаголюшѣтъ Павла: Согрѣшающа предъ всѣмъ обличай, да и прочіи страх имѣють. Епископи же не могуци въздержатися (якоже и мы, насѣтъ въздержаютъ отъ молитвѣтъ), а попом не прѣташе отъ грѣха.

⁵⁾ Пакъ тамъ, стр. 17: то ли вѣтайне согрѣшають, то по плоти живѣтъ мѣве, а не по духу шкоже мы.

ляритѣ се надсмивали и укорявали; считали за омразни Богу ония, които служили на царя;¹⁾ възставали противъ обширнитѣ землени имоти на църквата и духовенството²⁾ и изобщо противъ едрото землевладѣние и искали да се отнематъ тия земи и да се освободи населението отъ парикията, — отъ прикрѣпата върху тѣхъ, затова тѣ уговаряли робитѣ, подѣ които трѣба да разбираме и крѣпостницитѣ, да не работятъ на господаритѣ си. Тия наврѣмненни пропо-

¹⁾ Пакъ тамъ, стр. 40—41: вчатъ же свои си не повинуватиса властемъ (власелемъ), отецъ (царь) ненавидятъ, рѣгаются старѣйшинамъ, вкаржуютъ бояры (бояры), мерзки богу творятъ работающаа царю и всакому рабу не велятъ работати господинѣ своему.

²⁾ Въ българския Синодикъ четемъ слѣдното анатемосване: *ими сѣмнимъ цѣлѣма ѿкламъ же ѿ монастырѣма ѿ ннымъ правчимъ цѣлѣма достоѣна прѣданаа же ѿ блгоустрѣннѣхъ цѣлѣи и блгоговозниимъхъ христѣма запечатѣннаа златѣмаи пѣчатѣмаи и простѣмаи писанѣмаи окоушакшихъса раздрѣшнѣи и Фрѣгнѣи что аже ѿ нихъ же иа блгоустрѣннѣхъ анадѣма. Вж. пакъ тамъ, стр. 56. — Това положение се намира между ония анатемосвания, които на Търновския съборъ въ 1211 г. били съставени противъ богомилитѣ и, очевидно, то има не само косвено (Т. Д. Флоринскій, Къ вопросу о богомилахъ. Сборникъ въ честь 25-лѣтія В. И. Ламанскаго. Петербургъ 1883, стр. 40), но и право отношение къмъ послѣднитѣ. Обаче М. Г. Попруженко, п. т., стр. 87—88, като изтъква, че „тукъ дума става не за вътрѣшнитѣ работи на България, въ която едвали били възможни каквито и да били спорове зарадъ църковни имоти“, се противопоставя на това мнѣние и мисли, че по-скоро това положение е заимствувано отъ текста на грѣцкия Синодикъ, защото „въ грѣцкия животъ имало факти, които трѣбало да прѣдизвикатъ негодуване у прѣдставителитѣ на църквата и да накаратъ съ това анатемосване да спратъ поповозовението на лица, които мислили да заграбятъ за мирски цѣли църковни имотъ“. Като доказателство на това Попруженко посочва на новеллата на Алексія Комнина, която забранявала да се посяга върху църковни имоти. Но, както се посочи по-горѣ, 1. и въ България, както и въ Византия църквата и изобщо духовенството и мѣнастиригѣ сѣ притежавали голѣми земелни имоти, така че твърдѣ било възможно, че спорове е имало заради църковни имоти; 2. доколкото е извѣстно, засега не може да се установи, че въ грѣцкия Синодикъ е имало подобно положение, слѣдов. то си остава чисто българско и е било прѣдизвикано отъ това, което е ставало тогава въ България, и 3. ако слѣдващитѣ анатемосвания за ония, които се покушавали съ разни хитрини, билки и магии върху помазания отъ Бога царь, и за ония, които се занимаватъ съ разни баянѣя, магьосвания, прѣдричания се отнасятъ къмъ богомилитѣ, както това самъ Попруженко приема (вж. п. т., стр. 89, 167—169), то и горѣприведеното несъмнѣнно има право отношение къмъ богомилитѣ.*

вѣди, разбира се, не сж могли да не намѣрятъ силенъ отгласъ въ народната маса, която се експлоатирала както отъ централната властъ, тъй и отъ богатитѣ и привилегиривани съсловия, чиито членове се надпрѣвваряли единъ прѣдъ другъ съ своя разкошъ и блѣсъкъ. Народътъ постѣпвалъ въ богомилската община и приемалъ нейното учение, защото въ него той намиралъ утѣха и възможно избавление отъ тежкото си социално-економическо положение.

И тъй бързото разпространение на богомилското учение въ България се дължило на неговитѣ достѣпни за народа религиозно-нравствени принципи, на неговия националенъ характеръ и на неговитѣ социално-политически възгледи. Богомилитѣ умѣли добръ да схващатъ нуждитѣ на врѣмето и биели въ болнитѣ сѣрани на населението; тѣхнитѣ демократически принципи, които напълно се сходяли съ народния духъ, тѣхната борба, която била водена колкото за религиозно-нравствени убѣждения, толкова и за подобрене на сѣществуващия държавенъ и социаленъ редъ, ясно показватъ, че това учение имало и политически и социаленъ характеръ, какъвто се явява и въ по-сетнѣшнитѣ епохи, въ XI. и въ XII. вѣкове, че богомилското движение не било нѣщо случайно, а явление, което изтичало отъ самитѣ потребности на врѣмето и обхващало всички въпроси, които вълнували българския духъ въ X. вѣкъ. Като такова, разбира се, богомилството не е останало безъ значение и влияние върху вѣтрѣшния животъ и външнитѣ отношения на българската държава прѣзъ занимаващата ни епоха: въ него се изразилъ народния протестъ както противъ църквата и държавата, които по своята уредба били чужди за народнитѣ схващания, тъй и изобщо противъ нравствения упадѣкъ и безогледното подражание на всичко небългарско, които докараха чуждото и пагубно за държавата византийско влияние. Но, ако въ това отношение богомилството се явявало, може би, полезно за страната, въоръжавайки се противъ главнитѣ злини, отъ друга пѣкъ страна то дѣйствувало разтлеваеще върху народната маса, като разклащало отъ основа и държавенъ, и общественъ, и сѣмеенъ строй и затова то било

една отъ главнитѣ причини, които докараха страшната катастрофа и за държава, и за народъ въ края на Х. вѣкъ.

При такова едно учение, което се явявало тъй вѣдно и опасно не само за църквата, но и за държавата, богомилитѣ срѣщнали отпоръ отъ страна на свѣтската и духовната власти, които ги прѣслѣдвали и мѣчили; но, бидейки до фанатизъмъ убѣдени въ правотата на своето дѣло, тѣ мислили, че за правдата страдатъ и се надѣвали да получатъ отъ Бога награда за „вузи и темницѣ.“¹⁾ За изкоренението на „новоявилата се“ ересь билъ особено заинтересуванъ и самъ ц. Петъръ. Както се види отъ едно писмо на тогавашния цариградски патриархъ Теофилакта (II.933—27.II.956), изпратено до него, Петъръ най-първо се обръщаль къмъ патриарха съ запитване по въпроси за сѣщността на еретическото учение, на което му било отговорено накратко и при това, както изглежда, съ възвишенъ и не съвсѣмъ ясенъ и понятенъ за българитѣ и тѣхния царь слогъ. Затова Петъръ повторно изпратилъ писмо до патриарха, въ което, слѣдъ като изложилъ подробно „проклетото учение“, искалъ отъ него да му отговори „по-ясно и по-пространно“, какъ да постѣпва съ ония отъ еретицитѣ, които се отказвали отъ нечестието си и какъ да наказва ония, които упорито се държали о своето учение, а сѣщо да му съобщи, какво наказаніе прѣдвигдатъ гражданскитѣ закони за еретицитѣ.

На това писмо патриархъ Теофилактъ отговорилъ „съ ясенъ слогъ, излагайки голи факти, съ прости букви“. Между разкаелитѣ се и отказалитѣ се отъ ересъта да се различаватъ три разреда хора: 1. такива, които били първенци и учители на чужди за църквата догмати; 2. такива, които били въведени въ заблуда и вѣвлѣчени въ ересъта не по порочность, а по простота и незнание, безъ да разбиратъ точно догмитѣ, но все пакъ се покорявали и приели ересъта, и 3. такива, които не сж учили и не сж се учили, не сж потѣрпѣли и не сж извѣршили нищо, споредъ тѣхнитѣ (на

¹⁾ Козма, пакъ тамъ, стр. 27—28: *мнози же имъ вѣдѣхъ что сѣтъ (сѣтъ) ереси нѣ, и мнѣхъ а са праведъ страждѣща (страждѣщи) и хотѣхъ нѣчто восприати елго Ш Бога за бзы (хѣзы) и темница.*

еретицитѣ) лоши нрави, а по незнание се присъединили къмъ еретицитѣ и сж живѣли извѣстно врѣме, за да се запознаятъ съ тѣхното учение, но слѣдъ това не го приели и го осждили и избѣгали отъ тѣхъ. Тия всички трѣба да се приематъ отново въ църквата, като първитѣ слѣдъ като отхвърлятъ и прокълнатъ нечестието си, съгласно съ 19. правило на никейския съборъ, се отново кръщаватъ, а пкъ ако има между тѣхъ свещеници, священството да се отмѣнява; вторитѣ се само миропомазватъ, а свещеницитѣ между тѣхъ, слѣдъ като прокълнатъ ересъта и писмено се отрекатъ отъ нея, да се приематъ, и третитѣ да се приематъ слѣдъ 4-мѣсечна отлжчка, а свещеницитѣ да оставатъ у тѣхъ.¹⁾

Що се отнася до втория въпросъ, патриархътъ пише, че гражданскитѣ закони като наказание за еретицитѣ, които продължаватъ да оставатъ въ своята ересъ, опрѣдѣлятъ „смъртъ, лишение отъ животъ, и особено когато се вижда, че злото пълзи и се надвисва, като погубва много (хора)“. Но все пакъ църковнитѣ устави това не позволяватъ, защото „църквата божия ги отсича като изгнили и напълно врѣдни членове, прѣдава ги на постоянно осжждане и ги подлага на проклятие“. По-нататкъ патриархътъ дава, вѣроятно по искането на българския царъ, формулитѣ на анатемосването главнитѣ и сжществени принципи на новото еретическо учение и прѣдставителитѣ на манихейството и павликянството, и завършва писмото съ слѣднитѣ уплътвания: „Ония, които, о най-добрь и най-

¹⁾ Интересно е това, че въ писмото на патриархъ нийдѣ нито учението се назовава богомилско, нито еретицитѣ се наричатъ богомнли. Обаче, като вземе прѣдъ видъ, 1. че ересъта се прѣдставя като „новоявившая се“, 2. че самото еретическо учение се явява като смѣшение на манихейството съ павликянството и 3. че въ формулитѣ на анатемосването сж изложени главнитѣ и сжществени принципи тѣкмо на богомилското учение, то не остава никакво съмнѣние, че тукъ става дума и се има прѣдъ видъ тѣкмо богомилитѣ и тѣхното учение. Може би, както обръщането на Петра къмъ патриарха, тъй и писмото на послѣдния да се отнасятъ къмъ врѣмето наскоро слѣдъ появянето на новата ересъ, прѣди още откритото изстѣпване на попъ Богомила като ереснархъ, или пкъ прѣди още самото учение да бѣ получило широко разпространение, т. е. прѣзъ 40-тѣ години на X. вѣкъ, особено като се знае, че писмото е било писано между 933 и 956 г.

състрадателенъ човѣкъ, всичко това, и лица, и догмати, и съчинения прокълнаватъ прѣдъ църквата по горѣказания редъ, да бждатъ удостоени съ заслужения приемъ, а ония, които не се покоряватъ, сами, споредъ разума на вашето благочестие, да бждатъ подхвърлени или подъ църковното изричане на проклятие... или подъ сѣдебното — на гражданското смъртно наказание. Но все пакъ трѣба всѣкакъ да се грижите все още и още (за тѣхъ), отъ една страна съ заплахи и нѣкои по-сурови доводи, а отъ друга съ постоянни поучения и увѣщания, и съвсѣмъ да не се отчайвате въ тѣхното спасение. Но бжди ти христолюбце, бжди глашатай на благочестието, учителъ на православието, исправителъ или гонителъ и изтрѣбителъ на еретическата заблуда и въ всичко най-добро — най-силенъ и най-славенъ, съ което азъ ще се хваля не по-малко, отколкото съ роднинството и приятелството.¹⁾ И нека тебе сияющъ блѣскаво те приеме и небесното царство при посрѣдничеството на прѣсвета Богородица и на всички светии, аминъ“.²⁾

Подъ влиянието на тия съвѣти и упѣтвания отъ страна на патриархъ Теофилактъ и по настояването на самия царъ Петра, който, очевидно, най-много залѣгалъ за изкоренението на зловрѣдната и опасна ересь, а, може би, и по лично убѣждение и съзнание, че трѣба да се противодѣйствува на еретицитѣ и изобщо да се повлияе върху съврѣмennото общество за негово опомнюване, изъ срѣдата на духовенството излизали лица, които искали да укрѣпятъ вѣрата въ народа, да въздѣйствуватъ нравствено върху деморализираното духовенство и да прѣмахнатъ злото съ примѣра си на строгъ и уединенъ животъ. Водими отъ тая цѣль и отъ голѣма набожностъ, тѣ напущали обществото и се отдалечавали въ гори и планини, за да заживѣятъ тамъ строгъ аскетически животъ. Между тѣхъ се издигналъ особено

¹⁾ Патриархъ Теофилактъ билъ четвъртиятъ синъ на Романа Лакапина, слѣдов. той билъ чичо на българската царица Мария-Ирина, жената на ц. Петра.

²⁾ Н. М. Петровскій, Письмо патриарха константинопольскаго Теофилакта царю Болгаріи Петру. Извѣстія отд. рус. яз. и слов. Петрогр. Академіи наукъ, т. XVIII, кн. 3, стр. 365—372; ние прѣдаваме въ български прѣводъ цѣлото писмо, вж. Притурка № 11.

св. Иванъ Рилски, родомъ отъ с. Скрино подъ Руенъ планина, който дълго врѣме живѣлъ и се подвизавалъ въ Рилската планина и турилъ основа на прочутия въ старо и ново врѣме Рилски мѣнастирь, като въвелъ у насъ общожителното монашество. Умрѣлъ въ 946 г.¹⁾ Какво голѣмо значение ималъ св. Иванъ Рилски за своето врѣме показва отъ една страна опитътъ на царъ Петра да се срѣщне съ него въ планината, като се надѣвалъ, очевидно, да намѣри въ него добъръ съвѣтникъ и подкрѣпителъ въ борбата съ богомилитѣ²⁾ и чрѣзъ неговия авторитетъ да въздѣйствува върху духовенство и народъ за закрѣпата на вѣрата, а отъ друга страна слѣднитѣ думи на една пѣсенъ въ тѣй наречената софийска служба на светеца: „О ти избрано стадо Христово и вѣрни съборе новопокрѣстени люде, дойдете да се притечемъ всички въ деня на честната паметъ на прѣблагения отца Ивана, който просия въ Рилската планина и сега дойде при насъ. Ето прѣдъ насъ лежи негово всечестно тѣло: то крѣпи у насъ чистата вѣра и събаря еретическитѣ мѣдрувания на ония, които не вѣрватъ въ възкресението; то и слѣдъ смър-

¹⁾ Критично изложение живота на св. Ивана Рилски вж. Йор. Ивановъ, Св. Иванъ Рилски и неговиятъ манастирь. София 1917, стр. 1—20. — Ср. отъ с ж щ и я, Сѣверна Македония, София 1906, стр. 85—90.

²⁾ Съ подобна цѣль Петъръ се обръщалъ и къмъ други прочути въ онова врѣме изпостинци и пустиножители. Така, въ житието на св. Павла Латърски (по пл. Латра близу до гр. Милетъ въ Мала Азия), написано отъ Симеона Метафраста между 980—990 г., като се говори, че името и славата на тоя светителъ почнала да се разпространява по цѣлата земя, между другото съобщава и слѣдното извѣстие: καὶ Πέτρος ὁ τῆς Βουλγαρίας ἀρχὴς ἐπιστολαῖς αὐτὸν ἀπρόσσητόροις, μᾶλλον δὲ μετρίοτεροι, τινὲς ἡσπάσαντο καὶ τοῦ αὐτοῦ ὁπαδοῦσιν οὐκ ὀλίγας ἤξιον, т. е. „и българскиятъ властитель Петъръ го (св. Павла) привѣтствуваше съ благосклонни и дорн смиренни писма и го умоляваше прѣкомѣрно да се моли за неговото спасение“. Вж. В. Г. Васильевскій, О жизни и трудахъ Симеона Метафраста. ЖМНПр. ч. 212 (1880), стр. 425, бѣл. 2. и 431. — Св. Павелъ Латърски умрѣлъ въ 955 г., слѣдов. за спомененията на царъ Петра съ него не може да се отива по-нататѣкъ отъ тая година; отъ друга пѣкъ страна, като се вземе прѣдъ видъ, че св. Иванъ Рилски е умрѣлъ въ 946 г., то може да се прѣдполага, че царъ Петъръ се обръщалъ съ своитѣ писма къмъ св. Павла слѣдъ неговата смъртъ, т. е. между 946 и 955 г., когато богомилството се особено засилило.

тъта дава зракъ на слѣпи, чрѣзъ него хроми прохождатъ схванати се разпуцатъ, изнемощели заякватъ, бѣсове изчезватъ, и нашитѣ благовѣрни царе укрѣпва сръщу противницитѣ. . . ¹⁾ Оттука ясно става, защо българскиятъ народъ е почиталъ открай-врѣме и днесъ почита Ивана Рилски за свой патронъ и крѣпителъ въ трудни врѣмена.²⁾

Имало е обаче между духовенството и другъ разредъ личности, които, дълбоко проникнати не само отъ своя професионаленъ дългъ да поучаватъ и закрѣпватъ паството си въ християнската вѣра и да му служатъ като примѣръ въ живота, но и отъ християнско чувство да пазятъ чистота на вѣрата и да издигатъ християнския моралъ отъ една страна, а отъ друга — искрено съзнавайки печалната и опасна както за църквата, тъй за държавата дѣйствителностъ, чрѣзъ слово и перо се опълчвали както противъ богомилитѣ и тѣхното учение, тъй и противъ упадъка на духовенството. Такъвъ билъ пресвитеръ Козма, който е живѣлъ прѣзъ втората половина на Х. вѣкъ.³⁾ Въ своята „Бесѣда на новоявившуюся ересь Богомилу“ или споредъ нѣкои ръкописи „Слово на еретики и препрѣние отъ божественныхъ книгъ“ Козма осждадалъ и опровергавалъ лъжливото учение на богомилитѣ, укорявалъ ги за тѣхното лицемѣрие и тщеславие, и то съ цѣлъ не да ги накара да се отрекатъ отъ учението си, защото тѣ сж закоравѣли въ своя „смадь“ до толкова, че „по-скоро ще вразумишъ добитѣка, нежели еретика“, и защото „тоя, който поучава еритика, не само нѣма да го поучи, но ще разврати и нѣкого отъ по-слабовѣрнитѣ“⁴⁾, а „за да разкрие прѣдъ христоклюбивия народъ тѣхнитѣ

¹⁾ Йор. Ивановъ, св. Иванъ Рилски и пр., стр. 16.

²⁾ За историческото значение на св. Ивана Рилски вж. С. С. Бобчевъ, Значението за България на св. Иванъ Рилски и на основания отъ него манастиръ. Годишникъ на Свободния Университетъ въ София, 1922, стр. 62—84.

³⁾ Пръвъ опитъ научно да се опрѣдѣли мѣстото и врѣмето, дѣто и когато е живѣлъ пресвитеръ Козма. възъ основа на данни отъ бесѣдата му напоследъкъ направи Йор. Трифоновъ, Бесѣда на Козма Пресвитера и нейниятъ авторъ. СпБАкН. XXIX (1923), стр. 37—77.

⁴⁾ Козма, п. т. стр. 5—6.

лукави рѣчи, та да не попадне нѣкой въ тѣхната мрежа и, като разбератъ тѣхнитѣ мрежи, да се отклонятъ отъ учението имъ¹⁾. Но сжщеврѣменно Козма не по-малко бичувалъ и православнитѣ епископи, свещеници и монаси. Подъ формата на напомнюване тѣхнитѣ длѣжности той възставалъ противъ тѣхния разпуснатъ животъ, несправедливостъ и алчностъ, противъ тѣхната лѣностъ и нехайство, а главно противъ това, че тѣ забравили своята проповѣдническа и пастирска длѣжностъ, което е било главната причина за появяването на еретицитѣ и упадѣка на вѣрата у хората, защото кингитѣ били оставени „на изядение плѣсени и червеи на пищу“, а народътъ — въ развала и невѣжество. Особено той укорява монаситѣ за тѣхния разпуснатъ животъ, а епископитѣ подканя да подражаватъ на великитѣ църковни отци и епископи и да не казватъ, че подобно нѣщо „не може да бѣде въ тия врѣмена, защото Богъ, който е билъ тогава, и сега е сжщиятъ, и на вѣки, и винаги, и навсѣкѣдѣ милува ония, които го призоваватъ“²⁾.

Всички тия опити обаче малко или съвсѣмъ не помогнали: злото, вътрѣшното разложение на държавата било пуснало вече дълбоко корени и все повече се уголѣмявало поради нови усложнения въ външнитѣ отношения на царството.

3. НАРУШЕНИЕ НА МИРНИЯ ДОГОВОРЪ ОТЪ 927 г. И РУСИТѢ ВЪ БЪЛГАРИЯ.

Слѣдъ изтичането на 5-годишния миръ въ 948 г. маджаритѣ не само не прѣкратили нападенията си, но подиръ нанесения тѣмъ отъ германския императоръ Оттона I (936—973) съкрушителенъ ударъ въ 955 г. при р. Лехъ,³⁾ тѣ насочили главно погледитѣ си къмъ Балканския полуостровъ, дѣто тѣ мислили да намѣрятъ широкъ просторъ за удовлетворение на потърпенитѣ несполуки. Прѣзъ 958 г.

¹⁾ Козма, п. т., стр. 3.

²⁾ Пакъ тамъ, стр. 49—57; 81—86.

³⁾ L. Szalay, каз. съч., I, стр. 41—44. — R. Lättich, каз. съч., стр. 146—147.

(април) тѣ прѣдприели отново голѣмъ походъ противъ Византия, навлѣзли въ Тракия и, като я опустошили, на Великденъ достигнали пакъ до Цариградъ. Издѣлиятъ противъ тѣхъ пълководецъ Попъ Аргиръ съ голѣми военни сили съвсѣмъ ги разбилъ и ги принудилъ да се върнатъ въ земята си, безъ да склучи, както се види, миръ съ тѣхъ.¹⁾ При всичко че при покачването си на прѣстола императоръ Романъ II (959—963), синътъ и прѣемникъ на Константина Багренородни, разпратилъ приятелски писма както до всички управители на империята, тъй и до господаритѣ „на България и на западнитѣ и източнитѣ народи“, които всички прославяли щастието и приятелството му и си съгласили на мирни договори съ него,²⁾ това обаче не побъркало на маджаритѣ отново да нападнатъ въ 962 г. на Тракия, но посрѣщнати отъ патриция Мариана Аргиръ, пълномощенъ стратегъ на Македония и катепанъ на цѣлия западъ, били разбити и принудени да си отидатъ обратно.³⁾

Отъ всички тия нападения на маджаритѣ страдали не само византийскитѣ владѣния на полуострова, но и българскитѣ земи, прѣзъ които тѣ обикновено минавали, което, разбира се, не малко е озадачвало българското правителство. Обаче царъ Петъръ, улисанъ и завзетъ съ вжтрѣшнитѣ си работи — особено съ богомилското движение, не е могълъ

¹⁾ Theoph. contin., ib., 462,19—463,7. — Продължателятъ на Симеона Логотата, ib. p. 853,9—16, поставя това събитие подъ 14-та година отъ царуването на Konst. Багренородни, който самовластно царувалъ 15-години, както това отбѣлзвагъ всички хронисти. Konst. Багренородни умрѣлъ на 9. ноемврий, 3-и индиктионъ, 6458 (Skyl. Cedr. ib., II, p. 337,12—23; у другитѣ хронисти годината е объркана, както, напр., у Theoph. cont., ib., p. 468—469, е дадена 6459 наредъ съ 3-и индиктионъ, който дава 6458 г.) = 960 септемврийска година, а пъкъ послѣдната се продължавала отъ 1. IX. 959 до 31. VIII. 960, слѣдов. Konst. Багренородни умрѣлъ по нашата ера прѣзъ ноемврий (9. или 15.) 959 или 14-та година отъ царуването му се пада на 958 г., слѣдов. походътъ маджарски се отнася сѣщо къмъ 958 г., прѣзъ която и Великденъ се пада на 11. априлъ. — R. Lüttich, п. т., стр. 418, изпусналъ изъ-прѣдъ видъ всички тия подробности и затова невѣрно отнася похода къмъ Великденъ 860 г.

²⁾ Theoph. cont., ib., p. 470,19—471,2.

³⁾ Ibidem, p. 480,19—17. — A. Rambaud, ib., p. 359.

да имъ окаже никакъвъ сериозенъ отпоръ и прѣдпочиталъ да ги не дразни и да ги пропуска, отъ което, очевидно, въ Цариградъ не били доволни. Освѣнъ това измѣнили си и отношенията му съ Византия. Сключениятъ въ 927 г. миръ между България и Византия се поддържалъ и отъ двѣтъ страни най-усърдно и, докато начело въ управлението на империята стояли Лакапиновци, както видѣхме, отличавалъ се дори съ най-интимни отношения между Цариградъ и Прѣславъ; дори въ външнитѣ отношения на Византия българитѣ държали страната на послѣдната. Така, когато въ 941 г. рускиятъ князь Игорь отивалъ съ походъ противъ Цариградъ Петъръ счелъ за нужно да прѣдизвѣсти Романа Лакапина за тия нашествия.¹⁾ По-сетнѣ, при Константина VII Багренородни (самъ 945—959) и при сина му Романа II, макаръ тия отношения и да били охладѣли донѣдѣ, но мирътъ все още продължавалъ да съществува; поне нѣмаме никакви извѣстия за каквито и да било спрѣчквания прѣзъ това врѣме. Обаче отъ 963 г. слѣдъ смъртта на Романа II (15. мартъ) и на българската царица Мария — Ирина, внучката на Романа Лакапина, която била залогътъ за мира между двѣтъ съседни държави, отношенията коренно сж измѣнили. Когато още прѣзъ регентството на императрица Теофанъ, която управлявала за малолѣтството на синоветѣ си Василия и Константина (отъ 15. мартъ до 16. августъ с. г.) царь Петъръ поискалъ по обичая да се възобнови мирниятъ договоръ съ империята отъ 927 г., цариградското правителство, завзето съ усилената борба противъ арабитѣ на Критъ и въ Мала Азия, за да се обезпечи откъмъ маджаритѣ, се съгласило на искането на българския царь, но подъ условия да изпрати въ Цариградъ като заложници на мира двамата си сина, Бориса и Романа, наслѣдниците на българския прѣстолъ,²⁾ и да се задлъжи същеврѣменно да не пропуска прѣзъ царството си маджаритѣ, за да нападатъ на Византия.

Колкото унижително да било за България първото условие, Петъръ все пакъ го изпълнилъ, като се надѣвалъ,

¹⁾ Руская лѣтопись по Илатскому списку, стр. 27—28.

²⁾ Skyl.-Cedr., lb., II, p. 346, 347. — Zepheras, lb., IV p. 75, 76—77.

че чрезъ него ще може да отстрани всѣка опасностъ откъмъ Византия, защото едно спрѣчкване съ нея би поставило държавата му въ нови мжнотии. Обаче да прѣдприеме нищо по второто условие той не билъ въ състояние поради крайно стѣсненото си положение. Затова той се обръщаль въ Цариградъ за помощъ противъ маджаритѣ, но оттамъ, както ще видимъ, нищо не получаваль, а пъкъ маджаритѣ не прѣкратавали навлизанията си въ българскитѣ земи. При тия тежки обстоятелства Петъръ рѣшилъ да се обърне къмъ побѣдителя на маджаритѣ Оттона I и чрезъ изпратенитѣ въ Магдебургъ въ 965 г. пратеници да търси съюза му противъ маджаритѣ, като, вѣроятно, разчитваль и на тогавашнитѣ прѣговори на Оттона I съ Византия за брачни връзки между двѣтъ империи. Но, както изглежда, прѣдложението на българския царъ не било прието. Тогава Петъръ се видѣлъ принуденъ да прибѣгне къмъ непосредно споразумѣние съ самитѣ маджари и дори сключилъ съ тѣхъ съюзъ на условия, че тѣ ще оставятъ България небутната, за което пъкъ българскиятъ царъ се задължилъ да имъ дава свободенъ пропускъ противъ Византия, и въ случай че императорътъ поиска помощъ противъ тѣхъ, рѣшително да отказва.¹⁾ Може би, сжщитѣ български пратеници на връщане отъ Магдебургъ да сж сключили тоя съюзъ. Обаче, тая постѣпка на ц. Петра донесла лоши сетнини за България.

Като разчитваль твърдѣ много на тоя съюзъ съ маджаритѣ, Петъръ намислилъ да се освободи сега отъ унижителното положение, въ което се намираль спрѣмо Византия отъ 963 г. Затова прѣзъ пролѣтѣта на 966 г. той изпратилъ въ Цариградъ пратеници, за да прибератъ плащания по договора отъ 927 г. ежегоденъ данѣкъ. Когато императоръ Никифоръ II Фока (963—969), който отъ 16. августъ 963 г. седѣлъ на византийския прѣстолъ и първитѣ години отъ царуването си прѣкараль въ успѣшни войни противъ арабитѣ въ Азия, тържествено празнуваль въ столицата по-

¹⁾ S. Szalay, п. т., стр. 46. — За сношенията на ц. Петра съ Оттона I вж. подробно В. Н. Златарски, Извѣстието на Ибрахимъ-ибн-Якуба за българитѣ отъ 965 год. СпБАк., кн. XXII (1922), стр. 67—75.

бѣдата си надъ арабитѣ и прѣвземането на гр. Тарсъ, „пристигнаха при него, разказва съврѣменниятъ историкъ, български пратеници и казаха, че тѣхниятъ началникъ (ἀρχηγός) изисква обичния данѣкъ, за което ги изпратилъ сега при автократора. Последниятъ, изпълненъ отъ яростъ противъ обикновение, (защото той, като човѣкъ съ твърдъ характеръ, не се гнѣвъше изведнажъ) и като се разсърди прѣкомѣрно, каза съ по-високъ отъ обикновения си гласъ: „ужасно нѣщо е постигнало сега ромеитѣ, ако тѣ, които покориha съ орѣжии всѣко противодѣйствиe, трѣба да плащатъ данѣкъ като най-долни роби на единъ бѣденъ и при това мръсенъ скитски народъ“. А, като се обърна къмъ Варда, своя родителъ (понеже тоя случайно заседаваше съ него, бидейки прогласенъ за кесарь), въ недоумѣние попита: „какво значи за мизитѣ (българитѣ) тоя сборъ на данѣкъ, който тѣ изискватъ отъ ромеитѣ? Нимá ти, безъ да знаешъ, си ме родилъ робъ? И азъ, божествениятъ ромейски василевсъ, трѣба да бѣда подвластенъ, плащайки данѣкъ, на най-бѣдния и мръсенъ народъ?“ Тогава той заповѣда да биятъ пратеницитѣ съ плѣсници и каза: „идете и обадете на вашия князь (ἄρχοντα), кожогризецъ и облѣченъ въ кожухъ, че най-силниятъ и великъ ромейски василевсъ скоро ще дойде въ страната ти и ще ти даде напълно данѣка, та ти, който по прадѣди си най-жалѣкъ робъ (τρίδουλος), да се научишъ да признавашъ за господари ромейскитѣ повелители (ὑπερέμβας), а не да искашъ данѣкъ отъ тѣхъ като отъ неволници“. Като каза това, той ги (пратеницитѣ) отпрати да си отидатъ обратно въ страната“.¹⁾ Така Никифоръ Фока, ядосанъ отъ съюза на ц. Петра съ маджаритѣ, въ който той виждалъ явно прѣдизвикателство отъ страна на българитѣ, нарушилъ дългия миръ между България и Византия.

Слѣдъ такъвъ единъ смѣлъ и рѣшителенъ отказъ Никифоръ, разбира се, не е могълъ да не очаква, че отъ българска страна незабавно ще послѣдва война. Но той ги изпрѣварилъ. Като

¹⁾ Leo Diaconos, Historia, ed. Bon., p. 61, 12–62, 11.

не знаелъ, какви ще бъдатъ намѣреніята на българитѣ, а вж-трѣшното имъ лошо положение му било добръ извѣстно, той поискалъ да принуди Петра да сключи миръ, като измѣни условията на мира отъ 927 г., защото той не билъ въ състояние да води война на три фронта. Затова въ сжщата още 966 г.¹⁾ той събралъ отборна войска и прѣзъ юний потеглилъ къмъ българската граница. Той навлѣзалъ въ българска територия и завзелъ много погранични крѣпости, безъ да срѣщне нѣйдѣ отпоръ. Когато достигналъ до „тъй наречения Голѣмъ окопъ“, т. е. до еркесията, той, за да оправдае своето съ нищо непрѣдизвикано нападение, изпратилъ Петру писмо, въ което искалъ, щото послѣдниятъ да не позволява на маджаритѣ да минаватъ Дунавъ и да опустошаватъ ромейскитѣ владѣния. Но Петъръ отказалъ, като му отговорилъ така: „когато тѣ (маджаритѣ) воюваха противъ насъ, ти, поканенъ да ни помогнешъ, не пожела. И сега, когато принудени ние сключихме съ тѣхъ договоръ, ти считаешъ за справедливо да искашъ отъ насъ да нарушимъ договора, да дигнемъ противъ тѣхъ оржие и да почнемъ война безъ всѣкаква оговорка“.²⁾ Такъвъ единъ самонадѣянь отговоръ отъ страна на българския царъ, когото Никифоръ смѣталъ много по-долу отъ себе си въ всѣко отношение, не е могълъ да не разгнѣви гордия византийски императоръ и да не възбуди въ него мисль да накаже българитѣ за дързостъта

¹⁾ За тая година вж. по-долу, стр. 577, бѣл. 4.

²⁾ Leo Diakonos, ib., p. 62, 11—12. — Skyl.-Cedr. ib., p. 372, 2—7. — Zonaras, ib. IV, p. 87, 7—12 = Старобѣл. прѣводъ на Симеона Логотета (продължение), п. т., стр. 149. Отговора на ц. Петра до Никифора дава само Зонара; Скилица-Кедрийъ нищо не споменува за него и това дава основание да се заключи, че у Ив. Скилица така сжщо го е имало и Кедринъ го е изпусналъ. — Споредъ арабския писателъ Яхъя Антиох йски причината за похода на Никифора въ България била слѣдната: „Българитѣ се възползували отъ случая, когато царъ Никифоръ билъ заетъ съ завоеванieto на мусульманскитѣ земи (въ 966) и опустошили покрайнинитѣ на владѣнията му и правили набѣги на съпрѣдѣлнитѣ съ тѣхъ негови страни. И тръгна той противъ тѣхъ и ги порази“. Баронъ В. Р. Розенъ, Императоръ Василій Болгаробойца. СПетербургъ 1883, стр. 177. Очевидно, тукъ Яхъя е объркалъ маджаритѣ съ българитѣ и е счелъ нахлуванята на първитѣ за български.

на тѣхния царь. Обаче ние видимъ съвсѣмъ обратното: Никифоръ веднага отстъпилъ и се върналъ въ Цариградъ. Лъвъ Дяконъ обяснява причината на това отстъпление съ обстоятелството, че Никифоръ като огледалъ страната и видѣлъ нейнитѣ гористи планини и скалисти мѣста, не счелъ за благоразумно, когато поведе ромейската войска въ безредие прѣзъ тия опасни мѣста, да я прѣдаде на българитѣ да я изколятъ като добитѣкъ, „защото казвали, че ромейтѣ често сж попадали въ лошитѣ мѣстности на България и се подлагали на всепогибель. Затова, като рѣшилъ да не се излага на опасностъ прѣзъ мѣчнопроходими и твърдѣ опасни мѣста, той дигналъ войската си и потеглилъ за Византия“.¹⁾ Нѣма съмнѣние, че Никифоръ, като опитенъ стратегъ, могълъ е да има подобни съображения, каквито му приписва неговиятъ историкъ и които напълно обясняватъ безпричинното му отстъпване; но, споредъ насъ, Никифоръ не се рѣшилъ да продължи похода си навжтрѣ въ България и по други причини: като искалъ отъ една страна да запази военнитѣ си сили за борбата съ арабитѣ, която далечъ още не била завършена, а отъ друга — да отстрани всѣка опасностъ откъмъ българитѣ, които едвали биха оставили безнаказани неговия грубъ отказъ и съ нищо непрѣдизвикано нападение, той намислилъ да пусне въ ходъ сжщата оная тактика, къмъ която ромейтѣ не веднажъ прибѣгвали всѣкога, когато сж искали да отвличатъ вниманието на българския господаръ отъ империята, а именно, да въоръжи противъ България нѣкого отъ околнитѣ ней „скитски“ народи. Изборътъ му падналъ върху воинствения и смѣлъ руски князь Светослава Киевски.

Слѣдъ завръщането си отъ българския походъ, споредъ Лъва Дякона, Никифоръ, като почелъ съ санъ патриций „извѣстния“ (ἐκτείνων) Калокира, човѣкъ смѣлъ и буенъ, който, споредъ Ивана Скилица, билъ синъ на херсонския протевонъ²⁾, т. е. на първенца, на градския глава (кмета)

¹⁾ Leo Diakonos, lb., p. 62, 13—63, 7.

²⁾ Skyl.-Cedr., lb., p. 872, 7—12. — Zonaras, lb. p. 87, 12—21.

на гр. Херсонъ на Кримския полуостровъ, „изпратилъ го при тавроскититѣ, които на общия езикъ се наричатъ Русь (Ρῶς), съ поржчка, като имъ раздаде злато, съ което императорътъ го снабдилъ на тегло до 15 центенария (1 центинарий = 100 литри, а литра = 72 златни солиди (жълтици), или 15 центенария = 108000 златни солиди), да ги доведе въ земята на мизитѣ (българитѣ), за да я завоюватъ. Калокиръ побързалъ да замине при тавроскититѣ.¹⁾ И тъй, византийскитѣ извори не обясняватъ, защо изборътъ на Никифора се спрѣлъ тъкмо на руситѣ²⁾ и при това на киевскитѣ, а не на други нѣкой „скитски“ народъ отъ съсѣдитѣ на България, напр., на печенѣзитѣ, къмъ помощта на които византийцитѣ сж прибѣгвали въ подобни случаи и по-рано, а така сжщо какво отношение е ималъ Калокиръ къмъ тоя изборъ; отъ тѣхъ може само да се заключи, 1. че Калокиръ въ дадения моментъ се намиралъ въ Цариградъ и 2. че възвеждането му въ санъ патриций несъмнѣнно се намира въ свръзка съ мисията му въ земята на руситѣ, защото, очевидно, той, като синъ на херсонския протевонъ, е игралъ извѣстна политическа и общественна роля въ самия гр. Херсонъ. Тия данни даватъ достатъчно основание да поставимъ изпращането на Калокира при руситѣ или обръщането на Никифора къмъ руския князь съ споменатото прѣдложение въ свръзка съ събитията, които сж станали въ това врѣме по сѣвернитѣ брѣгове на Черно море, и въ частностъ съ отношенията на гр. Херсонъ къмъ самата Византия, като нейна колония.

Византия всѣкога е гледала да запази своитѣ владѣния на сѣвернитѣ брѣгове на Черно море и яко да закрѣпи въ

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 63, 7-13. — Skyl.-Cedg., ib., p. 372, 7-12. — Zonaras, ib. IV, p. 87, 18-22. — Споредъ Яхъя Антиохийски, Никифоръ билъ въ война съ руситѣ, но сключилъ миръ съ тѣхъ и се условилъ, тѣ да воюватъ съ българитѣ и да ги нападнатъ. В. Р. Розенъ, каз. съч., стр. 177.

²⁾ Отъ разнитѣ прѣписи на руския лѣтопись, само тъй наречения Никоновски обяснява причинитѣ за повикването на руския князь, като пише: „Никиѳору царю изведшу его (Святослава) на нихъ (болгаръ) многога ради ихъ воеваніа, еже на Царьградъ“. — Сводная русская лѣтопись, съств. Л. И. Лейбовичемъ. СПетербургъ 1876, стр. 57.

тѣхъ своята власть и влияние. Това изисквали нейнитѣ както търговски, тъй и политически интереси. Въ това отношение като главна база ѝ служилъ гр. Херсонъ, който отъ края на IX. вѣкъ. тя сполучила отново да подведе подъ своята върховна власть, което се изразило съ изпращането на свой намѣстникъ-стратегъ; дотогава Херсонъ билъ свободенъ градъ подъ протектората на хазаритѣ.¹⁾ Отъ началото на X. вѣкъ, откакъ мощьта на хазарското царство почнала да пада и особено слѣдъ постройката на крѣпостъта Саркель (рус. Бѣлая Вѣжа) на долни Донъ, византийската власть и влияние се смѣтали достатъчно закрѣпени. Обаче почналото се въ това врѣме засилване на руското киевско княжество и бързото му разширение чрѣзъ присъединението на отдѣлнитѣ славѣнски плѣмена и за смѣтка на хазарскитѣ владѣния къмъ срѣдата на X. вѣкъ ясно очертали държавната политика на първитѣ руски князе — стремежъ да слѣзатъ на Азовско и Черно морета и да завладѣятъ главнитѣ морски търговски пѣтища, а това отивало въ разрѣзъ не само на политическитѣ, но и на търговскитѣ интереси на Византия.²⁾ Особено опасно за византийскитѣ владѣния по сѣвернитѣ брѣгове на двѣтѣ морета и въ частностъ на гр. Херсонъ станало киевското княжество прѣзъ втората половина на X. вѣкъ при князь Светослава. Прѣзъ врѣмето на своя дълъгъ походъ на изтокъ отъ 964 до 967 г. Светославъ нанесалъ съкрушителенъ ударъ на всички свои източни съсѣди отъ рр. Ока и горня Волга до Каспийско море и Кавказъ, когато той сполучилъ въ 965 да покори Таманския (Тмутараканския) полуостровъ, въ 966 г. да прѣвземе кр. Саркель, а въ 967 г. да присъедини вятичитѣ къмъ киевското княжество.³⁾ Тия успѣхи на руситѣ почнали да всѣватъ страхъ на херсонцитѣ, които, ако и да се стремили всѣкога да запазятъ своето вжтрѣшно самоуправ-

¹⁾ Н. Знояко, О посольствѣ Калокира въ Кіевъ. ЖМНПр. новая серия ч. VIII (1907), стр. 253—264.

²⁾ С ж щ и я т ъ, О походахъ Святослава на востокъ. Пакъ тамъ, н. с. ч. XVIII (1908), стр. 271—285.

³⁾ Пакъ тамъ, стр. 258—271.

ление, сега били принудени своевременно да потърсят покровителството на Византия, защото тѣ прѣдвиждали, че сега идѣлъ тѣхниятъ редъ да изпитатъ силата на руското оръжие. Цѣльта на дохождането на Калокира, сина на херсонския протевонъ, споредъ насъ, е била да разкрие прѣдъ императора истинското положение на херсонци и да иска бърза помощъ, за да отклони надвисналата надъ тѣхъ опасностъ, и може би, това било главната причина, която е принудила императора да прѣкрати тѣй безвръменно българския си походъ. Но въ даденото врѣме Никифоръ не билъ въ състояние съ нищо да помогне на херсонци, нито пъкъ изобщо да защити византийскитѣ владѣния по сѣвернитѣ брѣгове на Черно море, прѣдъ видъ на това, че войната съ арабитѣ не бѣ още свършена и несполучливата морска експедиция въ Сицилия, а най-вече поради очакваната все още отъ страна на българитѣ война. Въ тия трудни моменти Никифоръ прибѣгналъ къмъ дипломатията: той рѣшилъ да въоръжи киевския князь Светослава противъ българитѣ, като мислилъ отъ една страна да отвлѣче вниманието на руския князь отъ Херсонъ, а отъ друга — чрѣзъ това да направи България съвсѣмъ безопасна за империята. Съ воденето на прѣговоритѣ той натоварилъ самаго Калокира, като го снабдилъ съ нужното количество злато, което послѣдниятъ трѣбало да раздаде на руситѣ и на тѣхния князь.

Въ началото на 967 г. Калорикъ заминалъ отъ Цариградъ за Херсонъ и оттамъ за Киевъ, дѣто той е могълъ да се срѣщне съ Светослава не по-рано отъ м. юний с. г., т. е. слѣдъ завръщането на послѣдния отъ похода противъ вятичитѣ. Споредъ думитѣ на Лѣва Дякона, Калокиръ дотолкова се сблизилъ и дори се подружилъ съ Светослава, че чрѣзъ подарѣци и разни примамливи обѣщания за богата плячка, сполучилъ да го убѣди, слѣдъ като събере силна войска, да потегли противъ българитѣ. Обаче не било само това причина за бързото съгласие на руския князь да приеме прѣдложението на византийския императоръ. Честолюбивиятъ херсонецъ не се ограничилъ само съ инструкциитѣ и дароветѣ на своя господарь: той поискалъ да се възползува отъ

случая за постигане на своитѣ властолюбиви замисли. Между другитѣ условия той прѣдложилъ на Светослава и слѣдното: слѣдъ като побѣди българитѣ, да покори страната имъ и да я задържи като собствено владѣние, а въ замѣна на това „да му помогне противъ ромейската вѣрховна властъ, — като обѣщавалъ за тая помощъ да му даде голѣмо и безбройно количество пари отъ царскитѣ съкровищници“.¹⁾ Не по-малко привличала Светослава и сама България, богатствата и търговско-географическото положение на която не сж били неизвѣстни за руситѣ. Прѣзъ врѣме на търговскитѣ си сношения, както и въ врѣме на походъ, руситѣ обикновено пътували за Цариградъ покрай българскитѣ черноморски брѣгове и се спирали въ българскитѣ пристанища или въ устията на рѣкитѣ.²⁾ Както и да било, но „Светославъ, пише Лъвъ Дяконъ, като изслушалъ Калокира, не билъ въ състояние да удържи силното си желание и, изпълненъ съ надежди за богатство, мечтаейки да завладѣе българската страна, и при това като човѣкъ буенъ и смѣлъ, храбъръ и пѣргавъ, подбудилъ цѣлата руска младежъ къмъ походъ“.³⁾

Въ края на пролѣтѣта или нач. на лѣтото 968 г.⁴⁾ на-

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 77, 1-15.

²⁾ Const. Porphyg., De adm. imp., ib. p. 79, 3-11. — Сводная руская лѣтопись, стр. 37 подъ 941 г. и стр. 39 подъ 944 г. — М. Дриновъ, п. т., стр. 94; Съчинения, т. I, стр. 463.

³⁾ Leo Diakonos, ib., p. 77, 16-22.

⁴⁾ За годината на първия походъ на Светослава въ България засега сж извѣстни двѣ данни: 1. на Руския лѣтописъ; „Въ лѣто 6475 (отъ С. М. = 967 отъ Хр.). Иде Святославъ на Болгары“ и 2. на Ив. Скилица: παύσαντες οὖν οἱ ῥῶς καὶ ἐπαλθόντες τῇ Βουλγαρίᾳ κατὰ τὸν Αὐγούστου μῆνα, τῆς α' ἡμετέρας, πέμψεν τῆς βασιλείας ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου (Skyl.-Cedr., ib. II, p. 372, 12-14). 11-иятъ индиктионъ дава 968 година, която се продължавала отъ 1. IX. 967 до 31. VIII. 968 г., отгукъ събитието се отнася най-късно къмъ августъ мѣсець 968 г., което напълно отговаря на третата данна, именно, на петата година отъ царуването на Никифора Фока: послѣдниятъ се покачилъ на прѣстола на 16. августъ 963 г., или 5-та година се завършвала на 15. августъ 968 г., слѣдов. походътъ на Светослава се отнася къмъ първата половина на м. августъ 968 г., т. е. прѣди изтичането на 5-та го-

чело на една 60-хилядна войска безъ обоза,¹⁾ Светославъ се спусналъ по Днѣпъръ на ладии и потеглилъ по Черно море къмъ устието на Дунавъ. Съ тѣхъ билъ и „патриций Кало-

дина. Лъвъ Дяконъ не дава никакви хронологически данни за това събитие, обаче отъ хода на изложенитѣ факти може да се направятъ слѣднитѣ съображения. Той пише: „като каза това, той ги (пратеницитѣ български) отпрати да си отидатъ назадъ въ страната. Самъ пъкъ, като събра опитна (отборна — ἀξιόμαχος) войска излѣзе противъ мизитѣ и по пѣтя завзе крѣпоститѣ, които бѣха погранични (съсѣдни) на ромеитѣ, съ пристѣпъ“ (Leo Diaconos, ib., p. 62, 10—13). И тъй, българскитѣ пратеници се явили въ Цариградъ прѣзъ първата половина на 966 г. (въ априлъ или май), а походътъ на Никифора послѣдвалъ, както излиза отъ думитѣ на Л. Дякона, наскоро подиръ отпрашането имъ отъ Цариградъ, т. е. въ сжщата 966 г. Наистина, българскиятъ походъ на Никифора, споредъ Ив. Скилица, се поставя въ τὰ τέτταρα δὲ τῆς αὐτοῦ (Νικηφόρου) βασιλείας ἔται, μὴν Ἰουνίῳ, τῆς εἰς ἑνδικτίωνος (Skyl.-Cedr., ib. 372, 3—4), т. е. прѣзъ юний на 10-я индиктионъ или на 967 година. Но тая дата едва ли може да се приеме, защото надали Никифоръ би могълъ да чака, слѣдъ грубото нарушение на мира отъ негова страна, повече отъ година врѣме, защото, както се каза, той се боялъ да не бжде изненаданъ отъ българитѣ съ нѣкоя война. Затова, ако въ дадения мѣсецъ юний видимъ началото на похода Никифоровъ, за който сж били потребни най-малко три-четири мѣсеца (юлий, августъ и септемврий), то свършването на похода трѣба да се отнесе най-рано къмъ септемврий м.; въ такъвъ случай както 10-иятъ индиктионъ, който се продължавалъ отъ 1. IX. 966 г. до 31. VIII. 967 г., тъй и четвъртата година отъ царуването на Никифора, която се почвала отъ 16. августъ 966 год., право сочатъ, че Никифоръ се върналъ отъ българския си походъ най-рано прѣзъ септемврий 966 г. Тоя изводъ дава възможность да се установи и друга една дата, именно, че Калокиръ е заминалъ отъ Цариградъ за Херсонъ въ края на 966 г. или въ началото на 967 г. и е могълъ да пристигне въ Киевъ не порано отъ пролѣтътъ на сжщата 967 г., или той се срѣщналъ съ Светослава тъкмо въ това врѣме, когато послѣдниятъ, споредъ изчисленията на Н. Знойко, се върналъ отъ дългия си походъ на изтокъ, слѣдъ като покорилъ подъ властѣта си вятичитѣ, т. е. прѣзъ пролѣтътъ на 967 г. За да приготви такава голѣма армия отъ 60 хиляди души и нужнитѣ за нея лодки, Светославъ ималъ достатѣчно врѣме, т. е. цѣла една година отъ пролѣтътъ 967 до пролѣтътъ 968, или той не е могълъ да трѣгне въ походъ противъ България по-рано отъ пролѣтътъ на 968 г.; поради това и дадения отъ Ив. Скилица мѣс. августъ трѣба да приемемъ като край на настѣпленieto на Светослава, когато той вече се бѣ настанилъ въ сѣверо-източна България. — Че къмъ 968 г. трѣба да се отнесе първия походъ на Светослава, вж. „О годѣ смерти Святослава Игоревича, великаго князя кievскаго“. Хронологич. разысканія Н. Ламбина, А. Кунина и В. Васильевскаго, СПбургъ, 1876, стр. 163. — Н. Знойко, О посольствѣ, п. т., стр. 249—252; сжшо „О походахъ“, п. т., стр. 265—268.

¹⁾ За численостѣта на Светославовата войска говори само Лъвъ Дяконъ, който и дава тоя брой — 60 хиляди, отъ които, както се опрѣдѣля, 10 хиляди

киръ, когото Светославъ привлѣкълъ къмъ себе си като роденъ братъ чрѣзъ връзкитѣ на приятелството“. Това нападение било неочаквано за българитѣ. Когато се научили, че руситѣ навлѣзали въ устието на Дунава и се готвѣли да излѣзатъ на суша, българитѣ събрали и въоръжили единъ 30-хиляденъ отредъ и излѣзли противъ тѣхъ; но тая войска била съвършено разбита още въ първото сражение, дадено отъ руситѣ веднага слѣдъ слизането отъ лодкитѣ, обърнала се на бѣгъ и едвамъ сполучила да се затвори въ Доростолъ или българ. Дръстъръ. Като чулъ за това жестоко поражение на българитѣ, царъ Петъръ, „човѣкъ боголюбивъ и благочестивъ, силно опечаленъ отъ неочакваното бѣгство, падналъ въ епилептическа болестъ“.¹) Слѣдъ това руситѣ не срѣщнали никакъвъ

съставили дружината на Светослава и 50 хиляди — другитѣ войници. Новитѣ историци смѣтатъ това число твърдѣ надутото и затова го намаляватъ на 10 хиляди всичко. Обаче недавно Н. Знойко показа, че това намаление се явява произволно, защото самиятъ вървежъ на войната го опровергава, па и цѣлѣта на похода, както видѣхме, е изисквала многобройна войска. За съображенията и доказателствата на Н. Знойко подробно вж. „О посолствѣ Калокира въ Кіевъ“, п. т., стр. 240—247.

¹) Leo Diakonos, ib., p. 77, 22—78, 14: *τηνικαὐτὰ δὲ λέγεται καὶ Πέτρον, τὸν ἡγούμενον τῶν Μουσῶν, ἀνδρὰ θεοφιλέη καὶ σαβόρμον, τῷ ἀπροσδοκῆται τῆς τροπῆς παραλῆσαντα, ἐπιληψίας καὶ θοῆς περιπασσέν, καὶ ὀλίγον ἐπιβίωσαντα, τὸν τῷδε ὀκλαλῆσαν.* И тъй, ц. Петъръ падналъ въ „епилептическа болестъ“, споредъ Льва Дякона, отъ който изразъ би могло да се заключи, 1. че дотогава Петъръ не е страдалъ отъ тая болестъ и за пръвъ пжтъ съ него се случилъ епилептически ударъ и 2. че наскоро послѣдвала смъртъта, т. е. подиръ шестъ мѣсеца, защото похоятъ на Светослава въ България, както видѣхме (по-горѣ, стр. 577, бѣл. 3), се отнася къмъ лѣтото 968 г. не по-късно отъ августъ мѣсець, а смъртъта на Петра се отнася къмъ 30. януарий 969 г. (вж. по-долу, стр. 590, бѣл. 1). При тия данни ние се усъмнихме, дали царьтъ е умрѣлъ отъ епилептически ударъ, защото епилепсията е по-скоро хроническа болестъ, отъ което не може слѣдъ единъ ударъ да послѣдва смъртъ. Затова ние се обърнахме къмъ проф. Д-ръ В. Д. Моллова съ просба да разрѣши нашето съмнѣние. Той биде тъй любезенъ и ни съобщи слѣднитѣ разяснения и подробности за болестъта, за което му изказваме своята благодарностъ. „Болестъта „епилепсия“ се характеризира чрѣзъ появяване на припадѣци съ изгубване на съзнание и съ конвулсии на мускулитѣ по краищата и туловището. Болестъта се явява често безъ причини или слѣдъ психически вълнения. Епилепсията е наследствена обикновено и се развива още въ млада възраст. Има рѣдки случаи, при които болестъта се развива

вече отпоръ отъ страна на българитѣ и прѣвземали единъ слѣдъ други градоветѣ, като ги грабили и разрушавали наравно съ земята.¹⁾

Споредъ руския лѣтописъ, Светославъ, като надвиль българитѣ, прѣвзелъ „городъ 80 по Дунаеви, и сѣде княжа ту въ Переяславци, емля данъ на грѣцѣхъ.“ Това кратко, но тъмно извѣстие е било прѣдметъ на разни обяснения; обаче, ако за центъръ на своитѣ владѣния Светославъ избралъ Переяславецъ, което прѣдава старо-българ. Прѣславаецъ, т. е. **малки Прѣславъ** (грѣц. **μικρὰ Περιολάβα**), който се намиралъ срѣщу дунавския бла-тистъ островъ Балта между гр. Черна вода и Хърсово и билъ твърдъ важенъ търговски градъ на най-тѣсното мѣсто между Черно море и Дунавъ,²⁾ както и самъ Свето-славъ го опрѣдѣля, „яко ту сходятся вся благая: отъ грѣкъ злато, паволоки, вина и оwoщеве разноличныя, изъ чехъ же и изъ угоръ сребро и комони (коне), изъ Руси же скоро (кожи), и воскъ, и медъ и челядь“ (робе),³⁾ то естествено,

по-късно въ по-напрѣднала възраст. Припадъцитѣ могатъ да се явяватъ по-рѣдко или по-често, понякогажъ въ съвѣтъ слаба степенъ. Епилепти-цитѣ иматъ много лабилна психика, лесно се сърдятъ и реагиратъ на дребни поводи много силно. Въ врѣме на такива разтревожвания могатъ да правятъ и прѣстѣпления. Съ епилепсия могатъ да се смѣсятъ и други заболявания, при които се явяватъ припадъци съ изгубване на съзнание и съ поява на конвулсии. Така се развива често и мозъчно кръвоизлияние (апоплексия), при което често слѣдъ тревога изведнажъ хората падатъ, изгубватъ съзнание и получаватъ конвулсии, които могатъ да се ограничатъ върху парализи-раната страна, а у други да засѣгнатъ и здравата страна. — Въ старо врѣме не винаги сж могли да различатъ припадъцитѣ отъ двата вида. Въ дадения случай обстоятелството, че царъ Петъръ е билъ на около 70 години и че е получилъ припадъка слѣдъ една тревога, дава основание да се твърди, че той е получилъ не епилептически, а апоплектически ударъ.”

¹⁾ Skyl.-Cedg., ib., II, p. 372, 14—15: πολλὰς πόλεις καὶ χώρας ἡδάφισαν τῶν Βουλγάρων καὶ λαὸν ἐπὶ πλείστην περιβαλόμενοι ἀπέστρεψαν εἰς τὰ ὄρια. — Zonaras, ib., IV, p. 87, 25—26: ἀπιστραφεῖσι τοῖνον κατὰ Βουλγάρων σύνταγμα Ῥωσικόν, καὶ χώραν αὐτῶν πολλὴν ἐλήισατο καὶ λαὸν οὐκ ἐναρμόμηνον ἐκείθεν ἀπήλασε.

²⁾ В. Н. Златарски, Два извѣстни български надписи отъ IX. вѣкъ — СБНУКн. кн. XV (1898), стр. 136—138.

³⁾ Сводная лѣтопись, стр. 59 подъ 969 г.

и завоеваната отъ него българска земя надали е могла да се простира много надалечъ отъ тоя центъръ, така щото едва ли ще бже погрѣшно, ако приемемъ, че завоеванията на Светослава прѣзъ първия му походъ се ограничавали съ отнемането на днешна Добруджа и частъ отъ Делиормана; но въ сжщото врѣме не може да се отрича, че руситѣ не сж навлизали навжтрѣ въ страната и грабили и разрушавали много други беззащитни български градове и села, обаче тѣ се връщали пакъ въ прѣдѣлитѣ на завоеваната частъ. Затова подъ „городъ 80 по Дунаеви“, споредъ насть, трѣба да се разбиратъ градове не само по Дунава, защото изразътъ „по Дунаеви“ значи сжщо и въ областта на Дунава, но и навжтрѣ въ страната, т. е. въ днешна сѣверна България, и то такива, които сж били само ограбени и разрушени, но не и завоевани отъ руситѣ.¹⁾ Що се отнася до израза „емля данъ на грѣцѣхъ“, то той мжно се поддава на обяснения поради липсата изобщо на данни за условията, при които Светославъ се съгласилъ да приеме прѣдложението на Никифора за нападение на България и каквито строго опрѣдѣлени, както изглежда, не сж съществували.²⁾

Още слѣдъ появяването на руситѣ въ устието на Дунавъ и особено слѣдъ неочакваното поражение, въ Прѣславъ веднага разбрали, че руското нападение на България е дѣло на

¹⁾ М. Дриновъ, п. т., стр. 95—97; Съчинения, I, стр. 332—333 и 464—465.

²⁾ Н. Знойко, О посольствѣ Калокира и пр., п. т., стр. 254—258. — Споредъ Д. Самоковска (вж. О военныхъ и договорныхъ отношеніяхъ славяноруссовъ къ грекамъ до Владиміра и пр., стр. 25) тукъ трѣба да се разбира, че Светославъ получавалъ данѣкъ отъ гърцитѣ, който билъ опрѣдѣленъ въ договора отъ 907 г. при Олега и потвърденъ отъ договоритѣ въ 911 и 945 гг. Слѣдов., тоя изразъ нѣма никакво отношение къмъ завоеването на сѣв.-източната частъ на България и къмъ българитѣ. Но отъ друга лкъ страна, ако той се разгледа въ логическа свръзка съ съдържанието на цѣлото извѣстие, то лесно е да се разбере, че такава свръзка не съществува и че самиятъ изразъ си остава самъ за себе си, а това ни подсѣща да прѣдположимъ, че има нѣкаква грѣшка въ руския лѣтописъ, която може да се поправи, ако думата „грѣцѣхъ“ се замѣни съ „болгарѣхъ“, като се разбира, че тоя данѣкъ билъ наложенъ и събиранъ въ завоеваната отъ Светослава сѣв.-източна частъ на България..

византийската политика; но тамъ на първо врѣме не знаели, дали и на южната граница нѣма да се появятъ византийски войски. Въ тоя критически моментъ на болния царь Петра оставало едно отъ двѣтѣ срѣдства за противодѣйствиe: или да се обърне къмъ народа въ лицето на неговитѣ воеводи и въ тѣхъ да търси сила и подкрѣпа за отпоръ противъ вѣншнитѣ нападатели, или пъкъ да прибѣгне отново къмъ отстъпчивата си политика. Но да се възползува отъ първото срѣдство той не можалъ не само поради своята слабостъ и непопулярностъ въ народа, но и поради това, че въ самата държава, както ще видимъ, съществувало общо незадоволство отъ вѣншната му и вжтрѣшна политика, което било готово да се изрази въ открито възстание противъ централната властъ. Затова ц. Петъръ и неговитѣ съвѣтници рѣшили да търсятъ вѣншна помощъ. Най-първо тѣ обърнали отново погледитѣ си къмъ Цариградъ. Като мислили, че, ако успѣятъ да възстановятъ мирнитѣ отношения съ Византия, опирайки се върху бруталното и съ нищо непрѣдизвикано прѣди двѣ години отъ тѣхна страна нарушение на договора и отказвайки се, вѣроятно, отъ ежегодния данѣкъ, лесно ще могатъ да спратъ по-нататѣшното нахлуване на руситѣ, тѣ изпратили къмъ края на м. юний на сжщата 968 г. въ Цариградъ пратеници¹⁾ съ прѣдложение да се

¹⁾ За пристигането на български пратеници въ това врѣме въ Цариградъ се научаваме отъ слѣдния епизодъ, който разказва кремонскитъ епископъ Лиудпрандъ въ реляцията (969 г.) за своето пратеничество при императоръ Никифора въ 968 г., до своя господарь, германския императоръ Оттона I: „Той (Василий паракимоменъ) заповѣда както на мене, досга досаденъ отъ тая тържественостъ, тъй и на българскитѣ пратеници, които бѣха пристигнали въ прѣдния день, да се срѣцнемъ съ него въ (църквата) св. Апостоли. И, когато слѣдъ пустословието на приказкитѣ и извършването на службата бѣхме поканени на трапеза, на горния край на трапезата, която бѣше дълга безъ ширина, той прѣдпочете българския пратеникъ, остриганъ по маджарски, опасанъ съ мѣдна верига и, както умѣтъ ме подсѣща, оглашенъ, прѣдъ мене явно за ваше, мои августѣйши господари, оскърбление (Лиудпрантъ се обръща къмъ Оттона I и жена му Аделхейда). Въ васъ прѣнебрѣгнатъ, въ васъ прѣзрѣнъ, въ васъ отхвърленъ. Но благодаря на Господа Исуса Христа, комуто вие служите съ цѣлия си духъ, задѣто бѣхъ счетенъ за достоенъ да прѣтърпя оскърбление

възобнови прѣдишниятъ миръ. Едноврѣменно тѣ влѣзли въ сношения съ печенѣзитѣ, като имъ прѣдложили да нападнатъ на руската земя, та по тоя начинъ да принудятъ руситѣ и тѣхния князь да напуснатъ България, на което печенезитѣ, както ще видимъ, се съгласили.¹⁾

Българскитѣ пратеници пристигнали въ Цариградъ на 28. юний 968 г. и били приети съ голѣма почитъ. Вече това обстоятелство, че на официалния обѣдъ на 29. юний с. г. — Петровденъ било отдадено на българския пратеникъ прѣдпочтение прѣдъ пратеника на германския императоръ възъ основа на сключения въ 927 г. миренъ договоръ, ясно показва, че Никифоръ Фока билъ вече рѣшилъ да възоб-

за вашето име. И нанстина, господари мом, обсждайки не моята, а вашата обѣда, азъ напуснахъ трапезата. И, когато негодувайки искахъ да си излѣза, Лъвъ Куропалатъ, братътъ на императора, и първиятъ секретаръ Симеонъ се затичатъ подиръ мене, викайки така: „когато Петъръ, царъ български, се ожени за дъщерята на Христофора, бѣ написано съглашение, потвърдено съ кѣтва, щото у насъ (отъ наша страна) българскитѣ пратеници да се прѣдпочитатъ прѣдъ пратеницитѣ на всички народи, да се чествуватъ и да се уважаватъ. Българскиятъ пратеникъ, макаръ и да е, както казвахъ, остриганъ, немитъ и опасанъ съ мѣдна верига, и право е, все пакъ той е патриций, прѣдъ когото да се прѣдпочита единъ епископъ, особено франкски, ние считаме несправедливо, осждаме. И понеже съзнаваме, че ти съ негодуване прѣнасяшъ това, ние не те заставяме да се върнешъ сега на гошавката, както мислишъ, а те подканваме да вкусишъ храна въ нѣкоя гостиница на императорскитѣ роби (служители)“. — *Liudprandi Relatio de legatione constantinopolitana*, cap. 19, ib., p. 144—146.

¹⁾ Че въ даденото врѣме българитѣ се намирали въ съюзъ съ печенѣзитѣ противъ руситѣ, може да се заключи отъ слѣдното извѣстие на руския лѣтописецъ. Когато слѣдъ сключването на мира съ Ив. Цимисхия въ 972 г. Светославъ се връщалъ въ отечеството си, „послаша переяславци, пише лѣтописецътъ, къ печенѣгомъ, глаголюще: „се идеть вы Святославъ въ Русь, вземъ имѣнье много у грекъ [и полонъ бещисленъ], съ маломъ дружины.“ Слышавше же се печенежи, заступиша пороги; и приде Святославъ къ порогамъ, и не бѣ лъзъ проити порогъ“ и т. н. (Сводная лѣтопись, п. т., стр. 64). Това прѣдизвѣстяване на „переяславци“ — жителитѣ на Прѣславецъ, т. е. българитѣ, къмъ печенѣзитѣ се основавало, очевидно, на по-раншнитѣ съюзни отношения между тѣхъ, т. е. още при първото нападение на Светослава въ 968 г. и е имало сжщата цѣль: печенѣзитѣ да нападнатъ руския князь и да го направятъ занапрѣдъ съвсѣмъ безопасенъ, или пъкъ да му отмѣстятъ за всички злини и разрушения, които Светославъ бѣ причинилъ на България.

нови мирнитѣ отношения съ българския царь. Какъ се обяснява тая крута промѣна въ политиката на императора и при това въ такъвъ краткъ срокъ?

Ние видѣхме по-горѣ, че цѣльта на Никифора, когато той повикалъ руситѣ противъ България, била 1. да отвлѣче вниманието на руския князь Светослава отъ черноморскитѣ владѣния на Византия и 2. да направи България съвсѣмъ безопасна за империята чрѣзъ неочакваното и бързо нападение на руситѣ, като прѣдполагалъ, че Светославъ, слѣдъ като нахълта въ България и се награби съ богата плячка, ще се върне въ земята си, както това правили въ подобни случаи другитѣ варвари. Обаче прѣдположенията му не се оправдали. Жестокостта и голѣмитѣ разрушения, съ които руситѣ придружавали своето нахлуване въ България и особено настаняването на Светослава въ Добруджа съ центъръ Прѣславецъ, като въ покорена страна, ясно показали на Никифора завоевателнитѣ стремежи на руския князь. Императорътъ твърдѣ добръ разбиралъ, че слабата му съсѣдка не ще бжде въ състояние да издържи силнитѣ удари на суровитѣ и воинствени руси, а пъкъ завоеванието на България отъ тѣхъ му внушавало страхъ, защото той ще има задъ гърба си вече не кроткия и богобоязливъ български царь Петра, а храбрия и смѣлъ руски князь Светослава, който едва ли би се удържалъ отъ по-нататъшно движение въ прѣдѣлитѣ на империята. А пъкъ зловѣщиятъ слухъ, че Калокиръ искалъ да завладѣе византийския прѣстолъ съ помощта на Светослава, усилявалъ тоя страхъ и правилъ нападенията на руситѣ върху владѣнията на империята неизбежни.¹⁾ Освѣнтъ това въ самата империя

¹⁾ Че Никифоръ на първо врѣме още се опасявалъ отъ руситѣ, говори слѣдниятъ pasaj у Лѣва Дякона: „Ромейскитѣ автократоръ Никифоръ, като научи това (поражението на българитѣ) за тавритѣ (руситѣ), . . . почналъ да се занимава съ разни работи: приготвялъ пѣхотната войска, въоръжавалъ отредитѣ, обучавалъ конната фаланга, обличалъ конницитѣ съ желѣзни ризници, строилъ метателни машини и ги разставялъ по кулитѣ на градскитѣ (столичнитѣ) стѣни и, като приковалъ къмъ кулата, която обикновено се нарича Кентинарий, тежка и отъ желѣзо направена верига и я подпрѣлъ на дебели здрави колове, протегналъ я прѣзъ Босфора и я прикрѣпилъ къмъ кулата на отвѣдната крѣпость“ (Галата). *Leo Diakonos, ib., p. 78, 14—79, 3.* — Г. Ласкинъ, *каз. съч., стр. 109* за кулата Кентинарий.

Никифоръ почналъ да губи своята популярностъ поради своето строго и изпълнено съ подозрѣние управление. Народътъ билъ доволенъ отъ строгитѣ му, но справедливи отношения къмъ сѣдитѣ и чиновницитѣ, но не и отъ силното напрежение на финансовитѣ му сили, отъ тежкитѣ данѣци, които императорътъ безмилостно налагалъ върху него, за да поддържа огромнитѣ си войски, а главното било това, че поданицитѣ му трѣбало да плащатъ данѣцитѣ си съ стари отъ добра стойностъ пари тогава, когато той сѣкалъ пари съ низка цѣна, които вървѣли съ сѣщата стойностъ. Духовенството отъ своя страна било така сѣщо недоволено отъ императора въпрѣки всичкото му външно благочестие, задѣто той обложилъ съ данѣци имотитѣ на църквата, спрѣлъ по-нататъшното размножение на мѣнастиритѣ, които и тѣй били твърдѣ много, като забранилъ да се строятъ нови и съ законъ гледалъ да парализира събирането на едри земевладѣния въ едни рѣцѣ. Най-голѣмо било недоволството на цариградското население, което не пропускало случая, за да изкаже омразата си къмъ императора.¹⁾ Но неговото сурово и понѣкога неблагоприятно обхождане му създало много лични врагове и между самото военно съсловие. — Най-сетнѣ още въ самото начало на 968 г. войната съ арабитѣ била възобновена, а въ южна Италия трѣбало да се защищаватъ византийскитѣ владѣния, Боневантъ и Капуа, които се нападали отъ германцитѣ.²⁾

При такова напрегнато положение, за да може да поведе съ успѣхъ военнитѣ дѣйствиия и на двата фронта — източенъ и западенъ, за Никифора, естествено, се явявало повече отъ необходимо отстранението на всѣка опасностъ откъмъ България. Лъвъ Дяконъ казва, че Никифоръ, „бидейки мжжъ дѣятеленъ и дълбокомислящъ като никой отъ ония, които

¹⁾ Лъвъ Дяконъ съобщава, че, когато веднажъ Никифоръ въ празника Възнесение слѣдъ тържествата въ Пиги (Балаклж) надвечеръ се връщалъ въ двореца, една жена и дъщеря ѝ дошли до такова безумие, че се надвѣсили отъ кѣщата си и хвърляли камъни въ него, за което тѣ на слѣдния день били живи изгорени въ едно отъ прѣдградията на столицата. (Ib., p. 64, 22—65, 8).

²⁾ Г. Ф. Герцбергъ, Исторія Византии, стр. 162—163.

ние знаемъ, считаше, че за него е вѣрно, ако той се впусне въ война противъ двата народа (руси и българи). Затова нему се показало, че ще бѣде удобно (полезно), ако той привлѣче едина отъ тия народи, защото мислилъ, че по тоя начинъ твърдѣ лесно ще наддѣлѣ надъ едина и по-скоро ще го покорѣ.¹⁾ Прѣдъ видъ на всичко това Никифоръ веднага промѣнилъ политиката си къмъ българитѣ отъ враждебна на миролюбива: той добръ схващалъ, че както за интереситѣ на империята, тъй и лично за него ще бѣде по-добъръ да поддържи въ тоя критически моментъ своя единовѣренъ съсѣдъ, кроткия и боленъ Петра, отколкото да позволи на дивия езичникъ, суровия и воинственъ Светослава, да се нагнѣзди въ непосредно съсѣдство съ империята. Дали Никифоръ се е опитвалъ да повлияе непосредно върху Светослава и да спре войната му съ българитѣ, остава засега неизвѣстно; Лъвъ Дяконъ съобщава само, че Никифоръ „се отказалъ да води прѣговори съ руситѣ, защото той знаелъ, че патриций Калокиръ, веднажъ се отклонилъ отъ правия пѣтъ и се отказалъ да се покорява на властѣта му, а у Светослава той ималъ голѣма сила (значение), нѣма да склучи договоръ съгласно съ неговата воля“.²⁾ Затова той рѣшилъ да приеме прѣдложението на българския царъ, което изразилъ въ голѣмата почитъ, оказана на първия български пратеникъ на Петровденъ.

Така билъ възобновенъ прѣдишниятъ миренъ договоръ между България и Византия въ края на лѣтото на 968 г. Обаче царъ Петъръ не можилъ да се възползува отъ него, защото българитѣ наскоро слѣдъ това се освободили отъ страшния за тѣхъ руски князь. Докато Светославъ билъ завзетъ съ опустошението и разорението на сѣв.-източна България, печенѣзитѣ останали вѣрни на склучения съ българитѣ съюзъ: тѣ нападнали внезапно руската земя и дори обсадили Киевъ. Но обсаденитѣ олучили моментъ и извѣстили за това Светослава. „То слышавъ Святославъ, вборзѣ

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 79, 4—5.

²⁾ Ibidem, p. 79, 9—13.

всѣде на конѣ съ дружиною своею, и приде Киеву, цѣлова матеръ свою и дѣти своя, и съжалися о бывшемъ отъ печенѣгъ, и собра вои и прогна печенѣги въ поли, и бысть миръ“.¹) Така накратко съобщава руския лѣтописецъ за оттеглянето на Светослава отъ Бѣлгария, за което отъ византийскитѣ извори само Ив. Скилица знае.²) А между това възникватъ твърдѣ важни въпроси: 1. при заминаването си изтеглилъ ли е Светославъ заедно съ себе си и цѣлата си войска и 2. кога той е напусналъ Бѣлгария? Руския лѣтописецъ казва, че Светославъ потеглилъ заедно съ „дружината си“; но въ нѣкои прѣписи негови вмѣсто „дружина“ стои „боляры“, отъ което ясно става, че тукъ думата „дружина“ трѣба да се разбира въ тѣсенъ смисълъ, а не цѣлата войска; това се подкрѣпя и отъ обстоятелството, че слѣдъ пристигането си въ Киевъ Светославъ отново трѣбало да „събира войници“, за да прогони печенѣзитѣ отъ владѣнията си. Наистина, при второто нападение на Бѣлгария въ 969 г., споредъ сжия лѣтописецъ, Светославъ трѣбало отново да отвоюва Прѣславецъ,³) обаче въ даденото мѣсто подъ „Переяславецъ“ трѣба да се разбира, както ще покажемъ по-долу, не малкия, а голѣмия Прѣславъ; освѣнъ това, ако Светославъ, намирайки се въ Киевъ, казвалъ на майка си, че иска да живѣе „въ Переяславци на Дунаи, яко то естъ середѣ земли моея“,⁴) то ясно, че Прѣславецъ той е считалъ като свое владѣние, като свой собственъ надѣлъ, а пакъ тъй да говори той е могълъ, защото както Прѣславецъ, тъй и неговата областъ — Добруджа били завзети отъ негови войски, съ други думи, той не е изтеглилъ войската си оттамъ, и тя е останала до второто му появяване. Що се отнася до втория въпросъ, то по-горѣ се изтъкна, че напращането на печенѣзитѣ на руската земя се намирало въ тѣсна свръзка съ събитията, които ставали прѣзъ 968 г. въ сѣв.-източна Бѣлгария, и било дѣло на бѣлгарската политика и поради

¹) Сводная лѣтопись, п. т., стр. 59.

²) Вж. по-горѣ, стр. 580, бѣл. 1.

³) Сводная лѣтопись, стр. 61.

⁴) Пакъ тамъ, стр. 59.

това то е могло да стане въ сжщата година: или въ края на лѣтото, или въ началото на есеньта, както това се потвърждава отъ руския лѣтописецъ, който и за двѣтъ събития говори подъ 968 г., и отъ вървежа на самитъ събития споредъ даннитъ на Лиудпранда и Лъва Дякона.

Обаче нито възобновата на мирния договоръ съ Византия, нито оттеглянето на Светослава не облекчило вътрѣшното положение на българската държава, защото тамъ ставали събития отъ сждбоносенъ характеръ.

*

Прѣзъ втората половина на Петровото царуване наредъ съ богомилското движение, което подкопавало, както видѣхме, духовнитъ сили на народа, вървѣло и друго движение отъ политически характеръ. Безсилието на царъ Петра и на неговото правителство да защити държавата отъ външнитъ нападатели, особено прѣзъ врѣмето на маджарскитъ нахлувания, които засѣгали главно западнитъ области на царството, отъ една страна, а отъ друга — несъстоятелната имъ политика спрѣмо Византия и особено новитъ унижителни задлъжения прѣдъ нея отъ 963 г. — изпращането българскитъ наслѣдници на прѣстола като заложници въ Цариградъ, отъ което вече ясно л чало, че Петъръ прѣдавалъ сждбинитъ на държавата въ ржцѣтъ на византийския императоръ, били достатъчни, за да породятъ общо негодуване въ царството. Обаче слѣдъ несполучливия въ 965 г. опитъ за съюзъ съ западния императоръ противъ маджаритъ и слѣдъ фаталния съюзъ съ послѣднитъ, който повлѣче подиря си бруталното нарушение на мирния договоръ съ Византия и неочаквания походъ на Никифора Фока въ 966 г., — всички тия несполучливи и противоположни едно на друго колебания въ политиката на царъ Петра и неговитъ съвѣтници, въ което се явно изразили слабостта и некадърността на централната власть, обърнали общото негодуване въ открита враждебностъ особено въ западнитъ области, които прѣзъ врѣмето на тия важни събития, както изглежда, били прѣдоставени сами на себе си. Най-сетнѣ нападението на руския князь Светослава и успѣхътъ на руското оржие въ сѣверо-източна

България, а главно крайно неопредѣленитѣ отношения спрѣмо Византия на първо врѣме, когато се очаквало появяването на византийски войски на южнитѣ български граници, а отпослѣ възобновата на мирния договоръ съ нови унижения принудили западнитѣ мѣстни управители да помислятъ за самозащита безъ знанието и участието на центра, което било вече явенъ признакъ за непризнаване властта на българския царь. Тъкмо въ това врѣме се случила смъртъта на царь Петра. Сломенъ подъ тежината на недавнитѣ злочестини, които се бѣха струпали върху държавата, и отъ болестъта, царь Петъръ се поминалъ на 30. януарий 969 г.¹⁾ Прѣдъ смъртъта си той приелъ монашество, а българската църква го причислила къмъ лика на светинитѣ.²⁾

¹⁾ За датата на Петровата смъртъ вж. подробно по-долу, стр. 590, бѣл. 1.

²⁾ Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 83, въз основа на единъ текстъ отъ службата на св. ц. Петра е готовъ да приеме, че „Борисъ II е стъпилъ по-рано на прѣстола отъ деня на бащината си смъртъ, 30. януари 969.“ Но подобно нѣщо едва ли е допустимо, защото Борисъ II заедно съ братъ си Романа отъ 963 г. се намираалъ въ Цариградъ като заложници и само слѣдъ смъртъта на баща си се върналъ въ България прѣзъ пролѣтъта 969 г. (вж. по-долу). Очевидно, Петъръ приелъ монашество прѣдъ самата си смъртъ, както обикновено сж правили царетѣ прѣзъ срѣднитѣ вѣкове. — За смъртъта на ц. Петра имаме още едно извѣстие въ „Сказаніе Исае пророка“: . . . „прѣидоше нѣкѣторы насилници, шко исполни, и погубеници земаю българскою по морю, а Петра царь българскимъ, праведны мѹжъ, остави царство и бѣжа на западъ къ Римъ, и тоу сконча житіе свое“. (Споменикъ срп. акад., III (1890), стр. 192). Ако въ „насилници-исполници“, които погубили българската земя, трѣба да видимъ реминисценция за нападеніето на руситѣ на България, то бѣгството на Петра на западъ и неговата смъртъ въ Римъ е толкова вѣрно, колкото е вѣрно, че Петъръ е билъ съврѣменникъ на Константина Велики, както се твърди въ сжщото „Сказаніе“, защото отъ една служба на св. Петра ясно се види, че гробътъ му се намиралъ въ България (Йор. Ивановъ, п. т., стр. 84 и 85), а въ друга служба той се възпѣва като „утѣрѣжнѣніи цѣкѣмъ и градоу тѣому прѣславоу“, говори се за „помазаніе мира тѣому“, а въ една пѣсня се чете: Нѣтъ правокѣрѣмъ съкори сътѣкшиа дѣи въ чѣны домъ прѣстѣго оца пѣмѣи поимъ и пр. (вж. П. А. Лавровъ, Нова служба царю бугарскомъ Петру, въ „Јужнословенски филологъ“ кн. I, св. 1—2 (1913), стр. 36 и 37), отъ което ясно става, че ц. Петъръ не само че е умрѣлъ въ България, но и въ столица Прѣславъ или близу до нея. Сжшо така невѣрно е отнесена смъртъта на Петра къмъ врѣмето на Романа II (959—963) въ съотвѣтната приписка къмъ прѣвода на Манасиевата хроника

Смъртта на царь Петра било ново нещастие за разлагачата се България. Сега тя прѣживявала единъ отъ най-тежкитѣ моменти на своето сѣществуване: наслѣдницитѣ на българския прѣстолъ, Петровитѣ синове, Борисъ и Романъ, отсъствували отъ България; въ столицата не се забавило, вѣроятно, да избухне съперничество между властолюбивитѣ боляри, което трѣбало да рѣши, въ чии рѣцѣ ще прѣмине сега властта, а сѣверо-източната частъ на държавата била окупирана отъ руски войски, готови да нахлуятъ въ вжтрѣшността на страната при появяването на тѣхния воинственъ князь. Това междуцарствие послужило като добъръ поводъ, за да се прояви общото незадоволство въ открито възстание веднага слѣдъ смъртта на царя, начело на което застанали четирма братя: Давидъ, Моисей, Аронъ и Самуилъ, извѣстни въ историята подъ име комитопули, т. е. синове на единъ отъ мощнитѣ комити или мѣстни князе въ западната половина на държавата.¹⁾ Цѣльта на възстанието е очевидна: противопоставяйки се открито на византийското влияние върху вжтрѣшния животъ на държавата, водителитѣ на възстанието прѣдъ видъ на голѣмата опасностъ отъ сѣвероизтокъ и югъ се стремили да се отцѣпятъ отъ държава, за да се организиратъ по-добъръ и самостоятелно да се защищаватъ противъ всѣко външно нападение било отъ руси, било отъ византийци, било пъкъ отъ съединенитѣ сили на еднитѣ и другитѣ; въ всѣки случай въ повдигнатото отъ комитопулитѣ движение, което бързо обхванало западната половина на царството, ясно се изразилъ отказътъ имъ да признаватъ централната властъ. Българскитѣ боляри въ Прѣславъ, които не сж могли да не прѣдвиждатъ, че това движение носи въ себе си зародишъ за разпадането на държавата, за да запазятъ поне цѣлостта ѝ, рѣшили веднага да искатъ отъ Цариградъ завръщането на законнитѣ наслѣдници на царь Петра, които да завзематъ бащиното си царство и главно да ограничатъ по-нататѣшното движение на комитопулитѣ.²⁾

(вж. Йор. Ивановъ, л. т., стр. 147), вѣроятно, подъ влиянието на приведенитѣ по-долу извѣстия на Ив. Скилица и Зонара.

¹⁾ За тѣхъ вж. тукъ по-долу, стр. 663 и сл.

²⁾ За тия събития Ив. Скилица, който се явява единчѣкъ изворъ, съобщава слѣдното: Πέτρος δὲ τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς, τὴν εἰρήνην ταῦτα ἀναγκάζουσα

Нѣма съмнѣние, че всичко, каквото е ставало въ България, не е могло да не интересува византийския императоръ. Никифоръ добръ разбиралъ, че успѣхътъ на комитопулитѣ би могълъ да донесе неочаквани за империята изненади, защото тѣ се явявали като водачи на всички, които били враждебно настроени противъ византийската политика на прѣславското правителство. Но подобни изненади за Никифора въ дадения моментъ съвсѣмъ не били желателни, за-

νος ἀποθανούσης τῆς αὐτοῦ γυναῖκος, σπονδὰς πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἔθετο, ὁμήρους δοῦς καὶ τοὺς οἰκείους δύο υἱοὺς Βορίσην καὶ Ῥωμανόν· καὶ μετὰ μικρὸν ἀπεβίω, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐπέμψθησαν μετὰ ταῦτα ἐφ' ᾧ τῇ: πατρὸς αὐτοῦ ἀνασχέσθαι βασιλείας, καὶ τοὺς κομητοπούλους ἀπαίρξαι τῆς πόσεως φόρας. Δαβὶδ γάρ καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν καὶ Σαμουὴλ, ἐνὸς ὄντες παῖδες τῶν μέγα θυνηθέντων ἐν Βουλγαρίᾳ κομητῶν, πρὸς ἀποστασίαν ἀπειθοῦν καὶ τὰ Βουλγάρων ἀνέσιον, т. е. „българскиятъ царъ Петъръ, възобновявайки миръ наскоро (бързо) слѣдъ смъртта на жена си, сключилъ договоръ съ царетѣ, като далъ заложници и двамата си собствени синове, Бориса и Романа; и слѣдъ малко се поминалъ. А синоветѣ му слѣдъ това били изпратени въ България, за да завзематъ бащинното си царство и да ограничатъ по-нататъшното движение на комитопулитѣ. Защото Давидъ, Моисей, Ааронъ и Самуилъ, бидейки синове на одного отъ велемошнитѣ въ България комити, вдигнали възстание и бунтували българската държава“. Skyl. — Cedg., ib., II, p. 346, 22—347, 7. — Тоя пасажъ Зонара прѣдава така: ὁ μέντοι τῶν Βουλγάρων ἀρχηγῶν Πέτρος, τῆς γυναῖκος αὐτοῦ θανούσης, τὰς πρὸς Ῥωμαίους ἀνακαινίζων σπονδὰς ὁμήρους παρέσχε δύο οἰκείους υἱοὺς Βορίσην καὶ Ῥωμανόν, καὶ ὁ μὲν ἀπεβίω, οἱ δ' ἑκατέρου παῖδες ἀπελθεῖν εἰάθησαν εἰς τὰ οἴκατα καὶ τὴν πατρῶαν ἀρχὴν κατακτήσασθαι. ἐνὸς γάρ τῶν κομητῶν τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ τέσσαρες παῖδες, Δαβὶδ, Μωϋσῆς, Ἀαρὼν, Σαμουὴλ, ἀποστατήσαντες τοὺς Βουλγάρους ἀνέσιον (въ старобългарския прѣводъ на Симеона Логотета, чисто продължение прѣдставя прѣводъ на Зонаровия текстъ, пасажътъ се завършва съ думитѣ: „и она οὕτω ὑπνδоста“) (Zonaras, ib., IV, p. 75, 15—24: — староб. прѣводъ, п. т., стр. 146), т. е. „но царствуващиятъ надъ българитѣ Петъръ слѣдъ смъртта на жена си, възобновявайки договора съ роментѣ, прѣдаде въ заложници двамата си собствени синове, Борисъ и Романа, и той се помина, а синоветѣ му бѣха отпуснати да отидатъ въ държавата си и да поематъ бащината си властъ. Защото четирмата синове на одного отъ комититѣ между българитѣ, Давидъ, Моисей, Ааронъ, Самуилъ, като вдигнали възстание, бунтували българитѣ“. Текстътъ на Зонара прѣдставлява само повторение на Скилицовия съ нѣкоя съкращения и измѣненія на изразитѣ, които нѣматъ никакво значение; затова ние ще се спремъ само върху цитата на Ив. Скилица. — Въ тоя пасажъ се говори за три отдѣлни събития: 1. за възобновяването на мирния договоръ веднага слѣдъ смъртта на българската царица Мария—Ирина и свързаното съ него изпращане на Петровитѣ синове въ Цариградъ като

щото отъ една страна възобновената въ 968 г. война въ Сирия съ арабитѣ продължила ожесточено и прѣзъ 969 г. около освобождението на Антиохия, а отъ друга — незадоволството отъ императора въ Цариградъ все повече се засилвало, и той вече получавалъ тайни съобщения за готвящия се заговоръ противъ неговия животъ. При такива обстоятелства за Никифора било отъ първостепенна важност да запази въ България старото положение и заедно съ него и своето влияние тамъ, като даде възможност на законитѣ наслѣдници да завзематъ българския прѣстолъ;

завложници; 2. за смъртта на царъ Петра, и 3. за връщането на Бориса и Романа въ България, което пъкъ се свързва съ възстанието на комитопулитѣ. И тритѣ тия събития сж поставени у Ивана Скилица между събитията слѣдъ априлъ на 6-ия индиктионъ (Skyl.-Cedg., ib. 345, 13), т. е. слѣдъ априлъ 963 г., а между това само първото отъ тѣхъ се отнася къмъ тая година. Споредъ горното извѣстие, Петъръ сключилъ миренъ договоръ съ „царетѣ“, т. е. съ малолѣтнитѣ синове на Романа II, Василия и Константина, които веднага слѣдъ смъртта на баща си (15. мартъ 963 г.) управлявали подъ регентството на майка си Теофанѣ до покачването на Никифора Фока (16. августъ с. г.), слѣдов. възобновяването на мирния договоръ, а оттука и изпращането на Бориса и Романа въ Цариградъ като заложенци сж станали между 15. мартъ, или по-точно, между априлъ и 16. августъ 963 г., а наскоро прѣди това се случила смъртта на българската царица. — Второто събитие — смъртта на царъ Петра се отнася къмъ 30. януарий 963 г., както се установява по даннитѣ на Лѣва Дякона. Споредъ него, съ Петра се случилъ апоплектиченъ ударъ, както видѣхме (по-горѣ стр. 579 бѣл. 2), слѣдъ първото още поражение на българитѣ отъ руситѣ прѣзъ лѣтото 968 г., не по-късно отъ августъ мѣсецъ и „като проживѣлъ не много, казва Л. Дяконъ, (Петъръ) се прѣселилъ отъ тоя свѣтъ; но това ставаше въ Мизия по-сетнѣ“ (Leo Diaconos, ib., p. 78, 10—11: καὶ ὁλίγον ἐπιβιώσαντα, τὸν τῷδε ἀπαλθῆναι, ἀλλὰ ταῦτα μὲν κατὰ τὴν Μυσίαν ἐπράττετο βόταρον). Отъ тия думи ясно става, че смъртта на Петра послѣдвала „немного“ врѣме подиръ апоплектичния ударъ, т. е. не слѣзъ години, а само слѣдъ нѣколко мѣсеци; а понеже паметта на царъ Петра като светия се празнува на 30. януарий (Йор. Ивановъ, Българ. старини, стр. 82), деня на неговата смъртъ, то той е умрѣлъ на 30. януарий 969 г. Поради това изразътъ κατὰ μῆρην ἀπαλθῆναι въ горния пасажъ е погрѣшно поставенъ между събитията отъ 963 г. Веднажъ установена датата на Петровата смъртъ, то и възстанието на комитопулитѣ, както и завръщането на Бориса и Романа, които сж станали κατὰ ταῦτα, т. е. слѣдъ смъртта на Петра, eo ipso, се отнасятъ къмъ сжщата 969 год., при което първото — къмъ края на зимата, а второто — къмъ пролѣтта, както това ще покаже и самото развитие на събитията слѣдъ смъртта на Петра.

но възможно е, че той чрез това е искал да поддържа вътрешните размирици въ България и по тоя начин окончателно да я разнебити вътрешно. Както и да било, но през пролетта 969 г. Петровите синове Борис и Романъ били изпратени въ Прѣславъ.

Новиятъ царъ Борис II (969—972) билъ твърдъ слабъ, не само за да поведе самостоятелна и енергична политика, но и да запази цѣлостта на държавата. Вече това обстоятелство, че той се покачилъ на прѣстола съ съгласието и по благоволенieto на византийския императоръ, показвало, че нито въ външната, нито въ вътрешната му политика нѣма да настане никаква промѣна, а това, разбира се, не е могло да внесе никакво успокоение въ страната. Затова и появяването на Бориса II въ България като законенъ наследникъ на прѣстола едва ли е могло да окаже каквото и да било влияние за прекратяване движението на комитопулите, защото, макаръ и да не знаемъ нищо за дѣйствиата на последните през това време и техните имена да се появяватъ отново въ византийските хроники само слѣдъ смъртта на императоръ Ивана Цимисхия въ 976 г., все пакъ обстоятелството, че през второто нападение на русите западните български области не взели никакво участие въ защитата на държавата, дава достатъчно основание да предположимъ, че комитопулите продължали да се противопоставятъ и на новия царъ съ своята самостоятелна антивизантийска политика, безъ да сж проявявали още стремежъ за отцѣпване отъ държавата. При такова вътрешно разбъркано положение на работите нова страшна буря се готвѣла да се изсипе върху България. Това било второто нападение на русите.

Князь Светославъ билъ принуденъ, както видѣхме, да напусне Прѣславецъ въ края на 968 г. поради опасността, която заплашвала неговото княжество, безъ да се откаже отъ завоеваната отъ него областъ въ сѣв.-източна България. И наистина, слѣдъ като очистилъ владѣнията си отъ печенѣзите, той отново обърналъ погледите си къмъ България. Споредъ руския лѣтописецъ, Светославъ казвалъ на майка си Олга и на своите боляри: „Не любо ми есть въ Киевѣ

быти, хочю жити въ Переяславци на Дунаи, яко то есть середѣ земли моеѣ, яко ту вся сходятся: отъ грекъ злато, паволоки (материи), вина и оwoщеве разноличныя, изъ чехъ же и изъ угоръ сребро и комони (коне), изъ Руси же скоро (кожи), и воскъ, и медъ, и челядь.“ Но едвали стремезътъ на Светослава къмъ Прѣславецъ е произлизалъ само отъ личното желание негово; тукъ е дѣйствувала несъмнѣнно и подбуда отъ страна на Калокира, който, знаейки враждебното настроение въ Цариградъ противъ императора, не прѣставалъ да напомня на Светослава за обѣщанието му и за онова, че тогава е било най-удобното врѣме за дѣйствия въ негова полза. Това се потвърждава най-добрѣ отъ факта, че Калокиръ и при второто нападение придружавалъ Светослава. Тѣй или инѣкъ, но княгиня Олга, която била вече въ напрѣднала възраст и при това болна, не пушала сина си и го молила да остане въ Киевъ само до смъртъта ѣ и слѣдъ това да върви, кждѣто иска. И наистина, Олга се поминала на 11. юлий 969 г. Тогава Светославъ, като раздѣлилъ рускитѣ си владѣния между тримата си малолѣтни синове, потеглилъ за своя любимъ Прѣславецъ, който считалъ като свой собственъ дѣлъ, както това се види отъ думитѣ му, че „то есть середѣ земли моеѣ“. Прѣзъ лѣтото (края на юлий или началото на августъ) 969 г. той съ нови сили се явилъ отново при устието на Дунавъ¹⁾.

¹⁾ За годината на второто явяване на Светослава въ България имаме двѣ основни данни: 1. на руския лѣтописецъ, който го отнася къмъ 6479 отъ С. М. = 971 отъ Хр. и 2. на Ивана Силица, който го поставя въ 6-та година отъ царуването на императоръ Никифора Фока — 969 г. (Skyl.-Ced r., ib. II, p. 372,16—17: καὶ τῷ ἔκτῳ δὲ πάλιν τῆς βασιλείας αὐτοῦ (Νικηφόρου) χρόνῳ ἐπιστρέψουσιν κατὰ Βουλγαρίας. — Zographas, като говори за първия походъ на руситѣ, пише: καὶ τῷ ἑκόντι δ' ἐνισχύνει οὐχ ἥσσον τῶν προτέρων οἱ Ῥῶς τὰ Βουλγαρίων ἐκείνων (ib., p. 87,25—27), т. е. второто нападение на руситѣ се отнася „на слѣдната година“ слѣдъ първото — 969. — Въ съответната приписка въ прѣвода на Манасиевия лѣтописъ се чете: При сѣмъ никѣфорѣ цѣи пакънишъ рѣси бѣлгарѣскижъ зима по двѣци (ват. хилен. двѣци; тулч. двѣци) въ дѣтѣ лѣтѣ. цѣи никѣфорѣ изидѣшъ сѣмъсѣла на нѣхъ. Тукъ изразътъ двѣци въ дѣтѣ лѣтѣ може да се разбира „въ двѣ години“ слѣдващи една слѣдъ друга). — Коя отъ тия двѣ дати е вѣрна? — Рускиятъ лѣтописецъ, както видѣхме, поставя заминаването на Светослава веднага слѣдъ смъртъта

Извѣстието за новото появяване на руситѣ на Дунавъ страшно изплашило Бориса II, който въ тоя критически моментъ, като не е могълъ да очаква помощъ отъ възбунтувалата се частъ на държавата, слѣдвайки политиката на баща си, обърналъ погледитѣ си пакъ къмъ Цариградъ: въ силата на възобновения миренъ договоръ и съюзъ съ империята, той поискалъ помощъ отъ императора противъ отново нахлуващитѣ руси въ държавата му. Никифоръ повидимому се съгласилъ да се отзове на искането на българския царъ, обаче срѣщу това той поставилъ ново условие. Въ края на лѣтото 969 г. той изпратилъ свои пратеници, патриция Никифора на име Еротикъ и евхаистския проедъръ Филотея, които „да напомнятъ на българитѣ за еднаквата вѣра (τῆς θρησ-

на майка му Ольга, която, споредъ него, се поминала на 11. юлий 969 г. отъ една страна, а отъ друга — Светославъ пристигналъ въ Прѣславецъ въ 971 г. Тая несъобразностъ се усилива съ друго едно противорѣчие у сжия лѣтописецъ. Споредъ него, Ольга се покрѣстила въ 955 г. и слѣдъ това живѣла още 14 години (Тверская лѣтопись), а споредъ другъ изворъ (похвалата на Якова мниха) — 15 години (аж. ст. „О годѣ смерти Святослава, стр. 175). слѣдователно, Ольга се поминала прѣзъ 969 г., а оттука Святославъ се явилъ втория пѣтъ въ България въ сжщата година. Тия тѣмъ противорѣчия у руския лѣтописецъ накарали нѣкои историци да приематъ за по-вѣрна 971 г. и то главно за туй, защото споредъ византийскитѣ извори Ольга пристигнала въ 957 г. въ Цариградъ, дѣто и била покрѣстена, оттука смъртъта ѝ е послѣдвала въ 971 (= 957 + 14) год., слѣдователно и второто нападение на Светослава се отнася къмъ 971 г. (Пакъ тамъ, стр. 162—163 и 175—176. — Н. Знойко, О походахъ, п. т., стр. 266—267). Но А. А. Шахматовъ посочи и при това твърдѣ основателно, че византийскитѣ извори съвсѣмъ не говорятъ тѣй категорично, че Ольга пристигнала въ Цариградъ и се покрѣстила тамъ въ 957 г., защото единиятъ — Константинъ Багренородни говори само за пристигането ѝ въ Цариградъ прѣзъ есенъта 957 г., но не и за покрѣстването ѝ, (De cerimoniis, ed. Вон., р. 594—598), а другиятъ — Ив. Скилица съобщава за пристигането на Ольга въ Цариградъ и за покрѣстването ѝ прѣди 956 г., прѣди смъртъта на патриархъ Теофилакта († 27. II. 956) (Skyl.-Cedg., id. II, р. 329, 1—s). Поради това А. Шахматовъ съгласува тия два извора така: „Олга се покрѣстила въ 6463 (=955) г. още при Теофилакта, а пристигнала въ Цариградъ въ 6466 (= есенъта 957) вече покрѣстена (въ свитата ѝ имало свещеникъ Григорий)“, слѣдователно, Скилица направилъ грѣшка, като „поставилъ подъ една година и слѣлъ въ едно двѣ събития — покрѣстването на Ольга и нейното отиване въ Цариградъ (А. А. Шахматовъ, Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ.

хелѣс) (защото българитѣ безъ противорѣчие почитатъ християнскитѣ догмати) и да изискатъ дѣвойки отъ царски родъ“, за да ги ожени императорътъ за малкитѣ синове на Романа II, Василия и Константина, та „чрѣзъ това неразривно роднинство да се закрѣпятъ съгласиенето и приятелството между ромен и българи“.¹) Отъ тия думи на Лѣва Дякона ясно става, че, когато Никифоръ се съгласявалъ да изпълни искането на българския царъ, той пожелалъ и тоя пактъ подъ благовиденъ прѣдлогъ да осигури трайността на мира съ тѣхъ чрѣзъ нови заложници и по тоя начинъ да държи здраво българитѣ въ ржцѣ, а при удобенъ случай да тури ржка върху тѣхъ и държавата имъ. Но, понеже порфиророднитѣ братя били, както и българскитѣ дѣвойки отъ царски родъ, малолѣтни — първиятъ билъ на 13, а

СПБургъ 1908, стр. 117—118). Приемайки до тоя начинъ окончателно година 955 за покръстването на Олга, и за смъртъта ѝ 969 г. 11. юлий, както е въ лѣтописа, А. Шахматовъ отнася втория походъ на Светослава въ България къмъ сжщата година, като при това обяснява, какъ е произлѣзла тия бъркотия въ годинитѣ у руския лѣтописъ. Споредъ Шахматова, въ Древнийшия сводъ на лѣтописа (1039) събитията сж били изложени не по години, а въ единъ разказъ, като се поставяли нѣкои само години. Пръвъ въвелъ хронологическата мрежа съставителътъ на Началния (Киевския) сводъ (1093). Но, понеже вториятъ походъ на Светослава и началото на борбата съ византийския императоръ били поставени въ единъ разказъ съ една година 971 (6479), който билъ заимствуванъ отъ неизвѣстна българска хроника, то съставителътъ на Началния сводъ разбилъ разказа на двѣ години споредъ материала, който ималъ подъ ржка, така: подъ 969 г. поставилъ стремежътъ на Светослава въ България и смъртъта на Олга, подъ 970 г. — подѣлбата на рускитѣ владѣния между синоветѣ на Светослава, която едва ли е могла да се продължава цѣла година, а подъ 971 г. — вториятъ походъ на Светослава, понеже той се намира въ свръзка съ началото на борбата му съ императора. За това подробно вж. пакъ тамъ, стр. 118—133. — Веднажъ окончателно установено, че смъртъта на Олга, съгласно съ руския лѣтописъ се отнася къмъ 11. юлий 969 г. и чрѣзъ това се прѣмахватъ всички колебания по тоя въпросъ, то явно е, че и вториятъ походъ на Светослава въ България несъмнено трѣба да се постави въ сжщата година, т. е. напълно се сходя съ датата на Ив. Скилица — 6-та година отъ царуването на Никифора, която се свршвала на 15. VIII. 969 г., оттука и второто явяване на руситѣ на Дунавъ се отнася къмъ края на юлий или началото на августъ 969 г.

¹) Leo Diaconos, ib., p. 79, 13-14.

вторият на 10 години, императорът поиска да се изпратят малките княгини в Цариград и там да живеят, докато порастнат младите императори и докато те самите бъдат подготвени под ръководството на императрица Теофанъ за предстоящата им висока роля.¹⁾

Въ Прѣславъ приели на драго сърдце както византийските пратеници, тъй и новото предложение на императора. Тогава, разказва Лъвъ Дяконъ, „българите, като покачили дъвоуките отъ царска кръвъ на кола (българските жени обикновено на кола пътуват), изпратили ги на автократора Никифора, молейки по-скоро да им помогне и да отклони заплашващата вратовѣт им сѣкира на тавроските (руси) и да я направи тщетна. И ако той им помогне, ще си спечели побѣда надъ таврите, както и надъ всички, противъ които той би повелъ ромейските войски“. „Така българите протягаха ръцѣ, като молѣха автократора да им помогне“, завършва Лъвъ Дяконъ.²⁾ Но Борисъ II не можилъ свое-

¹⁾ Лъвъ Дяконъ съобщава слѣдното за грижите на Теофанъ къмъ българските дъвоуки. „Когато вече настѣпила нощта (въ която билъ убитъ Никифоръ, т. е. нощта срѣщу 11. декември 969 г.), императрицата по обикновение влѣзла при императора и почнала да му разправя за недавно (ушотъ) пристигналите отъ Мизия (България) невѣсти. „Азъ отивамъ, за да се разпоредя за тяхното настаняване; послѣ пакъ ще дойда при тебе; но нека спалнята бже отворена, не я заключвай сега, защото, като се върна, азъ ще я заключа“. Това като казала, тя излѣзла оттамъ“ (Leo Diaconus, ib. p. 86,11—14. — Това извѣстие на Лѣва Дякона има и друго значение за насъ: то ясно посочва, че както отиването на императорските пратеници, тъй и тяхното завръщане засѣдно съ българските дъвоуки (вж. по-долу) отъ царски родъ трѣба да се отнесатъ къмъ не по-рано отъ есента 969 г., защото на 10. декември с. г. Теофанъ казвала, че дъвоуките „недавно“ пристигнали въ Цариградъ.

²⁾ Leo Diaconus, ib., p. 79,11—80,7; 81,11—13. — Отъ контекста у Лѣва Дякона не може да се установи, били ли сж тия български дъвоуки дъщери на Петра или нѣкои негови роднини, защото той единъ път ги нарича отъ „царски родъ“, а другъ път отъ „царска кръвъ“; но въ всѣки случай те сж били близки роднини на българския царъ. Сжщо така остава неизвѣстно, каква е била по-нататъшната сѣдба на тия български дъвоуки отъ царска кръвъ; обаче сигурно може да се каже, че кроените отъ Никифора бракове не били изпълнени, защото Василий II останалъ нежененъ до

врѣменно да получи обѣщаната, както изглежда, помощъ отъ Цариградъ, защото прѣзъ нощта срѣщу 11. декемврий 969 г. Никифоръ падналъ жертва на дворцовъ заговоръ, душата на който между другитѣ били императрица Теофанѡ и извѣстниятъ тогава способенъ византийски пълководецъ Иванъ Цимисхий, братовчедъ и убиецъ Никифоровъ, който на 11. декемврий с. г. билъ прогласенъ за императоръ. Поради кървавото си покачване на прѣстола новиятъ императоръ (969—976) на първо врѣме билъ заетъ главно съ закрѣпата си на прѣстола и съ други вътрѣшни мѣропринятия и затова едвали е държалъ смѣтка за обѣщанията на своя прѣдшественникъ.

Между това Светославъ, слѣдъ като се явилъ съ нови сили въ окупираната отъ войскитѣ му въ прѣдната година областъ, завзелъ се съ окончателното покорение на България. Най-първо насочилъ ударитѣ си противъ българската столица Прѣславъ. Българитѣ, безъ да окажатъ по пжтя му нѣкакъвъ отпоръ, се затворили въ града; но въ станалото слѣдъ това рѣшително сражение отъ нѣмъ градскитѣ стѣни при всичката си храбростъ българитѣ били разбити и Светославъ завладѣлъ Прѣславъ, дѣто плѣнилъ царь Бориса II съ сѣмейството му и брата му Романа.¹⁾ Слѣдъ прѣвзема-

самата си смъртъ, а Константинъ VIII още на младини прѣзъ царуването на брата си се оженилъ за дъщерята на тогавашния пръвъ министръ Алипия, Елена. — Н. С ка ба л а н о в и ч ъ, *каз. съч.*, стр. 1 и 10.

¹⁾ За дѣйствиата на руситѣ при второто нападение Ив. Скилица само забѣлѣзва, че тѣ извършили подобни на прѣдшешнитѣ и дори по-лоши работи (S k y l.-C e d r., *ib.* II, p. 372, 17—18: *καὶ τὰ ἔμοκα τῶν προτέρων ἤ καὶ χειρόνα διαπράξαντο.* — Z o п a г a s, *ib.*, p. 87, 25—27). Тая обща фраза съвсѣмъ не е достатѣчна, за да си съставимъ прѣдстава за извършеното отъ руситѣ въ България; обаче отъ разказа му за събитията прѣзъ продължѣта 970 г. (*Ibidem*, p. 383, 14—17: *Τῷ ἔθνει δὲ τῶν Ῥώγ δὲν ἀπομὲν τρόπον τὴν Βουλγαρίαν χειρῶσάμενοι, θοράκωτους δὲ κατασχόντι καὶ τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Πέτρου Βορίσην καὶ Ῥωμανόν, οὐκ ἔτι ἦν βουλγῶν ἢ ἐκ' οὐκοῦ ἀποστροφῇ*) се ясно види, че тогава руситѣ вече покорили България поне сѣверна и държали плѣнени Бориса и Романа, съ други думи, че Прѣславъ билъ вече завладѣнъ отъ Светослава. Рускиятъ пѣкъ лѣтописецъ ни съобщава слѣдното: „И приде Святославъ въ Переяславецъ, и затворишеся болгаре въ градѣ. И излѣзоша болгаре на сѣчю проливу Святославу, и бысть сѣча велика, и одолеваху болгаре. И рече

нето на Прѣславъ цѣла сѣвероизточна България между Дунавъ и Стара-планина прѣминала въ рждѣтъ на руситѣ. „Очудвайки се на красотата на мѣстността, казва Ив. Скилица, и прѣнебрѣгвайки заключения съ императоръ Никифора договоръ, руситѣ счели полезно за себе си да останатъ въ страната и да владѣятъ земята.“¹⁾ Както изглежда, до края на зимата 969—970 г. Светославъ не прѣдприемалъ никакви военни дѣйствия. Само прѣзъ пролѣтъта 970 г.,

Светославъ воемъ своимъ: „уже намъ сде пасти; потягнемъ мужьски, братье и дружино!“ И къ вечеру одолѣ Светославъ, и взя градъ копьемъ; и рече: „сей градъ мой“ (Сводная лѣтоп., стр. 61), и по-нататѣкъ се разпреля за прѣговоритѣ на Светослава съ императора. Тия, които приематъ, че при заминаването си отъ България въ края на 968 г. Светославъ изтеглилъ и войската си оттамъ, смятатъ, че тукъ става дума пакъ за гр. Прѣславецъ, като намирали подкрѣпа за това въ по-късната прибавка: „и казни въ немъ измѣнниковъ смертію“ слѣдъ думитѣ „сей градъ мой“. Обаче, като се вземе прѣдъ видъ: 1. че при „Переяславецъ“ не стои опредѣлението „на Дунай“; 2. че употребената три пѣти дума „градъ“, както въ непосредно слѣдващото изречение: „И посла къ грекомъ глаголя: „хочю на вы ити и взяти „градъ вашъ, яко и сей“, означава тъкмо „столица“, защото въ послѣдния случай рус. лѣтописецъ разбиралъ тъкмо Цариградъ, както това А. Шахматовъ основателно изтъкна (каз. съч., стр. 122), а въ първия случай столицата на България Прѣславъ; 3. че слѣдъ похода си противъ византийцитѣ Светославъ се върналъ „въ Переяславецъ“ (Сводная лѣт., стр. 62—63), когато споредъ други извори (вж. по долу) той се върналъ въ Прѣславъ, и най-сетѣ 4. че при заминаването си за Киевъ Светославъ оставилъ войската си, както видѣхме, въ завоеваната областъ, т. е. Прѣславецъ се намиралъ въ руски рждѣ и нѣмало защо пов. орно да го прѣвзема, — налага се да приемемъ, че при второто нападение на Светослава главенъ обектъ на завоеванието му съставлявалъ именно Великиятъ Прѣславъ, а не Прѣславецъ или Малки Прѣславъ, както това твърдѣ ясно личи и отъ приведенитѣ думи на Ив. Скилица. — Я хъ я, който знае само за единъ руски походъ въ България, пише слѣднето: „И пламна вражда между тѣхъ (българи и руси) и се завзели съ война единъ съ други. И одържали руситѣ върхъ надъ българитѣ и нападнали неочаквано на тѣхния градъ, именуванъ Т-л-с-рѣ (споредъ друго четеме: Т-л-сайра) — сжщия е столица на държавата имъ — и хванали двамата сина на Самуила (вм. Петра), българския царъ, които се тамъ намирали“ (В. Р. Розенъ, каз. зъч., стр. 177—178). Макарь въ името на града и да не може да се види Прѣславъ (Πραισλάβα), а Розенъ и да го приравнява съ Д-р-с-т-л = Δορθότολον = Дръстъръ, все пакъ тукъ става дума за столицата на България, а тя била Прѣславъ, а не Дръстъръ.

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., II, p. 383, 17—20. — Zographas, ib., IV, p. 93, 11—26.

подканванъ отъ придружаващия го Калокира, който казвалъ, че „ако той бжде прогласенъ отъ тѣхъ (руситѣ) за ромейски василевсъ, ще имъ отстъпи България и ще склучи постояненъ договоръ, ще разпореда да имъ се даватъ много повече условенитѣ дарове, ще ги има за съюзници и приятели прѣзъ цѣлия си животъ“,¹⁾ Светославъ рѣшилъ да пристъпи къмъ завоеването и на южно-българскитѣ земи. Като оставилъ гарнизони въ по-важнитѣ укрѣпени градове, а въ Прѣславъ силенъ отрядъ подъ началството на своя видень воевода Свенкела, комуто било поръчано да пази българскитѣ съкровища, плѣненитѣ князе и особено Бориса II, той съ своята дружина прѣминалъ Стара-планина и скоро достигналъ до Пловдивъ, който билъ прѣвзетъ слѣдъ лютъ бой, като се отнесълъ крайно безчовѣчно съ жителитѣ му. Той заповѣдалъ, казва Лъвъ Дяконъ, „жестоко и безчовѣчно да набиятъ на колъ 20 хиляди души отъ уловенитѣ въ града и чрѣзъ това застрашилъ всѣка възпротива и го турилъ подъ договоръ“. Съ тая си жестокость той довелъ до ужасъ изплашенитѣ българи и здравата завладѣлъ страната.²⁾

4. РУСКО-ВИЗАНТИЙСКАТА ВОЙНА И ПАДАНЕТО НА ИЗТОЧНАТА ПОЛОВИНА НА ЦАРСТВОТО.

Появяването на руситѣ въ Тракия не е могло да не обърне вниманието въ Цариградъ, защото Светославъ и неговитѣ руси вече ставали въ непосредно съсѣдство съ империята, и тамъ не сж могли да не очакватъ появяването имъ на византийска територия. Но Ив. Цимисхий не можалъ нищо да прѣдприеме, защото Антиохия, която била завоевана отъ византийцитѣ въ прѣдната година, сега била отново обсадена отъ многобройна арабска армия, къмъ която се присъединили и африканскитѣ араби. Обсадата се продължила, така че освѣнъ войскитѣ, които имало въ Азия, из-

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., II, p. 383, x—384, 1. — Zonaras, ib., p. 93, 26—31.

²⁾ Leo Diakonos, ib., p. 105, 4—7.

пратени били и други.¹⁾ Затова императорът рѣшилъ да поведе прѣговори съ руския князь, като мислилъ да го склони да напусне България. Той изпратилъ при Светослава пратеници, които да му обявятъ, че, слѣдъ като получилъ обѣщаната отъ автократора Никифора награда за нападението на българитѣ, (трѣба) да се върне въ своитѣ мѣстоживѣлища и въ Босфора Кимерийски, а България да напусне, понеже тя принадлежи на ромеитѣ и отъ старо врѣме е съставяла частъ отъ Македония.²⁾ Светославъ, упоенъ отъ успѣхитѣ си надъ българитѣ и постоянно подстрекаванъ отъ Калокира, „гордо и самонадѣяно отговорилъ на ромейскитѣ пратеници, че той нѣма да напусне тая благословена страна, ако императорътъ не изплати многоталантна сума и не откупи ония градове и плѣници, които той е завоювалъ съ война; ако ромеитѣ не искать това да заплатятъ, то нека по-скоро тѣ да напуснатъ Европа, като не принадлежаща тѣмъ, и да се прѣселятъ въ Азия; защото тѣ да не мислятъ, че по другъ начинъ руситѣ ще се съгласятъ на миръ съ ромеитѣ“. При такъвъ отговоръ Цимисхий изпратилъ по сжщитѣ пратеници слѣдното извѣстие: „Тѣй като ние вѣрваме, че Провидѣнието управлява всичко, и изпълняваме християнскитѣ (наредби), мислимъ, че не трѣба сами да нарушаваме прѣминалия къмъ насъ отъ прадѣдитѣ ненарушенъ миръ, въ който Богъ бѣ посрѣдникъ. Затова като на приятели ви прѣдлагаме и съвѣтваме, незабавно да се оттеглите отъ тая съвсѣмъ непринадлежаща вамъ страна, да се не бавите и да се откажете, знаейки, че, ако не се покорите на тоя полезенъ съвѣтъ, то не ние, а вие тѣкмо нарушавате сключения отдавна миръ. И не трѣба да се смѣта, че даваме тоя отговоръ твърдѣ надмѣнно. Защото

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 102—103. — Skyl.-Cedr., ib., p. 383. — Zonaras, ib., p. 93, 9—11.

²⁾ Leo Diakonos, ib., p. 103, 12—18 — У Яхъя четемъ слѣдното: „И дошло до Цимисхия, че руситѣ, съ които Никифоръ сключилъ бѣ миръ и се бѣ условилъ досежно войната съ българитѣ, иматъ намѣрение да тръгнатъ противъ него и да воюватъ съ него и да му отмъстятъ за (убийството на) Никифора.“ — В. Р. Розенъ, каз. съч., стр. 180—181.

ние се оповаваме на Христа, безсмъртния Богъ, че, ако не си отидете отъ тая страна, то вие ще бждете противъ вашата воля изгонени отъ насъ изъ нея. И мисля ти (Светославе) не си забравилъ поражението на твоя баща Игоря, който като не счете за нищо клетвения договоръ, съ голѣмо опълчение и, на десетъ хиляди лодки като приплува къмъ царствения градъ, едвамъ на десетъ лодки пристана въ Босфора Кимерийски, като стана самъ извѣститель за собствената си злополука. Прѣмълчавамъ и за неговата жалка участъ, когато той, слѣдъ като потегли съ война противъ германцитѣ (sic), плѣненъ отъ тѣхъ, биде привързанъ къмъ двѣ дървета и разсѣченъ надвѣ. И тѣй азъ мисля, че ти не ще се върнешъ въ отечеството си, ако принудишъ ромейското всеоръжие да излѣзе противъ тебе, а съ всичката си войска ще загинешъ въ тая земя, тѣй че нито единъ огненосецъ нѣма да достигне до Скития, за да възвѣсти за постигналата ви страшна участъ.“ Светославъ, докаченъ отъ тия думи, разяренъ и обезумѣлъ, отговорилъ: „Азъ не виждамъ никаква необходимостъ, която да подбужда ромейския императоръ да дохожда при насъ; поради това нека се не труди да дохожда чакъ до тая земя, защото ние скоро ще разпънемъ своитѣ палатки прѣдъ вратитѣ на Цариградъ, ще го обиколимъ съ якъ окопъ, а него нападащъ, ако той бжде въ състояние при толкова трудове да издържи борбата, ние храбро ще посрѣщнемъ и ще му покажемъ на самото дѣло, че не сме прости занаятчи, които живѣятъ само съ труда на ржцѣтѣ, а „мжже на кървитѣ,“ които съ оръжие побѣждаватъ противниците; макаръ той (императоръ) по незнание и да счита руската твърдостъ за женска изнѣженостъ и се опитва да заплашва съ своитѣ закани, както плашатъ дѣца-бозайничета съ разни плашила.“¹⁾

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 105, 1—107, 6. — Skyl.-Ced r., ib., II, p. 384, 1—6. Ив. Скилица, който несъмнѣвно е ималъ полъ ржка историята на Л. Дякона, за тия прѣговори, съобщава съвсѣмъ накратко: οἱ ὅως τῆς τε Βουλγαρίας φε δουρικτῆτος ἀνταποιοῦντο κτήματος, καὶ διαπραβευσάμενον τὸν βασιλεῖα καὶ ὁποσχόμενον ἐπιτελεῖσθαι ἅπαντα τὰ τῇ Νικηφόρῳ ἐπηγγελλόμενα οὐ προσεδέξαντο, ἀποκρίσεις δόντες βαρβαρικῆς πληρωμένους ἀλαζονίας. — Zonaras, ib., p. 93, 30—

Слѣдъ тия прѣговори Ив. Цимисхий се убѣдилъ, че по миренъ начинъ не ще бжде възможно да отстрани опасността и че само война ще бжде въ състояние да отблъсне нападението на руситѣ на Цариградъ. Поради това той почналъ да се готви за война. Той набралъ една дружина отъ храбри и млади мъже, които нареклъ „безсмъртни,“ и имъ заповѣдалъ винаги да бждатъ при него, а на своя шуря по първата му покойна жена, прѣдприемчивия и храбъръ магистъръ Варда Склира и на патриция Петра, извѣстенъ по своитѣ подвизи противъ неприятелитѣ, заповѣдалъ съ събранитѣ войски да потеглятъ за пограничната съ България областъ; тамъ да прѣзимуваатъ (970—71), да упражняватъ войската и да наблюдаватъ за дѣйствиата на неприятеля; да изпращатъ въ лагера и въ жилищата на противника мъже двуезични, прѣоблѣчени въ скитски дрехи, та да могатъ да узнаватъ намѣреніята му. И за всичко да се донася на императора. Слѣдъ това се почнало прѣхвърлянето на войскитѣ отъ Мала-Азия въ Европа.¹⁾

Между това Светославъ, като узналъ, че византийски войски се прѣкарватъ въ Европа, почналъ така сжщо да се приготвя за война. Той влѣзълъ въ споразумѣние съ съседнитѣ варварски народи, печенѣзи и маджари,²⁾ за съвмѣстно

94,4. — Влагайки въ устата на своитѣ герои такива дълги рѣчи, както по поводъ на тия прѣговори, тъй и въ по-нататъшното си изложение, Л. Дяконъ несъмнѣнно е подражавалъ на класическитѣ историци; обаче трѣба да се признае, че той не ги е измислялъ, а ги е съставялъ, като имъ давалъ литературна форма, възъ основа на нѣкои документи, съ каквито той, очевидно, е разполагалъ.

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 107,7—108,17. — Skyl.-Cedr., ib. II, p. 384,6—11. — Zonaras, ib. II, p. 94,4—9.

²⁾ Че Светославъ ималъ за съюзници, освѣнъ покоренитѣ българи, печенѣзи и маджари, се види отъ слѣднитѣ думи на Ив. Скилица: καὶ συμπράχους τοὺς τε Πατζινάκας καὶ τοὺς πρὸς δόλῳ ἐν Παννονίᾳ κατοικησάντους Τούρκους (Skyl.-Cedr., ib., p. 384,14—15). Лѣвъ Дяконъ пѣкъ съобщава, че Светославъ присъединилъ къмъ войската си Οὐγγῶν τε καὶ Μάσων πλῆθος (ib., p. 108,14—15); у него м и з и означаватъ българитѣ, а подъ Οὐγγῶν се разбираатъ маджаритѣ, така че за печенѣзи и дума не става; не може сжщо да се мисли, че подъ Οὐγγῶν като общо име ще трѣба да се включатъ и печенѣзитѣ. Участието на печенѣзитѣ се явява съмнителна още поради това, че тѣ сж били, както ви

дѣйствиe противъ ромеитѣ, като имъ обѣщаль, вѣроятно, немалко плячка. Щомъ се научилъ за настѣпването на ромейскитѣ войски къмъ българската граница, Светославъ, подкрѣпенъ отъ печенѣжки и маджарски орди, къмъ които се присѣдинили и много български дружини отчасти доброволно, отчасти поневоля, потеглилъ съ една 38-хилядна войска.¹⁾ Руситѣ прѣминали Стара-планина и навлѣзли въ византийска територия, като опожарвали и грабили цѣла Тракия, т. е. областта южно отъ Одринъ; тѣ достигнали до Аркадиополь (сег. Люле-Бургасъ) и се разположили на лагеръ подъ стѣнитѣ му. Варда Склиръ, който отстъпвалъ съ навлизането на руситѣ поради малобройността на войската, слѣдъ като устроилъ засада, прѣзъ есеньта 970 г. прѣдъ Аркадиополь далъ голѣмо сражение, въ което руситѣ потърпѣли голѣмо поражение и тѣхнитѣ съюзници се прѣснали въ голѣмо бѣгство, прѣслѣдвани отъ византийцитѣ.²⁾ Руситѣ се оттеглили на българска територия. Слѣдъ тая побѣда Ив. Цимисий не мислилъ, че е свършилъ съ руситѣ: той вочналъ да трупа нови войски въ Европа, които били прѣкарвани отъ М.-Азия прѣзъ Хелеспонтъ и трѣбало да прѣзимуватъ по тракийскитѣ и македонски мѣста, като се упражняватъ всѣкидневно въ военното изкуство, та по тоя начинъ добръ подготвени да излѣзатъ противъ неприятеля на слѣдната пролѣтъ. „Когато слѣдъ зимната мрачностъ се

дѣхне, въ това врѣме въ съюзъ съ българитѣ. — Ср. М. Дринъвъ, п. т., стр. 101; Съчин. I, стр. 469. Съобщението на Ив. Скилица би могло да се приеме, само ако се допусне, че не всички печенѣжки колѣна сж се намидали въ съюзъ съ българитѣ, което така сжшо е не по-малко съмнително.

¹⁾ За числеността на Светославовата войска Ив. Скилица дава *ὀκταχιλίους ἐπὶ τριακοντα μυριάς* (Skyl.-Cedg., ib., p. 384, 16—17), т. е. 308 хиляди, което не може да се приеме, защото Л. Дяконъ наброява неприятеля „надъ 30 хиляди“ (ib., p. 109, 17—18: *ὅπερ τριакμυρίους*); а споредъ руския лѣтопись руситѣ били всичко 10 хиляди, макаръ че Светославъ казвалъ прѣдъ византийскитѣ прателици, че били 20 хиляди. Очевидно, най-правдоподобна е цифрата на Л. Дякона, а у Ив. Скилица да е погрѣшено при прѣписването: *μυριάς* вм. *χιλιάς*.

²⁾ Споредъ руския лѣтопись, въ това сражение побѣдители били руситѣ (п. т. стр. 62), което е сжшо така съмнително.

пукне пролѣтъта, казва Лъвъ Дяконъ, и мъгливиятъ видъ на свѣта се промѣни на ясенъ, самъ императорътъ ще ги настигне, ще поведе войскитъ си и съ все сила ще се сражава съ тавроскитѣ.“¹⁾

Въ такива усиленни приготовления прѣминала зимата 970—971 г. Обаче съ настѣпването на пролѣтъта друго важно събитие принудило Ив. Цимиския да отложи изпълнението на плана си. Въ Азия пълководецъ Варда Фока, братанецъ на убития императоръ Никифора, вдигналъ въстание въ Кесария Кападокийска противъ императора и се обявилъ за претендентъ на византийския прѣстолъ. Тоя Варда Фока билъ арестуванъ още прѣзъ нощта, когато билъ убитъ Никифоръ, и изпратенъ на заточение въ гр. Амасия, но оттамъ той избѣгалъ въ Кесария, дѣто около него се събрали много недоволници и образували доста силна войска. Като се възползувалъ отъ това, че Ив. Цимиский изтеглилъ повечето войски въ Европа, Варда Фока сполучилъ да възбуди цѣлата страна, като си служилъ при това съ голѣма жестокостъ. Възстанието взело твърдъ сериозенъ характеръ, тъй като въ него взелъ участие и Лъвъ Курупалатъ, бащата на Варда Фока, който се опитвалъ да вдигне въстание въ европейскитѣ области на империята, но не успѣлъ, защото своеврѣменно билъ уловенъ и изпратенъ на заточение. Цимиский при тия обстоятелства билъ принуденъ да изпрати Варда Склира съ войскитѣ отново въ Азия, дѣто послѣдниятъ съ хитрости и разни строгости и обѣщания сполучилъ да отцѣпи една частъ отъ бунтовниците, а другата въ едно сражение той окончателно разбилъ и разпрѣсналъ. Самиятъ Фока и неговитѣ другари били взети въ плѣнъ. По прощата на Варда Склира Фока не билъ убитъ, но по заповѣдъ на императора билъ постриганъ за монахъ и изпратенъ на заточение на о-въ Хиосъ съ сѣмейството си.²⁾

¹⁾ Leo Diakonos, ib., 107,7—111,16. — Skyl.-Cedr., ib. II, p. 384,11—388,13. — Zonaras, ib. IV, p. 94,9—95,9.

²⁾ Leo Diakonos, ib. p. 112—122, 125—126. — Skyl.-Cedr. ib. II, p. 388,14—392,15. — Zonaras, ib. IV, p. 95,30 — 96,20.

Докато ставали тия събития на изтокъ, руситѣ, щомъ се научили, че Варда Склиръ билъ извиканъ съ войскитѣ въ Азия, прѣзъ лѣтото на 971 г. отново нахълтали въ Македонската (Одринската) областъ, като грабили и безпощадно опустошавали страната, защото войската, която била оставена тамъ подъ началството на магистра Ивана Куркуа, не била достатъчна, за да имъ окаже сериозенъ отпоръ, па и самиятъ военачалникъ се оказалъ неспособенъ да поведе работитѣ опитно и умѣло, „поради което руската гордостъ се обърнала на надменность и дързость“. Затова Ив. Цимисхий, „като не можелъ да търпи високомѣрната имъ (на руситѣ) гордостъ и открито прѣзрѣние, бързалъ отъ все сила да ги унищожи и съсипи, като почне правилна война противъ тѣхъ“. Прѣзъ есенъта още той заповѣдалъ на Варда Склира да дигне войскитѣ, да прѣмине чрѣзъ Хелеспонтъ въ Европа и да се разположи тамъ на зимни квартири въ очакване на пролѣтния походъ. Сжщо. така той заповѣдалъ да снаредятъ огненосни триери и изобщо да се стегне флотата при съдѣйствието на друнгария Лѣва, като старитѣ кораби се поправятъ и нови други да се направятъ; той се разпоредилъ на кораби да донесатъ въ Одринъ много жито и фуражъ за товарнитѣ животни, както и нужното оржие за войската, та ромеитѣ да не се нуждаятъ въ нищо прѣзъ врѣме на прѣдстоящата война. Докато ставали тия приготовления, Ив. Цимисхий прѣзъ ноемврий 971 г. встѣпилъ въ бракъ съ Теодора, дъщерята на Константина Багренородни; свадбата била отпразднувана съ голѣмо тържество и милости отъ страна на императора. Зимата 971—972 г., която минала безъ особени събития, императорътъ прѣкаралъ въ Цариградъ, като всѣки день обучавалъ намиращитѣ се тамъ войски въ военото изкуство. Къмъ пролѣтъта 972 г. всички приготовления били свършени. Тогава Ив. Цимисхий рѣшилъ самъ да потегли въ походъ.¹⁾

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 126¹⁰ — 127¹⁹. — Skyl.-Cedr., ib. II p. 392¹⁷ — 393⁶. — Zonaras, ib. IV, p. 96²⁰⁻²⁶. — Споредъ хронологическитѣ данни у Яхъя, би трѣбало похода на Цимисхия въ България да се отнесе къмъ 971 г. (В. Р. Розенъ, *каз. съч.*, стр. 181—185). Обаче

Заминаването на императора от столицата се придружавало съ голѣма тържественостъ. Ив. Цимисхий всенародно се молилъ въ най-знаменититѣ столични църква: най-първо въ църквата на Спасителя въ Халкийското отдѣление на двореца, послѣ въ знаменитата съборна църква св. София и въ Влахернската св. Богородица. Слѣдъ това той направилъ прѣгледъ и примѣрно сражение на флотата въ Златния Рогъ и далъ заповѣдъ на флотата да отпътува къмъ устието на Дунавъ, за да прѣсѣче на руситѣ пътя на отстъплението, слѣдъ като тѣ бждатъ разбити и се обърнатъ на бѣгъ. Самъ императорътъ въ края на мартъ 972 г. потегли отъ столицата съ всичката си войска. Когато стигналъ при Редесто, срѣзнали го двама пратеници отъ руситѣ, които на видъ само изпълнявали пратеничество, а на дѣло дошли да огледатъ работитѣ на роментѣ. Понеже тѣ порицавали руското командване и се оплаквали отъ неговитѣ несправедливости, императорътъ заповѣдалъ тѣ да обиколятъ цѣлия лагеръ и да видятъ строеветѣ, защото той добръ знаелъ причината на тѣхното дохождане. Слѣдъ като обиколили и всичко разгледали, той имъ позволилъ да си отидатъ обратно и да кажатъ на своя началникъ, че подкрѣпенъ съ такова благоустройство и такава послушна войска, ромейскиятъ императоръ трѣбва, за да воюва съ него.¹⁾ Оттамъ той насочилъ пътя си право къмъ Одринъ.

Когато пристигналъ въ тоя градъ, той узналъ отъ съгледвачи, че водещитѣ въ българската земя недостъпни и тѣсни пѣтеки, които поради това се наричатъ „клисури“, не се пазятъ отъ руситѣ. Тогава Ив. Цимисхий свикалъ всички началстващи лица и имъ казалъ: „Съратници, азъ прѣдполагахъ, че

вървежътъ на събитията както у Лѣва Дякона, тъй и Ив. Скилица и особено поради несъмнителния фактъ, че българскиятъ походъ билъ прѣдприетъ слѣдъ женидбата на Ив. Цимисхия съ Теодора прѣзъ ноемврий 971 г., тая дата не може да се приеме. Има и други данни, които не позволяватъ това; за тѣхъ вж. подробно В. Г. Васильевскій, О годѣ смерти светослава и пр. стр. 167—177.

¹⁾ Тоя епизодъ съобщава само Ив. Скилица вж. Skyl. - Cedr., id. p. 393, a—18. — Zographus, id., p. 96, 26—32.

скититѣ, очаквайки отдавна нашето при тѣхъ пристигане, съ всички сили сж затворили най-добритѣ и най-тѣснитѣ, а сжщо и непроходимитѣ пѣтеки съ стобори и прѣгради, тѣй че да не ни бжде възможно лесно да проникнемъ навжтрѣ. Но, тѣй като приближението на божествената Пасха ги заблудило да прѣпрѣчатъ отъ по-рано пѣтищата и да задържатъ нашето прѣминаване, понеже тѣ не прѣдполагали, че ние, като оставимъ това, което е свързано съ великия празникъ, блѣскавитѣ дрехи и шествията, веселбитѣ и игритѣ (зрѣлищата), ще се изложимъ на военнитѣ мѣчнотии и лишения, струва ми се, най-добрѣ ще направилъ, ако веднага се възползуваме отъ тоя случай и, като се приготвимъ колкото е възможно по-скоро, да прѣминемъ тѣсния пѣтъ, прѣди тавроскититѣ да узнаятъ за нашето приближаване и съ войска да потеглятъ къмъ недостѣпнитѣ мѣста. Защото, ако ние извършимъ прѣминаването на опаснитѣ мѣста и незаблѣзани се нахвърлимъ върху тѣхъ, мисля съ божия помощъ при първия викъ ще прѣвземемъ градъ Прѣславъ, българската столица, и оттамъ като потеглимъ, лесно ще наддѣлѣемъ руското безумие“. Обаче офицеритѣ, като си спомняли за пораженията, които византицитѣ въ миналото сж потърпѣвали отъ българитѣ въ планинскитѣ проходи, считали тоя планъ на императора за твърдѣ необмисленъ и смѣлъ и затова дълго не го одобрявали.

Тогава Цимисхий въ втора една рѣчь, като имъ обяснилъ, колко лоши ще бждатъ сетнинитѣ, ако се изпусне такъвъ единъ сгоденъ моментъ, който тактиката прѣпорѣчва, убѣждавалъ ги, че, ако тѣ почнатъ прѣминаването веднага, то побѣдата ще бжде на тѣхна страна. „И тѣй, завършилъ императорътъ, като се укрѣпите духомъ и имате прѣдъ видъ, че вие сте прѣди всичко ромей, които сте побѣждавали съ орѣжие по-рано всѣко противодѣйствие, послѣдвайте веднага и покажете на дѣло своята доблестъ“. Слѣдъ това той, въоръженъ въ блѣстящи доспѣхи, възседналъ своя величественъ и бързъ конь, съ дълго копие на рамо, прѣвъ потеглилъ на пѣтъ начело на авангарда отъ тѣй нареченитѣ „безсмъртни“, прѣкрасно въоръжени. Подиря му слѣдвали най-храбритѣ

тежковъоръжени войници до 15 хиляди и конници — до 13 хиляди. Останалата войска заедно съ обоза, обсаднитѣ и всевъзможни други машини вървѣли бавно отзадъ начело съ проедра Василия, комуто императорътъ възложилъ грижата за тѣхъ.¹⁾ Руситѣ, като не подозирали бързото движение на византийцитѣ, не се разпоредили за завардване на проходите.

Настѣплението на византийцитѣ къмъ Прѣславъ Лѣвъ Дяконъ описва така: „Когато (императорътъ) противъ всѣко очакване прѣминалъ опаснитѣ и стрѣмни мѣста, той прѣкъсналъ усиления маршъ и на единъ укрѣпенъ отъ природата хълмъ, обтичанъ отъ двѣтъ страни отъ рѣка, която обѣщавала изобилие отъ вода, далъ почивка на конницата и пѣхотата. На другия день (това било на 4. априлъ 972 г.), щомъ се сипнала зора, той вдигналъ лагера и, като построилъ войската въ сгъстени колони, трѣгналъ противъ Прѣславъ. Той заповѣдалъ да трѣбятъ непрѣстанно за бой, да биятъ кимвалитѣ и да удрятъ тѣпанитѣ. Страшенъ шумъ тогава се вдигналъ, тъй като тамшнитѣ планини ечали отъ тѣпанитѣ, оржжията дрънкали, конетѣ цвилѣли, а войниците викали и се ободрявали единъ другъ за сражението, както обикновено става. Недоумѣние и страхъ обзелъ руситѣ, когато видѣли изкустното движение на войската къмъ тѣхъ: тѣ били поразени отъ неочакваното появяване. Но при все това тѣ веднага се взели за оржжие и, като нарамили дългитѣ си щитове и се наредили въ сгъстенъ строй, съ звѣрски ревъ излѣзли противъ ромеитѣ на равното поле прѣдъ града, като изпускали необикновенъ и чудовищенъ викъ. Ромеитѣ, като се ударили съ тѣхъ, храбро се сражавали и извършили голѣми военни подвизи, макаръ че боятъ отъ двѣтъ страни е билъ равенъ. Тогава императорътъ изкомандувалъ на своитѣ „безсмъртни“ съ устремъ да нападнатъ на лѣвото руско крило. Тѣ, като насочили прѣдъ себе си копията и

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 128,1 — 129,1; 130,6 — 132,22. — Skyl. - Sedr., ib., II, p. 393,18—22. Ив. Скилица дава други цифри за войската, която придружавала Цимисхия, а именно, пѣхота около 5 хиляди, а конница 4 хиляди, което ще да е по-вѣрно.

пришпорили силно конетѣ, впуснали се срѣщу тѣхъ. Руситѣ, като пѣхотинци, понеже тѣ обикновено не се сражавали на коне, не устояли срѣщу ромейскитѣ копия, обърнали се на бѣгъ и се затворили въ градскитѣ стѣни. Ромейтѣ, прѣслѣдвайки ги, безпощадно ги избивали. Казватъ, че въ това сражение руситѣ изгубили 8500 души¹⁾ Слѣдъ като влѣзли въ града, руситѣ продължавали да стрѣлятъ отъ градскитѣ стѣни и само настѣпилата нощъ ги принудила да спратъ отбраната. Тѣкмо въ това врѣме патриций Калокиръ, главниятъ виновникъ за нападението на руситѣ върху България, се намиралъ въ Прѣславъ. Щомъ узналъ, че императорътъ билъ тамъ и самъ командувалъ войскитѣ, смутенъ отъ тая опасна срѣща, той тайно прѣзъ нощта избѣгалъ изъ обсадения градъ и отишълъ въ руския лагеръ при Дръстъръ, дѣто се намиралъ Светославъ съ по-голѣмата частъ отъ войската, за да му съобщи за резултата отъ неочакваното нападение на византийцитѣ.²⁾

На другия день, 5. априлъ, страстния петѣкъ, пристигнали стѣнобойнитѣ машини и останалата частъ отъ войската и се почнала блокадата на града. Ив. Цимиский на сутринята рано станалъ и, като построилъ колонитѣ въ непрѣкъснатъ сгъстенъ строй, и заповѣдалъ да пѣятъ военни пѣсни, при-

¹⁾ Leo Diaconos, ib., p. 132,м—134,з. — Ив. Скилица иначе прѣдлага това първо сражение. Споредъ него, ромейтѣ, слѣдъ като неочаквано се появили на равнината прѣдъ Прѣславъ, нападнали на занимаващитѣ се съ военни упражнения отънѣ стѣнитѣ мѣже на брой 8500, които извѣстно врѣме давали отпоръ, но послѣ изнемошѣли обърнали на бѣгъ: едни отъ тѣхъ били позорно избити, а други се спасявали въ града. Докато това ставало, руситѣ вжтрѣ въ града, като забѣлѣзали пристигането на ромейтѣ и схватката имъ съ тѣхнитѣ, при всѣки удобенъ случай излизали имъ на помощъ. Ромейтѣ ги посрѣщали и, като имъ обѣрквали движението, избивали ги. Поради това, като не могли да дадатъ отпоръ поне на кратко врѣме, обръщали тилъ; а когато ромейскитѣ конници нападали и имъ прѣпрѣчвали пътя, който водѣлъ въ града, тѣ прѣснати бѣгали по равнината и улавяни бивали избити, така че цѣлата равна мѣстностъ била изпълнена съ трупове, но много по-голѣмъ брой отъ тѣхъ били живи хванати въ плѣнъ. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 394,и—395,з. — Zonaras, ib., IV, p. 97,и—м.

²⁾ Leo Diaconos, ib., p. 134,з—19. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 394,з—7. — Zonaras, ib., IV, p. 97,з—9.

близилъ се къмъ стѣнитѣ, като мислилъ съ пристѣпъ да прѣвземе града. Руситѣ, подбуждани отъ своя воевода Свен-кела, който заемалъ второ мѣсто слѣдъ Светослава и билъ началникъ надъ всички, се противопоставили отъ жбцитѣ на стѣнитѣ и се защищавали, доколкото било възможно, отъ нападащитѣ ромеи, като хвърляли копия, стрѣли и камъни отгорѣ. Ромеитѣ пъкъ стрѣляли отдолу съ лжкове, съ каменометни машини, съ прашки и копия и силно отблъсвали руситѣ, като не имъ позволявали да се покажатъ отъ жбцитѣ. Императорътъ, като извикалъ съ ясенъ гласъ и изкомандувалъ да поставятъ стълби на стѣната, съ вика си усилилъ обсадата, тъй като всички почнали прѣдъ очитѣ му юнашки да се сражаватъ, надѣвайки се да получатъ отъ него награда споредъ своитѣ подвизи.

Когато по тоя начинъ ромеитѣ се сражавали и приставяли стълби, единъ храбъръ младежъ, родомъ отъ източната земя, на име Теодосий Месониктъ, като извадилъ съ дѣсната си ржка меча, а съ лѣвата издигналъ щита си надъ главата, за да не бжде ударенъ отгорѣ отъ руситѣ, покачва се по стълбата. Когато билъ вече близу до жбцитѣ, той достигналъ единъ надвѣсилъ се и защищаващъ се съ копие русинъ и го ударилъ по врата; отсѣчената глава заедно съ шлема се търколила на земята отвънъ стѣната. Ромеитѣ, очудени отъ тоя подвигъ, подражавайки на неговата храбростъ, съ викъ се покачили по стълбата, а Месониктъ, когато се изкачилъ на стѣната, избивалъ твърдѣ много защищаващи се руси и ги хвърлялъ на земята.

Когато много отъ всички страни бързо се покачили и съ все сила клали неприятелитѣ, тогава руситѣ, като напуснали градскитѣ стѣни, позорно се устремили въ царския дворецъ, обиколенъ съ здрава стѣна, т. е. въ вжтрѣшната крѣпостъ на Прѣславъ, въ който се пазило съкровището на българитѣ, като оставили една отъ портитѣ отворена. Между това ромейската войска, която стояла отвънъ стѣнитѣ, като изчупили ключалкитѣ на вратитѣ и разбили заворитѣ, влѣзли въ града и произвели страшно клане на руситѣ, а женитѣ и дѣцата вземали въ плѣнъ.

Товага билъ плѣненъ заедно съ жена си и съ двѣтъ си дѣца, и Борисъ, царьтъ на българитѣ, който носѣлъ още царскитѣ знакове и ималъ червена брада, и билъ доведенъ при императора, а всички плѣнени българи пусналъ на свобода, кой нажждѣто иска да върви. Императорьтъ се отнесълъ челолюбиво къмъ Бориса и съ честь го приелъ, като го наричалъ „царъ български“, и казвалъ, че той е дошълъ не да пороби българитѣ, а да ги освободи и за да отмъсти на руситѣ, които сж причинили на българитѣ толкова злини, и къмъ които само ще се отнася като къмъ врагове.¹⁾

Нахълталитѣ въ града ромеи ходили по улицитѣ, като избивали тия, които се противили, а имотитѣ грабили. Товага се нахвърлили върху вжтрѣшната крѣпость, дѣто бѣ избѣгала боевата частъ отъ руската войска. Руситѣ силно се противопоставили и поразявали тия отъ тѣхъ, които се промъквали прѣзъ отворената врата и избили до 150 храбри мжже. Императорьтъ, като се научилъ за това нещастие, бързо слѣзълъ отъ коня и пѣша подбуждалъ войницитѣ съ все сила да отиватъ въ сражение. Но, когато нищо добро и полезно не се постигало, защото руситѣ лесно се справлявали съ влизащитѣ прѣзъ тѣснитѣ врата, императорьтъ спрѣлъ по-нататѣшното безсмислено движение и заповѣдалъ отъ всички страни на стѣнитѣ да хвърлятъ огънь въ вжтрѣшната крѣпость. Когато избухналъ силенъ пожаръ, който обръщалъ всичко наоколо въ пепелъ, Свенкелъ съ своитѣ руси на брой повече отъ седемъ хиляди, излѣзълъ отъ живѣлицата и ги построилъ на открито мѣсто въ гжсти колони, готови да се защищаватъ отъ нападателитѣ. Срѣщу тѣхъ императорьтъ противопоставилъ магистра Варда Склира съ храбрия му отредъ, който, като ги заобиколилъ, почналъ сражението. Въ тая послѣдня битка руситѣ мжжки се сражавали и дълго не обръщали тилъ за неприятеля; обаче ромеитѣ съ своята храбрость и опитность въ военното дѣло повечето избили; само Свенкелъ съ твърдѣ немного се спа-

¹⁾ Leo Diaconos, ib., p. 134,20 — 136,20. — Skýl.-Cedr., ib., II, p. 395,10 — 396,17. — Zonaras, ib., IV, p. 97,24—98,4.

силъ съ бѣгство и отишълъ при Светослава въ Доростолъ. „Въ това сражение, споредъ Л. Дякона, паднали твърдѣ много българи, които помагали на руситѣ и противодѣйствували на роментѣ, защото послѣднитѣ станали причина за нашествието на руситѣ противъ тѣхъ“. „Така, завършва византийскиятъ историкъ, Прѣславъ, прѣвзетъ въ два дена, миналъ подъ властѣта на роментѣ“. Това било на великия петъкъ, 5. априлъ 972 г. Иванъ Цимисий, като наградилъ войницитѣ по обикновение, далъ имъ почивка и отпразднувалъ тамъ Великденъ. Като прѣкаралъ нѣколко дена въ българската столица и поправилъ пострадала частъ отъ нея, императорътъ я нарекълъ Иоанополъ на своето име и, като оставилъ тамъ достатъченъ гарнизонъ, потеглилъ съ всичката си останала войска за Дръстъръ.¹⁾

Докато се намиралъ още въ българската столица, Ив. Цимисий избралъ измежду рускитѣ плѣнници нѣколко души и ги изпратилъ при Светослава въ Дръстъръ, за да го извѣстятъ за прѣвземането на Прѣславъ и за поражението на неговитѣ войски, а сжщо да му заявятъ, че той трѣба да избере едно отъ двѣтъ: или да се покори прѣдъ побѣдителитѣ, да иска помилване и незабавно да напусне българската земя, или пъкъ, ако Светославъ не иска това да стори по природната си гордостъ, то той трѣба да се пригрови съ всички сили да отблъсне ромейскитѣ войски.²⁾ Слѣдъ нѣколко дена императорътъ вече потеглилъ въ походъ. Той насочилъ своя маршъ право къмъ Дръстъръ и прѣвзелъ Плисковъ, Диня (Δινια) и много други градове, които се намирали по пътя за Дръстъръ.

Извѣстието за загубата на Прѣславъ и за избиването на тамшната руска войска силно огорчили и дори изплашили Светослава. Обаче, забѣлѣзва Лъвъ Дяконъ, „по своето скитско безумие, гордъ съ одържанитѣ побѣди надъ българитѣ, той мечтаелъ, че може да разбие и ромейската войска“. Около

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 136, 21—138, 7, 16—19. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 396, 18—397, 2. — Zonaras, ib., p. 98, 5—14.

²⁾ Leo Diakonos, ib., 138, 7—16.

това време българитѣ, обнадеждени отъ Цимисхия, че той не е дошълъ да ги завоюва, а да ги освободи отъ руситѣ, почнали да отпадатъ отъ съюза съ руситѣ и да се прѣдаватъ на Цимисхия.¹⁾ Светославъ разбралъ, че ако мѣстнитѣ жители прѣминатъ на страната на византийцитѣ и се въоръжатъ противъ него, то ще го сполетѣ жестока участъ. Затова, разяренъ отъ горнето извѣстие, той, за да си отиѣсти за тая измѣна, заповѣдалъ да свикатъ до 300 души знатни и богати дрѣстърски граждани-българи и извършилъ надъ тѣхъ жестоко и безчовѣчно злодѣяние: заповѣдалъ да имъ отсѣкатъ главитѣ, а много други да оковатъ въ вериги и ги хвърлятъ въ тъмница. Слѣдъ това, като събралъ всичката си войска до 60 хиляди души, той се обърналъ къмъ Цимисхия, който вече стоялъ прѣдъ Дрѣстъръ съ многобройна войска.²⁾

Първата битка на Светослава съ Цимисхия прѣдъ Дрѣстъръ станала на 23. априлъ, въ деня на св. Георги, наскоро слѣдъ пристигането на ромейската войска. Руситѣ, като сгъстили своитѣ щитове и копия, стояли като стѣна прѣдъ неприятеля, очаквайки сражение. Ив. Цимисхий, като построилъ войницитѣ си въ боевъ редъ, повелъ ги противъ тѣхъ. Почнала се страшна и упорита битка, която се продължавала въ равновѣсие чакъ до вечерята. Най-сетнѣ при залѣзъ-слѣнце Цимисхий извадилъ всичката си конница и ѝ заповѣдалъ най-стремително да се впусне върху варваритѣ при тръбень звукъ за бой и голѣми викъ. Руситѣ тоя пътъ не издържали силния натискъ, отстъпили при голѣми загуби и се затворили задъ стѣнитѣ на града. При Дрѣстъръ императорътъ устроилъ на едно издигнато мѣсто, което

¹⁾ За такъв случай ни разказва Ив. Скилица слѣдното. Прѣзъ първитѣ дни още на обсадата на Дрѣстъръ „дошли при него (императора) пратеници отъ Констанция и отъ други крѣпости, разположени отвѣдъ Дунава, молейки прошка за злинитѣ и прѣдавайки се заедно съ укрѣпленията. Като ги приелъ благосклонно, (императорътъ) изпратилъ лица, които да приематъ крѣпоститѣ, и достатъчно войска за тѣхната охрана“. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 401, 19—23. — Zonaras, ib., IV, p. 98, 22—99, 6.

²⁾ Leo Diakonos, ib., p. 138, 24—139, 17. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 397, 19—398, 5. — Zonaras, ib., IV, p. 98, 14—17.

се намирало недалеч отъ града, укрѣпенъ лагеръ, който билъ обиколень съ високъ окопъ. Въ това врѣме византийската флота навлѣзла въ Дунава и отрѣзала за руситѣ пътя на отстъплението. Докато появяването на флотата било посрѣщнато съ радостъ отъ ромеитѣ, за руситѣ тя била страшна съ своитѣ огнеметни снаряди, защото тѣ живо помнили разказитѣ на бацитѣ си, какъ тоя огънь изтрѣбилъ ладнитѣ на Игоря. Руситѣ набързо събрали своитѣ ладии и ги държали подъ самитѣ стѣни на Дръстъръ, безъ да помислятъ да прѣдприематъ каквито и да било дѣйствия, защото ромейскитѣ кораби слѣдили и пазили, да не би тѣ да избѣгатъ.¹⁾ И тѣй съ пристигането на византийската флота Светославъ билъ заобиколень отъ всички страни съ неприятели. Тогава се почнала тая знаменита обсада на Дръстъръ, която се продължила цѣли три мѣсеца,

Отрѣзани отъ отечеството си, безъ да могатъ да получаватъ отъ нѣкъдѣ помощъ, било съ войска, било съ храна, руситѣ се защищавали съ необикновена храбростъ и издържливостъ. Тѣ, слѣдъ като се затворили въ Дръстъръ, не само се защищавали из-задъ стѣнитѣ, но и почти всѣки день излизали отвънъ града на бой съ неприятеля. Руската войска, която бѣ дошла въ България, състояла само отъ пѣхота, съ изключение само на воеводитѣ имъ. Като виждалъ, какво надмощие давала на ромеитѣ тѣхната конница, Светославъ въ началото на обсадата се опиталъ да образува своя конна войска; обаче нито конетѣ, нито самитѣ конници, които не били привикнали къмъ конния строй, не могли да съперничатъ съ добръ обучената Цимисхиева конница: още при първата срѣща руската конница не могла да издържи и била съвсѣмъ разнебитена.²⁾ Обикновено руската войска излизала отъ града и, като се закривала съ своитѣ дълги

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 139, 17—143, 4; 144, 1—13. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 398—400, 17. Споредъ Ив. Скилица, въ това врѣме Светославъ държалъ българи плѣнници на брой около 20 хиляди души, оковани въ вериги и други мѣчителни машини, защото се боялъ отъ възстание. — Zonaras, ib., IV, p. 98, 15—3.

²⁾ Leo Diakonos, ib., p. 143, 15—24. — Skyl.-Cedr., ib., p. 400, 18—401, 8.

до нозѣтъ щитове, като стѣна вървѣли срѣщу и съкрушавала всичко прѣдъ себе си; обаче Цимисхий и неговитѣ полководци съ своитѣ разнообразни военни построения на пѣхотата и неочаквани нападения отъ страни и отъ тилъ, или пъкъ съ стремителнитѣ удари на конницата успѣвали да разстроятъ сгъстената руска фаланга и да я принудятъ да отстъпи; а отстъпвали руситѣ бавно, като прикривали гърба си съ огромнитѣ си щитове. Нощно врѣме тѣ излизали по-нѣкога на полето отвънъ града, събирали труповетѣ на падналитѣ си другари и ги изгаряли на приготвени огньове; при това тѣ закаляли като жертва на своитѣ богове много плѣнници, а сѣщо убивали и жени; освѣнъ това принасяли въ жертва и дѣца-бозайничета и петли, които хвърляли въ Дунава. Тѣзи погребални обреди тѣ придружавали съ дивашки викове и страшни плачове въ честъ на падналитѣ.¹⁾ Нерѣдко византийцитѣ, като снемали оржжието отъ убититѣ неприятели, намирали между тѣхъ трупове на жени, които въ мѣжки дрехи отивали подиръ мѣжетѣ си на бой.²⁾

Но колкото юнашки да отбивали всички удари на неприятеля, руситѣ не могли да се борятъ тѣй успѣшно съ другъ единъ неприятель — глада, защото отъ нийдѣ не могли да си набавятъ най-необходимитѣ запаси отъ храна, а между това раненитѣ имъ вече се чувствували твърдѣ злѣ. Тогава Светославъ, като избралъ една тъмна и бурна нощъ, съ 2 хиляди души седналъ на лодка и, незабѣлѣзанъ отъ византийскитѣ кораби, събралъ въ близкитѣ селища, колкото можалъ да награби, жито, просо и други видове храни. На връщане той сполучилъ дори да изтрѣби цѣлъ византийски отредъ, който безгрижно билъ излѣзълъ на водопой и за дърва въ близката гора. Като се научилъ за тая случка, императорътъ силно негодувалъ противъ началницитѣ на флотата за тѣхната немарливостъ и ги заплашвалъ съ смъртъ, ако подобно нападение се повтори. Отъ тоя

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 149, 17—24. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 401, 9—13.

²⁾ Skyl.-Cedr., ib., II, p. 406, 21—23.

день ромеитѣ почнали още по-внимателно да пазятъ всички пѣтища, които водѣли въ Дръстъръ и по тоя начинъ лишили обсаденитѣ отъ всѣка възможность да си набавятъ провиантъ.¹⁾ Очевидно императорътъ искалъ да принуди Светослава съ гладъ да се прѣдаде.

Тѣкмо въ това врѣме Ив. Цимисхий получилъ отъ Цариградъ тревожно извѣстие, което не само отнimalo у него всѣка възможность да прѣвземе Дръстъръ, но го лишавало отъ короната. Лъвъ Куропалатъ, братътъ на императоръ Никифора, който слѣдъ по-раншниятъ опитъ за възстание билъ изпратенъ на заточение на о-въ Лесбосъ, сполучилъ да избѣга оттамъ въ Цариградъ, дѣто, подържанъ отъ своитѣ синове и привърженици, които били доста многобройни, съ различни подарѣци доставилъ ключоветѣ отъ двореца и мислилъ, слѣдъ като проникне вжтрѣ, да завладѣе прѣстола. Но съзаклетието било о-врѣме открито. Лъвъ билъ уловенъ въ кѣщата на единъ неговъ приятель и послѣ, по заповѣдь на Ив. Цимисхия, изпратена отъ бойното поле, билъ ослѣпенъ и отново изпратенъ на заточение, а всичкитѣ му имоти били конфискувани.²⁾ Съ това се свършило цѣлото възстание. Императорътъ, щомъ получилъ извѣстие за благополучния изходъ на това дѣло въ Цариградъ, успокоенъ, изцѣло се прѣдалъ на военнитѣ дѣйствия подъ Дръстъръ.

Измѣчвани отъ гладъ, руситѣ не по-малко страдали и отъ бомбардировката на дрѣстърскитѣ стѣни. Слѣдъ като разставилъ метателинитѣ машини, Ив. Цимисхий заповѣдалъ постоянно да хвърлятъ въ града камъни и били избивани голѣмо множество отъ обсаденитѣ. Затова руситѣ направили едно неочаквано нападение извънъ града съ цѣлъ, да изгорятъ тия машини, но бързото появяване на коницата ги спасило отъ изтрѣбване. Въ това сбиване тѣ сполучили по една случайность да убиятъ началника на стражата при тия машини, Ивана Куркуа, роднина на императора, който билъ облѣченъ въ блѣскаво въоръжение, а коньтъ му въ позла-

¹⁾ Ibidem, p. 402, 16—403, 21. — Zonaras, ib., p. 99, 6—22.

²⁾ Leo Diakonos, ib., p. 145, 9 — 147, 22. — Skyl.-Cedr. ib. II, p. 403, 22 — 405, 2.

тена сбруя; тѣ го счели за самия императоръ и, като натъкнали отсѣчената му глава на копие, показвали я отъ една кула, смѣйки се на ромеитѣ, че тѣ заклали императора имъ като жертвено агне. По тоя случай Лъвъ Дяконъ забѣлѣзва, че Ив. Куркуа потърпѣлъ достойно наказание за безумното си прѣстѣпление противъ свещенитѣ храмове: той ограбилъ, казвали, много бѣлгарски църкви, а отъ църковнитѣ одежди и сѣдове си направилъ прѣдмети за обикновено употрѣбение.¹⁾

Между това обсадата се продължавала повече отъ два мѣсеца безъ изгледъ за успѣхъ за обсаденитѣ. Рускиятъ князь изгубилъ по-големата частъ отъ войската си и най-добритѣ си воеводи. Още въ едно отъ първитѣ сражения прѣдъ Дръстъръ падналъ убитъ прѣславскиятъ герой, воевода Свенкелъ.²⁾ Слѣдъ неговата смъртъ първо мѣсто подиръ Светослава завелъ воевода Икморъ не толкова поради своя произходъ и разположение къмъ него, колкото поради своятъ храбри подвизи, необикновена сила и рѣстъ. Въ боя на 20. юлий той съ особена яростъ поразявалъ ромеитѣ на чело на единъ отборенъ отредъ. Тогава единъ отъ коннитѣ телохранители на Цимисхия на име Анемасъ, родомъ отъ Критъ, който така сжщо се отличавалъ съ хубостъ и сила, разпалилъ коня си и се впусналъ срѣщу Икмора и на мѣстото го съсѣкълъ. Като забѣлѣзали неговото падане, руситѣ вдигнали отчаени викове, а ромеитѣ се ободрили, ударили съ нова енергия и принудили неприятелитѣ да се оттеглятъ въ града като изтрепали много отъ тѣхъ. Въ тоя бой и Светославъ едвамъ не билъ плѣненъ, ако насталата нощъ не го спасила.³⁾

Съ смъртъта на Икмора руситѣ съвсѣмъ паднали духомъ и се отчаяли. Светославъ свикалъ на съвѣтъ воеводитѣ си и ги

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 147,24 — 148,22. — Skyl.-Cedg., ib. II, p. 405,3—15.

²⁾ Leo Diakonos, ib., p. 144,18—23. — Skyl.-Cedg., ib., II, p. 401,23 — 402,6.

³⁾ Leo Diakonos, id., p. 148,23 — 149,17. — Skyl.-Cedg., ib. p. 405,15 — 406,20.

попиталъ, какво трѣбва да се прави. Нѣкои отъ присѣтствуващитѣ прѣдлагали да се избере нѣкоя тъмна и глуха нощъ, да седнатъ на лодкитѣ си и да се спасятъ съ бѣгство; „защото не е възможно, казвали тѣ, да се сражаваме съ конници, покрити съ желѣзни панцири, особено слѣдъ като изгубихме първитѣ борци, отъ които се подкрѣпяше лагера и духътъ на хората се ободряваше“. Други пъкъ съвѣтвали да се помирятъ съ ромеитѣ, като взематъ клетва за вѣрность, и по тоя начинъ да се спаси останалата войска, „защото мжно е, казвали тѣ, тайно да се отплува, кагато огненостнитѣ кораби пазятъ прохода отъ двѣтѣ страни по брѣговетѣ, за да изгорятъ веднага всичко. Тогава Светославъ съ голѣма тѣга на сърцето се обърналъ къмъ събралитѣ се съ слѣдната рѣчь: „Загива славата, придружаваща руското оржие, което безъ трудъ побѣждаваше околнитѣ народи и безъ кръвъ покоряваше цѣли страни, ако ние сега безславно отстъпимъ на ромеитѣ. Но, като си припомниме храбростта на прадѣдитѣ и като си помислимъ, че руската сила до този день е била непобѣдима, нека се сразимъ мжжествено за своето спасение; защото ние нѣмаме обичай съ бѣгство да отиваме въ отечеството си, но или да живѣемъ като побѣдители, или пъкъ, като извършимъ дѣла на благородни мжже, славно да умремъ“.¹⁾ Тия думи на Светослава така силно подѣйствували на присѣтствуващитѣ, че тѣ единогласно рѣшили да продължатъ борбата.

Ив. Цимисхий, като видѣлъ, че руситѣ нѣмали намѣрение да се прѣдадатъ и готови били още да се сражаватъ, и съжялявалъ за тежката обсада, намислилъ да свърши по-скоро войната. Той прѣдложилъ на Светослава да излѣзе съ него на двубой и заповѣдалъ да му кажатъ, че по-добрѣ е да се свърши войната съ смъртта на единъ човѣкъ, отколкото да стане виновникъ за изтрѣбването на хиляди хора, и че тоя, който отъ двамата излѣзе побѣдителъ, ще бѣде повелителъ надъ двата народа. Светославъ не се съгласилъ на

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 150,21 — 151,21. — Skyl.-Cedr., ib. II, p. 407,1 — 409,23. — Zonaras, ib. IV, p. 99,26 — 100,7.

това предложение и съ прѣзрѣние отговорилъ, че той подобря отъ своя врагъ знае, кое му е по-изгодно; ако на Ивана е омръзналъ животътъ, то има хиляди пѣтища къмъ смъртта; нека си избере, каквото иска. Тоя отговоръ още повече въодушевилъ руситѣ и имъ вдѣхналъ нова храбростъ и нова сила.¹⁾ Отново се почнало отчаено, но и послѣдне сражение.

Въ боятъ на 24. юлий²⁾ споменатиятъ храбрецъ Анемасъ, като забѣлѣзалъ Светослава, който съ своя примѣръ въодушевявалъ рускитѣ дружини и силно отблѣсвалъ ромеитѣ, намислилъ да повтори сжщия ударъ, съ който той поразилъ Икмора. Съ своя мечъ той си прокаралъ пѣтъ до руския князь и го ударилъ въ рамото. Ударътъ билъ толкова силенъ, че Светославъ падналъ отъ коня; обаче яката ризница и щитъ го запазили. Заобиколенъ отъ неприятели, Анемасъ падналъ мъртъвъ подъ рускитѣ копия. Ободрени отъ това, руситѣ почнали да отблѣсватъ ромеитѣ, които вече отстъпвали. Императорътъ, като видѣлъ тая опасностъ, заповѣдалъ да удрятъ въ тѣпани и да трѣбятъ за настѣпление, а самъ съ копие въ рѣка, начело на своитѣ „безсмъртни“, впусналъ се противъ руситѣ. Ромеитѣ възобновили боя; на помощъ имъ се явила страшна буря, която вдигала облаци отъ прахъ право въ очитѣ на руситѣ. Тогава на бойното поле се явилъ нѣкакъвъ незнаенъ войникъ на бѣлъ конь, който по чудесенъ начинъ ободрявалъ ромеитѣ, а руситѣ поражавалъ и имъ разбърквалъ редоветѣ: това билъ, както разказвали, мѣченикътъ св. Теодоръ Стратилатъ, когото, споредъ една легенда, сама Богородица пратила на помощъ на императоръ Ив. Цимиския. Между това особенъ ромейски отредъ подъ началството на Варда Склира заобиколилъ руската войска откъмъ тила и заплашвалъ да

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., II, 409,14—410,2.

²⁾ Leo. Diaconos, ib., p. 152,11—12: ἐκτῇ δὲ ἡν τῆς ἐβδόμηδος ἡμέρας, καὶ εὐχάδα τὰ τέταρτην ἡλαυνεν ὁ Ἰούλιος μῆν. Обаче трѣба да има нѣкоя грѣшка у Лѣва Дякона, защото 24. юлий се пада въ лѣтъкъ прѣзъ 974 год., а прѣзъ 972 г. — въ срѣда. Очевидно, грѣшката трѣба да се търси не въ годината, защото въ 974 г. Светославъ не е билъ вече живъ, а въ деня на седмицата.

и отрѣже пѣтя за-въ града. Тогава руситѣ отстѣпили. Светославъ, израненъ и ослабналъ отъ изтичане на кървь, едвамъ сполучилъ да се избави отъ плѣнъ. Това било послѣдне сражение подъ Дръстъръ, което причинило голѣма скръбъ и отчаение на Светослава.¹⁾

Когато всички срѣдства за борба били изчерпани и въ Дръстъръ настаналъ ужасенъ гладъ, Светославъ най-сетнѣ рѣшилъ да прѣдложи миръ на слѣднитѣ условия: руситѣ да прѣдадатъ Дръстъръ на ромеитѣ, да върнатъ военноплѣнницитѣ, да напуснатъ България и да заминатъ за отечеството си; ромеитѣ пъкъ да имъ позволятъ свободно да си отплуватъ, безъ да ги нападнатъ по пѣтя съ огненоснитѣ кораби, да имъ набавятъ храна и да считатъ за свои приятели изпращанитѣ въ Цариградъ по търговия руси, както това било по-рано. Иванъ Цимисхий на драго сърдце приелъ прѣдложението на Светослава, защото и той, уморенъ отъ тая тежка обсада и отчаена отбрана, гледалъ по-скоро да свърши войната. Слѣдъ като руситѣ били снабдени съ необходимото количество храна,²⁾ билъ сключенъ и договоръ, който, споредъ руския лѣтописъ, ималъ слѣдното съдържание: „Азъ, Светославъ, князь руски, както се клехъ, (тъй) и подтвърждавамъ въ тоя договоръ своята клетва: ще имамъ миръ и свършена любовъ съ всѣки великъ гърцки царь, съ Василия и Константина, боговдѣхновенитѣ царе, и съ всички ваши люди, а сѣщо и ония, които сѣ подъ мене — Русь, [князе и] боляри и други, до края на свѣта. Никога нѣма да помисля противъ вашата страна [нито да събирамъ войска], [нито да напращамъ другъ народъ противъ вашата страна] и (противъ това), което се намира подъ гърцка власть, нито про-

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 152, 8—155, 10. — Skyl.-Cedg., ib., II, p. 410, 20—411, 21. — Zonaras, ib., IV, p. 100, 8—101, 23.

²⁾ Leo Diakonos, ib., p. 155, 16—156, 14. Лъвъ Дяконъ, като съобщава, че на всѣки човѣкъ били отмѣрени по два медимна (мѣри) жито, дава слѣдната смѣтка за броя на руситѣ въ дадения моментъ: „получилитѣ храна били всичко 22 хиляди останали отъ 60-тъ хиляди руска войска, слѣдов. 38 хиляди души паднали подъ ромейския мечъ“. — Cp. Skyl.-Cedg., ib., II, p. 411, 22—412, 7. — Zonaras, ib., IV, p. 101, 23—29.

тивъ Корсунската (Херсонската) областъ (въ ориг. „власть“) и противъ нейнитѣ градове, нито противъ Българската страна: и ако другъ нѣкой помисли противъ вашата страна, то и азъ ще бжда неговъ врагъ и ще воювамъ съ него. Както се клехъ прѣдъ гърцкитѣ царе и съ мене боляритѣ и цѣлата Русь, ще пазимъ установенитѣ договори. Ако ли пъкъ не запазимъ [нѣщо] отъ горѣказаното, азъ и тия, които сж при мене и подъ моята власть, нека имаме клетва отъ Бѣга, въ когото вѣрваме, отъ Перуна и Власа, бога на добитѣка, и да бждемъ желти (въ ориг. „золоти“), като злато, и да бждемъ изклани отъ своето оржие. Това имайте за истина, което днесъ изпълнихме къмъ васъ, и написахме тая хартия и съ своитѣ печати запечатахме.“ Договорътъ билъ сключенъ отъ синкель Теофила отъ името на Ивана Цимисхия и на двамата млади императора, Василия и Константина, а отъ руска страна въ грамотата, подписана при Дръстъръ, освѣнъ Светослава, се споменува само единъ руски воевода Свѣналдъ, който, очевидно, билъ неговъ най-близъкъ човѣкъ въ даденото врѣме.¹⁾

Слѣдъ сключването на договора Светославъ поискалъ лично да се срѣщне съ императора, на което послѣдниятъ се съгласилъ. Срѣщата станала на брѣга на Дунавъ. Ив. Цимисхий се явилъ на конь, покритъ съ позлатено въоръжение; той билъ придруженъ отъ единъ коненъ отредъ съ блѣстящи панцири. Светославъ се приближилъ до брѣга на лодка, като при това гребѣлъ съ лопати заедно съ другитѣ гребци. Неговиятъ външенъ видъ Лъвъ Дяконъ описва така: „той ималъ умѣренъ ръстъ, нито се издигалъ на височина противъ обикновеното, нито пъкъ се ограничавалъ на широчина, гжсти вѣжди, сини очи, вирнатъ носъ; билъ съ обрѣсната брада, а на горнята си устна носѣлъ твърдѣ гжсти и спуснати надолу коси (мустаци?); главата му била съвсѣмъ обрѣсната, само отъ едната ѣ страна висѣла кика (перчемъ), показваща благородството на рода; той ималъ стройна шия, широки гърди, а другитѣ части на тѣлото били доста добръ

¹⁾ Сводная лѣтопись, п. т., стр. 63—64.

разчленени; той се показвалъ тжженъ и свирѣпъ; на едното му ухо висѣла златна обица, украсена съ два маргарита съ вставенъ между тѣхъ рубинъ; облѣклото на него било бѣло и не се отличавало отъ другитѣ съ нищо друго, освѣнъ съ чистотата. И тѣй, слѣдъ като поговорилъ малко съ императора относно спогодбата, седейки на скамейката въ лодката, той си отишълъ обратно¹⁾

Когато прѣдалъ споредъ договора плѣнницитѣ, Светославъ и остатѣцитѣ отъ войската му напуснали Дръстъръ и на лодкитѣ потеглили за отечеството си. Тѣмъ прѣдстоялъ мжченъ и тежъкъ пѣтъ. Отъ една страна лошото врѣме, отъ друга нуждата отъ храна задържали тѣхното движение. Освѣнъ това тѣ трѣбало да минатъ прѣзъ земята на печенѣзитѣ, които били враждебно настроени противъ Светослава, задѣто той сключилъ договоръ съ роменитѣ (Ив. Скилица), и се заканвали да му отмѣстятъ за поражението имъ въ 968 г. Поради това Светославъ билъ принуденъ да прѣкара зимата 972—973 г. далечъ отъ отечеството си, при устието на Днѣпъръ. Прѣзъ пролѣтѣта той се рѣшилъ съ орѣжие да си пробие пѣтъ. Съ остатѣцитѣ отъ войската си Светославъ потеглилъ нагорѣ по Днѣпъръ; но около Днѣпърскитѣ прагове руситѣ били принудени да излѣзатъ на брѣга и да вървятъ по степитѣ, защото да минатъ праговетѣ на лодки противъ течението било невъзможно. Тогава печенѣзитѣ, като причакали руситѣ въ удобно за тѣхъ мѣсто, излѣзли отъ засада и ги заобиколили.

¹⁾ Leo Diakonos, *ib.*, p. 156, 14—157, 12. — Skyl.-Cedr., *ib.*, II, p. 412, 9—12. Тукъ Ив. Скилица съобщава едно обстоятелство, за което Лъвъ Дяконъ не споменува. Слѣдъ срѣщата на двамата владѣтели, Ив. Цимиский, по искането на Светослава, изпратилъ пратеници при печенѣзитѣ съ предложение, ако тѣ искатъ да иматъ роменитѣ за приятели и съюзници, то да не прѣминаватъ Дунавъ, за да грабятъ българската страна, а сжщо така да пропуснатъ да минатъ руситѣ прѣзъ тѣхната земя и да си отидатъ у дома си. Пратеничеството изпълнилъ евахитския епископъ Теофилъ. Печенѣзитѣ приели пратеника, а относно другото сключили договоръ, само отказали да дадатъ пропускъ на руситѣ. — Споменатиятъ тукъ епископъ Теофилъ може би да е сжщиятъ синкелъ Теофилъ, който бѣ сключилъ и договоръ съ руситѣ (вж. по-горѣ, стр. 622). — Z o n a r a s, *ib.*, IV, p. 101, 22—102 a.

Въ станалата битка Светославъ падналъ убить заедно съ много други и само нѣколко души отъ войската му сполучили да се върнатъ въ Киевъ съ воевода Свѣналда.¹⁾ Така загиналъ тоя знаменитъ руски князь, чиито излишна смѣлостъ и жажда за плячка и завоевания го завлѣкли твърдѣ надалечъ и съкратили безъ врѣме неговия животъ.

Слѣдъ като руситѣ си заминали отъ България, Иванъ Цимиский се прогласилъ за побѣдителъ на Светослава, побързалъ да се възползува отъ побѣдата си и да нареди работитѣ въ България. Той заповѣдалъ да затегнатъ крѣпостъта на Дръстъръ, нарекълъ самия градъ Теодоруполъ въ честъ на Теодора Стратилата, който му помогналъ противъ руситѣ, и, като оставилъ въ него и въ другитѣ придунавски крѣпости и градове достатъчни гарнизони, потеглилъ за Византионъ (Цариградъ).²⁾ Обаче императорътъ не се ограничилъ само съ тия разпоредби: сега той рѣшилъ да осъществи отдавнашнитѣ планове на своитѣ прѣдшественици.

По-горѣ се каза, че Ив. Цимиский, докато водѣлъ войната съ Светослава, увѣрявалъ българитѣ и тѣхния царъ, че той дошълъ въ земята имъ не да пороби България, а, напротивъ, да ги освободи отъ руското иго и да отмъсти за българитѣ, които прѣтърпѣли толкова злини отъ руситѣ. Обаче, слѣдъ като изгонилъ Светослава и войската му отъ

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 157, 13—14. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 413, 13—19. — Zonaras, ib., IV, p. 102, 22—23. — Сводная лѣтопись, п. т., стр. 64—65.

²⁾ Leo Diakonos, ib., p. 157, 11—1584. — Skyl.-Cedr. ib., II, p. 412, 19—21. — Zonaras, ib., IV, p. 102, 7—9. — За борбата на Ив. Цимиския съ Светослава и резултатитѣ отъ нея Яхъя съобщава слѣдното: „И прѣдупрѣди ги (руситѣ) Цимиский и потегли противъ тѣхъ и ги обсади въ гр. Тайсара, който тѣ бѣха прѣвзели отъ българитѣ. И останалъ той тамъ, като ги обсаждалъ, три години (грѣшка вм. мѣсеци). И помолилъ царътъ руски Цимиския, да ги пощади и да разрѣши нему и намирашитѣ се при него люди да излѣзатъ отъ града и да се върнатъ въ своитѣ страни. И съгласилъ се на това царътъ и приелъ отъ тѣхъ града и съпрѣдѣлнитѣ съ него крѣпости, които бѣха завладѣли руситѣ, и приелъ сѣщо отъ него двамата синове на Самуила (вм. Петра), царя на българитѣ, които били у тѣхъ, и назначилъ отъ себе си управители надъ тия крѣпости. И върналъ се царътъ въ Цариградъ“. В. Р. Розенъ, каз. съч., стр. 181.

България и имъ отмъстилъ за българитѣ, той не останалъ вѣренъ на думитѣ си. На връщане по пътя за Цариградъ, Ив. Цимисхий се спрѣлъ въ Прѣславъ и, като арестувалъ Бориса II съ сѣмейството му и брата му Романа, обявилъ окупиранитѣ отъ него български области за византийски владѣния. За българскитѣ области, които минали подъ византийска властъ, историческитѣ извори не даватъ никакви данни; но, като се вземе прѣдъ видъ обстоятелството, че походътъ на Цимисхия засегналъ, както видѣхме, само ония области, които бѣха завзели руситѣ,¹⁾ то, очевидно, и неговитѣ завоевания се простирали само върху тѣхъ, а тия области могатъ да се опрѣдѣлятъ по слѣдния начинъ. Слѣдъ като се закрѣпили въ сѣв.-източния кжтъ на България — Добруджа, руситѣ навлѣзли навжтрѣ въ страната и завзели Прѣславъ съ неговитѣ околности. Наскоро слѣдъ това тѣ прѣминали Стара-планина и покорили пловдивската областъ слѣдъ прѣвземането на Пловдивъ и оттамъ вече навлѣзли въ византийска територия, като достигнали до Аркадиополь, дѣто се спира тѣхното настѣпление слѣдъ сражението при тоя градъ. Настѣпателното движение на византийцитѣ вървѣло по сщия пътъ: отъ Одринъ Цимисхий потеглилъ по най-краткия пътъ (може-би по Верегавския проходъ) право противъ Прѣславъ, а оттамъ отива въ Дръстъръ, дѣто се прѣкъсва похода му; а слѣдъ това завръщането му вървѣло пакъ по сщия пътъ, когато е била окупирана, вѣроятно, и пловдивската областъ отъ византийцитѣ, защото Цимисхий настанилъ около Пловдивъ нови колонисти. И тъй, завоеваната по-напрѣдъ отъ Светослава, а отпослѣ отъ Цимисхия българска територия може да се опрѣдѣли така: цѣлата областъ по двѣтѣ страни на срѣдня и източна Стара-планина, отъ Черно море до Ихтиманската планина, отдѣто границата вървѣла на сѣверъ прѣзъ Златишкия проходъ къмъ долното течение на р. Искъръ, а на югъ между срѣднитѣ и западни Родопи до границата на Симеоновата държава съ Византия,

¹⁾ А това най-ясно се доказва отъ приведенитѣ по-горѣ думи на Яхъд, че Цимисхий приелъ отъ тѣхъ града (Дръстъръ) и съпрѣдѣлнитѣ съ него крѣпости, които бѣха завладѣли руситѣ. В. Р. Розенъ, *каз. съч.*, стр. 181.

съ други думи, областитѣ, които слѣдъ смъртта на ц. Петра останали вѣрни на ц. Бориса II.¹⁾

За административната наредба, която Ив. Цимисхий далъ на тия завоевани български области, прави данни нѣма; но несъмнѣнно тѣ сж получили сжщата военна администрация, каквато византийскитѣ императори давали на всѣка новопокорена отъ тѣхъ областъ. Извѣстно е само, че Ив. Цимисхий по-сетнѣ заповѣдалъ, по просбата на поставения отъ него антиохийски патриархъ Теодора, многобройно количество „манихеи“, които се били прѣснали по цѣлия изтокъ и покварили много хора съ своето мръсно учение, да се поселятъ въ околноститѣ на Пловдивъ.²⁾ Съ тая разпоредба той подражавалъ на императоритѣ Константина V Копронима и на сина му Лъва IV Хазарски съ тая само разлика, че тия двама императори прѣселили еретици-колонисти въ сжщата мѣстность, за да защищаватъ византийската граница отъ сѣверъ, а Цимисхий ги селилъ, за да пазятъ новата византийска граница въ Тракия откъмъ западъ, откъмъ свободната половина на българското царство и да държи въ покорность мѣстното население.³⁾ Друга важна промѣна, която направилъ Ив. Цимисхий въ покоренитѣ области, била тая, че той посегналъ и върху българската църковна независимостъ.

Съ унищожението на политическата независимостъ Ив. Цимисхий унищожилъ и църковната. Слѣдъ признанието на патриаршеското достоинство на българския свещеноначалникъ отъ цариградския синклитъ по заповѣдъ на императоръ Романъ I Лакапина въ 927 г. при патриархъ Димитрия, български патриарси е имало споредъ българския Синодикъ, още двама, Сергей и Григорий, а пъкъ, споредъ Дюканжовия списъкъ на българскитѣ архиепископи, послѣденъ патриархъ билъ Дамиянъ Дръстърски, когото Ив. Цимисхий свалилъ,⁴⁾

¹⁾ М. Дрянновъ, каз. съч., стр. 108; Съчинения, т. I, стр. 476.

²⁾ Skyl.-Cedr., ib., II, p. 382, s-10. — Zonaras, ib., IV, p. 92, 30—93, 4.

³⁾ Const. Jireček, Die cyrillische Inschrift, Archiv f. sl. Phil. Bd XXI (1899), S. 548.

⁴⁾ Вж. по-горѣ, стр. 529, бѣл. 2 и 3.

т. е. лишилъ го задочно отъ патриаршеската му титла, а чрезъ това унищожилъ и автокефалността на българската църква и въ църковно отношение завоеваната отъ него частъ на царството подчинилъ на цариградската патриаршия, но дали той е отнелъ прѣдишната църковна автономия начело съ архиепископъ, и сж били изпратени въ източна България гръцки поне епископи, засега остава неизвѣстно.

Слѣдъ като направилъ тия разпоредби и оставилъ въ Прѣславъ, както и въ другитѣ градове, войска, Ив. Цимисхий продължилъ пѣтя си за своята столица съ голѣми трофеи, между които се намирали и всички български царски регалии и църковни светини, а Бориса II съ сѣмейството му и брата му Романа повелъ подиря си като плѣнници. Въ Цариградъ приготовили великолѣпенъ триумфъ на побѣдителя и избавителя на империята отъ страшния руски князь. Прѣдъ стѣнитѣ на столицата гражданитѣ го посрѣщнали начело съ патриарха, синода и цѣлия клиръ заедно съ всички длъжностни лица, като го привѣтствували съ пѣснопѣния и побѣдни прослави, съ златни вѣнци и скиптри, осипани съ драгоцѣнни камъни. Тукъ тѣ му подкарали една окована съ злато и запрегната съ четворка бѣли коне колесница, на която го молили да се покачи и да поведе обичния триумфъ. Императорътъ приелъ вѣнцитѣ и скиптрите и имъ благодарилъ за многобройнитѣ подаръци, но се отказалъ да се покачи на колесницата отъ смирение, а заповѣдалъ да поставятъ на нейното златно седалище иконата на Богородица, която държала въ обятията си Богочеловѣка-Слово, — икона, която той взелъ отъ България, и подъ нея положилъ пурпурнитѣ туники и стеммитѣ (коронитѣ) на българскитѣ царе Самъ, възседналъ на бѣлъ пѣргавъ конь, слѣдвалъ отзадъ увѣнчанъ съ диадема на главата и съ скиптри и вѣнци на ржцѣтѣ. Така като повелъ своя триумфъ прѣзъ срѣдата на столицата,¹⁾ която била украсена отъ всички страни съ пурпурни дрехи и окичена, като нѣкоя спалня, съ лаврови

¹⁾ По тѣй наречената „Срѣдня улица“, която водила отъ Златнитѣ врата, до форума Августеонъ, и по-нататъкъ до Св. София. — Г. Ласкинъ, II. т. стр. 181—182.

клончета и везани съ злато килими, Ив. Цимисхий отишъл най-първо въ великата църква Св. София, дѣто билъ отслуженъ благодарителенъ молебенъ, а той принесълъ въ даръ Богу, като пръвъ плодъ на побѣдата, великолѣпната корона на българскитѣ царе. Оттамъ той излѣзълъ на форума Августеонъ (сег. Атъ-мейданъ), дѣто на доведения тамъ български царъ Бориса II заповѣдалъ въ присѣдствието на гражданитѣ да снесе отъ себе си знаковетѣ на царската власть, а именно: шапка (*τιάρα*) отъ пурпуръ, обшита съ злато и усѣяна съ маргаритѣ, пурпурено облѣкло и червени ботуши, а вмѣсто тѣхъ той го почелъ съ магистерски санъ;¹⁾

¹⁾ Както за пѣтя на Цимисхиева триумфъ прѣзъ столицата, тъй и за мѣстото, дѣто царъ Борисъ II снелъ отъ себе си царскитѣ знакове византийскитѣ извори не се схождатъ. Така Лъвъ Дяконъ, слѣдъ като описва посрѣщането на императора отвѣнъ цариградскитѣ стѣни, продължава: „Като поведе по тоя начинъ триумфа прѣзъ срѣдата на столицата, ..., (императорътъ) влиза въ голѣмото светилище (*τὸν μέγαν οἶκον*) на Божиата Прѣмудростъ; и, като въздаде благодарителни молитви и възложи българския великолѣпенъ вѣнецъ (*τὸ στέφανος* — корона) въ даръ Богу като пръвъ плодъ (на побѣдата), отива въ царския дворецъ (*εἰς τὴν βασιλικὴν ἐκτίαν*), и като доведе българския царъ Бориса (*Βορίην* вм. *Βορίστην*), заповѣда (*μου*) да снесе знаковетѣ на българската царска власть; това сж.: порпурена шапка (*τιάρα* *πυρρόφυρτος*), изпѣстрена съ злато и перли, пурпурено облѣкло и червени ботуши; а него почете съ магистерски санъ“ (*ib.*, p. 158, 16—159, 2). — Сжщата картина. Ив. Скилица описва така: „ заповѣда да вървятъ прѣдъ него. Като стигна на тъй наречения форумъ и, достатъчно прославенъ, въздаде благодарности за побѣдата на Богородица и нейния Синъ, сваля отъ Бориса знаковетѣ на българската царска власть прѣдъ очитѣ на столичанитѣ; това бѣха: вѣнецъ отъ злато, шапка (*τιάρα*), везана отъ ленъ (*ἐκ βύσσου*) и червени ботуши. Оттамъ той отиде въ великата църква и въ нея възложи Богу българската корона и, като възведе Бориса въ магистерски самъ отиде въ двореца“ (*ib.*, II, p. 413, 6—15). — Тоя пасажъ на Ив. Скилица Зонара прѣдава въ слѣдния видъ: „ и колесницата трѣгна напредъ му. Като стигна на площада, нареченъ Плакота, той снелъ отъ Бориса знаковетѣ на царската власть у българитѣ и (го) почелъ съ магистерски санъ“ (*ib.*, IV, p. 102, 19—22). Ако сравнимъ пасажа на Ив. Скилица съ она на Лъва Дякона, не е мѣчно да се забѣлѣжи, че първиятъ изключително се ползувалъ отъ втория, като измѣнилъ само изразитѣ и изпусналъ нѣкои отъ тѣхъ. Обаче Ив. Скилица сжщественно измѣнилъ и реда на фактитѣ, което го довело до нѣкои несѣобразности. Така, ако е допустимо, какво Цимисхий спрѣлъ на форума, то да е отслужилъ тамъ благодарственъ молебенъ за побѣдата, се

братъ му Романъ пъкъ, който билъ оскопенъ отъ прѣдишния паракимоменъ Иосифа Вринга,¹⁾ билъ назначенъ на обикновена служба. „Така, завършва Лъвъ Дяконъ, въ едно кжсо врѣме (въ цѣли четири мѣсеци), противъ всѣко очакване, автократоръ Иванъ, като одържа побѣда и съ своята опитностъ въ военнитѣ работи и съ смѣлостта на разсудителната си храбростъ, съкрушилъ надменността на руситѣ и тѣхното възгордѣло се високомѣрие; а като ги изгонилъ въ земята имъ и покорилъ България на ромеитѣ, върна се въ Цариградъ, дѣто прѣкара зимата, изказвайки разположение къмъ народа по обичая съ подаръци и придобивайки благосклон-

явява твърдѣ съмнително тѣй, както и това, че императорътъ отишълъ въ Св. София само да поднесе Богу короната на българскитѣ царе или пъкъ само да възведе Бориса въ магистерски санъ; сжщо така е малко вѣроятно и това, дѣто Ив. Скилица кара Бориса да сменя отъ главата си златенъ вѣнецъ — корона и шапка, когато стемнитѣ (коронитѣ) на българскитѣ царе, споредъ Лѣва Дякона, Цимисий турилъ на седалището на колесницата, което обаче Ив. Скилица не споменува въ описанието си и изпусналъ умишлено. Всички тия несъобразности ясно показватъ, че Ив. Скилица е измѣнилъ своя оригиналъ, не защото той е ималъ подъ ржка нѣкой другъ изворъ, отдѣто е почерпилъ нови данни, а защото е искалъ да прѣдстави по-унизителна за българския царь картината за снемането на царскитѣ знакове, когато то е станало, споредъ Л. Дякона, слѣдъ като императорътъ отишълъ въ двореца. Поради това ние считаме текста на Лѣва Дякона като по-вѣренъ и като такъвъ, който принадлежи на съврѣменникъ. — Друго, което се хвърля въ очи у Ив. Скилица и неговия съкратитель Зонара е това, че първиятъ казва, какво Борисъ снелъ царскитѣ знакове на форума, т. е. на площада Августеонъ между Голѣмия дворецъ и Св. София, а вториятъ твърди, че това станало, когато императорътъ стигналъ *κατὰ τὴν Πλακωτὴν λαγομένην ἀγορὰν*. Площадъ или пазарище *Πλακογ* а се намирало близу до Одринскитѣ врата по пътя за църквата Свв. Апостоли (сег. джамия Мохамедъ II). (Вж. Н. П. Кондаковъ, Церкви и памятники Кон-поля, стр. 93). Ако приемемъ това опрѣдѣление на Зонара за вѣрно, то ще трѣба да допуснемъ, че триумфътъ на Цимисия е миналъ прѣзъ Одринскитѣ врата къмъ двореца, което е твърдѣ съмнително, защото *via triumphalis* е вървѣла отъ Златнитѣ врата близу къмъ брѣга на Мраморно море къмъ Августеонъ и Св. София. Наистина, подъ Плакота се разбиралъ понѣкога, но много рѣдко, и то по-късно, и форумътъ (вж. Аппа Котпепеа, ed. Bon. I, p. 99—100). Това тѣкмо разногласие на изворитѣ показва, че по-сетнѣ у византийцитѣ били съставени легенди за това важно за тѣхъ събитие.

¹⁾ Skyl.-Cedg., ib., II, p. 435, s—e.

ность към себе си съ богати гощавки*.¹⁾ И тъй, споредъ думитѣ на съврѣменника, въ Цариградѣ устроили на Ив. Цимисхия триумфъ не само защото той избавилъ империята отъ нашествието на страшния руски князь; византийцитѣ ликували и се радвали за туй още, защото Ив. Цимисхий ги избавилъ отъ оня опасенъ за тѣхъ съсѣдъ, който цѣли три вѣка ги държалъ въ напрегнато състояние, като отнемалъ и разрушавалъ тѣхнитѣ владѣния, и не веднажъ е заплашвалъ съвсѣмъ да унищожи източната империя; тѣ празнували сега прѣвземането на българската столица, поробването на българския царъ и падането на българското царство.

И наистина, източната половина на царството падна, но падна позорно. Неговиятъ царъ Борисъ II, послѣдниятъ отъ потомцитѣ на Крума, принуденъ билъ най-унизително да снесе отъ себе си царскитѣ знакове въ подножието на оня сѣщия прѣстолъ, на който неговиятъ дѣдо въ началото на сѣщото столѣтие се домогваше да седне. Каква голѣма разлика между сѣдбитѣ на дѣдо и внукъ! Каква рѣзка промѣна! Обаче не трѣба да се очудваме на тоя бързъ и крутъ прѣходъ отъ една крайностъ въ друга, защото тая разлика, тая рѣзка промѣна не е нѣкоя случайностъ; нейното обяснение трѣба да се търси въ неестественото и неправилното развитие на държавно-политическия и социаленъ животъ на българския народъ още отъ врѣмето на царъ Симеона, което докарало, както видѣхме, въ царуването на неговия синъ, слабия и богобоязливъ царъ Петра, непрѣкъснатъ редъ отъ политически и социални кризи. Тия кризи главно се изразиха: въ политическото ослабване, което се проявило въ цѣль редъ бунтове, и въ духовния упадѣкъ, който прѣдизвика появяването на богомилството и заедно съ него социалното движение, което разклати отъ основа устоитѣ на държавата; послѣ, въ външнитѣ нападения и слабостта на Петровото правителство да се бори противъ тѣхъ, които докарали несъстоятелната му политика въ външнитѣ и вътрѣшни отношения. Но най-сѣдбоносно за Бъл-

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 158, s—159, s. — Skyl.-Cedg., ib., II, p. 412, s—413, s. — Zonaras, ib., IV, p. 102, s—s.

гария било отцѣпването на западната половина на царството, въ което най-релефно и най-ясно изпъкват сѣтнинитѣ отъ настаналия вжтрѣшенъ социално-економически антагонизъмъ въ държавата: това било пълно капитулиране на властѣта, на стария режимъ, на старата династия, която се оказала неспособна да защити интереситѣ на народа, защото бѣ застанала на фалшива антинационална почва; това събитие било нищо друго освѣнъ истински изразъ на разрива между народа и държавната властъ заедно съ нейнитѣ сподвижници — духовенството и болярството; въ него се ясно изтъкнало, че тия два фактора въ държавата станала дотолкова чужди единъ на другъ, взаимното довѣрие между тѣхъ, или по-право, довѣрието на народа къмъ ръководящитѣ срѣди дотолкова било изчезнало, че най-сѣтнѣ се явило като необходимостъ тѣхното раздѣляне. Но и това не стигало: дори спрѣмо общитѣ интереси въ външната политика, които дотогава ги обединявали, почнала да се изказва тая индиферентностъ, тая отчужденостъ. Прѣзъ врѣмето на второто дохождане на Светослава въ България и завоеванието на източната половина на царството тѣ вмѣсто да се сплотятъ за задружни дѣйствия противъ общия врагъ и чрѣзъ това да отстранятъ всѣка чужда намѣса, властѣта съ своитѣ крѣпители — духовенството и болярството потърсили опора и защита у народнитѣ врагове, а народътъ, оставенъ самъ на себе си, почувствувалъ се безсиленъ и се прѣдалъ на бездѣйствие, като че ли тия два фактора не сж съставяли една държава, като че ли не сж били членове и части на една и сжща нация. Сжщото нѣщо се повторило и по-сѣтнѣ прѣзъ врѣмето на руско-византийската война, която донесла покорението на източната половина отъ византийския императоръ.

Въ завоеванието на източната половина на царството отъ руския князь Светослава, на когото трѣба да се гледа като на случайно орждие на византийската политика, отколкото като на завоевателъ, народътъ като че ли виждалъ отмъщение на своето правителство и на цѣлата тогавашна интелигенция за тѣхното своеволие, за тѣхното нежелание да турятъ народнитѣ и държавнитѣ интереси по-горѣ отъ собственитѣ; а

пъкъ въ обръщането на източна България въ византийска провинция народътъ като че ли съзиралъ своето избавление отъ стария държавенъ строй, който билъ нему чуждъ и по форма, и по духъ и му билъ натрапенъ отъ неговитѣ обединители и организатори и засиленъ подъ влиянието на византинизма — образца на подражание за висшитѣ съсловия, за българската тогавашна интелигенция. Тукъ, въ това народно настроение ще трѣба да се търсятъ причинитѣ, дѣто населението отъ западната половина на царството останало съвсѣмъ безучастно къмъ злочестинитѣ, които постигнали източната. И наистина, съ падането на послѣдната се прѣкратило значението и влиянието на българското болярство, па и самб то изчезва: изгубили всѣка връзка съ народа и неговото довѣрие, боляритѣ, заразени и пропити отъ тенденциитѣ на византинизма, били готови да служатъ сжщо тъй вѣрно на византийския императоръ, както тѣ доскоро служили и на своя царъ, стига само той, императорътъ, да ги облѣче въ магистерска или патрицианска мантия и да имъ даде мѣсто въ редоветѣ на армията или на византийската чиновническа иерархия. Една само църквата като че ли се опомнила и стреснала въ тоя моментъ, като се рѣшила да потърси опора и подкрѣпа у народа. Това се изразило, както ще видимъ, въ побѣгването на българския патриархъ Дамияна въ западна свободна България съ цѣлъ да продължи тамъ сжществуването на народната църква, слѣдъ унищожението на българската патриаршия отъ Ив. Цамиския въ 972 г. Народътъ обаче останалъ вѣренъ на своитѣ традиции: той не се поддадъ така лесно на византийската стихия. Слѣдъ като изгубилъ вѣра въ централната власть и въ нейнитѣ прѣдставители, той обърналъ погледитѣ си къмъ своитѣ родни водачи — къмъ мѣстнитѣ воеводи, които стояли най-близко до населението и най-добрѣ сж схващали и изразявали неговитѣ желания и стремежи. Но това е могло да стане само въ свободната половина на царството, чиято история ще бжде прѣдметъ на слѣдната глава.

VI. БОРБА ЗА НЕЗАВИСИМОСТЪ.

1. ПОЛОЖЕНИЕТО ВЪ БЪЛГАРИЯ СЛѢДЪ ПАДАНЕТО НА ИЗТОЧНАТА ПОЛОВИНА НА ЦАРСТВОТО И ПОХОДЪТЪ НА ВАСИЛИЙ II ВЪ 986 Г.

Слѣдъ покорението на източната половина на българското царство отъ императоръ Ивана Цимисхия и обръщането ѝ въ византийска провинция, западната половина, въ чиито прѣдѣли влизали днешна Македония, южна Албания и западна Мизия (отъ р. Колубара съ Срѣмъ до р. Искъръ и Етрополската и Ихтиманска планини), продължила своето съществуване още около половина вѣкъ благодарение на своєврѣменното ѝ отцѣпване, което се явило, както видѣхме, като сетнина отъ възстанието, повдигнато въ нач. на 969 г. веднага слѣдъ смъртта на царъ Петра. Какъ е била тя организирана първоначално, византийскиятъ хронистъ отъ края на XI. и нач. на XII. вѣкъ, Иванъ Скилица, главниятъ изворъ за историята на българитѣ слѣдъ 972 г., не дава никакви свѣдѣния. Едничкиѣ данни, които донѣйдѣ помагатъ да се отговори на тоя въпросъ, сж краткиѣ бѣлѣжки, които той дава за водителитѣ на споменатото възстание въ юго-западна България.

Начело на възстанието, споредъ думитѣ на Ив. Скилица, застанали четирма брата, Давидъ, Моисей, Ааронъ и Самуилъ, които били синове „на единъ отъ велемошнитѣ въ България (и още „у българитѣ“) комити“;¹⁾ а съкратителтъ на Скилица, Иванъ Зонара, ги опрѣдѣля като синове „на единъ отъ българскитѣ комити“ на едно мѣсто, а на друго — като синове „на единъ отъ виднитѣ (именититѣ) у тѣхъ (бълга-

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., II, p. 347: ἑνὸς ὄντος παῖδες τῶν μέγα δουηθέντων ἐν Βουλγαρίᾳ κομητῶν; p. 434: ἑνὸς τῶν παρὰ Βουλγάρων μέγα δουηθέντων κόμητος ὄντος παῖδες καὶ διὰ τοῦτο κομητόπουλοι κατονομαζόμενοι.

ритѣ) и наричанъ комитѣ“,¹⁾ и поради това тѣ се наричали комитопули, т. е. синове на комита. И тъй, бащата на четирмата братя — водители по общественото си положение билъ комитѣ.

Но какво или кого трѣба да разбираме подъ това име? Гръцката дума *κόμης, ἡτορ, δ* (ср. лат. *comes, itis*) била име на разни византийски военни длѣжности,²⁾ обаче въ дадения случай и мѣсто тя не е употребена въ византийско значение. Както епитетътъ *ἐπισήμος* = „знаменитъ, виденъ, именитъ“ и причастието *λεγόμενος* къмъ *κόμης* у Зонара, който, очевидно, е искалъ да изтъкне особеното

¹⁾ Zonaras, *ib.*, IV, p. 75: *ἑνὸς γὰρ τῶν κομήτων τῶν ἐν Βουλγαρίαις τέσσερες παίδες*; p. 110: *... οἱ κομητόπῳλοι φησὶν αὐτοῖς, ὅτι οἱ γένεσθαι ἐνὸς τῶν πατρ' αὐτοῖς (Βουλγαρίαις) ἐπισήμων καὶ λεγόμενων κομήτων*. — Старобъл. прѣводъ въ продължението на Симеона Логотета прѣдава тия изречения така, стр. 146: „едного еш ѿ волѣръ вѣлгарскѣ ѿ сѣои“; стр. 156: „иже и комитопули нарицахъсѣ, зѣи сѣиже еѣхъ единого ѿ наричѣнѣхъ въ нѣ и нарицаемаго комѣ“. — Старобъл. прѣводъ се отличава отъ гръцкия текстъ въ това, че, докато първиятъ дава послѣднитѣ двѣ думи въ втората цитата въ род. п. ед. ч., като го съгласува съ „единого“, вториятъ ги поставя въ род. п. мн. ч., като ги отнася къмъ *τῶν πατρ' αὐτοῖς ἐπισήμων*. Понеже тая разлика измѣнява смисъла на цѣлото изречение, трѣба да видимъ, кое четене е по-вѣрно, т. е. кое стои по-близу до оригинала. Като отличителна черта на старобъл. прѣводъ се явява това, че той строго буквално и дори рабски се придържа о своя гръцки оригиналъ и, може да се каже, той прѣвежда всѣка дума въ съотвѣтната ѣ форма и мѣсто, така че явно става, че въ неговия гръцки текстъ се четѣло: *ἑνὸς τῶν πατρ' αὐτοῖς ἐπισήμων καὶ λεγόμενου κόμητος*, което издателитѣ на Зонара при обикновенитѣ съкращения въ гръцкитѣ рѣкописи сж прочели сѣщо въ род. п. мн. ч. по аналогия съ първата цитата, дѣто стои *κομήτων*. Че първоначално въ Зонаровия текстъ послѣднитѣ двѣ думи сж стояли въ род. п. ед. ч., ще се убѣдимъ, ако сравнимъ това изречение съ съотвѣтното у Ив. Скилица, оригинала на Зонара. Запазвайки цѣлия изразъ тъй, както е у Скилица, Зонара замѣнилъ думитѣ *μετὰ διωθέντων* съ *ἐπισήμων* тъй, както ги изпусналъ съвсѣмъ въ първата цитата, и отъ себе си прибавилъ причастието *λεγόμενος* и го съгласувалъ по число (един.) съ стоящата у Скилица *κόμητος*, като чрѣзъ това е искалъ да изтъкне, че тукъ думата *κόμης* не е равнозначуша съ византийското ѣ значение. Прѣдъ видъ на горнитѣ съображения ние приемаме четенето на старобъл. прѣводъ като по-близко, а оттука и по-вѣрно до първоначалния гръцки текстъ.

²⁾ Вж. О. Ив. Успенскій, Военное устройство византийской имперіи. — ИзРАИ-та, кн. VI (1900), стр. 165, 166, 172=173.

значение на тая дума, тъй и написътъ *κοιτης*, подъ който съвременниятъ византийски поетъ Иванъ Геометъръ разбиралъ тъкмо Самуила въ стихотворението си *Εἰς τὸν κοιτῆ-
πυλον*,¹⁾ показватъ, че тя е употребена тукъ вмѣсто близката по съзвучие и отчасти и по значение (като воененъ терминъ) обща старославянска дума *къметъ*, която, споредъ стари текстове, означавала „знатенъ, именитъ човѣкъ, който заема въ виднѣ мѣсто въ обществото, а оттука и въ войската“,²⁾ а това е старѣятъ, който стоялъ начело въ славянската община въ Македония и билъ въ сѣщото време и прѣводителъ, началникъ на мѣстната войска, изваждана отъ извѣстна община. „Славянската община, каквато тя се явява въ новеллитъ, споредъ опрѣдѣлението на Θ. Ив. Успенски, прѣдставляла отъ себе си сложно политическо тѣло, което състояло не отъ десетѣци селски дворове, а отъ десетѣци селища и села съ десетѣци хиляди население. Имало общини и отъ твърдѣ голѣми размѣри, които сж могли да извадятъ цѣлъ корпусъ военни хора, каквито били славянскитѣ колонии въ VII. и VIII. вѣкъ“.³⁾

Нѣма съмнѣние, че тая сжщата уредба на славянската община е била запазена и отъ българскитѣ господари прѣзъ IX. вѣкъ, слѣдъ като македонскитѣ славѣни се присъединили къмъ българската държава. Обаче за по-добра и здрава свръзка съ центра на държавата тия славѣнски общини още при князь Бориса били групирани въ по-голѣми административни единици, като се запазвало старото племенно сродство на отдѣлнитѣ общини отъ една страна, а отъ друга — ста-

¹⁾ За написа *κοιτης* или *κοιτης*, както и за стихотворението вж. тукъ по-долу, стр. 683.

²⁾ Че думата *къметъ* е обща старославянска дума, а не е произлѣзла, както нѣкои мислятъ, отъ гръц. *κοιτης* или лат. *comes*, слѣдъ направенитѣ напоследѣкъ отъ Н. Ванъ Вейка обяснения за произхода ѝ (вж. *Slavia*, IV (1925), стр. 209—212), остава въятъ отъ всѣко съмнѣние. Опитътъ на Θ. Ив. Успенски, Къ исторіи крестъянскаго землевладѣнія въ Византии. ЖМНПр. ч. 225 (1883), стр. 329—333, както и на Н. Скабалановичъ, Визант. государство и церковъ, стр. 316, да обяснятъ *κοιτης* отъ *κοινη*, не можа да си пробие пътъ.

³⁾ Θ. Ив. Успенски, п. т., стр. 328.

ритъ термини 1. **къметство** за такава отдѣлна областъ, каквито се явяватъ споменуванитѣ отъ реймския архиепископъ Хинкмара *decem comitatus* при Бориса,¹⁾ и 2. **къметъ** за управителя на такава една областъ. Такива сж били **къметъ** (*κόμεης*) Таридинъ при Бориса за Брѣгалнишката областъ²⁾ и **къметъ** (*κόμεης*) Дристъръ за Струмишката областъ при Симеона.³⁾ И тъй, по характера на своята длъжностъ тия къметове или комити сж влизали въ броя на българскитѣ воеводи-боляри,⁴⁾ които по-сетнѣ се явяватъ подъ име *οἱ μεγιστᾶνες* — почти полунезависими господари съ свои крѣпости и войски;⁵⁾ що се отнася до тѣхния произходъ, то едни отъ тѣхъ, поне на първо врѣме, сж излизали изъ срѣдата на мѣстното население и, като замѣстители на прѣдишнитѣ племенни князе, ще да сж били изборни лица, които се утвърждавали отъ централната власть; а други, ако се сѣди по имената имъ, Кракра, Елемагъ и др., и то по-сетнѣ вече при Симеона, сж се назначавали направо отъ княза и царя; въ всѣки случай тѣ били най-високитѣ прѣдставители на мѣстното население, защищавали сж неговитѣ интереси прѣдъ властѣта и затова се ползували съ голѣмъ авторитетъ и влияние въ цѣлата ѳбласть — тѣ сж били *μεγα δυνάστες* — „велемощни“ и достигали понѣкога до такава мощъ, че се рѣшавали да се противопоставятъ на централната власть, какъвто билъ въ случая бащата на нашитѣ комитопули. Каква роля е игралъ той въ самото възстание, не може да се установи, защото нито едно извѣстие или документъ, които заслужватъ довѣрие, не гово-

¹⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 45—46, бѣл. 1.

²⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 237. — Житието на Тивериуполскитѣ мѣченици. *Migne*, Part. gr. t. 126, cap. 37, col. 201, D.

³⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 340, бѣл. 1. — Сжщото житие, *ib.* cap. 47, col. 213, A.

⁴⁾ Затова и старобългарскитѣ прѣводачъ въ продължението на Симеона Логотета прѣвежда *ὁνός γάρ τῶν κομήτων* — „едного бѣ ѳ болѣръ“. — Вж. тукъ по-горѣ, стр. 634, бѣл. 1.

⁵⁾ *Skuhl.-Cedrl.*, *ib.*, p. 469, s—9: *μεγιστᾶνες τῶν Βουλγάρων. . . μετὰ τῶν οὐκείων ἑκαστός ταγμάτων*. — Ср. *Jireček*, *Die cyrillische Inschrift*. *Archiv f. sl. Phil.* Bd. XXI (1899), S. 548—549. — Вж. нашата рецензия въ СбНУКн. XV (1898), отд. крит., стр. 35—37.

рятъ за него; неговата личност нийдѣ не изпжква като дѣецъ както въ възстанието, така и по-сетнѣ. Едва напослѣдъкъ възъ основа на двѣ автентични извѣстия можа да се окончателно установи, че името му било Никола, а на жена му Рипсимия,¹⁾ като чрѣзъ това се тури край на една

¹⁾ Това сж: 1. намѣрениятъ въ с. Германъ на източния брѣгъ на Прѣспанското езеро надписъ отъ 993 г., който Самуилъ поставилъ за споменъ на баща си Никола, майка си . . . и брата си Давида (вж. Θ. Ив. Успенскій, Надписъ царя Самуила, а сжщо статитѣ на Т. Д. Флорински и Л. Милетича. ИзРАИ-тъ, т. IV (1889), стр. 1—20. — С. Jireček, п. т., стр. 543—551. — Ср. Йор. Ивановъ, Български старини стр. 21—26) и 2. извѣстието въ прѣписа на Ив. Скилицовата хроника, направенъ и допълненъ отъ дѣволския епископъ Михаила въ въ 1118 г. — В. Prokić, Die Zusätze in Handschrift des J. Skylitzes. München 1906, S. 28, споредъ когото у Cedrenus, ib., p. 434,22—23 трѣба да се чете: ἐνὸς τῶν παρὰ Βουλγάρους μέγα θυηθάντων κόμητος ὄντας πατρὸς [Νικόλαος; ὀνομαζόμενος (? Νικολάου ὀνομαζόμενου) μητρός Ῥιψίμης] — Това е тѣй наречениятъ Codex Vindobonensis, hist. graec. LXXIV, който е писанъ не по-рано отъ края на XIII. или нач. на XIV. вѣкъ. Тоя виенски ржкописъ № 74, въ сравнение съ другитѣ достигнали до насъ прѣписи отъ хроникага на Ив. Скилица, се отличава не само по обема, но и по многобройнитѣ прибавки и варианти, които главно се отнасятъ къмъ историята на българитѣ слѣдъ падането на източната половина на царството и проливатъ немалка свѣтлина върху нѣкои въпроси отъ тоя периодъ на нашата история. — Отъ изслѣдванията на извѣстния добъръ познавачъ на византийската историография Carl de Boor (Zu Johannes Skylitzes, Byzan. Zeitsch. XIII (1904), S. 366—369) се установява слѣдното: 1. самиятъ виенски ржкописъ № 74 състои отъ двѣ части, отъ които първата се почва не отъ 811 г., отдѣто се почва изобщо хрониката на Ив. Скилица, а отъ показването на Василия II на прѣстала (976) и свършва съ въцаряването на Исака I Комнинъ (1057), и, споредъ една приписка въ края, която гласи: ἐγράφη περὶ Μιχαὴλ ἐπισκόπου Σελασφόρου . . . ἐτελειώθη μὲν δὲ ἀπριλίῳ καὶ ἡν. α' ἔτους σ'χ'χ' (6623) (както за изпуснатата дума, тѣй и за точното опрѣдѣляне на годината, която споредъ посочения индиктионъ би трѣбало да бжде 6626 = 1118 г., вж. пакъ тамъ, стр. 366—367. — В. Н. Златарски, Дѣ се намиралъ Дѣволъ, п. т., стр. 53—55), тя е имала за основа другъ единъ прѣписъ, който билъ писанъ отъ епископа на гр. Дѣволъ Михаилъ въ първата половина (24. априлъ) на 1118 год., когато втората часть отъ текста е направена по другъ нѣкой прѣписъ, и 2. всички споменати прибавки и варианти къмъ първоначалния текстъ на Скилица въ първата часть сж направени отъ сжщия еп. Михаилъ Дѣволски, който като български епископъ, а може би и по произходъ българинъ, се е интересувалъ отъ историческата сждба на българитѣ слѣдъ 972 г. и затова намислилъ да допълни Ив. Скилица съ нѣкои подробности; по сжщия начинъ се обяснява,

заблуда, която, основана на едни подправени въ края на XV. или въ началото на XVI. вѣкъ документи, се държеше отъ врѣмето на иезуитския свещеникъ Даниеля Фарлати († 1773) почти два вѣка както въ нашата, тъй и въ чуждата историческа литература.¹⁾ Поради това при тая липса на

защо той се ограничилъ само съ периода отъ покачането на Василия II до въцаряването на Исака I Комнинъ. — Що се отнася до изворитѣ, отъ които еп. Михаилъ е черпилъ своитѣ прибавки и варианти, то тая въпросъ не е още окончателно рѣшенъ. Б. Прокичъ приема, че повечето прибавки, и то за политическата история, сж заимствувани отъ главния изворъ на Скилица — историята на Теодора Севастийски, който написалъ специална хроника (χρονικὸν βιβλίον) за царуването на Василия II, и когото Скилица не е прѣписвалъ робски, ами го значително съкращавалъ (вж. В. Г. Васильевскій, Къ исторіи 976—986 годовъ. ЖМНПр. ч. 184 (1876), стр. (26—127); Труды его, стр. 67); а за извѣстията по църковна история Прокичъ мисли, че сж взети не отъ изворитѣ на Скилица, а отъ другадѣ. Carl de Voog пъкъ, макаръ и да допуска, че еп. Михаилъ е заимствувалъ нѣкои прибавки отъ Теодора Севастийски (вж. Byzant. Zeitsch. XIV (1905), S. 435—436) се изказва, че все пакъ е много по-вѣроятно, че българскиятъ епископъ ги е прибавилъ отъ собственитѣ си знания, отколкото че Скилица трѣбало да съкрати тъкмо само извѣстията за българскитѣ отношения (вж. Byz. Zeitsch. XIII. S. 368—369).

¹⁾ Новитѣ историци възъ основа на единъ подправенъ паметникъ, извѣстенъ подъ име „Грамота на Пинция (Пенчо)“ отъ 994 г., въ който се споменува, какво въ тая година билъ български царь Стефанъ, въ когото виждаха Самуила, и че той ималъ баща на име Шишманъ, а също възъ основа на Зографския поменникъ на българскитѣ царе отъ 1502 г., който се смѣташе за прѣписъ отъ нѣкой по-старъ такъвъ поменникъ и въ който християнскитѣ български царе отъ първото царство сж изброени така: Борисъ, Симеонъ, Петъръ, Борисъ, Романъ, Шишманъ, Давидъ, Самуилъ, — приемаха, че бащата на комитопулитѣ носилъ името Ш и ш м а н ъ, а други го наричаха Мокъръ възъ основа на едно тъмно извѣстие на Анна Коминна (вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава, т. I, 1, стр. 322, бѣл. 5). Въ настояще врѣме обаче не може да се приеме нито едното, нито другото име; защото 1. Грамотата на Пинция е нищо друго, освѣнъ единъ фалшификатъ отъ XV. или нач. на XVI. вѣкъ, което не само се доказва отъ много хронологически, фактически и езикови неточности и несъобразности въ нея, но и историческитѣ личности, както и събитията, за които става дума въ нея, се отнасятъ къмъ начал. на XIV. вѣкъ (вж. F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I, č. 1. Zagreb 1914, str. 645—649. — Подробно у В. Н. Златарски, Тѣя нареченитѣ „грамоти“ на Пинция и неговия синъ Плезо. Годишникъ на Соф. Универ. год. XV—XVI (1919—1920), стр. 1—54 Въ тая статия ние отнесохме фалшификата къмъ края на XVI. или нач. XVII.

данни необходимо се явява да се прѣдположи, че той е умрѣлъ още въ началото на възстанието и отъ негово име сж го продължили синоветѣ му. Сжщо така остава неизвѣстно, коя област е управлявалъ кѣметъ Никола, а оттука не може да се опрѣдѣли точно центърътъ на възстанието; но, като се вземе прѣдъ видъ, че послѣдниятъ български патриархъ Даминанъ Дръстърски, слѣдъ покорението на източната половина на царството въ 972 г., избѣгалъ въ Срѣдецъ, както се извежда отъ втората грамота на Василия II,¹⁾ то може да се приеме съ извѣстна достовѣрность, че патриархътъ потърсилъ подслонъ и защита при ония личности въ западната свободна половина, въ ржцѣтъ на които се намирала въ това врѣме властѣта, а това сж били тъкмо комитопулитѣ, слѣдователно, владѣнията на тѣхния баща сж образували софийската областъ заедно съ днешна сѣверна Македония, а оттука първоначално центърътъ на възстанието билъ важниятъ по своето географическо и стратегическо положение градъ Срѣдецъ или визан. Триадица, който държалъ пжтищата за юго-западнитѣ и сѣверо-западни български земи.

Възстанието на комитопулитѣ имало, както видѣхме, голѣмъ успѣхъ, едно, защото Борисъ II билъ изпратенъ отъ Цариградъ въ България, за да му се даде възможность да възпре това политическо движение и, друго, защото четирмата братя сж дѣйствували подъ девиза — защита на оте-

вѣкъ. Обаче отъ посочения тукъ трудъ на проф. Ф. Шишича, който ни стана извѣстенъ слѣдъ обнародването на нашата статия, ние узнахме, че отъ сжщия фалшификатъ се ползувалъ и хърватскиятъ историкъ Д. Заворовичъ (1540—1610) за своята история на Далмация, написана въ 1598 г. Това показва, че фалшификатътъ билъ направенъ прѣди врѣмето на Заворовича, т. е. къмъ края на XV. или нач. на XVI. вѣкъ. Г. Шишичъ го отнася къмъ XV. вѣкъ) и 2. редътъ на царетѣ въ Зографския поменикъ се рѣзко отличава отъ оня въ другитѣ, запазени до насъ, по-стари поменици и нийдѣ не се споменува името „Шишманъ“, а поради това той се отнася не къмъ нач. на XVI. вѣкъ, а много по-късно, къмъ края на XVIII или нач. на XIX. вѣкъ (вж. В. Н. Златарски, п. т., стр. 55—58).

¹⁾ По изданието на Н. Gelzer а въ *Byzan. Zeitsch.* II, (1893), стр. 44—45. — Вж. сжщо В. Н. Златарски, Български архиепископи прѣзъ първото църство, п. т., стр. 70—76 и особ. стр. 71.

чеството отъ чуждо завоевание. Докато източна България падала подъ ударитѣ на руския князь Светослава (969—970), тѣ сполучили да привлѣкатъ на своя страна и другитѣ македонски и южно-албански области, които влизали въ Петровата държава, за обща отбрана, въ случай че руското или византийското орѣжие бѣде обърнато и противъ западнитѣ области на царството. По тоя начинъ всички мѣстни областни управители — кѣметове-воеводи отъ западната половина се присѣдинили малко-по-малко къмъ общото дѣло подъ водителството на четирмата братя, като инициатори на възстанието.

Първоначално тѣ сж образували, както изглежда, единъ федеративенъ съюзъ съ военно-отбранителна цѣль и затова властѣта на цѣлата страна била разпрѣдѣлена между четирмата братя, които сж управлявали задружно всѣки отдѣлна погранична съ Византия областъ. Така, Давидъ управлявалъ юго-източна Македония между долнитѣ течения на рр. между Бистрица и Вардаръ, т. е. областѣта съсѣдна на солунската тема, съ центъръ Воденъ или Мъгленъ и, като най-старъ братъ, при него се намиралъ и българскиятъ архиепископъ-патриархъ, както това сжщо се установява отъ посочената грамота на Василия II,¹⁾ споредъ която седалището на архиепископа отъ Трианица или Срѣдецъ било прѣнесено въ Воденъ и Мъгленъ; на Моисея била повѣрена струмишката областъ съ центъръ Струмица, защото той е дѣйствувалъ, както ще видимъ, въ посока къмъ Сѣръ; на Аарона била дадена софийската областъ съ центъръ Срѣдецъ, защото той е резидиралъ въ тая областъ, както показва мѣстото на неговото убийство (вж. по-долу), и Самуилъ получилъ южна Македония съ центъръ Костуръ или Прѣспа, защото той насочилъ въ 976 г. своитѣ нападения право на югъ въ Тесалия.

Отначало братята не се рѣшавали да обявятъ отцѣпилитѣ се западни български области за отдѣлна независима държава, защото тѣ не знаели, какъ ще се развиятъ събитията въ източна България особено прѣзъ врѣмето

¹⁾ Вж. прѣдната цитата.

на руско-византийската война, и само слѣдъ покорението и откарването въ плѣнъ законния царь Бориса II и брата му Романа отъ Ив. Цимисхия прѣзъ втората половина на 972 г. тѣ рѣшили да се отдѣлятъ като самостоятелна федеративна държава. Че тъкмо тогава западната половина на царството била прогласена за отдѣлна държава свидѣлствуватъ и западнитѣ аналии. Тѣ разказватъ, че, когато западниятъ императоръ Оттонъ I се завърналъ прѣзъ 972 г. отъ Италия въ Германия слѣдъ шестъ години и на Великденъ 973 г. се намиралъ въ Кведлинбургъ, при него се явили пратеници отъ разни народи съ богати дарове, между които имало такива и отъ българитѣ.¹⁾ Цѣлѣта на това пратеничество при германския императоръ е очевидна: то било изпратено да извѣсти за промѣната, настанала въ българското царство — за покорението на източната му половина отъ Византия и за отцѣпването на западната половина въ отдѣлна държава, а може би, и да иска признаването ѝ отъ западния императоръ.

Това извѣстие ясно показва, че четирмата братя на първо врѣме били силно огрижени за стабилизирането на новата държава. Въ това отношение не малко имъ спомогнало обстоятелството, че слѣдъ покорението на източна България Ив. Цимисхий, завзетъ всецѣло съ военнитѣ си операции противъ арабитѣ въ Азия, дѣто концентриралъ всичкитѣ си войски и прѣкаралъ отъ пролѣтъта на 973 г. почти до самата си смъртъ (11. януарий 976),²⁾ не е ималъ възмож-

¹⁾ *Hildesheimenses annales*. Pertz, *Mon. Germ. SS.* t. III, p. 62: Otto senior Imperator cum juniore venit Quidelinburg ibique celebraverunt Pascha 10. Kal. Aprilis, et illic venerunt ad eos legati Graecorum, Beneventorum, Ungariorum, Bulgariorum, Danorum, Sclavorum cum reglis muneribus, at non longe post Otto senior prius imperator Non. Mai obiit. — Ср. *Wissenburgenses et Lamberti annales*, an. 973. *Mon. Germ.* III, p. 62. — *Althenses annales*, *Mon. Germ.* XX, p. 787, посочватъ броя на пратеницитѣ — двама (*Bulgariorum duo*). — Ср. Jireček, п. т., стр. 547. — Б. Прокиѣ, Постапакъ једне словенске царевине у Македонији у X. вѣку. „Глас“ срп. Акад., кн. 76 (46) (1908), стр. 251.

²⁾ Ив. Цимисхий се върналъ въ Цариградъ въ края на лѣтото 975 г. боленъ отъ бавно отравяне и се поминалъ на 11. януарий 976 г. — *Leo Diaconus*, *ib.*, p. 176—178.

ностъ да прѣдприеме каквито и да било дѣйствиа противъ тѣхъ; той може би е прѣдполагалъ това да направи слѣдъ свършването на войната съ арабитѣ. Прѣзъ това врѣме братята се почувствуваха до толкова закрѣпнали, че успѣли да подготвятъ отпадането на покорената половина на царството, което станало прѣзъ 976 г. веднага слѣдъ смъртта на воинствения и побѣдоносенъ Ив. Цимисхия, когато управлението на империята прѣминало въ ржцѣтъ на една крайно непопулярна личностъ — евнуха паракимоменъ Василия, който носилъ високата титла *прѣдрос* и билъ единъ образецъ интригантинъ. Това отпадане се изразило въ това, че българитѣ отъ източната половина на царството, респек. отъ сѣверна и сѣверо-източна България, се отказали да признаватъ византийската властъ, присѣдинили се къмъ западната — свободната половина и признали властта на четирмата братя, „защото отъ близкитѣ на Петра по родъ едни били покосени отъ смъртта, а Борисъ и Романъ, неговитѣ синове, отведени въ столицата, оставали тамъ“.¹⁾ И Ив. Скилица, и Зонара говорятъ не за възстание, а за отпадане, за отмигтане, и то не на четирмата братя, защото нѣмало защо тѣ

¹⁾ Skyl.-Cerd., ib., p. 434, 20—435, 6: τῶν δὲ Βουλγάρων ἅμα τῇ τελευτῇ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ἀποστατησάντων, ἀρχαὶν αὐτῶν προχειρίζονται τέσσαρες ἀδελφοὶ Δαβίδ, Μωϋσῆς, Ἀαρῶν καὶ Σαμουὴλ . . . τῶν γὰρ κατὰ γένος προσηκόντων τῷ Πέτρῳ οἱ μὲν ἄλλοι θανάτῳ διεκόπησαν, Βορίσης δὲ καὶ Ῥωμανὸς οἱ τοῦτου υἱοὶ εἰς τὴν πόλιν εἰσαχθέντες, ὥς ἐν ἑμποροῦν εἴρηται, ἔμειναν ἐν αὐτῇ. — Zonaras, ib., p. 110, 12—22: τὰ δὲ Βουλγάρων αἰθεὶς κακίνητο· ὥς γὰρ ἡ τοῦ Τζιμισκῆ κατηγγέλτο τελευτῇ, τέσσαρσιν ἀδελφοῖς ἀναστῆσαι σφετέραν ἀρχήν, Δαβίδ, Μωϋσῆ, Ἀαρῶν τε καὶ Σαμουὴλ . . . οἱ γὰρ ἐκ τοῦ βασιλείου γένους σφίον ἐπιλελοίπασι, μόνου περιλειφθέντος ἑνὸς τῶν παίδων τοῦ Πέτρου, φημὶ δῆτα τοῦ Ῥωμανοῦ, ὃς ἀκτομίας ἦν. — Старобъл. прѣводачъ прѣдава Зонаровия текстъ така: „българи же, нко оуслышавшъ о смѣрти Цимисхѣ, пакы вкѣргоушъ сѧ, и кѣтъ скоу четыремъ братницѣмъ кѣзложншъ, Дѣдѣ, Мωυсей, и Ааронъ, и Самуилоу . . . нко цѣкын рѣ нхъ скончасѧ, единоу тѣхѣ оставшѣмъ Ф сѣнокъ Петра цѣтѣ, глѧ же, Романа, нже ископанъ етѣ“ (п. т., стр. 156). Тукъ първитѣ двѣ изречения не се сходять съ грѣкия текстъ и по смисълъ се приближаватъ до текста на Скилица. Зонара нѣкъ се отличава отъ Скилица по това, че той нищо не споменува за сждбата на Бориса, защото той изпускалъ цѣлия пасажъ за побѣгването на Бориса и Романа и поради това казва, че отъ синоветѣ на Петра останалъ само единъ Романъ.

да отпадатъ отъ Византия, понеже нито прѣди, нито въ дадения моментъ не сж били покорени отъ нѣкой императоръ, нито изобщо не сж признавали византийската властъ,¹⁾ а на българитѣ, и то на ония, които бѣха покорени отъ Ив. Цимисхия, т. е. на българитѣ отъ източната половина на царството, защото само тѣ сж могли да отпаднатъ отъ Византия и да „възлагатъ властѣта си на четирмата братя“, т. е. да се присъединятъ къмъ западната — свободната половина и да признаятъ тѣхната властъ. Че тукъ трѣба да се разбиратъ българитѣ отъ покоренитѣ части на българското царство, се види още и отъ причинитѣ, които сж ги подбудили това да направятъ, именно, защото царскиятъ имъ родъ се прѣсѣкълъ, понеже всички роднини на царъ Петра измрѣли, а синовеѣ му, Борисъ и Романъ, се намирали въ плѣнъ въ Цариградъ, слѣдов. тукъ става дума само за българитѣ отъ ония области, които бѣха останали подъ властѣта на царъ Бориса II, а не за четирмата братя, които още въ 969 г. се отказали да признаватъ тая властъ. Най-сетнѣ отпаднали само земитѣ сѣверно отъ Стара-планина, но не и южно-балканскитѣ български владѣния, които останали подъ византийска властъ, защото по-сетнѣ, както ще видимъ по-нататкъ, Василий II отново трѣбало да завоевава сѣверна България, а пъкъ за присъединението на послѣдната къмъ западната половина по-сетнѣ засега нѣмаме никакви извѣстия.

Какво отношение имали четирмата братя къмъ отмѣтането на българитѣ въ източната половина, показватъ самитѣ думи на Ив. Скилица. Той съобщава, че „когато българитѣ се отмѣтнали заедно съ смъртѣта на императоръ Ивана (Цимисхия), четирмата братя ἀρχεῖν αὐτῶν (Βουλγάρων) προχειρίζονται. Глаг. προχειρίζομαι значи: „вземамъ въ ржцѣ,

¹⁾ Най-добро доказателство за това служатъ думитѣ на Михаила Атталиата, който изрично казва, че прѣди Василия II България не била подчинена на никого отъ императоритѣ за дълго врѣме“ (M. Attaleiates. ed. Bop., p. 234: τῆς Βουλγαρίας . . . καὶ μηδενὶ τῶν βασιλέων ὑποταγείης ἀπὸ πολλῶ κατ. — Ср. С. Jireček, Archiv f. sl. Phil. Bd. 21, S. 548). При това трѣба да се помни, че, когато М. Атталиата писалъ исторіята си прѣзъ 1079 и 1080 г., подъ „България“ се разбирали въ Византия тѣмко западната половина на царството.

завземамъ се за нѣщо, подготвямъ, устроявамъ," слѣдов. горнето изречение при inf. допълнение значи: „тѣ се завзематъ да властвуватъ надъ тѣхъ“ (българитѣ), а Зонара право казва, че „тѣ (българитѣ) възлагатъ своята властъ на четирмата братя.“ При такова разбиране думитѣ на двамата хронисти — а всѣко друго ще бжде погрѣшно — ясно става, че движението за отпадането на сѣверната частъ въ източната половина на царството не могло да стане безъ участието на четирмата братя, които сж агитирали между населението на сѣвернитѣ и сѣвероизточнитѣ области, че то да не очаква освобождение отъ законнитѣ си владѣтели, Бориса и Романа, защото тѣ се намирали въ плѣнъ въ Цариградъ, а да се присъединятъ къмъ западната — свободната половина на царството. Чрѣзъ това комитопулитѣ се домогвали да възстановятъ прѣдишнитѣ граници на царството и по тоя начинъ да закрѣпятъ властѣта въ рѣцѣтѣ си.

При какви обстоятелства станало отмѣтането на сѣверна и сѣверо-източна България отъ Византия, остава неизвѣстно по липса на данни; но съ него несъмнѣнно трѣба да свържемъ общитѣ задружни и едноврѣмenni нападения на комитопулитѣ въ западнитѣ византийски области на полуострова. Тия нападения сж имали тѣкмо за цѣль да отвлѣкатъ вниманието на цариградското правителство отъ това, което ставало въ сѣверна България и изобщо да използватъ стѣсненото положение на Византия, въ което тя се намирала веднага слѣдъ смъртѣта на Ив. Цимиския. Така, тѣкмо прѣзъ това врѣме (976—977) вториятъ братъ Моисей прѣминалъ р. Струма и насочилъ ударитѣ си противъ Сѣръ; обаче при обсадата на тая крѣпостъ той билъ убитъ отъ единъ камѣкъ, изхвърленъ отъ градскитѣ стѣни, а споредъ другъ вариантъ, когато коньтъ му падналъ съ него, той билъ закланъ отъ единъ отъ хората на извѣстния тогава византийски полководецъ дука Льва Мелисина,¹⁾ който е защищавалъ гр. Сѣръ

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 435₁₁₅: Μωυσης δὲ τὰς Σέρρας πολιορκῶν λίθῳ ἀπὸ τοῦ τείχους βληθεὶς ἀτελεύτησε. Вариантъ у B. Prokic, п. 1., стр. 29, № 8: ἄλλοι δὲ οὐ λίθῳ βληθῆναι λέγουσιν τὸν Μωυσῆν, ἀλλὰ τοῦ ἵππου συμπεσόντος αὐτοῦ ὑπὸ πνοῆς περὶ τὸν δοῦκα Μελισσηνὸν ἀποσφαγῆναι. Ср. п. т., стр. 40, № 8: — Ζοναράς,

отъ българитѣ, може би, като стратегъ-дука на тема Тракия и Македония. Въ сѣщото врѣме Самуилъ нахлулъ на югъ на полуострова въ Тесалия и въ течение на три години обсаждалъ гр. Лариса (976—979), но безуспѣшно, защото стратегътъ на теми Еллада Кекавменъ съ разни военни хитрости сполучилъ да отбива нападенията на Самуила.¹⁾

ib., p. 110, 23: ὁ δὲ γὰρ Μωυσεὺς τὰς Σέρβας πολιορκῶν λίθῳ βάλλεται, καὶ θνήσκει αὐτὸς. — Старобъл. прѣводъ, стр. 156: Мωυсеи жи, Сѣръ вѣлж, камини оудариши ѿ ѿ и скончася.

¹⁾ За тая обсада на Лариса ето какво разказва Кекавменъ въ своя „Стратегиконъ“ въ § 169 подъ надсловъ: „за разумния началникъ на крѣпостъ“. „Когато покойниятъ ми дѣдо Кекавменъ билъ въ Лариса, като ималъ властѣта надъ Еллада, българскитѣ тиранинѣ Самуилъ много пѣти се опитвалъ ту съ война, ту съ хитростъ да завладѣе Лариса и не можалъ (да постигне това), но (всѣки пѣтъ) той бивалъ отблъсванъ и посраменъ отъ него. (Отъ своя страна пѣкъ дѣдо ми) ту го прѣслѣдвалъ съ война, ту пѣкъ се стараселъ да смегчи него самия и близкитѣ му съ подаръци. Като постѣпвалъ така, той ималъ възможность безъ прѣчки да сѣе и жѣне, и (по тоя начинъ) спасявалъ своитѣ хора чрѣзъ задоволство. А когато видѣлъ, че (тиранинътъ) съвсѣмъ наддѣлялъ, той го прогласилъ (ἐφῃμίζεν αὐτόν, т. е. признавалъ властѣта му) и по тоя начинъ, като го пакъ подвелъ, постѣялъ и пожъналъ. Той писалъ до порфирородния киръ Василия, какво „азъ, светий мой господарю, принуденъ отъ отсѣпника, заповѣдахъ на ларисчани и тѣ го прославиша (ἐψήμισαν αὐτόν, т. е. признаха властѣта му), и съ Бога постѣяха и пожънаха. И чрѣзъ застѣпничеството на твоео царство събрахъ плодове (храна), които стигатъ за ларисчани за четири години, и ето тѣ пакъ сѣ робн на твоео царство“. Като се научилъ за това, императорътъ одобрилъ хитростѣта на моя дѣдо“. — *Ce caumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regis libellus*. Edid. B. Wassiliewsky et V. Jernstedt. Petropoli 1896., p. 65, 21—22 — Ср. В. Г. Васильевскій, Совѣты и разказы византийскаго боярина XI вѣка. ЖМНП. ч. 216 (1881), стр. 103—194. — Че тая обсада се отнася къмъ врѣмето прѣди 980 г., ние извеждаме възъ основа на слѣднитѣ данни. Отъ § 170 на сѣщия „Стратегиконъ“ се види, че Кекавменъ билъ елладски стратегъ три години и слѣдъ него билъ назначенъ другъ стратегъ, при когото Саму аъ сѣщо три години обсаждалъ Лариса и само съ гладъ принудилъ града да се прѣдаде (вж. по-долу). Този другъ стратегъ билъ Никулица, както това се установява по слѣднитѣ данни. Въ края на § 168 се чете: „Ако ти ще имашъ вѣтрѣ (въ крѣпостѣта-кулата) своитѣ хранителни запаси, то азъ съмъ увѣренъ, че, когато враговетѣ се опитатъ да воюватъ съ тебе, ти съ божия помощъ ще ги разбиешъ и ще ги обърнешъ въ бѣгство; ако това не направишъ, както ти заповѣдахъ, ти ще изпатишъ това, което изпатиха родителитѣ на Никулица Ларисийски (εἰς Λαρίσσαν) при Самуила“.

Въ това задружно нападение, както изглежда, не взелъ участие най-стариятъ братъ Давидъ, защото веднага слѣдъ отиѣтането на сѣверна България той билъ убитъ отъ нѣ-какви странници-власи нѣйдѣ между Костуръ и Прѣспа въ мѣстность наречена „Хубави джове.“¹⁾ Това загадъчно

Какво сж изплатили послѣднитѣ се види отъ § 170, дѣто се разказва, че слѣдъ падането на Лариса поради непоносимия гладъ при втората ѝ обсада отъ Самуила, ларисчани били обърнати въ робство съ изключение на рода Никулица, слѣдов. тогава Никулица се намиралъ въ Лариса, а споредъ § 244 той билъ елладски стратегъ въ 4-та година отъ царуването на Василия II, т. е. 980 г. — *Strategicon*, ib. pp. 64,11—65,10; 65,26—66,11; 96,2—24. — В. Г. Васильевскій, *Совѣты*, п. т., стр. 102—103, 121—122, 318—319. Отъ тия данни могатъ да се направятъ слѣднитѣ заключения: 1. че Какамень билъ елладски стратегъ до 980 г., или обсадата на Лариса при него се продължавала отъ 976—979, а оттука 2. че нападенията както на Самуила въ Тесалия, тъй и на Моисея противъ Сѣръ се почнали прѣзъ 976—977 г. и 3. падането на Лариса, което е станало при Никулица, трѣба да се отнесе къмъ 983 г.

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib. 435,11: τῶν δὲ τσασάρων ἀδελφῶν Δαβὶδ μὲν ἐνθάδε [τῆς ἀποστασίας] (Вж. В. Prokič, п. т., стр. 28, № 8) ἀπαβίω ἀνωμαλεῖς μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας καὶ (вм. eis, Prokič, п. т., стр. 28, № 7) τὰς λεγόμενας Καλάς θρῶς παρὰ τῶν Βλαχῶν ὀδύων. — Zographus, ib., p. 110,21—22: τῶν δὲ τσασάρων συγγόνων τῶν κομητοπύλων ὁ μὲν Δαβὶδ τάχιστα τὴν ζωὴν ἐξερμήτρησεν. — Старобъл. прѣводъ, стр. 156: чѣтыри же сѣ вѣрѣмшии, Дѣдѣ оуѣ гласкоуѣ оумѣѣ. Очевидно, прѣводачътъ е ималъ другъ текстъ за първото изречение. — О. Паисий въ своята „Исторія славеноболгарская“ (издан. на Йор. Ивановъ, стр. 31, 63, 66—70 п. особ. 75) прѣдставя Давида като български царъ и съобщава за него слѣдното: „сѣин царь Давидъ встаниа царство колю брату своему Самонау, Финела къ монастыря и вѣспрѣла монашески чинъ; и пожнѣла сѣаго и богоугодно къ мало вѣѣме и пристагна се къ Богу, и еман моци его нѣтаѣни извѣдани и къ Ухонда принисени“. Възъ основа на тоза съобщение, М. Дриновъ прѣдположи, че „въ българската ржкописна книжнина се намира „житіе святаго царя Давида“, и че „Паисій е ималъ на ржцѣ това житіе, отъ което внесълъ въ своя каталогъ бълѣжкитѣ си“. Ние мислимъ, че Дриновъ не би направилъ горнето прѣдположение, ако би той знаелъ въ 1875 г., че „печатаното изображение на Давида“, което той видѣлъ тогава у Жинзифова на единъ листъ, е откъснато не отъ „една църковно-славянска книга, издадена въ миналото (XVIII) столѣтне въ Пеща“ (вж. Съчинения, т. I, стр. 484), а отъ „Стематографията“ на Христофора Жефаровича, издадена въ Виена въ 1741 г., както това посочи самъ той по-сетнѣ (п. т., т. II, стр. 476 и бъл. 8). И наистина, че Давидъ билъ царъ и светецъ, Паисій е можалъ да узнае само отъ Стематографията на Жефаровича, дѣто е дадено изображението на Давида на

убийство на Давида неволно кара да се прѣдполага, че то е било дѣло на цариградското правителство, което е имало, както се види, въ самата западна България свои хора и привърженици,¹⁾ особено между влашкото население, които сж агитирали противъ комитопулитѣ и се домогвали да произведатъ несъгласие и, разцѣпление между тѣхъ и по тоя начинъ да осуетятъ дѣлото имъ. Като жертва на тия агитации станалъ третиятъ братъ Ааронъ, който подъ тѣхното влияние се отказалъ да вземе участие въ задружното нападение на византийскитѣ области; поне за такова нѣмаме никакво извѣстие. Това поведение на Аарона възбудило у Самуила подозрѣние и недовѣрие, което по-сетнѣ, както ще видимъ, докарало убийството на Аарона. Както и да било, но слѣдъ смъртта на Давида и Моисея тѣхнитѣ области били подѣлени между Аарона и Самуила, като първиятъ получилъ Моисеевата областъ — Струмишката, а вториятъ — областта на Давида, така че цѣлата южна и юго-източна днешна Македония сега прѣминала подъ управлението на Самуила.

Между това станало едно твърдѣ важно събитие, което дало съвсѣмъ нова насока на работитѣ въ България. Това е побѣгването на двамата ц. Петрови синове, Бориса и Романа, отъ Цариградъ. За това събитие Ив. Скилица разказва слѣдното: „Когато се случи, че императоръ Иванъ (Цимисхий) умрѣлъ, [и Склиръ билъ се отнетналъ, а императорътъ и тѣхниятъ (на Бориса и Романа) сродникъ Василий излѣзълъ по тракийскитѣ крѣпости], тѣ (Борисъ и Романъ)

трето мѣсто слѣдъ ония на сръбскитѣ господари-светии, Симеона Немана и Стефана Първовѣнчани, съ надпись: „сѣмъ Давидъ цѣрь болгарскыи, а всичко друго, което той съобщава за него — че Давидъ приелъ монашески чинъ, слѣдъ като прѣдалъ доброволно властта на брата си Самуила, и че тѣлото му било намѣрено негѣвно и прѣнесено въ Охридъ — сж негови лични съображения. Паисий не е ималъ на рѣчъ и изобщо не е видѣлъ никакво житие на „царъ“ Давида, защото въ такъвъ случай той би съобщилъ нѣщо повече за живота и дѣйността на тоя „царъ“ (sic) и не би се ограничилъ само съ общи фрази за него като царъ и светецъ. Вж. В. Н. Златарски, Тѣй наречениѣ „грамоти“ и пр., п. т., стр. 56—57.

¹⁾ Вж. С. Јигеѣк, п. т., стр. 550.

избѣгли оттамъ (отъ столицата) и побързали да отидатъ въ България. И Борисъ, ударенъ съ стрѣла при прѣминаването на една горичка (соб. хръсталакъ) отъ единъ [глухонѣмъ] бѣлгаринъ, който [не чулъ, че това билъ Борисъ и] го счелъ [случайно] за ромеецъ [по облѣклото] (понеже той билъ облѣченъ въ ромейско облѣкло), загива, а Романъ се спасява [въ Видинъ] и слѣдъ нѣколко врѣме отново се връща въ столицата, както ще се каже на своето мѣсто¹⁾ Арабскиятъ хронистъ Яхъя Антиохийски²⁾ за същото събитие

¹⁾ Skyl.-Cedg. ib., p. 435, 7-13: καὶ ἐπεὶ συνέβη τὸν βασιλέα Ἰωάννην ἀποθανεῖν [καὶ τὸν Σκληρὸν ἀποστατῆσαι, τοῦ βασιλέως καὶ συγγενοῦς αὐτῶν Βασιλείου εἰς τὰ ἐπὶ Θράκην χωρία ἐξιδόντος], ἔκαιθεν ἀποδιδράσκουσι, καὶ τὴν Βουλγαρίαν φθάσαι ἠπειγόντο· καὶ ὁ μὲν Βορίσης τότε βλήθει· ἐν τῇ δὲλαυ κατὰ πνα λόχημην παρὰ Βουλγάρου [καρποῦ μὴ διακοῦσαντος τὸν Βορίσην εἶναι αὐτὸν], νομίσαντος αὐτὸν Ῥωμαῖον [τυγχάνειν αὐτὸν ἀπὸ τῆς στολῆς] εἶναι (ἀνεδέδυτο γὰρ στολὴν Ῥωμαϊκὴν) ἀπόλλυται, Ῥωμανὸς δὲ διασώζεται [εἰς Βελγίην], καὶ χρόνον ὀλίγον ἐπάνεισι πάλιν εἰς τὴν βασιλίδαν, ὡς ἐν τῇ ἰδίᾳ τότε λέγεται. — В. Роговѣ, п. т., стр. 28, № 2, 3, 4, 5. — Zonaras изпусналъ тоя пасажъ.

²⁾ Яхъя, ибн-Сâдда, ибн-Яхъя, нареченъ Антиохийски, се родилъ въ Египетъ въ нач. на 70-тѣ години на X. вѣкъ и билъ роднина на другъ арабски хронистъ, александрийския патриархъ Евтихия, (Сâдд ибн-Батри́ка); по професия билъ медикъ и твърдѣ образованъ за врѣмето човѣкъ. Още въ Египетъ по поржчка той почналъ да пише своята хроника като продължение на Евтихиевата и я завършилъ въ 1006/07 год. Около 1014/15 г. Яхъя се прѣселилъ въ Антиохия, дѣто той, както самъ се признава, намѣрилъ нови извори, което го принудило да прѣработи своя трудъ. Обаче освѣн прѣработката на своята хроника той направилъ още нѣкои допълнения, краятъ на които, вѣроятно, се съпада съ края на неговия животъ въ 1066 г. — Отъ хрониката на Яхъя бѣха издадени и снабдени съ цѣнни коментарии доста голѣми извлѣчения отъ баронъ В. Р. Розенъ въ съчин. „Императоръ Василий Болгаробойца. Извлеченія изъ лѣтописи Яхъи Антиохійскаго. СПбургъ 1883 (за живота на Яхъя вж. стр. 055—057). Въ тия извлѣчения, които се отнасятъ главно къмъ врѣмето на им-ръ Василия II, се даватъ не малко извѣстия и за събития отъ бѣлгарската история отъ края на X. и нач. на XI. вѣкъ. Свѣдѣнната, които Яхъя ни дава за означения периодъ и главно за борбата на Самуила съ Василия II, при всичката си краткостъ и откъслечностъ се отличаватъ съ голѣми достоинства. Освѣнъ безпристрастието на Яхъя, като писателъ съвсѣмъ незаинтересуванъ въ бѣлгарскитѣ работи, трѣба да се отбѣлжватъ: 1. достовѣрността на съобщаванитѣ отъ него извѣстия, защото той се е ползувалъ, както изглежда, отъ много и добри извори и 2. хронологическата послѣдователностъ и ясностъ въ изложенията на събитията. Той зорко сѣди за вървежа на бѣлгаро-византийскитѣ войни

разказва слѣдното: „И употрѣбили хитростъ двамата синове на Самуила, български царь, които Иванъ Цимиский бѣ взелъ (въ плѣнъ) и държалъ затворени въ двореца,¹⁾ и побѣгнали тѣ отъ мѣстото на затвора на коне, които тѣ заповѣдали да се държатъ готови за себе си. И, когато тѣ се намѣрили на прѣвала, който водѣлъ за България, двата коня, на които тѣ седѣли, спрѣли. И слѣзли тѣ отъ тѣхъ и се скрили въ планината, понеже се страхували да не би да ги догонятъ, и трѣгнали пѣша. И по пята по-голѣмиятъ отъ тѣхъ изпрѣварилъ по-малкия си братъ. И билъ той прѣоблѣченъ, и го заблѣзали една тълпа българи, които пазѣли оная планина отъ разбойници. И стрѣлялъ единъ отъ тѣхъ (българитѣ) въ него и, като го не позналъ, понеже билъ самичъкъ, убилъ го. И трѣгналъ по диритѣ му по-малкиятъ братъ и имъ обявилъ, кой е той. И тѣ го отвели и послѣ го направили свой царь. И ималъ той единъ робъ, извѣстенъ подъ името Комитопулъ, и дѣйствувалъ той (по-малкиятъ братъ) наедно съ него, и се събрали около него българитѣ и воювали странитѣ ромейски“.²⁾ Отъ двѣтъ тия

и, ако поради краткостта и откъслечността на извѣстията въ много мѣста не се съгласува съ византийскитѣ лѣтописци, но той не противорѣчи самъ на себе си, както заблѣзва бар. Розенъ, който дохожда до заключение, че за българскитѣ работи Яхъя се е ползувалъ отъ единъ изворъ и тоя изворъ трѣба да е билъ съвършенъ и е могълъ да има добри свѣдѣния, които само съкратилъ (вж. каз. съч. стр. 184 и 185), както това ще видимъ при разглеждането на неговитѣ извѣстия въ сравнение съ извѣстията отъ византийскитѣ и други извори.

¹⁾ Очевидно, тукъ Яхъя объркалъ името на ц. Петра съ Самуиловото, защото Ив. Цимиский плѣнилъ и откаралъ въ Цариградъ двамата синове не на Самуила, а на Петра.

²⁾ Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 20, 34 — 21, 12. — Арабскитѣ хронисти а-л-Макинъ, компилаторъ и съкратителъ на Яхъя отъ XIII вѣкъ, прѣдава тоя разказъ на Яхъя така: „Въ сжщата година избѣгали двамата синове на Самуила, които Цимиский държалъ плѣнени въ двореца си, въ осмата година на плѣнството, като седнали на коне, които тѣ се постарали да си приготвятъ. И, когато тѣ достигнали планинската тѣснина, която прониква (води) въ България, конетѣ имъ ослабнали въ силитѣ и тѣ слѣзли отъ тѣхъ и се скрили въ планината, понеже се бояли да ги не настигне нѣкой. И когато по-голѣмиятъ вървѣлъ по пята прѣдъ по-малкия, случило се, че нѣкакви-си бъл-

извѣстия става ясно, че бѣгството на Бориса и Романа отъ Цариградъ е вѣнъ отъ всѣко съмнѣние — то е истински фактъ. Но прѣди да разгледаме съдържанието на двѣтъ извѣстия и какво отношение има то къмъ тогавашнитѣ събития на полуострова, ние ще се опитаме да опрѣдѣлимъ, къмъ коя година се отнася това бѣгство, защото отъ това ще зависи и опрѣдѣляне хронологията и на другитѣ прѣди и слѣдъ него събития.

Пасажътъ за българскитѣ работи до смовластието на Самуила Ив. Скилица помѣстя слѣдъ разказа за поражението на Варда Склира и неговото бѣгство при арабитѣ и за сждбата на нѣкои съучастници въ бунта му, които въ разни крѣпости на тракийската тема въ М. Азия се упорито защищавали до 8-ия индиктионъ, който се почваль отъ 1. септемврий 979 г. Слѣдъ това Скилица отбѣлѣзва, че тогава се поминаль цариградскитѣ патриархъ Антоний и билъ избранъ за патриархъ Николай Хризвергъ слѣдъ едно 4¹/₂-годишно междупатриаршие, слѣдов. Николай се покачилъ на патриаршия прѣстолъ въ 984 г.¹⁾ Обаче споредъ даннитѣ на Яхъя излиза, че междупатриаршието било слѣдъ патриархъ Николая, така че послѣдниятъ билъ избранъ за патриархъ не въ 984 г., а въ 980 г., което несъмнѣнно е по-вѣрно, както това доказва неопровержимо бар. Розенъ.²⁾ Оттука ясно става, че Ив. Скилица вмѣстя извѣстията за българскитѣ работи между събитията прѣди и отъ 980 г. И наистина, за бѣгството на Бориса и Романа отъ Цариградъ той съобщава, че то станало слѣдъ смъртта на Ив. Цимисхия, а споредъ допълненията на еп. Михаила, когато Варда

гари го убили по погрѣшка (като го взели) за разбойникъ. И по-малкиятъ, който вървѣль отзадъ, обадилъ имъ за себе си, кой билъ той, и тѣ го взели и поставили за свой царъ; и пристанали къмъ него твърдѣ много българи и почнали да прѣвзематъ областитѣ на Румъ". — В. Г. Васильевскій, Къ исторіи 976—986 годовъ. ЖМНПр. г. 184 (1876), стр. 137—138; Труды, его, т. II, стр. 79. — Ал-Макинъ съкратилъ своя оригиналъ, като изпусналъ мѣстото за Комитопула главно, но и прибавилъ нѣкои изрази, които у Яхъя нѣма, именно за годината на бѣгството. За нея вж. по-долу, стр. 652—653.

¹⁾ Skyl.-Cedg. ib., p. 434, 15—19.

²⁾ Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 267—270.

Скилъ се билъ вече отметналъ отъ императора, т. е. не по-рано отъ срѣдата на 976 г. и не по-късно отъ нач. на 8-ия индиктионъ, т. е. не по-късно отъ 1. септемврий 979 г. Къмъ тоя периодъ, слѣдователно, трѣба да се отнесатъ споредъ Ив. Скилица и убийствата на Давида, Моисея и Аарона. Обаче дали тия събития могатъ да се отнесатъ слѣдъ бѣгството на Бориса и Романа? Така, както тѣ сж наредени у Ив. Скилица, би трѣбало да приемемъ, че то ги е прѣдхождало, което не е вѣрно, 1. защото самъ Скилица казва, че Давидъ билъ убитъ веднага слѣдъ отмѣтането на сѣверна и сѣв.-източна България, а послѣдното станало заедно (ѣра) съ смъртъта на Ив. Цимисхия; 2. защото, споредъ допълненията на еп. Михаила, Ааронъ билъ живъ въ 986 г. прѣзъ врѣмето на първия походъ на Василия II противъ България (вж. по-долу), и 3. защото съврѣмениятъ арменски историкъ Степаносъ Таронски Асохигъ казва, че въ България имало двама братя — „комсадцаги“ (= комитопули), отъ които по-голѣмиятъ се наричалъ Самаелъ, а другиятъ несъмнѣнно е Ааронъ, макаръ старшинството имъ да е объркано, слѣдователно, и убийството на Аарона не може да се отнесе по-рано отъ 986 г. Отъ тия данни право изтича, че у Ив. Скилица събитията не се даватъ въ хронологически редъ, съ други думи, бѣгството на двамата братя би могло да се отнесе и слѣдъ убийствата на Давида и Моисея, но не и на Аарона.

Яхъя разказва за бѣгството на Бориса и Романа между събитията отъ 986 г., което е дало основание на бар. Розена да го отнесе къмъ 985 г.¹⁾ Обаче самиятъ контекстъ у Яхъя не позволява да се постави това събитие така непосредно прѣдъ похода на Василия II въ 986 г. Яхъя пише: „И отвели го (Романа) тѣ и послѣ го направили свой царъ. И ималъ той единъ рѣбъ, извѣстенъ подъ име Комитопулъ, и дѣйствувалъ оня заедно съ него, и се събрали при него българитѣ и воювали грѣцкитѣ (визант.) страни. И потегли противъ тѣхъ царьтъ (императорьтъ) съ голѣма войска“ и пр.²⁾ Отъ тия думи ясно става, 1. че българитѣ не изведнажъ

¹⁾ Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 404.

²⁾ Пакъ тамъ, стр. 21, 12—16.

слѣдъ довеждането на Романа, а отпослѣ го направили свой царь; 2. че Романъ дълго дѣйствувалъ заедно съ комитопула; 3. само слѣдъ като се събрали българитѣ около него, почнали да воюватъ византийскитѣ страни, и 4. и само слѣдъ тия воювания императорътъ потеглилъ въ походъ противъ тѣхъ въ 986 г. Всички тия особености въ разказа на Яхъя идатъ да установятъ, че разказа за побѣгването на Бориса и Романа той вмѣстилъ не за да покаже, че тѣ сж станали прѣзъ 986 г. или непосредно прѣдъ тая година, а за да обясни причинитѣ, които сж прѣдизвикали похода на Василия II, слѣдов. бѣгството на Бориса и Романа не е прѣдхождало така непосредно похода отъ 986 г., а се е изминало между тѣхъ доста врѣме, защото воюването на византийскитѣ страни, както видѣхме и ще видимъ, вървѣло въ течение на нѣколко години.

Да опрѣдѣлимъ колко години се изминали отъ бѣгството на двамата братя до въпросния походъ на Василия II, или по-точно, кога сж избѣгали тѣ отъ Цариградъ, ни дава възможность несръчниятъ компилаторъ и съкратителъ на Яхъя, ал-Макинъ, арабски писателъ отъ XIII. вѣкъ. Разказа за бѣгството той почва така: „Въ сжщата година (376 отъ Хиджра = 986 отъ Хр.) избѣгали двамата синове на Самуила, които Цимисий държалъ плѣнени въ своя дворецъ, въ осмата година отъ плѣна, като седнали на коне, които тѣ се постарали да си приготвятъ“.¹⁾ Тоя прѣводъ В. Г. Васильевски направилъ по латинския прѣводъ на ал-Макина отъ Тома Ерпения (1625), който се оказалъ неточенъ и затова бар. Розенъ дава слѣдния прѣводъ отъ арабски: „и въ сжщата година употребили хитрость двамата синове на Самуила, които Цимисий държалъ затворени въ двореца — тя е осмата (година) отъ затвора имъ — на два коня“ и пр. Колкото и да се счита ал-Макинъ за „неизкусенъ епитоматоръ“ на своя оригиналъ Яхъя поради безсмисленото вмѣкване на думитѣ „въ сжщата година“ въ началото,²⁾ все пакъ ние мислимъ, че думитѣ „тя е осмата (година) отъ

¹⁾ Вижъ цитата по-горѣ, стр. 649, бѣл. 2.

²⁾ Бар. Розенъ, каз. съч, стр. 190—191.

плѣна“ (или споредъ Розена „отъ затвора имъ“), ал-Макинъ самъ не е измислилъ, а ги е заимствувалъ отъ другъ изворъ, неизвѣстенъ на Яхъя, и тъкмо поради своята несрѣчностъ ги е вмѣкналъ тъй неумѣло въ текста на своя оригиналъ; поради това ние не можемъ да ги оставимъ безъ внимание, още повече че самиятъ вървежъ на събитията потвърждаватъ тѣхната истиностъ. И тъй, ако побѣгването на Бориса и Романа станало въ осмата година на тѣхното откарване въ плѣнъ отъ Ив. Цимиския прѣзъ лѣтото на 972 г., то, очевидно, то трѣба да се отнесе не по-рано отъ началото на 980 септемврийска година, или къмъ послѣднитѣ четири мѣсеца на 979 г.

Ако сега се обърнемъ къмъ съдържанието на разказа за побѣгването на Бориса и Романа у двамата наши хронисти — Ив. Скилица и Яхъя, то не е мѣчно да се забѣлѣжи тѣхното голѣмо сходство въ сѣщината на самитѣ факти, т. е. побѣгването на двамата царски синове отъ плѣна въ Цариградъ, случайното загинване на Бориса и спасението на Романа. Това тъкмо сходство ни дава основание да прѣдполагаме, че и двамата хронисти се ползували отъ единъ и сѣщи изворъ, може би, отъ споменувания въ прѣдговора на Ив. Скилица и все още не откритъ писателъ Теодора Севастийски, който написалъ специална хроника (*ἱστορικὸν βιβλίον*) за царуването на Василия II,¹⁾ съ тая само разлика, че Яхъя прѣдава почерпнатото въ по-голѣми подробности и завършено, когато Ив. Скилица го съкратилъ твърдѣ много и дотолкова, че еп. Михаилъ Дѣволски намѣрилъ за нужно да попълни текста му.¹⁾ Скилица изпусналъ най-сѣществената частъ, именно, каква е била сѣдбата на Романа въ България, слѣдъ като спасилъ живота си, и изкуствено прѣкъсва разказа съ думитѣ „и съ врѣме по-късно отново се връща въ столицата, както ще се каже на своето мѣсто“; между това той нийдѣ въ хрониката си не говори за връщането на Романа въ столицата, а съобщава само, какъ послѣдниятъ прѣдалъ въ 1002 г. гр. Скопие на Василия II, за което императорътъ го наградилъ съ санъ патриций и

¹⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 637, бѣл. 1.

препозитъ и го назначилъ за стратегъ на Абидосъ¹⁾; напротивъ, обѣщанието да говори „на своето мѣсто“ за връщането на Романа въ столицата, за което сигурно се говорило въ неговия изворъ, по-скоро потвърждава съобщението на Яхъя, че българскиятъ царъ билъ отново плѣненъ отъ императора въ 991 г. и го върналъ въ затвора, отъ който билъ избѣгалъ (вж. по-долу). Тая неустойчивостъ въ обѣщанието на Скилица явно разкрива, че той умишлено, а, може би, и тенденциозно съкратилъ своя изворъ, като изпусналъ края на разказа, а това обстоятелство ни дава пълно право да се отнесемъ съ нужното довѣрие къмъ извѣстията на Яхъя за сждбата на Романа въ България.

И тъй, Яхъя разказва, че Романъ, слѣдъ като открилъ на българитѣ, кой билъ той, тѣ го отвели и послѣ го направили свой царъ. Споредъ попѣлването на еп. Михаила, Романъ се спасявалъ въ Видинъ — εἰς Βιδίνην. Ние се съмнѣваме въ тая транскрипция на българ. име **Бѣдинъ**. Въ най-близкия по врѣме паметникъ, именно, втората грамота на Василия II, дадена на охридския архиепископъ въ 1020 г., това старобългарско име е прѣдадено въ форма Βοδίνη,²⁾ която лесно може да се смѣси съ Βοδηνά — Водень.³⁾ Наистина, въ нѣкои по-късни паметници отъ края на XII. и прѣзъ XIII. вѣкъ за Видинъ (Бѣдинъ) се срѣщатъ и формитѣ: Βιδύνη⁴⁾ и Βιδίνη,⁵⁾ но тия форми, които сравнително сж нови, сж се вмъкнали по-сетнѣ при приписването на тия паметници.⁶⁾ Като имаме прѣдъ видъ извѣстието на Асо-

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., II, p. 455, 12—13.

²⁾ По издан. на H. Gelzer'a въ Byz. Zeitsch. II, S. 45: τὸν δὲ ἐπίσκοπον Βοδίνης καλεῖσθαι.

³⁾ Пакъ тамъ, стр. 44: ἐν τοῖς Βοδηνοῖς καὶ ἐν τοῖς Μογλαῖνοις. — Въ Дюканджовия списъкъ на българскитѣ архиепископи, по издан. на H. Gelzer'a въ Der Patriarchat von Achrida, p. 6: ἐν Βοδηνοῖς καὶ ἐν τῇ Πράσπῃ.

⁴⁾ Βαί ἀποκαταμένοι ἐπισκοπαὶ τῇ θρόνῳ τῆς Βουλγαρίας. Byz. Zeitsch. I, S. 256.

⁵⁾ Βαί τὰς τῶν θρόνων τῆς πρώτης Ἰουστινιάνης. Пакъ тамъ, стр. 257.

⁶⁾ За името Видинъ вж. J. Melich, Beiträge zur Geschichte der bulgarischen Halbvokale. Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски, София 1925, стр. 127—128.

хига и Яхъя, че Романъ отпослѣ е дѣйствувалъ въ България съ Самуила, ние приемаме, че въ текста първоначално е стояла формата *εις Βοδηνά* — въ Воденъ. Въ такъвъ случай Романъ билъ отведенъ не въ Видинъ, а въ Воденъ, който се намиралъ въ това врѣме подъ управлението на Самуила. или съ други думи, Романъ билъ доведенъ при Самуила. „И имаше той (Романъ) единъ робъ, четемъ по-нататѣкъ у Яхъя, извѣстенъ подъ име Комитопулъ“. За да разберемъ смисъла на това изречение и кого е разбиралъ Яхъя подъ име Комитопулъ, трѣба да знаемъ какво значение има тукъ думата „робъ“.

Въ арабския текстъ на мѣстото на тая дума стои „гулямъ“, която значи: „юноша, пажъ, слуга, робъ“. Споредъ обясненията на бар. Розена, „гулями“ се наричали у арабитѣ ония купени роби (повечето тюркски), съ които се заобикаляли мюсюлманскитѣ управители и които се съставяли най-добрата частъ отъ тѣхната войска; това сж „мамелюкитѣ“, както по-сетнѣ ги наричали. Отъ тѣхъ излизали най-добритѣ пълководци и чиновници въ мюсюлманския свѣтъ и не рѣдко тѣ съвсѣмъ отстранявали своитѣ прѣдишни господари и образували нови династии. Много по-често тѣ се задоволявали само съ фактическата властъ и на своитѣ халифи или емири прѣдоставяли само номиналната. Обаче обществото продължавало да ги нарича „гулями“, т. е. „роби“, „отпуснати на свобода“, „клиенти“, колкото и високо да сж стояли тѣ по мощъ и богатство, и съ тия названия въ дадената епоха вече не се свързвало нищо оскърбително, напротивъ, дори се съединявало понятието за почитъ и мощъ.¹⁾ Въ понятието на арабския писателъ, който е навикналъ да вижда въ лицето на „гулямитѣ“ личности, облѣчени съ най-високитѣ длѣжности въ държавата, тоя тѣй нареченъ комитопулъ при сжществуването на членове отъ българската династия не е могълъ да се прѣдстави инѣкъ, освѣнъ като единъ „гулямъ“, въ посочения по-горѣ смисълъ, т. е. като такъвъ, който е ималъ въ ржцѣтъ си цѣлата фактическа властъ. Освѣнъ

¹⁾ Бар. Розенъ, каз. съчин., стр. 186—187.

гова избѣгалиятъ царски синъ, казва Яхъя, почналъ да дѣйствува заедно съ него (съ гуляма) и се събрали при него българитѣ и воювали земитѣ ромейски“, слѣдов. тоя „гулямъ“ ималъ голѣмо значение, неговото съдѣйствие се отбѣлѣзва особено при събирането на българитѣ и воюването на византийскитѣ страни.

Ако слѣдъ горнитѣ пояснения поискаме да приложимъ извѣстието на Яхъя къмъ положението на работитѣ въ България, то надали може да се отрича, че тукъ подъ „гулямъ“, който носи името Комитопулъ, трѣба да разбираме никого друго освѣнъ Самуила на византийскитѣ и домашнитѣ извори. Трѣба само да се изтъкне тукъ, че арабскитѣ хронистѣ, като не разбирали грѣцката дума *χομητοπουλος* на византийския си изворъ, приелъ я за собствено име и счелъ, че името на „гуляма“ било Комитопулъ, което пѣкъ повлѣкло подиря си замѣната името на царъ Петра съ онова на Самуила. Обаче подобни недоразумѣния, които могли да възникнатъ твърдѣ лесно у единъ чуждъ писателъ, който по врѣме билъ близъкъ, но отдалеченъ отъ театра на дѣйствието, не сж въ състояние да подцѣнятъ Яхъевитѣ извѣстия по българскитѣ работи. „Тукъ надали ще може да стане дума за нѣкоя бъркотия, пише бар. Розенъ, отъ страна на нашия авторъ. Той, очевидно, прѣдава съвършено вѣрно сжщината на това, което намира въ своя изворъ, но тоя изворъ доста остро противорѣчи на Скилица-Кедрина и още повече на тълкувателитѣ на тѣхнитѣ оскѣдни и тъмни показания.“¹⁾ Въ сжщность обаче тукъ нѣма никакво противорѣчие, защото Скилица нищо не споменува, каква роля е игралъ Романъ слѣдъ побѣгването си въ България, нито пѣкъ за отношенията му спрѣмо Самуила. Обаче, ако се вгледаме по-отблизу въ положението на Самуила и изобщо на работитѣ въ България прѣзъ 980 г. и ако се постараетъ да обяснимъ причинитѣ за побѣгването на двамата царски синове отъ Цариградъ, то ще се убѣдимъ, че Самуилъ билъ принуденъ отъ самитѣ обстоятелства да стане тѣкмо въ такива отношения спрѣмо

¹⁾ Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 188.

последния представител на старата българска династия, каквито ги представя Яхъя.

Опитите на цариградското правителство да всѣ раздори между комитопулите и чрѣзъ това да осуети тѣхното дѣло, както видѣхме, не дали никакви резултати, а между това то не било въ състояние да прѣдприеме никакви военни дѣйствиа противъ българите за тѣхните нападения въ владѣнията на империята, защото всичките военни сили били прѣснати въ разни краища поради войните — гражданската въ Мала-Азия, въ южна Италия съ сицилийските араби и съ германския императоръ въ Апулия и Калабрия. Поради това въ Цариградъ рѣшили да пуснатъ въ ходъ традиционната си политика, именно, да се възползватъ отъ плѣнените синове на ц. Петра. Като му сж били извѣстни враждебните отношения на комитопулите къмъ старата българска династия и недоразумѣнията между Самуила и Аарона, цариградското правителство прѣдполагало, че тъкмо сега, т. е. въ края на 979 г. или нач. на 980 г. е най-сгодниятъ моментъ да извади начело законните прѣдставители на българския прѣстолъ, около който навѣрно биха се събрали много привърженици на старата династия особено въ източната половина на царството и по тоя начинъ, като прѣдизвика вътрѣшни безредици въ България, да отклони всѣка опасностъ откъмъ българите. Съ тая цѣль хитриятъ и коваренъ евнухъ-проедъръ Василий наредилъ отъ страна побѣгването на ц. Петровите синове отъ столицата и имъ далъ възможностъ да се явятъ тайно въ България. Че това побѣгване било дѣло на самото цариградско правителство показва и добавката на еп. Михаила, че то станало, когато императоръ Василий отишълъ да обиколи крѣпостите въ Тракия, като чрѣзъ това се е давало възможностъ на подставените лица, на които било поръчано да изпълнятъ самото побѣгване, по-лесно да убѣдятъ Бориса и Романа да се впуснатъ въ тая авантюра; па да се побѣгне отъ затвора въ цариградския дворецъ е могло да стане само съ помощта на вътрѣшни дворцови хора.

Обаче и тоя планъ на византийцитѣ не можилъ да постигне цѣльта си. Борисъ случайно падналъ мъртъвъ отъ българска стрѣла, а Романъ, уловенъ отъ българската погранична стража, билъ доведенъ при Самуила въ Воденъ. Дали Романъ е разкрилъ истинскитѣ причини на своето побѣгване отъ цариградския дворецъ, ние не знаемъ; но за Самуила сега станали съвсѣмъ ясни тайнитѣ кроежи на византийското правителство и, за да прѣдупрѣди о-връме всѣко ново възбуждане на духоветѣ въ България отъ появяването на законния наслѣдникъ на прѣстола, той го взелъ подъ свое покровителство и, принуденъ отъ силата на обстоятелствата да отстѣпи отъ прѣдишната си враждебностъ къмъ старата династия, по-сетнѣ съ съгласието на Аарона и другитѣ мѣстни български воеводи обявилъ Романа за български царь. Самуилъ се рѣшилъ на такава на пръвъ погледъ недопустима постѣпка още и затова, защото Романъ като скопецъ не е могълъ да бѣде за него опасенъ съперникъ, още повече че фактически властта се намирала въ неговитѣ рѣцѣ, а Романъ се явявалъ само като номиналенъ царь.¹⁾ Не по-малко Самуилъ

¹⁾ Че въ такива отношения се намиралъ Самуилъ спрѣмо Романа, потвърждава и арменскиятъ историкъ Степаносъ Таронски съ прозвище Асохигъ (Асохигъ и Асолигъ), най-близкиятъ съврѣменикъ на Самуила и Василия II. Той прѣдприелъ своя трудъ — история всеобща по поканата на владика Саргиса, за когото е известно, че той се покачилъ на патриаршеския прѣстолъ на арменската църква въ 992 г. (вж. уводъ къмъ руския прѣводъ на Н. Эмина: Всеобщая исторія Степаноса Таронскаго, Асох'ика по прозванію. Москва 1864, стр. VII). „Асохикъ, споредъ думитѣ на руския прѣводачъ, заема едно отъ почетнитѣ и видни мѣста на писателитѣ на своето отечество. Безъ да се говори за правдивостта, съ която той по справедливостъ може да се гордѣе наравно съ всички арменски историци, у които тя е характерна черта и едно отъ главнитѣ достоинства, той има прѣдъ тѣхъ и това голѣмо прѣдимство, че съ необикновена грижливостъ се отнася къмъ хронологията“ (п. т., стр. XII). Като говори подъ 986 г. за изгаренето на свастийския митрополитъ отъ „българскитѣ царе“, той продължава: „Тѣ били двама брата, които били наречени комсадаци; името на по-стария било Самаелъ . . . императоръ Василий ги бѣ довелъ съ наемнитѣ войски въ Македония, за да воюватъ противъ българитѣ. Но при удобно врѣме тѣ избѣгли отъ грѣцкия царь и прѣминали къмъ българския царь, който бѣше скопецъ и поради храбростта си тѣ се високо издигнаха. Слѣдъ това грѣцкия императоръ Василий отвори война съ българския царь, скопца-евнухъ. Но комсада-

ще да е искалъ да използва появянето на Романа и противъ явно властолюбивитѣ стремежи на брата си Аарона, като се надѣвалъ, че ще може чрѣзъ издигането на Романа за царъ да отстрани подобни стремежи и главно да парализира влиянието на византийцитѣ чрѣзъ него върху вжтрѣшнитѣ отношения на България.

И тъй, извѣстието на Яхъя намира не само оправдание но и потвърждение въ самия вървежъ на работитѣ въ България и въ Византия. Съ появянето на Романа ще трѣба да обяснимъ и прѣкъсването обсадата на Лариса въ 979 г., защото Самуилъ трѣбало да се върне въ областта, за да уреди новото положение на работитѣ, което се завършило съ въдворението на Романа въ Воденъ като български царъ редомъ съ българския патриархъ, а своята резиденция прѣнесълъ отново въ Прѣспа.

гитѣ, които (въ сжщностъ) властнуваха надъ българската земя, влѣзоха въ сериозна борба противъ грѣцкия императоръ, за което ние ще кажемъ въ свое време". Вж. Des Stephanos von Taron armenische Geschichte. Aus dem alt-armenischen übersezt von H. Gelzer und A. Burckhardt. Leipzig 1907, S. 185—186. Ср. не съвсѣмъ точния руски прѣводъ у Н. Эмина, п. т., стр. 175—176. — Като оставяме на страна неточнитѣ съобщения на Асохига, какво двамата „комсадцаги" (= комитопули), подъ които въ 986 г. безспорно трѣба да видимъ Аарона и Самуила, макаръ че тѣхното старшинство да е объркано, били доведени въ Македония съ наемнитѣ войски отъ императоръ Василия II и какво въ удобно време тѣ прѣминали на страната на българския царъ, който билъ скопецъ, защото Самуилъ дѣйствувалъ много по-рано въ Македония, прѣди още Василий II да се покачи на прѣстола (за това вж. Йор. Ив. Яновъ, Произходътъ на царъ Самуиловия родъ. Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски. София 1925, стр. 57—58), — отъ горния пасажъ ясно се установява, 1. че българскиятъ царъ-скопецъ е никой другъ, освѣнъ Романъ, царъ Петровия синъ; 2. че двамата брата-комсадцаги дѣйствували наедно съ Романа, прѣдъ когото тѣ се издигнали дотолкова, че въ сжщностъ властнували надъ българската земя, т. е. тѣ собствено държали въ ржцѣтъ си фактическата власт, и поради това 3. тѣ сж и повели усилената борба съ Василия II. Наистина, Асохигъ нарича двамата брата „царе", но и това трѣба да се разбира пакъ въ сжщия смисълъ, т. е. че тѣ фактически сж управлявали, защото, ако тѣ сж били наистина царе въ правото значение на думата, то тѣ нѣмало защо да се издигатъ високо при царя-скопецъ. Така че Асохигъ въ тоя пунктъ се напълно схожда съ Яхъя и потвърждава изводитъ, направени възъ основа на Яхъевитѣ извѣстия.

Слѣдъ като се осигурилъ по тоя начинъ отъ възможни вѣтрѣшни безредици и закрѣпилъ положението си, Самуилъ възобновилъ нападенията си, като събиралъ българитѣ отъ името на царъ Романа и „воювалъ, както казва Яхъя, византийскитѣ страни“. Въ 980 г. той потеглилъ пакъ въ южна посока и навлѣзълъ отново въ Тесалия, като обсадилъ отново гр. Лариса. Отъ какъвъ характеръ били нападенията на българитѣ въ Тесалия, се научаваме отъ похвалното слово за св. Фотия Тесалийски, въ което между другото се разказва и слѣдното: „Народътъ мизийски (т. е. българитѣ), който бѣ побѣснѣлъ противъ ромейската власть и нападналъ цѣлата тесалийска и долопска земя, станалъ виновникъ за много тревоги на авзонския (ромейския) императоръ. Защото не бѣ възможно да се докаратъ приходитѣ оттамъ въ царския дворъ, нито бѣ безопасно за нѣкого отъ народа му да трѣгне на пътъ за тамъ, понеже всички се откарвали далечъ въ плѣнъ и, или бивали безмилостно посичани съ мечъ, или ги постигала робска участь, съгласно съ закона за плѣнството, което нарушава едноплеменността и повдига родственъ народъ противъ родственъ“.¹) За обсадата на Лариса ето какво ни разказва „Стратегиконътъ“ на Кекавмена: „Подиръ три години, (императорътъ) назначилъ другъ стратегъ въ Еллада. Когато моятъ дѣдо не се намираше въ Лариса, а бѣше въ столицата, а пѣкъ стратегътъ (новоназначенъ) нѣмаше такава способностъ (ἐνέργειαν), за да измисли нѣкоя военна хитростъ, дошълъ Самуилъ и не имъ (на ларисчани) позволилъ да

¹) В. Г. Васильевскій, Одинъ изъ греческихъ сборниковъ Московской Синодальной библиотеки. ЖМНП. ч. 248 (1886), стр. 100—101. Εὐχώμιον εἰς τὸν ἅγιον πατέρα ἡμῶν Φώτιον τῶν Θεσσαλῶν: Τὸ γὰρ τὰ Μουσὸν ἔθνος κατὰ τῆς Ῥωμαίων ἀφηνείαν ἀρχῆς καὶ τὴν Θεσσαλῶν πάσων καὶ Δολοπῶν καταδραμόν, πολλῆς ἀγωνίας τῷ βασιλεὶ τῶν Αὐσόνων ὑπῆρξεν παραίτιος (παραίτιον?). οὕτε γὰρ ἦν προσέδους· ἐκεῖ ἐπὶ τὰ ἀνέκτορον ἀγασθαι, οὕτε ἦν ἀκίνδυνον οὕδενι τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ὁδὸν τήνδε βαδίζειν, ἀπάντων ἐκτόπως γινόμενων δουραλώτων καὶ ἡ εἴρεσι κοπτομένων ἀνηλεώς, ἢ πρὸς δουλικὴν τήχην ἀπαγομένων, αἰχμαλωσίας νόμφ τῆς τὸ ὁμόφυλον ἀθετοῦσης καὶ κατὰ τοῦ συγγενοῦς ἐπαναστάσης τὸ συγγενές. — Сборникътъ, въ който се намира това похвално слово, е писанъ отъ двѣ различни ржцѣ — едната отъ XII., а другата отъ XIII. вѣкъ, както това се установява палеографически.

пожънать; прѣзъ сѣидба той имъ давалъ разрѣшение да сѣятъ, а по жътва не имъ позволявалъ да излзатъ изцѣло. Това той правѣлъ прѣзъ три години, така че, когато храната имъ (на ларисчани) се свършила, тѣ почнали да ядатъ кучета и магарета и други нечисти (животни); а когато и тѣ не останали, (гражданитѣ), като събирали кожи, лежащи по сметищата, смучели ги и гризли, желяйки да утолятъ глада си. А една жена, слѣдъ като умрѣлъ мжжътъ ѝ, изяла му бедрото. Поради нуждата отъ непоносимия гладъ Самуилъ ги прѣвзелъ, безъ да пролѣе кръвъ, и обърналъ въ роби всички ларисчани, съ изключение на рода Никулица, защото само тѣхъ той изселилъ безъ поврѣда и загуба на свободата съ имота имъ, като при това казалъ: „Азъ съмъ твърдѣ благодаренъ на порфирородния киръ Василия, задѣто той извика твоя сватъ Кекавмена отъ Еллада, и ме избави отъ неговитѣ хитрости“.¹⁾ За дѣйствиата на Самуила въ Тесалия Ив. Скилица пкъкъ съобщава, че той прѣвзелъ много крѣпости, отъ които главната била Лариса, чиито жители вседомовно прѣселилъ въ вжтрѣшнитѣ части на България и, като ги внесълъ въ списъка на своитѣ войници, използвалъ ги като съюзници противъ роментѣ.²⁾ Въ отноше-

¹⁾ Strategicon, ib., p. 65, 22—66, 11. — В. Г. Васильевскій, События, п. т., стр. 78—79 и коментария къмъ тѣхъ.

²⁾ Skyl.-Cedr., като съобщава за убийството на Аарона, по-нататкъ разказва: καὶ καθίσταται μόναρχος Βουλγαρίας ἀπάσης ὁ Σαμουήλ. οὗτος γολεμικὲς ἄνθρωπος ὢν καὶ μηδέποτε εἰθὺς ἡρμαίν, τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων ταῖς πρὸς τὸν Σκληρὸν μάχαις ἀσχολουμένων ἀβείας τυχὼν κατέδραμε πᾶσαν τὴν ἑσπέραν, οὐ μόνον Θράκην καὶ Μακεδονίαν καὶ τὰ τῇ Θεσσαλονίκῃ πρόσχωρα, ἀλλὰ καὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον, καὶ πολλὰ φροῦρις παρυστήσας, ὃν ἦν τὸ κορυφαῖον ἡ Ἀάρισα, ἧς τοῖς ἐπὶ τοὺς μεταίσις εἰς τὰ τῆς Βουλγαρίας ἐνδότεραν πανυστίους, καὶ τοῖς καταλόγοις τῶν ἐκείνου κατατιξῶς στρατευμάτων συμμαχοῖς ἐχρηῆτο κατὰ Ῥωμαίων (ib., p. 435, 22—436, 7). — Zographos, ib., IV, p. 110, 22—111, 3. прѣдава горния пасажъ въ слѣдния видъ: καὶ ἡ τῆς Βουλγαρίας ἀρχὴ εἰς μόνον περὶ τὸν Σαμουήλ, δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων τοῖς ἐμφυλίοις ἀσχολουμένων ἄδυνα ἐδρῆκως; τὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἡγεμονίας ἑσπέρα ξύμπαντα περὶ τῆς, οὐ μόνον ληϊζόμενος; ἀλλὰ καὶ τὰς χώρας ἑμα καὶ τὰς πόλεις περιποιούμενος ἑαυτῷ. — Тукъ Скилица излага дѣйствиата на Самуила също така, както и въ прѣдходния пасажъ, безъ да заназва хронологичния редъ на събитията. Така, той казва, че слѣдъ убийството на Аарона Самуилъ останалъ самовластенъ, но понеже

нията на Самуила към ларисчани у двамата автори се забѣлѣзва на пръвъ погледъ едно разногласие. Така, споредъ Стратегикона, Самуилъ поробилъ (*καταδουλώσας*) всички ларисчани, а споредъ Ив. Скилица, той ги прѣселилъ въ вжтрѣшността на България. Споредъ насъ обаче тукъ нѣма никакво разногласие, защото въ първия случай се говори, каква е била изобщо сѣдбата на ларисчани — тѣ били всички „поборени“, т. е. покорени, а не обѣрнати въ робско състояние, когато въ втория случай се изтъква, какъ Самуилъ постѣпилъ съ частъ отъ ларисчани, т. е. съ ония, които трѣбало да бѣдатъ записани въ войнишкитѣ списъци; вече това назначение показва ясно, 1. че тѣ не сѣ могли да бѣдатъ въ робско състояние и 2. че тѣ ще да сѣ произлизали отъ мѣстното славянско население, защото едвали може да се допусне, че Самуилъ, при своята враждебностъ и умраза къмъ роментѣ, би се довѣрилъ на тѣхъ. Що се отнася до това, че родътъ на Никулица билъ изселенъ сѣщо отъ Лариса, но запазилъ своята свобода и имотитѣ си, то това, споредъ насъ, трѣба да се разбира въ смисълъ, че той още тогава се отменалъ отъ византийския императоръ и прѣминалъ на страната на Самуила и поради това билъ причисленъ къмъ българскитѣ боляри-воеводи съ всичкитѣ имъ права и привилегии, защото сѣщиятъ тоя Никулица е билъ отъ славянски произходъ. Както и да било, но несъмнѣнно е това, че Самуилъ при своитѣ завоевания използвалъ мѣстнитѣ покорени жители и ги вписвалъ въ контингента

споредъ Асохига и добавката на еп. Михаила, Ааронъ билъ живъ въ 986 г. (вж. по-горѣ, стр. 658, бѣл. 1), то самовластието на Самуила не е могло да стане по-рано отъ тая година; отъ друга пъкъ страна сѣщиятъ Скилица казва, че, когато ромейскитѣ войски били завзети съ борбата противъ Скира, Самуилъ, като олучилъ удобенъ моментъ, нападналъ на цѣлия западъ, не само на Тракия и Македония и околноститѣ на Солунъ, но и на Тесалия, Еллада и Пелопонесъ, съ други думи, Самуилъ направилъ всички тия нападения между 976 и 979 г. г. — нѣщо невъзможно, защото той тѣкмо прѣзъ това врѣме обсаждалъ безуспѣшно Лариса и повторно отъ 980 до 983 г., така че неговитѣ дѣйствиа прѣзъ това врѣме се ограничавали само въ Тесалия, когато нападенята му въ другитѣ споменати области, както ще виднѣмъ по-натѣкъ, се отнасятъ къмъ по-късно врѣме.

на своите войски, а видните ромейски велможи се стараелъ да привлече къмъ себе си, като имъ прѣдоставялъ пълна свобода и запазвалъ всичките имъ права и привилегии.

Между откараните отъ Лариса гръцки жени се намирала една хубавица на име Ирина, за която по-сетнѣ се оженилъ Самуиловиятъ синъ Гавриилъ-Радомиръ, слѣдъ като се развелъ съ първата си жена, дъщерята на маджарския кралъ, която той намразилъ и изгонилъ;¹⁾ а между другата плячка отъ сѣщия градъ Самуилъ отнесълъ и мощитѣ на св. Ахилия, бивши епископъ на Лариса и патронъ на Тесалия, който е живѣлъ при Константина Велики и присѣствувалъ на първия вселенски съборъ, и ги принесълъ въ Прѣспа, дѣто се намирали неговитѣ дворци, като ги положилъ въ построената отъ него голѣма и красива църква, наречена на името на светеца.²⁾ Тоя старовръмски български градъ Прѣспа, който

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 527, 10: (Πέτρος ὁ Δελφίνος) . . . καὶ υἱὸν αὐτὸν ἐτήμεζε Ῥωμανοῦ (= Ῥαδομήρου) τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαρμουήλ, [ταχθέντα αὐτῷ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ κράλη Οὐγγρίας, ἣν ἔτι ζῶντος τοῦ Σαρμουήλ μισήσας ἐδίωξε καὶ ἤγαγετο τὴν πανωραίαν Εἰρήνην τὴν Λαρισσαίαν]. — B. Prokič, п. т., стр. 36, № 62. — Ср. сжщо стр. 31, № 24: εἶχε δὲ γυναῖκα ὁ Ῥαδομήρος τὴν θυγατέρα τοῦ κράλη Οὐγγρίας, οὐκ οὐδ' οἶσται λόγοις ἐμίσησε ταυτὴν καὶ ἀπεδίωξεν ἐγκυμονα ἥδη ἐξ αὐτοῦ γενομένην ἤγαγετο δὲ Εἰρήνην τὴν πανωραίαν αἰχμαλωτισθεῖσαν ἐν Λαρίσσει.

²⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 436, 7—11: μετήγαγε δὲ καὶ τὸ λαΐφανον τοῦ ἁγίου Αἰχελείου ἐπισκόπου Λαρίσσης χρηματίσαντος ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἅν τῇ μεγάλῃ καὶ πρώτῃ συνόδῳ παρόντος . . . καὶ εἰς τὴν Πρέσπαν ἀπέθετο, ἔνθα ἦσαν αὐτῷ τὰ βασίλεια, [οἷκον ἀλλιστον καὶ μέγιστον ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ δομησάμενος]. (B. Prokič, п. т., стр. 29, № 12). Ср. и у Дуклянския пресвитеръ, по издан. на Iw. Črnčića, p. 42: In partibus Achridae in loco qui Propa (vm. Prespa) dicitur, ubi et curia eiusdem imperatoris (Samuelis) erat. За прѣнасенето мощитѣ на св. Ахилия ето какво четемъ въ едно кѣсно (отъ XVII. вѣкъ) негово житие: καὶ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἡμετέροις καλοῖς ἐγείρει μάχην Βουλγάρων κατὰ Ῥωμαίων. ἔπει δὲ πρὸς καιρὸν οἱ Βούλγαροι ἰσχυσαν, σὺλῳσι τὸν θησαυρὸν καὶ τὸν μέγαν πλοῦτον τῶν Λαρισσαίων ἀρπάσαντας, εἰς τὴν σφέτεραν μεταπθέασι. καὶ ἔτσι ἐκείσε πολλὸν θαυμάτων καὶ ἐξαισίων αὐτοσυργὸς γενόμενος. ἡ λέρναξ δὲ παρὰ Λαρισσαίως καὶ αὐτὸ μέρος τοῦ σώματος διατηρεῖται γάρ καὶ ἀπανταχοῦ διαδίδεται τὸ καλόν. Ἄλλ' ἔπει τὰ καθ' ἱστορίαν ἡμῖν καθὼς ἐπέγνωσθαι, οὕτωςαι πῶς καὶ γέγραπται. Вж. Хр. Лопаревъ, Описание нѣкоторыхъ греческихъ житій святыхъ. Виз. Врем. IV. (1897), стр. 363—364. Макарь че авторътъ на житието и да увѣрява, какво написаното е съгласно съ историята, все пакъ многото и необикновени чудеса принадлежатъ на по-сетнишно народно прѣдание.

се намиралъ въ сърдцето на Македония и въ една чудесна мѣстность, заобиколена съ планини и езера, вече не съществува, а по негово име днесъ се наричатъ двѣтѣ близки езера: Голѣмо и Малко Прѣспанско езеро. Почти въ срѣдната на Голѣмото езеро се издига на 20—30 м. отъ водата единъ скалистъ и гористъ кржглестъ островъ съ 500 и 300 м. въ диаметръ. Тоя островъ се нарича Градъ, дѣто се виждатъ остатъци отъ развалини (на църкви и други здания). Това недостъпно и днесъ необитаемо мѣсто, както показва и името му („градъ“ по старобъл. значи крѣпость), е служило по-скоро за военно прибѣжище. — На южната страна на сжщото езеро се извива единъ малкъ заливъ, въ срѣдната на който се издига другъ скалистъ, съ отвѣсни брѣгове, необитаемъ островъ, високъ 10—20 м., широкъ 80 м. и дългъ 200 м., който се нарича Мали Градъ, гдѣто така сжщо се намиратъ развалини — остатъци отъ кула и едничка запазена църквичка Св. Богородица на юго-източния брѣгъ при входа на грамадна пещера. Това ще да е билъ пакъ нѣкой стратегически пунктъ. — На третия малкъ, плодороденъ и обитаемъ островъ, дългъ 1700 м. и широкъ 500 м., който се намира въ Малкото езеро, и днесъ носи името Ахилъ по името на най-голѣмата, отъ открититѣ петъ църкви, св. Ахилъ, която била специално построена отъ Самуила и въ която били положени мощитѣ на св. Ахилия, се намирали и дворцитѣ, а оттука и резиденцията на Самуила, както това се установява отъ развалинитѣ на нѣколко и голѣми сгради. Тоя островъ се наричалъ въ X. и XI. вѣкъ съ името Прѣспа и получилъ име Ахилъ много по-късно, вѣроятно, възъ основа на народното прѣдание, когато е било основано и днеш. село Аилъ на сѣверния му край при Порта — възхода на острова.¹⁾

¹⁾ За това, както и подробното описание на тия острови и старинитѣ на и около тѣхъ вж. Йор. Ивановъ, Царь Самуиловата столица Прѣспа. Изв. Археол. Д-во, т. I (1910), стр. 55—73. — П. Н. Милюковъ, Християнскія древности Западной Македонии. ИзРАИИ-та, кн. IV (1899), стр. 41—55. — В. Ив. Григоровичъ, Путешествіе по Европейской Турціи. 2-ое изданіе. Москва 1877, стр. 113.

*
* *

Слѣдъ падането на Лариса цѣла Тесалия били присъединена къмъ областта на Самуила, който наскоро слѣдъ това, вѣроятно, разширилъ нападенията си и върху съседния Епиръ, защото по-сетнѣ къмъ нач. на 90-тѣ години тая областъ се намирала подъ българска власть. Всички тия безнаказани завоевания не сж могли да не обърнатъ вниманието въ Цариградъ, дѣто най-сетнѣ било рѣшено да се нападнатъ българитѣ. „Слѣдъ като били докрай разпрѣсната разбойнишката шайка отъ съзаклетницитѣ на Варда Склира, пише съврѣменникътъ Львъ Дяконъ, императоръ Василий събра войски и бързаше (да трѣгне) противъ мизитѣ (българитѣ), защото тѣхното своеволие и жестокость, която дишала съ убийство, врѣдили на ромейската мощъ: тѣ грабѣха безпощадно македонскитѣ области, като изтрѣбваха всички способни да носятъ оръжие. Затова, подбутнатъ отъ възпаленъ гнѣвъ по-скоро, отколкото отъ благоразумие, той побърза съ едно нападение (αὐτοβρεῖ) да ги завладѣе“.¹) Въ сжщия смисълъ обяснява причинитѣ на тоя походъ и Ив. Скилица, който казва, че „императорътъ, домогвайки се да отмѣсти на тогова (Самуила) за извършеното (отъ него), слѣдъ като се отърсилъ отъ грижитѣ около Склира, като събралъ ромейскитѣ сили, рѣшилъ самъ по себе си да нападне на България“, безъ да съобщи за това на Варда Фока, който командувалъ въ това врѣме източнитѣ войски, и на останалитѣ източни воеводи.²)

Нѣщо повече ни даватъ по тоя въпросъ арменскитѣ историци. Така, Асохигъ разказва подъ 986 г., че „императоръ Василий изпратилъ севастийския митрополитъ въ земята на българитѣ, за да сключи миръ (съ тѣхъ). И когато

¹) Leo Diakonos, ib., p. 171, 1—7.

²) Skyl.-Cedr. ib. II, p. 436, 12—17. — Zonaras, ib. IV., p. 111, 3—10. — Похвалното слово за св. Фотия дава сжщитѣ причини: "Ἀπὸρ οὐκ ἔτι ἀνεκτὰ φρονῶν εἰκότω; (за него вж. по-горѣ, стр. 660 и бѣл. 1) ὁ βασιλεὺς μισίαν μὲν ἱππὸν συναγαγὼν, μισίαν δὲ χεῖρα στρατιωτικὴν συλλεξάμενος, πόλεμόν τε συγκροτήσας, ἰσχυρόν καὶ γυναικὸν μετ' ἑλλογίμου συντάξας. — В. Г. Васильевскій, Одинъ изъ греческихъ сборниковъ, п. т., стр. 100 и 101. бѣл. 1.

тѣ (българитѣ) поискали сестрата на императоръ Василия за женидба, императорътъ имъ далъ жената на единъ свой служител подъ името на своята сестра и я изпратилъ съ митрополита. Обаче, когато тоя дошълъ въ земята на българитѣ, тѣ се научили, (коя е) оная жена и осждали митрополита, като прелюбодѣецъ и измамникъ. И като го обиколили съ слама и (другъ) леснозапалителенъ материалъ, изгорили го българскитѣ царе. А тѣ били двама братя, наречени комсадцаги; името на по-стария било Самаель . . . Слѣдъ това гръцкиятъ императоръ Василий отворилъ война на българския царь „скопецъ-евнухъ“.¹⁾ Матей Едески пъкъ съобщава, че императоръ Василий, „намислилъ да покори българитѣ подъ властѣта си. Той изпратилъ на Алусиана, тѣхния господарь, и на всички воеводи, които зависѣли отъ послѣдния, заповѣдъ да дойдатъ да се поклонятъ прѣдъ неговия (на Василия) прѣстолъ. Но тѣ отказали. Василий вдигналъ войски отъ цѣлото царство и разгнѣвенъ потеглилъ бързо противъ българитѣ, като опустошавалъ и оплѣнявалъ всичко въ тѣхната страна“.²⁾

Вече това обстоятелство, че тия извѣстия на двамата арменски историци се различаватъ така основно по съдържание, когато тѣ обясняватъ причинитѣ за похода на Василия II въ 986 г., показва, че тѣ се изключаватъ помежду си. Но това не може да ни послужи за основание, за да отхвърлимъ истиностѣта на съобщаванитѣ отъ тѣхъ факти. Асохигъ билъ съврѣменникъ на сжитѣ тия факти и ще да е черпилъ свѣдѣния или отъ непосредни документи, или пъкъ отъ устни разкази; освѣнъ това, както видѣхме, другитѣ данни, които той съобщава за българскитѣ работи, се потвърдяватъ отъ византийски извори, тъй че не може, па и не трѣба да се

¹⁾ Вж. нѣмския преводъ, п. т., стр. 185. — Руския преводъ, п. т., стр. 175—176.

²⁾ Вж. френския преводъ на E. Dulaurier, гл. 27 и 28, стр. 34. — Нѣмайки книгата на Dulaurier, ние се ползуваме отъ текста, даденъ отъ А. Гильердинга, п. т., стр. 209, бѣл. 1. — Ср. А. Л. Липовскій, Изъ исторіи греко-болгарской борьбы въ X—XI в. ЖМНПр. ч. 278 (1891), стр. 130—131.

остава неговото извѣстие безъ внимание, още повече че то е свързано съ личността на единъ прочутъ на врѣмето си севастийски митрополитъ, за дѣйността на когото той очевидно, специално събиралъ данни.¹⁾ Другиятъ историкъ Матей Едески, който писалъ своята история около срѣдата на XII. в., несъмнѣнно се е ползувалъ отъ другитѣ прѣди него арменски хронисти и историци и, може би, отъ сжщия Асохига, но той е могълъ да има подъ ржка, както и Ив. Скилица, и монографията на Теодора Севастийски, който описалъ царуването на Василия II, което се доказва съ туй, че неговото извѣстие напълно отговаря на истинското положение на работитѣ. И наистина, споменатиятъ отъ Матей Алусианъ въ когото обикновено виждатъ Самуила, е никой другъ освѣнъ Ааронъ, нареченъ тукъ съ името на своя внукъ Алусиана, втория синъ на Ив. Владислава и съперникъ на Петра Деляна, защото билъ добръ познатъ въ Армения, дѣто билъ стратегъ на гр. Теодосиуполъ.²⁾ Освѣнъ това у Матей се казва, че Василий II заповѣдалъ на Алусиана (респк. Аарона) и на зависещитѣ отъ него воеводи да признаятъ властта му. Това искане на императора ясно показва, че между Аарона и Василия II сж станали прѣди това нѣкакви сношения, свързани съ извѣстни обѣщания отъ страна на първия, които не постигнали първоначалната си цѣль; най-сетнѣ изтъкването на зависещи отъ него воеводи право сочи къмъ това, че тоя Алусианъ управлявалъ само отдѣлна областъ, а не цѣла България, т. е. той се прѣдставя тъкмо такъвъ, какъвто е билъ въ това врѣме Ааронъ.

Възъ основа на горнитѣ тълкувания и съображения ние дохождаме до заключение, че извѣстията на двамата армен-

¹⁾ Какво име носилъ тоя севастийски митрополитъ, какъ е попадналъ той въ Цариградъ и защо тъкмо той билъ изпратенъ при българитѣ, Асохигъ нийдѣ не казва; знае се отъ него само, че той въ 986 г., вѣроятно въ началото, билъ още въ гр. Севастия (Арменска), дѣто изстъпалъ като гонителъ противъ ония арменци, които не приемали учението на Халкидонския съборъ. — Руския прѣв. стр. 142.

²⁾ Вж. В. Н. Златарски, Моливдовуль на Самуила-Алусианъ. — Изв. Бѣлг. Арх. Ин-тъ, т. I (1922), стр. 89—95.

ски историци не само не се изключват помежду си, но се и попълват едно друго, като Асохигъ ни съобщава факти отъ началото на частнитѣ сношения между Василия II и Аарона, а Матей Едески прѣдава, какъ се свършили тия сношения. И поради това ние си прѣдставяме реда на фактитѣ въ слѣдния видъ..

Слѣдъ несполучливия опитъ да се произведатъ междуособици въ България чрѣзъ изкусно устроеното побѣгване на двамата царь-Петрови синове и слѣдъ като станало извѣстно, че Романъ билъ прогласенъ отъ Самуила за български царь, цариградското правителство, което е знаело за обтегнатитѣ отношения между Самуила и Аарона, рѣшило да влѣзе въ споразумение само съ Аарона, който слѣдъ прѣдварителни странични прѣговори, очевидно, се показалъ склоненъ къмъ такова, и по тоя начинъ да го привлече на своя страна и го откъсне отъ Самуила. Между другитѣ условия за това сближение било и това, че Василий II да даде сестра си за жена, вѣроятно, на нѣкого отъ синоветѣ на Аарона. Цѣльта на послѣдния, когато правилъ това прѣдложение, е очевидна: той е искалъ 1. да запази своето полунезависимо положение чрѣзъ роднинскитѣ си връзки съ императорския домъ и 2. съ византийска помощъ да се разправи съ брата си Самуила и да заграби властта въ рѣцѣтъ си. Както изглежда, Василий II се съгласилъ на това условие, но въ сжщото врѣме искалъ да подведе Аарона, като му изпрати не сестра си, а жената на единъ свой приближенъ служител и по тоя начинъ да се освободи отъ всѣкакви роднински връзки и задължения. Рѣшавайки се на такава смѣла измама, резултатътъ отъ която не е могълъ съ сигурность да прѣдвиди, Василий II изпратилъ не нѣкого отъ близкитѣ си хора, а севастийския митрополитъ, който за своето чисто православие, вѣроятно, билъ принуденъ да напусне Армения и да търси покровителството на императора, изпратилъ го да отведе при българитѣ невѣстата и да сключи съ Аарона миръ, т. е. да свърши чрѣзъ брака акта за признанието върховната властъ на императора отъ Аарона. Обаче измамата била своеврѣменно разкрита, и самиятъ митрополитъ заплатилъ за нея съ живота си. Василий счелъ постѣп-

ката на българитѣ като *casus belli* и поискалъ отъ Аарона и зависещитѣ отъ него български воеводи да му се покорятъ и признаятъ неговата властъ, но получили отказъ. Тогава Василий II рѣшилъ да прѣдприеме походъ противъ българитѣ, „подбутнатъ, споредъ израза на Льва Дякона, по-скоро отъ възпаленъ гнѣвъ, отколкото отъ благоразумие“, за да завладѣе България съ едно нападение, а споредъ Ив. Скилица, безъ да съобщи за това нито на Варда Фока, нито на другитѣ източни полководци, а това показва, че Василий II прѣдприелъ тоя походъ по собствена инициатива и на своя отговорностъ. Че походътъ въ 986 г. билъ прѣдизвиканъ отъ несполучливитѣ прѣговори съ Аарона, показва и неговата насока.

Като събралъ достатъчно военни сили, Василий II потеглилъ въ походъ по главния пѣтъ прѣзъ Одринъ и Пловдивъ къмъ Триадица или Срѣдецъ, т. е. противъ областта на Аарона. Като стигналъ въ Пловдивъ, той оставилъ тамъ една часть отъ армията си подъ началството на пѣлководецъ Льва Мелисина съ поръчка да пази планинскитѣ проходи, вѣроятно, откъмъ Стара-планина и да попрѣчи, ако българитѣ биха се опитали да му прѣсѣкатъ пѣтя. Самъ Василий навлѣзълъ въ България по р. Хебъръ (Марица) прѣзъ тѣсинини и гори — Траяновитѣ врата, и като ги прѣминалъ, подстъпилъ къмъ самия Срѣдецъ. Тамъ императорътъ разположилъ войската си на лагеръ и обсадилъ града. Обсадата се продължила цѣли двадесетъ дена, но безъ никакъвъ успѣхъ, защото поради несполукитѣ на началницитѣ войската се прѣдавала на безгрижностъ и бездѣйствие, а между това българитѣ отъ засада нападали излизащитѣ отъ ромейския лагеръ за храна и фуражъ, произвели голѣмо клане и откарали много добитѣкъ и коне. Когато пѣкъ обсаднитѣ орджия и другитѣ машини поради неопитността на тия, които ги бѣха приставили къмъ стѣнитѣ, не постигали никакви резултати и били изгорени отъ противника; когато донесенитѣ припаси отъ храни вече се свършили поради неумѣреното имъ изразходване, и оскъдия въ най-необходимото обхванала войската, — тогава императорътъ събралъ цѣлия обозъ и

незабавно потеглил съ войската си за Цариградъ. Той пропътувалъ цѣль день и спрѣлъ на почивка въ една гора. „Още не бѣше се смѣнила първата нощна стража, и изведнажъ отъ източната страна на лагера бързо прѣмина прѣголѣма звѣзда, която, пише Лъвъ Дяконъ, като освѣти съ силна свѣтлина палаткитѣ, падна на западната страна у самия окопъ и, като се разсипа на многобройни искри, изгасна“. Това е било, вѣроятно, нѣкой метеоръ. Това явление прѣдизвикало, споредъ думитѣ на Лѣва Дякона, съвършеното изтрѣбване на войската.¹⁾ Така ни обяснява Лъвъ Дяконъ, който е участвувалъ въ тоя походъ и билъ очевидецъ на всичко станало, причинитѣ за отстъпването на Василия II отъ Сръдецъ.

Другояче ни описва тоя походъ Ив. Скилица. „Слѣдъ като прѣминалъ, пише той, тѣснинитѣ и горитѣ, които се намирали между Сръдецъ и границата (τὰ μεταξὺ Τριάδης... στενὰ διελθὼν καὶ τὰς λόχμας), императорътъ пристигналъ въ едно мѣсто, наречено Стопонионъ,²⁾ и се разположилъ на лагеръ; тамъ той обмислялъ, какъ да прѣдприеме обсадата на Сръдецъ. Пръсналъ се слухъ, че Самуилъ завзелъ върховетѣ на околнитѣ планини (защото се боялъ отъ открита битка и ржкопашенъ бой) и че разполага отъ всички страни засади, съ цѣль да може нѣкакъ да напакости на противницитѣ. Докато това ставало и императорътъ ималъ такова намѣрение, командуваниятъ западнитѣ войски Стефанъ, когото за малкия ръстъ наричали Контостефанъ, бидейки най-голѣмъ врагъ на Лѣва Мелисина, прѣзъ настаналата нощ дошълъ при императора и го уговарялъ да вдигне лагера,

¹⁾ Leo Diakonos, *ib.*, p. 171, s.—172, s. — Skyl.-Cedr., *ib.*, II, p. 436, 12—13. — Zonaras, *ib.*, IV, p. 111, 3—13.

²⁾ Стопώνιον, у Идризи Istōbōnī, старобъл. Стопони и Шипони се намирао на 1/2 часъ с.-из. отъ днеш. Ихтиманъ въ политѣ на планина Бѣлица, дѣто и днесъ се виждатъ на повърхността многобройни парчета отъ тухли. Това мѣсто ихтиманчани наричатъ Шипоиъ, по турски Истипонъ-калеси, а жителитѣ на една махала отъ Ихтиманъ — шипочани. — C. Jireček, *Archäol. Fragmente aus Bulgarien*. Arch.-Epig. Mittell. X, S. 89. — W. Tomaschek, *Zur Kunde (Idrisi) S.-Ab.* S. 86—87. — К Иречекъ, Княжество България, II, стр. 111.

колкото може по-скоро, и, като остави другитѣ работи на втори планъ, да побърза за столицата, защото Мелисинѣ съ жадностъ гледа на царската властъ и отива затамъ (столицата) съ най-голѣма бързина. Тая рѣчь ужасила императора, и той веднага заповѣдалъ да се вдигне лагерътъ¹⁾. И тъй, споредъ Скилица излиза, че Василий II съвсѣмъ не обсаждалъ Срѣдецъ, но че по пѣтя още къмъ него, когато се намиралъ при гр. Ихтиманъ, рѣшилъ да се върне обратно въ Цариградъ подъ влиянието на увѣщанието на Контостефана. Обаче това не е вѣрно, защото отъ думитѣ както на Лѣва Дякона, комуто като на съврѣменникъ и очевидецъ въ случая повече трѣба да се вѣрва, тъй и на Яхъя, който право пише, че императорътъ потеглилъ противъ тѣхъ (българитѣ) съ голѣма войска и дошълъ до тѣхния градъ, именуюмъ Арабия (= Срѣдецъ) и го обсадилъ,²⁾ обсадата на

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., II, p. 436, 19—437, 11. — Zonaras, ib., IV, p. 111, 10—27. — Иначе обяснява Зонара причинитѣ за постѣпката на Контостефана. Безъ да споменува за личната омраза на послѣдния къмъ Лѣва Мелисина, той пише: „бидейки демостикъ на западнитѣ войски, Контостефанъ Стефанъ, като обсидилъ, че ако военното прѣдприятие (τὰ τῆς στρατῆος) се свърши благополучно за императора, то той (им-рътъ) не би могълъ да се успокои, нападайки неприятелитѣ, и че нито той (Контостефанъ), нито другитѣ военачалници нѣма вече да се считатъ отъ него като достойни за много рѣчи (т. е. императорътъ нѣма вече да се съвѣтва съ тѣхъ), намислилъ да провали нападенieto и да прѣкъсне движението“ (p. 111, 15—22). Зонара, който обикновено съкратява своя главенъ изворъ — Скилица, тукъ, напротивъ, се явява по-пространенъ отъ него. Дали тия разсждения, които приписва на Контостефана, той е черпалъ отъ други извори, или пъкъ това сѫ неговни лични съображения, мѣчно е да се установи. Старобъл. прѣводъ срѣщу горния пассажъ дава само слѣдното: „Западнимъ чиновомъ демостикъ сый Контостефанъ и азръкъ си въ нѣчьсомъ, западнъ оумьсанъ начинанию его и стрѣманию ахъранити“ (п. т. стр. 157). Едва ли може да се допусне, че старобъл. прѣводачъ е съкратилъ грѣцкия текстъ, защото той въ нищо не отстъпва отъ него; това, което се дава въ повече въ изданието на Диндорфа, не е ли по-сетнѣшна прибавка?

²⁾ Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 21, 15—17. — Че гр. Арабия е Срѣдецъ, вж. п. т., стр. 189, бѣл. 146 и В. Васильевскій, Къ исторiи, п. т. стр. 142—143. — Асохигъ (п. т.) пъкъ казва, че „императорътъ потеглилъ съ силна армия и съ обширенъ лагеръ завзелъ самата тѣхна срѣда“, — изразъ, който напoмня българското име на старата Сердика — Срѣдецъ. — Васильевскій, п. т., стр. 144.

Срѣдецъ е вѣнъ отъ всѣко сѣмѣние. Оттука става явно, че Скилица говори само за отстъпването на императора и сѣ посочването на Стопонионъ дава възможностъ да се опрѣдѣли точната посока на движението, като по тоя начинъ допълва Лѣва Дякона, който не дава никакви географски имена. Що се пѣкъ отнася до увѣрението на Контостефана прѣдъ императора, то още А. Гилфердингъ е изказалъ мѣние, че цѣлата тая история била съчинена, за да се оправдае постигналата императора въ тоя походъ злополука;¹⁾ а В. Васильевски, знаейки враждебното настроение на византийскитѣ пѣлководци къмъ Василия въ даденото врѣме, допуска, че въ нея има нѣщо истинско.²⁾ Твърдѣ е възможно, че тукъ сж дѣйствували личната омраза на Контостефана къмъ Лѣва Мелисина и желанието му да го компрометира прѣдъ императора; обаче, като имаме прѣдъ видъ, че това, въ което Контостефанъ прѣдупрѣждавалъ Василия II, по-сетнѣ се оказало невѣрно, въпрѣки настояванията му въ истиността, ние сме готови да приемемъ, че Контостефанъ, който е получилъ своеврѣменно извѣстие за появяването на българитѣ въ тила на ромеитѣ по пѣтя на отстъпването, прибѣгналъ къмъ подобна измислица, за да убѣди императора, колкото е възможно по-скоро, да вдигнатъ обсадата и да потеглятъ обратно, за да избѣгнатъ заплашващата ги пѣлна катастрофа, отъ която надали би могълъ нѣкой да излѣзе живъ. И наистина, катастрофата не била избѣгната.

„На другия день, пише Лѣвъ Дяконъ, войската прѣминаваше прѣзъ единъ гористъ и издѣлбанъ долъ и, едвамъ бързо отмина, тя завземаше прѣсѣчени отъ потоци и стрѣмни мѣста; въ тѣхъ българитѣ нападнаха и избиха голѣмо множество хора, заграбиха царската палатка (ἀρχή) и сѣкровище и откараха като плячка цѣлия обозъ на войската. Тогава и азъ, който описва тая злополука, присѣтствувахъ, придружавайки за нещастие владѣтеля и изпълнявайки длѣжността дяконъ, „и насмалко щѣха да се подхлѣзнатъ стѣпикитѣ ми“

¹⁾ А. Гилфердингъ, Исторія сербовъ и болгаръ, Сочиненія, т. I, стр. 209.

²⁾ В. Васильевскій, п. т, стр. 143—144.

(Псл. 72, 2) и да стана жертва на скитския мечъ, ако нѣ-
какво божествено провидѣние не бѣше ме извело отъ самата
опасностъ, което направи бързо да подкарамъ коня и, прѣди
още противникитѣ да завзематъ обиколението съ пропасти
нанагорнище (баиръ), да го прѣмина и бързо (въ карьеръ)
да се изкача на върха. И тъй остатъкътъ отъ войската
прѣзъ непроходими планини набѣгна прѣслѣдването на бъл-
гаритѣ и, като изгуби цѣлата конница и обоза, който возѣха
съ себе си, достигна до ромейскитѣ прѣдѣли.¹⁾ А Ив. Ски-
лица описва това поражение така. Слѣдъ като ромейскитѣ
лагерь набързо билъ вдигнатъ, „Сауилъ [и Ааронъ заедно
съ Романа], прѣдполагайки, че безредното отстъпване, както
става обикновено, е бѣгство, като нападнали неочаквано съ
устремъ и викъ, изплашили ромейскитѣ и ги обърнали въ
бѣгство; тѣ завладяватъ лагера и ставатъ господари на цѣлия
обозъ, на самата царска палатка и на царскитѣ регалии.
Императорътъ, като прѣминалъ тѣснинитѣ, едвамъ се спасилъ
въ Пловдивъ. Когато пристигналъ тамъ и намѣрилъ Мели-
сина на мѣстото и грижливо да пази повѣрената стража,
той почналъ да укорява Контостефана като лъжецъ и като
такъвъ, който станалъ причина за такова бѣдствие. Послѣд-
ниятъ, като не прѣнасялъ хладнокрѣвно укора, но още по-
вече се сърдѣлъ и твърдѣлъ, че той справедливо увѣщавалъ,
принудилъ императора поради безсрамната си дързостъ да
скочи отъ трона, и като го уловилъ за коситѣ и брадата,
повалилъ го на земята“.²⁾

¹⁾ Leo Diakonos, ib., p. 172, 18—173, 11.

²⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 437, 11—438, 2. — В. Prokić, п. т., стр. 29, № 13.
Прибавката на еп. Михаила Дѣволски: καὶ Ἀαρὼν σὺν τῷ Ρωμανῷ Προκίχъ
гълкува така, че тукъ подъ Аарона трѣба да се разбира неговиятъ синъ
Иванъ-Владиславъ, а подъ Романа — Самуиловиятъ синъ Гаврилъ-Радомиръ,
защото съ името Ааронъ у Яхъя билъ нареченъ Ив. Владиславъ (вж. п. т.,
стр. 40—41. — Отъ с. ж. ш. я, Постапакъ једне словенске царевице, п. т.
стр. 279, бѣл. 1). Безъ да се спираме на крайно несполучливата съпоставка
на еп. Михаила съ Яхъя, ние тукъ ще обърнемъ внимание на това, че по-
добна идентификация е недопустима въ случая, защото еп. Михаилъ билъ
твърдѣ добръ запознатъ съ членоветѣ както на Аароновия родъ, тъй и на
Самуиловия, и никога не би допусналъ подобно смѣшение на личности

Въ сжщия духъ описватъ поражението на Василий II и другитѣ извори. Така Яхъя казва, че „се прѣсналъ слухъ прѣзъ нощта по войскитѣ му (на Василия), какво прѣвалътъ имъ е отрѣзанъ, и тогава императорътъ се обърналъ на бѣгъ и цѣлата му войска, въ вторникъ на 17. августъ 986 г. И прѣслѣдвали ги българитѣ и разграбили неговия обозъ и хазната и загинало голѣмо множество отъ войската му, и това станало въ 10-та година отъ царуването му“ (986). Това извѣстие е особено цѣнно за насъ не само за туй, че то се схожда съ византийскитѣ, но още и за туй, защото ни дава точната дата за поражението — вторникъ на 17. августъ 986 г.¹⁾ — Асохигъ разказва, че „българитѣ побързали и завзели тѣснитѣ мѣста и планинскитѣ проходи по пѣтя (на отстѣпването); това били мѣста непроходими, покрити съ хресталакъ. И, като обкръжили императора заедно съ цѣлата му войска, тѣ изклали всичкитѣ съ мечъ; само арменската пѣхота,²⁾ като заобиколила императоръ Василия отпрѣдъ и отзадъ, извела го въ Македония по другъ планински пѣтъ.

напротивъ, той не само допълва текста на Скилица, но го и поправя; така наприм., вм. Романа, Самуиловия синъ, той поставя Гавриилъ (Prokić, п. т., стр. 29, № 11), или пъкъ го нарича съ българското му народно име Радомиръ (п. т., стр. 31, № № 24, 25, 27; стр. 36, № 61); той дава името на втората дъщеря на Самуила — Мирослава, женена за Ашота; името на втората жена Самуилова — Агата (п. т., стр. 31, № 22); кръстното име на Косара — Теодора (п. т., стр. 32, № 31); назовава имената на Аароновитѣ внуци — Ив. Владиславовитѣ синове; той дори знае, че Петъръ Делянъ билъ синъ на Гавриила-Радомира, роденъ отъ първата му жена — дъщерята на маджарския кралъ (п. т., стр. 31, № 24; стр. 36, № 62). Тия данни сж достатъчни, струва ни се, за да се приеме, че въ горнята добавка на еп. Михаилъ трѣба да видимъ сжщинскитѣ Аарона, брата Самуиловъ, и Романа, царъ Петровия синъ, царя-скопещъ.

¹⁾ Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 21, 17—23.

²⁾ Асохигъ съобщава, че „Василий II намислилъ да прѣсели часть отъ арменцитѣ, които се намирали подъ властта му, въ Македония, (за да ги постави) противъ българитѣ (и да имъ даде възможность да се заематъ) съ уредбата на страната. Поради това той и прѣведе тамъ много (арменци)* (рус. прѣводъ, стр. 142). Византийцитѣ не споменуватъ нищо за подобно прѣселение прѣди 986 г., и ние мислимъ, че това сж били тъкмо споменуваната тукъ войска, която била доведена въ Македония противъ българитѣ.

Цѣлата конница (ромейска) обаче заедно съ плячката и царската палатка попаднали въ тѣхни рѣцѣ¹⁾. Асохигъ отнася това поражение също къмъ 986 г.¹⁾ — У Матей Едески пъкъ четемъ: „Алусианъ отъ своя страна, като събралъ една армия, тръгналъ да посрѣщне Василия. Произлѣзе голѣма битка, българскиятъ кралъ взелъ върхъ и обърналъ на бѣгъ войската на Василия чакъ до Цариградъ. Българитѣ откарали отъ тѣхъ грамадна плячка и множество плѣнници. Василий, цѣлъ опозоренъ, се върналъ въ столицата си“.²⁾

Отъ приведенитѣ тукъ извѣстия ясно става, че причинитѣ както за отстъпването, тъй и за поражението на Василия II при Траяновитѣ врата на 17. августъ 986 г. лежатъ главно въ своеврѣменото пристигане на Самуила на помощъ на Аарона съ своитѣ войски, които о-време сполучили да отрѣжатъ на роментѣ пътя на отстъпването и да имъ нанесатъ катастрофално поражение, съ което била осуетена и главната цѣль на първия походъ на Василия II — съ едно нападение да покори България. Тая злополука на императора възбудили силно духоветѣ въ Византия. Въ Цариградъ обвинявали Василия, че той прѣдприелъ този походъ по своя инициатива, и хвърляли върху него всичката отговорност за неуспѣха. Какво силно впечатление произвело поражението при Ихтиманския проходъ и какво било настроението въ византийската столица спрямо Василия, се види отъ едно стихотворение на споменатия съврѣмененъ византийски поетъ Ивана Геометра, което носи надсловъ: „На поражение роментѣ въ Българската клисура“, изпълнено съ отчаяние. „Ако да бѣше дори слънцето слѣзало отъ своето мѣсто, възклицава поетътъ, азъ все пакъ не бихъ помислилъ, че стрѣлитѣ мизийски ще бждатъ по-силни отъ конията ав-

¹⁾ Асохигъ, п. т., гл. XXIII, нѣм. прѣв., стр. 185—186; рус. прѣв., стр. 176—177. Ср. гл. XXIV, нѣм. прѣв., стр. 186, рус. 177.

²⁾ А. Гильфердингъ, п. т., стр. 209, бѣл. I френския текстъ. — Въ похвалното слово за св. Фотия Тесалийски така също се споменува, че „стана жестока битка; императорътъ, който излѣзълъ съ цѣлата си войска противъ него (българ. народъ), не устоялъ противъ варварския строй“. В. Васильевскій, Одинъ сборникъ, п. т., стр. 100 и 101, бѣл. I (грѣцкия текстъ).

зонийски (т. е. ромейски). Провалете се, дървета, грозни планини, провалете се, мрачни скали! Тукъ левътъ се изплаши да излѣзе срѣщу еленитѣ. Когато ти, Фаетоне (слънце), спуснешъ подъ земята златоблѣскавата си колесница, кажи на великата душа на кесаря ето какво: Дунавъ грабна вѣнеца на Римъ; улови се по-скоро за орѣжие. Стрѣлитѣ на мизийцитѣ надвиха надъ копията на авзонийтѣ¹⁾. При такова настр�ение въ Цариградъ на Василия II не оставало нищо друго освѣнъ да събере нова войска и да почне отново войната, за да покаже, че „стрѣлитѣ мизийски не сж по-силни отъ копията авзонийски“. Обаче новитѣ вътрѣшни вълнения — бунтътъ на Варда Фока и на Евстатия Малеина прѣзъ августъ 987 г., новото появяване на сцената на Варда Склира и външнитѣ опасности — нападенията на руския князь Владимира на херсонската тема и обсадата на Херсонъ, а сжщо войната на арабитѣ въ Южна Италия, — отново отвлѣкли вниманието на Василия II отъ българитѣ, и той билъ принуденъ да ги остави на покой въ течение на петъ години.

2. ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ЕДИНОВЛАСТИЕТО И ВТОРАТА ВОЙНА НА ВАСИЛИЯ II ПРОТИВЪ БЪЛГАРИТѢ.

При поражението на византийската армия въ Ихтиманския проходъ, както видѣхме, взелъ най-дѣятелно участие и Самуилъ, и може да се каже, че благоприятниятъ изходъ отъ нападението на Василия II се дължи изключително нему, защото едвали Ааронъ самъ би могълъ да устои противъ ромейтѣ. Опасността била отстранена отъ владѣнията на Аарона, а, може би, и отъ цѣла България. Ние бихме очаквали, че Ааронъ ще съзнае и признае, доколко е било необходимо за него да бжде въ добри и съюзни отношения

¹⁾ Joannis Geometrae Carmina varia, Migne, Patrologia graeca, t. 106, col. 934: Εἰς τὸ πάθος Ῥωμαίων τὸ ἐν τῇ Βουλγαρικῇ κλίσει. — Ср. В. Г. Васильевскій, Къ исторіи, п. т., стр. 171; Труды его, т. II (1909), стр. 117. Ср. и не съвсѣмъ точния и пълненъ прѣводъ на това стихотворение у К. Стояновъ, Иванъ Геометъръ и византийската култура на негово врѣме. Духовна Култура, кн. 25 и 27 (1925), стр. 201.

съ брата си Самуила, и че само съ задружни дѣйствия тѣ биха могли всѣкога да посрѣщнатъ и отблъснатъ всѣко покушение върху независимостѣта на България. Обаче Ааронъ билъ далечъ отъ подобно съзнание и въпрѣки оказаната нему отъ Самуила цѣнна услуга, той не се отказалъ отъ старитѣ си тайни планове: и слѣдъ одържаната тѣй блѣскава побѣда надъ заклетия врагъ на българитѣ той не прѣстаналъ да води антибратска, или по-право, антинационална политика; защото продължилъ сношенията си съ приятелитѣ на ромейския императоръ, а, може би, непосредно и съ самия Василия II, — сношения, насочени очевидно противъ брата му. За Самуила, който и по-рано не довървявалъ на Аарона и несъмнѣнно е знаелъ за прѣдишнитѣ му тайни прѣговори съ Цариградъ, подобно поведение на брата му било нищо друго освѣнъ явна измѣна и прѣдателство както противъ него самия, тѣй и противъ отечество и народъ. Затова, като поставялъ държавнитѣ интереси и отечествената свобода по-високо отъ братскитѣ си връзки и като прѣдвиждалъ, какви голѣми злини би могълъ да причини Ааронъ съ своето измѣнническо поведение, Самуилъ рѣшилъ да прѣдупрѣди тия злини. „Затова ли, пише Скилица, че Ааронъ билъ, както казвали, привърженикъ на ромейската партия, или пъкъ поради това, че искалъ да присвои за себе си властѣта (или пъкъ за едното и другото, както прибавя Зонара), братъ му Самуилъ го убилъ въ мѣстността на Раметаница на 14. юлий (споредъ варианта: юний) съ цѣлия му родъ; само синъ му Иванъ-Владиславъ билъ спасенъ отъ Самуиловия синъ, Гавриила-Радомира“.¹⁾ Това извѣстие на

¹⁾ Skyi.-Cedg., ib. II, p. 435, 16—27: καὶ τὸν Ἀαρὼν δὲ τὰ Ῥωμαίων, ὡς λέγεται, φρονούτα ἢ τὴν ἀρχὴν εἰς αὐτὸν σφετεριζόμενον ἀνέλεον ὁ ἀδελφὸς Σαμουὴλ παγγενεῖ, καὶ τὴν ἰδ' Ἰουλίῳ (var. Ἰουνίῳ) μηνός, ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῆς Ῥαμετανίτζας (var. Ῥασμετανίτζας), μόνου Βλαδοσθλάβου (var. Βλαδισθλάβου) τοῦ καὶ Ἰωάννου διασωθέντος, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, παρὰ Ῥαδομήρου τοῦ καὶ Ῥωμανοῦ (var. Γαβριήλ), τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαμουήλ. — Zonaras, ib. IV, p. 110, 24—29: τὸν δ' Ἀαρὼν παγγενῇ τοῦ βίου ἐξήγησε ὁ ἀδελφὸς Σαμουήλ, ἢ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μόνῳ περιποιούμενον ἢ τὰ Ῥωμαίων αἰρούμενον λέγεται γὰρ καὶ ἀμφοτέρω, ἐνὸς μόνου τῶν παιδῶν ἐκείνου περιωθέντος, ὃς Σφενδοσθλάβος (вм. Βλαδισθλάβος) καὶ Ἰωάννης διωνόμενος ἐκέκλητο. — Старобѣлг. прѣводъ, п. т., стр. 156: „Прена же съ кѣмъ родѣ“ (и

на Аарона била Софийската, въ която влизала и сѣверна Македония.

Самуилъ слѣдъ смъртта на Аарона, споредъ думитѣ на Ив. Скилица, станалъ самовластенъ (*μὲνάρχος*), т. е. той вече не раздѣлялъ властта съ никого, и цѣла България сега прѣминала подъ негово управление начело съ номиналния царь Романа. Заедно съ това билъ туренъ край на всички възможни вътрѣшни сътресения подъ влиянието на византийското правителство, а пъкъ подновяването на гражданската война въ Византия съ избухването на бунта на Варда Фока и на Евстатия Малеина прѣзъ августъ 987 г. се давала възможностъ на Самуила и българитѣ свободно да продължатъ борбата. И наистина, Скилица съобщава, че „Самуилъ и другитѣ мѣстни воеводи (*τοπάρχαι*), като получили свобода да дѣйствувать безнаказано, когато той (императорътъ) билъ завзетъ съ възстанията, не малко тревоги причинили на ромейскитѣ власти“.¹⁾ Обаче, дѣ сж дѣйствували българитѣ и въ какво се състояли тия тревоги, Скилица нищо не посочва. Нѣщо повече ни дава Яхъя, който пише: „И прѣзъ врѣмето на бунта на Фока и когато императоръ Василий билъ заетъ съ войната противъ него, българитѣ се възползували и нападали ромейската страна нѣколко пѣти, и я опустошавали до гр. Салѣника и правили нападения на ония ромейски области, които сж на западъ“.²⁾ И тъй, периода отъ 14. XI. 987 до 13. IV. 989, т. е. докато траела гражданската война, българитѣ нападали „много пѣти“, т. е. постоянно и тѣхнитѣ нападения се простирали въ солунската областъ и въ ромейскитѣ области,

¹⁾ Skyl.-Cedr. ib. p. 447, 6-8 — Zonaras, ib., p. 117, 15-16, така сжщо споменува за τὰς τοῦ Σαμουὴλ ἐκδρομὰς прѣзъ сжщото врѣме.

²⁾ Яхъя, п. т., стр. 27, 21-25, — Ал-Макинъ прѣдава това мѣсто така: „Въ онова врѣме, когато билъ бунтътъ на Фока и царь Василий билъ изцѣло заетъ съ борбата противъ него, българитѣ се възползували отъ случая и нѣколко пѣти нападали римската областъ, и (разорявайки) съ пожари, опустошения и грабежъ, дошли до градъ Селевкия“. Вж. В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 141: Труды его, п. т., стр. 82. Подъ Селевкия още на врѣмето Васильевски правилно разбиралъ Салоника, Солунъ, както това се доказва и отъ текста у Яхъя.

които били на запад, но понеже и солунската област се намира „на запад“, разбира се, отъ столицата, то подъ другитѣ области, които се опрѣдѣлятъ като „западни“, очевидно, отъ Солунъ, ще трѣба да разбираме несъмнено тия, които още се намирали подъ властѣта на Византия, а това сж драчката тема и Епиръ. Тия двѣ области въ 995/6 г. се намирали вече въ рѣцѣтъ на българитѣ, а понеже слѣдъ 989 г. не става нийдѣ дума, че тѣ сж били завоювани отъ Самуила, то имаме достатъчно основание да приемемъ, че Самуилъ прѣзъ посоченото врѣме обърналъ вниманието си тъкмо къмъ тѣхъ, главно къмъ драчката тема, която била отъ голѣма важностъ за византийцитѣ, понеже тя служила като главна база за тѣхнитѣ военни и търговски интереси на Адриатическо море и за връзка съ южно-италиянскитѣ имѣ владѣния. За да унищожѣ ромейската властъ по Адриатика и да се освободи отъ всѣка опасностъ откъмъ тила, Самуилъ при съдѣйствието на западно-българскитѣ мѣстни воеводи завоювалъ и тая областъ заедно съ градъ Драчъ, който ще да му се е прѣдалъ безъ голѣмъ отпоръ 1. въ силата на роднинскитѣ връзки съ тогавашния протевонъ (кметъ) на града Ивана Хрисилий, за чиято дъщеря Агата, споредъ добавката на еп. Миханла, Самуилъ билъ жененъ и отъ тоя бракъ се родилъ Гавриилъ-Радомиръ¹⁾, и 2. поради беззащитното положение на града, който билъ прѣдоставенъ на своята сѣдба въ даденото врѣме.²⁾ Тогава, вѣроятно, е била присъединена къмъ българската държава и областѣта Епиръ.

Едноврѣменно съ тия завоевания българитѣ, както видѣхме, нападали и опустошавали и солунската тема дори до самия Солунъ. Въ какво се изразявали тия опустошения, изворитѣ сжщо не съобщаватъ; но едно е вѣнъ отъ всѣко съмнѣние, че тия нападения и опустошения сж имали за

¹⁾ Skyl.-Cedr., Ib., p. 458, 23: Γαβριήλ ὁ καὶ Ῥωμανός. . . . τεχθεὶς τῷ Σαμουήλ [ἰῆς Ἀγδδης τῆς θυγατρὸς Ἰωάννου τοῦ Χρυσηλίου τοῦ ἐν Αὐδραχίῳ πρωτεύοντος]. — Prokić, п. т., стр. 31, № 22.

²⁾ А. Гильфердингъ, п. т., стр. 213 и бѣл. 1. — F. Rački. Borba južnih slovena za državnu neodvisnost u XI. veku. Rad jugosl. Akademij, kn. XXIV (1873), str. 114—115.

цѣль да подготвятъ и улеснятъ прѣвземането на Солунъ, който билъ единъ отъ главнитѣ обекти на Самуиловитѣ завоевания и чийто редъ сега дохождалъ особено слѣдъ прѣвземането на Драчъ. Но прѣди да пристѣпи къмъ тая мѣчна задача, Самуилу се налагало прѣдварително да завоюва главнитѣ крѣпости въ солунската тема, прѣвземането на една отъ които се отнася тъкмо къмъ даденото врѣме. Лъвъ Дяконъ, като говори за появяването на нова комета и за нѣкакви огнени стълпове, които се показвали въ глуха нощъ на сѣверната частъ на небето, изтъква, че тия явления прѣдсказвали станалото слѣдъ това прѣвземане на Херсонъ отъ тавроскититѣ (русиѣ) и завладѣване на Веррея отъ мизитѣ (българитѣ).¹⁾ Въпросната комета се явила прѣзъ априлъ 989 г.²⁾, слѣдов. Веррея (днеш. Караферия, Беръ) минала въ български рѣцѣ прѣзъ втората половина на сжщата година.³⁾ Къмъ това врѣме ще трѣба да отнесемъ и завладѣването на силната и важна крѣпость Сервия (τὰ Σέρβεια, днеш. г. Селфидже), която се отбраняла отъ ромейския стратегъ Магиринъ и двама таксиарси (хилядници), всѣки съ своята хиляда. Българскиятъ воевода Димитъръ Полемархий слѣдъ една годишна обсада можалъ само съ хитрость да излови стратега и таксиарситѣ, слѣдъ което тоя отъ природата укрѣпенъ и непрѣвзимаемъ градъ билъ завзетъ безъ кръвопролитие.⁴⁾

¹⁾ Leo Diaconos, ib., p. 175, 6—11: καὶ οὗτοι (πύρινοι στύλοι) τήντα συμβῆσαν πρὸς τῶν Ταυροσκηδῶν τῆς Χερσῶνος ἄλωσιν παρατήλουν καὶ τὴν τῆς Βερρόλας κατασχεῖν παρὰ τῶν Μουσῶν.

²⁾ За тая комета споменуватъ Яхъя, п. т., стр. 29, 11—14 и Асохигъ рус. прѣв., стр. 179—180; и двамата я отнасятъ къмъ 989 г. — Подробенъ разборъ на всички извѣстия за тая комета и нейната година, както и за другитѣ физически бѣдствия тогава вж. В. Г. Васильевскій, Къ исторіи, п. т., стр. 155—162. — Ср. А. Липовскій, каз. ст., п. т., стр. 134.

³⁾ Споредъ бар. Рѣзена, п. т., стр. 215, прѣвземането на Веррея отъ българитѣ станало не по-рано отъ 7. априлъ и не по-късно отъ 27. юлий, споредъ даннитѣ у Яхъя, и той го отнася къмъ края на юний или нач. на юлий.

⁴⁾ Cesaumeni Strategicon, ib. §§ 76 et 77, p. 28, 32—29, 36. — Васильевскій, Совѣты и пр., п. т. стр. 275—277. — Въ какво се заключава

За завземане на други крѣпости въ солунската тема за сега нѣма никакви извѣстия; но че прѣзъ 989 г. Самуилъ станалъ особено опасенъ за Византия, се види отъ слѣдното стихотворение на съврѣмения поетъ Ивана Геометра подъ надсловъ „На комитопула“: „Горѣ комета (κομήτης) палѣше етира (въздуха); долу комитъ (κομήτης) съ огнь опустошава запада. Оная звѣзда е символъ на сегашния мракъ; тя се усмирява (изчезва) съ свѣтлината (изгрѣването) на Люцифера (Φωσφόρου слънцето), а тоя се възпламени съ залѣзването (τῇ ὀβσῃ) на Никифора. Тоя страшенъ тифонъ, (роденъ) отъ злодѣйци, всичко изгаря. Дѣ сж ревоветъ на твоята сила, вожде на непобѣдимия Римъ? Царю по природа, Никифоре (победоносний) на дѣла, като се малко понадигнешъ отъ гроба, ревни, лѣве, и научи ли-

хитростта, ето какъ Кекавменъ ни разказва: . . . „Дѣдо ми по майка Димитъръ Полемархий (Πολυμάρχειος), така се казваше, билъ видна глава (личностъ) въ оная страна на границата (слѣдъ умиряването на България покойниятъ господаръ Василий Багренородни го издигна въ санъ патриций и го направи при това мистикъ). Той цѣла година се мжилъ и прѣкарвалъ безсънни нощи, за да завладѣе тоя градъ, съвсѣмъ непрстъпненъ, и не можилъ да го прѣвземе. Поради това такъвъ трудъ за него билъ напусто. Благодарение на скалитъ и страшнитъ пукнатини (крѣпостта) придобила безопасностъ. Но въ долната частъ на крѣпостта при стрѣмнината имало мѣсто за кжпане, кждѣто се спушали стратегътъ и таксиарситъ, когато поискали, и се кжпѣли. (Дѣдо ми) измисля слѣдната хитростъ. Той дошълъ ношемъ и застаналъ тъкмо срѣщу крѣпостта съ свонтъ хора — това мѣсто било гористо, покрито съ храсталакъ — и ето той заповѣдалъ на всички да взематъ въ ржцѣ голѣми клонища (θαύνοος), да ги държатъ прѣдъ себе си и засѣнявайки да прикриватъ и конетѣ, и конницитѣ, така че да изглеждало, че тамъ има не човѣци, а (растяща) на мѣстото гора. Той ималъ двама съгледвачи (χρῶστρούς) на една височина близу до крѣпостта. Щомъ стратегътъ и таксиарситъ слѣзли долу и почнали да се кжпятъ, съгледвачитѣ дали знакъ, какъвто имъ билъ заповѣданъ. Като пришпорили конетѣ, тѣ заобиколили мѣстото за кжпане и изловили тия, които били въ него. Защото човѣкъ невнимателенъ, а ходящъ безъ охрана, често изпада въ злополука. Когато тѣ били изловени, то и крѣпостта била прѣвзета безъ кръвопролитие. И тъй, помни това; и ако ти пазишъ крѣпостъ, бжди твърдъ внимателенъ както къмъ външнитѣ, тъй и къмъ вътрѣшнитѣ, и не довървай дори и на свой човѣкъ; инѣкъ ще изгубишъ и себе си и свонтъ хора“.

сицитѣ да живѣятъ въ скалитѣ¹⁾ Подъ „комитѣ“ и „комитопулѣ“, когото тукъ поетътъ, играейки си съ думитѣ, сравнява съ кометата въ 989 г.²⁾ и които „съ огънь опустошава запада“, не се подразбира никой другъ освѣнъ Самуилъ, който тъкмо прѣзъ 989 г., както видѣхме, опустошавалъ западнитѣ области на империята. Поетътъ се възмущава отъ неговитѣ дѣйствия, но не по-малко той е недоволенъ и отъ бездѣйствието на Василия II, отъ когото въ даденото врѣме не могло да се очаква никакво противодѣйствие, и поради това той се обръща съ повикъ къмъ покойния и побѣдоносенъ Никифора Фока, а не къмъ Ив. Цимисхия, както и въ другитѣ нѣкои стихотворения, като къмъ такъвъ императоръ, който единичкъ билъ въ състояние да усмири и накаже българитѣ. — Въ друго едно стихотворение подъ насловъ „На възстанието“ Ив. Геометъръ, като описва голѣмитѣ бѣдствия на Истока поради гражданската война, рисува въ слѣдната картина, какво е прѣдставлялъ Западътъ подъ дѣйствията на българитѣ: „А това, което става на западъ, — каква рѣчь би го разказала? Тѣла отъ скити, като въ своето отечество, върлува и го обикаля въ всички посоки (ῥῆμαλφ). Както земята, която произрастя благородни клонки, тѣ отъ коренъ изрѣзватъ желѣзната природа на непоколебими мжже; и мечъ дѣли наполовинъ поколѣнието на кърмачетата: едни има майката, други пъкъ врагътъ изтрѣбва съ насието на стрѣлитѣ. Прѣди яки градове —

¹⁾ Migne, ib., col. 920, A-B. № 24. Εἰς τὸν κομιτόπ(ου)λ(ον). — Рус. прѣводъ у В. Васильевскій, п. т., стр. 170—171; Труды, II, стр. 116, а български у К. Стояновъ, п. т., стр. 201. — Считаме за нужно тукъ да обърнемъ внимание на това, че въ това стихотворение за кометата се дава κομίτης, а за комита — κομήτης, което е неправилно и погрѣшно; споредъ насъ трѣба да бжде тъкмо обратно: за кометата — κομήτης, както стои въ всички гръцки рѣчници, а за комита — κομίτης, както това се потвърждава и отъ думата κομιτόπ(ου)λ(ον) въ надсловъ на стихотворението. Поради това на стр. 635 даваме подписа κομίτης.

²⁾ Васильевски счита, че тукъ става дума за кометата въ 975 г. прѣди смъртта на Ив. Цимисхия, което едва ли е приемливо, защото повечето стихотворения на Ив. Геометра съ историческо съдържание сж писани между 986 и 989 или 990 г. и защото кометата отъ 975 г. е доста отдалечена, за да прави поетътъ сравнение съ събития отъ 989 г.

сега лекъ прахъ; табуни коне (има) тамъ, дѣто прѣди живѣли люде. Горко ми! Като виждамъ сега това, какъ ще спра сълзитѣ си? Така се изтрѣбватъ страни и селища!“ По-нататкъ поетътъ рисува страшната картина, която Цариградъ прѣдставлялъ отъ земеръса, който се случилъ прѣзъ октомврий 989 г., отъ потъмняването на слънцето и мѣсеца поради „огненитѣ стълпове“ и отъ появяването на кометата, отъ което ясно става, че това стихотворение било писано въ края на 989 или началото на 990 г.¹⁾

¹⁾ Migne, ib., col. 908, A-B, № 5: Εἰς τὴν ἀποστασίαν. — Рус. прѣводъ у Васильевски, п. т., стр. 176—177. У Ив. Геометра има още едно стихотворение подъ надсловъ „ѡ разлѣчка отъ родината“ (Εἰς τὴν ἀποδημίαν), което се почва така: „Прѣзъ мѣсець Дистръ (мартъ), като напуснахъ огнището на Византия, азъ заминахъ за гр. Силиврия. Виждайки още лъщящия мечъ и свирѣпстващата сѣкира на съотечественицитѣ и изтокъ, остървенѣлъ за убийства, запознатъ въ столицата съ плачове и сълзи, азъ гледахъ на запада като на тихо пристанище. Но не бѣхъ прѣминалъ устието на Атиръ, и виждамъ озвѣрена тѣпла отъ Амаликовци, (виждамъ) спиращи пѣтниците безвремѣнно, грабене храната и имотитѣ на бѣднитѣ хора; (чувамъ) риданията (повицитѣ) на мже, жени и дѣца; (виждамъ) благородни дѣви-черноризци съблѣчени, уви! да простиратъ рѣцѣ нагорѣ и да викатъ за свидѣтелство зрящата правда. Такива сѣ пѣритѣ (впечатления) отъ моето пѣтуване“. По-нататкъ поетътъ рисува грозната картина отъ голѣмата суша, която прѣдставляли разпукалата се земя, почернѣлитѣ ниви и полета и безнадежното отчаяние на земледѣлца (Ibidem, col. 956, A-B, № 125. Рус. прѣв. у Васильевски, п. т., стр. 175—176). В. Васильевски прѣдполага, че споменуванитѣ тукъ Амаликовци, или както той прѣвежда „сынове на Амалика“, „които произвеждатъ грабежъ почти подъ стѣнитѣ на Цариградъ“, били тъкмо българитѣ (п. т., стр. 174). Но това едвали може да се приеме, защото той, споредъ насъ, измѣнилъ смисъла на грѣцкия текстъ съ волния си прѣводъ, а именно стиховетѣ: Ὀπὼ ἐπὶ λῆθον τῆς Ἀθήρου τὸ στόμα, τῶν Ἀμαλῆκ ὄρεα πλῆθος ἡγρωμένον, Ὀδοστατοῦντας τοὺς δόλτας ἀκόπως, Τροφῶν, πένθητον, ἀπαγῖν καὶ χρημάτων, Ἀνδρῶν, γυναικῶν κοκκίτους καὶ παῖδων, κτλ., той прѣвежда: „Но не успѣлъ я миновать устья Аѳира, какъ вижу бѣшенную толпу сыновей Амалика, останавливающихъ безвременно путниковъ, похищающихъ пропитание бѣдныхъ людей и имущество, (слышу) рыдания мужей, женъ и дѣтей“ и пр., когато Ὀδοστατοῦντας трѣбаше да бѣде въ род. п., ако то се отнасяше къмъ τῶν Ἀμαλῆκ. Очевидно, тукъ поетътъ прѣдава отдѣлни гледки които една слѣдъ друга му се хвърляли въ очи. Поради това въ „Амаликовци“ трѣба по-скоро да видимъ мѣстни разбойници и други злосторници, които се ползували отъ тежкото положение на населението, за да

Съ падането на крѣпоститѣ Веррея и Сервия се откривалъ Самуилу пътъ къмъ Солунъ. Положението на Василия II на полуострова ставало все по-стѣснително, и той трѣбало да се погрижи за спасението на тоя важенъ въ империята градъ. И наистина, щомъ се прѣкратила гражданската война, слѣдъ като Варда Фока билъ убитъ прѣзъ априлъ 989 г., а прѣзъ октомврий с. г. се помирилъ съ Варда Склира и прѣзъ ноемврий се прѣдали всички привърженци на Варда Фока, Василий II, може би, още въ края на 989 или началото на 990 г. прѣзъ тракийската и македонската теми заминалъ за Солунъ, „за да въздаде благодарности на великомъченика Димитрия“, казва Скилица,¹⁾ а авторътъ на похвалното слово за св. Фотия Тесалийски по тоя случай разказва слѣдното: „Когато императорътъ се съвсѣмъ объркалъ и не билъ способенъ да противостане на враговетѣ, той почналъ да си търси друга помощъ, другъ съюзъ, наистина, напълно царственъ и най-добъръ, който състоялъ въ молитвитѣ на светиитѣ и въздигалъ висока мишца, непрѣодолима въ бой. И тъй, той пристигналъ въ Солунъ, който той ималъ като защитна крѣпость и надеждна опора за дѣйствия противъ враговетѣ; въ него той се обърналъ къмъ изнамиране на свети и прѣподобни мъже“. Между тѣхъ се оказалъ св. Фотий, който оттогава станалъ постояненъ сътрапезникъ на императора; той го придружавалъ въ походитѣ противъ неприятелитѣ: единиятъ се борилъ съ оръжие, а другиятъ съ молитви противъ българитѣ.²⁾ Обаче едва ли може да се допусне, че само едно благочестие е извикало Василия II въ Солунъ: него го е влѣкло натамъ, очевидно, желанието и грижата му, за да укрѣпи и засили отбраната на тая своя „защитна крѣпость и надеждна опора“ противъ дѣйствията на българитѣ. И наистина, когато императорътъ пристигналъ

упражнялъ занаята си. Най-сетнѣ българитѣ едва ли сж могли да достигнатъ така близко до Цариградъ, когато всичкото внимание на Самуила било съсредоточено въ това време на солунската тема и гр. Солунъ.

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 447, s—n.

²⁾ В. Г. Васильевскій, Одинъ изъ сборниковъ, п. т., стр. 100 и 101, бѣл. 1 и 2.

въ Солунъ, той назначилъ за солунски стратегъ магистра Григория Таронита (т. е. отъ армен. гр. Таронъ) и му оставилъ силна войска съ изрична заповѣдь да задържа и отблъсва нападенията на Самуила, а самъ се върналъ въ столицата и оттамъ заминалъ за Иверия (Грузия),¹⁾ защото иверцитѣ (грузинцитѣ), които въ първото въстание на Варда Склира държали страната на императора, обаче въ бунта на Варда Фока тѣ дѣйствували заедно съ бунтовника, а слѣдъ убийството на послѣдния нѣкои отъ тѣхнитѣ все още продължавали борбата противъ Василия II. По тоя поводъ Иванъ Геометръръ написалъ слѣдното стихотворение подъ надсловъ „На иверскитѣ грабежи“: „Не скитски (български) огънь, а иверско насилие двйжи сега запада къмъ изтокъ. Ето това прѣдсказваха земетръсътъ и дългия блѣсъкъ на необикновенитѣ звѣзди. Македонска земйю (μάχης γῆ), защо напразно ще обвинявашъ скититѣ (т. е. българитѣ), когато виждашъ твоитѣ приятели и сѣюзници да извършватъ такива (работи или дѣйствия)?“ Тѣкмо за окончателното усмирение на иверцитѣ Василий II заминалъ въ 990 г. за Иверия.²⁾ Това стихотворение е особено цѣнно за насъ, защото то ясно показва, че въ 990 г. още не е било прѣдприето никакво противодѣйствие противъ българитѣ и Самуила.

И наистина, само слѣдъ като се разправилъ съ непокорнитѣ иверци и отново ги подчинилъ подъ властѣта си, Василий II рѣшилъ да потегли съ война противъ българитѣ. Византийскитѣ хронисти нищо не споменуватъ за тоя походъ на императора; за него се научаваме само отъ чужди извори, които го отбѣлѣзватъ съ най-точна хронология. Така, Асохигъ пише: „Слѣдъ като непокорнитѣ, въстанапи противъ грѣцкия царь, бѣха изтрѣбени, той (царьтъ), като се възползувалъ отъ свободното врѣме, въ 440 = 991 г. събралъ безбройно множество войска, отишълъ противъ българската земя, за да отмъсти за себе си“,³⁾ т. е. за поражението въ Ихти-

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 447, 11—14. — Zonaras, ib., IV, p. 117, 10—17.

²⁾ Migne, ib., col. 919 A, № 21. — В. Г. Васильевскій, Къ исторіи, п. т., стр. 173—174; Труды его, п. т., стр. 119—120.

³⁾ Вж. рус. прѣводъ, п. т., стр. 187—188.

манския проходъ въ 986 г. Споредъ Яхъя пкъъ, слѣдъ като се приготвилъ за война противъ българитѣ, Василий въ края на февруарий 991 г. заминалъ за Диут-ма (Димотика?), отдѣто слѣдъ срѣщата си съ прѣстарѣлия Варда Склира потеглилъ за България.¹⁾ Къмъ кждѣ Василий II насочилъ маршрута си отъ Димотика, не може точно да се опрѣдѣли, защото Яхъя не дава никакви географски и топографски имена; за него той съобщава слѣдното: „И посрѣщналь царь Василий болгаритѣ и ги обърналь въ бѣгство и уловиль въ плѣнѣ тѣхния царь и го върналь въ тъмницата, отъ която той бѣ избѣгалъ. И спасиль се Комитопултъ, начальника на неговитѣ войски, и управлявалъ българската държава. И останаль царь Василий да воюва съ тѣхъ и да напада тѣхнитѣ страни въ течение на четири години. И потеглилъ той зимно врѣме въ областитѣ на българската земя и нападалъ и плѣнявалъ, и прѣвзелъ прѣзъ това врѣме нѣколко тѣхни крѣпости, и задържалъ за себе си нѣкои отъ тѣхъ и разрушилъ отъ тѣхъ ония, които споредъ мнѣнието му не могли да бждатъ задържани. И разрушилъ градъ Бария въ броя на ония, които разрушилъ“.²⁾ Въ тоя

¹⁾ Бар. Розенъ, каз. съч., стр. 27, 28—34. — Че Василия II потеглилъ въ походъ за България въ края на февруарий 991 г., ние извеждаме отъ факта, че слѣдъ срѣщата си съ императора въ Димотика и когато послѣдниятъ потеглилъ за България, Варда Склиръ се поминалъ слѣдъ нѣколко дена въ срѣда на 6. мартъ 991 г. (п. т., стр. 28, 1—3).

²⁾ Пакъ тамъ, стр. 28, 4—15. — Ал-Макинъ и тукъ съкратилъ текста на Яхъя въ слѣдния видъ: „И срѣщналь се Василий съ болгаритѣ и ги обърналь въ бѣгство, и продължилъ да напада страната имъ въ течение на четири години и прѣвзелъ твърдѣ много тѣхни укрѣпления, и нѣкои отъ тѣхъ запазилъ, а ония, които не могли, както той видѣлъ, да бждатъ задържани, разрушилъ, и между другитѣ градъ Бария“. — Васильевскій, п. т., стр. 141. — Обаче берлинскиятъ неговъ прѣписъ възстановява текста на Яхъя: „И срѣщналь се царь Василий съ болгаритѣ и ги разбилъ и взелъ въ плѣнѣ цара имъ и го затворилъ въ тъмница, и се спасиль К-м-тѣ-ф-л-с, начальникътъ на войската му и станалъ управитель на българската държава. И останаль (тамъ) царь Василий, прѣмънавайки по земята имъ и нападайки странитѣ имъ четири години“ и пр. — Сжшо така и турскиятъ прѣводъ на ал-Макина се приближава къмъ Яхъя: „Василий, като воювалъ съ българитѣ, уловилъ беговетѣ имъ и (ги) затворилъ въ тъмница. Военачалникътъ

пасажъ не е мжно да се забължватъ два различни периода. Въ първия периодъ дѣйствиата ставатъ, очевидно, на византийска територия, защото Василий II посрѣщаль българитѣ, които въ прѣднитѣ години бѣха навдѣзли въ владѣннията му и завладѣли нѣкои византийски крѣпости; неговата задача била да ги изгони отъ византийска територия и, споредъ Яхъя, сполучилъ така да ги разбие и да ги обърне въ бѣгство, че плѣнилъ тѣхния царь. Къмъ това врѣме той успѣлъ да отвоюва нѣкои свои крѣпости, къмъ които ще трѣба да приброимъ и кр. Веррея, за която Асохигъ съобщава, че Василий я обсаждалъ и прѣвзелъ.¹⁾ Вториятъ периодъ се почва съ прѣнасенето на военнитѣ дѣйствиа на българска територия. Слѣдъ като очистилъ византийскитѣ владѣния отъ българитѣ, Василий II останалъ тамъ съ цѣлъ да вземе вече нападателно положение: той главно нападалъ на българскитѣ крѣпости, вѣроятно погранични, които и завземалъ, а по-вжтрѣшнитѣ крѣпости разрушавалъ, понеже не е могълъ да задържи; между разрушенитѣ билъ градъ Бария, въ която обикновено виждатъ Веррея и я идентифициратъ съ Асохиговата Вера.²⁾ Но, като имаме прѣдъ видъ: 1. че Веррея била крѣпость на византийска територия, завоевана отъ българитѣ въ прѣдната година; 2. че Асохигъ

имъ, като избѣгалъ, подиръ това управлявалъ държавата на улгаритѣ. Василий прѣминавалъ въ четири години държавата на улгаритѣ и прѣвзелъ тѣхни крѣпости и кули. Ония, които могли да бждатъ задържани, той задържалъ, а незадържанитѣ той опустошилъ и разрушилъ. Въ броя на разрушенитѣ отъ него билъ градъ Абария. Слѣдъ изтичането на четири години той пакъ дошълъ въ Цариградъ*. — Пакъ тамъ, стр. 230—231. — Отъ тия данни ясно става, че ал-Макинъ систематично изпускалъ главно името „комитопулъ“ и чрѣзъ това затъмнилъ текста на Яхъя.

¹⁾ Вж. рус. прѣводъ, п. т., стр. 188: „Пришелъ, онъ (императоръ) осадилъ городъ Веру (вар. Веря), который взялъ, оставивъ тамъ сына князя таронскаго, магистра Григорія, съ войскомъ противъ булхаровъ“. Очевидно, послѣдното съобщение е погрѣшно, защото магистръ Григорий Таронитъ билъ назначенъ, както видѣхме споредъ Скилица, за стратегъ на Солунъ още въ 990 г. (вж. по-горѣ, стр. 686). Може би, тамъ е билъ оставенъ хандцятскитъ князь Саакъ, синъ на Абела, за когото Асохигъ (п. т.) казва, че нееднократно се сражавалъ съ българитѣ.

²⁾ В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 141. — Бар. Розенъ, п. т., стр. 228.

нищо не споменува за разрушението ѝ, а твърди само, че била обсаждана и прѣвзета, и 3. че арабският писател Ибн-ал-Атира съобщава, че въ тоя походъ „царѣтъ проникналъ вече въ срѣдата на българската земя, но се върналъ и вървѣлъ бързо“, ¹⁾ то въ Бария по-скоро трѣба да видимъ споменатата по-горѣ Абария, както се чете и въ турския прѣводъ на ал-Макина, т. е. Срѣдецъ, днеш. София, на което посочва и изразѣтъ Ибн-ал-Атира — „срѣдата на българската земя“. ²⁾ Това се явява още по-вѣроятно, едно; защото Бария била една отъ разрушенитѣ, но не отъ задържанитѣ крѣпости на българска територия, и друго, защото тая война на Василия II се продължавала цѣли четири години, прѣзъ които императорѣтъ ще да е дѣйствувалъ въ разни посоки и е могълъ да достигне и до Срѣдецъ, за да си отмъсти за поражението въ 986 г., както се изразява Асохигъ, още повече, че българитѣ, както изглежда, не му сж оказвали никакъвъ отпоръ. ³⁾

¹⁾ Бар. Розенъ, п. т., стр. 246.

²⁾ Очевидно, и тукъ, както у Асохига (вж. по-горѣ, стр. 671, бѣл. 2), се напомня за българското име Срѣдецъ. — Ср. А. Л. Липовскій, п. т., стр. 136, бѣл. 2.

³⁾ Къмъ врѣмето на тоя походъ противъ Срѣдецъ ще трѣба да отнесемъ несполучливата обсада на крѣпостѣта Мория (Μόρια), която се намирала между Пловдивъ и Срѣдецъ на българска територия. За тая обсада Кекавъменъ ни разказва слѣдното: „Багренородниятъ императоръ киръ-Василий слѣдъ като се въоръжилъ за война и достигналъ Мория, приставилъ стѣнобойни оръдия и силно я обстрѣлвалъ; послѣ той направилъ окопъ (χωματισμόν). Когато окопѣтъ билъ насипанъ високо, тя, които се намирали въ крѣпостѣта, намислили хитростъ, достойна за споменъ. Тѣ придумали съ подарѣци смѣли младежи и (ги) изпратили; тя, като се промѣкнали вътрѣ въ окопа по външнитѣ греди и отишли по-нататѣкъ съ факли, смола и огнь-метачи, подпалили (ги) вътрѣ и си отишли. Пламъкѣтъ отвѣнъ не се виждалъ, защото билъ дълбоко отвѣтрѣ насипа (χωματισμόν) и гредитѣ; но, като обхваналъ прѣзъ цѣлата нощъ всичко въ окопа, на сутринѣта неочаквано той се издигналъ нагорѣ и окопѣтъ билъ унищоженъ. Императорѣтъ опечаленъ отстъпилъ и жителитѣ на крѣпостѣта останали непокорени и непобѣдени“. (Strategicon, п. т., стр. 32, 13-27). Дѣ се е намирала тая крѣпостъ, точно не може да се опрѣдѣли, защото името Мория не се споменува нийдѣ на друго мѣсто. К. Иречекъ, Княжество България, п. т., стр. 119,

Но нѣма съмнѣние, разгледваното тукъ извѣстие на Яхъя се явява твърдѣ интересно и цѣнно съ съобщението, че Василий II още въ началото на тая война, т. е. докато дѣйствиата ставали на византийска територи (991), разбилъ българитѣ, уловилъ въ плѣнъ тѣхния царь и го върналъ пакъ въ тъмницата, отдѣто той бѣ избѣгалъ, и че комитопултъ, началникътъ на неговитѣ войски, се спасилъ и управлявалъ слѣдъ това българската държава. Подъ „български царь“ тукъ несъмнѣнно се разбира избѣгалиятъ отъ Цариградъ царь-Петровъ синъ Романъ, който бѣ прогласенъ, както видѣхме по-горѣ, отъ Самуила за български царь, а комитопултъ е никой другъ освѣнъ самъ Самуилъ. Това извѣстие съвсѣмъ противорѣчи на едничкото такова на Скилица, който разказва, че слѣдъ поражението и бѣгството на Самуила при р. Вардаръ близу до Скопье въ 1002 г.¹⁾ „градъ Скопье прѣдалъ на императора назначениятъ отъ Самуила да го управлява (ταύτης ἀρχεῖν) Романъ, синъ на българския царь Петра, и братъ на Бориса, нареченъ Симеонъ по името на дѣда си. Императорътъ, като го приелъ съ одобрение (ἀποδεξάμενος τῆς προαίρεσως), почелъ го съ санъ патриций и препозитъ и го изпратилъ за стратегъ (στρατηγὲν) въ Абидосъ“.²⁾ Това извѣстие на Скилица става още по-неприемливо, като се вземе подъ внимание и другото съобщение на Яхъя, че „българскиятъ царь, който се намиралъ въ затворъ у императора въ Цариградъ, умрѣлъ“ въ 997 г.³⁾

Но кой отъ двамата хронисти прѣдава истината, или по-право, кому отъ тѣхъ трѣбва да вѣрваме? Ив. Скилица въ изложението си на българо-византийскитѣ отношения прѣзъ разглеждания периодъ се явява тенденциозенъ. Прѣди всичко той въ продължение на цѣли десетъ години (986—996) не дава почти никакви свѣдѣния за дѣйствиата на Самуила спрѣмо Василия II и обратно: той като че ли нарочно из-

бъл. 30, прѣдполага, че това сж развалинитѣ на стара крѣпость, наричана сега Хисарджикъ, който се намира по стария пѣтъ между Пловдивъ и Сръдецъ въ планината надъ с. Вѣтренъ.

¹⁾ За това вж. тукъ по-долу стр. 723.

²⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 455, 12—13.

³⁾ Бар. Розенъ, п. т., стр. 34, 18—20.

бѣгва да говори за тѣхъ, когато, споредъ чуждитѣ хронисти — арменски и арабски, па и византийски, като Лъвъ Дякомъ, отъ когото, както е извѣстно, той се е ползувалъ, прѣзъ тоя периодъ станали не малко важни събития. Но, ако Скилица въ такъвъ видъ ни прѣдставя външнитѣ отношения между България и Византия, то той още по-малко се е интересувалъ за това, което е ставало вътрѣ въ България: Слѣдъ като разказва за побѣгването и спасението на Романа въ 979 г., той съобщава, както видѣхме, че Романъ „съ врѣме, по-късно, отново се връща въ столицата, както щѣлъ това да каже на свое мѣсто“, а между това той нийдѣ въ хрониката си не само не говори за подобно връщане на Романа въ столицата, за което сигурно се съобщавало въ неговия изворъ, защото само подъ негово влияние той е могълъ да даде общание, че въ свое мѣсто ще разкаже за него; той изобщо нито дума не споменува за Романа въ течение на 23 година (979—1002), и изведнѣжъ послѣдниятъ се явява у него между събитията отъ 1002 г. като *deus ex machina* въ качеството си на скопски управител и се прѣдставя като измѣнникъ и прѣдатель на Самуила. Това съобщение стои съвсѣмъ отдѣлно безъ всѣкаква връзка нито съ прѣднето, нито съ слѣдващото, защото Скилица нийдѣ не споменува за другата дѣйностъ на Романа въ България, а при такова положение той трѣбваше да каже поне, кога и при какви обстоятелства Романъ билъ назначенъ за скопски управител и въ какви отношения се е намиралъ къмъ Самуила. Освѣнъ това, подробноститѣ, които Скилица дава, за да опрѣдѣли личността на тоя скопски управител Романа и неговитѣ роднински връзки и особено това, че той билъ нареченъ по името на дѣда си Симеонъ, се явяватъ доста съмнителни. Самъ Скилица по-рано нийдѣ не споменува за това второ име на царь-Петровия синъ Романа, макаръ той и да е ималъ случай това да направи. Въ негова полза би могло да се даде обяснението, че Романъ е билъ нареченъ съ името на дѣда си, когато Самуилъ го прогласявалъ за български царь, едно, за да прѣмахне омразното гръцко име на Романовия дѣдо — Романа Лакапина, и

друго, защото въ това име най-ясно се изразявала цѣлокупността на българската държава. Обаче, ако е имало подобно нѣщо, то еп. Михаилъ Дѣволски, който е билъ добръ запознатъ съ българското родословие, не би пропусналъ това да отбѣлѣжи, когато правѣлъ добавката си, че Романъ присѣтствувалъ заедно съ Самуила и Аарона при поражението на императора въ 986 г. Ако допуснемъ, че прѣдаването на Скопие фактъ несъмнѣненъ слѣдъ Самуиловото поражение въ 1002 г., то по-скоро може да се приеме, че тогавашниятъ скопски управителъ е носилъ името Симеонъ, отъ което се възползувалъ Скилица, за да идентифицира Романа съ него, и поради това нему било нужно да прибѣгне къмъ точното опрѣдѣляне личността и роднинскитѣ му връзки съ старата българска династия. Всички тия съображения ни довеждатъ до заключение, че изтъкването личността на царь-Петровия синъ Романа отъ Скилица въ събитията отъ 1002 г. и при това не като царь, а като управителъ на гр. Скопие и въ едно врѣме, когато Романъ не билъ между живитѣ, както ще видимъ, е плодъ на съврѣмнената на Скилица тенденция въ Византия да прѣдставятъ съществуващата въ края на X. и въ нач. на XI. вѣкъ България не като продължение на царство България, а като дѣло на едни бунтовници начело съ Самуила, поради което тя не може и не трѣба да се смята като бивша самостоятелна държава; при това не трѣба да се забравя още и това, че Скилица писалъ своята хроника въ края на XI. вѣкъ, когато слѣдъ голѣмитѣ, но несполучливи двѣ въстания въ 1040/41 и 1072 г. тъкмо въ западна България, се бѣ почнала еленизацията на българския народъ чрѣзъ църквата. Въ тая именно тенденция, споредъ насъ, се крие систематичното избѣгване на Скилица да говори изобщо за положението и дѣйността на царь Романа и желанието му да прѣдстави Самуила като бунтовникъ и дори като тиранинъ.

Ако сега се обърнемъ къмъ извѣстието на Яхъя, то не е мжно да се забѣлѣжи, че той при всичката краткостъ на изложението, като чуждъ на каквато и да била тенденция въ българо-византийскитѣ отношения, грижливо и неуклонно

слѣди за всѣко движение на българитѣ и за дѣйствиата на Василия II спрямо тѣхъ, като поддържа както хронологическа, тъй и фактическа връзка между събитията. Слѣдъ като разказва за побѣгването на Романа отъ Цариградъ и за спасението му, въ което се напълно схожда, както се посочи, съ Скилица, Яхъя съобщава, че Романъ билъ прогласенъ за царь отъ българитѣ, а комитопултъ, т. е. Самуилъ, като „гулямъ“ ръководилъ държавнитѣ работи. По-нататкъ той послѣдователно съобщава за всѣка важна промѣна въ дѣйността и сждбата на царя и комитопула. Така, въ 991 г. императорътъ разбива българитѣ и улавя въ плѣнъ самия царь, който бѣ избѣгалъ отъ затвора, а комитопултъ, „началникътъ на войскитѣ му“, се спасява и „управлява българската държава“. Въ 996 или 997 г. комитопултъ, „вождътъ на българитѣ“, разбитъ отъ Никифора Уранъ, билъ готовъ вече да се покори на императора, обаче въ това врѣме умира „царътъ“ на българитѣ, който билъ откаранъ въ Цариградъ и затворенъ отново въ тъмница, и, когато извѣстие за това достигнало до комитопула, „вожда на българитѣ“, той промѣня рѣшението си и се прогласява за царь.¹⁾ Нѣма съмнѣние, че съобщенитѣ тукъ факти, изложени въ такава тѣсна и послѣдователна връзка, Яхъя не е могълъ самъ да измисли; той ги е черпалъ отъ изворъ, очевидно, близъкъ по врѣме, а може би и свъръмененъ на епохата, въ която сж ставали самитѣ събития, като прѣдставлялъ тѣхната важна и сжществена страна и избѣгвалъ подробноститѣ, които за неговата цѣль нѣмали никакво значение. Поради това Яхъя се явява не само обективенъ и точенъ, но и строго послѣдователенъ, а оттука и истиненъ, — качества, които го издигатъ високо и даватъ пълно основание да прѣдпочетемъ неговитѣ извѣстия прѣдъ Скилицовитѣ, като такива, които прѣдаватъ събитията въ тѣхната историческа послѣдователностъ и истина.

И тъй, прѣзъ втората война противъ българитѣ, която се продължавала четири години,²⁾ Василий II ималъ голѣмъ

¹⁾ Бар. Розенъ, п. т., стр. 34, 18—22. и по-долу.

²⁾ Че тая война се продължавала четири години, вж. сжщо у Яхъя, п. т., стр. 30, 15—17 и стр. 237; 33, 15—17 и 268—270.

успѣхъ: той не само прогонилъ българитѣ отъ византийскитѣ прѣдѣли, но и навлѣзълъ въ България въ разни посоки, като отъ българскитѣ крѣпости едни прѣвземалъ, а други разрушавалъ. Но несъмнѣнно най-голѣмата придобивка отъ тая война за него било това, че той сполучилъ още въ самото и начало (991) да плѣни българския царь Романа и отново да го изпрати въ Цариградъ въ затвора, отдѣто той бѣ избѣгалъ въ 979 год. При какви обстоятелства е станало плѣняването, това остава неизвѣстно; въ всѣки случай. то е било твърдѣ важно за Василия II, защото България отново се лишила отъ законния си царь, а на Самуила, който се спасилъ и поелъ управлението на държавата, той продължавалъ да гледа като на бунтовникъ, съ когото рано или късно той трѣбало да се разправи. Обаче втората война не е носила още завоевателенъ характеръ; съ нея Василий II отговорилъ на българскитѣ нахлувания и опустошения съ сжщитѣ такива на българска територия, като се домогвалъ, вѣроятно, чрѣзъ тѣхъ да принуди Самуила да признае върховната му власть или поне да сключи миръ. Тѣй или инѣкъ, но Василий II не можилъ да постигне цѣльта си, защото нови вълнения на мюсюлманския изтокъ го извикали отново въ Азия. Прѣзъ 993 и 994 г. градъ Халебъ (сег. Алепо) билъ обсажданъ отъ арабитѣ; гражданитѣ се обърнали за помощъ къмъ императора. Слѣдъ като явилитѣ се по заповѣдь по-напрѣдъ антиохийскиятъ стратегъ Михаилъ Вурца, а послѣ и Лъвъ Мелисинъ не могли да помогнатъ, а пъкъ положението на халебци ставало все по-критическо, по втора тѣхна молба пристигналъ набързо и самъ Василъ II, „а намиралъ се той съ армията си, пише Яхъя, въ походъ противъ българитѣ; и потеглилъ той отъ България набързо, за да имъ (на халебци) помогне и пристигналъ въ Антиохия въ м. Рабие I 385 (отъ хиджра), който се продължавалъ отъ 5. априлъ до 4. май 995 г.,¹⁾ слѣдов. Василий II напусналъ България въ началото

¹⁾ Бар. Розенъ, п. т., стр. 29, 15—32, 7. — Ср. п. т., стр. 243 сжшо арабския историкъ Ибн-Зafirъ, който по сжщия случай разказва слѣдното: „И достигна вѣсть за тая обсада до Василия, ромейския царь. И прѣкаралъ той много години въ българскитѣ страни и завладѣлъ по-голѣмата

на 995 г., или той прѣкаралъ тамъ въ война съ българитѣ отъ началото на 991 г. до началото на 995 г.

Съ плѣняването на царь Романа Самуилъ останалъ самъ начело въ управлението на държавата. Би могло да се очаква, че сега, когато послѣдниятъ прѣдставителъ на старата българска династия билъ отново откаранъ въ плѣнъ и туренъ въ затворъ, отъ който едва ли би се върналъ вече, Самуилъ нѣма да се забави да се прогласи царь, защото това право му давало неговата успѣшна борба, водена така енергично и устойчиво съ императора за българската независимостъ и неговото дългогодишно вече водене на държавнитѣ работи. Обаче той не бързалъ съ тая смѣла акция, защото не искалъ да отстъпва отъ първоначалната си политика и като узурпаторъ да възбужда духоветѣ въ самата България, още повече че той не знаелъ, каква ще бѣде съдбата на плѣнения царь, па, може би, се е надѣвалъ, че ще може да постигне неговото освобождение. Затова веднага слѣдъ оттеглянето на Василия II отъ България и заминаването му за Азия, Самуилъ — „тоя воинственъ човѣкъ и никога не знающъ почивка“ — рѣшилъ да не изпусне удобния моментъ, за да възобнови войната съ по-голяма сила и енергия. Още въ сжщата 995 г. той, вѣроятно, успѣлъ обратно да отвоюва завзетитѣ отъ ромеитѣ крѣпости, а въ слѣдната 996 г. вече навдѣзълъ въ византийска територия, като избралъ за цѣль на тоя походъ гр. Солунъ, срѣщу който той повелъ силна армия. Той раздѣлилъ една частъ отъ войската на отдѣлни отряди и ги разположилъ въ засади и само една твърдѣ малка частъ изпратилъ за нападение къмъ самия градъ. Солунскиятъ стратегъ, — дука Григорий Таронитъ, като се научилъ за настѣпването на българитѣ, изпратилъ сина си Ашота напредъ да види и се запознае съ количеството на неприятеля и да му извѣсти за всичко; самъ той слѣдвалъ отзадъ. Ашотъ, безъ да знае за разположението на българитѣ, излѣзълъ съвсѣмъ

часть отъ тѣхъ. И почналъ да се бои за Халебъ . . . и заминалъ и напусналъ войната съ българитѣ и се върналъ въ Цариградъ“. Че Василий II пристигналъ въ Антиохия прѣзъ пролѣтъта 995 г., слѣдов. отъ България той е заминалъ най-късно прѣзъ февруарий, вж. подробно п. т., стр. 261—266.

напрѣдъ и влѣзълъ въ бой съ тѣхъ; но разбитъ и обърнатъ въ бѣгство, той попадналъ между засадитѣ и билъ хванатъ въ плѣнъ. Щомъ Григорий узналъ за това, побързалъ на помощъ и поискалъ да освободи сина си; обаче, заобиколенъ отвредъ съ неприятели, отбранявайки се юначо, самъ падналъ убитъ.¹⁾ Слѣдъ това сполучливо нападение Самуилъ, както изглежда, се оттеглилъ отъ Солунъ и съ цѣлата си армия насочилъ маршрута си отново на югъ, съ цѣль, вѣроятно, да възстанови властта си въ Тесалия.

Когато извѣстили Василия II за станалото при Солунъ, той веднага назначилъ най-добрия си пълководецъ, магистъръ Никифора Веста, нареченъ Уранъ (Οὐρανός),²⁾ за управитель на „цѣлия западъ“, т. е. на европейскитѣ ромейски владѣния и го изпратилъ първомъ въ Цариградъ, отдѣто той съ нова войска заминалъ набързо за Солунъ. Тамъ той узналъ, че Самуилъ, „гордѣйки се съ убийството на дука Григория и съ плѣняването на сина му“, вече заминалъ за Тесалия и, като прѣминалъ р. Пеней (сег. Саламврия), и прѣзъ Термопилския проходъ, въ който била построена отъ елладския стратегъ Рупена стѣна за отблъскване на българскатѣ нападения,³⁾ нахлулъ

¹⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 449, 6—16. — Асохигъ (п. т., гл. XXIII, стр. 188) казва, че Григорий загиналъ съ цѣлата си войска; тогава билъ хванатъ въ плѣнъ и Сазкъ (вж. по-горѣ, стр. 688, бѣл. 1), който билъ съ него.

²⁾ Когато слѣдъ първия си бунтъ Варда Склиръ избѣгалъ при арабитѣ, за да иска подѣржка, тоя Никифоръ Уранъ билъ изпратенъ въ 980 г. въ Багдадъ, за да прѣговаря за прѣдаването на Склира (Б. а. р. Розенъ, п. т., стр. 12, 30—13, 9); обаче, когато по доносъ билъ обвиненъ, че иска да убие Склира, Никифоръ билъ арестуванъ и даже хвърленъ въ затворъ въ 981 г. (п. т., стр. 13, 31—14, 2). Само въ началото на 987 г. той съ откупъ сполучилъ да избѣга отъ Багдадъ (п. т., стр. 22, 16—30) при императора, при когото се намиралъ въ 995 г., а въ 996 г. билъ изпратенъ въ България (п. т., стр. 34, 10—12). — Skyl.-Cedg., ib., p. 449, 18—19, невѣрно съобщава, че Никифоръ избѣгалъ отъ Вавилонъ.

³⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 475, 8—10: ὑπερηγάσθη δὲ καὶ τὸ ἐν Θερμοπύλαις γυναικῶν ταῖος, ὃ Σχέλος ἀπὲρ κατονομάζεται, εἰς ἀποτροπὴν τῶν Βουλγάρων παρὰ τοῦ Ῥουπένου. Подъ влиянието на латинския прѣводъ на това изречение, което гласи: *murum in Thermopylis exstructum (qui etiamnum Scelos vocatur) apud Ruperiam ad deterrendos Bulgaros*, Ῥουπένу се приема за име на мѣстность. Но В. Г. Васильевски още посочи, че подъ Рупенъ тукъ може да се

въ Биотия и Атика, а прѣзъ Коринтския провлакъ (*ισθμὸν*) и въ Пелопонесъ, като по пжтя си „всичко опустошавалъ и грабѣлъ“.¹⁾ За това нашествие въ Пелопонесъ житието на св. Никона Метаноите разказва слѣдното: „Не слѣдъ много и Василий, по прѣкоръ Апокавъ, който недавно бѣ приелъ длѣжността преторъ (*τῆν τοῦ πραιτωροῦ ἀρχὴν ἀναδεύμενος*) (на Еллада) и прѣкарвалъ въ Коринтъ, отбранялъ тамошния провлакъ (*τὸν ἑκείως ἰσθμὸν*) поради българското нашествие. Него го силно измъчвала, като че ли нѣкоя Ериния разядала сърдцето му, не само налегналата го тежка и мъчителна болестъ, но много повече и страхътъ отъ нападението на българския народъ. Защото прѣсналъ се слухъ, че той (българ. народъ) настѣпвалъ постепенно отъ цѣлия матернкъ и отивалъ въ походъ противъ самата Еллада и Пелопонесъ. Поради това Апокавъ чрѣзъ пратеници въ Спарта умолявайки повикалъ преподобния (Никона) . . . Божиятъ мжжъ, богатъ съ излишна любовь, приелъ желанието на Апокава . . . и, като наредилъ всичко въ най-късо врѣме, заминалъ съ безкрилна бързина за Коринтъ . . . Заедно съ неговото появяване въ Коринтъ не само болникътъ се прѣдставялъ здравъ поради молитвата на праведника, и милостъта, съ която великиятъ (свѣтецътъ) билъ богатъ отъ Бога, ставала още ясна за незнаещитѣ, но и Апокавъ билъ избавенъ отъ грижата за българитѣ, слѣдъ като блажениятъ му предоткрилъ тѣхната катастрофа. Чрѣзъ живѣещия въ него Духъ той можеше да вижда всѣкога

разбира не нѣкоя мѣстность въ Термопилитѣ, а лицето, което е построило стѣната. Името Рупенъ или Рубенъ (Рувимъ) е арменско, а отгукъ и самото лице е отъ арменски произходъ; освѣтъ това, ако стѣната била назначена да отблъсва българскитѣ нападения, то ясно става, че той я построилъ само въ качеството на стратегъ на тема Еллада, въ състава на която влизала и Тесалия. — Вж. В. Г. Васильевскій, Совѣты и разказы и пр., п. т., ч. 216, стр. 116—117. — Ср. G. Schumberger, *каз. съч.*, II, р. 398—399. Тая стѣна била издигната, очевидно, прѣди 996 г. Зщото слѣдъ тая година българитѣ не нападали, както ще видимъ, на Тесалия. Що се отнася до името *ἑκείως*, нарѣч. *ἀρχή* показва, че то е дадено по подражание на античното име *τὰ οὐκὴν* или *τὰ ραχρὰ οὐκὴν* — дългитѣ стѣни, които съединявали Атина съ Пирей или Мегара съ Нисей.

¹⁾ Skyl.-Cedg., *ib.*, p. 449, 16—450, 2.

невидимото и бѣше силенъ да прѣдвижда бѣдащето“.¹⁾ И наистина, прѣдсказанието на св. Никона се изпълнило.

Отъ Солунъ Никифоръ Уранъ потеглилъ съ войскитѣ си по стѣпкитѣ на Самуила и, като прѣминалъ пл. Олимпъ, пристигналъ въ Лариса; тамъ той оставилъ по-голѣмата си часть отъ обоза и взелъ съ себе си пѣргавата и лековъоръжената си войска. Съ усилені прѣходи той навлѣзълъ въ Фарсалската равнина и, като прѣминалъ р. Апиданъ (сег. Вризия), разположилъ се на лагеръ на лѣвия брѣгъ на р. Сперхий (сег. Аламана), която при гр. Ламия (сег. Зейтунъ) се влива въ Ламийския заливъ. Щомъ се научилъ за това движение на неприятелската войска, Самуилъ почналъ да отстъпва и току що прѣминалъ Термопилския проходъ съ много плѣнници, натѣкналъ се на Никифора Урана при споменатата малка рѣка, на чийто десенъ брѣгъ се разположилъ на лагеръ. Рѣката раздѣляла двамата неприятели. Но въ това врѣме се излѣли силни проливни дъждове и до толкова придошла и се разлѣла рѣката, че нито единиятъ, нито другиятъ пѣлководецъ не се рѣшавали да дадатъ сражение. Никифоръ Уранъ обаче, слѣдъ дълго търсене нагорѣ и надолу по течението на рѣката, сполучилъ най-сетнѣ да намѣри бродъ, прѣзъ който той мислилъ, че войската му лесно ще може да я прѣгази. Една нощъ той тайно прѣкаралъ войницитѣ си на десния брѣгъ и неочаквано нападналъ на спящия български лагеръ. Тукъ въ тъмнината били избити много българи, които се прѣснали, безъ да се осмѣли нѣкой да се защищава. Самъ Самуилъ и синъ му Гаврилъ-Радомиръ, тежко ранени, едвамъ не попаднали въ рѣцѣтъ на неприятеля: тѣ се скрили между труповетѣ на убититѣ и избѣгали слѣдъ клането въ тъмнината. На слѣдната нощъ Самуилъ заедно съ сина си и остатъка отъ разбитата си армия избѣгаль прѣзъ Етолийската планина и оттамъ прѣзъ върховетѣ на пл. Пиндъ достигнали българскитѣ прѣдѣли. Никифоръ пѣкъ въ това врѣме освободилъ ромейскитѣ плѣнници, съблѣкълъ труповетѣ на убититѣ българи, разграбилъ

¹⁾ За тоя пасажъ и за житието на св. Никона вж. тркъ Притурка № 12.

българския лагеръ и съ твърдѣ голѣма плячка, повелѣ войската си обратно въ Солунъ.¹⁾

Сперхийското сражение, колкото и да се прѣдставя отъ Скилица за катастрофално за българитѣ, не е имало, па и не е могло да има рѣшаващо значение въ дългогодишната борба на Самуила съ Византия. Похода въ Еллада и Пелопонесъ Самуилъ прѣдприелъ не толкова за да разшири границитѣ на държавата, колкото да проникне въ Пелопонесъ и, слѣдъ като възбунтува сжествующитѣ още тамъ славянски племена, да отвлѣче силитѣ на ромеитѣ нататѣкъ, та по тоя начинъ да си подготви по-лесното завоевание на Солунъ. Съ това се обяснява устремно бързото му движение въ тая посока веднага слѣдъ побѣдата при тоя градъ. Обаче несполучливиятъ изходъ на тоя походъ не само осуетилъ тая негова цѣль, но го и принудилъ завинаги да се откаже отъ по-нататъшни дѣйствия въ южна посока. Затова слѣдъ сперхийския бой Самуилъ насочилъ вниманието си въ друга, съвършено противоположна страна. Но тъкмо въ това врѣме се случили събития, които донесли нова промѣна въ България.

Непосрѣдно слѣдъ голѣмата катастрофа при Сперхий, споредъ Яхъя, Самуилъ изпратилъ писмо до Василия II, въ което, като се унижавалъ прѣдъ императора и му обѣщавалъ покорность, молилъ го да му стори милость.²⁾ Тая постѣпка на Самуила би ни се показала на пръвъ погледъ съвсѣмъ немислима и недопустима, като се знае неговата непримирима враждебность къмъ ромеитѣ и тѣхния императоръ и неговото самолюбие и гордость, които дори въ много по-критически

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., II, p. 450, 2-25. — Zoanaras, ib., IV, p. 113, 6 ж. — Яхъя съобщава накратко за Сперхийското сражение слѣдното: „И сдѣлаъ царь Василій магистра Никифора Урана domestiкомъ — это тотъ самый ал-К.т.л-с (Веста?), котораго онъ посылалъ въ Багдадъ послѣ пораженія Склира — и отправилъ его на войну съ болгарамъ. И столкнулся онъ съ Комитополомъ, вождемъ ихъ, и побѣдилъ ихъ и убилъ изъ болгаръ великое множество и привезъ въ Константинополь тысячу головъ и даѣнадаць тысячъ плѣнниковъ“. (Бар. Розенъ, п. т., стр. 34, 9-15).

²⁾ Яхъя, п. т., стр. 34, 16-18: „И написалъ Комитопулъ царю Василию унижаясь предъ нимъ и обѣщая ему покорность и прося его, чтобы онъ оказалъ ему милость“.

моменти не сж му позволявали да се рѣши на подобно унижение. Очевидно, това е било отъ страна на Самуила една увѣртка, за да печели врѣме, докато се отново събере съ сили, за да продължи борбата съ Василия II, отъ която Самуилъ не се отказалъ до самата си смъртъ; освѣнъ това той е билъ убѣденъ, че императорътъ въ дадения моментъ, послѣ такова силно поражение, нанесено на неприятеля, много повече би повѣрвалъ на такова обрѣщане, отколкото други пжтъ. И наистина, Василий II билъ вече намислилъ да се съгласи на това прѣдложение, но въ това врѣме, продължава Яхъя, се случило, че българскиятъ царь, който се намиралъ въ затворъ у императора въ Цариградъ, умрѣлъ. Когато Самуилъ се научилъ за смъртъта на Романа, той се прогласилъ за царь.¹⁾

Всички тия факти, особено послѣдниятъ, които ни съобщава Яхъя и за които Ив. Скилица не само не споменува нищо, но основно, както видѣхме, противорѣчи на тѣхъ, най-ясно обясняватъ, защо на Германския надписъ, поставенъ отъ Самуила въ 993 г. за споменъ на своитѣ родители и брата си Давида,²⁾ той нарича себе си „азъ Самонаъ рабъ Бжѣнъ“: очевидно, въ 993 год., както и прѣди тая дата, той не е билъ царь, иначе не би пропусналъ да изтъкне по единъ или другъ начинъ царското си положение; но въ сжщото врѣме тъкмо тоя изразъ на надписа не по-малко очебиенъ иде да потвърди и да докаже правдивостта на Яхъевото извѣстие, че макаръ царь Романъ, послѣдниятъ потомъкъ на старата българска

¹⁾ Яхъя, п. т., стр. 43, 18-22: „И намѣревалъ ся было царь согласиться на это, но случилось, что царь болгарь, который находился въ заключеніи у царя въ Константинополѣ, умеръ. И дошла смерть его до его раба Комитопула, вожда болгаръ. И провозгласилъ онъ тогда себя царемъ“.

²⁾ На въпроса, който неволно прѣдизвиква Германскиятъ надписъ, а именно: защо въ него Самуилъ не вписалъ имената на другитѣ си братя, Мойсея и Аарона, когато въ 993 г. тѣ сжщо така не сж били живи, — за Аарона лесно може да се отговори, стига само да си спомнимъ, какви сж били отношенията на Самуила къмъ него, а сжщо за причинитѣ на неговото убийство; що се отнася до Мойсея, то трѣба да се прѣдполага, че и неговитѣ отношения къмъ Самуила ще да сж били сжщитѣ, или поне той ще е държалъ страната на Аарона.

династия, и да е бил вече плъненъ (991 г.) отъ Василия II, въ 993 г. Самуилъ все още не е билъ царь, а само слѣдъ смъртта на Романа той билъ прогласенъ за такъвъ, но кога? При опрѣдѣленіе датата на тоя фактъ трѣба да се вземе за основа годината на сперхийската катастрофа, която и Скилица и Яхъя отнасятъ къмъ 996 г.;¹⁾ обаче като се вземе прѣдъ видъ обстоятелството, че тя е станала прѣзъ дъжделивитѣ мѣсеци на годината — май и юний, ще трѣба да приемемъ, че както походътъ противъ Солунъ, тъй и походътъ въ Еллада и Пелопонесъ се отнасятъ къмъ първата половина на 996 г., а другитѣ три факта — прѣдложението на Самуила за покорностъ, смъртта на българския царь и прогласяването Самуила за царь, които Яхъя поставя между събития отъ 996 г. и които се намирали въ тѣсна свръзка помежду си и поради това сж послѣдвали единъ слѣдъ другъ, къмъ втората ѣ половина, въ всѣки случай по-късно отъ началото на 997 г. едвали може да се отива.

При какви обстоятелства е станало прогласяването на Самуила за царь, ние не знаемъ Яхъя казва, че „той прогласилъ

¹⁾ Ив. Скилица разказва за сперхийското сражение веднага, слѣдъ като съобщава за смъртта на цариградския патриархъ Николая ХризOVERга и за завземаването на патриаршеския прѣстолъ отъ магистра Сисиния, като при това дава за патриархуването на първия 12 години и 8 мѣсеци, а за смъртта му посочва 6503 отъ С. М. = 995 отъ Хр., 8-и индиктионъ, който се продължавалъ отъ 1. IX. 994 до 31. VIII. 995 год. (Skyl.-Cedg., lb., p. 448—449). Но тая дата не се схожда съ другитѣ данни на Скилица. Прѣдшественникътъ на Николая, Антоний III, завзелъ патрнар. прѣстолъ прѣзъ 5-та година на Цимисхиевото царуване, т. е. 11. XII. 973—11. XII. 974, билъ патриархъ 4 години, слѣдов., той умрѣлъ не по-късно отъ 11. XII. 978 г., а Николай се покачилъ слѣдъ едно 4½ годишно междупатриаршие (lb., p. 434), т. е. не по-късно отъ юний 983 г. + 12 г. и 8 м., или той се е поминалъ не по-късно отъ февруарий 996 г. или прѣзъ 9-и индиктионъ. Яхъя поставя сперхийското сражение между събитията отъ 996 г., а покачването на Сисиния поставя на Великденъ, т. е. на 12. апрѣль 996 г., съ което напълно се схождатъ неговитѣ данни: Николай ХризOVERгъ станалъ патриархъ прѣзъ 4-та година отъ царуването на Василия II (Бар. Розенъ, п. т., стр. 147), т. е. не по-късно отъ 11. I. 980 или края 979 + 12 г. и 6 м., или Николай се поминалъ не по-късно отъ юлий 992 г. + 4 г. междупатриаршие, слѣдов. Сисиний се покачилъ на прѣстола не по-късно отъ юлий 996 г. или на 12. апрѣль 996 г.

себе си за царь“, а Дуклянският пресвитеръ пише, че Самуилъ „заповѣдалъ да се нарича царь“. ¹⁾ Отъ тия данни би могло да се заключи, че Самуилъ самъ узурпаторски се прогласилъ за царь. Но такова заключение едва ли би било вѣрно, защото Самуилъ, както вече се изтъкна, систематично избѣгвалъ подобна една акция, и ако той се е домогвалъ да стане царь чрезъ натрапване, то той е ималъ случай да стори това и по-рано. Очевидно, Самуилъ държалъ по законенъ редъ да се покачи на българския прѣстолъ, а именно, само слѣдъ като се прѣкратила старата династия съ смъртта на послѣдния ѝ прѣдставителъ, царь Романа, съ съгласието на българскитѣ боляри-воеводи и съ благословението на българския патриархъ-архиепископъ. Тия два главни фактора — духовенството и болярството не сж могли да не признаятъ неговитѣ голѣми заслуги и спечелено право да бжде издигнатъ за царь не само като дългогодишенъ фактически управителъ на държавата, но и като едничъкъ, който по своитѣ военни способности, неизчерпаема енергия и като истински цѣнителъ и прѣданъ защитникъ на независимостта на България и българския народъ ще бжде въ състояние да продължи съ успѣхъ борбата съ Василия II и ще я издържи докрай съ сжщата мощъ. — Дѣ е билъ прогласенъ Самуилъ за царь, остава сжщо нѣизвѣстно; но като имаме предъ видъ, че първиятъ български архиепископъ, който е резидиралъ въ Охридъ, споредъ Дюканжовия списъкъ, билъ Филипъ, съврѣменникъ Самуиловъ, ²⁾ то само по себе си изтича, че заедно съ архиепископския прѣстолъ била прѣнесена отъ Прѣспа въ Охридъ и царската резиденция или наопаки, и че това прѣнасяне е било свързано несъмнѣнно съ прогласяването на Самуила за царь,

¹⁾ По издан. на Ив. Ч р н ч и ч а, гл. 33, стр. 40—41: ... surrexit in gente Bulgarinorum quidam Samuel, qui se imperatorem vocari jussit, et commisit praelia multa cum Graecis, projectque eos ex tota Bulgaria, ita ut in diebus elus Graeci non auderent propinquare illuc.

²⁾ H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida, S. 6. — Ср. Е. Г о л у б и н с к и й, Краткій очеркъ и пр., стр. 39—40. — Че тоя Филипъ билъ съврѣменникъ Самуиловъ, се доказва съ факта, че ок. 1015—1019 г. билъ архиепископъ Давидъ.

па, може би, и самото му прогласяване и коронясване отъ българския архиепископъ да е станало въ Охридъ.

Но за да закрѣпи своето положение като царь, за Самуила не било достатъчно едно само узаконяване вжтрѣ въ страната. Съгласно съ вѣковнитѣ традиции на сръднитѣ вѣкове Самуилъ твърдѣ добръ е разбиралъ, че неговото прогласяване за царь може да получи право на законность и междудържавно признание само въ такъвъ случай, ако то бжде осветено отъ авторитета на висшата духовна власть. Въ даденото врѣме тоя авторитетъ е излизалъ за западна Европа отъ римския папа, а за източна — отъ цариградския патриархъ. Обаче при сжествуващитѣ тогава враждебни отношения между България и Византия подобна санкция да се очаква отъ Цариградъ е било не мѣслимо, така че за Самуила оставало да я потърси отъ Римъ, което той, както изглежда, е направилъ. Царь Калоянъ въ писмото си до папа Инокентия III отъ 1202 г. пише, че иска отъ римската църква корона и почестъ, които старитѣ български царе имали; отъ тѣхъ единъ билъ Петъръ, а другиятъ билъ Самуилъ и други, които ги прѣдхождали въ властѣта, както това намѣрилъ написано въ своитѣ книги¹⁾; а пъкъ въ писмата си отъ 1204 г. къмъ българскитѣ царе, които получили корона отъ римската църква, Калоянъ прибавя и Симеона.²⁾ До сега се установи, че само Симеонъ е ималъ сношения съ римския папа по въпроса за признаване царското му достоинство, но безъ да получи корона и скиптеръ, а за Петра нищо подобно не

¹⁾ Migne, *Patrologia lat.* t. 214, lib. V, Ep. 115, col. 1112: *In primo petimus ab Ecclesia Romana matre nostra coronam et honorem, tanquam dilectus filius, secundum quod imperatores nostri veteres habuerunt. Unus fuit Petrus, alius fuit Samuel et alii qui eos in imperio praecesserunt, sicut in libris nostris invenimus esse scriptum. Haec roga petita mihi ottoverunt: Petisti vero humiliter ut coronam tibi Ecclesia Romana concederet, sicut illustris memoriae Petro, Samueli et aliis progenitoribus tuis in libris tuis legitur concessisse. Nos igitur ut super hoc maiorem certitudinem haberemus, regesta nostra perlegi fecimus diligenter; ex quibus evidenter comperimus quod in terra tibi subiecta multi reges fuerint coronati* (ib. col. 1113).

²⁾ Cp. ib. t. 115, lib. VII, Ep. 4, col. 287 et. Ep. 6, col. 290 — и двѣтъ сж отъ 1204 г.

се знае, макаръ че въ апокрифичното сказание на пророка Исайя да се казва, че Петъръ умрѣлъ въ Римъ.¹⁾ Но отъ друга страна, като се вземе въ внимание, че Самуилъ се намиралъ въ даденото врѣме въ сжщото положение, както Симеонъ въ 918 г. по сжщия въпросъ, то твърдѣ е възможно, че той да е влѣзълъ въ прѣговори по сжщия въпросъ съ папата, които не ще да сж донесли никакви резултати поради това, че папата, вѣроятно, е искалъ, както е бивало обикновено въ такива случаи, щото българскиятъ архиепископъ да признае върховната властъ на римския първосвещеникъ. Както и да било, но ако такива сношения съ Римъ е имало при Самуила, то тѣ несъмнѣнно трѣба да се отнесатъ къмъ не по-рано отъ 997/8 год., т. е. слѣдъ като Самуилъ билъ прогласенъ за царъ.

3. БОРБАТА НА ЦАРЬ САМУИЛА СЪ ИМПЕРАТОРЪ ВАСИЛИЯ II.

Съ прогласяването на Самуила за царъ се почва нова фаза въ дългогодишната борба на българитѣ съ Византия за отстояване своята независимостъ.

Самуилъ погледналъ сега по-широко на своята задача. Той прѣдвиждалъ, че при онова ожесточение и настойчивостъ, съ които се водила тая борба отъ страна на Василия II, той ще може да противостои на византийската мощъ, само ако успѣе да присъедини къмъ държавата си и другитѣ славѣни на полуострова и съ задружни сили да се противопостави на византийския императоръ, защото за Самуила било ясно, че Василий II, който се стремилъ да възстанови империята на Юстиниана I, се домогвалъ не само да унищожи българската държава, но и да покори подъ властѣта си всички балкански славѣни. Но, прѣди да пристъпи къмъ новата си задача, Самуилъ трѣбало да разбере, какви ще бждатъ по-нататъшнитѣ дѣйствия на императора спрѣмо него.

Слѣдъ сперхийската побѣда въ Цариградъ мислили, какво Самуилъ е дотолкова съкрушенъ, че той задълго ще остави империята на мира, докато се оправи отъ голѣмото

¹⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 589, бѣл. 2.

поражение. Обаче прѣкротяването прѣговоритѣ за покорностъ, а още повече прогласяването на Самуила за царъ съвсѣмъ не оправдали очакванията на ромеитѣ; тѣмъ не оставало сега нищо друго, освѣнъ да прѣдизвикатъ българския царъ на война и, прѣди той да се събере съ сили, слѣдъ ново едно поражение окончателно да го унищожатъ. Затова по заповѣдъ на Василия II магистъръ Никифоръ Уранъ още въ сжщата 997 г. навлѣзълъ отъ Солунъ въ българска територия. Но Самуилъ не се поддалъ на тоя капанъ и не оказалъ никакъвъ отпоръ. Никифоръ достигналъ „до срѣдата на българскитѣ страни“ и, като ги опустошавалъ въ течение на три мѣсеца, напусналъ България и се върналъ въ Цариградъ¹⁾ съ убѣждението, че българскиятъ царъ станалъ вече безопасенъ за империята. Самуилъ собствено това очаквалъ. Безъ да тревожи и дразни ромеитѣ съ нови нападения и ползувайки се отъ това, че тъкмо въ това врѣме Василий II билъ заетъ съ работитѣ на изтокъ, Самуилъ обърналъ погледитѣ си тъкмо на сѣверо-западъ къмъ сръбскитѣ земи и хърватска Далмация, дѣто тогава, както изглежда, византийското влияние било силно,²⁾ а слѣдователно и опасно за България. Ние не знаемъ, дали Самуилъ прѣдварително се обръщалъ къмъ сърби и хървати за съюзъ или за признание неговата върховна власть; въ всѣки случай Дуклянския пресвитеръ, който е засега едничкъ изворъ за отношенията на Самуила къмъ тѣхъ, прѣдставя тия отношения слѣдъ прогласяването му за царъ съвсѣмъ враждебни.³⁾

¹⁾ За това нахлуване въ България говори само Яхъя, п. т., стр. 34, 22—23: „И отправилъ царъ Василій магистра Никифора опять на войну съ болгарами. И пришесть онъ въ средину ихъ странъ и не выходилъ противъ него никто изъ нихъ; и оставался онъ три мѣсяца, опустошалъ и жегъ, и потомъ вернулся въ Константинополь“.

²⁾ F. Šišić, Geschichte der Kroaten, S. 188—189.

³⁾ Обикновено сѣверо-западниятъ походъ на Самуила се отнася къмъ 80-тѣ години на X. вѣкъ, и то слѣдъ поражението на Василия II при Трояновитѣ врати, като го свързватъ съ завладѣването на драчката тема и гр. Драчъ (вж А. Гилъфердингъ, п. т., стр. 213. — F. Rački, п. т., стр. 115. — Дриновъ, п. т., стр. 143. Съчинения, т. I, стр. 512—513. — К. Иречекъ,

Най-първо Самуилъ въ 998 г. навлѣзълъ въ сръбскитѣ области. Възстанието, повдигнато отъ побѣгналия изъ Прѣславъ въ 931 г. едничкъ тогава претендентъ на сръбския прѣстолъ князь Чеславъ Клонимировичъ, се завършило съ прогласяването на Сърбия за независима отъ властѣта на българския царь.¹⁾ Подъ върховната властъ и покровителство на ромейския императоръ, който се стремилъ да създаде отъ Сърбия постояненъ и силенъ съюзникъ, враждебно настроенъ къмъ българитѣ, Чеславъ сполучилъ въ скоро врѣме да събере подъ своята властъ всички сръбски области и около 950 г. той се явява твърдъ силенъ князь, който заемалъ доста високо положение на полуострова. Обаче мощта на обединена Сърбия била свързана само съ личността на Чеслава. Слѣдъ смъртъта му, която се отнася къмъ 960 год., сръбската Чеславова държава се разпаднала на своитѣ съставни части; за живота на тия отдѣлни области въ течение на тридесетъ години нищо не се знае. Къмъ края на X. вѣкъ тритѣ южни жупанства Зета или Дукля, Требинье и Захълмие били съединени подъ властѣта на зетския князь, който въ даденото врѣме билъ младиятъ Иванъ-Владимиръ, споредъ Скилица, „мжжъ праведенъ, миролюбивъ и придържащъ се о добродѣтель“. ²⁾ „Въ това врѣме, разказва Дуклянскиятъ пресвитеръ, се издига въ българския родъ нѣкой-си Самуилъ, който заповѣдалъ да го наричатъ царь и завърза много сражения съ гърцитѣ, и ги изгони отъ цѣла България, така че въ неговитѣ дни гърцитѣ не смѣли да се приближатъ до нея“ . . . „А юноша Владимиръ, слѣлъ като получилъ княжеството (на баща си) растѣше украсенъ съ всѣка мж-

Исторія, п. т. стр. 252—3. — F. Šišić, п. т., стр. 187). Обаче ние вече по-горѣ видѣхме, че въ края на 80-тѣ години Самуилъ дѣйствувалъ съвсѣмъ въ друга посока и не е могълъ едновременно да води война на два противоположни фронта. Най-важното въ случая е свидѣтелството на Дуклянския пресвитеръ, че походътъ билъ предприетъ слѣдъ като Самуилъ се *impregatorum vocari iussit*, т. е. слѣдъ прогласяването му за царь, което, както вече се установи, се отнася къмъ 997 г. слѣдователно, свѣверо-западниятъ походъ на Самуилъ не може да се отнесе по-рано отъ 998 г.

¹⁾ Вж. по-горѣ, стр. 540—541.

²⁾ Skyl. - Cedr. ib. p. 463, s—s.

дростъ и святостъ. И тъй, въ това врѣме, когато Владимиръ билъ младъ човѣкъ и управляваше вмѣсто баща си, горѣ-казаніята Самуилъ, български царь, слѣдъ като събралъ голѣма войска, навлѣзълъ въ далматинскитѣ страни противъ земята на князь Владимира. Но князѣтъ, който билъ святъ мжжъ и не искалъ, щото нѣкой отъ неговитѣ да загине въ война, оттеглилъ се смирено и се покачилъ на планина Облика (*qui Obliquus dicitur*)¹⁾ заедно съ цѣлия си народъ. Слѣдъ това пристигналъ царѣтъ (Самуилъ) съ войска и, като видѣлъ, че не ще може да надвие княза, една часть отъ войската си той оставилъ въ политѣ на планината, а другата като повелъ съ себе си, пристѣпилъ къмъ обсадата на градъ Дулциний²⁾... Между това царѣтъ изпратилъ пратеници при князь Владимира (да искатъ), щото той да слѣзе отъ планината заедно съ всички, които били при него. Но князѣтъ не се съгласилъ. Обаче жупанѣтъ на това мѣсто, като се уподобилъ на Юда Прѣдателя, послалъ при царя съ думитѣ: „Господарю, ако е удобно на твоеото величество, азъ ще ти прѣдамъ княза“. Царѣтъ му отговорилъ: „Ако си въ състояние това да извършишъ, то знай, че ти ще

¹⁾ На десния брѣгъ на р. Бояна, която изтича отъ ю-западния жгълъ на Шкодренското езеро и се влива въ Адриатика, се намира подъ планина Тарабошъ (572 m.) село Облика. Споредъ К. Иречка, тамъ се намирала и крѣпость (*die Burg Obliquus*, или *Oblich partium Schutarl*, както се чете въ архивнитѣ кинжа на Дубровникъ (Рагуза) отъ края на XIV. вѣкъ. — К. Jireček, *Studien zur Geschichte und Geographie Albaniens im Mittelalter* (S. - Ab. aus dem I Bd. der „Illyrisch-Albanischen Forschungen“, zusammengestellt von Ludw. v. Thallöczy, S. 63—187); Budapest 1916, S. 56—57.

²⁾ *Dulcinium* = *Ulcinium*, сег. хър. *Ulcinj* на адриатическия брѣгъ сѣверно отъ устието на р. Бояна. — По-нататѣкъ Дуклянецѣтъ разказва слѣдното: „На планина Облика имало огнени зми, толкова лоши, че, щомъ ухапѣли човѣка, той веднага умираше; и тия зми причинявали голѣма вреда на хората и животнитѣ. Тогава князь Владимиръ се помолилъ Господу съ сълзи на очи, за да избави народа му отъ това смъртоносно наказание. И Богъ чулъ молитвата на своя рабъ и отъ оня день никой не билъ вече ухапванъ отъ змия. И тогава, ако на тая планина нѣкоя змия ухапвала човѣкъ или животно, то ухапването ѝ не причинявало никаква вреда и змийтѣ на тая планина останаха неядовити до день. днешенъ“ (вж. изд. на Чрнчича, стр. 41, гл. 36).

бждешъ отъ мене обдаренъ и твърдѣ великолѣпно“. Тогава князѣтъ, като свикалъ всички, които били съ него, казалъ имъ така: „Драги братя, както виждамъ, азъ трѣба да изпълня оня стихъ отъ Евангелието, който казва: „Добриятъ пастиръ полага душата си за своитѣ овци“. По-добръ е, братя, азъ да положа душата си за всички ви и да прѣдамъ тѣлото си на мъчение или убийство, отколкото вие да загинете отъ гладъ или отъ мечъ“. Тогава, слѣдъ като имъ казалъ това и много друго и като се простилъ съ всички, отишълъ при царя. Царьтъ го изпратилъ въ изгнание въ странитѣ Охридски въ мѣсто, което се казва Прѣспа, дѣто се намиралъ дворецѣтъ на сжщия царь. Слѣдъ това, като събралъ войската, обсаждалъ дълго врѣме Дулциний, но да го прѣвземе по никакъвъ начинъ не можилъ. Разгнѣвенъ той се вдигналъ оттамъ и почналъ да разорява, пали и граби цѣла Далмация¹⁾

¹⁾ Дуклян. пресвитеръ, п. т., стр. 41—42. — Дубровнишкиятъ историкъ G. Resti (Rastic) (1671—1735) съобщава, че Самуилъ въ тоя походъ разрушилъ до основи гр. Doclea = стар. *Diocleia*, сѣрб.-хър. Дукля, Дукя, и откаралъ въ плѣнство голѣма частъ отъ населението му; тогава и диоклейскиятъ архиепископъ Иванъ, спасявайки се, избѣгалъ въ Дубровникъ, а когато посетилъ тамшниятъ епископъ умрѣлъ, той билъ поканенъ да завземе неговото мѣсто. По тоя начинъ дубровнишката църква била възведена въ архиепископство вм.-старото диоклейско или дуклянско (G. Resti, *Chroniche di Ragusa*, edit. S. Nodilo. Monum. slav. meridion. vol. XXV, SS. II. Zagrabiae 1893, p. 30). Resti или Rastic, който се счита за единъ отъ най-добритѣ дубровнишки историци, защото при съставянето на „хрониката“ си се ползувалъ отъ официалнитѣ архиви на гр. Дубровникъ (F. Šišić, *Encheiridion (Priručnik)*, стр. 33—44); изложението на Самуиловия походъ е написалъ по хроникитѣ на Кедрина (= Скилица) и на Дуклянския пресвитеръ, като при това объркалъ хронологията и реда на събитията; но и двамата тия лѣтописци нищо не споменуватъ за гр. Диоклея, защото тоя градъ билъ разрушенъ още въ VII. вѣкъ и въ края на X вѣкъ не е вече съществувалъ, така че Самуилъ нѣмало какво да разрушава до основи, защото, споредъ Конст. Багренородни, той въ негово врѣме билъ въ запустение, на което още А. Гильфердингъ бѣ обърналъ внимание (п. т., стр. 214—215. — Подробно за историята на Диоклея вж. у Соп. Jireček, *Studien etc.* п. т., стр. 37—38); освѣтъ това, доколкото е извѣстно, Дубровникъ билъ издигнатъ въ архиепископство не по-рано отъ края на XI вѣкъ (F. Šišić, *Gesch. d. Kroatien*, S. 391). Всички тия данни довеждатъ ни до заключение, че извѣстието за разрушението на

Самуилъ потеглилъ най-първо къмъ Которъ (Decaturum) и го прѣвзелъ, а сѣгнѣ подстѣпилъ и къмъ Дубровникъ (Lausium) — аристократическа градска република, единъ отъ най-богатитѣ и мощни далматински градове, чиито жители още отъ втората половина на IX. вѣкъ въртѣли оживена търговия и имали многобройна флота.¹⁾ Но и Дубровникъ поради своето добръ укрѣпено положение Самуилъ не можилъ да прѣвземе, а се ограничилъ съ това, че изгорилъ всичкитѣ му прѣдмѣстия и околни села, така че „страната, казва лѣтописецътъ, изглеждала да е безъ жители“; оттамъ той тръгналъ на с.-зап. по далматинския брѣгъ покрай Сплѣтъ и Трогиръ, опустошавалъ всичко по пътя си, и достигналъ чакъ до гр. Задаръ (Jadram). Тоя успѣхъ на Самуила въ хърватска Далмация ще трѣба да обяснимъ съ настаналитѣ въ Хърватско слѣдъ смъртта на кралъ Стефана Държислава (969—997) междусобици между синоветѣ му.²⁾ Но и при все това той не отишълъ по-нататкъ въ хърватскитѣ земи, а отъ Задаръ потеглилъ на с.-из., навлѣзълъ въ Босна (по горното течение на р. Босна) и прѣзъ Рашка (соб. Сърбия) върналъ се въ своята резиденция. Къмъ врѣмето на тоя походъ, не по-късно отъ 999 г., се отнасятъ и сношенията на Самуила съ маджаритѣ, които той ще да е отблъсналъ отъ българската областъ Сръмъ между рр. Сава, Драва и Дунавъ, и е сключилъ миренъ договоръ съ тѣхъ, скрѣпенъ съ брака на неговия синъ Гавриила-Радомира съ дъщерята на маджарския кралъ Св. Стефана I (997—1038);³⁾ дали при това е билъ сключенъ

Doslea отъ Самуила Resti едвали е могълъ да почерпи отъ архивитѣ на Дубровникъ; споредъ насъ то прѣдставя нищо друго, освѣнъ нѣкое мѣстно прѣданіе, безъ всѣка обаче историческа основа, което искало да покаже, че Дубровнишкото архиепископство е продължение на старото Диоклейско.

¹⁾ За Дубровникъ подробно вж. монографията K. Jireček, Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters. Wien 1899.

²⁾ F. Šišić, Gesch. d. Kroaten, S. 194—198.

³⁾ B. Prokić, Zusätze, S. 31, № 24; Š. 36, № 62. — F. Šišić, п. т., стр. 201, а слѣдъ него и Г. Фехеръ (вж. Влиянието на българската черкова въ Маджарско, Сборникъ въ честъ на В. Н. Златарски, стр. 490) считатъ, че

нѣкакъвъ политически съюзъ, това мжно може да се каже; напротивъ, имаме основание да твърдимъ, че подобенъ съюзъ съ маджарския кралъ не е могълъ да съществува, като се взематъ прѣдъ видъ голѣмитъ приятелски отношения между Св. Стефана и византийския императоръ,¹⁾ на което, вѣроятно се дължи и нетрайността на мирния договоръ съ маджарско, изразена въ скория разводъ на Гавриила-Радомира съ дъщерята на маджарския кралъ и изгонването ѝ изъ България. Въ какви отношения сж станали сърби и хървати спрѣмо българския царъ слѣдъ тоя походъ на Самуила, точно не се знае; но колкото опустошителенъ и страшенъ да се описва тоя походъ отъ Дуклянския пресвитеръ и отъ дубровнишкитъ историци, все пакъ може да се каже, че Самуилъ, прѣдприемайки го, не е ималъ завоевателна цѣль. Това най-добрѣ се види отъ слѣдния разказъ на Дуклянския пресвитеръ за сждбата на зетския князь Ивана-Владимира въ българския плѣнъ.

„Между това, пише лѣтописецътъ, Владимиръ се държалъ въ вериги, като денемъ и нощемъ прѣкарвалъ врѣмето въ постъ и молитви. Нему се явилъ въ видѣние ангелъ Госпо-

Гавриилъ-Радомиръ билъ жененъ за дъщерята на князь Геза или за сестрата на кралъ Св. Стефана. Това прѣдположение обаче едва ли може да се приеме, 1. защото въ прибавката на еп. Михаила къмъ Скилица е изрично казано, че *ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ραδομύρου τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλῆως Οὐγγρῶν* (ср. п. т., стр. 36: *ἀπο τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλῆως Οὐγγρῶν*), а пъкъ Геза не е билъ кралъ и 2. тоя бракъ е могълъ да бжде сключенъ само слѣдъ като Самуилъ станалъ царъ, слѣдов. слѣдъ 997 г. въ царуването на Св. Стефана I, който билъ коронясанъ за кралъ на 15. августъ 1000 г.

*) Géza Fehér, Bulg.-ungar. Beziehungen, S. 144. — Сжщо така се явява проблематиченъ и съюзътъ на Самуила съ банатскиятъ господаръ Айтона, владѣтель на земятъ между Марошъ и Дунавъ, който съюзъ Г. Фехеръ (п. т. стр. 145; Влияние и пр. стр. 191—192) допуска само затуй, защото тоя Айтонъ билъ кръстенъ въ Видинъ, обаче кога, въ коя година, е станалъ тоя фактъ, Фехеръ не опрѣделя, а пъкъ само по една съврѣменностъ на извѣстни личности не може да се прави заключение, че между тѣхъ имало и политически съюзи безъ опрѣдѣлени хронологически данни; а въ случая, ако покръстването на Айтона се отнася къмъ или слѣдъ 1002 г., то не може и дума да става за съюзъ на Самуила съ него, защото отъ тая година Видинъ се намиралъ въ византийски рѣцѣ.

денъ, който го укрѣпвалъ и му прѣдизвѣствалъ, какво ще стане съ него, какъ Богъ ще го освободи отъ затвора и какъ чрѣзъ мъченичество ще достигне царство небесно и ще получи вѣнецъ неувѣхващъ и блаженството на вѣчния животъ. Тогава блажениятъ Владимиръ, подкрѣпенъ отъ ангелското видѣние, още повече се прѣдавалъ на постъ и молитви. Единъ день царъ Самуиловата дъщеря на име Косара, трогната и въодушевена отъ Св. Духъ, отишла при баща си и поискала отъ него да слѣзе съ слугинитѣ си и да омие главата и нозѣтъ на затворниците и плѣнниците. Това ѝ било позволено отъ баща ѝ. И тъй, тя слѣзла и извършила добро. Между това, като забѣлѣзала Владимира и видѣла, че той билъ на видъ хубавъ (красивъ), смиренъ, кроткъ и скромненъ и че билъ изпълненъ съ разумъ и мъдрость Господня, тя се спрѣла и заговорила съ него; неговата рѣчь ѝ се показала по-сладка отъ медъ и сотъ. Тогава тя не отъ плѣтска страсть, а защото почувствала състрадание къмъ неговата младость и красота и защото чула, че той е князь и произлиза отъ царски родъ, полюбила го и като го привѣтствувала, излѣзла. Слѣдъ това, имайки желание да го освободи отъ веригитѣ, тя отишла при царя и, като се хвърлила въ нозѣтъ му, казала така: „Татко мой и господарю! Азъ зная, че ти имашъ намѣрение да ми дадешъ мъжъ, както е обичай; тогава, ако е угодно на твоего величество, или ми дай князь Владимира за мъжъ, когото ти държишъ въ вериги, или знай, че по-скоро ще умра, отколкото да получа (да се ожена за) другъ мъжъ“. Като чува това, царътъ, понеже много обичалъ дъщеря си и знаелъ, че Владимиръ е отъ княжеско потекло, силно се зарадвалъ, съгласилъ се да изпълни просбата ѝ и, като изпратилъ веднага за Владимира, комуто, слѣдъ като билъ окжпанъ и облѣченъ въ княжески дрехи, заповѣдалъ да му се прѣдстави, и гледайки го благосклонно и цѣлувайки въ присѣтствието на бояритѣ отъ царството си, прѣдалъ му дъщеря си за жена. Слѣдъ като била отпразнувана свадбата на дъщеря му по царския обичай, царътъ възвежда Владимира за князь, върналъ му земята и княжеството на

отцитѣ му и цѣлата драчка земя. Послѣ царѣтъ изпратилъ хора при Драгомира, князь-Владимировия чичо, (да му кажатъ) да слѣзе (отъ планината) и да получи земята си Требинѣ, да събере пакъ народа и да насели страната (земята). Това било направено¹⁾

Приведениятъ тукъ откъслекъ отъ житието на св. Иванъ-Владимира явно разкрива, каква е била цѣлѣта на Самуиловия походъ въ 998 г. Слѣдъ завръщането си отъ похода

¹⁾ Пакъ тамъ, стр. 42—43. — Приведениятъ тукъ разказъ, както и погорниятъ за завоеването на зетската и требинѣ-захлъмската област (стр. 46) отъ Самуила, несъмнено сж почерпани отъ житието на Св. Иванъ-Владимира, както това показва самиятъ характеръ на разказа, а така и самитѣ думи на Дуклянския пресвитеръ, който прѣпраща всѣкого, който желае да знае, какви и колко добродѣтели и чудеса е извършилъ блажениятъ, да потърси въ „книгата на неговитѣ дѣяния“ (*librum gestorum ejus*; *ib. p. 46*). Всички, които сж изучавали лѣтописа на Дуклянския пресвитеръ, дохождатъ до заключение, че такова житие е имало; че то е било съставено наскоро слѣдъ смъртъта на Иванъ-Владимира, може би, къмъ края на XI. или нач. XII. вѣкъ; че съобщаванитѣ въ него факти отъ живота на светиата сж исторически вѣрни, съ изключение на легендарнитѣ примѣси, защото тѣ се потвърждаватъ отъ византийски извори, и че житието било написано първоначално на славѣнски езикъ, но дѣ? Ст. Новаковичъ мисли въ Зета, безъ да посочи основания за това, или само това, че Дуклянскиятъ пресвитеръ билъ родомъ оттамъ; но, ако по тоя начинъ би трѣбвало да се правятъ заключения, то не подлежи на никакво съмнѣние, че и това житие, както и житието на другитѣ славянски учители, които то придружава, било написано въ Дѣволъ, и изобщо то е излѣзло изъ срѣдата на западно-българската по-напрѣдъ дѣволска, а отпослѣ охридска школа. За жалъ това славѣнско житие не е достигнало до насъ и съ него се запознаваме само по откъслецитѣ, които ни дава Дуклянскиятъ пресвитеръ. — Критически пълень разборъ на Дуклянския лѣтописъ изобщо и въ частностъ по въпроса за житието на Иванъ-Владимира вж. F. Rački, *Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vijeka*. Književnik, т. I. (1864), стр. 200—227, особено стр. 218—219. — Отъ сжщия, *Borba južn slov. n. t.*, стр. 116, бѣл. Ст. Новаковичъ, *Први основе словенске књижевности међу балканскими словенима*. Легенда о Владимиру и Косари. Београд 1893, стр. 182—207. — Сжществува и гръцко житие заедно съ служба на Ив.-Владимира, което нѣма нищо общо съ славянското и е писано въ края на XVII. вѣкъ по народни прѣдания и е пълно съ анахронизми. Слѣдъ първото издание въ Венеция въ 1690 г. това житие е прѣтърпѣло нѣколко издания и двѣ московски 1730 и 1741, двѣ венециански въ 1774 и 1858 и едно славѣнско 1802. За всички тия издания вж. у Ст. Новаковича, *п. т.*, стр. 238—278. — Ср. А. Шоповъ. Единъ документъ за българската история. СбНУКн. кн. II (1890), стр. 115—131,

Самуилъ се отнесълъ твърдѣ дружелюбно къмъ плѣнения зетски князь: той не само го оженилъ за дъщеря си Теодора-Косара,¹⁾ но му върналъ и княжеството, дори частъ отъ драчката областъ²⁾ (вѣроятно сѣверната) присѣдинилъ къмъ него; а чича му Драгомира сжщо въдворилъ въ требинско-захлъмската областъ. Колкото романтично житието и да ни прѣдставя женидбата на Косара съ Владимира, нѣма съмнѣние, че тукъ имаме единъ политически бракъ, чрѣзъ който Самуилъ искалъ да привърже къмъ себе си владѣтелите на сръбскитѣ земи като свои васали, та по тоя начинъ да парализира тамъ всѣко византийско влияние отъ една страна, а отъ друга — да има винаги въ тѣхъ свои съюзници противъ ромейския императоръ. Въ какѣи отношения Самуилъ станалъ слѣдъ това къмъ хърватска Далмация, остава неизвѣстно; въ всѣки случай той надали е могълъ да простре върховната си властъ и надъ нея, защото тъкмо тогава поради вжтрѣшнитѣ междуособици въ Хърватско при краля Светослава (997—1000) южно-далматинскитѣ градове потърсили и получили покровителството на Венеция.³⁾ По сжщия начинъ, т. е. чрѣзъ брачни връзки Самуилъ мислилъ да закрѣпи властѣта си и въ гр. Драчъ. Скилица разказва, че Самуилъ оженилъ дъщеря си Мирослава за плѣнения при Солунъ въ 996 г. Ашота, сина на солунския дука Григория Таронита, слѣдъ като го освободилъ отъ веригитѣ, защото дъщеря му, влюбена въ него, заплашвала, че ще се лиши отъ живота, ако не бжде свързана законно съ Ашота. Самуилъ, както изглежда, не се рѣшилъ да откаже на дъщеря си и изпълнилъ желанието ѝ. Слѣдъ като свадбата била направена, той изпратилъ Ашота заедно съ дъщеря си въ Драчъ и му повѣрилъ отбраната

¹⁾ Че Владимиръ билъ жененъ за дъщерята на Самуила, вж. Skyl.-Cedg., ib., p. 463, 4-5. — B. Prokić, п. т., стр. 32, № 31.

²⁾ Дукалинскитъ пресвитеръ казва, че цѣлата драчка областъ била придадена, което не е вѣрно, защото тая областъ била повѣрена на другия Самуиловъ зеть — Ашота.

³⁾ F. Šišić, Gesch. d. Kroaten, S. 194—196.

на драчката област,¹⁾ безъ обаче да подозира, че съ това дѣло той подготвѣлъ почва за най-отвратителна измѣна.

Къмъ послѣдната година на X. вѣкъ, слѣдъ като разширилъ границитѣ на държавата до хърватското кралство и опрѣдѣлилъ политическитѣ си отношения къмъ сѣвернитѣ и сѣверо-западнитѣ си съсѣди, Самуилъ се издигналъ до върха на своята мощъ. Това било врѣме, когато българското царство достигнало най-широкъ обемъ, така че съставительтъ на припискитѣ къмъ старо-българския прѣводъ на Манасиевия лѣтописъ отбѣлѣзва, че при Самуила „Българе до Охрида и до Драуга и далѣ цѣтковашиж“. Доколко е билъ силенъ Самуилъ въ това врѣме, показва това обстоятелство, че съ него влизали въ политически връзки много видни ромеи и дори прѣминавали на служба у него. Така, въ 999 г. магистъръ Павелъ Вовъ, единъ отъ солунскитѣ първенци, и протовестиарий Малакинъ, извѣстенъ по своята мъдростъ и краснорѣчие, наклеветени, че тѣ сж благосклонно разположени къмъ българитѣ, били изпратени на заточение — Павелъ въ Тракисийската равнина въ Мала Азия, а Малакинъ — въ Цариградъ. Изплашени отъ тая участъ на солунскитѣ първенци, нѣкои отъ одринскитѣ жители, знатни и отлични военачалници, заподозрѣни така сжщо въ нѣкакви връзки съ българитѣ, избѣгали при Самуила, отъ които единтъ Ватаци съ цѣлото си сѣмейство, а другиятъ Василий Глава самъ, за което императорътъ затворилъ сина му и го продължалъ цѣли три години.²⁾ „Тия два примѣра, твърдѣ справедливо забѣ-

¹⁾ Skyl.-Ced r, ib. p. 451, 1-6. — B. Prokić, Zusätze, S. 29, № 14. — Споредъ Скилица, женидбата на Мирослава съ Ашота станала наскоро слѣдъ завръщането на Самуила отъ Сперхий, което не може да се приеме, 1. защото слѣдъ такова поражение, и то така наскоро слѣдъ него, Самуилъ едва ли би се довѣрилъ така на единъ ромейски плѣнникъ, какъвто е билъ Ашотъ и 2. защото събитията у Скилица, както вече имаме случай нѣколко пѣти да изтъкнемъ, не сж наредени въ хронологически редъ. Очевидно, тоя бракъ е станалъ много по-късно, именно, когато Самуилъ се чувствувалъ най-силенъ, т. е. слѣдъ въцаряването си и особено слѣдъ завръщането си отъ сѣверо-западния си походъ, а главно слѣдъ женидбата на Косара съ Иванъ-Владимира, въ всѣки случай не по-рано отъ 999 г.

²⁾ Ibidem, p. 451, 11—452, 4.

лѣзва Ф. Рачки, ясно показватъ отъ една страна натегнатостта въ международнитѣ отношения между двѣтѣ съсѣдни държави и тѣхнитѣ поданици, а отъ друга страна и това, че въ византийскитѣ погранични градове, отъ които Солунъ и Одринъ завземали първо мѣсто, имало е знатни хора, които не сж скривали съчувствието си къмъ тежненіята на българския народъ и царъ“. ¹⁾ Тъкмо тия напрегнати отношения между двѣтѣ съсѣдни държави, тъкмо това съчувствие въ ромейскитѣ политико-обществени срѣди къмъ стремежа на българитѣ да си запазятъ политическата независимостъ и най-сетнѣ голѣмото засилване на Самуила прѣзъ послѣднитѣ години на X, вѣкъ, правили неминуемо и дори ускорявали новото сблъскване на двамата великани, — сблъскване, което трѣбало да разрѣши дългогодишната имъ борба.

Но Василий II, който прѣзъ тия години се намиралъ въ Азия и билъ заетъ съ работитѣ на Сирия и Армения, могълъ е да пристѣпи къмъ изпълнение на завѣтната си мечта — покорението на България, само слѣдъ като се завърналъ оттамъ въ 1001 г. Яхъя пише: „И когато стана примирие между императора и ал-Хакима, императорътъ се върналъ въ България за война и останалъ тамъ четири години и одържалъ надъ българитѣ пълна побѣда, убивайки и плѣнявайки. И избѣгаль прѣдъ него Комитопулътъ, тѣхниятъ царъ. И завладѣлъ той (им-рътъ) много отъ тѣхнитѣ крѣпости и разрушилъ нѣкои отъ тѣхъ, а другитѣ задържалъ за себе си“. ²⁾ Мирниятъ договоръ съ халифа ал-Хакима, третия отъ египетскитѣ Фатимиди, извѣстенъ като най-жестокъ и безпощаденъ гонителъ на християнитѣ, билъ сключенъ за десетъ години въ началото на 1001 г., ³⁾ слѣдов. Василий II е почналъ войната противъ българитѣ прѣзъ пролѣтъта 1001 г., съ едно нападение, споредъ Скилица-Кедрина, прѣзъ Пловдивъ, дѣто оставилъ патриция Теодоракана да го пази, къмъ Срѣдецъ, много отъ крѣпоститѣ около който разорилъ и слѣдъ това се върналъ въ Моси-

¹⁾ F. Rački, *Borba*, II. т., стр. 120.

²⁾ Бар. Розенъ, II. т., стр. 42, 43.

³⁾ Пакъ тамъ, стр. 42, 43; стр. 336—338, бъл. 282 и 283.

нополъ.¹⁾ Това нападение Скилица отбѣлѣзва като станало прѣди 13. индиктионъ 6508 (= 1.IX.999 — 31. VIII. 1000) година или още въ 999 г., и къмъ сжщата тая година отнася похода на сжщия Теодоракана и протоспатария Никифора Ксифия отвждъ Стара-планина за завоеванието на сѣвѣрна придунавска България.²⁾ Като имаме прѣдъ видъ хронологическата послѣдователностъ и точностъ на Яхъя, и въ тоя случай ние му даваме прѣдпочтение прѣдъ Скилица, който и тукъ не е запазилъ никакъ хронологичния редъ на събития.³⁾ Поради това нито едното, нито другото отъ посоченитѣ тукъ двѣ събития не могатъ да се отнесатъ къмъ означенитѣ години, едно защото Василий II тогава не се намиралъ въ Европа, а пъкъ едва ли е допустимо, щото Теодораканъ и Ксифия да сж продължили своя походъ въ сѣверна България въ негово отсъствие. Освѣнъ това и двѣтѣ събития у Скилица стоятъ съвсѣмъ отдѣлно едно отъ друго, като че ли нѣматъ нищо общо помежду си, когато вече обстоятелството, че тѣ сж разказани непосредно едно слѣдъ друго, макаръ хронологически, както изглежда, и да сж отдѣлени, вече посочва на тѣхната вжтрѣшна и тѣсна връзка; нѣма да говоримъ, че въ тѣхъ дѣйствува една и сжща личностъ — патриций Теодораканъ. Най-сетнѣ нападението на императора нѣмало строго опрѣдѣлена цѣль, а това ясно показва, че то ще да е имало второстепенно назначение по отношение къмъ похода въ сѣверна България. Прѣдъ видъ на горнитѣ данни и съображения ние мислимъ, че въ двѣтѣ тия извѣстия имаме двѣ дѣйствия въ едно и сжщо прѣдприятие.

Слѣдъ завръщането си отъ Азия прѣзъ първитѣ мѣсеци на 1001 г. Василий II си съставилъ вече систематически

¹⁾ За това вж. по-долу, стр. 717.

²⁾ Сжщо тамъ.

³⁾ Доста е да посочимъ само на слѣдния фактъ. Споредъ Скилица, Никифоръ Уранъ билъ назначенъ за управителъ на Антиохия прѣзъ 1001 г. (ib. p. 454, 9-10), когато споредъ Яхъя (Бар. Розенъ, п. т., стр. 41, 22 и 334—335), който отъ 1014 живѣлъ въ Антиохия, това назначение станало още въ 1000 г., прѣди Василий II да замине за Армения, и изобщо докато той се намиралъ въ Азия.

планъ, за да се разправи окончателно съ своя противникъ. Споредъ тоя планъ, той най-първо трѣбало да покори отново сѣверна България и изобщо покрайнинитѣ на българското царство и послѣ съ все сили да удари на центъра му. И въ 1001 г. той съсредоточилъ вниманието си на отвѣдбалканска България; но, за да маскира главната цѣль на тоя походъ, и да не даде на противника си възможность да се приготи за отпоръ, Василий II прѣдприелъ своето нападение прѣзъ Пловдивъ, дѣто оставилъ Теодоракана да пази града, къмъ Сръдецъ, докато протоспатарий Никифоръ Ксифия съ своята силна армия, прѣдначена за походъ въ сѣверна България, прѣхвърли Стара-планина, най-страшната прѣчка за византийскитѣ пълководци, и почне дѣйствиата противъ главнитѣ български крѣпости. Слѣдъ това императорътъ, „като разорилъ много отъ крѣпоститѣ около Сръдецъ“, върналъ се въ Мосинополь,¹⁾ дѣто е чакалъ, вѣроятно, да види, какъвъ ще бже резултата отъ похода отвѣдъ Стара-планина. Споредъ Скилица, походътъ излѣзълъ напълно сполучливъ, понеже византийскитѣ пълководци сполучили „да прѣвзематъ Велики Прѣславъ и Мали Прѣславъ и Плисковъ (Плиска) и ромейската войска се върнала неврѣдима и побѣдоносна (τροπαίους)“.²⁾ Къмъ врѣмето на тоя походъ ще трѣба да отнесемъ и завладѣването на Доростолъ (Дръстъръ), защото по-късно той се намира въ ромейски ржцѣ, а сжщо и другитѣ крѣпости по Дунавъ поне въ тая частъ на сѣверна България, която бѣ покорена отъ Ив. Цимисхия.

Съ покорението на сѣверна България Василий II обезпечавалъ своя тилъ и затова на слѣдната 1002 г. той насочилъ военнитѣ дѣйствиа къмъ южнитѣ покрайнини на българското царство, за да завладѣе юго-източнитѣ и южни български крѣпости и чрѣзъ това отново да закрѣпи вла-

¹⁾ Skyl.-Cedr., lb. p. 452,7-10. — Zonaras, lb. p. 118,22-23, за врѣмето отъ Сперхийския бой до дадения моментъ, пише само слѣдното: *αὐτὰ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐξοστράτευσε κατὰ τῶν Βουλγάρων, καὶ τῶν ἐν Σαρδινίᾳ προουρίων καταστραφεύμενος ὥκα ἀπαγγέλλειν εἰς Μοσυνόπολιν.* — Ср. старобълг. прѣводъ въ продължението на Сим. Логотета, п. т., стр. 159.

²⁾ Skyl.-Cedr., lb. p. 452,11-16. — Zonaras, lb. p. 118,22-30.

стъта си въ Тесалия. Въ 1002 г. той потеглил отново на война противъ българитѣ и прѣзъ Солунъ се отзовалъ прѣдъ крѣпостъта Верея, която слѣдъ 996 г. била завзета отъ българитѣ. Началникътъ на крѣпостъта Добромиръ, жененъ за Самуилова племенница (ἐπ' ἀνεψιᾷ γαμβρὸς τοῦ Σαμουήλ), безъ всѣкакъвъ отпоръ прѣминалъ на страната на императора и му прѣдалъ града, за което билъ почетенъ съ санъ антипатъ (проконсулъ).¹⁾ Слѣдната крѣпостъ, която така сжщо безъ кръвопролитие минала въ ржцѣтъ на Василия II, била Колидронъ. Защитникътъ ѝ Димитъръ Тихона (Δημήτριος ὁ Τειχωνᾶς), понеже не искалъ да прѣдаде града, счелъ за прилично да прѣдложи на императора да се оттегли заедно съ войската си оттамъ. Императорътъ се тайно оттегилъ, а нему позволилъ да отиде при Самуила съ цѣлата си войска.²⁾ И тъй, падането на крѣпостъ Колидронъ било резултатъ отъ личнитѣ споразумѣния между Василия II и Димитрия Тихона.

Силенъ отпоръ ромеитѣ срѣщнали при нападението на крѣпостъта Сервия (сег. Селфидже). Нейниятъ отбрани-тель-воевода Нико(у)лица, когото наричали ласкателно така поради кжсия му ръстъ, и комуто била повѣрена защитата на града слѣдъ Димитра Полемархия, завоевателя му въ 989 г., юнашки издържалъ наложената му обсада и храбро се противопоставялъ. Обаче, когато императорътъ проникналъ въ града, крѣпостъта заедно съ самия Никулица попаднала въ ржцѣтъ на неприятеля. Слѣдъ като изселилъ българското население отъ тая важна крѣпостъ, Василий II поставилъ тамъ ромейски гарнизонъ, слѣдъ което той заедно съ Никулица заминалъ за Цариградъ, дѣто го почелъ съ титлата патриций. Но Никулица не искалъ да

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 452, 17-20. — B. Prokić, п. т., стр. 30, № 15. — Zonaras, ib., p. 118, 30-31.

²⁾ B. Prokić, п. т., стр. 30, № 16. — Дѣ се е намирала крѣпостъта Колидронъ (ἡ Κολιδρόν), мжвно е да се опрѣдѣли, защото това географическо име не се споменува нийдѣ на друго мѣсто или въ другъ изворъ. Ако се сжди по движението на императора, трѣба да се прѣдположи, че тя се е намирала между крѣпоститѣ Верея и Сервия. — Ср. п. т., стр. 41, № 16.

се прослави като измѣнникъ на отечеството: той избѣгалъ отъ столицата и тайно се върналъ при Самуила, съ когото отишълъ отново да обсаждатъ Сервия. Но императорътъ набързо се явилъ отново подъ Сервия, освободилъ я отъ обсадата, слѣдъ като принудилъ Никулица заедно съ Самуила да бѣгатъ; наскоро слѣдъ това Никулица попадналъ въ една ромейска засада и, уловенъ и доведенъ при императора, окованъ въ вериги, билъ изпратенъ въ Цариградъ, дѣто билъ хвърленъ въ затворъ¹⁾

Самъ Василий II насочилъ пѣтя си въ Тесалия, дѣто той поправилъ много разрушени отъ Самуила крѣпости, а други отнелъ отъ българитѣ чрѣзъ обсади, като при това българското население изселилъ въ Волеронъ, областъта между долнитѣ течения на Марица и Места по брѣга на Бѣло море. Слѣдъ като оставилъ въ всички тесалийски крѣпости силни (ἀξιόμαχον) гарнизони, императорътъ на връщане се явилъ подъ Воденъ, една отъ най-важнитѣ български крѣпости въ юго-източна Македония, която защищавала пѣтя отъ Солунъ за Битоля и понататѣкъ за Прѣспа и Охридъ. Крѣпостъта Воденъ била разположена „на висока и отвѣсна скала, отъ която падала водата отъ Островското езеро, която тече скрито подъ земята и тамъ пакъ се скрива“.²⁾ При всичко че Василий II се опитвалъ

¹⁾ Skyl.-Cedr., lb., p. 452, 20. — 453, 12. — Zonaras, lb., p. 118, 20—119, 4, за дѣйствиата подъ Сервия и падането ѝ съобщава накратко слѣдното: τὰ μέντοι Σέρβια πολιορκία ἔδωκε καὶ ὁ τὴν αὐτῶν φυλακὴν ἐμπειροταυμένους Νικόλαος ὁν Νικολίτζαν ὡς βραχὺν τὴν ἡλικίαν ὀνόμαζον, ὃς καὶ τοῦ πατρίως τιμηθεὶς ἀπέδρα πάλιν καὶ πρὸς τὸν Σαμουὴλ ἀπελήλυθεν. — Въ старобѣл. прѣводъ п. т., 159 цѣлиятъ тоя пасажъ е прѣдаденъ само съ слѣдното изречение: Сѣрѣи жи еранѣж съзато еѣ и кѣлаѣж ѣ Николицѣ. — Нѣма съмнѣние, че тоя Никулица е оня сѣщиятъ началникъ на гр. Лариса, когото въ 983 г. Самуилъ бѣ плѣнилъ, като му запазилъ имота и правилегнитѣ като на български бояринъ-воевода (вж. тукъ по-горѣ стр. 661). Слѣдъ като прѣминалъ на служба при българския царъ, Никулица, очевидно, билъ назначенъ за воевода на гр. Сервия.

²⁾ Тукъ, вѣроятно, се разбира днеш. Владовска рѣка, извѣстна подъ име Вода, която извира отъ Нисийското блатисто езеро и, при Воденъ спускайки се отъ скалата, образува нѣколко водопада. Възъ основа на това описание, както и на друго едно на Кантакузина (C. ed. Bon. t. III, p. 127, 16—19) A. Grisebach (Reise durch Rumelien und nach Brussa in Jahre 1839, Göttingen 1841 Bd. II, S. 97—101) прави своитѣ научни заключения и дѣли

да завладѣе и тая крѣпостъ безъ кръвопролитие, обаче жителитѣ по никой начинъ не искали доброволно да се прѣдадатъ; и тя била завладѣна само слѣдъ дълга обсада. Воденъ се намиралъ вече въ българска територия, и се явява крайно непонятно, защо Самуилъ не се явялъ на помощъ на този толкова важенъ пунктъ въ държавата. Тамъ императорътъ оставилъ силенъ гарнизонъ, а българитѣ, които го отбранили, изселили така сжщо въ Волеронъ, а самъ заминалъ за Солунъ. Воденскиятъ защитникъ, воевода Драгшанъ, човѣкъ храбъръ и рѣшителенъ, който така сжщо попадналъ въ ржцѣтъ на византийцитѣ, поискалъ и получилъ позволение отъ императора да остане да живѣе въ Солунъ, дѣто отъ 1000 г. управлявалъ патриций Иванъ Халдъ или Халдиа, солунски дука, вмѣсто Никифора Урана, прѣмѣстенъ, както се каза, въ Антиохия. Въ Солунъ Драгшанъ съ съгласието на императора се оженилъ за „дъщерята на първия отъ епитропитъ¹⁾ на църквата Св. Димитъръ“, и отъ нея ималъ

физическата история на Воденската долина на три периода: 1. врѣмето на подземното течение на водитѣ до XII. вѣкъ; 2. 14-ия вѣкъ, въ който езерото достига дори до града и 3. послѣдниятъ периодъ на водопадитѣ. — Вж. Т. Вестителевъ, Градъ Воденъ, Македонски Прегледъ, год. I, кн. 2 (1924), стр. 109.

¹⁾ Въ текста на Скилица стои: τὴν θυγατέρα τοῦ πρώτου τοῦ πριβατάρου (вар. πρεσβυτέρου) τοῦ ναοῦ τοῦ ἀφροφίου Δημητρίου. Какво собствено значи думата πριβατάρου? Коментаторитѣ на Скилица-Кедрина четатъ тая дума πριβατάρου и единъ отъ тѣхъ Xylander сближава πριβατάρου съ лат. privatarum, а другиятъ — Goar пише: „както императорътъ ималъ заведущъ (comitem) на частнитѣ дѣла и парични доходи, нареченъ prefectum privati aerarii, така и църквитѣ сѣ имали свои curatores defensores oeconomos и, както казва авторътъ, πριβατάρους, пазители на съкровищницата“. Ср. Skyl.-Cedr., lb., p. 872; и стр. 928 а. в. — Въз основа на Гоаровото обяснение и А. Гильфердингъ прѣвежда горното изречение: „на дочери первого старосты (πριβατάρου) храма св. Великомученика Димитрия“, (п. т., стр. 248), а Ф. Рачки — „кѣс предстојника управљајућега вјећа имовине sv. Dimitrije“ (п. т., стр. 121). Очевидно, така се наричали членоветѣ на църковното настоятелство при църквата св. Димитъръ въ Солунъ, което е завеждало всички парични и имотни работи на църквата; затова ние и прѣведохме изречението „дъщерята на първия (т. е. прѣдседателя) отъ епитропитъ“. Появяването на πρεσβυτέρου вм. πριβατάρου може да се обясни съ това, че прѣписвачътъ, като не разбралъ послѣдната дума, замѣнилъ я съ по-понятна — πρεσβυτέρου, което, разбира

двѣ дѣца. По-сетнѣ обаче той избѣгалъ, за да се притече на помощъ на отечеството си, но уловенъ, по просбата на теста му билъ освободенъ отъ наказание. Скоро слѣдъ това той отново избѣгалъ и, уловенъ билъ пакъ пуснатъ на свобода и оставенъ въ Солунъ, дѣто той живѣлъ въ сѣмейството си и ималъ още двѣ дѣца; обаче това не му побъркало да побѣгне и трети пѣтъ, но билъ отново уловенъ, но вече билъ наказанъ по най-жестокъ начинъ: забить билъ на колъ.¹⁾

Съ завладѣването на първокласнитѣ крѣпости Воденъ, Верея, Калидронъ и Сервия, Василий II отново осигурявалъ току що възстановената си властъ въ Тесалия. Затова въ слѣдната вече година той отново прѣнася театра на военнитѣ дѣйствия въ придунавска България съ цѣль да завърши окончателно покорението ѝ.

Войната прѣзъ слѣдната 1003 г. Василий II почналъ съ обсадата на главната придунавска крѣпостъ Бѣдинъ. Градътъ билъ добръ защитенъ и укрѣпенъ, па и самитѣ български военачалници показали голѣма опитностъ при отбраната, „защото като натрупвали твърдѣ много мидийски огънь въ единъ съсѣдъ, съ него унищожавали всичко“.²⁾ Докато императорътъ билъ завзетъ съ обсадата на Видинъ, Самуилъ, като стѣкмилъ добръ въоръжена войска, навлѣзълъ въ византийска територия и скоро достигналъ до Одринъ. На 15. ав-

се, коренно измѣнява с-исъла на наречението, именно: „дъщерята на първия отъ свещеницитѣ при църквата св. Димитъръ“, което едва ли е приемливо, защото Скилица по другъ начинъ би прѣдалъ тая титла, напримѣръ *πρωτο-πρεσβύτερος* и иначе.

¹⁾ Skyl.-Cedr. ib., p. 453, 12 — 454, 7. — Това, което тукъ ни разказва Скилица за Драгшана, разбира се, не е могло да се случи въ една година. Вече обстоятелството, че слѣдъ първото падане на Воденъ въ 1002 г. и до самата си смъртъ Драгшанъ ималъ четири дѣца, показва, че сж се изминали най-малко 4—5 години, слѣдователно, побѣгванията на Драгшана се отнасятъ къмъ разни моменти въ послѣднитѣ борби на царь Самуила съ Василия II, които зажалъ Скилица не отбѣлзва.

²⁾ B. Prokié, п. т. стр. 30, № 17: *ἐνθα καὶ τῶν Βουλγαρικῶν ἀρχόντων διαβαίχθη ἡ πολυπερία, εἰς ἃν γὰρ ἀγγεῖον πεμπληθὲς ἐμβολούνας τὸ μηδικὸν πῦρ διὰ τοῦτου ἐσβέννυσεν.*

густъ, въ дена на Успение Богородично, когато въ Одринъ ставалъ ежегодно голѣмъ съборъ (панаиръ), българитѣ нападнали неочаквано на града, завладѣли го и, като награбили голѣма плячка, върнали се въ своята страна. Цѣлѣта на това неочаквано и бързо нападение на българския царъ е очевидна: Самуилъ искалъ да отвлѣче вниманието на императора отъ Видинъ и изобщо отъ сѣверо-западнитѣ български земи и да го извика отново на изтокъ. Но, както изглежда, тая военна диверсия не успѣла да постигне цѣлѣта си, защото Василий II продължилъ обсадата и само слѣдъ изтичане на осемъ мѣсеца смогналъ да прѣвземе съ пристѣпъ града и крѣпостъта.¹⁾ „Императорътъ пъкъ, четемъ у Скилица, като укрѣпилъ твърдѣ добръ Бѣдинъ, трѣгналъ неврѣдимъ за столицата, опустошавайки и разорявайки прѣзъ врѣме на прѣминаването всички български крѣпости, които му попаднали по пътя“.²⁾

Но отъ Видинъ Василий II потеглилъ не направо за Цариградъ, а на юго-западъ, защото, очевидно, той билъ извѣстѣнъ, какво Самуилъ трѣгналъ отъ югъ противъ него, и по долината на Морава се спусналъ на югъ прѣзъ Нишъ и въ скоро врѣме се отзовалъ прѣдъ Скопие. Тамъ той намѣрилъ Самуила, който бѣ разположилъ лагера си на дѣсния брѣгъ на Вардаръ недалечъ отъ града. Василий искалъ по-напрѣдъ да отблъсне българската войска и послѣ да подстѣпи къмъ самия Скопие. Ако може да се вѣрва на Скилица, Самуилъ и тукъ пострадалъ по сжщата грѣшка и непрѣдпазливостъ, както и при Сперхий. Той раз-

¹⁾ Впрочемъ въ 2-та си грамота, дадена въ 1020 г. на охридския архиепископъ, Василий II се показва особено разположенъ къмъ видинския епископъ, „защото тая (епископия), задѣто стана за мене най-полезна (профитна) и най-достѣпна (продостѣпна) и отвори входовѣтъ за удобенъ пътъ въ страната, трѣбаше да бѣде снабдена всѣкакъ и съ най-голѣми награди и въ всичко да бѣде издигната надъ най-добритѣ (важнитѣ)“ и пр. (Byz. Zeitsch. II (1893), стр. 45). Отъ тия думи не е мѣчно да се установи, че Василий II се считалъ особено задлъженъ къмъ духовната властъ въ Видинско, която, очевидно, не малко му помогнала по единъ или другъ начинъ за по-лесното завоевание на областта, а, може би, и на самия градъ.

²⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 454, 19—455, 6. — Zonaras, ib., IV, p. 119, 4—9.

казва, че, понеже било есенно врѣме, р. Вардаръ тѣй много придошълъ и се разлѣлъ, че Самуилъ, като се уповавалъ на пълноводието на рѣката и на това, че тя въ това врѣме ще бжде непроходима, безгрижно ношувалъ. Обаче единъ византийски войникъ изнамѣрилъ бродъ, и императорътъ прѣминалъ рѣката съ войската си. Самуилъ, поразенъ отъ това неочаквано нападение, едвамъ се спасилъ съ бѣгство; много българи загинали, а цѣлиятъ български лагеръ заедно съ царската палатка падналъ въ рѣцѣтъ на ромеитѣ. Слѣдъ това поражение и гр. Скопие не можалъ да се удържи: той билъ прѣдаденъ на Василия отъ скопския управителъ, който, споредъ Скилица, билъ Романъ-Симеонъ, царъ-Петровия синъ.¹⁾

По-горѣ ние показаме, че това послѣдното извѣстие за Романа-Симеона е не само съмнително, но и недопустимо прѣдъ видъ на това, че споредъ Яхъя тоя сжщиятъ Романъ бѣ вече умрѣлъ въ 997 г.²⁾ Отъ сжщата стойностъ историческа, споредъ насъ, е и цѣлиятъ разказъ за поражението на Самуила при Вардаръ, защото Самуилъ, който е билъ добъръ стратегъ и военачалникъ, едвали би допусналъ да се повтори сжщата грѣшка и непрѣдвидливостъ както въ 996 г.; освѣнъ това Вардаръ при Скопие е твърдѣ широкъ и дълбокъ, особено при пълноводие, тѣй че едвали е могълъ да се намѣри такъвъ лесно проходимъ бродъ, какъвто го прѣдставя Скилица. Тая невѣроятностъ на тоя разказъ, очевидно, трѣба да се постави въ свръзка съ невъзможността на извѣстието за прѣдаването на гр. Скопие отъ Романа-Симеона.³⁾ Но съ това ние не отричаме самия фактъ за поражението на българитѣ при Скопие, дѣто послѣднитѣ

¹⁾ Skyl. Cedr., ib. II, p. 455, 6-18. — Zonaras, ib. IV, p. 119, 9-21.

²⁾ Вж. по-горѣ, стр. 690—692.

³⁾ Сжщото трѣба да се каже и за добавката на еп. Михаила къмъ цитирания пасажъ отъ Кедрина, какво стариятъ Аксиосъ билъ нареченъ Вардаръ, „поради това, че тя (рѣката) била отбита отъ старото си леговище отъ Варда Скира тамъ, дѣто сега се види да тече“ (B. Prokić, п. т., стр. 30, № 18) — твърдение сжщо невѣрно, защото името Вардаръ се явява много по-рано отъ врѣмето на Варда Скира — още прѣзъ IX. вѣкъ. За това подробно вж. Йор. Ивановъ, Аксионъ — Велика — Вардаръ. „Македонски Прегледъ“, год. I (1925) кн. 3, стр. 24—28.

се опитали, очевидно, да запратъ движението на Василия II къмъ югъ, и то трѣба да се свърже съ безбойното прѣдаване на самия градъ; отъ друга пъкъ страна това поражение имало твърдѣ голѣмо значение, защото завладѣването на Скопие прѣдавало въ ржцѣтъ на ромеитѣ цѣла сѣверна Македония, и се отварялъ пжтъ по долината на р. Вардаръ; обаче императорътъ, за да може да задържи въ властта си скопската областъ, трѣбало да завладѣе друга една не по-малко важна артерия на Македония — на р. Струма. Поради това отъ Скопие Василий насочилъ своя маршрутъ къмъ горното течение на тая рѣка, именно къмъ крѣпостта Перникъ, която била въ сжщото врѣме ключътъ на Срѣдецъ, който все още се намиралъ въ ржцѣтъ на българитѣ. По пжтя Василий II не срѣщналъ, както изглежда, никаква съпротива, обаче при Перникъ, който той обсадилъ, срѣщналъ и физически, и мораленъ отпоръ отъ страна на неговия защитникъ воевода Кракра, „мжжъ опитенъ въ военното дѣло“. Крѣпостта била силна и отъ природата защитена, което я правила непристъпна. Василий II я обсаждалъ не малко врѣме безъ всѣкаквъ успѣхъ и много отъ войницитѣ си изгубилъ. Когато се убѣдилъ, че не ще може да завладѣе крѣпостта съ пристѣпъ, императорътъ употребилъ ония срѣдства, съ които други крѣпости му отваряли вратитѣ си: той се помачилъ съ ласкателства и други примамливи обѣщания и прѣдложения да накара Кракра да се прѣдаде, обаче воеводата останалъ непоколебимъ и не се поддадъ на никакви съблазни, защото той все още вѣрвалъ въ силитѣ на своя народъ, за да се бори съ своитѣ противници. Като видѣлъ, че обсадата не ще може да донесе никакви резултати, императорътъ най-сетнѣ дигналъ лагера си и потеглилъ, вѣроятно по пжтя прѣзъ Самоковъ, обхождайки Срѣдецъ, направо за Пловдивъ, отдѣто наскоро се вдигналъ и пристигналъ въ Цариградъ.¹⁾

Врѣмето, когато Василий II се върналъ въ столицата, Скилица точно не дава, а всичко подвежда подъ единъ и

¹⁾ Skyl.-Cedg., ib., II, p. 455, 19—456, 2. — Zonaras нищо не споменава за обсадата на Перникъ.

сѣщи индиктионъ — 15-ия — 1002 г., именно: обсадата и прѣвземането на Видинъ, походътъ на Василий II отъ Видинъ къмъ Скопие, поражението на Самуила при тоя градъ, обсадата на Перникъ и пристигането на императора прѣзъ Пловдивъ въ столицата. Обаче едва ли е възможно да се мисли, че всичкитѣ тия събития сѣ могли да станатъ въ една само година. Като се вземе подъ внимание само, 1. че Видинъ билъ прѣвзетъ слѣдъ осемъ-мѣсечна обсада и 2. че обсадата се е почнала най-рано отъ м. мартъ, то императорътъ не е могълъ да напусне Видинъ, който той слѣдъ прѣвземането укрѣпилъ наново и снабдилъ съ нужния гарнизонъ, не по-рано отъ края на ноемврий или началото на декемврий, и то не на 1002 г., а на 1003 г., както по-горѣ показахме.¹⁾ Настаналата слѣдъ това зима едва ли е позволила да се прѣдприеме такъвъ далеченъ и мъженъ походъ отъ Видинъ къмъ Скопие, и то въ една неприятелска страна, дѣто той несъмнѣнно е срѣщалъ и съпротива, защото, споредъ думитѣ на Скилица, той опустошавалъ и разорявалъ прѣзъ врѣме на прѣминаването всички български крѣпости, които му се попадали по пътя. Най-сетнѣ пълноводието на р. Вардаръ, за което се споменува, ясно сочи, че врѣмето, когато е ставало събитието, било по-скоро пролѣтъ, отколкото зима. Всички тия съображения ни каратъ да приемемъ, че както поражението на Самуила, тъй и завладѣването на Скопие трѣбва да се отнесатъ къмъ пролѣтѣта на 1004 г. Слѣдъ завземането на такъвъ отъ първостепенна важностъ центъръ, какъвто билъ Скопие, Василий II несъмнѣнно е останалъ тамъ не малко врѣме за военно-административната организация на тоя градъ и на цѣлата му областъ, така че движението на императора къмъ Перникъ ще трѣбва да се отнесе къмъ лѣтото на сѣщата 1004 г.; а понеже обсадата на Пернишката крѣпостъ се продължила не малко врѣме,²⁾ то Василий II ще да е по-

¹⁾ Вж. по-горѣ, стр. 715—716, 721—722.

²⁾ Skyl.-Cedg. Ib., p. 455, 20—22: ἐν τῇ (Περνίκῳ) χρόνῳ οὐκ ὀλίγον διατρίψας καὶ λαὸν ἐν τῇ πολιούρῃ οὐκ ὀλίγον ἀποβαλὼν κτλ.

теглилът отъ Перникъ не по-рано отъ есенята на 1004 г., когато той се е завърналъ въ Цариградъ.¹⁾

Още въ сжщата година, може би веднага слѣдъ оттеглянето на Василий II отъ Перникъ къмъ Пловдивъ, царь Самуилъ направилъ ново нападение къмъ Солунъ и сполучилъ съ засади да хване живъ излѣзлия противъ него солунски дука, патриций Ивана Халда.²⁾ Обаче тоя Самуи-

¹⁾ Събитията отъ 996—1004 г. въ съответната приписка къмъ прѣвода на Манасиевия лѣтопись се прѣдаватъ въ слѣдния видъ: Сѣн Василѣ цѣъ разен Фамона цѣъ вѣдгаром цѣ . ѿ . ши (тукъ съставителятъ на приписката е ималъ прѣдъ видъ сраженията при Сперхий и Скопие). и прѣкатъ гѣдѣмъ, и ланекъ и ланекъ яраслаи и малѣмъ и прочахъ градоуи многѣ . ижъ и Скопѣи прѣдано гѣдѣтъ имѣ романоу. сѣна Петра цѣъ. тамо го вѣ дала имѣ Фамона цѣъ владати. него вѣдгари до охрида и до драча и далѣ цѣътокашъ. (Чертковъ, О переводѣ Манасиной лѣтописи, стр. 118—119). Както е извѣстно, тия приписки сж съставени по лѣтописа на Зонара, но въ даденото мѣсто събитията сж съвсѣмъ объркани хронологически, както се види отъ горното изложение.

²⁾ В. Prokić, п. т., стр. 30, № 19: ὁ δὲ Σαμουὴλ λόχους θῆκε ἐν τόποις ἀπὸ τῆς πόλεως τὸν δοῦκα Θεσσαλονίκης Ἰωάννην πατρίκιον τὸν Χαλδὸν ἐξώγγισεν. — Тая добавка еп. Михаила Дѣволски вмѣстилъ непосредно слѣдъ съобщението на Скилица за издаването на закона за аллиленгия (ἀλλιλέγγιον) (за него вж. Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 244—245), който последвалъ въ сжщата година слѣдъ завръщането на Василий II въ столицата подиръ неуспѣшната обсада на Перникъ, т. е. въ края на 1004 г. или въ самото начало на 1005 г. (Skyl. Cedr., ib. p. 456, 3—4), защото употребения въ това мѣсто отъ Скилица изразъ: τῷ αὐτῷ ἐπινυμῶσι едва ли трѣба да считаме сжщия 15. индиктионъ, т. е. 1001—1002 г., който хронистътъ дава на стр. 454, 19 и подъ който подвежда цѣлъ редъ събития, както видѣхме, които не сж могли да станатъ въ една година. Очевидно, Скилица, съкращавайки текста на своя изворъ, употребилъ горния изразъ, безъ да забѣлжи, че той се отнася къмъ другъ индиктионъ или година. — Б. Прокичъ счита неизвѣстно защо, тая добавка за бѣлжка на полето и затова намира, че тя е неправилно вмѣкната между събитията отъ 1002—1010 г., „защото между събитията отъ 1018 г. Скилица разказва (Cedr. II, 467, 13), че тогава Иванъ Халдъ (вариантъ ὁ Χαλδίας) билъ освободенъ слѣдъ 22-годишно плѣнство. Слѣдователно, той трѣба да е билъ плѣненъ още въ 996 г.“ (п. т., стр. 42). Споредъ насъ, нѣмаме никакво основание да считаме добавката на еп. Михаила за маргинална бѣлжка — тя е поставена на мѣстото си; по-скоро тукъ Скилица объркалъ плѣненieto на Ашота, което наистина се отнася къмъ 996 г., съ плѣненieto на Ивана Халда; освѣтъ това въ 996 г. солунски дука и управитель билъ, както видѣхме, Никифоръ Уранъ, когото замѣстилъ тъкмо

ловъ успѣхъ не донесълъ никаква промѣна въ положението на българитѣ; напротивъ, широкитѣ завоевания на ромеитѣ прѣвъ четиригодишната война силно повлияли върху вжтрѣшнитѣ отношения въ самата България. Къмъ това врѣме именно се отнася измѣната на Самуиловия зеть Ашота, управителя и отбранителя на драчката област.¹⁾ Ашотъ, слѣдъ като се настанилъ въ Драчъ, влѣзълъ въ сношение съ драчкитѣ гърци и особено съ най-влиятелния отъ тѣхъ, именно, съ протевона на Драчъ, на име Иванъ Хрисилия, тестътъ на Самуила,²⁾ и, като сполучилъ да придума и жена си Мирослава да измѣни на баща и отечество, избѣгалъ съ нея на единъ отъ византийскитѣ кораби, които обсаждали това българско пристанище, и се върналъ въ Цариградъ при императора, кого извѣстилъ за измѣната и начина, по който Драчъ ще може да бжде отново завоеванъ. За тая постѣпка Василий II почелъ Ашота съ санъ магистеръ, а жена му Мирослава — съ званието „зости“ (придворна дама). При това Ашотъ донесълъ и писмо отъ драчкия преотвонъ Ивана Хрисилия, въ което послѣдниятъ общавалъ да прѣдаде Драчъ на императора, ако той и неговитѣ синове бждатъ почетени съ санъ патриций. Василий II на драго сърдце приелъ това прѣдложение и сжщо чрѣзъ писмо наградилъ двамата Хрисилиеви сина съ желанія санъ, но не и самия Хрисилия, защото къмъ това врѣме той вече се поминалъ, а градътъ билъ прѣдаденъ на началника на византийския отредъ, патриций Евстатия Дафномила.³⁾ Това станало въ 1005 г.⁴⁾

Иванъ Халдъ отъ 1000 г., а слѣдъ плѣнението му въ 1004 г. билъ назначенъ Давидъ Арианитъ, така че послѣдниятъ не е могълъ да бжде непосредственъ прѣемникъ на Никифора Уранъ.

¹⁾ Вж. по-горѣ, стр. 713—714.

²⁾ Вж. по-горѣ, стр. 680 и бѣл. 1.

³⁾ Skyl.-Cedg. ib. p. 451, 6—17.

⁴⁾ Ние приемаме тая година както за измѣната на Ашота, тъй и за прѣдаването на гр. Драчъ въз основа на извѣстието на барийския хронистъ Lupus Protospatha (Protospatharius — за него вж. W. Wattenbach, *каз. съч.*, II, стр. 233, бѣл. 1), който въ хрониката, обхващаща годинитѣ отъ 855

Слѣдъ завзеждането на Драчъ Василий II не оставилъ царъ Самуила и българитѣ въ покой. Ако може да се върва на Матей Едески, „Василий прѣзъ 455 г. (1006—1007) отново събралъ всичкитѣ сили на империята си и тръгналъ противъ българитѣ. Той останалъ дълго врѣме въ страната имъ, завзетъ съ страшна за тѣхъ война“.¹⁾ Че войната между ромей и българи се продължавала и слѣдъ 1005 г., свидѣтелствува и извѣстието отъ житието на св. Никона Метаноите, въ латинския прѣводъ на което се споменува, че „владѣтельтъ на българския народъ, извѣстиятъ непобѣдимъ по сили и твърдостъ Самуилъ, билъ разбитъ съ многобройно множество българи и побѣденъ отъ него (Василия II) при Крета въ 1009 г., която се намирала източно отъ Солунъ, между тоя градъ и крѣпостъта Рентина или Рендина при ез. Болбе.“²⁾ Най-сетѣ самъ Ив. Скилица това потвърждава, като констатира, че „императорътъ не пропускалъ всѣка година да навлиза въ България и да изтрѣбва и опустошава всичко, каквото му попадне по пътя“.³⁾ Вече краткостта

до 1102, отбѣлзва слѣдното: Anno 1005 rediit Durachium in manus Imperatoris per Theodorum (Muratori Rerum italicarum scriptores, t. V. Mediolanum 1724, p. 41). Тукъ изразътъ rediit in manus напълно отговаря на Скилицовия разказъ, т. е. градътъ се възвѣрналъ въ рѣцѣтъ на императора самъ по себе си безъ военни дѣйствия или чрѣзъ доброволно прѣдаване. Кой е билъ този Теодоръ, хронистътъ не обяснява; обаче, като се съпостави това извѣстие съ разказа на Скилица, може да се приеме, че това име е носилъ единъ отъ синоветѣ на Ив. Хрисилия, който собствено прѣдалъ града на Евстатия Дафномила.

¹⁾ Daulaudier, p. 37 у А. Гильфердинга, п. т., стр. 250, бѣл 3. — А. Липовскій, п. т., стр. 139. — Ние се отнасяме резервирано къмъ това извѣстие на Матей Едески, защото съобщението, какво Василий II останалъ въ България дълго врѣме и водилъ страшна война, ни кара да мислимъ, дали тукъ не става дума за 4-годишната война (1001—1004 г.) на Василия II въ България.

²⁾ За това извѣстие на латинския прѣводъ и отношенията му къмъ грѣцкия текстъ на житието, както и за мѣстонахождението на Крета вж. подробно Притурка № 12.

³⁾ Skyl.-Cedr, ib., p. 457, 9—10. — Zonaras, ib., p. 121, 9—10, сжщо отбѣлзва, че „императорътъ, нападайки често на България, пакостилъ ѝ и я опустошавалъ“.

на това извѣстие показва, че тия нападения на Василия II не сж носили характеръ на систематични войни, а сж били отдѣлни нахлувания, които сж имали за цѣль или постоянно да тревожатъ българитѣ и тѣхния царь и по тоя начинъ да не имъ дадатъ възможность да се засилятъ съ отвоюване на отнетитѣ имъ земи, или пъкъ да отблъсватъ нападенията на Самуила, насочени противъ Солунъ или другъ нѣкой византийски укрѣпенъ пунктъ. Да поведе борбата по такъвъ начинъ прѣзъ дадения периодъ (1005—1013 г.) се налагало на императора отъ самитѣ обстоятелства: тъкмо въ това врѣме вниманието на Василия II били отвлѣчено отъ събитията въ Италия, дѣто отначало той трѣбало да воюва съ арабитѣ, чиито нападения ставали все по-опасни за тамшнитѣ византийски владѣния, а послѣ и противъ избухналото въ гр. Бари и Апулия отъ 1009 г. възстание, за потѣпкването на което трѣбало да се напрегнатъ всички сили на империята. Само въ 1013 г. гр. Бари билъ отново завоюванъ, властта на императора възстановена и смѣлитѣ главатарии на възстанието били принудени да бѣгатъ въ Беневентъ.¹⁾

Слѣдъ като се освободилъ отъ тия опасни и мжчни войни въ Италия, Василий II отново обърналъ погледитѣ си къмъ България и българитѣ съ намѣрене, както изглежда, да свърши съ тѣхъ веднажъ за винаги. Самуилъ, който слѣдъ загубата на толкова важни и обширни области въ сѣверна и сѣверо-източна България и такава коварна измѣна вече чувствувалъ своята слабостъ, прѣзъ цѣлия тоя периодъ гледалъ само да запази останалитѣ части на своето значително намалено царство, или пъкъ при удобенъ случай да си отвоюва наново нѣкои важни крѣпости, като, напр., Воденъ. Въ края на 1013 г. той не е могълъ да не прѣдвижда намѣреніята на Васили II и поради това почналъ да се готви за нова война, но война рѣшителна за животъ или за смъртъ. „Самуилъ, пише Скилица, бидейки не въ състояние нито да се разположи на лагеръ подъ открито небе, нито да противостои на императора въ откритъ бой, а отвсѣкждѣ разби-

¹⁾ F. Rački, Borba, п. т., стр. 124—125.

ванъ и лишаванъ отъ силата си, рѣшилъ съ окопи и прѣгради да му прѣпрѣчи входа въ България¹⁾. Понеже знаелъ, че императорътъ обикновенъ правѣлъ нахлуванията се прѣзъ тѣй наречения Κίρβα λόγος и Κλειδίον,²⁾ т. е. прѣзъ Сѣрското дълго поле, простираще се между еа. Бутково и Тахиносъ, и прѣзъ клисурата въ долината на р. Струмица между планинитѣ Огражденъ и Бѣласица, която клисура се наричала Клидионъ — име, което е нищо друго освѣнъ прѣводъ на сѣществувашето тамъ и днесъ село Ключъ, „Самуилъ се

¹⁾ Skyl.-Cedrl., ib., p. 457, 10—14. — Zonaras, ib., p. 121, 10—14, пише: „Самуилъ, бидѣйки не въ състояние да противостояне противъ ромейската войска, завзелъ се да му затвори входоветъ съ окопи, като прѣградилъ тѣснитѣ мѣста съ зидове и поставилъ на тѣхъ стража“.

²⁾ Йор. Ивановъ, Бѣласицката битка, 29 юли 1014 г. Изв. Ист. Д-во, кн. III (1911), п. т., p. 5—6, опрѣдѣля тия географски имена така: „Нѣма съмнѣние, че първото име е влашко и ни напомня едноименната стара влашка столица Сатрѣ-lungŭ. Прѣведено на български ще рече Поле-дълго и отговаря на сегашното струмишко село Макриево, което е сѣщо тѣй грѣцки прѣводъ на сѣщото име (μακρὸς — дълъгъ). . . Второто име е грѣцко — Клидионъ (Κλειδίον); то е букваленъ прѣводъ на българското име Ключъ, както се нарича и едноименното село въ тѣснината между Бѣласица и Огражденъ, пѣкъ и самата клисура. Село Ключъ се намира по-долу отъ Макриево, между Струмица и Петричъ“. — Като напълно приемаме опрѣдѣлението на второто име, ние не можемъ да се съгласимъ съ онова на първото. Прѣди всичко не трѣба да се забравя, че Скилица описва тукъ пѣтя, по който се движелъ императорътъ, нападайки на България: отъ Сѣръ прѣзъ Валовища (Демир-хисаръ), Рупель, по долината на р. Струмица къмъ Клидионъ, или по-прѣво къмъ клисурата на Клидионъ, слѣдователно, Василий II, за да дойде къмъ клисурата на Клидионъ, трѣбало да мине по-напрѣдъ прѣзъ Кимба-лонгъ, а оттука ясно става, че послѣдниятъ трѣба да се търси на изтокъ отъ Клидионъ, а не на западъ и поради това той по никой начинъ не може да се идентифицира съ с. Макриево, което се намира на зап. отъ с. Ключъ. Освѣнъ това Κλειδίον — Ключъ е употребено тукъ не за да означи самото селище, а клисурата при с. Ключъ, като и у сѣщия Скилица по-нататѣкъ е опрѣдѣлена демата — τὸ ἐν κλεισούρᾳ τοῦ Κλειδίου δῆμα (ib. p. 459, 13) и у М. Агталиата (ed. Вон., p. 230, 10) — ἐν τῇ κλεισούρᾳ τῇ λεγομένῃ τοῦ Κλειδίου, слѣдов. нис имаме тукъ имена не на населени пунктове, а на мѣстности; и поради това подъ Κίρβα λόγος трѣба да разбираме название на мѣстность и при това тая, която се намирала на пѣтя отъ Сѣръ за Ключската клисура а това е тѣкмо Сѣрското дълго поле, което се простира между езерата Бутково и Тахиносъ и е оградена отъ планинитѣ: Шарлия, Бѣласица и Круша.

завзелъ да прѣгради това тѣсно мѣсто и да затвори входа за императора, като построилъ голѣма наширь дѣма — стѣна-прѣграда и поставилъ на нея силна стража¹⁾. Както отъ това съобщение на Ив. Скилица, тъй и отъ по-нататъшното му изложение за прѣградитѣ въ тѣснитѣ мѣста южно отъ гр. Струмица не е мжно да се разбере, че Самуилъ избралъ тъкмо Струмишката крѣпостъ, построена на единъ твърдъ високъ върхъ ю.-западно надъ днешния градъ, заобиколенъ отъ всички страни съ дълбоки долове, и наречана отъ у византийцитѣ „задоблачна“, защото „хората, които сѣдятъ на стѣнитѣ, ако се гледатъ отъ равнината, виждали се като

¹⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 457, 9-19. — Тѣ дѣма, атоѣ — прѣграда, засѣка. Тия „деми“ се строили обикновено въ най-тѣснитѣ мѣста на планинскитѣ проходи; тѣ сж бивали постоянни и се състояли въ това, че въ тѣснината отъ единия брѣгъ до другия се издигала висока и дебела стѣна съ кули на горния ѝ край, а въ срѣдата ѝ голѣма тежка врата, която се заключвала съ куфари и ключалки и съ дебели греди (сюрмета), като е прѣдставляла въ тоя видъ едно съвѣтъ недостъпно за срѣдновековното оружие укрѣпление (такава е била споменуваната тукъ, защото Скилица на друго мѣсто я нарича τὸ ταῖχος (ib. p. 458, 9), или в рѣмѣини, които се правѣли набързо отъ разни материали: дървета, камъни, храсти, земя и др. (защото такива деми сж ги горѣли) и сж имали за цѣлъ, да задържатъ неприятеля или пѣкъ съвѣтъ да му попрѣчатъ да мине извѣстенъ проходъ; но и въ единия, и въ другия случаи първото и непрѣмънно условие за такова съоружение било: мѣстото да е тѣсно и да нѣма близки околни пѣтища. — Дѣ се е намирала нашата дѣма? Сѣвернитѣ поли на пл. Бѣласица прѣдставятъ голѣми наносни хълмове, прѣсѣчени отъ югъ къмъ сѣверъ съ дълбоки пороища и намѣста се спускатъ доста стрѣмно къмъ р. Струмица. Тая тѣ издигната и прѣсѣчена мѣстность съставя вече голѣми прѣчки за военни дѣйствия, тъй че движение на войски могло е да става само по брѣговетѣ на р. Струмица. Съ лѣвия си брѣгъ тая рѣка тече твърдъ близу до стрѣнитѣ и каменисти склонове на Огражденъ. Най-тѣсното мѣсто въ коритото на р. Струмица се намира сѣверно подъ с. Ключъ при високия и скалистъ десенъ брѣгъ, който носи името Куфалица (вж. Австрийската карта 41°41') на единъ голѣмъ завој на рѣката, дѣто прѣзъ 1916 г. имаше кантонъ и пѣтна стража. Тъкмо въ това мѣсто на десния скалистъ брѣгъ има остатѣци отъ постройка, вѣроятно, на нѣкое срѣдновековно укрѣпление. Ние мислимъ, че именно това тѣсно мѣсто било „Ключската клисура“ и тукъ е могла да бже издигната дѣма, която по никой начинъ ромѣитѣ и Василий II не могли да приближатъ, понеже сж били ураганно обстрѣлвани отъ стражата на височинитѣ ѝ, както ще видимъ по-долу.

птици¹⁾, като важенъ и недостъпенъ стратегически пунктъ и като вжзелъ на пжтищата за Солунъ на ю., за Овче-поле — Скопие на с. и на из. по долината на рр. Струмица и Струма за южна Тракия, за отбрана отъ югъ и изтокъ, отдѣто той прѣдполагалъ, че ще бжде нападнатъ. И наистина, Самуилъ не се излъгалъ.

Въ началото на лѣтото 1014 г. Василий II потеглилъ въ походъ. Прѣзъ Мосинополъ (дн. Гюмюрджина), Драма и Сѣръ, отдѣто повърналъ на сѣверъ, и прѣзъ Валовища (Демиръ-Хисаръ) и Рупелския проходъ той навлѣзълъ въ долината на р. Струмица. Но прѣдъ демата въ Ключската клисура той билъ принуденъ да спре, защото при опита да завладѣе входа на демата защитниците ѝ оказали му силенъ отпоръ и произвели страшно поражение.²⁾ Едновременно вървели военни дѣйствия и на друго мѣсто. Още при навлизането на императора въ България, Самуилъ изпратилъ отъ Струмица голѣма войска подъ началството на Несторица „единъ отъ най-мошнитѣ български велможи“, противъ Солунъ, вѣроятно, съ цѣль да отвлѣча вниманието на Василий II отъ Струмишката долина. Въ Солунъ тогава управлявалъ прѣемникътъ на Давида Арианита, Теофилактъ Вотаниата, дѣдо на по-сетнѣшния императоръ Никифора Вотаниата (1077—1081). Той излѣзълъ заедно съ сина си Михаила и, като се ударилъ съ Несторица, разбилъ съвсѣмъ българитѣ, заграбилъ голѣма плячка и много плѣнници и ги откаралъ при императора, който обсаждалъ демата въ Ключската клисура.³⁾

¹⁾ N. Gregoras, ed. Bon. I, p. 379, 10—13. — Cp. Cantacuzenus, III, p. 156. — Tomaschek, Idrisi, п. т., стр. 81—82.

²⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 457, 19—22. — Zonaras, ib., p. 121, 14—17.

³⁾ Ibidem, p. 459, 6—13. — За това сражение при Солунъ византийскиятъ историкъ Михаилъ Аталиата въ панагирика си къмъ им-ръ Никифора Вотаниата разказва слѣдното за побѣдитѣ, извършени отъ баща му Михаила, сина на Теофилакта Вотаниата: „когато неизчерпаемо множество българи нападнали на метрополния градъ Солунъ, той (Михаилъ) не се изплашилъ отъ тъй голѣмитѣ имъ сили и се защитилъ отвѣтрѣ стѣнитѣ, но, като помислилъ и казалъ това, което, казватъ, изрекалъ самъ Александъръ: „никой готвачъ не се плаши прѣдъ стадо отъ много овце“, излѣзълъ да се сражава съ немного отъ тия, които случайно се намира при него. Защото, имайки бащи-

Между това обсадата въ Ключската клисура вървѣла твърдѣ несполучливо: всички удари на ромеитѣ били отбивани отъ стражата съ голѣми за тѣхъ загуби. Така че да се прѣвземе и прѣмине демата ставало невъзможно вече за императора —

ното върховно началство, едвали не възпламененъ отъ ревностъ и заедно съ това изпълненъ съ мъжество и благородно непобѣдимо чувство, наддѣлявайки толкова съ възбуждение на силата, колкото неприятелитѣ се показвало да се надуватъ съ своего множество и всеоръжие, той въ боевъ редъ се построилъ за бой право срѣшу тѣхъ (българитѣ); и когато съ голѣмъ устремъ и съ отпуснати поводи той се намѣрилъ между неприятелитѣ, цѣлата оная равнина се изпълнила съ трупове на убити, тѣй като никой не можилъ да издържи тежкия ударъ на неговата рѣка. Тогава неприятелитѣ се нахвърлили върху него въ редове отъ всички страни, насочвайки къмъ неговото тѣло острието на мечоветѣ, но никакъ не могли да го смъкнатъ отъ сѣдлото; но, като прѣсичалъ съ меча си тѣхнитѣ копия и маждраци, той така повалялъ сражаващитѣ се по земята, че на едного главата разсичалъ съ единъ ударъ на ржката, друго показвалъ наполовина прѣсѣченъ, трети пъкъ обезглавявалъ и съ хиляди видове удари ги убивалъ и ранявалъ. Българитѣ пъкъ, които били неизчислимо множество, което изобщо не може да се поведе подъ брой, като го заобиколили отъредѣ, като неизмѣримо вълнение на много води, сражавали се, за да го задушатъ и да го потопятъ въ непроходима дълбочина, като че ли съ нѣкакви вълни го удряли постоянно съ удари отъ копия и отъ други орждия. Само слѣдъ като всички узнали неговия неудържимъ, твърдъ въ храбростта и непобѣдимъ духъ, тѣ вече не влизали въ бой съ него въ противопоставения на близко сражаващи се отъ ржцѣ въ ржцѣ, а като образували едвали не хоро (колело), за голѣмо очудване стрѣляли въ неприятеля изъ отдалечъ стрѣлящи орждия, доклѣ той, пушайки се върху отстъпващитѣ, не довършилъ тѣхното поражение и бѣгство и дотолкова, че слѣдъ побѣдата, като видѣлъ множеството убити и бѣгащи и до колко неговото дѣло надминавало човѣшката сила, замаенъ и показвайки, че природата е непостоянна, понеже тя се опрѣдѣля отъ човѣшкитѣ ужаси и страдания, самъ по себе си се смъкналъ отъ коня, като се прострѣлъ на земята измокренъ и обяненъ отъ неизмѣримата и като рѣка кръвъ на неприятелитѣ, изтичайки не по-малко и отъ собствената си и мъченическа кръвъ. Почудили му се прѣкомѣрно и адмирирали (го) военното и цѣлото ромейство и всички човѣшки народи тържествували по случай на това". (M. Attaleiata, lb., p. 231, 1—232, 3). — Въ прѣсилеността на горѣописаната картина едвали може нѣкой да се съмнѣва, но и при все това отъ нея ясно става, че сражението при Солунъ въ 1014 г. било кръвопроточно, че българитѣ лѣвски се сражавали и че побѣдата останала на страната на византийцитѣ, което напълно се съгласява съ краткото извѣстие на Скилица, който впрочемъ отдава побѣдата повече на бащата Михаилъ—Теофилакта Вотаниата. — Зопагаз нищо не споменува за това сражение. — Що се отнася до мѣстото,

дори и слѣдъ пристигането на Теофилакта Вотаниата.¹⁾ Но въ прѣки това Василий II не се отказалъ отъ прѣдприятието; напротивъ, той изпратилъ своя съратникъ, пловдивския управителъ Никифора Ксифия, заедно съ неговия отредъ да намѣри нѣйдѣ отъ друга страна пѣтъ, по който да се направи обходъ и по тоя начинъ съ хитростъ да се направи възможно

дѣто е станало сражението, Йор. Ивановъ пише: „Ако се сѣди по това, че слѣдъ боя Михаилъ падналъ отъ коня си, бидейки цѣлъ мокъръ отъ кръвта на българетѣ и отъ кървавитѣ води на рѣката (потаміѳ αἵματι, . . . ср. Аталиота 232), трѣба да поставимъ сражението или при рѣка Галикъ, или пѣкъ въ клисурата надъ Солунъ, която води за Лѣгадина“ (п. т. стр. 7). Тукъ Ивановъ е ималъ прѣдъ видъ слѣдното мѣсто у Аталиота: . . . αὐτομάτως ἔκ τοῦ ἵππου πρὸς γῆν καταρρέσας συνέσκηκε, διαβροχὸς μὲν καὶ λαλουμένος ὃ τῷ τῶν πολεμίων ἀπλῆτερ καὶ ποταμίῳ αἵματι, οὐχ ἥττον δὲ καὶ τῷ οἰκείῳ καὶ μαρτυρικῷ περιρρεόμενος λόθρη (р. 232, 11 — 233, 1). Подъ влияние може би на Рачки, който прѣвежда това мѣсто: „i pade s konja, sav moкар s krvi neprijatelске i od vode rieke“ (п. т., стр. 127), а тоя подъ влиянието на Гилфердинга, който пише: „и палъ въ обморокъ съ коня весь мокрый отъ крови неприятелской и отъ воды рѣки (у которой происходило сражение)“ (п. т. стр. 254), Ивановъ не съвѣстѣтъ правильно разбралъ израза τῷ τῶν πολεμίων ἀπλῆτερ καὶ ποταμίῳ αἵματι. Тукъ ποταμίῳ, както и ἀπλῆτερ, е опрѣдѣленне къмъ αἵματι τῶν πολεμίων, слѣдов. тукъ става дума не и за „кървави води на рѣка“, а само за кръвта на неприятелитѣ, която е ἀπλῆτερ — неизмѣрима, огромна и ποταμίῳ — рѣчна; тогава цѣлиятъ изразъ ще се прѣведе: „съ неизмѣримата и рѣчна кръвъ на неприятелитѣ“; но какво значи „рѣчна кръвъ на неприятелитѣ“? Очевидно, авторътъ не е мислилъ, че у неприятелитѣ има нѣкаква-си рѣчна кръвъ(?), а е искалъ съ прилагат. ποταμίῳ да усили другото прилаг. ἀπλῆτερ, т. е. да опрѣдѣли, че кръвта на неприятелитѣ била толкова изобилно пролѣта, че тя била като рѣка голѣма, или тукъ ποταμίῳ има значение на ποταμῆδόν — подобно на рѣка. Оттука ясно става, че тукъ не става дума за никаква рѣка, слѣдов. и сражението не е могло да стане при р. Галикъ; но то не е могло да стане и въ клисурата надъ Солунъ, защото у Аталиота се право говори, че Михаилъ ἀπὸ τοῦ πειλοῦ ἔκλειτο σωματῶν νεκρῶν κατασφάτμενον ἀπλήρωσεν, т. е. че сражението е станало на нѣкаква равнина, която не може да бѣде никоя друга, освѣтъ равнината западно отъ Солунъ близу до стѣнитѣ му, защото Аталиота казва, че Михаилъ οὐ καταπλάγῃ πρὸς τὰς τοσαύτας δυνάμεις αὐτῶν (Βουλγάρων) καὶ τῶν ταυχῶν ἑντος ἑαυτῶν παραστάτων, слѣд. българитѣ сѣ стояли прѣдъ самия Солунъ, отдѣто той послѣ излѣзълъ противъ неприятелитѣ.

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib. p. 457, 19—22. — Zonaras, ib., p. 121, 14—17, прѣд-ставя работата така, че и да билъ отбѣгналъ отъ прѣградата, все пакъ не се отказалъ отъ прѣдприятието си.

прѣминаването на демата. Самъ Василий останалъ въ Ключската клисура, като не прѣставалъ да насила прѣградата.¹⁾ И наистина, Никифоръ Ксифия отстъпилъ заедно съ отряда си назадъ и, като обиколилъ твърдѣ високата планина, която

¹⁾ За тоя обходъ у Кедрина четемъ слѣдното: „Когато той (императорътъ) пристигналъ и се опитвалъ да завладѣе входа, и, понеже защитниците храбро го задържали, а тя, която съ сила си пробивали пѣтъ, отблѣсвали, като стрѣляли отгорѣ и наранявали, вече прѣминаването станало невъзможно за императора, Никифоръ Ксифия, тогавашния пловдивски стратегъ, съратникъ на императора, като поръчалъ, щото императорътъ да чака тамъ и да прави непрѣстанны нападения на демата, а самъ, като казалъ, че отива (да търси), дали не би могло да се извърши нѣщо полезно и спасително, взелъ своя отредъ и отстъпилъ“ (Cedr., ib., p. 457, 19—458, 2). — Иначе ни прѣдставя работата Зонара, който пише: „Пристигна и императорътъ и се опита да завладѣе съ сила прохода, ала билъ отблѣснатъ, тъй като отбранителитѣ много по-юнашки се противопоставятъ, обаче не се отказалъ отъ прѣдприятието си; самъ той оставалъ (на мѣстото си), опитвайки се да завладѣе укрѣпленieto, и (въ сѣщото врѣме) изпратилъ одного отъ стратегитѣ заедно съ неговия отредъ (да види), дали не е възможно нѣйдѣ отъ друга страна да се обходи и да се изнамерѣ нѣщо за прѣминаване“ (ib. p. 121, 14—21). И тъй, и двамата хронисти, които сж имали за основа хрониката на Ив. Скилица, различно прѣдставятъ, кому принадлежи инициативата за обходнитѣ дѣйствия: споредъ Кедрина — на Никифора Ксифия, който самостоятелно дѣйствувалъ, а споредъ Зонара — на Василия II, който ръководилъ дѣйствиата на Ксифия, което изглежда да е по-вѣрно, защото ето какъ Кекавменъ въ своя „Стрегиконъ“ прѣдставя работата: „Ако врагътъ се намира отжтрѣ укрѣпленieto и не излиза, а пѣкъ ти не му знаешъ силата, то узнай отъ мене: той е незначителенъ и нѣма сила. Обаче ти не дѣй го прѣзира поради това, а, като притежавашъ сила, не му позволявай да седи спокойно, но изпрати съгледвачи да намѣрятъ пѣтъ, за да навлѣзе войска противъ него. Не казвай и не вѣрвай на ония, които ти казватъ, че нѣма пѣтъ; защото какъ той (неприятелътъ) може да отбрани голѣмо разстояние; въ всѣки случай неговото укрѣпление има край. И когато намѣришъ пѣтъ, ти самъ не дѣй се измѣчва и останѣ тамъ насъпротивъ него, а изпрати войска да навлѣзе по пѣтя, който си намѣрилъ. Нека (твоитѣ хора) да иматъ за водачъ способенъ мжжъ; и като навлѣзатъ, ако сж навлѣзли ношемъ, да накладатъ огньове, ако ли пѣкъ денемъ — да задимятъ. И внимавай, щомъ като видишъ, че тѣ (неприятелитѣ) се объркатъ и смутятъ, тогава и ти се нахвърли върху тѣхъ. По тоя начинъ багренородниятъ императоръ киръ Василий бѣ заловилъ 14 хиляди бѣгари въ демата на Загорнето, когато ги началствуваше опитниятъ въ военното дѣло Самуилъ“ (Cesarieni Strategicon, § 49, p. 17, 17—18, 11. — В. Г. Васильевскій, Совѣты и пр., п. т., стр. 256). — Отъ тоя разказъ ясно става, че Василий II не само билъ инициаторътъ за обхода на бѣлга-

се намирала южно отъ с. Ключъ и се наричала Бѣласица,¹⁾ по стрѣмни и почти непроходими мѣста на 29. юлий 12 индиктионъ — 1014 г. неочаквано се явилъ съ викъ и шумъ отгорѣ въ тила на българската стража, която отбраняла Ключската прѣграда.²⁾ Изплашени отъ тая изненада, войниците малко се грижилъ за отбраната на укрѣплението; тѣ гледали само да се избавятъ отъ явна погибель и скоро се обърнали на бѣгъ. Отъ това обстоятелство се възползувалъ Василий II, който самъ веднага нападналъ на демата и, като я разрушилъ и прѣминалъ, спусналъ се да прѣслѣдва бѣгащитѣ къмъ Струмица войници. Въ станалото, може би при с. Макриево, споредъ народното предание,³⁾ сражение, въ което взелъ участие и царь Самуилъ, излѣзълъ вѣроятно отъ Струмица съ сина си и друга войска на помощъ на отстъпващитѣ,⁴⁾ българитѣ потърпѣли пълно поражение, въ

ритѣ въ Ключската клисура. но и прѣдварително чрѣзъ съгледвачи узналъ, че пѣтъ за подобенъ обходъ има, и тогава чакъ изпратилъ способния пѣководецъ, очевидно Никифора Ксифия, да извърши операцията.

¹⁾ У Кедрина, ib. p. 458,4, това име е прѣдадено въ форма Βαλδισια и вариантъ Βαλδισια, но въ виенския прѣписъ на еп. Михаила стои правилно Βαλδισια. — Prokić, п. т., стр. 30, № 20.

²⁾ Дѣ Никифоръ Ксифия миналъ планината и по кой пѣтъ е направилъ обхода, не е мѣчно да се опрѣдѣли, слѣдъ като се установи, че самата дема се намирала въ най-тѣсното мѣсто на клисурата, сѣверно отъ с. Ключъ (вж. по-горѣ, стр. 731, бѣл. 1): Ксифия отстъпилъ на изтокъ отъ демата и по пѣтеката, която се почва при дн. с. Коларово, се вдигналъ нагорѣ до върха Демиръ-капия, отдѣто се спусналъ въ с. Горни Порой и прѣзъ Долни Порой и Матница къмъ с. Шугово, и оттамъ по пѣтеката, която минава прѣзъ седловината между върховетѣ Тумба и Калиндрукъ, прѣминалъ отново планината и се спусналъ между днеш. с. с. Габриново и Конарени тѣкмо въ тила на българската стража, която отбраняла демата въ Ключската клисура. Че и въ срѣднитѣ вѣкове е съществувалъ тукъ пѣтъ или пѣтека, показва посоченото отъ Йор. Ивановъ мѣсто въ грамотата на Ст. Душана отъ 1332 г. Вж. Споменик срп. Акад. III, стр. 26. Ивановъ, п. т., стр. 6 и 9.

³⁾ Вж. Йор. Ивановъ, п. т., стр. 5, който зажалъ нито прѣдава съдържанието на това прѣдание, нито пѣкъ посочва, доколко то е старо.

⁴⁾ Въ съобщенията за нападенията на демата нийдѣ не се споменува Самуилъ, което дава доста основание да се заключи, че той не се е намиралъ при демата, а сѣдѣлъ въ Струмица, понеже е очаквалъ нападения както отъ изтокъ, тъй и отъ югъ, откъмъ Солунъ.

което паднали много убити и още повече били взети въ плѣнъ. Самуилъ едвамъ смогаль да избѣгне опасността при съдѣйствието на сина си Гавриила-Радомира, който юнашки посрѣщналъ нападателитѣ и, като го метналъ на коня си, отнесълъ го въ безопасно мѣсто — въ крѣпостъта Прилѣпъ,¹⁾ отдѣто Гавриилъ скоро се върналъ въ околноститѣ на Струмица, а Самуилъ прѣминалъ въ Прѣспа.

Слѣдъ тая блѣскава побѣда Василий II потеглилъ къмъ Струмица, но той не можилъ да прѣвземе тая непристъпна крѣпостъ, защото станалото наскоро събитие, както ще видимъ, го принудило не само да се откаже отъ обсадата на тоя важенъ стратегически пунктъ, но и да отстъпи отъ него. По пѣтя си къмъ Струмица императорътъ сполучилъ „да завладѣе крѣпостъта наречена Мацукионъ (Ματζούκιον), която се намирала близу до Струмица“.²⁾ Едвали трѣба, па и можемъ да търсимъ тая крѣпостъ въ и при днеш. с. Мачуково, защото послѣдното, колкото и да стои близу по името си, се намира не близу и не по пѣтя на Василия II до и къмъ Струмица, а далечъ на югъ отъ нея и на ю.-з. отъ Дойранъ на лѣвия брѣгъ на Вардаръ. За да се избѣгне тая невъзможностъ, тукъ може да се направятъ слѣднитѣ прѣдположения: или прѣзъ срѣднитѣ вѣкове е имало крѣпостъ Мачуково близу до Струмица, чието население по една или друга причина, напр. при завоеванието на турцитѣ, било принудено да я напусне и да се прѣсели на мѣстото на днеш. Мачуково, като го нарекло на старото име на крѣпостъта, или пъкъ у Скилица погрѣшно е дадено името на друга крѣпостъ, напр. на крѣпостъта при днеш. с. Макриево, която, наистина, се намирала наблизу до Струмица и по пѣтя на Василия II отъ Ключската дема за сѣщия градъ.³⁾

¹⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 458, 2—13. — Zonaras, ib., p. 121, 22—30.

²⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 459, 14—16.

³⁾ Йор. Ивановъ, п. т., стр. 9, идентифицира Ματζούκιον съ днеш. с. Мачуково и, за да примири несъгласието въ опрѣдѣлянето на мѣстото у Скилица, прѣдполага, че „завземането на тая крѣпостъ е станало по-рано, вѣроятно, отъ солунския военачалникъ Вотаниата, който слѣдъ разбиването на Несторица при Солунъ, трѣгналъ да се съедини съ императора“. Но това

Едновременно съ прѣвземането на тая крѣпость Василий II изпратилъ намиращия се все още при него солунския дука Теофилакта Вотаниата съ войска и съ заповѣдь да прѣмине хълмоветѣ при гр. Струмица, т. е. силно изрѣзаната мѣстность южно отъ тоя градъ, извѣстна днесъ подъ името Чамъ, да изгори демитѣ по пѣтищата въ тѣхъ и да прокара удобнопроходимъ за императора пѣтъ, който води за Солунъ. Когато пристигналъ на мѣстото, Вотаниата безпрѣчно билъ пропуснатъ отъ българскитѣ мѣстни стражи да навлѣзе навжтрѣ; обаче, когато поискалъ да се върне отново при императора, слѣдъ като изпълнилъ заповѣдта му, той попадналъ въ разставени въ сѣщата мѣстность засади, и българитѣ го причакали тайно въ една дълга тѣснина. Това навѣрно е билъ тѣсниятъ проходъ между Бѣланица и Плаушъ-планина, който прѣзъ Костурно се спуска на югъ къмъ Дедели. Като влѣзълъ въ тѣснината, заобиколенъ отъредъ и обсипванъ отъ височинитѣ съ камѣни и стрѣли, безъ да може нѣкой да го защити поради тѣснината и непроходимостта на мѣстото, самъ падналъ убитъ, безъ да може да се отбрани, слѣдъ като Гавриилъ-Радомиръ го проболъ въ корема съ копие, което носѣлъ, и се изсипали вжтрѣшноститѣ му, и голѣма часть отъ отряда му също загинала.¹⁾

прѣдположение не позволява самиятъ текстъ у Скилица, който гласи: τὸ δὲ μα δὲ, ὡς εἴρηται, διαφᾶς ὁ βασιλεὺς κατὰ Στρούμνιτζαν ἵκνεται, καὶ παρωστῆσато μὲν φρούριον τὸ καλούμενον Ματζούκιον τῇ Στρούμνιτζῃ δὲ προσγγίζον. Тукъ текстътъ е съвсѣмъ ясенъ и не дава нито най-малко основание да се прѣдполага, че крѣпостта Мацукионъ била завоевана отъ друго и въ друго врѣме; па ние не знаемъ, отдѣ е миналъ Т. Вотаниата, отивайки при императора; обаче едно може положително да се каже, че той не е миналъ прѣзъ българска територия.

¹⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 459, 16—460, 5.—Prokic, п. т., стр. 31, № 25—За смъртта на Теофилакта Вотаниата М. Attaleiata, ib., p. 229, 20—230, 16, разказва слѣдното: „Киръ Василий Порфирогенитъ, противопоставейки се на българитѣ 40 години и излагайки себе си на безбройни (μυρίαις) трудове и оржжия, одного само иматъ за съюзникъ и помощникъ, за съвѣтникъ и заедно съ това и за вождъ и конникъ и най-близкъ военачалникъ (ἀρχιστρατήγον) — Никифора (погрѣшно вм. Теофилакта) Вотаниата, който билъ дѣдо на горѣ-поменатия императоръ. Въ края на войната, слѣдъ като българскиятъ народъ билъ побѣденъ и покоренъ подъ десницата му (защото той

Извѣстието за поражението и смъртта на Теофилакта Вотаниата, който билъ, споредъ думитѣ на М. Атталиата, най-близкиятъ и най-добрия военачалникъ на Василия II, не само изпълнило императора съ голѣма скърбъ, но и разстроило и всичкитѣ му планове. Ожесточението му противъ българитѣ поради това поражение било дотолкова голѣмо, че той заповѣдалъ да извадятъ очитѣ на плѣненитѣ въ сражението при Бѣласица български войници, които, споредъ Скилица, били около 15 хиляди, а споредъ Кекавмена 14 хиляди,¹⁾ и да оставятъ на всѣка стотица отъ така осакатенитѣ единъ съ по едно око, който да ги води, и въ такова положение ги изпратилъ при царя имъ Самуила.²⁾ Самъ Василий II слѣдъ това не се рѣшилъ да отиде по-нататъкъ,

бѣ почетенъ съ славното достоинство на веститѣ и блѣстѣше съ най-видната длъжностъ (дука), умира съ благородна и желанна за истинскитѣ войници смъртъ — въ сражение (μαχηνας). Защото, слѣдъ като обърналъ въ бѣгство българитѣ и ги прѣслѣдвалъ въ Ключската клисура, той непрѣстанно ги убивалъ и ранявалъ, докато, слѣдъ като се изкачилъ на височини, отдѣто видѣлъ други българи да бѣгатъ, въ врѣме на язда падналъ, когато конятъ му се подхлъзналъ въ каменливата повърхностъ и заедно съ него се сгромолясалъ долу, така че неприятелитѣ, поразени отъ непрѣодолимото нападение на тоя мѣжъ, вече не се осмѣлявали да отидатъ въ рѣцѣтъ на ромеитѣ. — Очевидно, тукъ М. Атталиата не само смѣсилъ два различни момента въ войната въ 1014 г., но и съвсѣмъ прѣвратно прѣдава самия фактъ за смъртта на Т. Вотаниата.

¹⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 735, бѣл. 1. — Съвършено справедливо изтъква Йор. Ивановъ, п. т., стр. 12, бѣл. 1, че това число е прѣувеличено, защото по онова врѣме такива голѣми войсковы части не сж се биели и особено изъ планинскитѣ тѣснини. Но възможно е, че това сж били не само войници, но и мѣстни български жители.

²⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 458, 13-16. — Zopagnas, ib., p. 121, 30-122, 2. — Жестоката постѣпка на Василия II съ българскитѣ плѣнници ние свързваме съ загинването на Т. Вотаниата, защото самото врѣме на фактитѣ това показва: ослѣпенитѣ нещастници, както ще видимъ, се явили прѣдъ Самуила на 4. октомврий 1014 г., защото два дни слѣдъ това на 6. октомврий се починалъ Самуилъ (вж. по-долу стр. 741). Ако пробивътъ на Ключската дема и сражението при Бѣласица станали въ края на юлий с. г., то поражението на Вотаниата трѣба да се отнесе къмъ м. августъ, а ослѣпяването на българскитѣ плѣнници е послѣдвало прѣзъ втората половина на сѣщия мѣсець и прѣзъ септемврий тѣ сж били изпратени при Самуила, който се намиралъ тогава въ Прѣспа, за да пристигнатъ тамъ къмъ 4. октомврий с. г.

особено слѣдъ новото появяване на Гавриила-Радомира при Струмица, и, като снелъ обсадата на тая недостъпна крѣпостъ, отстъпилъ на изтокъ. Прѣзъ Ключската клисура той отишълъ въ областта „Загория, дѣто се издигала най-силната крѣпостъ Мелникъ (δ Μελένικος и вар. Μελένικος), изградена на една скала, обиколена отвредъ съ стрѣмнини и твърдѣ дълбоки пропасти“.¹⁾ Въ това врѣме българското население отъ околноститѣ потърсило прибѣжище въ тая крѣпостъ, вѣроятно, още въ началото на войната при навлизането на Василия II въ България, и малко мислило за роменитѣ. Императорътъ, като видѣлъ, че крѣпостъта, защитена тѣй недостъпно отъ самата природа, е мжно прѣвзимаема, рѣшилъ да се опита съ хитростъ да я завладѣе. Той изпратилъ при затворилитѣ се въ Мелникъ българие одного отъ най-близкитѣ си спалници, скопца Сергия, който се отличавалъ съ извѣртливостъ и хитростъ въ рѣчитѣ, за да узнае тѣхното настроение. Когато Сергей се явилъ въ града, той говорилъ много и тѣй убѣдително, че населението, като сложило оружие, вѣроятно, подъ влиянието на извѣстието за пълното поражение на българитѣ и тѣхния царъ при Бѣласица, прѣдало себе си и крѣпостъта. Василий II приелъ града и се показалъ твърдѣ много и достойно благосклоненъ къмъ населението. Наскоро слѣдъ това, прѣзъ октомврий, като оставилъ въ крѣпостъта достатъченъ гарнизонъ, заминалъ за Мосинополь.²⁾

Войната въ 1014 г. била особено сждбоносна за България и българитѣ. Поражението при Бѣласица бѣ за тѣхъ силенъ ударъ, който не можа да се изкупи съ погубването на Теофилакта Вотаниата и на неговия отредъ. Загубата

¹⁾ Таъ Загория се наричала областта ю.-з. отъ Пиринъ, между проходитѣ Кресненски и Рупелски, въ която влизала, очевидно, и долината на р. Струмица, защото Кекавменъ нарича Ключската дема τὸ δέμα τῶν Заγορίων (вж. по-горе, стр. 735, бѣл. 1). Подробно за тая областъ вж. W. Tomaschek, *Idrist*, п. т., стр. 82, а също и Йор. Ивановъ, п. т., стр. 11.

²⁾ Skyl.-Cedr., *ib.*, p. 460, s. 19. — Zonaras, *ib.*, p. 122, 11—14, безъ да споменува нищо за Мелникъ и Загорнето, пише: διελθὼν δὲ τὸ ἐν ταῖς δυσχωρίαις ἔρριμα ὁ αὐτοκράτωρ, ὡς εἶρηται, ἀλλὰ τὰ φρούρια ἐχειρώσατο ἑρριμὰ καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς βουλευτάους, καὶ ἦκεν εἰς Μοσινούπολιν.

на Мелникъ билъ втори ударъ не по-малко чувствителенъ, защото това била най-силната и важна българска крѣпостъ, която служила като опорна точка за отбраната на Кресненския проходъ и изобщо пътя на сѣверъ къмъ Сръдецъ. Но най-тежъкъ и сждбоносенъ ударъ за изнемогваща България била смъртта на царъ Самуила.¹⁾ Иванъ Скилица разказва, че, когато Самуилъ видѣлъ пристигащитѣ ослѣпени 14 хиляди свои войници въ такъвъ брой и такова жалко положение, той „не билъ въ състояние да прѣнесе юнашки и спокойно страданието: завилъ му се свѣтъ, причернѣло му и той падналъ на земята. Прислѣдстващитѣ съ вода и благоуханни масла (μύροις) му възвѣрнали дишането и направили малко да се съвземе. Като дошълъ на себе си, Самуилъ поискалъ да пие студена вода, но щомъ взелъ и сръбналъ, той билъ обхванатъ отъ болестъ въ сърдцето (καρδιαῦμψ и καρδιωῦμψ = разривъ на сърдцето) и слѣдъ два дена се поминалъ“ на 6. октомври 13. индиктионъ — 1014 г.²⁾

¹⁾ Ср. А. Гильфердингъ, п. т., стр. 255.

²⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 458, 17—21. — Деньтъ на Самуиловата смъртъ обикновено се опрѣдѣляше отъ датата, която Скилица дава за покачването на Гаврила-Радомира — 15. септември, 13 индиктионъ (ib., p. 459, 1—3). Обаче еп. Михаилъ попълва текста съ думитѣ κατά τὴν ἑκτὴν τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός (B. Prokl., п. т., стр. 30, № 21), вѣроятно, заимствуваши отъ нѣкой български изворъ, както и другитѣ негови допълнения. — Zographos, ib., p. 122, 3—6, разказва за смъртта на Самуила така: οὗς (δοξαζόμενος) ἀκρίτος (Σαμουήλ) ἰδὼν καὶ τὸ πάθος μὴ ἀνευχόμενος, ἐλιγυῖσθε καὶ εἰς γῆν λεκιδωμένην καταβάλλεται, μικρὸν δὲ τὴν ἀνευεχόμενον καρδιωῦμψ περιπίπτει καὶ θνήσκει. — Старобъл. прѣводъ прѣдава това мѣсто така: нх же шнъ ендѣ и не сѣтрѣтъ стѣта разбоаѣ сѣ и на земята ѿ жалости падѣи, мало полежаеъ, сръдочнож боаѣзніѣ изнемога, оумѣт (п. т., стр. 160). Съставительтъ пѣкъ на припискитѣ къмъ Манасиевия лѣтописъ по това събитие съобщава слѣдното: Сѣмъ цѣлѣснаѣи многы и бесчислаѣи патѣнокы сѣтвори бѣлгарѣмъ и разбоаѣи людемъ. нѣмъ разниѣ самонаѣ цѣлѣ. хѣлѣаѣ бѣлгарѣ боаѣпи, на еѣско сто ѣдиноѣ остаѣѣѣ сѣ ѣдѣмъ ѣкомѣ. и ѣсла нх кѣ самонаѣ. ендѣ же нх онѣ ѣмѣа ѣмѣтѣ (п. т., стр. 119). — Барийскитѣ хронистъ Lupus Protospatha подъ година 1015 отбѣлѣзва само: apparuit cometa mense february, et Samuel rex oblit, et filius (elus) regnavit. Хронистътъ, очевидно, не е знаелъ мѣсецътъ и затова съобщава за смъртта на Самуила слѣдъ м. февруарий. — Сѣщо така и Дукийскитѣ пресвитеръ е кратъкъ, защото пише: Post non multum vero temporis (слѣдъ като Самуилъ повѣрналъ княжеството на Ив. Владимира)

въ своята първоначална резиденция „на бластия островъ Прѣспа“,¹⁾ т. е. на днешния островъ Ахилъ или Аилъ,²⁾ дѣто, вѣроятно, билъ и погребанъ.³⁾

Така трагично било опрѣдѣлено да завърши своя животъ царь Самуилъ, единъ отъ най-виднитѣ господари прѣзъ първото царство. Въ течение на 45 години (969—1014) той стоялъ начело въ българската държава: 28 години като ръководител на нейнитѣ държавно-административни работи и 17 като царь на българския народъ, и водилъ непрѣкъсната и тежка борба съ византийския императоръ за отстояване и запазване независимостта на своя народъ съ такава енергия, че дори враговетѣ му го характеризирали като „човѣкъ воинственъ, който не знаелъ никога почивка“. Той служилъ съ беззавѣтна обичъ и неотмѣнна прѣданостъ на отечество и народъ и високо цѣнилъ най-висшето благо за всѣки народъ—политическата свобода, та поради това той не можилъ да прѣнесе страданията на ония 14 хиляди свои нещестни войници: въ тѣхъ той прѣдвиждалъ бѣдащитѣ мѣки на цѣлия български народъ. За жалостъ ние познаваме царь Самуила само като войникъ и пълководецъ, но не и като господаръ; освѣнъ че той се явява като добъръ и милостивъ баща, ние не притежаваме никакви данни за неговата вътрѣшна дѣйностъ, въ която, може би, биха се открили още много други симпатични черти въ негова характеръ. Обаче главното значение на царь Самуила въ нашата история се заключава не само въ това, че той отстоявалъ независимостта на българитѣ и продължилъ сжще-

defunctus est imperator Samuel, et filius eius Radomirus accepit imperium (п. т., стр. 43).

¹⁾ M. Attaleiata, ib., p. 230, 16—18: ἀλλὰ τὸν μὲν ἀρχοντα τούτων (Βουλγάρων), Σαμουήλ κατονόμαζόμενον, σύντρομον φυγεῖν καὶ ἀποθανεῖν ἐν τῇ λιμένι νήσῳ τῆς Πρέσπας.

²⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 663—664.

³⁾ Йор. Ивановъ, п. т., стр. 13, като има прѣдъ видъ, че Самуилъ се поминалъ въ Прѣспа, че гробниятъ паметникъ на родителитѣ му се намири пакъ тамъ, въ с. Германъ, допуца, че Самуилъ билъ погребанъ „въ патриаршеската църква св. Ахилъ въ едноименния островъ на Прѣспа Ахилъ, сега нареченъ Аилъ“.

ствуването на българската държава още близу на половина вѣкъ, но още и въ това, че той въ тия 45 години, прѣзъ които той ръководилъ сѣдбинитѣ на българския народъ, той сполучилъ чрѣзъ своята многогодишна и упорита борба съ Василия II да възпитае и развие своя народъ въ духа на свободата, като се противопоставилъ на чуждото разрушаващо влияние, и да вдѣхне въ него силна омраза къмъ безпощадната и жестока завоевателка на България — Византия и къмъ всичко византийско, — една заслуга, на която не малко се дължи несъмнѣнно запазването народността на българския народъ прѣзъ врѣмето на тежкото византийско владичество.

4. ПРѢМНИЦИТѢ НА ЦАРЬ САМУИЛА И ПОКОРЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ ОТЪ ВАСИЛИЯ II БЪЛГАРОУБИЕЦЪ.

Наслѣдникъ на царь Самуила билъ неговиятъ синъ Гавриилъ, който носилъ народното име Родомиръ, което у византийцитѣ се прѣобърнало въ „Романъ“.¹⁾ Гавриилъ-Родомиръ билъ най-голѣмия синъ на Самуила, роденъ, както се каза, отъ Агата, дъщерята на драчкия протевонъ Ивана Хрисилия²⁾ не по-късно отъ първитѣ години на осмия десетѣкъ на X. вѣкъ.³⁾ Той билъ първомъ жененъ не по-рано отъ 1000 година, както видѣхме, за дъщерята на маджарския кралъ св. Стефана,⁴⁾ и ималъ отъ нея синъ Петъръ Делянъ; но неизвѣстно, по какви причини още при живота на баща си я напразилъ и напждилъ, макаръ и да била

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 458, 22—24. — Zonaras, ib., p. 122, 6—8.

²⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 458, 22 — 459, 1 и прибавка и поправка у В. Prokić, п. т., стр. 31, № 21. — Ср. тукъ по-горѣ, стр. 680.

³⁾ Ако при избиването на Авроновото сѣмейство на 14. VI. 987 г. Гав. Родомиръ е молилъ баща си да помилва братовчеда му Ив.-Владислава (вж. по-горѣ, стр. 677), което показва, че той билъ вече момче на 12—13 год., когато е могълъ да расжждава вече самостоятелно, и ако въ сперхийския бой, дѣто той за првъ пжтъ изстѣпва като съратникъ на баща си, билъ вече съвършенолѣтенъ на 22—23 години, то той ще се е родилъ не по-късно отъ 973 год., оттука той е станалъ български царь на 40 или 41 години.

⁴⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 709 и бѣл. 3.

отъ него неспразна, и се оженилъ за плѣнената още въ 983 г. ларисчанка, хубавица Ирина,¹⁾ отъ която ималъ двѣ дъщери и петъ сина.²⁾ Още отъ ранни младини Гавриилъ-Радомиръ билъ добъръ помощникъ и съратникъ на баща си въ походитѣ му и два пжти, както знаемъ, спасявалъ живота му въ най-опасни моменти — въ сраженията при Сперхий и Бѣласица, но при все това Скилица го характеризира като такъвъ, „който по ръстъ и сила надминавалъ баща си, но по умъ и духъ далечъ му отстъпвалъ“.³⁾

При какви събития Радомиръ е завзелъ българския прѣстолъ, ние не знаемъ по липса на извѣстия; обаче обстоятелствата, че 1. той приелъ властѣта, споредъ Скилица, не на 6. или 7. октомврий, а на 15. с. м., т. е. само на деветия день слѣдъ смъртъта на баща му,⁴⁾ и 2. че той бива убитъ отъ братовчедъ си Ивана Владислава, Аароновия синъ, наскоро слѣдъ прогласяването му за царь, ясно сочатъ, че при завземането на прѣстола Радомиръ ще да е срѣщналъ сериозни прѣчки отъ страна на своя бротовчедъ, който, опирайки се може би на стария славѣнски принципъ за прѣстонаслѣднето — старшинство въ рода, е оспорвалъ у него прѣстола като синъ на по-старъ братъ.⁵⁾ Обаче

¹⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 459, s и прибавката къмъ него у B. Prokić, п. т., стр. 31, № 24. — Skyl.-Cedg., ib., p. 527, n и прибавка къмъ него у B. Prokić, п. т., стр. 36, № 62. — Ср. тукъ по-горѣ, стр. 663.

²⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 468, 19 и 469.

³⁾ Ididem, p. 458, 23-25: ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γαβριὴλ ὁ καὶ Ῥωμανός, ρώμη μὲν καὶ λαχὼν τοῦ πατρὸς ὑπερέχων, φρονήσας δὲ καὶ διανοήσας πολλὰ λεπτόμενος.

⁴⁾ За покачването на Радомира Скилица (ib. p. 459, 1-2) дава, както видѣхме, като τὴν α' τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός, септемврий 17, т. е. 15. септемврий, 13. индиктионъ или 15. септемврий 1015 септемврийска година или януарска 15. IX. 1014 г. Въ виенския прѣписъ на Скилица Σεπτεμβρίου е замѣнено съ Ὀκτωβρίου, което се явява послѣдователно прѣдъ видъ на това, че Самуилъ се поминалъ на 6. октомврий 1014 г. Обаче деньтъ си остава 15., отъ което трѣба да се заключи, че Гавриилъ-Радомиръ се покачилъ на прѣстола не веднага слѣдъ смъртъта на баща си, а само на 9-ия день.

⁵⁾ Това донѣдѣ се потвърждава и отъ думитѣ на Яхъя, който казва, че „Ааронъ (= Ив. Владиславъ) билъ отъ тия, на чинто прадѣди принадлежело прѣдимството въ царуването надъ тѣхъ (българитѣ)“. — Бар. Розенъ, п. т., стр. 58, 21. — По-подробно за това мѣсто вж. тукъ по-долу, стр.

българските боляри-воеводи, съратници на Самуила, като изглежда, поддържали Гавриила-Радомира въз основа на установеното вече в българската държава правило за престононаследието — от баща към най-стария син, и на 15. октомврий 1014 г. го прогласили в Битоля за цар, дѣто новият цар останал да резидира.¹⁾ Между тия боляри особено се издигал мощният велможа Дометианъ, който бил кавханъ на новия цар и неговъ помощникъ и съвѣтникъ.²⁾

Промѣната на българския прѣстолъ имала твърдѣ важно значение за отношенията между Византия и България. Василий II веднага схваналъ, че отсега той нѣма да има работа съ прѣдишния си противникъ. Затова отъ Мосинополъ, дѣто го заварил на 24. октомврий вѣстѣта за смъртта на царъ Самуила и за възцаряването на сина му Гавриила-Радомира, макаръ и да било вече късна есенъ, веднага той потеглилъ съ войскитѣ си обратно за Солунъ,

¹⁾ Това се извежда отъ извѣстието на Скилица-Кедрина (ib. p. 460, 23—24), че тамъ в Битоля се намирали дворцитѣ на Гавриила-Радомира. Коя е била причината, дѣто новият цар е назначилъ за своя резиденция тъкмо тоя градъ, не е извѣстно. Ф. Рачки, *Borgia itd.* п. т., стр. 131, като изтъква важното географско положение на Битоля отъ най-стари врѣмена като градъ на *Via Egnatia*, а пъкъ особено в дадената епоха, когато той защищавалъ прохода отъ егейската част на България въ адриатическата и освѣнъ това той стоялъ по-близу до областта по р. Вардаръ, която станала кърваво бонище въ послѣдната война, заключава, че *s toga ni je čudo, ako se ondje državna vlast za čas usriedotočila*. Ние пъкъ мислимъ, че Битоля, като твърдѣ важенъ градъ въ България, ще да е билъ повѣренъ на Гавриила още отъ баща му и се намиралъ подъ негова власт и защита, както и другитѣ боляри-воеводи се смѣтали началници и управители на извѣстни крѣпости. Когато станалъ царъ, Родомиръ прѣдпочелъ да остане да живѣе въ своя градъ-крѣпостъ за по-голъма сигурностъ откъмъ Ив. Владислава, безъ обаче да прѣнася столицата отъ Охридъ, защото Василий II, слѣдъ като завоевалъ тоя градъ, тамъ намѣрилъ, както ще видимъ по-нататкъ, царскитѣ знакове и съкровището на българскитѣ царе (вж. по-долу, стр. 777).

²⁾ Skyl.-Cedr., ib. p. 462, 1—2: *Δομετιανός ὁ καυκάνος, ἀνὴρ δυνατός καὶ τῷ Γαβριήλ συμπάρεδρος*. Това извѣстие, колкото и да е незначително, е отъ първостепенна важностъ, защото то ясно свидѣлствува, че и слѣдъ прѣмѣстването центъра на държавата на западъ, вжтрѣшната ѝ уредба си оставала сжщата, както и при прѣславскитѣ царе.

отдѣто навлѣзълъ въ областъта Пелагония, т. е. днешното Битолско поле и, безъ да разрушава нѣщо отъ това, което му се срѣщало по пѣтя, насочилъ маршрута си право къмъ Битоля. Отъ това бързо и неочаквано движение на императора ясно става, че той се стремилъ да изненада новия български царь въ неговата резиденция и по тоя начинъ лесно да се разправи съ него. Но Василий не можилъ да постигне цѣльта си, защото въ това нападение той сполучилъ да изгори дворцитѣ на царь Гавриила-Радомира въ Битоля (*Βουτέλων Βουτέλη, Βουτέλις*),¹⁾ безъ да завземе самия градъ. Затова той изпратилъ войски на сѣверъ, които успѣли да завладѣтъ крѣпоститѣ на Прилѣпъ и Шипъ (*τὸ φρούριον τοῦ Πριλάπου καὶ τοῦ Σιπτείου*), а самъ императорътъ, като преминалъ р. Черна на салове и надути кожи, потеглилъ прѣзъ островъ за Воденъ, а оттамъ на 9. януарий 1015 г. пристигналъ въ Солунъ.²⁾ Но Василий II скоро билъ извиканъ отново въ България. Слѣдъ заминаването му въ прѣдната година воденчани се отказали да признаватъ властъта му и вдигнали открито възстание противъ ромеитѣ. Затова още прѣзъ пролѣтъта, на 9. априлъ, въ самия день на страстната сѣбота, императорътъ отново потеглилъ въ походъ, който билъ насоченъ право срѣщу Воденъ. Слѣдъ усилена обсада бунтовниците били принудени, слѣдъ като дали вѣрна дума, да се прѣдадатъ. Воденчани и тоя пѣтъ били изселени въ областъта Волеронъ, а „на тѣхно мѣсто Василий II настанилъ въ града ромейски жители, извѣстни подъ името контарати (копиеносци), хора звѣроподобни, безмилостни и разбойници“. А за отбрана на града отъ нови български нападения той заповѣдалъ да се издигнатъ въ тѣсния проходъ между склоноветѣ на планини Ниче и Дурла, по който минава главиятъ пѣтъ за Острово и по-нататѣкъ за Битоля, двѣ нови крѣпости, отъ които едното нарекълъ Кардия, а другото — Св. Илия, слѣдъ което отново се върналъ въ Солунъ.³⁾

¹⁾ Вж. W. Tomaschek, Idrisi, п. т., 355. S.-Ab. S. 73.

²⁾ Skyl.-Cedr., ib. p. 460, 19—461, 4.

³⁾ Ibidem, p. 461, 5—12, допълнена съ прибавкитѣ у B. Prokić, п. т., стр. 31, № 26. — За дѣйствиата на Василия II въ България отъ момента, ко-

Докато Василий II се бавилъ въ Солунъ, той получилъ писмо отъ царь Гавриила-Радомира, което му било донесено отъ единъ „ромеецъ съ отрѣзана ржка“ и въ което българскиятъ царь му обѣщавалъ „подчинение и покорностъ“.¹⁾ Едвали въ тая постѣпка на Радомира трѣбва да видимъ капитулиране прѣдъ вѣчния врагъ. Нейната причина, очевидно, трѣбва да се търси въ желанието на българския царь да спре по-нататъшнитѣ дѣйствия на ромеитѣ въ България, като се опита да склучи миръ поради она раздоръ между членовѣтъ на владѣющия родъ, който коварната византийска политика умишлено, както ще видимъ, подбуждала и поддържала.²⁾ Затова и Василий II се отнесълъ съ подозрѣние къмъ писмото на Гавриила-Радомира и вмѣсто да отговори на него, той изпратилъ патриция Никифора Ксифия и Константина Диогена, назначения слѣдъ смъртъта на Теофилакта Вотаниата солунски стратегъ, съ войска въ Мъгленската областъ. Слѣдъ като опустошили цѣлата областъ, тѣ обсадили и самия градъ Мъгленъ. Воеводата и отбранителя на мъгленската крѣпостъ билъ Илица; тукъ имало и много

гато той се научилъ въ Мосинополъ за смъртъта на Самуила, Zonaras, ib. p. 122, 15—16, отбѣлѣзва само слѣдното: *ἄρα οὖν αὐτίκα προσβάλλει τῇ Βουλγαρίᾳ, καὶ πόλεις τε αὐτῆς αἰρεῖ καὶ φρούρα.* — По-горѣ на стр. 721 бѣл. 1 ние изтъкнахме, че разказътъ на Скилица за тритѣ побѣгвания на воденския воевода Драгшана се отнася къмъ разни моменти въ послѣднитѣ борби на Самуила съ Василия II, които за жалъ Скилица не отбѣлѣзва, но и при все това едвали може да има съмнѣние, че въпросното тукъ послѣдне отиѣтане на воденчани отъ императора и възстание ще да е било подбутнато тъкмо слѣдъ третето побѣгване на Драгшана, което било за него вече сѣдбоносно, така че смъртъта на тоя смѣлъ български воевода ще трѣбва да отнесемъ къмъ 1015 год.

¹⁾ Skyl.-Cedg., ib. p. 461, 12—13. *ἐν τῇ (Θεσσαλονίκῃ) Ῥωμανός (вар. Ῥαδομηρός) ὁ καὶ Γαβριήλ διὰ τινος Ῥωμαίου χειρομήτου δούλων καὶ ὑποταγῆν ὑπαχύνεται.* — Zonaras, ib., p. 122, 16—19: *ὁ δὲ γὰρ τοῦ Σαμουήλ υἱὸς ὁ Ῥωμανός τε καὶ Γαβριήλ, οὕτω γὰρ ἀνήρηντο, πέμψας πρὸς τὸν βασιλέα δούλων ὑπαχύνεται.* — Старобългарскиятъ прѣводъ на това мѣсто гласи: „Самуиловъ же сѣхъ прѣжде оуѣиѣиѣа своего, послаха къ црѣви, обѣщаваши се рече имоу быти. — Нензвѣстно защо А. Гильфердингъ, п. т., стр. 258, а слѣдъ него и Rački, Borba, п. т., стр. 132, вм. Ῥωμανός прочели Ῥωμανός χειρομήτος и съ това име тѣ наричатъ безржкия ромеецъ.

²⁾ F. Rački, Borba, стр. 132.

други велможи, между които билъ кавханъ Дометианъ и които се били събрали за по-силенъ отпоръ на ромеитѣ. Обсадата вървѣла твърдѣ мудро и несполучлива, така че явило се необходимо и присъствието на самия императоръ. Когато Василий II пристигналъ, той веднага заповѣдалъ да отбиятъ рѣката (Мъгленица), която течела покрай града, и да подкопаятъ основитѣ на градскитѣ стѣни; слѣдъ това натрупали храсти и другъ лесновъзпламенимъ дървенъ материалъ въ подкопитѣ и хвърлили въ тѣхъ огънь. Щомъ пламналъ дървениятъ материалъ, и стѣната била хвърлена въ въздуха. Когато обсаденитѣ видѣли това, отчаени се обърнали къмъ молби съ викове и се прѣдали заедно съ крѣпостта. Тогава паднали въ плѣнъ кавханъ Дометианъ и воевода Илица и много други велможи, а сѣщо и не малко воюващъ народъ. Отъ плѣнницѣ ония, които могли да дѣйствуватъ съ оружје, императорътъ прѣселилъ въ далечната арменска областъ Васпураканъ; останалиятъ сбирщина-народъ билъ разграбенъ и разпрѣснатъ, а самата крѣпостъ била изгорена. Слѣдъ това била завоевана и друга крѣпостъ, съседна на Мъгленъ, на име Еютия, при днш. Нотия въ сѣверната частъ на Мъгленско.¹⁾

Съ завоеването на Мъгленската областъ Василий II си прокарвалъ систематично пътъ къмъ сърдцето на България — Охридъ. Но неговото внимание било отвлѣчено съ новото събитие, което станало въ България. „На петия день (въ-роятно, слѣдъ падането на Мъгленската крѣпостъ), разказва Скилица, ромеецътъ съ отсѣчената ржка отново пристигналъ при Василия II съ единъ слуга на Ивана-Владислава, носейки съ себе си писмо, което извѣствявало, че Гавриилъ е убитъ отъ него (Ив.-Владислава) въ Петрискъ и че цѣлата властъ е минала въ ржцѣтъ на послѣдния, който се обѣщавалъ, че ще покаже приличната покорностъ и подчинение къмъ императора“.²⁾ Сжщиятъ хронистъ на друго мѣсто казва още, че „безъ да изпълни цѣла година, той (Гавриилъ)

¹⁾ Skyl.-Cedr, ib. p. 461,14-462,7. — Zonaras нищо не споменува за завоеването на Мъгленско.

²⁾ Ibidem, p. 462,7-13. — Zonaras, ib. p. 122,19-23.

бива убитъ, като излѣзълъ на ловъ, отъ Ивана-Владислава, сина на Аарона, когото той самъ спаси отъ смъртъ, когато щѣше да бжде затритъ“.¹⁾

Съвсѣмъ близу до Скилица стои извѣстието на Яхъя, което гласи: „И въ 407-та година (отъ Хиджра=10. юний 1016—29. май 1017) единъ отъ воеводитѣ на българитѣ, на име Ааронъ, нападналъ на тѣхния царь, Комитопула, робъ Самуиловъ, и го убилъ и завладѣлъ българската държава. И билъ тоя Ааронъ отъ ония, на чиито прадѣди принадлежало прѣдимство въ царуването надъ тѣхъ. И пратилъ той до императора Василия и му писалъ, като му обѣщавалъ покорностъ и приятелство и се задлѣжавалъ, че ще управлява държавата, която завладѣлъ, съгласно съ неговитѣ (на императора) желанія и нѣма да прѣдприема никаква работа противъ волята му“.²⁾ По сжщество това извѣстие не се различава отъ Скилицовото: всичкото разногласие между тѣхъ се заключава въ това, че у Яхъя сж обѣркани имената — вмѣсто имената на синоветѣ сж дадени имената на бащитѣ, защото Комитопулъ, както вече имаме случай да изтъкнемъ,³⁾ е Самуилъ — бащата на убития царь Гавриила-Радомира, а Ааронъ — бащата на убиеца Ивана-Владислава. Тая бъркотия бар. Розенъ, опирайки се на това, че нашето извѣстие отъ фактическа страна напълно се схожда съ византийскитѣ извори (има прѣдъ видъ Скилица), обясни съ това, че разногласието веднага ще изчезне, щомъ се допусне, че въ даденото мѣсто у Яхъя е изпусната думата „синъ“ прѣдъ Комитопула и Аарона.⁴⁾ Обаче обстоятелството, че у Яхъя не се споменува нищо по българскитѣ работи отъ 1004 до 1015 год., показва, че нашето извѣстие е дошло до него

¹⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 459, 3-4. — Zonaras, ib., p. 122, 1-10.

²⁾ Бар. Розенъ, п. т. 58, 2-59, 2. — Ал-Макинъ, вѣренъ на себе си, прѣдава това мѣсто съкратено: „Въ 407 год. единъ отъ най-знатнитѣ българи нападналъ на ал-К-м-тѣ-рша, роба Самуиловъ, който царувалъ надъ българитѣ и го убилъ и завзелъ българската държава и написалъ до императоръ Василия, че той ще мине на негова страна и ще му се покорнѣ.“

³⁾ Вж. по-горѣ, стр. 656.

⁴⁾ Бар. Розенъ, п. т., стр. 364—365.

съвършено отдѣлно и случайно, може би, чрѣзъ устни разкази, и, понеже той не знаелъ за това, което е станало въ България прѣзъ 1014 г., т. е. за смъртъта на Самуила, за да бжде послѣдователенъ въ изложението си, въ събитieto прѣзъ 1015 г. изтъкналъ своя Комитопулъ, т. е. Самуила и Аарона, брата му, който у Яхъя се явява единъ отъ воеводитѣ български; но твърдѣ възможно е, че така объркано е било прѣдадено самото събитие въ неговия изворъ. Поради тая бъркотия е произлѣзло и невѣрното твърдение, какво Ааронъ билъ отъ ония, на чиито прадѣди принадлежало прѣдимство, право, да царуватъ надъ българитѣ. Очевидно, Яхъя или неговиятъ изворъ не сж знаели, въ какви роднински връзки се намиралъ Ааронъ — убиецътъ къмъ убития царъ Комитопула, и поради това помислилъ, че тукъ е вървѣла нѣкаква стара родова борба. Както и да било, но, като имаме прѣдъ видъ пълното сходство на Яхъевото извѣстие съ Скилицовото отъ фактическа страна, ние не можемъ да не приемемъ, въпрѣки посочената бъркотия, че тукъ става дума за Гавриила-Радомира и Ивана-Владислава. Що се отнася до неточността въ годината, то това произлиза отъ невѣрността за дължината на Ив.-Владиславовото (респк. Аароновото) царуване — всичко една година.

Нѣщо повече ни дава за смъртъта на Гавриила-Радомира Дуклянскиятъ прѣсвитеръ. Слѣдъ смъртъта на Самуила, пише той, „неговиятъ синъ Радомиръ приелъ властѣта. Той билъ твърдѣ силенъ тѣлесно и завързалъ много сражения съ гърцитѣ прѣзъ врѣмето на императоръ Василия и завладѣлъ цѣлата земя до Цариградъ.¹⁾ Боейки се обаче, да не

¹⁾ По поводъ на тия думи А. Гильфердингъ (п. т. стр. 259) забѣлѣзва: „Диоклейскій лѣтописецъ, конечно, преувеличилъ подвиги Гавриила-Радомира, когда назвалъ его завоевателемъ, отгѣснившими Грековъ подъ самыя стѣны Константинополя. Прѣданіе сдѣлало Радомира, можно сказать, участникомъ славы его отца“. Но намъ ни се струва, че тая забѣлѣжка не е умѣстна, защото прѣди всичко Дуклянецътъ ни характеризира тукъ Радомира като добъръ войникъ и храбъръ човѣкъ, какъвто ни го прѣдставя и Ив. Скилица; ако пъкъ той се явява като завоевателъ, то това трѣба да се разбира въ смисълъ, че той е взималъ винаги участие въ всичкитѣ походи на Самуила, слѣдов. въ всичкитѣ му отначало завоевания, което така сжщо се сходя съ Скилица.

би нѣкакъ да изгуби царството си, императоръ Василий изпратилъ тайно пратеници при Владислава, братовчедъ на Радомира, (като заповѣдалъ) да му кажатъ: „Защо ти не отмъстишъ за кръвта на своя баща? Приеми отъ мене злато и сребро, колкото ти е угодно, и бжди въ миръ съ насъ, и си земи царството на Самуила, който уби твоя баща, а своя братъ. И, ако си по-силенъ, убий неговия синъ Радомира, който сега управлява царството“. Като чулъ това, Владиславъ веднага се съгласилъ, и единъ день, когато Радомиръ отивалъ на ловъ и, както вървѣлъ съ него на конь, той неочаквано го ударилъ и го убилъ. Така умрѣлъ Радомиръ и вмѣсто него се възцари Владиславъ, който гоуби“. ¹⁾ На друго мѣсто сжщиятъ лѣтописецъ твърди, че императоръ Василий обѣщалъ на Ив.-Владислава да му даде гр. Драчъ като награда за извършенитѣ отъ него убийства. ²⁾

За сжщото събитие ние имаме още едно извѣстие: това е разказътъ, който се намира между чудесата на св. Димитра Солунски. Споредъ съставителя на това чудо, Гавриилъ-Радомиръ по сила билъ равенъ на баща си, но въ сжщото врѣме билъ „моужъ звѣрьствънь реци въсь. и неистовънь. оубѣствънь разоумомъ. нравомъ тлитель. дѣюю сверѣпѣишии. съсрѣтеніе лоукаво прилоучающѣмъ се. малымъ нѣчимъ оумалѣнь ѿ бысѡвъ. сквръньнь ѿ скврънѣишии. ѿ всесквръньнь“. Поради тоя си характеръ и нѣравъ, той причинявалъ страшни мъчения и неправди на населението; особено страдали жителитѣ на Соскъ и околността му, дѣто той прѣкарвалъ повечето врѣме, понеже тамъ намиралъ най-голѣма наслада въ лова на звѣрове, което било негово любимо развлѣчение; а пѣкъ прѣзъ врѣме на ловъ той страшно угнетявалъ населението, което каралъ да отива срѣщу звѣроветѣ. Измжчени отъ притѣсненията на Радомира, жителитѣ се обръщали къмъ св. Димитра и го молили да ги избави отъ мъчителя имъ. Най-сетнѣ св. Димитъръ послушалъ молбитѣ имъ. Единъ день, когато Радомиръ повелъ измжченитѣ хора на ловъ,

¹⁾ Вж. издан. на Ив. Чричича, стр. 43.

²⁾ Пакъ тамъ, стр. 45.

като при това ги каралъ да се катерятъ по най-стръмни и недостъпни мѣста, и тия, които се отказвали да сторятъ това, той убивалъ на мѣстото, явилъ се великомъченикътъ на коня като мълния, съ единъ ударъ свалилъ Радомира отъ коня и съ копие го пронизалъ и умъртвилъ; слѣдъ това великомъченикътъ станалъ невидимъ. По тоя случай отрудениятъ оня народъ устроилъ голъмо тържество на великомъченика за избавлението си.¹⁾

И третъ приведенъ тукъ извѣстия се сходятъ прѣди всичко въ това, 1. че всички говорятъ за насилствената смъртъ на царъ Гавриила-Радомира и 2. че смъртъта послѣдвала прѣзъ врѣме на ловъ; обаче за лицето, което извършило убийството, докато първитъ двѣ на Скилица и Дуклянецътъ даватъ една и същата личностъ — Ивана-Владислава, въ чудото такава се явява св. Димитъръ Солунски, като чрѣзъ това се придава на убийството мистиченъ характеръ, подъ който, очевидно, се прикриватъ истинскитъ причини на убийството. Тая легенда е била наскоро съставена слѣдъ покорението на България и е имала за цѣль да изглади тежкитъ впечатления отъ врѣмето на завоеванието, а главно отъ коварното намѣсване на Василия II въ вѣтрѣшнитъ работи на българитъ. Сжщо така изпъква разногласието и въ мѣстото, дѣто било извършено убийството: споредъ Скилица — въ Петрискъ (ἐν τῷ Πετρίσκῳ), а споредъ чудото — въ Соскъ (Σωσκός). Обикновено се смѣта, че Соскъ е днеш. с. Суботско въ Мъгленско. Ако това опрѣдѣление е вѣрно, то по никой начинъ не може да се приеме, че царъ Радомиръ билъ убитъ въ Соскъ, защото убийството му е станало или прѣзъ врѣме на обсадата на Мъгленъ или наскоро, а може и веднага слѣдъ опустошението и завоеванието на Мъгленската областъ отъ Василия II.²⁾

¹⁾ Съдържанието на това чудо прѣдаваме изцѣло тукъ въ края Притурка № 13.

²⁾ Има обаче и друго опрѣдѣление, именно, че на пѣтъ отъ Леринъ за Сервия южно отъ ез. Петърско прѣзъ Кайляри и Кожани се намирали българскитъ крѣпости Старидолъ и Соскъ (Старидола и Σωσκός). Вж. W. Tomaszek, п. т., стр. 356 (74). Но и въ тоя случай Соскъ би се намиралъ много на югъ отъ театъра на военнитъ дѣйствия.

Въ такъвъ случай остава да се приеме Скилицовия *Петриохѣ*,¹⁾ което е днешното с. Петърско на брѣга на малкото езеро съ същото име, юго-западно отъ Островското, което мѣсто и по положение напълно отговаря. При завладѣването на Мъгленъ и цѣлата му областъ царъ Гавриилъ-Радомиръ се е намиралъ при Петърско и, може би, се е готвилъ да даде отпоръ на Василия II, ако би той се рѣшилъ да продължи настѣплението си на западъ навжтрѣ въ страната. Тамъ е билъ и Иванъ-Владиславъ, който мислилъ, че слѣдъ такова голѣмо поражение на българитѣ и плѣненieto на толкова видни и военни лица билъ най-добрия моментъ, за да извърши намисления отъ него планъ — чрѣзъ убийството на братовчеда си Радомира да завземе българския прѣстолъ. Най-сетнѣ трѣбва сжщо така да се приеме за вѣрно и това, че убийството било извършено прѣзъ врѣме на ловъ, защото и тритѣ наши извори говорятъ за него, па изобщо трѣбва да признаемъ, че тоя способъ често се е практикувалъ прѣзъ срѣднитѣ вѣкове, защото е улеснявалъ самото злодѣяние. Що се отнася до интригитѣ, съ които Василий II си послужилъ, за да подготви или ускори убийството, и за които ни тѣй подробно съобщава Дуклянскиятъ пресвитеръ, то надали имаме право да се усъмнимъ въ тѣхната истина прѣдъ видъ на това, 1. че въ другитѣ данни Дуклянецътъ напълно се схожда съ Скилица; а пъкъ ако послѣдниятъ прѣмълчава за тия интриги, то това той е направилъ, защото иначе би твърдѣ много компрометиралъ своя разхваленъ герой-императоръ; 2. че Дуклянецътъ е почерпалъ тия подробности отъ житието св. Ивана-Владимира, чиято достовѣрностъ биде призната отъ историческата критика,²⁾ и 3. че къмъ подобни интриги, както ще видимъ по-долу, Василий II прибѣгналъ за подготвяне убийството и на самия Иванъ-Владислава, което вече намираме въ византийски

¹⁾ Въ *Strategicon*'а на Кекавмена въ *ѡма Петриохѣ*, п. т., § 181, стр. 72, в.

²⁾ А. Гилъфердингъ, п. т., стр. 168—179, 215—221, 260—267. — F. Rački, *Осјепа starijih izvora* и пр. въ *Knjevnik*, год. I (1864), str. 218—219. — С. т. Новаковић, *Први основи словенске књижевности* и пр., стр. 182—217.

извори. Веднажъ приетъ разказътъ на Дуклянеца за досто-
вѣренъ, то само по себе си пада това, което дава чудото
на св. Димитра за причинитъ на убийството.

И тъй, Иванъ-Владиславъ се покачилъ на българския
прѣстолъ подъ влиянието на византийската политика и слѣдъ
убийството на братовчеда си, Гавриила-Радомира, който
управлявалъ само нѣколко мѣсеца, „безъ да напълне цѣла
година“, както се изразява Скилица, т. е. отъ 15. X. 1014
до къмъ срѣдата на м. августъ 1015 год.¹⁾ При такова
кърваво заграбване на властта новиятъ български царь не
е могълъ да бжде спокоенъ; и той се завзелъ да прѣд-
отврати всѣка възможность за противодѣйствиe въ страната.
Затова веднага слѣдъ смъртъта на Радомира той убилъ и
неговата жена, а най-големиятъ му синъ, слѣдъ като билъ
замжченъ, билъ лишенъ отъ очитѣ.²⁾ Като извършилъ тол-
кова прѣстѣпления съ цѣль да се закрѣпи на българския
прѣстолъ отвѣтрѣ, Иванъ-Владиславъ пожелалъ да си оси-
гури миръ и отвѣнъ, като изпратилъ, както се каза, писмо
до императора, въ което се обѣщавалъ „да показва при-
личната покорность и подчинение къмъ него“, а споредъ
Яхъя, „покорность и приятелство и се задѣлжавалъ, че ще
управлява завладѣната отъ него държава съгласно съ него-
витѣ (на императора) желанія и нѣма да прѣдприема ни-
каква работа противъ волята му“, съ други думи, Иванъ-
Владиславъ искалъ, както и Гавриилъ-Радомиръ, да признае
вѣрховната властъ на ромейския императоръ и да стане
неговъ васалъ, а не че е ставало дума да му се отнеме
властта, и България да се обърне въ ромейска провинция.³⁾
Василий II на първо врѣме се съгласилъ съ прѣдложението
на Ив.-Владислава и потвърдилъ това си рѣшение съ гра-
моти (хрисовули), въ които, вѣроятно, той излагалъ условията
на тая покорность и подчинение и своеврѣменно ги изпра-
тилъ въ България.⁴⁾

¹⁾ Skyl.-Cedr., lb. p. 459, 2—3: *μηδ' ὅλον ἀποκληρώσας ἐκ τούτου σφάτταται*. —
Какъ извеждаме тая дата вж. по-долу, стр. 762, бѣл. 1.

²⁾ Skyl.-Cedr., lb., p. 468, 19—469, 2.

³⁾ F. Rački, *Borba etc.*, п. т., стр. 135.

⁴⁾ Skyl.-Cedr., lb., p. 462, 13—15.

Едвали може да се мисли, че Ив.-Владиславъ е водилъ тия прѣговори, които сж засѣгали политическото положение на държавата, безъ знанието и съгласието на българскитѣ боляри-воеводи, ако не на всички, то поне на тия, които сж държали неговата страна. Поради това и прѣдложенитѣ условия били обсъждани несъмнѣнно въ съвѣта на боляритѣ, които рѣшили да ги приематъ. И наистина, споредъ думитѣ на Скилица, „не слѣдъ много дни дошълъ пакъ ромеецътъ съ отсѣчената ржка (при императора), носейки писма отъ Ивана (Владислава) и българскитѣ воеводи (τῶν ἀρχόντων Βουλγαρίας), като се съгласявали да станатъ поданици и роби на императора; прѣминалъ на страна на императора и кавханъ Теодоръ, братъ на Дометиана, който бѣ плѣненъ въ Мъгленъ, и на нѣкого-си Мелитона, когото императорътъ приелъ съ голѣма почитъ“. Но Скилица веднага слѣдъ това продължава: „А когато той (императорътъ) узналъ, че Иванъ (Владиславъ) написалъ писмото съ хитростъ и коварство и мислилъ противно на това, което обѣщавалъ, той отново потеглилъ съ походъ въ България“.¹⁾ И тъй, отъ думитѣ на Скилица ясно става, че разривътъ между Василия II и Ив.-Владислава станалъ наскоро слѣдъ свършването на прѣговоритѣ и че причината за него били изключително хитростта и коварството на послѣдния, безъ да се посочва, въ какво се тѣ изразили. Тая тъкмо неяснотъ и непълнота въ думитѣ на Скилица сж дали поводъ да се изкажатъ разни мнѣния по въпроса за причинитѣ на тоя разривъ.²⁾ Обаче

¹⁾ Ibidem, p. 462, 15—22, и добавката у В. Ргокіс, п. т., стр., 32, № 29. — Зопагас, ib., p. 122, 22—27, прѣдава това мѣсто по слѣдния начинъ: μετὰ δὲ τινα καιρὸν τοῦ τὸν Γαβριὴλ ἀνελόντος Ἰωάννου τοῦ Βλαδισλάβου θανάτων ἀφίκετο, εὐαγγελιζόμενος τὴν ἀναίρεσιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαμουὴλ καὶ γράμματα κομίζων ἐπαγγελόμενα τῷ Βασίλει θούλῳσιν, προσερύρησαν δὲ αὐτῷ καὶ πολλοὶ τῶν ἐπισήμων παρὰ Βουλγαρίois, γνοὺς μὲντοι τὸν Βλαδισλάβον ὁ βασιλεὺς οὐ κατὰ τὰς ἐπαγγελίας διανοούμενον ἐπὶ ἡλθεν αὐτῷ τῇ Βουλγαρίᾳ. — Ср. старобѣлг. прѣводъ, п. т., стр. 160.

²⁾ Така, А. Гилфердингъ търси причината въ извѣстието на Дуклянския пресвитеръ, какво Драчъ билъ обѣщанъ на Ив.-Владислава отъ императора като награда за убийството на Самуиловия синъ, но че, когато се явилъ подъ Драчъ, той не билъ пуснатъ вътрѣ. При всичко че се съмнѣва въ истинността на това извѣстие Гилфердингъ пише: „твърдѣ е възможно,

добавката въ виенския прѣписъ на Скилица тъкмо въ това мѣсто напълно разяснява, кои сж били причинитѣ. Отъ нея се научаваме, че кавханъ Теодоръ, който бѣ прѣминалъ на страната на императора, общалъ на послѣдния да погуби самия Ив.-Владислава. Това дѣло той мислѣлъ да изпълни чрѣзъ слугата на Ив.-Владислава, който подмаменъ съ подаръци, когато Теодоръ се връщалъ съ него въ България, се задлъжилъ собственоръчно да извърши убийството. Обаче слугата на българския царъ не изпълнилъ задлъжението си, а, напротивъ, вмѣсто Ив.-Владислава той убилъ самия Теодора

че Василий, придумвайки Ив.-Владислава на сгодното за своята политика злодѣяние, наистина, му общалъ отстъпката на това тѣй важно за България пристанище, че Владиславъ, слѣдъ сключването на мира съ гърцитѣ, отишълъ да завземе Драчъ като своя законна собственост и че отказътъ на Василия да изпълни своето (вѣроятно на думи, неофициално) общание било причина за възобновата на враждата" (п. т., стр. 265). Но това обяснение не се съгласява съ Скилицовото извѣстие. Ако едно само желание на Ив.-Владислава да завземе Драчъ трѣба да се смѣта като причина на разрива между двамата владѣтели, то едвали тогава би могло да става дума за нѣкаква „хитростъ и коварство" отъ страна на Ив.-Владислава, понеже той се домогналъ до Драчъ по право, съгласно съ общанието или условията на прѣговоритѣ. — Съвсѣмъ друго обяснение дава Ф. Рачки. Споредъ него, още въ началото на прѣговоритѣ Ив.-Владиславъ срѣщналъ силна оппозиция въ лицето на повечето Самуилови воеводи, които не искали така лесно и евтино да продадатъ България на византийцитѣ. „Отъ непосредно настаналитѣ събития, пише. Рачки, може смѣло да се заключи, че всички български велможи не сж били тѣй примирими и склонни на такова едно рѣшение, както Ив.-Владиславъ и бояринътъ кавханъ съ своята партия. Имало е още родолюбци въ България, които искали да доведатъ борбата до край, отколкото доброволно да подчинятъ отечеството си подъ своята стара неприятелка, източно-римската империя. Начело на тия родолюбци навѣрно е стоялъ бояринъ Иваца, „мжжъ чувовенъ и виденъ". Тая оппозиция била твърдѣ силна и опасна и принудила Ив.-Владислава да прѣдприеме такива дѣйствия, които сж накарвали Василия да мисли, че онова писмо било написано „съ хитростъ и лукавство" и че Владиславъ намислилъ нѣщо, „противно на общанието си". Рачки смѣта въпроса за Драчъ само като поводъ за разрива и счита за не вѣроятно общанието на Драчъ отъ Василия II на Владислава за убийството на Гавриила-Радомира. Но слѣдъ извършването на това страшно дѣло императорътъ забравилъ своето общание; а пъкъ на Ив.-Владислава тоя градъ билъ потребенъ, за да закрѣгли откъмъ морето новата си придобивка — дукаянското княжество, което той завладѣлъ слѣдъ смъртъта на Владимира (п. т., стр. 135—136).

въ селището τὸ Στοβριον.¹⁾ Тая случка разкрила съвършено ясно прѣдъ Ив.-Владислива, комуто несъмнѣнно е станало извѣстно прѣдполаганото покушение върху неговия животъ, какви сж били намѣренията на Василия II спрѣмо него лично и колко сж били искрени прѣговоритѣ му съ него и съ българскитѣ боляри-воеводи, които сжщо така разбрали по-таенитѣ мисли на императора за България. Съ убийството на Теодора кавхана Ив.-Владиславъ открито заявилъ, че той отхвърля всичко направено относно мирнитѣ отношения между България и Византия и, подкрѣпенъ отъ боляритѣ-воеводи, рѣшилъ да продължи борбата съ Василия II докрай за независимостта на българския народъ. Ето въ какво се заключавала „хитростта и коварството“ на българския царъ и ето защо той „замислѣлъ противно на това, което билъ общалъ“. Поради това и новиятъ походъ на Василия II въ България не може да се свързва съ дѣйствиата на Ив.-Владислава противъ Драчъ, обсадата на който се отнася къмъ по-късно врѣме. И тъй, опитътъ на Василия II да прѣмахне Ив.-Владислава по сжщия начинъ, както това сполучи съ Гавриила-Радомира, не донесълъ желанія резултатъ и поради това за него сега оставало само съ оржие да постигне цѣльта си.

Василий II навлѣзълъ въ България по сжщия пътъ прѣзъ Воденъ къмъ Островъ и Соскъ, като опустошилъ тѣхнитѣ околнѣсти и Пелагонийското поле и ослѣпявалъ всички хванати въ плѣнъ българи. Така, безъ да срѣщне нѣкакъвъ отпоръ, той достигналъ най-сетнѣ до Охридъ градъ, „дѣто се издигали дворцитѣ на българскитѣ царе“. Василий завладѣлъ столицата на България безъ голѣмъ трудъ, защото тя била оставена сама на себе си: очевидно, Ив.-Владиславъ не се

¹⁾ Вж. В. Prokić, п. т., стр. 32, № 30 и стр. 44. — Подъ τὸ Στοβριον οἰκη-
τήριον едва ли може да се разбира сжщото, шо и Στοβριον — Шипъ у Skyl.-
Cedr., ib., p. 461,1; очевидно, то е сжщото име Στοβριον у G. Acropolita,
ed. A. Heisenberg, p. 78,18, което е нищо друго освѣнъ Стобъ — градъ при
вливането на р. Черна въ Вардаръ. Въ добавката е казано още, че това
мѣсто по-рано се наричало Διιβόλις, а пъкъ за сега не е извѣстно, щото нѣ-
кога Стобъ да се е наричалъ така; тукъ ще има нѣкоя бъркотия.

намиралъ. тамъ и се оттеглилъ въ Прѣспа, за да се приготви за отпоръ; освѣнъ това и политическата поквара, която Василий II бѣ успѣлъ да насади въ българското болярство, може би, не малко въ случая ще да е спомогнала. Като наредилъ добри работитѣ въ Охридъ, императорътъ замислѣлъ да заминѣ и по-нататъкъ къмъ Драчъ, „защото тамошнитѣ работи, казва Скилица, се нуждаели отъ присѣтствието му“.¹⁾ Обаче Василий II не билъ въ състояние той пътъ нищо да прѣдприеме въ посока къмъ Драчъ, защото билъ задържанъ отъ едно твърдѣ важно за него събитие. Прѣди още да потегли къмъ Охридъ, той отдѣлилъ отъ армията си доста силенъ отредъ подъ началството на стратегъ Георгия Гоничиата и протоспатария Ореста плѣнникъ и имъ заповѣдалъ да нахѣтатъ въ Пелагонийското поле. Но тукъ ромеитѣ срѣзнали силенъ отпоръ отъ българитѣ, начело на които стоялъ храбриятъ воевода Иваца, „мжжѣ бѣлѣжитъ и опитенъ“: цѣлата ромейска войска била заловена въ засади и всички били избити. Като получилъ това печално извѣстие, императорътъ наскърбенъ веднага се запжтилъ за Пелагония и, отблъсвайки и прѣслѣдвайки Иваца, се върналъ въ Солунъ. Тамъ Василий II не се бавилъ много и заминалъ за Мосинополь, слѣдъ като изпратилъ отново два отреда въ двѣ посоки: единия къмъ Струмица подъ началството на патриция Давида Арианита, който поради неочакваното си появяване завладѣлъ близката крѣпость Термица, и другия — къмъ Сръдецъ, начело съ екзархъ Никифора Ксифия, който покорилъ всичко, което се намирало „подъ открито небе“, сполучилъ да прѣвземе съ обсада и малката крѣпость Бѣйонъ или Бояна надъ днеш. с. Бояна ю.-з. отъ София.²⁾

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 462, 22—463, 3.

²⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 463, 14—464, 4. — Zonaras, ib., p. 122, 26—27, говори твърдѣ накратко за тоя походъ на Василия II; отъ думитѣ му излиза, че императорътъ прѣвзелъ Охридъ съ обсада. — Тѣ *φρούριον Θερμίδας κατωφιδέται*, ако се сжди по значението на името, тая крѣпость трѣба да се търси надъ с. Банско юго-изт. отъ гр. Струмица при политѣ на Бѣланица западна, дѣто и днесъ се намиратъ развалини отъ крѣпость (а самото мѣсто се нарича Калее-ери); а сждо и твърдѣ гореща баня. — Тѣ *ἱρουν, ὁ Βοῦαν καλεῖται*, вѣроятно Βοῦαν ъм. Βοῦαν, както въ *Сесаитени Strategicon*, стр. 32, 4 въ форма Βοῦανος.

Но, както изглежда, нито Струмица, нито Сръдецъ ромеитѣ не могли да завладѣятъ.

Така се свършила 1015 г. Самъ императорътъ се върналъ въ Цариградъ прѣзъ януарий 1016 г.¹⁾ — Тая едногодишна нападателна отъ страна на Византия война имала голѣмо значение за сѣдбата на българската държава: тя подготвила нейното падане. Цѣли български области, както видѣхме, били съвършено опустошени и разорени, много крѣпости разрушени или изгорени, та дори и българската столица видѣла прѣдъ себе си неприятеля, а плѣненитѣ българци били ослѣпявани. Но злото не се ограничило само съ това: още по-гибелно за България било онова вътрѣшно политическо разцѣпление и морално разтление, които Василий II сполучилъ прѣзъ тая война да насади чрѣзъ своитѣ интриги и подкупи главно въ българското болярство, и то благодарение на това, че послѣдното въ това врѣме прѣживявало голѣма нравствена криза поради страшната поквара, която идѣла отъ върховното управление на държавата: вмѣсто силенъ авторитетенъ управител начело на държавата стоялъ единъ вулгаренъ убиецъ, който не билъ въ състояние да отклони злото и да повдигне морално духътъ въ страната. Съ тия безпощадни дѣйствия Василий II искалъ, очевидно, да намали, колкото било възможно, повече отпорната и отбранителна сила на българитѣ и чрѣзъ това да си подготви по-лесно унищожението на българската държава и покорението на българския народъ. Обаче той не можилъ да продължи веднага войната съ българитѣ, защото вниманието му било отвлѣчено отъ събитията около другитѣ по-крайнини на империята и оставилъ за нѣколко мѣсеци България въ покой.²⁾

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 464, s—e.

²⁾ Споредъ Скилица (464, s—10), прѣзъ 1016 г. Василий II, желаяйки, вѣроятно, да тури край на хазарското господство въ Таврида, изпратилъ флота въ Хазария подъ началството на екзархъ Варда Дука съ прозвище Монгосъ, синъ на дука Андроника Лида, привърженикъ на Варда Склира. Монгосъ при съдѣйствието на руския воевода Сфенга, братъ (вариант. зеть) на киевския князь Владимира, сполучилъ да разбие и да плѣни хазарския князь Георгия

Ние не знаемъ, дали Ив.-Владиславъ поради врѣменното спиране на военнитѣ дѣйствия е считалъ, че Василий II ще се задоволи отъ извършенитѣ опустошения и разорения прѣзъ 1015 г. и ще спре своитѣ нахлувания въ България, но все пакъ ние бихме очаквали, че той ще използува това врѣме, за да се приготви и да посрѣщне всѣко ново нападение отъ страна на императора. Обаче той като че ли най-малко мислѣлъ за това и отново се прѣдалъ на своитѣ прѣстѣпни дѣяния: неговата кръвожадна ржка посегнала и върху живота на Самуиловия зеть, зетския князь Ивана-Владимира, въ когото той виждалъ така сжщо съперникъ на властта или поне се боялъ да не би неговитѣ врагове въ България да намѣрятъ въ него помощникъ. За убийството на Ивана-Владимира Дуклянскитѣ пресвитеръ ни разказва слѣдното, взето, очевидно, пакъ отъ неговото житие.

„Когато Владиславъ завладѣлъ прѣстола, той изпратилъ да викатъ при него князь Владимира. Като чула за това, княгиня Косара задържала мъжа си и му казала: „Господарю мой, недѣй отива тамъ, за да не се случи, да пази Господъ, съ тебе сжщото, що и съ моя братъ. Пусни мене,

Чулъ (Τζουλος) и да покори остатъка отъ хазарскитѣ владѣния въ Таврида (вж. В. Г. Васильевскій, *Варяго-русская и варяго-англійская дружина въ Кон-лопѣ*. Труды его, т. I, стр. 205. — Д. И. Иловайскій, *Исторія Россіи*, ч. I, стр. 83. — G. Schlumberger, *L'Époque byzantine*, t. II, p. 366—367). — Пакъ споредъ Скилица, тогава васпураканскитѣ владѣтели Сенахеримъ, като не можилъ да отстоява противъ нападенията на съседнитѣ турци-селджуци, прѣминалъ подъ покровителството на византийския императоръ и му прѣдалъ цѣлата страна. Василий II го почелъ съ санъ патриций и го назначилъ за стратегъ на Кападокия, като му далъ въ замѣна много недвижими имоти, а въ Васпураканъ, който сега билъ присъединенъ къмъ имперіята, назначилъ патриция Василия Аргиръ; но понеже тоя не билъ въ състояние да държи страната въ покорность и да я защищава, билъ уволненъ и на негово мѣсто назначенъ билъ протоспатарий Никифоръ Комнинъ, който съвсѣмъ покорилъ тая безпокойна страна, като дѣйствувалъ съ думи и оржже (Skyl.-Cedr., *ib.*, p. 464, 10—22. — Яхъя, п. т., стр. 62, 24—25. — Strategicon, *ib.*, p. 96, 25—30). Споредъ арменскитѣ извори и Яхъя това покорение на Васпураканъ се отнася къмъ 1021 г. — Бар. Розенъ, п. т., стр. 373, бѣл. 375. — В. Г. Васильевскій, *Совѣты*, п. т., стр. 325—326. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 199.

азъ ще отида, ще видя и ще чуя, какъвъ е новиятъ царь. Ако иска, нека той убие мене, само ти не погибвай“. И тъй, съ разрѣшението на своя мжжъ, княгинята отпътувала при своя братовчедъ, който я приелъ съ почитъ и приятелство, но не и чистосърдечно. Слѣдъ това той изпратилъ втори пжтъ пратеници при Владимира; той заповѣдалъ да му прѣдадатъ златенъ кръстъ, като клетвенъ знакъ, и да му кажатъ: „Защо се съмнѣвашъ и не искашъ да дойдешъ? Твоята съпруга се намира при мене, и не е изпитала никакво зло, а, напротивъ, тя бѣ приета съ честь отъ мене и моя дворъ. Приеми моята клетва чрѣзъ кръста и дойди при мене, за да мога да те видя; послѣ ще се върнешъ съ честь и дарове въ своята земя наедно съ съпругата си“. Князътъ му изпратилъ такъвъ отговоръ: „ние знаемъ, че Господь нашъ, Иисусъ Христосъ, който пострада за насъ, бѣ пригвозденъ не на златенъ или сребренъ, а на дървенъ кръстъ. И тъй, ако твоята клетва и твоитѣ думи сж истински, то изпрати по духовни лица дървенъ кръстъ, и азъ, по благодатъта на Господа нашего, Иисуса Христа, като полагамъ надежда на животворния кръстъ и на драгоцѣнното дърво, ще дойда при тебе“. Тогава царьтъ (Ив.-Владиславъ) повикалъ при себе си двама епископи¹⁾ и единъ монахъ, коварно произнесълъ прѣдъ тѣхъ своята лъжлива клетва и, като имъ вржчилъ единъ дървенъ кръстъ, изпратилъ ги при княза.

„Когато пратеницитѣ дошли при Владимира, тѣ го поздравили и му прѣдали клетвата и кръста. Князътъ пжкъ, приемайки кръста, падналъ на земята и му се поклонилъ и, като го цѣлуналъ, турилъ го на гърдитѣ си; послѣ взелъ съ себе си нѣколко души съпжтници и отишълъ при царя. Царьтъ пжкъ заповѣдалъ да наредятъ по пжтя засади, отдѣто негови хора трѣбало да се нахвърлятъ врѣхъ него (княза), когато ще минава, и да го убиятъ. Но всемогщиятъ Богъ, който отъ дѣтство пазѣлъ своя рабъ, не пожелалъ, щото той да намѣри смъртъ далечъ отъ хората, и пратилъ ангелитѣ си да го закрилятъ. Когато князътъ минавалъ прѣзъ

¹⁾ Единъ отъ тѣхъ билъ българскиятъ тогава архиепископъ Давидъ, вж. Skyl.-Cedg., Ib., p. 463, 9—10.

тия мѣста, дѣто били разположени засадитѣ, убийцитѣ го видѣли обиколень съ крилати войници, които имали въ ржцѣтѣ си трофеи, и, като познали ангелитѣ Господни, оплашили се и побѣгнали всѣки у дома си.

„Князътъ дошълъ въ двореца на царя въ мѣсто, наречено Прѣспа и, щомъ влѣзълъ въ двореца, споредъ обичая си, почналъ да се моли на Господа небесни. Като се научилъ за неговото пристигане, царътъ се разсърдилъ съ голѣмъ гнѣвъ, понеже той бѣше рѣшилъ въ сърдцето си, че (князътъ) ще загине по пѣтя: самъ той не искалъ да се покаже като участникъ въ неговата смъртъ, защото той бѣ произнесълъ клетва и му бѣ прѣдалъ кръстъ чрѣзъ ржцѣтѣ на епископитѣ и монаха; затова той бѣ и разположилъ за, сада по пѣтя му. Но, като видѣлъ несполуката на своето зломислие, Владиславъ, сѣдайки да обѣдва, изпратилъ войници да го убиятъ. Князътъ обаче продължавалъ още да се моли, когато тѣ го обиколили. Като разбралъ тѣхното намѣрение, той повикалъ двамата епископи и монаха, които се намирали заедно съ него въ църквата, и имъ казалъ: „Какво е това, господа мои? Какво вие направихте? Защо ме така излѣгахте? Защо азъ повѣрвахъ вамъ и на вашитѣ клетви и умирамъ невиненъ?“ Тѣ отъ срамъ не смѣли да го погледнатъ въ лицето. Тогава князътъ, като свършилъ молитвата си, изповѣдалъ се, причастилъ се съ тѣлото и кръвта Господни, взелъ кръста, който би получилъ отъ царя, и рекълъ: „Молете се за мене, господа мои, и тоя честенъ кръстъ нека засвидѣтелствува за меня заедно съ васъ въ сѣдния день, че азъ умирамъ безъ вина“. Послѣ той цѣлуналъ кръста и, като простилъ епископитѣ, между риданията на всички, излѣзълъ отъ църквата и задъ прага ѝ, при църковнитѣ врата, билъ убитъ отъ войницитѣ на 22. май (1016 г.).¹⁾ Епископитѣ вдигнали тѣлото му и го

¹⁾ Обикновено смъртъта на Ив.-Владимира се отнася къмъ 22. май 1015 г. Обаче да се приеме тая година не позволява самото развитие на събитията прѣзъ сѣщата година. Войната прѣзъ 1015 г. Василий почналъ, както видѣхме, съ похода, прѣдприетъ отъ него отъ Солунъ хатѣ тѣν ἡμέραν τοῦ μετὰ τὸν σαββάτου, т. е. въ деня на великата или страстната сѣбота, която прѣзъ

погребали въ сжщата църква съ хвалебни пѣсни. И по съизволение Божие много хора, които страдали отъ разни недъзи, като се помолвали надъ гроба му, получавали изцѣление; нощемъ пъкъ се виждало отъ всички нѣкакво сияние надъ гроба на мъченика, подобно на свѣтлина отъ много запалени свѣщи. А съпругата на блажения Владимира го оплаквала много дни наредъ съ изобилни сълзи, които съ думи не е възможно да се опишатъ. Царьтъ, като виждалъ чудесата, които тамъ се извършвали отъ Бога, обхванатъ билъ отъ страхъ и позволилъ на братовчедката си да вземе тѣлото на мъжа си и да го погребее тамъ, дѣто тя иска. Тогава Косара взела тѣлото на блажения Владимира и го занесла въ мѣсто, наречено Крайна, дѣто се намиралъ неговиятъ дворецъ и го положила въ църквата прѣсвета Дѣва Марія.¹⁾ Тамъ лежи неговото тѣло нетленно

1015 г. се пада на 9. априлъ, срѣщу възстаналия Воденъ. За да дойде отъ Солунъ, да усмири бунта на водеччани и да се върне отново въ Солунъ, сж потрѣбни най-малко, колкото и въ кжсо врѣме да потушилъ бунта, 3—4 седмици или до началото на май с. г. Слѣдъ това ставатъ прѣговоритѣ между Гавриила-Радомира и Василия, които прѣдизвикватъ втория походъ на Василия II въ Мъгленъ и неговата област, който едвали е билъ прѣдприетъ по-рано отъ края на май или нач. на юний. Обсадата на Мъгленъ вървѣла мудро отначало и само слѣдъ пристигането на императора могла да тръгне успѣшно съ отбиването на р. Мъгленица отъ града и извършването на минитѣ подъ стѣнитѣ, а за всичко това е било потрѣбно врѣме; поради това ние мислимъ, че падането на Мъгленъ е станало не по-рано отъ края на августъ или нач. на септемврий, когато е била прѣвзета и крѣпостъ Енотия и опустошена цѣлата мъглenska област. Наскоро слѣдъ това, на 5-ия день, Ив.-Владиславъ съобщава на Василия II за убийството на Гавриила-Радомира, слѣдов. послѣдното не може да се отнесе по-рано отъ м. септемврий, което напълно се потвърждава и отъ думитѣ на Скилица, който казва, че Гавриилъ-Радомиръ билъ убитъ, „безъ да напълни цѣла година“ като царь, което ясно показва, че малко нѣщо недостигало до година, т. е. единъ-два мѣсеца. Поради това ние отнасяме послѣдното събитие къмъ първата половина на м. септемврий. Веднажъ установена тая дата, и знаейки, че убийството на Ив.-Владимира станало слѣдъ онова на Гавриила-Радомира и при това на 22. май, то съ пълна увѣреностъ трѣба да приемемъ, че убийството на Ив.-Владимира е станало на 22. V. 1016 г.

¹⁾ Жупа Крайна (алб. Крайна) се намирала на юго-западния планински брѣгъ на ез. Шкодренско и била погранична област на Византия, когато

и благоухае като че ли е напълнено съ много аромати, и въ ржцѣтъ му е оня сжщиятъ кръстъ, който той бѣ получилъ отъ царь Владислава.¹⁾ Ежегодно въ деня на праздника му въ тая църква се събира много народъ и чрѣзъ заслугитѣ и ходатайството му, даруватъ се тамъ на молящитѣ се съ чисто сърдце много блага до день днешенъ. Съпругата на блажения Владимира, Косара, приела монашески образъ, благочестиво и свято завършила живота си при сжщата църква и бѣ погребана въ нея при нозѣтъ на своя мжжъ . . . Колко и какви чудеса пѣкъ Господъ Богъ благоизволи да направи чрѣзъ своя рабъ, блажения Владимира, за това желающиятъ нека прочете книгата на неговитѣ дѣяния (*librum gestorum eius*), въ която сж записани наредъ дѣлата му, и той ще се убѣди, че този святъ мжжъ билъ единъ духъ съ Бога, и Богъ е прибивавалъ съ него, комуто подобава частъ и пр.²⁾ За убийството на Ив. Владимира съобщава Скилица едно кратко извѣстие, което макаръ и кратко, напълно се схожда съ разказа на Дуклянския пресвитеръ. „Когато Гавриилъ (-Радомиръ) билъ погубенъ отъ Ивана (-Владислава), той (Ив.-Владимиръ), слѣдъ като билъ вѣроломно измаменъ и повѣрвалъ на Ивана (-Владисла-

последната е владѣла Шкодра. Отъ това мѣсто на житието ясно личи, че църквата св. Богоридица се намирала при двореца на Ив.-Владимира, който отпослѣ билъ обрѣнатъ на мѣнастирь, извѣстенъ още прѣзъ врѣмето на Балчицитѣ подъ име „Прѣчиста Краинска“. Развалинитѣ на тоя мѣнастирь се виждали на 3¼ часа отъ Шкодра въ политѣ на план. Тарабошъ, въ една мѣстность, населена само съ албанци мохамедани. — Вж. Соп. Jireček, *Studien zur Geschichte und Geographie Albaniens etc.*, п. т., стр. 35—36.

¹⁾ Мощитѣ на св. Ив.-Владимира били отнесени отъ тая църква, както се прѣдполага, отъ войницитѣ на епирския деспотъ Михаила I, когато тѣ сполучили за кжсо врѣме да откъснатъ Шкодра отъ сѣрбитѣ (1215 г.) и да ги отнесатъ въ Драчъ. Обаче отъ XIV. вѣкъ мощитѣ на светията се показватъ въ мѣнастиря при Елбасанъ и построянъ отъ самия Ивана-Владимира, когото подъ име Шин-Понъ много почитатъ. — Вж. Ст. Новакъ-вић, п. т., стр. 218—237. — Соп. Jireček, п. т., стр. 36.

²⁾ По издан. на Ив. Чрничча, стр. 43—46. — Последнитѣ думи на Дуклянския пресвитеръ ясно говорятъ, че житието на Ив.-Владимира е сжществуващо прѣди него, т. е. то е било написано прѣзъ XI. вѣкъ наскоро слѣдъ смъртта на светията.

вовитѣ) клетви, прѣдани нему прѣзъ българския архиепископъ Давида, се прѣдалъ и подиръ малко билъ убитъ“.⁴⁾

„Слѣдъ като тѣлото на св. Ив.-Владимира било прѣнесено отъ Прѣспа въ Крайна, пише Дуклянскиятъ пресвитеръ, царъ Владиславъ, като събралъ войска, отишълъ да завладѣе земята на св. Владимира и градъ Драчъ, както му било обѣщано отъ императора Василия поради убийствата, които той бѣ извършилъ“.²⁾ Въ каква връзка се намира завла-

⁴⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 463, 7—10. — Въ прибавкитѣ на виенския прѣписъ на Скилица вм. архиепископъ Давидъ стои ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης, вж. В. Prokić, п. т., стр. 32, № 32, обаче това е погрѣшно и тая прибавка не принадлежи на еп. Михаила Дѣволски, а на по-сетнѣшния прѣписвачъ. По тоя въпросъ вж. подробно В. Н. Златарски. Кой е билъ български архиепископъ въ Охридъ при покорението на България отъ Василия II, въ „Християнска мисль“, год. II (1909), стр. 464—472). Тукъ би трѣбало да приведемъ и разказа, който ни съобщава за убийството на Ив.-Владимира достигналото до насъ гръцко житие негово, напечатано заедно съ службата му подъ надсловъ: Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου βασιλέως καὶ μεγάλου ἀρτοῦρος Ἰωάννου τοῦ Βλαδιμήρου καὶ θαυματουργοῦ, и издадено най-първо въ Венеция 1690, послѣ въ Мосхопль 1741, въ Венеция пакъ 1774 и 1858 г. (За всички тия издания вж. подробно Ст. Новаковић, Први основи, стр. 233—278. — А. Теодоровъ-Баланъ, Свети Климентъ Охридски, София 1919, стр. 61), забѣл. 26. Обаче тоя разказъ, както и цѣлото житие, не само не се сходя съ това, което ни дава Дуклянскиятъ пресвитеръ и Ив. Скилица, но той съдържа твърдѣ голѣми анахронизми, неясности и бъркотии, които ясно посочватъ на неговата недостоверностъ и измислица. Безъ да се спираме подробно да разглеждаме тоя разказъ, достатъчно ще бжде да изтъкнемъ само нѣкои факти, които очевидно сж измислени и не отговарятъ на историчната. Така, напр., убиецътъ на Ив.-Владимира се оказва не Ив.-Владиславъ, а „братътъ“ на Владимировата жена, т. е. Самуиловиятъ синъ, който заедно съ жена си поддържалъ смъртоносното учение на богомилитѣ или месселианитѣ; а убилъ го тоя неговъ шуря, когато единъ день тѣ отивали заедно отъ Охридъ за τὸ Τερβαίνη (Дервентъ?), като ударилъ светителя и му отсѣкълъ главата съ сжия оня мечъ, който той получилъ като подаръкъ отъ него. Така че и по мѣстото на злодѣянieto така сжщо се не сходя. Авторътъ на това житие, очевидно, е ималъ за основа нѣкое проложно житие, което той самъ развилъ и допълнилъ въз основа на нѣкое тъмно народно прѣдание, попълнено съ негови съображения. — Вж. А. Гильфердингъ, п. т., стр. 263—264. — Ст. Новаковић, п. т., стр. 261—262 и 267—268.

²⁾ По издан. на Ив. Чрничича, стр. 45: Eodem itaque tempore, quo translatum est corpus B. Vladimiri de Prisca in Craini, imperator Vladislavus, congregato exercitu, venit possidere terram B. Vladimiri, et civitatem Durachium, ut promissum ei fuerat ab imperatore Basilio propter homicida, quae perpetraverat.

дѣването на дуклянското княжество съ онова на гр. Драчъ, ни обяснява твърдѣ добръ пакъ Скилица. Споредъ него, работата се заключавала въ това, че, докато, билъ живъ зетскиятъ князь Ив.-Владимиръ, мжжъ праведенъ, миролюбивъ и добродѣтеленъ, гр. Драчъ и цѣлата му областъ били гарантирани съ спокойствие и не се заплашвали съ опасностъ; обаче слѣдъ убийството му „тамшнитѣ работи, казва Скилица, получили голѣмо смущение и сътресение, защото Иванъ (-Владиславъ) залѣгалъ всѣки день както чрѣзъ стратезитѣ често, тъй и самъ да прѣвземе отново града и поради това императорътъ искалъ да потегли затамъ и да му помогне“.¹⁾ Тоя силенъ стремежъ на Ив.-Владислава да завоюва отново гр. Драчъ и областта, въ което той се опитвалъ да приложи похвата на Василия II — чрѣзъ подкупъ на византийскитѣ стратези, едва ли може да се обясни само съ това, че императорътъ му обѣщалъ тоя градъ като награда за извършенитѣ отъ него убийства въ България, както твърди Дуклянскиятъ пресвитеръ; защото това обѣщание, ако само то е фактъ, е могло да бѣде дадено отъ Василия II само съ цѣлъ да прикрие намѣрението си да прѣмахне самия Ив.-Владислава. И разбира се, щомъ това намѣрение било разкрито, то и българскиятъ царъ не е могълъ вече да гледа сериозно и на самото обѣщание; напротивъ, скжсвайки прѣговоритѣ съ Василия II, Ив.-Владиславъ почналъ да се готви за рѣшителна борба, която би могла да даде добри резултати, само ако той се обезпечи откъмъ тила съ унищожението на византийската властъ въ Драчъ и областта, т. е. на Адриатика, и слѣдъ това да съсрѣдоточи всичкото си внимание и дѣйствия противъ ромеитѣ и тѣхния императоръ, които бѣха почнали да завзематъ или разрушаватъ една слѣдъ друга българскитѣ крѣпости и области. Василий II прѣдугаждалъ мислитѣ на своя противникъ и, щомъ се осво-

¹⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 463, 3-14. — Споредъ посочения тукъ цитатъ на Скилица, съдържанието му би трѣбало да се отнесе къмъ 1015 г., но; понеже всичко това станало слѣдъ смъртта на Ив.-Владимира, която не може да се отнесе по-рано отъ 1016 г., както показahme, то ние го отнасяме къмъ тая година; на и самото развитие на събитията това потвърждава.

бодилъ отъ дѣлата по другитѣ покрайнини на империята, рѣшилъ да осуети плановѣтъ на българския царь. И наистина, къмъ края на лѣтото 1016 г. ние го виждаме отново въ походъ противъ българитѣ. Тоя пжтъ Василий II ималъ за обектъ Сръдецъ, като мислѣлъ, вѣроятно, да си отвори пжтъ отъ сѣверъ въ посока къмъ центъра на България — Охридъ, слѣдъ като прѣвземе и унищожи силната и важна крѣпость Перникъ. Съ голѣма войска той се явилъ вече втори пжтъ прѣдъ тая крѣпость и я обсадилъ; но и сега той срѣщналъ силенъ отпоръ отъ обсаденитѣ, които храбро и упорито отбивали нападенията на ромеитѣ и имъ нанесли голѣми загуби. Слѣдъ почти тримѣсечна (88 дена) усилена обсада, като видѣлъ, че крѣпостъта, както и въ 1004 г., нѣма да се прѣдаде, Василий II снелъ обсадата и се оттеглилъ въ Мосинополь, дѣто далъ почивка на войскитѣ и прѣкаралъ зимата.¹⁾

Щомъ пукнала пролѣтъта на 1017 г., Василий II, като усилилъ войскитѣ си съ руски съюзнически дружини, отново потеглилъ отъ Мосинополь и навлѣзълъ въ българска територия; но тоя пжтъ той взелъ друга посока, именно ударилъ на южнитѣ покрайнини на България, които били малко защитени. Отъ Солунъ покрай Веррея и прѣзъ днеш. Кожани той потеглилъ въ посока къмъ Костуръ, който защищавалъ главния пжтъ за западна България и Албания и по пжтя обсадилъ така наречената крѣпость Лонгонъ.²⁾ Крѣпостъта била прѣвзета и изгорена. Всички плѣнници императорътъ раздѣлилъ на три части, отъ които една часть далъ на съюзницитѣ си руси, другата — на ромеитѣ, а третята оставилъ за себе си. Тукъ той отдѣлилъ една значителна часть отъ армията си и я изпратилъ подъ началството на Давида Арианита и Константина Диогена въ Пелагонийската равнина, която тѣ страшно оплѣнили, а самъ настѣпилъ къмъ

¹⁾ Skyl. - Cedr., ib., p. 464, 22—465, 6.

²⁾ *φρούριον τὸ λεγόμενον Λογγόν* за сега не е опрѣдѣлено, дѣ се намирала; но, ако се вземе прѣдъ видъ повожата, по която се движилъ Василий II въ тоя походъ, то тя трѣба да се търси по пжтя между Костуръ и Кожани, може би, при сел. Сѣтища, или Лепчища, или Богацко.

Костуръ; но, слѣдъ като се опиталъ да го завладѣе и разбралъ неговата непрѣвземаемость, върналъ се назадъ, защото го настигнало тревожно извѣстие за едно рѣшително нападение на българитѣ, което се готвѣло въ България.

Докато Василий II се намиралъ още въ Мосинополъ прѣзъ зимата и се приготвѣлъ за новъ походъ, българитѣ не оставали въ бездѣйствие и сами се готвѣли рѣшително да посрѣцнатъ новитѣ нападения на ромеитѣ. Освѣнъ това тѣ рѣшили да търсятъ и съюза на печенѣзитѣ и съ тѣхна помощъ да нападнатъ на ромеитѣ въ придунавската област и по тоя начинъ да отвлѣкатъ вниманието на императора отъ югъ и юго-западъ. Съставителътъ на тоя планъ билъ пернишкиятъ непобѣдимъ воевода Кракра. Обаче, както сношенията съ печенѣзитѣ, така и усиленитѣ приготовления на българитѣ скоро станали извѣстни на Василия II. Докато се намиралъ още при Костуръ, той получилъ отъ дрѣстърскія стратегъ Цицикия, синъ на патриция Тевдата Ивериецъ, писмо съ извѣстие, че Кракра събралъ огромна войска и се съединилъ съ Ив.-Владислава; привлѣкли къмъ себе си и печенѣзитѣ. Тѣ имали намѣрение да нападнатъ на ромеитѣ, вѣроятно, въ сѣверна България. Изплашенъ отъ това извѣстие, Василий II потеглилъ отново въ походъ. По пътя той прѣвзелъ крѣпость Вишеградъ¹⁾ и я изгорилъ, затегналъ гр. Веррея и оттамъ се запжтилъ на сѣверъ; той разрушилъ и опустошилъ околноститѣ на Островъ и Мо-

¹⁾ Въ Бонското издание на Кедрина (ib., p. 465, 21) това име е прѣдложено тѣ *Вошеградъ*, което Ф. Рачки (п. т., стр. 139) чете *Vižigrad* и го идентифицира съ днеш. Б о ж и г р а дъ, западно отъ Костуръ далечъ при горното течение на р. Дѣволъ и южнитѣ склонове на Морова планина (вж. Австрийската карта 39° 41'). Обаче въ виенския прѣписъ на Скилица това име стои въ форма *Вишеградъ* (В. Prokić, п. т., стр. 32, № 33), което може да се чете само Вишеградъ и оттука не може да се идентифицира съ Божиградъ; освѣнъ това Василий II не е могълъ да отиде тѣй далечъ, защото отъ Костуръ, той се върналъ назадъ, т. е. на изтокъ отишълъ и прѣзъ това движение той завладѣлъ и изгорилъ тая крѣпость; а понеже слѣдъ това императорътъ дошълъ въ Веррея, то, очевидно, крѣпостта Вишеградъ трѣба да се търси западно отъ тоя градъ по пътя за Костуръ.

диска¹⁾ и мислил вече да навлѣзе навжтрѣ въ България. Но въ това врѣме получилъ ново извѣстие, че замислениятъ отъ Кракра и Ив.-Владислава настѣпателенъ съюзенъ походъ противъ ромеитѣ не можилъ да се състои, защото печенѣзитѣ отказали да се присъединятъ. Вѣроятно, и тукъ е подѣлствувала византийската политика, която чрѣзъ дрѣстѣрския стратегъ е могла съ силата на златото да отклони печенѣзитѣ отъ съюзъ съ българитѣ.

Както и да било, но Василий слѣдъ това прѣкжсналъ по-нататъшното си движение и като се върналъ, обсадилъ друга крѣпость Сетина,²⁾ дѣто се намиралъ Самуиловъ дворецъ, вѣроятно ловджийски, и голѣмъ запасъ отъ жито. Слѣдъ прѣвземането на крѣпостъта императорътъ заповѣдалъ на войската да заграби житото, а всичко друго изгорилъ. Докато вървѣла обсадата на Сетина, Ив.-Владиславъ сполучилъ да се приближи до тая крѣпость съ своитѣ войски. Василий II изпратилъ противъ него отредитѣ на западнитѣ схоли и солунския подъ началството на Константина Диогена. Но Ив.-Владиславъ така изкусно го завлѣкълъ въ засада, че тѣ всички били обкржжени. Императорътъ, изплашенъ за сждбата на своитѣ отреди, самъ се притекълъ на помощъ; той излѣзълъ на конь прѣдъ войската и, безъ да каже нѣщо, освѣнъ: „който е войникъ, нека ме послѣдва“, веднага потеглилъ. Съгледвачитѣ на българския царъ, като видѣли това настѣпване на императора, затекли се въ българския лагеръ и викали: „бѣгайте,

¹⁾ Дѣ се е намиралъ ὁ Μολισκός и дали това е име на градъ-крѣпость или на мѣстность, остава за сегв неизвѣстно; въ всѣки случай той трѣба да се търси южно отъ Мориново, източно отъ Леринъ и западно или сѣв.-западно отъ Островъ.

²⁾ φρούριον ἄλλο τὴν Σέταιναν (вар. Σέταιναν, вм. Σατίνη, както е въ 1-та грамота на Василий II, вж. Byz. Zeitsch. II (1893), S. 42), ἐν ἡ βασιλεια ἦσαν τοῦ Σαμουήλ. (Skyl.-Cedg. ib. p. 466, з) Тая крѣпость се е намирала въ мъгленската епархия, вѣроятно, при днш. село Сетина на р. Бродъ, притокъ на р. Секулева, притокъ на р. Черна, сѣв.-източно отъ Леринъ и юг.-източно отъ Кенали въ склоноветъ на Малка Ниче, тъкмо дѣто се е движилъ въ това врѣме Василий II.

бѣгайте, царю!¹⁾ Съ тия си викове тѣ произвели въ лагера страшно смущение и безредие, и българитѣ се обърнали на бѣгъ заедно съ Ив.-Владислава. Диогенъ, окураженъ отъ тая случка, впусналъ се да прѣслѣдва българитѣ, отъ които много били избити и уловени до 200 души тежковъоръжени съ коне. Палатката на Ив.-Владислава станала плячка за ромеитѣ, а неговиятъ племеникъ (ἀνέψιου) попадналъ въ плѣнъ и веднага билъ лишенъ отъ очитѣ. Съ тая побѣда Василий II завършилъ 1017 година. Скоро слѣдъ това той потеглилъ отново назадъ и прѣзъ Воденъ, дѣто наредилъ всички тамшни работи, потеглилъ за Цариградъ на 9. януарий, 15. индиктионъ, 6526 (=1018) година.²⁾

Поражението при Сетина, колкото и да било тежко за българитѣ, все още то нѣмало рѣшаваше значение въ многогодишната борба между Византия и България. Царъ Ив.-Владиславъ все още не губилъ надежда, че ще може да противостои срѣщу нападенията на византийския императоръ, безъ да си даде отчетъ, дали слѣдъ толкова разорения и опустошения българскиятъ народъ е въ състояние да продължи борбата съ сжщата енергия и устойчивостъ. Поради това оттеглянето на Василия II отъ България въ началото на 1018 год. му развързало ржцѣтъ, и Ив.-Владиславъ поискалъ да използва това врѣме, обаче, не за да се приготви за нова отчаяна срѣща и да очисти българските земи отъ неприятелската войска, която свободно се разхождала въ държавата му, както би трѣбало да се очаква, а отново се полакомилъ за Драчъ, който той искалъ да завоюва. И наи-

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 466, 13—14: βεζεττε, ὁ Τζατσαρ (вар. Τζατσαρ), а въ виенския прѣписъ стои: βεζετте, βεζετте, Τζατσαρ (вж. В. Prokić, п. т. стр. 32, № 34).

²⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 465, 20—466, 20. — Тукъ обаче индиктионътъ не отговаря на 6526 година, която дава 1-ви индиктионъ, а 15-и дава 6525=1017 г.; но, понеже изложенитѣ събития ставали, както видѣхме, прѣзъ 1017 г., то Василий II е могълъ да замине за Цариградъ само прѣзъ 1-и индиктионъ или на 9. I. 1018 г. — Цѣлата тая война Zonaras, ib., 122, 1—123, 1, прѣдава само въ слѣднитѣ думи: καὶ αὐτὸς δὲ κατὰ Βουλγάρων ἰσχυράτερος, καὶ αὐτὸς φρόνιμ' τε καὶ πολλοὺς τῶν βαρβάρων τοὺς μὲν διέφθειρε, τοὺς δὲ συνέσχε ζώους. — Старобъл. прѣводъ го още повече съкратилъ: И пакы воева на них*.

стина, още прѣзъ февруарий на 1018 г. се явилъ прѣдъ гр. Драчъ и го обсадилъ „съ надменность и варварско високомѣрие“, казва Скилица. Но на Ив.-Владислава не било сждено да се върне живъ отъ тоя походъ. Когато още въ началото на обсадата „било дадено сражение, той падналъ мъртъвъ, безъ да се знае, кой го е убилъ, забѣлѣзва Скилица, слѣдъ като управлявалъ българитѣ двѣ години и петъ мѣсеца“.¹) Споредъ Яхъя, „той оставалъ като царь една година и билъ отъ своя страна убитъ отъ ржката на едного отъ подчиненитѣ си“.²) А Дуклянскиятъ пресвитеръ, споредъ житието на св. Владимира, разказва за неговата смъртъ слѣдното: „Докато той (Ив.-Владиславъ) се намиралъ подъ Драчъ, веднажъ, когато той седѣлъ на софрата, явилъ му се единъ въоръженъ войникъ въ образа на св. Владимира. Това го така изплашило, че той скочилъ отъ стола си и завикалъ, колкото ималъ сила: „Тукъ, тукъ, мои войници, защитете ме, Владимиръ иска да ме убие!“ и се впусналъ да бѣга. Въ тоя моментъ поразилъ го единъ ангелъ, и той падналъ на земята мъртъвъ и тѣлесно, и душевно. Тогава воеводитѣ и войницитѣ и всичкитѣ му хора, обвзети отъ страхъ и ужасъ, запалили своя лагеръ и въ сжщата нощъ се разбѣгали всички въ кѣщи. Така се случило, че този богоненавистенъ убиецъ, който седейки на софрата, заповѣдалъ бѣ да умъртвятъ блажения Владимира, самъ билъ поразенъ въ врѣме на обѣдъ, за да стане войникъ на сатаната“.³) И тъй, докато Скилица не знае, какъ и отъ кого е убитъ Ив.-Владиславъ, и житието на св. Ив.-Владимира внася въ това събитие чудесенъ елементъ и най-сетнѣ споредъ Яхъя убиецътъ билъ единъ отъ неговитѣ подчинени, добавката на еп. Михаила Дѣволски изглежда да е най-правдоподобна. Споредъ нея, когато наскоро слѣдъ обсаждането на Драчъ се завързалъ бой, Ив. Владиславъ се ударилъ съ драчкия стратегъ, патриция Никита Пигонита, и, докато се

¹) Skyl.-Ced r., ib., p. 466, 22—467, 2. — Zonaras, ib., p. 123, 2—3.

²) Бар. Розенъ, п. т., стр. 59, 2—4.

³) По издан. на Ив. Чрничча, стр. 45.

сражавали отъ конетѣ, той падналъ мъртъвъ смъртелно нараненъ въ корема отъ двама нападнали го пѣшаци въ схватката.¹⁾ Дали тия двама войника сж били отъ неговата или неприятелската войска, остава за сега неизвѣстно.

Така свършилъ живота си царъ Иванъ-Владиславъ, вториятъ прѣмникъ на Самуила и неговъ братанецъ, който седѣлъ на българския прѣстолъ 2 години и 5 мѣсеца (отъ IX. 1015 до II. 1018).²⁾ Ние бихме очаквали, че ще да е билъ прогласенъ на прѣстола неговиятъ синъ и наслѣдникъ Пресианъ или Фружинъ, обаче слѣдъ смъртъта на Ив.-Владислава България останала безъ държавенъ глава, безъ царъ; сѣкашъ че ли българскиятъ народъ чакалъ само да умре Ив.-Владиславъ, за да банкрутира политически и доброволно да наведе вратъ подъ чуждия еремъ. Какъ трѣба да се обясни това на пръвъ погледъ странно явление?

Нѣма съмнѣние, че една отъ главнитѣ му причини трѣба да се търси въ тогавашното вътрѣшно състояние на България. Напрегнатото военно положение, въ което тя се намирала почти непрѣкъснато отъ 1013 год. поради продължителнитѣ войни съ Византия и особено чувствителнитѣ поражения и загуби прѣзъ послѣднитѣ години отъ една страна, а отъ друга — тежкитѣ обсади и опустошителни дѣйствия на неприятеля въ страната съвсѣмъ изтощили както материалнитѣ, тъй и

¹⁾ В. Рѣокиѣ, п. т., стр. 32, № 36.

²⁾ По-горѣ, вж. стр. 762 бѣл. 1, ние изведохме, че смъртъта на царъ Гаврила-Радомира не може да се отнесе къмъ по-рано отъ първата половина на септемврий м. 1015 г.. Ив. Скилица, както видѣхме, дава, че Ив.-Владиславъ е царувалъ 2 години и 5 мѣсеци, или той е билъ убитъ прѣзъ февруарий 1018 г. Тоя изводъ се потвърдява отъ датата у Яхъя за бързото трѣгване на им-ръ Василия II, слѣдъ като той узналъ за смъртъта на Ив.-Владислава, за България, именно, прѣзъ мѣсець Шаввалъ 408 г. (отъ хиджра = отъ Хр. между 20. февруарий и 20. мартъ 1018 г.), т. е. или прѣзъ първата половина, или къмъ срѣдата на м. мартъ 1018 г.; отъ друга пѣкъ страна, сжщата тая хронологическа данна още веднажъ подкрѣпя извода, че убийството на Гаврила-Радомира не може да се отнесе къмъ по-рано отъ септемврий 1015 г. — За царуването на Ив.-Владислава Яхъя дава една година, което, очевидно, не е вѣрно, поради това и годината, която той дава за убийството на Гаврила-Радомира 407 отъ хаджра = отъ Хр. 10. VI. 1016 — 29. V. 1017 се явява сжщо погрѣшна.

физическите сили на българския народъ; а пъкъ кървавите сцени, които се разиграха между членовете на царстващия родъ и изневѣрата на нѣкои отъ тѣхъ окончателно убили неговия духъ, неговото съзнание, че има право самостоятелно да съществува политически. Обаче, колкото разнебитенъ и смазанъ да се е чувствувалъ, българскиятъ народъ все пакъ надали би продалъ така лесно и унизително своята свобода: той би напрегналъ послѣдните си сили, за да защити и отстои до крайна възможностъ своята независимостъ тѣй, както това той направи при и слѣдъ падането на източната половина на царството. Но тогава той сможа съ успѣхъ да извърши това, защото ималъ около кого да се групира и отъ кого да се въодушеви; а въ дадения моментъ той билъ лишенъ тъкмо отъ такъвъ енергиченъ и самоотвърженъ вождъ, какъвто билъ Самуилъ, който да го поведе въ послѣдната отчаяна борба за животъ или за смъртъ. И това именно съставя втората и главна причина.

Но каква е била съдбата на неговия законенъ царъ ПресIANA или Фружина, синъ и наслѣдникъ на Ив.-Владислава? Той станалъ жертва на интригите на византийската политика, на която мѣсто въ България отвори неговиятъ баща. Политическиятъ развратъ, който византийскиятъ императоръ бѣ посѣлел и въвелъ въ висшите български съсловия, не се забавилъ да покаже своите резултати. Веднага слѣдъ смъртта на Ив.-Владислава византийската партия въ България изпъкнала въ най-голѣма сила и многобройностъ. Между българските боляри се появили такива, и то за зла честь повечето, на които били омръзнали продължителните войни и които подъ влиянието и силата на византийското злато и на изгодни обѣщания отъ страна императора се намирали още отъ по-рано въ връзки и споразумения съ Василия II. Тѣ сега рѣшили за своите лични облаги да купятъ миръ съ Византия, като пожертвуватъ независимостта на своето отечество. Въ числото на такива боляри билъ и споменатиятъ, убитъ въ 1015 г. Теодоръ кавханъ,¹⁾ а за дадения моментъ изрично се споменува името на воевода Богдана, „топархътъ на по-

¹⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 755—757.

вжтрѣшнитѣ крѣпости", за когото Скилица казва, че „отдавна принадлежали къмъ партията на императора и убилъ дори своя тъстъ Матенца“.¹⁾ Къмъ тая партия, начело на която стоялъ и свещеноначалникътъ на бъларската църква, архиепископъ Давидъ, се присъединила и царица Мария, жената на Ив.-Владиславъ.

Противъ тая измѣническа партия изстѣпала друга по-малка, национална ще я наречемъ, която се строго придържала о политиката на царъ Самуила и се въодушевлявала отъ неговитѣ идеи и принципи. На чело на тая партия стояли рѣшителниятъ и храбъръ воевода Иваца и нѣкогашниятъ Самуиловъ воевода Никулица. Къмъ тѣхъ се присъединилъ и законниятъ наслѣдникъ на прѣстола Пресианъ или Фружинъ. Обаче съзнателниятъ патриотизъмъ на малобройнитѣ членове на тая партия се оказалъ неравносиленъ и не въ състояние да се бори съ политическата поквара, която бѣ обхванала повечето български боляри. Поради това, когато слѣдъ смъртъта на Ив.-Владислава общо съгласие и единомудрие въ държавнитѣ работи било най-необходимо, въ България настанали партизански борби: едната партия искала доброволно да се покори на императора, а другата настоявала да се продължи борбата съ него докрай. И зажалъ въ тая борба надвила първата. „И писали българскитѣ воеводи, пише Яхъя, до императоръ Василия, като се унижавали прѣдъ него и изказвали желанието си, щото той да приеме намиращитѣ се въ тѣхни рѣцѣ крѣпости и области, и молили го да имъ разрѣши да дойдатъ при него и да дѣйствуватъ съгласно съ неговитѣ заповѣди“.²⁾ И, наистина, Василий II не се забавилъ да изпълни желанието на българскитѣ воеводи.

„Когато било съобщено на императора отъ драчкия сграгетъ, патриция Никита Пигонита, за смъртъта на Ивана (-Владислава), казва Скилица, императорътъ веднага потеглил“³⁾

¹⁾ Skyl.-Cedg. Ib., p. 467, 21—22: . . . Βογδάνος, ὁ τῶν ἐνδοτέρω καστρῶν τοπάρχος (мѣстєнь воевода — управитель). . . καὶ παλαιὰ τὰ βασιλέως φρονῶν καὶ τὸν αὐτοῦ πανθέρων ἀνελών Μανδατζήν. — B. Prokić, п. т., стр. 33, № 39.

²⁾ Бар. Розенъ, п. т., стр. 59, 4—5.

³⁾ Skyl.-Cedg., Ib., p. 467, 2—4.

отъ Цариградъ, както посочихме, прѣзъ мартъ 1018 г., за да види най-сетнѣ постигната крайната цѣль на дългогодишнитѣ си войни — унищожението на българската държава и покорението на българския народъ подъ властѣта на ромейския императоръ. Едвамъ Василий II пристигналъ въ Одринъ още, при него се явили братътъ и синътъ на знаменития воевода Кракра, храбриятъ защитникъ на крѣпость Перникъ, които „му носѣли, пише Скилица, благовѣстието, че извѣстната на всѣчки крѣпость Перникъ и други тридесетъ и петъ му се прѣдаватъ“. Императорътъ, като ги приелъ достойно и съ почетъ, а самия Кракра издигналъ въ санъ патриций, дошълъ въ Мосинополъ. Тукъ пристигнали пратеници сжщо отъ Пелагоиня,¹⁾ Моровиздъ²⁾ и Липлянъ,³⁾ които прѣдали тия градове.⁴⁾

Оттамъ императорътъ дошълъ въ Сѣръ, дѣто му се прѣдставилъ самъ Кракра заедно съ воеводитѣ на 35-тъ доброволно прѣдалитѣ се вече крѣпости и били всички добръ приети. Сжщо тамъ се явилъ и струмишкиятъ воевода Драгомжжъ, който водѣлъ съ себе си плѣнения още отъ Самуила въ 1004 г. солунски стратегъ Ивана Халда,⁵⁾ който слѣдъ дългогодишния си затворъ сега билъ освободенъ; Драгомжжъ прѣдалъ Струмица, за което билъ почетенъ съ санъ патриций. Отъ Сѣръ Василий II потеглилъ къмъ Струмица.⁶⁾ Когато той стѣпилъ на българска територия и вече се приближавалъ къмъ града, пристигналъ и българскиятъ архиепископъ Давидъ съ писмо отъ царицата-

¹⁾ Областното име Πελαγονία е употребено тукъ вм. гр. Βουτάλιον, защото тукъ се говори за градове, а не за области.

²⁾ Μορόβιαδος, ѓ епископско седалище, при р. Брѣгалница, южно отъ гр. Кочане, при политѣ на Плачковица при дн. с. Мородвизъ или Морозда, при което се намиратъ развалини. Вж. Byz. Zeitsch. II, S. 43. — W. Tomaschek, Jdrtsl, p. т., стр. 367 (85). — Йорд. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 76 и сл.

³⁾ Λιπώνος и Λιπαίνος, рим. Ulpiana — гр. Липлянъ на Косово поле при дн. село съ сжщото име.

⁴⁾ Ibidem, p. 467, 4—11.

⁵⁾ За тоя стратегъ вж. по-горѣ, стр. 726 и бѣл. 2.

⁶⁾ Ibidem, p. 467, 11—17.

вдовица Мария, жената на Ив.-Владислава, въ което тя общавала на императора да се откаже отъ България, ако той изпълни това, което тя иска; тамъ той билъ посрѣщнатъ отъ поменатия по-горѣ воевода-управителъ Богдана, който за неговата по-раншна прѣданостъ къмъ императора билъ въздигнатъ сжщо въ санъ патриций.¹⁾ Очевидно, тамъ, прѣдъ вратитѣ на Струмица, и тогава е ставало пълната капитулация на българското правителство, формалното прѣдаване на България въ ржцѣтѣ на Василия II, което, ако се сжди по думитѣ на послѣдния, какво „Богъ му дарувалъ тая (българската) страна подъ договоръ“ (ὁπλοπονηδον),²⁾ било извършено на извѣстни условия, въ които сж влизали личнитѣ искания на царица Мария. Какви сж били тия искания, Скилица не посочва; обаче, като се взематъ прѣдъ видъ отъ една страна добритѣ обноси на императора както къмъ царицата, тъй и къмъ другитѣ членове на българския царски родъ, а отъ друга — по-сетнѣшното настаняване на послѣднитѣ въ империята, може да се приеме съ голѣма достовѣрностъ, че въ тия искания ставало дума не само за осигуряване живота на царицата и на всички членове отъ царския родъ, но и за бждащето имъ положение въ империята; съ други думи, царицата искала, щото Василий II да не се отнася къмъ тѣхъ като къмъ роби, а прѣдъ видъ на това, че тѣ доброволно му се покоряватъ, да ги удостои съ подобаващата почетъ и да имъ обезпечи тѣхното бждаще сжществуване. Императорътъ, очевидно, приелъ, както условията за прѣдаването, тъй и тия искания и продължилъ понататкъ своето побѣдоносно шествие по българскитѣ градове.

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 467, 17—25; ἀρτι δὲ τῇ Στρουμνίτζῃ (var. Στρουμνίτζῃ) προσήγγισεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἦσαν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Δαβίδ μετὰ γραμμάτων Μαρίας τῆς Ἰωάννου γυναικός, ἐπισχυομένη ἐκστῆναι Βουλγαρίας, εἰ τεύξεταί τῶν κατὰ σκοπόν. Въ какъвъ смисълъ трѣба да се разбира послѣдното изречение, показва текстътъ на Zопaгaз, който значително съкратилъ разказа за шествието на Василия II, ib., p. 123, 10—14: καὶ ἡ γυνὴ δὲ τοῦ Ἰωάννου καὶ Βλαδισλάβου Μαρία ἔπειθε τὸν βασιλεῖα τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας Δαβίδ μετὰ τῶν γραμμάτων ἐκστῆναι τῆς Βουλγαρίας ἐπισχυομένη, εἰ ὄνταρ βοῦλεται τεύξεταί.

²⁾ Вижъ втората му грамота отъ 1020 г. Byz. Zeitsch. II, S. 44.

Отъ Струмица Василий II дошълъ въ Скопие, дѣто се срѣщналъ съ него „младиятъ Никулица,¹⁾ който прѣдвождалъ първия и най-храбрия Самуиловъ отредъ и билъ почетенъ съ санъ протоспатарий и стратегъ“.²⁾ Като оставилъ въ тоя градъ за пълномощенъ стратегъ (*στратηγὸν αὐτοκράτορα*) патриция Давида Арианита, когото нарекълъ катепанъ на България, той се върналъ прѣзъ Шипъ и Просѣкъ, при днеш. Демиръ-капия на р. Вардаръ, навсѣкадѣ почитанъ и прославянъ съ възклициания и пѣсни, и оттамъ, като повърналъ надесно пристигналъ въ Охридъ и тамъ се разположилъ на лагеръ. Василий II влѣзълъ тържествено въ българската столица, защото „цѣлиятъ народъ го посрѣщалъ, казва Скилица, съ пѣсни, ржкоплескания и възхваления“.³⁾ „Градъ Охридъ, който е разположенъ на два високи хълма близу до голѣмото езеро, отъ което рѣка Дринъ получава изворитѣ си и тече къмъ сѣверъ, а послѣ повръща къмъ западъ и се влива въ Ионическо море при крѣпостъ Илиссонъ, е главенъ градъ (*μικροπόλις*) на цѣла България; въ него се издигали дворцитѣ на българскитѣ царе и богатствата имъ се пазели въ съкровищница. Императорътъ я отворилъ и намѣрилъ тамъ много пари, корони съ бисери, златотѣкани дрехи и ковано злато 100 центинария — всичко това той раздалъ като заплаता на войската, която била при него“.⁴⁾ Въ Охридъ Василий II назначилъ за управитель

¹⁾ Вѣроятно, синътъ на стария Самуиловъ воевода Никулица, защитника на Сървия. Вж. по-горѣ, стр. 661 и 718—719.

²⁾ В. Prokić, п. т., стр. 33, № 40.

³⁾ Skyl.-Cedrl., ib., p. 467, 22—468, 2.

⁴⁾ Това описание е споредъ текста на Бонското издание. Обаче въ нѣком прѣписи то се прѣдава по-пълно, както, напр., въ cod. Colsinianus 136 и виенскитѣ 35 и 74. Тамъ четемъ, споредъ добавкитѣ въ Бон. изд., слѣдното: „Градъ Охридъ е разположенъ на два високи хълма твърдѣ близу до голѣмото езеро, наричано Лихнида, отъ което и градътъ се нарича Лихнидосъ, едноименно съ езерото, наричано отъ старо врѣме Диасаритъ (*Διασαρίτης*). Отъ това езеро се лови огромно количество вкусна риба; отъ него и рѣка Дринъ получава изворитѣ си, извирайки отъ по-южнитѣ части на Дѣволската област, и, както Алфей (р. въ Пелопонесъ), както казватъ, раздѣля морето, като извира отъ Арегуза (изворъ въ Сицилия) и тече къмъ сѣверна

(ἄρχοντα) патриция Евстатия Дафномила и, като му оставил доста силен гарнизонъ, върналъ се въ лагера си. Тамъ той приелъ членоветъ на българския царски родъ: „доведена била при него жената на Ив.-Владислава“, т. е. царица Мария съ двамата ѝ синове¹⁾ и шесть дъщери, незаконорождения синъ на Самуила и двѣтѣ дъщери на Гавриила-Радомира и петѣтѣ му синове, отъ които най-голѣмиятъ (πρώτος), както се каза, замжченъ, билъ ослѣпенъ слѣдъ убийството на родителитѣ му. Императорътъ приелъ царицата милостиво и благосклонно, но при все това заповѣдалъ да бжде тя подъ надзоръ заедно съ другитѣ. Сжщо тогава се прѣдставили прѣдъ Василия II и други български велможи: Несторица, Лазарица²⁾ и младиятъ Добромиръ,³⁾ — всѣки съ собствената си дружина; тѣ били приети сжщо благосклонно и почетени по царски.⁴⁾

посока, раздѣля казаното езеро; при горния край на езерото, слѣдъ като се добере до тѣй нареченитѣ отъ мѣстнитѣ жители Струги и се съедини съ тѣхъ той (Дринъ) става твърдъ голѣма рѣка, която тече на сѣверъ, послѣ завръща на западъ и се влива въ Ионическо море около крѣпостъта Илисонъ. — Skyl.-Cedg., ib., p. 468, 6—14 и къмъ това В. Prokić, п. т., стр. 33, № 41, 42 и 43.

¹⁾ Споредъ Кедрина (p. 468, 17—18) и Зонара (p. 123, 15) Ив.-Владиславъ ималъ 6 синове, отъ които въ дадения моментъ трима били при майка си, а другитѣ трима се намирали (вж. по-долу) въ планината. Обаче въ добавкитѣ на виенския прѣписъ на Скилица № 74 поименно сж названи петъ: Пресианъ, Алусианъ, Ааронъ, Траянъ и Радомиръ (В. Prokić, п. т., стр. 34, № 49); отъ тѣхъ въ планината били първитѣ трима (вж. по-долу), слѣдов. при Мария били само двама. — Ср. В. Н. Златарски, Моливдовулъ на Самуила Алусиана. Изв. Бъл. Арх. Ин-та, кн. I (1922), бѣлѣжката на стр. 89—90.

²⁾ Това име въ Бонското издание на Кедрина е написано ὁ Ζαρίτζης (p. 469, 14), въ виенския прѣписъ № 74 стои ὁ Ἀζαρίτζης, а въ другия виенски № 35 — ὁ Λαζαρίτζης (В. Prokić, п. т., стр. 33, № 45 и стр. 47), отъ които несъмнѣнно вѣрното е ὁ Δαζαρίτζης, образувано отъ Δαζαρος по сжщия начинъ, както отъ Νέστωρ—Νεστορίτζης, отъ Νικόλαος—Νικο(ου)λιτζᾶς. Тукъ едвали може въ Ζαρίτζης да се види нѣкое народно име.

³⁾ Вѣроятно е сжщиятъ веррейски воевода и роднина на Самуила, вж. тукъ по-горѣ, стр. 717—718.

⁴⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 467, 23—469, 10, и къмъ това В. Prokić, п. т., p. 33, 40—42, 44 и 45. — Зонарас, ib. p. 123, 14—16, съвсѣмъ съкратилъ разказа на Скилица.

Докато всичко това ставало въ България, привържениците на националната партия начело съ наследника на престола Пресиана съ двамата му братя, Алусиана и Аарона, като не искали така позорно да се покорят и признаят властта на ромейския императоръ, още щомъ Василий II навлѣзълъ въ българска територия, се оттеглили и скрили въ близките албански планини, именно въ планина Тморъ (εἰς τὸ ὄρος τὸν Τμόρον), днеш. пл. Томоръ между р. Дѣволъ съ притока ѝ Томорица и р. Озумъ, и то въ сѣверната ѝ частъ, извѣстна днесъ подъ име Томоритъ.¹⁾ Първоначалната цѣль на тия родолюбиви и свободолюбиви българи била, очевидно, да отстояватъ оттамъ българската независимостъ и да отблъсватъ нападенията на завоевателя, а при възможностъ да вдигнатъ въстание противъ новия владѣтель. Обаче, когато било всичко свършено, когато българското болярство и духовенство заедно съ царица Мария и народътъ се бѣха вече отказали отъ тая независимостъ и доброволно се покорили на ромейския василевсъ, тѣ не могли дълго да се задържатъ и, обиколени отъ всички страни въ планината отъ византийска войска, паднали духомъ и рѣшили да капитулиратъ. „Изнурени отъ продължителна обсада, казва Скилица, — защото войниците, които ги обсаждали по заповѣдъ на императора, пазѣли спусковете отъ планината, — тѣ съобщили на императора, че искатъ върна дума и обѣщаватъ да се прѣдадатъ. Императорътъ имъ далъ челолюбиви отговори“. Василий II въ това врѣме билъ още въ Охридъ, отдѣто дошълъ при „езерото наричано Прѣспа“. Минавайки междинната планина (между Охридско и Голѣмото Прѣспанско езера, сег. пл. Петрино) той турилъ основата на крѣпостъ въ горнята му частъ и я нарекълъ Василида (може би, надъ днеш. село Царедворъ) и на друга една крѣпостъ въ по-малкото езеро (Прѣспанско), която нарекълъ Констанция.²⁾ „Отъ Прѣспа той до-

¹⁾ Вж. В. Н. Златарски, Дѣ се намиралъ гр. Дѣволъ, п. т., стр. 41.

²⁾ Йор. Ивановъ, Царь Самуиловата столица въ Прѣспа, п. т., стр. 76, като не довѣрява на думата οἰκοδομήσας, „основалъ“, защото императорътъ не е ималъ врѣме въ бързия си походъ да гради нови крѣпости,

хожда въ тъй наречения Дѣволъ, който се казва Селасфоръ,¹⁾ дѣто той приелъ на издигнато възвишение явилитѣ се (отъ планината) братя съ Пресиана и, като ги успокоилъ съ кротки и чловѣколюбиви рѣчи, почелъ послѣдния съ магистерски санъ, а другитѣ съ патрициански.²⁾

Примѣра на Пресиана и неговитѣ братя отказалъ да послѣдва храбриятъ и неустрашимъ воевода Иваца. „Слѣдъ смъртъта на Ивана-Владислава, разказва Скилица, и слѣдъ приема на жена му и на синоветѣ ѝ и слѣдъ като се подчинили другитѣ велможи отъ цѣла България, — Иваца, като избѣгалъ и отишълъ на една недостъпна планина (Врохотъ е името ѝ),³⁾ на която имало прѣкрасенъ дворецъ (βασιλεῖα περικαλλή) (Проница [Προνίσα или вар. Κοπρινίστρα] го наричатъ), градини и пристойни наслади, не искалъ да отстъпи на божие то желание, но, като събралъ малко по малко войска, за да разбунтува околнитѣ мѣста, приготвилъ възстание и мечтаелъ за българската власть“. Василий II въ това врѣме се готвилъ да замине за Драчъ, но по-напрѣдъ той рѣшилъ да го укроти по миренъ начинъ, като се надѣвалъ, че ще сполучи да склони и Иваца да се прѣдаде, или въ случай на неуспѣхъ мислилъ да употреби орѣжие. „Поради това, продължава Скилица, императорътъ, като оставилъ движението по правия пѣтъ (за Драчъ), свърналъ на югъ и пристигналъ въ казания Дѣволъ съ намѣрение или да принуди бунтовника съвсѣмъ да сложи орѣжие, или съ война да го подчини. Оставайки на драго сърдце (φιλοχρῶν) на реченото мѣсто, императорътъ чрѣзъ писма увѣщавалъ Иваца,

мисли, че Василий II не основавалъ нови крѣпости, а измѣнявалъ имената на старитѣ и че съ името Констанция нарекълъ крѣпостъта на сег. о-въ Ахилъ, като искалъ да промѣни българското име Прѣспа, първоначалната резиденция на Самуила.

¹⁾ За това име вж. подробно у В. Н. Златарски, п. т., стр. 54—55.

²⁾ Skyl.-Cedr., ib. p. 469, 4—6; 11—14. — В. Prokić, п. т., стр. 33, № № 46; 34, № 47. — Zographas, ib., p. 138, 16—17.

³⁾ Както Врохотъ, тъй и Проница се намирали, очевидно, пакъ въ пл. Томоръ (W. Tomaschek, Idrist, стр. 349(67), защото и императорътъ дошълъ въ Дѣволъ, за да бѣде по-близу до мѣстонахождението на Иваца. — В. Н. Златарски, п. т., стр. 42.

какво, слѣдъ като цѣла България е подчинена, само той да не вдига ржцѣ (за съпротива) и да не си въображава неизпълними работи, като знае, че прѣдприятието нѣма да му донесе полза. Той (Иваца), приемайки писмата и отговаряйки съ други, протакалъ работата, като привеждалъ разни доводи и се извърталъ, тъй че императорътъ билъ принуденъ да прѣкара 55 дена на мѣстото, бидейки измамванъ съ обѣщания¹⁾. Но това, което Василий II не можалъ да постигне по миренъ начинъ, той рѣшилъ да извърши съ хитростъ и коварство при посрѣдството на единъ свой хитъръ и смѣлъ подчиненъ. Ето какъ ни разказва Скилица за това страшно дѣло, което рисува най-релефно тогавашнитѣ византийски нрави и тогавашното състояние на духоветѣ въ България.

На охридския управитель Евстатия Дафномила станало извѣстно, че сломяването на Иваца съставяло голѣма грижа за императора. И наистина, като олучилъ удобно врѣме и се сговорилъ съ двама най-вѣрни слуги, на които той открилъ плана си, завзелъ се за работа. Прѣдстоялъ у Иваца тържественъ празникъ — Успение Богородично (15. августъ). На тоя день той ималъ обичай да събира на гощавка не само хора съсѣдни и близки, но и много и отъ по-далечни мѣста. Дошълъ неканенъ и Евстатий на празника и, като се срѣщналъ съ стражата на пѣтя къмъ входа, заповѣдва да извѣстятъ, кой е той, и че той се явява, за да се повесели заедно съ воеводата. Когато стражата извѣстила, Иваца се чудилъ, защо е дошълъ доброволно единъ неприязненъ човѣкъ и прѣдава себе си въ неприятелски ржцѣ; но все пакъ заповѣдалъ да дойде той и, когато оня дошълъ, Иваца го приелъ радостно и го пригърналъ. Когато била свършена утринната служба и всички събрали се се прѣснали по своитѣ помѣщения, Евстатий дошълъ при Иваца и поискалъ, щото другитѣ да се отстранятъ за малко, защото ималъ намѣрение да поговори насамъ съ него за нѣщо твърдѣ необходимо и полезно за него. Безъ да подозира хитростъ и измама, той повѣрвалъ, наистина, че и той (Евстатий)

¹⁾ Skyl.-Cedric, ib., p. 470, 4—24.

желае да бжде единъ отъ ония, които приготвятъ заедно съ него възстание, и заповѣдалъ на слугитѣ да се оттеглятъ малко. Тогава той го взелъ за ржката и го въвелъ въ една градина, покрита съ дървета, дѣто имало едно углубление, така че гласътъ не можелъ да се чуе прѣзъ дърветата. Когато вече билъ вътрѣ въ него, Евстатий хваналъ оставения самичкъ Иваца и веднага го тръшналъ на земята и, като притискалъ гърдитѣ му съ колѣното си (защото билъ силенъ въ ржцѣтъ), спрѣлъ му дишането и повикалъ двамата си служители да дойдатъ по-скоро на помощъ. Слугитѣ, както било нагласено, стояли отъ страна и се прислушвали, какво ще стане. Щомъ чули гласа на господаря си, тѣ се притекли набързо и, като натиснали здравата Иваца и му затъкнали устата съ дреха, за да не би съ вика си да повдигне множеството противъ тѣхъ, и дѣлото да се свърши безъ резултатъ, извадили му очитѣ и ослѣпенъ го изхвърлили вънъ отъ градината на двора; а сами, като избѣгали въ горния етажъ на помѣщението, съ извадени мечове очаквали тия, които биха ги нападнали. Като се разчуло за станалото, многобройно множество се събрало: едни съ мечове въ ржцѣ, други съ копия, трети съ стрѣли, четвърти съ камъни, други съ дървета, други съ горящи главни, други съ лесновъзпалимъ дървенъ материалъ се стичали на помощъ и викали: „убивайте, палете, сѣчете на парчета, затрупвайте съ камъни убийцитѣ и измамницитѣ!“

„Като видѣлъ тълпата и се отчаелъ въ спасението си, Евстатий приканвалъ между това хората си да бждатъ храбри, да не падатъ духомъ, да не се прѣдаватъ и да не се даватъ въ властъта на ония, които искатъ тѣхната погибель, да очакватъ отъ тѣхъ не спасение, а жалка и мжчителна смъртъ. А къмъ тълпата, като се издалъ отъ единъ прозорецъ и далъ знакъ съ ржка да млъкне, почналъ съ тия думи: „Събрали се мжже! Никаква вражда не се е набрала у мене къмъ вашия воевода, и вие всички сами ще потвърдите това, защото вие добръ знаете, че той е българинъ, а азъ — ромеецъ, и то ромеецъ не отъ ония, които живѣятъ по тракийскитѣ и македонски области, но отъ Мала Азия,

която отстои тъй далечъ отъ васъ — знаятъ това свѣдущитѣ. Самъ азъ се рѣшихъ на такова дѣло не безразсѣдно и току тъй, но извѣстна необходимостъ ме подбуди, благо-разумнитѣ ще разберете; защото иначе азъ не бихъ се хвърлилъ тъй лудешки на явна смъртъ, и бихъ помислилъ за своя животъ, ако да не бѣше друга причина, която на сила ме накара да се впусна въ това дѣяние. И тъй, знайте, че станалата работа е заповѣдъ на императора, комуто, подчинявайки се, азъ послужихъ като оржиде. И сега, ако искате да ме убие, ето, азъ съмъ заобиколенъ отъ васъ. Обаче лесно и леко нѣма да умра, нито пъкъ, като сложа оржие, ще ви се прѣдамъ, както искате да постѣпите, но азъ ще се боря за своя животъ и до смъртъ ще се защищавамъ заедно съ моитѣ хора отъ нападателитѣ. Ако ние умремъ, защото непрѣмънно ще загинатъ ония, които сж заобиколени отъ много повече, то ние считаме смъртъта щастлива и блаженна, защото имаме, който ще потърси смѣтка и ще отмъсти за нашата кръвъ и противъ когото вие сте рѣшили, колкото е възможно повече време, да се противопоставятъ“. Събра-литѣ се, като чули тия думи и били поразени отъ страхъ прѣдъ императора, почнали малко-по-малко да си разотиватъ и се прѣснали въ разни страни, а най-старитѣ и най-благо-разумнитѣ, прославяйки императора, се покорили. Евстатий при пълна безопасностъ взелъ Иваца и го отпратилъ при императора“.¹⁾

Тоя разказъ на византийския лѣтописецъ, въ истиностъта на който едва ли можемъ да се съмнѣваме поради неговата естественостъ и възможностъ, ни ясно рисува и характери-зира „славѣнското простодушно гостоприемство“, както се изразява Ф. Рачки, наредъ съ византийското коварно зло-мислие. „Иваца приема Евстатия на празникъ, който има смисълъ само между съплеменици и приятели; той го при-грѣща, изказва му довѣрие, безъ да помисли, че той, врагътъ на българския народъ, ще оскверни гостоприемството върху неговата личностъ“. Не по-малко характеренъ се явява тоя разказъ и за изображение състоянието на духоветѣ въ

¹⁾ Skyl.-Cedrl., ib., p. 470, 24—474, 2.

България: тукъ ясно се види, доколко името на Василия II магически дѣйствувало върху изплашения български народъ. По тоя коваренъ начинъ Евстатий избавилъ императора отъ единъ отъ послѣднитѣ му противници въ България, разпрѣсналъ войската му и осуетилъ всичкитѣ му планове и замисли. Иваца билъ доведенъ въ Дѣволъ и прѣдставенъ на Василия II, който го турилъ подъ стража; а Евстатия за такава „доблестъ“ той веднага назначилъ за стратегъ и намѣстникъ на Драчъ и му далъ цѣлия движимъ имотъ на Иваца.¹⁾

Наскорю слѣдъ коварното ослѣпяване и усмирение на Иваца била потѣпкана и послѣдната съпротива въ България. Извѣстниятъ Самуиловъ воевода Никулица, който често билъ плѣняванъ и толкова пжти отпущанъ на свобода, подобно на Иваца, сжщѣ се оттеглилъ и скрилъ въ планинитѣ (неизвѣстно въ кои) заедно съ своята войска. Когато била изпратена отъ императора войска противъ него и го заобиколила въ планината, неговата дружина съвсѣмъ паднала духомъ, та едни се доброволно прѣдали, а други били заловени. При такива обстоятелства самъ Никулица, като най-сетнѣ се убѣдилъ, че всѣки по-нататъшенъ отпоръ ще бжде не само безуспѣшенъ, но и невъзможенъ, една нощъ доброволно дошълъ въ византийския лагеръ и, „като почукалъ съ ржка на вратата, обадилъ за себе си, кой е той, и че прѣдава доброволно на императора тѣлото си“. Но Василий II не искалъ дори да го погледне, а го изпратилъ въ Солунъ, като заповѣдалъ да го държатъ подъ стража.²⁾ Самъ императорътъ отишълъ въ приадриатическитѣ български области и, като възстановилъ властѣта си и наредилъ работитѣ въ Драчъ, Колония и Дринополь (сег. Аргирокастро въ Епиръ), както той намѣрилъ за добрѣ, назначилъ за темитѣ гарнизони и стратегъ; той позволилъ на ония отъ ромейскитѣ плѣнници, а особено отъ стратиотитѣ, които били поселени още отъ Самуила въ Пелагония, Прѣспа и Охридъ и които пожелали, да останатъ въ страната, а на останалитѣ запо-

¹⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 474, s-s. — F. Rački, каз. съч., п. т., стр. 145—146.

²⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 474, s-13.

вѣдалъ да го послѣдватъ.¹⁾ Слѣдъ това той потеглилъ на югъ и пристигналъ въ Костуръ. Тукъ му се прѣдставили двѣтъ Самуилови дъщери, които, щомъ видѣли до императора Мария, жената на царъ Ив.-Владислава, и узнали за честѣта, съ която тя била почетена, нахвърлили се върху нея съ намѣрение да я убиятъ. Но императорътъ укротилъ гнѣва имъ, като обѣщалъ и тѣхъ да почете и да ги обогати, а Мария, слѣдъ като я почелъ съ санъ зости (σωστή) — придворна дама, изпратилъ въ столицата заедно съ синоветъ ѝ и всички роднини съ незаконния синъ на царъ Самуила.²⁾

Докато пълководецъ Никифоръ Ксифия по заповѣдъ на императора разрушавалъ до основитѣ българскитѣ крѣпости въ Сербия и Соскъ, Василий II стигналъ въ крѣпость Стагъ или Стаги,³⁾ дѣто при него се явилъ воеводата на гр. Бѣлградъ (албански, сег. Бератъ), Елемагъ,⁴⁾ въ „робско облѣкло“, т. е. като плѣнникъ, гологлавъ, босъ, въ власеница, опасанъ съ връвъ, който доброволно се прѣдава въ ржцѣтъ на побѣдителя; съ него били и други негови другари-воеводи⁵⁾,

¹⁾ Между плѣнниците най-бѣлѣжити били синоветъ на Василия Апокавка, Григорий и (вж. В. Prokić, п. т., стр. 34, № 51), може би, на претора на темата Еллада (вж. по-горѣ, стр. 697).

²⁾ Skyl.-Cedg., ib., p. 474, 18—23. — Вж. къмъ него прибавкитѣ у В. Prokić, п. т., стр. 34, № № 51, 52 и 53.

³⁾ Σταγού въ срѣдния Тесалия на р. Саламврия (ант. Пеней), сег. с. Калабака. — Rouqueville, Voyage, vol. III, p. 338. — Е. Голубинскій, п. т. стр. 74—75.

⁴⁾ Това име въ виенския прѣписъ № 74 на Скилица е прѣдадено 'Ελεμάχος ὁ Φράντζης, вж. В. Prokić, п. т., стр. 34, № 54, когато както въ другия виенски прѣписъ № 35 и въ Cod. Coislianus № 136 стои 'Ελεμάχος, поради това ние усвояваме старото четене. Въ всѣки случай както прѣзимето ὁ Φράντζης, тъй и името 'Ελεμάχος право сочатъ, че това име, както и лицето, което го носи, не ше да е било прабългарско, както до сега се приемаше.

⁵⁾ Къмъ това извѣстие А. Гилфердингъ, п. т., стр. 275, прави тая забѣлжка: „Отъ това показание на лѣтописеца Кедрина може да се заключи, че византийскитѣ пълководци, на които били прѣдадени завзетитѣ по-рано отъ Василия крѣпости по Дунавъ, изпълнявали въ сѣверна България сжщото дѣло, което императорътъ лично взелъ върху си въ юго-западнитѣ области и че тамъ сжщо се подчинявалъ на византийското управление духомъ падналиятъ славянски народъ“. Но, очевидно, А. Гилфердингъ е смѣсилъ дунавския Бѣлградъ съ албанския, или не е знаелъ за сжществуването на послѣдния.

вѣроятно, вѣнъ отъ броя на ония 35 воеводи, които се бѣха прѣдставили въ Сѣръ. Отъ Стаги императорътъ потеглилъ право за Атина. По пѣтя, прѣминавайки покрай гр. Зейтунъ, той видѣлъ купища отъ коститѣ на падналитѣ тамъ, на брѣга на р. Сперхий, българи, когато прѣди 22 години (996 г.) магистъръ Никифоръ Уранъ бѣ разбилъ царь Самуила, и се очудвалъ;¹⁾ сжщо така не по-малко се очудвалъ той и на построената отъ елладския стратегъ Рупена стѣна въ Термопилитѣ за отблъсване на българскитѣ нападения.²⁾ Къмъ края на 1018 г. Василий II най-сетнѣ пристигналъ въ Атина. Тукъ той отслужилъ въ църквата св. Богородица благодарителенъ молебенъ за побѣдата и украсилъ църквата съ много красиви и скъпи дарове.³⁾

Между това двама български воеводи и патриции, Елемагъ и Гавра, се опитали да възбунтуватъ българитѣ и да възстановятъ отново българската държава. Обаче тѣхниятъ опитъ се оказалъ несполучливъ: Гавра избѣгалъ и се скрилъ въ своята областъ, но, уловенъ и доведенъ въ Солунъ, билъ осъденъ и лишенъ отъ очитѣ; Елемагъ пъкъ, когато билъ разпитанъ въ сѣда и всичко, въ което го обвинявали, рѣшително отричалъ, билъ възстановенъ въ своя санъ.⁴⁾ Може би, въ свръзка съ тоя опитъ за възстановяването на българската държава ще трѣба да се постави фактътъ, че Сермонъ, братъ на нѣкого-си Нестонга, воеводата на крѣпостъ Сирмиумъ или слав. Срѣмъ (сег. Митровица), центъръ на най-сѣверната българска областъ, не искалъ все още да се покори на императора, дори слѣдъ като заедно съ България прѣминали подъ властѣта на Византия и ония сръбски области, които при ц. Самуила сж влизали въ състава на българската държава, или пъкъ сж признавали върховната властъ на българския царь, а именно: Дукля или Зета, Рашка, Травуния и За-

¹⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 698—699.

²⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 696, бѣл. 3.

³⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 475, 1—12. — Zonaras, IV, p. 123, 21—27.

⁴⁾ В. Prokić п. т., стр. 35, § 55. — Дѣлото на двамата воеводи се разглеждало въ Солунъ, и то когато Василий II се намиралъ тамъ на пѣтъ за Цариградъ, защото само той е могълъ да върне на Елемага неговия санъ.

хълмие и южна Далмация, и хърватските господари, Креси-миръ и Гонславъ, признали върховната власт на византийския императоръ.¹⁾ Поради това по заповѣдъ на Василия II из-вѣстниятъ пълководецъ византийски, Константинъ Диогенъ, по-раншниятъ солунски стратегъ, а тогава управителъ на съ-сѣдната областъ — бѣлградската, се отправилъ противъ Сермона. Но, когато се убѣдилъ, че ще му бжде мъчно да прѣвземе добръ укрѣпения Срѣмъ съ оржие, Констан-тинъ Диогенъ рѣшилъ съ хитростъ да унищожи тоя непо-коренъ българинъ. Той проводилъ при него свой пратеникъ да му съобщи, че той има желание да се срѣщне съ Сер-мона и да поговори за твърдѣ важни работи, като се обѣ-щавалъ съ клетва, че нищо нѣма да му стори; ако ли пъкъ той (Сермонъ) се страхува, той го поканилъ да излѣзе съ трима слуги, за да се срѣщне съ него на срѣдата на покрай текущата рѣка (Сава), дѣто Константинъ Диогенъ щѣлъ така сжщо съ трима слуги да дойде. Убѣденъ по тоя начинъ въ пълната си безопасностъ, Сермонъ отишълъ на рѣката и се срѣщналъ съ Константинъ Диогена. Но прѣзъ врѣме на разго-вора послѣдниятъ изважда скрития въ пазвата си ножъ и го мушналъ въ хълбока. Сермонъ веднага падналъ мъртъвъ, а неговитѣ хора се спасявали съ бѣгство. Тогава Константинъ Диогенъ веднага събралъ намиращата се наблизу войска и съ голѣма сила потеглилъ къмъ Срѣмъ. Той така силно изплашилъ жената на убития воевода и така я смегчилъ съ щедри обѣщания, че сполучилъ да я убѣди да се покори и да прѣдаде безъ бой крѣпостъта. Тя незабавно била изпра-тена въ Цариградъ и тамъ била омѣжена за единъ отъ столичнитѣ велможи, а Константинъ Диогенъ за тоя му „подвигъ“ билъ назначенъ отъ Василия II за управителъ на

²⁾ У Дуклянския пресвитеръ, п. т., стр. 47, се чете: „... Между това слѣдъ смъртъта на българския царъ Владислава, императоръ Василий събралъ голѣма войска и много кораби и почналъ да завоюва страната: той покори цѣла България, а сжщо Раса, Босна и цѣла Далмация и цѣлия приморски край до прѣдѣлитѣ на долня Далмация“ (Хърватска). — За Хърватско вж. Skyl.-Cedg. ib. p. 476, 4—7. — F. Šišić, п. т., стр. 203,

новопридобитата страна, т. е. на Сръмската област.¹⁾ Така коварно загиналъ послѣдниятъ борецъ за българската независимостъ и било покорено послѣдното българско воеводство Сръмъ — кжтътъ между рр. Дунавъ и Сава — прѣзъ есенъта 1018 год.²⁾

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 476, 7-24. — Zonaras, IV, p. 124, 9-11. — G. Schlumberger, L'Épopée byzantine, vol. II, p. 416, отнася убийството на Сермона къмъ първитъ мѣсеци на 1019 год., защото Скилица разказва за него непосредно слѣдъ триумфалното влизане на Василия II въ Цариградъ. Обаче разказа за Сермона, който се свързва съ признанието върховната власть на византийския императоръ отъ хърватските владѣтели, послѣдвало несъмнѣнно веднага слѣдъ прокарването и закрѣпата на сжщата власть въ сръбските земи, а особено на „долна Далмация“, Скилица е подиѣстилъ, слѣдъ като завършилъ разказа за покорението на България и влизането на императора въ столицата, защото той го е почерпалъ отъ другъ очевидно изворъ, който по-късно му попадналъ на рѣка. Скилица отнася тържественото влизане на Василия II въ Цариградъ прѣзъ 2-ия индиктионъ, 6527 г. отъ С. М. или прѣзъ 1019 год., която се продължавала отъ 1. IX, 1018 до 31. VIII, 1019 г., слѣдов. връщането на императора въ столицата могло е да стане или въ края на 1018 г., или прѣзъ първитъ мѣсеци на 1019 г.; но по-неже отъ Атина по пътя за Цариградъ той миналъ прѣзъ Солунъ, дѣто се бавилъ, докато се разгледало дѣлото на Елемага и Гавра, то той ще се е върналъ въ Цариградъ прѣзъ пролѣтъта 1019 г., а оттука и убийството на Сермона и покорението на сръмската област, което станало прѣди това, ще трѣба да отнесемъ къмъ есенъта на 1018 год. Ср. F. Šiškic, л. т., стр. 202. Падането на сръмското воеводство не може да се отнесе къмъ 1019 г. и затова още, че Василий II е могълъ да се върне въ Цариградъ като побѣдителя на българитъ и покорителя на България, само слѣдъ като всички български области били покорени подъ неговата власть и поради това неговото отиване въ Атина, споредъ насъ, имало за цѣлъ да се изчака, докато неговитъ пълководци завършатъ своитъ задачи по покорението на българитъ и тѣхнитъ съседни.

²⁾ Съ името на сръмския воевода Сермона G. Schlumberger свързва двѣ златни монети (?), намѣтени нѣждъ по брѣга на Дунавъ, които днесъ се палятъ въ Cabinet des Médailles de France въ Парижъ и друга една въ Лондонъ, въ British Museum, защото на тия монети се чете слѣдниятъ надписъ: *θωτοδχα, βοηθαι Ζέρμφ στρ(α)τηλάτ[η]* (вж. Monnales d'or d'un chef bulgare du X. siècle, Sermon gouverneur de Sirmium, въ Mélanges d'archéologie byzantine I. Paris 1895, p. 1—5). Споредъ G. Schlumberger *δ τοῦ Σερμίλου κρατὸν Σέρμων* у Скилица и *δ στρατηλάτης Ζέρμος* на монетата е едно и сжщо лице, т. е. българскиятъ воевода на Сръмъ, който слѣдъ смъртъта на Ивана-Владъслава се обявилъ за самостоенъ управитель на сръмската област и

Въ слѣдната 1019 година стариятъ вече императоръ Василий II отъ Атина прѣзъ Солунъ се върналъ въ Цариградъ. Прѣзъ Златнитѣ врата, увѣнчанъ съ корона на глава, той влѣзълъ въ столицата на империята съ триумфъ, прѣдхожданъ отъ българската царица Мария, жената на ц. Ивана-Владислава, отъ дъщеритѣ на ц. Самуила и други знатни българи, и отишълъ въ „великата църква“ св. София, дѣто билъ отслуженъ благодарителенъ къмъ Бога молебенъ, а оттамъ въ двореца.¹⁾ Царогражданитѣ посрѣщали своя им-

почналъ да сѣче златни пари по подражание на византийскитѣ монети. Още на врѣмето си се изтъкнаха нѣкои несъобразности и невъзможности въ идентифицирането на тия двѣ лица, като, напр., че имената не сж едни сжщи, защото Ζέρμων и Ζέρμος не е едно и сжщо; послѣ историята не знае, щото единъ управитель областенъ да е сѣкълъ пари въ Византия, а още по-малко въ България, дѣто и царетѣ не сж сѣкли пари; най-сетнѣ нито византийската, нито българската нумизматика не знаятъ подобенъ видъ монети — това сж по-скоро печати златни и поради това тѣ сж толкова тънки (вж. П. Безобразовъ, реценз. въ „Визан. Времен.“ т. III (1896), стр. 673—674, и нашата бѣлжка въ „Българ. Прѣгледъ“, гол. IV (1897), стр. 109—111). — Мнѣнията на хърватскитѣ историци за Сермона вж. въ F. Šišić, Priručnik. D. I, č. 1, str. 132—134. — Обаче Schlumberger и слѣдъ това поддържа своето мнѣние (вж. L'Épopée byzantine, vol. II, p. 417—418 и образа на стр. 420). Ние по-скоро бихме приели другото сближение на Schlumberger съ нашия Сермонъ, именно съ протоспатария Ἰωάννης Σέρμων (на единъ молибдовулъ отъ XI. или XII. вѣкъ: (ΙΩ(άννη) Α'ΣΠΑΘ(α)ρ(φ) ΤΩΕΡΜΩΝΗ), който, очевидно, билъ отъ българско потекло и че наистина Сермоновци (или Ксермоновци) сж били нѣкои български боярски фамилия (вж. Sigillographie de l'empire byzantin. Paris 1884, p. 697—698. — Ср. F. Šišić, н. т., стр. 202. бѣл. 3).

¹⁾ Skyl.-Cedr., ib., p. 475, 12—19. — Zonaras, IV. p. 123, 27—124, 1. — Споредъ прибавката въ виенския прѣписъ № 74 на Скилица (B. Prokić, н. т., стр. 35, № 56), между прѣдходницитѣ въ триумфа на императора билъ и „българския архиерей“ (sic!), което едвали е приемливо, защото подобенъ примѣръ византийската история не знае; ние дори се съмнѣваме дали царица Мария и другитѣ българи сж прѣдхождали триумфа, защото сжщиятъ Скилица, както видѣхме, съобщава, че Василий II, слѣдъ като приелъ въ Струмица поставенигъ отъ царицата искания (вж. по-горѣ, стр. 776), отъ Костуръ изпратилъ Марня заедно съ синоветѣ ѝ и другитѣ членове на българския царски родъ въ Цариградъ (вж. по-горѣ, стр. 785); ако приемемъ горното извѣстие, ще трѣба да допуснемъ, че послѣднитѣ сж били изведени отъ столицата, за да украсятъ триумфа на Василия II.

ператоръ като побѣдитель на българитѣ и покоритель на България, „на оная България“, споредъ думитѣ на византийския историкъ Михаила Атталиата, „която се считала за непристѣпна, обширна и непрѣвземаема, България, която на никого отъ (ромейскитѣ) императори не бѣ подчинена за дълго врѣме и поради това не давала на Византия почивка (τὸ ἀνέσθαι) и нужнитѣ (продукти) за хранило (τὴν χορηγίαν τῶν ἀναγκῶν); надъ тая България блистателно и съ голѣма сила той (императорътъ) станалъ господарь, а работитѣ въ ромейската държава влѣзоха на западъ въ благополучие и спокойствие и вмѣсто прѣдишната оскѣдностъ получи пълно изобилие и благосъстояние“.¹⁾ Тия думи на византийския историкъ ясно изразяватъ чувствата, които бѣха обхванали умоветѣ и сърдцата на съврѣменниците на неговия баща, когато жителитѣ на византийската столица прославяли Българоубицеца (Βουλγαροκτόνος), почетното име, съ което ромейтѣ нарекли своя императоръ Василия II, покорителя на българския народъ и унищожителя на българската държава.

¹⁾ Michael Attaleiata, *ib.*, p. 234, 2-16.

ПРИТУРКИ.

1. Φράγγων νέφρς не може да бжде Δρούγγων νέφρς.

(Къмъ стр. 7).

Изречението „облакъ отъ франки покрилъ цѣла България“ мжно се поддава на обяснение и единичкъ, който се опита да го обясни, бѣше проф. Θ. Ив. Успенски.¹⁾

Като излиза отъ положението, че „никаква война съ франкитѣ тогава не е имало, напротивъ, всички известия потвърждаватъ, че българитѣ сж имали тогава приятелски отношения съ франкитѣ“, Успенски дохожда до заключение, че „трѣба или да се отхвърли това мѣсто, или да се направи поправка въ текста“. Повидимому той не се рѣшилъ да направи първото и се заловилъ за второто. Той пише:

„По-нататкъ се чете: Βωρίσης — ἐπεγνώσθην τὴν θεῖαν μάστιγα καὶ ὡς ἐπάγει ταύτην ὁ παιδευτής, πατήρ καὶ Δεσπότης, ἐπιστρέφει θέλων τοὺς υἱοὺς καὶ δούλους πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀμέλει τότε и проч., т. е. „Борисъ позналъ божия бичъ и че го напраща учителятъ Отецъ и Господъ, желаяйки да обърне синоветѣ и рабитѣ къмъ истината, тосчасъ“ и проч. Първо, въ византийската рѣчь обратътъ καὶ ὡς ἐπάγει ταύτην е съвършено равносильнъ на ἐπαγομένην ὑπὸ и проч.; второ, πρὸς τὴν ἀλήθειαν несъмнѣнно трѣба да се разбира въ конкретнъ смисълъ, т. е. къмъ християнската вѣра. Ако, както обикновено и се разбира това мѣсто, Богъ е направилъ върху България бѣдствия, желаяйки да обърне българитѣ къмъ истинската вѣра, то кои по отношение къмъ Бога сж били дѣца и роби? Ако подъ първитѣ се разбиратъ християнитѣ, което обаче не може да се допусне, а подъ вторитѣ езичниците, то защо бичътъ бие единитѣ и другитѣ? При това не е съгласно съ християнския мораль и чуждо е за склонноститѣ на далечъ неразположения къмъ славѣнитѣ знаменитѣ български архиепископъ — да се различаватъ между българитѣ отъ езическата епоха синове и раби божии. Работата е тамъ, че не съвѣтъмъ вѣрно се разбира тоа мѣсто. Не Богъ, желаяйки да обърне синоветѣ и рабитѣ къмъ християнската вѣра,

¹⁾ Къ исторiн крестъянскаго землевладѣнiя въ Византiи. ЖМНПр. ч. 225 (1883), отд. 2, стр. 75—76.

напратилъ бичъ, а Борисъ, желяйки да обърне и проч., се обръща съ посолство къмъ ромейския царь и сената, т. е. фразата, дѣто се говори за синове и раби, трѣба да се отнесе къмъ Бориса, а не къмъ Бога. За царь Бориса пъкъ, наистина, имало е въ тогавашна България дѣца и не дѣца (раби). Първитѣ били българитѣ, а вторитѣ — славѣнитѣ“.

Всички тия въпроси на недоумѣние и прѣсилени обяснения не биха се появили у г. Успенски, ако той бѣ се обърналъ къмъ пълния текстъ на Теофилакта и не би се ограничилъ съ текста, даденъ у М. Соколова, който изпусналъ въ текста една фраза, която веднага би показала, какво трѣба да се разбира подъ „синове и раби“. Загова ние си позволяваме да приведемъ цѣлия текстъ, който ни тукъ занимава.

Ἐπεὶ γὰρ τὴν ἀρχὴν ὁ ῥηθεὶς διεδέξατο Βωρίσης ὁ θαυμάσιος, Φράγγων νέφος τὴν Βουλγαρίαν πᾶσαν ἐκάλυψε. Συνεπετέθη δὲ τούτῳ καὶ λίμος δεινός. Ἐλγε δὲ τὸ τῶν Βουλγάρων οὕτω γένος κακῶς καὶ πολεμῶς ἕξει, καὶ λιμοῦ ἀρχὴν φθειρόμενον. Ἀλλ' ὁ γε Βωρίσης, καίτοι παῖς ὢν, ἐπεγνώσθη τὴν θείαν μάστιγα, καὶ ὡς ἐπάγει ταύτην ὁ παιδευτὴς Πατὴρ καὶ Δεσπότης, ἐπιστρέφει θέλων τοὺς υἱοὺς καὶ δούλους πρὸς τὴν ἀλήθειαν, περὶ ὧν υἱὸν ὁ Θεοπάτωρ Δαβὶδ φησιν Ἐγὼ εἶπα· θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ἰσραὴλ πάντες ἀμέλει τότε τῷ βασιλεὶ Ῥωμαίων καὶ τῇ συγκλήτῳ διαπροβέβηται κτλ.,¹⁾ т. е. „Когато речениятъ дивенъ Борисъ наслѣдилъ властѣта, облакъ отъ франки покрилъ цѣла България. Къмъ това се прибавилъ и страшенъ гладъ. Българскиятъ народъ по тоя начинъ се намиралъ въ лошо положение, бидейки погубванъ и отъ неприятелски мечъ и отъ задушване на глада. Но Борисъ, ако и да билъ юноша, разбралъ божия бичъ, и това, че наказателтъ, Отецъ и Владика, го налага, желяйки да обърне синоветѣ и рабитѣ къмъ истината, за които синове Богоотецъ Давидъ казва: „Азъ казахъ: вие сте богове и синове на Всевишния сте всички“. Разбира се, тогава той се обърналъ съ посолство къмъ ромейския императоръ и къмъ синклита“ и пр.

Нѣма съмнѣние, че въ византийската рѣчь обратѣтъ καὶ ὡς ἐπάγει таύτην е равносильнъ съ ἐπαγομένην, но Теофилактъ не употрѣбилъ тая форма граматическа, тъкмо защото той искалъ да покаже, че съкратеното изречение съ θέλων, което се намира въ право подчинение отъ ὡς ἐπάγει таύτην се отнася не къмъ Βωρίσης, а къмъ ὁ παιδευτής, което впрочемъ тукъ не означава „учитель“ „възпитатель“, а „наказателъ“, защото гл. παιδεύω въ Нов. Завѣтъ има значение „наказвамъ“ нѣкого, въ смисълъ за негово добро. Но тукъ това не е важно. Приведениятъ въ горния текстъ цитатъ отъ псаломъ 81, 6 (ср. Іоан. 10, 34) ясно показва, че архиепископътъ,

¹⁾ Вж. Житието на Тивериуполскитѣ мѣченици, Migne, Patr. gr. t. 126, cap. 34, col. 197.

привеждайки думитѣ „синове и раби“, съвсѣмъ не е ималъ прѣдъ видъ нѣкакво етнографско дѣление въ Борисовата България — българи и славѣни, защото въ негово врѣме такова дѣление не е имало, а пъкъ и въ изворитѣ, отъ които той се ползувалъ за разгледваната глава (вж. по-горѣ стр. 27), не го е намѣрилъ, а просто говори по обичая си съ думи на библията, и въ дадения случай съ думитѣ на 81. псаломъ, отъ които ясно личи, че причастieto $\theta\acute{\epsilon}\lambda\omega\upsilon$ по никой начинъ не може да се отнесе къмъ Бориса, а къмъ $\delta\ \pi\alpha\iota\delta\epsilon\upsilon\tau\acute{\eta}\varsigma$, т. е. къмъ Бога, защото само Богъ нарича човѣцитѣ богове и ги счита за свои синове, а не Борисъ, а оттука не послѣдниятъ, а Богъ желае да обърне човѣцитѣ — езическитѣ българи къмъ истинската вѣра. Най-сетнѣ изречението: $\acute{\alpha}\mu\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\iota\ \tau\acute{o}\tau\epsilon\ \dots\ \delta\iota\alpha\pi\rho\epsilon\sigma\beta\epsilon\upsilon\epsilon\tau\alpha\iota$ стои съвършено отдѣлно и нѣма никакво отношение къмъ прѣдното нито по смисълъ, нито по форма; то може да се постави по-скоро въ свръзка съ изречението: $\epsilon\acute{\iota}\chi\epsilon\ \delta\grave{\epsilon}\ \dots\ \phi\theta\epsilon\iota\sigma\theta\epsilon\mu\epsilon\upsilon\omicron\nu$.

Още по-странни се явяватъ по-нататъшнитѣ разсждения на г. Успенски. За да подкрѣпи прокараното отъ него етическо разграничение между „синове“ — българи и „раби“ — славѣни, той пише слѣдното: „Противоборство собственно земскаго крестьянскаго населенія, каковое и представляли собой Славяне, предпринятому Борисомъ дѣлу выясняется изъ свидѣтельства Гинкмара (Annal. Bertin. a. 866): quod procures sui (читай жупаны) moleste ferentes, concitaverunt populum adversus eum, ut illum interficerent. Quotquot igitur fuerunt intra decem comitatus (въ десяти жупахъ), adunaverunt se circa palatium eius, то-есть, „тѣ недовольные жупаны възбудили противъ него народъ, чтобы убить его. И такъ всѣ, сколько ихъ было въ десяти жупахъ, собрались вокругъ его дворца“. Вотъ здѣсь и нужно дѣлать различіе между дѣтьми и рабами, между вѣрными Борису Болгарами и невѣрными Славянами. Възъ основа на тоя уводъ г. Успенски прѣдлага да се поправи текста, като вм. $\Phi\rho\acute{\alpha}\gamma\gamma\omega\nu\ \nu\epsilon\phi\omicron\varsigma$ да се чете $\Delta\rho\omicron\upsilon\gamma\gamma\omega\nu\ \nu\epsilon\phi\omicron\varsigma$, а подъ $\Delta\rho\omicron\upsilon\gamma\gamma\omega\iota$ той разбира славѣнското „земское крестьянское населеніе“, и намира, че извѣстията на Теофилакта и на Хинкмара ще бждатъ „весьма тождественны“. Обаче тъкмо тая тъждественостъ мжно може да се прокара. Прѣди всичко тя е недопустима хронологически: Θ . Ив. Успенски изпусналъ изъ-прѣдъ видъ, че приведеното отъ него извѣстие на Теофилакта говори за събития прѣди покръщането, когато цитатътъ отъ Хинкмара е взетъ отъ разказа на послѣдния за боярския бунтъ — събитие слѣдъ покръщането, за което Теофилактъ говори въ края на 34 гл. и, ако въ текста първоначално вм. $\Phi\rho\acute{\alpha}\gamma\gamma\omega\nu$ е стояло $\Delta\rho\omicron\upsilon\gamma\gamma\omega\nu$, той не би пропусналъ да посочи, че сж се възбунтували тъкмо тия $\Delta\rho\omicron\upsilon\gamma\gamma\omega\iota$; обаче въ тоя бунтъ сж взели участие изключително българскитѣ бонли, т. е. споредъ г. Успенски, „вѣрнитѣ Борису българи“, а не „невѣрнитѣ славѣни“.

за които и дума не става нито въ единъ изворъ. И тъй, ако бихме приели обяснението на Успенски, то бихме дошли до голѣма грѣшка, а не до пълна тъждественостъ на двѣтъ извѣстия. Но отъ друга страна, ако приемемъ прѣдлаганата отъ г. Успенски поправка на текста, то би се получила не по-малка грѣшка, защото въ такъвъ случай би трѣбало да приемемъ, че въ началото на Борисовото царуване е избухналъ нѣкакъвъ бунтъ между „мѣстното селско славѣнско население“ въ държавата, за какъвто бунтъ не споменува нито единъ изворъ, па и съ израза „облакъ отъ франки покрилъ цѣла България“ архиепископътъ иска да прѣдстави, че тоя „облакъ“ е дошълъ отъ вѣнъ, отъ вѣншни неприятели, както това показва и изразътъ, че „неприятелски мечъ погубвалъ българския народъ“. Най-сетнѣ, ако тукъ би трѣбало да се мисли за нѣкакво въстание отъ славѣнското население въ България, то защо е било нужно Борису да се обръща къмъ ромейския императоръ съ прѣдложение за миръ на условие да се покрѣсти? Всички тия недоразумѣния и възражения ясно показватъ, че прѣдлаганото отъ г. Успенски разбиране на приведения Теофилактовъ текстъ, както и неговитѣ обяснения се явяватъ прѣсилени, а оттука и прѣдлаганата отъ него поправка на текста е неприемлива, защото тя не отговаря на истинското положение на работитѣ въ България прѣди покрѣщането.

2. Имената на българскитѣ пратеници въ Цариградъ на събора въ 869—70 год.

(Къмъ стр. 133).

Анастасий Библиотекаръ въ *Interpretatio Synodi VIII generalis, actio X*, като изброява поименно присѣдствувалитѣ на 10-то заседание на събора, съобщава и имената на българскитѣ пратеници въ слѣдната форма:

„Similiter et gloriosissimi iudices Michaelis sublimissimi principis Bulgariae stasiszerco borlas nesundicus vagantur il vestrannatabare praesti zisunas campsis et Alexius sampsi Hunno“.¹⁾

Въ изданието на Хардуина, който мислилъ, че всичкитѣ думи слѣдъ Bulgariae сж собствени имена, послѣднитѣ били раздѣлени така: Stasis, Zerco, Borlas, Nesundicus, Vaganturil, Vestranna, Tabare, Praesti, Tzisana, Scampsis et Alexius Sampsis. R. Rösler, посочвайки на несигурното четене тия имена и на неправилното имъ раздѣление отъ Хардуина, възъ основа на употребената въ пространното житие на св. Климента дума $\sigma\alpha\mu\psi\eta\varsigma$,²⁾ която, споредъ Миклошича, озна-

¹⁾ Migne, Patr. lat., t. 129, col. 148 B.

²⁾ Вж. гл. XVI, § 50, стр. 116 по издан. на Н. Л. Тунницки: $\tau\iota\varsigma$ Βουλγαρων ἑσχατίζης τὴν κλήσιν, $\sigma\alpha\mu\psi\eta\varsigma$ τὸ ἀξίωμα κτλ.

чава „достоинство“, „важност“, отъ старо-слав. *самъ*, или по-право, както посочи Иречекъ, отъ тур. *şan*,¹⁾ дошълъ до заключение, че думата *sampsis* (*sampsî*, *s[c]ampis*) въ нашия текстъ е сжщата тая *σαμψής* и че тя трѣба да се отдѣли отъ собственото име, съ други думи, тя не е собствено име, а епитетъ къмъ него. Поради това Rösler прѣдполага, че „горнитѣ 8 (?) имена прѣдставятъ само четири съответнитѣ титли, и прѣдлага такова четене: *Stasizecho Boliás, Nesundicus Vaganturil* (?), *Vestranna Tabare* (?), *Praestizisuna Sampsis, Alexius Sampsis*.²⁾

Напоследѣкъ J. Marquart поправи и попълни обяснения на тия имена и титли. Така въ *Borlas* той вижда сжщо хунно-българската дума *βουλᾶς* (боилъ, слав. *коларникъ*), *Vagantur* приравнява на *βαγατοῦρ* въ надписитѣ отъ IX. вѣкъ — хунно-българска титла, *Tabare* съпоставя съ старо-тур. *ältäbär*, като го свързва съ прѣходното име *Vestranna* (?) *ltabar*. Възъ основа на тия колко-годѣ сигурни обяснения на титлитѣ той прѣдлага за другитѣ слѣднето четене: *Epraestizis Unas[c]ampsis, Alexios [H]unosampsis(s)*; сжщо и въ началото *Stasis Boelaster con[e]* (като иска, вѣроятно, да го сближи съ *βουλᾶς ταρχάνος*),³⁾ *Sundicus Vagantur*.⁴⁾

Нѣма съмнѣние, че и двамата споменати изслѣдватели дадохъ правиленъ и сигуренъ ключъ за възможно вѣрно тълкуване на разгледвания текстъ. Обаче нѣкои данни, които сж останали за тѣхъ неизвѣстни, ни подсѣщатъ къмъ нѣкои по-други обяснения на имената. Така, първото име *Stasiszerco borlas* ще бѣде по-правилно, ние мислимъ, ако се раздѣли на *Stasis Zercoborlas*. Въ такъвъ случай *Zercoborlas* се приближава до българското име отъ сжщата епоха — *Zergobula*, извѣстно i. отъ припи-

¹⁾ B. Jireček въ *Achiv f. slav. Philol.* Bd. XXI (1899), S. 609.

²⁾ R. Rösler, *Römische Studien*. Leipzig 1871, S. 252. Амт. 1.

³⁾ Вж. Const. Porphyg., *De cerimoniis*, ed. Bon., I, p. 681. — Обаче такова раздѣстване на думитѣ и измѣнение на сричкитѣ ни се показва малко вѣроятно.

⁴⁾ J. Marquart, *Die Chronologie der alttürkischen Inschriften*. Leipzig 1898, S. 41 Амт. — О. Ив. Успенски сжщо така се изказа върху нѣкои отъ тия имена, обаче ново обяснение не даде. Така той пише: „Точно также весьма трудно поддается объяснению фрагментированное реченье ζουργου (вж. Абоба-Плиска, стр. 191, надпись № 5), которое, повидимому, должно обозначать принадлежность къ роду, а можетъ быть и званіе,“ и веднага продължава: „Съ точки зрѣнія древне-болгарскихъ терминовъ и званій ждетъ своей очереди объясненіе мѣстъ въ Mansi, Concilia, vol. XVI, col. 158, гдѣ перечисляются болгарскіе послы. По всей вѣроятности, вторая часть перваго имени Stasizerco соответствуетъ ζουργου; точно также Sampsî очень хорошо соответствуетъ σαμψής, встречающемуся въ Vita. S. Clementis; Borlas есть весьма известное βουλᾶς. странное vagantus (sic!) весьма легко можетъ быть объяснено изъ βαγατοῦρ или βαγατα“. Абоба-Плиска, стр. 204.

скитѣ въ Чивидалското евангелие¹⁾ и 2. отъ писмото на папа Ивана VIII отъ 879 г., адресирано ad consiliarios Michaelis regis Bulgarorum, дѣто то се явява въ форма *Cerbula* (dat. *Cerbulae*),²⁾ очевидно, вм. *Sergobula* или *Zergobula*, защото съ *z* е написано както у Анастасия, тъй и въ приписката на Чивидалското евангелие, или съ грѣцко окончание *Zergobulas*, както е въ нашия текстъ. Какво означава прѣхождащото това име *Stasis*: дали то е нѣкоя титла или чинъ, но въ такъвъ случай то би трѣбало да стои слѣдъ собствено име, както въ надписитѣ отъ IX. вѣкъ, или е християнското име на сѣщото лице, не се вземаме да обяснимъ. За тоя дума по-долу ние изказваме едно прѣдположение.

Второто име въ нашия текстъ се чете: *Nesundicus Vagantur*. *Nesundicus*, очевидно, криво е написано вм. *Sundicus*, което е несъмнѣнно *Sondoke* въ приписката на Чивидалското евангелие и *Sundica* (dat. *Sundicae*) въ споменатото писмо на папа Ивана VIII.³⁾ Тоя Сондоке или Сундика е носилъ титлата *Vagantur*, която е, очевидно, хунно-българската титла, както посочи Марквартъ, βαγατοур или βογοτοур,⁴⁾ което значи, споредъ Томашека,⁵⁾ Held=герой, юнакъ, ср. рус. богатѣрь.

Що се отнася до третия изразъ въ нашия текстъ: *il Vastran-patabare*, той не се поддава да бжде обясненъ дори на ориенталиститѣ, които били принудени да прибѣгватъ, както видѣхме, къмъ разни комбинации. Ако приемемъ, че *tabare* е наистина нѣкоя титла, то по аналогия съ прѣдното име ще трѣба да видимъ въ прѣдходната дума собствено име *Vestranna*; но въ такъвъ случай частицата *il*, която по никой начинъ не може да се свърже съ *vagantur* (*Rösler*), остава непонятна, а пъкъ отнасянето ѝ къмъ *tabare* (*Marquart*) ни се види невѣроятно; затова ние се досѣщаме за друга конъектура: вмѣсто *il* да се чете *et*, въ такъвъ случай би могло да се приеме, че и цѣлиятъ изразъ би се отнасялъ къмъ прѣдното име и би се считалъ сѣщо за титла или име на нѣкоя

¹⁾ вж. C. L. Bethmann, Die Evangelienhandschrift zu Cividale въ Neues Archiv d. Gesellschaft f. alt. deutsche Geschichtskunde. Hannover 1876. Bd. II, S. 113—128. — Ср. Рецензията на Иречека къмъ тая статия въ ССМ за 1876. бѣлѣжката на В. Ягича къмъ нѣмския прѣводъ на Дриновата рецензия върху К. Иречекъ, История на българитѣ въ Archiv f. slav. Philologie. Bd. II (1877), S. 171—172. Anm. 1. — В. Н. Златарски, Кой е билъ Тудоръ Черноризецъ Доксовъ? въ Българ. Прѣгледъ, год. IV (1897), кн. 3. стр. 45—46.

²⁾ Migne, Patrol. lat., t. 126, col. 833, B.

³⁾ Ibidem. — Дриновъ го транскрибира въ старобѣл. Сѣдикъ, както и първото име отъ форма *Cerbula* — въ Царвулъ. Вж. Съчинения, т. II. стр. 26, бѣл. 16.

⁴⁾ Абоба-Пласка, стр. 191, 4: Τρέπα βογοτοур; п. т., стр. 192, 6: 'Οσ-λινάς δ βαγατοур. — Ср. у. Constan. Porphyrog. De admin. imperio, ed. Bonn., с. 32, р. 158, 17: 'Αλογοβοτοур вж. 'Αλοβογοτοур. Вж. Marquart, ibid., р. 40—41, бѣл. ⁵⁾ Archäol.-epigr. Mittheil., XVII, 2, S. 208.

длъжност, която Сундика тогава е заемалъ. Разбира се, това сж само едни догадки, отъ които почти никаква полза не може да се извлече, и ще трѣба да се задоволимъ съ обясненията на ориенталиститѣ, че *tabare* е титла, и да чакаме изнамѣрването на нови данни, които да разрѣшатъ, дали *Vestranna* е собствено име, или пъкъ име на нѣкоя длъжностъ.

Обяснението, прѣдложено отъ Rösler'a за четвъртия изразъ *praesti zisunas campsis* като собствено име съ титла — *Praestizisuna campsis*, ни се показва много по-правдоподобно, отколкото сложната комбинация на Маркварта — *Epraestitzis Unas[c]ampsis*. Най-близко до формата *Praestizisunas* стои познатото българско име отъ дадената епоха — *Πρεσσιανός*, което пъкъ стои близу, ако не е и сжщото име *Προσσιανός*, още повече, че въ единъ отъ най-важнитѣ прѣписи на Скилица се срѣща въ форма *Πρεσσιανός*.¹⁾ Ако последната форма прѣдава точно българското име, то отъ него лесно би могло да произлѣже *Πρεσσι(τ)ι(ς)ανός*, а въ латинска транскрипция да се обърне въ *Praestizisunas*. Че латинската транскрипция въ ладения случай е имала за основа гръцката, се доказва отъ слѣдното обстоятелство. Анастасий Библиотекаръ съобщава, че оригиналнитѣ актове на цариградския съборъ въ 869—70 г., които трѣбало да бждатъ отнесени въ Римъ, загинали, когато папскитѣ легати при завръщането си отъ Цариградъ били плѣнени и ограбени отъ далматинскитѣ славѣни, и римската църква могла да се сдобие съ тия актове само благодарение на това, че самъ Анастасий, който присѣствувалъ на последното 10-то заседание на събора като пратеникъ на германския императоръ, се погрижимъ своеврѣменно да бжде прѣписанъ за него единъ екземпляръ отъ тѣхъ.²⁾ Оригиналитѣ на тия актове, а слѣдов, и прѣписътъ на Анастасия несъмнѣнно сж били написани на гръцки езикъ; по тоя прѣписъ по-сетнѣ Анастасий, който добръ е знаелъ тоя езикъ, е направилъ своя латински прѣводъ и го прѣдставилъ на папата.³⁾

Приемайки по тоя начинъ *Praestizisunas* за изопачено *Πρεσσιανός*, ние допушаме, че името на четвъртия български пратеникъ било *Πρεσιамъ* съ титла *campsis*, която очевидно е погрѣшена вм. *campsis*, както е при слѣдното име, и е идентична съ *σχιψής*, както се се посочи по-горѣ, отъ житието на св. Климента. Въ прѣводитѣ на това житие тая дума въ свръзка съ слѣдващото *τὸ ἀξίωμα*

¹⁾ В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ, п. т., стр. 49—50. — Сжщо, История на българ. държава, I. 1, стр. 458.

²⁾ Anastasii Bibl. Vita Adriani. Migne, ib., t. 128. col. 1393/4, § 638.

³⁾ В. Н. Златарски, Какъ е билъ разрѣшенъ българ. църковенъ въпросъ въ 870 г.? — Духовна култура, год. I (1920), кн. 1—2, стр. 56; и тукъ по-долу, Притурка № 3.

или се оставя не прѣведена,¹⁾ или пъкъ се прѣвежда: „изъ числа сановниковъ“,²⁾ „сановитъ чловѣкъ“,³⁾ „сановный вельможа“,⁴⁾ по достоинству сановникъ“,⁵⁾ отъ което ясно стѣва, че тая дума се схваща като такава, която сочи на високо положение — държавно и обществено. Папа Иванъ VIII адресира споменатото по-горѣ писмо така: *Petro, Cerbulae et Sundicae, caeterisque optimatibus consiliaris dilecti filii nostri Michaelis regis Bulgarorum*. Ако Зергобула и Сундика се приброяватъ къмъ *optimates consilarii* — велможи-свѣтници на Бориса, то несъмнѣнно и прѣдполаганиятъ Пресианъ, както и слѣдниятъ пратеникъ Алекси *sampsī(s)* сж вли-зали въ числото на „другитѣ“ велможи-свѣтници, т. е. че и тия послѣднитѣ по положение сж били еднакви съ Зергобула и Сун-дика, на което право сочи и тѣхното назначение за пратеници на цариградския съборъ. Велможи-свѣтници пъкъ на държавния глава сж били тѣй нареченитѣ „велики боляри“, които сж съста-вили постояннѣн болярски свѣтъ или синклитъ и, както се прѣдполага, рѣшавали сж заедно съ господаря важни въпроси както по вътрѣшната, тѣй и по външната политика на държавата. При тия обяснения неволно се налага прѣдположеннето, че *сѣмѣѣ* е хунно-българска дума и че така се наричали членовѣтъ на бо-лярския свѣтъ или великитѣ боляри.

Най-сетнѣ за петия пратеникъ *Alexius sampsī(s) Hunno* не може да има никакво съмнѣние, че той е билъ сжщо такъвъ велможа-свѣтникъ Алекси съ прозвище Ниппо, което сочи на неговия хунски произходъ.

При тия възможни за сега обяснения цитираното мѣсто у Ана-стасия Библиотекаря за имената на българскитѣ пратеници въ Ца-риградъ въ началото на 870 г., неволно се хвърля въ очи една очевидна блѣзна, а именно това, че между тия имена не фигурира тъкмо името на първия и главния български пратеникъ, на болярина-

¹⁾ Miklosich, *Vita S. Clementis*. Vindobonae 1847, praefatio, p. XVII; *сѣмѣѣ* officio. — Migne, *Patrol. gr.*, t. 126, col. : *sampses dignitate*. — Д. Т. Ласковъ, *Житие на св. Климента Охридски*. София 1916, стр. 51: „по чинъ самписъ“.

²⁾ Меншиковъ, *Матеріалы для исторіи письменъ*. Москва 1855. — П. Лавровъ, *Книга для чтенія по исторіи средныхъ вѣковъ*. Москва 1897, стр. 201.

³⁾ Матовъ, *Животъ, дѣяния и пр. на св. отецъ нашъ Климента*. Сръдецъ 1885, стр. 28.

⁴⁾ Муретовъ, *Житіе и дѣятельность и пр. св. отца нашего Климента*, въ „Богословскій Вѣстникъ“, XVII (1913), юль-августъ, стр. 456.

⁵⁾ Туницкій, *каз. издан*, стр. 117. — Сжщиятъ авторъ опрѣдѣля значението на тая дума така: „Оно (*сѣмѣѣ*) было однимъ изъ многочислен-ныхъ высшихъ древне-болгарскихъ званій, которое носили представители власти — бояре. Вж. Св. Климентъ, епископъ словенскій. Сергіевъ Посадъ 1913, стр. 165.“

дипломатъ Петра, роднина Борисовъ, за когото самъ Анастасий изрично споменува, че билъ изпратенъ въ Цариградъ отъ Бориса заедно съ други лица, за да разпитатъ, кому собствено България трѣба да принадлежи въ църковно отношение,¹⁾ и че той взелъ непосредно участие въ разискванията по сѣщия въпросъ на екстреното заседание на 4. мартъ 870 г.²⁾ Да се обясни тоя пропускъ съ това, че Петъръ по една или друга причина не е присѣствувалъ на най-тържественото и многолюдно 10. заседание на събора, по никой начинъ не може да се допусне, защото Анастасий изброява всички чужди прѣдставители. Имайки прѣдъ видъ тая невъзможностъ отъ една страна, а отъ друга — реда, по който сж написани въ адреса на споменатото писмо на папа Ивана VIII — до Петра, Зергобула и Сундика като лица, които сж играли най-важна роля въ българския църковенъ въпросъ, ние си позволяваме да правимъ една смѣла, но твърдѣ правдоподобна поправка, а именно, че първоначално вм. Stasis ще да е стояло Petrus — едно изопачение, което е могло да стане или случайно при прѣписването, или пъкъ, по-вѣроятно, умишлено е направено, ако не отъ самия Анастасия, то поне отъ нѣкой прѣписвачъ отъ чувство на дълбоко незадоволство, или по-право, отъ явна неприязнь къмъ Петра за неговото неустойчиво поведение и двойна роля по въпроса за юрисдикцията въ България, което го е накарало да тури вмѣсто Petrus едно фиктивно и непонятно име Stasis,³⁾ което при другитѣ чужди имена би могло лесно да мине незабѣлъзано.

И тъй, отъ направенитѣ тукъ обяснения къмъ цитираното мѣсто отъ Анастасия Библиотекаря българскитѣ пратеници на цариградския съборъ въ 870 г. били: Петъръ, Зергобула, Сундика (Сондоке) багатуръ, Вестранна (?) табаре, Пресианъ самписъ и Алекси самписъ. Отъ тѣхъ първитѣ трима, както може да се заключи отъ припискитѣ на Чивидалското евангелие, сж ходили въ Римъ прѣзъ врѣмето на прѣговоритѣ на Бориса съ папата по въпроса за назначението на български архиепископъ, и то Сундика — прѣзъ 867 г., Петъръ — освѣтъ въ първото посолство въ 866, още и въ 896 г., когато къмъ срѣдата на тая година той билъ изпратенъ отъ Бориса съ прѣдложение, папата да назначи дякона Марина или одного отъ своитѣ кардинали, и Зергобула — пакъ въ 869 г. заедно съ върнатия отъ Бориса иподяконъ Силвестра и съ прѣдложение да се назначи Формоза за архиепископъ.⁴⁾ Петъръ и Зергобула, очевидно, сж се

¹⁾ Vita Adriani. Migne, ib., t. 128, col. 1395/6, § 640, s. 4.

²⁾ Ibidem, col. 1391/2, § 632, s. 4.

³⁾ Интересно се явява въ случая това, че едното и другото име съдържатъ еднакво количество букви — шестъ.

⁴⁾ Подробно по тоя въпросъ вж. В. Н. Златарски, Кой е билъ Тудоръ Черноризецъ Доксовъ. Българ. Прѣгледъ, г. IV (1897), кн. 3, стр. 45—47.

върнали заедно от Рим прѣз декемврий 869 г. или януарий 870 г. и наскоро слѣдъ това сж били изпратени заедно съ другитѣ поименувани тукъ пратеници въ Цариградъ.

3. За протокола на екстреното заседание въ Цариградъ на 4. мартъ 870 год.

(Къмъ стр. 139).

Както вече отбѣлѣзахме, за дѣйността на това заседание се научаваме по извадкитѣ отъ протокола му, които Анастасий Библиотекаръ съобщава по-пълно въ *Vita Adriani*¹⁾ и въ съкратенъ и парафразиранъ видъ въ края на „Прѣдговора къмъ 8-ия съборъ“.²⁾ Но прѣди да разгледаме, отдѣ и какъ сж били направени тия извадки, ние ще трѣба по-напрѣдъ да се запознаемъ накратко съ личността на тѣхния авторъ — една знаменита личностъ, която е оказала твърдѣ голѣми услуги на папския прѣстолъ прѣзъ дадената епоха и чиито съчинения се явяватъ като главенъ изворъ за историята на българския църковенъ въпросъ въ IX. вѣкъ.

Анастасий Библиотекаръ, авторътъ на *Liber pontificalis*, а може би и на *Vita Nicolai I* и *Vita Adriani II*, произлизалъ отъ стара римска фамилия отъ грѣцки произходъ. Първоначалното си възпитание и образование той получилъ подъ ръководството на чича си Арсений, епископъ ортійски, който, назначенъ прѣвъ за „апокрисиарий на папския прѣстолъ“ при римския императоръ, дълго врѣме игралъ твърдѣ важна роля въ Римъ. По-сетнѣ съ своитѣ способности и обширни знания (особ. на грѣцкия езикъ) Анастасий обърналъ върху си вниманието на папа Николая I, който го избралъ за свой секретаръ и му довѣрилъ редактирането на писмата си. Обаче още прѣзъ първитѣ години на самостоятелната си дѣйностъ той трѣбало да прѣтърпи голѣми изпитания.

Чича му Арсений, който билъ извѣстенъ по своя разкошъ и алчностъ за богатство, загиналъ съ ужасна смъртъ отъ ржцѣтъ на убийци близу до знаменития мѣнастиръ Monte-Cassino по пътя отъ Римъ за Беневентъ. Това било на 15. августъ 868 г. при папа Адриана II, когато Анастасий заемалъ вече длъжността библиотекаръ на римската църква. Изчезването на чича му едвамъ не

Тукъ считаме за нужно да се поправимъ за годината 868 за отиването на Пстра (второ) и на Зергобула (първо), както е показано въ тая статия, защото сега, слѣдъ установяването, че прѣзъ 868 г. никакви български пратеници не сж ходили въ Римъ (вж. по-горѣ, стр. 115), то може да се отнесе само къмъ 869 г.

¹⁾ Migne, *Patrol. lat.* t. 128, col. 1391—1394; § § 632—637.

²⁾ *Ibidem*, t. 129, col. 201 B—22 A.

компрометирано за няколко време положението на библиотекаря, още повече, че убийството било дѣло на нѣкои членове отъ неговата фамилия. Но не стигало това. Братовчедъ му Елевтерий, синъ на еп. Арсения, за да поправи финансовото си положение, поискалъ да се ожени за дъщерята на Адриана II, но получилъ отказъ. Тогава той, като истински римски патриций отъ IX. вѣкъ, намѣрилъ за най-добръ да убие както дъщерята, тъй и жената на папа Адриана. Това време било най-тежко за Анастасия, защото силно го подозирали, да не би и той да е взелъ участие заедно съ братовчедъ си въ това двойно убийство. Благодарение на неизчерпаеми интриги и несъмнено съ помощта на императорското благоволение къмъ него той сполучилъ да смене отъ себе си това подозрение и се отървалъ само съ едно временно отстранение отъ длъжността му. Къмъ това време се отнася и изпращането му въ Цариградъ начело на тричлениата мисия отъ страна на Людовика Нѣмски, която била натоварена да води прѣговори за женидбата на най-големия синъ на Василия I, Константина, съ дъщерята на Людовика, Ирминграда, а също и да сключи съюзъ противъ сарацинитѣ.¹⁾ Наскоро слѣдъ завръщането си отъ Цариградъ Анастасий сполучилъ отново да спечели разположението на папа Адриана II главно съ услугата си по актоветѣ на цариградския съборъ въ 869—70 г., както ще видимъ по-долу, и още при живота на сжщия папа билъ върнатъ въ архивата на Латеранъ, дѣто продължилъ, както и по-рано, да оказва съдѣйствиe на папския прѣстолъ съ своето перо и ерудиция.²⁾

Ето при какви обстоятелства и въ какво положение Анастасий приготвилъ и писалъ актоветѣ на 8-ия съборъ, своя „Прѣдговоръ“ (*Praefatio*) къмъ тѣхъ и своитѣ *Vitae Nicolai I et Adriani II*. Нѣма съмнѣние, че той, колкото и да се стараелъ, може би, да се покаже съдържанъ и безпристрастенъ въ своето изложение, не е могълъ да бѣде свободенъ отъ тенденцитѣ и отъ общото настроение на римската курия въ всички въпроси, които били свързани съ авторитета на папството и интереситѣ на римската църква. Това става още по-очевидно, като се вземе прѣдъ видъ, че неговитѣ съчинения били назначени тъкмо да издигнатъ авторитета и пре-

¹⁾ А. Лебедевъ, *Исторія раздѣленія църквей*, Москва 1900, стр. 195. — A. Vogt, *Basil I-er, empereur de Byzance*, p. 226. — E. Perels, *Papst Nicolaus I und Anastasius Bibliothecarius*, Berlin 1920, S. 235—237, прѣдполага, че Анастасий билъ снабденъ неофициално и съ пъкавни инструкции отъ папата по поводъ заседаващия въ Цариградъ съборъ. — E. Dümmler, *Gesch. d. ostfrän. Reiches*, II, S. 250—251.

²⁾ За Анастасия вж. Hergenrother, *Photius*, II, S. 228—241. — A. Laroche, *L'Europe et le Saint-Siège*, p. 41—43. Особено E. Perels, *каз. съч.*, стр. 185—241, който дава много нови данни за живота и дѣяността на Анастасия.

стижа на папата и чрезъ това самъ той да защити и оправдае себе си. Затова трѣба и налага се дори да се отнасяме съ известна резерва и, доколкото е възможно, критично къмъ всички свѣдѣния, съобщавани отъ Анастасия, а оттука и къмъ неговитѣ извадки отъ интересуващия ни тукъ протоколъ на екстреното заседание на 4. мартъ 870 г.¹⁾

Тоя протоколъ не е дошълъ до насъ на грѣцки езикъ или поне до днесъ не е нахѣренъ сѣщо тѣй, както не сѣ запазени и протоколитѣ на цариградския съборъ въ 869—870 г.²⁾ Последнитѣ въ пълней видъ сѣ известни само въ латински прѣводъ, и то направенъ не по оригиналния грѣцки екземпляръ, приготвенъ и приподписанъ специално за римската църква, защото тоя подирниятъ загиналъ прѣзъ врѣмето, когато папскитѣ легати на връщане отъ Цариградъ били плѣнени отъ далматинскитѣ пирати — сръбскитѣ неретвани. Римската църква могла да се сдобне съ тия протоколи само благодарение на прѣдвидливостта на Анастасия, който прѣзъ врѣмето на своето прѣстояване въ Цариградъ въ края на 869 и нач. на 870 год. при закриването на събора своеврѣменно се погрижилъ да бѣде снетъ прѣписъ отъ тѣхъ лично за него,³⁾ съ цѣль да може и да ги прѣведе; по тоя прѣписъ Анастасий направилъ своя латински прѣводъ за папа Адриана II. Обаче, дали протоколътъ на екстреното заседание е влизалъ било като съставна частъ въ другитѣ съборни протоколи, било въ видъ на приложение къмъ тѣхъ, или пъкъ той е прѣдставлялъ нѣщо съвсѣмъ отдѣлно безъ всѣко отношение къмъ дѣйността на събора, и изобщо какъ и отъ кого е билъ той съставенъ, — за всичко това Анастасий нийдѣ нищо не споменува. Едно, което може съ положителност да се твърди, е това, че Анастасий не билъ допуснатъ да присъствува на това заседание, както това се види отъ слѣднитѣ муди: „Макаръ римскитѣ мѣстоблюстителѣ и българскитѣ пратеници и да бѣха се събрали съ императора и патриарха, а сѣщо и съ источнитѣ мѣстоблюстителѣ, обаче, слѣдъ като бѣха турени въ една зала (*in uno conclavi*), входътъ не се отваряше за никого, който дохождаше отвънъ, освѣнъ на оногова, комуто императорътъ

¹⁾ Вж. А. М. Ивановъ-Платоновъ, Къ изслѣдованіяма о Фотіѣ, патриархѣ Константинопольскомъ и пр. Рѣчь и Отчетъ, читанные въ торжественномъ собраніи Московскаго Университета 12-го января 1892 года. Москва, 1892, стр. 18—19. — A. Vogt, каз. съч., стр. XXII.

²⁾ На грѣцки езикъ сѣ известни само извлѣченія отъ оригиналнитѣ актове на тоя съборъ, направени, както се прѣдполага, въ нач. на X. вѣкъ отъ нѣкой привърженикъ на патриархъ Игнатия. Вж. Hergenrother, каз. съч., II, стр. 63 и сл. — А. Лебедевъ, каз. съч., стр. 130.

³⁾ Така поне самъ Анастасий прѣдства работата въ *Vita Adriani*. — *Migne, ib.*, t. 128, col. 1393/4, § 638. — Ср. E. Dümmler, каз. съч., стр. 258—259. — E. Perels, каз. съч., стр. 237—238.

или патриархът нѣкакъ бѣ позволилъ".¹⁾ Въ тоя пасажъ ясно проглежда не само това, че Анастасий не е присѣствувалъ на заседанието, но и неговата досада за недопущането му, което се явява твърдѣ естествено, защото неговата официална мисия имала съвсѣмъ друга цѣль.

При тоя изводъ ясно става, че Анастасий е могълъ да прѣдаде така автентично това, което се е говорило на екстреното заседание, или ако е записалъ всичко по думитѣ на папскитѣ легати, и то веднага слѣдъ свѣршването на заседанието, или пъкъ ако той е сполучилъ да се добие съ прѣписъ отъ оригиналния протоколъ, както това направилъ отъ другитѣ съборни протоколи. Отъ тия двѣ прѣдположения първото надали може да се допусне, защото легатитѣ едва ли сж били въ състояние да прѣдадатъ съ такава точностъ и въ такива подробности всички разсѣждения на спорящитѣ страни; затова много по-вѣроятно се показва второто, защото то се подкрѣпя и отъ слѣдния пасажъ у самия Анастасия. Като разправя въ края на „Прѣдговора“ си за всички машинации, къмъ които византийцитѣ прибѣгвали, за да изопачатъ споредъ желанията си постановленията на други събори „ту съ намаление, ту съ прибавка или измѣнение, ту въ присѣствие на другари, ту въ тайно мѣсто на жлитѣ, ту вѣнъ отъ събора, ту слѣдъ събора“ и дори насилствено, — Анастасий по-нататѣкъ пише: „Това, което се намира въ латинския кодексъ (прѣписъ-прѣводъ) отъ актоветѣ на 8-ия съборъ, чуждо е отъ всѣко червило на фалшивостъта; а това, което се окаже въ грѣцкия кодексъ на сѣщия съборъ нѣкакъ въ повече било относно бѣлгарския диоцезъ, било нѣйдѣ другадѣ, всичко излѣзло е изпълнено съ отровата на лѣжата. Най-сетнѣ, прѣпирията, за която по-горѣ отбѣлѣзахме, че била водена слѣдъ закриването на събора въ присѣствието на императора, викаринтѣ и бѣлгаритѣ само относно бѣлгарската земя, стана, и канонитѣ (правилата) сж изложени само въ 27 глави и вѣро-опрѣдѣлението (*terminus fidei*) е извадено (*deproptum*), и всичко това е написано или помѣстено въ петъ кодекси (екземпляри-прѣписи), потвърдено съ подписитѣ на всички, па и самитѣ кодекси сж скрѣпени съ оловени печати и сж прѣдадени подпечатани на мѣстоблюстителитѣ, за да бждатъ отнесени на патриаршескитѣ прѣстоли. И тѣй, за да не би хитростъта, или по-скоро, коварството на грѣцитѣ да постѣпи по свииски (*suavit*) и спрѣмо сегашния съборъ, нека това, което казахъ за увѣщание, бжде достатѣчно.“²⁾

Тая прѣдупрѣдителностъ и прѣдпазливостъ на Анастасия, ако се сѣди по думитѣ му, произливали отъ страхъ прѣдъ нѣкоя фал-

¹⁾ Praefatio, Migne, t. 129, col. 20 C—21 A. — A. Vogt, каз. съч., стр. 228—229.

²⁾ Migne, ib., t. 129, col. 22 D—24 A.

шификация отъ страна на византийцитѣ; а пъкъ настойчивото му увѣрение, че прѣпирнята за българската област дѣйствително станала, до извѣстна степенъ разкрива у него боязнь да се не полозрѣ, че заседанието не ще да се е завършило само съ тая прѣпирня. Но въ сжщото врѣме не може да не се забѣлѣжи, че тукъ Анастасий прокарва и извѣстна тенденция съ цѣль да се умаловажи рѣшението на екстреното заседание, като изтъква, че това рѣшение по българския църковенъ въпросъ не било взето съ общо съгласие на двѣтъ спорящи страни, и по тоя начинъ да оправдае папскитѣ легати, като прѣдстави работата така, че тѣ отъ свои страна сж направили всичко, за да защитятъ интереситѣ на римската курия въ България.¹⁾ Тая тенденция още повече проглежда 1. въ това, че въ „Прѣдговора“, както видѣхме, Анастасий, като се ограничава само съ общи фрази за възраженията на противната страна — византийската, прѣдава отговоритѣ на папскитѣ легати въ съвсѣмъ другъ видъ, откълкото въ *Vita Adriani*, макаръ че изворътъ му е билъ единъ и сжщи — прѣписътъ отъ протокола на сжщото заседание, и 2. въ прѣдставенитѣ отъ него послѣдници отъ това, дѣто външни лица не сѣ допуснали на заседанието. „Отъ това произлѣзе, пише той, че, каквото римлянитѣ твърдили, нито източнитѣ мѣстоблюстителѣ, нито българскитѣ пратеници не разбирали и, наопаки, каквото източнитѣ говорили, нито римскитѣ мѣстоблюстителѣ, нито българскитѣ пратеници не схващали. А между това, разбира се, не присѣтствувалъ никой другъ прѣводачъ освѣнъ единъ — императорскитѣ, който не смѣлъ да прѣдава думитѣ както на римскитѣ, тъй и на източнитѣ мѣстоблюстителѣ иначе, освѣнъ както императорътъ бѣ вече заповѣдалъ за българската провала“.²⁾ Въ тия думи на Анастасия явно изпжкватъ нѣкои несъобразности.

Прѣди всичко мжно може да се прѣдполага, че българскитѣ пратеници не сж разбирали латинския езикъ, особено боляринъ Петъръ, който още отъ самото начало на църковния въпросъ бѣ взелъ дѣятелно участие въ сношенията на кн. Бориса съ папата и два пжти бѣ вече ходилъ въ Римъ, защото тѣ още въ началото на сжщото заседание, както самъ Анастасий съобщава, благодарили на римскитѣ легати за тѣхното вниманіе къмъ господаря имъ, а послѣднитѣ имъ отговорили, че ги признаватъ за синове на римската църква и не искали да прѣминатъ, безъ да ги поздравятъ,³⁾ и тѣ тогава се разбирали помежду си. Освѣнъ това, извѣстно е, че източнитѣ прѣдставители, особено александрийскитѣ Иосифъ и иерусалимскитѣ Илия, сж знаели грѣцкия езикъ. Още по-невѣ-

¹⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 136, бѣл. 1 и 138, бѣл. 1.

²⁾ *Migne*, *ib.*, t. 129, col. 21 A.

³⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 133—134.

роятно се показва и твърдението, че на това екстрено заседание нѣмало другъ прѣводачъ освѣнъ императорския. Нѣма никакво съмнѣние, че и българскитѣ пратеници, и римскитѣ легати, очевидно, сж имали прѣводачи, както това е било и на съборнитѣ заседания, и мжно може да се допусне, че тѣ, особено послѣднитѣ, не сж повикали и на това заседание прѣводачъ тѣкмо при разглеждането на такъвъ важенъ за тѣхъ въпросъ, какъвто е билъ българскиятъ, още повече като се има прѣдъ видъ тѣхното изобщо недовѣрие къмъ византийцитѣ.¹⁾

Изтъкнатитѣ тукъ несъобразности ни довеждатъ до заключение, че горнитѣ съобщения сж нагласени чисто и просто отъ самия Анастасия, за да усили сжщата тенденция, която по-горѣ посочихме; а главното е това, че тия несъобразности всѣватъ извѣстно подозрение, дали Анастасий излага както въ Vita Adriani, така и въ „Прѣдговора“ си работитѣ тѣй, както тѣ въ дѣйствителностъ сж станали, и дали той не е измѣнилъ или пропусналъ нѣкои нѣща отъ съдържанието на оригиналния протоколъ. Макаръ това подозрение и да не може да се докаже фактически, понеже грѣцкиятъ текстъ на протокола, както казахме, не е запазенъ, обаче на него навожда самъ Анастасий, когато той се старае да прѣмълчи за резултата отъ екстреното заседание въ Vita Adriani, а въ „Прѣдговора“ си той несъзнателно, може би, дава доста ясни данни, като говори за изпратеното Борису писмо слѣдъ закриването на заседанието, за да си прѣдставимъ, че нанстина въ края на краищата папскитѣ легати приели рѣшението на източнитѣ прѣдставители, какво „българското отечество трѣба да се подчинява на цариградския диоцезъ“ и признали автономията на новооснованата българска църква. За това подробно вж. тукъ по-горѣ, стр. 140—145.

4. Кой е билъ пресвитеръ Иванъ, папскитѣ пратеникъ до Бориса прѣзь 879 г.?

(Къмъ стр. 180).

По тоя въпросъ сжществуватъ за сега двѣ мнѣния: Рачки и Малышевскій приематъ, че тоя пресвитеръ Иванъ билъ една и сжа личность съ придворния свещеникъ на моравския князь Светопълка, Иванъ Венециански, който въ началото на 879 г. билъ изпратенъ въ Римъ, да даде разяснения по дѣлото противъ св. Методия, подигнато отъ латино-нѣмската партия.²⁾ Ягичъ пъкъ,

¹⁾ A. Vogt, каз. съч., стр. 229, бѣл. 3.

²⁾ Fr. Rački, Documenta № 5, р. 8. — Малышевскій, Св. Кирилъ и Методій, Киевъ 1836, стр. 251 и 261, бѣл. 1.

като посочва, че изпратеният от хърватския князь Бранимира прѣз май 879 г. при папа Ивана VIII пресвигтеръ Иванъ¹⁾ е идентиченъ съ Ивана пресвигтеръ, който билъ натоваренъ отъ сжия папа малко по-сетнѣ съ мисия отъ Римъ до българския князь Михаила, а пъкъ за него нищо не се знае да е ходилъ въ Моравия, различава тия двама едноименни пресвигтери като двѣ отдѣлни личности: единиятъ свещеникъ Иванъ билъ изпратенъ отъ Далмация въ Римъ и оттамъ използванъ за друга мисия както обратно за Далмация, тъй и въ България, когато другиятъ, който билъ отъ Венеция или отъ венецианската областъ, билъ изпратенъ отъ Моравия направо въ Римъ.²⁾

Противъ доказателствата на двѣтѣ тия мнѣния могатъ да се противопоставятъ много и сериозни възражения. И наистина, ако Иванъ Венециански е живѣлъ прѣзъ всичко врѣме (отъ 874 до 879 г.) въ Моравия при Светопълка, както посочва Ягичъ, и само въ 879 г. билъ изпратенъ въ Римъ отъ послѣдния съ специална мисия, какъ той е могълъ да попадне въ Далмация при кн. Бранимира? На това би могло да се възрази съ слѣднитѣ думи на Малышевскій: „Какъ разъ въ пору такого поворота политико-церковныхъ отношеній Хорвати прибыли сюда извѣстный намъ Иоаннъ, пресвигтеръ венецианскій, бывшій на пути въ Римъ, въ качествѣ посла отъ Святополка моравскаго къ папѣ по дѣлу Меѳодія“.³⁾ Но въ такъвъ случай би трѣбало да се приеме, че пжтъ отъ Моравия за Римъ е билъ прѣзъ Далмация, което е малко вѣроятно; освѣнъ това мисията на Ивана Венециански отъ моравския князь била специално насочена въ Римъ, и нѣмало причини той да минава прѣзъ Далмация, освѣнъ ако се прѣдположи, че Светопълкъ се е намиралъ въ даденото врѣме въ сношения съ Хърватско, което е още по-малко допустимо; най-сетнѣ, ако Иванъ VIII пише въ писмото си до Теодосия, по-сетнѣшния епископъ на хърватска Далмация, че пресвигтеръ Иванъ дошелъ въ Римъ отъ страна на послѣдния (*de vestra parte veniens*),⁴⁾ то ясно е, че въ дадения моментъ той се е намиралъ въ Далмация и оттамъ непосредно е билъ изпратенъ въ Римъ, слѣдов. не може да се прѣдполага, че той е дошелъ отвънъ. Но и на това може да се противопостави заедно съ Малышевски слѣдното мѣсто отъ писмото на папа Ивана VIII до Бранимира отъ 6. юний 879 г.: „et quia hunc ipsum Joannem presbyterum tibi et nobis verum fidelem in omnibus esse cognoscimus, dedimus illi nos-

¹⁾ За него вж. по-горѣ, стр. 178—181.

²⁾ V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue Ausgabe. Berlin 1813, S. 55—56.

³⁾ Малышевскій, каз. съч., стр. 251.

⁴⁾ Вж. цитата по-горѣ, стр. 179.

tram apostolicam epistolam deferendum regi Bulgarorum. Ideo petimus ut pro amore sancti Petri et nostro cum tua ipse licentia legationem hanc nostram sine tarditate perficiat, ut et propter hoc tuae dilectioni multiplices gratias habeamus.¹⁾ За сжщия пресвитеръ Иванъ въ писмото си до Бориса отъ 8. юний с. г., папата пише: „Quod si volueritis, per hunc Joannem venerabilem presbyterum, fidelem nostrum, nobis sub certitudine litterarum vestrum remandare curate“,²⁾ а въ писмото до сплѣтското духовенство сжщиятъ пише: Hanc autem nostri apostolatus epistolam fraternitati vestrae per hunc praesentem Joannem venerabilem presbyterum, fidelem familiarem nostrum, direximus.³⁾ По поводъ на тия мѣста Малышевски прави слѣднитѣ разсуждения: „До этого времени папа не присылалъ легата къ Бранимиру, слѣд. не было другого пресвитера Иоанна, который бы успѣлъ обозначиться, какъ извѣстный одинаково и папѣ, и Бранимиру и истинно вѣрный тому и другому. Такимъ былъ только Иоаннъ венеціанскій, въ маѣ 879 г. явившійся въ Римъ съ посредничествомъ въ дѣлѣ Бранимира и Θεодосія. Только о Иоаннѣ венеціанскомъ, какъ вновь прибывшемъ и вновь послужившемъ папѣ и Бранимиру, папа могъ выразиться cognoscimus. Вообще папа ни въ письмѣ къ Бранимиру, ни въ письмѣ къ Михаилу Болгарскому не называетъ Иоанна — presbyterum nostrum, какъ выразился бы онъ о легатѣ изъ римскаго духовенства, а называетъ только presbyterum venerabilem, nostrum fidelem или communem fidelem.“⁴⁾ Колкото и да е категориченъ тукъ Малышевски, все пакъ може да му се възрази, че прѣди да се заговори за пресвитера Ивана, папски пратеникъ отъ Римъ е дохождалъ въ Далмация, именно оня, който отивалъ за България и носѣлъ писма до българския князь и до Седеслава, когото той не заварилъ живъ. Той намѣрилъ на негово мѣсто князь Бранимира, комуто и прѣдалъ адресираното до Седеслава писмо, и съ когото е повелъ въпроса за присъединението на Хърватско къмъ римската църква, слѣдов. имало е папски пратеникъ въ Далмация, „который бы успѣлъ обозначиться, какъ извѣстный одинаково и папѣ и Бранимиру и истинно вѣрный тому и другому“. И тъй доказателствата и на двѣтъ мнѣния допускатъ сериозни възражения, които повидимому правятъ неприемливи едното и другото.

Обаче всичката разлика между двѣтъ мнѣния произлиза отъ това, че изходната имъ точка не е правилно поставена. Прѣдставителитѣ на тия мнѣния пропуснали да спратъ вниманието си върху първия папски пратеникъ, чиято главна и първоначална мисия била

¹⁾ Ep. 229. Migne, Patrol. lat., t. 126, col. 842 A—B.

²⁾ Ep. 231, Ibidem, col. 843 D.

³⁾ Ep. 234, Ibidem, col. 847 B.

⁴⁾ Малышевскій, каз. съч., стр. 261, бѣл. 1.

насочена въ България, и да опрѣдѣлятъ неговата личность; а той не е могълъ да бжде, както видѣхме,¹⁾ никой другъ, освѣнъ сщщия пресвитеръ Иванъ, защото, ако папа Иванъ VIII въ писмото си (отъ 6. юний) до Бранимира пише, че пресвитеръ Иванъ трѣбало да извърши мисията си „безъ закъснение“ (*sine tarditate*), то това е явно намекване на Бранимира да го не задържа тоя пжтъ при себе си тъй, както направилъ при първото му отиване въ България.

Слѣдъ горнитѣ разяснения заключението може да бжде само едно: пресвитерътъ, който станалъ посрѣдникъ на Бранимира и Теодосия прѣдъ папата, билъ първоначално изпратенъ отъ папата въ България прѣзъ хърватска Далмация, дѣто той билъ задържанъ поради възникването на въпроса за присъединението на Бранимира и Теодосия къмъ римската църква и останалъ тамъ да го уреди, изстѣпвайки като тѣхенъ посрѣдникъ, затова се и явила нужда повторно слѣдъ единъ мѣсецъ пресвитеръ Иванъ да бжде изпратенъ въ България, и то пакъ прѣзъ Далмация. При такова заключение и слѣдъ горѣ-изложенитѣ разсждения и обяснения много по-вѣроятно и дори приемливо се явява първото отъ двѣтъ приведени мнѣния, именно, че въпросниятъ пресвитеръ Иванъ е могълъ да бжде само Иванъ Венециански.

5. Разказътъ за прѣмѣстването на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ.

(Къмъ стр. 284).

Свѣдѣния по историята за прѣнасянето на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ ни дава хрониката на Симеона Метафраста и Логотета, отъ която сж ги заимствували другитѣ по-късни византийски хронисти въ една или друга форма. Хрониката на Сим. Логотета, както е извѣстно, дошла е до насъ не въ оригиналъ, а въ разни прѣписи, прѣтърпѣли една или друга прѣправка въ формата на изложението. Тя или е влѣзла като продължение на по-стари отъ нея хроники, или пъкъ е извѣстна подъ чужди имена, както това се установи напоследъкъ.²⁾ Интересуваниятъ ни разказъ е прѣдаденъ въ Cod. Paris. 845, contin. Geor. Hamartoli, у Leo Grammaticus, въ старобълг. прѣводъ, въ Codices Vatic. 153 и 163 и у Theophanis contin. почти еднакво съ незначителни разлики, които не измѣняватъ смисъла му. Тия разлики ще се видятъ отъ слѣдната съпоставка на текстоветѣ:

¹⁾ Вж. по-горѣ, стр. 179.

²⁾ За тая хроника вижъ В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ и пр. стр. 6—13 и посочената тамъ литература.

Cod. Par. 845; Contin. Geor.
Hamar.; Leo Gram;
старобългар. прѣводъ:

Заούτζας ὁ βασιλεοπάτωρ εἶχε
δοῦλον εὐνοῦχον ὀνόματι Μουσικόν.
Οὗτος ἐφιλιώθη Σταυρακίῳ καὶ Κο-
σμῷ, Ἑλλαδικοῖς φιλοχρύσοις καὶ
πραγματευταῖς (Leo: πραγματεῖς),
οἵτινες πρὸς αἰσχροκέρδειαν ἀφορῶν-
τες, μεσιτεῖα καὶ δυνάμει τοῦ
Μουσικοῦ (om. Cod. Paris.) διέ-
στησαν (Cod. Par. ἐκαινοτόμησε sci.
ἐκαινοτόμησαν) τὴν ἐν πόλει (γενο-
μένην) (omit. Leo) πραγματείαν
τῶν Βουλγάρων ἐν Θεσσαλονίκῃ,
κακῶς τοὺς Βουλγάρους διοικούντες
ἐν τῇ κοιμωμένῃ. οἱ δὲ Βούλ-
γαροι τῇ Συμεὼν ταῦτα ἀπήγγειλαν·
ὁ δὲ δῆλα πεποίηκε ταῦτα τῇ βα-
σιλεῖ Λέοντι. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπὸ
τοῦ βασιλεοπάτορος κωλυόμενος προ-
σπαθούτος τῇ Μουσικῇ πάντα ὡς
λήρον ἤκουε (Leo: ἤκουσεν).¹⁾

т. е. „Василеопаторъ Зауца имаше
робъ евнухъ на име Мусикъ.
Тоя се сприятелилъ съ Ставра-
кия и Козма, елладски златолю-
би и търговци, които, като се
стремѣли къмъ нечестна печалба,
чрѣзъ посрѣдството и съ по-
мощта на Мусика прѣмѣстили
(пар ж. р ж к. промѣнили) намира-
щето се въ столицата българско
тържище въ Солунъ, като злѣ
притѣснявали българитѣ въ съби-
рането на митата. Българитѣ из-
вѣстили Симеона за това, а тоя
направилъ това извѣстно на им-
ператоръ Льва. Императорътъ,
обаче, възспиранъ отъ василеопа-
тора, който билъ разположенъ
къмъ Мусика, всичко слушалъ
като празни приказки“.

Codices Vatic. 153 et 163;
Theopanis
continuatus:

Εὐνοῦχον εἶχε δοῦλον ὁ βασιλεο-
πάτωρ Заούτζας· Μουσικὸς ἦν ὄνο-
μα τούτῳ. οὗτος συνεφιλιώθη ἀν-
δράσιν ἐμπορικοῖς καὶ φιλοκερδέσι
καὶ φιλοχρύσοις, ἐξ Ἑλλάδος οὔσι,
Σταυρακίῳ τε καὶ Κοσμῷ· οἱ τινες
μεσιτεῖα (Cod. Vat. μαντεῖα) τοῦ
Μουσικοῦ κερδαίνειν βουλόμενοι τὴν
μετὰ Βουλγάρων πραγματείαν ἐν τῇ
πόλει ἐν Θεσσαλονίκῃ μετέστησαν,
κακῶς κοιμωμένους τοὺς Βουλ-
γάρους. τῶν δὲ Βουλγάρων ταῦτα
τῇ Συμεὼν ἀναγγειλάντων, αὐτὸς
δῆλα ταῦτα τῇ βασιλεῖ κατέστησε
Λέοντι. ὁ δὲ πάντα ὡς λήρον ἐλο-
γίζετο, τῇ πρὸς Заούτζαν προσπα-
θεῖα νικώμενος.¹⁾

т. е. „Василеопаторъ Зауца имаше
робъ евнухъ; името му било
Мусикъ. Тоя се сприятелилъ съ
мжже търговци, користолюбиви
и златолубиви, които били отъ
Еллада, Ставракіѳ и Козма. Тѣ
чрѣзъ посрѣдството на Мусика,
желаейки да придобиятъ печалба,
прѣмѣстили търговията съ бѣл-
гаритѣ отъ столицата въ Солунъ,
като злѣ събирали отъ бѣлга-
ритѣ митата. Когато българитѣ
извѣстили за това на Симеона,
тоѳ пѣкъ съобщилъ това на
императоръ Льва. Тоя считалъ
всичко за празни приказки, по-
бѣждаванъ отъ добро разполо-
жение къмъ Зауца“.

¹⁾ Geor. Hamart. ed. Muralti, p. 771, 10—772, 2. — Leo Gram
p. 266, 21—267, 7. — ¹⁾ Theoph. Contin., ib., p. 357, 14—22.

Отъ тая съпоставка ясно личи, че тукъ имаме двѣ редакции на единъ и същи текстъ, отъ които първата се смѣта, че съдържа първоначалния текстъ на Логотетовата хроника или поне стои най-близу до него,¹⁾ а втората прѣдставя само изкуствена вариация на текста съ незначителни пропуски, или съ други думи, това е една перифразировка на първоначалния текстъ.²⁾ Отъ тая (втората) редакция се е ползувалъ и Продължателятъ на Теофана за своята хроника.

Съвсѣмъ иначе ни прѣдава тоя разказъ Ив. Скилица споредъ Кедрина, който пише слѣдното: δοῦλος ἦν εὐνοῦχος τῷ βασιλεωπάτορι Μουσικῷς κολούμενος. οὗτος συμφιλώθεις ἀνδράσιν ἐμπορικῶς καὶ φιλοκερδέσι, βουλόμενος κερδαίνειν αὐτούς, τῇ πρὸς τὸν Ζαούτζαν χρησάμενος παρρησίᾳ τὰς ἐκ Βουλγαρίας εἰσαγομένας πραγματείας εἰς τὴν πόλιν εὐθέως μετέστησεν εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ τοὺς εἰρημένους ἐμπόρους τελώνας ἐκέλευε κατέστησεν, οἵτινες κακῶς διετίθεσαν τοὺς τὰς πραγματείας μετόντας Βουλγάρους, βαρέα εἰσπραττόμενοι τελωνήματα. τῶν δὲ Βουλγάρων ἀναγγειλάντων ταῦτα τῷ Συμεῶν, καὶ τούτου δῆλα τῷ βασιλεὶ κατήστησαντος, ἐπεὶ τῇ πρὸς τὸν Ζαούτζαν συμπαιδείᾳ νικώμενος πάντα ὡς λῆρον ἡγάσατο καὶ οὐδεμιᾶς ἠξίωσεν ἐπιστροφῆς,³⁾ т. е. „Василеопаторътъ имаше робъ евнухъ, наричанъ Мусикъ. Тоя, слѣдъ като се сприятелилъ съ мже търговци и користолюбци, искайки да ги спечели за себе си, понеже се ползувалъ съ свобода отъ страна на Зауца (т. е. Зауца му прѣдоставилъ да дѣйствува свободно), вписанитѣ отъ България въ столицата стоки веднага прѣмѣстилъ въ Солунъ и за митничари тамъ поставилъ казанитѣ търговци, които злѣ постѣпвали съ дохождащитѣ съ стоки българи, като налагали тежки мита. Когато българитѣ извѣстили Симеона за това, а той съобщилъ на императора, послѣдниятъ, побѣждаванъ отъ разположение къмъ Зауца, счелъ всичко за празни приказки и не (го) удостоилъ съ никакво внимание“.

Ако сравнимъ тоя разказъ съ двата по-горѣ приведени, не е мжно да се разбере, че Ив. Скилица е ималъ подъ ржка хрониката на Сим. Логотета въ втората редакция, както това показва многото сходни изрази и дори изречения. Обаче въ същността на разказа той се рѣзко отличава: докато въ първитѣ двѣ редакции прѣмѣштането на българското тържище се приписва на двамата гърци търговци, и то чрѣзъ посредството и съ помощта на Мусика, Скилица го отдава лично на послѣдния, който искалъ чрѣзъ двамата гърци, да постигне користолюбиви цѣли, ползувайки се отъ довѣрието и разположението на Зауца. Наредъ съ това Ски-

¹⁾ В. Г. Васильевскій, Хроника Логовета. Виз. Врем. II (1894), стр. 96.

²⁾ С. Шестаковъ, О рукописяхъ Симеона Логовета. Виз. Врем. V (1898), стр. 51—52.

³⁾ Skyl. Cedr., ib., II, p. 254, 4—14.

лица дава някои подробности, които правят разказа му по-последователен, по-ясен и по-логичен, когато въ другият да е редакции на Сим. Логотета се забърбват непълноти и дори несъобразности. Така, напр., твърде странно и непонятно се явява това обстоятелство, че само по желанието на двама никакви-си търговци е могло да се наложи на византийското правителство такава една промяна, която имала колкото търговски, толкова и политически характер. Освен това въ тях не е изтъкнато, въ какви връзки се намирали интересите на двамата гърци съ търговията на българите и изобщо съ българското тържище, а само се съобщава, че те се отнасяли зле спрямо българите въ събирането на митата, без да се посочва, въ качеството на какви те сж вършили това. Очевидно, първоначалният текст на Сим. Логотета е претърпял едно немъло съкръщение, което затъмнило смисъла. У Скилица тия несъобразности и непълноти сж избъгнати.

Но тогава какъ се обяснява тая съществена разлика въ двата текста? Ние не можемъ да допуснемъ, че Симеонъ Метафрастъ и Логотетъ, единъ отъ най-видните византийски писатели въ втората половина на X. вѣкъ, известниятъ съставителъ на Сборникъ отъ житиета на светиите, който се ползувалъ съ твърде голъмо значение не само въ Византия, но и въ много други страни, е писалъ тъй несмислено и тъй нелогично своята хроника. Отъ друга пъкъ страна, недопустимо е така сжщо да се твърди, че Ив. Скилица, който се приема за единъ отъ най-добрите византийски хронисти, си е позволилъ самозолно да измъни до неузнаваемостъ своя изворъ — Теофановия продължателъ. Имайки прѣдъ видъ тия двѣ невъзможности, ние дохождаме до заключение, че Ив. Скилица или се е ползувалъ отъ другъ неизвестенъ за сега изворъ — а такива ги има и се признаватъ — по нашия въпросъ, като попълнилъ и оправилъ текста на Теофановия продължателъ, — изворъ, отъ който е черпалъ и Сим. Логотетъ, или пъкъ е ималъ подъ ръка и първоначалния текстъ на последния, който е съдържаля разказа въ сжщия видъ, както у Скилица, но който въ известните засега прѣписи е билъ измѣненъ подъ перото на Логотетовите прѣправячи и съкращачи, които сж искали, може би, да маскиратъ низката роля на Мусика, задъ когото се криелъ самъ василеопаторъ Зауца, да стоварятъ всичката вина върху двамата гърци търговци, и по тоя начинъ да затъмнятъ истината по това събитие, като прѣдставятъ византийското правителство за безучастно въ прѣнасянето на българското тържище отъ Цариградъ въ Солунъ.

Възъ основа на горѣ-изложеното ние приемаме разказа на Ив. Скилица за истински като по-логиченъ и по-правдоподобенъ. Защото както Мусикъ, тъй и другиятъ двама, Ставракий и Козма, сж били нищо друго освѣнъ едни агенти на користолюбивия Зауца,

които сж вършили всичкитѣ му нечисти и незаконни прѣдприятии за обогатяване. Това най-ясно се види отъ слѣдния разказъ на Симеона Логотета за тѣхнитѣ дѣла и край. „Мусикъ и Ставраки били наклеветени на императора Лъва (слѣдъ смъртта на Зоя въ 896), задѣто тѣ вземали отъ стратизитѣ и чиновницитѣ дарове (рушвети) и ходатайствували за тѣхъ прѣдъ василеопатора. И еднажъ, когато Ставраки влизалъ при Зауца съ писмото на нѣкого отъ стратезитѣ, щомъ го видѣлъ императорътъ, стоейки на балкона (*ἐν τῇ ῥιζίκῃ*), влѣзълъ и той слѣдъ него и, като го хваналъ за ржава, извелъ го внѣжъ ужъ да го разпита за стратезитѣ. Като го довелъ къмъ еднокрилната врата (*μονόθυρον*), взелъ писмото и го захвърлилъ, прѣдалъ го на случайно намиращитѣ се тамъ, за да го изведатъ отъ двореца, и заповѣдалъ да го подстрижатъ. Като се научилъ Мусикъ за това, изпадналъ въ отчаяние. Слѣдъ като влѣзалъ тамъ, дѣто Мусикъ стоялъ прѣдъ Зауца, императорътъ го ударилъ въ тила, извелъ го и го прѣдалъ на постелника Христофора, като му заповѣдалъ да го заведе въ Студийския мѣнастирь и да го направятъ монахъ. Не слѣдъ много умрѣлъ и Зауца въ двореца“.¹⁾ Какво е станало съ Козма, не се знае. По тоя начинъ най-сетнѣ Лъвъ VI сполучилъ да се избави отъ тая клика прѣстѣпници, които злоупотрѣбавали съ довѣрието му за свои лични облаги и въ врѣда на държавнитѣ интереси.

Отъ по-сетнѣшнитѣ хронисти псевдо-Симеонъ Магистеръ (ed. Воп. р. 701) намѣрилъ за добръ съвѣтъ да изпусне нашия разказъ, а Зонара (IV, р. 40, 1—4) цѣлия разказъ прѣдава въ слѣднитѣ думи: τῶν δὲ Βουλγάρων ἐνοπίων ὄντων καὶ ἐμπορίας ποιουμένων μετὰ Ῥωμαίων, οἱ τοὺς τελωνήμασιν ἐφεστῶτες ἄδικα αὐτοῦς εἰσέπραττον τέλη, които прѣдставятъ нищо друго освѣнъ съкращение на Скилицеви разказъ.

6. Извѣстията на византийскитѣ хронисти за първия походъ на ц. Симеона противъ Цариградъ въ 913 г.

(Къмъ стр. 367).

За първия походъ на царь Симеона срѣщу Цариградъ византийскитѣ хронистъ отъ втората половина на X. вѣкъ Симеонъ Логотетъ, а слѣдъ него продължательтъ на Теофана и Лъвъ Граматикъ, които буквално прѣдаватъ текста на първия, разказватъ слѣдното:

„Въ августъ мѣсецъ българскитѣ князь Симеонъ, като потеглилъ въ походъ противъ ромеитѣ съ многоброенъ и (*πολλὸν καὶ*,

¹⁾ Contin. Geog. Hamart. ibid., p. 776, 14 — 777, 2. — Theoph. contin. ib., p. 362, 1—4.

omit. Contin., Leo) силенъ народъ (δύλος), достигналъ до Цариградъ и, като го обсадилъ, обиколилъ го съ окопи отъ Влахернитѣ до тѣй наричениѣ Златни врата, възнасяйки се съ надежда (ἐλπίσι μετέωρος ὢν) безъ трудъ съвсѣмъ (πάντως, omit. Contin.) да го завладѣе. Но, когато той узналъ твърдостта на стѣнитѣ и непристъпността [на столицата] поради множеството и каменометнитѣ (Contin.: поради множеството на войницитѣ (τῶν ἐπιτόπων) и на каменометнитѣ и стрѣлометнитѣ машини), излѣганъ въ надеждитѣ, отстъпилъ въ тѣй наречения Евдомъ, като поискалъ миренъ договоръ. Слѣдъ като настояницитѣ (τῶν ἐπιτρόπων) [на младия императоръ] приели на драго сърдце (ἀσμενέστατα) мирътъ (τῇ εἰρήνῃ, omit. Contin.), Симеонъ пратилъ своя магистъръ Теодора да прѣговаря за мирнитѣ условия (συλλαλῆσαι τὰ τῆς εἰρήνης). Патриархъ Николай, Стефанъ и Іоаннъ магистри (Contin., Leo: Στέφανος καὶ Ἰωάννης ὁ μάλιστα), като взели императора, дошли при Влахернитѣ и въвели двамата синове Симеонови, и тѣ пообѣждали заедно съ императора въ двореца. Патриархъ Николай излѣзълъ (ἐξῆλθε, Leo: ἦλθε) при Симеона; Симеонъ наклонилъ прѣдъ него глава. И тѣй, патриархътъ, като направилъ молитва, вмѣсто стемма, както казватъ (ὡς φασί, omit. Leo), възложилъ върху главата му (Leo: ἑαυτοῦ безсмыслено) собствения си (ἰδίον = Contin.; Leo: ἑαυτοῦ) епириптарий. Почетени съ многобройни и великолѣпни дарове, Симеонъ и синоветѣ му се върнали въ собствената си страна, като се разстанали несъгласни относно казания миръ* (ἀσύμφωνοι ἐπὶ τῇ εἰρημένῃ εἰρήνῃ).¹⁾

Въ този разказъ сж нахвърлени цѣлъ редъ кратки изречения, които поради своята краткостъ и откъслечностъ не позволяватъ да се установи не само връзката между отдѣлнитѣ факти, но и тѣхната послѣдователностъ, па дори и съдържанието имъ. Така, напр., въ него не е показано, въ каква връзка се намирали прѣговоритѣ за миръ съ отиването на патриархъ Николая и на двамата настояници заедно съ малолѣтния императоръ при Влахернитѣ, и въ какво състояли самитѣ прѣговори. Защо били въведени само синоветѣ на Симеона въ Влахернския дворецъ и останали тамъ да обѣдватъ съ императора? Кога — прѣди обѣда или слѣдъ него — и гдѣ патриархътъ излѣзълъ при Симеона, както и гдѣ се намиралъ въ това врѣме самъ Симеонъ? Защо е трѣбало патриархъ Николай да възлага върху главата на послѣдния стемма и защо вмѣсто стемма той турилъ своя епириптарий? Най-сетнѣ, защо

¹⁾ Sym. Logoth., ib., p. 802, 20—803, 12. = Theoph. Contin., ib., p. 385, 1—24. = Leo Gram., ib., p. 291, 12—292, 12. — Pseudo-Symeon Magister, ed. Bon., p. 721, 10—17, който, очевидно, ималъ подъ рѣка Симеона Логотета, значително съкратилъ текста на послѣдния, и то въ най-сжществената частъ, и затова ние пѣма да се спираме върху него.

Симеонъ и синоветъ му, слѣдъ такъвъ тържественъ приемъ, се върнали въ земята си незадоволеми отъ сключения миръ? — Всички тия въпроси, които неволно възникватъ поради непълнотата и откъсачността на излаганитѣ факти, ясно свидѣтелствуватъ, че авторътъ-хронистъ като че ли нарочно и умишлено искалъ да затъмни отдѣлнитѣ факти, избѣгвайки да ги прѣдстави въ тѣхното пълно съдържание и послѣдователностъ и по тоя начинъ да даде да се разбератъ същността и взаимната свързка на, очевидно, твърдѣ важнитѣ дѣйствия, които тогава се извършвали въ Цариградъ и неговитѣ околиности.

Донѣйдѣ по-ясенъ и по-послѣдователенъ се явява Иванъ Скилица (=Келринъ), който за сжщото събитие разказва слѣдното:

„... Българскиятъ князь Симеонъ съ силна войска направилъ нападение на ромеитѣ и, като достигналъ до царствения градъ (τὴν βασιλίδαν), обиколилъ го съ окопи отъ Влахеритѣ до тѣй наричанитѣ Златни врата и се възнасялъ съ надежди лесно да го завладѣе. Но, когато узналъ твърдостта на стѣнитѣ [му] и множеството на защитницитѣ имъ и голѣмия запасъ (βασιλείαν) отъ каменометни и стрѣлометни орждия, излѣганъ въ надеждитѣ, отстъпилъ въ Евдомъ, изисквайки миренъ договоръ. Слѣдъ като настояницитѣ на драго сърдце приели прѣдложението (τὸν λόγον), Симеонъ изпраща своя магистеръ Теодора да води прѣговори за миръ. Когато тоя (Теодоръ) пристигналъ и били размѣнени много рѣчи (λόγους κυρηθέντων πολλῶν), патриархътъ и другитѣ настояници, като взели императора, отишли въ Влахернския дворецъ и, като дали знатни (ἀξιολόγους) заложници, въвели Симеона въ двореца, и тоя обѣдвалъ съ императора, слѣдъ като Симеонъ наклонилъ глава прѣдъ патриарха и получилъ отъ него молитва, а [патриархътъ] възложилъ, както казватъ, върху главата на варварина вмѣсто вѣнецъ (ἀντὶ στεφάνου) собствения си епириптарий. Слѣдъ обѣда, понеже не се сговорили относно мира (ἀσυμβάτων γενομένων παρὶ τῆς εἰρήνης), Симеонъ и синоветѣ (παῖδες) му, почетени съ дарове, върнали се въ страната си“.¹⁾

¹⁾ Skyl.-Cedr., ed. Bon. II, p. 262, s—m. — Zonaras, ib., IV, p. 52, m—53 r, който се ползува отъ хрониката на Ив. Скилица, прѣдава сжщия разказъ така: „Българинътъ Симеонъ, понеже начело на [държавнитѣ] дѣла не стоеше императоръ, въ надежда лесно да завладѣе царицата на градовѣтѣ (τῆς βασιλίδος τὸν πόλεον) напада на нея съ голѣма войска и се разполага на лагеръ отвън стѣнитѣ ѝ и замислилъ да я обсади. Но, като видѣлъ твърдостта на стѣнитѣ и множеството на тѣхъ и голѣмия запасъ отъ машини на стѣнитѣ, поколебалъ се и прѣминалъ въ Евдомъ, желаяйки да почне прѣговори. И тѣй, патриархътъ и другитѣ настояници, като взели императора, отишли въ Влахернския дворецъ, където пристигналъ и Симеонъ. Като далъ и взелъ заложници и наклонилъ глава прѣдъ патриарха, той билъ благословенъ отъ него и обѣдвалъ съ императора. Слѣдъ това, недоволенъ отъ мирния договоръ, несъгласенъ, почетенъ съ дарове, заминалъ обратно той и дѣцата му“.

Ако съпоставимъ тоя разказъ съ горѣ-приведения на Симеона Логотета, не е мжно да се заблѣжи, че въ объяснения на причинитѣ, които сж принудили Симеона да снесе обсадата на Цариградъ и да прѣдложи на византийското правителство да се почнатъ мирнитѣ прѣговори, двамата хронисти напълно се сходятъ, но въ по-нататъшното изложение на фактитѣ тѣ значително се различаватъ. Разликиѣ на двата текста се заключаватъ въ слѣдното:

1. Иванъ Скилица съобщава едно твърдѣ важно обстоятелство, което не се намира у Симеона Логотета, именно, че при прѣговоритѣ съ българския прѣдставитель Теодора, „били размѣнени много рѣчи“, отъ което може да се заключи, че прѣговоритѣ били продължителни, защото, очевидно, на тѣхъ е ставала дума за важни и сериозни въпроси.

2. Докато Симеонъ Логотетъ говори, че само двама отъ настойнициѣ, Стефанъ и Иванъ магистеръ, отишли съ патриарха и императора при Влахернитѣ, Иванъ Скилица, безъ да нарича имена, твърди, че тамъ били патриархътъ и другитѣ настойници, т. е. всичкиѣ членове на регентството, а тѣ сж били седемъ, отъ които двама били отъ славѣнски произходъ.¹⁾

3. Споредъ Симеона Логотета, въ Влахернския дворецъ били въведени само двамата синове на Симеона и не се посочва, дѣ се намиралъ въ това врѣме самъ Симеонъ. Възъ основа на думитѣ: „патриархъ Николай излѣзълъ прѣдъ Симеона“ обикновено се прѣдполага, че послѣдниятъ си оставалъ въ лагера,²⁾ съ което надали е възможно да се съгласимъ. Ако Симеонъ, ирѣди да направи прѣдложението да се почнатъ прѣговоритѣ, отстъпилъ въ прѣдмѣстнието на столицата Евдомъ на брѣга на Мраморно море, и ако той оставалъ въ лагера си, то той би се намиралъ тамъ при войската си, а не стоялъ би при Влахернската врата, въ горнята часть на Златния Рогъ като наказанъ и неудоенъ съ подобаващата нему, като на побѣдитель, честь. Това би било оскърбително за неговата гордостъ и не съотвѣтствувало би на неговото съзнание за своето могъщество. Отъ друга пкъ страна и патриархъ Николай никога не би се рѣшилъ да се вдигне отъ Влахернитѣ, за да отиде на лична срѣща съ Симеона въ лагера му на равнината при Евдомъ: това не би позволило не само неговото патриаршеско достоинство, но и неговото положение въ даденото

Макаръ Зонара силно и да е съкратилъ своя оригиналъ, а намѣсти и да прибавилъ отъ себе си нѣкои фрази, все пакъ той запазилъ реда на фактитѣ споредъ текста на Ивана Скилица.

¹⁾ Sym. Logoth., *ib.*, p. 798, 14—17: τὸν Βασιλεῦσιν καὶ τὸν Γαβριηλόπουλον; ср. *ib.* 796, 14—16: ἀπὸ (τοῦ) Σχλαβῶν ἰδιόους.

²⁾ С. Н. Палаузовъ, Вѣкъ болгарскаго царя Симеона. СПбургъ 1852, стр. 45. Другитѣ нови историци не опрѣдѣлятъ, дѣ се намиралъ въ това врѣме Симеонъ.

време като прѣдставителъ на императорската властъ. Всички тия съображения ни каратъ да считаме вѣрно съобщението на Ивана Скилица, че при Влахернитѣ били посрѣщнати и слѣдъ това въведени въ тамошния дворецъ не синоветѣ на Симеона, а самъ Симеонъ, когото сж придружавали синоветѣ му при отиването на тая тържествена срѣща. Изтъкването на първъ планъ синоветѣ на Симеона у Симеона Логотета, очевидно, е направено, за да се намали значението на ония дѣйствия, които сж извършени тогава въ Влахернския дворецъ.

4. Отъ тоя изводъ само по себе си изтича, че съ императора сж обѣждали не синоветѣ Симеонови, а самъ Симеонъ съ синоветѣ си съгласно съ извѣстието на Ивана Скилица, който при това ясно изтъква, че обѣдътъ въ Влахернския дворецъ станалъ, слѣдъ като Симеонъ наклонилъ глава прѣдъ императора и получилъ отъ него молитва, при което патриархътъ вмѣсто вѣнецъ възложилъ върху главата на Симеона своя епириптарий, т. е. съ други думи, възлагането на епириптария станало прѣди официалния обѣдъ.

Установяването на горѣ-изложенитѣ толкова важни разлики въ разказитѣ на двамата наши хронисти неволно поражда въпроса: кому отъ двамата трѣба да се вѣрва — на Симеона ли Логотета, или на Ивана Скилица? — Отдавна вече е доказано, че за дадената епоха (за врѣмето на императора Лъва VI Философа и малолѣтността на Константина Багренорѣдни) Иванъ Скилица ималъ като главенъ изворъ хрониката на Теофановия продължателъ. Това лесно може да се констатира и отъ приведенія по-горѣ неговъ разказъ, въ чиято основа, очевидно, легналъ разказътъ на Теофановия продължателъ, респек. на Симеона Логотета; обаче установено е сжщо и това, че Иванъ Скилица едновременно се ползвалъ за нѣкои мѣста въ своята хроника и отъ други извори, по които той е попълвалъ и изправялъ главния си изворъ.¹⁾ Едно отъ такива мѣста се явява тъкмо и разгледаното тукъ извѣстие. Какъвъ е билъ тоя другъ изворъ, остава засега неизвѣстно. Въ всѣки случай той е далъ възможность на Ивана Скилица, който се счита за единъ отъ най-добритѣ и сериозни византийски хронисти отъ втората половина на XI. вѣкъ, не само да попълни главния си изворъ, но и до извѣстна степенъ да прѣмахие отъ него отбѣлзанитѣ по-горѣ неясности, бъркотия и откъслечность на фактитѣ у Теофановия продължателъ, респек. у Симеона Логотета, а това ни дава достатъчно основание да признаемъ, че разказътъ на Ивана Скилица стонъ по-близу до историческата истина.

¹⁾ F. Hirsch, Byzantinische Studien. Leipzig 1876, S. 371—376. — K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur. 2-te Aufl. München 1897, S. 367.

7. Извѣстията за опита на ц. Симеона да се сроди съ цариградския дворъ.

(Къмъ стр. 376).

За обръщането на ц. Симеона въ Цариградъ съ прѣдложение за браченъ-сюзъ съ византийския дворъ и за отблъсването му намираме свѣдѣния: 1. въ арабската хроника на александрийския патриархъ Евтихия, който живѣлъ въ края на IX. и въ първата половина на X. вѣкъ, 2. въ историята на неговия компилаторъ, арабския писателъ отъ XIII. вѣкъ ал-Макина и 3. въ 16-то писмо на патриархъ Николая Мистика. Отъ византийскитѣ хронисти никой не споменува за тоя фактъ; изобщо за причинитѣ на втория походъ на Симеона тѣ даватъ кратки и откъслечни свѣдѣния.

Отъ двѣтѣ тукъ споменати арабски хроники по-рано станала извѣстна втората, т. е. хрониката на ал-Макина († 1275), която носи надсловъ „Всеобща история“ и е доведена до 1260 година. Още въ XVII. вѣкъ ученитѣ обърнали внимание на тая история и тогава още втората ѝ часть, която съдържа въ себе си историята на 49-тѣ халифи, била прѣведена на латински и френски езици.¹⁾ Наскоро слѣдъ тия прѣводи явило се изданието и прѣводътъ на хрониката на александрийския патриархъ Евтихия, доведена до 937 г.²⁾ При по-близкото изучаване на послѣдната се оказало, че за изворъ на ал-Макина до 937 год. служила тъкмо хрониката на Евтихия, а отъ 937-та до 1028—31 год. той се ползувалъ и почти буквално прѣписалъ хрониката на другъ християнски арабски историкъ Яхъя Антиохийски, който е живѣлъ въ втората половина на X. и прѣзъ първата половина на XI. вѣкъ (до 1066 г.) и се явява като продължател на Евтихия Александрийски. За това говори самъ Яхъя въ прѣдговора на историята си: „работата е тамъ, че Саидъ, синъ на Батрика (араб. име на Евтихия), въ своя лѣтописъ дошълъ до 5-та година на халифата ал-Радия, т. е. до 327 год. отъ Хиджра (или 937 г. отъ Р. Хр.), а самъ починалъ въ 328 г. (939—940), — азъ пъкъ разпрѣдѣлямъ (цѣлия материалъ) по сщия начинъ, по който той го разпрѣдѣлилъ, и ще трѣгна по

¹⁾ *Historia Saracenica, qua res gestae Musillimorum inde a Mohammede arabe, utque ad initium imperii Atabacae per XLIX Imperatorum successionem fidelissime explicatur, arabice olim exarata a Georgio Elmacino et latine reddita opera et studio Thomae Erpenii. Lugduni Batavorum 1625.* — *L'Histoire Mahometane, ou les quarante-neuf Chalifes du Macine divisez en trois livres etc. Nouvellement traduit d'Arabe en Francois par Pierre Vattier. Paris 1657.* — За ал-Макина вж. В. Г. Васильевскій, Къ исторіи 976—986 годовъ, ЖМНП. ч. 184 (1876), стр. 129 и слѣд.

²⁾ *Contextio Gemmarum sive Eutychii, Patriarch. Alexandr. Annales etc. interprete E. Pocockio. Oxoniae 1658. Migne, Patrologia, ser. gr. f. CXL, col. 903 et ssqu.*

сщия пжъ, по който тоя е вървѣлъ“. И тъй, ал-Макинъ се явява простъ компилаторъ на Евтихия и Яхъя и при това, споредъ баронъ Розена, лошъ компилаторъ.¹⁾ Естествено, за насъ като авторитети трѣба да служатъ Евтихий и Яхъя, особено при изучаването на събитията отъ X. вѣкъ, защото тѣ сж били тѣхни съврѣменници.

Ето какъ ни прѣдставя Евтихий вървежа на събитията въ Византия слѣдъ смъртъта на Лъва VI Философъ, като съпоставяме двата текста на:

Евтихия

Imperavitque post ipsum (Leonem) Romanis frater ipsius Alexander septem annos, dein mortuus est, succedente ipsi Constantino Leonis filio, qui annos tunc natus erat viginti tres. Cuius mater, nomine Augusta, imperium administrabat. Misit autem rex Bulgarorum ad Constantinum Romanorum imperatorem, sororem ipsius filio suo in uxorem poscens; in quo, cum non antieret ipsi Constantinus, multa inter ipsos commissa sunt proelia.²⁾

ал-Макина

Anno 319 obiit Alexander imperator Romanorum, et successit ei Constantinus filius Leonis, puer tredecim annorum, cuius mater, nomine Augusta, regnum administravit. Et misit Bulgarorum Rex ad Constantinum imperatorem, ut sororem suam desponderet filio eius: quod cum ei recusavisset, proelia multa commissa sunt a Romanis et Bulgaris.³⁾

т. е. „Подиръ Лъва царувѣ надъ ромеитѣ братъ му Александъръ седемъ години; слѣдъ смъртъта му наслѣди го Константинъ, синъ Лъвовъ, който бѣше тогава на 23 години. Неговата майка, на име Августа, управляваше империята. И изпрати кралятъ на българитѣ до Константина, императора на ромеитѣ, да иска сестра му за жена на сина си; обаче, когато Константинъ му отказалъ, завързали се между тѣхъ много сражения“, т. е. почнала се продължителна война.

Отъ горнята съпоставка на двата текста става ясно, че въ тѣхъ нѣма никаква сжществена разлика, съ изключение само на 319 година у ал-Макина, която Евтихий не отбѣлѣзва, слѣдов. тя е била прибавена отъ ал-Макина, и при това невѣрна, защото 319 г. отъ Хиджра дава 931—932 год. отъ Р. Хр. Послѣ, двата текста не се схождатъ въ годинитѣ на Константина Багренородни, който, споредъ Евтихия, когато умрѣлъ Александъръ, билъ на 23 год., а

¹⁾ Бар. В. Р. Розенъ, Императоръ Василий Болгаробойца. СПбургъ 1883. Введение, гл. II. стр. 014. По-подробно за Яхъя, вж. тукъ по-горѣ, стр. 648, бѣл. 2.

²⁾ Migne, ib., col. 1151. A.

³⁾ Historia Saracenica, lib. II, p. 248—249.

споредъ ал-Макина, — на 13 години. Самата разлика обаче на тия двѣ числа ни дава възможностъ да прѣдположимъ, че тукъ латинскиятъ прѣводъ е обърканъ. Що се отнася до нѣкои неточности въ подробноститѣ у Евтихия, като, напр., че името на Константиновата майка било Августа или че Константинъ ималъ сестра, то арабскиятъ историкъ е могълъ, споредъ справедливата забѣлжка на В. Г. Васильевски, „твърдѣ лесно да ги направи, както това правятъ и други писатели, отдалечени по мѣстожителство отъ театра на събитията, ако и близки по врѣме“.¹) Както и да е, но общиятъ вървежъ на събитията е вървенъ и напълно съгласенъ съ византийскитѣ хроники, па се потвърждаватъ и отъ писмата на Николая Мистика.

Съдържанието на приведеното мѣсто отъ Евтихиевата хроника повече отъ ясно говори, че българскиятъ кралъ, който не може да бжде другъ освѣнъ Симеонъ, защото той се явява като съврѣменникъ на Константина, сина на Лѣва VI., въ това врѣме, се обръщаль въ Цариградъ съ прѣдложение за родственъ съюзъ съ византийския дворъ, тъкмо тогава, когато империята се управлявала отъ майката на Константина Зоя, а не въ 913 г. при първия походъ на Симеона противъ Цариградъ, както прѣдложи М. Дриновъ. По-нататъкъ ние узнаваме, че причината на продължителната война билъ отказътъ, даденъ отъ Цариградъ на Симеоновото прѣдложение за браченъ съюзъ, а не, споредъ М. Дринова, „нарушението отъ страна на Византия току-що сключения договоръ за брака“, защото такъвъ договоръ не е сществувалъ, а пъкъ условията на договора отъ 913 г., както видѣхме, били отъ съвсѣмъ другъ характеръ — признаването царското достоинство на Симеона чрезъ възвеждането му въ кесаръ, което било и причината за падането на Николая Мистика и неговитѣ другари-регенти и тържеството на Зоината партия, а не договорътъ за брака²), защото такъвъ изобщо не билъ сключванъ. Най-сетнѣ отъ Евтихия пакъ се научаваме, че самъ Константинъ ужъ отхвърлилъ прѣдложения отъ Симеона браченъ съюзъ. Но това едва ли може да се допусне, защото Константинъ тогава билъ на 7 и нѣщо години. Нѣма съмнѣние, че той е билъ отхвърленъ отъ правителството на Зоя, както това М. Дриновъ твърдѣ добръ объясни.

Погрѣшката, която направилъ М. Дриновъ при опрѣдѣляне причинитѣ както на първия, тъй и на втория Симеоновъ походъ, произлѣзла отъ това, че той твърдѣ много довърявалъ на по-новитѣ

¹) Посочената статия, пакъ тамъ, стр. 131.

²) М. С. Дриновъ, Южные славяне и Византия въ X вѣкѣ, Съчинения, т. I, стр. 383—384.

историци и не провѣрявалъ приведенитѣ отъ тѣхъ цитати. „Като говори за желанието на Симеона да се сроди съ византийския императорски дворъ, пише той, Елмасинъ право посочва, че това желание било отхвърлено отъ Зоя и нейното правителство“.¹⁾ Но ние току що видѣхме, че, споредъ Евтихия, а така сжщо и неговия компилаторъ ал-Макина, това желание било отхвърлено отъ самия Константин и нищо не се говори за Зоя или за привърженцитѣ ѝ; тукъ по-скоро би могло да се появи колебание при четенето на посоченото мѣсто, а не да се вижда право посочване. По-нататкъ М. Дриновъ за подкрѣпа на горнитѣ думи не привежда цитата отъ самия ал-Макина, а се позива на А. Рамбо, въ съчинението на когото, въ посоченото отъ М. Дринова мѣсто, ние четемъ: „Une fois déjà, audire d'Elmasin Simeon avait proposé aux tuteurs et à la mère de Constantin VII une alliance de famille. On lui avait sans doute répondu par une de ces fins de non — recevoir, dont le Porphyrogénét donne la formule dans un de ces ouvrages“.²⁾ Отъ тия думи 1. не се види, щото ал-Макинъ „право да посочва“ и 2. изречението: On lui avait... etc. не сж на ал-Макина, а само прѣдположение на самия А. Рамбо. Обаче и послѣдниятъ не цитира ал-Макина: той се позива 1. на J. H. Leichius, *Commentatio de vita et rebus gestis Constantini Porphyrogeneti*, вмѣстено въ прѣдговора къмъ *De cerimoniis aulae Byzantinae*, дѣто той, наистина, привежда прѣписъ на това мѣсто у ал-Макина, но той е непълнъ, и въ него е изпуснато тѣкмо онова изречение, което за насъ има най-голѣмо значение,³⁾ и 2. още на френския прѣводъ на ал-Макина. Vattier, който буквално прѣвежда послѣдния, би могълъ да покаже на М. Дринова неговата погрѣшка, която произлѣзла, очевидно, отъ непълния прѣписъ на въпросното мѣсто отъ самия Leichius.

Що се отнася до извѣстието на патриархъ Николая въ 16. (XI) писмо, то гласи слѣдното:

¹⁾ Пакъ тамъ, стр. 385.

²⁾ A. Rambaud, *L'empire grec au X-me siècle*. Paris 1870, p. 338.

³⁾ Вж. *De cirimoniis*, ed. Bon. praef. XXXVIII, sig. 3. Leichius прѣдава въпросното мѣсто така: Obiit Alexander, cui successit Constantinus Leonis filius, tridecim annorum puer. Misit Bulgarorum Rex ad Constantinum Imperatorem, ut sororem suam desponderet eius filio: quod cum recusavisset proelia multa commissa sunt a Romanis et Bulgaris. При това Leichius, като цитира Elmasinus *Hist. Sarac.* туря невѣренъ № на страницата — вмѣсто 248 стои 198. Ако сега сравнимъ цитата приведена отъ Leichius, съ горѣ-приведената (стр. 818), ние ще констатираме, че тукъ е изпуснато изречението: cuius mater, nomine Augusta, regnum imperavit.

Καὶ πρόσχες οἷς λέγομεν κρίμα-
σιν οἷς ἐξαπίσταται ὁ Θεός, εἰς τὸν
θρόνον τῆς βασιλείας ἐνίδρυσεν, ὡς
γε καὶ αὐτὸς, οἶμαι, διέγνως, τὸν
κύριν Ῥωμανόν· συνάφθητι κατ' ἐπι-
γαμίαν αὐτῷ, εἴτε πρὸς ἄρσενα παῖ-
δα ἐκείνου θυγατέρα προσαρμόζων,
εἴτε πρὸς τὴν θυγατέρα ἐκείνου υἱὸν
εἰς νυμφίον δεχόμενος. Καὶ τοῦτου
γινομένου οὐδενὸς ἀποτεύξῃ τῶν κα-
ταθυμίων, ὅσα πρὸς δόξαν τὴν πρέ-
πουσαν καὶ πρὸς τὴν σὴν ἀπόλαυσιν
ἀφορᾷ, καὶ παντὶ τῷ Βουλγάρων
γένει καὶ ὑπὸ σέ τελοῦντι λαφ.
Ἐπεζήτηεις πρὸ τοῦτου κη-
δεῦσαι βασιλεῖ, καὶ τὴν σὴν
ἐξαίτησιν παρὰ φαιλον
ἐποίησαντο οἷς ἔδοξε τοῦτο
ποιεῖν· νῦν ἔξεστί σοι τῇ τοιαύτῃ
κηδεῖα σεμνύνεσθαι. Ἐπεθύμεις συγ-
κηδεσθῆς γενέσθαι Ῥωμαίων βασι-
λέως, νῦν τοῦτό σοι φέρων χαρί-
ζεσθαι ὁ καιρός.¹⁾

Но обърни внимание на това,
което казваме. Богъ съ своитѣ
сждби, чрѣзъ които Той (всичко)
знае, утвърди на императорския
прѣстолъ господина Романа, как-
то, мисля, и ти самъ знаешъ. Свър-
жи се съ него чрѣзъ сватовство,
било като оженишъ дъщеря за
негово мъжко чедо, било като
приемешъ (твой) синъ (да бже)
женихъ на неговата дъщеря. И ко-
гато това стане, ти нѣма да из-
губишъ нищо отъ копнежитѣ,
които право сочатъ къмъ надеж-
ната слава и твоята полза, нито
за цѣлия български родъ, нито
за подчинения ти народъ. Прѣди
още ти искаше да се сро-
дишъ съ императора, но
тия, които трѣбаше да сто-
рятъ това, отнесоха се
легкомислено къмъ твое-
то искане; сега ти имашъ
възможностъ да се украсишъ съ
това родство. Ти искаше да ста-
нешъ тъстъ на ромейския импе-
раторъ, сега ти се прѣдставя
удобенъ случай за това.²⁾

Така писалъ патр. Николай Симеону въ нач. на 921 год., ко-
гато послѣдниятъ бѣ станалъ особено опасенъ за империята. Било
би твърдѣ чудно и непонятно, ако отъ подчертанитѣ изречения въ
горния пасажъ бихме заключили, че искането на Симеона първо-
начално било прието, а отпослѣ отхвърлено отъ „ония, които трѣ-
бало това да сторятъ“, т. е. отъ правителството на Зоя, къмъ
врѣмето на което Симеонъ се и обръщалъ въ Цариградъ съ прѣд-
ложение да се сроди съ византийския дворъ. Ако патриархътъ
намѣрилъ за умѣстно да спомене за това обръщане, то той напра-
вилъ това, тъйко за да изтъкне факта, че Симеонъ искалъ, но
му отказали тия, които сж държали властта тогава, когато той
(патриархътъ) не е участвувалъ въ управлението на империята и
е нѣмалъ никакво влияние при двора.

¹⁾ Migne, ib. Ep. 16, col. 112, B—C.

²⁾ Вж. СбНУКн. кн. XI (1894). стр. 44, и тукъ по-горѣ, стр. 417.

И тъй, искането на Симеона да се сроди съ цариградския дворъ и споредъ извѣстието на Евтихия Александрийски, и споредъ думитѣ на патриархъ Николая Мистика, нѣма никакво отношение къмъ похода на Симеона въ 913 г.; напротивъ, то се явява като логическа сетнина отъ мирния договоръ отъ 913 г., а пъкъ отказътъ му далъ поводъ за втория походъ на Симеона, който походъ слѣдов. се отнася къмъ 914 г.

8. Писмо 6-то на патриархъ Николая Мистикъ до българския царъ Симеона.¹⁾

(Къмъ стр. 381—391).

До най-прѣвъзходния и велеславенъ духовенъ
синъ Симеона, князь български.²⁾

Кои рѣки отъ сълзи да изнамѣря? Какви оплаквания да захвана за страданията си? Страданията ми сж толкова голѣми, колкото и страданията, които постигнаха народа на Христа и Бога мой, Неговото свето и любимо наслѣдие, за което Той прѣтърпѣ кръстъ и смъртъ. И тъй, какъ да ги оплаквамъ? Или каква утѣха да намирамъ въ своята печаль и сърдечно съкрушение? О злоба на отколѣшния човѣкомразецъ, който се въоръжава съ зла умраза къмъ създаването на божиятъ ржцъ и който винаги води човѣка къмъ зло и погибель! Защото той, отъ паметивѣка (ἐξ ἀρχῆς) нечестивецътъ, виновникътъ на злото, като бѣснува противъ човѣшкия родъ, не прѣстава и до днесъ, а, може би, и дотогава, докогато на земята управлява човѣкътъ, [не ще прѣстане] да [ни] подканва и подбужда единъ срѣщу другъ така, че, когато той самъ не може явно да замисли противъ насъ, ние сами да правимъ козни единъ на други и да изтрѣбваме единъ другиго. И ето, поради тоя отначало безуменъ неговъ стремежъ и братя сж вдигали оръжие противъ своитѣ еднокръвни и единокръвни и бащи сж убивали дѣцата си, за които по-прѣди често пжти сж били готови да положатъ живота си, и приятели отхвърлятъ приятелитѣ си. Горко ми! Отъ този пакъ мжчителъ-демонъ излизатъ и сегашнитѣ ми страдания, оплаквания и сълзи; поради неговитѣ коварни помисли се прѣкъсна и любовната връзка между синоветѣ на Христа и Бога, — между ромейското правителство (ἐξουσία) и българското.

¹⁾ Migne, ib., Ep. 9. col. 68—80. — СбНУКн. кн. XI, стр. 3—11.

²⁾ Така е адресирано първото писмо на патриархъ Николая до Симеона: Τῷ ὑπερφυστικῷ μεγαλόδοξῳ πνευματικῷ τῷ κυνῳ Συμεῶν ἀρχοντι Βουλγαρίας, но вече второто писмо било адресирано: Συμεῶν ἀρχοντι Βουλγαρίας, а деветото просто: Συμεῶν Βουλγαρίῳ.

Откакъ Богъ, слѣдъ като пожела да утвърди миръ въ свѣта чрѣзъ своето слизание отъ отеческото си лоно (*διὰ τῆς ἐκ τοῦ πατρὸς ἡλθὼν γενέσεως*) приближи до себе си българския народъ и го свърза въ братство съ ромейския; откакъ Той го удостои съ сжщата честь, съ каквато и насъ, — оттогава вѣчниятъ завистникъ на всичко добро, като не можеше да прѣтърпи толкова велико благодѣяние, оказано на васъ, постоянно и усилено се стареше, доколко той можеше, да оскърби Христа и Бога нашъ, общия благодѣтель, да лиши българския народъ отъ дадената нему отъ Бога честь и, както се види, намѣри най-послѣ изходъ за своитѣ козни и, като намѣри, споредъ думитѣ на блажения апостолъ, *сосѣды гнива* (Рим. IX, 22), прѣдизвика както отъ страна на вашия народъ, тъй и отъ страна на нашия това достойно за жалость и за много сълзи прѣдприятие (*ἔργον*) и произведе такова голѣмо избиване и такова загинване на Христовото наслѣдие, при това не отъ ржцѣ, които се занимаватъ съ разбойничество, нечисти, готови да служатъ на безчестието, а отъ ржцѣ, очистени чрѣзъ светото кръщение, издигнати къмъ небесния Отецъ и укрѣпени съ кръстния знакъ противъ зломислието на лукавия. Какъ да се отнесе къмъ това (нѣщо)? Какво да правя? Кого да оплаквамъ? Тия ли, които сж излѣзли единъ срѣщу други и оскверняватъ земя и въздухъ съ своето убийство и кръвопролитие? Опечалени сж не само християнитѣ по цѣлата вселенна (*ἐν τῇ οἰκουμένῃ*), които чуватъ за това, но и ангелитѣ на небето; тѣ и сега всѣкакъ тѣжатъ и, ако природата имъ бѣ дала сълзи, тѣ и сълзи биха пролѣли, защото Самъ Господъ на всичко (въ свѣта) скърби за това, което е станало. Обаче, ти можешъ, сине мой, да си прѣдставишъ, каква е скръбъта на Оногова, който не ще да пожелае смъртъ дори на грѣшника, а желае винаги нейното отблѣсване и неговия животъ; а пѣкъ колко голѣма е скръбъта Му за толкова много смърти, които не е произвелъ никой другъ, освѣнъ дяволтъ, родоначалникътъ на грѣха, и тия, които съ любовь го правятъ.

Но докога азъ ще проливамъ сълзи и ще оплаквамъ тия събития? Тежкото минало ние трѣба да оставимъ на страна, защото възкрѣсяването на умрѣлитѣ е невъзможно, а трѣба да прѣминемъ, сине мой, моя плътъ (*σπλάγχυν ἐμὴν*), къмъ сегашнитѣ събития. Обаче, макаръ ти да ме порази въ сърдцето, и това, което ти извърши, да ме изпълни съ печаль, все пакъ отеческото сърдце ме влѣче къмъ тебе. Бжди доволенъ отъ това, което стана! Нека се спре на това стремежътъ на лукавия демонъ къмъ общото изтрѣвяване на християнитѣ! Нека той не бжде повече въ сила да се подиграва и радва на общото бѣдствие! Нека той не бжде повече въ състояние да причинява скръбъ на Христа и Бога нашъ, на човѣколюбивитѣ ангели и на всички, които сж получили дара на благочестието! Добрѣ би било, ако това позорно дѣло не би се поч-

вало, и човѣкъ не би излѣзълъ отъ пѣтя на приличнето; ако пъкъ, наистина, е произлѣзло нѣщо такова, което необходимо трѣбало да се случи въ многогрѣшния и пѣлень съ заблуди животъ, то все пакъ ние като [хора], които иматъ връзка съ божнето наслѣдие, длѣжни сме да откупимъ прѣгрѣшенията си чрѣзъ изправление. Между ромеи и българи произлѣзло сблъскване, достойно за съжаляване и оплакване. Кое врѣме могло би да го прѣдаде на забрава, и нима то нѣма да се споменува въ всички врѣмена като общо петно и позоръ, защото и ние, и вие еднакво сме виновни въ него? Но ти прѣкрасно знаешъ и безъ моятъ думи грѣшката си, защото като благоразуменъ човѣкъ и такъвъ, който счита съвѣстѣта си за сѣдия, съзнавашъ прѣди нашитѣ думи вината си.

Грѣшката пъкъ на нашия народъ (о сила на лешевѣ хора!) азъ не зная и не мога точно да кажа, какъ е тя произлѣзла, защото нѣмамъ точни свѣдѣния за съвѣщанията и въ това, което по-рано бѣще рѣшено и подготвено (понеже ние, които служимъ на истината, длѣжни сме да порицаваме тукашнитѣ държавници [*οἱ ἐνταῦθα λαχόντες ἀρχαί*]), азъ не вземахъ участие; не ми бѣше извѣстно тъй сѣщо, какъ е станало и прѣмѣстването на такава многобройна войска. Но, когато тя (войската) се яви тука, то, разбира се, това дѣло не можеше да се скрие отъ мене. Когато пъкъ се събра тукъ такова множество войска, и щомъ узнахъ — ако и не отъ управителитѣ на империята, но отъ други — причината за събирането на войската, а именно, че прѣмѣстването на войскитѣ станало за походъ противъ българитѣ, азъ още тогава, като си измолихъ входъ въ двореца, искахъ да узная отъ тѣхнитѣ (на управителитѣ) думи за прѣмѣстването на военнитѣ сили и, понеже се срѣцахъ съ воеводитѣ, изказахъ, както и трѣбаше, незадоволството си и ги порицавахъ, задѣто азъ, епископътъ на столицата, не взехъ участие въ общия съвѣтъ. Тѣхнитѣ оправдания бѣха различни, споредъ това, както имъ бѣше възможно да се оправдаятъ и да унищожатъ причината на незадоволството ми. Тѣ казваха, че сж тръгнали въ походъ противъ васъ не заради война и заради убийства и кръвопролитие, но . . . по-добрѣ е да ти прѣдамъ, сине мой, собственитѣ имъ думи.

„Ти знаешъ, отче и владико, — казваха тѣ, — воеводитѣ (стратезитѣ) македонския и тракийския. Тѣ не прѣставаха всѣкидневно да ни донасятъ ту писмено, ту нрѣзъ апокрисиарии, (тѣ твърдѣха, че право казватъ и че въ това не трѣба да има никакво съмнѣние), че българитѣ тѣкмятъ да разграбятъ и разорятъ нашата страна. Освѣнъ това тѣ прибавиха къмъ думитѣ си и това, че не лѣжатъ, но че наистина българитѣ се стремятъ да унищожатъ сѣществувашитѣ съглашения, които, — казваха тѣ, — българитѣ сж вече нарушили, понеже не желаятъ повече да се придържатъ о прѣдишнитѣ договори“. Послѣ тѣ прибавиха къмъ това и слѣд-

нето: „ти добръ знаеш и Вогаса (Βωγας) по това, че той бѣше назначенъ за стратегъ на Херсонъ.¹⁾ Тоя херсонски воевода не прѣставаше тъй сжщо подробно да ни донася, какво българитѣ прилагатъ всичкото си старание, за да привлѣкатъ на своя страна печенѣзитѣ, а, ако е възможно, и другитѣ народи, които живѣятъ въ ония мѣста, за война и нападение на ромеитѣ. И не тъй, щото той за едно да казва, а за друго пѣкъ да умѣлчава, но по тоя начинъ всѣкидневно съ подобни писма и рѣчи дотегваше на нашитѣ уши и сърдце. Освѣнъ това, — продължаваха тѣ — около 16 апокрисиарии идваха отъ печенѣзитѣ съ такова извѣстие, че ужъ били изпращани при тѣхъ отъ България апокрисиарии не веднажъ, не дважъ, а много пжти, и имъ прѣдлагали да бждатъ въ съюзъ съ тѣхъ. Това нѣщо за българитѣ съставя постоянна грижа, така че тѣ се стараятъ да свържатъ дѣцата си съ бракове и по тоя начинъ да завържатъ съюзъ съ печенѣзитѣ. И тъй, смутени отъ такива думи, слѣдъ като ние се опитахме вече по-рано съ писмени обяснения и неписани показания²⁾ да закрѣпимъ мирнитѣ отношения между българитѣ и насъ и не можахме, ние противъ волята си прибѣгнахме къмъ такава прѣдпазливостъ, за да направимъ видъ, че повдигаме ужъ война противъ тѣхъ и да се опитаеме по тоя начинъ да задържимъ движеннето на българитѣ, а не да подлагаме народа на кръвопролитие и рани, и, ако Богъ даде, благодарение на тая прѣдпазливостъ, да ги привлѣчемъ къмъ миръ и да завържемъ яко приятелство“.

„Ето нашето оправдание, отче и владико; не се сърди и не негодувай“.

Азъ не можахъ на това да не повѣрвамъ, но все пакъ порицавахъ ги, гълчахъ, укорявахъ и казвахъ, че трѣба да се разясни това дѣло още единъ пжтъ съ писмо. И тѣ ме помолиха да ти напиша, но азъ, глупавъ човѣкъ, — признавамъ си грѣха и порицавамъ нещастieto си, — не зная нѣкакъ-си се забавихъ да изпълня тая поржчка, вѣроятно, отчасти за грѣховетѣ си, а отчасти и за туй, защото прѣдполагахъ, че съгласно съ думитѣ имъ, прѣ-

¹⁾ Тоя Иванъ Вогасъ билъ назначенъ за херсонски воевода прѣзъ Николаевоо регентство и, когато Симеонъ въ 914 г. навлѣзълъ съ войска въ тракийската земя и когато въ Цариградъ захванали да мислятъ, какъ да спратъ бързото движение на българскитѣ войски, той прѣдлагалъ на византийското правителство да направи съюзъ съ печенѣзитѣ за война противъ Симеона само съ условие, че за своитѣ услуги ще бжде награденъ съ санъ патриций. — Sym. Logoth., ib., p. 804.10. — Theoph. cont., ib., p. 387.7. — Leo Gram., ib., p. 293.2. — Skyl.-Cedr., ib., II, p. 283, 24—284, 2.

²⁾ Влагайки тия думи въ устата на воеводитѣ, Николай Мистикъ намеквалъ за своитѣ прѣдишни писма, отправени отъ него до Симеона по поржка на сената, а сжщо така устнитѣ общания на Симеона въ 913 г. въ Влахерискния дворецъ да възобнови прѣдишнитѣ мирни договори отъ 896 и 904 г., което Симеонъ до дадения моментъ не бѣ изпълнилъ.

мѣстѣнето на войскитѣ било измислено само за форма и видъ на война, убийства и кръвопролития, то, струваше ми се, все съ изпращането на писмото нѣма нужда да се бърза. Ето какво удържаше желанието ми, сине мой, да ти пиша още до началото на тая гибелна война. Но кажи ми и ти, — сине мой, срамувамъ се (δυσωπῶ), — като оставишъ (на страна) гнѣва си и раздражението на сърдцето, и като разуменъ обсъдишъ правилно слѣднето: когато воеводитѣ на Македония и Тракия, а сжщо и Вогасъ и отъ друга страна печенѣжкитѣ апокрисиарии отново твърдѣха и съ такива думи подѣйствуваха върху сърдцата имъ, смутени отъ такива лоши извѣстия, какво трѣбаше тѣ да помислятъ и какъ да постѣпятъ? Азъ зная, че ти, като човѣкъ способенъ, добръ ще обмислишъ работата, ще се съгласишъ, че тѣ сж били длѣжни да мислятъ и да вършатъ това, което, вѣроятно, тѣ сж имали прѣдъ видъ за спасението си.

Поради това, — доколкото азъ се убѣдихъ отъ това, въ което тѣ напълно (ни) увѣряваха, — е станало, вѣроятно, събирането и прѣмѣстването на войскитѣ и било изпратено посолство до печенѣзитѣ, и не за да вдигнатъ заедно съ тѣхъ война и за да изтрѣбятъ твоя народъ, а за да се обезпечатъ отъ една страна съ безопасностъ, а отъ друга — за да задържатъ само похода ви — така тѣ казваха — и да ти побъркатъ да направишъ навлизания въ ромейската земя. По тоя начинъ, думитѣ на тѣзи нещастни хора, на Вогаса и на печенѣжкитѣ пратеници, а тѣй сжщо и на другитѣ стратегии, накараха ги да ловѣрватъ. Тѣ (т. е. управителитѣ и стратегитѣ) ни казваха, че това било цѣльта на сбора на военнитѣ сили, а тѣй сжщо и причината на посолството до печенѣзитѣ. Азъ повѣрвахъ на това, но едновременно си помислихъ, че хората сж способни за такава измислица. Ти самъ, сине мой, много добръ знаешъ, че, когато дѣцата възставатъ противъ родителитѣ си и послѣ, когато послѣднитѣ, като направятъ отъ своя страна всичко, не могатъ съ собственитѣ си старания да усмирятъ възстанието на дѣцата си, тѣ биватъ принудени отъ обичъ къмъ тѣхъ да повикатъ нѣкого другого отъкъкъ на помощъ и съ това да ги заплашатъ и отново да привлѣкатъ къмъ себе си дѣцата дори понѣкога и противъ волята имъ. Подобно нѣщо, азъ мисля, и тия бѣха намислили спрѣмо васъ. Когато, слѣдъ като произлѣзе, благодарение на лошия демонъ, раздорътъ между ромеи и българи, ония, които бѣха станали ваши бащи, не бѣха въ състояние сами отново да ви привлѣкатъ къмъ себе си, тѣ намислиха по тоя начинъ, подъ видъ на война, да ви наплашатъ, желейки, както тѣ казватъ, съ това да ви прилѣпятъ къмъ себе си и да ви приематъ въ своитѣ обятия, а съвсѣмъ не да ви увлѣкатъ въ тая война и да доведатъ работата до рани и кърви. Тѣй тѣ твърдѣха. Но тѣ изпуснали туй, че съ това даватъ на коварния демонъ прѣдлогъ,

за да причини толкова много бѣдствия и тежки страдания на всички християни тогава, когато той, безъ всѣки прѣдлогъ отъ страна на хората, често самъ причинява тежки бѣдствия; тъй сѣщо често, като изварди нѣкой малкъ поводъ за коварството си, той причинява най-голѣми бѣдствия, поради което и сега безкрайно (οὐκ ἔχον ὑπερβολήν) зло намѣри между ромеитѣ и българитѣ — о мои прѣгрѣшения! — намѣри почва за осъществението си (χωρὰν εἰς ἐξερύσιν).

Азъ зная какво ще кажешъ ти и съвършено справедливо ще кажешъ, ако, разбира се, друга нѣкая причина отъ наша страна нѣма да бже противопоставена, — защото ти ще кажешъ не-прѣмѣнно: „ако тѣ бѣха се прѣсторили, само че ще воюватъ, и цѣльта имъ била насочена само къмъ това, то защо тѣ нахѣлтаха въ българска земя и още до войната дѣйствуваха военно?“ Казвахъ имъ и за това, сине мой, и при това прѣди твоето възражение, порицавахъ ги и нагълчахъ. Но и на това тѣ намѣриха оправдание; обаче справедливо ли е това оправдание, не мога да зная. Тѣ казваха, че, когато българитѣ трѣгнаха въ правилна война (πολέμου νόμου) противъ ромейскитѣ мѣста на Драчъ и Солунъ, това бѣше вече поводъ за ромейскитѣ войски да навлѣзатъ въ българската земя, обаче тѣ не сж и мислили да направятъ такива нападения, каквито сж свойствени на една война. Тѣй ли е е това станало, азъ не зная; тѣ твърдятъ, твоя пѣкъ е работа да знаешъ и работа на твоята разумна съвѣсть е да не отричашъ това, което е станало. Но, сине мой, каквито и да сж били тѣхнитѣ оправдания, азъ самъ ги считамъ за недостатѣчни и затова не ги одобрявахъ, укорявахъ, гълчахъ и порицавахъ и нѣма да прѣстана да упорствувамъ. Тебе пѣкъ, като да присѣтствувамъ лично (при тебе) и обгрѣщамъ шията ти, моля за слѣдното: нека дотукъ се прѣкратятъ бѣдствията; нека познаемъ сами себе си и да помислимъ, че ние сме наслѣдници на Христа и, ако и да се различаваме по произходъ, обаче по вѣра съставяме едно цѣло и имаме единъ глава — Христа, а ние сме членове помежду си; а пѣкъ членовѣтѣ не трѣба да възставатъ единъ срѣщу другиго, защото споредъ думитѣ на блаженный апостолъ: „ѡще страждеть единъ оудъ, съ нимъ страждятъ всѣ оуди“ (1 Кор. XII, 26). Ние сме християни и нѣма да се посрамимъ съ това име. О несносни бѣдствия! Тия, на които е заповѣдано да пазятъ миръ съ всички, тѣхъ самитѣ дяволътъ подбудилъ къмъ междоусобна война! Тия, които сж задѣлжени да бждатъ кротки съ всички хора, тѣхъ ролоначалникътъ на безумието кара да бѣснѣятъ единъ срѣщу другиго!

Нѣкога-си ония, които сж признавали Христа и носѣли неговото свето име, осветявали земята съ кръвта си, напълняли въздуха съ благоухания, унижавали дявола съ демонитѣ му, а пѣкъ на ангелитѣ давали възможность да ликоватъ и се радватъ, и про-

славили Господа съ закланието си. А сега какво? Тия, които носят името Христово, оскверниха земята съ кръвта си, напълниха въздуха съ зловония, допуснаха дявола да се радва, а на ангелитъ дадоха възможност да скърбятъ, на Бога пъкъ причиниха такава горчевина, каквато не сж Му причинили ония, които Го разпнаха на дърво. А че азъ говоря истина, ти самъ разбирашъ и съзнавашъ. Нима несправедливо още отъ самото начало писмото ми търсѣше извори за сълзи при толкова голѣми бѣдствия, които обхващатъ отъ всички страни нещастния ми животъ? Не би ли било по-добрѣ по-напрѣдъ да загина, и животътъ ми да не бѣше се запазилъ за такива мжчителни нещастия? Но, ако ти, сине мой, се грижишъ да не опечалишъ Христа и Бога нашъ, който за насъ е слѣзълъ отъ лоното на Отца си, умрѣ и пострада, за да ни избави отъ страдания; ако ти се грижишъ да не оскърбишъ човѣколюбивитѣ ангели, а ненавиждащитѣ хората дяволи да не се веселятъ и радватъ, — ще прибавя и за себе си — ако обръщашъ внимание на моята най-низка просба, като на просба отъ единъ баща, — то ти нѣма да помислишъ да нанесешъ врѣда и да наченешъ война противъ духовия си баща и противъ отъ Бога вѣнчания императоръ. Ако пъкъ ти още не се изпиталъ неговото приятелство поради незрѣлата му възраст, а тъй сжщо по причина на съблазнитѣ, които недавно възникнаха по насъскването на земния духъ, то ти ще я изпиташъ, когато съ божия помощъ мирътъ настане, и на опитъ ще узнаешъ, че той е станалъ наследникъ както на скиптѣра на „блажиной памяти“ баща си, тъй и на неговата любовь, привързаностъ и разположение къмъ тебе.

Къмъ всичко, за което те уговаряхъ, гледай, сине мой, да се не отнесешъ съ прѣзрѣние, понеже думитѣ на Христа, Бога нашъ, гласятъ: „ѿже васъ ѿвергаеъ, меня ѿвергаеъ“. Азъ, ако и грѣшникъ, служа при светия прѣстолъ и съмъ получилъ отъ Св. Духъ власть да отпущамъ и свързвамъ на земята. И тъй, гледай, повтарямъ, и не прѣнебрѣгвай моитѣ думи. Ние те подлагаме на неразвѣрзнитѣ и неизречени връзки въ името на Отца и Сина и Св. Духа, щото нито ти, нито твоятъ народъ да не излѣзватъ повече отъ земята си, да не нанасятъ нито врѣда, нито оскърбления, нито плѣнение на ония страни и народи, управлението и властта надъ които и до днесъ се държатъ отъ християнски скиптри отъ тогава, отъ когато за българитѣ, стана възможно чрѣзъ всесветото кръщение да познаватъ Христа и Бога на всичко, и сключениятъ още тогава договоръ опрѣдѣли пограничитѣ владѣния на ромеитѣ и българитѣ. Ние ти изпратихме не даръ, но посрѣдникъ, който да направи нашето наставление за твоето, сине мой, разумно и кротко (въ това съмъ увѣренъ) сърдце, макаръ съблазнѣтъ на лукавия и да го е направилъ жестоко, — собственитѣ думи на Христа и Бога нашъ. Затова, като имашъ винаги прѣзъ очитѣ си Неговитѣ спа-

сителни за хората страдания и Неговата света кръв, пролѣна заради спасението на свѣта, не прѣнебрѣгвай моитѣ думи, но по-добрѣ, като синѣ, пожелај да почтешъ баща си, понеже ти разбирашъ нашитѣ наставления; и послужи съ живота си като примѣръ за слава на Великия Бога и Спаса нашъ, за похвала на себе си, а, ако искашъ, ще кажа, и за моето прославяне съ туй, че азъ съмъ ималъ такъвъ послушенъ синѣ, който уважавалъ бѣлитѣ ми коси и, когато злиятъ демонъ посѣя ужасния и великия съблазнѣнъ и съ това се разпали като неугасимъ пожаръ, не даде на злия демонъ повече да се хвали съ пламналия пожаръ, но, слѣдъ като обърна внимание на сълзитѣ, оплакванията и горестъта на стария си баща, позволи на кроткото и доброто си (влѣчение) да надвие на душевния гнѣвъ; и, като угаси огъня на душата си, промѣни ужаситѣ на сражението и войната на миръ, разположение и любовь. Богъ е далъ миръ и, ако и до днешенъ день — о козни на лукавия! — да не е позволявалъ Той да се наруши, обаче отсега нека Той го тури по-високо отъ всѣка врѣда и раздоръ, за да си остане той (мирътъ) завинаги по-силенъ отъ завистъта на дявола и да бѣде обезпеченъ съ якостъта на оня миръ, който е оставилъ Христосъ и Богъ нашъ и Отецъ на ония, които го признаватъ за баща и които желаятъ Неговата слава и наслѣдие.

Нека тоя, който ти врѣчи настоящето писмо, изпита милосърдието ти и при това за своята добродѣтелъ, понеже той е катигуменъ на аскетитѣ на Олимпъ,¹⁾ а сѣщо и затуй, защото той

¹⁾ Това е тѣй наречениятъ витинско-мизийски Олимпъ, който съставя най-крайното прѣдгорие на планинския гребень на сѣверо-източната частъ на Мала Азия и достига до Мраморно море. Прѣсѣченъ отъ много проходи той въ старо врѣме, както и сега, билъ покритъ съ гора, а откъмъ странитѣ билъ богатъ съ цѣлебни извори. Сегашното турско име на Олимпъ Кишишъ-дагъ, т. е. „планина на монаси“, сочи не само на недавнашното му значение като живѣлище на исламски дервиши, но и на далечното му минало. Прѣд-пола се, че началото на пушинияшкия животъ на Олимпъ се отнася къмъ врѣмената на гоненията. По-послѣ нѣкои неблагоприятни обстоятелства за християнския животъ на изтокъ за дълго врѣме спечелили за тая планина слава като на главно пристанище на монаситѣ. Въ горитѣ и пещеритѣ на Олимпъ дохождали монаси и огъ източнитѣ области на Мала Азия, нападени и грабени прѣвъ VIII. в. твърдѣ често отъ сарацинитѣ. Дохождали тукъ и огъ самата Византия, когато императоритѣ-иконоборци заедно съ иконитѣ прѣслѣждали и тѣхнитѣ усърдни и вѣрни почитатели — монаситѣ. Поради това на Олимпъ се появили много пушинияши, скитове, мѣнастири, въ всѣки отъ които броятъ на братята възлизалъ понѣкога до сто души. Монаситѣ се занимавали тамъ съ четене и прѣписване на свещени и отечески книги и поради това нѣкои олимпийски мѣнастири станали съ библиотекитѣ си извѣстни на цѣлия грѣцки свѣтъ. Но най-много Олимпъ се отличавалъ съ аскетическия животъ на свонѣ обитатели. Отъ различни разкази сѣ извѣстни не малко излѣзли отъ тамъ подвижници на вѣрата и благочестието, въ броя на които влизатъ и славѣнскитѣ първоучители свв. Кирилъ и Методий (Вж. Н. Поповъ, каз. съч., стр. 138). Ето защо Николай Мистикъ нарича своя пратеникъ „катигуменъ на аскетитѣ“.

(съ помощта на) чудотворната сила на Всесветия Духъ посѣлялъ словото на вѣрата (т. е. евангелието) между аланитѣ и избралъ да служи на Бога заедно съ апостолитѣ.¹⁾ И тъй, това е доста, за да го прѣпоръчамъ и да го приближа къмъ твоята, сине мой, властъ. Ако имашъ нѣщо да ни кажешъ (а че има, азъ никакъ не се съмнѣвамъ), то нека той и въ това се удостои да изпита твоята снизходителностъ и, колкото може по-скоро, да се върне при насъ. Да съхрани Христосъ, Богъ нашъ, твоето тѣлесно и душевно здраве, а тъй сжщо и тебе, който мислишъ, грижишъ се и извършвашъ това, което въ бждащия животъ ще те направи наслѣдникъ на Неговата слава, на Неговата блаженна и възхитителна слава, когато Богъ, стоейки посрѣдъ своитѣ угодници, ще имъ раздава, като на богове, нетлѣнно блаженство.

9. Първото писмо на императоръ Романа Лакапина до царь Симеона.

(Къмъ стр. 486—491).

До Симеона, повелителя на българитѣ.²⁾

По много признаци се е убѣдила нашата отъ Бога царска властъ за вашето духовно братство, че то винаги, като посветява свободното си врѣме на непристойни и празни размишления, прѣднамѣрено прѣчи на чудното дѣло на мира и никога искрено и безъ хитростъ нито е мислило, нито пъкъ е писало, но, като мечтае все за дѣла неприлични и като въвежда себе си въ заблуда, старало се е и отъ насъ да укрие (своитѣ мисли). Като обмислѣхме грижливо това и опровергавахме излаганитѣ отъ твоето братство несправедливи въ всички отношения възражения и доводи,

¹⁾ Началото на евангелската проповѣдь между аланитѣ, които тогава населявали днеш. сѣверни Кавказъ, се отнася къмъ врѣмето прѣди изпращането на Николая Мистикъ въ заточение (901—907). Първи проповѣдници били споменатиятъ тукъ катигуменъ на Олимпийския мѣнастирь и нѣкой-си иннокъ Евтимий. Когато слѣдъ дълги и усиленни трудове тия проповѣдници успѣли да посѣятъ и закрѣпятъ християнството въ Алания, тѣ се върнали въ Византия, а на тѣхно мѣсто патриархътъ по-сетнѣ изпратилъ нарочито ржкоположенъ и само за Алания назначенъ архиепископъ. Колко врѣме сж останали тамъ тия двама монаси и кога сж се върнали оттамъ, ние не знаемъ. Не е извѣстно сжщо, дали споменатиятъ катигуменъ се е намиралъ случайно въ това врѣме въ Цариградъ, или пъкъ е билъ нарочно извиканъ отъ Олимпийския мѣнастирь, за да бжде изпратенъ при Симеона и за друга нѣкоя цѣль.

²⁾ До насъ сж дошли само три писма на Романа Лакапина до царь Симеона, отъ които първото е адресирано: Συμεῶν ἡγουμένῳ Βουλγάρων, а 2-то и 3-то — Συμεῶν ἀρχόντι Βουλγαρίας. За тия писма подробно, кой е билъ авторътъ имъ вж. СбНУКи. кн. XIII (1896), стр. 282—286.

ние прибѣгвахме къмъ прѣдишнитѣ писма и, като (ви) уговаряхме чрѣзъ тѣхъ отъ една страна да прѣстанете да настоявате на убийства и война, а отъ друга — да се придържате о блаженния миръ, то (прѣдполагаме, че), може би, съ изпращането на чести писма ще бждемъ въ състояние да смегчимъ жестокостта на вашето сърдце.

Но, както изглежда, ние напразно сме се трудили и, тъй да се каже, по вѣтъра сме прѣскали думитѣ си. Когато получихме вашето писмо и погледнахме надслова, отъ него вече узнахме, — понеже подобно наше прѣдположение за вашето братство не е погрѣшно, — че и съдържанието на написаното вѣтрѣ не е добро, понеже ние познахме „по рѣба цѣлото платно.“ И като си помисля за твоео благоразумие и умъ, иде ми да се очудвамъ, доколко ти, като мислишъ винаги за дѣла неприлични и се отдалечаващъ (τὴν διάστασιν ἐρηχόμενος) отъ мира, никога не отстъпвашъ не само съ дѣла, но дори и съ самитѣ си думи. Кажи ми, какво необикновено нѣщо е станало за тебе отъ това, че ти се пишешъ „царь на българитѣ и ромеитѣ“ (βασιλέα Βουλγάρων καὶ Ῥωμαίων), когато Богъ не съизволява (на това) и не съдѣйствува на дѣло? Каква ти е печалбата отъ това, че насилствено си завзелъ нашата земя? Какви ти сж отъ нея доходитѣ? Какъвъ дантъкъ получаващъ отъ нея? Напротивъ, ако да бѣше пожелалъ да разгледашъ (работата) подробно, наистина, слѣдъ толкова убийства и опустошения не ти остава нищо друго, освѣнъ едно само владѣние на крѣпоститѣ, отъ които ти прѣдстоятъ не малко главоболия за снабдяването имъ съ провиантъ и оржжие, а при това населението се измжчва и погибва.

И тъй, ако ти желаетъ да се именуващъ царь на ромеитѣ, нищо не ти бѣрка да се прогласишъ и за господарь на цѣлата земя, на която ти не притежавашъ дори и най-малка частъ за поселение, ако и да мечтаешъ много за себе си; ако ли пъкъ искашъ, (то наричай се) и амермуминъ¹⁾ на сарацинитѣ, за да станешъ пострашенъ за хората, както, — азъ не се шегувамъ, — въ приказката за оная жена, която нарекла сина си Полихроний наскоро слѣдъ смъртта му.²⁾ Ако би трѣбало нѣкой да се нарича царь на ромеитѣ и българитѣ, то по-скоро трѣбаше да се наречемъ ние, които сме получили това отъ Бога и по Негово довѣрие сме добили царската власть, а не вие, които се силите съ кръвь и убийства да я добиете.

Но каква полза се явява отъ това? Недѣй мисли, духовний ми брате, че ти, който си разорилъ цѣлия западъ и си изловилъ

¹⁾ Вм. емиръ-ал-муменинъ, за тая дума вж. по-горѣ, стр. 487.

²⁾ Не е извѣстно, за коя приказка тукъ се загатва.

въ плѣнъ жителитѣ му, по такъвъ начинъ (можешъ) да се наричашъ царь на ромеитѣ, защото послѣднитѣ не сж доброволно къмъ тебе прибѣгнали, но, заробени отъ васъ съ сила и война побѣгватъ отъ вашитѣ (страни) и при насъ, като при единоплеменници, прибѣгватъ. И тъй, разбери и това: миналата година¹⁾ избѣгаха въ мирната и тиха наша държава до двадесетъ хиляди българи, които, види се, сж намразили вашето военнoлюбиво съпротивяне и непримирими помисли. И тъй, нима поради това ние ще се наричаме царе на ромеи и българи? Да не дава Господъ да се откажемъ отъ своитѣ имена и да се кичимъ съ чужди и чръзъ това да се подлагаме на осжждане като несправедливци и похитители! Царь на кои ромеи се наричашъ ти? На ония ли, които сж отъ тебе изловени, или на ония, които сж прѣдадени на невѣрнитѣ племена и обречени на робство? Обаче за другитѣ ти твърдѣ добръ знаешъ, какво за тебе мислятъ и говорятъ. И тъй, мене, духовний ми брате, повече слушай, отколкото своитѣ лъжепророци и гадатели, които, обѣждавайки и измамвайки твоя разсѣдѣкъ, изобличени сж и ще се изобличаватъ като лъжци, защото твоитѣ работи отиватъ злѣ, — ако искашъ това да разберешъ. Но азъ се боя, да не би, като се наричашъ царь на ромеитѣ, да се лишишъ отъ собствената си власть и да не си спомняшъ по-сетнѣ често за нашето благоразумие, което ти, надсмивайки се и шегувайки се, нарече коварство,²⁾ а самъ оставашъ слѣпъ прѣдъ св. Писание; защото, споредъ мудрѣйшия Соломона, ние знаемъ, че коварството е мждрость, поради което той е и казалъ: „да дѣстъ незлѣбивымъ коварство“ (Прит. I, 4), като загатва въ тоя случай за коварството не въ лошъ смисълъ, а посочва разумно на достойние. И вѣрвайки това, ние не подразбираме подъ мждрость едно, а подъ коварство друго, но знаейки, че то е едно и сжщо, ние го отбѣлзваме съ името коварство; ако пъкъ се е породило у тебе нѣкое друго коварство, то ти самъ можешъ да знаешъ по-ясно.

Това и прѣдъвеното въ писмото на твоето братство е справедливо споменато и показва по самата истина, не че ти самъ си билъ по-напрѣдъ оскърбенъ отъ насъ или си прѣтърпѣлъ нѣщо поради нарушението на взаимнитѣ съглашения и (чръзъ това) да ти се покоримъ съгласно съ божествената заповѣдъ и да успокоимъ тревожната ти душа, но че ти самъ по-напрѣдъ си огорчилъ насъ и прѣвъ ти си нарушилъ съглашенията и клетвитѣ, че ти си трѣгналъ съ походъ противъ насъ, че ти си опустошилъ земята (ни) и завзелъ градоветѣ, че цѣлото население си изклалъ

¹⁾ Въ ръкописа стои *кѣрвот*; но понеже при такова четене се получава безсмислица, то издательтъ прѣдлага поправка *кѣрвот* вм. *кѣрвот*, които и ние приемаме.

²⁾ Вѣроятно на срѣщата си подъ стѣнитѣ на Цариградъ.

съ мечъ и божественитѣ жертвеници си срутилъ до основата имъ, а свещеници и монаси си направилъ (да станатъ) жертва на меча. И вмѣсто, както се падаше, ние, като по-напрѣдъ онеправдани и опечалени, да се удостоимъ отъ васъ съ необикновена утѣха и да получимъ това, отъ което сме тирански лишени, напротивъ, ние се укоряваме отъ твоето братство като онеправдатели, и се изискватъ отъ насъ и други градове и мѣста освѣнъ ония, които ние изгубихме, и макаръ вие да сте (ни) онеправдали, както и рѣчта показва¹⁾, обаче ние се обвиняваме. О, несправедливостъ и прѣстѣпление! Но поради такова ваше злодѣяние ние нѣма да прѣнебръгнемъ своитѣ (земи) и нѣма да умълчимъ за справедливитѣ основания и вмѣняванитѣ намъ обвинения въ това, че сами ние не сме удържали това (т. е. земитѣ) съ кърви и тирания. Обаче кой отъ здравомислящитѣ не знае, че Богъ е творецъ на доброто и непричинителъ (ἀναίτιος) на злото и че Той заповѣдалъ по-скоро хората да се размножаватъ, отколкото да се намаляватъ? Кой не знае, че нищо отъ нашитѣ (земи) не ти е дарувано отъ Бога, защото Той „мъжа кровей и лстива гнѣшается“? (Пс. V, 7). А ако това е тъй, какъ ние ще кажемъ, че толкова божии дарове сж твои, когато Богъ мирно и безкрѣвно раздава собственитѣ си дарове, комуто Той желае? Доколкото пѣкъ трѣбаше, ние бѣхме снизходителни: ние се обръщаме къмъ вашия разумъ съ мирни послания;²⁾ ревностно дадохме подаръци и още по-ревностно се обѣщаме да дадемъ, ако твоето братство склони да склучи миръ;³⁾ свети отци изпрацахме да те умоляватъ;⁴⁾ пратеници пращаме съ прѣдло-

¹⁾ Въ текста стои *ὁ λόγος* и, вѣроятно, тукъ се има прѣдъ видъ разговора на Симеона съ Романа при личната имъ срѣща, или пѣкъ писмото на Симеона, на което Романъ тукъ отговаря.

²⁾ Посочване на многобройнитѣ писма на Николая Мистика.

³⁾ Слѣдъ срѣщата на двамата господари подъ Цариградъ, вж по-горѣ стр. 473.

⁴⁾ Подъ свети отци Романъ разбира, очевидно, изпращанитѣ при Симеона духовни лица. Такиви личности ни сж извѣстни отъ писмата на патриархъ Николая слѣднитѣ: 1. кагигуменъ на мѣнастиря въ витино мизийския Олимпъ, който посѣлялъ евангелското учение между аланитѣ. Той билъ изпратенъ при Симеона слѣдъ Ахелойския бой въ 917 г. (вж. по-горѣ стр. 390—391); 2. нѣкой-си архиерей, който билъ отхраенъ, възпитанъ и ржкоположенъ отъ Николая Мистика, затова послѣдния го нарича „свой синъ“, изпратенъ при Симеона въ 922 год., когато българскиятъ царъ изявилъ желание да склучи миръ (вж. по-горѣ стр. 438); 3. ризникъ (σχινοφόρος) на църквата св. Богородица при Влахернитѣ (вж. по-горѣ стр. 453), и най-сетнѣ 4. самъ патриархъ Николай, който дошълъ при Симеона, когато послѣдниятъ въ 923 г. подъ стѣнитѣ на Цариградъ поискалъ да дойдатъ при него патриархътъ и нѣкой отъ велможитѣ, за да поговори съ тѣхъ за миръ (вж. тукъ по-горѣ стр. 473).

жения за миръ (τὰ πρὸς εἰρήνην λέγοντας);¹⁾ и най-сетнѣ срѣснахме се единъ съ други;²⁾ никой никога не е виждалъ подобно нѣщо; ние се разговорихме за Богу угодни нѣща, ако и да не намѣрихме нищо отъ това истинско въ тебе.³⁾ Ако ли пъкъ ти освѣнъ това искашъ още друго снизхождение, то за какво още снизхождение бихме говорили? За това ли, което вие настойчиво искате? Това, споредъ насъ, не е снизхождение, а разпадане; не е устроение, а опустошение; не е обединение, а разкъсване; защото тоя, който прѣдава повѣреното нему отъ Бога на народи другоплеменни и кръвожадни, осжда се като такъвъ, който е направилъ не снизхождение, а прѣстѣпление.

И тъй, не се надѣвай, духовний ми брате, че ще се сбъдне такова снизхождение, защото това, което ни е отъ Бога вржчено, ние нѣма да отстъпимъ на ония, които несправедливо се домогватъ да господаруватъ надъ него. И какъвъ благовиденъ прѣдлогъ ти имашъ да казвашъ, какво „българитѣ иматъ обичай да изискватъ чуждото и да го не връщатъ“, когато ромеитѣ иматъ най-непоколебимъ законъ да не прѣдаватъ собственото си? А пъкъ ако вие се стараете тъй устрдно да спазвате тоя беззаконенъ обичай, само за да придобнете чрѣзъ него чуждото, то какъ вие (можете) да казвате, че ние, които се боримъ за собственитѣ си права, постѣпваме недостойно сами за себе си, като привождате при това извѣстното евангелско изречение, което гласи: „ѿ ѿ взимающаго ти ризъ, ѿбисти ѿмъ ѿ срациъ“ (Лук. VI, 29; Мат. V, 40). Но, ако Христосъ заповѣдва и собствения си хитонъ да дадемъ отъ любовъ, то какъ такъвъ, който присвоява чуждото и не го връща, може да бже почитателъ на мира и да не налага върху себе си заплашването на св. Писание? И азъ знаа, че на твоего братство е твърдъ добръ извѣстно, кой е тоя, който се обръщаль къмъ това изречение заради насмѣшка и поругание надъ Христовото учение,⁴⁾ а ти не трѣбаше като ученикъ Христовъ, както ти се обявявашъ, да разбирашъ Неговитѣ душеприятни думи за душевръдни поради

¹⁾ Многобройнитѣ пратеници, изпращани отъ Цариградъ до Симеона въ разни врѣмена прѣзъ войнитѣ му, когато той самъ извявалъ желание да сключи миръ, или пъкъ въ Цариградъ мислили, че ще бже възможно да го склонятъ на миръ.

²⁾ На 9. IX. 923 г. при Космедия на Златния Рогъ.

³⁾ Тукъ императорътъ намеква Симеону за неговитѣ обѣщания при срѣщата на 9. IX. 923 г. подъ Цариградъ, отъ които той нищо не изпълнилъ (вж. по-горѣ, стр. 474—475).

⁴⁾ За кого отъ Христоненавидитѣ тия думи загатватъ, мжно е да се каже. Ив. Саккелионъ, издательтъ на писмата, прѣдполага, че тукъ се подразбиратъ или им-ръ Юлианъ Отстъпникъ, или извѣстниятъ Порфирий, нареченъ „баща на бръщолевизата“, или най-сетнѣ епикуреецътъ Целсъ (Celsus) (II. в. сл. Хр.). За тѣхъ подробно вж. Δελτίον, т. I, стр. 662, бъл.

едно порочно и неумѣстно желание. Защото не е възможно, щото тоя, който мисли за подобни нѣща и настоява на такива, да се съгласи на мирни договори. Та и какъ ще стане такова велико и небесно дѣло, когато ти искашъ и се домогвашъ до това, което и прѣди, ἡμῶν δὲ μηδὲ τὸν παρὰ τοῦ ξέρτων,¹⁾ и ти би употребилъ всичко, нѣма да говоримъ за градове или владѣния на земя, ако и да разсждавашъ самъ по себе въ писмото си до насъ, че Доростолъ и другото, посочено отъ тебе въ писмото ти, били сж подъ властѣта на прѣдишнитѣ императори, а сега, когато ти господарувашъ надъ тѣхъ, съвсѣмъ не ни се показва тежко, защото то е станало за насъ навикъ; и че, ако да бѣхме ти дали тѣй нареченитѣ отъ тебе μαυδρίαι,²⁾ то ние щѣхме вече да забравимъ и тѣхъ, както и ония.

Но нека бжде извѣстно на твоя разумъ, че той неправилно е написалъ това. Понеже ромеитѣ, ако и да сж навикнали, вие да владѣете земята имъ, все пакъ не сж я забравили, па и допусналитѣ това императори немалко се укоряватъ, задѣто сж дозволили, вие да заселите такъва земя. И тѣй, ако ти съ законъ постановявашъ, че да стане нѣщо навикъ е твърдѣ лесно, и поради това считаешъ за достойно да ти прибавимъ и отъ нашитѣ земи, то и ти самъ навикни къмъ собствената си земя и не пожелавай оная на ближния. Нека това тъкмо да не се покаже тежко и на тебе, като на непризнатъ (τυγχάνουσι = случаенъ) учителъ на това (учение); но забрави ония неумѣстни мисли и бжди задоволенъ отъ границитѣ на своитѣ прародители. Спри мечъ! понеже и той се вече умори да убива, за да не би нѣкакъ-си мечътъ на отмъщението да заблѣсти надъ васъ, а неговиятъ (на отмъщението) лжкъ да се опъне; загаси въ сърдцето си най-сетнѣ старитѣ и неопрѣдѣлени образи, за да може да се впише вмѣсто тѣхъ свещеното име на чистия миръ! Свѣсти се и познай, какво оправдание тамъ горѣ ще прѣдставишъ, когато тѣлпата убити отъ тебе ще стане до тебе, като призоваватъ сждията и създателя противъ тебе! Отхвърли упорството къмъ мирнитѣ съглашения, и дори на това, за което сме ти често обя-

¹⁾ Мжно е да се разбератъ тия думи. Издателятъ се отказва да ги обясни (Δελτίον, ib., p. 663, бѣл.). Г. Дестунисъ (ЖМНИр. за 1887, № 7) прѣдполага, че тукъ е разваленъ текстътъ; ние пъкъ мислимъ, че тукъ е изпуснато нѣщо.

²⁾ Тая дума не е нищо друго освѣнъ сѣществувашата и днесъ въ нашия езикъ дума „мандра“, т. е. овчарски кошари. Обяснението, което на врѣмето си даде Г. Дестунисъ (п. т.), че „Симеонъ „законами пастушьими“, глумясь, называеетъ крѣпости, въ которыя, какъ извѣстно, сбѣгались сельскіе жители, когда спасались отъ опустошеній непріятелей“, се явява най-правдоподобно и близко до истината. Той посочва още на едно мѣсто: „въ замѣткахъ о святыхъ останкахъ“ (Δελτίον, ib. d., p. 671) подъ 1791 годомъ читаемъ: ἐν ταῖς στήναις μαυδρίαις, гдѣ то же слово приведено въ собственомъ смыслѣ. Вж. тукъ по-горѣ, стр. 490, бѣл. 1.

вявали, ако искашъ, ще се съгласимъ, като те увѣдомяваме (τῆν εἰδήσιν παρέχοντες) за нашитѣ неизмѣнни рѣшения, а именно: ние никога нѣма да ти дадемъ нито една педя земя, нито крѣпости, нито пъкъ нѣкой другъ имотъ, негли само това, че къмъ условията сключени отъ императора киръ Лѣва,¹⁾ ние ще прибавимъ още обявенитѣ на тебе сто скарамангии,²⁾ защото и той (въ онова врѣме), когато вие и двама сте произнасяли страшнитѣ клетви за мира, нищо такова не приелъ, което би причинило гибель и позоръ за ромейското царство.

И тъй, и ние, като се съгласяваме съ това споредъ точнитѣ опрѣдѣления на неговитѣ грамоти, искаме миръ и приканваме вашето братство да мисли за сжщото, както и ние. А ако ти, като истински християнинъ, заради душата си желаешъ да издигнешъ великото дѣло на мира, като ни върнешъ назадъ всичката наша земя и крѣпоститѣ въ нея, напиши, и ние ще изпратимъ хора, които да устроятъ това най-богоугодно дѣло; ако пъкъ не изоставяшъ прѣдишнитѣ си намѣрения, но още и сега стоишъ на тѣхъ, безъ да склонявашъ на подаръци и безъ да се покрусвашъ въ сърдцето отъ страхъ прѣдъ Бога, то не ни пиши другъ пжтъ и не мисли, че нѣкой ще бжде изпратенъ отъ насъ; защото зная и съмъ съвсѣмъ убѣденъ, понеже това съмъ чулъ отъ благочестиви и свети мъже, че, ако и да желаешъ да сключишъ миръ, обаче ти не ще бждешъ въ състояние, защото Богъ ожесточава сърдцето ти, за да покаже надъ тебе своята мощъ.

Поради това азъ не искахъ сега да ти пиша, но за да изпълнимъ своя дългъ и да наставимъ вашето неизвинително (ἀναπολόγῳ) братство, ние ти пращаме настоящето писмо, а ти самъ рѣшавай и постѣпвай тъй, както искашъ, понеже не ще бждешъ въ състояние нищо по-лошо да направишъ отъ това, което си направилъ, или пъкъ да нанесешъ нѣкоя по-нова врѣда, освѣнъ тая, която сме прѣтърпѣли. Ние се уповаваме на Бога на отмъщението, на Бога на милосърдието и състраданието, който противостои на високоимѣнитѣ, който издига смиренитѣ и сваля горделивитѣ, който е състрадателенъ и дълготърпливъ, който се смиява надъ злочестинитѣ на хората. Той чудесно ще прояви своето милосърдие къмъ насъ и ще отплати на извѣнмѣрно надменнитѣ.

¹⁾ Императоръ Лѣвъ VI философъ, който сключи миренъ договоръ съ Симеона въ 896 и 904 год. Вж. по-горѣ, стр. 320—321.

²⁾ Вж. по-горѣ, стр. 492, бѣл. 1.

10. За възстанието въ България въ 930 г.

(Къмъ стр. 537—538.)

За възстанието на Михаила, най-големия синъ на Симеона отъ първия му бракъ, отъ византийскитѣ хронисти само Теофановиятъ продължателъ и Скилица-Кедринъ¹⁾ ни съобщаватъ слѣдното:

Theophanis continuatus²⁾ Skylitzes-Cedrenus³⁾

Ἀλλὰ καὶ Μιχαὴλ μονάχος, αὐτὸς ὁ ἀδελφὸς Πέτρου (cod. Vat. Πέτρῳ), κατὰ σπουδῆς ἔχων τῆς Βουλγαρικῆς ἐξουσίας ἐπαλαβέσθαι, ιδιοσταςάσεν (Cod. Vat. ιδιοστάτησεν) ἐν τινι Βουλγαρικῇ κίστρῳ καὶ τούτῳ προσεβύβυσαν οἱ τῆς Πέτρου ἀρχῆς διεστηκότες Σκύθαι· οὐ μετὰ τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν ἐπῆλθον οὗτοι Ῥωμαϊκαῖς χώραις, ὥστε συμβῆναι τούτους ἀπὸ Μακεδῶνος διὰ Στρυμόνος πρὸς Ἑλλάδα καὶ τὴν Νικόπολιν προσχωρήσαι καὶ τὰ ἐκείσε πάντα ληίσασθαι, т. е.

„Но и монахъ Михаилъ, самиятъ Петровъ братъ, прилагайки усърдие, за да заграби българската власть, възстаналъ въ една българска крѣпость; къмъ него се присъединили отцѣпилитѣ се отъ Петровата власть скити. Слѣдъ неговата смъртъ тѣ навлѣзли въ ромейскитѣ страни, тѣй че наедно потеглили отъ Македида прѣзъ Струма къмъ Еллада и пристигнали въ Никополъ и ограбили цѣлата тамшна страна“.

καὶ Μιχαὴλ δὲ ὁ τοῦ Πέτρου ἑταίρος ἀδελφός, τὴν Βουλγαρικὴν ἱμερόμενος κατασχεῖν ἐξουσίαν, φρουρῶν καταλαβὼν ἐρυμνὸν ἀνέσειε τὰ Βουλγαρῶν, καὶ πολλοὶ προσεβρύσαν αὐτῷ. μετὰ μικρὸν δὲ τούτου ἀποθανόντος δεδιότες οἱ προσκυνέτες τὴν τοῦ Πέτρου ἀγανάκτησιν, ἐπῆλθον ταῖς Ῥωμαϊκαῖς χώραις διὰ Μακεδονίας καὶ Στρυμόνος καὶ Ἑλλάδος, καταλαβόντες τὴν Νικόπολιν, πάντατὰ ἐν ποσὶ ληίσασμενοι καὶ τέλος ἐν αὐτῇ σαββατίσαντες οἵτινες ὕστερον διαφόρως καταπολεμηθέντες ὑποχείριοι Ῥωμαίων ἐγένοντο, т. е.

„и Михаилъ, другиятъ Петровъ братъ, копнѣйки да завладѣе българската власть, като завзелъ силна крѣпость, почналъ да бунтува българитѣ, и многома се присъединили къмъ него. Слѣдъ малко обаче, когато той умрѣлъ, привърженцитѣ му, като се побояли отъ Петровия гнѣвъ, навлѣзли въ ромейскитѣ страни прѣзъ Македония, Струма и Еллада; тѣ завладѣли Никополъ, ограбили всичко по пътя си и най-сетнѣ се настанили въ него; по-послѣ, слѣдъ като били надвити поотдѣлно, тѣ станали подвластни на ромейтѣ“.

¹⁾ За това събитие нищо не споменува Симеонъ Логотетъ, респк. Продължението на Георгия Амартола; само въ Ватиканския прѣписъ на послѣдното се намира буквалия текстъ на Теофановия продължателъ, който текстъ, вѣроятно, отпослѣ е билъ внесенъ, Вж. ed. Muralt, p. 838, s. III.

²⁾ Ed. Bon. p. 420, 1—7.

³⁾ Skyl.-Cedr., ed. Bon. II, p. 312, 19 — 313, 4.

Отъ приведената тукъ съпоставка не е мжно да се установи, че Скилица е писалъ своето извѣстие въз основа на Продължателято, което се доказва както отъ самото съдържание, тъй и отъ еднаквитѣ изрази. Разликата между двата текста състои въ това, че Скилица намѣсти съкратилъ своя изворъ, а намѣсти го разширилъ. Така, той нищо не споменува за скити, а говори само за Михайлови привържени, които прѣдставя въ голѣмъ брой, може би, защото въ „скити“ на Продължателя той виждалъ тъкмо българитѣ и затова той пише, какво Михаилъ ἀνέσχε τὰ Βουλγάρων; отъ друга пъкъ страна Скилица съобщава за борбата на роментѣ съ Михайловитѣ привържени и за подчинението имъ подъ византийска власть, когато Теофановиятъ продължателъ изобщо нищо не споменува за сждбата на навлѣзлитѣ въ ромейска територия скити. Тая прибавка на Скилица може да се обясни съ това, че покориението на поселилитѣ се въ византийска територия българи е станало значително много по-късно, слѣдъ написването, може-би, на Продължателята хроника и въ такъвъ случай Скилица ще е заимствувалъ тоя фактъ отъ другъ изворъ. Както и да било, но въ случая ние даваме прѣдпочтение на извѣстието на Теофановия продължателъ, едно, като по-близко до врѣмето и, друго, като оригиналъ. Поради това ние тукъ ще разгледаме неговото съдържание.

Най-първо кого трѣба да разбираме тукъ подъ скити. Извѣстна свѣтлина по тоя въпросъ ще ни дадатъ географскитѣ имена, които сж дадени въ нашето извѣстие и сж свързани съ движението на тия скити. И тъй, слѣдъ смъртъта на Михаила тѣ потеглили отъ Макетида, слѣдов. тѣ сж живѣли и сж се присѣдинили къмъ него въ тая Макетида. Μαχέτις, ἰδος, която, споредъ Свиды, било женското име отъ Μαχεδών, ὄνος, а у Константина Багренородни я намираме въ форма Μάχετα, споредъ писателитѣ отъ IV. вѣкъ пр. Р. Хр., било най-старото име на частъ отъ стара Македония, па и цѣла Македония се наричала Μαχετία.¹⁾ Ако въ нашето извѣстие е употребенъ стариятъ географски терминъ Μαχέτις (ср. Ἀτθίς, ἰδος=Ἀττική), то, очевидно, авторътъ му е искалъ да посочи на извѣстна частъ отъ стара Македония, и то на източната ѝ между Струма и Места, защото скититѣ потеглили отъ Макетида прѣзъ Струма къмъ Еллада, т. е. въ юго-западна посока, слѣдов. Макетида се намирала на изтокъ отъ р. Струма, съ други думи, нашитѣ скити сж живѣли въ Струмската областъ и несъмнѣнно сж сжитѣ скити, за които Константинъ Багренородни казва,

¹⁾ Const. Porphyg., De tematibus, ed. Bon., p. 48,9—14: λέγεται δὲ καὶ Μακεδονίας μοῖρα Μάχετα, ὡς Μαρσύας ἐν πρώτῳ Μακεδονικῶν „καὶ τὴν Ἡρωσταίαν δὲ Μάχεταν λέγουσιν ἀπὸ τοῦ Μαχεδόνος.“ ἀλλὰ καὶ τὴν ὅλην Μακεδονίαν Μαχετίαν οἶδαν ὀνομαζομένης Κλειδίημος ἐν πρώτοις Ἀτθίδος „καὶ ἐξῆκισθησαν ὑπὲρ τὸν Αἰγυάλων ἀνω τῆς καλουμένης Μαχετίας.“

че, слѣдъ като Юстинианъ II Рипотмитъ ги поселилъ въ планинитѣ на Струма и отвѣждъ клисуритѣ, тѣ се разполагали виѣсто македонцитѣ въ Струмската областъ.¹⁾ На друго мѣсто ние установихме, че подъ Константиновитѣ скити трѣба да се разбиратъ часть отъ македонскитѣ хунно-българи на воевода Кубера, които около 687 г. били отблъснати къмъ Струма слѣдъ унищожението на Керамисийската българска държавица на Битолското поле.²⁾

Отъ горнитѣ пояснения изтичатъ сами по себе си слѣднитѣ изводи: 1. поселенитѣ въ Струмската областъ къмъ края на VII. вѣкъ Куберови българи — скититѣ на нашето извѣстие — останали тамъ да живѣятъ въ по-голѣма или по-малка маса и по-сетнѣ, когато тая областъ при Бориса прѣминала въ състава на българската държава,³⁾ тѣ признали властѣта на българския господарь; 2. ако тѣ, живѣйки въ Струмската областъ, се присѣдинили къмъ възстаналия Михаила, слѣдъ като се отказали да признаватъ властѣта на ц. Петра, и, както изглежда, сж образували главната му сила, то нѣма никакво съмнѣние, че тъкмо въ тая областъ се намирала крѣпостѣта, която Михаилъ избралъ за центъръ и пакъ тамъ било повдигнато самото възстание; 3. въ своето прѣдприятие Михаилъ, както и неговитѣ привърженици-боляри се опитали да се опратъ на останалата малко или много компактна прабългарска маса, въ която недоволството отъ централната властъ винаги се е поддържало и поради това агитацията противъ ц. Петра и неговото правителство е могла да намѣри по-добра почва за дѣйствие, и оттука 4. Михайловото движение не е прѣдставляло нѣкое отдѣлно съзаклетие, каквото е било онова на брата му Ивана, слѣдов. тукъ не може да става дума само за отдѣлни личности, привърженици на Михаила, както би могло да се заключи отъ думитѣ на Скилица, а е било форменно възстание на цѣла една областъ, организирано съ цѣль да се отцѣпи тя отъ държавата, което се доказва и съ обстоятелството, че, слѣдъ като възстанието не сполучило поради неочакваната смъртъ на Михаила, българитѣ отъ Струмската областъ масово прѣминаватъ на византийска територия съ цѣль да търсятъ земя за поселение и най-сетнѣ се настаняватъ завинаги въ областѣта на гр. Никопѳлисъ, близу до днеш. гр. Превеза на Артския заливъ, като признаватъ и властѣта на византийския императоръ.

Що се отнася до годината на Михайловото възстание, то тя не е посочена нито у Теофановия продължателъ, нито у Скилица;

¹⁾ Ibidem, p. 50, 4—13.

²⁾ В. Н. Златарски, История на българската държава, I, 1, стр. 160—161.

³⁾ Вж. тукъ по-горѣ, стр. 25; ср. сжщо стр. 340.

но понеже и у двамата хронисти извѣстието за него се помѣстя непосредно прѣди събитията отъ мартъ 931 г.,¹⁾ ние го отнасяме къмъ 930 година.

11. Писмото на цариградския патриархъ Теофилакта до българския царъ Петра.

(Къмъ стр. 562).

Това писмо се намира въ единъ ръкописъ отъ нач. на XIV. в. който се пази въ Амвросиевската Библиотека въ Милано (подъ № 270, E. 9 sup., olim T. 89, 17, 3×13 cm.). По фотографически снимки покойниятъ професоръ на Казанския университетъ, Н. М. Петровски, го издаде научно, като даде гръцкия текстъ и факсимилето на писмото, придружени съ руския му прѣводъ.²⁾ Съ това издание Н. М. Петровски направи голѣма услуга на историческата наука и особено на българската, защото чрѣзъ него той тури край на легендата за съществуването на нѣкаква-си Vita Petri, Bulgariae regis, която се бѣ образувала възъ основа на неточното опрѣдѣление личността на автора на писмото, като едни го смѣсвали съ Теофилакта Симоката отъ VII. вѣкъ, а други съ Теофилакта, окридския архиепископъ, отъ XI. и нач. на XII. вѣкъ, и невѣрното означение съдържанието на самото писмо въ старитѣ каталози на ръкописитѣ въ Миланската Амвросиевска Библиотека.³⁾

Писмото се помѣстя на четири страници, лл. 171 г. — 173 v. Надсловътъ му е даденъ на първата страница отлѣво на полето; но зажалъ Н. М. Петровски не можилъ да го прочете изцѣло, понеже на мѣстото имало маслени петна, написаното върху които не се взема отъ фотографията, поради това и въ факсимилето нищо не излѣзло. Нашиятъ прѣводъ е направенъ по руския, но повече по гръцкия текстъ, защото по послѣдния писмото може да се прѣведе на български по-точно, отколкото Н. М. Петровски е направилъ своя прѣводъ, като приемаме всички конъектури и попълвания на Н. М. Петровски и проф. С. П. Шестакова, голѣмъ познавачъ на гръцката палеография.

[Писмо] до Петра, царъ на България, отъ патриархъ Теофилакта, ... но хартофилаксу Иоанну

¹⁾ Theoph. contin., ib., p. 420, 11—24. — Skyl. Cedr., ib., p. 313, 4—11, дѣто погрѣшно е показанъ 14-и индиктионъ вмѣсто 4-и.

²⁾ Письмо патриарха Константинопольскаго Теофилакта царю Болгаріи Петру. Извѣстия отд. рус. яз. и слов. Петроградской Академіи наукъ, т. XVIII (1913), кн. 3, стр. 356—372.

³⁾ За тая легенда подробно вж. Н. Л. Тунницкій, Св. Климентъ, епископъ словенски, стр. 61, бѣл. 2, а особено рецензията на тая книга отъ Н. М. Петровски въ ЖМНПр. нов. сер. L (1914 № 3), отд. 2, стр. 13—134.

† Колко голѣма цѣнност е, о духовний нашъ сине, най-добъръ и най-знаменитъ [отъ роднинитѣ], вѣрна и боголюбива душа, особено ако тя се оказва властителска и началническа, каквато е вашата, която знае да обича и почита доброто и полезното. Защото тя, като живѣе за себе си благоразумно и управлява полезно държавата, не само прѣдприема добри работи, но и, промишлявайки за всѣки поданикъ (παντὶ τῷ ὑπὸ χειρὸς) твърдѣ грижливо, съвѣтва най-доброто и това, което води къмъ спасение (σωτηρίας ἐχόμενα). А какво е по-добро и по-спасително отъ истинска и искрена вѣра и отъ здраво схващане (разбиране) относно божественото, чрѣзъ което съ чиста съвѣсть ние служимъ на Единаго най-чистия и прѣсвятъ Бога? Защото това съставя сжизната (τὸ κεφάλαιον) на нашето спасение, която ти самъ не само почиташъ най-вече отъ всичкитѣ [хора] и всѣкога я прокарвашъ съ всичко старание, но и насочвашъ всѣки поданикъ (πάντ τὸ ὑπὸ χροον) къмъ това постоянно, всѣки день и часъ, и подготвяшъ (соб. обработвашъ — ὑεωργῶν); и, ако коренътъ на горчавината и вѣдната кѣклица (ζιζάνιον πονηρὸν) тайно били посѣяни отъ виновника на злото и подсѣяча на подобни нѣща, — защото нечестивецътъ (дьяволътъ) никога не прѣкратява злините и никакъ не отстъпва отъ своето коварство и козни, — то ти самъ отъ коренъ [ги] изтръгвашъ, като чистишъ по-трудолюбиво и насъ подбуждашъ, като викашъ на помощъ — да позволя на божествения огънь на истината да ги унищожи (τελεῖν). Змѣвидната и многоглава хидра на нечестието нека бжде погубена и всѣко възпалително срдѣство (βλεπхарμα) на лъжата и на незаконната сѣидба да бжде обрнато въ пепелъ и цѣлата нива на поданицитѣ ти да бжде запазена въ вѣрата. А понеже тебе ти бѣ отписано (отговорено) вече за новоявилата се ересь по питаня (въпроси), то и сега, слѣдъ като узнахме по-обстойно проклетото учение (τοῦ δόγματος τὸ ἐξάριστον), пишемъ отново по-ясно и по-пространно, както ти поиска, а пишемъ съ ясенъ слогъ, излагайки голи фактитѣ (γύμνα τὰ πράγματα), чрѣзъ прости букви, както ти пожела.

Всички такива, о христолюбче, нека бждатъ раздѣлени отъ твоята богоуправлявана власть на три разреда, защото не е нито хубаво, нито справедливо, щото заблуждаващитѣ се (τοὺς πταίνοντας) по простота и невѣдение и учащитѣ другитѣ на злоба и лукавство и тласкащитѣ [ги] въ погибель да се подлагатъ на еднакви наказания; но първитѣ отъ тѣхъ и учителитѣ на чужди за църквата учения || (л. 172 v.), отхвърлейки и проклинайки собственото си нечестие, съгласно съ 19-то отъ никейскитѣ правила, нека се прѣкрѣщаватъ, като се извършва надъ тѣхъ всичко по образа на крѣщаванитѣ. Защото тѣхното нечестие е манихейство, смѣсено съ паликянство, слѣдов. поради това и тѣхното свещенство трѣба да се отмѣнява. Другитѣ пъкъ отъ тѣхъ, които били заблудени

отъ прѣднитѣ и били увлѣчени не поради порочность, а поради своята простота и невѣжество, бичейки не въ състояние да обсъждатъ (да разбератъ) точно догматитѣ (δογματων ἀκριβειαν), но все пакъ се покорили и приели ересъта, то [като такива] които иматъ кръщение отъ православни, да не се прѣкращаватъ, а да се подпечатватъ чрѣзъ помазване съ светото миро, както [се прави] на новопросвѣтениитѣ дѣца. А [колкото за] свещеницитѣ отъ тѣхъ, сжщо и тѣ, като проклинатъ явно (открито) ересъта и даватъ записки, писмено отричане отъ ересъта и изповѣдане на православната вѣра, трѣба да бждатъ приемани. Ония пъкъ по третия разредъ, които нито сж учили, нито сж се учили, или сж потърпѣли, или сж извършили нѣщо споредъ тѣхнитѣ мръсни нрави, а по незнание сж се присѣдинили безъ подозрѣние къмъ тѣхъ, като къмъ аскети, божемъ богобоязливи и добри, или ако сж прѣкарали съ тѣхъ нѣкое врѣме, за да чуютъ по-пълно основнитѣ начала на ересъта (τὰ τῆς αἵρεσεως), отпослѣ, слѣдъ като чули отвратителното учение (τὸ βδελυρὸν τοῦ δόγματος) [и] го узнали, се отдръпнали и се отчуждили отъ тѣхъ, — всички тия да бждатъ приети слѣдъ четиримѣсечно отлжчване, защото изцѣло [взето] тѣ се въздържали отъ общение съ тѣхъ. И свещеницитѣ отъ тѣхъ безпрѣчно да получатъ свещенство. А за свещеникъ, който е подалъ доносъ, нека бжде достатѣчна епитимия дотогавашното му бездѣйствие,¹⁾ а за-въ бждаше нека има священодѣйствието безъ отговорность. И тѣй, нека така да става вашата христоролюбива грижа за разкайващитѣ се.

А ония, които [продължаватъ да] оставатъ въ злото и [да] боледуватъ отъ неразкаяность, църквата божия, като [ги] отсича като изгнани и вѣдни членове и ги прѣдава на постоянно осжждане, подлага [ги] на проклятие. Гражданскитѣ пъкъ закони на християнитѣ — понеже ти, о най-разумний отъ мжжетѣ, поиска да ти се пише за тѣхъ, какви сж — смъртъ опредѣлятъ за тѣхъ, подлагайки [ги] на смъртно наказание, и особено когато виждатъ, че злото все повече пълзи и надвисва, погубвайки много [хора]. Но все пакъ ние, безъ да допускаме подобно нѣщо (т. е. смъртъ), — защото [това] е невъзможно — се изказваме за това, което е прилично на църквата (л, 172 г) и на нашата уредба, именно, по никой

¹⁾ Тукъ С. П. Шестаковъ разбира липсата на правилно, постоянно богослужение у богомилитѣ (вж. у Н. М. Петровски, стр. 369, бѣл. 1.) Но, доколкото е извѣстно, богомилитѣ нѣмали богослужение каквото има въ православната църква, а тѣхнитѣ священодѣствия сж извършвали само „свършениитѣ“, тѣй че единъ свещеникъ, прѣминалъ въ богомилство, могълъ е да священодѣйствува, само ако е ставалъ „свършененъ“; въ противенъ случай той бивалъ единъ отъ „вѣрнитѣ“, т. е. простиѣ богомили. Ние мислимъ, че тукъ се има прѣдъ видъ онова „бездѣйствие“, въ което единъ свещеникъ е прѣкаралъ, откакъ постѣпилъ въ богомилската община до момента на неговото връщане отново въ православната църква.

начинъ прѣди разкаяне [да не става] обръщане (т. е. връщане въ църквата), или прѣди нѣкои отъ тѣхъ да прогледатъ и да [ги] изцѣли Единиятъ Человѣколюбецъ и Милостивецъ и Оня, който не желае смъртѣта на грѣшника, за да се обърне той, казва се, и да живѣе.¹⁾

Анатемосването на всички тия нека става приблизително така: да бжде проклетъ отъ светата и единосжщна и покланяема Троица, отъ Отца и Сина и Светаго Духа, всѣки, който мисли и вѣрва не тѣй, както светата божия католическа църква, римската и цариградската, александрийската и антиохийската, и оная въ Светия Градъ, съ една рѣчь, църквата, [която се простира] отъ край до край [на свѣта] [ἡ ἀπὸ παράτων ἕως παράτων (ἐκκλησία)], съгласно съ правилата, обредитѣ и догматитѣ на светитѣ и вселенски седемъ събори.

1. Оня, който казва и вѣрва, че има двѣ начала, добро и зло, и че единъ е творецътъ на свѣтлината, а другъ на нощта, единъ е на човѣцитѣ, а другъ е на ангелитѣ и на другитѣ живи същества, да бжде проклетъ.

2. За ония, които пустословятъ, какво лукавиятъ дяволъ е творецъ и властитель на веществото и на цѣлия тоя видимъ свѣтъ и на нашитѣ тѣла, анатема.

3. За ония, които злословятъ Моисеевия законъ и казватъ, че пророцитѣ не били отъ добрия, анатема.

4. За ония, които отхвърлятъ законния бракъ и злословятъ, какво умножението и трайността (продължението) на нашия родъ е законоположение на демона, анатема.

5. За ония, които бледословятъ, какво Единиятъ въ Св. Троица единосжщни Синъ и Слово на Бога Отца станалъ човѣкъ безъ грѣхъ въ въображение и привидность, а не наистина, анатема.

6. За ония, които си въображаватъ кръста и смъртѣта на Христа и възкресението [Му] като привидни, анатема.

7. За ония, които не вѣрватъ съгласно съ истината въ тѣлото и кръвта на Христа, въ изреченото и прѣдаденото отъ Него на апостолитѣ въ „приемите, ядите“, а чудословятъ Евангелието и Апостола, анатема.

8. За ония, които напразно брътвятъ, какво Прѣсвета Богородица не била Дѣва Мария, дъщерята на Иоакима и Анна, а Горниятъ Иерусалимъ, въ който, казватъ тѣ, влѣзълъ и [отъ който] излѣзълъ Христосъ, анатема.

9. Оня, който измисля, какво Приснодѣва Богородица слѣдъ неизреченото раждане на Сина и Словото Божие родила другъ отъ сношение съ мъжъ, да бжде проклетъ.

¹⁾ Иезекииль, XXXIII, 11.

10. Водачитѣ (οἱ ἀρχηγοί) и учителитѣ на тая старовѣрска и новоявила се ересь, да бждатъ проклети.

11. Египтеницѣтъ Скитианѣ, родительтъ на тия бледословия, който не се устрасилъ вседързновено да нарече самъ себе си Богъ Отецъ, и ученикѣтъ му Теревинтий, той е и Буда, и той, бидейки синъ на погибельта (л. 173 г.), не се ужасилъ да назове себе си Синъ Божий, и Курвикъ, той е и Манесъ, който и самъ прѣстѣжникъ побѣснялъ противъ името на Утѣшителя и Светия Духъ, — тия тримата врагове и противници на Св. Троица, които си присвоявали божеска слава, и дванадесетъ-тѣ ученици на Манеса и тѣхнитѣ учения, да бждатъ проклети.

12. Павелъ и Иванъ, безсрамнитѣ дѣца на безнравствената Калиника, отъ които биде наречено учрѣдяването (τὸ οὐταγμα) на отстѣпничеството, и арменецѣтъ Константинъ, манаилитецъ,¹⁾ той е и лѣже-Силванъ, и Симеонъ, той е и Титъ, да бждатъ проклети.

13. Другъ арменецъ Павелъ, Теодоръ и Генесий, неговитѣ всеотвратителни дѣца, Иосифъ, той е и Епафродитъ, Захарий и нечистиятъ Баанъ, да бждатъ проклети.

14. Сергий, той е и синъ на Дрюина, той е и Тихикъ проклети, който, въодушевяванъ отъ лукавия, горделиво заявилъ, че той е пакъ другъ Утѣшитель и Светий Духъ, той и съчиненията му и цѣлата останала верига на тѣхната симмория — да бждатъ прѣдадени на вѣчно проклятие заедно съ всички съобщници и съ ония, които съзнателно сж ги приемали било въ собствената си кжца, било на полето, задѣто и сами се опитали да свалятъ нашия Богъ, дори [Го] свалили, доколкото това отъ тѣхъ [зависѣло], отъ собственото му творение и владичество, като ги нахвърлили (възложили) върху тѣхния съотстѣпникъ, лукавия демонъ.

Ония, които, о най-добрий и най-сѣстрадателний човѣко, всичко това, и лица, и догмати, и съчинения, прокълнаватъ прѣдъ църквата, нека бждатъ удостоявани по горѣ-казанія редъ съ заслужения приемъ, а ония, които не се убѣждаватъ, и сами, споредъ разума на вашето благочестие, нека бждатъ подхвърдени или на църковното изричане на проклятието, — защото човѣка еретикъ, казва апостолѣтъ, слѣдъ първо и второ настояване избѣгвай, като знаешъ, че такъвъ се е отклонилъ и грѣши, бидейки самоосжденъ,²⁾ — или пѣкъ на сждебното [изричане] на гражданското наказание. Но все пакъ трѣба всѣкакъ да се грижите все още и още [да въздѣйствувате] отъ една страна съ заплаха и съ нѣкои по-сурови доводи, а отъ друга — съ постоянни поучения и увѣщания, и не се съвсѣмъ отчайвате въ тѣхното спасение. Но бжди [ми ти], Христолюбце, бжди глашатай на благочестието, учитель на православ-

¹⁾ Т. е. отъ село Манаила въ Армения.

²⁾ Титъ, III, 10—11.

вието, изправителъ или гонителъ и изтрѣбителъ на еретическата заблуда и въ всичко най-добро най-силенъ и най-славенъ, съ което ще се хваля азъ не по-малко, отколкото съ роднинството и приятелството. И тебе сияющъ блѣскаво да приеме и царство небесно при посрѣдничеството на прѣсвета Богородица и на всички светии, аминъ.“

12. Извѣстията за българитѣ въ житието на св. Никона Метанонте.

(Къмъ стр. 697—8).

Житието на св. Никона Метанонте (*Μετανοείτε*)¹⁾ бѣ известно доскоро само въ латински прѣводъ, направенъ прѣзъ XVI. вѣкъ отъ незуитския монахъ Якова Сирмонда, която той намѣрилъ въ единъ гръцки ржкописъ въ *Bibliotheca Sfortiana*. Яковъ Сирмондъ прѣдалъ прѣвода си на кардиналъ Цезаря Барония (1538—1607), който въ съкратенъ видъ го помѣстилъ въ своитѣ *Annales ecclesiasticae* (t. X. p. 225), отдѣто I.-P. Migne го издаде въ своята *Patrologia gr.* t. CXIII, col. 975—988, подъ надсловъ *Vita Sancti Niconis armeni monachi*. Пълниятъ текстъ на житието въ латинския прѣводъ на Як. Сирмонда биде издаденъ въ *Veterum scriptorum et monumentorum historiarum, dogmaticorum, moralium amplissima collectio*. t. VI. Edm. Martène et Ursinus Durand. Paris 1729. Напоследъкъ обаче Спир. П. Лампросъ сполучи да изнамери и гръцкия текстъ на това житие въ мѣнастиря Кутлумушъ на Св. Гора въ ржкописа № 210, лист. 106а — 186б, който билъ писанъ отъ еп. Партения на неизвѣстна епископия въ 1630 год., и въ 1906 г. го издаде въ *Νέος Ἑλληνομνήμων*, т. III (1906), сел. 131—228 подъ надсловъ: *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ Νίκωνος τοῦ Μετανοείτε τοῦ ἐξ Ἀρμενίας καὶ ἐν τῇ περιήμφῃ Λακεδαιμονίᾳ τελεθέντος*. По-сетнѣ Сп. П. Лампросъ посочи, че Як. Сирмондъ направилъ своя латински прѣводъ по Барберинския ржкописъ № 583 (VI, 22), стр. 611а — 613а, произходящъ отъ XV. вѣкъ, въ статията си *Ὁ Βαρβερίνος κώδιξ τοῦ βίου Νίκωνος τοῦ Μετανοείτε*,²⁾ вж. *Νέος Ἑλληνομνήμων*, т. V (1908), сел. 301—304, дѣто въ прѣдговора той казва, че въ Бамберинския ржкописъ има много фрази, които сж изпуснати въ Кутлумушкия. Обаче въ извѣстията на това житие, които се отнасятъ къмъ българската история и които ние имаме на ржка, констатираме и обратното, а именно, въ Кутлумушкия има фрази, които сж изпуснати въ прѣ-

¹⁾ и ²⁾ Тоя прѣкоръ *μετανοείτε* билъ даденъ на св. Никона, споредъ Сп. Лампроса, ἐκ τοῦ κηρύγματος, ὅπου εἶχεν ἀνὰ τὰ χεῖλη στηρίζων εἰς τὴν πίστιν τοὺς κατοικοὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῆς Πελοποννήσου. *Νέος Ἑλληνομνήμων*, т. III (1906) сел. 129—131.

вода на Як. Сирмонда, а слѣдов. и въ Барберинския ржкописъ, и че има голѣми неточности въ латинския прѣводъ. Това ще ни покажатъ слѣднитѣ съпоставки:

Martène et Durand, cap.
49. col. 867.

Non longo post tempore, Bassillus cognomento Apocaucus, praetoris munere nupet auctus, Corinthi versabatur, isthmumque illum praesidio contra Bulgaricos incursus tuebatur. Graviter autem illum angebat non solum molestus ac difficilis morbus quo tenebatur, sed multo magis urgens metus et pavor Bulgaricae incursionis fama gliscente, gentem illum tota Epiro grassatam, in Helladem atque in Peloponesum copias convertere. Proinde missis Spartam nuntiis, Apocaucus Niconem evocaret; enim vero complerant eius aures quae de illo passim narrabantur, praecipue quae de summa illius in Deum feducia et libertate acceperat.

Divinus quidem vir caritate praestans, Apocauci petitionem propenso animo accipiens, antiquius nihil habuit, quam ut Corinthum celerrime contenderet. Quo appellens non solum morbo aegrum sua praesentia liberavit, sed metu etiam ac terrore Bulgarorum, illos alio cursum suum flexisse significans. Ita omni ex parte fausta et jucunda

Спир. П. Лампросъ,
стр. 174—175

Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ Βασίλειος, ὅς τὸ ἐπικλὴν Ἀπόκαυκος, ἄρτι τὴν τοῦ πραιτωρός ἀρχὴν ἀναδεδεγμένος καὶ ἐν Κορίνθῳ διατρίβων ἐφρούρει τὸν ἐκεῖσε ἰσθμὸν τῆς, βουλγαρικῆς ἐνεκα ἐφόδου. Δεινῶς δ' αὐτὸν ἐπείχε καὶ οἷά τις Ἑρινύς (βм. Ἑριννύς) τὴν ἐκείνου καρδίαν κατῆσθιεν οὐ μόνον ἢ ἐνσκήψασα αὐτῷ χαλεπὴ νόσος καὶ δυσίατος, ἀλλὰ πολλῷ πλέον καὶ τὸ δέος τῆς τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους καταδρομῆς. Φήμη γάρ ἤκούετο κατὰ πάσης χωρεῖν αὐτὸ τῆς ἡπείρου καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος τε καὶ τῆς τοῦ Πέλοπος ἐπιστρατεύειν. Οὐ δὲ χάριν αἰπέμφας ὁ Ἀπόκαυκος εἰς Λακεδαιμόνα μετεκαλεῖτο τὸν ὄσιον ἱκετικῶς. ἦν γάρ τῶν περὶ τοῦτου διηγημάτων καὶ τῆς πρὸς θεὸν οἰκειώσε(ω)ς καὶ παρρησίας τὰ ὅσα ὑποπλησθεῖς.

Ὁ μέντοι θεὸς ἀνὴρ καὶ περιουσίας ἀγάπης πλουτῶν, τὴν αἴτησιν τοῦ Ἀποκαύκου προσηγάμενος, οὐδὲν ὀλως τῶν ἐν χερσὶν ὀττω σπουδαῖον (βм. σπουδαίων) ἦν αὐτῷ ὥς καὶ μικρὸν ἐπισχεῖν ἢ (175) χρόνῳ τι καὶ ἀναβολῇ τὸ πρᾶγμα διδόναι, ἀλλὰ πάντα ἐν ἐλαχίστῳ ἔμενος, ἀπτόρῳ τι καὶ τάχει τὴν Κέρνινθον κατέλαβε, παρ' οὐδὲν ποιούμενος καὶ αὐτὸν τὸν τῆς ὁδοῦ κόπον καὶ κάκωσιν τῆς πεζοπορίας. Ἄμα δὲ τῇ ἐν Κορίνθῳ παρρησίᾳ τοῦτου, οὐ μόνον ὕγις εὐχῇ τοῦ δικαίου ὁ κατερραγμένος ἐδείκνυτο, καὶ ἡ χάρις

Basilio fuit Niconis oratio. Cum ergo dies septem illic posuisset, malorumque impendentium Ilias per eum discussa et sublata esset, donum revertit. Ubi sensuum habenas usquequaque contrahens, intro semper flectere cogebat, adeo ut majore in mediis tumultibus tranquillitate, quam eremicolae desertis in locis fueretur.

δσγν ἐπλούτει ὁ μέγας παρὰ θεοῦ ἐπ' φανερά καθίστατο τοῖς ἀγνοοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν Βουλγάρων φροντίδος ἀπελύετο ὁ Ἀπόχαυκος, προμηνύσαντος αὐτῷ τοῦ μακαρίου καὶ τὴν ἐκείνων καταστροφὴν. Ὑπὸ γὰρ τοῦ συνοικοῦντος αὐτῷ Πνεύματος τὰ ἀφανῆ ὄραν εἶχεν αἰ καὶ πολὺς ἦν τὰ μέλλοντα προβλέπειν. Καὶ οὕτω μὲν τῷ Ἀποκαύκῳ Βασίλειῳ ἡδὺς γίνεται καὶ μελιχρὺς ὁ τοῦ ἁγίου λόγος ἐφ' ἅπασιν καὶ τῶν κακῶν αὐτῷ Ἰλιάς λέλυται κατ' ἅπαξ τῇ τοῦ ὁσίου παρουσίᾳ. Ἐβδόμῃς δὲ ἡμέρας ἐκείσε ὁ μέγας διατρίψας, πρὸς τὰ οἰκεία ἡδὴ αὐτὸς ἀνθυπενόστησεν ἐν οἷς αἰ τὰς αἰσθησεις συνάγων εἴσω παρεσκεύαζε νεύειν, ὡς ἐν πλείονι γαλήνῃ τοῦτον ἐν μέσῳ θορύβων ἢ τοὺς ἐν ἐρήμῳ ὄντας διατελεῖν.

Приведенитѣ тукъ съставки на двата текста сж достатѣчни, за да ни покажатъ, колко непълно и неточно Яковъ Сирмондъ е прѣвеждалъ своя грѣцки оригиналъ; той достига намѣсти дори до измѣнение на смисъла. Но въ случая най-важно за насъ е подчертаното изречение: *Sed metu etiam ac terrore Bulgarorum, illos alio cursum suum flexisse significans*, което и по съдържание, и по смисълъ нѣма нищо общо съ съотвѣтното изречение въ грѣцкия текстъ. Изнамѣрването обаче и обнародването грѣцкия текстъ на житието даватъ възможностъ не само да се установи непълнотата и неточността на латинския му прѣводъ, но и да се отстрани невѣрността относно врѣмето, къмъ което се отнася горното извѣстие за Самуиловия походъ въ Пелопонесъ. Подъ влиянието на Скилицовия разказъ за началото на Самуиловата борба съ роментѣ, дѣто се изброяватъ изобщо византийскитѣ области, които Самуилъ разорилъ прѣзъ първия периодъ на борбата, а именно: „не само Тракия и Македония и околноститѣ на Солунъ, но и Тесалия, Еллада и Пелопонесъ“, ¹⁾ повечето нови историци, които се занимавали съ историята на Самуиловото врѣме, отнасятъ горното извѣстие на житието тъкмо къмъ началото на Самуиловата борба съ

¹⁾ Skyl.-Cedg., ib., II, p. 435,2 — 436,3 и тукъ по-горѣ, стр. 661, бѣл. 2.

Василия II — къмъ 980 или 981 г.¹⁾ Само В. Г. Васильевски обърна внимание, че „походъ Самуила на Пелопоннисъ, упомиаемый въ житіи (св. Никона, р. 867 по издан. Martène et Durand) относится къ позднѣйшему періоду, послѣ возмущенія Варды Ск-лира и Варды Фоки (о чемъ и говорится выше на той же 867 стр.), а не къ начальнымъ годамъ возстанія, какъ это предполагается у Гильфердинга“.²⁾ Дори А. Липовски не се възползувалъ отъ тая напълно умѣстна и правилна бѣлѣжка на Васильевски и въпрѣки това, че тя му била извѣстна, отнася нашето извѣстие къмъ 984 г.³⁾ Сега обаче благодарение на грѣцкия текстъ, по който можа да се изправи неточния латински прѣводъ и да се установи истинския смисълъ на горѣ-посоченото изречение, не остава никакво съмнѣние, че приведеното извѣстие отъ житието на св. Никона се отнася къмъ 996 г., защото въ него ясно се посочва на бѣлгарската кастрофа при р. Сперхий. Поради това ясно става, че Самуилъ прѣдприемалъ въ Еллада и Пелопонесъ не два, а единъ походъ, и то въ 996 г.

Що се отнася до третето извѣстие отъ житието на св. Никона, което се отнася до бѣлгарската история, то то гласи слѣднето въ латинския прѣводъ и грѣцкия текстъ на житието:

ibidem, cap. 51, col. 868—869:

ibidem, p. 177;

Lacedaemonem vix redierat et verae philosophiae monasterium suis redditus tenebat, cum paucis post diebus, quoniam invidia quiescere nescit, ab improbis quibusdam malevolisque hominibus per calumniam accusatus Johannes ille Malacenus nobilitate (869) generis ac splendore, necnon humanae sapientiae laude non inter Lacedaemonios modo, verum etiam tota Hellade ac Peloponneso facile princeps: accusatus autem apud eum,

Ἄλλ' ὁ μὲν διοὺς οὕτω τῇ Λακεδαίμονι ἀποδέδονται, καὶ τὸ τῆς ἀληθινῆς φιλοσοφίας φροντιστήριον εἶχεν αὐτόν. Ὀλίγαις δ' ὕστερον ἡμέραις, καὶ ἐπεὶ ὁ φθόνος ἀεὶ ἡρμεῖν οὐκ οἶδε, διεβλήθη ὑπὸ πινων κακοθελῶν ἀνδρῶν καὶ τῷ τοῦ φθόνου πάθει δεινῶς προκατεληγμένων Ἰωάννης ἐκεῖος, ὃ τὸ ἐπὶ κλην Μαλακινός, ἀνὴρ τῶν λίαν εὐκλεῶν καὶ περιβλέπων καὶ αὐτῶν τῶν ἐπὶ τῇ κατὰ κόσμον σοφίᾳ θαυμάζομένων τὰ πρῶτα φέρων οὐ τῆς Λακωνίων πόλεως μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσης Ἑλλάδος καὶ τῆς τοῦ Πέλοπος, καὶ μὴν καὶ εὐγνώ-

¹⁾ Вж. А. Гильфердингъ, п. т., стр. 203—204. — К. Норф, Griechische Geschichte. Leipzig 1870, стр. 124. — К. Иречекъ, Исторія болгаръ. Одесса 1878, стр. 249—50.

²⁾ В. Т. Васильевскій, Къ исторіи, п. т., стр. 143, прим. 1; Труды его, п. т., стр. 85, бѣл. 1.

³⁾ А. Л. Липовски, каз. статья, п. т., стр. 129.

qui tunc imperli sceptris potiebatur, Basilium scilicet Romani minoris filium, regum omnium fortunatissimum, cuius et vita illustris, et imperii spatium longissimum fuit, et victoriae ac trophaea de hostibus quamplurima: per quem et Bulgaricae dentis princeps anno 1009 ut memorant historiae, Samuel ille viribus et robore inexpugnabilis, in Creta cum innumerabili Bulgarorum multitudine fractus ac subactus est.

μων εἶπερ τις καὶ τὰ πρὸς τὸν ὅσιον εὖ διακείμενος. Διεβλήθη δὲ τῷ τὰ σκήπτρα τότε τῆς Ῥωμανίας ἰθὺνonta. Βασίλειος δ' οὗτος ἦν ὁ τοῦ μικροῦ Ῥωμανοῦ παῖς καὶ πάντων βασιλέων εὐδαιμονέστερος, οὗ καὶ ὁ βίος ἐπιφανής καὶ ὁ τῆς ἀρχῆς χρόνος ἐπιμήκιστος καὶ τὰ κατὰ τῶν ἀναπάλων τρόπαια πάμπολλα. Δι' οὗ καὶ ὁ τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους ἄρξας Σαμουήλ. ἑκεῖνος, ὁ τὴν ῥώμην ἀμαχος καὶ τὴν ἰσχυρὴν ἀνυπερβλήτος, ἀνῆρρητο, καὶ αὐτὸ δὲ ἅπαν τὸ ἔθνος τῆς βουλγαρικῆς ἀναριθμήτου φάλαγγος καταβέβληται. ἄμα καὶ τεταπείνωται, καθὼς ἡ περὶ αὐτὸν ἱστορία πλατύτερον παρίσταται.

Приведенитѣ тукъ откъслечи идатъ още веднажъ да докажатъ не само непълнотата и неточността на латинския прѣводъ, но и това, че послѣдниятъ дава и данни, които не намираме въ грѣцкия текстъ, а именно, че въ 1009 г. господарѣтъ на българитѣ Самуилъ билъ съвсѣмъ разбитъ въ Крета заедно съ неизброимо множество българи и подчиненъ, когато въ грѣцкия текстъ не се споменува нито мѣстото, нито годината на това Самуилово и българско поражение, обаче и прѣводачѣтъ, и грѣцкия авторъ на житието се позиватъ на историята. По-горѣ се каза, че споредъ Сп. Лампроса, въ Барберинския кодексъ, по който е билъ направенъ латинскиятъ прѣводъ, има много фрази, които сж изпуснати въ Кутлумушкия, обаче за приведенитѣ тукъ откъслечи отъ грѣцкия текстъ на житието Сп. Лампросъ не привежда никакви разночетения между Кутлумушкия и Барберинския текстове, слѣдователно въ Барберинския не сж показани нито врѣмето, нито мѣстото на Самуиловото поражение, иначе Лампросъ не би пропусналъ това да отбѣлѣжи; оттука се налага да приемемъ, че както годината 1009, тъй и мѣстото Крета сж били прибавени не отъ прѣводача Якова Сирмонда,¹⁾ а отъ прѣписвача на грѣцкото житие, което първиятъ намѣрилъ въ Bibliotheca Sfortiana и по което направилъ своя прѣводъ. Но отдѣ тоя прѣписвачъ ги заимствувалъ, мжно може да се установи,

¹⁾ Въ латинския текстъ у Ц. Барония годината е изпусната, защото самъ той отнася това събитие къмъ 993 г. Вж. Migne, *ib.*, col. 983 B.

а пъкъ да се прѣдполага, че самъ той ги е измислилъ, сѣщо така нѣмаме основание, защото и въ двата текста се прави позивъ на историята: очевидно той ги е почерпалъ отъ другъ близъкъ до врѣмето изворъ, защото 1., ако събитията, които се съобщаватъ въ житието, сѣ наредени хронологически, то и нашето събитие ще трѣба да се отнесе много слѣдъ 996 г. и 2. защото мѣстото Крета се намирало въ областъта, дѣто най-често сѣ ставали при Самуила боеве между българи и ромеи — около Солунъ, източно отъ него, между този градъ и крѣпость Рентина или Рендина, която се издигала при ез. Болбе¹⁾ и е отстояла единъ день пжтъ отъ Солунъ.²⁾

13. За смъртъта на царь Гавриила-Радомира въ чудесата на св. Димитра Солунски.

(Къмъ стр. 751—752).

Въ извѣстния панигирикъ на Владислава Граматика съ дата 1479 г., който доскоро се пазише въ библиотеката на Рилския мѣнастиръ³⁾ № 4/8 (60) на л. 215 об до л. 236 об се помѣщава

¹⁾ Пръвъ се опита да опрѣдѣли мѣстонахождението на Крета А. Липовски (п. т., стр. 139), който прѣдположъ, че „это искаженное латинское название „града Кратово“, какъ встрѣчающагося въ „поменникъ монастыря Слъпче“ (XVI вѣка), такъ наносимаго и теперь на нѣкоторыя полныя карты, въ Македонии, у притока Пшины, притока Вардара“. — И о р. И в а н о в ъ, Бѣласницката битка, 29 юли 1014 г., Изв. на Историческото Д-во, кн. III (1911) стр. 5, пише: „Това мѣсто (Крета) се отъждествява съ поименованото прѣзъ XII—XIII вѣкове Коритосъ, което изглежда да е Кратово“ (вж. с ж щ и я, Сѣверна Македония, стр. 195, бѣл. 2.—Ср. W. Tomaschek, Idrisi, п. т., стр. 81 (363). Кой собственно отъждествява Крета съ Коритосъ (Κορίνθος), Ивановъ не посочва, обаче подобно отъждествение е недопустимо, защото мѣстонахождението на Крета се опрѣдѣля съвсѣмъ на друго мѣсто. — Въ гръцкия текстъ Creta е било прѣдадено чрѣзъ τὰ Κρήτα, както може да се заключи отъ слѣднитѣ мѣста у C a n t a c u z e n u s, ed. Bon. t. I, lib. II, cap. 25, p. 455, 310: καὶ ὁ βασιλεὺς διὰ Μακεδονίας μέρος τῆς Ῥωμαίων ἀπαγομένου στρατῶς . . . μεταξὺ Θεσσαλονίκης καὶ Ῥεντίνης φρουρίου πνός, ὃ παρὰ τῇ Βόλβῃ λίμνῃ κεῖται ἐπὶ λόφου Ἰβριμάνου, ἐστρατοπέδευσεν ἐν χωρίῳ τινὶ τῶν Κρητῶν προσαγορευομένου, ὅτι στρατὰ ἐκ Κρήτης αὐτὸ κατέφκουν δ' αἰτίαν τινὰ ἐκ τῆς νήσου ἀναστάντες. — I b i d e m. т. II, lib. III, cap. 12, p. 79, 313: ὑπὸ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον (1341 г.) καὶ ὁ τῶν Τριβαλῶν ἀρχὼν Στέφανος ὁ Κράλης τὰς πρὸς βασιλείᾳ λύσας σπονδὰς, ἐπαί ἐπύθιστο ἀποθανόντα, τὴν τε ἄλλην πᾶσαν κατέδραμε Μακεδονίαν ληϊζόμενος καὶ Θεσσαλονίκην παρελθὼν, ἀρχὴ χωρίου ἦλθε τοῦ προσαγορευομένου τῶν Κρητῶν. И двѣтъ цитати ясно опрѣдѣлятъ, че Creta или τὰ Κρήτα се намирало източно и близу до Солунъ, но дали Ив. Кантакузинъ вѣрно обяснява неговия произходъ, това прѣдоставиме на компетентни лица да се произнесатъ.

²⁾ C a n t a c u z e n u s, ib. t. II, p. 236: διέχει ἡ Ῥεντίνα τὸ φρούριον ἡμέρας ὀδὸν Θεσσαλονίκης.

³⁾ Споредъ Описъ на Е. Спространова, София 1902, стр. 104.

статия (наброй 96) подъ надсловъ: *Іоаннѣ хартофілактѣ солунскаго Ставракия о чудесѣхъ мѣротѣвца великаго Димитрія*. Прѣдхождана отъ единъ уводъ, въ който авторътъ, солунскіятъ дяконъ и хартофилактъ Иванъ Ставракий,¹⁾ говори за значението на св. Димитра и ползата отъ знанието на чудесата, извършени отъ него, тая статия съдържа 28 чудеса, отъ които 9, 11, 17, 18, 19, 20 и 27 се отнасятъ право или косвено къмъ българската история. Нашето чудо е 18-то на л. 228об—229, часть отъ което, и то по-голѣмата, още Лъвъ Алляций бѣ издалъ на грѣцки въ объясненіята на Георгия Акрополита.²⁾ Славянскіятъ прѣводъ, който ни дава споменатата тукъ статия, е направенъ дотолкова рабски букваленъ, че едвамъ може да се разбере смисъла на разказа, а нѣидѣ и съвсѣмъ не се разбира. Затова появяването на грѣцкото му издание се явява необходимо и значително ще облегчи разбирането на славянскія прѣводъ.

Това най-добрѣ ще покаже и самия текстъ на 18-то чудо, което тукъ за прѣвъ пѣтъ издаваме съ извѣстната негова грѣцка часть.

и. Дръжааше бльгаре прѣво, и не зѣлѣ прѣво. Самоу(и)ль ѡнъ, иже и до нѣна бльгар'скими глѣмъ оустѣ. сѣи съ инѣми, и еже къ вѣчероу солоуннано вѣсѣ бльгар'ское кѣпно и грѣчьское ѣмъ, крѣпко моучаше воевод'ствоуе. томъ же, ѡтрокъ ѡ чрѣслъ родил се бѣ. иже сѣмоу, Радомиръ. втораа имѣе иже сѣго силы. моужь звѣрьств'нь рѣщи вѣсь. и нейстов'нь. оубѣйств'нь разоумомъ. нрава тлитель. дшѣю сверѣпѣиши. съсрѣтенѣе лоукаво прилоучающѣмсе. малымъ нѣчимъ оумалѣнь ѡ бѣсѣвъ. скврѣньнь и скврѣнѣиши. и вѣсѣ-скврѣньнь. Сѣи множишѣмъ сѣломъ и странама начѣл'ствоуе, нѣсть мѡчно рѣщи, ѣлико ѡзоблѣнѣа на кѣждѡ днь навѡждааше. вѣсхѣшае. ране. двѣ безчѣсте стоудно. лѡжа вѣсхѣшае тоужда. томѣ. оумарае. дръколь нѡсе ѣлико роукою поѣти, и бѣе безщедѣнѣа. и на кѣждѡ днь раны ѡ ѣдинне ранимоми оустрааеъ съмрѣть чрѣноу ѡавѣ. и вѣсѣмъ иже по роукою ѣго лютѣ. и зѣлѣ лютѣ. ѣхѣта лютѣиши и фаларѣди, и зреднѣише же имъ же мѣсто Сѡскъ. ѡ нѣкоего же тако древнѣиша ѡбитавшаго тоу наречѣ се. ѣлма на мѣстѣ семь ѣже врѣмена множае бѣ прѣбѡвае. за иже въ мѣстѣ доволнаго наслаждѣнѣа и иже въ лоуговѣ звѣреи оутѣлѣ.

¹⁾ За автора и неговия трудъ вижъ нашитѣ бѣлѣжки въ История на българската държава, т. I, 1, стр. 400—402 и бѣл. къмъ тѣхъ.

²⁾ Вж. Бонското издание, стр. 236—237.

въ мѣстѣ семь оубо кѣсне ѿже члѣковидный сынъ звѣрь, растрѣ-
зааше въсѣхъ ѿ снѣдааше. плачѣ
бо бѣ тѣмъ ѿ рѣданіе ѿ оуби. ѿ
гласъ крѣви ѿ оуби, ѿже на
кѣжѣ днѣ ѿзливааше. въплѣхъ къ
мнѣ. ѿ ѿмѣщеніе ѿскаахоу, ѿ
скоро ѿскрѣбляющаго свободѣ-
ніе. ѿвъ же, ѿ оубе многѣмъ
призывающихъ тѣхъ слыше ѿме
мнѣ, поъсмываашеся ѿмоу ѿ
роугааше. простѣрааше же паче
тѣмъ раны. да виждѣу глѣ ѿще
прѣиде Димѣтріе, ѿ роукъ мои
спасѣти ѿхъ. чѣто оубо. Прѣкланя-
етсе мѣтви ѿ великыи Димѣтріе.
въстаѣтъ ѿкованы ради гласа, ѿ
нищѣмъ ради въздыханіа. ѿ своего
стада подвигѣсе, на спѣсеніе лю-
демъ ѿзиде (229). | ѿнѣ глѣ слово
рѣкъ. ѿ ѿны оубе ѿмамъ прѣ-
дворныи мои, ѿ сѣ ми поѣаѣ
посѣтити (Иоан. X, 16). ѿ ѿнѣ
оубо оуброученные люди, къ ло-
витѣ ѿзведе. ѿ къ горамъ крае-
въ ѿ доубравамъ ѿ прѣхожде-
ніа, въсхѣдити пѣши ѿкаанныи
ѿнѣ, народъ повелѣвааше. ѿ на
стрѣмнины съ прѣщеніемъ подви-
зааше дрѣзати. ѿ ѿще не ногѣма
своима гонѣи достигнѣти ловѣт-
воу, по главѣ ѿмоу ѿѣѣ ѿзва. ѿ
мрѣтѣ въ лежааше поѣрѣдѣ гѣръ.
ѿ ѿвъ оубо свѣрѣпо тако ѿ без-
члѣнѣ бѣааше. Скорои же въ за-
стоупленіе ѿ брѣзны на поѣмощъ
великыи Димѣтріе, достигѣе злѣб-

Тѣ χώρῃ τούτῃ τοίνυν χρονίζων ὁ
ἀνθρωπόμορφος οὗτος θῆρ, διεσπά-
ραττε πάντας καὶ διεβόσκητο θρη-
νός αὐτοῖς, καὶ ὀδυρμός, καὶ οὐαί,
καὶ φωνὴ αἰμάτων ἐκεῖθεν, ἡ καθ’
ἡμέραν ἐξέχεεν, ἐπεβοᾶτο τῷ μάρ-
τυρι, καὶ τὴν ἐκδίκησιν ἐζήτουν, καὶ
ταχέαν τοῦ λυποῦντος τὴν ἀπολύ-
τρωσιν. Ὁ δὲ καὶ δὴ πολλάκις ἐπι-
καλουμένους αὐτοὺς ἀκούων ὄνομα
τοῦ μάρτυρος, κατεγέλα μὲν αὐτοῦ
καὶ ἐξεμυκτῆριζεν, ἐπέτεινε δὲ μάλ-
λον αὐτοῖς τὰς πληγὰς, Ἰδὼ, λέγων,
εἰ ἔρχεται Δημήτριος ἐκ τῶν χειρῶν
μου σώσων αὐτούς. Τί οὖν; κάμπτε-
ται ὁ συμπαθὴς καὶ μέγας Δημή-
τριος· ἀνίσταται ἔνεκεν τῆς τῶν πε-
πεδημένων φωνῆς, καὶ τοῦ τῶν πτω-
χῶν στεναγμοῦ, καὶ τῆς οἰκείας
ποίμνης τῆςδε ἀπαναστάς εἰς σωτη-
ρίαν λαοῦ ἐξελήλυθεν· ἐκεῖνον δὴ
τὸ Κυριακὸν παραλλάξ ἐπειπὼν, καὶ
ἄλλα πρόβατα ἔχω τῶν προαυλίων
μου, καὶ ταῦτά με δεῖ ἐπισκέψασθαι.
Καὶ ὁ πὲν τὸν συντετριμμένον ἐκεῖ-
νον καὶ ἐκπεπτεσμένον λαὸν πρὸς
κυνηγεσίαν ἠγάγετο καὶ πρὸς ὀρῶν
ἐσχατίας καὶ νάπας, καὶ ἐπαναβά-
σεις βαίνειν περὶ τὸν ταλγίπυρον
ἐκεῖνον ὄχλον διεκελεύετο, καὶ κρημ-
νῶν ἀπειλητικῶς ἐκίνει κατατολμῶν,
καὶ εἰ μὴ ποσὶν οἰκείους ὁ διώκων
φθάσαι τὸ θήραμα κατὰ κεφαλῆς
αὐτῷ παραυτὰ ἡ πληγὴ, καὶ νεκρὸς
ἀνὰ μέσον ἐκεῖτο τῶν ὀρῶν. Καὶ ὁ
μὲν ἀπηνῶς οὕτω καὶ ἀπανθρώπως
ἐμάστιζεν· ὁ δὲ τὰς ταχὺς εἰς ἀντί-

наго ꙗко млыѣа, поспѣѣ ѿвѣдо-
веща ꙗ на кони ꙗздеѣа, ꙗ тѣ на
кони. ꙗ съмрътноу ꙗзвѣу вѣд-
раеть бѣаѣннаго, ꙗ ѿ коня далече
ѿвѣргѣ. зрѣхоу великааго ꙗвѣ,
ꙗже Радоміроу послѣдующѣ.
како ѿгдѣ зѣлноу бръзостію ꙗ на-
паде ꙗ копѣмъ закалааше. ꙗ мѣнкѣ
ꙗбѣ невидимѣ, ѿвѣ же ѿумрыѣ-
влиаете сънезаапоу. ꙗ при ꙗдѣ
кѣсти разсѣпашесе (Псл. 140, 7).
ꙗ ꙗже ѿутомлѣнны людѣ бѣны,
прѣзноваахоу великому ꙗже ꙗз-
бавлѣнѣа.

ληψιν, καὶ ὅξος εἰς ἐπικουρίαν μέγας.
Δημήτριος, φθάσει τὸν κάκιστον θσον
καὶ ἀστραπὴ, ἀνὰ μέσον ὁρῶν κυνη-
γετοῦντα καὶ ἱππαζόμενον, ἑφιππος,
καὶ καιρίαν πλήττει τὸν δελαιον
τοῦ ἵππου μακρὰν ἀποσφαιρισάμενος.
Ἐώρων τὸν μέγαν ἐς τοῦμφανὲς τῷ
Ῥαδοмирῷ ἐφεπόμενον, ὅπως αὐτὸν
σφοδρῶς τῇ ῥύμῃ καὶ ἐπέβη, καὶ τῇ
λόγχῃ κατέσφαξε. Καὶ ὁ μάρτυς
μὲν παραυτὰ ἀφανής· ὁ δὲ νεκροῦται
παραχρῆμα, καὶ παρὰ τὸν ἕδην τὰ
ὅσα διεσκόρπισται, καὶ ὁ καταπε-
ποιημένος ἐκεῖνος ἀπ᾽ αὐτοῦ ἐώρ-
ταζον τῷ μεγάλῳ ῥύσῃ.

14. Кой е билъ черноризецъ Храбъръ?

(Къмъ стр. 282—283).

Откакъ е станалъ извѣстенъ (отъ 2-та половина на XVI. вѣкъ)
старо-българскитѣ твърдѣ цѣненъ книжовенъ паметникъ, познатъ
подъ надсловъ: „ѿ писменѣхъ укрѣпленѣя Храбра“, почти всички сла-
висти се интересували отъ поставения въпросъ. Наистина, повечето
отъ тѣхъ, които сж изучавали специално тоя паметникъ, не сж се
опитвали право да отговарятъ на въпроса, да пояснятъ личността
на Храбра, а се ограничавали само да изкажатъ нѣкои мнѣния до-
сежно неговия произходъ или относно врѣмето и мѣстото, когато
и дѣто Храбъръ е дѣйствувалъ.

Прѣзъ послѣднитѣ 10—15 години обаче се направиха нѣколко
опити да се опрѣдѣли и личността на Храбра. Така, о. Снопекъ
въ монографията си за Кирила и Методия, като излиза отъ поло-
жението, че статията на Храбра за славѣнскитѣ писмена вжтрѣшно
най-близко е свързана съ панонскитѣ легенди и че послѣднитѣ се
явяватъ като продължение на Храбровата статия, дохожда до за-
ключение, че сжщиятъ Храбъръ е съчинилъ и панонскитѣ легенди,
и то съ сжщата или съ подобна цѣль, съ която по-рано той на-
писалъ статията за славѣнскитѣ писмена; но, понеже за авторъ
на панонскитѣ легенди се приема отъ проф. Лавровъ и Вондракъ
Климентъ Словенски, то Снопекъ счита черноризецъ Храбра и
еп. Климента за една и сжща личностъ.¹⁾

¹⁾ Fr. S n o p e k, Konstantinus-Cyrillus und Methodius, die Slavenapostel.
Kremsier 1911, S. 14—15.

Напоследък обаче проф. Г. А. Ильински, изброявайки всички изказани от славистите мнѣния по поставения въпросъ и намирайки ги недостатъчно удовлетворителни, изтъкна като най-вѣрно забравеното мнѣние на чешкия ученъ Я. Хануша, обнародвано още въ 1859 г.,¹⁾ а именно, че подъ името черноризецъ Храбъръ се крие никой другъ освѣнъ славѣнскія първоучитель Константинъ-Кирилъ, защото въ надслова на статията „о писменехъ у черноризца Храбра“ послѣднитѣ двѣ думи прѣдаватъ не името на автора на самата статия, както до сега се разбираше, а името на оновова, който е съставилъ „писмената“, а истинскія авторъ на статията не може да бѣде никой другъ освѣнъ българскія писателъ отъ врѣмето на царъ Симеона, Иванъ Екзархъ. Споредъ г. Ильински, тоя изводъ „се доказва, 1. отъ факта, че прѣписи отъ „Храбровото“ сказание се срѣщатъ главно между другитѣ произведения на тоя писателъ; 2. че изречението: *сѣтъ бо еше живи, иже сѣтъ видѣли нѣтъ* (т. е. Кирила и Методия) е напълно естествено въ уста на Ивана Екзарха, по-младъ съврѣменникъ на Климента, епископъ велички, и 3. даденото въ изречението: *сѣтъ же и нмы бжати, аже нмѣде речеми, а нмынѣ нѣтъ врѣмѣ*, общаніе, да засегне отново нѣкои граматически въпроси, може да се счита до извѣстна степенъ изпълнено въ прѣдговора къмъ Богословието на Ивана Дамаскина отъ сжщото лице“.²⁾

Доколко е вѣрно тълкуването на г. Ильински за името въ надслова на статията, а сжщо доколко сж силни приведенитѣ доказателства, ние тукъ нѣма да се спираме, защото проф. Мазонъ вече достатъчно ясно показва тѣхната не само неубѣдителностъ, но и невъзможностъ,³⁾ ние тукъ само ще запитае: ако Иванъ Екзархъ билъ авторъ на нашата статия, то защо му е било потребно да прибѣгва къмъ маскиране името на изнаимѣвача на славѣнскитѣ „писмена“ подъ черноризецъ Храбъръ, когато въ самата статия той казва изрично и право, че съставителътъ на славѣнската азбука билъ „Константинъ философъ, нареченъ Кирилъ“, и 2. дали г. Ильински е убѣденъ, какво Иванъ Екзархъ, единъ писателъ отъ първа величина при царъ Симеона, би се завзелъ и да допълня и разширява съ вставки отъ граматиката на Псевдо-Теодосия, отъ съчиненията на Теодорита Кирски, Епифания или Свида и нѣкои други съчинения“ съставената отъ нѣкой „букаръ“ „толковая азбука“,⁴⁾ когато Иванъ Екзархъ се занимавалъ главно съ прѣвода

¹⁾ Вж. J. Hanuš, Der bulgarische Mönch „Chrabar“ (IX.—X. Jahrh.), въ Archiv für Kunde österreich. Geschichts-Quellen, XXIII (Wien 1859), S. 1—100.

²⁾ Г. А. Ильинскій, Кто былъ черноризецъ Храбъръ? Визант. Обзоръ, III (Юрьевъ 1917), стр. 151—156.

³⁾ André Mazon. Le moine Chrabar et Cyrille. Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски, София 1925, стр. 119—122.

⁴⁾ Г. А. Ильинскій, п. т., стр. 154—155.

на „офунтeлскaа сѣизаина“. Ние мислимъ, че всѣки би отговорилъ: 1. ако да бѣше Иванъ Екзархъ авторъ на статията, то той съ голѣма и съзнателна гордостъ би написалъ въ надслова ѝ името на Константина-Кирила, съ каквато той, наистина, почва прѣдговора си къмъ прѣвода на Дамаскиновото Богословие, а не да го крие подъ измислено име, и 2. възъ основа само на това, че се прѣдполага сѣществувaнето на нѣкаква-си „толковaя азбука“, не може да се отдава на Ивана Екзарха нѣкакво-си допълнено и разширено чуждо съчинение, каквото, споредъ г. Ильински, се явява (Сказание или Слово) о писменехъ на черноризеца Храбра. Тия тъкмо несъобразности вече ни принуждаватъ да считаме за неприемлива хипотезата на г. Ильински.

Слѣдъ като обورها тая хипотеза проф. А. Мазонъ въ сжщата статия изказва мнѣние, 1. че името Храбръ, по всѣка вѣроятностъ, е просто прозвище, чисто мѣстно, и славата на което не ще да се е простирала по-далечъ отъ оградата на нѣкой манастиръ въ областъта на Охридъ или Солунъ и 2. че то било домашно прозвище на нѣкой монахъ отъ другаритѣ му по манастирския животъ, въ една срѣда тѣсно ограничена и почти затворена за външния свѣтъ. А завършва г. Мазонъ статията си съ слѣднитѣ думи: „И тъй, сѣществувалъ е единъ монахъ нареченъ Храбръ, авторъ на статията „о писменехъ“ и който не е билъ Кирилъ. Колкото да се опрѣдѣли, кой е билъ тоя монахъ така прозванъ, е една задача, за разрѣшението на която може засега само да се направятъ нѣкои прѣдположения и не би могло да се избере нѣкое измежду тѣхъ, безъ да се обяснятъ подробно основанията на тоя изборъ. Но тукъ не му е мѣстото. Струва ми се обаче, че личността на монаха Храбра не трѣба да се търси въ страната на западна България, но по-скоро въ страната на срѣдня и юго-западна Македония, въ областитѣ, дѣто школата на Климента бѣ донесла чистата Кирило-методиевската традиция, между ученицитѣ, които обиколили Климента и Наума, може би, дори между старитѣ членове на моравската мисия. Че Храбръ билъ сжщиятъ Климентъ, това е малко вѣроятно, защото Климентъ чисто и просто не билъ именуванъ „черноризецъ“, но Храбръ е могълъ да бѣде Наумъ или нѣкой непознатъ ученикъ, привързанъ много или малко къмъ охридската школа. Идентификацията на Храбра съ Ивана Екзарха ми се струва изключена“.¹⁾

Прѣдставяйки сжщността на въпроса въ тоя видъ, г. Мазонъ, споредъ насъ, се е доста приближилъ до истинското разрѣшение на задачата. Нѣма никакво съмнѣние, че черноризецъ Храбръ е излѣзълъ изъ срѣда, дѣто кирило-методиевската традиция била още прѣсна и чиста, а това сж могли да бждатъ само двѣтъ школи, основани почти едновременно въ България по образа и

¹⁾ А. М а з о н, п. т., стр. 122.

въ духа на моравскитѣ и ржководени отъ най-видитѣ ученици на Методия: едната — отъ Климента въ Дѣволъ, а другата — отъ Наума въ Прѣславския мѣнастирь, дѣто се бѣха събрали и други по-млади ученици Методиеви. Сжщо така е несъмнѣнно и това, че черноризецъ Храбъръ е живѣлъ прѣзъ първото врѣме слѣдъ основанието на тия школи, както това се заключава отъ думитѣ, „сѣтъ бо еше живи, иже сѣтъ видѣли нхъ“ (т. е. Кирила и Методия) въ прѣписа на статията ѿ писмевехъ въ Москов. Дух. Академия № 145, между които очевидци, може би, самъ Храбъръ да поставя и себе си. Но обикновено върху тия думи се хвърля извѣстно подозрѣние като по-късна вставка, защото тѣ се срѣщатъ само въ единъ прѣписъ, но това едвали е справедливо. По-правъ въ случая е П. И. Шафарикъ, който обяснява, че приведенитѣ „думи сж изпуснати въ нѣкои ржкописи, разбира се, отъ прѣписвачитѣ, на които като на такива, които сж живѣли вече въ другъ вѣкъ, тѣ се показали излишни“.¹)

Обаче въ всичкитѣ прѣписи на Храбровата статия се четатъ и слѣднитѣ думи: „аще ли кто речеъ нѣко нѣ оустроилъ добръ, понеже са пострадалъ и еше, бѣхъ речеъ сѣмъ. и грѣхъскы такоже многожди сѣтъ пострадалъ. Акилла и Симилахъ, и по томъ йни мнози. оудове ко естъ послѣже поткорити паже прѣвое сткорити.“²) — Смысла на тоя пасажъ В. Ягичъ обяснява така: „противъ прѣвода на св. писание (разб. направенъ отъ Константина и. д.) чували се възражения, какво той не билъ направенъ „добръ“, поради това той трѣбало да се прѣработва, споредъ думити на Храбра, прѣвода „пострадалъ“. Храбъръ, за забѣлзване е, не отрича факта, но се старае да го смегчи. Значи, той допуска, че стариятъ прѣводъ на свещенитѣ книги (и негли изобщо на всички литургически) въ негово врѣме се прѣработвали и изправяли. Ако така се разбиратъ думитѣ му — а друго тълкуване не допуска ясниятъ смисълъ на думитѣ — тѣ получаватъ важно значение въ историята на църковно-славѣнската писменостъ, тѣ потвърждаватъ това, което ни е извѣстно по паметницитѣ.“³) И тъй, споредъ думитѣ на Храбра, въ негово врѣме все още (и еше) прѣводътъ на светото писание и богослужебитѣ книги се прѣработвалъ и изправялъ въ България, а това е тъкмо новиятъ прѣводъ, който билъ-направенъ отъ Методиевитѣ ученици въ Прѣславския мѣнастирь „при устието на Тича“ подъ ржководството на Наума и билъ завършенъ къмъ 894 година.⁴)

¹) П. И. Шафарикъ, Разцвѣтъ славянской письменности въ Булгаріи, Москва 1848 стр. 17.

²) По прѣписа български отъ 1348 г. изданието на В. Ягича, Разсужденія о церковнославянскомъ языкѣ и пр., стр. 11 (299).

³) Пакъ тамъ, стр. 23 (311).

⁴) Вж. В. Н. Златарски, Най-стариятъ исторически трудъ. п. т., стр. 166—177.

слѣдователно Храбъръ принадлежалъ къмъ сѣверо-източната—прѣславската славѣно-българска школа.

Че черноризецъ Храбъръ е дѣйствувалъ тъкмо въ посоченото врѣме, между 887 г. и 894 г., право сочатъ и слѣднитѣ думи въ статията му: *дрозѹни же глѣт . усомоу же сѣтъ словѣи'скы кингы ; ни того бо естъ бѣ створиѣлъ, ни то а҃г҃лѣи, ни сѣтъ и҃жекоѣни, ꙗко жидовьскы и рим'скы и елѣни'скы ꙗже ѿкоѣа сѣтъ, и приѣты сѣъ вѣѣъ. а дрозѹни мнѣтъ ꙗко бѣ намѣъ естъ створиѣлъ писмена, и не вѣдѣтъ сѣ уѣо глѣще ѿиѣдѣни. и ꙗко трѣи а҃зѹкы естъ бѣ повелѣѣлъ кингамѣъ быти. ꙗкоже вѣ бѣѹи нишѣтъ . и вѣ дѣсна написана жидовьскы и рим'скы и елѣни'скы. а словѣи'скы ѿѣ тоу . тѣмъ же мѣсѣтъ словѣи'скыѣ кингы ѿ бѣа.¹⁾* Тоя пасажъ ясно свидѣтелствува, че, когато Храбъръ писалъ своята статия, въ България се оспорвало правото на славѣно-българския езикъ да бѣде богослужебенъ и изобщо книжовенъ езикъ. Но кой е могълъ да оспорва тогава това право? И по съдържание, и по тенденция цѣлата статия била насочена изключително противъ ромеитѣ и тѣхната тѣй наречена триезична теория съ цѣль да се посочи божествения произходъ на славянската азбука и тъкмо да защити правото на славѣно-българския езикъ да бѣде богослужебенъ и изобщо книжовенъ езикъ. „Статията на Храбра безспорно била насочена противъ гърцитѣ, пише В. Ягичъ, които сѣ изобразени въ нея като противници на славѣнската писменость, които се отнасяли враждебно къмъ това явление ново, на което тѣ още не били привикнали“,²⁾ а това е било тъкмо врѣмето, когато се подготвяла културно-просвѣтната реформа на князь Бориса, или когато вече се протестираше отъ страна на цариградската църква противъ тая готвеща се реформа, която чувствително и дълбоко засѣгала както църковнитѣ, тѣй и политическитѣ интереси на Византия.

Не по-малко говорятъ въ полза на сжщия смисълъ, т. е. че статията на черноризецъ Храбра се отнася тъкмо къмъ тогавашното напрегнато положение въ България и слѣднитѣ думи: *сѣтъ же и ѿни ѿѣѣти, ꙗже и ниѣде речѣмъ, а ниѣтъ мѣстъ вѣрѣмѣ.³⁾* Проф. Ильински, както се изтъкна, вижда въ тия думи обѣщание на автора да засегне отново нѣкои граматически въпроси. Но отъ самия контекстъ не е мжно да се разбере, че тукъ става дума съвсѣмъ не за отговори на нѣкакви-си граматически въпроси, а за отговори на ония аргументи, които противникитѣ на славѣно-българския езикъ и книга сѣ приверждали въ своитѣ оспорвания и на които авторътъ не искалъ да се спира, може би, поради това, че тѣ не сѣ били

¹⁾ В. Ягичъ, пакъ тамъ, стр. 10 (298).

²⁾ Пакъ тамъ, стр. 23 (311).

³⁾ Пакъ тамъ, стр. 12 (300).

отъ голѣма важность, а главно защото ~~нима~~ ~~нист.~~ ~~връма~~, т. е. въ момента, когато Храбъръ писалъ своето съчинение, самитѣ обстоятелства били отъ такова естество, че трѣбало да се бърза, защото пропагандата противъ славѣно-българската книга и езикъ — пропаганда, която излизала прѣди всичко и главно изъ срѣдата на висшето духовенство въ България, което прѣзъ това врѣме все още било грѣцко, или пъкъ идѣла направо отъ Цариградъ прѣзъ лица — грѣкомани измежду самитѣ българи,¹⁾ заплашвала да осуети и дори да унищожи националната културно-просвѣтна реформа на Бориса.

Тукъ нѣма да изтъкваме, че самото прѣброяване на славѣнскитѣ князе наредѣ съ византийския императоръ, прѣзъ врѣмето на които била съставена славѣнската азбука и направенъ прѣводътъ на св. писание, вече свидѣтелствува, споредъ думитѣ на В. Ягича, за сравнително ранния произходъ на Храбровата статия.²⁾ А проф. П. А. Лавровъ пише: „Що се отнася до мѣстото и врѣмето, когато е живѣлъ Храбъръ, то намъ ни се струва най-вѣроятно е да се отнася неговиятъ животъ и дѣйность къмъ най-близкото до епохата на славѣнскитѣ първоучители врѣме . . . Самата защита на писмената трѣбало да се яви прѣди разцвѣта на българската писменость при Симеона, когато вече нѣмало никаква нужда да се защищаватъ писмената, съ други думи, прѣзъ най-първото врѣме на книжовната дѣйность въ България“³⁾.

Остава да се спремъ още върху годината, която Храбъръ дава за врѣмето, когато Константинъ-Кирилъ „~~имѣ~~ ~~писменѣ~~ ~~сѣтвори~~, и ~~книгы~~ ~~предложи~~ и ~~Месѣдне~~ ~~врати~~ его“. Всички прѣписи отбѣлзватъ: ~~въ~~ ~~лѣто~~ ~~же~~ ~~ѡ~~ ~~сзда~~ ~~и~~ ~~и~~ ~~къ~~ ~~сего~~ ~~мнра~~ ~~ѣ~~ ~~ѣ~~ ~~ѣ~~ ~~ѣ~~ — 6363,⁴⁾ което отъ Р. Хр. по цариградската ера дава 855 (=6363—5508) год., която сжщо се счита за съмнителна.⁵⁾ При тая неудовлетворителность на дадената година очевидно става, че първоначално въ оригинала на нашата статия е стояла друга година, която, като не билъ понятенъ произходътъ ѝ за по-къснитѣ както български, тъй и руски прѣписвачи-граматици, била измѣнена отъ тѣхъ, за да получатъ една колко-годѣ близка до врѣмето на събитието година, смѣтана по цариградската или византийската ера.⁶⁾ Тая година,

¹⁾ В. А. Погорѣловъ, Замѣтка по поводу сказанія Храбра о письменахъ. Изв. рус. яз. и сл. т. VI, кн. 4, стр. 345.

²⁾ В. Ягичъ, пакъ тамъ, стр. 31 (319).

³⁾ П. А. Лавровъ, въ Изв. рус. яз. и сл. т. VI, кн. 1, стр. 288.

⁴⁾ Изключение прави само прѣписътъ на Москов. Дух. Академия, дѣто то ~~ѣ~~ ~~ѣ~~ ~~ѣ~~ — 6303 очевидно погрѣшно. В. Ягичъ (п. т.), приемайки, че тоя прѣписъ билъ направенъ по глаголическа подложка, обяснява, че тукъ е изпусната буква ~~ѣ~~ = 60, защото въ глаголическата азбука нѣма знакъ за ~~ѣ~~. — Въ сръбскитѣ лѣтописи се дава обикновено година 6360. — Вж. Споменик срп. Акад. кн. III, стр. 121, 130, 137, 144, 148.

⁵⁾ В. Ягичъ, пакъ тамъ, стр. 31 (319).

⁶⁾ За такива случаи вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава т. I, ч. 1, стр. 372—376.

която е стояла въ оригинала на Храбровата статия и била изчислена по способа на еп. Константина, косвено дава още едно доказателство, че черноризецъ Храбъръ билъ неговъ съврѣменникъ.

Приведенитѣ тукъ отъ самата статия «*писменехъ*» данни и факти ясно свидѣлствуватъ, че авторътъ ѝ черноризецъ Храбъръ 1. произлизалъ отъ сѣверо-източната — прѣславската славѣно-българската школа; 2. намиралъ се подъ непосредното влияние на Методиевитѣ ученици, отъ които той се запозналъ и възприелъ кирило-методиевската традиция и 3. писалъ своето съчинение веднага прѣди изхвърлянето на грѣцкия езикъ отъ църквата и училището въ българското царство и обявяването на славѣно-българския езикъ за официаленъ и въвеждането на славѣно-българскитѣ богослужебни книги въ църквата, т. е. между 887 и 894 години.¹⁾

Тия изводи ни даватъ достатъчно сигурни основания да видимъ въ лицето на черноризецъ Храбра никого другиго, освѣнъ монахъ Симеона, третия синъ на князъ Бориса, който тъкмо отъ 887 год., когато той се върналъ отъ Цариградъ въ България, живѣлъ като монахъ въ Прѣславския мѣнастирь, дѣто той изучавалъ въ срѣдата на Методиевитѣ ученици славѣно-българския езикъ и не малко спомогналъ за по-бързото и успѣшно прѣвеждане на св. писание и на богослужебнитѣ книги, до края на 893 год., когато Симеонъ биле освободенъ отъ монашеското звание и прогласенъ отъ баща си на прѣславския съборъ за българския князь.²⁾ Това наше заключение намира подкрѣпа и въ друго едно обстоятелство. Посоченитѣ тѣй сполучливо отъ В. Ягича нѣкои отъ главнитѣ извори, отъ които Храбъръ се ползувалъ при съставянето на своята статия, а именно, граматиката на Псевдо-Теодосия и съчиненията на Теодорита, епископъ кирски, а, може би, и на Епифания и Евсевия и прѣдполагания граматически сборникъ,³⁾ явно сочатъ на оная византийска ученостъ, която Симеонъ придобилъ прѣзъ врѣмето на своето деветгодишно (878—887) прѣстояване въ Цариградъ, въ Магнаврската придворна академия и за която той билъ нареченъ отъ царигражданитѣ *ἡμιδρόος* — полугръкъ. Най-сетнѣ що се отнася до името Храбъръ, то едва ли ще се намѣри нѣкой, който да се усѣмни въ това, че тъкмо царскитъ произходъ на Симеона билъ главната причина, която го принудила да прикрие авторството си на («сказание») «*писменехъ*» подъ тоя тѣй сполучливо избранъ псевдонимъ, защото тъкмо „храбростъ“ и „сиѣлостъ“ се проявили като отличителни черти на Симеоновия характеръ прѣзъ цѣлия му животъ и дѣяностъ.

София, 24. II. 1927.

¹⁾ За това вж. тукъ по-горѣ, стр. 255—258.

²⁾ За това пъкъ вж. тукъ по-горѣ, стр. 278—281.

³⁾ В. Ягичъ, пакъ тамъ, стр. 23 (311)—27 (315); 30 (318)—31 (319).

РОДОВЪ И ХРОНОЛОГИЧЕНЪ СПИСЪКЪ НА БЪЛ- ГАРСКИТЪ ГОСПОДАРИ ОТЪ ПЪРВОТО ЦАРСТВО.

I. ОТЪ ОСНОВАНИЕТО НА ДЪРЖАВАТА 679 Г.
ДО ПОКАЧВАНЕТО НА КРУМА 803 Г.

Родъ Дуло	Родъ Воимъ или Уимъ
1. Исперихъ 644—702	5. Кормисошъ 740—756
2. Тервель 702—718/9	6. Винехъ 756—762
3. Незвѣс- тенъ 718/19—725	8. Сабинъ 765—767
4. Севаръ 725—740	9. Умаръ 40 дена въ 767

Родъ Уганъ.

7. Телецъ 762—765

Отъ неизвѣстенъ родъ

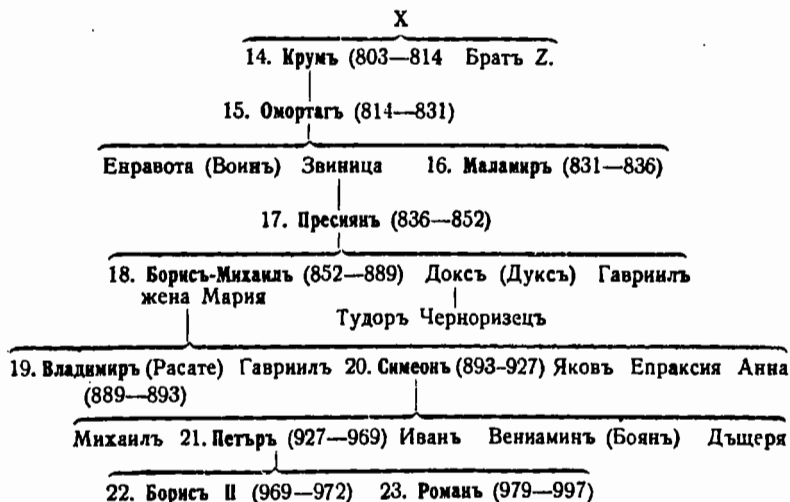
10. Токту 767—772

11. Паганъ 772

12. Телеригъ 772/3—777

13. Кардамъ 777(?)—803

II. РОДОСЛОВНА ТАБЛИЦА НА КРУМОВАТА ДИНАСТИЯ.

Библиография.

Въ долния списъкъ сж показани всички извори и нови трудове, които сж използвани при съставянето 2-та часть на т. I отъ „История на българската държава прѣзъ срѣднитѣ вѣкове“.)

I. Извори.

Съкращения. — БП = Български Прѣгледъ. — БС = Български Старини изд. Българ. Акад. на Наукитѣ. — ВТ = Bibliotheca Teubneriana. — ВЗ = Byzantinische Zeitschrift. — Δελτίον = Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος. — DHChr. = Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia. — ЖМНПр. = Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. — ИзвРАИИ-та = Извѣстія Русскаго Археолог. Института въ Кон-полѣ. — Изв. отд. рус. яз. и сл. = Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словености Петроградской Академіи Наукъ. — ЛужСФил = Лужнословенски Филолог. — СВ = Corpus Bonpensis. — ЛИФОНУн. = Лѣтопись Историко-филологическаго Общества при Новороссійскомъ Университетѣ. — Migne, Patrol. gr. et lat. = Migne Patrologia graeca et latina. — MGH = Monumenta Germaniae historica. — Об-ваИДРМУн. = Общество Исторіи и Древностей россійскихъ при Московскомъ Университетѣ. — ПДП = Памятники Древней Письменности. — ПравСоб = Православный Собесѣдникъ. — СбНУКн. = Сборникъ за народни умотворения и книжнина. — СпБАН = Списание на Българската Академия на Наукитѣ.

Acta concilij Spalatensis, edit. F. Rački, DHChr. etc. Zagrabiae 1877, p. 194; F. Šišić, Priručnik ltd. Zagreb 1914, str. 221—222.

Adriani II papae Epistolae. Migne, Patrol. lat. t. 122, Ep. 13—15, col. 1274—1280; Ep. 18—19, col. 1286—1291; Ep. 26—27, col. 1309—1312.

Altahenses annales majores. Pertz, MGH. SS. t. XX, p. 772—824.

Anastasii Bibliothecarii Praefatio in Synodum octavam. Migne, Patrol. lat. t. 129, col. 9—24. — Historia de vitis Romanorum Pontificum: vita Nicolai, ib. t. 128, col. 1357—1378, §§ 577—612; vita Adriani, ib., col. 1379—1396, §§ 613—640.

Basilii II imperatoris Sigillia ad archiepiscopum Achridensem, edit. H. Gelzer, BZ, II (1893) S. 42—46. — Е. Голубинскій, Краткій очеркъ православныхъ церквей и пр. Москва 1871, стр. 259—263 (непълно). — Българ. прѣводъ: 1. на М. Дринбъвъ, Съчинения, т. II, стр. 203—214, и 2. на Ив. Снѣгаровъ, История на Охридската архиепископия. София 1924, т. I, стр. 55—59.

Bertiniani annales, pars II Prudentii; pars III Hincmar. Pertz, MGH. SS. t. I, p. 419—515.

Weissenburgenses et Lamberti annales. Pertz, MGH. SS. t. III, p. 33—65.

Genesii Jos. Historia (Βασιλικα). CB. edit. C. Lachmann 1834.

Географіи сѣго чѣсѣ крѣткѣ и о болгаринѣ. Издан. Хр. М. Лопарева. СПбургъ 1894 (ПДП. 100).

- Georgii Acropolitae Historia (χροική συγγραφή). Opera. edit. A. Heisenberg (BT), Lipsiae 1903. vol. I.
- Georgii Cedreni Compendium historiarum. CB, vol. II, edit. J. Bekkeri 1839.
- Georgii Codini De officiis. CB. edit. Im. Bekkeri 1839.
- Georgii Monachi Chronicon. edit. C. de Boor. vol. I—II. Lipsiae (BT) 1904. — Сжато въ разпространена редакция подъ име Georgios Hamartolos, edit. E. de Muralti. Petropoli 1859.
- Dukljanina popa Lětopis po latinsku i toga nekoliko i još nešto po hrvatsku, po prepisu popa Jerolima Kaletića. Razsudjeno dao na svétlo D-r Ivan Črnčić. U Kraljevcu 1874.
- Eutychii, patriarchae alexandrini, annales etc. Interprete E. Pocockio. Oxoniae 1658. Migne, Patrol. gr. t. CXI, col. 907 et ssq.
- Euthymii, patriarchae constantinopolitani, Vita. edit. C. de Boor. Berolini 1888, p. 1—78.
- Ioannis VIII papae Epistolae. Migne, Patrol. lat., t. 126, Ep. 108—114, col. 758—767; Ep. 217—219, col. 832—834; Ep. 231, col. 843; Ep. 236, col. 848; Ep. 308, col. 919; Ep. 333, col. 938; Ep. 369, col. 959. — Starine, kn. XII (1888), str. 211—212. — F. Šišić, Priručnik, D. I, č. 1, str. 199—208.
- Iohannis Diaconi Chronicon. edit. Monticolo, Chronache veneziane antichissime. Romae 1890. — Pertz, MGH. SS., t. VII, p. 4—38.
- Ioannis Geometrae Carmina varia. Migne, Patrol. gr. t. 106, col. 903: Εἰς τὴν ἀπόστασιν; col. 920: Εἰς τὸν κομπο(συ)λ(ον); col. 934: Εἰς τὸ πάθος Ῥωμαίων τὸ ἐν τῇ βουλγαρικῇ κλεισῶν; col. 955: Εἰς τὴν ἀποδημίαν.
- Иѡанна Бѣсарѣя Шестодневъ, изд. Об-ва ИДРМУ. Москва 1879.
- Ioannis Cameniatæ De excidio Thessalonicensi narratio. F. Combefisio interprete. Вж. Theophanis contin. CB. p. 487—600.
- Ioannis Skylitzæ Historia. Вж. Geor. Cedrenns CB. vol. II 1839. — Прибавки къмъ него отъ en. Михаила Дѣволски вж. В. Prokič, Die Zusätze in der Handschrift des Iohannes Skylitzes. München 1906. S. 28—37.
- Иѡанна Ставракіа, хартѡφѡлака солоуѣскаго, О чудесѣ мѣроточѣа вѣанкаго Димитріа. чудо ѿ. Вж. Панигирика на Владислава Граматика отъ 1479 г. въ библиотеката на Рилския мѣнастирь № 4/а(60), л. 215 об.—236 об.
- Ioannis Zonarae Epitome historiarum. edit. L. Dindorff. vol. IV. Lipsiae 1871 (BT).
- Innocentis III papae Epistolae. Migne, Patrol. lat., t. 214, lib. V, Ep. 115, col. 1112; Ep. 116, col. 1113. t. 215 lib. VII, Ep. 2, col. 280; Ep. 4, col. 287; Ep. 6, col. 290.
- Исѣи пророка Сказаніе како възнесѣа емѣа аггѣлаомъ до 5-го неісѣмъ. Споменикъ Сак. III (1890), стр. 190—193.
- Каталози на охридскитѣ архиепископи и на подчиненитѣ тѣмъ епископии: 1. of архієпископои Βουλγαρίας. Du-Cangii Familiae augustae Byzantinae. Parisiis 1680. t. I, p. 174—175. — H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida. Leipzig 1902, S. 6—7. — 2. αἱ ἐποσκίμηναι ἐπισκοπαὶ τοῦ θρόνου τῆς Βουλγαρίας. BZ, I (1892), S. 256—7. — 3. ταῖς τῶν θρόνων τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς. Ibidem, p. 257.
- Кирилл св. житіе (панонское). Вж. А. Теодоровъ-Баланъ, Кирилъ и Методи I. София 1920; вж. руския му прѣводъ на П. А. Лаврова въ „Книга для чтенія по исторіи Среднихъ вѣковъ“, издав. отъ П. Г. Виноградова. Москва 1897, т. II, стр. 133—220.
- Климентъ Охридскаго св. житія: I пространно грѣцко, издѣа отъ Ф. Миклошичъ Vita Sancti Clementis. Vindobonae 1847, прѣпечатѣа паралелно съ латински прѣводъ у Migne, Patrol. gr. t. 126, col. 1194—1240; най-пълното и критично издание на Н. Л. Гунѣцкіа, Матеріалы для исторіи жизни и дѣятельности учениковъ свв. Кирилла и Методія. вып. I. греческое пространное житіе св. Климента Словенскаго.

- Сергиевъ Посадъ 1918. Прѣдговоръ, стр. 1—64; гръцкиятъ текстъ паралелно съ руския му прѣводъ, стр. 66—144. — II. кратко гръцко: гръцкиятъ текстъ съ латинския му прѣводъ у Р. J. Saffarik, *Památky hláholského písemnictví. V Praze 1859, str. LVII—LIX*; славѣнскія прѣводъ паралелно съ гръцкия текстъ у Г. Баласчева, Климентъ епископъ словенски. София 1898, стр. кѣ—л; само славѣнскія прѣводъ у Йор. Иванова, Български старини, стр. 59—63.
- Козмы недостойнаго прозвитера бѣсѣда на новоявившуюся ересь Богомилу, издад. по ржкописъ отъ XV. вѣкъ на Казанската Дух. Академия въ „ПравСоб“. за 1864 г. ч. I, стр. 486 и сл., ч. II, стр. 411 и сл.; а по издан. на М. Г. Попруженко: Слово св. Козмы просвитера на еретики препрѣние и поучение отъ божественныхъ книгъ. Петроградъ 1907, XVI + 86 (ПДП 167).
- Константина, епископа българскаго: 1. Учительное евангелие вж. Антоній архиеп., Изъ исторіи христіанской проповѣди. 2-ое изд. СПбургъ 1895. — 2. Исторіици за Бога въкратѣцѣ. вж. В. Н. Златарски, Най-стариятъ истор. трудъ въ старобългар. книжнина. СпБАН. кн. XXVII (1923), стр. 177—182. — 3. Прогласъ сѣго юванѣ, изд. Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 72—74.
- Constantini Porphyrogeneti De thematibus et de administrando imperio. CB. edit. J. Bekkeri 1811. — De cerimoniis aulae Byzantinae. CB. edit. Io. Iac. Reiskii, vol I—II, 1829.
- Кормчя. Древне-славянская кормчя XIV титуловъ безъ толкованій (съ съотвѣтния гръцки текстъ), изд. В. Н. Бенешевича, т. I, СПбургъ 1906.
- Leonis Diaconi Historia. CB. edit. C. B. Hasii 1828.
- Leonis Grammatici Historia. CB. ed. J. Bekkeri 1842.
- Δέοντος Ματρίστρου ἀνθυπάτου πατρικίου, Συμεὼν ἀρχόντος Βουλγαρίας καὶ πᾶντων ἄλλων ἐπιστολαί, ἐκδ. ὑπὸ Ἰωάννου Σακελλιώου. Αἰ. Α' (1883) σελ. 377—410.
- Liudprandi, episcopi cremonensis, Antapodosis et Relatio de legatione constantinopolitana. Opera omnia, editio altera recogn. E. Dümmler. Hannoverae 1877.
- Luce Junioris S-ti vita. Migne, Patrol. gr. t. CXI, col. 441—480, гръцки текстъ съ латински прѣводъ.
- Lupus Protospatha. Breve Chronicon. Muratorii Rerum Italicarum scriptores. t. V. Mediolanum 1724, p. 37—49.
- Manegoldi Ad Gebhardum liber. Libelli de lite imperatorum et pontificum saeculus XI et XII conscripti. Pertz, MGH, SS. t. I, p. 300—430.
- ал-Макинъ. Historia Saracenica, qua res gestae Musilimorum inde a Mohammede arabe, utque ad initium imperii Atabacae per XLIX Imperatorum successionem fidelissime explicatur, arabice olim exarata a Georgio Elmascino et latine reddita opera et studio Thomae Erpenii. Lugduni Batavorum 1625. — Френскія прѣводъ: L'Histoire Mahometane, ou les quarante-neuf Châliques du Macine divisés en trois livres etc. Nouvellement traduit d'Arabe en François par Pierre Vattier. Paris 1657.
- Mariae Junioris S-tae vita — извадки у М. Гадзиновъ въ Βουλγαρικὸν ἱστορικόν. Κων-πόλις 1899, σελ. 296—301; сжшо и у Г. Баласчева, Новая данная дая исторіи греко-българскихъ воиновъ при Симеонѣ. Изв.РАИИ-та т. IV (1899), стр. 190—202.
- Matthieu d'Edessa, Chronique de — Bibldothèque historique arménienne par E. Dulaurier.
- Michaelis Attaleiatae Historia. CB. edit. Im. Bekkeri 1853.
- Наума Охридскаго св. житія: 1. старото: мѣа дикѣла, кѣ. память прѣвѣнаго вѣца нашего Наума, издад. отъ Йор. Иванова, Български

- старини, стр. 52—55. и отъ П. А. Лаврова, Житія св. Наума Охридскаго и служба ему. Изв. отд. рус. яз. и слов. т. XII (1908), кн. 4, стр. 3—7. — 2. Отъ XVI. вѣкъ: мѣла дѣкимѣрѣа. бг. памѣт прѣподобѣ наго и богоноснаго отца нашего Наѣма, великаго чудотворца, нже въ Анѣанѣ дѣтелеоско, канъ града Охрида. Изд. Л. Ковачевин, „Гласник“, кн. 63(1885), стр. 1—4. — 3. грѣцкото — 'Ακολουθία τοῦ βασιῶ καὶ θεοφύρου πατρὸς ἡμῶν Ναοὺμ τοῦ θαυματουργοῦ τοῦ δὲ τῇ Διβανίσκῃ διαβόλεως. Νεωστὶ τυποθεῖσα ἀπάνη μὲν τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν. Διορθῶσι δὲ τοῦ πανοσιωτάτου καὶ λογιωτάτου ἐν Ἱεροδιδασκάλους κὺ κὺ Γρηγορίου τοῦ Μοσχολίτου τοῦ δὲ τυπογράφου καὶ ἀφιερωθεῖσα τῇ μακαριωτάτῃ Ἀρχιεπισκόπῃ Ἀχρίδων κῆ κῆ Ἰωάννα. Ἐν Μοσχόλει 1740, σελ. 1—82. — Славѣнскія му прѣводъ вж. у П. А. Лаврова, кз. ст., стр. 23—26.
- Nicéphori patriarchae Opuscula historica, edit. C. de Boor (BT). Lipsiae 1870.
- Nicolai I rapae Epistolae. Migne, Patrol. lat. t. CXIX, Ep. 4, col. 779; Ep. 61, col. 875; Ep. 152, col. 1153. — Responsa ad consulta Bulgarorum, ibidem, col. 978—1016; българскія имъ прѣводъ на Д. Дечевъ. София 1922.
- Nicolai patriarchae ad regem et archiepiscopum Bulgarorum Epistolae. Migne, Patrol. gr. t. CXI, Ep. III—XXXI, col. 39—196.
- Niconi S-ti, armeni monachi, Vita. вж. Veterum scriptorum et monumentorum historiorum, dogmaticorum, moralium amplissima collectio. t. VI, edit. Edm. Marten et Ur. Durand. Paris 1729. — Βίος καὶ πολιτεία τοῦ βασιῶ πατρὸς ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ Νικωνος τοῦ Μετανοεῖτα τοῦ ἐξ Ἀρμενίας καὶ ἐν τῇ περιήρῃ Λακεδαιμονίᾳ τελευθάντος, ἐκδ. Σπ. Π. Δάμπρος въ Νέος Ἑλληνομνήμων. т. III (1906), σελ. 131—223.
- Панеѣа Хианна дрскаго ѣромонѣа ѣсторѣа слаѣнскобългарскаа, собрана и наредѣна въ лѣто 1762. Изд. Йор. Ивановъ, София 1914.
- Pauli Latrensis S-ti Vita — извадки у В. Г. Васильевскаго О жизни и трудахъ Симеона Метафраста. ЖМНПр. ч. 212 (1880), стр. 416—432.
- Petri Siculi Historia. — Migne, Patrol. gr. t. 104, col. 1241.
- Петру царю св. служба, изд. 1. у Йор. Иванова, Български старини, стр. 84—86 и 2. у П. А. Лаврова въ ЈужСФил., кн. 1—2 (1913), стр. 36—36.
- Приписката на Тудора черноризецъ Доксовъ у Горскій и Невоструевъ, Описание славянскихъ рукописей Москов. Синод. Библиотеки. Москва 1859. Отд. II, 2, № 111, стр. 32—33.
- Припискитъ въ Чивидальското евангелие. вж. F. Račkf, DHCh., p. 382—383. — В. Н. Златарски, Кой е билъ Тудоръ черноризецъ Доксовъ? БП. год. IV (1897), кн. 3, стр. 43—44 и 47.
- Regionis Prumiensis Chronicon. Pertz, MGH. SS. t. I, p. 536—612. — Migne, Patrol. lat. t. 132, col. 10—150.
- Restii G. Chroniche di Ragusa, edit. S. Nodillo. Zagrabiae 1893 (Mon. slav. merid. XXV, SS. II).
- Romani Lacapeni imperatoris ad Symeonem, regem Bulgarorum, Epistolae. Δελτίον, т. А', τεύχος 4. Ἀθήναις 1884, σελ. 658—666; т. В', τεύχος 5 (1885), σελ. 40—45; българскія имъ прѣводъ вж. СбНУКн., т. XIII (1896), стр. 285—298.
- Русская лѣтопись по Ипатскому списку. СПбургъ 1871. — Сводная лѣтопись, состав. Л. И. Лейбовичемъ. СПбургъ 1876.
- Saxonis annalistae annales. Pertz, MGH. SS. t. VIII, p. 542—777.
- Sigeberti Gemblacensis Chronica. Pertz, MGH. SS. t. VIII.
- Слово 'Επὶ τῇ τῶν Βουλγάρων συμβάσει, изд. съ руски прѣводъ отъ Ѧ. Ив. Успенскій въ ЛИФОНУн. IV. Визант. Отдѣл. II. Одесса 1894, стр. 55—94.

- Степаноса Таронскаго, Асох'нка по призванію, Всеобщая исторія. переводъ Н. Эмина. Москва 1864. — Des Stephanos von Taron armenische Geschichte. Aus dem altarmenischen übersetzt von H. Gelzer und A. Burckhardt. Leipzig 1907.
- Symeon Logothetos in contin. Geor. Hamartoli, ed. Muralt. Petropoli 1859. — Симеона Логотета и Логотетъ Сьмееаніа мнра ѿ кѣтїа и лѣтописи сьхранѣ ѿ различнихъ лѣтописецѣ. Изд. В. Срезневскаго. Петроградъ 1905.
- Simeonis-pseudo Magistri Chronographia. v. Theophanis contin. CB. 1838, p. 603 et ssq.
- Theophanis continnati Chronographia. CB. ed. J. Bekkeri. 1838.
- Theophylacti, patriarchae constan-politani, ad Petrum, regem Bulgariae, Epistola, издад. отъ Н. М. Петровски съ руски прѣводъ. Изв. отд. рус. яз. и слов. т. XVIII, кн. 3, стр. 361—372.
- Theophylacti, archiepiscopi bulgari, Martyrium ss. quindecim Illustrum martyrum qui imperanti imperio Juliano Apostata Tiberiopolis, qua Strumitza bulgarice dicitur, passi sunt. Migne, Patol. gr. t. 126, col. 151—222.
- Φωτίου τοῦ ἁγιοτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως: 1. ἐκ τῆς πρὸς Μιχαὴλ τὸν ἄρχοντα Βουλγαρίας ἐπιστολῆς — Τί ἐσάν ἔργον ἄρχοντος; българикиятъ му прѣводъ, направенъ отъ митроп. Симеона, вж. БС., кн. V (1917), стр. 32—91, и славѣнския, издаденъ отъ В. Н. Златарски, п. т., стр. 20—64. — 2. Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερατικὸς θρόνους, Ἀλεξάνδρειας, φημί, καὶ τῶν λοιπῶν κτλ.; българикиятъ прѣводъ вж. у митроп. Симеона, п. т., стр. 121—134. — 3. Ἀρσενίῳ μονάζοντι καὶ ἡσυχαστῇ μετὰ τὸ ἀποσταλῆναι πρὸς αὐτὸν τοὺς ἐκ Βουλγαρίας ζητοῦντας μονάζει; българикиятъ прѣводъ, п. т., стр. 23—24. — Вж. Φωτίου τοῦ σοφωτάτου καὶ ἁγιοτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολαί, ἐκδ. ὑπὸ Ἰωάννου Ν. Βαλέττα, ἐν Λονδίῳ 1883.
- Фотія Θεσσαλίηςкаго св. похвальное слово: Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἁγίον πατέρα ἡμῶν Φώτιον τὸν Θεσσαλῶν — извадки у В. Г. Васильевскаго, Одинъ изъ греческихъ сборниковъ Москов. Синод. Библиотеки. ЖМНПР., ч. 248 (1886), стр. 100 - 101.
- Fuldenses annales, pars II Rudolphi. Pertz, MGH. SS. t. I, p. 337—415.
- Hieroclis Synecdemus, ed. G. Parthey. Berolini 1886.
- Hildesheimenses annales. Pertz, MGH. SS. t. III, p. 22—116.
- Хракра чрѣно ризѣца ѿ писменихъ. Изд. И. В. Ягича въ „Разсужденія“ и пр., стр. 22 (310)—31 (319). Ср. издад. на Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 76—81.
- Cesariensi Strategicon et incerti scriptoris de officiis regis libellus. Edid. W. Wassiliewsky et V. Jernstedt. Petropoli 1896.
- Яхъ я, ибн-Саидъ, ибн-Яхъ, Антиохійскій. Извлеченія изъ его лѣтописи. Вж. бар. В. Р. Розенъ, Императоръ Василій Болгаробойша. СПбургъ 1883. — Histoire de Yahya-Ibn-Sâïd d'Antioche continuateur de Sâïd-Ibn-Bitriq, édit. et trad. en Français par J. Kratchkovsky et A. Vasiliev. Вж. R. Graffin—F. Nau, Patrologia orientalis, t. XVIII, Paris 1924, p. 705—833. (Зажаль завършва само съ царуването на Ив. Цимисхия).

II. Литература.

А. Трудове съ кирилица.

Съкращения. — БП=Български Прѣгледъ. — БС=Български Старини на БАН. — ВВ=Византийскій Временникъ. — ВО=Византийское Обзорѣніе. — ГСАК=Глас Српскѣ Академије. — ГСУ=Годишникъ на Софійския Университетъ. — ГСвУ=Годишникъ на Свободния Университетъ. — ДК=Духовна Култура. — ЖМНПр.=Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. — ZVJ=Zbornik u slavu V. Jagića. — ИзвИДС=Извѣстия на Историческото Дружество въ София. — ИзвБАД=Извѣстия на Българското Археол. Дружество. — ИзвБАИ-тъ=Извѣстия на Българския Археол. Институтъ. — ИзвРАИИ-та=Извѣстия Русскаго Археол. Института въ Кон-полъ. — Изв. отд. рус. яз. и слов.=Извѣстия Отдѣленія русскаго языка и словесности Петроградской Академіи Наукъ. — ЛужСФил.=Лужнословенскіи филологъ. — КС=Кіевская Старина. — ЛБАН=Лѣтопись на Българ. Академия на Наукитѣ. — ЛИФОНУн.=Лѣтопись Историко-филологическаго Общества при Новороссійскомъ Университетѣ. — МП=Македонски Прегледъ. — ОБАИИ-тъ=Отчетъ на Българ. Археол. Институтъ. — ПСП.=Периодическо Списание на Българ. Книж. Д-во. — ПравОбзр.=Православное Обзорѣніе. — СбНУКн.=Сборникъ за народни умотворения и книжнина. — СВЗ=Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски. — СВЛ=Сборникъ въ честь Владимира Ламанскаго. — СпБАН=Списание на Българската Академия на наукитѣ. — СпБикД=Списание на Българското Икономическо Дружество. — УССБ=Университетски Сборникъ въ честь на С. Бобчева. — ХМ=Християнска Мисль. — ЦВ=Църковенъ Вѣстникъ.

Антоній, архиеп., Изъ исторіи христіанской проповѣди. Изд. 2-ое СПбургъ 1895. — Това, което се отнася за еп. Константина Прѣславски, е прѣведено на български отъ Д. Цухлевъ, вж. ПСП., кн. 21—22 (1887), стр. 373—425.

Арнаудовъ М., Студии върху българскитѣ обреди и легенди. София 1924.
Баласчевъ Г., Климентъ Словѣнски. София 1898. — Бѣлѣжки върху веществената култура на българското ханство и основанието му въ Европа. София 1903. — Новыя данныя для исторіи греко-болгарскихъ войскъ при Симеонѣ. ИзвРАИИ-та, т. IV (1899), стр. 189—220.

Бѣляевъ, Д. Ѳ., Придворный и церковный уставъ о положеніи Константинополя. ЛИФОНУн. VI. Визант. Отдѣл. III (1896), стр. 365—379.

Бобчевъ, С. С., Значеніето за България на св. Иванъ Рилски и на основанія отъ него манастиръ. I ГСвУ, София 1922, стр. 62—84.

Ванъ-Вейкъ, Н., О происхожденіи общеславянскаго слова къ метъ. Slavia, т. IV (1925), стр. 209—212.

Васильевскій, В. Г., Византия и печенѣги (1048—1094). ЖМНПр. ч. 164 (1872), стр. 116—165 и 243—332. Труды его т. I (1908), стр. 1—174. — Варяго-русская и варяго-англійская дружина въ Кон-полѣ XI и XII вв. ЖМНПр. ч. 176 (1874) стр. 105—144; ч. 177 (1875), стр. 394—451; ч. 178, стр. 76—152. Труды его. п. т., 196—210. — Къ исторіи 976—986 годовъ (изъ ал-Мекина и Юанна Геометра) ЖМНПр. ч. 184 (1876), стр. 117—178. Труды, т. II (1909), стр. 56—124. — О жизни и трудахъ Симеона Метафраста. ЖМНПр. ч. 212 (1880), стр. 379—437. — Совѣты и разказы византийскаго боярина XI вѣка, п. т., ч. 215 (1881), стр. 242—299; ч. 216, стр. 102—171, 316—357. — Одинъ изъ греческихъ сборниковъ Москов. Синод. Библиотеки, п. т., ч. 248 (1886), стр. 65—106. — Хроника Логотета на славянскомъ и греческомъ. ВВ, II (1894), стр. 78—151.

- Васильевъ, А. А., Славяне въ Грeциѣ. ВВ, V (1898), стр. 404—438, 626—670. — Византия и арабы: I. Политическія отношенія Византии и арабовъ за время Аморійской династіи. СПбургъ 1900. II. За время Македонской династіи. СПбургъ 1902. — Происхождение императора Василія Македонянина. ВВ, XII (1906), стр. 148—165.
- Вестителевъ, Т., Градъ Водень. МП, г. I (1924), кн. 2, стр. 105—122.
- Вороновъ, А. Д., Главнѣйшіе источники для исторіи свв. Кирилла и Меѳодія. Кіевъ 1877.
- Гаркави, А. Я., Сказанія мусульманскихъ писателей о славянахъ и русскихъ. СПбургъ 1870.
- Герцбергъ, Г. Ф., Исторія Византии. Переводъ П. Безобразова. Москва 1896.
- Гильфердингъ, А. Исторія сербовъ и болгаръ. Сочиненія. т. I (1868), стр. 3—280.
- Голубинскій, Е. Е., Краткій очеркъ православныхъ церквей болгарской, сербской и ромынской. Москва 1870. — Свв. Константинъ и Меѳодій, первоучители славянскіе. Москва 1885.
- Горскій, А. В. Житіе св. Кирилла и Меѳодія. Кирилло-Меѳодіевскій Сборникъ. Москва 1865, стр. 1—42.
- Григоровичъ, В. И. в., Путешествіе по Европейской Турціи. 2-ое изданіе. Москва 1877.
- Гротъ, К. Я. Извѣстія Константина Багрянороднаго о сербахъ и хорватахъ и ихъ расселеніи на Балканскомъ полуостровѣ. СПбургъ 1880. — Моравія и мадьяры. СПбургъ 1381.
- Гудевъ, П., Българскія рѣкописи въ Ватиканѣ. СбНУКн., кн. VI (1891), стр. 311—361.
- Дечевъ, Д., Гдѣ сж живѣли смолнѣнѣ. СВЗ, стр. 45—54.
- Дриновъ, М. С., Исторически прѣгледъ на българската църква. Съчиненія, т. II, (1911), стр. 3—161. — Южные славяне и Византия въ X вѣкѣ. Пакъ тамъ I (1909), стр. 365—520. — Новый церковно-славянскій памятникъ съ упоминаніемъ о славянскихъ первоучителяхъ. ЖМНП. р. ч. 238 (1885), стр. 174—205. Съчиненія, т. II, стр. 332—362.
- Златарскіи, В. Н. Писмата на цариградския патриархъ Николая Мистика до българския царъ Симеона. СбНУКн. кн. X (1894), стр. 372—428; XI (1894), стр. 5—54; XII (1895), стр. 121—211. — Писмата на византийския императоръ Романа Лакапина до българския царъ Симеона. СбНУКн. кн. XIII (1896), стр. 282—322. — Кой е билъ Тудоръ черноризецъ Доксовъ? БП, год. IV (1897), кн. 3, стр. 42—63. — Рецензия върху Г. Балачевъ, Новонайдениятъ надписъ отъ времето на царъ Симеона. СбНУКн. кн. XV (1898), отд. крит., стр. 20—40. — Два извѣстни български надписа отъ IX. вѣкѣ. СбНУКн. кн. XV (1898), стр. 131—141. — Въпросътъ за български патриархъ прѣдъ папата въ 866 г. „Прѣгледъ“, приложение къмъ ЦВ, год. I (1907), кн. 1, стр. 24—31. — Причинитъ за покръщането и сѣтинитъ му. Споменна книга за 1000-годишницата отъ смъртта на царъ (?) Бориса. София 1907. — Извѣстията за българитъ въ хрониката на Симеона Метафраста и Логотета. СбНУКн. кн. 24 (1908), стр. 1—161. — Кой е билъ български архиепископъ въ Охридъ при покорението на България отъ Василія II. ХМ, год. II (1909), кн. VIII, стр. 464—472. — Имали ли сж българитъ свое лѣтоброеніе. СпБАН, кн. I (1911), стр. 1—92. — Какви канонически книги и граждански закони Борисъ получилъ отъ Византия. ЛБАН. № 1 (1912), София 1914, стр. 79—116. — Посланіе на цариградския патриархъ Фотія до българския князь Бориса въ славѣнски прѣводъ. БС, кн. V (1917), прѣдговоръ стр. 1—20; славѣн. текстъ, стр. 20—64. — Исторія на българската държава прѣзъ срѣднитъ вѣкове. т. I, ч. 1. София 1918. — Какъ е билъ разрѣшенъ българскія църковенъ въпросъ въ 870 го-

- дина. ДК, год. I (1920), кн. 1—2, стр. 49—63. — Тѣя наречениѣ „грамоти“ на Пинчия и неговия синѣ Плезю. ГСУ, год. XV—XVI (1919—1920), стр. 1—58. — Кон сж били вжтрѣшни и външни боляра. УССБ София 1921, стр. 45—57. — Извѣстieto на Ибрахимъ-ибн-Якуба за българитѣ отъ 965 г. СпБАН, XXII (1922), стр. 67—87. — Дѣ се намиралъ гр. Дѣволъ. ИзвИДС, кн. V (1922), стр. 35—56. — Легендата за откриването мощитѣ на Тивериуполскитѣ мѣченици. I ОБАИИ-тъ за 1921. София 1922, стр. 22—37. — Моливдовулъ на Самуила-Алусиана. ИзвБАИИ-тъ, т. I (1922), стр. 86—102. — Намѣренитѣ въ юго-западна Албания надписъ съ името на българския князь Бориса-Михаила. Slavia, т. II (1923) кн. 1, стр. 61—91. — Най-стариятъ исторически трудъ въ старобългарската книжнина. СпБАН, кн. 27 (1923), стр. 132—182. — Кѣмъ историята на открития въ мѣстността Патлейна старъ български мѣнастирь. ИзвБАИИ-тъ, кн. I (1924), стр. 146—162. — Български архиепископи-патриарси прѣзъ първото царство (до падането на източната му половина). ИзвИДС, кн. VI (1924), стр. 49—76. — Словѣнското житие на св. Наума отъ XVI. вѣкъ. СпБАН, кн. XXX (1925), стр. 1—28. — Первый походъ болгарскаго царя Симеона на Константинополъ. *Recueil d'études, dédiées à la mémoire de N. P. Kondakov*. Prague 1926, p. 19—27.
- Знояко, Н. О посольствѣ Калокира въ Кіевъ. ЖМНП. (н. с.) ч. VIII (1907), стр. 229—311. — О походахъ Святослава на востокъ, пакъ тамъ, ч. XVІІІ (1908), стр. 258—299.
- Ивановъ Йор., Сѣверна Македония. София 1906 — Български старини изъ Македония. София 1908. — Царь Самуиловата столица въ Прѣспа. ИзвБАД, т. I (1910), стр. 55—80. — Епархитѣ на Охридската архиепископия. СпБАНкн I (1911), стр. 93—112. — Бѣласицката битка, 29 юли 1014 г. ИзвИДС, кн. III (1911), стр. 1—15. — Св. Иванъ Рилски и неговиятъ манастирь. София 1917. — Произходъ на царь Самуиловия родъ. СВЗ, София 1925, стр. 55—62. — Аксноть-Велика-Вардаръ. МП, год. I (1925), кн. 3, стр. 24—28.
- Иванцовъ-Платоновъ, Къ изслѣдованіямъ о Фотіѣ, патриархѣ константинопольскомъ, по поводу тысячелѣтія со времени кончины его. Рѣчь и Отчетъ, читанные въ торжественомъ собраніи Имп. Московскаго Университета 12-го января 1892 года. Москва 1892, стр. 3—43.
- Иловайскій, Д. Ив., Исторія Россіи. ч. I. Кіевскій периодъ. Москва 1876. — Розысканія о началѣ Руси. 2-а изд. Москва 1882.
- Ильинскій, Г. А., Грамоты болгарскихъ царей. Москва 1911. — Кто былъ черноризецъ Храбръ? ВО, т. III (Юрьевъ 1917), стр. 151—156.
- Иречекъ, К. Исторія болгаръ. Одесса 1878. — Исторія Срба. Д. I. Београд 1911. — Княжество България. ч. II. Пжтувания по България. Пловдивъ 1899.
- Калайдовичъ, К. Іоаннъ Эксархъ болгарскій. Москва 1824.
- Киприановичъ, Жизнь и учение богомилловъ. Прав. Обз. за 1875, июль и августъ, прѣпечатано у еп. П. Успенскаго, Исторія Аѳона. ч. III, отд. 2 СПбургъ 1892, стр. 882—897.
- Кондаковъ, Н. П., Византискія церкви и памятники Константинополя. Одесса 1886.
- Кузнецовъ, И. Писмата на Лѣва Магистра и Романа Лакапина и слово 'Επί τῷ τῶν Βουλγαρίων συνάσει. СбНУКн. кн. XVI—XVII (190.), стр. 179—245.
- Кулаковскій, Ю. А., Левъ Мудрый или Левъ Исавръ былъ авторомъ „Тактики“? ВВ. V (1898), стр. 398—403.
- Куникъ, А. и бар. В. Р. Розенъ, Извѣстія ал-Бекри и другихъ авторовъ о Руси и славянахъ. ч. I. СПбургъ 1878.
- Кжичовъ, Б., Македония. Етнография и статистика. София 1900.
- Лавровъ, П. А. Житія св. Наума Охридскаго и служба ему. Изв. отд. рус. яз. и слов. т. XII (1908), кн. 4, стр. 1 и сл. — Къ вопросу о времени

- изобрѣтенія письменъ и перевода священнаго писанія. ZVJ. Berlin 1908, стр. 355—356. — Нова служба царю бугарскому Петру. ІужСФил. I (1913), св. 1—2, стр. 34—37.
- Ламбинъ Н., Куникъ А. и Васильевскій В. О годѣ смерти Святослава Игоревича, великаго князя кievскаго. СПбургъ 1876.
- Ласкинъ, Г. Георгій Кодинъ о древностяхъ Константинополя. Кіевъ 1905.
- Ласковъ, Д. Т. Житіе на св. Климента Охридски. София 1916.
- Лебедевъ, А. Очерки внутренней исторіи византійско-восточной церкви въ IX—XI в. Москва 1878. — Исторія раздѣленія церковей въ IX, X и XI вѣкахъ. Москва 1900.
- Лепорскій, П. Исторія Θεσσαλονικскаго екзархата. СПбургъ 1901.
- Липовскій, А. Л. Изъ исторіи греко-болгарской борьбы въ X—XI вѣкахъ. ЖМНП. ч. 278 (1891), стр. 120—141.
- Лопаревъ, Хр. М. Описаніе нѣкоторыхъ греческихъ житій святыхъ. ВВ. IV (1897), стр. 337—401.
- Малышевскій, Ив. Святые Кирилл и Меѳодій, первоучители славянскіе. Кіевъ 1886.
- Милашъ Никодимъ, Православно църковно право. София 1904.
- Милетичъ, Л. Къмъ Самуиловия надписъ отъ 993 година. ИзвРАИН-та, т. IV (1899), стр. 14—20. — Къмъ фрескитъ на манастиря св. Наумъ. МП, год. I (1925), кн. 3, стр. 29—39.
- Милуковъ, П. Н. Христіанскія древности западной Македоніи. ИзвРАИН-та т. III (1899), стр. 21—151.
- Новиковъ, Ст. Први основн словенске књижевности међу балканским словенима. Легенда о Владимиру и Косари. Београд 1893. — Охридска архиепископија у XI. веку. ГСА, 76 (46) (1908), стр. 1—62.
- Остроумовъ, М. Введение въ православное церковное право. Харьковъ 1893.
- Павловъ, А. С. Курсъ церковного права. Москва 1902.
- Палаузовъ, С. Н. Вѣкъ болгарскаго царя Симеона. СПбургъ 1852.
- Панаретъ, архм. Животъ на Ивана Екзарха Български. Станимака 1914.
- Петровскій, Н. М. Письмо патриарха константинопольскаго Теофилакта царю Болгаріи Петру. Изв. рус. яз. и слов. т. XVIII (1908), кн. 3, стр. 365—372.
- Платоновъ, Н. В. Патриархъ Фотій. Москва 1891.
- Погорѣловъ, В. А. Замѣтка по поводу сказанія Храбра о письменахъ. Изв. рус. яз. и слов. т. VI (1906), кн. 4, стр. 340—345.
- Поповъ, Л. Евсеви, Опѣа црквена историја. т. I-II. Срем. Карловци 1912.
- Поповъ, Н. Императоръ Левъ VI Мудрый и его царствованіе въ церковно-историческомъ отношеніи. Москва 1892.
- Попруженко, М. Г. Синодикъ царя Бориса. Одесса 1899.
- Прокиъ, Б. Постапакъ једне словенске царевине у Македонији у X веку. ГСА, кн. 76 (46) (1908), стр. 213—307.
- Розенъ, бар. В. Р. Императоръ Василій Болгаробойца. Извлеченія изъ лѣтописи Яхъи Антиохійскаго. СПбургъ 1883.
- Сажковъ, Ив. Срѣднѣвѣковното монастирско стопанство въ България. СпБикД-во. XXII (1923), кн. 4—5, стр. 205—232. — Данъчната система въ срѣднѣвѣковнитъ ни монастири. ДК, кн. 20—21 (1924), стр. 123—151.
- Самоквасовъ, Д. Свидѣтельства современныхъ источниковъ о военныхъ и договорныхъ отношеніяхъ славяноруссовъ къ грекамъ до Владиміра Святославовича Равноапостольнаго. От. от., стр. 1—48.
- Симеонъ, митроп. Посланието на цариградския патриархъ Фотія до българския князь Бориса. БС, кн. V (1917), стр. 1—118. — Окръжно послание на цариградския патриархъ Фотія до източнитъ патриарси, александрийския и другитъ. Пакъ тамъ, Притурка, стр. 119—134.

- Скабелановичъ, Н. Византійское государство и церковь въ XI вѣкѣ. СПбургъ 1884.
- Смирновъ, Ев. Исторія христіанской церкви. 5-ое изданіе. СПбургъ 1889.
- Соболевскій, А. И. Церковно-славянскіѣ стихотворенія въ IX—X вѣкѣ и тѣхното значеніе за церковно-славянскія езикъ. СбНУКн., кн. XVI—XVII (1900), стр. 314—324. — Епископъ Константинъ. СбНУКн., кн. XVIII (1901), стр. 68—73.
- Соколовъ, М. Ив. Изъ древней исторіи болгаръ. СПбургъ 1879.
- Спространовъ, Е. Желадинъ-бей. СбНУКн., кн. XIV (1897), стр. 665—725.
- Стояновъ, К. Иванъ Геометъръ и византійската култура на негово време. ДК, кн. 26 и 27 (1925), стр. 196—202.
- Теодоровъ-Баланъ, А. Свети Климентъ Охридски въ книжевния поменъ и въ научното дирене. София 1919. — Кирилъ и Методи, I. София 1920.
- Трифоновъ, Йор. Бесѣда на Козма Пресвитера и нейниятъ авторъ. СпБАН, кн. 30 (1923), стр. 1—77.
- Тронцкій, Ив. Е. Церковная сторона болгарскаго вопроса. Академическая рѣчь. Отчетъ о состояніи С.-Петербургскаго Университета за 1887 годъ. СПбургъ 1888, стр. 73—100.
- Тунцкій, Н. Л. Св. Климентъ, епископъ словенскій. Сергіевъ Посадъ 1913. — Матеріалы для исторіи жизни и дѣятельности учениковъ Кирилла и Методія, вып. 1. Сергіевъ Посадъ 1918.
- Успенскій, Ѳ. Ив. Первые славянскія монархіи на сѣверо-западѣ. СПбургъ 1872. — Образованіе втораго болгарскаго царства. Одесса 1879. — Къ исторіи крестьянскаго землевладѣнія въ Византіи. ЖМНПр., ч. 225 (1883), стр. 30—87; 301—360. — Византійскія владѣнія на сѣверномъ берегу Чернаго моря въ IX и X вѣкахъ. КС за 1889, май и іюнь. — Неизданное церковное слово о болгарско-византійскихъ отношеніяхъ въ первой половинѣ X вѣка. ЛИФОНУн. IV, Визант. отдѣл. II (1894), стр. 48—123. — Пограничный столбъ между Византіей и Болгаріей при Симеонѣ. ИзвРАИн-та, т. III (1898), стр. 184—194. — Надпись царя Самуила, тамъ же, т. IV (1899), стр. 1—4. — Военное устройство византійской имперіи, тамъ же, т. VI (1900), стр. 154—207. — Отдѣлни статьи въ Абоба-Плиса, тамъ же, т. X (1904).
- Фехеръ, Геза, Влияние на българската църква въ Маджарско. СВЗ (1925), стр. 485—498.
- Филиповъ, Н. Върху произхода на богомилството. БП, год. V (1899), кн. 5, стр. 89—105; кн. 6 (1899), стр. 81—97.
- Флоринскій, Т. Д. Южные славяне и Византія въ второй четверти XIV вѣка, вып. 2. СПбургъ 1882. — Къ вопросу о богомилахъ. СВЛ. СПбургъ 1883, стр. 33—40. — Нѣсколько замѣчаній о надписи царя Самуила. ИзвРАИн-та, т. IV (1899), стр. 5—13.
- Хвольсонъ, Д. А. Извѣстія о хазарахъ, буртасахъ, болгарахъ, мадьярахъ, славянахъ и руссахъ Абу-Али Ахмеда бенъ Омаръ ибнъ-Дада. СПбургъ 1869.
- Цоневъ, Б. История на българскій езикъ, т. I. София 1919.
- Цухлевъ, Д. История на българската църква, т. I. София 1910.
- (Чертковъ) О переводѣ Манасиной лѣтописи на словенскій языкъ. Москва 1842.
- Шафарикъ, П. Ј. Разцвѣтъ славянской письменности въ Булгаріи. Москва 1848. О. от., стр. 1—23.
- Шахматовъ, А. А. Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ. СПбургъ 1908.

- Шестаковъ, С. О рукописяхъ Симеона Логотеа. ВВ, т. V (1898), стр. 19—62.
- Шкорпилъ, К. Бѣлѣжки за старата българска столица Прѣславъ. ИзвБАН-во, т. IV (1914), стр. 129—148. — Опись на старинитѣ по течението на р. Русенски Ломъ. София 1914.
- Шляковъ, Н. В. Служба преподобному отцу нашему Кириллу, учителю словенскому. Изв. рус. яз. и слов., т. XV (1910), кн. 3, стр. 151—187.
- Шоповъ, А. Единъ документъ за българската история. СБНУКн., кн. II (1890), стр. 115—131.
- Ягичъ, И. В. Разсужденія южно-славянской и русской старины о церковно-славянскомъ языкѣ. СПбургъ 1885—1895.

В. Трудове съ латиница.

- Съкращения: AEMOU = Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn. — ASPH. = Archiv für slavische Philologie. — BZ = Byzantinische Zeitschrift. — Ersch-Gruber's Encyklop. = Allgemeine Encyklopedie der Wissenschaften und Künste, herausgegeben von I. S. Ersch und I. G. Gruber. — JSFOug. = Journal de la Société Finno-Ougrienne. — NAAeltDGK = Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutschen Geschichtskunde. — RJAK. = Rad Jugoslovenske Akademije. — SBWA = Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften zu Wien. — CBZ = Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски. — VHAD = Vestnik hrvat. arheolog. Društva.
- Abich, R. Der Andriff der Bulgaren auf Constantinopel im Jahre 896 n. Ch. ASPH., Bd XVII (1895), S. 477—482.
- Bethmann, C. L. Die Evangelienhandschrift zu Čividale. NAAeltDG, Bd II (1876).
- Bury, J.-B. History of the Eastern Roman Emplre from the fall of Irene to the accession of Basil I (802—867). London 1912.
- Chaloupecký, V. Dvě studie k dějnam Podkarpatska: I Súl z Bulharska (892). Bratislava 1925 (Sborník Filoz. Fak. Univer. v Bratislavě. Roč. III (1925), č. 30/4).
- De Boor, C. Vita Euthymii. Ein Anecdoten zur Geschichte Leo's des Weisen a. 886—912. Berlin 1888. — Zu Johannes Skylitzes. BZ. XIII (1904), S. 366 u. fol. — Weiteres zur Chronik des Skylitzes. Ibidem, XIV (1905), S. 409—467.
- Dümmler, E. Die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien. SBWA, Bd XV (1856), S. 353 u. fol. — Geschichte des Ostfränkischen Reiches. 2-te Aufl. Bde I—III. Leipzig 1887.
- Ewald, P. Die Papstbriefe der brittischen Sammlung. NAAeltDG, Bd V (1879).
- Féher Geza, Bulgarisch-ungarische Beziehungen in den V—XI Jahrhunderten. Budapest 1921.
- Gelzer, H. Zur Zeitbestimmung der griechischen Notitiae episcopatum. Jahrbücher der protest. Theologie № 4 (1886). — Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche. BZ, I (1892), 245—282. — Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum. München 1900. — Der Patriarchat von Achrida. Geschichte und Urkunden. Leipzig 1902.
- Grisebach, A. Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839. Göttingen 1841. Bde I—II.
- Hald, Auf der Trümmern Stobis. Stuttgart 1917.
- Hergenröther, I. Photius patriarch von Konstantinopel. Bde I—III. Regensburg 1867.
- Hirsch, F. Byzantinische Studien. Leipzig 1876.

- Höpf, K. Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit. Leipzig 1867—68. Ersch-Gruber's Encyklop. Bde 85—86. — *Също* Griechenland geographisch, geschichtlich und culturhistorisch von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. S.-A. aus Ersch-Gruber's Encyklop., in 8 Bde. Bd VI. Leipzig 1870, S. 67 u. folg.
- Jaffé Philippus, Regesta pontificum Romanorum ab condita Ecclesia ad annum post Christum 1198. Berolini 1851.
- Jagić, V. Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Neue Ausgabe. Berlin 1913.
- Jireček, Const. Die Heerstrasse von Belgrad nach Konstantinopel. Prag 1877. — Archäologische Fragmente aus Bulgarien. AEMOU, X (1888), S. 43—104, 129—204. — Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer. Wien 1897 (SBWA, Bd 136). — Рецензии на 4 наши стари ASPH, Bd XXI (1899), S. 607—617. — Die cyrillische Inschrift vom Jahre 993. Ibidem, S. 543—551. — Studien zur Geschichte und Geographie Albaniens im Mittelalter. Budapest 1916 (S.-Ab. aus dem I Bande der Illyrisch-Albanischen Forschungen, zusammengestellt von Ludwig v. Thalloczy, S. 63—187).
- Kalinka, E. Antike Denkmäler in Bulgarien. Schriften d. Balkancommission antiqu. Abteilung, IV (1906).
- Kondakov, N. P. Les costumes orientaux à la Cour Byzantine. Byzantion, t. I (1824), p. 1 et sequ.
- Krumbacher, K. Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527—1453). 2-te Aufl. München 1897.
- Kuun Geza, Relationum Hungarorum cum Oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima. Claudiopoli 1895, vol. I—II.
- Lapôtre, A. L'Europe et le Saint-Siège à l'époque Carolingienne. I. Le pape Jean VIII (872—882). Paris 1895.
- Lüttich, R. Ungarnzüge in Europa im 10. Jahrhundert. Berlin 1910.
- Marquart, J. Die Chronologie der alttürkischen Inschriften. Leipzig 1898. — Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. Leipzig 1903.
- Mazon, A. Le moine Chrabr et Cyrille. CB3, София 1925, стр. 119—122.
- Melich, J. Beiträge zur Geschichte der bulgarischen Halbvocale. CB3, стр. 123—129.
- Miklošić F. i Rački F. Nov nadjeni spomenici iz IX i XI veka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku poviest. Starine, kn. XII (1880), str. 206—223.
- Mordtmann, Esquisse topographique de Constantinople. Lille 1892.
- Niederle, L. Slowanské starožitnosti. Díl II: Původ a počátky slovanů Jižních, Praha 1906.
- Perels, E. Papst Nikolaus I und Anastasius Bibliothecarius. Berlin 1920.
- Prokič, C. Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes. Codex Vin-dobonensis hist. graec. LXXIV. München 1906.
- Rački, F. Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku povjest sredjega veka. Književnik, god. I (1864), str. 36—77; 159—227; 358—388; 544—562. — Borba južnih slovena za državnu neodvisnost u XI. veku. RJA, kn. XXV (1873) str. 80—149.
- Rambaud, A. L'empire grec au X-me siècle. Paris 1870.
- Rösler, R. Rumänische Studien. Leipzig 1871.
- Schlumberger, G. Sigillographie de l'empire byzantin. I. Paris 1884. — Monnaies d'or d'un chef bulgare du X. siècle, Sermon, gouverneur de Sirmium. Вж. Mélanges d'archéologie byzantine. I. Paris 1884. — L'Épopée byzantine à la fin du dixième siècle. 2-e partie. Basil II, le tuteur de Bulgares. Paris 1900.
- Smičiklas, T. Povjest hrvatska. kn. I—II. Zagreb 1882.

- Snopek, Fr. Konstantinus — Cyrillus und Methodius. Kremsier 1911.
 Szalay, L. V. Geschichte Ungarns, übersetzt von H. Wögerer. Bd. I. Pest 1866.
 Šišić, F. — Genealogički priloz o hrvatskoj narodnoj dinastiji, VHAD. sv. XIII (1913—14). — Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I, č. 1. Zagreb 1914. — Geschichte der Kroaten. I Teil. Zagreb 1917.
 Tafel, Th. De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica. Berolini 1839.
 Tomaschek, W., Zur Kunde der Hämus-Halbinsel. II. Die Handelswege im 12. Jahrhundert nach dem Erkundigungen des Arabers Idrtst. Wien 1887. (SBWA Bd. 113, S. 285—373).
 Vogt, A., Basile I-er, empereur de Byzance (867—886) et le civilisation byzantine à la fin du IX-e siècle. Paris 1908.
 Wattenbach, W. Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. 6-te Aufl. Berlin. Bde I (1893) u. II (1894).
 Westberg, Fr. Ibrahim's-Ibn-Jakub's Reisebericht über die Slawenlande aus dem Jahre 965. Pétersbourg 1898.
 Zachariae von Lingenthal, Beiträge zur Geschichte der bulgarischen Kirche. Pétersbourg 1864.
 Zlatarski, V. N. Die bulgarische Zeltrechnung. JSFOug. Helsingfors 40, 1 (1924), S. 1—7.

Допълнения.

1. На стр. 718, бъл. 2 се изтъкна, че мъчно е да се опрѣдѣли, дѣ се е намирала крѣпость *ѣ Колудръс* и че тя трѣба да се търси между Верея и Сервия, ако се сѣди по движението на императора. Обаче проф. Йор. Ивановъ ни обръна вниманието на градецъ Килиндиръ, който се намира южно отъ ез. Дойранъ, на изтокъ отъ Мачуково и на сѣверъ отъ Солунъ на желѣзнопътната линия при устието на единъ тѣсенъ проходъ. Като прѣдоставяме на филолозите да се произнесатъ, дали отъ *Колудръс* е могло да стане Килиндиръ, ние все пакъ трѣба да посочимъ, че мѣстното българско население го нарича Крундирци (вж. австрийската карта 40°, 41°). Отъ друга пкъ страна, като се вземе прѣдъ видъ мѣстонахождението на Килиндиръ на единъ отъ пѣтищата за Солунъ и при това на българска тогава територия, при който сигурно е имало крѣпость за отбрана на самия проходъ, а пкъ Василий II въ дадения походъ искалъ да обезпечи Солунъ отъ български нападения, то твърдѣ е възможно, че крѣпость *Колудръс* се намирала около днеш. градецъ Килиндиръ.

2. Слѣдъ отпечатването на прѣдпослѣдната кола на тая книга попадна ни на рѣка историческата бълѣжка на проф. Д. Н. Анастасиевича, Хронология изашиляна Бориса II и Романа у талаштво на византийски двор. Скопье 1926, отд. отп. отъ „Гласник Скопског Научног Друштва“, книга II, св. 1—2, стр. 135—137.

Ние счетохме за необходимо да спремъ вниманието си на тая бълѣжка, първо, защото авторътъ ѝ ни причисля къмъ ония историци, които поддържатъ тѣя наречената теория на М. С. Дринова за образуването на Самуиловата държава, което той не би сторилъ, ако да бѣше запознатъ съ нашитѣ статии: 1. „Тѣя нареченитѣ „грамоти“ на Пинчия и неговия „синъ Плезо“ (Годишникъ на Софийския Унив-гъ, год. XV—XVI (1919—1920), стр. 1—54, ср. и тукъ по-горѣ, стр. 630, и бъл. 1) и 2. „Западната българска държава до прогласяването Самуила за царъ“, (Македонски Прегледъ, год. II (1926),

кн. 1, стр. 1—32 и кн. 2, стр. 1—34), и второ, защото г. Анастасиевич дошъл до еднакви съ насъ изводи, а именно, че ц.-Петровитъ синове Борисъ и Романъ били изпратени въ Цариградъ като заложници въ 963 год. и че въ тая сжщата година не е имало никакъвъ бунтъ въ България, а подобно събитие станало въ 969 год.

Като доказателство по първия въпросъ г. Анастасиевичъ привежда само това, че Романъ билъ скопенъ отъ Йосифа Вринга, който управлявалъ империята като пръвъ министъръ до издигането на Никифора Фока въ императоръ, т. е. прѣди 16. августъ 963 год. Обаце това установяватъ самата концепция и развитие на събитията отъ тая година и доказватъ, не само че Борисъ и Романъ не сж могли да бждатъ изпратени въ Цариградъ като заложници по-късно отъ 963 год. (вж. тукъ по-горѣ, стр. 568—569), но и че възстанието и отцѣпването на комитопулитъ не е могло да стане по-рано отъ 969 год., а само слѣдъ смъртъта на ц. Петра (80. I. 969 г.) и прѣди завръщането на двамата братя Бориса и Романа въ България. За това вж. подробно тукъ по-горѣ, стр. 588—590 и особено бѣлжка 3 на стр. 590, дѣто сж изтъкнати нѣколко други доказателства по зачекнатитъ отъ г. Анастасиевича въпроси и тѣхната хронология.

Ще си позволимъ още да посочимъ тукъ, че изпратенитъ въ Цариградъ прѣзъ есенъта на 969 год. двѣ български дѣвойки за невѣсти на двамата малолѣтни императори Василия и Константина не сж били дъщери на царъ Петра. Лъвъ Дяконъ, който единичкъ съобщава за това, ги нарича на едно мѣсто „отъ царски родъ“, а на друго — „отъ царска кръвъ“ (вж. ed. Вop. p. 79, 18—19: *παρθένους τοῦ βασιλικοῦ γένους*; и 79, 22—80, 1: *κόρας ἐξ αἱματος τοῦ βασιλικοῦ*), а това не ни дава никакво основание да считаме тия двѣ дѣвойки за дъщери на ц. Петра, а само за близки роднини на българския царски родъ (вж. тукъ по-горѣ стр. 597, бѣл. 1 и 2).

Ние се очудваме, задѣто г. Анастасиевичъ се заловилъ да оборва така старателно устарѣлото вече мнѣние на М. Дринова, изказано прѣди повече отъ 50 години, прѣзъ което врѣме се откриха толкова много нови извѣстия и документи, подъ силата и значението на които това мнѣние само падна и които дадоха възможность да се прѣдстави възникването на така наречената Самуилова държава въ съвсѣмъ нова свѣтлина, която ние се опитахме да дадемъ въ посочената по-горѣ наша статия въ „Македонски Прегледъ“, год. II (1926).

Показалецъ на собственитѣ имена.

А.

- Ааронъ, братъ ц.-Самуиловъ, 590, 633, 640, 647, 651, 658—659, 667—669, 673, 675—679, 692, 749; = Ив.-Владислава, 749—750.
- Ааронъ, синъ на Ив.-Владислава, 779.
- Абария (= Срѣдецъ), гр.-крп., 671, 689.
- Абидосъ, гр., 326, 654, 690.
- Августеонъ, площадъ въ Цариградъ, 628.
- Агата, жена на ц. Самуила, 680, 743.
- Агатоники, крѣп., 25.
- Агатонъ, митроп. моравски, 211—212, 217.
- Агатополю, гр., 322, 525.
- Адрианъ, рим. им-ръ, вж. Елия.
- Адрианъ II, рим. папа, 114, 122—123, 125—128, 131—132, 139, 152—156, 171, 188, 800—802.
- Адриатическо море (= Адриатика), 25—26, 325, 432, 500, 519, 680, 766.
- Азия (= Мала Азия), 4, 20, 28, 62—63, 236, 286, 294, 326, 359, 365, 384, 413, 569—570, 600, 601, 603—606, 641, 650, 657, 694, 695, 714—716, 782.
- Азовско море, 66, 575.
- Аилъ, село, 664.
- Аламана, рѣка, вж. Сперхий.
- Албания, обл., 24, 29, 36, 204, 228, 232, 342, 633, 767.
- Александъръ, братъ на Лъва VI, им-ръ виз., 320, 357—359, 365, 374, 380, 394, 407, 818.
- Алексий I Комнинъ, виз. им-ръ, 369.
- Алексий самписъ, бъл. боляръ, 794—795, 798—799.
- Алм-богущъ, пл-на, 25.
- Алмусъ, мадж. воев., баша на Арпада, 291.
- Алогоботуръ, бългр. воев. 501.
- Алусианъ = Ааронъ, ц.-Самуиловъ братъ, 666—667, 675.
- Алусианъ, синъ на ц. Ив.-Владислава, 667, 779.
- Амасия, гр., 605.
- Амисосъ, гр., 20.
- Анастасий Библиотекаръ, 794, 797, 800—805.
- Анастасий, виз. пратеникъ, 294.
- Ангеларий, св., уч-ль славѣн., 220, 222, 262.
- Анемасъ, виз. воев., 618, 620.
- Антоний, патр. цар., 650.
- Анхиаля, гр., 386; Анхиаляско поле, 385.
- Антиохия, гр., 592, 600, 694, 720.
- Апиданъ, рѣк. сега Вризия, 698.
- Апокавкъ, виз. воев., вж. Василий.
- Апулия, обл., 379, 657, 729.
- Аргирокастро, гр.-кр., 264, вж. и Дринополь.
- Аргиръ, виз. пълкв., вж. Потъ, Лъвъ, Марианъ.
- Арианитъ, виз. пълкв., вж. Давидъ.
- Арий (арнева ересь), ересинархъ, 165.
- Аристотель, гръц. фил., 279.
- Аркадий, рим. им-ръ, 361.
- Аркадиополь, гр. кр., 604, 625.
- Армения, обл., 62, 668, 715.
- Арнулфъ, нѣм. краль, 247—249, 291, 294, 388.
- Арпадъ, маджар. вождъ, 291, 293.
- Арсений, еп. ортийски, 800—801...
- Арсений, монахъ-исихастъ, 218, 280.
- Арта, заливъ, 538, 839.
- Атанасий, еп. александр., 350.
- Ателкуза, обл., 290, 292, 313.
- Атина, гр., 786, 789.
- Атина, гр., 786, 789.
- Атталия, гр., 326—327.
- Атика, обл., 697.

Африка, 286, 379, 432, 438, 448.
 Ахелое, рѣка, 385, 387—388, 391,
 395, 421; Ахелойски бой, 380,
 473, 482.
 Ахилъ св., 663—664.
 Ахилъ, о-въ на Прѣсп. ез., 664, 742.
 Ахматово, село, 341.
 Ашотъ, синъ на Таронита, зеть
 ц.-Самуиловъ, 695, 713, 727.

Б.

Баанъ, еретикъ, 844.
 Балзена, кр., 25.
 Балкански полу-о-въ, 18, 55,
 64—65, 67, 131, 146, 172, 225, 227,
 295, 342, 356, 402, 419, 431, 530, 567.
 Балта, о-въ, 530, 590.
 Баница, сел., 236.
 Баргала, гр., 210.
 Барн, гр., 159, 729.
 Бария (= Абария), гр., 687—689.
 Бѣласица, пл-на, 273, 326, 330, 730,
 736, 738—740, 744.
 Бѣлградъ, гр., 220, 221; бѣлгр. епи-
 скопство 241; албански 785.
 Бѣлица (Кичовска), сел., 273—274.
 Бѣло море (= Архипелагъ, Егей-
 ско м.), 326, 339, 719.
 Беневентъ, обл., 159, 585, 729, 800.
 Бератъ, гр., 265, 785.
 Беръ, гр., 681.
 Биотия, обл., 697, 719.
 Битоля, гр., 271, 745—746; Битол.
 поле, 746.
 Бистрица, рѣка, 273, 341, 640.
 Блатецъ, пл-на, 25.
 Бобовдолска пл-на, 678.
 Богданъ, бѣлгр. воев., 773, 776.
 Богомилъ попъ, ереснархъ, 551,
 556—558; богомилско учение, ересь
 64, 552—557, 561, 566; богомили
 556—559, 561.
 Бойонъ, крп. при дн. Бояна, 758.
 Боздагъ, пл-на, 340.
 Болбе, ез., 728, 850.
 Борень, сръб. кн., 10, 392, 395.
 Борисъ I, бѣлгар. князь, — Ми-
 хайлъ, 1—3, 5, 7—18, 20—24, 26—49,
 51, 53, 55—61, 68—73, 75—78, 80—81,
 83—86, 88—90, 92—93, 96—100,
 102—105, 108, 110—112, 114—115,
 117, 120, 123—133, 141—148, 151—152,
 156—157, 162—163, 165—168, 170,
 174, 176—177, 180, 182—185, 187,
 194—197, 199—207, 210—216, 218—

228, 231—234, 236—239, 241—249,
 251—253, 255, 260—262, 275, 277—
 282, 307, 325, 344—345, 351, 371,
 399, 445, 500, 546, 557—558, 635—
 636, 791—794, 796, 798—799, 804—
 806, 807, 860.
 Борисъ II, бѣлгр. царь, 569, 593,
 595, 597—598, 600, 612, 625—628,
 630, 639, 641—644, 647—648, 650—
 653, 657—658, 690.
 Босна, обл. 709.
 Босфоръ Кимерийски, 601—602;
 тракийски, 385.
 Боянъ, вж. Вениаминъ.
 Бранимиръ, хърв. кн., 178—179
 181, 184, 806—808.
 Браничево, гр. и обл., 212.
 Бранъ, сръб. кн., вж. Борень.
 Брѣгалница, гр., 238—239, 636;
 рѣка 210; брѣг-шко еп. 237.
 Бродъ, с. (Кичовско), 271, 273.
 Буда, еретикъ, 844.
 Бутково, ез., 730.
 Бучинъ с. (Прилѣпско), 271.
 Бѣлгарска Клисурса = Траяно-
 витъ врата, 675.
 Бѣлгарофигонъ, гр.-кр., 318—
 319.

В.

Валовиша, сег. Демиръ-хисаръ, 732.
 Валона, гр., 264.
 Варда, кесарь, 19, 20, 121.
 Варда Склиръ, виз. пълкв., 603—
 606, 612, 647, 650—651, 665, 676,
 685—686, 848.
 Варда Фока, виз. пълкв., 605, 665,
 669, 676, 679, 685—686, 848.
 Вардаровци, село, 341.
 Варларъ, рѣка, 25, 66, 265, 328,
 341, 640, 690, 722—725, 737, 777.
 Варна, гр. 205.
 Василий I Македонецъ, виз.
 им-ръ, 13, 63, 117 (кесарь), 120
 (сжшо), 121—123, 129, 132—133,
 141, 146, 153, 155, 159—160, 171—
 173, 177—178, 187, 192—193, 197,
 206, 212, 224, 240, 245—246, 280,
 288, 801.
 Василий II, виз. им-ръ, 208, 211,
 271, 569, 596, 622, 639—640, 643,
 647, 651—654, 657, 661, 665—676,
 678—679, 683, 685—690, 693—694,
 696, 699—702, 704—705, 715—719,
 721—729, 732, 734—740, 743, 745—

- 761, 765—770, 773—781, 784—787, 789—770, 848.
 Василий Апокавкъ, виз. преторъ, 697, 846—847, 849.
 Василий Глава, одрин. велможа, 714.
 Василий Родоски, виз. пратен., 523.
 Василий евнухъ, паракимомень, виз. проедъръ, 657.
 Василий проедъръ, 609, 642.
 Василий, патриций, виз. пратен., 378.
 Василида, кр., 779.
 Васпураканъ, обл. 748.
 Ватаци, одрин. велм., 714.
 Везде, с. 25.
 Велесъ, гр., 271.
 Велика, рѣка, 265, 270, 273.
 Великий, епископство, 265—266.
 Величка, цър. об., 206.
 Велица, селище, гр. 263—266, 268—269, 272—273.
 Венеция, гр., 223, 225, 240, 347, 713, 806.
 Вениаминъ, синъ на ц. Петра, 516.
 Веррея, гр.-кр. (Макед.), 329, 681, 685, 688, 718, 721, 767—768.
 Веста, виз. пълк., вж. Никифоръ.
 Вилинъ, гр., 648, 654—655, 721—722, 725.
 Виза, гр., 432—433, 510, 521.
 Витиния, обл., 236.
 Вишеградъ, кр., 768.
 Владимиръ, бъл. кн., синъ Борисовъ, 10, 53, 244, 246—251, 254—255, 260, 262, 281—282, 294.
 Владимиръ, рус. кн. киевски, 676.
 Властимиръ, сръб. кн., 9—12, 539.
 Власть, слав. богъ, 622.
 Влахериски врата 364, 367, 435, 464, 524—525, 813—816; влах. църква, 453, 465, 607; влах. дворецъ, 367—368, 533, 813—816.
 Вовъ, магистъръ, вж. Павелъ.
 Вогаъ, виз. пълк., вж. Иванъ.
 Воденъ, гр. 341, 640, 654—655, 658—759, 719—721, 729, 746, 757, 770.
 Водоча, село, 236.
 Волга, р. 67, 575.
 Волеронъ, обл. 719—720, 746.
 Вотаниата, виз. пълк., вж. Теофилактъ, Никифоръ, Михаилъ.
 Воюса, рѣка, 25—26, 228, 325, 341.
 Вризия, р. вж. Апидаъ.
 Вринга вж. Йосифъ.
 Врохотъ, пл-на, 780.
 Вулиасъ, българ. воев., 433, 510.
 Вурца вж. Михаилъ.
 Върбишки проходъ, 425.
 Г.
 Гавра, българ. воев., 786.
 Гавриилъ, охрид. митроп., 210.
 Гавриилъ-Радомиръ, българ. царъ, синъ Самуиловъ, 663, 677, 680, 698, 709—710, 737—738, 740, 743—754, 757, 764, 778, 850—853.
 Гайна, готски вождъ, 429.
 Галико, р., 341.
 Галиполи, гр.-кр., 412; Галип-ски полуо-въ 412—413, 425, 431.
 Галлия, обл., 94, 102.
 Генесиъ, еретикъ, 844.
 Георги, св.-Чудо, 252, 260, 614.
 Георги, българ., боляр., 298.
 Георги, моравски еп., 166, 215—218.
 Георги Авентински, 158.
 Георги Гонициата, виз. стратегъ, 758.
 Георги Сурсувулъ, българ. боляр. държикъ, 516—518, 520—523, 534—535, 537, 548.
 Герловски проломъ, 242.
 Германия, държава, 94, 102, 111, 286, 641.
 Гиринъ, долина (М. Азия), 20.
 Глава, виз. пълк., вж. Василий.
 Главанъ, село, 25.
 Главиница, гр.-кр., 228, 231, 233—234, 274; рѣка, 232.
 Гоиславъ, хърв. кралъ, 787.
 Гойникъ, сръб. кн., 9, 12—13.
 Гонициата, виз. сгр., вж. Георги.
 Гостима, село въ Албания, 232.
 Градъ, о-въ, и Мали Градъ, о-въ, 664.
 Грамадъе, село, 678.
 Грамосъ, пл-на, 26, 341.
 Григорий, българ. патриархъ, 529, 626.
 Григорий, нински еп., 504.
 Григорий, ефески еп., 190.
 Григорий, виз. пълков., 159.
 Григорий Авентински, 158.
 Григорий Таронитъ, солунски стратегъ, 686, 695—696, 713.
 Гримоалдъ, полимартийски еп., 113, 115, 124, 137, 141—142, 145.
 Грузия, обл., 686.
 Гяница, рѣка, 232.

Д.

- Давидъ, братъ Самуиловъ, 590, 633, 640, 646—647, 651, 700.
 Давидъ, охридски архиеп., 765, 774—775.
 Давидъ Арианитъ, виз. пълкв., 732, 758, 767, 777.
 Дакия (Срѣдиземна), 209.
 Далмация, обл., 13, 178—181, 195, 478—479, 504—505, 508, 513, 705, 708—709, 713, 787, 806—808.
 Дамнианъ, араб. пълкв., виз. ренегатъ, 326.
 Дамиянъ, дрѣстър. митр. и българ. патриархъ, 529, 626, 632, 639.
 Даниилъ Фарлати, иезуит. свещ., 638.
 Дарданели, проливъ, 326—327, 412—413, 415, 431.
 Дардания, обл., 136.
 Дебреще (Дебрище), село, 271—272.
 Дебрица, селище, 271—274.
 Дебърца, обл., 265, 269—270.
 Дебъръ, гр., 270.
 Деврица (= Деврети, гр.-кр., 271—272.
 Девино, село, 208.
 Дѣволъ, гр.-кр., 228, 231—234, 243, 276, 350—351, 780—781; рѣка, 228, 232, 779, 856.
 Девелтъ, гр., 3, 25, 320, 322, 525.
 Дебели, мѣст., 738.
 Делиорманъ, мѣстн., 581.
 Демиръ-капу, прох., 271, 328, 777; план-ски връхъ, 3, 25, 322.
 Демостенъ, гръц. философъ, 279.
 Дестиникъ, сръб. стол., 392.
 Джерманъ, рѣка, 678.
 Димитриада, гр., 326.
 Димитъръ Солунски, св., 685, 720, 754—7752, 54, 850—853; мѣнастирь, 232.
 Димитрий, българ. патр.-хъ, 529, 626.
 Димитъръ Полемархий, българ. воев., 681, 718.
 Димитъръ Тихона, българ. воев., 718.
 Димотика, гр., 687.
 Диня, гр.-кр., 613.
 Диогенъ, виз. пълкв., вж. Константинъ.
 Динутма (= Димотика?), 687.
 Днѣпъръ, рѣка, 290, 578, 623.
 Днѣстъръ, рѣка, 381.
 Добромиръ, българ. воев. веррейски, 718, 778.
 Добруджа, обл., 298, 581, 584, 587, 625.
 Добруня, кр., 271.
 Дойранъ, гр., 737.
 Домагой, хърв. кн., 177—178.
 Дометъ, българ. боляр., 229, 231, 233.
 Дометианъ, българ. велможа, кавханъ, 745, 748, 755.
 Доминикъ, тривенски еп., 114, 115, 124, 126, 131, 137.
 Доминикъ, венец. архидяк. пратникъ, 394.
 Доксъ (= Дуксъ), братъ кн.-Борисовъ, 343, 345—346.
 Донатъ, остийски еп., 108, 113, 116, 123, 127.
 Донъ, рѣка, 290, 575.
 Доростолъ (= Дръстъръ, Дристра), гр., 208, 298, 300, 343, 499, 579, 610, 612—615, 17—618, 621—625, 717.
 Драва, рѣка, 5, 34, 709.
 Драговити, слав. племе, 328—329.
 Драгомиръ, сръб. кн., 712—713.
 Драгомжжъ, българ. воев. струмски, 775.
 Драгшанъ, българ. воев. воденски, 720.
 Драма, гр., 732.
 Дралица, епис. седалище, 265.
 Драчъ (= Диррахий, Дурацо), гр., 141, 324—325, 382—383, 680—681, 713—714, 727—728, 751, 757, 758, 765—766, 770—771, 780, 784, 827.
 Дремвица, гр., 263—265, 268—270.
 Дринополъ, гр.-кр., сег. Аргирокастро, 784.
 Дринъ Черни, р., 26, 228, 270, 777.
 Дристъръ, българ. комитъ струмшики, 636.
 Дристра, гр., вж. Доростолъ.
 Дръстъръ, гр., вж. Доростолъ.
 Дубравица, село, 211.
 Дубровникъ, гр., 709.
 Дукля, сръб. княж., вж. Зета.
 Дуло, българ. цар. родъ, 37.
 Дулицини, гр., сег. Улицине, 707—708.
 Дунавъ, рѣка, 5—6, 8, 14, 18, 34, 221, 285, 290, 292—293, 295—297, 299—301, 313, 381, 384—386, 543, 572, 578—581, 587, 594—595, 599, 607, 615—616, 662, 676, 709, 717, 788.

Дурла, пл-на, 746.
Държиславъ, хърв. кралъ, вж.
Стефанъ.

Е.

Евбея, о-въ, 406.
Евгений, остийски еп., 160, 170, 189.
Евдомъ, прѣдмѣс. царигр., 364, 366,
534, 813—815.
Европа, ч. свѣта, 286, 356, 384, 388,
396, 601, 603—606, 703.
Евсевий, св. тивериупол. 238.
Евстатий, виз. патриций и друн-
гарий, 295, 297, 300—304, 306, 326.
Еврейска вѣра, 65—66.
Евстатий Дафномила, виз.
пѣлк., 727, 778, 781—784.
Евстатий Маленинъ, виз. пѣлк.,
676, 679.
Евтихий, па-хъ александр. 817—819.
Евхитска ересь, 64.
Египетъ, страна, 4, 523.
Елада, обл., 519, 53, 645, 660—661,
697, 699, 701, 837—838, 846—848.
Елевтерий, синъ на еп. Арсения,
801.
Елемагъ, българ. воев., 636. 785—
786.
Елена, дъщеря на Ром. Лакапина,
402, 419.
Елия Адрианъ, рим. им-ръ, 25.
Емболъ, носъ солунски, 333.
Енотия, кр., 748.
Енравота, синъ Омортаговъ, 39.
Епафродитъ, еретикъ, 844.
Епиръ, обл., 136, 209 (нови), 211,
538, 665, 680, 784, 846.
Епифаний, писателъ, 854, 860.
Ермеирихъ, пасавски еп., 111, 129.
Есхачъ, българ. бояр., 222, 226.
Етолийска пл-на, 698.
Етрополска пл-на, 633.

З.

Загора, обл. трак., 3, 212.
Загория, обл. макед., 740.
Задъръ, гр., 709.
Зауца, василеопаторъ, вж. Стилианъ.
Захарий, сръб. кн., 426—427, 461—
464, 475—476, 478—479, 539.
Захарий, еретикъ, 844.
Захълмие, сръб. обл., 706, 786.
Зергобулъ, българ. бояр. 177,
795—796, 798—799

Зета, сръб. княж., 706, 786.
Зейтунъ, гр., вж. Ламия.
Златенъ Рогъ, царигрд., 364, 422
(Σταμός), 465, 607, 815.
Златишки проходъ, 625.
Златни врата, царигр., 364, 366,
789, 813—814.
Зоя, виз. им-ца, 358, 375—376, 378—
380, 382, 388, 394, 397, 401—403,
408, 423, 483, 818—820.
Зринъ, рѣка, 341.

И.

Иванъ св. кръст., 557.
Иванъ ап., 175.
Иванъ, астрономъ, 514.
Иванъ, анконски еп., 504.
Иванъ, Борисовъ бояр., 85, 182.
Иванъ, дукъ кумски, 503, 506.
Иванъ монахъ, виз. пра-къ, 536—537.
Иванъ, ректоръ, виз. пѣлк., 422.
Иванъ, синъ Симеоновъ, 516, 536—
537, 839.
Иванъ, еретикъ, 844.
Иванъ-Асѣнь II, бълг. царъ, 431,
531, 859.
Иванъ Венециански, пресвитеръ,
179—181, 183, 805—808.
Иванъ-Владимиръ, сръб. кн., 706—
707, 710—713, 753, 760—766, 771.
Иванъ-Владиславъ, бълг. царъ,
667, 677—678, 744, 748—757, 760—
766, 768—774, 776, 778, 780, 785, 789.
Иванъ Вогасъ, херсонски стра-
тегъ, 383—384, 386, 825—826.
Иванъ Дамаскинъ, пис., 854—855.
Иванъ Екзархъ, книж., 64, 345—
346, 854—855.
Иванъ Златоустъ, царигрд. ар-
хиеп., 429.
Иванъ VIII, рим. папа, 156—163,
166—168, 170—171, 173—174, 176—
181, 183—187, 193—195, 197—201,
206, 215—216, 796, 798—799, 806, 808.
Иванъ X, папа рим., 455, 478—479,
504—505, 520.
Иванъ Куркуа, виз. пѣлк., 606,
617—618.
Иванъ Мистикъ, виз. регентъ, 465.
Иванъ Рилски, св., 565—566.
Иванъ Схоластикъ, виз. юристъ, 70.
Иванъ Халдъ и Халдия, патри-
ций виз., 720, 726, 775.
Иванъ Хрисилъ, драч. протев-
онъ, 680, 727, 743.

Иванъ Цимисхий, виз. им-ръ, 593, 598, 600—601, 603—608, 610—622, 624—630, 632—633, 641—644, 647, 650—653, 683, 717.
Иваца, был. воев., 758, 774, 780—784.
Иверия (= Грузия), обл., 686.
Игнатий, пат-хъ цариг., 116, 122—123, 127—128, 132—133, 139—140, 146, 153—158, 160, 162, 170—171, 189, 207, 217.
Игорь, рус. князь, 543, 569, 602, 615.
Иерихо, гр., 228.
Иерусалимъ, гр., 95, 167.
Изворитъ (Штѣц) при Ц/градъ, църква и дворецъ, 422, 465, 534.
Икморъ, рус. воев., 618, 620.
Илинска, пл-на, 270.
Иллирикъ, обл., 140, 162, 167.
Илиссонъ, гр., 777.
Илица, был. воев., 747—748.
Илия св., кр., 746.
Илия, иерусал. прѣдставитель, 804.
Иконоборска ересь, 64—65.
Имерий, виз. друнгарий, 326—327.
Имвросъ, о-въ, 327.
Имникъ, был. воев., 475.
Иннокентий III, папа рим., 703.
Иоанъ, магистеръ, регентъ виз., 813, 815.
Иоаннополъ = Прѣславъ, 613.
Ионическо море, 777.
Иосифъ, былг. архиеп., 249, 252, 260—262.
Иосифъ, александ. прѣдставитель, 804.
Иосифъ, еретикъ, 844.
Иосифъ Вринга, виз. паракимо-нень, 629.
Ираклея, гр., 425.
Иракий, виз. им-ръ, 8.
Ирина, был. ца-ца, вж. Мария.
Ирина, ларисчанка, жена на Гавр-Радомира, 663, 744.
Ирминграда, дъщ. на Люд. Нѣм-ски, 801.
Искъръ, р. 625, 633.
Исперихъ, был. ханъ, 37.
Италия, страна, 18, 158—159, 173, 190, 249, 288, 294—295, 359, 379, 431—432, 585, 641, 657, 676, 729.
Ихтиманъ, гр., 671; Их-ска пл-на, 625, 633; Их-ски проходъ, 675—676, 686.
Ицвоклия, был. воев., 475.

К.

Каваларнонъ, кр., 271.
Кавадарци, сел., 271.
Кавказъ, пл. обл., 575.
Каваклий, гр., 25.
Калабрия, обл. 379, 448, 657.
Кайлари, гр., 341.
Калокиръ, монахъ, 518, 523.
Калокиръ, виз. патриц. херсонецъ, 573—574, 576—578, 584, 586, 594, 600—601.
Калоянъ, был. царь, 703.
Калиника, еретичка, 844.
Камчия, р. 242.
Канна, гр. 228.
Капуа, обл., 585.
Каракушъ, хълмъ, 25.
Караташъ, пл-на, 341.
Караферия, гр. 681.
Кардия, кр. 746.
Карломанъ, синъ на Людов. Нѣм., 14—16.
Карлъ Плѣшиви, нѣм. король, 159.
Карпати, пл-ни, 519.
Каръ, еп., рим. легатъ, 455.
Касандрийски врата въ Солунъ, 334.
Каспийско море, 575.
Катакалонъ, виз. пълк., вж. Лъвъ.
Катасирти, сел., 391; ката-ски бой 392, 397.
Кведлинбургъ, гр., 641.
Кекавменъ, виз. пълк., 645, 661.
Кекезъ-тепе, пл. връхъ, 25, 340.
Керванъ-баиръ, 25.
Кесария (кападок.), гр., 605.
Киевъ, гр., 290, 586—587, 593—594, 624.
Κίμρα λόγυον (= Сърско поле), 730.
Кирилъ св., слав. първоуч., 60—67, 115, 152, 204, 256, 349, 854—856, 858.
Кичево, гр., 265, 269—271, 273.
Климендово, сел., 273.
Климентъ св. Охридски, 31, 210, 214, 220—223, 225—226, 230—235, 238—239, 241, 243, 262—269, 272—274, 276, 350—356, 400, 853—856.
Клонимиръ, сръб. кн., 13, 392—393, 476.
Ключъ (= Κλειδιον), сел., 730, 736; Ключска клисура, 732—733, 735, 737, 740.
Книнъ, был. воев., 475.
Ковчазъ, сел., 3.
Кожани, гр., 341.

- Кожухъ, пл-на, 25.
 Козма пресвитеръ, 566—567.
 Козма, еллад. търговецъ, 283, 809, 811—812.
 Колидронъ, гр.-кр., 718.
 Колония, гр.-обл., 784.
 Колошка, пл-на, 678.
 Колубаря, р., 633.
 Комасия, св. тивериуп., 238.
 Константинаки, виз. квесторъ, 295—296.
 Константинъ, пресв. и еп., 241, 258—259, 276, 347—350, 400, 860.
 Константинъ, еретикъ, 844.
 Константинъ, синъ на Василия I, 133, 801.
 Константинъ Диогенъ, виз. пълкв., 747, 767, 769—770, 787;
 Константинъ Дука, виз. пълкв., 359, 361, 365.
 Константинъ Велики, рим. им-ръ, 75, 532—533, 663.
 Константинъ V Копронимъ, виз. им-ръ, 61—62, 70, 555, 626.
 Константинъ VII Багренородни, виз. им-ръ, 357—359, 374—376, 380, 402, 419, 437, 527, 537, 543, 568—569, 816, 818—820.
 Константинъ VIII, братъ на Василия II, 569, 596, 622.
 Констанций, виз. им-ръ, 164.
 Констанция, кр. трак., 25.
 Констанция, кр. макед., 779.
 Контостефанъ, виз. пълкв., 670, 672—673.
 Копачка, р., 273.
 Коринтъ, гр., 406, 697, 846.
 Корсунска, обл., 622.
 Косара, дъщ. Самуилова, вж. Теодора.
 Космедионъ, околностъ на Цариградъ, 465.
 Костурно, сел., 738.
 Костуръ, гр., 26, 341, 640, 646, 767—768, 785.
 Котокъ, 3-та часть на българ. държава, 226—230, 268.
 Которъ, гр., 709.
 Крабе, пл-на, 325.
 Крайна, селище, 763, 765.
 Кракра, был. воев., 636, 724, 768—769, 775.
 Кресимиръ, хър. краль, 787.
 Кресненски проходъ, 741.
 Крета, гр., 728, 849—850.
 Кримски полуо-въ, 574.
 Кринитъ, виз. пълкв., 288—289.
 Критъ, о-въ, 569, 618.
 Крумъ, был. ханъ, 38—39, 209, 236, 253, 285, 630.
 Ксифия, виз. пълкв., вж. Никифоръ.
 Ксиролофъ, площадь цариград., 514.
 Куберъ, синъ Кубратовъ, 538, 839.
 Кузанъ (Козанъ), маджр. вожда, 291, 293.
 Кулпа, р. 248.
 Курвикъ, еретикъ, 844.
 Куртика, виз. пълкв., 289.
 Куртъ, был. бояр., 229.
 Кутмичевица, обл., 226—231, 233—235, 239, 262—263, 268—269, 274—276.
 Къна-баиръ, хълмъ, 25.
 Л.
 Лазарица, был. воев., 778.
 Ламия, гр., сег. Зейтунъ, 698, 786.
 Лампсакъ, гр., 412, 415.
 Лариса, гр., 645, 659—663, 665, 698.
 Латеранъ, рим. двор., 801.
 Лемностъ, о-въ, 326, 442.
 Леонтий, был. патр-хъ, 401.
 Леопардъ, анконски еп., 126, 131, 137.
 Лесбосъ, о-въ, 617.
 Лехъ, р., 567.
 Либяхово, с., 25.
 Липлянъ, кр., 767.
 Лиунтинъ, синъ Арпадовъ, 297.
 Лонгонъ, кр., 767.
 Лозенградъ, гр., 3.
 Лука св. Нови, 406, 510.
 Людовикъ Нѣмски, герм. им-ръ, 1, 6—9, 13—18, 20, 23—24, 46, 54—55, 86, 111, 129, 133, 157—158, 180, 212, 248—249, 801.
 Люле-Бургазъ, гр., 604.
 Лъвъ, виз. друнгари, 606.
 Лъвъ, еп. пренестски, 504.
 Лъвъ, еп. проватски, 213.
 Лъвъ, пресвитеръ на рим. църква, 108, 116.
 Лъвъ, куропалатъ, баща на Варда-Фока, 605, 617.
 Лъвъ Аргиръ, виз. пълкв., 422.
 Лъвъ III Исавъръ, виз. им-ръ, 70.
 Лъвъ Катакалонъ, виз. пълкв., 318.
 Лъвъ Мелисинъ, виз. пълкв., 644, 669—673, 694.
 Лъвъ Рабдухъ, драцки стратегъ, 385, 395.

- Лъвъ Триполитъ, арб. пълкв., виз. ренегатъ, 323—328, 332—335, 338, 442.
- Лъвъ VI Философъ (Мждри), виз. им-ръ, 209, 240, 245—246, 265, 280, 282—284, 287—288, 292, 294—297, 300—302, 305, 314—315, 317, 319—320, 322—324, 334, 339—340, 345, 350, 356—358, 375, 380, 407, 492, 525—526, 809, 812, 816, 818—819, 836.
- Лъвъ Фока, виз. пълкв., 385, 391.
- Лъвъ IV Хазарски, виз. им-ръ, 555, 626.
- Лъвъ Хиросфактъ и Магистеръ, виз. дипломатъ, 302—316, 321, 324—326, 328, 339—340.
- М.**
- Магдебургъ, гр., 570.
- Магиринъ, виз. стратегъ, 681.
- Магнарско училище (академия), 279, 344.
- Мадалбертъ, еп., папски легатъ, 503, 506, 513.
- Маджари, народъ, 290, 293, 297—301, 312—313, 342—343, 385, 388, 541—543, 570—571, 588, 709—710.
- Майнцъ, гр., 1, 7.
- Македоний, царигр. пат-хъ, 164.
- Македония, страна, 36, 62, 65, 210, 227—228, 236, 266, 288, 328, 342, 38, 454, 518, 568, 601, 633, 635, 639—640, 645, 647, 664, 674, 679, 719, 724; македонски славѣни, 36, 328, 330—332, 826, 837—838, 847, 855.
- Макетида и Макета ≡ Макетия, обл., 837—838.
- Макриево, село, 736—737.
- Макроливада, кр., 25.
- Малакинъ, виз. протовестиаръ, 714, 848.
- Маламиръ, бъл. ханъ, 39, 208.
- Манесъ, еретикъ, 844.
- Манихеи, 64; манихейство, 62.
- Magus, гр., 211.
- Марианъ Аргиръ, виз. пълкв., 568.
- Мариинска пл-на, 25.
- Маринъ, дяк. и еп., папски легатъ, 108, 116, 123, 125—127, 131, 194, 197—198, 798.
- Марица, р., 25, 719.
- Мария Нова св., 432, 510, 521.
- Мария-Ирина, бъл. ца-ца, жена на ц. Петра, 524, 532—536, 569.
- Мария, бъл. ца-ца, жена на Ив.-Владислава, 774, 776, 778—779, 785, 789.
- Маркианополь, гр., 208.
- Марко, св. еван., 95.
- Марко, еп. дѣволски, 277.
- Мармаисъ, бъл. воев., 395, 464.
- Мартинъ, бъл. боляр. Борисовъ, 85, 182.
- Матенца, тѣстъ на воев. Богдана, 774.
- Мати, рѣка, 26, 228.
- ал-Макинъ, араб. хронистъ, 817—820.
- ал-Махди, араб. халифъ отъ фатимидитъ, 379, 431—432, 448—449.
- Мацукионъ, кр., 737.
- Мачуково, сел., 737.
- Мелитонъ, братъ на Теодора кавхама, при Гав.-Радомира, 755.
- Мельникъ, гр.-кр., 740—741.
- Месалианска ересь, 64.
- Месемврия, гр., 385, 411, 523, 536.
- Места, р., 25, 340, 719, 838.
- Метаноите, вж. Никонъ св.
- Методий, св., славѣн. първоуч., 115, 152, 178, 180, 204, 219—221, 224, 240, 246, 257, 347, 352, 858; Методиева школа, 223—225, 241, 281; М-ви ученици, 223, 240—242, 246, 257, 262, 277, 281, 347—348, 351, 805, 856, 860.
- Мидия, гр.-кр., 322, 433.
- Мизия, долия, 218, 239—240, 489, 633.
- Мирослава, дъщеря ц. Самуилова, 713, 727.
- Михаилъ, синъ ц. Симеоновъ, 516, 537—538, 537—839.
- Михаилъ, виз. турмархъ, 421.
- Михаилъ III, виз. им-ръ, 17—22, 24, 27, 63, 117, 120—122, 129, 234.
- Михаилъ Варкаласъ, виз. протелатъ, 297.
- Михаилъ Вишечичъ, захѣлм. кн., 388, 394—395.
- Михаилъ Вотаниата, виз. пълков., 732.
- Михаилъ Вурца, антиох. стратегъ, 694.
- Михаилъ Стилиотъ, патрничий, 465.
- Моямиръ, моравскн кн., 6.
- Моисей, библи. патр-хъ, 444, 446.

- Моисей, братъ Самуиловъ, 590, 633, 640, 644, 647, 651.
 Молиска, кр., 768.
 Монофизитска ересь, 61.
 Монте-Кассино, мѣнастирь, 800.
 Морава, рѣка, 722.
 Моравия, Моравско, 6, 14, 18, 152, 180, 184, 195, 207, 211, 219—221, 224—225, 240—241, 248, 258, 264, 286, 290, 292, 347, 806; моравска църк. обл., 206.
 Морава, Моравскъ, Моравъ, гр., 211—212.
 Морелеонъ, виз. патриций, 421.
 Моревиздъ, гр.-кр., 210, 775.
 Мосинополъ, гр., 715, 717, 732, 740, 745, 758, 767—768, 775.
 Мохамеданска вѣра, 67.
 Мраморно море, 326, 364, 366, 412—413, 425, 431, 815.
 Мундрага, кр., 304, 313, 343.
 Мусикъ, евнухъ, човѣкъ на Зауца, 283—284, 809—812.
 Мутимиръ, сръб. кн., 9, 10—13, 392.
 Мѣгленица, р. 748.
 Мѣгленъ, гр.-кр., 640, 747, 752—753, 756; м-ска обл., 748.
- Н.**
- Наришъ, сел., 340—341.
 Наумъ, св. славѣн. учитель, 220, 222—223, 226, 239, 241—243, 262, 275—276, 281, 348, 350—351, 400, 855—856.
 Нѣгушъ, пл-на, 341.
 Нерѣчинска пл-на, 25.
 Нестонгъ, братъ Сермоновъ, 786.
 Несторица, бъл. воев., 732, 778.
 Никейски съборъ, 95—96; канонъ ник., 98.
 Никита, еп. смирнски, 192.
 Никита, виз. магистеръ, 524.
 Никита, протоспатарий виз., пратеникъ, 379.
 Никита, виз. стратегъ, 330—332.
 Никита Пигонитъ, драчки страт., 771, 774.
 Никита Скляръ, виз. пълкв., 293.
 Никифоръ Вотаниата, виз. им-рь, 732.
 Никифоръ Ксифия, виз. пълкв., 716—717, 734—735, 747, 758, 785.
 Никифоръ Уранъ (Веста), виз. пълкв., 693, 696, 698, 705, 720, 786.
 Никифоръ Фока, виз. пълкв., 294, 295—296, 298, 300, 302, 304, 317, 682—683.
 Никифоръ Фока, виз. им-рь, 449, 525, 570—574, 576, 581, 583—586, 588, 591—592, 595—598.
 Никифоръ Еротикъ, виз. патриций, 595.
 Николай I, рим. папа, 15—16, 49, 86—88, 90, 92, 97, 101, 104, 106—108, 112—114, 116, 120, 124, 128—129, 132, 137, 143, 149, 152, 182—183, 186—188, 190, 800.
 Николай Мистикъ, патрискъ царигр., 320, 358—363, 365—373, 375—378, 388—391, 396—398, 403—404, 407—408, 410—416, 418—421, 423—426, 428—429, 435—445, 447, 449—461, 465, 469, 472—475, 478, 480—483, 485—486, 489, 492, 516, 815—815, 817, 819—822.
 Николай Хризостомъ патр-хъ царигрд., 650.
 Никола, българ. комитъ, баща на комитопулитъ, 637, 639.
 Никонъ Метаноите св., 697—698, 845—846.
 Никополъ, гр. тессал., 538, 837, 839.
 Никулица, бъл. воев., 661—662, 718—719, 774, 784.
 Никулица млади, неговъ синъ, 777.
 Нина, гр. далм. 179.
 Нишъ, гр., 722.
 Нови-пазаръ, сръб. гр., 10.
- О.**
- Облика, пл-на, 707.
 Оваджикъ, сел., 25.
 Овче-поле, мѣстн., 732.
 Овечъ, гр., 212.
 Огражденъ, пл-на, 730.
 Одра, р., 248.
 Одринъ, гр., 121, 289, 376, 378—380, 421, 425, 427, 430—432, 439—440, 443, 448, 455, 462, 604, 606—607, 625, 715, 721, 775.
 Озумъ, р., 779.
 Ока, р., 575.
 Олга, рус. княгиня, 593—594.
 Олегъ, рус. князь, 543.
 Олимпъ, пл-на въ М. Азия, 390;
 Олски мѣнастирь, 396; пл-на на Балканския полуостр., 698, 829.
 Омаръ, мелитински емиръ, 20—21.
 Омортагъ, българ. ханъ, 39.

Орестъ, виз. протоспатарий, 758.
Островъ, гр. 746, 757, 768; Островско ез., 25, 719, 753.
Отгонъ I, герм. им-рь, 567, 570, 641.
Охридъ, гр. 209, 228, 231—233, 265—269, 273—274, 352, 356, 702—703, 708, 714, 719, 748, 758, 767, 777, 779, 781, 855; ох-ска обл., 328.
Охридско ез., 270, 351 (Бъло езеро); Охр-ска архиеп., 272.

П.

Павелъ св. ап. 95, 158, 161, 165, 167, 174, 185—186, 354.
Павелъ, латински пресвит., 54—55.
Павелъ, еретикъ, 844.
Павелъ, еп. анконски, 160, 170, 189.
Павелъ, еп. популонски, 107; 112—113, 115—116, 125, 137.
Павелъ Брановичъ, сръб. кн., 395, 426—427, 461—462.
Павелъ Вовъ, виз. магистеръ, 714.
Павликянство, ересь, 62; павликяни, 63—64.
Панкратука, виз. пълкв., арменецъ, 378.
Панония, обл., 152, 292, 294.
Паятлеймонъ св., мѣнастръ, 232, 242, 350, 352.
Парий, пристанище на Мраморно море, 326.
Патлейна, мѣстн., 343.
Паякъ, пл-на, 341.
Пегасийски заливъ, 326.
Пелагония, гр., 271; Пела-ска обл., 746, 758, 775, 784; Пела-ско поле, 328, 757—758, 767.
Пелопонесъ, полуо-въ, 406, 431, 697, 699, 701, 846—848.
Переславецъ, гр., 580, 587, 594.
Перникъ, кр., 724—726; 767, 775.
Перунъ, слав. богъ, 622.
Петрино, пл-на, 779.
Петрискъ, гр., 748, 752—753.
Петровденъ, 583, 586.
Петрона, виз. пълкв., 20—21.
Петърско, сел. и ез., 753.
Петъръ св., ап., 94—95, 110, 120, 134, 156—158, 160, 164—165, 167—169, 174—175, 181—182, 185, 187—188, 196, 198—200, 807.
Петъръ, свещ.-кардиналъ, 189—191.
Петъръ Сицилиецъ, монахъ, 63.
Петъръ, виз. пълкв., патриций, 603.
Петъръ, снѣхъ на Урса II венц. д., 394.
Петъръ, бъл. бояр. диплом. Борисовъ, 85, 125, 131—134, 162, 167—168, 177, 182, 798—799, 804.
Петъръ, бъл. царь, 513, 516—518, 521—522, 524—525, 528, 532—534, 536—538, 542, 544, 548—550, 558, 562, 564—565, 568—572, 579, 582, 584, 586, 588—590, 626, 630, 633, 642—643, 656—657, 668, 690, 703, 704, 837, 840.
Петъръ Гойниковичъ, сръб. кн., 13, 385, 388, 392—395, 427.
Петъръ Делянъ, снѣхъ на Гавр.-Радомира, 667, 743.
Печенѣзи, нар., 312—313, 387, 768; печ-ка орла, 384.
Пигопитъ, драчки страт., вж. Никита.
Пиндъ, пл-на, 698.
Писидия, обл., 236.
Плакинска пл-на, 270.
Плаушъ-плавина, 738.
Плиска, кр.-гр., столица бъл., 48, 222, 224—225, 230, 239—240, 255, 613, 717.
Пловдивъ, гр., 208, 600, 625—626, 669, 673, 715, 717, 724—726.
Полемархий, бъл. воев., вж. Димитъръ.
Пологъ, обл., 255.
Потъ Аргиръ, виз. пълкв., 419—420, 422, 568.
Правадия, гр. съв. Бълг., 212.
Превеза, гр., 538, 839.
Пресиянъ, бъл. ханъ, 1, 3, 9, 24—25, 39, 210.
Пресиянъ-Фружинъ, снѣхъ на Ив.-Владислава, 772—774, 779—780.
Пресиянъ, самписъ, бъл. бояр., 797—799.
Прѣславецъ (= Мали Прѣславъ), гр. 580, 584, 587, 593—594, 717.
Прѣславъ = Велики, гр.-кр., 208, 242, 254—255, 258—259, 263, 276, 282, 299, 343, 374, 391, 395; 411, 475, 522, 524, 530, 536, 540, 563, 581, 587, 590, 593, 597—600, 608—611, 613, 625, 627, 706, 717; Прѣсл. мѣнастирь, 242—243, 281, 343, 345, 347, 856, 860.
Прѣспа, о-въ и гр., 328, 640, 646, 659, 663—664, 702, 708, 719, 737, 742, 758, 762, 765, 779, 784; Прѣ-

спянско Голѣмо и Мало езеро, 664, 779.

Прибиславъ (Първославъ), сръб. кн., 392, 426, 461.

Прилѣпъ, гр.-кр., 271, 737, 746.

Прокопий, еп. кесарийски, 190, 192.

Пронища, дворецъ на Иваца, 780.

Простѣкъ, кр., 271, 777.

Пространска, пл-на, 270, 273.

Птолемей, егип. и., 859.

Р.

Рабдухъ, драч. страт. вж. Лъвъ.

Радомиръ, бъл. царъ, вж. Гавриилъ.

Разметаница, рѣка и мѣстн., 677—678.

Ракла, св. църква на въ Влахернската църква, 465.

Ракишенъ, сел., 25.

Раса и Рашка, сръб. обл., 10, 709, 786.

Регенсбургъ, гр., 14, 86, 212, 294.

Редесто, гр.-кр., 607.

Рентина, гр.-кр., 728, 850.

Рилска пл-на и манастиръ, 565.

Римски врата въ Солунъ, 334.

Ринхия, слав. пл., 328, 330.

Рипсимия, майка на комитопулитъ, 637.

Родопп, пл-на, 25, 266, 328, 340, 625.

Родофилъ, им.-рски пратеникъ, 332—333, 335—337.

Романъ, бъл. царъ, синъ ц.-Петровъ, 569, 590, 593, 598, 625, 627, 629, 642—644, 647—648, 650—660, 668, 673, 679, 690 (= Симеонъ), 691—695, 700, 701—702 (= Симеонъ), 723.

Романъ I Лакапинъ, виз.-им.-ръ, 385—387, 401—403, 408, 412, 415, 417—419, 422—423, 426—427, 430, 434, 437, 440, 444, 447—449, 452—453, 457, 459, 462, 465—466, 468, 472, 476, 478, 480, 484—500, 506, 509, 511—512, 514, 516, 518, 520—521, 523—524, 526—527, 531—534, 536—537, 541—543, 569, 626, 691, 830.

Романъ II, виз.-им.-ръ, 568—569, 596.

Рѣстиславъ, князь моравски, 6, 7—9, 13—15, 17—18, 20, 55.

Руенъ, пл-на, 565.

Рупель, проходъ, 25, 328, 330, 732.

Рупия, елладски стратегъ, 786.

Русия (= Русь, 'Рѣс'), 286, 574, 580, 594, 621—622; руси, народъ, 574, 577—583, 597, 600, 604, 606, 610—625, 681.

С.

Сабинъ, бъл. ханъ, 253.

Сава, р., 248, 709, 788.

Сагудати, слав. пл., 328—330.

Саломонъ I, еп. констански, 16, 23.

Сакаръ-планина, 3, 25.

Самоковъ, гр., 724.

Самотраки, о-въ, 327.

Самуилъ, бъл. царъ, 356, 590, 633, 635, 645, 647, 649—652, 655—666, 668—670, 673, 675—683, 685—686, 690—692, 694—696, 698—715, 718—723, 728—732, 736—739, 741—743, 745, 749—751, 772—775, 778, 784—786, 789, 847—851.

Саранли, сел., 25.

Саркель, кр., 275.

Сатейска и Сатеска, р., 270, 273.

Свѣнальдъ, рус. воев., 622, 624.

Свенкель, рус. воев., 600, 612, 618.

Светославъ, руски князь, 573, 575—581, 584, 586—588, 593—594, 598—604, 610—611, 613—625, 631, 640.

Светославъ, хърват. краля, 713.

Светописькъ, моравски князь, 17, 180, 211, 247—248, 291, 805—806.

Седеславъ, хърв. кн., 174, 177—178, 180, 807.

Седмочисленици, св., 346—347.

Селфидже, гр., 681, 718.

Севастия, гр. въ Армения; сева-стийски митрополитъ, 665.

Селасфоръ, гр., 780.

Семенъ, р., 25—26, 228, 232, 325.

Сервия, кр., 681, 685, 718—719, 721, 785.

Сердика, Сардика, гр., 209.

Сергий, еп. бѣлградски, 166, 215—218.

Сергий, бъл. патр.-хъ, 529, 626.

Сергий, еретикъ, 814.

Сергий, скопецъ, спалиникъ на Василія II, 740.

Сермонъ, бълг. воевода на Срѣмъ, 786—787.

Сѣръ, гр., 341, 640, 644, 732, 775, 786; Сѣрско дълго поле, 730.

Сетина, кр., 769—770.

Сигрица, бъл. воев., вж. Теодоръ.

Сидера, план. връхъ, 3.

Сидерокастрои, кр., 271.

Силванъ-лъже, еретикъ, 844.

Силвестръ, ипопотамъ, 126, 131, 799.

- Силиврия, гр., 425.
 Симватий, виз. логотетъ на дрома, 121.
 Симеонъ, асикритъ, виз. патриций, 334—338.
 Симеонъ, българ. царь, 212, 232, 240—243, 246, 254—255, 258, 263, 267, 274—282, 284—289, 292—298, 301—317, 319—325, 328, 332, 339—340, 342—347, 350—351, 353, 356—361, 363—433, 435—469, 471—502, 505—522, 525—527, 529, 535, 537, 539—541, 544—550, 558, 630, 636, 691, 703, 704, 809—810, 812—817, 819, 822, 827, 830, 837, 854, 858, 860.
 Симеонъ, еретикъ, 844.
 Синопъ, гр., 20.
 Сирия, обл., 61—62, 592, 715.
 Сирмиумъ, обл., 786.
 Сицилия, о-въ, 4, 333, 432, 576.
 Скитанъ, еретикъ, 844.
 Склиръ, вж. Никита, Варда.
 Скития, обл., 602; скити, народъ=българи, 837—839.
 Скопие, гр., 653, 690, 692, 722—725, 732.
 Скрино, сел., 565.
 Слиново, с. (Стружко), 273.
 Смоленци, слав. пл., 328, 330.
 Созополь, гр., 322, 525.
 Солунъ, гр., 25, 66, 228, 283—287, 325—340, 342, 382—383, 425, 442, 510, 679—681, 685—686, 695—696, 699, 701, 705, 715, 718—721, 726, 728—729, 732, 738, 745—746, 758, 767, 784, 788, 808—811, 847, 850, 855.
 Сондоке, бъл. боляринъ, 177, 796—799.
 Соскъ, кр.-гр., 751—752, 757, 785, 851.
 София св., църква царигр., 133, 607, 628.
 Спарта, гр., 697, 846.
 Сперхий, сег. Аламана, р., 698—699, 722, 744, 786, 848.
 Сплѣтъ, гр., 504, 709; спл.-ски съборъ, 504, 513.
 Сръдецъ, гр., 209, 639—640, 669—672, 689, 715, 717, 724, 741, 758—759, 767.
 Сръмъ, обл., 633, 709, 786—788.
 Ставраки, еллад. търговецъ, 283, 809, 811—812.
 Стагъ, гр., 785—786.
 Стара-планина, 212, 239, 425, 599—600, 604, 625, 643, 669, 716—717.
 Стефанъ, българ. пратеникъ, 523.
 Стефанъ, магистеръ-регентъ виз., 813, 815.
 Стефанъ, царигр. па-рхъ, 246.
 Стефанъ II, царигр. па-хъ, 534..
 Стефанъ, еп. непийски, 123, 127.
 Стефанъ V (VI), папа рим., 240.
 Стефанъ, сръб. кн., синъ Мутимировъ, 10, 392.
 Стефанъ св. I, маджар. краль, 709—710, 743.
 Стефанъ Душанъ, сръб. царь, 401.
 Стефанъ Държиславъ, хърв. краль, 709.
 Стилианъ Зауца, василеопаторъ, 283—284, 287, 809—812.
 Стопонионъ, кр., 670, 672.
 Стражъ-баиръ, 25.
 Странджа-планина, 3, 25, 322, 421, 433.
 Строириръ, сръб. кн., 9, 12—13.
 Струга, гр., 270; Стружко поле, 273.
 Струма, р., 25, 431, 538, 644, 678, 724, 732, 837—839.
 Струница, кр.-гр., 210, 236, 640, 731—732, 736—738, 740, 758—759, 775—777; рѣка, 730, 732.
 Струмска и Стримонска обл., 236, 330, 538, 636, 647, 838—839.
 Струмци, слав. пл., 330, 337—338.
 Студийски мѣнастиръ, 812.
 Ступнонъ, сел., 757.
 Суботско, сел., 752.
 Сундика, вж. Сондоке.
 Сърби, Сърбия, 9, 10, 12—13, 33, 392—393, 395, 399, 426—428, 430, 461—464, 471, 475—478, 480, 501—502, 539, 540—542, 548, 705—706, 710.
 Т.
 Тазосъ, о-въ, 327.
 Тамански полуо-въ, 575.
 Таридинъ, бъл. боляр., комитъ, 237, 636.
 Тарсъ, гр., 334, 571.
 Тасипиатъ, гр., 228.
 Тахнось, ез. 730.
 Тевдатъ, ивериецъ патриций, 768.
 Телеригъ, бъл. ханъ, 38.
 Теодора св., дворецъ ок. Ц/градъ, 434.
 Теодора, виз. имп.-ца, жена на им-ръ Теофила, 2.
 Теодора, виз. имп.-ца, жена на Ив. Цимиския, 606.

- Теодора Косара, дъщеря Самуилова, 711, 713, 760, 763—764.
 Теодораканъ, виз. пълкв., 715—716.
 Теодоритъ, еп. кирски, писателъ, 854.
 Теодоруполь = Дръстъръ, 624.
 Теодоръ, антиох. патр-хъ, 626.
 Теодоръ, българ. боляр. Симеоновъ, 314—315, 367, 813—815.
 Теодоръ, кавханъ, братъ на Дометияна, 755—757, 773.
 Теодоръ, им-рски чинов., 116.
 Теодоръ, еретикъ, 844.
 Теодоръ Севастийски, хронистъ виз., 667.
 Теодоръ Сигрица, бъл. воев., 395, 464.
 Теодоръ Стратилатъ св., 620, 624.
 Теодосий, им-ски чинов., 141.
 Теодосий-псевдо, писат., 854, 860.
 Теодосий, виз. патриций, 318.
 Теодосий, дяк. и еп. нинский, 178—179, 181, 194—196, 806—808.
 Теодосий Авука, монахъ-пратеникъ виз., 523.
 Теодосий Месоникъ, виз. войникъ, 611.
 Теодосиуполь, гр., 667.
 Теофанъ, виз. им-ца, жена на Лъва VI, 283.
 Теофанъ, виз. им-ца, жена на Романа II, 569, 597.
 Теофанъ, виз. протовестиарий, 525, 534.
 Теофанъ, виз. пълкв., патриций, 541, 543.
 Теофилактъ, царигр. пат-хъ, 562, 564, 840.
 Теофилактъ, еп., папски легатъ, 455—456.
 Теофилактъ Вотанната, виз. пълкв., 732—734, 738—740, 747.
 Теофилъ, виз. им-ръ, 67.
 Теофилъ, еп. иконийски, 192.
 Теофилъ, синкель, 622.
 Тервель, бъл. ханъ, 285, 371.
 Теревинтий, еретикъ, 844.
 Термица, кр., 758.
 Термопилски проходъ, 698.
 Термополь, гр., 420—421, 429.
 Терпимиръ, хърв. князь, 8, 177.
 Тесалия, обл., 136, 326, 405—406, 538, 640, 645, 660—661, 663, 665, 696, 718—719, 721, 847.
 Тефрика, гр., 63.
 Тивериуполь, гр., 236, 238; Тивериуполска църк. обл., 206.
 Тимотей, св. тивериуполски, 238.
 Тиса, р., 313.
 Титъ, еретикъ, 844.
 Тича, р., 242, 246, 281, 343, 350, 856.
 Тихикъ, еретикъ, 844.
 Тихонъ, бъл. воев., вж. Димитъръ.
 Тмугаракански полуовъ, вж. Тамански.
 Томиславъ, хърв. кралъ, 477, 479, 504.
 Томоритъ, Томоръ, пл-на, 232, 779.
 Томорица, р.; 779.
 Тракия, обл., 62, 208, 236, 288—289, 302, 318, 376, 379, 405, 412, 431, 453—454, 467, 520, 541—543, 568, 600, 626, 645, 657, 732; Тракийска равнина, 714.
 Траянови врата, проходъ, 669, 675, 678, 826, 847.
 Требише, сръб. обл., 706, 712, 786 (Травуння).
 Тръска, р., 265, 273.
 Трианица, вж. Срѣдецъ.
 Триполитъ, вж. Лъвъ.
 Трогиръ, гр. далм., 709.
 Тудоръ Доксовъ, черноризецъ, 29—30, 343, 345.
 Тулна, гр., 15, 23.
 Тунджа, р., 425.
 Турия, пл-на, 270.
- У.
- Узунджова, гр., 25.
 Улциня, гр., вж. Дулинция.
 Уранъ, виз. пълкв., вж. Никифоръ.
 Урсъ, монахъ, 166.
 Урсъ II Патрициакъ, венец. дожъ, 394.
- Ф.
- Фарсалска равнина, 698.
 Филиппополь, гр., 208.
 Филипъ, българ. архиеп., 702.
 Филотей, евхитски проедъръ, 895.
 Фока, вж. Никифоръ, Лъвъ, Варда.
 Формоза, еп. портуенски, 108, 110, 112—116, 124—126, 128, 131, 137, 158, 799.
 Форхамъ, гр., 180.
 Фотий Тесалийски, св., 660, 685.

Фотий, патр-хъ цариград., 18, 22, 28, 34, 48, 62, 65, 71—73, 76, 78, 80, 81, 83, 89—90, 97, 109, 110, 115—123, 132, 153, 155—157, 170, 172—174, 187—194, 197—198, 200, 218—219, 240, 245—246, 279—280.
 Фружинъ, вж. Пресиянъ.
 Функцика, монахъ, 184—185.

Х.

Хазария, царство, 67.
 Халдъ, Халдия, вж. Иванъ.
 Халейбъ, сег. Алепо, гр., 694.
 ал-Хакимъ, араб. халифъ, 715.
 Харманлий, гр., 25.
 Хебъръ (= Марица), 669.
 Херсонъ (Таврически), гр., 384, 574—576, 825.
 Химара, гр., 341.
 Хиосъ, о-въ, 605.
 Хирсофактъ, вж. тѣхъ Магистеръ.
 Храбъръ черноризецъ, 204, 283, 853—860.
 Хрисилий, вж. Иванъ.
 Христофоръ, виз. им-ръ, синъ на Р. Лакапина, 524, 528, 532, 534, 536—537.
 Христофоръ, им-рски постелникъ, 812.
 Хърватско, хървати, 8—9, 13, 174, 177—178, 184, 195, 248, 392, 476—481, 485—486, 500—506, 508, 513, 519, 539, 541, 705, 709—710, 806.

Ц.

Царедворъ, сел., 779.
 Царичина, мѣстн., 678.

Цимисхий, вж. Иванъ.
 Цицикий, дрѣстър. страт., 768.

Ч.

Чалжкавакски проходъ, 425.
 Чамъ, мѣстность ок. Струмица, 738.
 Ченгелъ, пл-на, 25.
 Червенско епископство, 213.
 Черкова, планин. върхъ, 25.
 Черна Вода, гр., 580.
 Черно море, 66—67, 295, 322, 385, 519, 574—576, 578, 580, 625.
 Черна, р., 210, 746.
 Чеславъ, был. бояръ, 222, 226.
 Чеславъ, сръб. кн., синъ Клонимировъ, 13, 476, 539, 540—541, 706.

Ш.

Шинякъ, пл-на, 341.
 Шкумба, р., 228, 232, 325.

Щ.

Щипъ, гр., 746—777.

Ю.

Юлианъ Остѣпникъ, рим. им-ръ, 236.
 Юстиниана Първа, гр., 209.
 Юстинианъ I, виз. им-ръ, 704.
 Юстинианъ II Ринотмитъ, виз. им-ръ, 371, 839.

Я.

Яковъ, еврейски пат-хъ, 15.
 Яхъя Антиохийски, араб. хронистъ, 817—818.

Забѣлѣзани печатни грѣшки.

Страница	редъ	напечатано:	да се чете
3	16 отгорѣ	еркасия	еркесия
31	6 отдолу	триахолоотѣ	триахолоотѣ
47	7 .	col. 9	col. 988
57	1—11 .	да се прѣхвърли текста на стр. 260 къмъ бѣл. 3.	
92	11 .	seripis	scriptis
104	16 отгорѣ	Сжщитѣ	2. Сжщитѣ
143	8 .	прѣдставя	прѣдоставя
171	16 .	6. априлѣ	16. априлѣ
177	7 отдолу	Дамогоя	Домагоя
178	2 отгорѣ		
240	14 .	911	912
	1 отдолу	стр. 175	стр. 280—281
252	3 .	стр. 175—176	стр. 281—282
254	13 .	стр. 172	стр. 287
271	7 .	Кжпчавѣ	Кжнчовѣ
278	6 .	Псп.	Писмо
280	18 .	911	912
283	5 отгорѣ	Сказание	(Сказание)
	17 отдолу	Силианѣ	Стлианѣ
287	12 .	XII	XVI—XVII
432	16 .	καί	καί
433	4 .	ταρχανός	ταρχανός
488	5 .	H	4
568	4 отгорѣ	Попѣ	Потѣ
574	10 отдолу	на сѣвернитѣ	по сѣвернитѣ
575	13 .	нанесалѣ	нанесълѣ
584	14 .	Боневантѣ	Беневентѣ
590	16 отгорѣ	князе	кметове
	3 отдолу	663	633
602	1 отгорѣ	оповаваме	уповаваме
648	16 .	αἰς	αἰς
654	5 отдолу	ὑποκαίμενοι	ὑποκαίμενοι
671	15 отгорѣ	Арабия	Абарня
	6 отдолу		
683	12 отгорѣ	другитѣ	други
703	2 отдолу	115	215
741	14 .	ἀναγεγυῖον	ἀναγεγυῖον
743	16 отгорѣ	Родомирѣ	Радомирѣ
746	15 .	островѣ	Островѣ
748	15 .	плѣнницѣ	плѣнницитѣ
751	14 отдолу	бѣсовѣ	бѣсовѣ
789	16 отгорѣ	нумизматика	нумизматика
794	5 отдолу	Хардиуна	Хардуина
797	17 .	Оригиналитѣ	Оригиналитѣ
799	12 .	896	869
841	17 отгорѣ	горчавината	горчивината

ВАСИЛ ЗЛАТАРСКИ
ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА
ПРЕЗ СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ

ТОМ 1. ПЪРВО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО
ЧАСТ 2. ОТ СЛАВЯНИЗАЦИЯТА НА ДЪРЖАВАТА
ДО ПАДАНЕТО НА ПЪРВОТО ЦАРСТВО

Трето фототипно издание

Художник *Петър Добрев*

Издателство „Захарий Стоянов“

ISBN-10: 954-739-929-2

ISBN-13: 978-954-739-929-7

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN-10: 954-07-2445-7

ISBN-13: 978-954-07-2445-4

Поредицата „Историческо наследство“ има за цел да представи на читателите най-стойностното от българските историци в автентичен вид, без оглед дали дадена тяхна теза или хипотеза вече е отречена от историческата наука, а също така и визията на съответната епоха по проблеми от общонационално значение без каквато и да било аксиоматика или предубеденост. Обнародвани са първите издания на монографиите и само там, където при преиздаването им са направени съществени нововъведения и допълнения, се позоваваме на по-късни издания, защото стремежите ни не са насочени към самоцелна библиофилия, а към постиженията на съответните автори в конкретния дял на техните проучвания.

Проф. д-р ГЕОРГИ БАКАЛОВ

*На корицата: Цар Симеон разбива
византийската армия в Тракия.
Детайл от миниатюра от
Мадридския ръкопис на хрониката
на Йоан Скилица*

18 лв.

